VILÁG PROLETÁRJAI, EGYESÜLJETEK!

KARL MARX
ÉS
FRIEDRICH ENGELS
MŰVEI

8. KÖTET
1851—1853

BUDAPEST 1962

KARL MARX
ÉS
FRIEDRICH ENGELS
MŰVEI

8. KÖTET
1851—1853

BUDAPEST 1962

Marx és Engels Műveinek magyar kiadása
az MSZMP Központi Bizottságának
határozata alapján jelenik meg

Felelős kiadó a Kossuth Könyvkiadó igazgatója

Előszó a nyolcadik kötethez

Marx és Engels műveinek nyolcadik kötete az 1851 augusztusa és 1853 márciusa között írott munkákat foglalja magában.

Az Európában úrrá lett reakció körülményei között Marx és Engels fő feladatukat az 1848–49-es forradalmi harcok tapasztalatainak általánosításában, a forradalmi proletariátus erőinek tömörítésében és egy proletár párt kádereinek kinevelésében látták. Harcostársaikat arra ösztönözték, hogy a forradalmi demokrata és a proletár mozgalom újabb fellendülésére intenzív tanulással, alapos ismeretek szerzésével készüljenek fel.

Marx tudományos kutatásainak fő tárgya ebben az időszakban a politikai gazdaságtan volt. Míg 1848-ig a tudományos kommunizmus filozófiai megalapozására, 1848–49-ben pedig politikai eszméinek kidolgozására fordította a legnagyobb figyelmet, az ötvenes és hatvanas években a közgazdaságtan kerül érdeklődésének homlokterébe. Amikor 1850 végén folytatta a polgári gazdaságtan kritikai vizsgálatát, amit már a negyvenes években megkezdett, azt remélte, hogy ezzel a munkával rövidesen elkészül. Ez nem sikerült, részben súlyos anyagi gondjai, az emigráció nehéz körülményei és a mű kiadásának kilátástalansága miatt, főleg azonban azért, mert tudományos alapossága mindig újabb források, újabb irodalom kritikai vizsgálatára, új meg új tények és események feldolgozására indította. Előmunkálatait tartalmazó füzeteiből látható, hogy a tulajdonképpeni közgazdasági tudományokon kívül tanulmányozta a technika és a kultúra történetét, a matematikát, az agrokémiát és egyéb tudományágakat, amelyeket a politikai gazdaságtan tanulmányozásával kapcsolatosan fontosnak tartott. Marx a tudomány minden területén figyelemmel kísérte a fejlődést, és az emberi gondolkodás minden új vívmányát kritikailag magáévá tette.

Engels ebben az időben főleg katonai tudományokkal és a hadviselés történetével foglalkozott. Már az 1848–49-es forradalmi harcok követelményei arra ösztönözték, hogy foglalkozzon katonai kérdésekkel, különösen a fegyveres felkelés kérdésével. Amikor 1850 novemberében Manchesterbe költözött, hozzáfogott a katonai tudományok rendszeres és alapos tanul-

mányozásához. Tanulmányának első eredménye: „Mik a feltételei és kilátásai a Szent Szövetség háborújának egy forradalmi Franciaország ellen 1852-ben?" (7. köt. 454–479. old.), majd a jelen kötetben szereplő „Anglia" c. cikk, mely behatóan tárgyalja Anglia katonai helyzetét és az esetleges francia invázió elhárításának feltételeit. Ezután az volt a szándéka, hogy feldolgozza az 1848–49-es háborúk történetét, elsősorban a magyar forradalmi háborút. Engels felismerte, milyen nagy szerepe lesz a fegyveres harcnak az elkövetkező forradalmi eseményekben, ezért tartotta szükségesnek a katonai kérdések tüzetes tanulmányozását. Foglalkozott a nyelvtudomány kérdéseivel is. Miután több európai nyelvet tökéletesen megtanult, 1850 decemberében oroszul kezdett tanulni, és más szláv nyelveket is tanulmányozott. A nyelvtanulást mindig összekapcsolta az illető nép történetének, kultúrájának és irodalmának megismerésével. A nyelveket nemcsak tudományos érdeklődésből tanulta, hanem szem előtt tartotta a gyakorlati nemzetközi forradalmi munka követelményeit is.

Az elméleti munkát Marx és Engels mindig egybehangolták a pártpolitikai munkával. Abban az időben éles harcot kellett folytatniok Willich és Schapper szektás frakciója ellen, mely 1850 szeptemberében a Kommunisták Szövetségének kettészakadását okozta. Marx és Engels, amikor harcoltak a szektás elemek ellen, amikor leleplezték a különböző emigrációs csoportok intrikáit, az összeesküvések és felkelések szervezésére irányuló kalandor terveket, egyúttal megvédték a proletár párt ideológiai elveit és megalapozták a reakciós hullám idején folytatandó taktikát.

A nehéz sajtóviszonyok ellenére Marx és Engels élénk publicisztikai tevékenységet fejtettek ki. A chartista lapokban („Notes to the People", „The People's Paper") és 1851 őszétől a „New York Daily Tribune"-ban, ebben az akkor haladó szellemű amerikai napilapban proletár álláspontról tárgyalták a fontos politikai kérdéseket és a főbb aktuális eseményeket. A „Tribune" hasábjain, ahol írásaik több mint tíz éven át rendszeresen helyet kaptak, munkássajtó hiányában legalább közvetve bizonyos befolyást gyakorolhattak kritikai nézeteik szellemében a közvéleményre. Hogy Marxnak ideje legyen gazdaságtani tanulmányaival foglalkozni, Engels számos cikket és tudósítást írt a lapnak Marx nevében. Ezek közé tartozik a „Forradalom és ellenforradalom Németországban" c. cikksorozat, mellyel a kötet kezdődik.

A „Forradalom és ellenforradalom Németországban" cikkei jellemzik azt a nemzeti és nemzetközi helyzetet, melyben az 1848–49-es forradalom lezajlott; kimutatják, hogyan hatottak az akkori társadalmi és gazdasági

feltételek a mozgalom lefolyására, vizsgálják a forradalom főbb szakaszait és a különböző osztályok szerepét, végül pedig feltárják a forradalom vereségének okait. Ebben a munkában Engels továbbfejleszti és konkretizálja a történelmi materializmus legfontosabb tételeit: a gazdasági alap meghatározó szerepét, az osztályharc és a forradalom törvényszerűségét az antagonisztikus társadalomban. Abból a marxi gondolatból kiindulva, hogy a forradalmak a „történelem mozdonyai", Engels a forradalmat „a társadalmi és politikai haladás hatalmas hajtóerejének" minősíti, mely által „a nemzet . . . öt év alatt nagyobb utat fut be, mint amilyent rendes körülmények közt egy évszázad alatt tenne meg". (32. old.) Kifejti azt a gondolatot, mely már a „Neue Rheinische Zeitung"-ban megjelent cikkekben vörös fonálként húzódott végig, hogy ti. a német liberális burzsoázia képtelen a polgári forradalom vezetésére, s elárulja a parasztságnak, a feudalizmus elleni harcban nélkülözhetetlen szövetségesének az érdekeit. Ez a következtetés elsőrendű fontosságú volt a későbbi történelemben. Így pl. Lenin gyakran emlékeztetett rá az 1905–07-es orosz forradalom jellegének elemzésekor, amikor védelmezte azt a tételét, hogy a munkásosztálynak vezető szerepet kell betöltenie a polgári demokratikus forradalomban.

Behatóan jellemzi Engels a kispolgári demokrácia vezetőit, akik a forradalom döntő pillanataiban mindig politikai rövidlátásról, kishitűségről és határozatlanságról tettek tanúságot és ezzel hozzájárultak a forradalom vereségéhez. Ostorozza a „parlamenti kretenizmust", a kispolgári vezetőknek a parlamenti intézmények mindenhatóságába vetett hitét, a fegyveres tömegek segítségétől való félelmét. Kimutatja, hogy a forradalom legkövetkezetesebb, valóban harcos ereje a munkásosztály volt, mely „az egész nemzet valódi és jól felfogott érdekeit" képviselte. (91. old.)

Elemzésében Engels általánosítja a forradalmi harc taktikáját: „. . . forradalomban, akárcsak háborúban, mindig keményen szembe kell szállni az ellenséggel, és aki támad, mindig előnyösebb helyzetben van" (70. old.). Megalapozza azt a tételt, hogy a fegyveres felkelés művészet, első ízben fogalmazza meg pontosan azokat a legfontosabb szabályokat, melyeket a forradalmi pártnak a felkelésben követnie kell. Ezekben a szabályokban – mondotta Lenin a felkelés marxista tanításának kifejtése során – minden megelőző forradalomnak a fegyveres felkelésre vonatkozó tapasztalata általánosítva van.

A nemzeti kérdés tárgyalása során Engels kifejti a proletár nemzetköziség elveit, megbélyegzi a nemzeti elnyomás politikáját, s határozottan elítéli a német burzsoáziának a lengyel, a magyar és az olasz szabadság-

mozgalommal szemben tanúsított áruló magatartását, megindokolja a német demokrácia proletár szárnyának következetes nemzetközi álláspontját, mely szerint a népeknek joguk van a függetlenségre.

Marx és Engels a nemzeti kérdést az európai forradalom általános problémájának egyik alkotórészeként vizsgálták. Azokat a népeket, amelyeknek nemzeti mozgalma egybeesett a demokrácia érdekeivel és gyöngítette a reakció akkori fő támaszait – Oroszországot, Poroszországot, Ausztriát –, forradalmi népeknek tekintették. Ezek közé sorolták a lengyeleket, a magyarokat és az olaszokat. A csehek nemzeti mozgalmát 1848 nyarán, különösen a prágai felkelés idején haladónak, forradalminak értékelték. De amikor ennek a felkelésnek a leverése után a Habsburg-monarchiában élő szláv népek nemzeti mozgalmában a reakciós polgári és földbirtokos elemek kerekedtek felül, ami lehetővé tette, hogy törekvéseiket a Habsburg-monarchia és az orosz cárizmus felhasználja a németországi és magyarországi forradalom leverésére, akkor Marx és Engels ezeket a szláv népeket már ellenforradalmiaknak, reakciósoknak minősítették.

Ebben a szellemben támadja Engels „A forradalom és ellenforradalom Németországban" c. írásában, akárcsak több korábbi cikkében, a nacionalista ideológia minden formáját, így a pánszlávizmust és a pángermanizmust is. Engels a forradalom közvetlen követelményeiből indult ki a Habsburg-monarchiában élő kis szláv népek sorsának megítélésében; abban, hogy e népeket szembe lehetett fordítani a forradalommal, életképtelenségük bizonyítékát látta. Úgy vélte, hogy a történelmi fejlődés során az életképtelen kis népek az életképes nagyobbakba bele fognak olvadni. Ez azonban egyoldalú szemlélet, mert a kapitalizmus fejlődésének tendenciája nemcsak a központosítás, hanem a kis népek önálló állam alkotására irányuló függetlenségi harca is. Ezért az 1848–49-es forradalom tapasztalataiból e téren levont következtetések történelmileg nem is bizonyultak helytállóknak; a polgári forradalmaknak és bennük a nemzetiségi kérdésnek későbbi marxista elemzése mélyebben és sokoldalúbban oldotta meg ezt a kérdést.

Marxnak „Louis Bonaparte brumaire tizennyolcadikája" c. írása, mely ugyancsak ebben a kötetben szerepel, a forradalmi publicisztika igazi mesterműve, a tudományos kommunizmus egyik legkiválóbb alkotása. Mint az „Osztályharcok Franciaországban 1848-tól 1850-ig" c. munkájában (lásd 7. köt.), melynek a „Brumaire" mintegy folytatása, Marx itt is a történelmi fejlődés általa felfedezett törvényeinek, a materialista történetfelfogásnak, az osztályharc elméletének az alapján és a materialista dialektika felhasználásával elemzi az 1848-as forradalom főbb szakaszait,

a második köztársaság osztályerőviszonyait és Louis Bonaparte 1851 december 2-án végrehajtott ellenforradalmi államcsínyének okait. A „Brumaire"-t Marx közvetlenül az államcsíny után írta; erre utal Engelsnek az a megjegyzése, hogy „az élő napi történelem e kiváló megértése, az események világos áttekintése abban a pillanatban, amelyben megtörténnek, valóban példa nélkül áll." (549. old.)

Az államcsíny idealista magyarázatával szemben, mely mindent Louis Bonaparte személyére és klikkjének erőszakos cselekedeteire vezetett vissza, Marx az államcsínyt az előzmények szükségszerű folyományának tekintette, s kimutatta, hogy az logikusan következett a polgári pártok gyáva és ingatag politikájából, a köztársaságban uralkodó burzsoázia ellenforradalmi tetteinek sorozatából. A francia polgári forradalom a XIX. század közepén, a XVIII. század végének forradalmával ellentétben, „lefelé ívelő vonalban mozog. Még el sem takarították az utolsó februári barikádokat, még meg sem alakult az első forradalmi hatóság, s máris ebben a hátráló mozgásban van." (126. old.) Ebben a marxi gondolatban kifejezésre jut a polgári forradalomnak egy sajátos vonása olyan feltételek között, amikor a burzsoázia már ellenforradalmi erőként lép fel, de a proletariátus még gyönge ahhoz, hogy az ellenforradalom támadását visszaverje. Marx kimutatja, hogy a polgári demokrácia korlátozott, ellentmondásos, csupán forma és látszat szerint demokrácia. Szemléletes példa erre a második köztársaság alkotmánya, melynek mindegyik paragrafusa – Marx találó meghatározása szerint – „magában foglalja a saját antitézisét, a saját felső- és alsóházát, tudniillik az általános frázisban a szabadságot, a széljegyzetben pedig a szabadság megszüntetését." (117. old.)

Marx behatóan jellemzi a bonapartizmus lényegét: az osztályok közti hintapolitikát, az államhatalom látszólagos önállóságát, valamennyi társadalmi réteg érdekeinek demagóg hangoztatását, mely a kizsákmányoló felső réteg érdekeinek védelmét leplezte. Ezzel kapcsolatban Marx rámutatott arra, hogy a burzsoázia a kizsákmányoló rend uralmának fenntartása érdekében nem riad vissza attól, hogy a hatalmat a legféktelenebb kalandoroknak átengedje és eltűrje a katonai klikkek véres kilengéseit, az alvilág felhasználását, a zsarolás, vesztegetés és egyéb aljas módszerek alkalmazását. Ennek a rendszernek, a restaurált, mély ellentmondásoktól megingatott bonapartista monarchiának szükségszerűen össze kell omlania – jósolta Marx.

A francia parasztság magatartását illetően Marx a „Brumaire"-ben megállapítja, hogy a bonapartista agitációnak sikere volt a parasztság körében; de nem a forradalmi, hanem a konzervatív parasztság, a kis

parcelláján elszigetelten élő és létfeltételei folytán szűklátókörű, politikailag és kulturálisan elmaradott parasztság támogatta Louis Bonaparte-ot. A polgári alkotmányozó és törvényhozó nemzetgyűlés parasztellenes adópolitikája eltaszította a forradalomtól a parasztságot, amely annál könnyebben hajlott Louis Bonaparte támogatására, minthogy a napóleoni dinasztiában hagyományos védnökét látta. A parcellatulajdon gazdasági fejlődésének elemzése alapján Marx arra a következtetésre jut, hogy a kisparaszti gazdaság növekvő eladósodása, tönkremenetele folytán a parasztok mind nagyobb tömege fog megszabadulni a „napóleoni illúzió" demoralizáló befolyásától és jut majd arra a belátásra, hogy érdekeit csak a munkásosztállyal szövetkezve védheti meg. Ezt a nagyfontosságú tételt, mely már előbb (lásd „Osztályharcok Franciaországban") is felvetődik, Marx a „Brumaire"-ben még átfogóbban megindokolja.

A „Brumaire"-ben foglalt nagyjelentőségű elméleti és politikai általánosításokhoz tartozik a polgári és a proletár forradalom alapvető különbségének kifejtése és a proletár forradalomnak az államhoz való viszonyáról szóló tétel. A proletár forradalom abban különbözik a polgári forradalomtól, hogy a fennálló rend sokkal mélyebb felforgatására, gyökeres átalakítására vezet. A polgári forradalom rövid életű, gyorsan eléri csúcspontját. A proletár forradalom állandóan bírálja önmagát, elégedetlen azzal, amit már elért, és elkövetett hibáinak kijavításával mindig előbbre tör. Marx Franciaország történetének példáján feltárja a polgári állam lényegét, jellemző vonásait, különféle formáit, s arra a következtetésre jut, hogy a polgári forradalmak az abszolút monarchia idején létrejött katonai és bürokratikus államgépezetet „tökéletesítették ahelyett, hogy szétzúzták volna." (186. old.) A proletár forradalom feladata, hogy a tömegek elnyomásának ezt az élősdi és kizsákmányoló eszközét a forradalom minden romboló erejének összpontosításával szétzúzza. „Ebben a nagyszerű fejtegetésben — írta Lenin — a marxizmus a »Kommunista Kiáltványhoz« képest óriási lépést tesz előre. Ott az állam kérdése még nagyon elvontan, csak a legáltalánosabb fogalmakban és kifejezésekben van felvetve. Ez a fejtegetés a kérdést konkrétan veti fel, a következtetést pedig rendkívül pontosan, határozottan, gyakorlatilag és megfoghatóan vonja le: valamennyi előbbi forradalom tökéletesítette az államgépezetet, holott ezt össze kell törni, szét kell zúzni. Ez a következtetés a leglényegesebb és legalapvetőbb a marxizmusnak az államról szóló tanításában." (*Lenin Művei*, 25. köt., 435. old.)

Tartalmilag a „Brumaire"-hez kapcsolódik Engels „A francia proletárok múlt év decemberében tanúsított viszonylagos passzivitásának valódi

okai" c. cikke. Ez az írás szintén az államcsíny sikerének okait, a bonapartista kormányrendszer lényegét és sajátos ellentmondásait elemzi. A polgári írók és újságírók az államcsíny győzelméért a felelősséget a proletariátusra próbálták hárítani. Engels kifejti, hogy a júniusban levert és fegyvertelen proletariátusnak nem állt módjában a bonapartista diktatúrát megakadályozni, s egyszersmind kiemeli, hogy a proletariátus gyűlölte ezt a diktatúrát és létérdeke fűződött a demokratikus szabadságjogok mielőbbi helyreállításához.

„A számkivetés nagyjai" – a kispolgári demokrácia német képviselői ellen írt pamflet – Marx és Engels közös munkája, s a szerzők életében nem került kiadásra. A pamflet fő célja az volt, hogy megvédelmezze a proletariátus eszmei és taktikai irányvonalát, óvja a munkásosztályt a kispolgári illúziók és a kispolgári ideológia káros befolyásától, egyben megfeleljen arra a számtalan rágalomra, melyet a kispolgári vezetők a proletár forradalmárokra szórtak. A pamflet a politikai szatíra gyilkos fegyverével gúnyolja ki az ellenfeleket, kíméletlenül leleplezi a német kispolgárság politikai és irodalmi képviselőinek filiszterségét, szegényes szellemi világát, elvtelenségét és anarchista álforradalmi handabandázását. Az emigráció kispolgári „nagyjainak" demagóg fráziscséplése ürügyül szolgált a porosz kormánynak a Németországban élő forradalmárok üldözésére és letartóztatására. A kispolgári vezetők becsvágya, fecsegése és cselszövése lealacsonyította a forradalom ügyét és az ellenforradalmi erők malmára hajtotta a vizet – ezért tartotta Marx és Engels szükségesnek, hogy ilyen élesen lépjen fel ellenük. Hasonló megfontolások indították őket arra, hogy több cikkben („Kossuth és Mazzini akciói" stb.) bírálják Kossuthot, akit az 1848–49-es szabadságharcban betöltött forradalmi szerepéért igen nagyra becsültek (lásd pl. 6. köt. 157. old.), de akinek emigrációs tevékenységében, főleg Louis Bonaparte-tal folytatott tárgyalásaiban olyasféle negatív vonásokkal találkoztak, amelyek a kispolgári demokrácia táborához tartozó emigránsokat általában jellemezték.

A „Leleplezések a kölni kommunista perről" hatalmas erejű vádirat a porosz rendőrség és igazságszolgáltatás, az egész rothadt porosz államgépezet ellen. Marx számtalan hiteles tény, adat, tanúvallomás alapján, kristálytiszta logikával leplezi le a provokációk, hamisítások és törvényellenes eljárások sorozatát, s vonja le meggyőző erejű következtetését: „... az esküdtbíróság a kiváltságos osztályok rendi bírósága, mely arra van berendezve, hogy a törvény hézagait a polgári lelkiismeret tágasságával hidalja át." (452. old.) A Willich–Schapper-frakció szerepével kapcsolatban Marx azt az elvi és ideológiai tanulságot vonja le a kölni tragédiából,

hogy a kalandor összeesküvő taktika nem egyeztethető össze a proletár párt szervezésének igazi feladataival és a proletariátus osztálytudatának kifejlesztésével; hogy az ilyen taktika elszakítja a munkásmozgalmat a tömegektől és kedvező talajt teremt a rendőrségi provokációk számára; s hogy azok, akik a forradalmi harc valóságos feltételeinek tartanak olyan feltételeket, melyek csupán vágyálmaikban vannak meg, a politikában a kalandorság és szektásság útjára tévednek.

A kölni per és a fokozódó üldöztetés következtében a Kommunisták Szövetségének további fennállása lehetetlenné vált. 1852 novemberében Marx javaslatára feloszlott a Kommunisták Szövetsége, az a szövetség, mely a proletár párt első csírájaként, a proletár forradalmárok első szervezeteként vonult be a történelembe, és amelynek programdokumentuma a halhatatlan „Kommunista Kiáltvány". A Szövetség feloszlása után Marx, Engels és harcostársaik más formában folytatták azt a gyakorlati és elméleti tevékenységet, melynek célja továbbra is a proletariátus szervezése és a tudományos kommunizmus eszméinek terjesztése volt.

A kötetben jelentős helyet foglalnak el a „New York Daily Tribune" számára írt cikkek. A cikkek fő témája Anglia gazdasági és politikai helyzete. Az angol gazdasági élet bőséges anyagot nyújtott Marxnak a tőkés termelési mód tanulmányozásához. Anglia példáján Marx már ezekben a cikkekben feltárja a kapitalizmus néhány gazdasági törvényének hatását, a tőkés termelés sajátos ellentmondásait, fejlődésének ciklikus jellegét, gazdasági válságok szükségszerűségét. Állást foglal a vulgáris közgazdászok hamis optimizmusa ellen, kiemeli, hogy az ipar és kereskedelem konjunktúrája ideiglenes és nem tudja a dolgozó tömegek elnyomorodását, a munkanélküliség és a pauperizmus fokozódását feltartóztatni. „Kényszerkivándorlás stb." c. cikkében a túlnépesedés kérdésével kapcsolatban Marx megállapítja, hogy az ókorban ezt a jelenséget a termelőerők fejletlensége idézte elő, a kapitalizmusban éppen ellenkezőleg „a termelőerő növekedése követeli meg a népesség csökkenését, és kergeti el a többletet éhínség vagy kivándorlás útján." (527. old.) A *termelőerők keletkezésének és fejlődésének* története a kapitalizmusban a munkások gyötrelmének története volt, s hogy ennek véget vessenek, a munkásoknak ki kell sajátítaniok azokat az erőket, amelyek előbb őket sajátították ki.

A „Választások – Pénzügyi fellegek – Sutherland hercegnő és a rabszolgaság" c. cikk az eredeti tőkés felhalmozás angliai történetének egy alapvető sajátosságát tárgyalja és részletesen ismerteti, hogy Skóciában a földmágnások hogyan fosztották ki a parasztlakosságot és kergették el ősi földjéről. A brit földbirtok véres történetéről szóló cikkekhez össze-

gyűjtött bő tényanyagot Marx később a „Tőké"-ben is felhasználta. A tőkés rend visszásságainak leleplezésével kapcsolatban foglalkozik Marx a bűnözés növekedésének társadalmi okaival is („Halálbüntetés stb."). A büntetés kanti és hegeli elméletét bírálva Marx megjegyzi, hogy „a német idealizmus itt, akárcsak a legtöbb esetben, csupán a fennálló társadalom szabályainak transzcendentális szentesítését adta." (490. old.)

Több „Tribune"-cikkben foglalkozik Marx az angol politikai helyzettel, az angol parlamenti rendszer és választójog népellenes jellegével, a választásokkal kapcsolatos korrupcióval, a hagyományos angol kétpártrendszerrel, valamint a chartista mozgalommal. Elemzi az angol munkások minden jelentősebb akcióját, melyet gazdasági érdekeik védelmében indítottak, s figyelemmel kíséri politikai aktivitásuk minden megnyilvánulását is. Az angol proletariátus legjobb képviselőit, élükön Ernest Jonesszal, támogatta abban a törekvésükben, hogy a chartista agitációt új, szocialista alapon felélesszék. A „Chartisták" c. cikkben kifejezésre jut Marxnak és Engelsnek az az elgondolása, hogy az európai kontinens országaitól eltérően Angliában, ahol abban az időben még nem volt fejlett katonai és bürokratikus gépezet, és ahol a proletariátus a lakosság többségét alkotta, megvan a lehetősége annak, hogy a munkásosztály a hatalmat az általános választójog érvényesítésével békés parlamenti úton kivívja. Úgy vélték, hogy ez a lehetőség akkor válhat valósággá, ha az angol proletariátus politikai öntudata és aktivitása megnő, és ha az általános választójog bevezetésével együtt az egész parlamenti rendszer gyökeresen átalakul.

A „Tribune"-cikkekben Marx a kontinens eseményeivel is foglalkozik, többek között az 1853 februári milánói felkeléssel, s amikor dicsőíti az olasz proletárok hősiességét, egyszersmind elítéli Mazzininak és társainak, a „rögtönzött forradalmak" kezdeményezőinek összeesküvő taktikáját. „A forradalmak sohasem parancsszóra történnek", hangsúlyozza Marx. (510. old.) Figyelmezteti az olasz és a magyar forradalmi emigráció vezetőit arra, hogy Louis Bonaparte nem fog az elnyomott nemzetek segítségére sietni, s hogy a néppel, elsősorban a proletariátussal és a parasztsággal kell szorosabb kapcsolatot tartani, mert „még az idegen zsarnokság elleni nemzeti felkelések esetében is létezik valami, amit osztálykülönbségnek nevezünk, és hogy nem a felsőbb osztályok azok, melyekhez a mai időkben forradalmi megmozdulásért fordulni kell." (532. old.)

Mellékletként közöljük a kölni perben elítélt kommunisták és családjuk támogatására vonatkozó, Marx által fogalmazott két felhívást, amelyek Marx kezdeményezésére az amerikai demokrata sajtóban láttak napvilágot.

Ugyancsak mellékletként közöljük a „Louis Bonaparte brumaire tizennyolcadikája" és a „Leleplezések a kölni kommunista perről" későbbi kiadásaihoz Marx, ill. Engels által írt előszavakat stb.; ezek időrendjük szerint a sorozat további köteteiben is helyet fognak kapni, de nem szakíthatók el a művektől, amelyekhez tartoznak.

[Friedrich Engels]

Forradalom és ellenforradalom Németországban[1]

Germany. Revolution and Counter-Revolution

A megírás ideje: 1851 augusztus–1852 szeptember

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1851 október 25., 28., november 6., 7., 12., 28. sz.; 1852 február 27., március 5., 15., 18., 19., április 9., 17., 24., július 27., augusztus 19., szeptember 18., október 2., 23. sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás: K a r l M a r x

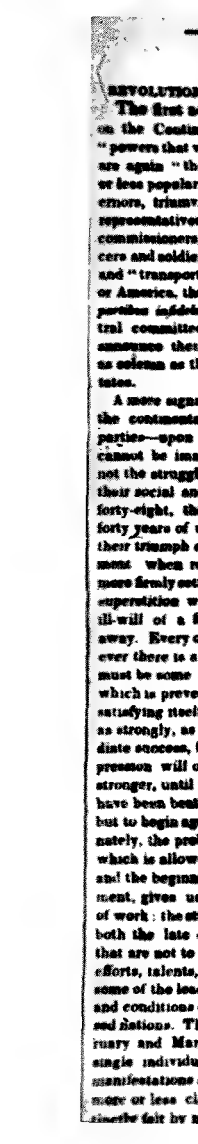

GERMANY.

I.

REVOLUTION AND COUNTER-REVOLUTION.

The first act of the revolutionary drama on the Continent of Europe has closed. The "powers that were" before the hurricane of 1848, are again "the powers that be," and the more or less popular rulers of a day provisional governors, triumvirs, dictators, with their tail of representatives, civil commissioners, military commissioners, prefects, judges, generals, officers and soldiers, are thrown upon foreign shores, and "transported beyond the seas" to England or America, there to form new governments "in partibus infidelium," European committees, central committees, national committees, and to announce their advent with proclamations quite as solemn as those of any less imaginary potentates.

A more signal defeat than that undergone by the continental revolutionary party—or rather parties—upon all points of the line of battle, cannot be imagined. But what of that? Has not the struggle of the British middle classes for their social and political supremacy embraced forty-eight, that of the French middle classes forty years of unexampled struggles? And was their triumph ever nearer than at the very moment when restored monarchy thought itself more firmly settled than ever? The times of that superstition which attributed revolutions to the ill-will of a few agitators, have long passed away. Every one knows now-a-days, that wherever there is a revolutionary convulsion, there must be some social want in the background, which is prevented by outworn institutions from satisfying itself. The want may not yet be felt as strongly, as generally, as might insure immediate success, but every attempt at forcible repression will only bring it forth stronger and stronger, until it bursts its fetters. If, then, we have been beaten, we have nothing else to do but to begin again from the beginning. And fortunately, the probably very short interval of rest which is allowed us between the close of the first and the beginning of the second act of the movement, gives us time for a very necessary piece of work: the study of the causes that necessitated both the late outbreak, and its defeat, causes that are not to be sought for in the accidental efforts, talents, faults, errors or treacheries of some of the leaders, but in the general social state and conditions of existence of each of the convulsed Nations. That the sudden movements of February and March, 1848, were not the work of single individuals, but spontaneous, irresistible manifestations of national wants and necessities, more or less clearly understood, but very distinctly felt by numerous classes in every coun-

A „New York Daily Tribune" egyik oldala, a „Forradalom Németországban" I. fejezetével

I

[Németország a forradalom kitörésekor]

Az európai kontinensen lejátszódó forradalmi dráma első felvonása befejeződött. Az 1848-as vihar előtti „volt hatalmasságok" most megint „jelen hatalmasságok", s a többé vagy kevésbé népszerű egynapos uralkodók, az ideiglenes régensek, triumvirek, diktátorok, képviselőkből, polgári biztosokból, katonai biztosokból, prefektusokból, bírákból, tábornokokból, tisztekből és katonákból álló uszályukkal most idegen partokra vetődtek, „a tengereken túlra űzve", Angliába vagy Amerikába, hogy ott „*in partibus infidelium*"[2] új kormányokat alakítsanak, európai bizottságokat, központi bizottságokat, nemzeti bizottságokat, és eljövetelüket kiáltványokban jelentsék be, melyek nem kevésbé ünnepélyesek, mint akármely kevésbé képzeletbeli hatalmasságéi.

Alig képzelhető el jelentősebb vereség, mint aminőt a kontinensen a forradalmi párt – azaz inkább a forradalmi pártok – a harcvonal minden pontján elszenvedtek. De mit számít ez? A brit polgárság küzdelme társadalmi és politikai hatalmáért nem került-e negyvennyolc, a francia polgárságé pedig negyven évnyi példátlan harcba? És a diadalhoz nem abban a pillanatban álltak-e a legközelebb, amelyben a restaurált monarchia úgy vélte, biztosabban ül a nyeregben, mint valaha is? Régen elmúlt már annak a babonának az ideje, amely a forradalmakat egy maroknyi agitátor rosszindulatának tulajdonította. Manapság már mindenki tudja, hogy mindenütt, ahol forradalmi megrázkódtatás lép fel, valami társadalmi szükségletnek kell mögötte lennie, amelynek kielégítését elavult berendezkedések megakadályozzák. Ez a szükséglet talán még nem olyan erősen, nem olyan általánosan érzett, hogy biztosítsa a közvetlen sikert; de az erőszakos elnyomás minden kísérlete csak mind erősebben meg erősebben kidomborítja, míg végül széttöri majd bilincseit. Ha tehát levertek bennünket, nem tehetünk egyebet, mint hogy megint elölről kezdjük. És az a valószínűleg igen rövid nyugalmi szünet, amelyhez a mozgalom első felvonásának vége és második felvonásának kezdete között jutottunk, szerencsére időt ad

nekünk valami nagyon szükséges munkára: az okok vizsgálatára, amelyek szükségessé tették mind a legutóbbi felkelést, mind annak balsikerét. Ezeket az okokat nem egyes vezetők véletlen törekvéseiben, képességeiben, hibáiban, tévedéseiben vagy árulásaiban kell keresnünk, hanem a megrázkódtatásoktól érintett minden egyes nemzet általános társadalmi helyzetében és életfeltételeiben. Hogy 1848 februárjának és márciusának hirtelen megmozdulásai nem egyes egyének művei voltak, hanem többé vagy kevésbé tisztán megértett, de minden országban számos osztály által nagyon határozottan érzett nemzeti igények és szükségletek spontán, ellenállhatatlan megnyilvánulásai – ez mindenütt elismert tény. Ha azonban az ellenforradalmi sikerek okait kutatjuk, minden oldalról azt a kézreeső választ kapjuk, hogy X. úr vagy Y. polgár „elárulta" a népet. Ez a válasz lehet nagyon igaz, meg nem is, a körülményektől függően, de semmilyen körülmények között sem ad magyarázatot bármire is – még azt sem mutatja meg, miképp történhetett, hogy a „nép" így hagyta magát elárulni. És milyen siralmas egy olyan politikai párt esélye, amelynek egész leltára csakis egy ténynek az ismeretéből áll, hogy ti. X. Y. polgárban nem lehet megbízni.

Ezenkívül történelmi szempontból kiemelkedő jelentősége van annak, hogy mind a forradalmi háborgásnak, mind elfojtásának okait megvizsgáljuk és kifejtsük. Mindazok a kicsinyes, személyi viszályok, vádaskodások, mindazok az egymásnak ellentmondó állítások, hogy Marrast, vagy Ledru-Rollin, vagy Louis Blanc, vagy az ideiglenes kormány más tagja, vagy mindannyian együttvéve kormányozták a forradalmat azok közé a szirtek közé, amelyeken hajótörést szenvedett – mit érdekelheti ez az amerikait vagy angolt, milyen megvilágítást nyújthat ez neki, aki mindezeket a különféle mozzanatokat túl nagy távolságból figyelte, semhogy a műveletek bármely részletét megkülönböztethette volna? Egyetlen épeszű ember sem fogja elhinni, hogy tizenegy ember[3] – nagyobbrészt igen közepes képességűek akár ahhoz, hogy használjanak, akár ahhoz, hogy ártsanak – képes lett volna három hónap alatt tönkretenni egy harminchatmilliós nemzetet, hacsak ez a harminchatmillió nem volt éppoly bizonytalan a követendő utat illetően, mint az a tizenegy. De miképp került ez a harminchatmillió, ámbár részben gyönge félhomályban tapogatódzva, egyszerre abba a helyzetbe, hogy maga döntse el, milyen úton haladjon, miképp tévedt el aztán, és miképp jutottak régi vezetői egy időre ahhoz a lehetőséghez, hogy megint vezethessék, ez éppen a kérdés.

Ha tehát megpróbáljuk a „Tribune"[4] olvasói elé tárni azokat az okokat, amelyek szükségszerűen felidézték az 1848-as német forradalmat és ugyan-

ilyen szükségszerűen annak 1849-es és 1850-es pillanatnyi elfojtásához vezettek, nem szabad tőlünk elvárni, hogy teljes történetét adjuk a Németországban lejátszódott eseményeknek. Későbbi események és az eljövendő nemzedékek ítélete fogják eldönteni, hogy e látszólag véletlen, összefüggéstelen és ellentmondó tények zavaros tömkelegéből mi az, aminek helyet kell kapnia a világtörténelemben. Ilyen feladat megoldására még nem jött el az idő; nekünk tehát a lehetséges határain belül kell maradnunk, és meg kell elégednünk azzal, ha sikerül ésszerű, tagadhatatlan tényeken nyugvó okokat találnunk, amelyek megmagyarázzák a legfontosabb eseményeket, a mozgalom főbb fordulatait, és támpontot adnak ahhoz az irányhoz, amelyet a következő és talán nem nagyon távoli kirobbanás a német népnek mutatni fog.

Először is: milyen volt Németország állapota a forradalom kitörésekor?

A nép különböző osztályainak, amelyek minden politikai szervezetnek az alapzatát képezik, Németországban bonyolultabb volt az összetétele, mint bármely más országban. Míg Angliában és Franciaországban hatalmas, gazdag, a nagyvárosokban és különösen a fővárosban összpontosult burzsoázia a feudalizmust teljesen megsemmisítette, vagy legalábbis – mint Angliában – néhány jelentéktelen külsőségre redukálta, addig Németországban a feudális nemesség megtartotta régi kiváltságainak nagy részét. A feudális földbirtoklás rendszere uralkodott csaknem mindenütt. A földesurak még a törvénykezési jogot is megtartották jobbágyaik fölött. Ámbár politikai előjogaikat, a fejedelmek ellenőrzésének jogát elvesztették, csaknem minden középkori fennhatóságukat megtartották a domíniumukon lakó parasztság fölött, csakúgy, mint az adómentességet. A feudalizmus egyes helyeken erőteljesebb volt, mint másutt, de a Rajna bal partja kivételével sehol sem semmisítették meg teljesen.[5] Ez az annak idején rendkívül nagyszámú és részben igen gazdag feudális nemesség hivatalosan az első „rendnek" számított Németországban. Ez adta a magasabb állami hivatalnokokat és csaknem kizárólag a hadsereg egész tisztikarát.

A német burzsoázia korántsem volt olyan gazdag és koncentrált, mint a francia vagy az angol. A régi német manufaktúrák a gőzerő megjelenése és az angol ipar rohamosan terjeszkedő felsőbbsége folytán tönkrementek; a korszerűbb üzemek, amelyeket a napóleoni kontinentális zárlat[6] idején indítottak s az ország más részein állítottak fel, nem adtak kárpótlást a régiek elvesztéséért, és nem voltak elegendők egy olyan ipari érdekkör kialakulásához, amely elég erős lett volna ahhoz, hogy szükségleteinek tekintetbevételére rákényszerítette volna a nem-nemesi vagyon és hatalom minden terjeszkedésére féltékeny kormányokat. Míg Franciaország selyemipara

ötven háborús és forradalmi évet győzelmesen átvészelt, Németország ugyanezen idő alatt elvesztette csaknem egész régi vászoniparát. Ezenfelül a német ipari kerületek csekély számúak voltak és elszórtak; mélyen az ország belsejében helyezkedtek el; behozataluk és kivitelük céljaira túlnyomórészt külföldi, holland és belga kikötőket vettek igénybe, kevés vagy semmi érdekközösségük nem volt az Északi- és a Balti-tenger partjain fekvő nagy kikötővárosokkal; mindenekelőtt azonban képtelenek voltak arra, hogy nagy ipari vagy kereskedelmi központokat teremtsenek, mint Párizs és Lyon, London és Manchester. A német ipar visszamaradottságának sokféle oka volt, de kettő elég lesz magyarázatára: az ország kedvezőtlen földrajzi helyzete, távolsága az Atlanti-óceántól, amely a világkereskedelem nagy országútjává lett, valamint a folytonos háborúk, amelyekbe Németország belesodródott, s amelyek német földön folytak a XVI. századtól napjainkig. Számbeli gyöngesége és főleg koncentráltságának hiánya megakadályozta a német burzsoáziát olyan politikai hatalom elérésében, amelyet az angol burzsoá már 1688 óta élvez és amelyet a francia 1789-ben vívott ki. És mégis már 1815 óta a német burzsoázia gazdagsága és gazdagságával együtt politikai jelentősége folytonosan nőtt. A kormányzatok kénytelenek voltak, ha vonakodva is, legalább sürgetőbb anyagi érdekeit számításba venni. Sőt joggal mondhatnók, hogy 1815-től 1830-ig és 1832-től 1840-ig a politikai befolyás minden csöppjének, amelyet a burzsoázia a kisebb államok alkotmányában kapott, és amelyet a politikai reakció két fönti szakaszában megint elragadtak tőle – hogy minden ilyen csöppnek a kárpótlására valami gyakorlatibb előnyt kapott. A burzsoázia minden politikai veresége győzelemmel járt a kereskedelmi törvénykezés frontján. És a német kereskedők és gyárosok számára az 1818-as porosz védővámtarifa és a Vámegylet [Zollverein][7] megalakítása bizonyára jóval többet ért, mint az a kétes jog, hogy valamelyik pöttömnyi hercegség kamaráiban bizalmatlanságukat fejezhetik ki a miniszterek iránt, akik nevettek szavazataikon. Így a burzsoázia, gazdagságának növekedésével és kereskedelmének kiterjeszkedésével csakhamar olyan szintre jutott el, amelyen azt tapasztalta, hogy legfontosabb érdekeinek kibontakozását gátolja az ország politikai konstitúciója: oktalan felosztása harminchat – ellentétes törekvésekkel és szeszélyekkel uralkodó – fejedelem között; a feudális béklyók, amelyek megkötötték a mezőgazdaságot és a vele kapcsolatos kereskedelmet; a tolakodó ellenőrzés, amelynek a tudatlan és dölyfös bürokrácia minden ügyletüket alávetette. Egyidejűleg a Vámegylet kiterjesztése és megszilárdulása, a gőzerejű közlekedés általános meghonosodása, a belső kereskedelemben növekvő konkurrencia közelebb hozta egymáshoz az egyes államok és tartomá-

nyok kereskedő osztályait, egyenlősítette érdekeiket és központosította erejüket. A természetes következmény az lett, hogy ezek az osztályok egész tömegükben átmentek a liberális ellenzék táborába, és a német burzsoázia megnyerte első komoly csatáját a politikai hatalomért. Ezt a változást 1840-től lehet számítani, attól az időtől, amikor a porosz burzsoázia állt a német burzsoá mozgalom élére. A liberális ellenzéknek erre az 1840–47 közötti mozgalmára később még visszatérünk.*

A nemzet nagy tömege, amely nem tartozott sem a nemességhez, sem a burzsoáziához, a városokban a kispolgárok osztályából és a munkásságból, falun a parasztságból tevődött össze.

A kisiparosok és kiskereskedők osztálya Németországban rendkívül nagy létszámú annak következtében, hogy a nagykapitalisták és nagyiparosok mint osztály korlátozva voltak a fejlődésben. A nagyobb városokban csaknem többségét teszi a lakosságnak, a kisebb helyeken meg éppen egészen túlsúlyban van, mivel ott nincsenek befolyásra törő gazdagabb vetélytársak. Ez az osztály, amely minden modern politikai alakulatban és minden modern forradalomban rendkívül fontos, még fontosabb Németországban, ahol a nemrég lezajlott harcokban általában a döntő szerepet játszotta. Jellegét meghatározza közbülső helyzete a nagyobb kapitalisták, kereskedők és gyárosok osztálya, a tulajdonképpeni burzsoázia és a proletariátus, illetve munkásosztály között. A burzsoázia pozíciójára törekszik, de egyedeit a legcsekélyebb balszerencse a proletariátus soraiba taszítja. Monarchikus és feudális országokban létfenntartásához szüksége van az udvarra és a nemességre mint vevőkörre; ennek a vevőkörnek elvesztése nagy részét tönkretenné. Kisebb városokban igen gyakran egy katonai helyőrség, kerületi kormányzat, törvényszék és kapcsolt részei adják jólétének alapját; ha megvonják tőle, vége a boltosoknak, szabóknak, cipészeknek, asztalosoknak. Ez az ide-oda lökődés a jómódúak osztályába való feljutás reménye és a proletárok vagy éppen a pauperok állapotára süllyesztés félelme között; a remény, hogy érdekeit elő tudja mozdítani a közügyek vezetésében való részvétel kivívása útján, s a rettegés, hogy rosszkor alkalmazott ellenzékiséggel magára vonja egy olyan kormány haragját, amelytől léte függ, mivel ennek hatalmában áll legjobb vevőit elvonni tőle; csekély anyagi eszközei, amelyek birtoklásának biztonsága fordított arányban áll összegük nagyságával – mindebből következően ennek az osztálynak rendkívül ingadozóak a nézetei. Amilyen alázatos és csúszó-mászóan engedelmes egy erős feudális vagy monarchista kormányzat alatt, éppoly gyorsan fordul a libe-

* *V. ö. 11–19. old. – Szerk.*

ralizmus felé, ha a burzsoázia napja felmenőben van; mihelyt a burzsoázia megerősítette saját uralmát, heves demokratikus rohamok vesznek erőt rajta, de nyomorult kislelkű félelembe esik vissza, mihelyt az alatta álló osztály, a proletariátus, egy önálló mozdulatot merészel tenni. A továbbiakban majd látni fogjuk, miként megy át a kispolgárság váltakozva az egyik ilyen állapotból a másikba.

Németország munkásosztálya társadalmi és politikai fejlettségében éppolyan messze elmaradt az angol és francia proletariátus mögött, mint a német burzsoázia ezeknek az országoknak burzsoáziája mögött. Amilyen az úr, olyan a szolga. Nagyszámú, erős, koncentrált és értelmes proletár osztály létfeltételeinek fejlődése párhuzamosan halad nagyszámú, jómódú, koncentrált és hatalmas burzsoázia létfeltételeinek fejlődésével. A munkásmozgalom maga sohasem önálló, sohasem visel kizárólagosan proletár jelleget, amíg a burzsoázia összes különböző csoportjai, és különösen leghaladóbb csoportja, a nagyiparosok, a politikai hatalmat meg nem hódítják és az államot a maguk szükségletei szerint át nem alakítják. Akkor elérkezik az a pillanat, amikor a vállalkozó és a munkás között az elkerülhetetlen összecsapás fenyegetővé válik és tovább nem odázható el; az a pillanat, amikor a munkásosztályt tovább már nem lehet csalóka reményekkel és soha valóra nem váltott ígéretekkel elintézni; amikor a XIX. század nagy problémája, a proletariátus felemelése, illetve megszüntetése végre tisztán és kellő fényében előtérbe lép. Nos, Németországban a munkásosztály zömét nem azok a modern iparbárók foglalkoztatták, akikből Nagy-Britannia olyan pompás példányokat mutat fel, hanem kisiparosok, akiknek egész gyártási rendszere merő középkori ereklye. És amiképpen óriási különbség van a nagy pamutlord és a kis foltozó varga vagy szabómester között, ugyanolyan különbség van a modern ipari bábelek nyílt eszű gyári munkása és egy kis mezőváros félszeg szabó- vagy asztaloslegénye között, aki olyan körülmények közt él és olyan módszerek szerint dolgozik, amelyek alig különböznek az ötszáz évvel ezelőtti magafajta emberek életkörülményeitől és munkamódszereitől. Az élet modern feltételeinek és az ipari termelés modern módszereinek általános hiányát persze nyomon kísérte a modern eszmék szinte ugyanolyan általános hiánya, és ezért nem csoda, ha a forradalom kitörésekor a munkásosztály egy nagy része a céhrendszer és a középkori kiváltságos iparegyletek azonnali helyreállítását követelte. Mégis, az ipari körzetek alapján, ahol már a modern termelési rendszer uralkodott, továbbá a kölcsönös érintkezés és a szellemi fejlődés lehetőségei következtében, amelyeket a munkások nagy számának vándorélete nyújtott, erős mag alakult ki olyan elemekből, akiknek osztályuk emanci-

pációjáról jóval tisztább, a fennálló tényekkel és a történelmi szükségletekkel inkább összhangban álló eszméik voltak; de ezek csak kisebbséget alkottak. Ha a burzsoázia aktív mozgalmát 1840-től számíthatjuk, akkor a munkásosztályé a sziléziai és a cseh gyári munkások 1844. évi felkeléseivel kezdődik,[8] és rövidesen alkalmunk lesz áttekinteni a különböző szakaszokat, amelyeken ez a mozgalom áthaladt.

Végül itt volt még a kis mezőgazdák nagy osztálya, a parasztság, amely mezőgazdasági munkásokból álló függelékével együtt az egész nemzet jelentős többségét alkotja. De ez az osztály megint különböző rétegekre oszlott meg. Itt voltak először is a jómódú gazdák, akiket Németországban Gross- és Mittelbaueroknak* neveznek, kisebb-nagyobb gazdaságok tulajdonosai, akik mindegyike több mezőgazdasági munkást tartott szolgálatában. Ez az osztály, amely az adómentes, feudális nagybirtokosok osztálya és a kisparasztok meg mezőgazdasági munkások osztálya között állt, kézenfekvő okokból az antifeudális városi burzsoáziával való szövetségben látta legtermészetesebb politikai útját. Másodszor itt voltak a szabad kisparasztok, akik a Rajna-vidéken jutottak túlsúlyra, ahol a feudalizmus összeomlott a nagy francia forradalom hatalmas csapásai alatt. Ilyenféle független kisparasztok akadtak itt-ott más tartományokban is, ahol sikerült nekik a régebben földjükre háruló feudális terheket pénzzel megváltani. Ez az osztály azonban csak névleg volt szabad parasztok osztálya, mivel birtokukat rendszerint olyan nagy mértékű és olyan nyomasztó feltételekhez kötött jelzálog terhelte, hogy a föld tényleges tulajdonosa nem a paraszt volt, hanem az uzsorás, aki a pénzt előlegezte neki. Harmadszor: itt voltak a feudális bérlők, akiket nem lehetett egykönnyen földjeikből kiforgatni, de akik kötelesek voltak örökös haszonbért fizetni, vagy örökké bizonyos mennyiségű munkát teljesíteni a földesúrnak. Végül: a mezőgazdasági munkások, akik sok nagygazdaságban pontosan olyan helyzetben tengődtek, mint ugyanez az osztály Angliában, és akik minden esetben szegényen, rosszul táplálton és uraik rabszolgáiként éltek és haltak. A mezőgazdasági lakosságnak ez utóbbi három osztálya, a szabad kisparasztok, a feudális bérlők és a mezőgazdasági munkások, a forradalom előtt nemigen törték a fejüket a politikán, de nyilvánvaló, hogy ez az esemény új utat nyitott meg előttük, tele ragyogó kilátásokkal. A forradalom mindegyiküknek előnyöket nyújtott, és várható volt, hogy ha a mozgalom már jól belelendült, ahhoz sorjában csatlakozni fognak. De éppilyen nyilvánvaló, és minden modern nép története egyaránt tanúsítja azt is, hogy a mező-

* — nagy- és középparasztoknak — *Szerk.*

gazdasági népesség soha önállóan sikeres mozgalmat nem kezdhet; túlságosan nagy területen van szétszórva és nehezen érhető el, hogy némileg is jelentős része egyezségre jusson; szükségük van a városok koncentráltabb, felvilágosultabb és mozgékonyabb lakosainak ösztönző kezdeményezésére.

Az iménti rövid vázlat azokról a legfontosabb osztályokról, amelyek összességükben a német nemzetet a legutóbbi megmozdulások kitörésekor alkották, már elég lesz ahhoz, hogy nagyrészt megmagyarázza a következetlenséget, egyenetlenséget és nyilvánvaló ellentmondást, mely ebben a mozgalomban uralkodott. Ha ennyire különféle, ennyire ellentétes, ilyen különös módon egymást keresztező érdekek heves összeütközésbe kerülnek, ha ezek az ellenkező érdekek minden kerületben, minden tartományban más és más arányokban keveredtek össze, ha, mindenekelőtt, az országnak nincs egy nagy középpontja, egy London, egy Párizs, amelynek döntése olyan súllyal esik latba, hogy ugyanazt a viszályt nem kell minden egyes helyen újra meg újra küzdelemmel eldönteni – mit is lehetne várni mást, mint hogy a harc kis külön csaták összefüggéstelen halmazára bomlik, amelyek rengeteg vért, energiát és tőkét fecsérelnek el, és ennek ellenére döntő eredmény nélkül maradnak.

Németország politikai szétdaraboltsága, három tucat többé-kevésbé jelentős fejedelemségre osztottsága szintén a nemzetet összetevő és vidékenként megint csak más és más jellegű elemeknek sokrétűségével és összekuszáltságával magyarázható. Ahol nincsenek közös érdekek, ott nem lehet szó egységes célról, hogy a cselekvés egységét ne is említsük. A Német Szövetséget ugyan örökre felbonthatatlannak nyilvánították, a Szövetség azonban, és szerve, a szövetségi gyűlés [Bundestag] soha nem képviselte a német egységet.[9] A centralizáció legmagasabb foka, amire Németország valaha is vitte, a Vámegylet létesítése volt; ezáltal az Északi-tenger melletti államok is arra kényszerültek, hogy saját vámközösséget alkossanak,[10] míg Ausztria továbbra is elsáncolta magát saját külön védővámjának falai mögött. Németországnak megvolt az az elégtétele, hogy most, az összes gyakorlati célok szempontjából, már csak három önálló hatalom között oszlott meg, és nem harminchat között. Persze az orosz cárnak 1814-ből származó korlátlan főhatalmán ez mit sem változtatott.

Miután bevezetőben ezeket a következtetéseket vontuk le előfeltevéseinkből, legközelebb meg fogjuk vizsgálni, hogyan lendültek egymás után mozgásba a német nép említett különböző osztályai, és milyen jelleget öltött ez a mozgalom az 1848-as francia forradalom kitörése után.

London, 1851 szeptember

II

[A porosz állam]

A középosztály, azaz a burzsoázia politikai mozgalma Németországban 1840-től számítható. Ezt bizonyos tünetek előzték meg, amelyek azt mutatták, hogy az ország tőkés és ipari osztálya olyan állapot felé érlelődik, amely nem engedi meg többé, hogy a félfeudális-félbürokrata monarchista uralom nyomását egykedvűen és passzívan tovább tűrje. A kis német fejedelmek, egyik a másik után, részben azért, hogy az osztrák vagy a porosz főhatalmi törekvésekkel szemben, vagy saját államukban a nemesség befolyásával szemben nagyobb függetlenségre tegyenek szert, részben pedig azért, hogy a szétszórt tartományokat, amelyeket a bécsi kongresszus[11] uralmuk alatt összpontosított, egységes egésszé forrasszák össze, többékevésbé liberális jellegű alkotmányt engedélyeztek népüknek. Ezt minden veszély nélkül megtehették; mert ha a szövetségi gyűlés, Ausztriának és Poroszországnak ez a puszta bábja, uralkodói függetlenségüket sérteni próbálta, tudták, hogy diktátumaival szembeszállva, a közvélemény és a kamarák támogatni fogják őket; viszont fordítva, ha a kamarák lesznek túlságosan erősek, ők minden további nélkül igénybe vehetik a szövetségi gyűlés hatalmát, hogy minden ellenzékiséget letörjenek. A bajorországi, württembergi, badeni vagy hannoveri alkotmányos intézmények ilyen körülmények közt nem adhattak alkalmat politikai hatalomért indított komoly harcra, s ezért tartotta magát a német burzsoázia nagy többsége a kisállamok törvényhozó testületeiben folyó kicsinyes civódásoktól mindig távol, mivel nagyon is jól tudta, hogy ha a két német nagyhatalom politikájában és államrendjében alapvető változás nem történik, minden másodlagos erőfeszítés és győzelem hasztalan. Egyidejűleg azonban ezekben a kis parlamentekben bizonyos fajta liberális ügyvédek, hivatásos ellenzékiek tűntek fel: a Rotteckek, Welckerek, Römerek, Jordanok, Stüvék, Eisenmannok, az a sok nagy „népfi" (Volksmänner), akiket húsz évi többékevésbé zajos, de mindig eredménytelen ellenzékiség után az 1848-as forradalom szökőárja a hatalom csúcsára röpített fel, és akik, miután ott

teljes tehetetlenségüket és semmiségüket megmutatták, egy szempillantás alatt megint visszazuhantak a semmibe. A politika és ellenzék üzletembereinek ezek az első példányai német földön beszédeikkel és írásaikkal hozzászoktatták a német fület az alkotmányosság nyelvéhez és puszta létükkel olyan idők közeledtét jelezték, amikor azokra a politikai frázisokra, amelyeket ezek a locsogó ügyvédek és professzorok használni szoktak, anélkül, hogy eredeti értelmükről valami sokat tudtak volna, a burzsoázia ráveti magát és ezzel helyreállítja azok tulajdonképpeni jelentését.

A német irodalom is megérezte annak a politikai izgalomnak a hatását, amelybe egész Európa az 1830-as események[12] következtében került. A korszaknak csaknem minden írója valami éretlen konstitucionalizmust és valami még éretlenebb republikanizmust prédikált. Egyre elterjedtebb szokássá lett, különösen az alacsonyabbrendű irodalmároknál, hogy a szellem hiányát műveikben olyan politikai célzásokkal ellensúlyozzák, amelyekkel biztosan figyelmet kelthettek. Költemény, regény, bírálat, színmű, egyszóval az egész irodalmi termelés csak úgy duzzadt attól, amit „tendenciának" hívnak, azaz bizonyos kormányellenes szellem többékevésbé félénk megnyilvánulásaitól. S hogy a Németországban 1830 körül uralkodó eszmei zűrzavart teljessé tegyék, a politikai ellenzékiségnek ezekhez az elemeihez a német filozófia félig megemésztett egyetemi emlékei és a francia szocializmus, kiváltképpen a saint-simonizmus, félreértett töredékei vegyültek, s az íróknak az a klikkje, amely erről a heterogén gondolategyvelegről terjengősen értekezett, pöffeszkedőn így nevezte magát: „Az Ifjú Németország", vagy „A modern iskola".[13] Ezek az urak azóta ifjúságuk bűneit megbánták, de stílusukon nem javítottak.

Végül a német filozófia is, ez a legbonyolultabb, de egyszersmind legmegbízhatóbb hőmérője a német szellem fejlődésének, a burzsoázia mellé állt, amikor is Hegel a jogfilozófiájában az alkotmányos monarchiát tette meg a végső és legtökéletesebb kormányformának. Más szóval: meghirdette a német burzsoázia küszöbönálló felemelkedését a politikai hatalom fokára. Halála után iskolája nem állt meg ennél. Tanítványainak haladottabb része ugyanis egyfelől mindenfajta vallásos hitet a szigorú kritika tűzpróbájának vetett alá és a kereszténység tiszteletreméltó ódon épületét alapjában megrendítette, másfelől merészebb politikai elveket fejtett ki, mint amilyeneket német fülnek hallani valaha is osztályrészül jutott, és megpróbálta az első francia forradalom hőseinek emlékét megint dicsővé avatni. És ha az a homályos filozófiai műnyelv, amelybe ezek az eszmék öltözködtek, ködbe burkolta is mind a szerző, mind az olvasó szellemét, a cenzor szemét is elvakította, s így történt, hogy az „ifjúhegeliánus" írók

olyan sajtószabadságnak örvendhettek, mint az irodalom egyetlen más ága sem.

Ezzel világossá vált, hogy a németországi közvéleményben nagy változás van folyamatban. Azoknak az osztályoknak a nagy többsége, amelyek műveltségük vagy élethelyzetük folytán az abszolút monarchia alatt is tudtak némi politikai tájékozottságra szert tenni és valamiféle önálló politikai véleményt kialakítani, fokozatosan az ellenzék egységes, hatalmas falanxává tömörült a fennálló rendszerrel szemben. És ha valaki a németországi politikai fejlődés lassúsága fölött mond ítéletet, semmi esetre sem szabad azokat a nehézségeket figyelmen kívül hagynia, amelyekbe bármely kérdésről való helyes információ megszerzése ütközik egy olyan országban, ahol minden hírforrás a kormány ellenőrzése alatt áll, és ahol a szegényiskolától és a vasárnapi iskolától kezdve egészen az újságig és az egyetemig semmit sem lehet mondani, tanítani, kinyomtatni vagy nyilvánosságra hozni előzetes jóváhagyás nélkül. Nézzük meg például Bécset. Bécs lakossága, amely szorgalomban és iparkodásban talán semelyik német lakosság mögött sem marad el, amely szellemben, bátorságban és forradalmi energiában jóval valamennyi fölött állónak bizonyul, a maga valódi érdekeit tekintve mégis tudatlanabb volt és a forradalom alatt több hibát követett el, mint bármely másik, és ez igen nagy mértékben abból a legegyszerűbb politikai kérdésekben való csaknem teljes tudatlanságából eredt, amelyben a Metternich-kormányzatnak sikerült Bécs lakosságát tartania.

Nem szorul további magyarázatra, miért volt egy ilyen rendszerben a politikai tájékozottság olyan társadalmi osztályok csaknem kizárólagos monopóliuma, amelyek meg tudták fizetni a híreknek az országba való becsempészését, és kiváltképpen azoknak az osztályoknak a monopóliuma, amelyeknek érdekeit a fennálló viszonyok a legerősebben sújtották, nevezetesen a gyárosok és kereskedők osztályának. Ezek voltak hát az elsők, akik a többé-kevésbé álcázott abszolutizmus további fennállása ellen tömegerővé egyesültek, és amióta ezek átmentek az ellenzék táborába, azóta kell számítani a valódi forradalmi mozgalom kezdetét Németországban.

A német burzsoázia ellenzéki zendülése 1840-től számítható, Poroszország előző királyának*, az 1815-ös Szent Szövetség[14] utolsó életben maradt alapítójának halála óta. Az új királyról ismeretes volt, hogy nem híve apja túlnyomóan bürokratikus és katonai monarchiájának. Amit a francia burzsoázia XVI. Lajos trónralépésétől várt, bizonyos mértékben azt remélte a német burzsoázia is IV. Frigyes Vilmos porosz királytól.

* III. Frigyes Vilmos. – *Szerk.*

Abban minden oldalon egyetértettek, hogy a régi rendszer levitézlett, elavult és fel kell adni; s amit az öreg király életében csendben elviseltek, azt most hangosan elviselhetetlennek nyilvánították.

De ha XVI. Lajos, „Louis le Désiré"*, egyszerű, igénytelen mamlasz volt, félig-meddig tudatában saját jelentéktelenségének, határozott nézetek nélkül, főképp azoknak a szokásoknak rabja, amelyeket neveltetése során szerzett – „Friedrich Wilhelm le Désiré" egészen más fából volt faragva. Bár jellemgyöngeség tekintetében bizonyosan túltett francia példaképén, nem volt igénytelen és saját nézetei voltak. Dilettáns módon a legtöbb tudomány alapelemeivel megismerkedett, s ennélfogva elég tudósnak hitte magát ahhoz, hogy a maga ítéletét minden kérdésben döntőnek tekintse. Meg volt győződve arról, hogy elsőrangú szónok, és bizonyára nem akadt kereskedelmi utazó Berlinben, aki felvehette volna vele a versenyt ál-szellemes szószaporításban vagy folyékony ékesszólásban. És mindenekelőtt: neki megvoltak a maga nézetei. Gyűlölte és megvetette a porosz monarchia bürokratikus elemeit, de csak azért, mert minden rokonszenve a feudális elemeké volt. Mint egyik alapítója és főmunkatársa a „Berliner Politisches Wochenblatt"-nak[15] és az úgynevezett történelmi iskolának[16] (annak az iskolának, amely Bonald, De Maistre és a francia legitimisták[17] első nemzedékéhez tartozó egyéb írók eszméin élősködött), a nemesség uralkodó társadalmi helyzetének a lehető legteljesebb restaurációjára törekedett. Az a beau idéal**, amelyet IV. Frigyes Vilmos megvalósítani szándékozott, és amelyet most megint megvalósítani igyekszik, egy király, aki birodalmának első nemesembere, akit első fokon hatalmas vazallusok, fejedelmek, hercegek és grófok fényes udvara és másodfokon nagyszámú, vagyonos alsóbb nemesség vesz körül, aki tetszése szerint uralkodik hűséges polgárai és parasztjai fölött, s ilyen módon ő maga a feje különböző társadalmi rangfokozatok és kasztok teljes hierarchiájának, amelyeknek mindegyike sajátos előjogait élvezné és mindegyiket a többitől a születés vagy a rögzített, megváltoztathatatlan társadalmi helyzet csaknem áthághatatlan korlátja választaná el; s mindezek a kasztok, vagyis „birodalmi rendek" egyszersmind olyan szépen tartanák egymást hatalom és befolyás tekintetében egyensúlyban, hogy a királynak teljes cselekvési függetlensége maradjon.

Egy ideig eltartott, míg az elméleti kérdésekben nem nagyon járatos porosz burzsoázia rájött királya törekvésének igazi értelmére. De arra a tényre nagyon hamar rájött, hogy a király épp a fordítottjára van eltökélve

* – „Várva-várt Lajos" – *Szerk.*

** – szép eszmény – *Szerk.*

annak, amit ők kívánnak. Alighogy apja halála megoldotta az új király „beszélőkéjét", máris számtalan beszédben kezdte kinyilatkoztatni szándékait, és minden egyes beszéde és tette nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy a burzsoázia rokonszenvét eljátssza. De ezzel nem sokat törődött volna, ha nem lett volna néhány rideg és riasztó tény, amely költői álmodozásában megzavarta. Ó, hogy a romantika oly keveset ért a számokhoz, és hogy a feudalizmus már Don Quijote óta mindig gazda nélkül csinálja a számadást! IV. Frigyes Vilmosban túltengett a készpénznek az a megvetése, amely mindig is a legelőkelőbb öröke volt a keresztes lovagok fiainak. Trónralépésekor költséges, bár garasoskodva berendezett kormányzati rendszert és mérsékelten megtöltött államkincstárt talált. Két év alatt a fölösleg utolsó csöppje is elfogyott udvari ünnepségekre, királyi körutazásokra, bőkezű adományokra, jött-ment éhes és pénzéhes nemesek támogatására stb., és a rendes adóbevételek már nem futották sem az udvar, sem a kormány szükségleteire. És így őfelségét csakhamar egyfelől kirívó deficit szorongatta, másfelől az 1820-as törvény[18], amelynek értelmében minden új kölcsön, vagy az akkor fennálló adók minden emelése törvénytelennek számított a „leendő népképviselet" beleegyezése nélkül. Ez a képviselet nem létezett; az új király még atyjánál is kevesebb hajlamot mutatott arra, hogy megteremtse, s ha lett is volna rá hajlama, tudta, hogy trónralépése óta a közvélemény csodálatos változáson ment át.

Valóban, a burzsoázia, amely részben azt várta, hogy az új király nyomban alkotmányt fog adni, proklamálja a sajtószabadságot, bevezeti az esküdtszéket stb. stb., röviden: maga fog az élére állni annak a békés forradalomnak, amelyre szükségük volt, hogy a politikai hatalmat megszerezzék – nos, a burzsoázia felismerte tévedését és dühödten a király ellen fordult. A Rajnatartományban és többé-kevésbé mindenütt egész Poroszországban annyira el volt keseredve, hogy mivel ő maga szűkölködött olyan emberekben, akik a sajtóban képviselni tudták volna, azzal a szélsőséges filozófiai csoporttal való szövetségre vetemedett, amelyről föntebb szóltunk. Ennek a szövetségnek a gyümölcse volt a „Rheinische Zeitung"[19] Kölnben, az az újság, amelyet tizenöt hónapi fennállás után betiltottak, amelytől azonban az újságírást Németországban számítani lehet. Ez 1842-ben volt.

A szegény király, akinek üzleti nehézségei középkori hajlandóságaival a legszatirikusabb ellentétben álltak, csakhamar rájött arra, hogy nem tud tovább uralkodni, ha nem tesz némi kis engedményt a „népképviselet" felzúduló általános követelésének irányában. Ez a „népképviselet", mint az 1813-as és 1815-ös rég elfelejtett ígéretek utolsó maradéka, az 1820-as törvényben testesült meg. A király e szerencsétlen törvény kielégítésének

legelfogadhatóbb módját a tartományi Landtagok rendi bizottságainak összehívásában látta.[20] A tartományi Landtag intézményét 1823-ban létesítették. Összetétele a királyságnak mind a nyolc tartományában a következő volt: 1. a főnemesség, az egykori német birodalmi uralkodóházak, amelyeknek családfői születésüknél fogva a Landtag tagjai voltak; 2. a lovagság, illetve az alsó nemesség képviselői; 3. a városok képviselői és 4. a parasztság, illetve a kisbirtokosok osztályának küldöttjei. Az egész úgy volt elrendezve, hogy minden tartományban mindig a nemesség két csoportja tartotta a többséget a Landtagban. E nyolc tartományi Landtag mindegyike egy-egy bizottságot választott, s ezt a nyolc bizottságot hívták meg most Berlinbe, hogy ott képviseleti gyűlést alkossanak a hőn óhajtott kölcsön megszavazása céljából. Azt mondták nekik, hogy a kincstár tele van, s hogy a kölcsön nem folyó szükségletekre kell, hanem államvasút építéséhez szükséges. De az egyesült bizottságok kereken megtagadták a kölcsönt, kijelentvén, hogy ők nem illetékesek népképviseletként működni, és felszólították őfelségét, teljesítse a képviseleti alkotmányra vonatkozó ígéretet, amelyet atyja akkor tett, amikor a nép segítségére volt szüksége Napóleon ellen.

Az egyesült bizottságok gyűlése azt bizonyította, hogy az ellenzéki szellem már nem korlátozódott a burzsoáziára. Csatlakozott hozzá a parasztság egy része; sok nemes pedig, akik saját birtokukon is nagyban gazdálkodtak, s gabonával, gyapjúval, szesszel és lennel kereskedtek, szintén a kormányzat ellen és egy képviseleti alkotmányért emeltek szót, mivel nekik is ugyanazokra a biztosítékokra volt szükségük az abszolutizmus, a bürokrácia és a feudális rend restaurációja ellen. A király terve teljesen megbukott; a király pénzt nem kapott, és fokozódott az ellenzék hatóereje. Maguknak a tartományi Landtagoknak ezt követő ülése még szerencsétlenebbül alakult a királyra nézve. Valamennyi Landtag reformokat követelt, az 1813-as és 1815-ös ígéretek beváltását, alkotmányt és sajtószabadságot; egyeseknek erre vonatkozó határozatai meglehetősen tiszteletlen hangot ütöttek meg, s a felbőszült király mérges feleletei csak növelték a bajt.

Időközben a kormány pénzügyi nehézségei nőttön növekedtek. A különböző közcélokra előirányzott összegek megnyirbálása és csaló manipulációk a „Seehandlung"-gal[21] – egy üzleti vállalkozással, amely az állam számlájára és veszélyére spekulált és kereskedett, s már régóta az állam pénzügynökeként tevékenykedett – egy időre elegendőnek bizonyultak a látszat fenntartására; az állami papírpénz fokozott kibocsátása is jelentett némi segélyforrást; és mindent egybevetve, a titkot elég jól megőrizték.

De mindezek a fortélyok csakhamar kimerültek. Most más tervvel próbálkoztak: olyan bank alapításával, amelynek alaptőkéjét részben az állam, részben magánrészvényesek szolgáltatják; a legfelső vezetés az állam kezében lenne olymódon, hogy a kormányzat e bank tőkéjéből nagy összegeket igénybe vehessen, és így megismételhesse ugyanazokat a csaló manipulációkat, amelyek a „Seehandlung"-gal már nem futhattak tovább. De természetesen nem akadt tőkés, aki pénzét ilyen feltételek mellett odaadta volna; a bank alapszabályait meg kellett változtatni s a részvényesek tulajdonát biztosítani kellett a kincstár túlkapásai ellen, mielőtt egy részvényt is jegyeztek. Miután ez a terv megbukott, nem maradt más hátra, mint kölcsönnel próbálkozni – ha ugyan akad tőkés, aki odaadja a pénzét, anélkül, hogy ama titokzatos „leendő népképviselet" engedélyét és biztosítékát követelné. Rothschildhoz fordultak, s ő ki is jelentette, hogy ha ez a „népképviselet" garantálja, ő azonnyomban elintézi a kölcsönt – ha nem, úgy nem vállalhatja az ügyletet.

Így a pénzszerzés minden reménye eltűnt, és nem volt semmi lehetőség a fatális „népképviselet" elkerülésére. Rothschild visszautasító válasza 1846 őszén vált ismeretessé, és a következő év februárjára a király Berlinbe összehívta mind a nyolc tartományi Landtagot, hogy „egyesült Landtagot" alakítson belőlük. Ennek a Landtagnak azt a feladatot kellett elvégeznie, amelyet az 1820-as törvény szükség esetére elrendelt: kölcsönt és adóemelést megszavazni. Ezen felül azonban semmilyen jogai sem lettek volna. Az általános törvényhozásban csak mint tanácsadó testület működhetett közre; nem szabályos időközökben kellett volna összeülnie, csak amikor a király ezt jónak látta; csakis olyan kérdésekről tárgyalhatott, amely eket a kormányzat jónak látott elébe tárni. Természetes, hogy a tagok a nekik szánt szereptől nem voltak éppen elragadtatva. Megismételték a tartományi Landtagokon hangoztatott követeléseiket; a viszony köztük és a kormányzat között csakhamar elmérgesedett, és amikor a kölcsönt kérték tőlük – megint azzal az indokolással, hogy az vasútépítésre kell –, megint megtagadták beleegyezésüket.

Ez a határozat hamar véget vetett ülésezésüknek. A király, aki egyre inkább elkeseredett, megrovással bocsátotta őket el, de továbbra is pénz nélkül maradt. És valóban minden oka megvolt arra, hogy helyzete miatt nyugtalankodjék, amikor látta, hogy a liberális blokk, amely a burzsoázia vezetése alatt állt és magában foglalta az alsó nemesség nagy részét, továbbá a különféle elégedetlenkedőket, akik az alsóbb rendek különböző rétegeiben felgyülemlettek – hogy ez a liberális blokk el van szánva követeléseinek elérésére. Hiába jelentette ki a király megnyitó beszédében, hogy soha, de

soha nem fog modern értelemben vett alkotmányhoz hozzájárulni,[22] a liberális blokk kitartott ilyen modern, antifeudális képviseleti alkotmány mellett, annak minden következményével együtt: sajtószabadság, esküdtszék stb.; és amíg ezt meg nem kapja, addig egy garast sem fog engedélyezni. Egy dolog nyilvánvaló volt: sokáig így nem mehet tovább, s vagy engednie kell az egyik félnek, vagy szakadásra, véres harcra kerül a sor. És a burzsoázia tudta, hogy forradalom küszöbén áll, és készülődött rá. Igyekezett minden elképzelhető módon megszerezni a városokban a munkásosztály és a mezőgazdasági vidékeken a parasztság támogatását, és köztudomású, hogy 1847 vége felé alig akadt egyetlen olyan számottevő politikus a burzsoázia körében, aki ne nyilvánította volna magát „szocialistának", hogy a proletár osztály rokonszenvét megnyerje. Nemsokára működésben is látjuk majd ezeket a „szocialistákat".

A buzgalom, amellyel a hangadó burzsoázia a szocializmusnak legalább a külszínét magára ölteni igyekezett, annak a nagy változásnak volt a következménye, amely Németország munkásosztályában végbement. A német munkásoknak egy csoportja 1840 óta franciaországi és svájci vándorútjai kapcsán többé-kevésbé magába szívta azokat a kezdetleges szocialista és kommunista nézeteket, amelyek akkor a francia munkások közt el voltak terjedve. Az a növekvő figyelem, amelyet 1840 óta Franciaországban az ilyen eszméknek szenteltek, a szocializmust és kommunizmust Németországban is divatba hozta, és már 1843 óta minden újság színültig tele volt a társadalmi kérdések fejtegetéseivel. Csakhamar kialakult Németországban egy szocialista iskola[23], amely eszméinek inkább ködösségével, mintsem újszerűségével vált ki; tevékenysége főképpen abból állt, hogy fourierista, saint-simonista és egyéb tanokat franciából lefordítottak a német filozófia obskúrus nyelvére. A német kommunista iskola, amely gyökeresen különbözik ettől a szektától, körülbelül ugyanebben az időben alakult meg.

1844-ben törtek ki a sziléziai takácsok lázongásai, amelyeket a prágai kartonnyomók zendülése követett. Ezek a felkelések, amelyeket vérbe fojtottak, ezek a munkásfelkelések, amelyek nem a kormányzat, hanem a munkáltatók ellen irányultak, mély benyomást keltettek, és a munkásság körében folyó szocialista és kommunista propagandának újabb ösztönzést adtak. Ugyanígy hatottak az 1847-es ínséges esztendő kenyér-zendülései is.[24] Röviden: ahogy a konstitucionalista ellenzék a vagyonos osztályok zömét (a feudális nagybirtokosok kivételével) zászlaja alá gyűjtötte, úgy várta a nagyobb városok munkásosztálya a maga felszabadulását a szocialista és a kommunista tanoktól, ámbár az akkori sajtótörvények uralma alatt ezekről

csak igen keveset tudhatott meg. Nem lehetett a munkásoktól semmilyen határozott eszméket elvárni arra nézve, hogy mit akarnak – csak annyit tudtak, hogy az alkotmányos burzsoázia programja nem tartalmazza mindazt, amire nekik szükségük van, és hogy az ő szükségleteik az alkotmányosság gondolatkörében semmiképp sem foglaltatnak.

Külön köztársasági párt Németországban akkoriban nem létezett. Az emberek vagy alkotmányos monarchisták voltak, vagy többé-kevésbé határozott szocialisták, illetve kommunisták.

Ilyen elemekkel a legkisebb összecsapásnak is nagy forradalomhoz kellett vezetnie. – Míg a fennálló rendszer egyedüli biztos támaszai a főnemesség és az idősebb hivatalnokok meg katonatisztek voltak; míg az alsó nemesség, az ipari és kereskedelmi burzsoázia, az egyetemek, minden fokú tanszemélyzet és még a bürokrácia és tisztikar alacsonyabb rangfokozatainak egy része is összefogott a kormányzat ellen; míg ezek mögött álltak a parasztság és a nagyvárosi proletárok elégedetlen tömegei, amelyek egyelőre támogatták a liberális ellenzéket, de már furcsa szavakat pusmogtak arról, hogy a dolgok intézését maguk veszik a kezükbe; míg a burzsoázia készen állt arra, hogy a kormányzatot megdöntse, a proletariátus pedig előkészületeket tett, hogy a maga részéről a burzsoáziát döntse meg – ezalatt a kormányzat makacsul tovább ment olyan irányvonalon, amelynek összeütközéshez kellett vezetnie. Németország 1848 elején forradalom küszöbén állt, és ez a forradalom biztosan bekövetkezett volna akkor is, ha kitörését a francia februári forradalom nem siettette volna.

Hogy milyen hatással volt ez a párizsi forradalom Németországra, látni fogjuk következő cikkünkben.

London, 1851 szeptember

III

[A többi német állam]

Előző cikkünkben csaknem kizárólag arra az államra szorítkoztunk, amely az 1840-től 1848-ig terjedő években messze a legfontosabb volt a német mozgalomban; nevezetesen Poroszországra. – Itt az ideje azonban, hogy egy futó pillantást vessünk a többi német állam akkori állapotára.

Ami a kisállamokat illeti, az 1830-as forradalmi megmozdulások óta teljesen a szövetségi gyűlés, vagyis Ausztria és Poroszország diktatúrája alá kerültek. A különféle alkotmányok, amelyeket épp annyira abból a célból bocsátottak ki, hogy védelmi eszközül szolgáljanak a nagyobb államok diktátumai ellen, mint abból a célból, hogy biztosítsák fejedelmi alkotóik népszerűségét és a bécsi kongresszus által minden irányelv nélkül egyesített heterogén tartományok egységét – ezek az alkotmányok, akármilyen illuzórikusak voltak is, az 1830-as és 1831-es nyugtalan időkben a kisfejedelmek tekintélyére nézve mégis veszélyeseknek bizonyultak. Ezért csaknem teljesen megsemmisítették őket: amit meghagytak belőlük, az az árnyéknál is kevesebb volt, s csak egy Welcker, egy Rotteck, egy Dahlmann fecsegő öntetszelgésével lehetett elképzelni, hogy az a méltatlan hízelgéssel kevert alázatos ellenzékiség, amellyel ők e kisállamok tehetetlen parlamentjeiben hivalkodhattak, bármiféle eredményeket érlelhetne.

A burzsoázia erélyesebb része ezekben a kisebb államokban röviddel 1840 után feladta minden korábban táplált reményét arra, hogy Ausztria és Poroszország e függelékeiben parlamentáris kormányzat fejlődik ki. Mihelyt a porosz burzsoázia és a vele szövetkezett osztályok komoly elhatározottságot mutattak arra, hogy felveszik a harcot a parlamentáris kormányzatért Poroszországban, máris rájuk hagyták az alkotmányos mozgalom vezetését az egész nem-osztrák Németországban. Ma már nem vitatott tény az, hogy ama középnémet konstitucionalisták magva, akik később a frankfurti nemzetgyűlésből kiváltak, és akiket külön gyűléseik helyéről a gothai pártnak hívtak, már jóval 1848 előtt egy tervet mérlegeltek, amelyet 1849-ben csekély módosítással egész Németország képviselői elé terjesz-

tettek. Az volt a szándékuk, hogy Ausztriát teljesen kizárják a Német Szövetségből, és új szövetséget alapítsanak Poroszország védelme alatt, új alaptörvénnyel és szövetségi parlamenttel, továbbá a kevésbé jelentős államokat bekebelezzék a nagyobbakba. Mindezt akkor kellett volna keresztülvinni, amikor Poroszország az alkotmányos monarchiák sorába lép, megteremti a sajtószabadságot, Oroszországtól és Ausztriától független politikát követ, és így a kisebb államok konstitucionalistáinak módot ad arra, hogy valóságos ellenőrzést gyakoroljanak saját kormányaik fölött. Ezt a tervet a heidelbergi (Baden) Gervinus professzor eszelte ki. Így a porosz burzsoázia emancipációja lett volna tehát a jel a burzsoázia emancipációjára egész Németországban, és egy véd- és dacszövetség megkötésére mind Oroszország, mind Ausztria ellen; mert Ausztriát, miként mindjárt látni fogjuk, egészen barbár országnak tekintették, amelyről igen keveset tudtak és ez a kevés sem vált lakosságának becsületére; Ausztria ezért nem is számított Németország lényeges részének.

A többi társadalmi osztály a kisebb államokban többé-kevésbé gyorsan a vele hasonszőrű porosz társadalmi osztály nyomdokában lépdelt. A kiskereskedők mind elégedetlenebbek lettek saját kormányaikkal, az adó növekedésével, azoknak a politikai látszatjogoknak megnyirbálásával, amelyekkel dicsekedni szoktak, amikor összehasonlították magukat „a despotizmus rabszolgáival" Ausztriában és Poroszországban; de mégsem volt semmi olyan határozott tartalom ellenzékiségükben, amely nekik a nagyburzsoázia konstitucionalizmusától különböző, önálló párt jellegét kölcsönözhette volna. A parasztság körében is növekedett az elégedetlenség, de köztudomású, hogy a népnek ez a része nyugodt, békés időkben sohasem áll ki érdekeiért és sohasem lép fel önálló osztályként, kivéve olyan országokban, ahol általános választójog van érvényben. A kézműipari és gyáripari munkások osztálya a városokban kezdett fertőződni a szocializmus és a kommunizmus „mételyével"; de mivel Poroszországon kívül csak kevés valamennyire is jelentékeny város és még kevesebb iparvidék létezett, azért ennek az osztálynak a mozgalma a kisebb államokban az akció- és propagandaközpontok hiánya folytán rendkívül lassan haladt előre.

Mind Poroszországban, mind a kisebb államokban a politikai ellenzék kibontakozását akadályozó nehézségek bizonyos vallási ellenzéket hoztak létre a német-katolicizmus és a szabad közösségek párhuzamosan futó mozgalmainak formájában.[25] A történelem számos példát nyújt arra, hogy olyan országokban, amelyek állami egyház áldásait élvezik, és amelyekben a politikai vitát béklyók kötik, a világi hatalom elleni profán és veszedelmes ellenzék a lelki zsarnokság elleni szentesítettebb és látszat szerint érdek-

mentesebb küzdelem köpenye alatt rejtőzik el. Nemegy kormányzat, amely cselekedeteinek semmiféle megvitatását sem tűrné, habozni fog, mielőtt vértanúkat teremtene és a tömegek vallási fanatizmusát felébresztené. Így 1845-ben Németország minden államában vagy a római katolikus, vagy a protestáns vallás, vagy mindkettő az országban uralkodó jog szerves alkotórészének számított. És ugyanígy minden államban e két hitfelekezet bármelyikének, vagy akár mindkettőnek klérusa is lényeges részét alkotta a bürokratikus kormánygépezetnek. Támadni a protestáns vagy a katolikus ortodoxiát, vagy támadni a papságot tehát maga az állam ellen irányuló burkolt támadással volt egyenlő. Ami a német-katolikus mozgalmat illeti, ennek már puszta létezése is támadást jelentett Németország katolikus kormányai, kivált Ausztria és Bajorország ellen; és ezek a kormányok annak is vették. A szabad közösségek tagjai, a protestáns dissenterek[26], akik némileg hasonlítanak az angol és az amerikai unitáriusokhoz[27], nyíltan vallották szembenállásukat a porosz király és kedvence, Eichhorn vallás- és közoktatásügyi miniszter klerikális és szigorúan ortodox irányzatával. A két új szekta, mely pillanatnyilag gyorsan terjedt, egyik a katolikus, másik a protestáns vidékeken, csak eredetére nézve különbözött egymástól; ami tantételeiket illeti, tökéletesen megegyeztek abban a legfontosabb pontban, hogy minden rögzített dogma érvénytelen. A hitelvi döntéseknek ez a hiánya adta meg igazi lényegüket; azt állították magukról, hogy ők építik meg azt a nagy templomot, amelynek tetőzete alatt az összes németek egyesülhetnek; ők képviselték tehát vallásos formában a másik időszerű politikai eszmét, a német egység eszméjét — és mégis egymás közt sem tudtak megegyezni soha.

A német egység eszméje, amelyet a fent említett szekták legalább vallási alapon megvalósítani igyekeztek azáltal, hogy az összes németek számára közös, és egyenesen az ő használatukra, szokásaikra és ízlésükre szabott vallást találtak ki — ez az eszme valóban igen elterjedt volt, kivált a kisebb államokban. Már a német birodalomnak Napóleon által előidézett széthullása óta az összes disjecta membra, azaz a német néptest összes szétszórt tagjai egyesülése iránti óhaj volt a legáltalánosabb kifejezése a dolgok uralkodó rendjével való elégedetlenségnek, és leginkább a kisebb államokban, ahol az udvar, a közigazgatás, a hadsereg költséges volta, egyszóval az adóteher, egyenes arányban nőtt az állam kicsinységével és tehetetlenségével. De hogy milyen is legyen ez a német egység, ha megvalósul, ez olyan kérdés volt, amelyről a pártok eltérően vélekedtek. A burzsoázia, amely nem kívánt súlyos forradalmi megrázkódtatásokat, megelégedett volna olyan megoldással, amilyent, mint láttuk, „gyakorlatilag kivi-

hetőnek" talált, tudniillik egy unióval, amely Ausztria kivételével egész Németországot magába foglalta volna, Poroszország alkotmányos kormányának fennhatósága alatt; és bizonyára, veszedelmes viharok felidézése nélkül, egyebet abban az időben nem lehetett tenni. A kispolgárság és a parasztok, már amennyire ez utóbbiak az ilyesmivel egyáltalán törődtek, sohasem jutottak el annak a német egységnek bármily meghatározásához, amelyet oly lármásan követeltek; egynéhány álmodozó — többnyire feudális reakciósok — a német birodalom feltámasztásában reménykedett; néhány tudatlan soi-disant* radikális, akik csodálták a svájci intézményeket — ui. még nem szerezték meg velük kapcsolatban azt a gyakorlati tapasztalatot, amely később oly groteszkül kiábrándította őket —, a föderatív köztársaság mellett foglaltak állást; és csakis a legszélsőségesebb pártnak volt akkor mersze ahhoz, hogy az egységes és oszthatatlan német köztársaság mellett foglaljon állást.[28] Így a német egység önmagában is olyan kérdés volt, amely az egyenetlenkedés, a széthúzás és bizonyos körülmények közt akár a polgárháború lehetőségét is magában hordta.

Összefoglalva, Poroszország és a kisebb német államok helyzete 1847 végén így festett: a burzsoázia, ereje tudatában, el volt szánva arra, hogy nem tűri tovább a béklyókat, amelyekkel a feudális és bürokratikus önkényuralom kereskedelmi ügyleteit, ipari teljesítőképességét, osztályként való közös fellépését megkötötte; a földbirtokos nemesség egy része annyira átalakult puszta árutermelővé, hogy érdekei azonosak lettek a burzsoáziáéival és közösséget vállalt vele; a kispolgárság elégedetlenkedett, morgott az adók miatt, az üzleti tevékenységének útjába gördülő akadályok miatt, de nem volt határozott reformprogramja, amely helyzetét a társadalomban és az államban biztosíthatta volna; a parasztság hol feudális terhek súlya alatt nyögött, hol pénzkölcsönzők, uzsorások, ügyvédek nyomták el; a városok dolgozó népe, amelyet szintén hatalmába kerített az általános elégedetlenség, egyaránt gyűlölte a kormányzatot meg a kapitalista nagyiparosokat, és megfertőződött a szocialista és a kommunista eszméktől; röviden szólva: egy heterogén ellenzéki tömeg, a legkülönbözőbb érdekektől hajtva, de többé-kevésbé a burzsoázia vezetése alatt, amelynek első soraiban viszont a porosz burzsoázia és főképpen a Rajna-tartomány burzsoáziája menetelt. A másik oldalon kormányok, amelyek sok kérdésben széthúztak, bizalmatlanok voltak egymással, de különösen a porosz kormánnyal szemben, amelynek védelmére mégis rászorultak; Poroszországban olyan kormány uralkodott, amelyet cserbenhagyott a közvéle-

* — úgynevezett — *Szerk.*

mény, cserbenhagyott még a nemesség egy része is, és ez a kormány olyan hadseregre és olyan bürokráciára támaszkodott, amely napról napra mélyebben az ellenzéki burzsoáziának eszmei fertőzése és befolyása alá került – tetejében a kormánynak a szó szoros értelmében egy fillérje sem volt, és egyetlen fillért sem tudott előteremteni növekvő deficitjének fedezésére, ha csak kényre-kedvre meg nem adja magát az ellenzéki burzsoáziának. Volt-e valaha ország, amelynek burzsoáziája ragyogóbb helyzetben küzdhetett a hatalomért, a fennálló kormány ellen?

London, 1851 szeptember

IV

[Ausztria]

Most Ausztriáról kell beszélnünk, arról az országról, amely 1848 márciusáig csaknem olyan hétpecsétes titok volt más nemzetek szemében, mint Kína a legutóbbi angol háború előtt.[29]

Ehelyütt természetesen csak Német-Ausztriával foglalkozhatunk. Az ausztriai lengyelek, magyarok vagy olaszok ügyei nem tartoznak tárgyunkhoz, és amennyiben befolyásolták az osztrák németek sorsát 1848 óta, annyiban alább figyelembe kell majd vennünk őket.

Metternich herceg kormányzata két sarkpont körül fordult meg: először is megpróbálta az osztrák uralomnak alávetett különböző nemzetek mindegyikét sakkban tartani az összes többi, hasonló helyzetben levő nemzet által; másodszor – s ez volt mindig az abszolút monarchiák alapelve –, két osztályra támaszkodott, a feudális földesurakra és a tőzsdespekuláns nagytőkésekre; egyszersmind ki is játszotta e két osztály befolyását és hatalmát egymás ellen úgy, hogy a kormányzat szabad kezet biztosítson magának. A nagybirtokos nemesség, amelynek egész jövedelme a legkülönfélébb feudális szolgáltatásokból állt, szükségképpen támogatta azt a kormányt, amely egyetlen védelme volt a jobbágyok letiport osztálya ellen, akiknek kifosztásából élt. S ha egyszer-egyszer, mint 1846-ban Galíciában, a kevésbé vagyonos nemesek ellenzékbe mentek át a kormányzattal szemben, Metternich lóhalálában éppen ezeket a jobbágyokat szabadította rájuk, akik mindenesetre kihasználták az alkalmat, hogy közvetlenebb elnyomóikon rettenetes bosszút álljanak.[30] A tőzsde nagytőkéseit viszont azok az óriási összegek láncolták a Metternich-kormányzathoz, amelyeket állampapírokba fektettek. Ausztria, amely 1815-ben visszaállította teljes hatalmát, 1820 óta restaurálta és fenntartotta Itáliában az abszolút monarchiát, és az 1810-es államcsőd folytán kötelezettségeinek egy részétől megszabadult, a békekötés után igen hamar megint hitelképes lett a nagy, európai pénzpiacokon, és amilyen mértékben nőtt a hitele, úgy élt is vele. Így történt, hogy Európa valamennyi nagy pénzembere tőkéje jelentős részét

osztrák állampapírokba fektette; valamennyien érdekelve voltak ez ország hitelképességének fenntartásában, és mivel az osztrák államhitel fenntartása mindig új és új kölcsönöket követelt, kényszerültek időről időre új tőkét előlegezni, hogy fenntartsák a hitelét azoknak az értékpapíroknak, amelyekre már előleget adtak. Az 1815 után bekövetkezett hosszantartó béke folytán, és mivel lehetetlennek látszott, hogy egy ezeréves birodalom, mint amilyen Ausztria, megdőljön, bámulatos mértékben megnövekedett a Metternich-kormányzat hitele és még a bécsi bankárok és tőzsdespekulánsok jóindulatától sem függött; mert amíg Metternich bőségesen kaphatott pénzt Frankfurtban és Amsterdamban, addig természetesen megvolt az az elégtétele, hogy az osztrák kapitalisták a lába előtt hevertek. Egyébként minden más tekintetben is hatalmában voltak; a nagy profitokat, amelyeket bankárok, tőzsdespekulánsok és állami szállítók az abszolút monarchiákból oly kitűnően ki tudnak sajtolni, ellensúlyozta az a csaknem korlátlan hatalom, amellyel a kormány személyük és vagyonuk fölött rendelkezett; erről a részről tehát az oppozíció leghalványabb árnyékát sem lehetett elvárni. Ilyen módon Metternich biztos volt a birodalom két leghatalmasabb és legbefolyásosabb osztályának támogatásában, ezenkívül olyan hadsereggel és bürokráciával rendelkezett, amelynél az abszolutizmus céljaira alkalmasabbat keresve sem lehetett volna találni. Az osztrák állam szolgálatában álló hivatalnok és katonatiszt egészen különleges fajta; apáik is a Kaisert* szolgálták és a fiaik is ugyanezt fogják tenni; nem tartoznak a sokféle nemzetiségek egyikéhez sem, melyek a kétfejű sas szárnyai alatt tömörültek; a birodalom egyik végéről a másikra dobálják őket és dobálták is mindig, Lengyelországból Itáliába, Németországból Erdélybe. A magyart, a lengyelt, a németet, a románt, az olaszt, a horvátot, szóval mindenkit, aki nem hordja a „császári és királyi" tekintély pecsétjét stb. és sajátos nemzeti jellege van, egyaránt megvetik. Nekik nincsen nemzetiségük, illetve inkább csakis ők teszik ki az igazi osztrák nemzetet. Nyilvánvaló, hogy milyen kezes és egyszersmind hatalmas eszköz lehet az ilyen polgári és katonai hierarchia egy értelmes és erélyes államvezető kezében.

Ami a népesség többi osztályait illeti, Metternichet, az ancien régime** államférfiának igazi szellemében, nemigen érdekelte támogatásuk. Velük szemben Metternich csak egyfajta politikát ismert: adók formájában annyit kipréselni belőlük, amennyit csak lehetséges, és ugyanakkor nyugton tartani őket. A kereskedő és ipari burzsoázia Ausztriában csak lassan fejlő-

* – császárt – *Szerk.*
** – régi rend – *Szerk.*

dött ki. A dunai kereskedelem viszonylag jelentéktelen volt; az ország csak egy tengeri kikötővel rendelkezett, s ennek a kikötőnek – Triesztnek – a forgalma igen korlátozott volt. A gyárosok jelentékeny védelemben részesültek, amely a legtöbb esetben még minden külföldi verseny teljes kirekesztéséig is terjedt. De ezeket az előnyöket főképp adózóképességük emelésére való tekintettel kapták, s ezt erősen ellensúlyozták az ipar belföldi korlátozásai, a céhek és más feudális testületek kiváltságai, amelyeket aggályosan fenntartottak mindaddig, míg azok a kormányzat céljait és szándékait nem gátolták. A kis kézművesek be voltak szorítva ezeknek a középkori céheknek szűk keretei közé; a céhek örökös viszályban ugrasztották egymásnak az egyes iparágakat kiváltságaikért, és azáltal, hogy a munkásosztályt a társadalmi felemelkedés lehetőségétől szinte teljesen elzárták, ezeknek a kényszeregyesüléseknek a tagjai részére valamiféle örökletes stabilitást biztosítottak. Végül pedig a parasztokat és munkásokat puszta adóalanyként kezelték, és csak annyira törődtek velük, hogy lehetőleg ugyanolyan létfeltételek között tartsák őket, amelyek közt abban az időben éltek, és amelyek közt már atyáik is éltek volt. E célból minden régi, megrögződött, átörökölt tekintélyt ugyanúgy fenntartottak, mint az államét: a földesúr tekintélyét a kis földbérlő fölött, a gyárosét a gyári munkás fölött, a kis iparosmesterét a mesterlegény és az inas fölött, az atya tekintélyét a fiú fölött a kormányzat mindenütt a legszigorúbban megvédte, és mindenfajta engedetlenséget, ugyanúgy, mint a törvény áthágását, az osztrák igazságszolgáltatás egyetemes szerszámával – a bottal fenyítettek meg.

Végül, hogy a mesterséges stabilitás megteremtésére irányuló efféle törekvéseket egy mindent összefoglaló rendszerbe építsék bele, a nemzetnek engedélyezett szellemi táplálékot a leggondosabb körültekintéssel válogatták meg és a lehető legtakarékosabban adagolták. A nevelést mindenütt a katolikus papság tartotta kezében, s a főpapok, akárcsak a feudális nagybirtokosok, a legerősebben érdekelve voltak a fennálló rendszer megőrzésében. Az egyetemeket úgy szervezték meg, hogy csak szakemberek képzését tették lehetővé, akik a tudomány különféle speciális ágaiban többékevésbé szerezhettek ugyan nagy jártasságot, de semmi esetre sem juthattak hozzá ahhoz az egyetemes általános műveltséghez, amelyet más egyetemek nyújthattak. Napisajtó egyáltalán nem létezett, Magyarország kivételével, s a magyar újságok a monarchia minden más részéből ki voltak tiltva. Ami az irodalmat általában illeti, ennek területe egy évszázad alatt egyáltalán nem bővült, sőt, II. József halála után még szűkült is. És a határok mentén mindenütt, ahol csak az osztrák államok civilizált országgal érintkeztek, a vámhivatalnokok kordonával együtt irodalmi cenzorokból álló

kordont is létesítettek, amely egyetlen külföldi könyvet, egyetlen külföldi újságot be nem engedett Ausztria területére, mielőtt tartalmát kétszer-háromszor alaposan át nem rostálta és a vészes korszellem szennyeződésének legcsekélyebb nyomától is teljesen tisztának nem találta.

1815-től kezdve ez a rendszer mintegy harminc évig bámulatos sikerrel működött. Ausztria csaknem ismeretlen maradt Európa számára, és Ausztriában ugyanilyen keveset tudtak Európáról. Az egyes néposztályoknak és a népesség egészének társadalmi helyzetében látszólag a legcsekélyebb változás sem történt. Bármily ellenségeskedés élt is az egyes társadalmi osztályok közt – s ennek az ellenségeskedésnek a megléte Metternich szemében a kormányzás egyik fő feltétele volt, amelyet ő még istápolt is azáltal, hogy a felsőbb osztályokat minden elnyomó kormányzati rendszabály eszközeivé tette, és ezáltal az ódiumot rájuk hárította –, bármily gyűlölettel viseltetett is a nép az állam alacsonyabb hivatalnokai ellen, a központi kormányzattal szemben nagyjában-egészében kevés vagy semmi elégedetlenség sem mutatkozott. A császárt imádták, s úgy látszott, hogy a tények igazat adnak az öreg I. Ferencnek, amikor e rendszer tartósságában kételkedve önelégülten hozzáfűzte: „Mindazonáltal, engemet és Metternichet még kibír."

Ám a felület alatt mégis lassú mozgás ment végbe, és ez meghiúsította Metternich összes fáradozásait. Az ipari és kereskedő burzsoázia vagyona és befolyása növekedett. A gépi és gőzerőnek a gyáriparba való bevonulása Ausztriában csakúgy, mint másutt, teljesen felforgatta egész társadalmi osztályok régi viszonyait és életfeltételeit; jobbágyokat szabad emberekké, kisparasztokat gyári munkásokká változtatott; aláaknázta a régi feudális kézművescéheket és sokakat közülük megfosztott minden létlehetőségtől. Az új kereskedelmi és ipari népesség mindenütt összeütközésbe került a régi, feudális intézményekkel. – A burzsoázia, amelyet üzlete egyre gyakrabban külföldi utakra késztetett, mindenféle mesés híreket hozott a császári vámhatárokon kívül fekvő civilizált országokról; végül a vasutak kiépülése is meggyorsította az ipari és a szellemi haladást. Magának az osztrák államszerkezetnek is volt egy veszedelmes része, ti. a magyar feudális alkotmány, parlamenti üléseivel és harcaival, amelyeket a nemesség elszegényedett és ellenzéki tömegei folytattak a kormányzat és szövetségesei, a mágnások ellen. Pozsony, az országgyűlés székhelye közvetlenül Bécs kapui előtt terült el. Mindezek az elemek hozzájárultak ahhoz, hogy a városi burzsoáziában, ha nem is éppen az ellenzékiségnek – mert ellenzékiség még nem volt lehetséges –, de legalább az elégedetlenségnek a szelleme felébredjen, általános óhaj jelentkezzék nem is annyira alkotmányos, mint

inkább közigazgatási reformok iránt. És akárcsak Poroszországban, a bürokrácia egy része itt is csatlakozott a burzsoáziához. Ebben az örökletes tisztviselő-kasztban nem felejtették el II. József hagyományait; a műveltebb állami tisztviselők, akik időnként maguk is belekontárkodtak képzeletbeli reformtervek kovácsolásába, határozottan többre becsülték e császár haladó, intellektuális zsarnokságát Metternich „atyai" zsarnokságánál. A szegényebb nemességnek egy része szintén a burzsoáziával tartott, és ami az alsóbb néposztályokat illeti, amelyek mindig bőségesen találtak okot a panaszra fölötteseik – ha nem is éppen a kormányzat – ellen, ezek a legtöbb esetben szükségképpen csatlakoztak a burzsoázia reformkívánalmaihoz.

Körülbelül ebben az időben – mondjuk 1843-ban vagy 1844-ben – Németországban az irodalomnak egy külön ága alakult ki, amely hozzájárult ehhez a változáshoz. Néhány osztrák tollforgató, regényíró, kritikus, rossz költő, valamennyien elég középszerű tehetséggel, de azzal a jellegzetes iparkodással megáldva, amely a zsidó fajta sajátja, letelepedett Lipcsében és Ausztria határain kívül eső más német városokban, és itt, Metternich hatósugarán kívül, megjelentettek egy sereg könyvet és röpiratot osztrák kérdésekről. Ők is, kiadóik is „bombaüzletet" csináltak. Egész Németország mohón várta, hogy beavassák az európai Kína politikájának titkaiba, és még nagyobb kíváncsiságot tanúsítottak maguk az osztrákok, akik ezekhez a kiadványokhoz a cseh határon nagyban űzött csempészés útján jutottak hozzá. A titkok, amelyeket ezek a kiadványok elárultak, természetesen nem voltak nagy jelentőségűek, és a jóakaratú szerzők által kiagyalt reformtervek szinte a politikai szűzességgel határos ártatlanság pecsétjét hordozták. Alkotmány és sajtószabadság Ausztriában – ezek elérhetetlen dolgoknak számítottak; közigazgatási reformok, a tartományi Landtagok jogainak kiterjesztése, külföldi könyvek és újságok bebocsátása, a cenzúra enyhítése – ennél tovább alig terjedtek ezeknek a jóravaló osztrákoknak lojális és szerény óhajai.

Mindenesetre az, hogy egyre kevésbé lehetett megakadályozni Ausztria irodalmi kapcsolatát Németország többi részével és Németországon keresztül az egész világgal, sokban hozzájárult egy kormányellenes közvélemény kialakulásához, és legalább valami kevés politikai tájékoztatáshoz juttatta az osztrák lakosság egy részét. Ilyenformán 1847 végén Ausztriát, jóllehet kisebb mértékben, szintén hatalmába kerítette az akkoriban egész Németországban eluralkodó politikai és politikai-vallási agitáció; és ha ez Ausztriában kevesebb zajjal haladt is előre, elég forradalmi elemet talált itt is, akikre hatni tudott. Itt volt a paraszt, jobbágy vagy zsellér, akit agyonnyomorított a földesúri vagy a kormányzati kiuzsorázás; aztán a gyári

munkás, akit rendőrbot kényszerített arra, hogy bármilyen feltételek mellett dolgozzék, amelyeket a gyáros jónak látott megszabni; aztán a mesterlegény, aki előtt a céhszabályok minden lehetőséget elzártak arra, hogy iparában önállóságra tegyen szert; aztán a kereskedő, aki üzletvitelében lépten-nyomon képtelen előírásokba ütközött; aztán a gyáros, aki a kiváltságaik fölött féltékenyen őrködő céhekkel, vagy a pénzsóvár és minden lében kanál hivatalnokokkal folytonos harcban állt; aztán a tanító, a tudós, a nagyobb műveltségű hivatalnok, hiábavaló küzdelemben a tudatlan és pöffeszkedő papsággal, vagy ostoba és parancsoló fölöttesekkel. Egyszóval: nem volt egyetlen osztály sem, amely meg lett volna elégedve, mert a kis engedményeket, amelyekre a kormányzat itt-ott rákényszerült, nem a saját költségére tette – ezt a kincstár nem engedhette meg –, hanem a főnemesség és a klérus költségére; ami pedig a nagybankárokat és az államkötvény-tulajdonosokat illeti, a legutóbbi itáliai események, a magyar országgyűlés növekvő ellenzékisége, az elégedetlenség szokatlan szelleme, a birodalomszerte megnyilvánuló hangos reformkövetelés nem volt alkalmas arra, hogy bizalmukat az osztrák birodalom szilárdságában és fizetőképességében megerősítse.

Így Ausztria is lassan, de biztosan egy hatalmas átalakulás felé haladt, amikor Franciaországban hirtelen olyan esemény történt, amely egyszerre kirobbantotta a fenyegető vihart, és meghazudtolta az öreg Ferenc állítását, amely szerint az ő és Metternich napjaira az épület még kitart.

London, 1851 szeptember

V

[A bécsi márciusi felkelés]

1848 február 24-én Lajos Fülöpöt elkergették Párizsból és kikiáltották a francia köztársaságot. A rákövetkező március 13-án Bécs népe megdöntötte Metternich herceg uralmát és őt magát szégyenteljes futásra kényszerítette az országból. Március 18-án Berlin népe fogott fegyvert és tizennyolcórás elkeseredett harccal megszerezte azt az elégtételt, hogy a király megadta magát neki. Egyidejűleg Németország kisebb államainak fővárosaiban is többé-kevésbé heves kitörésekre került sor, mégpedig mindenütt ugyanilyen sikerrel. A német nép, ha első forradalmát nem vitte is végig, legalább világosan rálépett a forradalom útjára.

E különféle felkelések mozzanatainak részleteire ehelyütt nem térhetünk ki; de ki kell fejtenünk jellegüket és azt az álláspontot, amelyet a különböző néposztályok velük kapcsolatban elfoglaltak.

A bécsi forradalmat, azt lehetne mondani, a lakosság szinte egyöntetűen vitte végbe. A burzsoázia – a bankárok és a tőzsdespekulánsok kivételével –, a kispolgárság, az egész munkásság egyszerre mint egy ember kelt fel az ellen a kormányzat ellen, amelyet mindenki utált, amelyet mindenki olyannyira gyűlölt, hogy támogatói – a nemesek és a pénzmágnások törpe kisebbsége – a legelső rohamra eltűntek a felszínről. A burzsoáziát Metternich olyan politikai tudatlanságban tartotta, hogy számára az anarchia, szocializmus és terror uralmáról, a tőkésosztály és a munkásosztály közti fenyegető harcokról szóló párizsi hírek tökéletesen érthetetlenek voltak. Politikai ártatlanságában e hírekhez vagy egyáltalán semminemű értelmet nem tudott fűzni, vagy azt hitte, Metternich ördögi találmányai, melyeknek célja, hogy a polgárságot engedelmességre rémítse. Ezenkívül, e burzsoák még sohasem láttak munkásokat osztályként fellépni, vagy saját, külön osztályérdekeikért síkra szállni. Eddigi tapasztalataik alapján nem tudták elképzelni, hogy olyan osztályok között, melyek most oly szívbéli egyetértésben döntöttek meg egy mindnyájuk által gyűlölt kormányzatot, bármiféle nézeteltérések merülhetnének fel. Úgy látták, hogy a munkás-

nép velük minden pontban egyetért: alkotmányt, esküdtszéket, sajtószabadságot stb. akar. Így, legalábbis 1848 márciusában, szívvel-lélekkel vitték a mozgalmat, a mozgalom pedig a burzsoáziát (legalábbis elméletben) nyomban az állam uralkodó osztályává emelte.

De minden forradalomnak az a sorsa, hogy a különböző osztályoknak ez az egyesülése, amely bizonyos fokig mindig szükségszerű feltétele minden forradalomnak, nem tarthat sokáig. Alighogy győzelmet arattak a közös ellenség fölött, a győztesek máris külön táborokra oszlanak és fegyvereiket egymás ellen fordítják. Éppen az osztályellentétek gyors és heves fejlődése teszi a forradalmat régi és bonyolult társadalmi szervezetekben a társadalmi és politikai haladásnak olyan hatalmas hajtóerejévé, éppen az egymást a hatalomban felváltó új és új pártok szüntelen gyors felszökkenésének köszönhető, hogy a nemzet ily heves forrongások idején öt év alatt nagyobb utat fut be, mint amilyent rendes körülmények közt egy évszázad alatt tenne meg.

A bécsi forradalom a burzsoáziát elméletileg uralkodó osztállyá tette; azaz a kormányzattól kicsikart engedmények olyan természetűek voltak, hogy azok gyakorlati megvalósítása és hosszabb fenntartása a burzsoázia fölényét okvetlenül biztosította volna. De gyakorlatilag ennek az osztálynak a fölénye korántsem volt megalapozva. Igaz, hogy a nemzetőrség megalakítása révén, miáltal a burzsoázia és a kispolgárság fegyverhez jutott, ez az osztály erőre és jelentőségre tett szert; igaz, hogy amikor megalakult a „biztonsági bizottság", egyfajta forradalmi, nem-felelős kormány, amelyben a burzsoáziáé lett a döntő szó – ez az osztály a hatalom élére került. De ugyanekkor a munkások egy részét is felfegyverezték; ők és a diákok vállalták a harc oroszlánrészét, már amennyire harcról egyáltalán szó volt; és a diákok – mintegy 4000 főnyi jól felfegyverzett és sokkal fegyelmezettebb alakulat, mint a nemzetőrség – képezték a forradalmi haderő magvát, tulajdonképpeni erejét, és egyáltalán nem mutattak hajlandóságot arra, hogy a puszta eszköz szerepét játsszák a biztonsági bizottság kezében. Jóllehet elismerték a biztonsági bizottságot, sőt a leglelkesebb védelmezői voltak, mégis egy önálló, meglehetősen zavargó csapatot alkottak, amely külön tanácskozott az aulában, közbülső helyet foglalt el a burzsoázia és a munkásosztály között, és állandó nyugtalanságával gátat vetett annak, hogy a dolgok visszazökkenjenek a hétköznapok régi, nyugodt kerékvágásába, nemritkán pedig a biztonsági bizottságra is rákényszerítette a maga határozatait. Másrészt a munkásokat, akik úgyszólván minden keresettől elestek, állami költségen fenntartott közmunkákon kellett foglalkoztatni, s a pénzt e célra természetesen az adófizetők zsebéből és Bécs

város pénztárából kellett kihúzni. Mindez a bécsi kereskedőket és iparosokat szükségképpen kellemetlenül érintette. A város gyárüzemei, amelyek egy nagy ország gazdag és arisztokrata udvartartásainak fogyasztására rendezkedtek be, a forradalom folytán, az arisztokrácia és az udvar menekülése folytán magától értetődően teljesen leálltak; a kereskedelemben pangás következett be, és a nyugtalanság, az izgalom, amelyet a diákok és a munkások állandóan szítottak, bizonyára nem volt alkalmas „a bizalom helyreállítására", ahogyan akkoriban mondani szokták. Így csakhamar meglehetősen hűvössé vált a viszony egyfelől a burzsoázia, másfelől a zavargó diákok és munkások között; és ez a hűvösség hosszabb ideig csak azért nem érlelődött nyílt ellenségeskedéssé, mert a kormány és kivált az udvar, égve a vágytól, hogy a régi rendet helyreállítsa, folytonosan igazolta a forradalmibb elemek gyanakvását és zavargó tevékenységét, és még a burzsoázia szeme előtt is folytonosan felvillantotta a régi, Metternich-féle zsarnokság kísértetét. Így került sor Bécsben május 15-én és 26-án megint az összes osztályok újabb felkelésére, mert a kormányzat támadni, illetve aláásni próbált egyes újonnan kivívott szabadságjogokat, s így a szövetség a nemzetőrség – azaz felfegyverzett burzsoázia –, a diákok és a munkások között mindegyik alkalommal egy időre újból megszilárdult.

Ami a többi néposztályt illeti, az arisztokrácia és a pénzmágnások eltűntek, s a parasztság mindenütt szorgosan működött azon, hogy a feudalizmust az utolsó szögig lerombolja. Az itáliai háború[31] jóvoltából és a gondok következtében, amelyeket Bécs és Magyarország az udvarnak okoztak, a parasztok szabadon mozoghattak, és ezért felszabadulásuk műve Ausztriában jobban sikerült, mint Németország bármely más részében. Az osztrák birodalmi gyűlésnek rövidesen ezután csak meg kellett erősítenie azokat a lépéseket, amelyeket a parasztság a gyakorlatban már megtett, és ha bármi mást képes lenne is Schwarzenberg herceg kormánya helyreállítani, a parasztság feudális szolgaságának újbóli bevezetésére soha többé nem lesz hatalma. És ha Ausztria e pillanatban megint aránylag nyugodt, sőt erős is, ez főleg azért van, mert a nép nagy többsége, a parasztság valóban nyert a forradalom által, és mert – ha bármi mást meg is támadott a restaurált kormány – ezek a kézzelfogható anyagi előnyök, amelyeket a parasztság kivívott, mindeddig érintetlenül maradtak.

London, 1851 október

VI

[A berlini felkelés]

A forradalmi mozgalom másik központja Berlin volt. És az előző cikkeinkben közöltek után nem lesz meglepő, hogy a mozgalom itt korántsem kapta meg csaknem valamennyi osztálynak azt az egyöntetű támogatását, amelyben a bécsi részesült. Poroszországban a burzsoázia már tényleges harcokat vívott meg a kormányzattal; az „egyesült Landtag" eredménye nyílt szakítás volt; a polgári forradalom küszöbön állt, és ez a forradalom, első kitörésében, éppen olyan egyöntetű lehetett volna, mint a bécsi, ha nem esett volna meg a párizsi februári forradalom. – Ez az esemény siettetett mindent, míg egyszersmind gyökeresen különböző zászló alatt bontakozott ki, mint amilyen alatt a porosz burzsoázia a kormánnyal szembeszállni készült. A februári forradalom Franciaországban éppen azt a kormányzati rendet borította fel, amelyet a porosz burzsoázia a saját országában létrehozni szándékozott. A februári forradalom a munkásosztálynak a burzsoázia elleni forradalmaként jelentkezett; kikiáltotta a burzsoá kormány bukását és a munkás emancipációját. Márpedig a porosz burzsoáziának az utóbbi időben épp elege volt a munkásosztály háborgásából a saját országában. Amikor a sziléziai felkelések első rémületén túlesett, még meg is próbálta, hogy ezt a háborgást a saját javára fordítsa; mindamellett megmaradt benne a forradalmi szocializmustól és kommunizmustól való üdvös félelem, s ezért – amikor a kormányzat élén Párizsban olyan embereket látott, akiket a tulajdon, a rend, a vallás, a család és a modern burzsoá többi penatesei* legveszélyesebb ellenségeinek tekintett – forradalmi heve tüstént jelentékenyen lehűlt. Tudta, hogy most meg kell ragadni a pillanatot, és hogy a munkástömegek segítsége nélkül csatát fog veszíteni; és mégis cserbenhagyta a bátorsága. Ezért az első szórványos és vidéki megmozdulások alkalmából a kormányzat oldalára állt, igyekezett Berlinben nyugton tartani a népet, amely öt napon át tömegesen özönlött a

* – házi istenei – *Szerk.*

királyi palota elé, hogy ott megtárgyalják a híreket és változásokat követeljenek a kormányban; és amikor a király Metternich bukásának hírére végre némi csekély engedményeket tett, a burzsoázia a forradalmat befejezettnek tekintette és sietett őfelségének megköszönni, hogy teljesítette népének összes kívánságait. Ám akkor elkövetkezett a katonaság rohama a tömeg ellen, a barikádok, a harc és a királyság veresége. Ekkor minden egyszerre színt váltott; éppen a munkásosztály, amelyet a burzsoázia a háttérbe igyekezett szorítani, nyomult előre, harcolt és győzött; és egy csapásra erejének tudatára ébredt. A választójog, a sajtószabadság, az esküdti jog, a gyülekezési jog korlátozásai – olyan korlátozások, amelyek a burzsoázia számára igen kellemesek lettek volna, mert csak alatta álló osztályokat érintettek volna – immár nem voltak lehetségesek. Az „anarchia" párizsi jelenetei megismétlődésének veszélye fenyegetett. E veszély láttán minden eddigi széthúzás eltűnt. A győzelmes munkással szemben – bár ez saját követeléseivel még nem is hozakodott elő – sokéves ellenfelek és barátok összeforrottak, és a burzsoázia s a megdöntött rendszer hívei közti szövetséget még Berlin barikádjain megkötötték. A szükséges engedményeket, de nem többet, mint amennyi elkerülhetetlen volt, meg kellett tenni, az egyesült Landtag ellenzéki vezetőiből kormányt kellett alakítani, és a korona megmentésével kapcsolatos szolgálatai jutalmául a burzsoáziának meg kellett kapnia a támogatást a régi kormányzat minden pillére, a feudális nemesség, a bürokrácia, a hadsereg részéről. Ezek mellett a feltételek mellett vállalta Camphausen úr és Hansemann úr a kormány megalakítását.

Az új miniszterek annyira rettegtek a felbolydult tömegektől, hogy minden eszközt jónak tartottak, ha csak alkalmasnak látszott a tekintély megrendült alapzatainak megerősítésére. A szegény, becsapott fickók azt hitték, hogy a régi rendszer feltámadásának minden veszélye elmúlt; és így a régi államapparátust egészében felhasználták a „rend" helyreállításának céljára. Egyetlen bürokratát vagy katonatisztet sem bocsátottak el; a régi bürokratikus közigazgatási rendszerben jottányi változtatást sem vittek végbe. Ezek a jeles konstitucionalista és felelős miniszterek még azokat a hivatalnokokat is visszahelyezték tisztségükbe, akiket a nép, forradalmi buzgalma első hevében, régebbi bürokratikus basáskodásuk miatt elkergetett. Poroszországban semmi sem változott a miniszterek személyén kívül; még a minisztériumok hivatalnoki kara is érintetlen maradt, és az alkotmánybarát állásvadászok egész falkáját, amely a friss-sütetű államvezetők kórusát alkotta és elvárta részét a hatalomból és tisztségekből, türelemre intették, míg a nyugalmi állapot helyreállítása majd megengedi,

hogy változtatásokat hajtsanak végre a hivatalnokszemélyzetben, amely művelet e pillanatban nem lenne veszélytelen.

A király, aki a március 18-i felkelés után teljesen összetört, csakhamar rájött, hogy ő ezeknek a „liberális" miniszteréknek éppen olyan szükséges, mint ők neki. A trónust megkímélte a felkelés; a trónus volt az utolsó még megmaradt gát az „anarchia" ellen; a liberális burzsoáziának és vezetőinek, akik most a kormányban ültek, tehát minden érdekük azt diktálta, hogy a koronával a legjobb viszonyban legyenek. A király és az őt körülvevő reakciós kamarilla ezt csakhamar észrevette, és felhasználta az alkalmat, hogy a kormány eljárását akadályozza, még azokban a parányi reformokban is, amelyekre az időnként vállalkozott.

A kormány első gondja az volt, hogy a legutóbbi, erőszakkal elért változásokat valamiféle törvényes mázzal vonja be. Az egész nép tiltakozása ellenére összehívta az egyesült Landtagot, hogy mint a nép törvényes és alkotmányos szerve hozzon új választási törvényt olyan gyűlés megválasztására, amely a koronával kiegyezik majd az új alkotmányra nézve.[32] Közvetett választást javasoltak, olymódon, hogy a szavazók tömege bizonyos számú elektort választ, akik aztán megválasztják a képviselőket. A kétlépcsős választásnak ezt a rendszerét az egyesült Landtag minden oppozíció ellenére elfogadta. Azután huszonötmillió dolláros kölcsönt kértek tőle, amelyhez – a néppárt tiltakozása ellenére – szintén hozzájárult.

A kormány ilyetén eljárása következtében a néppárt, vagy amint most nevezte magát, a demokrata párt, rendkívül gyorsan fellendült. Ez a párt, amely a kisiparosok és kiskereskedők osztályának vezetése alatt állt és a forradalom kezdetén a munkásság nagy többségét is zászlaja alá gyűjtötte, közvetlen és általános választójogot követelt francia mintára, követelte továbbá egyetlen törvényhozó gyűlés intézményesítését és a március 18-i forradalomnak mint az új kormányrendszer alapjának teljes és nyílt elismerését. A mérsékeltebb szárnya megelégedett volna egy ilyen módon „demokratizált" monarchiával, míg a radikálisabb szárny végcélul a köztársaság megteremtését tűzte ki. Mindkét szárny megegyezett abban, hogy a frankfurti német nemzetgyűlést[33] elismerte az ország legfőbb hatalmának, míg a konstitucionalisták és a reakciósok ettől az ő megállapításuk szerint végletesen forradalmi testülettől a legnagyobb mértékben irtóztak.

A munkásosztály önálló mozgalma a forradalom révén egy időre megszakadt. A mozgalom közvetlen szükségletei és körülményei nem engedték meg, hogy a proletár párt bármilyen sajátlagos követelést előtérbe helyezzen.

És valóban, amíg a talaj a munkások önálló cselekvése számára nem volt *megtisztítva*, amíg a közvetlen és általános *választójog nem volt bevezetve*, amíg a harminchat nagyobb és kisebb állam továbbra is számtalan szilánkra forgácsolta szét Németországot, mi mást tehetett a proletár párt, mint hogy a számára mindennél fontosabb párizsi megmozdulást figyelje, és közösen harcoljon a kispolgársággal olyan jogok eléréséért, amelyek lehetővé teszik, hogy később saját harcát megharcolja?

Így hát csak három pont volt, amelyek révén a proletár párt politikai fellépésében lényegesen eltért a kispolgári osztálytól, illetve helyesebben, az úgynevezett demokrata párttól: először, a francia mozgalom különböző megítélése, amennyiben ugyanis a demokraták támadták, és a proletár forradalmárok védték a párizsi szélsőséges pártot; másodszor, az egységes és oszthatatlan német köztársaság szükségességének hirdetése, míg a demokratáknak a legszélsőségesebb radikális elemei is legföljebb egy föderatív köztársaságért mertek sóhajtozni; és harmadszor, a minden alkalommal megnyilvánuló forradalmi merészség és tettrekészség, amely bármely kispolgári vezetés alatt álló és túlnyomóan kispolgári összetételű pártból mindig hiányozni fog.

A proletár, illetve valóban forradalmi pártnak csak nagyon fokozatosan sikerült kivonni a munkások tömegeit a demokraták befolyása alól, akiknek a forradalom kezdetén az uszályába kerültek. De a demokrata vezetők határozatlansága, gyöngesége és gyávasága a kellő időben megtette a magáét, és ma az utóbbi évek megrázkódtatásaiból származó egyik legfontosabb eredménynek mondhatjuk, hogy a munkásosztály mindenütt, ahol bizonyos mértékig jelentékenyebb számban koncentrálódott, egészen megszabadult attól a demokrata befolyástól, amely az 1848-as és 1849-es években a baklövések és balsikerek végtelen sorozatába vitte bele. De jobb, ha nem vágunk elébe a dolgoknak; e két év eseményei bőséges alkalmat adnak majd arra, hogy a demokrata uraságokat működésben lássuk.

A parasztság Poroszországban, akárcsak Ausztriában – bár kevesebb erővel, minthogy a feudalizmus itt nagyjában-egészében nem nyomasztotta akkora súllyal –, felhasználta a forradalmat arra, hogy egy csapásra megszabaduljon minden feudális béklyótól. De itt a burzsoázia, a föntebb ismertetett okokból, azonnal a parasztság ellen, legrégibb, legnélkülözhetetlenebb szövetségese ellen fordult. A demokraták, az úgynevezett magántulajdon elleni támadásoktól éppúgy rettegve, mint a burzsoák, szintén cserbenhagyták; így történt, hogy három hónapi emancipáció, véres harcok és katonai exekúciók után, kiváltképpen Sziléziában, a feu-

dalizmust magának a tegnap még antifeudális burzsoáziának a segítségével helyreállították. Ezzel a burzsoázia maga mondta ki maga fölött a legsúlyosabb kárhoztató ítéletet. Ilyen árulást legjobb szövetségesei ellen, önmaga ellen soha semmilyen párt sem követett el a történelem folyamán, és bármilyen megaláztatást és bűnhődést tartogat még a jövő e burzsoá párt számára, az ezzel az egy tettével lealázásának minden csöppjét kiérdemelte.

London, 1851 október

VII

[A frankfurti nemzetgyűlés]

Mint olvasóink talán még emlékeznek rá, hat megelőző cikkünkben a németországi forradalmi mozgalmat addig a két nagy győzelemig követtük, amelyet a nép március 13-án Bécsben és március 18-án Berlinben kivívott. Láttuk, hogy Ausztriában és Poroszországban egyaránt alkotmányos kormányokat alakítottak és az egész jövendő politika zsinórmértékéül liberális, azaz burzsoá elveket hirdettek meg; és az egyetlen figyelemreméltó különbség a mozgalom két nagy központja között abban állt, hogy Poroszországban a liberális burzsoázia két gazdag kereskedő, Camphausen és Hansemann urak személyében, közvetlenül megragadta a hatalom gyeplőjét, míg Ausztriában, ahol a burzsoázia politikailag jóval iskolázatlanabb volt, a liberális bürokrácia lépett kormányra és fogadkozott, hogy a hatalmat a burzsoázia érdekében fogja gyakorolni. Láttuk továbbá, hogy azok a pártok, társadalmi osztályok, amelyek eddig egyek voltak az ellenzékiségben a régi kormányzattal szemben, a győzelem után – vagy akár még a küzdelem tartama alatt – meghasonlottak egymással, és hogy a liberális burzsoázia, amely egyedül húzott hasznot a győzelemből, nyomban tegnapi szövetségesei ellen fordult, ellenséges magatartást tanúsított minden nála haladóbb jellegű osztállyal vagy párttal szemben, és szövetséget kötött a legyőzött feudális és bürokratikus erőkkel. Valóban nyilvánvaló volt már a forradalmi dráma kezdetétől fogva, hogy a liberális burzsoázia a legyőzött, de meg nem semmisített feudális és bürokratikus pártokkal szemben csak úgy tudja magát tartani, ha a népi és haladóbb pártokra támaszkodik; és hogy viszont ezeknek a haladóbb tömegeknek az áradata ellen a feudális nemesség és a bürokrácia támogatására szintén rászorul. Ebből elég világosan kiderült, hogy a burzsoázia Ausztriában és Poroszországban nem volt elég erős ahhoz, hogy hatalmát fenntartsa és az ország intézményeit a saját szükségleteihez és eszméihez idomítsa. A liberális burzsoá kormány csak átmeneti állomás volt, ahonnan az országnak, a körülmények fordulata szerint, vagy az egységet megteremtő köztársasági rend-

szer magasabb foka felé kell majd előrehaladnia, vagy a régi, klerikális-feudális és bürokratikus rezsimbe visszazuhannia. Mindenesetre a valódi döntő csata még hátra volt; a márciusi események csak bevezették a harcot.

Mivel Ausztria és Poroszország volt a két uralkodó német állam, minden döntő forradalmi győzelem Bécsben vagy Berlinben döntő lett volna egész Németországra nézve. És amennyire az események 1848 márciusában e két városban eljutottak, annyira el is döntötték a dolgok alakulását egész Németországban. Ezért nem is kellene a kisebb államokban lejátszódott eseményekbe belebocsátkozni; és nyugodtan szorítkozhatnánk csakis az osztrák és a porosz ügyek vizsgálatára, ha ezeknek a kis államoknak a létezése nem adott volna indítékot egy olyan testület létrejöttére, amely puszta fennállásának ténye folytán a németországi rendellenes helyzetnek és a legutóbbi forradalom hiányosságának fölöttébb szembeszökő bizonyítékát szolgáltatta. Ez a testület, amely már pozíciójánál fogva olyan rendellenes, olyan nevetséges és tulajdon fontosságától mégis olyan eltelt volt, hogy aligha akad párja a történelemben – a majna-frankfurti úgynevezett *német nemzetgyűlés*.

A bécsi és berlini népi győzelmek után magától értetődött, hogy képviseleti gyűlésnek kell összeülnie egész Németország nevében. Ezt a testületet meg is választották, és az összeült Frankfurtban, a régi szövetségi gyűlés mellett. A német nemzetgyűléstől elvárta a nép, hogy majd minden vitás kérdést rendez, és az egész Német Szövetség legmagasabb törvényhozó hatalmaként fog majd működni. Ugyanakkor azonban a szövetségi gyűlés, amely ezt a nemzetgyűlést összehívta, egyáltalán nem jelölte ki annak jogkörét. Senki sem tudta, hogy határozatai törvényerejűek-e, vagy pedig a szövetségi gyűlés vagy az egyes kormányok jóváhagyásától függenek. Ebben a kusza helyzetben a nemzetgyűlésnek, ha csak szikrányi energia lakozott volna benne, a szövetségi gyűlést – amelynél nem volt népszerűtlenebb testület Németországban – haladéktalanul fel kellett volna oszlatnia, haza kellett volna küldenie és helyét a saját kebeléből választott szövetségi kormánnyal kellett volna betöltenie. A német nép szuverén akarata egyetlen törvényes kifejezésének kellett volna magát nyilvánítania, és ezzel törvényerőt kölcsönzött volna minden egyes rendelkezésének. Mindenekelőtt pedig olyan szervezett és fegyveres erőt kellett volna magának biztosítania az országban, amely elég erős lett volna ahhoz, hogy a kormányok részéről tanúsított bármily ellenállást megtörjön. És mindez a forradalom akkori kezdeti időszakában könnyű volt, nagyon könnyű. De ezzel sokat, túl sokat vártunk volna egy olyan gyülekezettől, amely többségében libe-

rális ügyvédekből és doktrinér tanárokból tevődött össze, egy gyülekezettől, amely, bár igényt támasztott arra, hogy a német szellem és tudomány színe-java megtestesülésének tartsák, valójában nem volt más, mint színpad, ahol régi és levitézlett politikai figurák tették közszemlére akaratlan nevetségességüket, gondolati és cselekvési tehetetlenségüket egész Németország színe előtt. A vénasszonyoknak ez a gyülekezete fennállásának első napjától kezdve jobban rettegett a legkisebb népi megmozdulástól, mint valamennyi német kormány valamennyi reakciós összeesküvésétől együttvéve. A szövetségi gyűlés felügyelete alatt tanácskozott, sőt, szinte kikönyörögte a szövetségi gyűléstől rendelkezéseinek szentesítését, mert első határozatait ezen a gyűlöletes testületen keresztül kellett kihirdetnie. Ahelyett, hogy saját szuverenitását hangsúlyozta volna, gondosan elkerülte minden ilyen veszélyes kérdés megvitatását. Ahelyett, hogy népi véderővel vette volna körül magát, napirendre tért a kormányok minden erőszakos túlkapása fölött. Mainzban szeme láttára hirdették ki az ostromállapotot, az ottani lakosságot lefegyverezték, de a nemzetgyűlés meg sem mozdult. Később az osztrák János főherceget Németország kormányzójává választotta, és a maga összes határozatait törvényerejűeknek nyilvánította; ámde János főherceget csak akkor iktatták be új méltóságába, miután az összes kormányok megadták beleegyezésüket, és a beiktatást sem a nemzetgyűlés eszközölte, hanem a szövetségi gyűlés; ami pedig a nemzetgyűlés rendelkezéseinek törvényerejét illeti, ezt a pontot a nagyobb kormányok sohasem ismerték el, és maga a nemzetgyűlés sem juttatta érvényre; így ez függőben maradt. Ilymódon tanúi lettünk egy olyan gyűlés furcsa látványának, amely igényt támasztott arra, hogy egy nagy és szuverén nemzet egyetlen törvényes képviseletének tartsák, és mégsem volt meg sem az akarata, sem az ereje ahhoz, hogy jogait elismertesse. Ennek a testületnek a tanácskozásai semmilyen gyakorlati eredményt sem hoztak; még elméleti értékük sem volt, hiszen csak elavult filozófiai és jogi iskolák legelcsépeltebb közhelyeit ismételgették; minden mondat, amelyet ebben a gyűlésben kimondtak, jobban mondva eldadogtak, réges-rég ezerszer megjelent nyomtatásban, és ezerszer jobban.

Így az állítólagos új német központi hatalom mindent a régiben hagyott. Távol attól, hogy Németország rég óhajtott egységét megvalósítsa, még az ott uralkodó legjelentéktelenebb fejedelmeket sem detronizálta; nem fűzte szorosabbra az egyesítő kötelékeket az elkülönült tartományok között; a kisujját sem mozdította meg, hogy letörje a vámsorompókat, amelyek Hannovert Poroszországtól és Poroszországot Ausztriától elválasztották; még a legcsekélyebb kísérletet sem tette az irányban, hogy eltörölje a ter-

hes illetékeket, amelyek szerte Poroszországban a belföldi hajózást akadályozták. De minél kevesebbet cselekedett ez a gyűlés, annál többet szájhősködött. Német flottát teremtett – papíron; annektálta Lengyelországot és Sziléziát; megengedte Német-Ausztriának, hogy Itália ellen háborút viseljen, de megtiltotta az olaszoknak, hogy az osztrákokat biztos búvóhelyükre, Németországba kövessék; teli tüdővel éltette a francia köztársaságot és magyarországi követeket fogadott,[34] akik bizonyára sokkal zavarosabb fogalmakat vittek haza Németország felől, mint amilyenekkel hazulról érkeztek.

Ez a gyűlés volt a forradalom kezdetén valamennyi német kormány madárijesztője. Szerfölött diktatórikus és forradalmi cselekvésére számítottak – éppen mert szükségesnek vélte, hogy illetékességének meghatározásától eltekintsen. E kormányok tehát az intrikák kiterjedt hálóját szőtték, hogy gyöngítsék ennek a rettegett testületnek a befolyását; kiderült azonban, hogy több szerencséjük van, mint eszük, mert a nemzetgyűlés jobban intézte a kormányok ügyeit, mint ők maguk intézhették volna. A főszám ezek között az intrikák között a helyi törvényhozó gyűlések összehívása volt, s így nemcsak a kisebb államok hívták össze parlamentjüket, hanem Poroszország és Ausztria is alkotmányozó gyűlést rendelt el. Ezekben a parlamentekben, akárcsak a frankfurti képviselőházban, szintén a liberális burzsoázia, illetve szövetségesei, liberális ügyvédek és bürokraták kezében volt a többség, s a dolgok nagyjában mindegyikben azonosan alakultak. Az egyetlen különbség az, hogy a német nemzetgyűlés egy képzeletbeli ország parlamentje volt, mivel megtagadta annak a feladatnak a teljesítését, amely pedig saját első létfeltétele lett volna, ti. az egységes Németország megalakítását; hogy egymaga alkotta képzeletbeli kormányzat képzeletbeli és soha meg nem valósítandó rendszabályait vitatta, és képzeletbeli határozatokat hozott, amelyekkel senki sem törődött – míg Ausztriában és Poroszországban az alkotmányozó testületek legalább valóságos parlamentek voltak, amelyek valóságos kormányokat buktattak meg és neveztek ki, s a fejedelmekre, akikkel küzdeniök kellett, legalább egy időre rákényszerítették határozataikat. Ezek a testületek is gyávák voltak, és hiányzott belőlük a forradalmi határozottság szélesebb látóköre; ezek is elárulták a népet, és a hatalmat ismét a feudális, bürokrata és katonai önkényuralom kezére játszották. De emellett legalább rákényszerültek arra, hogy közvetlen érdekű gyakorlati kérdéseket tárgyaljanak, és a földön éljenek a többi halandókkal együtt, míg a frankfurti széltolók akkor voltak a legboldogabbak, amikor „az álmok birodalmában", „im Luftreich des Traums"[35] kalandozhattak. Ilyenformán a bécsi és a ber-

lini alkotmányozó gyűlés befolyása a német forradalom történetének fontos fejezete, míg a frankfurti kollektív maflaság keserves elmélkedései legföljebb az irodalmi és régészeti furcsaságok gyűjtőjét érdekelhetik.

A német nép, mélyen átérezve annak szükségességét, hogy felszámolja a káros területi széttagoltságot, amely a nemzet együttes erejét szétforgácsolta és hatástalanná tette, a frankfurti nemzetgyűléstől ideig-óráig egy új érának legalábbis a hajnalodását várta. De ennek a bölcs társaságnak a gyermeteg viselkedése a nemzet lelkesedését igen hamar lehűtötte. A malmöi fegyverszünet (1848 szeptember)[36] szégyenletes folyományai kirobbantották a nép felháborodását egy olyan testület ellen, amelytől azt remélték, hogy a nemzetnek szabad működési teret fog nyitni, és amely ehelyett, páratlan gyávaságtól hajtva, csak helyreállította régi szilárdságukban azokat az alapokat, amelyeken a mostani ellenforradalmi rendszer nyugszik.

London, 1852 január

VIII

[Lengyelek, csehek és németek]

Az előző cikkekben elmondottakból már világosan látható, hogy – ha csak az 1848 márciusi forradalmat újabb forradalom nem követi – a dolgok állapota Németországban elkerülhetetlenül visszasüllyed oda, ahol ez előtt az esemény előtt volt. Ámde a történelmi jelenség, amelyet némileg megvilágítani próbálunk, olyan bonyolult természetű, hogy a későbbi események nem érthetők meg teljesen, ha nem vesszük figyelembe azt, amit a német forradalom külügyi kapcsolatainak nevezhetnénk. S ezek a külügyi kapcsolatok éppen olyan szövevényesek voltak, mint a belügyek.

Németország egész keleti felét az Elbáig, a Saaléig és a Cseh-erdőig tudvalevőleg az elmúlt ezredév folyamán hódították vissza szláv eredetű hódítóktól. E területek nagyobbik részét olyan alaposan elnémetesítették, hogy a szláv nemzetiség és nyelv ott már századok óta tökéletesen eltűnt; és ha eltekintünk egyes, egészen elszigetelt maradványoktól, amelyek mindenestől sem érik el a százezres lélekszámot (mint a kasubok Pomerániában, a vendek vagy szorbok Lausitzban), úgy az ottani lakosság tulajdonképpen német. Másképp áll azonban a dolog az egykori Lengyelország egész határa mentén és a cseh nyelvű országokban: Csehországban és Morvaországban. Itt a két nemzetiség minden körzetben összekeveredett, s míg a városok általában többé-kevésbé németek, falun a szláv elem a túlnyomó, de a német befolyás állandó előretörése folytán ott is lassanként szétbomlik és háttérbe szorul.

A dolgok ilyetén állása a következőkben leli magyarázatát. A németek már Nagy Károly ideje óta a legállandóbb és legkitartóbb erőfeszítéseiket Európa keleti részének meghódítására, kolonizálására vagy legalábbis civilizálására összpontosították. A feudális nemesség Elba és Odera közötti hódításai, a harcias lovagrendek poroszországi és livóniai feudális kolóniái csak lerakták az alapját az elnémetesítés sokkal kiterjedtebb és hatékonyabb rendszerének, amelyet a XV. század óta Németországban, akárcsak Nyugat-Európa egyéb részein, társadalmi és politikai jelentőségre

emelkedett kereskedő és iparűző polgárság segítségével valósítottak meg. A szlávok, és kiváltképpen a nyugati szlávok (lengyelek és csehek), mindenekelőtt földművelő nép; a kereskedelmet és az ipart sohasem szorgalmazták. Ennek az lett a következménye, hogy a népesség növekedésével és a városok keletkezésével ezen a vidéken minden iparcikk előállítása német bevándorlók kezébe került, ezeknek az áruknak mezőgazdasági cikkekkel való cseréje viszont a zsidók kizárólagos monopóliuma lett, akik, ha ugyan tartoznak valamelyik nemzetiséghez, ezekben az országokban bizonyára inkább németek, mint szlávok. Ez volt a helyzet, jóllehet kisebb mértékben, egész Kelet-Európában. A kézműves, a kis szatócs, a kis gyáros Szentpétervárott, Pesten, Iașiban, sőt még Konstantinápolyban is német, mind a mai napig; míg a pénzkölcsönző, a kocsmáros, a házaló — igen fontos ember ezeken a gyéren lakott vidékeken — legtöbbnyire zsidó, akinek anyanyelve valami borzalmasan eltorzított német nyelv. A szláv határterületen a német elem jelentősége, amely ilyenformán a városok, a kereskedelem, az ipar növekedésével emelkedett, még inkább fokozódott, amikor kiderült, hogy csaknem mindent, ami a szellemi kultúrához tartozik, Németországból kell importálni; a német kereskedő és kézműves után kezdett megtelepedni szláv földön a német lelkész, a német tanító és a német tudós is. És végül a hódító hadseregek vaspatái, a diplomácia óvatos, jól megfontolt fogásai nem csupán követték a társadalmi fejlemények nyomán lassan, de biztosan előrehaladó elnemzetietlenedést, hanem sokszor elébe is vágtak. Így Nyugat-Poroszország és Posen nagy részét Lengyelország első felosztása óta úgy németesítették, hogy eladtak és adományoztak állami birtokokat német telepeseknek, támogatást nyújtottak német tőkéseknek ahhoz, hogy ezeken a vidékeken gyárakat létesítsenek stb., és igen gyakran rendkívül zsarnoki rendszabályokra is sor került az ország lengyel lakosságával szemben.

Ilyen módon a német és a lengyel nemzetiség közti határvonal az utolsó hetven esztendőben teljesen eltolódott. Mivel az 1848-as forradalom folytán az elnyomott nemzetek azonnal igényt támasztottak önálló létre és arra a jogra, hogy saját ügyeiket maguk intézzék, egészen természetes volt, hogy a lengyelek nyomban követeljék országuk restaurálását az 1772 előtti régi lengyel köztársaság határain belül. Igaz, hogy ez a határ, a lengyel és a német nemzetiség közti választóvonalként tekintve, már abban az időben meghaladott volt; az elnémetesítés előrehaladásával pedig évről évre még inkább az lett; de ekkor a németek olyan lelkesedést tanúsítottak Lengyelország restaurálása iránt, hogy elvárhatták, miszerint rokonszenvük valódiságának első bizonyítékául kérni fogják tőlük, mondjanak le a zsákmány

rájuk eső részéről. Másrészt kérdéses volt, feladjanak-e egész országrészeket, ahol főleg németek laktak, feladjanak-e nagy, tősgyökeres német városokat egy népnek, amely még eddig semmi bizonyítékát nem szolgáltatta annak, hogy képes lesz a mezőgazdasági jobbágyságon alapuló feudális állapoton túlhaladni? A kérdés elég bonyolult volt. Az egyetlen lehetséges megoldás az Oroszország elleni háború lett volna; a két forradalmasodott nemzet közötti határvonal kérdése háttérbe szorult volna amellett a feladat mellett, hogy először biztos határt létesítsenek a közös ellenség ellen; a lengyelek, ha kiterjedt területeket kaptak volna keleten, akkor engedékenyebbek és méltányosabbak lettek volna nyugaton; s Rigát és Mitaut végtére éppen olyan fontosnak tekintették volna, mint Danzigot és Elbinget. Így tehát Németországban a haladó párt, amely az oroszországi háborút a kontinens mozgalmai szempontjából szükségesnek tartotta és azt hitte, hogy még Lengyelország egy részének a nemzeti helyreállítása is okvetlenül egy ilyen háborúhoz vezetne, támogatta a lengyeleket; az uralmon levő liberális burzsoá párt azonban világosan előre látta, hogy egy Oroszország elleni nemzeti háború a bukását fogja előidézni, mert az tetterősebb és erélyesebb férfiakat szólítana a kormányrúdhoz, és ezért, a német nemzet körének kiterjedése iránt lelkesedést színlelve, Porosz-Lengyelországot, a lengyel forradalmi mozgalom székhelyét, a jövendő német birodalom szerves alkotórészének nyilvánította. A lengyeleknek az első napok izgalmában tett ígéreteket szégyenletesen megszegték; a kormány jóváhagyásával felállított lengyel fegyveres erőket szétszórták és porosz tüzérség segítségével lemészárolták; s már 1848 áprilisában, hat héttel a berlini forradalom után, szét volt zúzva a lengyel mozgalom, a régi nemzeti ellenségeskedés lengyelek és németek közt pedig újra feléledt. Ezt a hatalmas és felbecsülhetetlen szolgálatot az orosz önkényuralkodónak a liberális kalmárminiszterek, Camphausen és Hansemann tették meg. Ehhez hozzá kell fűznünk, hogy ez a lengyel hadjárat volt az első lehetőség arra, hogy újjászervezzék és új önbizalommal töltsék el azt a porosz hadsereget, amely a liberális pártot később elkergette és szétzúzta a mozgalmat, amelyet Camphausen és Hansemann urak annyi fáradozással hoztak létre. „Ki miben vétkezett, abban bűnhődjék."[37] Ez volt a közös sorsa 1848 és 1849 minden felkapaszkodott törtetőjének, Ledru-Rollintól Changarnier-ig és Camphausentól le Haynauig.

A nemzetiségi kérdés még egy harcot idézett fel Csehországban. Ez az ország, amelyet kétmillió német és hárommillió cseh nyelvű szláv lakott, nagy történelmi emlékekre tekintett vissza, s ezek csaknem mind a csehek egykori főhatalmával függtek össze. De azután, a XV. századi huszita hábo-

rúktól[38] kezdve, a szláv népcsalád ezen ágának ereje megtört; a cseh nyelvű tartományokat felosztották: egyik része a cseh királyságot alkotta, a másik a morva fejedelemséget; a harmadik, a szlovákok kárpáti hegyvidéke, Magyarországhoz tartozott. A morvákból és a szlovákokból a nemzeti érzületnek és életerőnek már minden nyoma kiveszett, ámbár nyelvüket nagyobbrészt megőrizték. Csehországot három oldalról tiszta német vidékek vették körül. A német elem magában Csehországban is nagymértékben előnyomult, még a fővárosban, Prágában is körülbelül egyensúlyban állt a két nemzetiség; és a tőke, a kereskedelem, az ipar és a szellemi kultúra mindenütt német kézben volt. A cseh nemzetiség fő bajnoka, Palacký professzor maga is csupán egy meghibbant tudós német, aki csehül még ma sem tud hibátlanul és idegenszerű kiejtéssel beszél. De, amint gyakran megesik, a halódó cseh nemzetiség – halódó a történelmének utolsó négyszáz évéből ismert minden tény szerint – 1848-ban végső erőfeszítést tett, hogy régi életerejét visszanyerje, olyan erőfeszítést, melynek kudarca minden forradalmi szemponttól függetlenül szükségképpen azt bizonyította, hogy Csehország ezentúl csak Németország alkotórészeként létezhetik, még ha lakosságának egy része századokon át továbbra sem német nyelven fog beszélni.[39]

London, 1852 február

IX

[A pánszlávizmus — A schleswig-holsteini háború]

Csehország és Horvátország (a szláv népcsaládnak egy másik szétszórt töredéke, amellyel a magyarok jártak el úgy, mint a németek Csehországgal) volt a hazája annak, amit az európai kontinensen *„pánszlávizmusnak"* neveznek. Sem Csehország, sem Horvátország nem volt elég erős ahhoz, hogy mint nemzet önálló életet éljen. Mindkét nemzetiség – minthogy fokozatosan megrendültek olyan történelmi okok hatására, amelyek elkerülhetetlenül erőteljesebb néptörzsbe való beolvadásukra vezettek – csak más szláv nemzetekkel szövetkezve remélhette, hogy ismét valamiféle önállósághoz jut. Volt huszonkétmillió lengyel, negyvenötmillió orosz, nyolcmillió szerb és bolgár – miért ne alkossanak egyetlen, hatalmas szövetséget mind a nyolcvanmillió szlávból, miért ne kergessék vissza vagy semmisítsék meg azokat, akik betolakodtak a szent szláv földre: a törököt, a magyart és mindenekelőtt a gyűlölt, de nélkülözhetetlen „nyemec"-et, a németet? Így született meg a történettudomány egy maroknyi szláv dilettánsának íróasztala mellett ez a nevetséges, történelemellenes mozgalom, amely nem kisebb célt tűzött maga elé, mint hogy a civilizált nyugatot a barbár kelet igájába hajtsa, a várost a falunak, a kereskedelmet, az ipart és a szellemi életet szláv jobbágyok primitív földművelésének vesse alá. De e nevetséges elmélet mögött ott állt az *orosz birodalom* rettenetes valósága, az a birodalom, amely minden lépésével igényt támaszt arra, hogy egész Európát a szláv fajta és különösen a szláv fajta egyetlen erőteljes ága, az oroszok birtokának tekintse; az a birodalom, amely, bár két fővárosa is van, Szentpétervár és Moszkva, mégsem találja meg súlypontját mindaddig, míg a *„cár városa"* (Konstantinápoly orosz neve: Carigrad – Cárváros), amely minden orosz paraszt szemében vallásának és nemzetének igazi fővárosa, nem lesz valóban császárának székhelye; az a birodalom, amely az utolsó százötven évben minden egyes háborúval csak nyert területeket, de sohasem veszített. És Közép-Európában jól tudják, milyen intrikákkal mozdította elő az orosz politika a pánszlávizmus újsütetű rendszerét,

azt a rendszert, amelynél alkalmasabbat céljaira ki sem találhattak volna. A cseh és a horvát pánszlávisták tehát – egyesek szántszándékkal, mások anélkül, hogy tudnák – egyenesen Oroszország érdekében dolgoztak; elárulták a forradalom ügyét egy olyan nemzetiség árnyképéért, amely a legjobb esetben a lengyel nemzetiség orosz uralom alatti sorsában osztozott volna. A lengyelek becsületére legyen mondva, hogy ők sohasem estek bele komolyabban a pánszláv csapdába; és ha néhány arisztokrata átvedlett is dühödt pánszlávistává, ezek tudták, hogy az orosz iga alatt kevesebbet veszítenek, mint tulajdon parasztjobbágyaik lázadása által.

A csehek és a horvátok tehát általános szláv kongresszust[39] hívtak össze Prágába, hogy előkészítsék az egyetemes szláv szövetséget. Ez a kongresszus az osztrák katonaság beavatkozása nélkül is határozott balsikerrel végződött volna. Az egyes szláv nyelvek éppen úgy különböznek egymástól, mint az angol, a német és a svéd, és amikor a tanácskozásokat megnyitották, nem volt közös szláv nyelv, amelyen a szónokok egymást megérthették volna. Megpróbálkoztak hát a franciával, de ezt a többség éppoly kevéssé értette, és így a szegény szláv rajongók, akiknek egyetlen közös érzelmük a közös németgyűlölet volt, végül is arra kényszerültek, hogy a gyűlölt német nyelvet használják, mert ez volt az egyetlen, amelyet mindannyian megértettek! Ám ugyanakkor egy másik szláv kongresszus is gyülekezett Prágában, galíciai ulánusok, horvát és szlovák gránátosok, cseh tüzérek és vértesek képében; és ez a valódi, fegyveres szláv kongresszus, Windischgrätz vezényletével, alig huszonnégy óra alatt kiűzte a városból a képzeletbeli szláv főhatalom alapítóit és szétszórta őket a szélrózsa minden irányába.

Az osztrák alkotmányozó Reichstag cseh, morva, dalmát képviselői és a lengyel képviselők egy része (az arisztokrácia) ebben a gyűlésben rendszeres harcot folytattak a német elem ellen. A németek és a lengyelek egy része (az elszegényedett nemesség) a forradalmi haladás fő képviselői voltak a Reichstagban; a szláv képviselők zöme, amely ellenük fellépett, nem érte be egész mozgalma reakciós törekvéseinek ilyetén világos kimutatásával, hanem olyan mélyre süllyedt, hogy nem átallt ugyanazzal az osztrák kormányzattal, amely gyűlését Prágában szétverte, együtt intrikálni és konspirálni. E gyalázatos magatartásért ezek a szláv képviselők is megkapták kellő jutalmukat: miután támogatták a kormányt az 1848 októberi felkelés idején, amely végre biztosította számukra a többséget a Reichstagban, a most már csaknem kizárólagosan szláv Reichstagot az osztrák kormány ugyanúgy szétkergette osztrák katonákkal, mint a prágai kongresszust, és a pánszlávistákat börtönnel fenyegette meg arra az esetre, ha megint mozdulni merészelnének. S a pánszlávisták csak azt érték el, hogy a szláv nem-

zetiséget most mindenütt az osztrák centralizáció ássa alá – oly eredmény ez, amelyet saját fanatizmusuknak és vakságuknak köszönhetnek.

Ha Magyarország és Németország között a határok bármiféle kétséget engedtek volna meg, bizonyára ott is civódás támadt volna. De szerencsére erre nem volt ürügy, és mivel a két nemzet érdekei szorosan összefonódtak, mindketten ugyanazon ellenfelek ellen harcoltak, ti. az osztrák kormány és a pánszláv fanatizmus ellen. Jó egyetértésüket egy pillanatig sem zavarta semmi. Ezzel szemben az itáliai forradalom Németországnak legalább egy részét testvérgyilkos háborúba sodorta, és bizonyítékul arra, milyen mértékben sikerült a Metternich-rendszernek a közszellem fejlődését feltartóztatnia, le kell szögeznünk, hogy 1848 első hat hónapjában ugyanazok a férfiak, akik Bécsben a barikádokat emelték, lelkesen tódultak abba a hadseregbe, amely az itáliai hazafiak ellen harcolt. Ez a sajnálatos eszmei zavar azonban nem tartott sokáig.

Végül itt volt még a Dánia elleni háború Schleswig és Holstein miatt. Ezekre az országokra, amelyek nemzetiség, nyelv és rokonszenv szerint kétségkívül németek, katonai, tengerészeti és kereskedelmi okok miatt is szüksége van Németországnak. Lakosságuk az utóbbi három év alatt kemény harcot folytatott a dán benyomulás ellen. Ezenkívül az államszerződéseken alapuló jog az ő oldalukon volt. A márciusi forradalom révén nyílt összeütközésbe kerültek a dánokkal, és Németország megsegítette őket. De míg Lengyelországban, Itáliában, Csehországban és később Magyarországon is a katonai műveleteket a legnagyobb eréllyel vezették, ebben a háborúban – az egyetlen népi, az egyetlen, legalább részben forradalmi háborúban – az eredménytelen ide-oda menetelések rendszerét alkalmazták, és idegen diplomácia beavatkozásának is engedtek, ami néhány hősies ütközet után fölöttébb szánalmas befejezéshez vezetett. A német kormányok ebben a háborúban a schleswig-holsteini forradalmi sereget minden alkalommal elárulták, és amikor szét volt szórva és meg volt osztva, szándékosan hagyták, hogy a dánok tönkreverjék. A német önkéntes hadtesttel ugyanígy bántak el.

De amíg így a német név mindenütt csak gyűlöletet aratott, a német konstitucionalista és liberális kormányok elégedetten dörzsölték a kezüket. Sikerült szétzúzniok a lengyel és a cseh mozgalmat. Mindenütt felélesztették a régi nemzeti gyűlölködést, amely eddigelé megakadályozta az egyetértést és a közös cselekvést a németek, lengyelek és olaszok között. Hozzászoktatták a népet a polgárháború és a katonai elnyomás jelenségeihez. A porosz hadsereg Lengyelországban, az osztrák hadsereg Prágában visszanyerte önbizalmát; és míg a forradalmi, de rövidlátó ifjúság túltengő

honfierejét („patriotische Überkraft", mint Heine nevezte)[40] Schleswigbe és Lombardiába irányították, hogy az ellenség kartácstüzében elvérezzen, a reguláris hadsereget, Poroszország és Ausztria valódi harci eszközét olyan helyzetbe juttatták, hogy külföldieken aratott győzelmek útján visszanyerhesse a nyilvánosság kegyét. De ismételjük: ezek a hadseregek, amelyeket a liberálisok a haladóbb párt elleni harc eszközeként megerősítettek, alighogy önbizalmukat és fegyelmezettségüket bizonyos fokig visszanyerték, máris a liberálisok ellen fordultak és a régi rendszer urait segítették megint hatalomra. Amikor Radetzky, az Adige túlsó partján álló táborában megkapta Bécsből a „felelős miniszterek" első rendeleteit, így kiáltott fel: „Kik ezek a miniszterek? Ez nem Ausztria kormánya! Ausztria most már csak az én táboromban létezik; én és a hadseregem, mi vagyunk Ausztria; és ha megvertük az olaszokat, majd visszahódítjuk a birodalmat a császárnak!" És az öreg Radetzkynak igaza volt – de a tökfejű „felelős" miniszterek Bécsben nem ügyeltek a szavára.

London, 1852 február

X

[A párizsi felkelés — A frankfurti nemzetgyűlés]

Már 1848 április elején a forradalmi áradatnak az egész európai kontinensen gátat vetett az a szövetség, amelyet az első győzelemből hasznot húzó társadalmi osztályok a legyőzöttekkel nyomban megkötöttek. Franciaországban a kispolgárság és a burzsoázia republikánus frakciója összeállt a monarchista burzsoáziával a proletariátus ellen; Németországban és Itáliában a győztes burzsoázia buzgón kereste a feudális nemesség, az állami bürokrácia és a hadsereg támogatását a nép és a kispolgárság tömegeivel szemben. Az egyesült konzervatív és ellenforradalmi pártok csakhamar ismét felülkerekedtek. Angliában egy idő előtti, rosszul előkészített népi tüntetés (április 10-én) a haladó párt teljes és döntő vereségével végződött. Franciaországban két hasonló megmozdulás (április 16-án és május 15-én) ugyancsak balul ütött ki. Itáliában Bomba-király* május 15-én egyetlen csapással visszanyerte hatalmát.[41] Németországban megszilárdultak a különféle új burzsoá kormányok és alkotmányozó gyűléseik, és ha az eseményekben dús május 15-e Bécsben a nép győzelmét hozta is, ez csupán másodrendű esemény volt, és a népi energia utolsó sikeres fellobbanásának tekinthető. Magyarországon úgy látszott, hogy a mozgalom a teljes törvényesség csendes vizére evezett, a lengyel megmozdulást pedig, mint előző cikkünkben láttuk, porosz szuronyok csírájában elfojtották. De még semmiképpen sem dőlt el, hogy végül is merre fordulnak majd a dolgok, és minden talpalatnyi föld, amit a forradalmi pártok a különböző országokban elvesztettek, csak arra ösztönözte őket, hogy soraikat mind szorosabbra zárják a döntő csatához.

A döntő csata pedig közelgett. Ezt csakis Franciaországban lehetett megvívni; mert ameddig Anglia nem vett részt a forradalmi viadalban, Németország pedig szétforgácsolt maradt, addig — nemzeti függetlenségénél, civilizációjánál és központosítottságánál fogva — Franciaország volt

* II. Ferdinánd. — *Szerk.*

az egyetlen ország, amely a környező országoknak megadhatta a lökést hatalmas megrázkódtatásokhoz. Amikor tehát 1848 június 23-án Párizsban megkezdődött a véres harc, amikor minden újabb távirat, minden újabb hír egyre világosabban tárta fel Európa szeme előtt azt a tényt, hogy ezt a harcot egyfelől a dolgozó nép tömege, másfelől a párizsi lakosság valamennyi többi, a hadsereg által támogatott osztálya vívja, amikor a küzdelem több napon át elhúzódott, olyan elkeseredettséggel, amely páratlanul áll a modern polgárháborúk történetében, de anélkül, hogy bármelyik oldalon nyilvánvaló fölény mutatkozott volna – mindenki előtt világossá vált, hogy ez az a nagy, döntő ütközet, amely a felkelés győzelme esetén az egész kontinenst újabb forradalmakkal fogja elárasztani, ha pedig elbukik, akkor legalábbis átmenetileg az ellenforradalmi rendszer restaurációjához fog vezetni.

Párizs proletárjait leverték, megtizedelték, szétzúzták, annyira, hogy a munkások e csapásból máig sem tértek magukhoz. És Európa-szerte nyomban felemelték fejüket az új meg a régi konzervatívok és ellenforradalmárok, olyan arcátlansággal, amely megmutatta, milyen jól megértették ennek az eseménynek a jelentőségét. Mindenütt nekirontottak a sajtónak, korlátozták az egyesülési és gyülekezési jogot, minden kis vidéki város bármely apró eseménye alkalmas ürügy volt arra, hogy a népet lefegyverezzék, ostromállapotot hirdessenek ki s a csapatokat azokban az új manőverekben és cselekben gyakorlatoztassák, amelyekre Cavaignac tanította őket. Azonkívül, február óta először, tévhitnek bizonyult az, hogy egy népi felkelés nagyvárosban legyőzhetetlen; a hadseregek becsülete helyreállt; a csapatok, melyek eddig minden jelentékenyebb utcai harcban a rövidebbet húzták, most újból bíztak abban, hogy a harcnak e fajtájában is megállják a helyüket.

A párizsi ouvrier-k* e vereségétől számíthatók Németországban a régi feudális-bürokrata párt első tényleges lépései és határozott tervei, hogy megszabaduljon még pillanatnyi szövetségesétől, a burzsoáziától is, és helyreállítsa Németországban a márciusi események előtti állapotot. – A hadsereg megint döntő hatalom lett az államban és a hadsereg nem a burzsoáziáé volt, hanem a feudális-bürokrata párté. Még Poroszországban is, ahol 1848 előtt az alacsonyabb rendfokozatú tisztek egy része megfigyelhetően erős vonzódást tanúsított az alkotmányos kormányzás iránt, a rendetlenség, melyet a forradalom a hadseregben előidézett, ezeket az okoskodó fiatalembereket visszatérítette szolgálati hűségükhöz; mihelyt a köz-

* – munkások – *Szerk.*

katona némi szabadságot engedett meg magának a tisztekkel szemben, rögtön napnál is világosabbá vált ezek előtt a fegyelem és a német engedelmesség szükségessége. A legyőzött nemesek és bürokraták lassan-lassan felismerték, milyen úton kell járniok: a hadsereget, amely egységesebb volt, mint valaha, amely a kisebb felkelésekben és külföldi háborúkban aratott győzelmektől megmámorosodott és féltékenyen nézte a francia katonák akkoriban elért nagy sikerét – ezt a hadsereget csak folytonosan apró-cseprő összeütközésekbe kellett hozni a néppel, és képessé vált arra, hogy a döntő pillanat elérkeztével egyetlen nagy csapással szétzúzza a forradalmárokat és véget vessen a burzsoá parlamentáriusok pöffeszkedésének. S a megfelelő pillanat egy ilyen döntő csapásra elég hamar elérkezett.

Az olykor furcsa, de többnyire unalmas parlamenti tárgyalásokon és helyi harcokon, amelyek Németországban a különböző pártokat a nyár folyamán foglalkoztatták, átsiklunk. Elég, ha annyit mondunk, hogy a burzsoá érdekek védelmezői, számos parlamenti diadaluk ellenére, amelyek közül egyetlenegy sem hozott gyakorlati eredményt, nagy általánosságban érezték, hogy helyzetük a szélső pártok között napról napra tarthatatlanabbá válik, és ezért kénytelenek voltak ma a reakciósok szövetségét keresni, holnap pedig a népibb frakciók kegyeiért udvarolni. Ez a folytonos ingadozás megadta tekintélyüknek a kegyelemdöfést a közvélemény előtt, és az események fordulatával az őket sújtó megvetés pillanatnyilag főként a bürokratáknak és a feudalizmus híveinek malmára hajtotta a vizet.

Ősz elejére a különböző pártok egymáshoz való viszonya annyira elkeseredetté és kritikussá vált, hogy a döntő ütközetet már elkerülhetetlenné tette. A demokratikus, forradalmi tömegek és a hadsereg e háborújának első csatái Frankfurtban zajlottak le. Ámbár pusztán *másodrendű* csatározás folyt, itt először kerültek a csapatok említésre méltó fölénybe a felkelőkkel szemben, aminek nagy erkölcsi hatása volt. A frankfurti nemzetgyűlés által létesített árnyékkormánynak Poroszország igen nyilvánvaló okokból megengedte, hogy kössön Dániával fegyverszünetet, amely nemcsak hogy kiszolgáltatta a schleswigi németeket a dánok bosszújának, hanem teljesen megtagadta azokat a többé-kevésbé forradalmi elveket is, amelyeken a dán háború, általános vélemény szerint, alapult. Ezt a fegyverszünetet a frankfurti nemzetgyűlés két vagy három szótöbbséggel elvetette. A szavazás következménye látszólagos kormányválság lett, de három nappal később a gyűlés újra megfontolta határozatát, és valóban rá hagyta magát venni arra, hogy azt érvénytelenítse, és jóváhagyja a fegyverszünetet. Ez a szégyenteljes eljárás felháborította a népet. Barikádokat emeltek, de már elegendő csapat gyűlt Frankfurtba, és ezek hatórás harc után a felkelést elfojtották.

Ezzel az eseménnyel összefüggésben Németország más részeiben is (Baden, Köln) történtek hasonló, bár kisebb jelentőségű megmozdulások, de ezeket szintén leverték.

Ez az előcsatározás az ellenforradalmi pártnak meghozta azt a nagy előnyt, hogy most már az egyetlen kormány, amelyet – legalábbis látszatra – teljesen a nép választott, a frankfurti birodalmi kormány, csakúgy, mint a nemzetgyűlés, a nép előtt hitelét vesztette. Ez a kormány és ez a gyűlés arra kényszerült, hogy a népakarat megnyilvánulásával szemben a csapatok szuronyaihoz folyamodjék. Kompromittálták magukat, és bármily csekély tekintélyre tarthattak is eddig igényt, eredetüknek ez a megtagadása, a népellenes kormányoktól és csapataiktól való függés a kormányzót, minisztereit és képviselőit ezentúl végképp nullákká tette. Csakhamar látni fogjuk, hogy először Ausztria, majd Poroszország, később pedig a kisebb államok is megvetéssel fogadták a tehetetlen álmodozók e társaságának minden rendelkezését, minden kérését, minden küldöttségét.

S most elérkeztünk a francia júniusi csata németországi visszahatásához, ahhoz az eseményhez, amely Németország szempontjából éppen olyan döntő volt, mint a párizsi proletariátus harca Franciaország szempontjából. Az 1848 októberi bécsi forradalomra és Bécs ezt követő megrohamozására gondolunk. Ez a csata azonban olyan nagy jelentőségű és azoknak a különböző körülményeknek a kifejtése, amelyek a csata kimeneteléhez közvetlenebbül hozzájárultak, a „Tribune" hasábjain annyi helyet vesz igénybe, hogy kénytelenek vagyunk ezt külön cikkben tárgyalni.

London, 1852 február

XI

[A bécsi felkelés]

Most rátérünk arra a döntő eseményre, amely Németországban a párizsi júniusi felkelés forradalmi ellenpéldánya volt, és amely egyetlen csapással az ellenforradalmi párt javára billentette a mérleget – az 1848 októberi bécsi felkelésre.

Már láttuk, mi volt a különböző osztályok pozíciója Bécsben a március 13-i győzelem után. Láttuk továbbá, hogy a német-ausztriai mozgalmat miképpen bonyolították és gátolták az ausztriai nem-német tartományokban végbement események. Most már csak röviden át kell tekintenünk az okokat, amelyek Német-Ausztriának erre az utolsó és legfélelmetesebb felkelésére vezettek.

A főnemesség és a tőzsdespekuláns burzsoázia, a Metternich-rendszer nem-hivatalos fő támaszai, még a márciusi események után is meg tudták tartani döntő befolyásukat a kormányra, nemcsak az udvar, a hadsereg és a bürokrácia révén, hanem még inkább az „anarchiától" való rettegés által, amely tűzvészként terjedt a burzsoázia körében. Ezek a körök igen hamar ki merték dugni csápjukat egy sajtótörvény, egy homályos arisztokratikus alkotmány és a régi „rendi" beosztáson alapuló választási törvény formájában.[42] Az úgynevezett alkotmányos kormány, amely félliberális, gyáva, tehetségtelen bürokratákból állott, május 14-én még közvetlen támadást is megkockáztatott a tömegek forradalmi szervezetei ellen, feloszlatván a nemzetőrség és az akadémiai légió[43] küldötteinek központi bizottságát, egy olyan testületet, amely kifejezetten abból a célból alakult, hogy a kormányt ellenőrizze és szükség esetén a népi erőket ellene hadba szólítsa. Ez a lépés azonban csak a május 15-i felkelésre vezetett, amely arra kényszerítette a kormányt, hogy ismerje el a bizottságot, vonja vissza az alkotmányt és a választási törvényt, és hogy meghatalmazzon egy általános választójog alapján megválasztott alkotmányozó Reichstagot új alaptörvény kidolgozásával. Mindezt a következő napon egy császári nyilatkozat megerősítette. De a reakciós párt, amelynek szintén ott voltak a képviselői a

kormányban, csakhamar rávette „liberális" kollégáit, hogy újabb támadást indítsanak a nép vívmányai ellen. Az akadémiai légió a haladó párt fellegvára, a szakadatlan agitáció központja lévén, éppen ez okból ellenszenvessé vált a mérsékeltebb bécsi polgárok szemében; 26-án miniszteri rendelettel feloszlatták. Ez a csapás talán sikerült volna, ha egyedül a nemzetőrség alakulatai hajtják végre, de a kormány bennük sem bízva, a katonaságot vette igénybe, mire a nemzetőrség tüstént teljes fordulatot tett, összefogott az akadémiai légióval és így a kormány tervét meghiúsította.

Eközben azonban a császár* és udvara május 16-án elhagyta Bécset és Innsbruckba menekült. Itt, a bigott tiroliak között, akiknek lojalitását a szardíniai–lombardiai hadsereg benyomulásának veszélye újból felkeltette, az Innsbruckból lőtávolságban állomásozó Radetzky-csapatok közelléte támaszkodva, az ellenforradalmi párt olyan menedéket talált, ahonnan ellenőrzés nélkül, észrevétlenül és biztonságban összegyűjthette szétugrasztott erőit, megfoldozhatta és megint kiterjeszthette az egész országra összeesküvéseinek hálóját. Ismét felvették az összeköttetést Radetzkyval, Jellachichcsal és Windischgrätzcel, valamint a különböző tartományok közigazgatási hierarchiájában működő megbízható emberekkel; intrikákat szőttek a szlávok vezetőivel; és ilymódon megteremtettek egy valóságos erőt, amely az ellenforradalmi kamarilla rendelkezésére állt, miközben a tehetetlen bécsi miniszterek elnyűhették rövid életű, gyönge népszerűségüket a forradalmi tömegekkel való folytonos súrlódásokban és az összeülni készülő alkotmányozó gyűlés vitáiban. Így hát az a taktika, hogy a főváros mozgalmát egy időre magára hagyják, az a taktika, amely centralizált és homogén országban, amilyen Franciaország, okvetlenül arra vezetett volna, hogy a haladó párt mindenhatóvá nő, itt Ausztriában, ebben a heterogén politikai konglomerátumban, az egyik legbiztosabb eszköz volt a reakciós erők újjászervezésére.

Bécsben a burzsoázián, amely meg volt győződve arról, hogy három egymást követő vereség után és egy általános választójogon alapuló alkotmányozó gyűlés küszöbén az udvari párt nem félelmetes ellenfél többé, egyre inkább erőt vett az a fáradtság és egykedvűség, a rendre és nyugalomra való örökös vágyakozás, amely ezt az osztályt heves megrázkódtatások és az üzletmenet ezzel járó zavarai után mindenütt megrohanta. Az osztrák főváros ipara csaknem kizárólag luxuscikkek előállítására szorítkozik, amelyek iránt a forradalom óta és az udvar menekülése után szükségképpen csak csekély kereslet mutatkozott. A szabályos kormányzási

* I. (mint magyar király V.) Ferdinánd. – *Szerk.*

rendszerhez való visszatérést és az udvar visszatérését sürgető kiáltás – mindkettőtől az üzleti fellendülést remélték – most általánossá vált a burzsoázia körében. Ujjongva köszöntötték az alkotmányozó gyűlés júliusi megnyitását mint a forradalmi korszak végét; ugyanígy a visszatérő udvart, amely Radetzky itáliai győzelmei és a reakciós Doblhoff-kormány megalakítása után elég erősnek érezte magát, hogy dacoljon a nép rohamával, és amelyre egyszersmind szükség is volt Bécsben ahhoz, hogy betetőzze a maga intrikáit a Reichstag szláv többségével. Amíg az alkotmányozó Reichstag a parasztságot a feudalizmus bilincseitől és a nemességnek lerovandó robottól megszabadító törvényeket tárgyalta, az udvar mesteri sakkhúzást hajtott végre. Augusztus 19-én a császárral szemlét tartattak a nemzetőrség fölött; a császári család, az udvaroncok, a tábornokok egymást túllicitálva hízelegtek a felfegyverzett polgároknak, akiket máris megrészegített a büszkeség, hogy így nyilvánosan az állam egyik fontos testületének ismerik el őket; közvetlenül ezután pedig megjelent egy rendelet Schwarzer úrnak, a kabinet egyetlen népszerű miniszterének aláírásával, amely megvonta a munkanélküliektől az eddig adott állami segélyt. A fogás sikerült; a munkások tüntetést rendeztek; a burzsoá nemzetőrök kiálltak miniszterük rendelete mellett; rászabadították őket az „anarchistákra", és a nemzetőrök mint tigrisek rohantak rá augusztus 23-án a fegyvertelen és ellenállást nem tanúsító munkásokra, akik közül sokat lemészároltak. Ilymódon a forradalmi erők egysége és hatalma megtört, a burzsoázia és a proletariátus közti osztályharc Bécsben is véres kirobbanáshoz vezetett, és az ellenforradalmi kamarilla közeledni látta a napot, amelyen döntő csapást mérhet a forradalomra.

A magyar ügyek csakhamar alkalmat adtak a kamarillának arra, hogy nyíltan megmutassa, milyen elvek szerint szándékozik eljárni. Október 5-én a hivatalos „Wiener Zeitung"-ban egy császári rendelet, amelyet a felelős magyar kormány egyetlen minisztere sem ellenjegyzett, a magyar országgyűlést feloszlatottnak nyilvánította, és Jellachich horvát bánt kinevezte Magyarország polgári és katonai kormányzójává – Jellachichot, a délszláv reakció vezérét, azt az embert, aki ténylegesen hadiállapotban volt Magyarország törvényes kormányával. Egyidejűleg a Bécsben levő csapatok parancsot kaptak, hogy induljanak el és csatlakozzanak ahhoz a hadsereghez, amelynek rá kellett kényszerítenie Magyarországra Jellachich hatalmát. Csakhogy túlságosan kilógott a lóláb; Bécsben mindenki érezte, hogy a Magyarország elleni háború: háború az alkotmányos kormányzás elve ellen, amelyet az említett rendeletben lábbal tiport a császárnak az a kísérlete, hogy törvényerejű rendeletet bocsásson ki felelős miniszter ellen-

jegyzése nélkül. A nép, az akadémiai légió, a bécsi nemzetőrség október 6-án tömegesen felkelt, hogy megakadályozza a csapatok elindulását; több gránátos átállt a nép oldalára; rövid harc folyt le a népi erők és a csapatok közt; Latour hadügyminisztert a nép megölte és mire beesteledett, a népi erők győzelmet arattak. Eközben Jellachich bánt Perczel Székesfehérvárnál megverte,[44] s a bán Bécs közelébe, német-osztrák területre menekült. A bécsi csapatok, amelyeknek segítségére kellett volna sietniök, most szemmel láthatóan ellenséges és védekező állást foglaltak el vele szemben, a császár és udvara pedig megint elmenekült, ezúttal Olmützbe, félig szláv területre.

Ám Olmützben az udvar egészen más körülmények közé került, mint annak idején Innsbruckban. Most abban a helyzetben volt, hogy azonnal megindíthatta a hadjáratot a forradalom ellen, hiszen körülvették az alkotmányozó gyűlésnek tömegestől Olmützbe sereglő szláv képviselői és a monarchia minden részéből érkező szláv rajongók. Az ő szemükben e hadjáratnak a szlávság helyreállítását célzó háborúnak kellett lennie, megsemmisítő háborúnak ama két elem ellen, amely betört a szlávnak tekintett területre: a németek és a magyarok ellen. Windischgrätz, Prága meghódítója, most a Bécs körül összpontosított hadsereg parancsnoka, egyszeriben szláv nemzeti hős lett. És hadserege gyors ütemben összpontosította mindenfelől toborzott erőit. Csehországból, Morvaországból, Stájerországból, Felső-Ausztriából és Itáliából ezred ezred után vonult Bécs felé, hogy csatlakozzanak Jellachich csapataihoz és a főváros egykori helyőrségéhez. Így október vége felé már több mint 60 000 ember volt összevonva, s ezek csakhamar elkezdték a császárvárost körülzárni, amíg azután október 30-án már annyira előrenyomultak, hogy megkockáztathatták a döntő támadást.

Bécsben eközben zavar és tehetetlenség uralkodott. A burzsoáziát nyomban a győzelem után újra elfogta régi bizalmatlansága az „anarchikus" munkásosztállyal szemben; a munkások viszont, akik jól emlékeztek a felfegyverzett polgároktól hat héttel azelőtt elszenvedett bánásmódra és általában a burzsoázia állhatatlan, ingadozó politikájára, nem akarták ezekre bízni a város védelmét, és fegyvert, valamint saját katonai szervezetet követeltek. Az akadémiai légió, a császári zsarnokság elleni harc lelkesedésétől fűtve, teljesen képtelen volt arra, hogy megértse a két osztály elidegenedésének mivoltát, vagy máskülönben felfogja a helyzet követelményeit. Zavar uralkodott a közvéleményben, zavar a vezető testületekben. A Reichstag maradványai, német képviselők, és csekély számban szlávok, akik néhány forradalmár lengyel képviselőtől eltekintve kémkedtek olmützi barátaik számára, megszakítás nélkül üléseztek, de határozott állásfoglalás

helyett egész idejüket haszontalan vitákra pazarolták, azt fontolgatva, lehetséges-e szembeszállni a császári hadsereggel az alkotmányos keretek áthágása nélkül. A biztonsági bizottság, amely Bécs csaknem valamennyi népi testületének küldötteiből tevődött össze, az ellenállás mellett döntött ugyan, de egy nyárspolgárokból, kiskereskedőkből és kisiparosokból álló többség uralkodott benne, amely sohasem engedte, hogy a bizottság határozott, erélyes irányvonalat kövessen. Az akadémiai légió tanácsa hősies határozatokat hozott, de semmiképpen sem tudta a vezetést átvenni. A munkások, akikben nem bíztak, akiknek nem voltak fegyvereik, szervezeteik, akik még alig kerültek ki a régi rendszer szellemi rabszolgaságából, akik alig ébredtek társadalmi helyzetüknek és a megfelelő politikai irányvonalnak nem is a tudatára, hanem a pusztán ösztönös felfogására, csak lármás tüntetésekkel hallathatták szavukat; nem lehetett tőlük elvárni, hogy megbirkózzanak a pillanat nehézségeivel. De készek voltak rá – mint újra meg újra Németországban a forradalom alatt –, hogy mihelyt fegyvert kapnak, a végsőkig harcoljanak.

Így álltak a dolgok Bécsben. Kívül az újjászervezett osztrák hadsereg, megmámorosodva Radetzky itáliai győzelmeitől; hatvan-hetvenezer ember, jól felfegyverezve, jól megszervezve, és ha parancsnoksága nem is ért sokat, mégis voltak parancsnokai. Belül zűrzavar, osztályszéthúzás, szervezetlenség; egy nemzetőrség, részben azzal az elhatározással, hogy egyáltalán nem harcol, részben határozatlan, és csak a legkisebb része tettre kész; egy proletártömeg, létszámra erős, de vezetők nélkül, minden politikai iskolázottság nélkül, éppúgy hajlamosan pánikra, mint csaknem oknélküli dühkitörésekre, martaléka minden álhírnek, nagyon harcra kész, de legalábbis kezdetben fegyvertelen, s amikor végre csatára vezették őket, akkor is csak hiányosan felfegyverezve és majdnem teljesen szervezetlenül; egy gyámoltalan Reichstag, amely elméleti szőrszálhasogatással piszmogott, miközben égett a tető a feje fölött; egy vezérlő bizottság impulzus és energia nélkül. Minden megváltozott a márciusi és a májusi napok óta, amikor az ellenforradalmi táborban teljes zűrzavar uralkodott, és amikor az egyetlen szervezett erő az volt, amelyet a forradalom teremtett meg. Ilyen harc kimenetele felől aligha lehetett kétség, és ha netalán mégis lett volna, azt eloszlatták az október 30-i, 31-i és november 1-i események.

London, 1852 március

XII

[Bécs ostroma és elárultatása]

Amikor Windischgrätz összpontosított hadserege végül megkezdte a támadást Bécs ellen, a védelemre mozgósítható erők egyáltalán nem voltak elegendők erre a célra. A nemzetőrségnek csak egy részét lehetett a sáncokra vinni. Igaz, végül nagy sietve megalakítottak egy proletárőrséget; mivel azonban túl későn akarták a népesség legnagyobb számú, legmerészebb, legenergikusabb részét ilyen módon felhasználni, ez az alakulat túl kevéssé edződött hozzá a fegyverforgatáshoz és a fegyelem legelemibb alapjaihoz, semhogy sikeres ellenállást tanúsíthatott volna. Így a háromnégyezer főnyi bátor és lelkes, jól begyakorlott és bizonyos fokig fegyelmezett akadémiai légió volt katonai szempontból az egyetlen erő, amelynek bevetése sikerrel kecsegtetett. De hát mit jelentett ez, a néhány megbízható nemzetőrrel és a felfegyverzett proletárok zűrzavaros tömegével együtt, Windischgrätz jóval nagyobb számú reguláris csapataival szemben, nem is szólva Jellachich rabló hordáiról, amelyek már szokásaik természeténél fogva is igen használhatók voltak a házról házra, utcáról utcára való küzdelemben! És egynéhány öreg, elhasznált, rosszul fogatolt és rosszul ellátott lövegtől eltekintve, mit állíthattak szembe a felkelők azzal a nagyszámú és tökéletesen felszerelt tüzérséggel, amelyet Windischgrätz oly gátlástalanul felhasznált?

Ahogy közeledett a veszély, úgy nőtt Bécsben a zűrzavar. A Reichstag az utolsó pillanatig nem tudta magát rászánni arra, hogy segítségül hívja Perczel magyar hadseregét,[45] amely a fővárostól néhány mérföldnyire táborozott. A biztonsági bizottság egymásnak ellentmondó határozatokat hozott, mivel a felfegyverzett néptömegekhez hasonlóan ide-oda hányódott a hírek és ellenhírek hol apályt, hol dagályt mutató áradata szerint. Csak egyetlen kérdésben értettek valamennyien egyet – abban, hogy a tulajdont tiszteletben tartsák; és ezt oly mértékben tették, amely ilyen időkben szinte nevetséges. Valamiféle védelmi terv végleges kidolgozására vajmi kevés történt. Bem, az egyetlen ember a helyszínen, aki – ha egyáltalán

valaki – megmenthette volna Bécset, mint Bécsben akkor alig ismert idegen, születésére nézve szláv, az általános bizalmatlanság súlya alatt lemondott erről a feladatról. Ha kitartott volna, talán meglincselik mint árulót. Messenhauser, a felkelő erők parancsnoka, inkább regényíró, mint akár csak alárendelt rendfokozatú tiszt, szikrányi rátermettséget sem mutatott e feladatra; ámde a népi párt nyolchónapi forradalmi küzdelem után nem tudott nála tehetségesebb katonai szakembert kitermelni vagy szerezni. Ilyen körülmények közt kezdődött a harc. A bécsiek, tekintetbe véve gyatra védelmi eszközeiket, soraik katonai jártasságának és szervezettségének tökéletes hiányát, rendkívül hősies ellenállást tanúsítottak. Sok helyen a parancsot, amelyet Bem adott ki parancsnoksága idején – „az őrhelyet az utolsó emberig védelmezni" –, szó szerint végrehajtották. De a túlerő győzedelmeskedett. Az elővárosok fő útvonalait képező hosszú, széles utakon egyik barikádot a másik után seperte el a császári tüzérség; a küzdelem második napjának estéjén a horvátok elfoglalták az óváros várterére néző házsort. A magyar hadseregnek egy gyönge, rendezetlen támadása teljes vereséget szenvedett; és mialatt Bécsben fegyverszünet volt, s egyes csapatrészek az óvárosban megadták magukat, mások meg ingadoztak és zavart keltettek, mialatt az akadémiai légió maradványai új sáncokat emeltek, a császáriak benyomultak és az általános fejetlenség közepette bevették az óvárost.

E győzelem közvetlen következményei, a kegyetlenkedések és a statáriális kivégzések, a Bécsre szabadított szláv hordák által elkövetett hallatlan szörnyűségek és gyalázatosságok túlságosan közismertek, semhogy itt részleteznünk kellene őket. A távolabbi következményeket, azt a teljesen új fordulatot, amely a német ügyekben a bécsi forradalom leveretése következtében beállt, később kell majd tárgyalnunk. Itt már csak két dolgot kell szemügyre vennünk Bécs ostromával kapcsolatban. E főváros népének két szövetségese volt: a magyarok és a német nép. Hol voltak ezek a megpróbáltatás órájában?

Láttuk, hogy a bécsiek egy újonnan felszabadult nép egész nemeslelkűségével olyan ügyért keltek fel, amely – bár végső fokon a sajátjuk – elsősorban és mindenekelőtt mégis a magyarok ügye volt. Semhogy eltűrjék, hogy az osztrák csapatok Magyarország ellen vonuljanak, inkább magukra vonták első és legrettenetesebb támadásukat. És mialatt ők így nemeslelkűen szövetségeseik segítségére siettek, a magyarok sikeres harcaikkal Bécs felé űzték Jellachichot, és győzelmükkel gyarapították a Bécs városát megtámadni készülő haderőt. Ilyen körülmények közt Magyarországnak nyilvánvaló kötelessége volt, hogy késedelem nélkül és minden ren-

delkezésére álló erővel segítséget nyújtson, nem a bécsi Reichstagnak, sem a biztonsági bizottságnak vagy valamely más hivatalos bécsi testületnek, hanem a *bécsi forradalomnak*. És még ha Magyarország el is felejtette volna, hogy az ő első csatáját Bécs vívta meg, saját biztonsága érdekében sem felejthette volna el, hogy Bécs a magyar függetlenség egyetlen előretolt állása, hogy eleste után semmi sem tartóztathatja fel a császári csapatok előnyomulását Magyarország ellen. Mármost nagyon jól ismeretes előttünk mindaz, amit a magyarok elmondhatnak és el is mondtak annak mentegetésére, hogy tétlenek voltak Bécs körülzárása és ostroma alatt: saját hadseregük nem kielégítő állapota, a Reichstagnak és a többi bécsi hivatalos testületnek a vonakodása attól, hogy behívja őket, a szükségesség, hogy alkotmányos talajon maradjanak és kerüljék a bonyodalmakat a német központi hatalommal. De, ami a magyar hadsereg nem kielégítő állapotát illeti, tény, hogy a bécsi forradalom kitörése és Jellachich megérkezése utáni első napokban nem lett volna semmi szükség reguláris csapatokra, mivel az osztrák reguláris hadsereg korántsem volt összpontosítva, és a Jellachich fölötti kezdeti előny bátor és kérlelhetetlen kihasználása, akár csak azokkal a népfelkelőkkel [Landsturm] is, akik Székesfehérvárnál harcoltak,[44] elég lett volna ahhoz, hogy az összeköttetést a bécsiekkel megteremtsék és az osztrák hadsereg bárminemű összpontosítását egy fél évvel kitolják. Háborúban, és különösen a forradalmi hadviselésben, a cselekvés gyorsasága mindaddig, amíg határozott előnyt nem nyertünk, a legelső szabály, és minden habozás nélkül kimondjuk, hogy Perczelnek[45] *tisztán katonai okokból* sem lett volna szabad megállnia mindaddig, amíg az összeköttetés a bécsiekkel létre nem jön. Ebben természetesen volt némi kockázat, de ki nyert valaha is ütközetet kockázat nélkül? És Bécs népe talán nem kockáztatott semmit, amikor azokat a haderőket, amelyeknek tizenkétmillió magyar leverésére kellett indulniok, magára – négyszázezer főnyi népességre – vonta? A katonai hiba, amelyet azzal követtek el, hogy megvárták, amíg az osztrákok egyesültek, és hogy Schwechatnál egy gyönge hadműveletet hajtottak végre, amely megérdemelten dicstelen vereséggel végződött – ez a katonai baklövés minden bizonnyal több kockázattal járt, mint amennyit azzal vállaltak volna, ha elszántan Bécs felé menetelnek Jellachich szétszórt banditái ellen.

Csakhogy – mondják – a magyarok ilyen előnyomulása, valamely hivatalos szervtől kapott felhatalmazás nélkül, megsértette volna a német területet, bonyodalmakat idézett volna elő a frankfurti központi hatalommal, és mindenekelőtt elfordulást jelentett volna attól a törvényes és alkotmányos politikától, amelyben a magyar ügy ereje rejlett. De hát a bécsi hivatalos

szervek nullák voltak! Hát a Reichstag vagy valamelyik népi bizottság kelt fel Magyarországért, avagy a bécsi nép? Csakis ez ragadott fegyvert, hogy felfogja a Magyarország függetlenségéért folyó harc első rohamát! Nem arról volt szó, hogy ezt vagy azt a bécsi hivatalos szervet fontos-e fenntartani – mindezeket a szerveket hamarosan megdönthette és meg is döntötte volna a forradalmi fejlődés előrehaladása –, hanem csakis a forradalmi mozgalom fellendüléséről, magának a népi akciónak szakadatlan előrehaladásáról volt szó, és csakis ez menthette volna meg Magyarországot az inváziótól. Hogy milyen formákat ölthetett volna utóbb ez a forradalmi mozgalom, ez a bécsiek dolga volt és nem a magyaroké, mígcsak Bécs és egyáltalában Német-Ausztria megmaradt szövetségesüknek a közös ellenséggel szemben. De felvetődik a kérdés, hogy a magyar kormánynak ebben a holmi úgynevezett törvényes felhatalmazáshoz való makacs ragaszkodásában nem annak első világos jelét kell-e látnunk, hogy eljárásukban egy meglehetősen kétes törvényességre törekedtek, amely ha Magyarországot nem is mentette meg, de legalább – egy későbbi időszakban – igen jól hangzott az angol burzsoá közönség fülében.

Ami azt a kifogást illeti, hogy esetleg konfliktusba kerülhettek volna a frankfurti német központi hatalommal, ez teljesen tarthatatlan. A frankfurti hivatalos tényezőket az ellenforradalom bécsi győzelme de facto máris megdöntötte; ugyanez lett volna a sorsuk, ha a forradalom ott megkapta volna azt a támogatást, amelyre szüksége volt, hogy ellenségeit legyőzze. Végül pedig az a fő érv, hogy Magyarország nem hagyhatta el a törvényesség és alkotmányosság talaját, igen jó hatással lehet a brit free-traderekre*, de a történelem soha nem fogja kielégítőnek tekinteni. Tegyük fel, hogy Bécs népe március 13-án és október 6-án ragaszkodott volna a „törvényes és alkotmányos" eszközökhöz, mi lett volna akkor azzal a „törvényes és alkotmányos" mozgalommal és mindazokkal a dicsőséges csatákkal, amelyek először hívták fel Magyarországra a civilizált világ figyelmét? Magát azt a törvényes és alkotmányos talajt, amelyen a magyarok 1848-ban és 1849-ben állítólag mozogtak, a bécsi nép rendkívül törvénytelen és alkotmányellenes március 13-i felkelése vívta ki számukra. Nem célunk e helyütt a magyar forradalom történetét tárgyalni, de ildomosnak tartjuk megjegyezni, hogy a legkevésbé sem hasznos dolog kimondottan csak törvényes ellenállási eszközökkel élni olyan ellenséggel szemben, amelyik megveti az ilyen aggályokat; és azonfelül a törvényességnek e nélkül az örökös igénye nélkül, amelyet Görgey megragadott és a kormány-

* – szabadkereskedőkre – *Szerk.*

zat ellen fordított, nem lett volna lehetséges Görgey hadseregének odaadása tábornoka iránt és a szégyenteljes világosi katasztrófa. És amikor a magyarok, hogy becsületüket megmentsék, 1848 október vége felé mégis átkeltek a Lajtán – nem volt-e az ugyanolyan törvénytelen, mint amilyen bármely azonnali és határozott támadás lett volna?

Tudott dolog, hogy nem táplálunk rosszindulatot Magyarország iránt. A harc idején mellette álltunk; bátran mondhatjuk, hogy lapunk, a „Neue Rheinische Zeitung"[46] minden más újságnál többet tett a magyar ügy németországi népszerűsítéséért, amennyiben megmagyarázta a magyarok és a szlávok közti harc természetét és nyomon követte a magyar háborút olyan cikksorozatban, amely azután abban a megtiszteltetésben részesült, hogy az e tárgyról szóló csaknem összes későbbi könyvek belőle plagizáltak, még a született magyarok és a „szemtanúk" művei is. Magyarországot a kontinens minden eljövendő megrázkódtatásánál még most is Németország szükségszerű és természetes szövetségesének tekintjük. De elég szigorúak voltunk saját honfitársainkkal szemben ahhoz, hogy szomszédainkról is jogunk legyen őszintén megmondani a véleményünket; meg azután itt az a feladatunk, hogy történelmi pártatlansággal tényeket jegyezzünk fel, s ezért ki kell jelentenünk, hogy ebben az adott esetben Bécs népének nemeslelkű merészsége nemcsak sokkal nemesebb, hanem sokkal távolabbra látó is volt, mint a magyar kormány aggodalmas elővigyázatossága. És mint németeknek, engedtessék meg nekünk kimondani azt is, hogy a magyar hadjárat összes ragyogó győzelmeiért és dicsőséges csatáiért sem adnók oda Bécs népének, honfitársainknak, spontán, magányos felkelését és hősies ellenállását, amelynek révén Magyarország időt nyert, hogy megszervezze azt a hadsereget, amely ilyen nagy dolgokat vihetett véghez.

Bécs második szövetségese a német nép volt. De ezt mindenütt lekötötte ugyanaz a harc, amelyet a bécsiek vívtak. Frankfurt, Baden, Köln éppen akkor szenvedett vereséget; ezeket a központokat lefegyverezték. Berlinben és Boroszlóban a nép farkasszemet nézett a hadsereggel, és bármikor várható volt a nyílt harc kitörése. Így álltak a dolgok a mozgalom minden helyi központjában. Mindenütt kérdések voltak függőben, amelyeket csak a fegyverek erejével lehetett megoldani; és most először váltak súlyosan érezhetővé annak áldatlan következményei, hogy Németország régi szétaprózottsága és decentralizáltsága fennmaradt. A különböző kérdések alapjában véve ugyanazok voltak minden államban, minden tartományban, minden városban; de mindenütt más formában, más ürügyekkel bukkantak fel, s mindenütt az érettségnek más és más fokát érték el. – Így történt, hogy bár mindenütt érezték a bécsi események döntő fontosságát, mégsem

lehetett sehol olyan erőteljes csapást mérni, amelytől remélhető lett volna, hogy támogatást nyújt a bécsieknek vagy elterelő hadmozdulatot jelent a javukra; s így nem maradt más segítségük, mint a frankfurti parlament és központi hatalom. Hozzájuk minden úton-módon fordultak is, de mit tettek ezek?

A frankfurti parlament és az a fattyú, amelyet a régi német szövetségi gyűléssel való vérfertőző érintkezés gyümölcseként hozott a világra, az úgynevezett központi hatalom, arra használta fel a bécsi mozgalmat, hogy nyilvánvalóvá tegye a maga teljes semmisségét. Ez a megvetésre méltó gyűlés, mint láttuk, már régen elvesztette szűzességét, s bármennyire fiatal volt is, már őszült és kitapasztalta a fecsegő áldiplomatikus szajhaság minden csalafintaságát. A hatalomról, a német újjászületésről és egységről szőtt álmokból és ábrándokból, amelyek kezdetben eltöltötték, nem maradt más, mint egy sereg – lépten-nyomon elismételt – kongó teuton frázis, és minden egyes képviselő szilárd hite a saját fontosságában, valamint a közönség hiszékenységében. Az eredeti naivitás elpárolgott; a német nép képviselői gyakorlati emberekké váltak, azaz rájöttek arra, hogy az ő helyzetük mint Németország sorsának döntőbíráié annál biztosabb, minél kevesebbet cselekszenek és minél többet fecsegnek. Nem mintha tanácskozásaikat fölöslegesnek tartották volna; éppen ellenkezőleg. Csak rájöttek arra, hogy minden valóban nagy kérdés tiltott terület számukra, amelytől jobb, ha távol tartják magukat, és mintha csak a kelet-római birodalom bizánci doktorainak zsinata lettek volna, a civilizált világ minden részén már régesrég elintézett elméleti dogmákról, vagy gyakorlati eredményre sohasem vezető mikroszkopikus gyakorlati kérdésekről olyan fontoskodással és kitartással vitatkoztak, hogy méltóak lettek arra a sorsra, amely végül is utolérte őket. Ilymódon, a nemzetgyűlés egyfajta Lancaster-iskola[47] lévén tagjai kölcsönös oktatására, és ezért nagyon fontos számukra, meg voltak győződve róla, hogy még többet is tesz, mint amennyit a német népnek joga van elvárni tőle, s mindenkit hazaárulónak tekintettek, aki pimaszul azt merészelte kívánni tőlük, hogy jussanak valamilyen eredményre.

Amikor a bécsi felkelés kitört, egy csomó interpelláció, vita, indítvány és ellenindítvány hangzott el róla, amelyek természetesen semmire sem vezettek. A központi hatalomnak közbe kellett lépnie. Két megbízottat küldött Bécsbe, Welckert, az egykori liberálist és Moslét. Don Quijote és Sancho Panza utazásai valóságos Odüsszeia a német egység e két kóbor lovagjának hőstetteihez és kalandjaihoz képest. Bécsbe nem mertek menni, Windischgrätztől fejmosást kaptak, a félkegyelmű császár megbámulta őket és Stadion miniszter szemérmetlenül bolondját járatta velük. Sürgönyeik és jelenté-

seik a frankfurti jegyzőkönyveknek talán az egyetlen része, amely maradandó helyet kap a német irodalomban; valóságos szatirikus regény, a frankfurti nemzetgyűlés és kormánya szégyenének örökös emlékműve.[48]

A nemzetgyűlés baloldala is küldött két megbízottat Bécsbe, hogy ott tekintélyét fenntartsák: Fröbel és Robert Blum urakat. Amikor a veszély közeledett, Blum helyesen úgy ítélte meg a helyzetet, hogy a német forradalom nagy csatáját itt kell megvívni, és habozás nélkül elhatározta, hogy életét is kockára teszi az ügyért. Fröbel viszont úgy vélekedett, hogy kötelessége megőriznie magát frankfurti posztjának fontos feladatai számára. Blum a frankfurti gyűlés egyik legjobb szónokának számított; minden bizonnyal a legnépszerűbb volt. Ékesszólása semmilyen tapasztalt parlamenti gyülekezet próbáját sem állta volna ki; túlságosan szerette a német szakadár prédikátorok sekélyes pátoszát, s érveiből hiányzott mind a filozófiai éleselméjűség, mind pedig a gyakorlati tényismeret. Politikailag a „mérsékelt demokrácia" híve volt, egy meglehetősen határozatlan irányzaté, amelyet éppen elvei határozottságának e hiánya miatt kedveltek. Mindamellett Robert Blum természettől fogva ízig-vérig plebejus volt, ha némi csiszoltsággal is, és döntő pillanatokban plebejus ösztöne és plebejus energiája fölébe kerekedett határozatlan és ezért ingadozó politikai meggyőződésének és tudásának. Ilyen pillanatokban magasan képességeinek szokásos színvonala fölé emelkedett.

Bécsben tehát az első pillanatban látta, hogy országa sorsának itt kell eldőlnie, nem pedig az eleganciára pályázó frankfurti vitákban. Rögtön határozott: feladta a visszavonulás minden gondolatát, parancsnoki tisztséget vállalt a forradalmi seregben, s rendkívüli hidegvérről és határozottságról tett tanúságot. Ő volt az, aki jó ideig késleltette a város elfoglalását és annak egyik oldalát fedezte a támadás ellen azáltal, hogy a dunai Táborhidat felgyújtotta. Köztudomású, hogy az ostrom után letartóztatták, haditörvényszék elé állították és főbelőtték. Blum hősként halt meg. A frankfurti gyűlés pedig, ámbár a rémülettől megdermedten, kifelé mégis jó képet vágott a véres gyalázathoz. Olyan határozatot hozott, amely szelíd hangjával és diplomatikus tartózkodásával inkább a legyilkolt vértanú sírjának meggyalázása volt, mintsem Ausztria megbélyegzése. De hát nem lehetett elvárni, hogy ez a megvetésreméltó gyűlés felháborodjék egyik tagjának meggyilkolása miatt, különösen, ha a baloldal vezetőjéről van szó.

London, 1852 március

XIII

[A porosz alkotmányozó gyűlés — A frankfurti nemzetgyűlés]

November 1-én Bécs elesett, és ugyanezen hónap 9-én a berlini alkotmányozó gyűlés feloszlatása megmutatta, hogy ez az esemény nyomban mennyire megnövelte egész Németországban az ellenforradalmi párt bátorságát és erejét.

1848 nyarának poroszországi eseményeivel hamarosan végezhetünk. Az alkotmányozó gyűlés – illetve „a gyűlés, amelyet azért választottak, hogy a koronával kiegyezzék egy alkotmányban" – és annak a burzsoá érdekek képviselőiből álló többsége már rég eljátszotta a közvélemény szemében minden becsületét, mivel a népesség erélyesebb elemeitől való félelmében az udvar minden intrikájához eszközül szegődött. Megerősítették, jobban mondva helyreállították a gyűlöletes feudális kiváltságokat, és így elárulták a parasztság szabadságát és érdekeit. Sem arra nem voltak képesek, hogy alkotmányt kidolgozzanak, sem arra, hogy az általános törvényhozást valamiképpen megjavítsák. Szinte kizárólag elméleti szőrszálhasogatásokkal, üres formaságokkal és az alkotmányos etikett kérdéseivel foglalkoztak. A gyűlés valójában inkább a parlamenti savoir vivre* iskolája volt tagjai számára, semmint olyan testület, amely csak valamelyest is felkelthette volna a nép érdeklődését. Ezenkívül a többségek nagyon is egyensúlyban voltak és a döntés csaknem mindig a tétovázó „centrumbeliektől" függött, akiknek ingadozásai jobbról balra és vice versa** először megbuktatták Camphausen kormányát, majd pedig az Auerswald- és Hansemann-kormányt is. De míg a liberálisok ilymódon – itt éppúgy, mint mindenütt másutt – a kínálkozó alkalmat el-elszalasztották, az udvar újjászervezte erőit a nemesség soraiban és a falusi lakosság legelmaradot-

* – jómodor – *Szerk.*
** – fordítva – *Szerk.*

tabb részében, valamint a hadseregben és a hivatalnoki karban. Hansemann bukása után hivatalnokokból és katonatisztekből, csupa megcsontosodott reakciósból álló kormány alakult, amely azonban látszólag engedett a parlament kívánságainak; és a gyűlés, amely azt a kényelmes elvet követte, hogy „az intézkedések a fontosak, nem pedig a személyek", valóban felült és tapsolt ennek a kormánynak, míg azt persze nem vette észre, hogy ez a kormány szinte teljesen nyíltan összpontosítja és szervezi az ellenforradalmi erőket. Végül, amikor Bécs eleste megadta a jelt, a király menesztette miniszterei és helyükre a „tett embereit" állította, élükön Manteuffel úrral, a jelenlegi miniszterelnökkel. Ekkor az álmatag gyűlés egyszeriben tudatára ébredt a veszélynek és bizalmatlanságot szavazott a kabinetnek. Az azonnali válasz erre egy rendelet[49] volt, amely a gyűlést Berlinből, ahol konfliktus esetén számíthatott a tömegek támogatására, áthelyezte Brandenburgba, egy teljesen a kormánytól függő vidéki kisvárosba. A gyűlés azonban kijelentette, hogy őt hozzájárulása nélkül nem lehet sem elnapolni, sem áthelyezni, sem feloszlatni. Eközben Wrangel tábornok mintegy negyvenezer főnyi sereg élén bevonult Berlinbe. A városi hatóságoknak és a nemzetőrség tisztjeinek tanácskozásán úgy döntöttek, hogy nem fejtenek ki semmiféle ellenállást. És most, miután a gyűlés és annak létrehozója, a liberális burzsoázia eltűrte, hogy az egyesült reakciós párt minden fontos pozíciót elfoglaljon és a védekezés csaknem minden eszközét kicsavarja kezéből, megkezdődött a „passzív és törvényes ellenállásnak" az a nagyszabású komédiája, amelyet a Hampden mutatta példa és a függetlenségi háborúban tett első amerikai erőfeszítések dicsőséges követésének képzeltek.[50] Berlinben kihirdették az ostromállapotot, és Berlin nyugodt maradt; a kormány feloszlatta a nemzetőrséget, és ez a legnagyobb pontossággal beszolgáltatta fegyvereit. A gyűlést két héten át egyik tanácskozási helyről a másikra kergették és a katonaság segítségével mindenütt szétzavarták, s tagjai könyörögtek a polgároknak, hogy őrizzék meg nyugalmukat. Végül, amikor a kormány a gyűlést feloszlatottnak nyilvánította, ez határozatot hozott, amely az adószedést törvénytelennek minősíti, azután pedig tagjai szétszéledtek az országban, hogy megszervezzék az adófizetés megtagadását. De kiderült, hogy siralmasan tévedtek eszközeik megválogatásában. Néhány mozgalmas hét után, amelyet a kormánynak az ellenzék ellen tett szigorú intézkedései követtek, mindenki elvetette azt a gondolatot, hogy megtagadja az adófizetést egy elhalálozott gyűlés kedvéért, amelynek még az önvédelemhez sem volt bátorsága.

Vajon 1848 november elején túlságosan késő volt-e már megkísérelni a

fegyveres ellenállást, vagy pedig a hadsereg egy része, ha komoly ellenállásba ütközik, átállt volna-e a gyűlés oldalára és így az ügyet ennek javára döntötte volna el – ez olyan kérdés, amelyre bizonyára sohasem fogunk választ kapni. De forradalomban, akárcsak háborúban, mindig keményen szembe kell szállni az ellenséggel, és aki támad, mindig előnyösebb helyzetben van; és forradalomban, akárcsak háborúban, a döntő pillanatban okvetlenül kockára kell tenni mindent, akármilyenek is az esélyek. Nincs a történelemben egyetlen sikeres forradalom sem, amely ezeknek az alapigazságoknak a helyességét ne igazolná. Nos, a porosz forradalom számára éppen 1848 novemberében jött el a döntő pillanat; a gyűlés azonban, amely hivatalosan az egész forradalmi mozgalom élén állt, nem szállt szembe keményen az ellenséggel, hanem annak minden előretörésére meghátrált; még kevésbé támadott, hiszen jobbnak látta még csak nem is védekezni; amikor pedig eljött a döntő pillanat, amikor Wrangel negyvenezer főnyi sereg élén Berlin kapuit döngette, ahelyett hogy minden utca barikádokkal eltorlaszolva, minden ablak lőréssé átalakítva fogadta volna, amint ezt ő és tisztjei biztosra vették, a kapukat nyitva találta, az utcákon pedig egyetlen akadályként békés polgárok mulattak a tréfán, amelyet azáltal űztek Wrangellal, hogy kezüket-lábukat összekötözve kiszolgáltatták magukat a meglepett katonáknak. Igaz, a gyűlést és a népet, ha ellenáll, esetleg leverték volna; lehet, hogy ágyúzták volna Berlint, és sok százan elpusztultak volna anélkül, hogy megakadályozták volna a royalista párt végső győzelmét. De ez nem volt ok arra, hogy azonnal letegyék a fegyvert. Kemény küzdelemben elszenvedett vereség nem kevésbé forradalmi jelentőségű tény, mint egy könnyen aratott győzelem. Párizs 1848 júniusi és Bécs októberi veresége minden bizonnyal sokkal inkább forradalmasítóan hatott e két város népének gondolkodására, mint a februári és a márciusi győzelem. A gyűlés és Berlin népe valószínűleg osztozott volna az imént említett két város sorsában; de dicsőségesen buktak volna el, hátrahagyva az életben maradottak szívében a bosszú vágyát, amely forradalmi időkben egyik legerősebb ösztönzője az erélyes és szenvedélyes cselekvésnek. Magától értetődő minden harcban, hogy az, aki felveszi a kesztyűt, megkockáztatja a vereséget; de vajon ok-e ez arra, hogy nyomban megvertnek valljuk magunkat és igába hajtsuk fejünket anélkül, hogy kardot rántanánk?

Aki forradalomban döntő poszton parancsnokol, s posztját feladja, ahelyett hogy az ellenséget roham megkísérlésére kényszerítené, feltétlenül megérdemli, hogy árulóként kezeljék.

A porosz királynak ugyanaz a rendelete, amely az alkotmányozó gyűlést

feloszlatta, új alkotmányt is hirdetett ki, amely a gyűlés egyik bizottsága által kidolgozott tervezeten alapult, de ettől eltérően egyes pontokban kiterjesztette a korona hatalmát, másokban viszont kétségessé tette a parlamentét. Ez az alkotmány két kamarát vezetett be, amelyeknek hamarosan össze kellett volna ülniök az alkotmány megerősítése, illetve felülvizsgálása végett.

Aligha kell feltennünk a kérdést, vajon hol volt a német nemzetgyűlés a porosz konstitucionalisták „törvényes és békés" küzdelme idején. Mint rendszerint, Frankfurtban azzal volt elfoglalva, hogy igen szelíd határozatokat fogadott el a porosz kormány eljárása ellen, és csodálta azt az „impozáns látványt, amelyet egy egész népnek a brutális erőszakkal szemben tanúsított passzív, törvényes és egyöntetű ellenállása nyújt". A központi kormány megbízottakat küldött Berlinbe, hogy közvetítsenek a porosz kormány és a gyűlés között; de ugyanaz lett a sorsuk, mint elődeiknek Olmützben: udvariasan ajtót mutattak nekik. A nemzetgyűlés balszárnya, az úgynevezett radikális párt, ugyancsak elküldte megbízottait; de ezek, miután kellőképpen meggyőződtek a berlini gyűlés teljes tehetetlenségéről és beismerték, hogy maguk is ugyanolyan tehetetlenek, visszatértek Frankfurtba, hogy jelentést tegyenek a helyzetről és tanúsítsák a berlini lakosság bámulatosan békés magatartását. Sőt, mi több: amikor Bassermann úr, a központi kormány egyik megbízottja, arról tett jelentést, hogy a porosz miniszterek legutóbbi szigorú intézkedései nem indokolatlanok, mert az utóbbi időben Berlin utcáin különféle vad kinézetű alakokat láttak lézengeni, amilyenek mindig az anarchista megmozdulások előtt bukkannak fel (ezeket azóta „bassermanni alakoknak" nevezik), a balszárny ez érdemes küldöttei és a forradalom ügyének erélyes képviselői igazából felemelkedtek és eskü alatt vallották, hogy ilyesmi nem volt! Így két hónap alatt világosan bebizonyosodott a frankfurti gyűlés teljes tehetetlensége. Kirívóbb bizonyítékokat nem is lehetett volna találni arra, hogy ez a testület teljesen alkalmatlan feladata teljesítésére, sőt, hogy a leghalványabb fogalma sincs arról, mi is voltaképp a feladata. Az a tény, hogy a forradalom sorsát Bécsben meg Berlinben eldöntötték, és a legfontosabb, életbe vágó kérdéseket ebben a két fővárosban intézték el, anélkül, hogy a frankfurti gyűlés létezéséről egyáltalán tudomást vettek volna – ez a tény egymagában elegendően tanúsítja, hogy a szóbanforgó testület merő vitaklub volt és egy halom rászedett tökfilkóból állt, akik hagyták, hogy a kormányok parlamenti báboknak használják fel őket törpe államok és törpe városok szatócsainak és kisiparosainak mulattatására, míg e kormányok szükségesnek látták elterelni ezeknek a törpe polgároknak a figyelmét. Hogy meddig

látták ezt szükségesnek, azt csakhamar megtudjuk. De figyelemreméltó az a tény, hogy e gyűlés „kiváló" férfiai között egyetlenegy sem akadt, aki a legkevésbé is megértette volna, milyen szerepet játszatnak velük, és hogy a frankfurti klub egykori tagjainak mindmáig változatlanul sajátos szerveik vannak a történelmi események felfogására.

London, 1852 március

XIV

[A rend helyreállítása — A birodalmi gyűlés és a porosz kamarák]

Az 1849-es év első hónapjait az osztrák és a porosz kormány arra fordította, hogy az előző év októberében és novemberében elért eredményeket haladéktalanul kihasználja. Az osztrák birodalmi gyűlés Bécs bevétele óta már csak névlegesen tengette létét egy kis morva városkában, Kremsierben. Itt a szláv képviselők, akik választóikkal együtt a legtöbbet tettek azért, hogy az osztrák kormányzat lealacsonyodottságából felemelkedjék, az európai forradalom elleni árulásukért páratlan büntetésben részesültek: a kormány, mihelyt visszanyerte erejét, a birodalmi gyűlést és annak szláv többségét a legnagyobb megvetéssel kezelte, és amikor a császári fegyverek első sikerei után a magyarországi háború gyors befejezése volt várható, a birodalmi gyűlést március 4-én feloszlatták és képviselőit fegyveres erővel szétkergették. Most végre rájöttek a szlávok arra, hogy bolonddá tették őket, és most felkiáltottak: Menjünk Frankfurtba és folytassuk ott az ellenzékiséget, amit itt tovább nem gyakorolhatunk! De most már késő volt, és az a puszta tény, hogy már nem nyílt más választásuk, mint csendben maradni, vagy belépni az impotens frankfurti nemzetgyűlésbe — ez a tény egymagában eléggé megmutatta teljes tehetetlenségüket.

Így végződtek egyelőre és igen valószínűen mindörökre a németországi szlávok kísérletei, hogy újra önálló nemzeti létre jussanak. Nagy lélekszámú nemzetek szétforgácsolt maradékai, amelyeknek nemzetisége és politikai életereje már rég kihunyt, és amelyek ezért már közel egy ezredéve arra kényszerültek, hogy egy erősebb nemzetnek, legyőzőjüknek, nyomában járjanak, mint a walesiek Angliában, a baszkok Spanyolországban, az alsóbretonok Franciaországban és az újabb időkben a spanyol és francia kreolok Észak-Amerikának azokban a részeiben, melyeket nemrégiben az angol-amerikai fajta elfoglalt — ezek a haldokló nemzetiségek, a csehek, karintiaiak, dalmátok stb. megpróbálták az 1848-as esztendő általános zűrzavarát a maguk javára kihasználni és az anno Domini 800-as politikai

status quót helyreállítani. Egy évezred története megmutathatta volna nekik, hogy ilyen visszafordulás lehetetlen; hogy ha az Elbától és Saalétól keletre fekvő egész területet egykor vérrokon szlávok lakták, ez a tény csak a történelmi tendenciát bizonyítja, és egyszersmind a német nemzetnek a fizikai és szellemi képességét arra, hogy régi keleti szomszédait leigázza, felszívja és asszimilálja; hogy a németségnek ez a felszívó tendenciája mindig egyike volt és ma is egyike a leghatalmasabb eszközöknek, amelyeknek segítségével a nyugat-európai civilizáció Kelet-Európában elterjedt; hogy ez a tendencia csak ott szűnhetett meg, ahol az elnémetesítés folyamata erős, zárt, töretlen nemzetek, önálló nemzeti életre képes népek határába ütközött, amilyenek a magyarok és bizonyos fokig a lengyelek; s hogy ezért e haldokló nemzeteknek természetes és elkerülhetetlen sorsa az volt, hogy az erősebb szomszédaik okozta bomlásnak és felszívódásnak ez a folyamata rajtuk beteljesüljön. Ez persze nem valami örvendetes kilátás a pánszláv ábrándkergetők nemzeti becsvágya számára, akiknek sikerült a csehek és a délszlávok egy részét felzaklatniok; de vajon elvárhatják-e, hogy a történelem egy ezredévvel visszafordul néhány sorvadásos náció kedvéért, amelyek az általuk lakott területeken mindenütt németekkel keveredve és német környezetben élnek, amelyek minden civilizációs célra már emberemlékezet óta csak a német nyelvet használják, és nélkülözik a nemzeti lét legelső feltételét, a számosságot és a terület zártságát? Ekképpen a pánszláv hullám, amely Németország és Magyarország minden szláv területén e számtalan apró-cseprő nemzet önállóságának helyreállítására való törekvést leplezte, mindenütt összecsapott Európa forradalmi megmozdulásaival, és a szlávok – jóllehet azt állítják, hogy a szabadságért harcoltak – mindenütt (a lengyelek demokratikus részét kivéve) a despotizmus és a reakció oldalán álltak. Így volt ez Németországban, így Magyarországon és itt-ott Törökországban is. Mint a nép ügyének árulói, az osztrák kormány cselszövéseinek segítőtársai és fő támaszai, magatartásukkal kiérdemelték minden forradalmi nemzet megvetését. És bár a nép zöme sehol sem vett részt a pánszláv vezetők szította kicsinyes nemzetiségi civódásokban, már csak azon egyszerű okból sem, mert túlságosan tudatlanok voltak hozzá, mégsem lehet soha elfelejteni, hogy Prágában, egy félig német városban, szláv fanatikusok csődületei ujjongva kiabálták: „Inkább az orosz kancsuka, mint a német szabadság!" – Első erőfeszítésük 1848-as kudarca és az osztrák kormánytól kapott lecke után nem valószínű, hogy egy későbbi alkalommal újabb kísérletet tesznek. De ha újból megpróbálnák, hogy hasonló ürügyeken szövetkezzenek az ellenforradalmi erőkkel, Németország kötelessége nyilvánvaló. Egyetlen ország sem tűrhet el egy Vendée-t[51]

saját kebelében, amikor a forradalom állapotában van és külső ellenséggel háborúban áll.

Az alkotmányra, melyet a császár* a birodalmi gyűlés feloszlatásával egyidejűleg kihirdetett, nem kell visszatérnünk, mert ez gyakorlatilag sohasem lépett életbe és ma már teljesen el van vetve. Az abszolutizmus Ausztriában 1849 március 4-én minden tekintetben teljesen helyreállt.

Poroszországban februárban összeültek a kamarák, hogy a király által kibocsátott új alkotmányt felülvizsgálják és megerősítsék. Mintegy hat hétig üléseztek, eléggé alázatos és engedékeny magatartást tanúsítva a kormánnyal szemben, de mégsem egészen készen arra, hogy mindazt megtegyék, amit a király és miniszterei kívántak tőlük. Ezért az első adódó alkalommal feloszlatták őket.

Így tehát pillanatnyilag Ausztria és Poroszország egyaránt megszabadult a parlamenti ellenőrzés béklyóitól. A két kormány most minden hatalmat magában összpontosított és ott tudott vele nyomást gyakorolni, ahol éppen kellett: Ausztria Magyarországra és Olaszországra, Poroszország Németországra, ugyanis Poroszország szintén hadjáratra készülődött, hogy a kisebb államokban a „rendet" helyreállítsa.

Miután így a németországi mozgalom nagy középpontjaiban, Bécsben és Berlinben megint az ellenforradalom vitte a szót, hátra voltak még a kisebb államok, amelyekben a harc még nem dőlt el, bár a mérleg ott is mindinkább a forradalom rovására billent. Ezek a kisebb államok, mint már említettük, közös középpontot találtak a frankfurti nemzetgyűlésben. Mármost ez az úgynevezett nemzetgyűlés, jóllehet reakciós szelleme már régóta nyilvánvalóvá vált, olyannyira, hogy maga a frankfurti nép fegyverrel fordult ellene, eredetére nézve mégis többé-kevésbé forradalmi jellegű volt; januárban rendellenes, forradalmi pozíciót foglalt el; illetékessége sohasem volt meghatározva, és végre eljutott arra a döntésre — amelyet azonban a nagyobb államok soha nem ismertek el —, hogy határozatai törvényerejűek. Ilyen körülmények között, és amikor a konstitucionalista-monarchista párt az abszolutizmus talpraállása folytán helyzetét megváltozottnak látta, nem csoda, hogy a liberális monarchista burzsoázia csaknem egész Németországban a frankfurti gyűlés többségébe helyezte utolsó reményeit, mint ahogy a kispolgárság, a demokrata párt magva, növekvő szorongatottságában ugyanennek a testületnek a kisebbsége köré csoportosult, hiszen valóban ez képviselte a demokrácia utolsó zárt parlamentáris hadoszlopát. Másrészt a nagyobb kormányok, és főleg a porosz kormány,

* I. Ferenc József. — *Szerk.*

egyre jobban felismerték az ilyen szabályellenes, választott testület összeegyeztethetetlenségét a Németországban helyreállított monarchikus rendszerrel, és ha feloszlatását nem kényszerítették ki azonnal, ez csak azért történt, mert az idő erre még nem érett meg és mert Poroszország előbb még ki akarta használni saját becsvágyó terveinek előmozdítására.

Időközben ezen a siralmas gyülekezeten is egyre nagyobb fejetlenség lett úrrá. Követségeivel és megbízottaival Bécsben és Berlinben egyaránt a legnagyobb megvetéssel bántak, egyik tagját* parlamenti mentelmi joga ellenére Bécsben mint közönséges lázadót kivégezték. Rendeleteivel sehol sem törődtek; ha a nagyobb hatalmak egyáltalán tudomásul vették, ez csupán tiltakozó jegyzékek formájában történt, amelyek kétségbe vonták a nemzetgyűlésnek azt a jogát, hogy a kormányokra nézve kötelező törvényeket és határozatokat hozzon. A nemzetgyűlés képviseleti szerve, a központi végrehajtó hatalom, Németországnak csaknem minden kabinetjével diplomáciai viszályokba bonyolódott, és sem a nemzetgyűlés, sem a központi kormány minden fáradozás ellenére sem tudták rávenni Ausztriát vagy Poroszországot végső terveinek, szándékainak és követeléseinek közlésére. A nemzetgyűlés végre kezdett tisztán látni, legalább annyit, hogy minden hatalmat ki hagyott csúszni a kezéből, hogy kényre-kedvre ki van szolgáltatva Ausztriának és Poroszországnak, és hogy ha egyáltalán össze akar hozni egy birodalmi alkotmányt Németország részére, akkor rögtön és a legteljesebb komolysággal neki kell látnia a dolognak. Ingadozó tagjai közül sokan azt is tisztán látták, hogy a kormányok elképesztően bolonddá tették őket. De hát mit tehettek volna most, erőtlen helyzetükben? Az egyetlen lépés, amely megmenthette volna őket, az lett volna, ha gyorsan és határozottan átmentek volna a népi táborba; de már ennek a lépésnek a sikere is több mint kétes volt; meg aztán hol voltak ebben a gyámoltalan gyülekezetben, amely csupa határozatlan, rövidlátó, önhitt emberből állt, olyan emberekből, akik, ha az egymásnak ellentmondó híresztelések és diplomáciai jegyzékek örökös lármájától egészen kábák voltak, egyetlen vigaszukat és támaszukat azokban a vég nélkül ismételt bizonygatásokban lelték, hogy ők az ország legjobb, legnagyobb, legbölcsebb férfiai, s hogy egyedül ők menthetik meg Németországot – hol voltak, kérdezem, ezek között a siralmas teremtmények között, akiket a parlamenti élet egyetlen esztendeje tökéletes hülyékké tett, hol voltak ezek között férfiak, akik képesek lettek volna gyors és határozott döntésre, erélyes és következetes cselekvésre.

* R Blum. – *Szerk.*

Végül is az osztrák kormány levetette az álarcot. Március 4-i alkotmányában Ausztriát oszthatatlan monarchiának jelentette ki, közös pénzügyekkel, közös vámrendszerrel és közös hadsereggel, és ezzel minden sorompót és sajátos jegyet eltörölt a német és a nem-német tartományai között. Ez a nyilatkozat szemben állt a tervezett és a frankfurti nemzetgyűlés által már elfogadott birodalmi alkotmány határozataival és cikkelyeivel. Ez volt a kesztyű, amelyet Ausztria odadobott, és a szegény nemzetgyűlés nem tehetett mást, fel kellett vennie. Jókora asztalcsapkodással tette, de ezt Ausztria a maga hatalmának és a nemzetgyűlés teljes jelentéktelenségének tudatában nyugodtan eleresztette a füle mellett. És a német népnek ez a becses képviselete – mint önmagát címezte –, hogy Ausztrián e sérelmet megbosszúlja, nem tudott jobbat, mint kezét-lábát megkötözve, odavetni magát a porosz kormány lába elé. Akármilyen hihetetlenül hangzik is, a nemzetgyűlés térdet hajtott ugyanazon miniszterek előtt, akiket alkotmányellenesnek és népgyűlölőnek bélyegzett és akiknek elbocsátását hiába sürgette. Ezeknek a szégyenletes tárgyalásoknak és az utánuk következő tragikomikus eseményeknek a részleteiről következő cikkünkben számolunk be.

London, 1852 április

XV

[Poroszország diadala]

Most elérkeztünk a német forradalom történetének utolsó fejezetéhez: a nemzetgyűlésnek a különböző államok kormányaival és elsősorban a porosz kormánnyal való összeütközéséhez; Dél- és Nyugat-Németország felkeléséhez és a felkelés Poroszországtól elszenvedett végső vereségéhez.

A frankfurti nemzetgyűlést már láttuk működni. Láttuk, hogy Ausztria rugdosta, Poroszország szidalmazta, hogy a kisebb államok nem hallgattak rá, saját tehetetlen központi „kormánya" lóvá tette, ezt viszont az ország fejedelmei egyenként és összesen tették lóvá. Végül pedig a dolgok kezdtek fenyegetővé válni e gyöngécske, ingatag és szürke törvényhozó testület számára. Kénytelen volt arra a következtetésre jutni, hogy „a német egység magasztos eszméjének megvalósulása veszélyben van" – ami sem többet, sem kevesebbet nem jelentett, mint azt, hogy a frankfurti gyűlés és mindaz, amit eddig tett s amit még tenni szándékozott, igen valószínűen füstbe megy. Ezért teljes komolysággal munkához látott, hogy amilyen gyorsan csak lehet, létrehozza nagy művét, a „birodalmi alkotmányt".

Itt azonban nehézségbe ütközött. Miféle végrehajtó hatalom legyen? Talán végrehajtó bizottság? Nem – gondolták nagy bölcsességükben –, ezzel Németországot köztársasággá tennék. Legyen talán „elnök"? Ez ugyanaz volna. Tehát fel kell éleszteni a régi császári méltóságot. De – minthogy persze csak fejedelem lehet a császár – melyik legyen az? Bizonyára a dii minorum gentium* egyike sem, Reuss–Greiz–Schleiz–Lobenstein–Ebersdorftól kezdődően egészen Bajorországig; ezt sem Ausztria, sem Poroszország nem tűrné el. Csak Ausztria vagy Poroszország lehet. De melyik a kettő közül? Nem kétséges, hogy egyébként kedvezőbb körülmények között a magasztos gyűlés még ma is együtt ülne és ezt a nagy fontosságú dilemmát vitatná, anélkül, hogy döntésre tudna jutni,

* – alsóbb rendbeli istenek – *Szerk.*

ha az osztrák kormány ketté nem vágta volna a gordiuszi csomót, amivel a gyűlést a fáradságtól megkímélte.

Ausztria nagyon jól tudta, hogy attól a pillanattól kezdve, amikor Európa színe előtt megint összes tartományainak uraként, erős európai nagyhatalomként léphet fel, pusztán a politikai nehézségi erő törvénye Németország többi részét hatalmi körébe fogja vonni, a nélkül a tekintélynek a segítsége nélkül is, melyet a frankfurti nemzetgyűlés által adományozott császári korona nyújthat neki. Ausztria sokkal erősebb lett, sokkal szabadabban mozoghatott, amióta a német birodalom hatalomtalan koronáját lerázta, azt a koronát, amely gátolta saját önálló politikáját, míg egy jottányival sem növelte erejét akár Németországon belül, akár az országon kívül. És föltéve azt az esetet, hogy Ausztria nem tudná tartani hatalmát Itáliában és Magyarországon – hát akkor Németországban is véglegesen elvesztené, és sohasem is támaszthatna igényt arra a koronára, amely kicsúszott a kezéből akkor, amikor még ereje tetőpontján állt. Így Ausztria nyomban a császárság feltámasztása ellen foglalt állást, és egyenesen a német szövetségi gyűlés helyreállítását követelte, az egyetlen német központi kormányét, amelyet az 1815-ös megállapodások említenek és elismernek, 1849 május 4-én pedig kibocsátotta azt az alkotmányt, amely nem jelentett mást, mint Ausztriának oszthatatlan, centralizált és önálló monarchiává, még attól a Németországtól is elhatárolt monarchiává nyilvánítását, amelyet a frankfurti gyűlés fel akart támasztani.

Ez a nyílt hadüzenet a frankfurti bölcseknek valóban nem hagyott más választást, csak hogy Ausztriát kizárják Németországból és az ország hátramaradó részeiből valamiféle lower empire-t[52], egy „Kis-Németországot" hozzanak létre, amelynek kissé viseltes császári palástját a porosz király őfelsége vállára szándékoztak akasztani. Ez, mint emlékeznek rá, egy régi terv újjáélesztése volt, amelyet vagy hat-hét esztendővel ezelőtt agyalt ki a dél- és középnémet doktrinéreknek egy társasága; ezek isten ujját látták a megalázó körülményekben, amelyek révén régi rögeszméjüket a haza megmentésére szolgáló „legújabb sakkhúzásként" megint előkotorták.

Eszerint 1849 februárjában és márciusában befejezték a vitát a birodalmi alkotmányról, valamint az alapjogokról és a birodalmi választási törvényről; kénytelenek voltak persze számos pontban a legellentmondóbb engedményeket tenni – hol a konzervatív, jobban mondva a reakciós pártnak, hol meg a gyűlés haladóbb frakcióinak. Valóban nyilvánvaló volt, hogy a gyűlés vezetése, amelyet azelőtt a jobboldal és a jobbközép (a konzervatívok és a reakciósok) tartott a kezében, fokozatosan, habár lassan, e testület baloldalára, azaz a demokratákra szállt át. Ennek az egyensúlyi

eltolódásnak kedvezett az osztrák képviselők meglehetősen kétes helyzete egy olyan gyűlésben, amely hazájukat kizárta Németország kebeléből, amelyben azonban ők továbbra is ülésezhettek és szavazhattak; ilymódon a balközép és a baloldal az osztrák szavazatok segítségével már február végén általában többségben volt, míg más napokon az osztrákok konzervatív csoportja hirtelenül és mulatságból a jobboldallal szavazott és így a mérleget megint a másik oldalra billentette. E hirtelen soubresaut-k* által a gyűlést megvetés tárgyává akarták tenni; ez azonban teljesen fölösleges volt, mert a nép zöme már réges-rég meg volt győződve arról, hogy mindaz, ami Frankfurtból jön, egészen komolytalan és mit sem ér. Miféle alkotmány lehetett az, amely időközben ilyen ide-oda ugrálások mellett létrejött, nem nehéz elképzelni.

A gyűlés baloldala – a forradalmi Németországnak ez az elitje és büszkesége, aminek magát tartotta – teljesen megmámorosodott attól a pár hitvány sikertől, amelyet az osztrák despotizmus felbujtására és annak érdekében cselekvő maroknyi osztrák politikus jóakaratának, jobban mondva rosszakaratának köszönhetett. Valahányszor a saját nem valami tisztán körvonalazott elveit a legcsekélyebb mértékben is megközelítő javaslat homeopatikusan felhígított formában a frankfurti nemzetgyűlésben egyfajta szentesítést nyert, ezek a demokraták azt hirdették, hogy ők megmentették a hazát és a népet. E szánalomraméltó gyengeelméjű emberek általában igen sötét életük folyamán oly kevéssé szoktak hozzá bármiféle sikerhez, hogy igazán azt hitték, két vagy három szótöbbséggel elfogadott hitvány pótjavaslataik meg fogják változtatni Európa arculatát. Parlamenti pályafutásuk kezdete óta a nemzetgyűlés bármely más frakciójánál inkább megszállta őket egy gyógyíthatatlan betegség, a *parlamenti kretenizmus*, e kórság, amely szerencsétlen áldozatait azzal a felemelő meggyőződéssel tölti el, hogy az egész világot, múltját és jövendőjét annak az adott képviselő-testületnek a szótöbbsége irányítja és határozza meg, amelynek szerencséje van őket tagjai közé sorolni, és hogy minden, ami ennek a háznak falain kívül történik – háborúk, forradalmak, vasútépítés, egész új földrészek gyarmatosítása, kaliforniai aranyleletek, közép-amerikai csatornázások, orosz hadseregek és bármi egyéb, ami némi kis igényt támaszthat arra, hogy az emberiség sorsát befolyásolja –, egyenként és összesen semmi ahhoz a fontos kérdéshez képest, akármi legyen is az, amelynek a nagytekintélyű Ház az adott pillanatban figyelmét szenteli, s amelyen szerintük felmérhetetlen események fordulnak meg. Így a gyűlés demokrata pártja, mivel

* – ugrások – *Szerk.*

sikerült a „birodalmi alkotmányba" néhány varázsigéjét becsempésznie, előbb kötelezőnek érezte, hogy kiálljon érte, bár ez minden lényeges pontban homlokegyenest ellenkezett saját gyakran kinyilatkoztatott elveivel; végül pedig, amikor ezt a korcs szüleményt fő kezdeményezői elejtették és reá hagyományozták, átvette az örökséget és kitartott e *monarchista* alkotmány mellett, még mindazokkal szemben is, akik *ekkor* az ő saját *köztársasági* elveit hirdették.

Mindazonáltal el kell ismerni, hogy az ellentmondás csak látszólagos volt. A birodalmi alkotmány határozatlan, ellentmondó, kiforratlan jellege pontosan visszatükrözte ezeknek a demokrata uraknak kiforratlan, kusza, egymásnak ellentmondó politikai eszméit. És ha saját beszédeik és írásaik – már amennyire írni tudtak – ezt nem bizonyítanák eléggé, úgy tetteik szolgálhatnak bizonyítékul, mert értelmes emberek közt magától értetődő, hogy az embert nem a szavai, hanem a tettei szerint ítélik meg, nem aszerint, aminek kiadja magát, hanem aszerint, amit tesz és ami valójában; és a német demokrácia e hőseinek tettei, mint a továbbiakban látni fogjuk, elég hangosan beszélnek önmagukért.

Mindamellett a birodalmi alkotmányt, minden függelékével és tartozékával egyetemben, végérvényesen elfogadták és március 28-án a porosz királyt 290 szavazattal – miközben 248-an tartózkodtak a szavazástól és mintegy 200 képviselő távol volt – Németország (mínusz Ausztria) császárává választották. A történelem iróniája teljes volt; a császári komédia, amelyet IV. Frigyes Vilmos a bámuló Berlin utcáin három nappal az 1848 március 18-i forradalom után rendezett,[53] mégpedig olyan állapotban, amely másutt a részegségi törvény hatálya alá esne – ez az undorító komédia éppen egy évvel később elnyerte az állítólag egész Németországot képviselő nemzetgyűlés szankcióját. Ez volt tehát a német forradalom eredménye!

London, 1852 július

XVI

[A nemzetgyűlés és a kormányok]

Miután a frankfurti nemzetgyűlés a porosz királyt Németország (mínusz Ausztria) császárává választotta, küldöttséget menesztett Berlinbe, hogy a koronát felajánlja neki, majd elnapolta gyűlését. Április 3-án Frigyes Vilmos fogadta a követeket. Kifejtette előttük, hogy bár elfogadja az összes többi német fejedelem fölötti rangelsőbbséget, amelyet neki a nép képviselőinek ez a határozata juttatott, a császári koronát mégsem fogadhatja el mindaddig, míg nem biztos abban, hogy felsőbbségét és a birodalmi alkotmányt, amely e jogokat ráruházza, a többi fejedelem is elismeri. A német kormányokra vár, tette hozzá, hogy megvizsgálják, jóváhagyható-e ez az alkotmány részükről. Mindenesetre, akár császár lesz, akár nem, fejezte be szavait, mindig készen fog állni arra, hogy bármely külső vagy belső ellenség ellen kardot rántson. Csakhamar meglátjuk, mint tartotta be a nemzetgyűlés számára eléggé megdöbbentő módon ezt az ígéretét.

A frankfurti nagyokosok mélyreható diplomáciai vizsgálódás után végre is arra a következtetésre jutottak, hogy ez a válasz a korona elutasításával ér fel. Ezután (április 12-én) úgy határoztak, hogy a birodalmi alkotmány az ország törvénye, és azt fenn kell tartani; s mivel egyáltalán nem tudták, mit kellene tenniök, egy harminctagú bizottságot választottak, hogy dolgozzon ki javaslatokat arra nézve, miképp lehetne ezt az alkotmányt megvalósítani.

Ez a határozat adta meg a jelet arra az összeütközésre, amely most a frankfurti nemzetgyűlés és a német kormányok közt kitört.

A burzsoázia és különösen a kispolgárság egyszerre az új frankfurti alkotmány mellé állt. Nem várhatták többé a pillanatot, mely majd „lezárja a forradalmat". Ausztriában és Poroszországban a forradalom a fegyveres erő beavatkozása folytán egyelőre lezárult; az említett osztályok szívesebben vették volna e művelet végrehajtásának egy kevésbé erőszakos módját, de nem volt más választásuk; a dolog megtörtént és be kellett érniök vele, amire azonnal rá is szánták magukat, és ezt az elhatározást fölöttébb hősie-

sen keresztül is vitték. A kisebb államokban, ahol a dolgok viszonylag simán folytak le, a burzsoázia már régen visszaesett abba a mutatós, de hatalom híján eredménytelen parlamenti agitációba, amely természetének olyannyira megfelelt. Úgy látszott tehát, hogy az egyes német államok, mindegyiket külön tekintve, elérték azt az új és végleges formát, amely feltehetően képessé teszi őket, hogy ezután a békés és alkotmányos fejlődés ösvényére lépjenek. Csak egy kérdés maradt nyitva: a Német Szövetség új politikai szervezetének kérdése. És ezt a kérdést, az egyetlent, amely még veszélyesnek látszott, szükségesnek tartották késedelem nélkül megoldani. Innen eredt az a nyomás, amelyet a burzsoázia a frankfurti nemzetgyűlésre gyakorolt, hogy rábírja az alkotmány mielőbbi elkészítésére; innen a burzsoázia alsó és felső rétegeiben az az elhatározás, hogy az alkotmányt, legyen az bárminő, elfogadja és támogassa, s így haladéktalanul rendezett állapotokat teremtsen. Ilymódon a birodalmi alkotmány melletti agitáció már a kezdet kezdetétől fogva reakciós érzésből indult ki, és azoktól az osztályoktól eredt, amelyek már régóta belefáradtak a forradalomba.

De volt ennek egy másik oldala is. A jövendő német alkotmány első és alapvető elveit az 1848-as tavasz és nyár első hónapjaiban fogadták el — olyan időpontban, amikor a népi mozgalom még lendületében volt. Az akkor hozott határozatok — bár *akkor* teljesen reakciósak voltak — most, az osztrák és a porosz kormány önkényes cselekedetei után, messzemenően liberálisnak, sőt demokratikusnak tűntek. Az összehasonlítás mértéke megváltozott. A frankfurti nemzetgyűlés erkölcsi öngyilkosság nélkül nem törölhette el ezeket az egyszer már megszavazott cikkelyeket, és nem idomíthatta a birodalmi alkotmányt azokhoz, amelyeket az osztrák és a porosz kormány karddal a kezében diktált. Ezenkívül, mint láttuk, a többség a nemzetgyűlésen belül eltolódott, s a liberális és a demokrata párt befolyása növekedőben volt. Így a birodalmi alkotmány nemcsak látszólag kizárólagos népi eredetével tűnt ki, hanem egyszersmind minden ellentmondásával együtt mégis egész Németország legliberálisabb alkotmánya volt. Legnagyobb hibája abban állt, hogy puszta papírlap volt, cikkelyeit nem támasztotta alá hatalom.

Ilyen körülmények között természetes volt, hogy az úgynevezett demokrata párt, vagyis a kispolgárság osztályának zöme, belekapaszkodott a birodalmi alkotmányba. Ez az osztály követeléseiben mindig előbbre járt a liberális, monarchista-alkotmánypárti burzsoáziánál; merészebben lépett fel, nemritkán fegyveres ellenállással fenyegetőzött és nem fukarkodott ígéretekkel, hogy feláldozza vérét és mindenét a szabadságért való küzdelemben;

de már sokszorosan bebizonyította, hogy a veszedelem óráiban sehol sem található, és soha nyugodtabbnak nem érzi magát, mint döntő vereség utáni napon, amikor, ha minden elveszett is, legalább megvan az a vigasztaló tudata, hogy a dolog így vagy úgy, de *elrendeződött*. Míg ennélfogva a nagy bankárok, gyárosok és üzletemberek csatlakozása tartózkodóbb jellegű volt, inkább csak egyszerű tüntetés a frankfurti alkotmány mellett, a közvetlenül alattuk levő osztály, a mi vitéz demokrata szatócsaink nagyhangúan léptek fel és, mint rendesen, kijelentették, hogy inkább ontják utolsó csepp vérüket, semhogy a birodalmi alkotmányt a porba hullni hagyják.

E két pártnak, az alkotmányos királyság burzsoá híveinek és a többékevésbé demokrata szatócsoknak a támogatásával a birodalmi alkotmány azonnali bevezetéséért megindult mozgalom nagy iramban tért hódított, és legerőteljesebben az egyes államok parlamentjeiben nyilvánult meg. Poroszország, Hannover, Szászország, Baden és Württemberg kamarái állást foglaltak mellette. A kormányok és a frankfurti nemzetgyűlés közti küzdelem fenyegető alakot öltött.

A kormányok azonban gyorsan cselekedtek. A porosz kamarákat – alkotmányellenesen – feloszlatták, mivel ezeknek kellett a porosz alkotmányt felülvizsgálniok és megerősíteniök; Berlinben zendülések törtek ki, melyeket a kormány szándékosan provokált; és másnap, április 28-án, a porosz kormány körlevelet bocsátott ki, s ebben a birodalmi alkotmányt szerfölött anarchikus és forradalmi dokumentumnak tüntette fel, amelyet a német kormányoknak átalakítaniok és megtisztítaniok kell. Poroszország tehát kereken megtagadta azt a szuverén alkotmányozó hatalmat, amellyel a frankfurti bölcs férfiak mindig dicsekedtek, de amelyet soha meg nem alapoztak. Így azután összehívták a fejedelmek kongresszusát,[54] a régi szövetségi gyűlés felújításaként, hogy ítéletet mondjon a már törvényként kihirdetett alkotmány fölött. Ezzel egyidejűleg Poroszország csapatokat vont össze Kreuznachnál, három napnyi menettávolságra Frankfurttól, és felszólította a kisebb államokat, hogy kövessék példáját és szintén oszlassák fel kamaráikat, mihelyt ezek a frankfurti gyűlés pártjára állnak. Hannover és Szászország sietve követték a példát.

Nyilvánvaló volt, hogy a küzdelem fegyveres eldöntése elkerülhetetlen. A kormányok ellenséges érzülete, a nép nyugtalansága napról napra élesebben megmutatkozott. A katonaságot a demokrata polgárok mindenütt agitálták, s Dél-Németországban nagy sikerrel. Mindenütt hatalmas tömeggyűléseket tartottak, amelyeken határozatokat fogadtak el, hogy támogatják a birodalmi alkotmányt és a nemzetgyűlést, ha kell, fegyverrel is. Köln-

ben a Porosz Rajna-tartomány összes községtanácsainak képviselői hasonló céllal gyűlést tartottak. Pfalzban, a bergi vidéken, Fuldában, Nürnbergben, Odenwaldban a parasztok seregestől gyűltek össze, s egyre jobban föllelkesedtek. Ugyanebben az időben feloszlott a francia alkotmányozó nemzetgyűlés, és heves izgalom közepette folyt a készülődés az új választásokra, miközben Németország keleti határán a magyarok az osztrák invázió áradatát fényes győzelmek sorozatával alig egy hónap alatt a Tiszától a Lajtáig vetették vissza, és napról napra várható volt, hogy Bécset rohammal beveszik. Mivel ilymódon a nép fantáziáját az események mindenütt a forrpontra hevítették, s a kormányok agresszív politikája napról napra élesebben kiütközött, az erőszakos összecsapás elkerülhetetlenné vált, és csak a gyáva hülyeség hitegethette még magát, hogy a küzdelem békés úton elsimulhat. De ez a gyáva hülyeség bőven képviselve volt a frankfurti nemzetgyűlésben.

London, 1852 július

XVII

[A felkelés]

Az elkerülhetetlen konfliktus a frankfurti nemzetgyűlés és a német államok kormányai között végül is 1849 májusának első napjaiban nyílt ellenségeskedésben tört ki. Az osztrák küldöttek, akiket kormányuk visszahívott, már elhagyták a gyűlést és a baloldali, illetve a demokrata párt néhány tagja kivételével hazatértek. A konzervatív tagok, látva a helyzet alakulását, túlnyomórészt visszavonultak, még mielőtt kormányaik erre felszólították volna őket. Ilymódon, még azoktól az okoktól függetlenül is, amelyek – mint előző cikkeinkben vázoltuk – a balszárny befolyását erősítették, a jobboldaliak dezertálása egymagában elegendő volt ahhoz, hogy a gyűlés egykori kisebbségét többséggé változtassa. Az új többség, amely mindeddig álmában sem hitte volna, hogy valaha is ilyen szerencséje lesz, az ellenzéki padsorokban elfoglalt helyét annak idején arra használta fel, hogy a száját jártassa a régi többségnek és birodalmi kormányzóságának gyengeségéről, határozatlanságáról és tunyaságáról. Most egyszerre *ők* hivatottak arra, hogy e régi többség helyére lépjenek. Most *rajtuk* volt a sor, hogy megmutassák, mit tudnak teljesíteni. Persze az *ő* pályafutásuk erélyes, határozott, aktív lesz. *Ők*, Németország elitje, hamarosan előrehaladásra tudják majd szorítani a szenilis birodalmi kormányzót és ingadozó minisztereit, s ha ez lehetetlennek bizonyulna, akkor – ehhez nem férhetett semmi kétség – a nép szuverén jogának erejével el fogják mozdítani ezt a tehetetlen kormányt, és helyébe erélyes, fáradhatatlan végrehajtó hatalmat állítanak, amely biztosítja majd Németország üdvözülését. Szegény fickók! Az *ő* uralmuk – ha uralomnak lehet nevezni azt, amikor senki nem engedelmeskedik – még nevetségesebb dolog volt elődeikénél is.

Az új többség kijelentette, hogy a birodalmi alkotmányt minden akadály dacára életbe kell léptetni, mégpedig *azonnal*; hogy július 15-én a nép válassza meg küldötteit az új képviselőházba, s ez augusztus 22-én üljön össze Frankfurtban. Nos, ez nyílt hadüzenet volt azoknak a kormányoknak, amelyek a birodalmi alkotmányt nem ismerték el, köztük mindenekelőtt

Poroszországnak, Ausztriának, Bajorországnak, amelyek Németország lakosságának több mint háromnegyedét ölelték fel; hadüzenet, amelyet ezek a kormányok sietve elfogadtak. Poroszország és Bajorország is visszahívta a területéről Frankfurtba küldött képviselőket, s meggyorsította a nemzetgyűlés elleni katonai előkészületeit; míg másrészt a demokrata párt (parlamenten kívüli) tüntetései a birodalmi alkotmányért és a nemzetgyűlésért mind viharosabb és erőszakosabb jelleget öltöttek, és a legszélsőségesebb párt hívei által vezetett munkások tömege kész volt fegyvert fogni olyan ügyért, amely ha nem volt is a sajátjuk, de legalább lehetőséget nyújtott arra, hogy Németországot régi monarchikus kölönceitől megszabadítsák s ezáltal céljukhoz valamivel közelebb jussanak. Ilymódon a nép és a kormányok mindenütt hadilábon álltak egymással ebben a kérdésben; az összeütközés elkerülhetetlen volt; a puskaporos hordó megtelt, csak egy szikra kellett, hogy felrobbanjon. A szász kamarák feloszlatása, a porosz Landwehr (tartalék) behívása, a kormányok nyílt szembeszállása a birodalmi alkotmánnyal – ilyen szikrák voltak; kipattantak és egyszerre lángba borult az ország. Drezdában május 4-én a nép győzelmesen hatalmába kerítette a várost és elűzte a királyt, az összes környező kerületek pedig erősítéseket küldtek a felkelőknek. A Porosz Rajna-tartományban és Vesztfáliában a Landwehr megtagadta a menetparancsot, elfoglalta a fegyvertárakat és felfegyverkezett a birodalmi alkotmány védelmére. Pfalzban a nép elfogta a bajor kormányhivatalnokokat, lefoglalta a közpénzeket és védelmi bizottságot alakított, amely a tartományt a nemzetgyűlés oltalma alá helyezte. Württembergben a nép rákényszerítette a királyt a birodalmi alkotmány elismerésére; Badenban a hadsereg, a néppel egyesülve, menekülésre kényszerítette a nagyherceget és ideiglenes kormányt alakított. Németország más részeiben a nép csak a nemzetgyűlés döntő jeladására várt, hogy fegyverre keljen és erejét a nemzetgyűlés rendelkezésére bocsássa.

A nemzetgyűlés helyzete sokkal kedvezőbb volt, mint ahogy ezt dicstelen pályafutása után várni lehetett volna. Németország nyugati fele fegyvert fogott mellette; a katonaság mindenütt ingadozott, a kisebb államokban szemmel láthatóan rokonszenvezett a mozgalommal. Ausztriát kimerítette a magyarok győzelmes előnyomulása, Oroszország pedig, a német kormányok e tartaléka, minden erejét megfeszítette, hogy támogassa Ausztriát a magyar seregek ellen. Csak Poroszországot kellett legyűrni; s tekintettel az itt meglevő forradalmi rokonszenvre, minden bizonnyal volt esély e cél elérésére. Egyszóval minden a nemzetgyűlés irányításától függött.

A felkelés művészet, akárcsak a hadviselés vagy bármely más mesterség, és bizonyos cselekvési szabályoknak van alávetve, s ezek, mellőzésük esetén,

a romlását okozzák annak a félnek, amely mellőzte őket. Az ilyen szabályok, mivel logikusan következnek a felek sajátosságából és az adott esetben fennforgó körülményekből, olyan világosak és egyszerűek, hogy 1848 rövid tapasztalatai a németeket elég jól megismertették velük. Először is, sohase játssz a felkeléssel, hacsak nem vagy teljesen felkészülve arra, hogy vállald játékod következményeit. A felkelés számvetés fölötte határozatlan mennyiségekkel, amelyeknek az értéke mindennap változhat; a veled szemben álló erők oldalán van a szervezettség, a fegyelem és a megszokott tekintély minden előnye; hacsak nagy túlerőt nem játszol ki ellenük, legyőznek és megsemmisítenek. Másodszor, ha már ráléptél a felkelés útjára, cselekedj a legnagyobb határozottsággal, s mindig támadóan. A védekezés minden fegyveres felkelés halála; elveszejti a felkelést, még mielőtt az összemérné erejét ellenségeivel. Üss rajta ellenfeleiden, amíg erőik szétszórtak, biztosíts új sikereket, ha mégoly csekélyeket is, de naponta; őrizd meg az erkölcsi fölényt, amelyet az első sikeres megmozdulással elértél, gyűjtsd ilymódon a te oldaladra azokat az ingadozó elemeket, akik mindig a legerősebb lökést követik, és akik mindig a biztonságosabb oldalt keresik; kényszerítsd ellenségeidet visszavonulásra, mielőtt még összevonhatnák erőiket ellened; vagyis Dantonnak, a forradalmi taktika eddig ismert legnagyobb mesterének szavaival: *de l'audace, de l'audace, encore de l'audace*!*

Mit kellett volna tehát a frankfurti nemzetgyűlésnek tennie, hogy az őt fenyegető biztos romlást elkerülje? Először is tisztán átlátnia a helyzetet és meggyőződnie arról, hogy nincs már más választás, mint vagy feltétel nélkül alávetni magát a kormányoknak, vagy pedig fenntartás és habozás nélkül vállalni a fegyveres felkelés ügyét. Másodszor, nyilvánosan kiállni valamennyi már kitört felkelés mellett, és felszólítani a népet, hogy mindenütt fogjon fegyvert a nemzeti képviselet védelmében, s helyezze törvényen kívül az összes fejedelmeket, minisztereket és mindazokat, akik szembe mernek szállni a megbízottai által képviselt szuverén néppel. Harmadszor, azonnal elmozdítani a német birodalmi kormányzót, életre hívni egy erős, tevékeny, *gátlásmentes* végrehajtó hatalmat, felkelő csapatokat hívni a maga közvetlen védelmére Frankfurtba, ezzel egyszersmind törvényes ürügyet szolgáltatva a felkelés továbbterjedésére, összeforrott egységgé szervezni a rendelkezésre álló összes erőket, egyszóval gyorsan és habozás nélkül felhasználni minden elérhető eszközt, hogy erősítse saját és gyöngítse ellenfele helyzetét.

A frankfurti gyűlés erényes demokratái mindennek éppen az ellenkezőjét

* — *merészség, merészség és még egyszer merészség!* — *Szerk.*

művelték. Nem elégedve meg azzal, hogy a dolgoknak szabad folyást engednek, ezek az érdemes férfiak odáig mentek, hogy szembenállásukkal megfojtottak minden készülődőben levő felkelő mozgalmat. Így cselekedett például Karl Vogt úr Nürnbergben. Elnézték a szászországi, a Porosz Rajnatartományi és a vesztfáliai felkelések elfojtását, és az összes segítség, amit nyújtottak nekik, a porosz kormány lelketlen brutalitása elleni posztumusz, érzelgős tiltakozás volt. Suttyomban diplomáciai kapcsolatot tartottak fenn a délnémet felkeléssel, de sohasem adták meg neki azt a támogatást, hogy nyíltan elismerjék. Tudták, hogy a birodalmi kormányzó a kormányokkal tart, és mégis *őt*, aki az ujját sem mozdította, felkérték, szálljon szembe e kormányok fondorlataival. A birodalmi miniszterek, öreg konzervatívok, minden ülésen gúnyt űztek ebből a tehetetlen gyűlésből, és az tűrte ezt. És amikor Wilhelm Wolff, sziléziai képviselő, a „Neue Rheinische Zeitung" egyik szerkesztője, felszólította a gyűlést, hogy helyezze törvényen kívül a birodalmi kormányzót – aki, mint joggal mondotta, nem más, mint a birodalom első és legnagyobb árulója –, ezek a demokrata forradalmárok egyhangú és erényes felháborodással lehurrogták! Röviden, továbbra is beszéltek, tiltakoztak, nyilatkoztak, szónokoltak, de sohasem volt elég bátorságuk, sem eszük a cselekvéshez; közben az ellenséges kormánycsapatok mind közelebb nyomultak, saját végrehajtó hatalmuk, a birodalmi kormányzó pedig a német fejedelmekkel serényen szőtte az összeesküvést gyors megsemmisítésükre. Így ez a megvetésre méltó gyülekezet elvesztette tekintélyének utolsó foszlányait is; a felkelők, akik a védelmére keltek fel, nem törődtek vele többé, és amikor aztán elérte a szégyenletes vég, mint látni fogjuk, úgy halt meg, hogy dicstelen kimúlását senki sem vette észre.

London, 1852 augusztus

XVIII

[A kispolgárok]

Legutóbbi cikkünkben megmutattuk, hogy a német kormányok és a frankfurti parlament közti küzdelem végül oly hevessé vált, hogy május első napjaiban Németország nagy részében nyílt felkelés tört ki: először Drezdában, azután a bajor Pfalzban, Porosz Rajna-tartomány egyes részeiben, végül pedig Badenban.

Mindezekben az esetekben a felkelők *valóban harcoló* állománya, az az állomány, amely elsőnek fogott fegyvert és ütközött meg a csapatokkal, a *városok munkásosztályából* tevődött össze. A konfliktus tényleges kitörése után általában csatlakozott a munkásokhoz a szegényebb falusi népesség egy része: mezőgazdasági munkások és kisparasztok. A tőkésosztálynál alantabb álló valamennyi osztály ifjúságának többségét, legalábbis egy ideig, a felkelő seregek soraiban találjuk, de a fiatalok e meglehetősen vegyes tömege igen hamar megcsappant, mihelyt a dolog komolyabbra fordult. Főleg a diákok, „az értelem képviselői", ahogy magukat előszeretettel nevezték, hagyták el leghamarabb zászlóikat, hacsak tiszti előléptetéssel nem tartották vissza őket, amire persze a legritkább esetekben bizonyultak alkalmasaknak.

A munkásosztály részt vett ebben a felkelésben, mint ahogy részt vett volna bármely más felkelésben is, amely azzal bíztatja, hogy elhárít néhány akadályt a politikai uralom és a szociális forradalom felé vezető útjából, vagy legalább arra kényszeríti a társadalom befolyásosabb, de kevésbé bátor osztályait, hogy határozottabb és forradalmibb irányt kövessenek, mint amilyet eddig követtek. A munkásosztály annak teljes tudatában fogott fegyvert, hogy ez a harc, közvetlen vonatkozásaiban, nem a saját ügye, de a maga szempontjából az egyetlen helyes taktikát követte: nem akarta engedni, hogy olyan osztály, amely az ő vállain emelkedett fel (mint a burzsoázia 1848-ban), megszilárdítsa osztályuralmát anélkül, hogy ne nyitna legalább szabad teret a munkásosztály előtt a saját érdekeiért való harchoz, és mindenesetre olyan válságig igyekezett vinni a dolgot, amely vagy teljesen

és ellenállhatatlanul a forradalom útjára löki a nemzetet, vagy pedig, amennyire csak lehet, visszaállítja a forradalom előtti status quót és ezáltal elkerülhetetlenné teszi az újabb forradalmat. Mindkét esetben a munkásosztály az egész nemzet valódi és jól felfogott érdekeit képviselte: amennyire csak lehet, siettette azt a forradalmi haladást, amely most történelmi szükségszerűséggé vált a civilizált Európa régi társadalmai számára, s amely nélkül e társadalmak egyike sem törekedhet arra, hogy erőit ismét nyugodtabban és rendszeresebben fejlessze.

Ami a felkeléshez csatlakozó falusi népességet illeti, ezt főként az aránytalanul súlyos adóteher, részint pedig a nyomasztó feudális szolgáltatások kergették a forradalmi párt karjaiba. Minden önálló kezdeményezés híján, a felkelésbe bekapcsolódott többi osztály függeléke volt és ide-oda ingadozott a munkások és a kispolgárság között. Csaknem minden esetben az egyéni szociális helyzet döntötte el, hogy melyik utat választják; a mezőgazdasági munkás általában a városi kétkezi munkást támogatta, a kisparaszt viszont arra hajlott, hogy a kispolgárokkal haladjon együtt.

Ez a kispolgári osztály, amelynek nagy jelentőségére és befolyására már többször utaltunk, az 1849 májusi felkelés vezető osztályának tekinthető. Minthogy ezúttal a mozgalom központjai között Németország egyetlen nagy városa sem szerepelt, a kisebb városokban mindig túlsúlyban levő kispolgárságnak sikerült kezébe kerítenie a mozgalom vezetését. Azonkívül láttuk, hogy a birodalmi alkotmányért és a német parlament jogaiért folyó harcban éppen ennek az osztálynak az érdekei forogtak kockán. A felkelő területen megalakult ideiglenes kormányok mindegyikében a többség a népnek ezt a részét képviselte, tehát arról, hogy milyen messze mentek el ezek a kormányok, nyugodtan megítélhetjük, mire is képes voltaképpen a német kispolgárság — s mint látni fogjuk, csak arra, hogy tönkretegyen minden mozgalmat, amely reá bízza magát.

A kispolgárság, amely nagy a kérkedésben, teljesen képtelen a cselekvésre és retteg attól, hogy bármit is kockáztasson. Kereskedelmi ügyleteinek és hitelműveleteinek kicsinyes jellege kiválóan alkalmas arra, hogy rásüsse jellemére a tetterő és vállalkozó képesség hiányát; várható tehát, hogy hasonló tulajdonságok jellemzik majd politikai pályafutását is. Ennek megfelelően a kispolgárság ékes szavakkal és nagyhangon kérkedve, hogy mi mindent fog tenni, buzdított a felkelésre; mohón igyekezett megragadni a hatalmat, mihelyt a felkelés, nagyon is akarata ellenére, kitört; de ezt a hatalmat csak arra használta fel, hogy a felkelés eredményeit megsemmisítse. Mindenütt, ahol egy-egy fegyveres összetűzés komoly válsághoz vezetett, a szatócsok megrémültek a veszedelmes helyzettől, amelybe kerültek;

megrémültek a néptől, amely komolyan vette kérkedő fegyverbe hívásukat; megrémültek a hatalomtól, amely így az ölükbe pottyant; megrémültek mindenekelőtt attól, hogy ennek a politikának, amelybe belekényszerültek, milyen következményei lesznek saját magukra, társadalmi helyzetükre, vagyonukra nézve. Nem várták-e el tőlük, hogy kockára teszik „életüket és vagyonukat" – ahogy ők mondani szokták – a felkelés ügyéért? Nem kényszerültek-e arra, hogy hivatali pozíciókat foglaljanak el a felkelésben, ami által vereség esetén tőkéjük elvesztését kockáztatták? És győzelem esetén nem lehettek-e biztosak benne, hogy a győztes proletárok, akik harcoló seregük zömét alkották, rögtön előzik őket hivatalukból és felforgatják egész politikájukat? A minden oldalról fenyegető, egymással ellentétes veszélyek között tehát a kispolgárság nem tudta másra használni hatalmát, mint arra, hogy a sors esélyére bízzon mindent, ami által persze elveszett a sikernek még a meglevő kis esélye is, és a felkelésnek teljes kudarcba kellett fulladnia. Taktikája, vagy helyesebben minden taktikának a hiánya mindenütt ugyanaz volt, és ezért az 1849 májusi felkelések Németország minden részében egy kaptafára szabottak.

Drezdában négy napig tartottak az utcai harcok. A drezdai szatócsok, a „polgárőrség" tagjai, nemcsak hogy nem harcoltak, de sok esetben támogatták a katonaságot a felkelők ellen. Ez utóbbiak viszont szinte kizárólag a környező ipari kerületek munkásaiból toborzódtak. Találtak maguknak *egy tehetséges és hidegvérű parancsnokot Mihail Bakunyin orosz menekült személyében*, aki később fogságba esett és most a magyarországi Munkács kazamatáiban raboskodik. Ezt a felkelést jelentős porosz erők beavatkozása letörte.

Porosz Rajna-tartományban csak jelentéktelen fegyveres harc folyt. Minthogy valamennyi nagyobb város fellegvár uralta erőd volt, a felkelők csak csatározásokra szorítkozhattak. Mihelyt elegendő számú csapatot vontak össze ellenük, vége szakadt a fegyveres ellenállásnak.

Pfalzcal és Badennal viszont egy gazdag, termékeny tartomány és egy egész állam került a felkelők kezébe. Pénz, fegyver, katonák, hadfelszerelés – minden rendelkezésre állt. A reguláris hadsereg katonái maguk is csatlakoztak a felkelőkhöz; sőt Badenban az első sorokban küzdöttek. Szászországban és Porosz Rajna-tartományban feláldozták magukat a felkelők, hogy időt lehessen nyerni ennek a dél-németországi mozgalomnak a megszervezésére. Soha tartományi és részleges felkelés olyan kedvező helyzetben nem volt, mint ez. Párizsban forradalomra lehetett számítani; a magyarok Bécs kapui előtt álltak; Közép-Németország valamennyi államában nemcsak a nép, hanem még a katonaság is erősen rokonszenvezett a felkeléssel

és csak alkalomra várt, hogy nyíltan csatlakozzék hozzá. És ez a mozgalom mégis eleve pusztulásra volt ítélve, miután a kispolgárság kezébe került. A kispolgári kormányférfiak, különösen a badeniak – élükön Brentano úrral – sohasem feledkeztek meg arról, hogy a „törvényes" uralkodó, a nagyherceg helyének és felségjogainak bitorlásával felségsértést követnek el. Bűntudattal a szívükben ültek le miniszteri bársonyszékükbe. Mit lehet várni ilyen gyáva fickóktól? Nemcsak hogy magára hagyták a felkelést, rábízván azt saját, központi irányítás nélküli és ezért hatástalan spontaneitására, hanem erejükhöz mérten megtettek mindent, hogy élét vegyék a mozgalomnak, kiheréljék és tönkretegyék. És ez sikerült is nekik, a politikusok azon mélyértelmű fajtájának, a kispolgárság „demokrata" hőseinek buzgó támogatása jóvoltából, akik valóban azt hitték, hogy „megmentik a hazát", miközben néhány agyafúrtabb fickó – a Brentano-típusból – az orruknál fogva vezette őket.

Ami a dolog katonai részét illeti, soha hadműveleteket hanyagabbul, tunyábbul nem hajtottak végre, mint Sigel badeni főparancsnoknak, a reguláris hadsereg egykori hadnagyának vezetésével. Mindent összezavartak, minden kedvező alkalmat elmulasztottak, minden drága percet elfecséreltek óriási, de kivihetetlen tervek kiagyalásával, s mire végül a tehetséges lengyel Mieroslawski átvette a parancsnokságot, a hadsereg bomlófélben, megverve, elcsüggedve, rosszul felfegyverezve állt szemben egy négyszeres túlerőben levő ellenséggel, és ekkor az új parancsnok már nem tehetett egyebet, mint hogy Waghäuselnál dicsőséges, bár sikertelen csatát vívott, ügyes visszavonulást hajtott végre, egy utolsó, reménytelen ütközetbe bocsátkozott Rastatt falai alatt és leköszönt. Mint minden polgárháborúban, ahol a seregekben kiképzett katonák és gyakorlatlan újoncok keverednek egymással, a forradalmi hadseregben is sok hősiességgel és sok nem-katonás, gyakran érthetetlen pánikkal találkozunk; de ennek a hadseregnek minden szükségszerű fogyatékossága ellenére legalább az az elégtétele megvolt, hogy a négyszeres túlerőt sem tartották elegendőnek a leverésére, és hogy százezer reguláris katona, húszezer felkelő ellen viselve hadat, katonailag olyan megbecsülésben részesítette őket, mintha Napóleon régi gárdájával kellene harcolnia.

Májusban tört ki a felkelés; 1849 július közepére teljesen elfojtották, és az első német forradalom véget ért.

XIX

[A felkelés vége]

Míg Németország déli és nyugati részén nyílt felkelés folyt, és míg a kormányoknak a drezdai ellenségeskedések megkezdésétől Rastatt kapitulációjáig több mint tíz hétre volt szükségük ahhoz, hogy az első német forradalomnak ezt az utolsó fellobbanását elfojtsák, a nemzetgyűlés eltűnt a politikai színpadról anélkül, hogy távozását bárki is észrevette volna.

Ezt a magasztos testületet Frankfurtban akkor hagytuk el, amikor kínos zavarba ejtette a méltóságát ért arcátlan kormánytámadások sorozata, az önmaga teremtette központi hatalom tehetetlensége és áruló nemtörődömsége, a kispolgárságnak az ő védelme érdekében és a munkásságnak egy forradalmibb végcél érdekében indított felkelése. Tagjai közt mélységes levertség és kétségbeesés uralkodott; az események hirtelen olyan határozott és döntő fordulatot vettek, hogy e tudálékos törvényhozóknak a maguk valóságos hatalmáról és befolyásáról táplált illúziói néhány nap alatt teljesen összeomlottak. A konzervatívok, a kormányok által adott jelre, már kiváltak a testületből, amely ezután már csak a fennálló hatóságokkal dacolva létezhetett volna. A liberálisok teljes pánikban feladták az ügyet; ők is odadobták képviselői megbízatásukat. A nagyságos képviselő urak százával oldottak kereket. Létszámuk olyan rohamosan apadt, hogy a nyolc-kilencszáz tagból csakhamar százötven, pár nap múlva pedig száz tag jelenlétét is határozatképes létszámnak nyilvánították. És még ennyit is nehéz volt összehozni, jóllehet az egész demokrata párt helyben maradt.

A parlamenti maradék által követendő irány elég világos volt. Csak nyíltan és határozottan a felkelés mellé kellett állniok, hogy ezáltal annyi erőt adjanak neki, amennyit a törvényesség kölcsönözhetett, míg ők maguk a saját védelmükre egy csapásra hadsereghez jutottak volna. Fel kellett szólítaniok a központi hatalmat, hogy azonnal vessen véget minden ellenségeskedésnek, és ha ez a hatalom, amint előre látható volt, ezt sem nem tudja, sem nem akarja megtenni, akkor azonnal elmozdítani és helyébe egy másik energikus kormányt állítani. Ha nem lehetett felkelő csapatokat

Frankfurtba hozni (ami kezdetben, amikor az egyes államok kormányai még alig voltak felkészülve és még ingadoztak, könnyen keresztülvihető lett volna), akkor a gyűlés a székhelyét azon nyomban a felkelő terület középpontjába helyezhette volna át. Ha mindezt azonnal és határozottan megteszik, nem később, mint május közepén vagy végén, mind a felkelés, mind a nemzetgyűlés számára esélyek nyílhattak volna.

De ilyen határozott irányvonalat nem lehetett elvárni a német szatócsvilág képviselőitől. Ezek a törtető államférfiak illúzióiktól egyáltalán nem szabadultak meg. Azok a képviselők, akik elveszítették a parlament hatalmába és sérthetetlenségébe vetett feudális hitüket, már elinaltak; a demokratákat, akik helyben maradtak, nem lehetett egykönnyen rábírni arra, hogy feladják a hatalomról és nagyságról tizenkét hónapon át dédelgetett ábrándjaikat. Híven eddig követett irányvonalukhoz, visszahőköltek a határozott cselekvéstől, amíg a siker minden esélye, még az az esély is elúszott, hogy legalább harci becsülettel bukjanak el. Aztán, hogy valamiféle okvetetlenkedő álaktivitást is kifejtsenek, amelynek tökéletes tehetetlensége, nagyravágyással párosulva, csak szánalom és nevetség tárgyává tehette őket, továbbra is határozatokkal, feliratokkal és kérelmekkel hízelkedtek a birodalmi kormányzónak – aki még csak ügyet sem vetett rájuk – és miniszereknek, akik nyílt szövetségben álltak az ellenséggel. És amikor végül Wilhelm Wolff, Striegau képviselője, a „Neue Rheinische Zeitung" egyik szerkesztője, az egyetlen igazi forradalmár az egész gyűlésben, megmondta nekik, hogy ha tényleg gondolják, amit mondanak, hagyjanak inkább fel a fecsegéssel, és nyilvánítsák a birodalmi kormányzót, ezt a legfőbb hazaárulót azonnal törvényen kívül állónak, akkor ezeknek a parlamenti uraknak az egész felgyülemlett erényes felháborodása olyan erővel tört ki, amilyennel soha nem rendelkeztek, amikor a kormányok egyik sértést a másik után zúdították rájuk. Ez természetes – hiszen Wolff javaslata volt az első értelmes szó, amely a Szent Pál-templom[33] falai között elhangzott; természetes, hiszen éppen ez volt az, amit tenni kellett; és ilyen nyílt beszéd, amely egyenesen a célra irányult, csak sérthette ezt az érzelgős gyülekezetet, amely semmi másban, csak a határozatlanságban volt határozott, és túl gyáva lévén a cselekvésre, egyszer és mindenkorra eltökélte, hogy ha semmit sem tesz, éppen azt teszi, amit tenni kell. Minden szó, amely elméjük elvakult, de szándékolt ködösségét villámként megvilágította, minden intés, amely alkalmas volt arra, hogy kivezesse őket abból a labirintusból, ahol makacsul mindaddig tanyázni akartak, ameddig csak lehet, minden, a dolgok valódi állásának megfelelő világos felfogás természetesen bűn volt e szuverén gyűlés fenségével szemben.

Röviddel azután, hogy a képviselő urak helyzete Frankfurtban tarthatatlan lett, határozatok, felhívások, interpellációk és proklamációk dacára visszavonultak, de nem a felkelt területre; ez túl határozott lépés lett volna. Stuttgartba mentek, ahol a württembergi kormány egyfajta várakozó semlegességet őrzött meg. Itt végre hatalmától megfosztottnak nyilvánították a birodalmi kormányzót és a saját kebelükből öttagú régenstanácsot választottak. Ez a régenstanács tüstént hozzálátott egy milíciatörvény[55] kibocsátásához, s ezt az összes jogi formák kellő betartásával valóban eljuttatta valamennyi német kormányhoz. Ezeket, a nemzetgyűlés esküdt ellenségeit, szólította fel arra, hogy csapatokat toborozzanak annak védelmére! Azután teremtettek – persze papíron – hadsereget a nemzetgyűlés védelmére. Hadosztályok, brigádok, ezredek, ütegek – mindent előírtak és elrendeltek. Nem hiányzott semmi, csak a valóság, mert ezt a hadsereget, persze, sohasem hozták létre.

Még egy utolsó lehetőség kínálkozott a nemzetgyűlés számára. A demokrata lakosság az ország minden részéből küldöttségeket menesztett azzal, hogy erejét a parlament rendelkezésére bocsátja, és hogy a parlamentet határozott cselekvésre ösztökélje. A nép, ismerve a württembergi kormány szándékait, kérve kérte a nemzetgyűlést, hogy ezt a kormányt nyílt és aktív együttműködésre kényszerítse a felkelésben résztvevő szomszédaival. De nem! A nemzetgyűlés, Stuttgartba költözve, kényre-kegyre kiszolgáltatta magát a württembergi kormánynak. A képviselők tudták ezt, és visszaszorították a nép mozgolódását. Így elvesztették befolyásuk utolsó maradványát is, amelyet még megtarthattak volna. Elnyerték a megérdemelt megvetést, és a württembergi kormány, Poroszország és a birodalmi kormányzó nyomására, véget vetett a demokrata cirkusznak: 1849 június 18-án lezáratta a parlament üléstermét, és a kormányzótanács tagjait kiutasította az országból.

Ezután Badenba mentek, a felkelés táborába, de ott most fölöslegesek voltak. Senki sem vetett rájuk ügyet. Mindazonáltal a régenstanács, a szuverén német nép nevében, továbbra is mentette a hazát fáradozásaival. Megkísérelte idegen hatalmak elismerését megszerezni olymódon, hogy *útlevelet* állított ki bárkinek, aki hajlandó volt elfogadni. Kiáltványokat bocsátott ki és megbízottakat küldött ki, hogy felkelésre bírja ugyanazokat a württembergi kerületeket, amelyeknek aktív segítségét visszautasította, amikor még itt volt az ideje. Természetesen eredmény nélkül. Éppen egy ilyen eredeti jelentés fekszik előttünk, amelyet az egyik megbízott, Rösler úr (Öls képviselője) a kormányzótanácsnak benyújtott, és amelynek tartalma igen jellemző. Stuttgartból van keltezve, 1849 június 30-áról.

Miután leírja mintegy féltucat ilyen megbízott kalandjait, akik hiába járkálnak pénz után, egy sor mentegetődzéssel hozakodik elő, amiért még nem ment küldetése színhelyére, majd fölöttébb nyomós fejtegetésbe bocsátkozik Poroszország, Ausztria, Bajorország és Württemberg között lehetséges nézeteltérésekről és azok lehetséges következményeiről. Miután ezt kimerítően fontolóra vette, mégis arra a következtetésre jut, hogy a dolog kilátástalan. Ezután azt javasolja, hogy létesítsenek megbízható emberekből álló hírtovábbító láncolatot és kémrendszert a württembergi kormány szándékainak, valamint a csapatmozdulatoknak a kipuhatolására. Ez a levél sohasem érkezett meg a címzetthez, mert amikor megírták, a „régenstanács" már teljesen a „külügy", nevezetesen Svájc területére ment át; és mialatt szegény Rösler úr egy hatodrendű királyság rettentő kormányának szándékain törte a fejét, százezer porosz, bajor és hesseni katona már elintézte az egész ügyet az utolsó ütközetben Rastatt falai alatt.

Így eltűnt a német parlament és vele a német forradalom első és utolsó teremtménye. Összehívása adta az első bizonyságát annak, hogy valóban *volt* forradalom Németországban, és addig maradt fent, amíg ez, az első modern német forradalom le nem zárult. Ez a parlament, amelyet a tőkésosztály befolyása alatt egy szétdarabolt, szétforgácsolt, zömében a feudalizmus tompaságából csak alig ébredező falusi lakosság választott, arra szolgált, hogy az 1820–48 közötti idők nagy népszerű neveit mind egy testületbe egyesítve a politikai küzdőtérre vigye, s aztán végképp tönkretegye őket. A polgári liberalizmus minden híressége egybegyűlt itt; a burzsoázia csodákat várt; szégyent aratott mind maga, mind képviselői számára. Az ipari és kereskedelmi kapitalizmus osztálya Németországban súlyosabb vereséget szenvedett, mint bármely más országban; először minden egyes német államban legyőzték, megalázták, kiűzték a hivatalokból, majd a központi német parlamentben lecsaptak rá, megszégyenítették és kigúnyolták. A politikai liberalizmus, a burzsoázia uralma – akár monarchista, akár köztársasági kormányformában – mindörökre lehetetlen Németországban.

Fennállásának későbbi szakaszában arra szolgált a német parlament, hogy örök szégyent hozzon arra a csoportra, amely 1848 márciusa óta a hivatalos ellenzék élén állt: a demokratákra, akik a kispolgárság és részben a parasztság érdekeit képviselték. Ennek az osztálynak 1849 májusában és júniusában lehetősége nyílt arra, hogy megmutassa, képes-e szilárd német kormány alakítására. Láttuk, hogyan vallott kudarcot; nem annyira a körülmények kedvezőtlensége, mint inkább saját tényleges és folytonos gyávasága miatt, amely a forradalom kitörése óta minden nehéz lépésnél megmutatkozott; politikájának ugyanazon rövidlátó, pipogya és ingadozó

szelleme miatt, amely üzleti műveleteire jellemző. 1849 májusában ez az osztály, eljárásával, elvesztette a munkásosztálynak, valamennyi európai felkelés igazi harci tömegének a bizalmát. – És mégis volt némi jó esélye. A német parlament a reakciósok és a liberálisok kilépése után teljesen a kezébe került. A falusi lakosság mellette állt. A kisebb államok hadseregének kétharmada, a porosz hadsereg egyharmada, a porosz Landwehr (tartalék, azaz milícia) többsége kész volt csatlakozni hozzá, ha csak határozottan cselekedett volna, és azzal a bátorsággal, amely a tényállás világos belátásából adódik. De a politikusok, akik ezt az osztályt vezették, semmivel sem láttak tisztábban, mint a kispolgárok serege, amely követte őket. Kiderült, hogy ezek még a liberálisoknál is elvakultabban, szenvedélyesebben csüggtek szándékosan fenntartott illúzióikon, még hiszékenyebbek voltak, még képtelenebbek arra, hogy a tényekkel határozottan szembenézzenek. Politikai jelentőségük is a fagypont alá esett. De mivel elcsépelt elveiket ténylegesen nem valósították meg, *nagyon* kedvező körülmények közt átmenetileg feltámadhattak volna, ám ekkor *Louis Bonaparte* coup d'état-ja* őket is, akárcsak kollégáikat, a franciaországi „tiszta demokratákat", megfosztotta ettől az utolsó reménységtől.

A délnyugatnémet felkelés leverésével és a német parlament feloszlatásával az első német forradalom története lezárult. Most még egy búcsúpillantást kell vetnünk az ellenforradalmi szövetség győztes tagjaira; ezt a következő cikkünkre hagyjuk.[56]

London, 1852 szeptember 24.

* – államcsínyje – *Szerk.*

Karl Marx

Nyilatkozat

Az augsburgi „Allgemeine Zeitung"[57] Köln, szeptember 26. keltezésű mélyenszántó tudósítása engem, Beck bárónőt és a kölni letartóztatásokat[58] ízléstelen összefüggésbe hoz egymással. Beck bárónőre állítólag politikai titkokat bíztam, amelyek később valamilyen módon a kormányokhoz jutottak. Én Beck bárónőt csak kétszer láttam, mégpedig tanúk jelenlétében. Mindkétszer *kizárólag* irodalmi jellegű kérésekről volt szó, amelyeket vissza kellett utasítanom, mivel abból az alapvetően hamis feltételezésből indultak ki, hogy valamiképp összeköttetésben állok német újságokkal. Miután ez az ügy el volt intézve, soha többé nem hallottam a bárónőről, csak amikor hirtelen haláláról értesültem. A német menekülteket pedig, akik naponta érintkeztek Beck bárónővel, eleve éppoly kevéssé soroltam a barátaim közé, akárcsak az augsburgi „Allgemeine Zeitung" kölni tudósítóját vagy a „nagy" német férfiakat, akik Londonban üzletet és hivatalt csináltak az emigrációból. Az aljas és ostoba, ízléstelen és hazug pletykák tömegére, amelyek német újságokban megjelennek, s amelyek vagy egyenest Londonból indulnak ki vagy onnan sugalmazzák őket, sohasem tartottam érdemesnek válaszolni. Ha ezúttal kivételt teszek, ez csak azért történik, mert az augsburgi „Allgemeine Zeitung" kölni tudósítója a kölni, drezdai stb. letartóztatásokat Beck bárónőnek állítólag tett indiszkrét közléseim által *indokoltnak* igyekszik feltüntetni.

London, 1851 október 4. *Karl Marx*

Erklärung

A megjelenés helye: „Kölnische Zetiung"[59],
1851 október 9. (242.) sz.
Eredeti nyelve: német

Karl Marx

Louis Bonaparte brumaire tizennyolcadikája[60]

Der achtzehnte Brumaire des Louis Bonaparte

A megírás ideje: 1851 december—1852 március

Első megjelenés helye: „Die Revolution", New York 1852

Eredeti nyelve: német

Aláírás: K a r l M a r x

Die Revolution,

Eine Zeitschrift in zwanglosen Heften.

Herausgegeben von

J. Weydemeyer.

Erstes Heft.

Der 18te Brumaire des Louis Napoleon

von

Karl Marx.

New-York.
Expedition: Deutsche Vereins-Buchhandlung von Schmidt und Helmich.
William-Street Nr. 191.
1852.

A „Revolution" első számának címlapja

I

Hegel megjegyzi valahol, hogy minden nagy világtörténelmi tény és személy úgyszólván kétszer kerül színre.[61] Elfeledte hozzáfűzni: egyszer mint tragédia, másszor mint bohózat. Caussidière Danton helyett, Louis Blanc Robespierre helyett, az 1848–51-es hegypárt[62] az 1793–95-ös hegypárt helyett, az unokaöcs a nagybátya helyett. És ugyanez a karikatúra van meg a körülményekben, amelyek között brumaire tizennyolcadikának[63] második kiadása megjelenik!

Az emberek maguk csinálják történelmüket, de nem szabadon, nem maguk választotta, hanem közvetlenül készen talált, adott és örökölt körülmények között csinálják. Valamennyi holt nemzedék hagyománya lidércnyomásként nehezedik az élők agyára. És éppen amikor azzal látszanak foglalkozni, hogy magukat és a dolgokat átalakítsák, hogy valami még soha nem voltat teremtsenek, éppen az ilyen forradalmi válság-korszakokban idézik fel aggodalmasan a maguk szolgálatára a múlt szellemeit, kölcsönveszik neveiket, harci jelszavaikat, jelmezeiket, hogy ebben az ősi, tiszteletreméltó álruhában s ezen a kölcsönzött nyelven vigyék színre az új világtörténelmi jelenetet. Így Luther Pál apostolnak álcázta magát, az 1789–1814-es forradalom felváltva római köztársaságnak és római császárságnak kendőzte magát, és az 1848-as forradalom nem tudott jobbat, mint hol 1789-nek, hol 1793–95 forradalmi hagyományának a parodizálását. Így fordítja vissza a kezdő, aki új nyelvet tanult meg, azt mindig az anyanyelvére, de az új nyelv szellemét csak akkor sajátította el, és szabadon csak akkor tudja e nyelvet alkalmazni, amikor már visszaemlékezések nélkül mozog benne és használata közben megfeledkezik öröklött nyelvéről.

E világtörténelmi halottidézések szemügyre vételekor azonnal megmutatkozik egy kirívó különbség. Camille Desmoulins, Danton, Robespierre, Saint-Just, Napóleon, a régi francia forradalom hősei, valamint pártjai és tömegei a római jelmezben és a római frázisokkal koruk feladatát hajtották végre – a modern *polgári* társadalom béklyóinak lerázását és e társa-

dalom létrehozását. Míg az előbbiek a feudális talajt zúzták darabokra és a rajta termett feudális fejeket kaszálták le, Napóleon Franciaországon belül megteremtette azokat a feltételeket, amelyek között először vált lehetővé a szabad konkurrencia kifejlődése, a felparcellázott földtulajdon kiaknázása, a nemzet felszabadult ipari termelőerejének kihasználása, a francia határokon túl pedig mindenütt elsöpörte a feudális alakulatokat, amennyire ez szükséges volt ahhoz, hogy a franciaországi polgári társadalomnak az európai szárazföldön megfelelő, korszerű környezetet teremtsen. Mihelyt az új társadalmi formáció létrejött, eltűntek az özönvíz előtti óriások s velük az újra feltámadott rómaiasság – a Brutusok, a Gracchusok, a Publicolák, a tribunok, a szenátorok és maga Caesar. A polgári társadalom a maga józan valóságában megszülte igazi tolmácsait és szóvivőit a Saykben, a Cousinokban, a Royer-Collard-okban, a Benjamin Constant-okban és a Guizot-kban; valódi hadvezérei az irodai pult mögött ültek, politikai fejük pedig XVIII. Lajos hájfeje volt. Egészen lekötve a gazdagság termelésétől és a konkurrencia békés harcától, e társadalom már nem értette meg, hogy a római kor kísértetei őrizték bölcsőjét. De bármily kevéssé hősies is a polgári társadalom, mégis hősiességre, önfeláldozásra, terrorra, polgárháborúra és népek csatáira volt szükség ahhoz, hogy világra jöjjön. S gladiátorai a római köztársaság klasszikusan szigorú hagyományaiban lelték meg azokat az eszményeket és művészi formákat, azokat az önámításokat, amelyekre szükségük volt, hogy harcaik polgárian korlátolt tartalmát önmaguk előtt elrejtsék és szenvedélyüket a nagy történelmi tragédia magaslatán tartsák. Így kölcsönzött ki egy *másik* fejlődési fokon, egy évszázaddal korábban, Cromwell és az angol nép az ótestamentumból nyelvet, szenvedélyeket és illúziókat a maga polgári forradalma számára. Amikor elérték a valódi célt, amikor végrehajtották az angol társadalom polgári átalakítását, Habakukot kiszorította Locke.

A halottfeltámasztás ezekben a forradalmakban tehát az új harcok felmagasztalására szolgált, nem pedig a régiek parodizálására, arra szolgált, hogy az adott feladatot a képzeletben eltúlozzák, nem pedig arra, hogy a valóságban történő megoldásuk elől visszameneküljenek, arra, hogy újra rátaláljanak a forradalom szellemére, nem pedig, hogy kísértetét újból járkáltassák.

1848–51-ben csak a régi forradalom kísértete járkált, kezdve Marraston, e républicain en gants jaunes-on*, aki az öreg Bailly jelmezét öltötte magára, egészen ama kalandorig, aki triviális visszataszító vonásait Napóleon vas

* – sárgakesztyűs republikánuson; republikánus piperkőcön – *Szerk.*

halotti maszkja mögé rejti. Egy egész nép, amely azt hiszi, hogy a forradalommal meggyorsított hajtóerőre tett szert, hirtelen egy elhalt korszakba visszahelyezve találja magát, s hogy semmi tévedés se lehessen a visszaesés felől, feltámadnak a régi dátumok, a régi időszámítás, a régi nevek, a régi rendeletek, amelyekről úgy látszott, hogy már régen a tudálékosság lomtárába kerültek, s a régi poroszlók, akikről úgy látszott, hogy régen elrothadtak. A nemzet úgy tűnik önmagának, mint ama bolond angol Bedlamben[64], aki azt hiszi, hogy a régi fáraók korában él, és nap mint nap kesereg azokon a kemény szolgálatokon, amelyeket az etiópiai bányákban aranyásóként teljesítenie kell, befalazva ebbe a föld alatti börtönbe, egy fejére erősített lámpa gyér világánál, mögötte a rabszolgafelügyelő hosszú korbáccsal, a kijáratoknál pedig barbár zsoldosok tömkelege, akik sem a bányák kényszermunkásait, sem egymást nem értik, mert nem beszélnek közös nyelven. „S mindezt tőlem követelik" – sóhajt a bolond angol –, „tőlem, a szabadnak született brittől, hogy aranyat csináljanak a régi fáraóknak." „Hogy kifizessék a Bonaparte-család adósságait" – sóhajt a francia nemzet. Az angol, amíg eszén volt, nem tudott szabadulni az aranycsinálás rögeszméjétől. A franciák, amíg forradalmat csináltak, nem tudtak szabadulni Napóleon emlékétől, amint ezt a december 10-i választás[65] bizonyította. A forradalom veszélyeiből visszavágytak Egyiptom húsosfazekaihoz, és 1851 december 2-a volt rá a felelet. Megkapták nemcsak a régi Napóleon karikatúráját, megkapták magát a régi Napóleont úgy karikírozva, amilyennek a XIX. század közepén mutatkoznia kell.

A XIX. század szociális forradalma nem merítheti poézisét a múltból, hanem csakis a jövőből. Nem kezdheti el önmaga megvalósítását, amíg nem vetett le minden babonás hiedelmet a múltról. A korábbi forradalmaknak szükségük volt a világtörténelmi visszaemlékezésekre, hogy elkábítsák magukat saját tartalmuk tekintetében. A XIX. század forradalmának a halottakra kell hagynia halottaik eltemetését,[66] hogy a saját tartalmához elérkezzék. Amott a frázis túlhaladta a tartalmat, itt a tartalom haladja túl a frázist.

A februári forradalom a régi társadalom lerohanása, *meglepése* volt, és a nép ezt a váratlan *rajtaütést* világtörténelmi tettnek proklamálta, amellyel megnyílt az új korszak. December 2-án egy hamiskártyás fogásával elsikkasztják a februári forradalmat, s ami megdöntöttnek látszik, az már nem a monarchia, hanem ama liberális engedmények, amelyeket tőle évszázados harcokkal kicsikartak. Ahelyett, hogy maga a *társadalom* vívott volna ki magának új tartalmat, úgy látszik, mintha csak az *állam* térne vissza legrégibb formájához, a kard és a csuha szemérmetlenül egyszerű uralmához.

Így válaszol az 1848 februári coup de mainre* az 1851 decemberi coup de tête**. Ahogy jött, úgy szertefoszlott. Ám a közbeeső idő nem múlt el haszontalanul. Az 1848 és 1851 közötti évek alatt a francia társadalom pótolta – mégpedig rövidített, mert forradalmi módszerrel – azokat a tanulmányokat és tapasztalatokat, amelyeknek szabályszerű, hogy úgy mondjuk, iskolás fejlődés esetén meg kellett volna előzniök a februári forradalmat ahhoz, hogy az a felszín megrázkódtatásánál több legyen. Most úgy látszik, mintha a társadalom visszalépett volna kiindulópontja mögé; igazában még csak most kell megteremtenie magának a forradalmi kiindulópontot, azt a helyzetet, azokat a viszonyokat, azokat a feltételeket, melyek között a modern forradalom egyáltalán komollyá válik.

Polgári forradalmak, mint a XVIII. század forradalmai, gyorsan rohannak sikerről sikerre, drámai hatásaik egymást múlják felül, emberek és dolgok mintha szikrázó ékkövekbe lennének foglalva, minden napnak az eksztázis a szelleme; ámde e forradalmak rövidéltűek, csakhamar elérik tetőpontjukat, és hosszú csömör fogja el a társadalmat, mielőtt megtanulja, hogy forrongási korszakának [Drang- und Sturmperiode] eredményeit józanul elsajátítsa. Proletárforradalmak viszont, mint a XIX. század forradalmai, állandóan bírálják önmagukat, folyton megszakítják saját menetüket, visszatérnek a látszólag már elvégzetthez, hogy megint újból elkezdjék, kegyetlen alapossággal gúnyolják első kísérleteik felemásságait, gyengéit és gyatraságait, úgy látszik, mintha ellenfelüket csak azért tepernék le, hogy az új erőt szívjon a földből s még nagyobb óriásként egyenesedjék fel velük szemben, mindig újra visszariadnak saját céljaik bizonytalan hatalmasságától, míg meg nem teremtődik az a helyzet, amely minden visszafordulást lehetetlenné tesz, s a viszonyok maguk kiáltják:

Hic Rhodus, hic salta!
Itt a rózsa, itt táncolj![67]

Egyébként minden valamirevaló megfigyelőnek sejtenie kellett, még ha nem is követte lépésről lépésre nyomon a francia fejlődés menetét, hogy a forradalom hallatlan felsülés előtt áll. Elég volt azt az öntelt diadalcsaholást hallani, amellyel a demokrata urak kölcsönösen szerencsét kívántak egymásnak 1852 május második vasárnapja[68] áldást ígérő hatásaihoz. 1852 május második vasárnapja rögeszmévé vált fejükben, dogmává, mint a

* – váratlan csínyre, rajtaütésre; ökölcsapásra – *Szerk.*
** – nekikeseredett csíny; kihívó puccs – *Szerk.*

chiliaszták[69] fejében az a nap, amelyen újból megjelenik Krisztus és megkezdődik az ezeréves birodalom. A gyengeség, mint mindig, a csodahitbe menekült; azt hitte, legyőzte az ellenséget, ha a képzeletben tovavarázsolta, s elvesztette minden képességét a jelen megértésére, tétlenül égig magasztalván azt a jövőt, amely reá vár, és azokat a tetteket, amelyeket in petto* tarsolyában hordoz, ámde még nem akar velük előállani. Ama hősök, akik bebizonyult alkalmatlanságukat úgy igyekeznek megcáfolni, hogy kölcsönösen megajándékozzák egymást szánalmukkal és csoportba verődnek, már összekészítették batyujukat, előlegként besöpörték babérkoszorújukat, és éppen azzal foglaletoskodtak, hogy a váltók piacán leszámítoltassák azokat a köztársaságokat in partibus[2], amelyek számára igénytelen kedélyük teljes csendjében már gondosan megszervezték a kormányszemélyzetet. December 2-a úgy érte őket, mint derült égből jövő villám, s a népek, melyek a kishitű kedvetlenség korszakaiban szívesen veszik, ha belső félelmüket a leghangosabban kiabálók túlharsogják, talán meggyőződtek arról, hogy elmúltak azok az idők, amikor a libák gágogása megmenthette a Capitoliumot.[70]

Az alkotmány, a nemzetgyűlés, a dinasztikus pártok, a kék és a vörös republikánusok, Afrikának a hősei,[71] a szószék mennydörgése, a napi sajtó villózása, az egész irodalom, a politikai nevek és a szellemi előkelőségek, a polgári törvény és a büntetőjog, a liberté, égalité, fraternité** és 1852 május második vasárnapja – minden eltűnt, mint a délibáb, egy ember mágikus igéjére, akit még ellenségei sem mondanak varázslómesternek. Az általános választójog, úgy látszik, csak azért élte ezt egy pillanattal túl, hogy sajátkezűleg, az egész világ szeme láttára megcsinálja végrendeletét és magának a népnek nevében kijelentse: Minden, ami fennáll, megérdemli, hogy tönkremenjen.[72]

Nem elég azt mondani, mint a franciák teszik, hogy nemzetüket meglepték. Egy nemzetnek és egy nőnek nem bocsátják meg azt az óvatlan órát, amelyben az első jött-ment kalandor erőszakot követhetett el rajta. A rejtélyt az efféle fordulatok nem oldják meg, csak másképp formulázzák. Még mindig meg kell magyarázni, hogyan lephet meg s hogyan vethet ellenállás nélkül fogságba három iparlovag egy 36 milliós nemzetet.

Rekapituláljuk általános vonásokban azokat a fázisokat, amelyeken a francia forradalom 1848 február 24-től 1851 decemberéig végigment.

Három fő periódus félreismerhetetlen: *a februári periódus*; 1848 május 4-től 1849 május 28-ig – *a köztársaság konstituálásának* vagy *az alkotmá-*

* – titokban; belsőleg készen – *Szerk.*

** – szabadság, egyenlőség, testvériség – *Szerk.*

nyozó nemzetgyűlésnek a periódusa; 1849 május 28-tól 1851 december 2-ig – *az alkotmányos köztársaságnak* vagy *a törvényhozó nemzetgyűlésnek a periódusa.*

Az *első periódus* – 1848 február 24-től, vagyis Lajos Fülöp bukásától május 4-ig, az alkotmányozó gyűlés összeüléséig –, a tulajdonképpeni *februári periódus*, a forradalom *előjátékának* nevezhető. Jellege hivatalosan abban nyilatkozott meg, hogy az általa improvizált kormány saját magát *ideiglenesnek* nyilvánította, és miként a kormány, úgy mindaz, amit ebben a periódusban kezdeményeztek, megkíséreltek, kinyilvánítottak, csak *ideiglenesnek* mondta magát. Senki és semmi sem merte a fennmaradás és a valódi tett jogát igénybe venni. Mindazok az elemek, amelyek a forradalmat előkészítették vagy meghatározták, dinasztikus ellenzék[73], republikánus burzsoázia, demokrata-republikánus kispolgárság, szociáldemokrata munkásság, megtalálták ideiglenesen a helyüket a februári *kormányban.*

Másképp nem is lehetett. A februári napok eredeti célja egy választási reform volt, amely a politikai kiváltságosok körét magán a vagyonos osztályon belül szélesítette volna ki és a pénzarisztokrácia kizárólagos uralmát döntötte volna meg. De amikor a valódi konfliktusra került sor, amikor a nép a barikádokra lépett, amikor a nemzetőrség passzívan viselkedett, a hadsereg pedig nem fejtett ki komoly ellenállást és a királyság megfutamodott, akkor a köztársaság magától értetődőnek látszott. Minden párt a maga szája íze szerint értelmezte a köztársaságot. A proletariátus, minthogy ő csikarta ki fegyveres kézzel, rányomta bélyegét és *szociális köztársaságnak* proklamálta. Így utaltak a modern forradalom általános tartalmára, amely a legfurcsább ellentmondásban állt mindazzal, ami a meglevő anyaggal, a tömeg elért műveltségi fokával, az adott körülmények és viszonyok között közvetlenül megvalósítható volt. Másrészt a februári forradalomban közreható valamennyi többi elem igénye elismerést nyert azzal az oroszlánrésszel, amelyet a kormányban kaptak. Egyetlen periódusban sem találkozunk ennélfogva szárnyaló frázisoknak és tényleges bizonytalanságnak meg gyámoltalanságnak, lelkesebb újításvágynak és a régi rutin gyökeresebb uralmának, az egész társadalom látszólagosabb harmóniájának és elemei mélyebb elidegenedésének tarkább keverékével. Mialatt a párizsi proletariátus még az előtte megnyílt nagy perspektíva szemlélésében tobzódott és komolyan vett vitákba merült a szociális problémákról, a társadalom régi hatalmai csoportosultak, összeszedelőzködtek, észbe kaptak és váratlan támaszra leltek a nemzet tömegében, a parasztokban és a kispolgárokban, akik a júliusi monarchia sorompóinak leomlása után valamennyien egyszerre a politikai színpadra tódultak.

A második periódus – 1848 május 4-től 1849 május végéig – a *polgári köztársaság konstituálásának, megalapításának* a periódusa. Közvetlenül a februári napok után nemcsak a dinasztikus ellenzéket lepték meg a republikánusok, a republikánusokat a szocialisták, hanem egész Franciaországot meglepte Párizs. A nemzetgyűlés, amely 1848 május 4-én összeült, minthogy a nemzet választotta, a nemzetet képviselte. Élő tiltakozás volt a februári napok követeléseivel szemben, és az volt a feladata, hogy a forradalom eredményeit a polgári mércére lecsökkentse. Hiába kísérelte meg a párizsi proletariátus, amely e nemzetgyűlés jellegét azonnal felfogta, hogy a gyűlés létezését néhány nappal összeülte után, május 15-én[41], erőszakosan elvitassa, hogy feloszlassa, hogy megint egyes alkotóelemeire szórja szét ezt a szerves alakzatot, amelyben őt a nemzet ellenható szelleme fenyegette. Május 15-ének tudvalevőleg nem volt más eredménye, mint az, hogy Blanquit és társait, azaz a proletár párt valódi vezéreit* ennek az általunk vizsgált ciklusnak az egész tartamára eltávolították a nyilvános színtérről.

Lajos Fülöp *polgári monarchiájára* csak a *polgári köztársaság* következhetik, vagyis, ha a király nevében a burzsoázia egy korlátozott része uralkodott, most majd a nép nevében a burzsoázia összessége uralkodik. A párizsi proletariátus követelései utopikus fecsegések, amelyekkel le kell számolni. Az alkotmányozó nemzetgyűlés e nyilatkozatára a párizsi proletariátus a *júniusi felkeléssel*, az európai polgárháborúk történetének legkolosszálisabb eseményével válaszolt. A polgári köztársaság győzött. Az ő oldalán állt a pénzarisztokrácia, az ipari burzsoázia, a középosztály, a kispolgárság, a hadsereg, a garde mobile-ban[74] megszervezett lumpenproletariátus, a szellemi tekintélyek, a papok és a falusi népesség. A párizsi proletariátus oldalán senki sem állt, csak ő maga. A győzelem után több mint 3000 felkelőt lemészároltak, 15 000-et ítélet nélkül deportáltak. Ezzel a vereséggel a proletariátus a forradalmi színpad *hátterébe* lép. Mindig újra megkísérli az előnyomulást, mihelyt a mozgalom látszólag új lendületet vesz, de mind gyengébb erőkifejtéssel és egyre csekélyebb eredménnyel. Mihelyt valamelyik felette álló társadalmi réteg forradalmi erjedésbe kerül, ő szövetkezik vele és így osztozik mindazokban a vereségekben, amelyeket a különböző pártok egymás után elszenvednek. De ezek az utólagos csapások annál gyengébbekké válnak, minél inkább a társadalom egész felületére oszlanak el. A proletariátusnak a gyűlésben és a sajtóban fellépő jelentősebb vezérei

* *Az 1852-es kiadásban*: . . . valódi vezéreit, a forradalmi kommunistákat . . . – *Szerk.*

sorban a bíróságok áldozatául esnek, és mind kétesebb figurák állnak az élére. Részben *doktrinér kísérletekbe, cserebankokba és munkásszövetkezetekbe* veti bele magát, *tehát olyan mozgalomba, amelyben lemond arról, hogy a régi világot annak saját nagy összeszközeivel átalakítsa, inkább a társadalom háta mögött, magánúton, a maga korlátozott létfeltételein belül próbálja megváltását véghezvinni, tehát szükségképp hajótörést szenved.* Úgy látszik, sem önmagában nem leli meg újra a forradalmi nagyságot, sem pedig újonnan kötött szövetségeiből nem tud új energiát nyerni addig, amíg *mindazon osztályok*, amelyekkel júniusban harcolt, nem hevernek mellette a porban. De legalább a nagy világtörténelmi harc becsületével bukik el; nemcsak Franciaország, egész Európa reszket a júniusi földrengéstől, míg a felette álló osztályok rákövetkező vereségeit olyan olcsón vásárolják meg, hogy a győztes párt részéről való pimasz túlzás kell ahhoz, hogy egyáltalán eseményeknek számíthassanak, és annál szégyenletesebbekké válnak, minél távolabb áll a vereséget szenvedő párt a proletár párttól.

A júniusi felkelők veresége mármost persze előkészítette, egyengette a talajt, amelyre a polgári köztársaságot alapozni, felépíteni lehetett; de egyúttal megmutatta, hogy Európában más kérdésekről van szó, mint a „köztársaság vagy monarchia" kérdéséről. Ez a vereség nyilvánvalóvá tette, hogy *polgári köztársaság* itt egy osztálynak más osztályok feletti korlátlan zsarnokságát jelenti. Bebizonyította, hogy régóta civilizált országokban, ahol fejlett az osztályok kiképződése, ahol modern termelési feltételek vannak s olyan szellemi tudat, amelyben évszázadok munkája minden hagyományos eszmét feloldott, *a köztársaság egyáltalában csak a polgári társadalom politikai átalakulási formáját* jelenti, nem pedig *konzervatív életformáját*,* mint például az Észak-Amerikai Egyesült Államokban, ahol már vannak ugyan osztályok, de még nem rögződtek, hanem állandó áramlásban folytonosan cserélik és egymásnak átadják alkotóelemeiket, ahol a modern termelési eszközök nem stagnáló túlnépesedéssel esnek egybe, hanem a fejeknek és kezeknek viszonylagos hiányát pótolják, s ahol végül az anyagi termelés lázasan ifjonti mozgása, amelynek egy új világot kell elsajátítania, sem időt, sem alkalmat nem hagyott a régi szellemvilág eltörlésére.

A júniusi napokban a proletár osztállyal, mint *az anarchia pártjával*, a szocializmus, a kommunizmus pártjával szemben az összes osztályok és pártok *a rend pártjává* egyesültek. „Megmentették" a társadalmat a *„tár-*

* *Az 1852-es kiadásban*: ...a polgári társadalom *forradalmi szétrombolási formáját* jelenti, nem pedig annak *konzervatív fejlődési formáját* ... – *Szerk.*

sadalom ellenségeitől". A régi társadalom jeligéit: „*Tulajdon, család, vallás, rend*" adták ki jelszóként hadseregüknek, és így biztatták az ellenforradalmi keresztes hadjáratot: „E jelben győzni fogsz!"[75] E pillanattól fogva, mihelyt ama számos párt egyike, melyek a júniusi felkelők ellen e jelben sereglettek össze, megkísérli, hogy a maga saját osztályérdekében ura maradjon a forradalmi harctérnek, vereséget szenved a „Tulajdon, család, vallás, rend" kiáltással szemben. A társadalmat mindmegannyiszor megmentik, valahányszor szűkül a felette uralkodók köre, valahányszor egy kizárólagosabb érdeket győzelemre visznek a szélesebb érdekkel szemben. Egyidejűleg a legegyszerűbb polgári pénzügyi reformnak, a legközönségesebb liberalizmusnak, a legformálisabb republikánusságnak, a legsekélyesebb demokráciának minden követelését a „társadalom ellen irányuló merényletként" büntetik és „szocializmusként" bélyegzik meg. S végül magukat a „vallás és rend" főpapjait kergetik el rúgásokkal Pythia-székeikből, sötét éjszaka kirángatják őket ágyaikból, rabszállító kocsikba dugják, börtönbe vetik vagy száműzetésbe küldik őket, templomukat a földdel teszik egyenlővé, szájukra lakatot vernek, tollukat kettétörik, törvényüket darabokra tépik – a vallás, a tulajdon, a család, a rend nevében. Rendfanatikus burzsoákra erkélyeiken részeg katonahordák lövöldöznek, családi szentélyüket megbecstelenítik, házaikat időtöltésből bombázzák – a tulajdon, a család, a vallás és a rend nevében. Majd végül a polgári társadalom söpredéke alkotja a *rend szent falanxát*, s a hős Crapülinski[76] mint a „*társadalom megmentője*" bevonul a Tuileriákba.

II

Vegyük fel újból a fejtegetés fonalát.

Az *alkotmányozó nemzetgyűlés* története a júniusi napok óta a *republikánus burzsoá-frakció uralmának és felbomlásának a története*, azé a frakcióé, amely trikolor republikánusok, tiszta republikánusok, politikai republikánusok, formalisztikus republikánusok stb. néven ismeretes.

Lajos Fülöp polgári monarchiája alatt ez a frakció a *hivatalos* republikánus *ellenzéket* és ennélfogva az akkori politikai világnak egyik elismert alkotóelemét képezte. A kamarákban képviselőkkel és a sajtóban jelentős hatáskörrel bírt. Párizsi orgánuma, a „National"[77] a maga módján éppoly tiszteletreméltónak számított, akárcsak a „Journal des Débats"[78]. Ennek az alkotmányos monarchia idején elfoglalt helyzetének felelt meg a jellege. Ez a frakció nem volt a burzsoáziának nagy közös érdek által egybefűzött és sajátos termelési feltételek által elhatárolt frakciója. Republikánus érzelmű burzsoák, írók, ügyvédek, tisztek és hivatalnokok klikkje volt; befolyása az ország Lajos Fülöp ellen érzett személyi ellenszenvén, a régi köztársaságra való emlékezéseken, egyes rajongók republikánus hitén, de mindenekelőtt a *francia nacionalizmuson* alapult, amelynek a bécsi szerződések[11] és az Angliával való szövetség elleni gyűlöletét állandóan ébren tartotta. Azoknak a híveknek nagy részét, akik Lajos Fülöp idején köréje csoportosultak, a „National" ennek a rejtett imperializmusnak köszönhette, amely ezért később, a köztársaság idején, megsemmisítő konkurrensként szállhatott szembe vele Louis Bonaparte személyében. A pénzarisztokrácia ellen a „National" éppúgy harcolt, mint az egész polgári ellenzék. A költségvetés ellen folytatott polémia, amely Franciaországban egyenes összefüggésben volt a pénzarisztokrácia elleni harccal, túl olcsó népszerűséget és túl gazdag anyagot szolgáltatott puritán leading article-ekhez*, semhogy azt ki ne aknázta volna. Az ipari burzsoázia hálás volt neki azért, mert szolgailag védelmezte

* – vezércikkekhez – *Szerk.*

a francia védővámrendszert – amit azonban a „National" inkább nemzeti, mint nemzetgazdasági okokból tett –, az egész burzsoázia pedig azért, mert gyűlölködően denunciálta a kommunizmust és a szocializmust. Egyébként a „National" pártja *tiszta republikánus* volt, vagyis a burzsoá-uralom monarchista formája helyett annak köztársasági formáját követelte és mindenekelőtt a maga oroszlánrészét ebben az uralomban. Ezen átalakulás feltételeit korántsem látta világosan. De ami napnál világosabb volt számára – és, ami a Lajos Fülöp utolsó időszakában tartott reform-banketteken nyilvános kijelentésként is elhangzott –, az népszerűtlensége volt a demokrata kispolgárok és különösen a forradalmi proletariátus körében. Ezek a tiszta republikánusok, mint afféle tiszta republikánusok, már készek voltak arra, hogy egyelőre beérjék az orléans-i hercegné régensségével,[79] amikor a februári forradalom kitört és legismertebb képviselőiknek helyet juttatott az ideiglenes kormányban. Ezek természetesen már eleve bírták a burzsoázia bizalmát és az alkotmányozó nemzetgyűlés többségét. Az összeülő nemzetgyűlés által megalakított végrehajtó bizottságból[80] azonnal kirekesztették az ideiglenes kormány *szocialista* elemeit, és a „National" pártja kihasználta a júniusi felkelés kitörését arra, hogy a *végrehajtó bizottságot* is lemondassa és ezzel legközelebbi versenytársaitól, a *kispolgári* vagy *demokrata republikánusoktól* (Ledru-Rollin stb.) megszabaduljon. Cavaignac, a burzsoá-republikánus párt tábornoka, a júniusi csata parancsnoka lépett a végrehajtó bizottság helyébe, afféle diktátori hatalommal. Marrast, a „National" egykori főszerkesztője lett az alkotmányozó nemzetgyűlés állandó elnöke, s a minisztériumok, valamint az összes egyéb jelentős állások a tiszta republikánusok kezébe kerültek.

A republikánus burzsoá-frakció, amely régóta a júliusi monarchia törvényes örökösének tekintette magát, túlszárnyalva látta hát eszményeit, ámde nem úgy jutott uralomra, ahogy Lajos Fülöp alatt álmodta, a burzsoáziának a trón ellen irányuló liberális lázadása által, hanem a proletariátusnak a tőke ellen irányuló, kartáccsal levert felkelése által. Amit a *legforradalmibb* eseményként képzelt el, az a valóságban a *legellenforradalmibb* eseményként játszódott le. A gyümölcs az ölébe hullott, de a tudás fájáról hullott le, nem az élet fájáról.

A *burzsoá-republikánusok* kizárólagos *uralma* csak 1848 június 24-től december 10-ig tartott. Ez az uralom egy *köztársasági alkotmány megszerkesztésében* és a *párizsi ostromállapotban* foglalható össze.

Az új *alkotmány* alapjában véve csak az 1830-as alkotmány-charta[81] republikanizált kiadása volt. A júliusi monarchia szűk választási cenzusa, amely még a burzsoázia nagy részét is kizárta a politikai uralomból, összeegyez-

tethetetlen volt a polgári köztársaság létezésével. A februári forradalom e cenzus helyébe azonnal proklamálta az általános közvetlen választójogot. A burzsoá-republikánusok ezt az eseményt nem tehették meg nem történtté. Be kellett érniök annak a korlátozó rendelkezésnek a hozzáfűzésével, amely kiköti a választókerületben való hathónapos helybenlakást. A közigazgatásnak, a helyhatóságoknak, a jogszolgáltatásnak, a hadseregnek stb. régi szervezete csorbítatlan maradt, vagy ahol ezt az alkotmány megváltoztatta, ott a változtatás a tartalomjegyzéket, nem pedig a tartalmat, a nevet, nem pedig a dolgot érintette.

Az 1848-as szabadságok elkerülhetetlen vezérkara – a személyes szabadság, a sajtó-, szólás-, egyesülési, gyülekezési, tan- és vallásszabadság stb. – alkotmányos egyenruhát kapott, amely sebezhetetlenné tette. E szabadságok mindegyikét ugyanis a francia citoyen* *feltétlen* jogának nyilvánítják, de azzal az állandó széljegyzettel, hogy ez a jog annyiban korlátlan, amennyiben azt nem korlátozzák *„másoknak az egyenlő jogai* és a *közbiztonság"* vagy pedig olyan „törvények", amelyeknek éppen az egyéni szabadságoknak ezt az egymással és a közbiztonsággal való harmóniáját kell közvetíteniök. Például: „A polgároknak joguk van arra, hogy egyesüljenek, békésen és fegyvertelenül gyülekezzenek, petícionáljanak és hogy véleményüket a sajtó útján vagy bármely más módon kifejezésre juttassák. *E jogok élvezésének nincs egyéb korlátja, mint másoknak az egyenlő jogai és a közbiztonság.*" (A francia alkotmány II. fejezete, 8. §.) – „A tanítás szabad. A tanítás szabadságának *élvezése* a törvény által rögzített feltételek között és az állam főfelügyelete alatt történik." (Uo. 9. §.) – „Minden polgár lakása sérthetetlen, *kivétel* csak a törvény által előírt formák között tehető." (II. fej., 3. §.) Stb. stb. – Az alkotmány tehát állandóan utal olyan jövőbeli *alap*törvényekre, amelyeknek feladata e széljegyzetek végrehajtása és e korlátlan szabadságok élvezésének akképpen való szabályozása, hogy azok sem egymásba, sem pedig a közbiztonságba ne ütközzenek. És később a rend barátai ezeket az alaptörvényeket életre is hívták és mindeme szabadságokat akképpen szabályozták, hogy azoknak élvezése közben a burzsoázia nem ütközik bele más osztályok egyenlő jogaiba. Ahol a burzsoázia ezektől a szabadságoktól „másokat" teljesen eltiltott, vagy pedig élvezésüket olyan feltételekkel engedélyezte, amelyek megannyi rendőri csapdát jelentenek, ott ez mindig csupán a *„közbiztonság"* érdekében, azaz a burzsoázia biztonsága érdekében történt, amint ezt az alkotmány előírja. Ezért a továbbiakban mindkét oldal teljes joggal hivatkozik az alkotmányra – a rend ba-

* – polgár: honpolgár – *Szerk.*

rátai, akik mindeme szabadságokat megszüntették csakúgy, mint a demokraták, akik mindezeket követelték. Tudniillik az alkotmány mindegyik paragrafusa magában foglalja a saját antitézisét, a saját felső- és alsóházát, tudniillik az általános frázisban a szabadságot, a széljegyzetben pedig a szabadság megszüntetését. Ameddig tehát a szabadság *nevét* respektálták és csak valóságos gyakorlását akadályozták – magától értetődik törvényes úton –, addig a szabadság alkotmányos létezése csorbítatlan, érintetlen maradt, bármennyire agyonütötték is a *közönséges* létezését.

Ez az ily elmés módon sebezhetetlenné tett alkotmány, akárcsak Akhilleusz, egy pontján mégis sebezhető volt, bár nem a sarkán, hanem a fején, vagyis inkább a két fején, amelyekbe csúcsosodott – ezek a fejek: egyfelől a *törvényhozó gyűlés*, másfelől az *elnök*. Lapozzuk át az alkotmányt és meglátjuk, hogy csak azok a paragrafusok abszolútak, pozitívak, ellentmondás nélküliek, elferdíthetetlenek, amelyek az elnöknek a törvényhozó gyűléshez való viszonyát határozzák meg. Itt tudniillik arról volt szó a burzsoárepublikánusok számára, hogy önmagukat biztosítsák. Az alkotmány 45–70. paragrafusai úgy vannak megszerkesztve, hogy a nemzetgyűlés az elnököt alkotmányosan, az elnök a nemzetgyűlést csak alkotmányellenesen teheti el az útból, csak úgy, hogy magát az alkotmányt teszi el az útból. Itt tehát az alkotmány kihívja önmaga erőszakos megsemmisítését. Nemcsak szentesíti, mint az 1830-as charta, a hatalmak megosztását, hanem ki is szélesíti, egészen az elviselhetetlen ellentmondásig. Az *alkotmányos hatalmak játéka*, ahogy Guizot a törvényhozó és a végrehajtó hatalom közötti parlamenti perpatvart nevezte, az 1848-as alkotmányban folytonosan va banque-ot játszik. Az egyik oldalon 750, általános választójoggal megválasztott és újraválasztható népképviselő, akik ellenőrzés alá nem vetett, fel nem oszlatható, oszthatatlan nemzetgyűlést alkotnak, olyan nemzetgyűlést, amely törvényhozói teljhatalmat élvez, amely végső fokon dönt háborúról, békéről és kereskedelmi szerződésekről, egyedül rendelkezik az amnesztia jogával és permanenciája folytán szüntelenül a színpad előterének ura marad. Másfelől az elnök, a királyi hatalom minden attribútumával, azzal a jogosultsággal, hogy miniszterei a nemzetgyűléstől függetlenül kinevezheti és elbocsáthatja, kezében a végrehajtó hatalom minden eszköze, ő dönt minden pozíció betöltése és ezzel legalább másfél millió exisztencia felett Franciaországban, mert ennyien csüngenek az 500 000 hivatalnokon s minden rendű és rangú tiszten. Mögötte az egész fegyveres erő. Élvezi azt a kiváltságot, hogy egyes bűnösöknek megkegyelmezzen, hogy nemzetőrségeket felfüggesszen, hogy maguk a polgárok által választott megyei, járási és községtanácsokat az államtanáccsal egyetértésben elmozdítson. Neki van

fenntartva a külfölddel való összes szerződések kezdeményezése és irányítása. Míg a gyűlés állandóan a dobogón szerepel és a kritikai, közönséges napfénynek van kitéve, addig ő a világtól elrejtett életet él az elíziumi mezőkön[82], mégpedig szeme előtt és szívében az alkotmány 45. cikkelyével, amely naponta fülébe kiáltja: „Frère, il faut mourir!"* Hatalmad megszűnik a megválasztásod utáni negyedik évben a szép május hó második vasárnapján! Akkor vége a dicsőségnek, a darabot másodszor nem játsszák, és ha adósságaid vannak, idejekorán láss hozzá, hogy az alkotmány által számodra megszabott 600 000 frankból kifizesd, hacsak nem akarsz inkább a szép május hó második hétfőjén Clichybe[84] vándorolni! – Ha az alkotmány ekképpen az elnöknek juttatja a tényleges hatalmat, a nemzetgyűlésnek meg az erkölcsi hatalmat igyekszik biztosítani. Eltekintve attól, hogy lehetetlen törvényparagrafusokkal erkölcsi hatalmat teremteni, az alkotmány itt megint önmagát szünteti meg azzal, hogy az elnököt az összes franciák által, közvetlen választójog alapján választatja. Míg Franciaország szavazatai a nemzetgyűlés 750 tagjára szétforgácsolódnak, itt viszont *egy* egyénre összpontosulnak. Míg minden egyes népképviselő csak ezt vagy azt a pártot, ezt vagy azt a várost, ezt vagy azt a hídfőt képviseli, vagy éppen csak annak a szükségességét, hogy meg kell választani egy tetszés szerinti hétszázötvenediket, amikor sem az ügyet, sem az embert nem nézik meg olyan pontosan, *ő* azonban a nemzet választottja, és megválasztásának aktusa az a nagy ütőkártya, amelyet a szuverén nép minden négy évben egyszer kijátszik. A megválasztott nemzetgyűlés metafizikai viszonyban, de a megválasztott elnök személyes viszonyban van a nemzettel. A nemzetgyűlés a maga egyes képviselőiben a nemzeti szellem sokféle oldalát ábrázolja ugyan, de az elnökben testet ölt a nemzeti szellem. Az elnöknek, szemben a nemzetgyűléssel, valamifajta isteni joga van, ő a nép kegyelméből való.

Thétisz tengeristennő megjósolta Akhilleusznak, hogy ifjúsága virágában fog meghalni. Az alkotmány is, amelynek ugyanúgy megvan a maga sebezhető pontja, mint Akhilleusznak, ugyanúgy sejtette, mint Akhilleusz, hogy korai halállal kell távoznia. Az alkotmányozó tiszta republikánusoknak elég volt eszményi köztársaságuk egéből egy pillantást vetni a profán világra ahhoz, hogy felismerjék, hogyan fokozódik napról napra a royalisták, a bonapartisták, a demokraták, a kommunisták féktelensége és a saját hitelvesztésük ugyanabban a mértékben, amelyben nagy törvényhozói remekművük befejezéséhez közeledtek – nem kellett ahhoz Thétisznek elhagynia a tengert, hogy e titkot közölje velük. A végzetet alkotmányos fifikával pró-

* – „Testvér, meg kell halni!"[83] – *Szerk.*

bálták rászedni, az alkotmány 111. paragrafusával, amely szerint az *alkotmány revíziójára* irányuló minden javaslatot három egymás utáni vitában, amelyek között mindig egy-egy teljes hónapnak kell eltelnie, legalább háromnegyedes többséggel kell megszavazni, azzal a további feltétellel, hogy nem kevesebb, mint 500 nemzetgyűlési képviselő vesz részt a szavazásban. Ezzel csak tehetetlen kísérletet tettek arra, hogy majd még parlamenti kisebbségként is – s lelki szemükkel prófétai módon már ennek látták magukat – gyakorolhassák azt a hatalmat, amely e pillanatban, amikor rendelkeztek a parlamenti többséggel és a kormányhatalom minden eszközével, napról napra inkább kicsúszott gyenge kezeikből.

Végül az alkotmány egy melodramatikus paragrafusban rábízza önmagát „az egész francia nép és minden egyes francia éberségére és hazafiságára", miután már előzőleg egy másik paragrafusban az „ébereket" és a „hazafiakat" rábízta a speciálisan általa feltalált vésztörvényszék, a „Haute Cour" főbenjáró ügyekben illetékes gyengéd figyelmességére.

Ez volt az 1848-as alkotmány, amelyet 1851 december 2-án nem egy fej borított fel, hanem felborult egy puszta kalappal való érintkezéstől; igaz, ez a kalap háromszögletű napóleoni kalap volt.

Amíg a burzsoá-republikánusok a nemzetgyűlésben ennek az alkotmánynak a kiagyalásával, megvitatásával és megszavazásával foglalkoztak, addig Cavaignac a gyűlésen kívül fenntartotta *Párizs ostromállapotát.* A párizsi ostromállapot volt az alkotmányozó nemzetgyűlés bábája republikánus vajúdásánál. Ha az alkotmányt később szuronyokkal teszik el láb alól, nem szabad elfelejtenünk, hogy ugyancsak szuronyokkal, mégpedig a nép ellen fordított szuronyokkal kellett már az anyaméhben megvédeni és szuronyok segítségével kellett világra hozni. A „tisztes republikánusok" ősei a maguk szimbólumát, a trikolort végighordozták Európán. Ők szintén feltaláltak valamit, ami magától utat lelt az egész kontinensen, de mindig megújuló szeretettel visszatért Franciaországba, amíg most az ország départementjainak felében polgárjogra tett szert – az *ostromállapotot.* Pompás találmány ez, amely periodikusan alkalmaztatott a francia forradalom folyamán bekövetkező minden egyes válságban. De kaszárnyának és bivouacnak*, amelyeket így periodikusan a francia társadalom fejére ültettek, hogy agyát összepréseljék és elnémítsák őt, kardnak és muskétának, amelyekkel periodikusan ítélkeztettek és igazgattattak, gyámkodtattak és cenzúráztattak, rendőri és éjjeliőri szolgálatot végeztettek, bajusznak és komiszruhának, amelyeket periodikusan a társadalom legfőbb bölcsességének és a társadalom rektorá-

* – sátortábornak – *Szerk.*

nak kürtöltek ki – nem kellett-e kaszárnyának és bivouacnak, kardnak és muskétának, bajusznak és komiszruhának végül is arra az ötletre jutniok, hogy inkább egyszer s mindenkorra megmentik a társadalmat azzal, hogy saját rezsimjüket kiáltják ki a legfelsőbbnek és a polgári társadalmat egészen megszabadítják attól a gondtól, hogy önmagát kormányozza? Kaszárnyának és bivouacnak, kardnak és muskétának, bajusznak és komiszruhának annál is inkább rá kellett jönniök erre az ötletre, mert akkor nagyobb érdemükért jobb készpénzfizetést is várhattak, míg a pusztán periodikus ostromállapotnál és az átmeneti társadalommegmentéseknél, amelyeket egyik vagy másik burzsoá-frakció parancsára eszközöltek, nem sok szolíd dolog hullott le számukra – egynémely halotton és sebesültön, s egynémely barátságos burzsoá-fintoron kívül. Miért ne játsszék a katonaság végre egyszer a saját érdekében és a saját érdeke kedvéért ostromállapotot, megostromolva egyúttal a polgári pénztárcákat is? Egyébként ne felejtsük el, hogy – mellékesen megjegyezve – *Bernard ezredes*, ugyanaz a katonai bizottsági elnök, aki Cavaignac alatt 15 000 felkelőt segített hozzá az ítélet nélküli deportáláshoz, e pillanatban ismét a Párizsban tevékenykedő katonai bizottságok élén áll.

Habár a tisztes, a tiszta republikánusok ültették el a párizsi ostromállapottal azt a csemeteiskolát, amely 1851 december 2-a pretoriánusainak[85] nagyranövesztésére volt hivatva, dicséretet érdemelnek viszont azért, mert ahelyett, hogy túlzásba vitték volna a nemzeti érzést, mint Lajos Fülöp alatt tették, most, amikor ők rendelkeztek a nemzeti hatalommal, hason csúsznak a külföld előtt, és ahelyett, hogy Itáliát felszabadították volna, eltűrik, hogy osztrákok és nápolyiak újra meghódítsák.[86] Louis Bonaparte-nak 1848 december 10-i elnökké választása véget vetett Cavaignac diktatúrájának és az alkotmányozó nemzetgyűlésnek.

Az alkotmány 44. paragrafusa kimondja: „A francia köztársaság elnöke csupán az lehet, aki soha nem vesztette el francia állampolgári minőségét." A francia köztársaság első elnöke, L. N. Bonaparte nemcsak hogy elvesztette francia állampolgári minőségét, nemcsak hogy angol special constable, hanem még honosított svájci állampolgár is volt.[87]

A december 10-i választás jelentőségét más helyütt már kifejtettem.* Erre itt nem térek vissza. Elég, ha itt annyit jegyzek meg, hogy ez a választás a *parasztok reakciója* volt – akiknek a februári forradalom költségeit fizetniök kellett – a nemzet többi osztályával szemben, a *falu reakciója a várossal szemben*. E választás nagy visszhangra talált a hadseregben,

* *V. ö. 7. köt. 41–42. old. – Szerk.*

amelynek a „National" republikánusai sem dicsőséget, sem zsoldpótlékot nem szereztek, a nagyburzsoázia körében, amely Bonaparte-ot a monarchiához vezető hídként, a proletárok és a kispolgárok körében, akik őt Cavaignacra mért ostorcsapásként üdvözölték. Később majd alkalmat találok arra, hogy közelebbről belebocsátkozzam a parasztoknak a francia forradalomhoz való viszonyába.

Az 1848 december 20-tól[68] az alkotmányozó gyűlés 1849 májusában bekövetkezett feloszlatásáig eltelt időszak a burzsoá-republikánusok bukásának történetét öleli fel. Azután, hogy köztársaságot alapítottak a burzsoázia számára, hogy elkergették a színtérről a forradalmi proletariátust és egyelőre elhallgattatták a demokrata kispolgárságot, őket magukat félretolja a burzsoázia tömege, amely ezt a köztársaságot joggal foglalja le mint a *maga tulajdonát*. De ez a burzsoá tömeg *royalista* volt. Egy része – a nagy földtulajdonosok – a *restauráció* alatt uralkodott és ezért *legitimista* volt. Másik része – a pénzarisztokraták és a nagyiparosok – a júliusi monarchia alatt uralkodott és ezért *orléanista* volt. A hadseregnek, az egyetemnek, az egyháznak, a barreaunak*, az akadémiának és a sajtónak a főméltóságai megoszlottak, jóllehet különböző arányban, a két oldal között. Itt, a polgári köztársaságban, amely sem a *Bourbon*, sem az *Orléans*, hanem a *Tőke* nevet viselte, megtalálták azt az államformát, amelyben *együttesen* uralkodhattak. Már a júniusi felkelés egyesítette őket a „rend pártjává". Most az volt a legközelebbi teendőjük, hogy eltávolítsák a burzsoá-republikánusok klikkjét, amely még birtokában tartotta a nemzetgyűlés helyeit. Amilyen brutálisan éltek vissza ezek a tiszta republikánusok a fizikai hatalommal a néppel szemben, éppoly gyáván, megszeppenten, bátortalanul, megtörten, harcképtelenül hátráltak meg most, amikor a végrehajtó hatalommal és a royalistákkal szemben kellett volna megvédeniök republikánusságukat és törvényhozó jogukat. Nem feladatom, hogy itt felbomlásuk szégyenletes történetét elbeszéljem. Kimúlás volt az, nem elbukás. Örök időkre eljátszották históriájukat, és a következő periódusban ezek a republikánusok mind a nemzetgyűlésen belül, mind azon kívül, már csak emlékekként szerepelnek, emlékekként, amelyek újra megelevenedni látszanak, mihelyt újra a köztársaság puszta nevéről van szó és valahányszor a forradalmi konfliktus azzal fenyeget, hogy a legalacsonyabb színvonalra süllyed. Mellékesen jegyzem meg, hogy az az újság, amely e pártnak nevet adott, a „National", a következő periódusban áttér a szocializmusra.

Mielőtt ezzel a periódussal végeznénk, még egy visszapillantást kell

* – ügyvédi karnak – *Szerk.*

vetnünk arra a két erőre, amelyek közül az egyik a másikat 1851 december 2-án megsemmisíti, holott 1848 december 20-tól az alkotmányozó gyűlés lelépéséig házastársi viszonyban éltek. E két erőn egyfelől Louis Bonaparte-ot, és másfelől a koalícióra lépett royalistáknak, a rendnek, a nagyburzsoáziának a pártját értjük. Bonaparte, elnöki tisztjének elfoglalásakor, nyomban rendpárti kormányt alakított, amelynek élére Odilon Barrot-t állította, nota bene, a parlamentáris burzsoázia legliberálisabb frakciójának régi vezérét. Barrot úr kihajszolta végre a kormányt, amelynek kísértete 1830 óta üldözte, sőt mi több, az elnökséget ebben a kormányban; ámde nem úgy, ahogy azt Lajos Fülöp alatt elképzelte, a parlamenti ellenzék legavanzsáltabb fejeként, hanem azzal a feladattal, hogy egy parlamentet agyonverjen, s szövetségben valamennyi ősellenségével, jezsuitákkal és legitimistákkal. Végre hazavitte a menyasszonyt, de csak miután az prostituálódott. Maga Bonaparte látszólag teljesen homályba burkolózott. Ama párt cselekedett helyette.

Mindjárt az első minisztertanácson elhatározták a római expedíciót,[89] s megállapodtak abban, hogy azt a nemzetgyűlés háta mögött hajtják végre és az ehhez szükséges eszközöket hamis ürüggyel csikarják ki tőle. Ilyenformán azzal kezdték, hogy a nemzetgyűlést becsapták s a külföld abszolút hatalmaival titkos összeesküvést szőttek a forradalmi római köztársaság ellen. Bonaparte ugyanilyen módon és ugyanezen manőverekkel készítette elő december 2-i csínyjét a royalista törvényhozó gyűlés és annak alkotmányos köztársasága ellen. Ne feledjük, hogy ugyanaz a párt, amely 1848 december 20-án Bonaparte kormányát megalakította, alkotta 1851 december 2-án a törvényhozó nemzetgyűlés többségét.

Az alkotmányozó nemzetgyűlés augusztusban elhatározta, hogy csak akkor oszlik fel, amikor már kidolgozott és kihirdetett egész sor alaptörvényt, amelyek az alkotmány kiegészítésére voltak hivatva. A rendpárt 1849 január 6-án Rateau képviselő útján azt a javaslatot tette a gyűlésnek, hogy ejtse el az alaptörvényeket és inkább *saját feloszlását* hozza határozatba. Nemcsak a kormány, Odilon Barrot úrral az élén, hanem a nemzetgyűlés valamennyi royalista tagja is azt harsogta a fülébe e pillanatban, hogy feloszlására szükség van a hitel helyreállításához, a rend konszolidálásához, ahhoz, hogy véget vessenek a bizonytalan provizóriumnak és megalapozzanak egy végleges állapotot, hogy a gyűlés akadályozza az új kormány produktivitását s pusztán rosszakaratból igyekszik létezését tovább tengetni, és hogy az ország már torkig van vele. Bonaparte megjegyezte magának mindezeket a szidalmakat a törvényhozó hatalom ellen, betanulta őket és 1851 december 2-án bebizonyította a parlamenti royalis-

táknak, hogy tanult tőlük. Saját jelszavaikat ismételte meg velük szemben.

A Barrot-kormány és a rendpárt tovább mentek. Egész Franciaországban *petíciókat* sugalmaztak a *nemzetgyűléshez*, amelyek barátságosan arra kérték, hogy tűnjön el. A nemzetgyűlés, a nép alkotmányosan szervezett kifejezője ellen ilyenformán a nép szervezetlen tömegeit vitték tűzbe. Megtanították Bonaparte-ot a parlamenti gyűlésektől a néphez apellálni. Végre 1849 január 29-én eljött az a nap, amelyen az alkotmányozó nemzetgyűlésnek határoznia kellett saját feloszlatásáról. A nemzetgyűlés arra ébredt, hogy az épületet, amelyben ülésezett, katonák szállták meg; Changarnier, a rendpárt tábornoka, akinek kezében egyesítve volt a nemzetőrségnek és a sorkatonaságnak a főparancsnoksága, nagy csapatszemlét tartott Párizsban, mintha csata készülne, és a koalícióra lépett royalisták fenyegetően kijelentették az alkotmányozó nemzetgyűlésnek, hogy erőszakot fognak alkalmazni, ha a szép szóra nem hajlik.[90] A nemzetgyűlés hajlott a szép szóra s már csak egy egészen rövid élethaladékot alkudott ki magának. Mi más volt január 29-e, mint az 1851 december 2-i coup d'état*, csak éppen Bonapartetal együtt a royalisták által a republikánus nemzetgyűlés ellen végrehajtva? Az urak nem vették észre, vagy nem akarták észrevenni, hogy Bonaparte 1849 január 29-ét felhasználta arra, hogy a csapatok egy részét a Tuileriáknál maga előtt elvonultassa, és mohón ragadta meg éppen ezt az alkalmat, a katonai hatalomnak a parlamenti hatalom elleni ezen első nyilvános bevetését, hogy Caligulát sejtessen önmagában. Ezek az urak persze csak az *ő* Changarnier-jukat látták.

Az egyik indítóok, amely a rend pártját még különösképpen arra késztette, hogy az alkotmányozó nemzetgyűlés élettartamát erőszakosan megrövidítse, az alkotmányt kiegészítő *alap*törvények voltak, mint a tanügyi törvény, a kultusztörvény stb. A koalícióra lépett royalistáknak nagyon fontos volt, hogy ezeket a törvényeket ők maguk csinálják és ne a bizalmatlanná vált republikánusokkal csináltassák. Ámde ezek közt az alaptörvények közt volt egy törvény a köztársasági elnök felelősségéről is. 1851-ben a törvényhozó gyűlés éppen egy ilyen törvény megszerkesztésével foglalkozott, amikor Bonaparte ezt a csínyt a december 2-i csínyjével megelőzte. Mit nem adtak volna a koalícióra lépett royalisták az 1851-es parlamenti téli hadjáratukban azért, ha már készen találták volna ezt a törvényt az elnök felelősségéről, mégpedig egy bizalmatlan, gyűlölködő republikánus gyűlés szövegezésében!

* – államcsíny – *Szerk.*

Az alkotmányozó nemzetgyűlést, azután, hogy 1849 január 29-én maga törte ketté utolsó fegyverét, a Barrot-kormány és a rend barátai halálra hajszolták, semmit nem mulasztottak el, ami megalázhatta, s önmagán kétségbeeső gyengeségében olyan törvényeket csikartak ki tőle, amelyek a közönség megbecsülése utolsó maradványainak elvesztésébe kerültek neki. Bonaparte, akit napóleoni rögeszméje foglalkoztatott, elég arcátlan volt ahhoz, hogy a parlamenti hatalom e lealacsonyítását nyilvánosan kiaknázza. Amikor ugyanis a nemzetgyűlés 1849 május 8-án megszavazta a kormány megrovását Civitavecchiának Oudinot által végrehajtott megszállása miatt és elrendelte, hogy a római expedíciót térítsék vissza állítólagos céljához, akkor Bonaparte a „Moniteur"-ben[91] ugyanaznap este levelet tett közzé Oudinot-hoz, amelyben szerencsét kíván neki hőstetteihez, s a parlamenti firkászokkal ellentétben máris a hadsereg nagylelkű védelmezőjeként tetszeleg. A royalisták mosolyogtak ezen. Azt hitték, hogy egyszerűen lépre ment nekik. Végül, amikor Marrast, az alkotmányozó nemzetgyűlés elnöke, pillanatnyilag veszélyeztetettnek vélte a nemzetgyűlés biztonságát és az alkotmányra támaszkodva kirendelt egy ezredest ezredével együtt, az vonakodott eleget tenni neki, a fegyelemre hivatkozott s Marrastot Changarnier-hoz utasította, aki gúnyosan elutasította őt azzal a megjegyzéssel, hogy nem szereti a baïonnette intelligente-okat*. 1851 novemberében, amikor a koalícióra lépett royalisták el akarták kezdeni a döntő harcot Bonaparte ellen, megpróbálták a hírhedt *quaestor-billjükben*[92] keresztülvinni azt az elvet, hogy a nemzetgyűlés elnöke közvetlenül kirendelhet csapatokat. Egyik tábornokuk, Le Flô írta alá a törvényjavaslatot. Ám hiába szavazott Changarnier a javaslat mellett, és hiába adózott hódolattal Thiers az egykori alkotmányozó gyűlés körültekintő bölcsességének. *Saint-Arnaud hadügyminiszter* ugyanúgy válaszolt neki, mint Changarnier válaszolt Marrastnak, mégpedig – a hegypárt zajos helyeslése közepette!

Így bélyegezte meg maga a *rend pártja*, amikor még csak kormány volt, de még nem nemzetgyűlés, a *parlamenti rezsimet*. És még felsikolt, amikor ezt 1851 december 2-a száműzi Franciaországból!

Mi szerencsés utat kívánunk ennek a rezsimnek.

* – intelligens szuronyokat – *Szerk.*

III

1849 május 28-án ült össze a törvényhozó nemzetgyűlés. 1851 december 2-án kergették szét. Ez a periódus öleli fel az *alkotmányos vagy parlamentáris* köztársaság élettartamát.*

Az első francia forradalomban a *konstitucionalisták* uralmára a *girondistáké* következik és a *girondisták* uralmára a *jakobinusoké*. E pártok mindegyike a haladóbb pártra támaszkodik. Mihelyt elég messzire vitte a forradalmat, úgyhogy többé nem tudja követni s még kevésbé tud az élén járni, a mögötte álló merészebb szövetséges félretolja s a guillotine-ra küldi őt. A forradalom ekképpen felfelé ívelő vonalban mozog.

Az 1848-as forradalom fordított irányú. A proletár párt mint a kispolgári-demokrata párt függeléke jelenik meg. Ez április 16-án, május 15-én[41] és a júniusi napokban elárulja és elejti a proletár pártot. A demokrata párt a maga részéről a burzsoá-republikánus párt vállára támaszkodik. Alighogy a burzsoá-republikánusok azt hiszik, hogy szilárdan állnak, lerázzák a terhes bajtársat és ők maguk a rendpárt vállára támaszkodnak. A rendpárt behúzza vállát, a burzsoá-republikánusokat lebukfencezteti és önmagát a fegyveres erő vállára veti. Még azt hiszi, hogy ennek vállán ül, amikor egy szép napon észreveszi, hogy a vállak szuronyokká változtak. Mindegyik párt hátra rúg a továbbhajtó párt felé, elöl pedig a visszanyomó pártra támaszkodik. Nem csoda, hogy ebben a nevetséges helyzetben elveszti az egyensúlyt, s az elkerülhetetlen arcfintorok után furcsa szökellések

---

* *Az 1852-es kiadásban itt még egy bekezdés szerepelt:*

Ez a periódus három fő korszakra oszlik: *1849 május 28-tól 1849 június 13-ig* – a demokrácia és a burzsoázia harca, a *kispolgári vagy demokrata párt veresége*; *1849 június 13-tól 1850 május 31-ig* – a burzsoáziának, azaz a koalícióra lépett orléanistáknak és legitimistáknak vagy a rend pártjának parlamenti diktatúrája, amely *az általános választójog eltörlésével* éri el a tetőpontját; *1850 május 31-től 1851 december 2-ig* – a burzsoázia és Bonaparte harca; *a burzsoá-uralom megdöntése, az alkotmányos vagy parlamentáris köztársaság pusztulása.* – *Szerk.*

közepette összeroskad. A forradalom ekképpen lefelé ívelő vonalban mozog. Még el sem takarították az utolsó februári barikádokat, még meg sem alakult az első forradalmi hatóság, s máris ebben a hátráló mozgásban van.

A tárgyalt periódus a kiáltó ellentmondások legtarkább keveréke: konstitucionalisták, akik nyíltan az alkotmány ellen konspirálnak, forradalmárok, akik bevallottan konstitucionalisták, egy nemzetgyűlés, amely mindenható akar lenni és folyvást parlamentáris marad; egy hegypárt, amely a tűrésben leli hivatását és elkövetkezendő győzelmek jövendölésével parírozza jelenbeli vereségeit; royalisták, akik a köztársaság pater conscriptusai* és akiket a helyzet arra kényszerít, hogy az ellenségeskedő királyi házakat, amelyeknek hívei, tartsák meg külföldön, a köztársaságot pedig, amelyet gyűlölnek, Franciaországban; egy végrehajtó hatalom, amely erejét magában a gyengeségében és tiszteletreméltóságát az önmaga iránt keltett megvetésben leli; egy köztársaság, amely nem egyéb, mint két monarchiának, a restaurációnak és a júliusi monarchiának az összesített becstelensége, az impérium címkéjével ellátva; – egyesülések, amelyeknek legelső klauzulája a szétválás, harcok, amelyeknek legelső törvénye az eldöntetlenség, féktelen, tartalmatlan agitáció a nyugalom nevében, a nyugalom legünnepélyesebb prédikálása a forradalom nevében, szenvedélyek igazság nélkül, igazságok szenvedély nélkül, hősök hőstettek nélkül, történelem események nélkül; fejlődés, amelynek mintha egyetlen hajtóereje a naptár lenne és amely kifáraszt ugyanazoknak a feszültségeknek és elernyedéseknek folytonos ismétlődésével; ellentétek, amelyek mintha csak azért korbácsolódnának periodikusan tetőpontjukra, hogy letompuljanak és összeomoljanak anélkül, hogy képesek volnának feloldódni; önhitten közszemlére tett erőfeszítések és polgári rémület a világvége veszélye miatt, ugyanakkor pedig a világmegmentők a legkicsinyesebb cselszövéseket és udvari komédiákat viszik színre, amelyek a maguk laisser aller-jában** nem annyira az ítélet napjára, mint inkább a fronde[93] idejére emlékeztetnek; – Franciaország hivatalos összlángesze tönkretéve egyetlen egyén fifikus ostobaságától; a nemzet összakarata, amely valahányszor az általános választójogban megszólal, a tömegérdekek megrögzött ellenségeiben keresi megfelelő kifejezését, míg végül egy kalóz önfejűségében találja meg azt. Ha akad történelmi szakasz, amely szürke alapon szürkére van festve, akkor ez az. Emberek és események fordított Schlemihlekként[94] jelennek meg, árnyak-

* – honatyái (a római szenátorok megszólítása) – *Szerk.*

** – szabad folyásában – *Szerk.*

ként, amelyek elvesztették testüket. Maga a forradalom megbénítja saját hordozóit, és csak ellenfeleit ruházza fel szenvedélyes erőszakossággal. Amikor a „vörös kísértet", amelyet az ellenforradalmárok folyvást felidéznek és kiűznek, végre megjelenik, akkor nem anarchista frígiai sapkával a fején jelenik meg, hanem a rend egyenruhájában, *vörös buggyosnadrágban*.

Láttuk már: Az a kormány, amelyet Bonaparte 1848 december 20-án, mennybemenetele napján beiktatott, a rendpártnak, a legitimista és orléanista koalíciónak kormánya volt. Ez a Barrot–Falloux-kormány túlélte a republikánus alkotmányozó gyűlést – amelynek élettartamát többé-kevésbé erőszakosan megrövidítette –, és még kezében volt a kormányrúd. Changarnier, a szövetkezett royalisták tábornoka, folyvást a maga személyében egyesítette az első katonai hadosztály és a párizsi nemzetőrség főparancsnokságát. Végül az általános választások nagy többséget biztosítottak a rendpártnak a nemzetgyűlésben. Itt összetalálkoztak Lajos Fülöp képviselői és pairjei a legitimisták szent csapatával, akik számára a nemzet nagyszámú szavazólapja a politikai színpadra szóló belépőjeggyé változott. A bonapartista népképviselők túl gyéren voltak ahhoz, hogy önálló parlamenti pártot alkothassanak és csak mint a rendpárt mauvaise queue-je* jelentek meg. Így a rendpárt birtokában volt a kormányhatalomnak, a hadseregnek és a törvényhozó testületnek, egyszóval az állam összhatalmának, erkölcsileg megerősítve az általános választások által, amelyek uralmát a nép akaratként tüntették fel, és azon győzelem által, amelyet az ellenforradalom az egész európai kontinensen egyidejűleg aratott.

Soha még párt nem kezdte meg hadjáratát nagyobb anyagi eszközökkel, kedvezőbb előjelek között.

A hajótörést szenvedett *tiszta republikánusok* száma a törvényhozó nemzetgyűlésben egy körülbelül ötven főnyi klikkre olvadt össze, élén az afrikai tábornokokkal, Cavaignackal, Lamoricière-ral, Bedeauval. A nagy ellenzéki pártot viszont a *hegypárt* alkotta. Ezt a parlamenti keresztnevet a *szociáldemokrata* párt adta magának. A nemzetgyűlés 750 szavazatából több mint 200-zal rendelkezett, és ezért legalábbis oly hatalmas volt, mint a rendpárt három frakciójának bármelyike magában véve. Az egész royalista koalícióval szembeni viszonylagos kisebbségét különös körülmények ellensúlyozni látszottak. Nemcsak az mutatkozott meg, hogy a vidéki választásokon jelentős számú hívet nyert a falusi népesség körében. Párizsnak majdnem valamennyi képviselőjét is a maga soraihoz számlálta, a

* – rossz uszálya – *Szerk.*

hadsereg három altiszt megválasztásával demokrata hitvallást tett, s a hegypárt fejét, Ledru-Rollint, a rendpárt minden képviselőjével szemben parlamenti nemesi rangra emelte az öt département, amely együttesen rá szavazott. Úgy látszott tehát – tekintve a royalistáknak egymás között és az egész rendpártnak Bonaparte-tal való elkerülhetetlen összeütközéseit –, hogy a hegypárt 1849 május 28-án a siker minden elemét kezében tartja. Két héttel később mindent elvesztett, a becsületet is beleszámítva.

Mielőtt a parlamenti történetet tovább követjük, néhány megjegyzésre van szükség, hogy elkerüljük a szokásos tévedéseket a tárgyalt korszak egész jellege tekintetében. Ha a demokraták módján nézzük, akkor a törvényhozó nemzetgyűlés periódusában ugyanarról van szó, mint az alkotmányozó nemzetgyűlés periódusában: egyszerűen republikánusok és royalisták harcáról. Magát a mozgalmat azonban a demokraták *egy* jelszóba foglalják össze: *„reakció"* – éjszaka, amikor minden tehén fekete, s amikor ledarálhatják éjjeliőri közhelyeiket. És persze első pillantásra a rendpárt különböző royalista frakciók gomolyagának látszik, amelyek nemcsak egymás ellen fondorkodnak, hogy mindegyik a saját trónkövetelőjét emelje trónra és az ellenpárt trónkövetelőjét kizárja, hanem valamennyien egyesülnek is a „köztársaság" elleni közös gyűlöletben és közös támadásokban. A hegypárt a maga részéről e royalista összeesküvéssel ellentétben a „köztársaság" képviselőjeként jelenik meg. Úgy tűnik, mintha a rendpárt állandóan egy olyan „reakcióval" foglalkozna, amely – nem többé és nem kevésbé, mint Poroszországban – a sajtó, az egyesülés stb. ellen irányul és a bürokráciának, a csendőrségnek és a parquet-nak* a brutális rendőri beavatkozásaiban foganatosul, mint Poroszországban. A „hegypárt" meg a maga részéről éppúgy folyton azzal foglalkozik, hogy ezeket a támadásokat elhárítsa és így az „örök emberi jogokat" védje, mint ezt minden úgynevezett néppárt többé-kevésbé tette másfél század óta. De a helyzetnek és a pártoknak közelebbi szemügyre vételekor eltűnik ez a felszíni látszat, amely e periódus *osztályharcát* és sajátságos arculatát elfátyolozza.

Legitimisták és orléanisták alkották, mint mondottuk, a rendpárt két nagy frakcióját. Vajon ami ezeket a frakciókat trónkövetelőikhez kötötte és egymástól elválasztotta, az csak a liliom és a trikolor volt, a Bourbon-ház és az Orléans-ház, a royalizmus különböző árnyalatai – vajon egyáltalán csak a royalizmus hitvallása? A Bourbonok alatt a *nagy földtulajdon* uralkodott papjaival és lakájaival, az Orléans-ok alatt a pénzarisztokrácia, a nagyipar, a nagykereskedelem, vagyis *a tőke* ügyvédekből, professzorokból

* – ügyészségnek – *Szerk.*

és ékesszólókból álló kíséretével. A legitim királyság csupán politikai kifejezése volt a földesurak öröklött uralmának, ahogy a júliusi monarchia csupán politikai kifejezése volt a polgári parvenük bitorolt uralmának. Ami tehát ezt a két frakciót elválasztotta egymástól, azok nem úgynevezett elvek, hanem anyagi létfeltételeik voltak, a tulajdon két különböző fajtája, a városnak és a falunak régi ellentéte, a tőke és a földtulajdon közötti vetélkedés. Hogy ugyanakkor régi emlékek, személyes ellenségeskedések, félelmek és remények, előítéletek és illúziók, rokon- és ellenszenvek, meggyőződések, hitcikkelyek és elvek is fűzték őket az egyik vagy a másik királyi házhoz – ki tagadná ezt? A tulajdon különböző formáin, a társadalmi létfeltételeken egy egész felépítmény emelkedik különböző és sajátságosan alakult érzésekből, illúziókból, gondolkodásmódokból és életszemléletekből. Ezeket az egész osztály teremti meg és alakítja ki a maga anyagi alapjaiból és a megfelelő társadalmi viszonyokból. Az egyes egyén, akihez mindez hagyományon és nevelésen át jut el, azt képzelheti, hogy ezek a tulajdonképpeni indítóokai és kiindulópontjai cselekvésének. Habár az orléanisták, a legitimisták, mindkét frakció önmagával és a *másikkal azt igyekezett elhitetni, hogy a két királyi ház iránti ragaszkodásuk* választja el őket egymástól, a tények később azt bizonyították, hogy ellenkezőleg, az érdekeik meghasonlottsága tiltotta a két királyi ház egyesülését. S ahogy a magánéletben különbséget teszünk között, amit egy ember hisz és mond önmagáról, és aközött, ami ő valóban és amit tesz, a történelmi harcokban *még sokkal inkább meg kell különböztetnünk* a pártok *frázisait* és képzelgéseit a valódi organizmusuktól és a valódi érdekeiktől, az elképzelésüket a realitásuktól. Orléanisták és legitimisták a köztársaságban egyforma igényekkel álltak egymás mellett. Habár mindegyik fél a másikkal szemben a *saját* királyi házának *restaurációját* akarta keresztülvinni, ez mégsem jelentett mást, mint azt, hogy a *két nagy érdek*, amelyekre a *burzsoázia* hasad – földtulajdon és tőke –, mindegyik a saját felsőbbségét és a másik alárendeltségét igyekezett restaurálni. A burzsoázia két érdekéről beszélünk, mert a nagy földtulajdon, feudális kacérkodása és faji gőgje ellenére, teljesen elpolgáriasodott a modern társadalom fejlődése következtében. Így Angliában a toryk sokáig azt képzelték magukról, hogy a királyságért, az egyházért és az óangol alkotmány szépségeiért rajonganak, amíg a veszély napja ki nem csikarta belőlük a vallomást, hogy csak a *földjáradékért* rajonganak.*

A koalícióra lépett royalisták az egymás ellen folytatott intrikáikat a

* *V. ö. 322–327. old. – Szerk.*

sajtóban, Emsben, Claremontban,[95] a parlamenten kívül vitték színre. A kulisszák mögött megint magukra öltötték régi orléanista és legitimista libériájukat, s megint eljátszották régi lovagi tornáikat. De a nyilvános színpadon, a nagy politikai drámáikban, nagy parlamenti pártként, puszta hajbókolással fizetik ki megfelelő királyi házukat és elnapolják a monarchia restaurációját in infinitum*. Valódi ügyüket mint a *rend pártja* intézik, vagyis *társadalmi*, nem pedig *politikai* cégér alatt, mint a polgári világrend képviselői, nem pedig mint kóbor hercegnők lovagjai; mint burzsoá-osztály más osztályokkal szemben, nem pedig mint royalisták a republikánusok ellen. S mint a rend pártja korlátlanabb és keményebb uralmat gyakoroltak a társadalom egyéb osztályai felett, mint bármikor azelőtt a restauráció vagy a júliusi monarchia alatt, ahogy ez az uralom egyáltalán csak a parlamentáris köztársaság formájában volt lehetséges, mert csak ebben a formában egyesülhetett a francia burzsoázia két nagy alosztálya, tehát csak ebben a formában tűzhették napirendre osztályuk uralmát ezen osztály egyik kiváltságos frakciójának rezsimje helyett. S ha ennek ellenére a rend pártjaként is inzultálták a köztársaságot és hangot adtak ellenszenvüknek iránta, ez nemcsak royalista visszaemlékezésből történt. Ösztönük sugallta, hogy a köztársaság betetőzi ugyan politikai uralmukat, de egyszersmind aláássa annak társadalmi alapját, mert most közvetítés nélkül kell a leigázott osztályokkal szembenállniok s velük megbirkózniok, a korona által nyújtott fedezék nélkül, anélkül, hogy a nemzet érdeklődését az egymás között s a királysággal vívott alárendelt harcaikkal levezethetnék. A gyengeség érzése volt az, ami visszarettentette őket saját osztályuralmuk tiszta feltételeitől s visszakívántatta velük annak tökéletlenebb, fejletlenebb és éppen ezért veszélytelenebb formáit. Ezzel szemben valahányszor a koalícióra lépett royalisták összeütközésbe kerülnek a velük szembenálló trónkövetelővel, Bonaparte-tal, valahányszor azt hiszik, hogy a végrehajtó hatalom parlamenti mindenhatóságukat fenyegeti, valahányszor tehát uralmuk politikai jogcímét kell kidomborítaniok, *republikánusokként* lépnek fel, nem pedig *royalistákként*, kezdve az orléanista Thiers-en, aki figyelmezteti a nemzetgyűlést, hogy a köztársaság választja el őket egymástól a legkevésbé, egészen a legitimista Berryer-ig, aki 1851 december 2-án, a háromszínű szalaggal övezve, a tizedik kerületi elöljáróság épülete előtt összegyűlt népnek tribunként a köztársaság nevében szónokol. Igaz, hogy a visszhang gúnyosan feléje kiáltja: V. Henrik! V. Henrik!

A koalícióra lépett burzsoáziával szemben kialakult egy kispolgárok és

* – a végtelenségig – *Szerk.*

munkások közötti koalíció: az úgynevezett *szociáldemokrata* párt. A kispolgárok azt látták, hogy az 1848-as júniusi napok után rosszul jutalmazták őket, hogy anyagi érdekeik veszélyeztetve vannak és hogy az ezen érdekek érvényesítésére hivatott demokratikus biztosítékokat az ellenforradalom kérdésessé teszi. Ezért közeledtek a munkásokhoz. Másfelől parlamenti képviseletük, a burzsoá-republikánusok diktatúrája idején félretolt *hegypárt*, az alkotmányozó nemzetgyűlés életének második felében a Bonaparte és a royalista miniszterek elleni harcával visszahódította elvesztett népszerűségét. E párt szövetséget kötött a szocialista vezérekkel. A kibékülést 1849 februárjában banketteken ünnepelték. Közös programot dolgoztak ki, közös választási bizottságokat alakítottak és közös jelölteket állítottak. A proletariátus szociális követeléseinek lefaragták a forradalmi élét és demokratikus fordulatot adtak nekik, a kispolgárság demokratikus igényeit megfosztották pusztán politikai formájuktól és szocialista élüket helyezték előtérbe. Így keletkezett a *szociáldemokrácia*. E kombináció eredménye, az új *hegypárt*, néhány a munkásosztályból származó mellékszereplőt és néhány szocialista szektariánust leszámítva, ugyanazokat az elemeket foglalta magában, mint a régi hegypárt, csak számban megerősödve. De a hegypárt a fejlődés során megváltozott azzal az osztállyal együtt, amelyet képviselt. A szociáldemokrácia sajátságos jellege abban foglalható össze, hogy demokratikus-republikánus intézményeket követel eszközként, nem ahhoz, hogy a két végletet, a tőkét és a bérmunkát megszüntesse, hanem ahhoz, hogy ellentétüket letompítsa és összhanggá változtassa. Bármily különböző rendszabályokat javasolnak is e cél elérésére, bármennyire felcicomázza is magát ez a cél többé-kevésbé forradalmi képzetekkel, a tartalom ugyanaz marad. Ez a tartalom pedig a társadalom megváltoztatása demokratikus úton, de a kispolgáriasság határain belül való megváltoztatása. Csak nem kell korlátolt módon azt képzelni, hogy a kispolgárság elvileg önző osztályérdeket akar keresztülvinni. Ellenkezőleg, azt hiszi, hogy felszabadulásának *különös* feltételei azok az *általános* feltételek, amelyek egyedül teszik lehetővé a modern társadalom megmentését és az osztályharc elkerülését. Éppoly kevéssé kell azt képzelni, hogy a demokrata képviselők mármost valamennyien shopkeeperek* vagy ezeknek a rajongói. Műveltségük s egyéni helyzetük tekintetében olyan távol állhatnak tőlük, mint ég a földtől. Ami őket a kispolgár képviselőivé teszi, az az, hogy a fejükben nem jutnak túl azokon a korlátokon, amelyeken amaz az életben nem jut túl, hogy ezért ők az elméletben ugyanazokra a feladatokra és

* – szatócsok – *Szerk.*

megoldásokra hajtatnak, amelyekre amazt hajtja a gyakorlatban az anyagi érdek és a társadalmi helyzet. Egyáltalában ez a viszonyuk valamely osztály *politikai* és *irodalmi képviselőinek* ahhoz az osztályhoz, amelyet képviselnek.

Ebből a fejtegetésből magától értetődik, hogy amikor a hegypárt a rendpárttal folyton a köztársaságért és az úgynevezett emberi jogokért küzd, akkor a hegypárt végcélja nem a köztársaság, sem pedig az emberi jogok, éppoly kevéssé, ahogy egy hadsereg, amelyet meg akarnak fosztani fegyvereitől s amely ezellen védekezik, nem azért lépett a harc mezejére, hogy a fegyverei birtokában maradjon.

A rend pártja mindjárt a nemzetgyűlés összeültekor provokálta a hegypártot. A burzsoázia most szükségesnek érezte, hogy leszámoljon a demokrata kispolgárokkal, ahogy egy évvel azelőtt megértette annak szükségességét, hogy végezzen a forradalmi proletariátussal. Csakhogy az ellenfél helyzete más volt. A proletár párt ereje az utcában gyökerezett, a kispolgároké magában a nemzetgyűlésben. Ki kellett hát csalni őket a nemzetgyűlésből az utcára, és velük magukkal szétzúzatni parlamenti hatalmukat, mielőtt még idő és alkalom azt megszilárdíthatta volna. A hegypárt hanyatt-homlok rohant a csapdába.

A csalétek, amelyet elébe vetettek, Rómának a francia csapatok által történt bombázása volt. Ez megsértette az alkotmány V. cikkelyét, amely szerint a francia köztársaságnak tilos haderőit egy másik nép szabadsága ellen felhasználni. Ezenfelül az 54. § szerint az is tilos, hogy a végrehajtó hatalom bármiféle hadüzenetet intézzen a nemzetgyűlés hozzájárulása nélkül, az alkotmányozó nemzetgyűlés pedig a május 8-i határozatával helytelenítette a római expedíciót. Ezeknek az okoknak alapján Ledru-Rollin 1849 június 11-én vádindítványt terjesztett be Bonaparte és miniszterei ellen. Thiers darázsszúrásai által felingerelve éppenséggel arra a fenyegetésre ragadtatta magát, hogy az alkotmányt minden eszközzel, még fegyverrel a kézben is megvédi. A hegypárt *egy* emberként emelkedett fel és megismételte ezt a fegyverbehívást. Június 12-én a nemzetgyűlés elvetette a vádindítványt, és a hegypárt elhagyta a parlamentet. A június 13-i események ismeretesek: a hegypárt egy részének kiáltványa, amelyben Bonaparte-ot és miniszterei „alkotmányon kívül állóknak" nyilvánították; a demokrata nemzetőrök utcai felvonulása, akik fegyvertelenek lévén, Changarnier csapataival szembekerülve szétszaladtak stb. stb. A hegypárt egy része külföldre menekült, egy másik részét átadták a bourges-i vésztörvényszéknek, a maradék részt pedig egy parlamenti szabályzattal a nemzetgyűlés elnökének iskolamesteri felügyelete alá rendelték.[96] Párizst megint ostromállapotba helyezték és nemzetőrségének demokratikus részét

feloszlatták. Így törték meg a hegypárt befolyását a parlamentben, és a kispolgárok hatalmát Párizsban.

Lyont, ahol június 13-a véres munkásfelkelésre adta meg a jelt, a környező öt département-nal együtt szintén ostromállapotban levőnek nyilvánították, s ez az állapot mind e pillanatig tart.

A hegypárt zöme cserbenhagyta élcsapatát, amennyiben megtagadta proklamációjának az aláírását. A sajtó dezertált, amennyiben csak két újság merte nyilvánosságra hozni a pronunciamentót*. A kispolgárok elárulták képviselőiket, amennyiben a nemzetőrök távol maradtak, vagy ahol megjelentek, megakadályozták a barikádépítést. A képviselők rászedték a kispolgárokat, amennyiben a hadseregbeli állítólagos szövetségesek sehol sem voltak láthatók. Végül a demokrata párt ahelyett, hogy újabb erőt nyert volna a proletariátustól, megfertőzte azt saját gyengeségével, és — mint rendszerint a fennkölt demokrata tettek esetében — a vezetőknek megvolt az az elégtételük, hogy „népüket" dezertálással, a népnek pedig megvolt az az elégtétele, hogy vezetőit csalárdsággal vádolhatta.

Ritkán hirdettek meg akciót nagyobb zajjal, mint a hegypárt küszöbönálló hadjáratát, ritkán kürtöltek ki eseményt nagyobb magabiztossággal és oly sokkal idő előtt, mint a demokrácia elkerülhetetlen győzelmét. Egész bizonyos: a demokraták hisznek a kürtökben, amelyeknek harsogásától Jerikó falai ledőltek. S valahányszor a zsarnokság sáncai előtt állanak, igyekeznek a csodát utánozni. Ha a hegypárt a parlamentben akart győzni, nem lett volna szabad fegyverbe hívnia. Ha a parlamentben fegyverbe hívott, nem lett volna szabad az utcán parlamentárisan viselkednie. Ha komolyan gondolta a békés tüntetést, akkor dőreség volt nem előre látnia, hogy harciasan fogják fogadni. Ha valódi harcra törekedett, akkor eredeti dolog volt letenni azokat a fegyvereket, amelyekkel azt meg kellett volna vívnia. De a kispolgárok és demokrata képviselőik forradalmi fenyegetései nem egyebek, mint kísérletek az ellenfél megfélemlítésére. S ha zsákutcába tévedtek, ha eléggé kompromittálták magukat ahhoz, hogy rákényszerülnek fenyegetéseik valóra váltására, akkor ez olyan kétértelmű módon történik, amely mit sem kerül inkább, mint a célhoz vezető eszközöket, és ürügyeket keres a vereségre. A harsogó nyitány, amely a harcot meghirdette, csüggedt dörmögéssé válik, mihelyt a harcnak el kell kezdődnie, a színészek nem veszik többé au sérieux** önmagukat, s a cselekmény laposra zsugorodik, mint egy léggömb, amelybe gombostűt szúrnak.

---

* — kormány elleni harcias kiáltványt — *Szerk.*

** — komolyan — *Szerk.*

Egyetlen párt sem túlozza el jobban önmaga előtt eszközeit, mint a demokrata párt, egyik sem ámítja önmagát könnyelműbben a helyzetet illetően. Ha a hadsereg egy része mellette szavazott, a hegypárt máris meg volt győződve arról, hogy a hadsereg fel fog őérte lázadni. S milyen alkalomból? Abból az alkalomból, amelynek a csapatok álláspontjáról nem volt más értelme, mint hogy a forradalmárok a római katonák pártját fogták a francia katonák ellen. Másrészt 1848 júniusának emlékei még túl frissek voltak, semhogy ne élt volna a proletariátusban egy mély ellenszenv a nemzetőrséggel szemben, a titkos társaságok vezetőiben pedig egy erős bizalmatlanság a demokrata vezetőkkel szemben. Ezeknek az egyenetlenségeknek az elsimításához veszélyben forgó nagy közös érdekek kellettek volna. Egy elvont alkotmány-paragrafus megsértése nem kínálkozhatott ilyen érdek gyanánt. Nem sértették-e meg már ismételten az alkotmányt, maguknak a demokratáknak a bizonykodása szerint is? Nem bélyegezték-e meg az alkotmányt a legnépszerűbb újságok mint ellenforradalmi tákolmányt? De a demokrata, mivel a kispolgárságot képviseli, tehát egy *átmeneti osztályt*, amelyben egyszerre két osztály érdekei letompulnak, azt képzeli magáról, hogy egyáltalában az osztályellentét fölé emelkedik. A demokraták elismerik, hogy egy kiváltságos osztály áll velük szemben, de ők a nemzet valamennyi többi részével együtt alkotják a *népet*. Amit ők képviselnek, az a *népjog*; ami őket érdekli, az a *népérdek*. Nekik ezért nincs szükségük arra, hogy egy küszöbönálló harc előtt megvizsgálják a különböző osztályok érdekeit és állásait. Nekik nincs szükségük arra, hogy saját eszközeiket túlságosan gondosan mérlegeljék. Nekik éppen csak jelt kell adniok, hogy a *nép* a maga összes kimeríthetetlen erőforrásaival a *sanyargatókra* vesse magát. Ha aztán a kivitelnél érdekeik érdekteleneknek és erejük erőtlenségnek bizonyul, akkor ez vagy kártékony szofistákon múlik, akik az *oszthatatlan népet* különböző ellenséges táborokra szaggatják, vagy a hadsereg túl elállatiasodott és túl elvakult volt ahhoz, hogy a demokrácia tiszta céljait saját javaként fogja fel, vagy a kivitel egy részletén feneklett meg az egész, vagy pedig egy előre nem látott véletlen hiúsította meg ezúttal a játszmát. A demokrata mindenesetre éppoly makulátlanul kerül ki a legcsúfosabb vereségből, amilyen ártatlanul belekerült, azzal az újdonsült meggyőződéssel, hogy neki győznie kell, hogy nem neki magának és pártjának kell a régi álláspontot feladnia, hanem megfordítva, a viszonyoknak kell őhozzá érlelődniök.

Ne képzeljük ezért, hogy a megtizedelt, megtört, az új parlamenti szabályzattal megalázott hegypárt túlságosan szerencsétlen volt. Ha június 13-a eltávolította vezetőit, másrészt helyet csinál alárendeltebb kapacitásoknak,

akiknek ez az új pozíció hízeleg. Ha parlamenti erőtlenségük nem volt többé kétségbe vonható, most már jogosan korlátozhatták cselekvésüket az erkölcsi felháborodás kitöréseire és dörgedelmes szónoklásra. Ha a rendpárt úgy tett, mintha bennük mint a forradalom utolsó hivatalos képviselőiben látná az anarchia minden rémségének megtestesülését, a valóságban annál sekélyesebbek és szerényebbek lehettek. Június 13-a miatt pedig ezzel a mélyértelmű fordulattal vigasztalódtak: De ha az általános választójoghoz mernek nyúlni, akkor aztán! Akkor megmutatjuk, kik vagyunk. Nous verrons.*

Ami a külföldre menekült hegypártiakat illeti, elég itt megemlíteni, hogy Ledru-Rollin azért, mert sikerült neki alig két hét alatt a hatalmas pártot, melynek élén állt, menthetetlenül tönkretennie, most hivatva érezte magát, hogy in partibus francia kormányt alakítson; hogy alakja a messzeségben, eltávolítva a cselekvés talajától, abban a mértékben nőtt, amelyben a forradalom színvonala süllyedt és a hivatalos Franciaország hivatalos nagyságai törpültek; hogy 1852 republikánus pretendenseként szerepelhetett; hogy időszakonként köriratokat intézett a havasalföldiekhez és más népekhez, s ezekben a kontinens zsarnokait a maga és szövetségesei tetteivel fenyegette. Nem volt-e némi igaza Proudhonnak, amikor ezeknek az uraknak odakiáltotta: „Vous n'êtes que des blagueurs"**?

Június 13-án a rendpárt nemcsak a hegypártot törte meg, hanem azt is keresztülvitte, hogy az *alkotmányt alárendeljék a nemzetgyűlés többségi határozatainak*. A köztársaságot pedig így értelmezte: a burzsoázia a köztársaságban parlamentáris formák között uralkodik, nem korlátoztatván, mint a monarchiában, a végrehajtó hatalom vétója vagy a parlament feloszlathatósága által. Ez volt a *parlamentáris köztársaság*, ahogy Thiers nevezte. De ha a burzsoázia június 13-án biztosította mindenhatóságát a parlament épületén belül, nem sújtotta-e magát a parlamentet a végrehajtó hatalommal és a néppel szemben gyógyíthatatlan gyengeséggel, amikor e parlament legnépszerűbb részét kitaszította? Amikor számos képviselőt minden további ceremónia nélkül a parquet megkeresésének kiszolgáltatott, saját parlamenti sérthetetlenségét szüntette meg. A megalázó szabályzat, amelynek a hegypártot alávetette, ugyanolyan mértékben emeli magasabbra a köztársaság elnökét, amilyen mértékben a nép egyes képviselőit lejjebb szorítja. Azzal, hogy az alkotmányos berendezkedés védelmére irányuló felkelést anarchikus, a társadalom felforgatását célzó

* – Majd meglátjuk. – *Szerk.*

** – „Szószátyárok vagytok, semmi egyebek" – *Szerk.*

tettnek bélyegezte, megtiltotta önmagának, hogy a felkeléshez apelláljon, mihelyt a végrehajtó hatalom vele szemben sértené meg az alkotmányt. S a történelem iróniája úgy hozza, hogy azt a tábornokot, aki Bonaparte megbízásából Rómát bombázta, s így a közvetlen indítóokot szolgáltatta a június 13-i alkotmányos lázadáshoz, hogy *Oudinot-t* a rendpárt 1851 december 2-án kénytelen könyörögve és hasztalanul felkínálni a népnek az alkotmány tábornokaként Bonaparte ellen. Június 13-ának egy másik hőse, *Vieyra*, aki a nemzetgyűlés szószékéről dicséretet aratott azokért a brutalitásokért, amelyeket demokrata újságok helyiségeiben a pénzarisztokráciához tartozó nemzetőrök bandájának élén elkövetett, ugyanez a Vieyra be volt avatva Bonaparte összeesküvésébe és lényegesen hozzájárult ahhoz, hogy a nemzetgyűlést halála órájában elvágták annak minden lehetőségétől, hogy a nemzetőrség megvédje.

Június 13-ának még más értelme is volt. A hegypárt Bonaparte vád alá helyezését akarta kicsikarni. Veresége tehát Bonaparte közvetlen győzelme volt, személyes diadala demokrata ellenségei felett. A rend pártja kivívta a győzelmet, Bonaparte-nak csak le kellett aratnia. Meg is tette. Június 14-én Párizs falain egy kiáltvány volt olvasható, amelyben az elnök, mintegy a maga közreműködése nélkül, vonakodva, pusztán az események ereje által kényszerítve, kilép kolostori elzárkózottságából, mint a félreismert erény panaszkodik ellenfeleinek rágalmai miatt, s miközben a maga személyét látszik a rend ügyével azonosítani, éppen ellenkezőleg, a rend ügyét azonosítja a maga személyével. Ezenfelül, jóllehet a nemzetgyűlés utólag jóváhagyta a Róma elleni expedíciót, de Bonaparte volt az, aki kezdeményezte. Miután újra bevezette Sámuel főpapot a Vatikánba, remélhette, hogy ő Dávid királyként vonul be a Tuileriákba.[97] Megnyerte magának a papokat.

A június 13-i lázadás, mint láttuk, békés utcai felvonulásra korlátozódott. Nem volt hát semmiféle harci babér, amit vele szemben arathattak volna. Mégis, ebben a hősökben és eseményekben oly szegény korban, a rendpárt ezt a vérontás nélküli csatát második Austerlitzcé[98] avatta. Szószék és sajtó a néptömegekkel mint az anarchia erőtlenségével szemben a hadsereget mint a rend erejét és Changarnier-t mint a „társadalom védőbástyáját" dicsőítette. Ezt a misztifikációt végül ő maga is elhitte. De suba alatt a kétesnek tűnő hadtesteket elhelyezték Párizsból, azokat az ezredeket, amelyeknél a választások a legdemokratikusabban ütöttek ki, Franciaországból Algírba száműzték, a csapatokból a nyugtalanfejűeket büntetőosztagokba irányították, végül módszeresen keresztülvitték a sajtó kizárását a kaszárnyából és a kaszárnya kizárását a polgári társadalomból.

Itt elérkeztünk a francia nemzetőrség történetének döntő fordulópontjához. 1830-ban a nemzetőrség döntötte el a restauráció bukását. Lajos Fülöp alatt kudarcot vallott minden lázadás, amelyben a nemzetőrség a katonaság oldalán állt. Amikor az 1848 februári napokban a nemzetőrség a felkeléssel szemben passzívnak, Lajos Fülöppel szemben pedig kétesnek mutatkozott, Lajos Fülöp elveszettnek tartotta magát és el is volt veszve. Így az a meggyőződés vert gyökeret, hogy a forradalom a nemzetőrség *nélkül* s a hadsereg a nemzetőrség *ellen* nem győzhet. A hadsereg babonás hite volt ez a polgári mindenhatóságban. Az 1848-as júniusi napok, amikor a nemzetőrség egésze a sorkatonasággal együtt leverte a felkelést, megerősítette ezt a babonát. Bonaparte hatalomra kerülése után a nemzetőrség pozíciója némiképpen hanyatlott azáltal, hogy parancsnokságát Changarnier személyében alkotmányellenesen egyesítették az első katonai hadosztály parancsnokságával.

Ahogy itt a nemzetőrség feletti parancsnokság a katonai főparancsnok egyik attributumának, úgy maga a nemzetőrség már csak a sorkatonaság függelékének mutatkozott. Június 13-án végül megtörték a nemzetőrséget: mégpedig nemcsak a részleges feloszlatásával, amely ettől fogva periodikusan Franciaország minden pontján megismétlődött és csak romokat hagyott belőle. A június 13-i tüntetés mindenekelőtt a demokrata nemzetőrök tüntetése volt. Ha fegyvereiket nem is, de egyenruhájukat szembe állították a hadsereggel, márpedig éppen ebben az egyenruhában rejlett a talizmán. A hadsereg meggyőződött arról, hogy ez az egyenruha éppolyan gyapjúrongy, mint más rongy. A varázs megtört. Az 1848-as júniusi napokban burzsoázia és kispolgárság nemzetőrségként egyesült a hadsereggel a proletariátus ellen, 1849 június 13-án a burzsoázia a kispolgári nemzetőrséget a hadsereggel kergettette szét, 1851 december 2-án magának a burzsoáziának a nemzetőrsége már nem volt sehol, és Bonaparte ezt a tényt csak megállapította, amikor utólag aláírta a feloszlatásáról szóló rendeletet. Így a burzsoázia maga törte ketté utolsó fegyverét a hadsereggel szemben, de ketté kellett törnie attól a pillanattól kezdve, amikor a kispolgárság nem vazallusként mögötte, hanem rebellisként előtte állt, ahogy egyáltalán az abszolutizmussal szembeni minden védelmi eszközét saját kezével kellett szétrombolnia, mihelyt ő maga abszolúttá vált.

A rendpárt eközben úgy ünnepelte a hatalom visszahódítását — amely 1848-ban csak azért látszott elveszettnek, hogy 1849-ben korlátaitól megszabadulva újra előkerüljön —, hogy szidalmazta a köztársaságot és az alkotmányt, hogy elátkozott minden eljövendő, jelenlegi és elmúlt forradalmat, beleértve azt is, amit saját vezérei csináltak, hogy olyan törvényeket

hozott, amelyek a sajtót gúzsba kötötték, az egyesülési szabadságot megsemmisítették és az ostromállapotot szerves intézményként szabályozták. Majd a nemzetgyűlés elnapolta magát augusztus közepétől október közepéig, miután távolléte idejére egy permanencia-bizottságot nevezett ki. E szünet alatt a legitimisták Emsszel, az orléanisták Claremonttal intrikáltak, Bonaparte a hercegi körutazásaival intrikált, a département-ok tanácsai pedig úgy, hogy az alkotmány revízióját tárgyalták – csupa olyan mozzanat, amelyek a nemzetgyűlés periodikus szüneteiben rendszeresen visszatérnek, s amelyekbe csak akkor akarok belebocsátkozni, amikor eseményekké válnak. Itt még csak annyit jegyzek meg, hogy a nemzetgyűlés apolitikusan cselekedett, amikor hosszabb intervallumokra eltűnt a színpadról, s a köztársaság élén már csak *egy*, jóllehet siralmas alakot hagyott szem előtt, Louis Bonaparte alakját, miközben a rend pártja, a közönség megbotránkozására, royalista alkotóelemeire bomlott és egymással ellenkező restaurációs vágyai után futott. Valahányszor ezekben a szünetekben a *parlament* zavarkeltő lármája elnémult és a teste feloldódott a nemzetben, félreismerhetetlenül megmutatkozott, hogy már csak *egyvalami* hiányzik e köztársaság igazi alakjának tökéletessé tételéhez: a *parlament* szüneteinek állandósítása s a *köztársaság* feliratának – Liberté, Egalité, Fraternité – helyettesítése ezen egyértelmű szavakkal: Infanterie, Cavalerie, Artillerie!*

* – Gyalogság, Lovasság, Tüzérség! – *Szerk.*

IV

1849 október közepén a nemzetgyűlés újra összeült. November elsején Bonaparte üzenettel lepte meg, amelyben a Barrot–Falloux-kormány elbocsátását s új kormány alakítását jelentette be. Soha még lakájokat nem kergettek el kevesebb teketóriával a szolgálatból, mint Bonaparte a maga minisztereit. A nemzetgyűlésnek szánt rúgásokat egyelőre Barrot és társai kapták.

A Barrot-kormány, mint láttuk, legitimistákból és orléanistákból tevődvén össze, a rendpárt kormánya volt. Bonaparte-nak szüksége volt rá ahhoz, hogy a republikánus alkotmányozó gyűlést feloszlassa, a Róma elleni expedíciót nyélbe üsse és a demokrata pártot megtörje. E kormány mögött ő látszólag eltűnt, a kormányzati hatalmat a rendpártnak engedte át, s azt a szerény jellem-álarcot öltötte magára, amelyet Lajos Fülöp alatt az újságok felelős kiadója viselt, az homme de paille* álarcát. Most ledobta a lárvát, mert ez többé nem könnyű fátyol volt, amely mögé arculatát elrejthette, hanem vasálarc, amely megakadályozta abban, hogy saját arculatát megmutassa. A Barrot-kormányt azért helyezte hivatalba, hogy a rendpárt nevében a republikánus nemzetgyűlést szétrobbantsa; azért bocsátotta el, hogy saját nevét a rendpárt nemzetgyűlésétől függetlennek nyilvánítsa.

Erre az elbocsátásra nem hiányoztak elfogadható ürügyek. A Barrot-kormány még az illendőségi formákat is elhanyagolta, amelyek a köztársaság elnökét hatalomnak tüntethették volna fel a nemzetgyűlés mellett. A nemzetgyűlés szünetelése alatt Bonaparte közzétette Edgar Neyhez intézett levelét, amelyben mintha rosszallotta volna a pápa** antiliberális fellépését, mint ahogy az alkotmányozó gyűléssel szembehelyezkedve levelet tett közzé, amelyben Oudinot-t a római köztársaság ellen intézett támadásért megdicsérte. Amikor mármost a nemzetgyűlés megszavazta a római expedíció

* — stróman — *Szerk.*
** IX. Pius. - *Szerk.*

költségvetését, Victor Hugo, állítólagos liberalizmusból, szóvá tette az említett levelet. A rendpárt azt az ötletet, hogy Bonaparte ötleteinek bármiféle politikai súlyuk lehetne, megvetően hitetlenkedő felkiáltásokba fojtotta. Egyetlen miniszter sem vette fel a Bonaparte-nak odadobott kesztyűt. Egy más alkalommal Barrot, ismert üres pátoszával, a felháborodás szavait ejtette a szónoki emelvényről azokról a „visszataszító üzelmekről", amelyek, kijelentése szerint, az elnök legközvetlenebb környezetében végbemennek. Végül a kormány, miközben az orléans-i hercegnének özvegyi járadékot eszközölt ki a nemzetgyűléstől, minden olyan indítványt elutasított, amely az elnöki civillista felemelését célozta. És Bonaparte-ban a császári trónkövetelő annyira bensőségesen egybeolvadt a lezüllött szerencselovaggal, hogy az az *egy* nagy eszme, hogy ő hivatott a császárság restaurálására, mindig kiegészült azzal a másikkal, hogy a francia nép hivatott az ő adósságai kifizetésére.

A Barrot–Falloux-kormány volt a Bonaparte által életre hívott első és utolsó *parlamentáris kormány*. Ezért elbocsátása döntő fordulópont. Ezzel a rendpárt elvesztette – hogy soha többé ne hódítsa vissza – a parlamentáris rezsim megtartásához nélkülözhetetlen egyik posztot, a végrehajtó hatalom fogódzóját. Könnyen érthető, hogy olyan országban, mint Franciaország, ahol a végrehajtó hatalom több mint félmillió egyénből álló hivatalnoksereg felett rendelkezik, tehát az érdekek és az exisztenciák óriási tömegét tartja állandóan a legfeltétlenebb függőségben, ahol az állam a polgári társadalmat a legátfogóbb életmegnyilvánulásaitól egészen a legjelentéktelenebb megmoccanásaiig, a legáltalánosabb létezési módjaitól egészen az egyének magánexisztenciájáig behálózza, ellenőrzi, rendszabályozza, szemmel tartja s gyámkodik felette, ahol ez az élősdi test a legrendkívülibb központosítás folytán olyan mindenütt-jelenvalóságra, mindentudásra, olyan gyors mozgási képességre és rugalmasságra tesz szert, amely csak a valóságos társadalmi test tehetetlen önállótlanságában, zilált idomtalanságában lel analógiára, hogy egy ilyen országban a nemzetgyűlés a miniszteri állások felett való rendelkezéssel együtt minden valóságos befolyását veszni hagyta, ha ugyanakkor nem egyszerűsítette az államigazgatást, ha nem csökkentette amennyire csak lehet a hivatalnokséreget, végül pedig, ha nem tette lehetővé a polgári társadalomnak és a közvéleménynek, hogy megteremtsék saját, a kormányzati hatalomtól független szerveiket. De a francia burzsoázia *anyagi érdeke* éppen a legbensőbben össze van szövődve ennek a széles és sokfelé elágazó államgépezetnek a fenntartásával. Itt helyezi el fölös népességét és egészíti ki állami fizetések formájában azt, amit profitok, kamatok, járadékok és tiszteletdíjak formájá-

ban nem vághat zsebre. Másrészt *politikai érdeke* arra kényszerítette, hogy az elnyomást, tehát az államhatalom eszközeit és személyzetét napról napra növelje, miközben egyidejűleg szakadatlan háborút kellett viselnie a közvélemény ellen és a társadalom önálló mozgásszerveit bizalmatlanul csonkítania, bénítania kellett mindenütt, ahol nem sikerült azokat teljesen amputálnia. Így a francia burzsoáziát osztályhelyzete kényszerítette arra, hogy egyrészt minden parlamenti hatalomnak, tehát a saját parlamenti hatalmának életfeltételeit is megsemmisítse, másrészt a vele szemben ellenséges végrehajtó hatalmat ellenállhatatlanná tegye.

Az új kormányt d'Hautpoul-kormánynak nevezték. Nem azért, mintha d'Hautpoul tábornok miniszterelnöki rangot kapott volna. Ellenkezőleg, Barrot-val együtt Bonaparte eltörölte ezt a méltóságot is, amely a köztársaság elnökét egy alkotmányos király legális jelentéktelenségére kárhoztatta ugyan, de az alkotmányos király trónja és koronája nélkül, jogara és kardja nélkül, felelősségmentessége nélkül, a legfőbb állami méltóság elévülhetetlen birtoklása nélkül, s ami a legvégzetesebb volt, civillista nélkül. A d'Hautpoul-kormánynak csak egy parlamenti tekintélyű embere volt, a zsidó *Fould*, a pénzarisztokrácia egyik leghírhedtebb tagja. Neki jutott a pénzügyminiszterség. Ha megnézzük a párizsi tőzsdejegyzéseket, azt látjuk, hogy 1849 november 1-től a francia államkötvények a Bonaparte-részvények emelkedésével és esésével együtt emelkednek és esnek. Míg Bonaparte így megtalálta szövetségesét a tőzsdében, Carlier-nak Párizs rendőrfőnökévé való kinevezésével egyúttal hatalmába kerítette a rendőrséget is.

Ám a kormányváltozás következményei csak a fejlődés folyamán tűnhettek ki. Egyelőre Bonaparte csak egy lépést tett előre, hogy annál szembeszökőbben visszaűzzék. Goromba üzenetét a nemzetgyűlés iránti legszolgaibb alázatosság nyilvánítása követte. Valahányszor a miniszterek megkockáztatták a félénk kísérletet, hogy Bonaparte személyes hóbortjait törvényjavaslatként beterjesszék, úgy látszott, hogy maguk is csak kelletlenül és helyzetük által kényszerítve teljesítik azokat a komikus megbízásokat, amelyeknek sikertelenségéről előre meg voltak győződve. Valahányszor Bonaparte a miniszterek háta mögött kifecsegte szándékait és „idée napoléonienne"-jeivel[99] játszadozott, saját miniszterei dezavuálták a nemzetgyűlés szószékéről. Bitorló vágyai mintha csak azért tudódtak volna ki, hogy ellenfeleinek kárörvendő kacaja el ne némuljon. Úgy viselkedett, mint egy félreismert lángész, akit az egész világ tökfilkónak tekint. Soha nagyobb mértékben nem volt része az összes osztályok megvetésében, mint ebben a periódusban. Soha a burzsoázia feltétlenebbül nem uralkodott, soha kérkedőbben nem tette közszemlére az uralom jelvényeit.

Nem feladatom itt a burzsoázia törvényhozó tevékenységének történetét megírni, amely e periódusban két törvényben foglalható össze: abban a törvényben, amely visszaállítja a *boradót*, s a *tanügyi törvényben*, amely eltörli a hitetlenséget.[100] Ha a franciáknak megnehezítették a borivást, annál bővebben töltöttek nekik az igaz élet vizéből. Ha a burzsoázia a boradóról szóló törvényben sérthetetlennek nyilvánította a gyűlöletes régi francia adórendszert, tanügyi törvényével viszont igyekezett a tömegek régi lelkiállapotát biztosítani, amely ezt a rendszert elviselhetővé tette. Az emberek álmélkodnak azon, hogy az orléanisták, a liberális burzsoák, a voltaireiánizmusnak és az eklektikus filozófiának e régi apostolai, ősellenségeikre, a jezsuitákra bízzák a francia szellem igazgatását. Ám orléanisták és legitimisták megoszolhattak a trónkövetelő tekintetében, de megértették, hogy egyesült uralmuk két korszak elnyomási eszközeinek egyesítését parancsolja, hogy a júliusi monarchia leigázási eszközeit ki kell egészíteni és meg kell erősíteni a restauráció leigázási eszközeivel.

A parasztok, akik minden reményükben csalatkoztak, akiket egyrészt a gabonaárak alacsony állása, másrészt a növekvő adóteher és a jelzálogadósság jobban nyomott, mint valaha, mozgolódni kezdtek a départementokban. Meg is kapták a választ a tanítók elleni hajtóvadászatban, akiket a lelkészeknek, a maire-ek* elleni hajtóvadászatban, akiket a prefektusoknak a fennhatósága alá rendeltek, és egy kémkedési rendszerben, amelynek mindenkit alárendeltek. Párizsban és a nagy városokban még a reakció is korszakának arculatát viseli, s inkább provokál, semmint lesújt. A falun elsekélyesedik, közönségessé, kicsinyessé, fárasztóvá, sanyargatóvá, egyszóval zsandárrá lesz. Érthető, hogy a papi rezsimmel megszentelt zsandárrezsim három esztendejének mennyire demoralizálnia kellett éretlen tömegeket.

Akármennyi szenvedélyt és szónoklatot vetett is latba a rendpárt a nemzetgyűlés szószékéről a kisebbség ellen, beszéde egytagú maradt, mint a kereszténvé, akinek a beszéde ez legyen: igen, igen, nem, nem![101] – egytagú a szószékről csakúgy, mint a sajtóban. Unalmas, mint az a rejtvény, amelynek megoldása előre ismeretes. Akár petícionálási jogról volt szó, akár boradóról, sajtószabadságról vagy szabadkereskedelemről, klubokról vagy községi berendezkedésről, a személyes szabadság védelméről vagy az államháztartás rendezéséről, a jelszó mindig visszatér, a téma mindig ugyanaz marad, az ítélet mindig kész s változatlanul ekképpen hangzik: „*Szocializmus*!" *Szocialistának* nyilvánítják még a polgári liberalizmust is,

* – polgármesterek; községi bírók – *Szerk.*

szocialistának a polgári felvilágosítást, szocialistának a polgári pénzügyi reformot. Szocialista követelés volt vasutat építeni ott, ahol már volt csatorna, s szocialista viselkedés volt bottal védekeznie annak, akit karddal támadtak meg.

Ez nem puszta szólásmód, divat, párttaktika volt. A burzsoázia helyesen látta meg, hogy az összes fegyverek, amelyeket a feudalizmus ellen ő kovácsolt, őellene fordították élüket, hogy az összes művelődési eszközök, amelyeket létrehozott, fellázadtak az ő saját civilizációja ellen, hogy az összes istenek, amelyeket teremtett, elpártoltak tőle. Megértette, hogy az összes úgynevezett polgári szabadságok és haladásszervek az ő *osztályuralmát* támadják és fenyegetik, társadalmi alapjában és politikai csúcsán egyidejűleg, tehát *„szocialistákká"* lettek. Ebben a fenyegetésben és ebben a támadásban joggal látta a szocializmus titkát, amelynek értelmét és irányzatát helyesebben ítéli meg, mint ahogy az úgynevezett szocializmus önmagát megítélni képes, amely ezért nem tudja megérteni, hogy miért zárkózik el előle konokul a burzsoázia, akár érzelgősen az emberiség szenvedéseiről nyöszörög, akár keresztényi módon az ezeréves birodalmat és az általános testvéri szeretetet hirdeti, akár humanisztikusan szellemről, műveltségről, szabadságról fecseg, akár doktrinér módon valamennyi osztály kibékítésére és jólétére irányuló rendszert eszel ki. Amit azonban a burzsoázia nem értett meg, az az a következmény volt, hogy most már a *saját parlamenti rezsimjének*, egyáltalában a *politikai uralmának*, *szocialistaként* szintén az általános elmarasztaló ítélet alá kellett esnie. Amíg a burzsoá-osztály uralma nem szerveződött meg teljesen, amíg nem nyerte el tiszta politikai kifejezését, addig a többi osztály ellentéte sem léphetett tisztán előtérbe, s ahol előtérbe lépett, nem vehette azt a veszélyes fordulatot, amely az államhatalom ellen irányuló minden harcot a tőke elleni harccá változtat. Ha a burzsoázia a társadalom minden életmegnyilvánulásában a „nyugalmat" látta veszélyeztetve, hogyan akarhatta a társadalom élén a *nyugtalanság rezsimjét*, a saját rezsimjét, a *parlamentáris rezsimet* megtartani, azt a rezsimet, amely, egyik szónokának kifejezése szerint, a harcban s a harc által él? A parlamentáris rezsim a vitából él, hogyan tiltsa hát el a vitát? Minden érdeket, minden társadalmi intézményt itt általános gondolatokká változtatnak, gondolatokként kezelnek, hogyan álljon hát helyt valamelyik érdek, valamely intézmény a gondolattal szemben, s hogyan parancsoljon tiszteletet hitcikkelyként? A szószék szónoki csatája az újságfirkászok csatáját idézi elő, a parlamenti vitaklub szükségképpen kiegészül a szalonok és a kocsmák vitaklubjaival, a képviselők, akik folytonosan a népvéleményhez apellálnak, feljogosítják a népvéleményt, hogy petíciókban mondja meg

valódi véleményét. A parlamentáris rezsim mindent a többségek döntésére bíz, hogyne akarnának hát a parlamenten kívüli nagy többségek dönteni? Ha ti odafent, az állam csúcsán a hegedűt cincogtatjátok, mi más várható, mint hogy alant táncra perdülnek?

Azzal tehát, hogy azt, amit azelőtt mint „*liberálist*" ünnepelt, most mint „*szocialistát*" kárhoztat, a burzsoázia bevallja, hogy saját érdeke követeli, hogy felmentsék őt az *önkormányzás* veszélye alól, hogy az ország nyugalmának helyreállításához mindenekelőtt az ő burzsoá-parlamentjét kell nyugalomba helyezni; hogy a társadalmi hatalmának csorbítatlan megtartásához politikai hatalmának letörése szükséges; hogy a magánburzsoák csak azzal a feltétellel tudják továbbra is kizsákmányolni a többi osztályt és zavartalanul élvezni a tulajdont, a családot, a vallást és a rendet, ha osztályuk a többi osztály mellett egyenlő politikai jelentéktelenségre van kárhoztatva; hogy pénzeszacskóját csak úgy mentheti meg, ha a koronát leütik fejéről, s a kardot, melynek őt védelmeznie kell, egyúttal mint Damoklesz-kardot saját feje fölé függesztik.

Az általános polgári érdekek területén a nemzetgyűlés annyira improduktívnak bizonyult, hogy például a Párizs–Avignon-vasútról folytatott tárgyalások, amelyek 1850 telén kezdődtek, 1851 december 2-án még nem értek meg a befejezésre. Ahol nem elnyomásról, ellenhatásról volt szó, gyógyíthatatlan terméketlenséggel volt megverve.

Mialatt Bonaparte kormánya részint kezébe ragadta a rendpárt szellemében való törvények kezdeményezését, részint még túlzásba is vitte szigorukat a végrehajtás és alkalmazás során, azalatt Bonaparte másfelől gyerekesen balga javaslatokkal igyekezett népszerűséget kivívni, a nemzetgyűléssel való ellentétét konstatálni, s egy titkos tartalékra utalni, amelyet csak a viszonyok akadályoznak egyelőre abban, hogy rejtett kincseit a francia nép elé tárja. Ilyen volt az a javaslat, hogy az altiszteknek napi négy sou pótlékot rendeljenek el. Ilyen volt az a javaslat, hogy becsülethitelbankot alapítsanak a munkások számára. Pénzt ajándékba és pénzt kölcsönbe kapni, ez volt az a perspektíva, amelytől a tömegek lépre csalását remélte. Ajándékozás és kölcsönzés – erre szorítkozik a lumpenproletariátus pénzügyi tudománya, az előkelő lumpenproletariátusé éppúgy, mint a közönségesé. Erre szorítkoztak azok a rugók, amelyeket Bonaparte mozgásba tudott hozni. Soha trónkövetelő sekélyesebben nem spekulált a tömegek sekélyességére.

A nemzetgyűlés ismételten felfortyant e félreismerhetetlen kísérletek láttán, amelyekkel Bonaparte az ő költségére akart népszerűséget szerezni, a növekvő veszedelem láttán, hogy ez a kalandor, akit az adósságok korbá-

csoltak előre és semmiféle szerzett hírnév nem tartott vissza, egy kétségbeesett csínyt fog megkockáztatni. A rendpárt és az elnök közötti egyenetlenség fenyegető jelleget öltött, amikor egy váratlan esemény Bonaparte-ot bűnbánóan visszavetette a rendpárt karjaiba. Az *1850 március 10-i pótválasztásokra* gondolunk. Ezeket a választásokat azért tartották, hogy a június 13-a után bebörtönzés vagy száműzetés következtében megürült képviselői helyeket ismét betöltsék. Párizs csakis szociáldemokrata jelölteket választott meg. Sőt, a legtöbb szavazatot egy 1848 júniusi felkelőre, de Flotte-ra adta. Így állt bosszút a proletariátussal szövetkezett párizsi kispolgárság az 1849 június 13-i vereségéért. Mintha csak azért tűnt volna el a veszély pillanatában a harctérről, hogy kedvező alkalommal tömegesebb haderőkkel és merészebb harci jelszóval térjen oda vissza. E választási győzelem veszélyességét egy körülmény még fokozni látszott. A hadsereg Párizsban a júniusi felkelőre szavazott Lahitte-tal, Bonaparte egyik miniszterével szemben, a département-okban pedig nagyrészt a hegypártiakra, akik itt is, bár nem oly döntően mint Párizsban, túlsúlyban maradtak ellenfeleikkel szemben.

Bonaparte hirtelen megint szembe találta magát a forradalommal. Akárcsak 1849 január 29-én, akárcsak 1849 június 13-án, 1850 március 10-én is eltűnt a rend pártja mögött. Megtört, csüggedten bocsánatot kért, felajánlkozott, hogy a parlamenti többség parancsára bármily tetszés szerinti kormányt kinevez, sőt könyörgött az orléanista és a legitimista pártvezéreknek, a Thiers-eknek, a Berryer-knek, a Broglie-knak, a Moléknak, egyszóval az úgynevezett várgrófoknak[102], hogy az állam kormányrúdját személyesen vegyék kezükbe. A rend pártja nem tudta ezt a visszahozhatatlan pillanatot kihasználni. Ahelyett, hogy merészen megragadta volna a felajánlott hatalmat, még arra sem kényszerítette Bonaparte-ot, hogy a november 1-én elbocsátott kormányt visszahelyezze; megelégedett azzal, hogy bocsánatával megalázza és a d'Hautpoul-kormányt *Baroche* úrral kiegészítse. Ez a Baroche közvádlóként előbb a május 15-i forradalmárok ellen, majd a június 13-i demokraták ellen tombolt a bourges-i vésztörvényszék előtt, mindkét esetben a nemzetgyűlés elleni merénylet vádját emelve. Később Bonaparte egyetlen minisztere sem járult hozzá jobban a nemzetgyűlés megalázásához, és 1851 december 2-a után mint a szenátus jól elhelyezkedett és drágán megfizetett alelnökét látjuk viszont. Beleköpött a forradalmárok levesébe, hogy Bonaparte kikanalazza.

A szociáldemokrata párt a maga részéről, úgy látszott, csak ürügyet hajhászott arra, hogy saját győzelmét megint kérdésessé tegye s annak élét letompítsa. Vidalt, az egyik újonnan megválasztott párizsi képviselőt egy-

idejűleg Strasbourg-ban is megválasztották. Rábírták, hogy mondjon le párizsi megbízatásáról és a strasbourg-it fogadja el. A demokrata párt tehát ahelyett, hogy a választások terén aratott győzelmének végleges jelleget adott volna s ezáltal a rendpártot rákényszerítette volna, hogy ezt azonnal a parlamentben vitássá tegye, ahelyett, hogy így az ellenfelet a néplelkesedésnek és a hadsereg kedvező hangulatának pillanatában harcra késztette volna, új választási agitációval fárasztotta ki Párizst márciusban és áprilisban; hagyta, hogy a felkorbácsolt népszenvedélyek felőrlődjenek ebben a megismételt ideiglenes szavazási játékban, hogy a forradalmi tetterő jóllakjék alkotmányos sikerekkel, hogy elpufogjon kicsinyes fondorlatokban, üres szónoklatokban és látszatmozgalmakban, hogy a burzsoázia összeszedje magát és megtegye a maga intézkedéseit, végül pedig, hogy a márciusi választások jelentősége meggyengüljön, érzelgős kommentárt lelvén az áprilisi pótválasztásban, Eugène Sue megválasztásában. Egyszóval március 10-ével április bolondját járatta.

A parlamenti többség megértette ellenfele gyengeségét. Az ő tizenhét várgrófja – mivel Bonaparte átengedte neki a támadás vezetését és felelősségét – új választási törvényt dolgozott ki, amelynek beterjesztését Faucher úrra bízták, aki erre a megtiszteltetésre igényt tartott. Május 8-án nyújtotta be azt a törvényt, amely az általános választójogot eltörölte, a választójogot a választókerületben való hároméves helybenlakás feltételéhez kötötte, végül a munkásokat illetően e helybenlakás igazolását munkáltatóik bizonyítványától tette függővé.

Amily forradalmi módon izgattak és tomboltak a demokraták az alkotmányos választási harc alatt, oly alkotmányos módon prédikáltak most – amikor ama választási győzelmek komolyságát fegyveres kézzel kellett volna bebizonyítani – rendet, fenséges nyugalmat (calme majestueux), törvényszerű magatartást, vagyis vak behódolást az ellenforradalom törvényként terpeszkedő akaratának. A vita során a hegypárt azzal szégyenítette meg a rend pártját, hogy annak forradalmi szenvedélyességével szemben a jogi talajon helytálló jóember szenvedélymentes magatartását juttatta érvényre, s azzal a borzasztó szemrehányással vágta földhöz ellenfelét, hogy az forradalmi úton jár. Még az újonnan megválasztott képviselők is azon fáradoztak, hogy tisztes és megfontolt fellépésükkel bebizonyítsák, mily téves volt őket anarchistáknak kikiáltani s megválasztásukat a forradalom győzelmeként értelmezni. Május 31-én az új választási törvény keresztülment. A hegypárt beérte azzal, hogy az elnök zsebébe csempészett egy tiltakozást. A választási törvényt új sajtótörvény követte, amely a forradalmi újságsajtót teljesen felszámolta.[103] Megérdemelte sorsát. Ez után az

özönvíz után két polgári orgánum, a „National" és a „Presse"[104] maradt fenn a forradalom legszélsőbb előőrseként.

Láttuk, hogyan tettek meg a demokrata vezérek márciusban és áprilisban mindent, hogy Párizs népét látszatharcba keverjék, hogyan tettek meg május 8-a után mindent, hogy a valóságos harctól visszatartsák. Ezenfelül nem szabad elfelednünk, hogy az 1850-es esztendő egyike volt az ipari és kereskedelmi virágzás legfényesebb esztendeinek, tehát a párizsi proletariátus foglalkoztatottsága teljes volt. Csakhogy az 1850 május 31-i választási törvény a politikai hatalomban való minden részvételből kizárta. Magától a harci tereptől is elvágta. Visszavetette a munkásokat abba a páriahelyzetbe, amelyben a februári forradalom előtt voltak. Azzal, hogy egy ilyen esemény láttán a demokraták irányítására bízták magukat és pillanatnyi jóllét kedvéért el tudták feledni osztályuk forradalmi érdekét, ezzel lemondtak arról a megtiszteltetésről, hogy hódító erő legyenek, alávetették magukat sorsuknak, bebizonyították, hogy az 1848 júniusi vereség évekre harcképtelenekké tette őket, és hogy a történelmi folyamatnak egyelőre megint a fejük *felett* kell végbemennie. Ami azt a kispolgári demokráciát illeti, amely június 13-án így kiáltott fel: „de ha az általános választójoghoz nyúlnak, akkor aztán!" – ez most azzal vigasztalódott, hogy az ellenforradalmi csapás, mely őt érte, nem csapás, és a május 31-i törvény nem törvény. 1852 május második vasárnapján minden francia megjelenik majd a választás színhelyén, egyik kezében a szavazólappal, a másikban a karddal. Ezzel a jóslattal elégítette ki önmagát. Végül a hadsereget, akárcsak az 1849 május 28-i választásokért, az 1850 márciusi és áprilisi választásokért is megfenyítették feljebbvalói. De most a hadsereg határozottan eltökélte: „Harmadszor a forradalom nem szed rá bennünket."

Az 1850 május 31-i törvény a burzsoázia coup d'état-ja volt. A forradalom felett aratott összes eddigi győzelmei csak ideiglenes jellegűek voltak. Rögtön kérdésessé váltak, mihelyt a mostani nemzetgyűlés lelép a színpadról. Egy új általános választás véletlenétől függtek, és a választások története 1848 óta megcáfolhatatlanul bebizonyította, hogy amilyen mértékben fejlődött a burzsoázia tényleges uralma, ugyanolyan mértékben ment veszendőbe a néptömegek feletti erkölcsi uralma. Az általános választójog március 10-én egyenesen a burzsoázia uralma ellen nyilatkozott, a burzsoázia az általános választójog száműzésével felelt. A május 31-i törvény tehát egyike volt az osztályharc szükségszerűségeinek. Másrészt az alkotmány ahhoz, hogy a köztársaság elnökének megválasztása érvényes legyen, minimálisan kétmillió szavazatot követelt. Ha egyik elnökjelölt sem kapta meg ezt a minimumot, a nemzetgyűlésnek kellett ama három jelölt közül,

akikre a legtöbb szavazat esett, megválasztania az elnököt. Abban az időben, amikor az alkotmányozó nemzetgyűlés ezt a törvényt készítette, tízmillió választó szerepelt a választói névjegyzékekben. Ennek értelmében tehát a választójogosultak egyötöde elégséges volt ahhoz, hogy az elnökválasztás érvényes legyen. A május 31-i törvény legalább hárommillió szavazót törölt a választói névjegyzékekből, a választójogosultak számát hétmillióra csökkentette és mindazonáltal megtartotta az elnökválasztásnál a kétmilliós törvényes minimumot. Felemelte tehát a törvényes minimumot a választóképes szavazatok egyötödéről azoknak majdnem egyharmadára, azaz mindent megtett, hogy az elnökválasztást a nép kezéből a nemzetgyűlés kezébe csempéssze át. Ennélfogva úgy látszott, hogy a rend pártja a május 31-i választási törvénnyel kétszeresen megerősítette uralmát azáltal, hogy a nemzetgyűlés megválasztását és a köztársasági elnök megválasztását a társadalom maradi részére bízta rá.

V

A nemzetgyűlés és Bonaparte közötti harc nyomban újra kitört, mihelyt a forradalmi válságot átvészelték és az általános választójogot eltörölték. Az alkotmány Bonaparte járandóságát 600 000 frankban szabta meg. Alig fél évvel beiktatása után sikerült neki ezt az összeget a kétszeresére emelnie. Odilon Barrot kicsikart ugyanis az alkotmányozó nemzetgyűléstől 600 000 frank évi pótlékot úgynevezett reprezentációs költségekre. Június 13-a után Bonaparte hasonló kívánságokat hangoztatott, ám anélkül, hogy ezúttal Barrot-nál meghallgatásra talált volna. Most, május 31-e után, azonnal megragadta a kedvező alkalmat és minisztereivel a nemzetgyűlésen hárommilliós civillistát javasoltatott. A hosszú, kalandos csavargóélet a legfejlettebb csápokkal látta el, hogy kitapogassa a gyenge pillanatokat, amikor a burzsoáiból pénzt préselhet ki. Bonaparte formálisan zsarolt. A nemzetgyűlés az ő közreműködésével és tudtával becstelenítette meg a népszuverenitást. Azzal fenyegetőzött, hogy a gaztettet feljelenti a nép ítélőszékének, ha a nemzetgyűlés nem nyitja meg erszényét és nem vásárolja meg hallgatását évi hárommillióval. A nemzetgyűlés hárommillió franciát megfosztott szavazati jogától. Bonaparte minden forgalomból kivont franciáért egy forgalomban levő frankot, pontosan hárommillió frankot kívánt. Ő, hatmillió francia választottja, kártérítést követel azokért a szavazatokért, melyektől utólag csalárdul megfosztották. A nemzetgyűlés bizottsága visszautasította a tolakodót. A bonapartista sajtó fenyegetőzött. Szakíthatott-e a nemzetgyűlés a köztársaság elnökével olyan pillanatban, amikor elvileg és véglegesen szakított a nemzet tömegével? Az évi civillistát elvetette ugyan, de engedélyezett 2 160 000 frank egyszeri pótlékot. Így kétszeres gyengeség hibájába esett azzal, hogy a pénzt engedélyezte és ugyanakkor bosszúságával kimutatta, hogy csak kelletlenül engedélyezte. Később meglátjuk, mire kellett Bonaparte-nak a pénz. Ez után az általános választójog eltörlését nyomon követő bosszús utójáték után, amelyben Bonaparte a márciusi és áprilisi válság alatt tanúsított alázatos maga-

tartását kihívó arcátlansággal cserélte fel a bitorló parlamenttel szemben, a nemzetgyűlés elnapolta magát három hónapra, augusztus 11-től november 11-ig. Maga helyett egy 28-tagú permanencia-bizottságot hagyott hátra, amelyben nem volt egyetlen bonapartista sem, ezzel szemben néhány mérsékelt republikánus belekerült. Az 1849-es permanencia-bizottság csakis a rend embereiből és bonapartistákból állt. De akkor a rend pártja a forradalommal szemben nyilvánította magát permanenciában levőnek. Ezúttal a parlamentáris köztársaság az elnökkel szemben nyilvánította magát permanenciában levőnek. A május 31-i törvény után már csak ez a vetélytárs állt szemben a rend pártjával.

Midőn a nemzetgyűlés 1850 novemberében újra összeült, úgy látszott, hogy az elnökkel folytatott eddigi kicsinyes csatározások helyett elkerülhetetlenné válik egy nagy kíméletlen harc, a két hatalom élethalálharca.

Mint 1849-ben, a rend pártja az ez évi parlamenti szünet alatt is felbomlott egyes frakcióira, mindegyik a saját restaurációs intrikáival foglalatoskodván, amelyek Lajos Fülöp halálával új tápot kaptak. A legitimisták királya, V. Henrik, még formális kormányt is kinevezett, amely Párizsban székelt és amelyben a permanencia-bizottság egyes tagjai helyet foglaltak. Bonaparte tehát fel volt jogosítva arra, hogy a maga részéről körutazásokat tegyen a francia département-okban, és a jelenlétével szerencséltetett városok hangulata szerint hol leplezettebben, hol nyíltabban kifecsegje saját restaurációs terveit és szavazatokat toborozzon magának. Ezeken az útjain, amelyeket a nagy hivatalos „Moniteur"-nek és Bonaparte kis magán-moniteurjeinek természetesen diadalmenetként kellett ünnepelniök, Bonaparte kíséretében állandóan ott voltak a *December 10-i Társaság*[105] tagjai. E Társaság 1849-ben alakult. Jótékonysági társaság alapításának ürügyén a párizsi lumpenproletariátust titkos szekciókba szervezték, minden szekciót bonapartista ügynökök vezettek, az egésznek az élén egy bonapartista tábornok állt. Kétes anyagi eszközökből élő és kétes származású tönkrement rouék* mellett, a burzsoázia lezüllött és kalandor vadhajtásai mellett csavargók, kiszolgált katonák, szabadult fegyencek, szökött gályarabok, szélhámosok, utcai mutatványosok, lazzaronék**, zsebtolvajok, szemfényvesztők, játékosok, maquereauk***, bordélyosok, teherhordók, literátorok, kintornások, rongyszedők, ollóköszörűsök, üstfoltozók, koldusok, egyszóval az egész határozatlan, szertezilált, ide-oda hányódó tömeg, melyet

* – feslett, gátlástalan világfiak; kéjencek – *Szerk.*
** – csavargók; koldusok – *Szerk.*
*** – kerítők; kitartottak – *Szerk.*

a franciák la bohème-nek* neveznek; ezzel a vele rokon elemmel alkotta meg Bonaparte a December 10-i Társaság magvát. „Jótékonysági társaság" – amennyiben az összes tagok, akárcsak Bonaparte, szükségét érezték annak, hogy a dolgozó nemzet költségére jótékonykodjanak önmagukkal. Ez a Bonaparte, aki *a lumpenproletariátus főnökeként* szervezkedik, aki csakis itt talál rá újból tömeges formában azokra az érdekekre, amelyeket ő személyesen hajszol, aki az összes osztályok eme söpredékében, üledékében, hulladékában felismeri azt az egyetlen osztályt, amelyre feltétlenül támaszkodhatik – ez az igazi Bonaparte, Bonaparte sans phrase**. Régi, minden hájjal megkent roué lévén, a népek történelmi életét és nagy politikai drámáit a legközönségesebb értelemben vett komédiának fogja fel, maskarádénak, ahol a nagy jelmezek, szavak és pózok csak a legkicsinyesebb aljasság elmaszkírozására szolgálnak. Így volt ez Strasbourg-ba vonulásakor, amikor egy idomított svájci keselyű alakította a napóleoni sast. Boulogne-i partraszállása számára néhány londoni lakájt bújtat francia egyenruhába.[106] Ezek alakítják a hadsereget. December 10-i Társaságában 10 000 csavargót gyűjt össze, akiknek a népet kell alakítaniok, mint Zubolynak az oroszlánt.[107] Olyan pillanatban, amikor maga a burzsoázia a legteljesebb mértékben komédiát játszott, de a világ legkomolyabb módján, a francia drámai etikett egyetlen pedáns feltételének megsértése nélkül, és saját magát is félig becsapva, félig meggyőzve saját nagy politikai drámájának ünnepélyességéről, győznie kellett annak a kalandornak, aki a komédiát egyszerűen komédiának vette. Csak amikor ünnepélyes ellenfelét az útból eltette, amikor már maga is komolyan veszi császári szerepét és a napóleoni álarccal a valódi Napóleont véli alakítani, akkor lesz saját világszemlélete áldozatává, azzá a komoly paprikajancsivá, aki már nem a világtörténelmet veszi komédiának, hanem a maga komédiáját világtörténelemnek. Ami a szocialista munkások számára a nemzeti műhelyek[108], ami a burzsoá-republikánusok számára a garde mobile voltak, az volt Bonaparte számára a December 10-i Társaság, az ő sajátságos párthadereje. Utazásaikor e Társaság vasútra rakott osztagainak kellett számára a közönséget improvizálniok, a közlelkesedést színre vinniök, vive l'Empereur-t*** üvölteniök, a republikánusokat inzultálniok és elpáholniok, természetesen a rendőrség védelme alatt. Párizsba való visszautazásaikor nekik kellett alkotniok az előhadat, ellentüntetéseket megelőzniök vagy szétkergetniök. A Decem-

* – bohémvilágnak – *Szerk.*
** – frázis nélkül; sallang nélkül – *Szerk.*
*** – éljen a császárt – *Szerk.*

ber 10-i Társaság az *övé*, az ő műve volt, az ő legsajátabb gondolata. Amit máskülönben elsajátít, azt a viszonyok hatalma juttatja neki, amit máskülönben tesz, azt a viszonyok teszik érte, vagy pedig beéri mások tetteinek lemásolásával; de ő, a polgárok előtt nyilvánosan a rend, a vallás, a család, a tulajdon hivatalos szólamaival, háta mögött a Schufterlék és a Spiegelbergek[109] titkos társaságával, a rendetlenség, a prostitúció és a tolvajlás társaságával, – ez Bonaparte maga mint eredeti szerző, és a December 10-i Társaság története az ő saját története. Mármost kivételesen megesett, hogy rendpárthoz tartozó népképviselőket a decembristák elpáholtak. Sőt, mi több, Yon, a nemzetgyűléshez kirendelt, biztonságának őrzésével megbízott rendőrbiztos egy bizonyos Alais-nak a vallomása alapján jelentette a permanencia-bizottságnak, hogy a decembristák egyik szekciója elhatározta Changarnier tábornoknak és Dupinnek, a nemzetgyűlés elnökének meggyilkolását és ennek végrehajtására már az egyéneket is kijelölte. Megérthetjük Dupin úr rémületét. A December 10-i Társaság elleni parlamenti vizsgálat, vagyis a bonaparte-i titkos világ megszentségtelenítése elkerülhetetlennek látszott. Közvetlenül a nemzetgyűlés összeülése előtt Bonaparte elővigyázatból feloszlatta a Társaságát, természetesen csak papíron, hiszen Carlier rendőrfőnök még 1851 végén is hiába igyekezett őt egy részletes emlékiratban rábírni, hogy a decembristákat valóban kergessék szét.

A December 10-i Társaságnak mindaddig meg kellett maradnia Bonaparte magánhadseregeként, amíg nem sikerült neki a nyilvános hadsereget egy December 10-i Társasággá változtatnia. Bonaparte kevéssel a nemzetgyűlés elnapolása után megtette erre az első kísérletet, mégpedig éppen a nemzetgyűléstől kicsikart pénzzel. Mint fatalista, abban a meggyőződésben él, hogy vannak bizonyos felsőbb hatalmak, amelyeknek az ember s különösen a katona képtelen ellenállni. E hatalmak közé sorolja elsősorban a szivart és a pezsgőt, a hideg szárnyast és a fokhagymás kolbászt. Ezért traktál az Elysée termeiben egyelőre tiszteket és altiszteket szivarral és pezsgővel, hideg szárnyassal és fokhagymás kolbásszal. Október 3-án megismétli ugyanezt a manővert a katona-tömegekkel a st.-mauri csapatszemle alkalmával s október 10-én még nagyobb mértékben a satoryi seregszemlén. A nagybácsi Nagy Sándor ázsiai hadjárataira emlékezett vissza, az unokaöcs Bacchusnak ugyanazon a földön tett hódító hadjáratára. Igaz, hogy Nagy Sándor félisten volt, Bacchus viszont isten, méghozzá a December 10-i Társaság védőistene.

Az október 3-i szemle után a permanencia-bizottság maga elé idézte d'Hautpoul hadügyminisztert. Ő megígérte, hogy ezek a fegyelemsértések nem fognak megismétlődni. Ismeretes, hogyan tartotta meg Bonaparte

október 10-én d'Hautpoul szavát. Mindkét szemlén Changarnier vezényelt mint a párizsi hadsereg főparancsnoka. Ő, egyidejűleg a permanenciabizottság tagja, a nemzetőrség főnöke, a január 29-i és június 13-i „megmentő", a „társadalom védőbástyája", a rendpárt jelöltje az elnöki méltóságra, két monarchia feltételezett Monkja, eddig sohasem ismerte el, hogy alá van rendelve a hadügyminiszternek, a köztársasági alkotmányt mindig nyíltan kigúnyolta, Bonaparte-ot kétértelműen előkelő pártfogásával üldözte. Most a fegyelemért buzgólkodott a hadügyminiszterrel szemben és az alkotmányért Bonaparte-tal szemben. Míg a lovasság egy része október 10-én a „Vive Napoléon! Vivent les saucissons!"* kiáltást hallatta, Changarnier elrendezte, hogy legalább a gyalogság, amely barátjának, Neumayernak a vezénylete alatt vonult el, fagyos hallgatásba merült. Büntetésül a hadügyminiszter, Bonaparte ösztönzésére, elmozdította Neumayer tábornokot párizsi posztjáról azzal az ürüggyel, hogy a 14. és 15. katonai hadosztály főparancsnokának nevezi ki. Neumayer ezt a helycserét elutasította, s így kénytelen volt elbocsáttatni magát. Changarnier a maga részéről november 2-án napiparancsot tett közzé, amelyben a csapatoknak megtiltotta, hogy szolgálatban bármifajta politikai felkiáltásokat vagy demonstrációkat engedjenek meg maguknak. Az Elysée lapjai rátámadtak Changarnier-ra, a rendpárt lapjai Bonaparte-ra, a permanenciabizottság ismételt titkos üléseket tartott, amelyeken ismételten indítványozták, hogy nyilvánítsák a hazát veszélyben levőnek, a hadsereg mintha két ellenséges táborra oszlott volna, két ellenséges vezérkarral – az egyik az Elysée-ben, ahol Bonaparte, a másik a Tuileriákban, ahol Changarnier tanyázott. Úgy látszott, csak a nemzetgyűlés összeülése kell ahhoz, hogy a harci jel felharsanjon. A francia közönség Bonaparte és Changarnier e súrlódásait úgy ítélte meg, mint az az angol újságíró, aki a következő szavakkal jellemezte ezeket: „Franciaország politikai cselédlányai a forradalom izzó láváját régi seprűkkel söprik el és munkájuk közben egymást szapulják."

Eközben Bonaparte sietett d'Hautpoul hadügyminisztert elmozdítani, hanyatt-homlok Algírba expediálni, s helyébe Schramm tábornokot hadügyminiszterré kinevezni. November 12-én amerikaiasan bőbeszédű, részletekkel túlzsúfolt, rendtől illatozó, kibékülést áhítozó, alkotmányosan rezignált üzenetet küldött a nemzetgyűlésnek, amely mindenről szólt, csak nem a pillanat question brûlante-jairól**. Mintegy mellékesen ejtett szót

* – „Éljen Napóleon! Éljen a kolbász!" – *Szerk.*

** – égető kérdéseiről – *Szerk.*

arról, hogy az alkotmány kifejezett utasításai szerint csakis az elnök rendelkezik a hadsereggel. Az üzenet a következő fennen fogadkozó szavakkal végződött:

„*Franciaország mindenekelőtt nyugalmat kíván ... Csakis esküm által kötve, azok között a szűk határok között fogok maradni, amelyeket az számomra kijelölt* ... Ami engem illet, akit a nép választott s aki csakis a népnek köszönhetem hatalmamat, én mindig alá fogom vetni magamat a nép törvényben kifejezett akaratának. Ha Önök ennek az ülésszaknak a folyamán az alkotmány revízióját határozzák el, akkor egy alkotmányozó nemzetgyűlés fogja a végrehajtó hatalom helyzetét szabályozni. Ha nem, akkor a nép ünnepélyesen kinyilvánítja döntését 1852-ben. De bármilyenek legyenek is a jövendő megoldásai, jussunk megegyezésre, nehogy valaha is a szenvedélyt, a meglepetést vagy az erőszakot hagyjuk dönteni egy nagy nemzet sorsa felett ... Ami az én figyelmemet mindenekelőtt igénybe veszi, az nem ama kérdés, hogy megtudjam, ki fogja Franciaországot 1852-ben kormányozni, hanem az, hogy a rendelkezésemre álló időt úgy használjam fel, hogy a közbeeső időszak nyugtalanság és zavar nélkül múljék el. Szívemet őszintén feltártam Önök előtt: Önök nyíltságomra bizalmukkal, jó szándékomra közreműködésükkel fognak felelni, és a többi Isten dolga."

A burzsoázia tisztes, képmutatóan mérsékelt, erényesen banális nyelvezete a December 10-i Társaság kényurának és St.-Maur meg Satory piknikhősének szájával nyilatkoztatja ki a maga legmélyebb értelmét.

A rendpárt várgrófjai egy pillanatig sem áltatták magukat arra vonatkozóan, hogy mennyi bizalmat érdemel ez a szívfeltárás. Esküket illetően régen eltompultak, a politikai hamis eskü veteránjai, virtuózai tartoztak körükbe, a hadseregről szóló részlet pedig nem kerülte el figyelmüket. Kedvetlenül vették észre, hogy az üzenet a legutóbb kibocsátott törvények terjengős felsorolásánál a legfontosabb törvényen, a választási törvényen mesterkélt hallgatással átsiklott, sőt az alkotmány revíziójának meg nem történte esetére az 1852-es elnökválasztást a népre bízta. A választási törvény ólomgolyó volt a rendpárt lábán, amely akadályozta a járásban, hát még a rohamozásban! Ráadásul Bonaparte a December 10-i Társaság hivatalos feloszlatásával és d'Hautpoul hadügyminiszter elbocsátásával saját kezűleg áldozta fel a bűnbakokat a haza oltárán. A várt összetűzésnek élét vette. Végül maga a rendpárt is aggódva igyekezett a végrehajtó hatalommal való minden döntő konfliktust elkerülni, gyengíteni, elkenni. Félelmében, hogy elveszti azt, amit a forradalommal szemben kivívott, tűrte, hogy vívmányainak gyümölcseit vetélytársa arassa le. „Franciaország mindenekelőtt nyugalmat kíván." Így kiáltott oda a rendpárt a forradalomnak

február óta, így kiáltott oda Bonaparte üzenete a rendpártnak. „Franciaország mindenekelőtt nyugalmat kíván." Bonaparte olyan cselekedeteket követett el, amelyek bitorlásra irányultak, de a rendpárt követte el a „nyugtalanságot", ha e cselekedetek miatt lármát csapott és hipochondriásan értelmezte őket. A satoryi kolbászok hallgattak, mint a csuka, ha senki sem beszélt róluk. „Franciaország mindenekelőtt nyugalmat kíván." Tehát Bonaparte azt kívánta, hogy hagyják őt nyugodtan működni, s a parlamentáris párt kettős félelemtől volt megbénítva: attól a félelemtől, hogy megint felidézi a forradalmi nyugtalanságot, és attól a félelemtől, hogy saját osztálya szemében, a burzsoázia szemében ő maga fog nyugtalanságszítónak tűnni. Mivelhogy Franciaország tehát mindenekelőtt nyugalmat kívánt, a rendpárt, miután Bonaparte az üzenetében „békéről" beszélt, nem mert „háborúval" felelni. A közönség, amely a nemzetgyűlés megnyitásakor nagy botrányjelenetekkel kecsegtette magát, csalódott várakozásában. Az ellenzéki képviselőket, akik azt kívánták, hogy a permanencia-bizottságnak az októberi eseményekről felvett jegyzőkönyveit terjesszék a parlament elé, a többség leszavazta. Elvileg kerültek minden vitát, amely izgalmat kelthetett volna. A nemzetgyűlés munkája 1850 novemberében és decemberében érdektelen volt.

Végre december vége felé megkezdődött a gerillaharc a parlament egyes előjogaiért. A mozgalom a két hatalom előjogaiért folytatott kicsinyes torzsalkodásokká posványosodott el azóta, hogy a burzsoázia az általános választójog eltörlésével az osztályharcot egyelőre elnémította.

Az egyik népképviselő – Mauguin – ellen adósságai miatt bírói ítéletet eszközöltettek ki. A bíróság elnökének megkeresésére Rouher igazságügyminiszter kijelentette, hogy az adós ellen minden további nélkül letartóztatási parancs állítandó ki. Mauguint tehát az adósok börtönébe vetették. A nemzetgyűlés e merénylet hallatára felzúdult. Nemcsak Mauguin azonnali szabadonbocsátását rendelte el, hanem még ugyanazon este greffierjével* erőszakkal kihozatta Clichyből. De hogy hitet tegyen a magántulajdon szentsége mellett, s azzal a hátsó gondolattal, hogy szükség esetén menhelyt nyit kényelmetlenné vált hegypártiak számára, kijelentette, hogy népképviselőknek adósság miatti bebörtönzése a nemzetgyűlés hozzájárulásának előzetes kikérése után megengedhető. Elfeledte dekretálni, hogy az elnök is bezárható adósság miatt. A saját testületének tagjait övező sérthetetlenség utolsó látszatát is megsemmisítette.

Emlékszünk, hogy Yon rendőrbiztos egy bizonyos Alais vallomása alap-

* – irodatisztjével – *Szerk.*

ján feljelentette a decembristák egy szekcióját, hogy az Dupin és Changarnier meggyilkolását tervezi. Erre való hivatkozással a quaestorok mindjárt az első ülésen azt javasolták, hogy alakítsanak egy külön parlamenti rendőrséget, amely a nemzetgyűlés magánköltségvetéséből kapja zsoldját és teljesen független a rendőrfőnöktől. Baroche, a belügyminiszter, tiltakozott e hatáskörébe való beavatkozás ellen. Erre nyomorúságos kompromisszumot kötöttek, amely szerint a gyűlés a maga rendőrbiztosát a magánköltségvetéséből fizeti ugyan és quaestorai fogják kinevezni és elbocsátani, ámde a belügyminiszterrel történt előzetes megegyezés alapján. Közben a kormány Alais-t bíróság elé állította, s itt könnyű volt vallomását misztifikációnak feltüntetni és a közvádló kijelentései révén nevetséges fényt vetni Dupinre, Changarnier-ra, Yonra és az egész nemzetgyűlésre. Most, december 29-én, Baroche miniszter levelet intéz Dupinhez, melyben Yon elbocsátását kívánja. A nemzetgyűlés irodája elhatározza, hogy Yont megtartja helyén, a nemzetgyűlés azonban, amely megijedt a maga erőszakosságától Mauguin ügyében, és megszokta, hogy valahányszor a végrehajtó hatalom ellen egy ütést kockáztat meg, kettőt kap vissza cserébe, nem hagyja jóvá ezt a határozatot. Yont szolgálati buzgalma jutalmául elbocsátja, és megfosztja magát egy olyan parlamenti előjogtól, amely elengedhetetlen azzal az emberrel szemben, aki nem éjjel határoz, hogy azt nappal végrehajtsa, hanem nappal határoz és éjjel* hajtja végre.

Láttuk, hogyan kerülte meg, fojtotta el a nemzetgyűlés novemberben és decemberben nagy, csattanós alkalmakkor a végrehajtó hatalommal való harcot. Most azt látjuk, hogy a legkicsinyesebb alkalmakkor kénytelen a harcot felvenni. A Mauguin-ügyben elvben megerősíti a népképviselőknek adósság miatti bebörtönzését, de fenntartja magának, hogy azt csak számára nem kívánatos képviselőkre hagyja alkalmazni, s ezért a becstelen kiváltságért perlekedik az igazságügyminiszterrel. Ahelyett, hogy az állítólagos gyilkossági tervet felhasználta volna arra, hogy vizsgálatot rendeljen el a December 10-i Társaság ellen, és Bonaparte-ot igazi alakjában mint a párizsi lumpenproletariátus fejét Franciaország és Európa előtt menthetetlenül kipellengérezze, az összetűzést olyan pontig engedi lesüllyedni, amelyen közte és a belügyminiszter között már csak arról van szó, hogy kinek a hatáskörébe tartozik egy rendőrbiztos kinevezése és elbocsátása. Így azt látjuk, hogy a rend pártja ez alatt az egész periódus alatt kétértelmű helyzete következtében kénytelen a végrehajtó hatalommal való harcát kicsinyes hatásköri viszályokban, torzsalkodásokban, törvénycsavarások-

* 1851 december 1-ről 2-re virradó éjjel. — *Szerk.*

ban, határvillongásokban elpufogtatni, felaprózni és a legízetlenebb formai kérdéseket tevékenysége tartalmává tenni. Nem mer az összetűzésbe belemenni abban a pillanatban, amikor annak elvi jelentősége van, amikor a végrehajtó hatalom valóban pellengérre állította magát, és a nemzetgyűlés ügye nemzeti ügy volna. Ezzel a nemzetnek menetparancsot adna, és semmitől sem fél inkább, mint hogy a nemzet megmozduljon. Ezért ilyen alkalmakkor elutasítja a hegypárt indítványait s napirendre tér felettük. Miután így a vitás kérdést nagy dimenzióiban feladta, a végrehajtó hatalom nyugodtan kivárja azt az időpontot, amikor ugyanazt a kérdést kicsinyesen jelentéktelen alkalmakkor újra felvetheti, amikor ez úgyszólván már csak parlamenti helyi érdekű. Akkor kitör a rendpárt visszafojtott dühe, akkor lerántja a függönyt a kulisszákról, akkor denunciálja az elnököt, akkor kijelenti, hogy a köztársaság veszélyben forog, de akkor már pátosza ízetlennek, a harc indítóoka pedig képmutató ürügynek, vagy egyáltalában harcra nem érdemesnek tűnik. A parlamenti vihar egy pohár vízben dúló viharrá, a harc intrikává, az összetűzés botránnyá válik. Míg a forradalmi osztályok kárörvendve legeltetik szemüket a nemzetgyűlés megaláztatásán, mert éppannyira rajonganak a nemzetgyűlés parlamenti előjogaiért, mint ama gyűlés a közszabadságokért, addig a parlamenten kívül álló burzsoázia nem érti meg, hogyan vesztegetheti idejét a parlamenten belül levő burzsoázia ilyen kicsinyes civakodásokkal és hogyan veszélyeztetheti a nyugalmat az elnökkel folytatott ilyen nyomorúságos vetélkedés által. A burzsoázia megzavarodik az olyan stratégián, amely abban a pillanatban köt békét, amikor mindenki csatákat vár és abban a pillanatban támad, amikor mindenki azt hiszi, hogy megkötötték a békét.

December 20-án Pascal Duprat meginterpellálta a belügyminisztert az aranyrúd-sorsjátékról. Ez a sorsjáték „Elízium lánya"[110] volt, Bonaparte hozta világra híveivel, és Carlier rendőrfőnök hivatalos pártfogása alá vette, bár a francia törvény minden sorsjátékot tilt, kivéve azokat, melyek jótékony célt szolgálnak. Hétmillió sorsjegy, darabonként egy frank, a nyereség állítólag arra szánva, hogy párizsi csavargókat Kaliforniába szállítsanak. Egyrészt azt akarták, hogy arany-álmok szorítsák ki a párizsi proletariátus szocialista álmait, a főnyereményre való csábító kilátás a munkára való doktrinér jogot. A párizsi munkások a kaliforniai aranyrudak fényében természetesen nem ismertek rá azokra az igénytelen frankokra, amelyeket zsebükből kicsaltak. De lényegében egyenes csalásról volt szó. A csavargók, akik kaliforniai arnaybányákat akartak nyitni anélkül, hogy Párizsból kimozdulnának, maga Bonaparte és adósságban úszó asztaltársasága voltak. A nemzetgyűlés által engedélyezett hárommillió franknak

már a nyakára hágtak, a pénztárt így vagy úgy megint meg kellett tölteni. Hiába indított Bonaparte úgynevezett cité ouvrière-ek* építésére nemzeti gyűjtést, melynek élén jelentős összeggel ő maga szerepelt. A keményszívű burzsoák bizalmatlanul várták, míg ő befizeti a részvényét, s miután ez természetesen nem következett be, a szocialista légvárakra épített spekuláció összeomlott. Az aranyrudak jobban vonzottak. Bonaparte és társai nem elégedtek meg azzal, hogy zsebre vágják annak a többletnek egy részét, amivel a hétmillió meghaladta a kisorsolandó rudak értékét, hanem hamis sorsjegyeket gyártottak, ugyanazon számmal tíz, tizenöt, sőt húsz sorsjegyet bocsátottak ki – a December 10-i Társaság szellemének megfelelő pénzügyi művelet! Itt a nemzetgyűlés nem a köztársaság fiktív elnökével állt szemben, hanem a hús-vér Bonaparte-tal. Itt tetten érhette őt, nem az alkotmánnyal, hanem a Code pénallal** való konfliktusban. Ha a nemzetgyűlés Duprat interpellációja felett napirendre tért, ez nemcsak azért történt, mert Girardin javaslata, hogy jelentse ki magát „satisfait"-nek***, a maga rendszeres korrupcióját juttatta a rendpárt eszébe. A burzsoá, és mindenekelőtt az államférfivá felfújt burzsoá, a maga gyakorlati aljasságát elméleti fellengőssséggel egészíti ki. Államférfiként ő, akárcsak a vele szemben álló államhatalom, felsőbbrendű lénnyé válik, amely ellen csak felsőbb, megszentelt módon lehet küzdeni.

Bonaparte, akinek mint bohémnek, mint hercegi lumpenproletárnak, éppen az az előnye volt a burzsoá gazemberrel szemben, hogy a harcot aljas módon vívhatta, most, miután maga a gyűlés saját kezűleg átsegítette őt a katonai bankettek, a szemlék, a December 10-i Társaság és végül a Code pénal sikamlós talaján, elérkezettnek látta a pillanatot, amikor átmehet a látszólagos védekezésből a támadásba. Az igazságügyminiszternek, a hadügyminiszternek, a tengerészeti miniszternek, a pénzügyminiszternek közben lejátszódó kis vereségei, amelyek által a nemzetgyűlés kinyilvánította bosszús elégedetlenségét, nemigen feszélyezték. Nemcsak azt akadályozta meg, hogy ezek a miniszterek távozzanak és ezzel elismerjék a végrehajtó hatalom alárendeltségét a parlamenttel szemben. Most befejezhette azt is, amit a nemzetgyűlés szünete alatt megkezdett: a katonai hatalom elszakítását a parlamenttől, *Changarnier elmozdítását.*

Egy elysée-i lap nyilvánosságra hozott egy napiparancsot, amelyet május hó folyamán állítólag az első hadosztályhoz intéztek, amely tehát Changar-

* – munkásvárosok – *Szerk.*
** – büntetőtörvénykönyvvel – *Szerk.*
*** – „kielégített"-nek – *Szerk.*

nier-tól származott, s amelyben a tiszteknek azt javasolták, hogy lázadás esetén a saját soraikban mutatkozó árulóknak ne kegyelmezzenek, azonnal lőjék agyon őket és a nemzetgyűléstől tagadják meg a csapatokat, ha ilyeneket követelne. 1851 január 3-án e napiparancs miatt interpellációt intéztek a kabinethez. A kabinet az ügy megvizsgálására előbb háromhónapi, azután egyheti, végül csak huszonnégy órai gondolkodási időt kér. A nemzetgyűlés ragaszkodik az azonnali felvilágosításhoz. Changarnier feláll és kijelenti, hogy ez a napiparancs sohasem létezett. Hozzáfűzi, hogy mindig igyekezni fog a nemzetgyűlés felszólításainak eleget tenni, s hogy összeütközés esetén a nemzetgyűlés számíthat rá. A nemzetgyűlés leírhatatlan tapsviharral fogadja ezt a kijelentést, s bizalmat szavaz Changarniernak. Azzal, hogy egy tábornok magánpártfogása alá helyezi magát, leköszön, dekretálja saját tehetetlenségét és a hadsereg mindenhatóságát, de a tábornok csalódik, amikor a gyűlésnek Bonaparte ellen oly hatalmat bocsát rendelkezésre, amelyet ő ugyanattól a Bonaparte-tól csak hűbérbe kapott, s amikor a maga részéről ettől a parlamenttől, védelemre szoruló védencétől, vár védelmet. De Changarnier hisz abban a titokzatos hatalomban, amellyel őt a burzsoázia 1849 január 29-e óta felruházta. A harmadik hatalomnak tartja magát a két másik államhatalom mellett. Osztozik e korszak többi hősének, jobban mondva szentjének sorsában, akiknek nagysága éppen abban az érdek sugallta nagy véleményben áll, amelyet pártjuk róluk terjeszt, s akik köznapi figurákká zsugorodnak össze, mihelyt a viszonyok arra szólítják őket, hogy csodát műveljenek. Egyáltalában, a hitetlenség a halálos ellensége ezeknek a vélt hősöknek és valódi szenteknek. Innen méltóságteljes erkölcsi felháborodásuk a lelkesedni nem tudó tréfálkozókon és gúnyolódókon.

Ugyanazon az estén a minisztereket az Elysée-be rendelték. Bonaparte Changarnier elmozdítását követeli, öt miniszter megtagadja ennek az aláírását, a „Moniteur" kormányválságot jelent be, s a rend sajtója azzal fenyegetőzik, hogy parlamenti hadsereget alakítanak Changarnier parancsnoksága alatt. E lépésre a rendpártnak megvolt az alkotmányos felhatalmazása. Csupán ki kellett neveznie Changarnier-t a nemzetgyűlés elnökévé s tetszés szerinti csapatokat kirendelnie a maga biztonságára. Ezt annál is inkább megtehette, mert Changarnier valóságosan még a hadsereg és a párizsi nemzetőrség élén állt s csak azt leste, hogy a hadsereggel együtt kirendeljék. A bonapartista sajtó még csak nem is merte kétségbe vonni a nemzetgyűlés jogát a csapatok közvetlen kirendelésére – ez a jogi kifogás az adott viszonyok között nem kecsegtetett sikerrel. Hogy a hadsereg engedelmeskedett volna a nemzetgyűlés parancsának, az valószínű, ha meggon-

doljuk, hogy Bonaparte-nak nyolc napig tűvé kellett tennie egész Párizst, hogy végre két tábornokot találjon – Baraguay d'Hilliers-t és St.-Jean d'Angélyt –, akik kijelentették, hogy készek Changarnier elmozdítását ellenjegyezni. Hogy azonban a rendpárt a saját soraiban és a parlamentben megtalálta volna az ilyen határozathoz szükséges számú szavazatot, az több mint kétséges, ha megfontoljuk, hogy egy héttel később 286 szavazat elszakadt tőle, s hogy a hegypárt egy hasonló javaslatot még 1851 decemberében is, a döntés utolsó órájában, elvetett. Ámde talán most még sikerült volna a várgrófoknak pártjuk tömegét akkora hősiességre rávenni, hogy szuronyerdő mögött biztonságban érezzék magukat s elfogadják egy olyan hadsereg szolgálatát, mely az ő táborukba dezertált. Ehelyett a várgróf urak január 6-án este az Elysée-be vonultak, hogy Bonaparte-ot állambölcs fordulatokkal és aggályokkal rávegyék, mondjon le Changarnier elmozdításáról. Akit rábeszélni igyekszünk, azt a helyzet urának ismerjük el. Bonaparte, akinek ez a lépés biztonságot adott, január 12-én új kormányt nevez ki, amelyben a régi kormány vezetői, Fould és Baroche, megmaradtak. St. Jean d'Angély hadügyminiszter lett; a „Moniteur" közli a Changarnier-t elmozdító rendeletet, parancsnokságát kettéosztják: Baraguay d'Hilliers kapja az első hadosztályt és Perrot a nemzetőrséget. A társadalom védőbástyája el van bocsátva, s ha emiatt egyetlen tégla sem esik le a háztetőről, a tőzsdeárfolyamok viszont emelkednek.

Eltaszítván a hadsereget, amely Changarnier személyében rendelkezésére bocsátotta magát, s így visszavonhatatlanul átengedvén azt az elnöknek, a rendpárt kinyilvánítja, hogy a burzsoázia elvesztette uralkodásra való hivatottságát. Parlamentáris kormány már nem létezett. Miután most még a hadseregbe és a nemzetőrségbe való kapaszkodás lehetőségét is elvesztette, miféle hatalmi eszköz maradt kezében, hogy egyidejűleg fenntartsa a parlament bitorolt hatalmát a nép felett és a parlament alkotmányos hatalmát az elnökkel szemben? Semmilyen. Már csak hatalom híján való elvekhez fellebbezhetett, amelyeket maga is mindig csak olyan általános szabályokként értelmezett, amelyeket másoknak írnak elő azért, hogy az értelmezők annál szabadabban mozoghassanak. Changarnier elmozdításával, a katonai hatalomnak Bonaparte kezébe kerülésével lezárul az általunk vizsgált periódusnak, a rendpárt és a végrehajtó hatalom közötti harc periódusának első szakasza. A két hatalom között most megtörtént a nyílt hadüzenet, a háború nyíltan folyik, de csak azután, hogy a rendpárt elvesztette fegyvereit és katonáit. Kormány nélkül, hadsereg nélkül, nép nélkül, közvélemény nélkül, május 31-i választási törvénye óta nem lévén többé képviselője a szuverén nemzetnek, vakon, süketen, fogatlanul, kisemmizetten, a nemzet-

gyűlés lassanként *ófrancia parlamentté*[111] vált, amely kénytelen a cselekvést a kormánynak átengedni és zsörtölődő óvásokkal post festum* beérni.

A rendpárt az új kormányt a felháborodás viharával fogadja. Bedeau tábornok emlékeztet arra a szelídségre, amelyet a permanencia-bizottság a szünet idején tanúsított, és arra a túlzott kíméletre, amellyel jegyzőkönyvei közzétételéről lemondott. A belügyminiszter erre maga ragaszkodik ezeknek a jegyzőkönyveknek közzétételéhez, amelyek most természetesen ízetlenekké lettek, mint az állott víz, nem fednek fel semmilyen új tényt, s a legkisebb hatással sincsenek az elfásult közönségre. Rémusat indítványára a nemzetgyűlés visszavonul választmányaiba és kinevezi a „rendkívüli intézkedések bizottságát". Párizs már csak azért sem tér le mindennapos rendjének vágányáról, mert a kereskedelem e pillanatban virágzik, a gyárak foglalkoztatva vannak, a gabonaárak alacsonyak, élelmiszer bőségesen van, a takarékpénztárak betétei napról napra szaporodnak. A „rendkívüli intézkedések", amelyeket a parlament olyan zajosan jelentett be, január 18-án elpufognak a miniszterek elleni bizalmatlansági vótumban anélkül, hogy Changarnier tábornokot még csak meg is említenék. A rendpárt kénytelen volt vótumát így megfogalmazni azért, hogy biztosítsa magának a republikánusok szavazatát, mivel ezek a kormány összes intézkedései közül éppen csak Changarnier elmozdítását helyeslik, míg a rendpárt valójában nem helytelenítheti a kormány egyéb aktusait, amelyeket maga diktált neki.

A január 18-i bizalmatlansági vótumot 415 szavazat döntötte el 286 ellenében. Csak úgy ment tehát keresztül, hogy a szélső legitimisták és orléanisták *koalícióba* léptek a tiszta republikánusokkal és a hegypárttal. Ez tehát azt bizonyította, hogy a rend pártja nemcsak a kormányt, nemcsak a hadsereget, hanem – Bonaparte-tal való konfliktusaiban – a maga önálló parlamenti többségét is elvesztette, hogy táborából a képviselők egy csapata dezertált egyezkedési fanatizmusból, a harctól való félelemből, ellankadásból, rokonok állami fizetésére való családi tekintetből, a felszabaduló miniszteri posztokra való spekulálásból (Odilon Barrot), abból a sekélyes önzésből, amellyel a közönséges burzsoá mindig hajlandó osztálya összérdekét egy vagy más magánindoknak feláldozni. A bonapartista képviselők eleve csak a forradalom elleni harcban tartoztak a rendpárthoz. A katolikus párt feje, Montalembert, már akkor Bonaparte javára vetette latba befolyását, mert elvesztette hitét a parlamenti párt életképességében. Végül e párt vezérei, Thiers és Berryer, az orléanista és a legitimista, kénytelenek voltak magukat nyíltan republikánusnak proklamálni, beismerni, hogy

* – ünnep után; utólag – *Szerk.*

szívük királyi, fejük azonban republikánus érzületű, hogy a parlamentáris köztársaság az összburzsoázia uralmának egyetlen lehetséges formája. Így kénytelenek voltak a restaurációs terveket, amelyeket a parlament háta mögött fáradhatatlanul tovább szőttek, magának a burzsoá osztálynak a színe előtt éppoly veszélyes, mint fejetlen intrikaként megbélyegezni.

A január 18-i bizalmatlansági vótum a minisztereket sújtotta és nem az elnököt. De Changarnier-t nem a kormány, hanem az elnök mozdította el. Talán magát Bonaparte-ot kellett volna a rendpártnak vád alá helyeznie? Restaurációs óhajai miatt? Ezek csak a saját óhajaik kiegészítői voltak. Talán a katonai szemléken és a December 10-i Társaságban folytatott konspirációja miatt? Ezeket a témákat réges-rég eltemették egyszerű napirendek halmaza alatt. Talán azért, mert elmozdította január 29-e és június 13-a hősét, azt a férfiút, aki 1850 májusában megfenyegette Párizst, hogy lázadás esetén mind a négy sarkán felgyújtja? Hegypárti szövetségeseik és Cavaignac még azt sem engedték meg nekik, hogy a társadalom megdőlt védőbástyáját hivatalos részvétnyilvánítással vigasztalják. Ők maguk sem vitathatták el az elnöktől az alkotmányos felhatalmazást arra, hogy egy tábornokot elmozdítson. Csak azért tomboltak, mert alkotmányos jogával nem-parlamentárisan élt. Hát ők nem éltek-e parlamentáris előjogukkal állandóan alkotmányellenesen, főként pedig az általános választójog eltörlésekor? Rá voltak tehát utalva arra, hogy szigorúan a parlamentáris korlátok között mozogjanak. És az a sajátságos betegség kellett hozzá, amely 1848 óta az egész kontinensen dúlt, a *parlamenti kretenizmus*, amely az általa megfertőzötteket egy képzelt világba zárja s teljesen megfosztja őket attól, hogy a nyers külvilágot érzékeljék, arra emlékezzenek, azt megértsék — ez a parlamenti kretenizmus kellett ahhoz, hogy miután a parlamenti hatalom minden feltételét saját kezűleg megsemmisítették, és a más osztályokkal folytatott harcukban meg is kellett semmisíteniök, parlamenti győzelmeiket még mindig győzelmeknek tartsák és azt higgyék, hogy az elnököt sújtják, amikor minisztereit ütik. Csak alkalmat adtak neki arra, hogy a nemzetgyűlést újra megalázza a nemzet szemében. Január 20-án a „Moniteur" jelentette, hogy az összkormány lemondását elfogadták. Azzal az ürüggyel, hogy egyetlen parlamenti pártnak sincs már többsége, ahogy ezt a január 18-i vótum, a hegypárt és a royalisták koalíciójának e gyümölcse bizonyítja, s hogy be kell várni egy többség újrakialakulását, Bonaparte úgynevezett átmeneti kormányt nevezett ki, amelynek egyetlen tagja sem tartozott a parlamenthez, csupa teljesen ismeretlen és jelentéktelen egyént, tisztára kereskedősegédekből és írnokokból álló kormányt. A rendpárt most vesződhetett e bábokkal való játszadozásban ereje fogy-

táig, a végrehajtó hatalom nem tartotta többé fáradságra érdemesnek, hogy komoly képviselete legyen a nemzetgyűlésben. Bonaparte annál szemeötlőbben központosította az egész végrehajtó hatalmat a maga személyében, annál szabadabb játéktere volt arra, hogy ezt a maga céljaira kiaknázza, minél inkább puszta statiszták voltak a miniszterei.

A hegypárttal koalícióra lépett rendpárt azzal bosszulta meg magát, hogy elvetette az elnök 1 800 000 frankos javadalmazására vonatkozó javaslatot, amelynek beterjesztésére a December 10-i Társaság feje miniszteri kereskedősegédeit kényszerítette. Ezúttal a kérdést csak 102 szavazatos többség döntötte el; január 18-a óta tehát újfent leszakadt 27 szavazat, a rendpárt felbomlása folytatódott. Egyidejűleg, nehogy bárki egy pillanatig is tévedésben legyen a hegypárttal való koalíciójának értelmét illetően, a rendpárt még csak figyelembe venni sem volt hajlandó a hegypárt 189 tagja által aláírt, a politikai bűnösök általános amnesztiáját indítványozó javaslatot. Elegendő volt annyi, hogy a belügyminiszter, bizonyos Vaïsse, kijelentse, hogy a nyugalom csak látszólagos, hogy titokban nagy agitáció folyik, hogy mindenütt jelenlevő társaságok szervezkednek titokban, hogy a demokrata lapok újbóli megjelenésükre készülnek, hogy a départementokból kedvezőtlen jelentések érkeznek, hogy a Genfbe menekültek egy összeesküvés élén állnak, amely Lyonon át egész Dél-Franciaországra kiterjed, hogy Franciaország ipari és kereskedelmi válság küszöbén áll, hogy a roubaix-i gyárosok csökkentették a munkaidőt, hogy a belle-île-i[112] foglyok fellázadtak – elegendő volt annyi, hogy akár csak egy Vaïsse felidézze a vörös kísértetet, s a rend pártja máris vita nélkül elvetett egy olyan javaslatot, amely a nemzetgyűlésnek hallatlan népszerűséget szerzett volna és Bonaparte-ot visszakergette volna karjaiba. Ahelyett, hogy hagyta magát a végrehajtó hatalom által újabb nyugtalanságok perspektívájával megfélemlíteni, inkább az osztályharcnak kellett volna egy kis játékteret engednie, hogy a végrehajtó hatalmat függő helyzetben tartsa. De nem érzett magában elég erőt arra, hogy a tűzzel játsszék.

Közben az úgynevezett átmeneti kormány április közepéig tovább tengődött. Bonaparte a nemzetgyűlést folyton újabb miniszterkombinációkkal fárasztotta, ugratta. Hol úgy látszott, mintha republikánus kormányt akarna alakítani Lamartine-nal és Billault-lal, hol meg parlamentáris kormányt az elkerülhetetlen Odilon Barrot-val – akinek a neve sohasem hiányozhatik, ha balekra van szükség –, hol legitimista kormányt Vatimesnillel és Benoît d'Azyval, hol meg orléanistát Malleville-lel. Míg így a rendpárt különböző frakcióit egymással szemben feszültségben tartja, és valamennyit egy republikánus kormány perspektívájával és az általános választójog ez esetben el-

kerülhetetlen visszaállításával rémíti, ugyanakkor a burzsoáziában azt a meggyőződést kelti, hogy egy parlamentáris kormányért folytatott őszinte fáradozásai a royalista frakciók engesztelhetetlenségén szenvednek hajótörést. A burzsoázia azonban annál hangosabban követelt „erős kormányt", annál megbocsáthatatlanabbnak tartotta, hogy Franciaországot „igazgatás nélkül" hagyják, minél inkább közeledni látszott most egy általános kereskedelmi válság, amely éppúgy toborzott híveket a szocializmus számára a városokban, ahogy falun a végzetesen alacsony gabonaár. A kereskedelem napról napra lanyhult, a nem foglalkoztatott kezek szemlátomást sokasodtak, Párizsban legalább 10 000 munkás volt kenyértelen, Rouenban, Mulhouse-ban, Lyonban, Roubaix-ban, Tourcoing-ben, St.-Etienne-ben, Elbeufben és más városokban számtalan gyár leállt. Ilyen körülmények között Bonaparte április 11-én megkockáztathatta a január 18-i kormány restaurálását. Rouher, Fould, Baroche stb. urakat megerősítette Léon Faucher úrral, akit az alkotmányozó nemzetgyűlés, az utolsó napjaiban, öt miniszteri szavazat kivételével egyhangúlag bizalmatlansági vótummal bélyegzett meg hamis táviratok terjesztéséért. A nemzetgyűlés tehát azért aratott január 18-án győzelmet a kormányon, azért harcolt három hónapig Bonaparte-tal, hogy április 11-én Fould és Baroche bevehessék miniszteri frigyükbe harmadiknak[113] a puritán Faucher-t.

1849 novemberében Bonaparte beérte *nem-parlamentáris* kormánnyal, 1851 januárjában *parlamenten kívüli* kormánnyal, és április 11-én elég erősnek érezte magát arra, hogy *parlamentellenes* kormányt alakítson, amely harmonikusan egyesítette magában mindkét gyűlésnek – az alkotmányozó és a törvényhozó, a republikánus és a royalista gyűlésnek – a bizalmatlansági vótumait. A kormányoknak e lépcsőzete volt az a hőmérő, amelyen a parlament a saját élethőmérsékletének csökkenését lemérhette. Ez a hőmérséklet április végén olyan alacsonyra esett, hogy Persigny egy személyes találkozáskor arra szólíthatta fel Changarnier-t, hogy menjen át az elnök táborába. Bonaparte, jelentette ki neki Persigny, a nemzetgyűlés befolyását teljesen megsemmisítettnek tekinti, s már készen is van a proklamáció, amelyet a folyvást szándékba vett, de véletlenül megint elhalasztott coup d'état után ki fognak bocsátani. Changarnier közölte a rendpárt vezéreivel ezt a halálos ítéletet, de ki hisz abban, hogy a poloskacsípés öl? S a parlament, bármennyire megvert, bármennyire felbomlott, bármennyire rothadt volt is, nem tudta magát rászánni arra, hogy a December 10-i Társaság groteszk főnökével vívott párbajában mást lásson, mint párbajt egy poloskával. De Bonaparte azt felelte a rend pártjának, amit Agészilaosz Agisz királynak: „*Hangyának tetszem neked, de egyszer majd oroszlán leszek.*"[114]

VI

A hegypárttal és a tiszta republikánusokkal kötött koalíció, amelyre a rendpárt kárhoztatva volt abbeli hiábavaló erőlködésében, hogy a katonai hatalmat megtartsa és a végrehajtó hatalom legfelsőbb vezetését újra meghódítsa, vitathatatlanul bebizonyította, hogy a rendpárt elvesztette az önálló *parlamenti többséget*. A naptárnak, az óramutatónak a puszta hatalma május 28-án jelt adott teljes feloszlására. Május 28-ával megkezdődött a nemzetgyűlés életének utolsó éve. Most el kellett határoznia magát az alkotmány változatlan fenntartására vagy annak revíziójára. De az alkotmány revíziója nemcsak azt jelentette, hogy a burzsoázia uralma vagy a kispolgári demokrácia uralma, demokrácia vagy proletár anarchia, parlamentáris köztársaság vagy Bonaparte, hanem egyúttal azt is jelentette, hogy Orléans vagy Bourbon! Így pottyant be a parlament kellős közepébe Erisz almája[115], amely miatt a rendpártot ellenséges frakciókra különítő érdekek összeütközésének nyíltan ki kellett robbannia. A rendpárt heterogén társadalmi szubsztanciák vegyülete volt. A revízió kérdése olyan politikai hőmérsékletet teremtett, amelyben a termék megint eredeti alkotóelemeire bomlott.

A bonapartistáknak a revízióban való érdekeltsége egyszerű volt. Számukra mindenekelőtt a Bonaparte újraválasztását tiltó 45. § eltörlése és Bonaparte hatalmának meghosszabbítása volt a fontos. Nem kevésbé egyszerűnek látszott a republikánusok pozíciója. Ezek feltétel nélkül elvetettek minden revíziót, mert ebben általános összeesküvést láttak a köztársaság ellen. Minthogy a nemzetgyűlésben *a szavazatoknak több mint egynegyedével* rendelkeztek, a revízióról hozandó jogerős határozathoz és egy revideáló gyűlés összehívásához pedig az alkotmány értelmében a szavazatok háromnegyede kívántatott meg, csak szavazataikat kellett megszámlálniok, hogy biztosak legyenek a győzelemben. És ők biztosak voltak a győzelemben.

E világos pozíciókkal szemben a rend pártja kibogozhatatlan ellentmondásokban leledzett. Ha elveti a revíziót, akkor veszélyezteti a status quót,

mivel Bonaparte-nak már csak egy kivezető utat hagyott, az erőszak útját, mivel Franciaországot 1852 május második vasárnapján, a döntés pillanatában, a forradalmi anarchiának dobta martalékul, olyan elnökkel, aki elvesztette tekintélyét, olyan parlamenttel, amelynek már régen nem volt tekintélye, és olyan néppel, amely azt éppen visszahódítani szándékozott. Ha az alkotmányos revízió mellett szavaz, akkor tudja, hogy hiába szavaz, és a republikánusok vétóján alkotmányosan hajótörést kell szenvednie. Ha alkotmányellenesen az egyszerű szavazattöbbséget kötelező erejűnek nyilvánítja, akkor csak úgy remélheti a forradalom féken tartását, ha feltétlenül alárendeli magát a végrehajtó hatalomnak, akkor Bonaparte-ot teszi meg úrrá az alkotmány felett, a revízió felett és önmaga felett. Egy csupán részrevízió, amely meghosszabbítja az elnök hatalmát, a császári bitorlás útját egyengeti. Egy általános revízió, amely megrövidíti a köztársaság létezését, elkerülhetetlen konfliktusba sodorja a dinasztikus igényeket, mert a Bourbon-restauráció feltételei s az orléanista restauráció feltételei nemcsak különbözők voltak, hanem kölcsönösen ki is zárták egymást.

A parlamentáris köztársaság több volt, mint az a semleges terület, amelyen a francia burzsoázia két frakciója, legitimisták és orléanisták, nagy földtulajdon és ipar egyenjogúan megférhettek egymás mellett. Ez volt az elkerülhetetlen feltétele *közös* uralmuknak, az egyetlen államforma, amelyben általános osztályérdekük maga alá rendelte különös frakcióik igényeit csakúgy, mint a társadalom valamennyi többi osztályát. Mint royalisták visszaestek régi ellentétükbe, a földtulajdon vagy a pénz szupremáciájáért folyó harcba, s ennek az ellentétnek legfőbb kifejezése, megszemélyesítése, maguk a királyaik, a dinasztiáik voltak. Ezért húzódozott a rendpárt *a Bourbonok visszahívásától.*

Creton, orléanista és népképviselő, 1849-ben, 1850-ben és 1851-ben periodikusan javaslatot tett a királyi családok száműzetéséről szóló rendelet eltörlésére. A parlament éppily periodikusan olyan royalista gyűlés látványát nyújtotta, mely makacsul becsapja száműzött királyai előtt a kapukat, amelyeken hazatérhettek volna. III. Richárd azzal a megjegyzéssel gyilkolta meg VI. Henriket, hogy túl jó e világ számára s az égbe való. Ők kijelentették, hogy Franciaország túl rossz ahhoz, hogy királyait visszakapja. A viszonyok hatalmától kényszerítve republikánusok lettek és ismételten szentesítették azt a néphatározatot, amely kitiltotta királyaikat Franciaországból.

Az alkotmány revíziója — s ennek figyelembevételére a körülmények kényszerítettek — a köztársasággal együtt egyszersmind a két burzsoáfrakció közös uralmát is kérdésessé tette, és a monarchia lehetőségével együtt

újra életre hívta azoknak az érdekeknek a vetélkedését is, amelyeket a monarchia váltakozva kiváltképpen képviselt – a harcot az egyik frakció szupremáciájáért a másik felett. A rendpárt diplomatái azt hitték, hogy a harc elsimítható a két dinasztia összeolvasztásával, a royalista pártoknak és királyi házaiknak úgynevezett *fúziójával*. A restaurációnak és a júliusi monarchiának a valódi fúziója a parlamentáris köztársaság volt, amelyben az orléanista és a legitimista színek elmosódtak s a burzsoá válfajok eltűntek a burzsoában mint olyanban, a burzsoá nemben. Most azonban az orléanistának legitimistává, a legitimistának orléanistává kellett volna lennie. A királyságnak, ellentétük megszemélyesítésének, egységüket kellett volna megtestesítenie, kizárólagos frakcióérdekeik kifejeződésének közös osztályérdekük kifejeződésévé kellett volna válnia, a monarchiának azt kellett volna nyújtania, amit csak a két monarchia megszüntetése, a köztársaság nyújthatott és nyújtott. A bölcsek köve volt ez, amelynek feltalálásán a rendpárt doktorai fejüket törték. Mintha a legitim monarchia valaha is az ipari burzsoák monarchiája, vagy a polgárkirályság valaha is az ősi földbirtokos arisztokrácia királysága lehetne. Mintha földtulajdon és ipar *egy* korona alatt testvériesülhetnének, mikor a korona csak egy főre szállhatott, vagy az idősebb, vagy a fiatalabb testvér fejére. Mintha az ipar egyáltalán kiegyezhetne a földtulajdonnal, amíg a földtulajdon rá nem szánja magát arra, hogy maga is iparivá váljék. Ha V. Henrik holnap meghalna, Párizs grófja ezért még nem lenne a legitimisták királyává, hacsak meg nem szűnne az orléanisták királya lenni. De a fúzió filozófusai, akik abban a mértékben terpeszkedtek, amelyben a revízió kérdése előtérbe lépett, akik az „Assemblée nationale"-ban[116] hivatalos napilapot teremtettek maguknak, akik még e pillanatban is (1852 február) megint működnek, az egész nehézséget a két dinasztia ellenszegülésével és vetélkedésével magyarázták. Az Orléans-család és V. Henrik összebékítésének kísérletei, amelyek Lajos Fülöp halálakor kezdődtek, de amelyeket, mint egyáltalában a dinasztikus intrikákat, csak a nemzetgyűlés szüneteiben, felvonásközökben, a kulisszák mögött játszottak, amelyek inkább érzelgős kacérkodások voltak a régi babonával, semmint komolyan vett ügyletek, most nagy politikai drámává lettek, amelyeket a rendpárt a nyilvánosság színpadán, nem pedig, mint eddig, működvelő színházban adott elő. A futárok röpködtek Párizsból Velencébe,[117] Velencéből Claremontba, Claremontból Párizsba. Chambord gróf kiáltványt tesz közzé, amelyben „családja valamennyi tagjának segítségével" nem a maga restaurációját, hanem a „nemzeti" restaurációt jelenti be. Az orléanista Salvandy V. Henrik lába elé borul. A legitimisták főnökei, Berryer, Benoît d'Azy, St. Priest, Claremontba

vándorolnak, hogy rábeszéljék az Orléans-okat, de hiába. A fuzionisták túl későn veszik észre, hogy a két burzsoá-frakció érdekei sem kizárólagosságukból nem vesztenek, sem engedékenységben nem nyernek, ha családi érdekeknek, két királyi ház érdekeinek formájában csúcsosodnak ki. Ha V. Henrik Párizs grófját elismeri utódjának – az egyetlen siker, amelyet a fúzió a legjobb esetben elérhetett –, akkor az Orléans-ház nem nyert semmiféle olyan igényjogosultságot, amelyet V. Henrik gyermektelensége már amúgy is nem biztosított számára, de elveszti mindazokat az igényjogosultságokat, amelyeket a júliusi forradalom révén kivívott. Lemond eredeti igényjogosultságairól, minden jogcímről, amelyet közel százéves harcban kicsikart a Bourbonok idősebb ágától, elcseréli történelmi előjogát, a modern királyság előjogát családfája előjogára. A fúzió tehát nem egyéb, mint az Orléans-ház önkéntes lemondása, legitimista belenyugvása, bűnbánó visszalépés a protestáns államegyházból a katolikusba. Olyan visszalépés, amely ezenfelül még csak vissza sem viszi a trónra, amelyet elvesztett, hanem csak a trón lépcsőjére, amelyen született. A régi orléanista miniszterek, Guizot, Duchâtel stb., akik szintén Claremontba siettek, hogy a fúziót támogassák, valójában csak a júliusi forradalom felett érzett csömört képviselték, a polgárkirályságból és a polgárok királyságából való kiábrándultságot, azt a babonát, hogy a legitimitás az utolsó talizmán az anarchia ellen. Közvetítőnek képzelvén magukat Orléans és Bourbon között, a valóságban már csak hitehagyott orléanisták voltak, s mint ilyeneket fogadta is őket Joinville herceg. Az orléanisták életképes, harcias része viszont, Thiers, Baze stb., annál könnyebben győzték meg Lajos Fülöp családját arról, hogy ha minden közvetlen monarchista restauráció a két dinasztia fúzióját, minden ilyen fúzió pedig az Orléans-ház lemondását feltételezi, akkor viszont elődeik hagyományának teljesen megfelel, hogy egyelőre elismerjék a köztársaságot és bevárják, amíg az események megengedik, hogy az elnöki széket trónná változtassák. Joinville elnökjelöltségét kósza hírként elterjesztették, a közönség kíváncsiságát ébren tartották, s néhány hónappal később, a revízió elvetése után, szeptemberben nyilvánosan proklamálták e jelölést.

Így az orléanisták és a legitimisták közötti royalista fúzió-kísérlet nemcsak meghiúsult, hanem szétzúzta *parlamenti fúziójukat*, republikánus közös formájukat, és a rendpártot megint eredeti alkotóelemeire bontotta; de minél inkább nőtt az elidegenedés Claremont és Velence között, minél inkább megfeneklett a kiegyezés, minél inkább terjedt a Joinville-agitáció, annál buzgóbbak, komolyabbak lettek a Faucher – Bonaparte minisztere – és a legitimisták közötti tárgyalások.

A rendpárt felbomlása nem állt meg eredeti elemeinél. A két nagy frakció mindegyike maga is újra bomlásnak indult. Mintha mindazok a régi árnyalatok, amelyek korábban e két körön, mind a legitimista, mind az orléanista körön belül harcban álltak egymással és szorongatták egymást, megint felelevenedtek volna, mint kiszáradt ázalékállatkák, amikor vízzel kerülnek érintkezésbe, mintha újból elegendő életerőre kaptak volna, hogy saját csoportokat és önálló ellentéteket alkossanak. A legitimisták visszaálmodták magukat azokba a vitás kérdésekbe, amelyek a Tuileriák és a Marsan-pavilon között, Villèle és Polignac között zajlottak.[118] Az orléanisták újra átélték ama lovagi tornák aranykorát, amelyeket Guizot, Molé, Broglie, Thiers és Odilon Barrot vívtak egymással.

A rendpártnak revízióra hajlamos, de a revízió határai tekintetében megintcsak meghasonlott része, amely az egyrészt a Berryer és Falloux, másrészt a Larochejacquelein vezetése alatt álló legitimistákból, és a Molé, Broglie, Montalembert és Odilon Barrot vezetése alatt álló, a harcba belefáradt orléanistákból tevődött össze, a következő határozatlan és tágértelmű javaslatban egyezett ki a bonapartista képviselőkkel: „Alulírott képviselők, avégből, hogy a nemzet visszakapja szuverenitása teljes gyakorlását, az alkotmány revízióját indítványozzák." Egyidejűleg azonban előadójuk, Tocqueville útján egyhangúlag kijelentették, hogy a nemzetgyűlésnek nincsen joga a *köztársaság eltörlését* javasolni, ez a jog csak a revíziós kamarát illeti meg. Egyébként, úgymond, az alkotmány csakis *„legális" módon* revideálható, tehát csakis akkor, ha a szavazatok alkotmányosan előírt háromnegyede a revízió mellett dönt. Hatnapi viharos vita után, július 19-én, mint előre látható volt, elvetették a revíziót. 446-an mellette szavaztak, de 278-an ellene. A szélső orléanisták, Thiers, Changarnier stb. együtt szavaztak a republikánusokkal és a hegypárttal.

A parlament többsége így az alkotmány ellen, de maga ez az alkotmány a kisebbség mellett foglalt állást, s ennek határozatát kötelezőnek nyilvánította. De a rendpárt az alkotmányt nem rendelte-e alá 1850 május 31-én, nem rendelte-e alá 1849 június 13-án a parlamenti többségnek? Nem alapult-e egész eddigi politikája azon, hogy az alkotmány paragrafusait alárendelte a parlament többségi határozatainak? Nem engedte-e át a törvény betűjébe vetett ótestamentumi babonás hitet a demokratáknak és nem fenyítette-e meg a demokratákat ezért? De ebben a pillanatban az alkotmány revíziója nem jelentett egyebet, mint az elnök hatalmának fennmaradását, ahogy az alkotmány fennmaradása nem jelentett egyebet, mint Bonaparte elmozdítását. A parlament Bonaparte mellett, de az alkotmány a parlament ellen foglalt állást. Bonaparte tehát a parlament szellemében cselekedett,

amikor összetépte az alkotmányt, és az alkotmány szellemében cselekedett, amikor szétkergette a parlamentet.

A parlament az alkotmányt s vele együtt a saját uralmát „a többségen kívül állónak" nyilvánította, határozatával megszüntette az alkotmányt és meghosszabbította az elnöki hatalmat, ugyanakkor pedig kijelentette, hogy sem az alkotmány nem halhat meg, sem az elnöki hatalom nem élhet, ameddig maga a parlament fennmarad. Azok, akiknek az volt a feladatuk, hogy eltemessék, az ajtó előtt álltak. Mialatt a parlament a revíziót vitatta, Bonaparte eltávolította a határozatlannak mutatkozó Baraguay d'Hilliers tábornokot az első hadosztály éléről, s helyébe Magnan tábornokot, a lyoni győzőt, a decemberi napok hősét nevezte ki, ama kreatúráinak egyikét, akik már Lajos Fülöp idején, a boulogne-i expedíció alkalmával többékevésbé kompromittálták magukat érte.

A rendpárt a revízióról hozott határozatával bebizonyította, hogy sem uralkodni, sem szolgálni, sem élni, sem meghalni nem tud, a köztársaságot sem elviselni, sem megdönteni, az alkotmányt sem fenntartani, sem sutba dobni nem tudja, hogy az elnökkel sem együttműködni, sem szakítani nem tud. Kitől várta hát mindezen ellentmondások megoldását? A naptártól, az események menetétől. Nem merte többé hinni, hogy ereje van az események felett. Kihívta tehát az eseményeket, hogy azok kövessenek el erőszakot rajta, és ezzel kihívta azt a hatalmat is, amelynek, a nép ellen folytatott harcban, egyik attributumot a másik után átengedte, míg végül ő maga erőtlenül állt vele szemben. Hogy a végrehajtó hatalom feje minél zavartalanabbul kidolgozhassa ellene harci tervét, megerősíthesse támadó eszközeit, kiválogathassa fegyvereit, megszilárdíthassa állásait, a rendpárt éppen ebben a kritikus pillanatban elhatározta, hogy visszavonul a színpadról és három hónapra, augusztus 10-től november 4-ig, elnapolja magát.

Nemcsak hogy a parlamenti párt felbomlott a maga két nagy frakciójára, nemcsak hogy a két frakció mindegyike önmagán belül felbomlott, hanem a parlamenten belüli rendpárt is meghasonlott a parlamenten *kívüli* rendpárttal. A burzsoázia szóvivői és írástudói, szószéke és sajtója, egyszóval a burzsoázia ideológusai és maga a burzsoázia, a képviselők és a képviseltek elidegenülten álltak egymással szemben s nem értették többé egymást.

A vidéki legitimisták a maguk korlátolt látókörével és korlátlan lelkesedésével azzal vádolták parlamenti vezéreiket, Berryer-t és Falloux-t, hogy dezertáltak a bonapartista táborba és elpártoltak V. Henriktől. Liliomeszükkel hittek a bűnbeesésben, de nem hittek a diplomáciában.

Hasonlíthatatlanul végzetesebb és döntőbb volt a kereskedelmi burzsoázia szakítása a maga politikusaival. Nem azt vetette szemükre, mint a legi-

timisták az övéiknek, hogy elpártoltak az elvtől, hanem megfordítva, azt, hogy haszontalanná vált elvekhez ragaszkodnak.

Már előbb utaltam arra, hogy amióta Fould belépett a kormányba, a *pénzarisztokrácia* – a kereskedelmi burzsoáziának az a része, amelynek Lajos Fülöp alatt oroszlánrésze volt az uralomban – bonapartistává lett. Fould nemcsak Bonaparte érdekét képviselte a tőzsdén, ő egyúttal a tőzsde érdekét is képviselte Bonaparte-nál. A pénzarisztokrácia állásfoglalását legcsattanóbban egy európai sajtóorgánumából, a londoni „Economist"-ból[119] vett idézet jellemzi. E lap 1851 február 1-i számában ezt íratja magának Párizsból: „Most már mindenfelől megállapítottuk, hogy Franciaország mindenekelőtt nyugalmat kíván. Ezt jelenti ki az elnök a törvényhozó gyűléshez intézett üzenetében, ez hallatszik visszhangként a nemzetgyűlés szónoki emelvényéről, ezt bizonygatják az újságok, ezt hirdetik a templomi szószékről, *ezt bizonyítja az állampapírok érzékenysége, amint a legkisebb zavarra van kilátás, és szilárdságuk, valahányszor a végrehajtó hatalom győz.*"

1851 november 29-i számában az „Economist" a saját nevében kijelenti: „*Most Európa valamennyi tőzsdéjén el van ismerve az elnök a rend őrének.*" A pénzarisztokrácia tehát a rendpártnak a végrehajtó hatalommal folytatott parlamenti harcát mint *rendzavarást* kárhoztatta, s minden olyan győzelmet, amelyet az ő állítólagos képviselőin az elnök aratott, a *rend győzelmeként* ünnepelt. Pénzarisztokrácián itt nemcsak a nagy kölcsönügyletek vállalkozóit és állampapír-spekulánsokat kell érteni, akikkel kapcsolatban azonnal érthető, hogy érdekük egybeesik az államhatalom érdekével. Az egész modern pénzüzlet, az egész bankgazdaság a legszorosabban össze van szövődve az államhitellel. A bank üzleti tőkéjének egy részét szükségképpen gyorsan átváltható állampapírokban helyezik el és kamatoztatják. Letétei, a rendelkezésére bocsátott és általa kereskedők és gyárosok között szétosztott tőke, részben az államjáradékosok osztalékából erednek. Ha az egész pénzpiac és e pénzpiac papjai számára az államhatalom stabilitása minden korban a szentírást jelentette, mennyivel inkább így van ez ma, amikor minden vízözön azzal fenyeget, hogy a régi államokkal együtt a régi államadósságokat is elsodorja?

Az *ipari burzsoázia* is bosszankodott a maga rend-fanatizmusában a parlamenti rendpártnak a végrehajtó hatalommal való civódásain. Thiers, Anglas, Sainte-Beuve stb. a január 18-i, Changarnier elmozdításakor leadott szavazatuk után megbízóiktól, éppen az ipari kerületekből, nyilvános megrovásban részesültek, amelyben főként a hegypárttal kötött koalíciójukat a rend ellen elkövetett hazaárulásként ostorozták. Ha azt láttuk, hogy azok a hencegő ingerkedések, kicsinyes intrikák, amelyekben a rendpárt-

nak az elnök elleni harca megnyilvánult, nem érdemeltek jobb fogadtatást, másfelől ez a burzsoá párt, amely azt követeli képviselőitől, hogy a katonai hatalmat a saját parlamentjük kezéből ellenállás nélkül átengedjék egy kalandor trónkövetelő kezébe, még azokat az intrikákat sem érte meg, amelyeket reá pazaroltak. Bebizonyította, hogy az ő *közérdekének*, az ő saját *osztályérdekének*, az ő *politikai hatalmának* megvédéséért folyó harc neki mint a magánüzlet zavarása csak terhére van és ingerli.

A vidéki városok polgári előkelőségei, a magisztrátusok, a kereskedelmi bíróságok tagjai stb. Bonaparte-ot körutazásai alkalmával majdnem kivétel nélkül mindenütt a legszolgaibb módon fogadták, még akkor is, amikor, mint Dijonban, a nemzetgyűlést és sajátosan a rendpártot kíméletlenül támadta.

Ha a kereskedelem jól ment, mint még 1851 elején, akkor a kereskedelmi burzsoázia tombolt minden parlamenti harc miatt, nehogy az kedvét szegje a kereskedelemnek. Ha a kereskedelem rosszul ment, s 1851 február vége óta tartósan így volt, akkor a pangásért a parlamenti harcokat okolta és elnémulásukat követelte, hogy a kereskedelem megint szóhoz jusson. A revíziós-viták éppen erre a rossz időszakra estek. Minthogy itt a fennálló államforma létéről vagy nemlétéről volt szó, a burzsoázia annál inkább feljogosítottnak érezte magát arra, hogy képviselőitől e kínzó provizórium megszüntetését és ugyanakkor a status quo fenntartását követelje. Ez nem volt ellentmondás. A provizórium megszüntetésén éppen annak fennmaradását értette, ama pillanatnak a ködös távolba való kitolását, amikor majd dönteni kell. A status quo fenntartására csak két út volt: vagy Bonaparte hatalmának meghosszabbítása, vagy pedig Bonaparte alkotmányszerű távozása és Cavaignac megválasztása. A burzsoázia egy része az utóbbi megoldást kívánta, és képviselőinek nem tudott jobb tanácsot adni, mint azt, hogy hallgassanak, ne bolygassák ezt az égető pontot. Ha képviselőik nem beszélnek, vélték, akkor Bonaparte nem fog cselekedni. Struccparlamentet kívántak maguknak, amely fejét a homokba rejti, hogy láthatatlan maradjon. A burzsoázia másik része azt kívánta, hogy Bonaparte-ot, mivel már egyszer az elnöki székben ül, hagyják meg az elnöki székben, hogy minden a régi kerékvágásban menjen. Felháborította őket, hogy parlamentjük nem szegte meg nyíltan az alkotmányt és nem mondott le minden teketória nélkül.

A département-ok tanácsai, a nagyburzsoázia e vidéki képviseletei, amelyek a nemzetgyűlés szünete alatt augusztus 25-étől üléseztek, szinte egyhangúlag a revízió mellett foglaltak állást, tehát a parlament ellen és Bonaparte mellett.

A *parlamenti képviselőivel* való meghasonlásánál is félreérthetetlenebbül mutatta ki a burzsoázia a maga irodalmi képviselői, a saját sajtója elleni dühét. Azok a mértéktelen pénzbírságok és szemérmetlen fogházbüntetések, amelyekre a burzsoá esküdtszékek a burzsoá újságírókat ítélték, valahányszor támadták Bonaparte bitorlásvágyait, valahányszor a sajtó megkísérelte, hogy a burzsoázia politikai jogait a végrehajtó hatalommal szemben megvédje, nemcsak Franciaországot, hanem egész Európát is elcsodálkoztatták.

Ha a *parlamenti rendpárt*, mint megmutattam, nyugalomért való kiáltozásával önmagát intette nyugalomra és — azáltal, hogy a társadalom többi osztályával vívott harcában saját rendszerének, a parlamentáris rendszernek minden feltételét saját kezűleg megsemmisítette — a burzsoázia politikai uralmát a burzsoázia biztonságával és fennállásával összeférhetetlennek nyilvánította, a *burzsoázia parlamenten kívüli tömege* viszont az elnök iránti szolgalelkűségével, a parlament ócsárlásával, a saját sajtója brutális bántalmazásával felhívta Bonaparte-ot, hogy nyomja el, semmisítse meg osztályának beszélő és író részét, a maga politikusait és literátorait, a maga szószékét és sajtóját, hogy aztán a burzsoázia egy erős és korlátozatlan kormányzat védelme alatt bizalomteljesen foglalkozhasson magánüzleteivel. Ez a burzsoázia félreérthetetlenül kinyilvánította, hogy a saját politikai uralmától való megszabadulásra sóvárog avégett, hogy megszabaduljon az uralom fáradalmaitól és veszélyeitől.

És ez a burzsoázia, amely már a saját osztálya uralmáért vívott pusztán parlamenti és irodalmi harcon is felháborodott, és amely e harc vezetőit elárulta, ez merészeli most utólag megvádolni a proletariátust, amiért nem kelt véres harcra, élethalálharcra őérette. Ő, aki minden pillanatban feláldozta általános osztályérdekét, azaz politikai érdekét, a legkorlátoltabb, legpiszkosabb magánérdeknek, s képviselőitől hasonló áldozatot követelt, most ő jajgat azon, hogy a proletariátus feláldozta az ő ideális politikai érdekeit a maga materiális érdekeinek. Szépléleknek tünteti fel magát, akit a szocialistáktól félrevezetett proletariátus félreismert és a döntő pillanatban cserbenhagyott. S ez általános visszhangra lel a polgári világban. Itt természetesen nem német zugpolitikusokról és szellemi süvölvényekről beszélek. Utalok például ugyanarra az „Economist"-ra, amely még 1851 november 29-én, tehát négy nappal az államcsíny előtt, Bonaparte-ot a „rend őrének", a Thiers-eket és Berryer-ket ellenben „anarchistáknak" nyilvánította, de már 1851 december 27-én, miután Bonaparte ezeket az anarchistákat elnémította, árulásról kiabál, amelyet „tudatlan, neveletlen, ostoba proletártömegek a társadalom közép- és felsőbb osztályai-

nak ügyessége, tudása, fegyelme, szellemi befolyása, intellektuális segélyforrásai és erkölcsi súlya" ellen elkövettek. Ez az ostoba, tudatlan és közönséges tömeg nem volt senki más, mint maga a burzsoá tömeg.

Igaz, Franciaország 1851-ben afféle kisebb kereskedelmi válságot élt át. Február végén a kivitel csökkenése mutatkozott 1850-nel szemben, márciusban a kereskedelem senyvedt s a gyárak bezártak, áprilisban az ipari département-ok helyzete éppoly kétségbeejtőnek látszott, mint a februári napok után, májusban az üzlet még nem élénkült meg, még június 28-án a Francia Bank értékpapír-készlete a betétek óriási növekedésével és a váltóelőlegek éppoly nagy csökkenésével a termelés szünetelését mutatta, s csak október közepén állt be ismét az üzlet fokozatos javulása. A francia burzsoázia ezt a kereskedelmi pangást tisztán politikai okokkal magyarázta, a parlament és a végrehajtó hatalom harcával, a csak ideiglenes államformából fakadó bizonytalansággal, 1852 május második vasárnapjának rémítő kilátásával. Nem akarom tagadni, hogy mindezek a körülmények egyes iparágakra Párizsban és a vidéken nyomasztóan hatottak. De a politikai viszonyoknak ez a hatása mindenesetre csak helyi jellegű és jelentéktelen volt. Kell-e jobb bizonyíték erre, mint az, hogy a kereskedelem javulása éppen abban a pillanatban állt be, amikor a politikai helyzet rosszabbodott, a politikai látóhatár elsötétült s minden pillanatban villámcsapást vártak az Elíziumból, október közepe táján? A francia burzsoá, akinek „ügyessége, tudása, szellemi belátása és intellektuális segélyforrásai" nem érnek túl az orránál, egyébként a londoni ipari kiállítás[120] egész tartama alatt orrával ütközhetett bele kereskedelmi nyomorúságának okába. Amíg Franciaországban bezártak a gyárak, addig Angliában kereskedelmi csődök törtek ki. Amíg az ipari pánik áprilisban és májusban tetőpontjára hágott Franciaországban, addig Angliában a kereskedelmi pánik hágott tetőpontjára áprilisban és májusban. Az angol gyapjúipar éppúgy senyvedt, mint a francia gyapjúipar, az angol selyemipar éppúgy, mint a francia selyemipar. Habár az angol pamutgyárak továbbdolgoztak, ez már nem ugyanazzal a profittal járt, mint 1849-ben és 1850-ben. A különbség csak az volt, hogy a válság Franciaországban ipari, Angliában kereskedelmi válság volt, hogy amíg Franciaországban a gyárak leálltak, addig Angliában kibővültek, de kedvezőtlenebb körülmények között, mint a megelőző években, hogy Franciaországban a kivitelt, Angliában a behozatalt érték a főcsapások. A közös ok, amely természetesen nem a francia politikai láthatáron belül keresendő, nyilvánvaló volt. 1849 és 1850 a legnagyobb anyagi virágzásnak és olyan túltermelésnek az évei voltak, amely csak 1851-ben mutatkozott meg túltermelésként. Ezt az év elején az ipari kiállításra való kilátás még különösen

fokozta. Sajátságos körülményként járult még ehhez: először az 1850-es és 1851-es rossz gyapottermés, majd az a bizonyosság, hogy a gyapottermés nagyobb lesz, mint várták, először a gyapotárak emelkedése, majd hirtelen esésük, egyszóval a gyapotárak ingadozásai. A nyersselyemtermés, legalábbis Franciaországban, még az átlagon is alul maradt. Végül a gyapjúipar 1848 óta olyannyira kibővült, hogy a gyapjútermelés nem tudott vele lépést tartani és a nyersgyapjú ára a gyapjúkészítmények árához képest igen aránytalanul emelkedett. Itt tehát három világpiaci ipar nyersanyagában már háromszoros anyagunk van a kereskedelmi pangásra. Ezektől a különleges körülményektől eltekintve az 1851. évi látszólagos válság nem volt egyéb, mint a túltermelésnek és túlspekulációnak az a megtorpanása, amely az ipari körforgás során mindenkor bekövetkezik, mielőtt a túltermelés minden erejét összeszedi, hogy lázasan átrohanjon a kör utolsó szakaszán s megint elérkezzen kiindulópontjához, az *általános kereskedelmi válsághoz*. A kereskedelem történetének ilyen intervallumaiban Angliában kereskedelmi csődök törnek ki, míg Franciaországban maga az ipar áll le, részben azért, mert az angoloknak éppen akkor elviselhetetlenné váló konkurrenciája valamennyi piacon visszavonulásra kényszeríti, részben azért, mert luxusipar lévén, elsősorban érinti az üzlet minden fennakadása. Így Franciaország az általános válságokon kívül saját nemzeti kereskedelmi válságain is keresztülmegy; ezeket azonban sokkal inkább a világpiac általános helyzete határozza meg és feltételezi, mint francia helyi befolyások. Nem lesz érdektelen a francia burzsoá előítéletével az angol burzsoá ítéletét szembeállítani. Az egyik legnagyobb liverpooli cég a következőket írja 1851-es évi kereskedelmi jelentésében: „Kevés év csalta meg jobban a kezdetén előlegezett reményeket, mint az éppen lezárult; a nagy virágzás helyett, amelyre egyhangúlag számítottak, az utóbbi negyedszázad egyik legelcsüggesztőbb évének bizonyult. Ez persze csak a kereskedő, nem az ipari osztályokra érvényes. Pedig hát minden bizonnyal nem alaptalanul következtettünk az év elején az ellenkezőjére; a termékkészletek gyérek voltak, a tőke bőséges, az élelmiszerek olcsók, biztosítva volt a gazdag aratás; a kontinensen zavartalan béke honolt, itthon sem politikai, sem pénzügyi zavarok nem voltak: valóban, a kereskedelem szárnyai soha nem voltak szabadabbak... Minek tulajdonítható ez a kedvezőtlen eredmény? Azt hisszük, hogy a *túlhajtott kereskedelemnek* mind a behozatalban, mind a kivitelben. Ha maguk a kereskedőink nem szabnak szűkebb határt tevékenységüknek, akkor semmi más nem tarthat bennünket a rendes kerékvágásban, mint egy-egy pánik minden három évben."[121]

Képzeljük el mármost a francia burzsoát, hogy ezen üzleti pánik közepet-

te hogyan kínozzák, hogyan rajzzák körül, hogyan kábítják el a kereskedelemtől beteg fejét az államcsínyekről és az általános választójog visszaállításáról szóló híresztelések, a parlament és a végrehajtó hatalom harca, az orléanisták és a legitimisták fronde-háborúja, a kommunista konspirációk Dél-Franciaországban, az állítólagos jacquerie-k[122] Nièvre és Cher département-okban, a különféle elnökjelöltek reklámjai, az újságok vásári jelszavai, a republikánusok fenyegetései, hogy fegyveres kézzel fogják megvédeni az alkotmányt és az általános választójogot, az in partibus emigrált hősök evangéliumai, amelyek azt hirdetik, hogy 1852 május második vasárnapján eljő a világ vége – és megértjük, hogy a burzsoá a fúzió, revízió, prorogáció, konstitúció, konspiráció, koalíció, emigráció, uzurpáció és revolúció e mondhatatlan, zajos konfúziójában eszeveszetten lihegi oda parlamentáris köztársaságának: „*Inkább a borzalmas vég, mint a vég nélküli borzalom*!"

Bonaparte megértette ezt a kiáltást. Felfogóképességét élesítette a hitelezők növekvő türelmetlenkedése, akik minden naplementekor, amely közelebb hozta 1852 május második vasárnapját, a lejárat napját, a csillagok járásában földi váltóik megóvatolását látták. A hitelezők igazi asztrológusok lettek. A nemzetgyűlés véget vetett Bonaparte reményének, hogy hatalmát alkotmányosan meghosszabbíthatja, Joinville herceg elnökjelöltsége nem engedett további ingadozást.

Ha valaha esemény hosszú idővel bekövetkezte előtt előre vetette árnyékát, akkor ez Bonaparte államcsínyje volt. Már 1849 január 29-én, alig egy hónappal megválasztása után, javaslatot tett erre Changarnier-nak. Saját miniszterelnöke, Odilon Barrot, 1849 nyarán burkoltan, Thiers 1850 telén nyíltan denunciálta az államcsínyek politikáját. Persigny 1851 májusában még egyszer meg akarta nyerni Changarnier-t a csíny számára. A „Messager de l'Assemblée"[123] nyilvánosságra hozta ezt a tárgyalást. A bonapartista lapok minden parlamenti viharnál államcsínnyel fenyegetőztek, s minél inkább közeledett a válság, annál hangosabbak lettek. Az orgiákon, amelyeket Bonaparte minden éjjel mindkét nembeli swell mobbal* ült, az államcsínyt mindig másnap reggelre tűzték ki, valahányszor közeledett az éjfél és bőséges italáldozat megoldotta a nyelveket és feltüzelte a képzeletet. A kardok kirepültek hüvelyükből, a poharak összecsendültek, a képviselőket az ablakon hajigálták ki, a császári palást Bonaparte vállára hullt, míg a beköszöntő reggel előzte a kísértetjárást s a bámuló Párizs kevéssé zárkózott Vesta-szűzektől és indiszkrét paladinoktól megtudta,

* – előkelő csőcselékkel; úri szélhámosokkal – *Szerk.*

milyen veszélytől szabadult meg ismét. Szeptemberben és októberben egyik rémhír a másikat követte egy coup d'état-ról. Az árny egyszerre színt öltött, mint egy színes dagerrotip. Csak üssük fel az európai napisajtó orgánumainak szeptemberi és októberi számait s szó szerint ilyen utalásokat találunk: „Párizs államcsíny-hírekkel van tele. A fővárost állítólag az éjjel csapatok árasztják el és másnap reggel rendeletek jelennek meg, amelyek a nemzetgyűlést feloszlatják, a Szajna-département-t ostromállapotba helyezik, az általános választójogot visszaállítják és a néphez apellálnak. Bonaparte állítólag minisztereket keres ezeknek a törvénytelen rendeleteknek a végrehajtására." A tudósítások, amelyek ezekről a hírekről szólnak, végzetesen mindig ezzel fejeződnek be: *„elhalasztva"*. Az államcsíny mindig rögeszméje volt Bonaparte-nak. Ezzel az eszmével tért vissza Franciaország földjére. Ez az eszme annyira hatalmába kerítette, hogy folytonosan elárulta és kifecsegte. Annyira gyenge volt, hogy éppoly folytonosan megint feladta. Az államcsíny árnyéka mint kísértet annyira meghitté vált a párizsiak számára, hogy nem akartak hinni benne, amikor végül hús-vér alakban jelent meg előttük. Tehát nem a December 10-i Társaság főnökének zárkózott tartózkodása, sem pedig a nemzetgyűlés előre nem sejtett lerohanása volt az, ami miatt az államcsíny sikerült. Ha sikerült, akkor *Bonaparte* indiszkréciója ellenére s a *nemzetgyűlés* előzetes tudtával sikerült, a megelőző fejlődés szükségszerű, elkerülhetetlen eredményeképpen.

Október 10-én Bonaparte a minisztereinek bejelentette azt az elhatározását, hogy vissza akarja állítani az általános választójogot, 16-án a miniszterek lemondtak, 26-án Párizs a Thorigny-kormány megalakulásáról értesült. Egyidejűleg Carlier rendőrfőnököt felváltották Maupas-val, s Magnan, az első hadosztály parancsnoka, összevonta a legmegbízhatóbb ezredeket a fővárosban. November 4-én a nemzetgyűlés újra összeült. Egyéb dolga nem volt már, mint röviden, de velősen átismételni azt a tanfolyamot, amelyet már elvégzett, és bebizonyítani, hogy csak akkor tették sírba, amikor már halott volt.

Az első pozíció, amelyet a végrehajtó hatalommal való harcában a nemzetgyűlés elvesztett, a kormány volt. Ezt a veszteséget ünnepélyesen be kellett ismernie, teljes értékűnek elfogadván a Thorigny-kormányt, egy puszta látszatkormányt. A permanencia-bizottság nevetéssel fogadta Giraud urat, amikor az új miniszterek nevében bemutatkozott. Ilyen gyenge kormány olyan erős rendszabályok hozatalára, mint az általános választójog visszaállítása! De éppen erről volt szó: semmit a parlament*ben*, mindent a parlament *ellen* keresztülvinni.

A nemzetgyűlés mindjárt újraösszeülése első napján megkapta Bonaparte üzenetét, amelyben az általános választójog visszaállítását és az 1850 május 31-i törvény eltörlését követelte. Miniszterei ugyanaznap ilyen értelmű dekrétumot terjesztettek be. A gyűlés a miniszterek sürgősségi indítványát azonnal elvetette, magát a törvényt pedig november 13-án, 355 szavazattal 348 ellenében. Így még egyszer széttépte a maga mandátumát, még egyszer megerősítette, hogy a nép szabadon választott képviseletéből egy osztály bitorló parlamentjévé változott, még egyszer beismerte, hogy maga vágta el az izmokat, amelyek a parlamenti fejet a nemzet testével összekötötték.

A végrehajtó hatalom az általános választójog visszaállítására tett javaslatával a nemzetgyűléstől a néphez fellebbezett, a törvényhozó hatalom viszont quaestor-billjével a néptől a hadsereghez fellebbezett. Ennek a quaestor-billnek rögzítenie kellett volna a törvényhozó hatalom jogát csapatok közvetlen kirendelésére, parlamenti hadsereg megalakítására. Ha így a hadsereget döntőbírónak nevezte ki önmaga és a nép, önmaga és Bonaparte között, ha a hadsereget döntő államhatalomnak ismerte el, másrészt meg kellett erősítenie azt, hogy már régen feladta a hadsereg feletti uralom igényét. Azzal, hogy csapatoknak azonnali kirendelése helyett a kirendelés jogáról vitatkozott, elárulta, hogy kételkedik saját erejében. Azzal, hogy a quaestor-billt elvetette, nyíltan bevallotta erőtlenségét. Ez a törvény 108 szavazattal maradt kisebbségben, vagyis a hegypárton múlt a sorsa. A hegypárt Buridán szamarának helyzetében volt, habár nem két szénástarisznya között, hogy eldöntse, melyik a vonzóbb, hanem két adag ütleg között, hogy eldöntse, melyik a keményebb. Az egyik oldalon a félelem Changarnier-tól, a másik oldalon a félelem Bonaparte-tól. Meg kell vallani, hogy e helyzet nem volt éppen heroikus.

November 18-án a rendpárt által benyújtott, a községi választásokra vonatkozó törvényhez azt a módosítványt javasolták, hogy a községi választóknál legyen elegendő három évi helybenlakás helyett egy évi. A módosítvány egyetlen szótöbbséggel bukott meg, de ez az egy szavazat azonnal tévedésnek bizonyult. A rendpárt azáltal, hogy ellenséges frakcióira forgácsolódott szét, régen elvesztette önálló parlamenti többségét. Most megmutatta, hogy egyáltalán semmilyen többség nem volt már a parlamentben. A nemzetgyűlés *határozatképtelenné* vált. Atomisztikus alkotóelemeit nem tartotta már össze semmiféle kohéziós erő, életének utolsó leheletét is elfogyasztotta, halott volt.

Végül a burzsoázia parlamenten kívüli tömegének is még egyszer, néhány nappal a katasztrófa előtt, ünnepélyesen meg kellett erősítenie azt,

hogy szakított a parlamenten belüli burzsoáziával. Thiers, aki mint parlamenti hős kiváltképpen meg volt fertőzve a parlamenti kretenizmus gyógyíthatatlan betegségével, a parlament halála után új parlamenti intrikát eszelt ki az államtanáccsal, egy felelősségi törvényt, amelynek az elnököt az alkotmány korlátai közé kellett volna szorítania. Bonaparte, ugyanúgy, ahogy szeptember 15-én az új párizsi vásárcsarnok alapkőletételénél második Masaniellóként elbűvölte a dame des halles-okat*, a halasasszonyokat – persze, ami a reális hatalmat illeti, egy halasasszony felért 17 várgróffal –, ugyanúgy, ahogy a quaestor-bill benyújtása után fellelkesítette az Elysée-ben megvendégelt hadnagyokat, most, november 25-én magával ragadta az ipari burzsoáziát, amely összegyűlt a cirkuszban, hogy kezéből átvegye a londoni ipari kiállítás pályadíj-érmeit. Közlöm beszéde jellemző részét a „Journal des Débats" nyomán: „Ilyen nem-remélt sikerek láttán feljogosultnak érzem magam arra, hogy megismételjem, milyen nagy lenne a francia köztársaság, ha reális érdekeit követhetné és intézményeit megreformálhatná ahelyett, hogy egyrészt demagóg, másrészt monarchista hallucinációk ebben zavarják." (Hangos, viharos és ismételt taps az amfiteátrum minden részéből.) „A monarchista hallucinációk meggátolnak minden haladást és minden komoly ipari kibontakozást. Haladás helyett nincs más, csak harc. Látunk férfiakat, akik azelőtt a királyi tekintélynek és előjogoknak a legbuzgóbb támogatói voltak, egy konvent híveivé válni pusztán avégett, hogy gyengítsék az általános választójogból származott tekintélyt." (Hangos és ismételt taps.) „Látunk férfiakat, akik a legtöbbet szenvedtek a forradalomtól és a leginkább keseregtek miatta, új forradalmat provokálni csakis azért, hogy a nemzet akaratát bilincsbe verjék... Én nyugalmat ígérek Önöknek a jövőre stb. stb." (Bravó! bravó! Viharos bravó-kiáltások.) – Így tapsol az ipari burzsoázia, így kiáltja oda szolgalelkű bravóját a december 2-i államcsínynek, a parlament megsemmisítésének, a saját uralma pusztulásának, Bonaparte diktatúrájának. A november 25-i mennydörgő tapsra a december 4-i ágyúdörgés volt a felelet, s a legtöbb bravót kiáltó Sallandrouze úr házát verte szét a legtöbb bomba.

Cromwell, amikor a hosszú parlamentet feloszlatta,[124] egyedül jelent meg annak körében, kihúzta óráját, hogy ez a parlament egyetlen pillanattal se létezzen tovább az általa megszabott időnél, s minden egyes parlamenti tagot vidáman humoros szidalmak között kergetett el. Napóleon, aki kisebb volt, mint mintaképe, brumaire 18-án legalább megjelent a törvény-

* – vásárcsarnoki hölgyeket; kofákat – *Szerk.*

hozó testületben és felolvasta neki, jóllehet elfogódott hangon, a halálos ítéletét. A második Bonaparte, aki egyébként egészen más végrehajtó hatalommal rendelkezett, mint Cromwell vagy Napóleon, nem a világtörténelem évkönyveiben kereste mintaképét, hanem a December 10-i Társaság évkönyveiben, a büntetőtörvénykezés évkönyveiben. Meglopja a Francia Bankot 25 millió frank erejéig, megvásárolja Magnan tábornokot 1 millióval, a katonákat egyenként 15 frankkal meg pálinkával, mint a tolvaj, éjjel, titkon jön össze cinkostársaival; a legveszedelmesebb parlamenti vezérek házát feltöreti, és Cavaignacot, Lamoricière-t, Le Flô t, Changarnier-t, Charras-t, Thiers-t, Baze-t stb. ágyukból vonszoltatja ki; Párizs főtereit, valamint a parlament épületét csapatokkal szállja meg, s korán reggel vásári hangú plakátokat ragasztat minden falra, amelyekben a nemzetgyűlés és az államtanács feloszlatását, az általános választójog visszaállítását és a Szajna-département ostromállapotba helyezését teszi közzé. Nem sokkal ezután hamis okiratot tétet be a „Moniteur"-be, amely szerint befolyásos parlamenti nevek állam-consultává csoportosultak körjée.

A 10. kerületi elöljáróság épületében egybegyűlt, főleg legitimistákból és orléanistákból álló csonka parlament, amely ismételt „Éljen a köztársaság!" kiáltások között határozatot hoz Bonaparte elmozdításáról, hiába szónokol az épület előtt bámészkodó tömegnek, míg végül afrikai lövészek őrizete alatt előbb a d'Orsay-kaszárnyába hurcolják, később rabszállító kocsiba rakják és a mazasi, hami és vincennes-i börtönökbe szállítják őket. Így ért véget a rendpárt, a törvényhozó gyűlés és a februári forradalom. Befejezés előtt ismételjük meg röviden a forradalom történetének sémáját.

I. *Első periódus.* 1848 február 24-től május 4-ig. A februári periódus. Előjáték. Általános testvériesülési szélhámosság.

II. *Második periódus.* A köztársaság konstituálásának és az alkotmányozó nemzetgyűlésnek a periódusa.

1. 1848 május 4-től június 25-ig. Valamennyi osztály harca a proletariátus ellen. A proletariátus veresége a júniusi napokban.

2. 1848 június 25-től december 10-ig. A tiszta burzsoá-republikánusok diktatúrája. Az alkotmány kidolgozása. Az ostromállapot kihirdetése Párizsban. A burzsoá-diktatúra kiküszöbölése december 10-én Bonaparte elnökké választásával.

3. 1848 december 20-tól 1849 május 28-ig. Az alkotmányozó gyűlés harca Bonaparte-tal és a vele egyesült rendpárttal. Az alkotmányozó gyűlés pusztulása. A republikánus burzsoázia bukása.

III. *Harmadik periódus.* Az *alkotmányos köztársaság* és a *törvényhozó nemzetgyűlés* periódusa.

1. 1849 május 28-tól 1849 június 13-ig. A kispolgárok harca a burzsoáziával és Bonaparte-tal. A kispolgári demokrácia veresége.

2. 1849 június 13-tól 1850 május 31-ig. A rendpárt parlamenti diktatúrája. Betetőzi uralmát az általános választójog eltörlésével, de elveszti a parlamentáris kormányt.

3. 1850 május 31-től 1851 december 2-ig. Harc a parlamenti burzsoázia és Bonaparte között.

a) 1850 május 31-től 1851 január 12-ig. A parlament elveszti a hadsereg feletti főparancsnokságát.

b) 1851 január 12-től április 11-ig. A parlamentnek a közigazgatási hatalom visszahódítására irányuló kísérletei meghiúsulnak. A rendpárt elveszti az önálló parlamenti többséget. Koalíciója a republikánusokkal és a hegypárttal.

c) 1851 április 11-től 1851 október 9-ig. Revíziós, fúziós és meghosszabbítási kísérletek. A rendpárt felbomlik egyes alkotóelemeire. A burzsoá-parlamentnek és a burzsoá-sajtónak a burzsoázia tömegével való szakítása állandósul.

d) 1851 október 9-től december 2-ig. Nyílt szakítás a parlament és a végrehajtó hatalom között. A parlament befejezi haldoklását s holtan terül el, cserbenhagyva saját osztálya által, a hadsereg által és minden más osztály által. A parlamentáris rezsim és a burzsoá-uralom pusztulása. Bonaparte győzelme. A császárság restaurációjának paródiája.

VII

A *szociális köztársaság* fráziskent, jóslásként jelent meg a februári forradalom küszöbén. Az 1848-as júniusi napokban *a párizsi proletariátus* vérébe fojtották, de a dráma rákövetkező felvonásaiban mint kísértet járkál. Jelentkezik a *demokratikus köztársaság*; 1849 június 13-án elpufog kereket oldott *kispolgáraival* együtt, de menekülés közben kétszeresen hetvenkedő reklámokat szór maga mögé. A *parlamentáris köztársaság* a burzsoáziával együtt hatalmába keríti az egész színpadot, létezésének egész terjedelmében kiéli magát, de 1851 december 2-a eltemeti, miközben a koalícióban levő royalisták félelmükben azt kiáltozzák: „Éljen a köztársaság!"

A francia burzsoázia berzenkedett a dolgozó proletariátus uralma ellen, uralomra juttatta hát a lumpenproletariátust, élén a December 10-i Társaság főnökével. A burzsoázia lélegzetelállító félelemben tartotta Franciaországot a vörös anarchia eljövendő borzalmaitól; Bonaparte leszámította neki ezt a jövendőt, amikor december 4-én a rend pálinkától felbuzdult hadseregével a Boulevard Montmartre és a Boulevard des Italiens előkelő polgárait ablakaikból lelövette. A burzsoázia dicsőítette a kardot; a kard uralkodik felette. A burzsoázia megsemmisítette a forradalmi sajtót; saját sajtóját semmisítik meg. A népgyűléseket rendőri felügyelet alá helyezte; az ő szalonjait helyezik a rendőrség felügyelete alá. Feloszlatta a demokrata nemzetőrségeket; saját nemzetőrségét oszlatták fel. Kihirdette az ostromállapotot; az ostromállapotot őellene hirdetik ki. Kiszorította az esküdtszékeket katonai bizottságokkal; az ő esküdtszékeit szorítják ki katonai bizottságok. Alávetette a népoktatást a papoknak; a papok alávetik őt saját oktatásuknak. Ítélet nélkül deportált; ítélet nélkül deportálják. Az államhatalommal elnyomta a társadalom minden megmozdulását; az államhatalom elnyomja az ő társadalmának minden megmozdulását. Pénzeszsákja iránti lelkesedésből fellázadt saját politikusai és literátorai ellen; politikusait és literátorait félretolják, de pénzeszsákját kifosztják, miután száját betömték és tollát széttörték. A burzsoázia fáradhatatlanul

azt kiáltotta oda a forradalomnak, amit Szent Arsenius a keresztényeknek: „Fuge, tace, quiesce! Fuss, hallgass, nyugodj!" Bonaparte a burzsoáziának kiáltja oda: „Fuge, tace, quiesce! Fuss, hallgass, nyugodj!"

A francia burzsoázia régen megoldotta Napóleon dilemmáját: „Dans cinquante ans l'Europe sera républicaine ou cosaque."* Megoldotta a „république cosaque"** formájában. Nem valami Kirké torzította gonosz varázslattal szörnyeteggé a polgári köztársaság remekművét. Ama köztársaság a tiszteletreméltóság látszatán kívül mit sem veszített. A mostani Franciaország már készen benne foglaltatott a parlamentáris köztársaságban. Csak egy szuronydöfés kellett ahhoz, hogy a hólyag felpattanjon és a szörny szemmel láthatóvá legyen.***

---

* – „Ötven éven belül Európa republikánussá lesz vagy kozákká." – *Szerk.*

** – „kozák köztársaság" – *Szerk.*

*** *Az 1852-es kiadásban itt még a következő bekezdések szerepelnek:*

A februári forradalom közvetlen célja az volt, hogy megdöntse az Orléans-dinasztiát és a burzsoáziának azt a részét, amely alatta uralkodott. Ezt a célt csak 1851 december 2-án érték el. Ekkor kobozták el az Orléans-ház roppant birtokait, befolyásának reális alapját, és amit a februári forradalom után vártak, az december után következett be – börtönbe vetése, elmenekülése, elmozdítása, száműzetése, lefegyverzése, kigúnyolása azon férfiaknak, akik 1830 óta Franciaországot hírnevükkel kifárasztották. De Lajos Fülöp alatt a kereskedelmi burzsoáziának csak egy része uralkodott. A többi frakciója egy dinasztikus és egy republikánus ellenzéket alkotott, vagy egészen kívül állt az úgynevezett legális országon. Csak a parlamentáris köztársaság fogadta be a kereskedelmi burzsoázia összes frakcióit a maga állami körébe. Ezenfelül Lajos Fülöp alatt a kereskedelmi burzsoázia kizárta a földbirtokos burzsoáziát. Csak a parlamentáris köztársaság állította őket egyenjogúakként egymás mellé, párosította össze a júliusi monarchiát a legitim monarchiával és olvasztotta eggyé a tulajdon uralmának két korszakát. Lajos Fülöp alatt a burzsoázia kedvezményezett része elrejtette uralmát a korona alatt; a parlamentáris köztársaságban a burzsoázia uralma, miután a burzsoázia a maga összes elemeit egyesítette és birodalmukat osztályuk birodalmává tágította, fedetlenül mutatta meg a fejét. Így magának a forradalomnak kellett előbb a formát megteremtenie, amelyben a burzsoá-osztály uralma legtágabb, legáltalánosabb és végső kifejezését elnyerhette, amelyben tehát most már meg is lehetett dönteni anélkül, hogy fel tudna támadni.

Csak most hajtották végre a februárban hozott ítéletet az orléanista burzsoázián, azaz a francia burzsoázia legéletképesebb frakcióján. Most szenvedett vereséget a parlamentjében, az ügyvédi karában, a kereskedelmi bíróságaiban, a tartományi képviseleteiben, a közjegyzőségében, az egyetemén, a szószékén és a törvényszékein, a sajtójában és az irodalmában, a közigazgatási jövedelmeiben és a bírósági bevételeiben, a hadseregtől kapott fizetésében és az állami járadékaiban, lelkében és testében. *Blanqui* állította első követelésként a forradalom elé a burzsoá-gárdák feloszlatását, és a burzsoá-gárdák, amelyek februárban kezüket nyújtották a forradalomnak, hogy azt a járásban akadályozzák, decemberben letűntek a színről. Maga a Panteon megint közönséges templommá válik. A burzsoá-rezsim utolsó formájával megtört az a varázs is, amely ennek a rezsimnek XVIII. századi kezdeményezőit szentté avatta. – *Szerk.*

Miért nem kelt fel a párizsi proletariátus december 2-a után?

A burzsoázia megdöntését még csak dekretálták, a dekrétum nem volt végrehajtva. A proletariátus minden komoly felkelése azonnal új életet öntött volna a burzsoáziába, kibékítette volna a hadsereggel, és a munkások számára egy második júniusi vereséget biztosított volna.

December 4-én burzsoá és épicier* harcra tüzelték a proletariátust. E nap estéjén a nemzetőrség több légiója megígérte, hogy fegyveresen és egyenruhában megjelenik a harc színterén. Burzsoá és épicier rájöttek ugyanis arra, hogy Bonaparte a december 2-i dekrétumainak egyikében eltörölte a titkos szavazást és rájuk parancsolt, hogy a hivatalos listákban nevük mellé az Igent vagy a Nemet bejegyezzék. A december 4-i ellenállás megfélemlítette Bonaparte-ot. Az éj folyamán Párizs minden utcasarkán plakátokat ragasztatott ki, melyek a titkos szavazás visszaállítását adták tudtul. Burzsoá és épicier úgy vélték, hogy elérték céljukat. Aki másnap nem jelent meg, az az épicier és a burzsoá volt.

A párizsi proletariátust Bonaparte a december elsejéről másodikára virradó éjszakán rajtaütéssel megfosztotta vezetőitől, a barikádok parancsnokaitól. Tisztek nélküli hadsereg lévén, az 1848 és 1849 júniusi és az 1850 májusi emlékek hatására idegenkedvén attól, hogy a hegypártiak lobogója alatt küzdjön, élcsapatára, a titkos társaságokra bízta, hogy megmentsék Párizs felkelői becsületét, amelyet a burzsoázia annyira ellenállás nélkül dobott a szoldateszka martalékául, hogy Bonaparte a nemzetőrséget később azzal a gúnyos indokkal fegyverezhette le: attól tart, hogy ezeket a fegyvereket az anarchisták a nemzetőrség ellen használnák fel.

„*C'est le triomphe complet et définitif du socialisme!*"** Így jellemezte Guizot december 2-át. De ha a parlamentáris köztársaság bukása csírájában magában hordja is a proletárforradalom győzelmét, legközelebbi kézzelfogható eredménye *Bonaparte győzelme volt a parlament felett, a végrehajtó hatalom győzelme a törvényhozó hatalom felett, a frázis nélküli hatalom győzelme a frázis hatalma felett.* A nemzet a parlamentben általános akaratát törvénnyé, vagyis az uralkodó osztály törvényét a maga általános akaratává emelte. A végrehajtó hatalommal szemben lemond minden saját akaratáról és aláveti magát az idegen akarat hatalmi parancsának, a tekintélynek. A végrehajtó hatalom a törvényhozó hatalommal ellentétben a nemzet heteronómiáját fejezi ki annak autonómiájával ellentétben. Franciaország tehát mintha csak azért menekült volna meg egy osztály zsar-

* – szatócs – *Szerk.*

** – „*Ez a szocializmus teljes és végleges győzelme!*" – *Szerk.*

nokságától, hogy visszaessen egy egyén zsarnoksága alá, mégpedig egy tekintély nélküli egyén tekintélye alá. A harc mintha úgy simult volna el, hogy valamennyi osztály egyaránt tehetetlenül és egyaránt hangtalanul borul le a puskatus előtt.

De a forradalom alapos. Most még csak a tisztítótűzön visz át az útja. Dolgát módszeresen viszi véghez. 1851 december 2-ig előkészületeinek az egyik felét végezte el, most végzi a másik felét. Először tökéletesítette a parlamenti hatalmat, hogy megdönthesse. Most, hogy ezt elérte, tökéletesíti a *végrehajtó hatalmat*, visszavezeti legtisztább kifejezésére, elszigeteli, egyetlen tárgyként állítja magával szembe, hogy minden rombolóerejét ellene összpontosítsa. S ha előmunkálatának ezt a másik felét is véghezvitte, Európa felugrik majd ültéből és ujjongva kiáltja: Jól áskálsz, vén vakand![125]

Ez a végrehajtó hatalom, roppant bürokratikus és katonai szervezetével, szerteágazó és mesterséges államgépezetével, félmilliós hivatalnokseregével másik félmilliós hadsereg mellett, ez a rettenetes élősdi test, mely hálóként fonja be a francia társadalom testét és minden pórusát eltömi – az abszolút monarchia idején keletkezett, a feudalizmus bomlásakor, amelynek meggyorsulását elősegítette. A földtulajdonosok és városok hűbérúri kiváltságai átváltoztak az államhatalom mindmegannyi attributumává, a feudális méltóságok fizetett hivatalnokokká, az egymásnak ellentmondó középkori teljhatalmak tarka sokasága pedig egy olyan államhatalom szabályozott tervévé, amelynek munkája gyárszerűen van megosztva és központosítva. Az első francia forradalomnak, amelynek az volt a feladata, hogy minden helyi, területi, városi és tartományi különhatalom megtörésével megteremtse a nemzet polgári egységét, tovább kellett fejlesztenie azt, amit az abszolút monarchia megkezdett: a központosítást, de ugyanakkor tovább kellett fejlesztenie a kormányzati hatalom terjedelmét, attributumait és kiszolgálóit is. Napóleon betetőzte ezt az államgépezetet. A legitim monarchia és a júliusi monarchia nem tett hozzá mást, mint nagyobb munkamegosztást, abban a mértékben növekvőt, amelyben a polgári társadalmon belüli munkamegosztás új érdekcsoportokat teremtett, tehát új anyagot az államigazgatás számára. Minden *közös* érdeket azonnal leválasztottak a társadalomról, mint magasabb, *általános* érdeket szembeállították vele, kiragadták a társadalom tagjainak öntevékenységéből és a kormányzati tevékenység tárgyává tették – egy falunak a hídjától, iskolaépületétől és községi vagyonától kezdve egészen Franciaországnak a vasútjaiig, nemzeti vagyonáig és országos egyeteméig. Végül a parlamentáris köztársaság a forradalom elleni harcában kényszerítve látta magát arra, hogy a megtorló

rendszabályokkal együtt a kormányzati hatalom eszközeit és központosítását is erősítse. Ezt a gépezetet minden forradalmi átalakulás tökéletesítette, ahelyett hogy szétzúzta volna. Az uralomért egymást felváltva küzdő pártok ennek a roppant államépületnek birtokbavételét tekintették a győztes legfőbb zsákmányának.

De az abszolút monarchia alatt, az első forradalom idején, Napóleon alatt, a bürokrácia csak eszköz volt a burzsoázia osztályuralmának előkészítésére. A restauráció alatt, Lajos Fülöp alatt, a parlamentáris köztársaság alatt, a bürokrácia az uralkodó osztálynak az eszköze volt, bármennyire törekedett is önkényuralomra.

Csupán a második Bonaparte alatt tűnik úgy, mintha az állam teljesen önállósult volna. Az államgépezet a polgári társadalommal szemben annyira megerősödött, hogy élére elegendő a December 10-i Társaság főnöke, egy idegenből szakadt szerencselovag, pajzsra emeltetvén egy részeg szoldateszka által, amelyet pálinkával és kolbásszal vásárolt meg, s amelynek mindig újra oda kell vetnie egy-egy darab kolbászt. Innen a csüggedt kétségbeesés, a legborzasztóbb megaláztatásnak, lealacsonyítottságnak az érzése, amely Franciaország kebelét szorongatja és lélegzetét elállítja. Franciaország úgy érzi, mintha megbecstelenítették volna.

S mégis, az államhatalom nem lóg a levegőben. Bonaparte egy osztályt képvisel, mégpedig a francia társadalom legnépesebb osztályát, a *parcellás parasztokat*.

Ahogy a Bourbonok a nagy földtulajdon dinasztiája, ahogy az Orléans-ok a pénz dinasztiája volt, úgy a Bonaparte-ok a parasztoknak, vagyis a francia nép tömegének a dinasztiája. A francia parasztok kiválasztottja nem az a Bonaparte, aki a burzsoá-parlamentnek alávetette magát, hanem az a Bonaparte, aki a burzsoá-parlamentet szétkergette. Három évig sikerült a városoknak a december 10-i választás értelmét meghamisítaniok s a parasztokat a császárság visszaállításától elütniök. Az 1848 december 10-i választást csak az 1851 december 2-i coup d'état váltotta valóra.

A parcellás parasztok óriási tömeget alkotnak, amelynek tagjai azonos helyzetben élnek, de anélkül, hogy sokrétű kapcsolatba lépnének egymással. Termelési módjuk elszigeteli őket egymástól ahelyett, hogy kölcsönös érintkezésbe hozná őket. Az elszigetelődést elősegítik Franciaország rossz közlekedési eszközei és a parasztok szegénysége. Termelésük mezeje, a parcella, megművelésében nem engedi meg a munkamegosztást, a tudomány alkalmazását, nem engedi meg tehát a fejlődés sokrétűségét, a képességek különbözőségét, a társadalmi viszonyok gazdagságát. Minden egyes parasztcsalád majdnem teljesen kielégíti önmagát, közvetlenül maga termeli

fogyasztásának legnagyobb részét, és ennélfogva az élete fenntartásához szükséges anyagot inkább a természettel való cserében, semmint a társadalommal való érintkezésben nyeri. A parcella, a paraszt meg a család; mellette egy másik parcella, egy másik paraszt meg egy másik család. Egy kupac belőlük egy falu, egy kupac falu pedig egy département. Ilymódon a francia nemzet nagy tömege egynemű mennyiségek egyszerű összeadásából képződik, ahogy például egy zsák krumpli egy krumpliszsákot képez. Amennyiben millió és millió család olyan gazdasági létfeltételek között él, amelyek életmódjukat, érdekeiket és műveltségüket más osztályokétól megkülönböztetik és azokkal ellenségesen szembeállítják – annyiban osztályt képeznek. Amennyiben a parcellás parasztok között csak helyi összefüggés van és érdekeik azonossága nem teremt közöttük közösséget, nemzeti kapcsolatot és politikai szervezetet – annyiban nem képeznek osztályt. Képtelenek ezért arra, hogy osztályérdekeiket a saját nevükben akár egy parlament által, akár egy konvent által érvényre juttassák. Nem tudják önmagukat képviselni, képviseletre szorulnak. Képviselőjüknek egyúttal urukként, felettük álló tekintélyként kell megjelennie, korlátlan kormányzati hatalomként, amely más osztályokkal szemben oltalmazza őket és felülről esőt meg napfényt küld nekik. A parcellás paraszt politikai befolyása tehát végső fokon abban jut kifejezésre, hogy a végrehajtó hatalom alárendeli magának a társadalmat.

A történelmi hagyomány révén létrejött a francia parasztoknak az a csodahite, hogy egy Napóleon nevű férfiú majd visszahoz nekik minden dicsőséget. S akadt egy olyan egyén, aki ennek a férfiúnak adja ki magát, mert a Napóleon nevet viseli a Code Napoléon[126] következtében, amely elrendeli: La recherche de la paternité est interdite.* Húszévi csavargás és egész sor groteszk kaland után a monda beteljesül, s ez a férfiú a franciák császára lesz. Az unokaöcs rögeszméje valóra vált, mert egybeesett a franciák legnépesebb osztályának rögeszméjével.

De hát a parasztfelkelések fél Franciaországban – vetik majd ellenem –, a hadsereg hajtóvadászatai a parasztokra, a parasztok tömeges bebörtönzése és deportálása?

XIV. Lajos óta Franciaország nem élt meg hasonló parasztüldözést „demagóg üzelmek miatt".

De értsük meg jól. A Bonaparte-dinasztia nem a forradalmi, hanem a konzervatív parasztot képviseli, nem azt a parasztot, aki szociális létfeltételén, a parcellán, túl akar menni, hanem azt, aki ellenkezőleg, ezt rög-

* – Az apaság kutatása tilos. – *Szerk.*

zíteni akarja, nem azt a falusi népességet, amely saját energiájával a városokhoz csatlakozva, a régi rendet meg akarja dönteni, hanem azt, amely megfordítva, ebbe a régi rendbe tompán begubózva arra vár, hogy a császárság kísértete őt parcellájával együtt megmentse és előnyben részesítse. A Bonaparte-dinasztia nem a paraszt felvilágosultságát, hanem babonáját képviseli, nem ítéletét, hanem előítéletét, nem jövőjét, hanem múltját, nem modern Cevennes-jét[127], hanem modern Vendée-jét[51].

A parlamentáris köztársaság három évi kemény uralma a francia parasztok egy részét megszabadította a napóleoni illúziótól és – bár még csak felszínesen – forradalmasította; a burzsoázia azonban erőszakosan visszavetette őket, valahányszor megmozdultak. A parlamentáris köztársaság alatt a francia parasztok modern tudata küzdelemben állt hagyományos tudatukkal. Ez a folyamat az iskolamesterek és a papok közötti szakadatlan harc formájában ment végbe. A burzsoázia letörte az iskolamestereket. A parasztok első ízben tettek erőfeszítéseket arra, hogy a kormányzati tevékenységgel szemben önálló magatartást tanúsítsanak. Ez a maire-eknek a prefektusokkal való folytonos összeütközéseiben nyilvánult meg. A burzsoázia elmozdította a maire-eket. Végül a parlamentáris köztársaság periódusa alatt különböző helységek parasztjai felkeltek saját szüleményük, a hadsereg ellen. A burzsoázia ostromállapotokkal és exekúciókkal büntette őket. S ez a burzsoázia most a tömegek ostobaságáról jajgat, a vile multitude-ről*, amely őt Bonaparte-ért elárulta. Ő maga szilárdította meg erőszakkal a parasztosztály császárhitét, ő rögzítette azokat az állapotokat, amelyeknek talaján ez a parasztvallás született. Persze, a burzsoáziának a tömegek butaságától kell rettegnie, amíg a tömegek konzervatívak maradnak, és belátásuktól, mihelyt forradalmiakká lesznek.

A coup d'état-t követő felkelésekben a francia parasztok egy része fegyverrel a kezében tiltakozott 1848 december 10-i saját szavazata ellen. Az 1848 óta megjárt iskola kitanította őket. Csakhogy elkötelezték magukat a történelmi alvilágnak, a történelem pedig szavukon fogta őket, s többségük még annyira elfogult volt, hogy éppen a legvörösebb départementokban szavazott a parasztnépesség nyíltan Bonaparte mellett. Bonaparte-ot – úgy vélték – a nemzetgyűlés akadályozta a mozgásban. Most csak szétzúzta a bilincseket, amelyeket a városok raktak a falu akaratára. Helyenként a parasztokat még ez a groteszk elképzelés is foglalkoztatta: egy Napóleon mellé egy konventet.

Azután, hogy az első forradalom a féljobbágy parasztokat szabad föld-

* – hitvány tömegről – *Szerk.*

tulajdonosokká változtatta, Napóleon megszilárdította és szabályozta azokat a feltételeket, amelyek között a csak imént nekik jutott francia földet zavartalanul kiaknázhatták és a tulajdon iránti ifjonti vágyukat kielégíthették. De amibe a francia paraszt most belepusztul, az maga a parcellája, a föld felosztása, az a tulajdonforma, amelyet Franciaországban Napóleon konszolidált. Éppen az anyagi feltételek tették a francia hűbéres parasztot parcellás paraszttá és Napóleont császárrá. Két nemzedék elég volt ahhoz, hogy létrehozza az elkerülhetetlen eredményt: a földművelés fokozódó rosszabbodását, a földműves fokozódó eladósodását. A „napóleoni" tulajdonforma, amely a XIX. század elején a francia falusi népesség felszabadulásának és meggazdagodásának feltétele volt, e század folyamán rabszolgaságuk és pauperizmusuk törvényévé fejlődött. És éppen ez a törvény az első „idée napoléonienne", amelyért a második Bonaparte-nak helyt kell állnia. Ha osztozik még a parasztokkal abban az illúzióban, hogy tönkremenésük oka nem magában a parcellatulajdonban, hanem azon kívül, másodlagos körülmények befolyásában keresendő, akkor kísérletezései mint szappanbuborékok fognak szétpattanni a termelési viszonyokon.

A parcellatulajdon gazdasági fejlődése alapjában felforgatta a parasztoknak a társadalom többi osztályához való viszonyát. Napóleon alatt a föld parcellázása falun kiegészítette a szabad konkurrenciát és a kezdődő nagyipart a városokban.* A parasztosztály a mindenütt jelenvaló tiltakozás volt a csak imént megdöntött földbirtokos arisztokrácia ellen.** Azok a gyökerek, amelyeket a parcellatulajdon a francia földbe eresztett, elvontak a feudalizmustól minden tápanyagot. A parcella határkarói alkották a burzsoázia természetes erődítményét régi legfőbb urainak minden rajtaütése ellen. De a XIX. század folyamán a feudális úr helyébe a városi uzsorás lépett, a föld feudális kötelezettsége helyébe a jelzálog, az arisztokrata földtulajdon helyébe a polgári tőke. A paraszt parcellája már csak az az ürügy, amely a tőkésnek megengedi, hogy profitot, kamatot és járadékot húzzon a földből, ráhagyva magára a földművesre, hogyan csiholja ki munkabérét. A francia földet terhelő jelzálogadósság a francia parasztságra akkora

* *Az 1852-es kiadásban itt még a következő mondatok szerepelnek*: Még a parasztosztály kedvezményben részesítése is érdekében állt az új polgári rendszernek. Ez az újonnan teremtett osztály a polgári rezsim mindenoldalú meghosszabbítása volt túl a városok kapuján, a maga nemzeti méretben való megvalósítása. Ez az osztály ... — *Szerk.*

** *Az 1852-es kiadásban itt még a következő mondat szerepel*: De ha mindenekelőtt kedvezményezett volt, mindenekelőtt ez az osztály kínálta a támadási pontot is a feudálisok restaurációja számára. — *Szerk.*

kamatot ró, amekkora a teljes brit nemzeti adósság évi kamata. A parcellatulajdon a tőke e rabszolgaságában, amelybe fejlődése elkerülhetetlenül belehajtja, a francia nemzet tömegét barlanglakókká változtatta. Tizenhatmillió paraszt (nőket és gyermekeket beleszámítva) olyan odúkban tanyázik, melyek nagy részének csak egy, másik részének csak két, illetve a legkedvezőbb esetben három nyílása van. Az ablak a házon ugyanaz, mint az öt érzék a fej számára. A polgári rend, amely a század elején az államot állította oda az újonnan keletkezett parcella őréül és a parcellát babérokkal trágyázta, vámpírrá lett, amely kiszívja a parcella szíve vérét és agyvelejét, s beledobja a tőke alkimista üstjébe. A Code Napoléon már csak a végrehajtás, dobraverés és a kényszerárverés törvénykönyve. Franciaország négymillió (gyermekeket stb. beleszámítva) hivatalosan számba vett pauperjához, csavargójához, bűnözőjéhez és prostituáltjához még ötmillió ember járul, aki a létezés szélén lebeg és vagy magán a falun tanyázik, vagy pedig rongyaival és gyermekeivel folyton a faluból a városba s a városból a falura menekül. A parasztok érdeke tehát nincs többé, mint Napóleon alatt, összhangban a burzsoázia érdekeivel, a tőkével, hanem ellentétben van velük. Természetes szövetségesüket és vezetőjüket tehát a *városi proletariátusban* találják meg, amelynek feladata a polgári rend megdöntése. De az *erős és korlátlan kormányzat* – s ez a második „idée napoléonienne", amelyet a második Napóleonnak meg kell valósítania – arra van hivatva, hogy ezt az „anyagi" rendet erőszakkal megvédje. S csakugyan, ez az „ordre matériel"* szerepel jelszóként Bonaparte-nak a lázongó parasztok ellen kiadott összes proklamációiban.

A jelzálog mellett, amellyel a tőke megterheli, a parcellára az *adó* is nehezedik. Az adó a bürokráciának, a hadseregnek, a papoknak és az udvarnak, egyszóval a végrehajtó hatalom egész apparátusának az életforrása. Erős kormányzat és erős adók azonosak. A parcellatulajdon a természeténél fogva alkalmas arra, hogy egy mindenható és megszámlálhatatlan bürokrácia alapja legyen. A parcellatulajdon a viszonyok és a személyek egyenletes színvonalát teremti meg az ország egész felületén. Lehetővé tesz tehát egy legfelsőbb központból való egyenletes behatást is ennek az egyenletes tömegnek minden pontjára. Megsemmisíti a néptömeg és az államhatalom közötti arisztokratikus közbenső fokozatokat. Mindenfelől előidézi tehát ennek az államhatalomnak közvetlen beavatkozását és közvetlen szerveinek beékelését. Végül nem-foglalkoztatott

* – „anyagi rend" – *Szerk.*

túlnépességet hoz létre, amely sem a falun, sem a városban nem talál helyet és ezért az állami hivatalok után nyúl, mint afféle tisztes alamizsna után, s állami hivatalok teremtését provokálja.* Napóleon új piacokban, amelyeket szuronnyal megnyitott, s a kontinens kifosztásában kamatostul visszaadta a kényszeradót. Ez az adó ösztönzés volt a paraszt iparkodása számára, míg most megfosztja iparkodását az utolsó segélyforrástól, betetőzi a pauperizmussal szembeni ellenállás képtelenségét. És egy sujtásokkal borított és jól táplált roppant bürokrácia az az „idée napoléonienne", amely a második Bonaparte-nak a legjobban tetszik. Hogy is ne tetszene, mikor kénytelen a társadalom valódi osztályai mellett egy mesterséges kasztot teremteni, amely számára Bonaparte rezsimjének fenntartása kenyérkérdéssé lesz. Egyik első pénzügyi művelete éppen ezért az volt, hogy a hivatalnoki fizetéseket régi színvonalukra emelte és új szinekúrákat teremtett.

Egy másik „idée napoléonienne" a *papok* uralma mint a kormányzás eszköze. De ha az újonnan keletkezett parcella, összhangban lévén a társadalommal, függőségben a természeti erőktől s alávetvén magát az őt felülről oltalmazó tekintélynek, természetszerűleg vallásos volt, az adósságoktól zilált, a társadalommal és a tekintéllyel meghasonlott, a saját korlátoltságából kiűzött parcella természetszerűleg vallástalanná válik. Az ég egészen csinos ráadás volt az éppen elnyert keskeny földsávhoz, kiváltképp, mert az hozza az időjárást; de sértéssé válik, mihelyt a parcelláért pótlásul tukmálják a parasztra. A pap akkor már csak a földi rendőrség felkent kopójaként jelenik meg – egy másik „idée napoléonienne".** – A Róma elleni expedíció legközelebb magában Franciaországban fog végbemenni, de Montalembert úréval ellenkező értelemben.[128]

Az „idée napoléonienne"-ek csúcspontja végül a *hadsereg* túlsúlya.

---

* *Az 1852-es kiadásban itt még a következő mondatok szerepelnek*: Napóleon alatt ez a nagyszámú kormányzati személyzet nemcsak közvetlenül termelő volt, amennyiben állami építkezések stb. formájában az állam kényszereszközeivel kivitelezte az újonnan keletkezett parasztság számára azt, amit a burzsoázia a magánipar útján még nem tudott teljesíteni. Az állami adó is szükséges kényszereszköz volt a város és falu közti csere fenntartására. Különben a parcellatulajdonos, mint Norvégiában, mint Svájc egy részében, paraszti magát kielégítésében megszakította volna az összeköttetést a városi emberrel. – *Szerk.*

** *Az 1852-es kiadásban a mondatnak ez a része így hangzik*: ... „idée napoléonienne", amelynek a második Bonaparte alatt nem az a hivatása, mint Napóleon alatt, hogy a parasztrezsim ellenségeire ügyeljen a városban, hanem az, hogy Bonaparte ellenségeire ügyeljen a falun. – *Szerk.*

A hadsereg a parcellás parasztok point d'honneurje* volt, őket magukat hősökké változtatta, akik kifelé új tulajdonukat védték, az éppen kivívott nemzetiségüket dicsőítették, a világot kifosztották és forradalmasították. Az egyenruha volt a saját díszruhájuk, a háború a költészetük, a képzeletben meghosszabbított és kikerekített parcella a hazájuk, hazaszeretetük pedig a tulajdon érzésének eszményi formája volt. De az ellenségek, akikkel szemben most a francia parasztnak meg kell védenie tulajdonát, nem a kozákok, hanem a huissier-k** és az adószedők. A parcella már nem az úgynevezett hazában van, hanem a jelzálogkönyvben. Maga a hadsereg már nem a parasztifjúság virága, hanem a paraszti lumpenproletariátus mocsárvirága. Nagyobbrészt remplaçant-okból*** áll, helyettesekből, ahogy a második Bonaparte maga is csak remplaçant, Napóleon helyettese. Hőstetteit a hadsereg most a parasztok ellen rendezett hajtóvadászatokon, csendőri szolgálatban viszi véghez, s ha a December 10-i Társaság főnökét rendszerének belső ellentmondásai a francia határon túlra űzik, akkor a hadsereg néhány banditacsíny után nem babérokat, hanem ütlegeket fog aratni.

Látjuk: az *összes* „idée napoléonienne"-ek a *fejletlen, fiatalosan üde parcella eszméi*, s az idejétmúlt parcella számára értelmetlenek. Csak haláltusájának hallucinációi, szavak, amelyek frázissá, szellemek, amelyek kísértetté váltak. De szükség volt a császárság paródiájára ahhoz, hogy a francia nemzet tömege megszabaduljon a hagyomány terhétől, és hogy az államhatalomnak a társadalommal való ellentéte tisztán kidomborodjék. A parcellatulajdon fokozódó szétzilálódásával összedől a rája emelt államépítmény. Az állami központosítás, amelyre a modern társadalomnak szüksége van, csak a romjaira épül annak a katonai-bürokratikus kormányzati gépezetnek, amelyet a feudalizmus ellen kovácsoltak.°

A francia paraszti viszonyok megfejtik nekünk a *december 20-i és 21-i*

* – becsületbeli ügye – *Szerk.*

** – bírósági végrehajtók – *Szerk.*

*** – helyettesítőkből; olyanokból, akik pénzért a katonai szolgálatra kötelezettek helyett vonulnak be – *Szerk.*

° *Az 1852-es kiadásban a két utolsó mondat helyett a bekezdés így végződik*: Az államgépezet szétrombolása nem fogja veszélyeztetni a központosítást. A bürokrácia csak alacsony és brutális formája egy olyan központosításnak, amely még meg van terhelve ellentéte, a feudalizmus által. A napóleoni restaurációban való csalódással a francia paraszt elveszti hitét a maga parcellájában, az erre a parcellára emelt egész államépítmény összeomlik és a *proletárforradalom* hozzájut ahhoz a *kórushoz, amely nélkül szólóéneke minden parasztnemzetnél halotti énekké lesz.* – *Szerk.*

általános választások rejtélyét, amelyek a második Bonaparte-ot a Sinai-hegyre vezették, nem azért, hogy törvényeket kapjon, hanem hogy adjon.*

A burzsoáziának most nyilvánvalóan nem volt más választása, mint az, hogy Bonaparte-ot válassza.** Amikor a puritánok a konstanzi zsinaton[129] a pápák bűnös életére panaszkodtak s az erkölcsreform szükségességéről jajveszékeltek, Pierre d'Ailly bíboros ezt mennydörögte feléjük: „Már csak maga az ördög mentheti meg a katolikus egyházat, s ti angyalokat követeltek." Így kiáltotta a francia burzsoázia is a coup d'état után: Már csak a December 10-i Társaság főnöke mentheti meg a polgári társadalmat! Már csak a tolvajlás mentheti meg a tulajdont, a hamis eskü a vallást, a fattyúság a családot, a rendbontás a rendet!

Bonaparte, mint a végrehajtó hatalom önállósult hatalma, úgy érzi, hogy ő van hivatva a „polgári rend" biztosítására. De ennek a polgári rendnek erőssége a középosztály. Ezért a középosztály képviselőjének tudja magát és ilyen értelemben bocsát ki rendeleteket. De ő csak azáltal valaki, hogy e középosztály politikai hatalmát megtörte és naponta újra megtöri. Ezért a középosztály politikai és irodalmi hatalmának ellenfeléül tudja magát. De azzal, hogy a középosztály anyagi hatalmát oltalmazza, újra létrehozza annak politikai hatalmát. Ezért az ok életben tartandó, de az okozat, ahol csak mutatkozik, kiirtandó. De ez az ok és okozat némi összezavarása nélkül nem történhetik, mert a kölcsönhatásban mindkettő elveszti megkülönböztető ismérveit. Új rendeletek, amelyek elmossák a határvonalat. Bonaparte egyúttal a burzsoáziával szemben a parasztok s egyáltalában a nép képviselőjének tudja magát, aki a polgári társadalmon belül az alsóbb néposztályokat akarja boldogítani. Új rendeletek, amelyek eleve elütik az „igazi szocialistákat"[23] a maguk kormányzati bölcsességétől. De Bonaparte mindenekelőtt a December 10-i Társaság főnökének, a lumpenproletariátus képviselőjének tudja magát, amelyhez ő maga,

* *Az 1852-es kiadásban itt még a következő mondatok szerepelnek*: Mindenesetre, a francia nemzet ama végzetes napokban halálos bűnt követett el a demokrácia ellen, amely térden áll és napról napra így imádkozik: Szent általános választójog, könyörögjél érettünk! Az általános választójog hívői természetesen nem akarnak lemondani egy csodaerőről, amely olyan nagy dolgokat vitt véghez rajtuk, amely egy II. Bonaparte-ot egy Napóleonná, egy Saulust egy Paulusszá és egy Simont egy Petrusszá változtatott. A népszellem úgy szól hozzájuk a választási urna által, mint Ezékiel próféta istene a velőtlen csontokhoz: „Haec dicit dominus deus ossibus suis: Ecce, ego intromittam in vos spiritum et vivetis" —„Így szól az Úr Isten az ő csontjainak: Ímé, én bocsátok ti belétek lelket, hogy megéledjetek!" — *Szerk.*

** *Az 1852-es kiadásban itt még a következő mondatok szerepelnek*: Zsarnokság vagy anarchia. A burzsoázia természetesen a zsarnokság mellett szavazott. — *Szerk.*

entourage-a*, kormányzata és hadserege is tartozik, és amelynek mindenekelőtt az a fontos, hogy önmagával tegyen jót és kaliforniai nyereményeket húzzon ki az államkincstárból. S valóban a December 10-i Társaság főnökének bizonyul, rendeletekkel, rendeletek nélkül és rendeletek ellenére.

E férfiúnak ezen ellentmondásos feladata magyarázza meg kormányzata ellentmondásait, azt a zavaros ide-oda tapogatózást, amely hol ezt, hol azt az osztályt igyekszik hol megnyerni, hol megalázni s valamennyit egyformán felháborítja maga ellen, amelynek gyakorlati bizonytalansága felette komikus ellentétben van a kormányhatározatok parancsoló, kategorikus, a nagybácsit engedelmesen másoló stílusával.

Iparnak és kereskedelemnek, tehát a középosztály üzleteinek, az erős kormány alatt mint melegágyban kell felvirágozniok. Számtalan vasúti koncesszió kiadása. De hát a bonapartista lumpenproletariátusnak meg kell gazdagodnia. Tripotage** e vasúti koncessziókkal a tőzsdén az előre beavatottak részéről. De nem jelentkezik tőke a vasútépítésre. A Bank kötelezése arra, hogy vasútrészvényekre előlegeket adjon. De a Bankot egyúttal személyesen is ki kell zsákmányolni, s ezért kedvében kell járni. A Bank felmentése ama kötelessége alól, hogy jelentését hetenként közzétegye. A Banknak oroszlánrészt juttató szerződés a Bank és a kormányzat között. A népet foglalkoztatni kell. Állami építkezések elrendelése. De az állami építkezések fokozzák a nép adóterheit. Tehát az adók leszállítása a járadékosok bőrére, az 5 százalékos járadékoknak 4 $^1/_2$ százalékosakká való konvertálásával. De a középrendnek megint kapnia kell valami douceurt***. Tehát a boradó megduplázása a nép számára, amely a bort kicsinyben vásárolja, s a boradó leszállítása a felére a középrend számára, amely a bort nagyban issza. A valóságos munkásegyesülések feloszlatása, de eljövendő egyesülési csodák beígérése. A parasztokon segíteni kell. Jelzálogbankok, amelyek meggyorsítják a parasztok eladósodását és a tulajdon összpontosítását. De ezeket a bankokat fel kell használni arra, hogy pénzt csiholjanak ki az Orléans-ház elkobzott javaiból. Egyetlen tőkés sem akar tudni erről a feltételről, amely a rendeletben nem szerepel, s a jelzálogbank puszta rendelet marad stb. stb.

Bonaparte valamennyi osztály patriarchális jótevőjeként szeretne feltűnni. De egyiküknek sem adhat anélkül, hogy a másiktól el ne vegyen.

---

* – környezete – *Szerk.*

** – szélhámoskodás; manipuláció – *Szerk.*

*** – édesítőt; kárpótlást; borravalót – *Szerk.*

Miként a fronde idején Guise hercegről azt mondták, hogy Franciaország leglekötelezőbb embere, mert valamennyi jószágát híveinek vele szemben fennálló kötelezvényeivé változtatta át, ugyanígy szeretne Bonaparte Franciaország leglekötelezőbb embere lenni és Franciaország minden tulajdonát, minden munkáját vele szemben fennálló személyes kötelezvénnyé változtatni. Szeretné egész Franciaországot ellopni, hogy Franciaországnak ajándékozhassa, vagyis inkább, hogy Franciaországot francia pénzen visszavásárolhassa, mert a December 10-i Társaság főnökeként mindent meg kell vásárolnia, amiről azt akarja, hogy az övé legyen. S vásárlási intézménnyé lesz minden államintézmény, a szenátus, az államtanács, a törvényhozó testület, a becsületrend, a katonai érdemrend, a mosóházak, az állami építkezések, a vasutak, a legénység nélküli nemzetőrség étatmajorja*, az Orléans-ház elkobzott javai. Vásárlási eszközzé lesz minden poszt a hadseregben és a kormánygépezetben. A legfontosabbak azonban ebben a folyamatban – amikor is Franciaországtól elvétetik, hogy adassék neki[130] – azok a százalékok, amelyek a forgalom közben a December 10-i Társaság feje és tagjai számára lehullanak. Az a szójáték, amellyel L. grófnő, de Morny úr metresze, az Orléans-javak elkobzását jellemezte: „C'est le premier vol de l'aigle"**, ráillik minden repülésére ennek a *sasnak*, amely inkább *holló*. Ő maga és hívei napról napra odakiáltják önmaguknak azt, amit az a bizonyos olasz karthauzi kiáltott oda a zsugorinak, aki dicsekedve sorolta fel javait, amelyeket még évekig élvezhet: „Tu fai conto sopra i beni, bisogna prima far il conto sopra gli anni."*** Hogy ne számítsák el magukat az években, percekben számolnak. Az udvarba, a minisztériumokba, a közigazgatás és a hadsereg élére egy sereg olyan fickó tódul, akiknek a legjobbjáról az mondható, hogy nem tudni, honnan jön; zajos, rossz hírű, fosztogatásra éhes bohème, amely ugyanazzal a groteszk méltósággal bújik a sujtásos kabátba, mint Soulouque főméltóságai. A December 10-i Társaság e felső rétegét úgy képzelhetjük el jól magunknak, ha megfontoljuk, hogy *Véron-Crevel*° az erkölcsprédikátora és *Granier de Cassagnac* a gondolkodója. Guizot, amikor miniszterségе idején ezt a Granier-t egy zuglapban a

* – vezérkara – *Szerk.*

** Vol – repülést és lopást jelent. – *Marx jegyzete.* („Ez a sas első repülése (lopása)") – *Szerk.*

*** „Te a javaidat számlálod, de előbb éveidet kellene megszámlálnod." – *Marx jegyzete.*

° Balzac a „Cousine Bette"-ben Crevel alakjában, akit dr. Véronnak, a „Constitutionnel"[131] tulajdonosának képére formált, a legléhább párizsi nyárspolgárt ábrázolja. – *Marx jegyzete.*

dinasztikus ellenzékkel szemben felhasználta, ezzel a fordulattal szokta volt őt dicsérni: „C'est le roi des drôles", „a bolondok királya ez". Igazságtalanok lennénk, ha Louis Bonaparte udvarával és pereputtyával kapcsolatban a régensségre[132] vagy XV. Lajosra emlékeztetnénk. Hiszen „Franciaország már sokszor megért metresz-uralmat, de homme entretenuknek* az uralmát még soha"**.

Helyzete ellentmondó követelményeitől űzetvén, egyúttal kénytelen lévén, mint egy szemfényvesztő, folytonos meglepetésekkel önmagára mint Napóleon helyettesére irányítani a közönség figyelmét, tehát mindennap egy miniatűr államcsínyt végrehajtani, Bonaparte az egész polgári gazdaságot összekuszálja, mindenhez hozzányúl, amit az 1848-as forradalom érinthetetlennek tekintett, egyeseket forradalomba belenyugvókká, másokat forradalmat akarókká tesz, s magát az anarchiát idézi elő a rend nevében, miközben egyúttal letépi az egész államgépezetről a dicsfényt, profanizálja az államgépezetet, utálatossá és egyúttal nevetségessé teszi. Megismétli a trieri szent köntös[133] kultuszát Párizsban, a napóleoni császári palást kultuszában. De ha a császári palást végre Louis Bonaparte vállára hull, ledől majd Napóleon ércszobra a Vendôme-oszlop tetejéről.[134]

* – kitartott férfiaknak; striciknek – *Szerk.*

** Girardin asszony szavai. – *Marx jegyzete.*

Friedrich Engels

Anglia[135]

I

Az angol whigeknek[136] határozottan balszerencséjük van. Alighogy Palmerstont elmozdították, mert „elérte, hogy Angliának egyetlen szövetségese, sőt egyetlen barátja sem maradt az európai kontinensen", alighogy elcsitult az első botrány ezzel az elmozdítással kapcsolatban, máris az egész sajtó harci riadótól visszhangzik, s ez alkalomból a hadügyminisztérium és a tengerészeti minisztérium rossz ügyintézésének olyan szennyét teregették ki, ami nemcsak egy, hanem több kormánynak is könnyen kitörhetné a nyakát.

Különböző katonai szaktekintélyek már 1846 óta felhívták az ország figyelmét arra, hogy Franciaországgal való háború esetén Angliát elözönlés fenyegetheti. Egy ilyen háború veszélye azonban akkoriban nagyon is távoli volt, és az a Don Quijote-i modor, amelyben ezek az első vészhírterjesztők felléptek, csupán nevetséget keltett. Főleg Head tábornok hívta fel azóta unos-untalan a nemzetet az ország védelmi eszközeinek szaporítására, és ezzel nem éppen irigylésre méltó hírnévre tett szert. Persze emellett nem szabad elfelejteni, hogy a parti erődítéseket az öreg Wellington is fölöttébb elégtelennek nyilvánította.

Louis Napoléon államcsínyje[137] azonban e vitának egyszeriben egészen új jelentőséget adott. Hogy a francia katonai diktatúra, a konzulátus paródiája Franciaországot minden valószínűség szerint háborúba sodorja, s hogy ilyen körülmények között igen könnyen megkísérelhetnék a revánsot Waterlooért[138], ezt John Bull[139] tüstént megértette. Az angol haderő legutóbbi hőstettei nem voltak éppen valami fényesek; a Fokföldön a kafferek folyvást győzelmeket arattak, s egy angol partraszállási kísérletet európai taktika és ágyúk ellenére még a Rabszolgaparton is csupasz négerek igen bántóan visszavertek.[140] Mi várna akkor az angol csapatokra, ha az algériai iskolában edzett jóval veszélyesebb „afrikaiakkal" kerülnének összeütközésbe? És ki kezeskedhetne azért, hogy egy olyan gátlástalan

kalandor, mint Louis Bonaparte, a hadüzenet unalmas formaságát mellőzve, egy reggelen nem jelenik-e meg csapatokkal megrakott tíz-tizenkét gőzössel és mögöttük egy tucat sorhajóval az angol partoknál, hogy London ellen támadást kíséreljen meg?

A dolog valóban komoly volt; a kormány azonnal parancsot adott, hogy a déli és a délkeleti part nagy kikötőinek bejáratánál új ütegeket állítsanak fel. De a nyilvánosság is komolyan vette a dolgot, mégpedig olyan módon, amely a kormány számára nagyon kellemetlenné válhatott. Mindenekelőtt érdeklődtek a rendelkezésre álló erők felől, s kiderült, hogy ebben a pillanatban még Írország kiürítésével sem lehet Nagy-Britannia védelmére 25 000 embernél és 36 fogatolt ágyúnál többet előteremteni, s hogy, ami a flottát illeti, jelenleg nem áll a kikötőkben *egyetlen* számottevő *hajó sem* indulásra készen, mely a partraszállást megakadályozhatná. Kiderült, amit már a kaffer-háború is bebizonyított, hogy a brit katonák felszerelése bénítja mozgékonyságukat és egyáltalán nem célszerű; kiderült, hogy fegyvereik semmiképp sem érnek fel a többi európai hadsereg fegyvereivel, hogy Angliában egy katonának sincs olyan puskája, mely a porosz gyújtótűs muskétával vagy a francia lövészek és vadászok puskájával szemben csak a legkevésbé is megállná a helyét. A flotta élelmezési ügyosztályában a legóriásibb botrányokat és mulasztásokat fedezték fel, s mindezt a vészhírterjesztők és az álláshajhászók még a legvadabbul el is túlozták.

Úgy látszik, a dolog egyelőre csak az angol arisztokratákat, járadékosokat és burzsoákat érinti, akik elsősorban szenvednének a francia elözönléstől és az esetleges hódításoktól. De nem szabad elfelejteni, hogy Európa egész fejlődése szempontjából a legfontosabb Anglia független fejlődése, valamint a burzsoázia és a proletariátus között fennálló és itt a legteljesebben kifejlett ellentétnek a lassú, de alapos végigküzdése. Ha Angliának ez a sajátosan módszeres fejlődése ideiglenesen – akárcsak 1848-ban és régebben, 1793-tól kezdve – a kontinens ideiglenesen győzelmes forradalmainak olykor útjában áll is, alapjában véve mégis jóval több forradalmi tartalma van, mint mindezeknek a kontinentális, átmeneti harcoknak együttvéve. Míg a nagy francia forradalom Európa meghódításán zátonyra futott, Anglia a gőzgéppel forradalmasította a társadalmat, meghódította a világpiacot, mindinkább kiszorította az uralomból az összes történelmileg hagyományos osztályokat és előkészítette a talajt az ipari tőkés és az ipari munkás közti nagy döntő harcra. Az egész európai fejlődés szempontjából elsőrendű jelentősége volt annak, hogy Napóleon sohasem tudott Boulogne-ból Folkestone-ba 150 000 embert átdobni és sohasem jutott el

odáig, hogy a köztársasági hadseregek veteránjaival Angliát meghódítsa. Míg a restauráció idején, amikor a kontinens kényre-kedvre ki volt szolgáltatva a legitimitás mürmidonjainak, akiket Béranger oly találóan ecsetelt,[141] Angliában az ősreakciós tory párt a már nagyon is polgári Canning-kormány révén első nagy szakadását élte át, és Canning, majd később Peel megkezdte az angol berendezkedésnek azt a fokozatos aláaknázását, amely azóta szakadatlanul folyik és amelynek igen rövid idő alatt el kell jutnia ahhoz a ponthoz, ahol az egész korhadt épület hangos recsegéssel összedől. A régi angol intézményeknek ez az aláaknázása és az alapjául szolgáló folyamat – az angol társadalomnak a nagyipar útján végbemenő szüntelen forradalmasodása – nyugodtan folytatódik, tekintet nélkül arra, hogy a kontinensen pillanatnyilag a forradalom győz-e vagy az ellenforradalom; s ez a folyamat, ha lassan is, de legalább biztosan halad és sohasem tesz egy lépést sem visszafelé. A chartisták 1848 április 10-i veresége[41] kizárólag a külső politikai befolyás veresége és határozott visszautasítása volt; az angol fejlődés nagy emelői nem a kontinentális politikai megrázkódtatások, hanem az egyetemes kereskedelmi válságok, a közvetlen anyagi csapások, melyek minden egyes ember létét fenyegetik. És most, amikor az ipari burzsoázia az összes hagyományos osztályokat véglegesen kiszorítja a politikai uralomból és ennek folytán a legkétségtelenebb tünetek jelzik, hogy az ipari burzsoázia és az ipari proletariátus közötti döntő csata napja nemsokára felvirrad – most, ha ezt a fejlődést megzavarnák, ha Angliát a zsákmányra éhes december 2-i pretoriánusok[85] akár csak pillanatnyilag is leigáznák, ez az egész európai mozgalomra nézve a legrosszabb következményekkel járna. Csakis Angliában öltött az ipar olyan méreteket, hogy benne a nemzet összes érdekei, valamennyi osztály összes életfeltételei összpontosulnak. Márpedig az ipar jelenti egyfelől az ipari burzsoáziát, másfelől az ipari proletariátust, s e két ellentétes osztály körül csoportosulnak mindinkább a nemzet összes többi alkotórészei. Itt tehát, ahol már csak arról van szó, ki uralkodjék, az ipari *tőkések* vagy az ipari *munkások*, ha valahol, hát itt van az a talaj, ahol az osztályharc a maga modern formájában eldőlhet, és ahol az ipari proletariátus egyrészt rendelkezik a politikai uralom meghódításához szükséges erővel, másrészt megtalálja azokat az anyagi eszközöket, azokat a termelőerőket, amelyek a totális társadalmi forradalmat és az osztályellentét végső kiküszöbölését lehetővé teszik számára. És hogy az angol fejlődésnek ezt az irányát, mely arra vezet, hogy a két ipari osztály ellentéte a legerősebben kiéleződik és az uralkodó osztályt az elnyomott osztály végül is legyőzi – hogy ezt az irányt idegen leigázás el ne térítse, erejét ne csökkentse és a döntő harcot határozatlan

időre el ne napolja, ez Európa egész proletár pártjának kétségtelenül a legnagyobb mértékben érdeke.

Hogyan állnak hát az esélyek?

Mindenekelőtt egy olyan országot, mint Nagy-Britannia, mely Írország nélkül 22 millió és Írországgal együtt 29 millió lakost számlál, nem lehet rajtaütéssel elfoglalni. A vészhírterjesztők Karthágó példáját hozzák fel, amelyet – minthogy hajóhadai és hadseregei a legtávolabbi birtokain voltak szétszórva – a rómaiak rajtaütéssel kétszer letiportak.[142] De a hadviselés egészen megváltozott feltételeitől eltekintve, a rómaiak partraszállása a második pun háborúban csak azért volt lehetséges, mert a karthágói hadseregek java Spanyolországban és Itáliában már megsemmisült, és a pun hajóhadakat a Földközi-tengerről már elűzték; a rajtaütés nem volt rajtaütés, hanem nagyon megfontolt hadművelet, egy hosszú és végül Róma számára tartósan kedvező háborúnak egészen természetes betetőzése. A harmadik pun háború pedig már alig volt háború, puszta elnyomás volt, a tízszerte erősebb leteperte a gyöngébbet; körülbelül olyasmi volt, mint a velencei köztársaság konfiskációja Napóleon által.[143] Egyelőre azonban sem Franciaország nem áll ott, ahol 1797-ben állt, sem pedig Anglia nem hasonlít a hanyatló Velencére.

Napóleon legalább 150 000 embert tartott szükségesnek Anglia meghódításához. Akkor Angliának ugyan jóval több katona állt rendelkezésére, viszont sokkal kevesebb volt a lakossága is és kevesebb az ipari erőforrása. És manapság, ha az angolok rendelkezésre álló ereje mégoly jelentéktelen is, legalább ugyanannyi ember szükséges Anglia meghódításához. Vessünk egy pillantást a térképre, s meglátjuk, hogy egy Angliában partra szálló inváziós hadseregnek legalább a Teesig, a Tyne-ig, sőt a Tweedig kell előrenyomulnia; ha valamely előbbi ponton megáll, akkor az iparvidékek összes erőforrásai a védekezők kezén maradnak, s az inváziós hadseregnek a védekezők egyre növekvő erőivel szemben olyan vonalakat kell megszállnia, amelyek katonai szempontból végtelenül csekély előnyt jelentenek és a támadók eszközeihez képest túlságosan kiterjedtek. Ámde az említett folyóktól délre eső terület, vagyis a tulajdonképpeni Anglia, 16 millió lakost számlál, s az összeköttetések biztosítása, a parti erődök ostromlása, illetve megszállása és az elkerülhetetlen nemzeti felkelés elfojtása akkora csapatokat igényel, hogy a skót határon folytatandó hadműveletekhez már igen kevés haderő állna rendelkezésre. Az pedig, hogy Angliát, akár a legjobb vezetés mellett is, 150 000 embernél kevesebbel meg lehetne hódítani, s a belső felkeléssel, valamint a Skóciából és Írországból folytatott szabályszerű háborúval szemben állni lehetne a sarat, nem tételezhető fel.

Mindenesetre új sorozások és ügyes összpontosítások segítségével 150 000 embert Franciaország északi partjának valamely pontján össze lehet vonni, de legalább egy-két hónapba ez is beletelik. És ezalatt Anglia részint a Tajo-flottának[144] és más közeli állomások gőzhajóinak bevonásával, részint a kikötőkben leszerelve horgonyzó hajók harcképessé tételével egészen tekintélyes tengeri haderőt összpontosíthat a Csatornán, míg egy hónappal később már az Atlanti-óceánról, valamint Máltából és Gibraltárból az összes gőzhajók és részben a vitorlások is a helyszínen lehetnek. A partra szálló hadsereget tehát, ha nem is egyszerre, de néhány nagy részlegben kellene átszállítani, minthogy Franciaországgal az összeköttetés előbb-utóbb mindenesetre megszakad. Egyszerre legalább 50 000 embert, tehát az egész hadsereget három átkeléssel kellene partra szállítani. Mégpedig ennek során a hadihajók egyáltalán nem, vagy csak korlátozott mértékben használhatók fel csapatszállításra, mert hiszen az angol flottát kell sakkban tartaniok. Az 50 000 ember számára elegendő szállítóeszközöket pedig, a szükséges tüzérséggel és lőszerrel egyetemben, Franciaország a maga Csatorna-kikötőiben, még ha a semleges hajókat le is foglalja, hat hét alatt sem szedi össze. De minden nap, amellyel az expedíció eltolódik, újabb előnyt jelent Angliának, hiszen hajóhadainak összpontosításához és újoncainak kiképzéséhez csak időre van szüksége.

Ha azonban az angol flottára való tekintettel a partra szálló hadsereget legföljebb három részlegben szabad átvinni, akkor az angol szárazföldi haderőre való tekintettel minden megfontolt katonai szakembernek egyszerre csupán 50 000 embernél többel szabad Angliába merészkednie. Láttuk, hogy az invázió szempontjából legkedvezőbb esetben is marad az angoloknak egy-két hónapjuk az előkészületre; rosszul ismernők őket, ha nem tételeznők fel róluk, hogy ennyi idő alatt megszerveznek egy olyan szárazföldi hadsereget, mely 50 000 főnyi előhadat nehézség nélkül a tengerbe vethet, mielőtt még segítség érkezne. Gondoljuk csak meg, hogy a behajózás csupán Cherbourg és Boulogne között, a partraszállás pedig csak Wight szigete és Dover között történhetik meg, vagyis olyan partsávon belül, melynek egyik pontja sem esik jó négy napi menettávolságnál messzebb Londontól. Gondoljuk meg, hogy a behajózás és a partraszállás függ a széltől és az árapálytól, s hogy az angol flotta a Csatornában ellenállást tanúsít, miért is az első és a második partraszállás között netalán nyolc-tíz nap, de négy mindenképp eltelik, mert a csapatok zömét vitorláshajókon kell szállítani és a Cherbourg-tól Boulogne-ig húzódó egész partszakaszon összegyűjteni; „boulogne-i tábort"[145] rögtönözni nem lehet. Ilyen körülmények között aligha kezdeményeznek valamit is, amíg leg-

alább 70 000–80 000 embert nem tudnak egyszerre átdobni, ehhez pedig előbb a szállítóeszközöket elő kell teremteni, ami megintcsak időt igényel. Mivel azonban Anglia védelmi eszközei minden egyes héten, amellyel az expedíció eltolódik, gyorsabban nőnek, mint az ellenség szállítóeszközei és tengeri hadiszerei, azért a támadók helyzete egyre kedvezőtlenebbé válik; csakhamar odáig jutnak, hogy semmit sem kockáztathatnak mindaddig, amíg nem tudnak 150 000 embert egyszerre átvinni, és még ezek is akkor már olyan ellenállásba ütköznek, hogy ha mintegy 100 000 főnyi tartalék nem követi őket, végül is biztos megsemmisítés vár reájuk.

Egyszóval Anglia meghódítását nem lehet rajtaütéssel végbevinni. Ha az egész kontinens összefogna erre a célra, már pusztán a szállítóeszközök előállításához és helyhezhozatalához egy esztendő kellene – több, mint amennyire Angliának szüksége van ahhoz, hogy partjait védelmi állapotba helyezze, s olyan haditengerészetet összpontosítson, amely a kontinens összes egyesült hajóhadaival szemben megállná a helyét és egyesülésüket lehetetlenné tehetné, továbbá, hogy olyan hadsereget gyűjtsön egybe, amely minden ellenségnek lehetetlenné tenné, hogy angol földön tartózkodjék.

Az angolok nemzeti érzése éppen most fokozottabb, mint 1815 óta valaha is, s komoly inváziós veszély még sokkal erősebben föllendítené. Emellett Nagy-Britannia népessége egyáltalán nincs annyira híjával a katonai szellemnek, mint ahogyan feltüntetik; a nagyvárosok burzsoáziája, kispolgársága és proletariátusa persze jóval kevésbé járatos a tűzfegyverek használatában és ezért polgárháborúra kevésbé alkalmas, mint a szóbanforgó osztályok a kontinensen. De egészében véve a népességben sok harcias szellem lakozik és nagyon is használható katonai elemek találhatók benne. Sehol sincs több vadász és vadorzó, azaz félkész könnyűgyalogság és mesterlövész; a 40 000–50 000 gépész és gépmunkás pedig a fegyvergyártó műhelyekben, a tüzérségben és a műszaki részlegben teljesítendő szolgálatra jobban fel van készülve, mint hasonló számú válogatott ember bármelyik kontinentális államban. Maga a terep, amely majdnem a skót határig minden nagyszabású hadműveletre szinte teljesen alkalmatlan, keresztül-kasul szabdalt, mintha egyenesen kis harcokra volna teremtve. És ha eddig a gerillaháborút csupán viszonylag gyéren lakott országokban kísérte siker, komoly támadás esetén éppen Anglia szolgáltathatna bizonyítékot arra, hogy nagyon sűrűn lakott vidékeken, például Lancashire és Nyugat-Yorkshire szinte megszakítatlan házlabirintusában is jelentősebb eredményekkel járhat az efféle hadviselés.

Ami a gazdag kikötővárosok kifosztására, raktárak lerombolására stb.

szolgáló rajtaütést illeti, az ilyesminek Anglia a jelen pillanatban persze ki van téve. Az erődítések szóra is alig érdemesek. Amíg Spitheadben nincsenek hajók, addig egészen nyugodtan el lehet jutni Southampton bejáratáig és elegendő létszámú csapatot partra szállítani tetszőleges sarc behajtására. Woolwichot talán pillanatnyilag meg is lehet szállni és el is lehet pusztítani, bár ehhez már több kell. Liverpoolt csak egy szánalmas üteg fedezi, 18 vasból való hajóágyúval, amelyeken nincs sem irányzék, sem célgömb, s amelynek kezelőlegénysége nyolc vagy tíz tüzérből és egy fél század gyalogságból áll. De Brighton kivételével valamennyi jelentős angol tengerparti város mély tengeröblöknél terül el vagy folyók mentén messze fent, s homokzátonyok meg sziklák természetes sáncai védik, melyek közt csak a hazai hajósok közlekednek otthonosan. Aki ezekben a szűk, s nagy hajók számára többnyire csak dagály idején hajózható csatornákban útját révkalauzok nélkül keresi, az kockáztatja, hogy ott többet veszít, mint amennyit nyerhet, s efféle expedícióknak némi ellenállás és a legcsekélyebb előre nem látott akadály esetén éppoly rossz végük lehet, mint az Eckernförde elleni dán expedíciónak 1849-ben.[146] Ezzel szemben gőzhajón átvitt 10 000–20 000 ember pillanatnyi partra szállítása valamelyik vidéki körzetben, és kis vidéki városok ellen irányított rövid, de szükségképp kevés pozitív eredménnyel járó fosztogatási expedíció mindenesetre igen könnyen kivihető és most semmiképp meg nem akadályozható.

Mindezek az aggályok azonban önmaguktól megszűnnek, mihelyt a Tajo-flottát, az észak-amerikai hajórajt, valamint a Brazília és Afrika között rabszolgahajókat kergető gőzösök egy részét Angliába visszahívják, s ugyanakkor a hadikikötőkben leszerelve horgonyzó hajókat harcképessé teszik. Ez elegendő lenne rajtaütések elhárítására és minden komolyabb inváziós kísérlet elodázására addig, amíg Anglia időt nyer ahhoz, hogy a szükséges további intézkedéseket megtegye.

Időközben a riadónak megvan az a jó következménye, hogy megszűnik a nevetséges politika, amely a Földközi-tengeren 800, az Atlanti-óceánon 1000, a Csendes- és az Indiai-óceánon egyenként 300 úszó ágyút tart fenn, míg otthon egy hajó sem védi a partokat, és amely négerekkel és kafferekkel kezd végtelen és dicstelen háborúkat, mialatt a csapatokra odahaza a legnagyobb szükség van. Többé-kevésbé kiküszöbölik majd a hadsereg ügyetlen, súlyos és minden tekintetben elavult felszerelését és fegyverzetét, a hadügyminisztériumban és a tengerészeti minisztériumban folyó ügyintézés határtalan gondatlanságát és hanyagságát, a roppant nepotizmust, a megvesztegetést és sikkasztást, mely ezekben a hivatalokban napirenden van. Az ipari burzsoázia végre megszabadul a békekongresszus- és Béke-

társaság-szélhámosságtól[147], amely miatt oly sok megérdemelt gúny érte és amely politikai előrejutásának, ezzel együtt az egész angol fejlődésnek annyi kárt okozott. És ha háborúra kerülne sor, akkor a világtörténelem ismert és ma inkább, mint valaha virágzó iróniája folytán igen könnyen megeshetne, hogy Cobden és Bright urak kettős minőségükben – mint a Béketársaság tagjai és mint a közeljövő miniszterei – kénytelenek lennének szívós háborút folytatni talán az egész kontinens ellen.

Manchester, 1852 január 23.

II

Jövő kedden, február 3-án, a parlament összeül. Az első vitákat majd kitöltő három fő kérdés közül kettőt röviden már érintettünk, Palmerston elmozdítását[148] és egy esetleges Franciaországgal folytatandó háború védelmi eszközeit. Hátra van még a harmadik, az angol fejlődés szempontjából legfontosabb kérdés: a *választójogi reform.*

Az új Reform Bill, melyet Russell fog rögtön az elején beterjeszteni, elég alkalmat nyújt majd az angliai választójogi reform általános jelentőségének beható taglalására. Ma, amikor csupán e törvényjavaslatról kiszivárgott néhány híresztelés közlésével és magyarázatával foglalkozunk, elég arra a megjegyzésre szorítkoznunk, hogy az egész kérdésnél egyelőre csakis arról van szó, mennyit tartanak meg politikai hatalmukból a reakciós vagy stabil osztályok, vagyis a földbirtokos arisztokrácia, a járadékosok, a tőzsdespekulánsok, a gyarmati földbirtokosok, a hajótulajdonosok, továbbá a kereskedők és bankárok egy része, s mennyit adnak át ebből a hatalomból az ipari burzsoáziának, mely valamennyi haladó és forradalmi osztály élén áll. A proletariátusról itt egyelőre nincsen szó.

A „Daily News"[149], az ipari burzsoázia londoni szócsöve, amely az efféle dolgokban megbízható forrás, közöl néhány hírt a whig kormány új választójogi törvényjavaslatáról. E közlemény szerint a tervezett reformok az eddigi angol választási rendszer három oldalát érintenék.

Eddig minden parlamenti tagnak, mielőtt a parlamentbe bebocsátották, legalább 300 £ értékű földbirtokot kellett igazolnia. Ezt a sok esetben feszélyező feltételt azonban színleges vásárlások és színleges szerződések által csaknem mindig kijátszották. Ami az ipari burzsoáziát illeti, ez a feltétel már régen elvesztette hatályát; most egészen el akarják ejteni. Eltörlése szerepel a proletár Népcharta[150] „hat pontja" közt, s érdekes,

hogy e hat pont közül az egyiket (mind a hat nagyon polgári, és az Egyesült Államokban be is van vezetve) már hivatalosan elismerték.

Eddig a választójog a következő módon volt megszervezve: régi angol szokás szerint a képviselők egyik részét a grófságok, a másik részét a városok küldték. Aki egy grófságban szavazni akart, annak vagy 2 £ értékű évi jövedelmet hozó teljes, független földtulajdont (freehold property) kellett birtokolnia vagy 50 £ értékű évi jövedelmet hozó földtulajdont bérelnie. A városokban ellenben mindenki választhatott, aki olyan házat bérelt, melyben 10 £ volt a bér, s ennek az összegnek az arányában fizette a szegényadót. Míg ezáltal azokban a városokban, amelyek képviselőket küldtek, a kiskereskedők és kisiparosok zöme, vagyis az egész kispolgárság választójogot nyert, addig a grófsági választásoknál az arisztokráciának alárendelt tenants at will, azaz a bérlők, akiknek évről évre fel lehetett mondani és akik ennélfogva egészen a földesuraiktól függtek, voltak roppant többségben. Az elmúlt évben Locke King úr javasolta, hogy a városokban érvényben levő 10 £ összegű bérdíjtételt a grófságokra is terjesszék ki, s javaslata gyér házban erős többséget kapott a miniszterekkel szemben. Állítólag Russellnak most az a terve, hogy a díjtételt a grófságok számára 10 £-re, a városok számára pedig 5 £-re szállítsák le. Az ilyen intézkedés hatása nagyon jelentős lenne. A városokban ezáltal a proletariátus jobban fizetett része rögtön megkapná a választójogot, s ez néhány nagy városban nagyon valószínűvé tenné chartista képviselők megválasztását, míg a közepes és kisebb városokban az ipari burzsoáziára eső szavazatok és parlamenti mandátumok száma növekedne meg óriási mértékben. És a grófságokban a csekélyen képviselt vidéki városkák összes kis- és középpolgárai egyszeriben választójoghoz jutnának; a legtöbb esetben túlnyomó többségben lennének, s nagy számuk folytán, valamint a grófságokban most uralkodó néhány nagy nemesi családdal szemben élvezett viszonylagos függetlenségük révén véget vetnének e mágnások eddigi választási terrorjának. Ezek a vidéki kispolgárok méghozzá már most egyre inkább az ipari burzsoázia befolyása alá kerülnek és így a grófságok jelentős részét megnyitnák számára.

A választókerületek nagyság és jelentőség tekintetében eddig fölöttébb egyenlőtlenek voltak; a képviselők száma egyáltalán nem állt arányban a lakosság és a választók számával. Emitt száz vagy kétszáz választó ugyanannyi képviselőt küldött, mint hat-tizenegyezer választó amott. Különösen nagy volt ez az egyenlőtlenség a városokban; és éppen a kevés választójú kisvárosokban dúlt a legbotrányosabb vesztegetés (pl. St. Albansben) vagy egyik-másik nagybirtokos abszolút választási diktatúrája. A „Daily

News" tudósítása szerint most a nyolc legkisebb választóvárost meg akarják fosztani képviselőitől, s a többi kisvárost, melyek parlamenti tagokat választanak, más szomszédos, eddig csak a grófságokban képviselt vidéki városkákkal összevonják úgy, hogy a választók száma jóval tekintélyesebb lesz. Ez utánzása a Skóciában már az Angliával történt egyesülés óta (1707) fennálló városcsoport-rendszernek. Hogy az ilyen rendszabálytól, bármily félénk is, az ipari burzsoázia ugyancsak elvárhatja politikai hatalmának gyarapodását, bizonyítja már az a kiemelkedő fontosság is, melyet a választókerületek kiegyenlítésének a parlamenti reform valamennyi többi kérdésével szemben hosszú idő óta tulajdonít. Ezenkívül, a tudósítás szerint, London és Lancashire, tehát az ipari burzsoázia két fő székhelye, fokozott képviseletet kapna a parlamentben.

Ha Russell valóban ezt a törvényt szándékozik javasolni, akkor ez valóban és az eddigi tapasztalatok szerint sok e kis ember számára. Úgy látszik, Peel babérjai nem hagyják nyugodni és elhatározta, hogy egyszer ő is „merész" lesz. Ezt a merészséget persze az angol whigek egész bátortalansága és körültekintő aggályossága kíséri, és az angol közvélemény mai állása mellett rajta és whig kollégáin kívül senki sem tartja majd merésznek. De a habozás, ingadozás, fontolgatás után, az ismételt és mindig eredménytelen tapogatózási kísérletek után, melyekkel a kis lord az utolsó ülésszak befejezése óta eltelt időt kitöltötte, még annyit sem lehetett elvárni, amennyit a fenti javaslatok jelentenek – feltéve ugyanis, hogy keddig nem fogja még meggondolni magát.

Az ipari burzsoázia – ezt nem is kell hangsúlyozni – ennél jóval többet kíván. Követelése a household-suffrage, vagyis választójogot követel mindenkinek, aki házat vagy házrészt bérel, amelyért közadó terheli; titkos szavazást követel és a választókerületi elosztás teljes felülvizsgálatát, mely a választók egyenlő létszáma és egyenlő vagyon számára egyenlő képviseletet biztosít. Keményen és hosszan fog alkudozni a kormánnyal és minden lehetséges engedményt kicsikar tőle, mielőtt támogatását eladná neki. A mi angol iparosaink jó kereskedők, és szavazatukon bizonyára az elérhető legmagasabb árban fognak túladni.

Egyébként már most megmutatkozik, hogy a választási reformnak még a fenti miniszteri minimuma sem járhat más eredménnyel, csak azzal, hogy erősíti az ipari burzsoázia hatalmát, azét az osztályét, amely voltaképpen már most uralkodik Angliában és mérföldes léptekkel történt túlsúlyának politikai elismertetése felé. A proletariátus, amelynek az ipari burzsoázia ellen a saját érdekeiért folytatott önálló harca csak azon a napon kezdődik, amikor a burzsoázia politikai fennhatósága már kétségtelenné

vált – ez a proletariátus minden körülmények között ugyancsak némi előnyt húz majd ebből a választási reformból. De hogy milyen nagy lesz ez az előny, az pusztán attól függ, hogy a választási reform vitája és végső lerögzítése a kereskedelmi válság kitörése *előtt* következik-e be, vagy pedig bele is esik a válságba; mert a proletariátus egyelőre csupán a nagy, döntő pillanatokban lép cselekvőleg az előtérbe, akárcsak a sors az antik tragédiában.

Manchester, 1852 január 30.

England

A megírás ideje: 1852 január 23., 30.

Az első megjelenés helye: Marx–Engels Werke, 8. köt., Berlin 1960

Eredeti nyelve: német

Aláírás: F. E n g e l s

[Karl Marx és Friedrich Engels]

A „Times"[151] szerkesztőjének

Uram,

a független sajtó utolsó maradványainak megsemmisítése a kontinensen az angol sajtó becsületbeli kötelességévé tette, hogy feljegyezze a törvénytelenség és elnyomás minden aktusát Európa eme részében. Engedje meg tehát, hogy hasábjai útján a nyilvánosság elé tárjak egy tényt, amely megmutatja, hogy a poroszországi bírák semmivel sem különbek Louis Napoléon politikai kiszolgálóinál.

Ön jól tudja, mily becses moyen de gouvernement-nak* bizonyulhat egy jól megrendezett összeesküvés, ha a kellő pillanatban tálalják fel. A porosz kormánynak, hogy parlamentjét kezessé tegye, a múlt év elején szüksége volt egy ilyen összeesküvésre. Letartóztatott tehát számos egyént, és egész Németországban munkába állította a rendőrséget. De semmire sem jutottak, és mindezek után végül is csak néhány személyt börtönöztek be Kölnben azzal az ürüggyel, hogy egy szerteágazó forradalmi szervezet vezetői. A legfőbbek: dr. Becker és dr. Bürgers, két úr a sajtótól, dr. Daniels, dr. Jacobi és dr. Klein, orvosok, akik közül ketten becsülettel látták el a szegénygondozó orvos fáradságos kötelességeit, továbbá Otto úr, egy vegyipari nagyüzem igazgatója, akinek nevét a kémia terén elért tudományos eredményei hazájában ismertté tették. Minthogy azonban bizonyíték nem volt ellenük, szabadulásukat minden nap várni lehetett. De mialatt börtönben voltak, életbe léptették a „fegyelmi törvényt", mely a kormánynak módot ad arra, hogy igen rövid és egyszerű úton megszabaduljon bármely számára kellemetlen bírósági tisztviselőtől. E törvény kibocsátása szinte azonnali hatást gyakorolt a fent nevezett urak ellen folytatott mindaddig lassú és vontatott eljárásra. Nem csupán magánzárkákba csukták őket, megtiltottak nekik minden érintkezést egymással vagy barátaikkal, még a levélváltást is, és se könyveket, se íróeszközt nem kaphattak (ezt Porosz-

* – kormányzási eszköznek – *Szerk.*

országban a legutolsó csirkefogónak is megengedik ítélethozatal előtt), hanem a bírósági eljárás is egészen más fordulatot vett. A Chambre du Conseil[152] (nálunk Kölnben tudvalevőleg a Code Napoléon[126] szerint ítélkeznek) nyomban kapható volt arra, hogy vádat emeljen ellenük, s az ügy a vádtanács elé került, olyan bírói testület elé, mely az angol Grand Jury[153] funkcióját látja el. Éppen e testület példátlan ítéletére szeretném külön felhívni az Ön figyelmét. Ebben az ítéletben, szó szerint lefordítva, a következő rendkívüli passzus fordul elő:

„Tekintettel arra, hogy semmilyen elfogadható bizonyító anyag nem volt beterjesztve, s így, mivel semmilyen törvényszegés nem volt bizonyítható, *a vád fenntartása alaptalan*" – (így a letartóztatottak szabadonbocsátandók, feltételezi Ön mint szükségszerű következtetést? Szó sincs róla!) –, „valamennyi jegyzőkönyv és ügyirat újbóli átvizsgálásra a juge d'instruction-hoz* visszaküldendő."

Ez annyit jelent, hogy tízhónapi fogság után, amelynek folyamán sem a rendőrség ügybuzgósága, sem a koronaügyész éleselméje nem tudta egy bűnügynek még az árnyékát sem kimutatni – az egész eljárás megint kezdődik elölről, hogy talán még egy esztendei nyomozás után harmadszor adják át a juge d'instruction-nak!

E kirívó törvénytiprás magyarázata a következő: a kormány épp most készül létesíteni egy legfelsőbb bíróságot a legszolgalelkűbb elemekből. Minthogy ez az ügy esküdtszék előtt biztosan vereséggel végződne, a kormánynak a végső tárgyalást addig kell halogatnia, amíg az a felállítandó új bíróság elé kerülhet, amely természetesen a koronának mindennemű biztosítékot nyújt, a letartóztatottaknak semminőt.

Nem sokkal tisztességesebben járna el a porosz kormány, ha uralkodói dekrétummal tüstént ítéletet hozna a letartóztatottak fölött, ahogyan Louis Bonaparte úr tette?

London, 1852 január 29.

Maradok, Uram, alázatos szolgája
Egy porosz[154]

To the Editor of „The Times"
Eredeti nyelve: angol

* – vizsgálóbíróhoz – *Szerk.*

Friedrich Engels

A francia proletárok múlt év decemberében tanúsított viszonylagos passzivitásának valódi okai

I

Múlt év december 2-a[137] óta minden érdeklődést, amelyet a külföldi vagy legalábbis a kontinentális politika kelthet, Louis Napoléon Bonaparte, ez a sikeres és vakmerő szerencselovag köt le. „Mi a szándéka? Háborút indít-e és ki ellen? Betör-e Angliába?" Ezeket a kérdéseket biztosan mindenütt felteszik, ahol csak a kontinens ügyei szóba kerülnek.

És bizonyára van valami meghökkentő abban a tényben, hogy egy viszonylag ismeretlen kalandor, akit a véletlen helyezett egy nagy köztársaság végrehajtó hatalmának az élére, estétől reggelig a főváros minden fontos posztját a kezébe kaparintja, a parlamentet pelyvaként szélnek ereszti, a fővárosi felkelést két nap alatt, a vidéki zavargásokat két hét alatt elfojtja, színleges választás segítségével az egész nép nyakára ül, s egyazon lélegzettel olyan alkotmányt vezet be, mely az állam minden hatalmát reá ruházza. Ilyen dolog nem esett meg, ilyen szégyen nem ért egyetlen nemzetet sem, amióta a hanyatló Róma pretoriánus légiói[85] árverésre bocsátották a birodalmat és eladták annak, aki a legtöbbet ígért érte. És Anglia burzsoá sajtója, a „Times"-tól[151] egészen a „Weekly Dispatch"-ig[155], a decemberi napok óta egyetlen alkalmat sem mulasztott el, hogy hangot ne adjon erényes felháborodásának a katonai zsarnokkal, a szabadság hazaáruló eltiprójával, a sajtó elnyomójával stb. kapcsolatban.

Mármost Louis Napoléonnak kijáró minden megvetésünk mellett nem tartanók illőnek, ha a munkásosztály szócsöve[156] csatlakozna a nagyhangú szidalmazás e kórusához, melyben a tőzsdespekulánsok, a pamutlordok és az arisztokrata földbirtokosok igyekeznek túltenni egymáson. Ezeket az urakat inkább emlékeztetni kellene a kérdés valódi állására. *Nekik* minden okuk megvan a kiabálásra, mert amit Louis Napoléon másoktól elvett, nem a munkásosztálytól vette el, hanem éppen ezektől az osztályoktól,

Vol. II.] *Saturday, March 27, 1852.* *[No. 48.*

NOTES

TO

THE PEOPLE.

BY

ERNEST JONES,

OF THE MIDDLE TEMPLE, BARRISTER AT LAW,

Author of the Wood Spirit, Lord Lindsay, My Life, History of the Working Classes, Confessions of a King, Recollections of a Student, The New World, Beldagon Church, Painter of Florence, Canterbury versus Rome. &c., &c.

PRICE TWOPENCE.

CONTENTS:

The People's Anthem	...	...	933	Labor's Grievances	...	...	942
Current Notes	...	...	933	The Chartist Movement		...	944
Woman's Wrongs...	...	...	939	Continental Notes	...	...	948

London:

J. PAVEY, 47, HOLYWELL STREET.

1852.

GREEN & Co., Printers, 32, Castle Street, Holborn.

Read in this Number "Continental Notes."

Read in this Number "Current Notes, No. 1."

Read in this Number "Chartist Reports, 1."

A „Notes to the People" 1852 március 27-i, 48. számának címlapja

melyeknek az érdekeit Angliában a sajtó említett része képviseli. Nem mintha Louis Napoléon nem éppoly szívesen rabolt volna el a munkásosztálytól is bármit, ami kívánatosnak tűnhetett neki, de a tény az, hogy múlt év decemberében a francia munkásosztálytól semmit sem lehetett elrabolni, mert az 1848 júniusi nagy vereség[157] után hatalomra került burzsoá parlamentáris kormány három és fél éve alatt már mindent elvettek tőle, amit elvenni érdemes volt. Valóban, mije is maradt december 2-a előestéjén, amit el lehetett volna venni tőle? A választójog? Ettől már megfosztotta őt az 1850 májusi választási törvény.[158] A gyülekezési jog? Ez már régóta a társadalom „megbízható" és „jóindulatú" osztályaira korlátozódott. A sajtószabadság? Hiszen a valódi proletársajtót a nagy júniusi csata felkelőinek vérébe fojtották, s az az árnyék, mely belőle még egy darabig továbbélt, azóta régen eltűnt a szájkosártörvények[159] nyomására, melyeket a nemzetgyűlés minden ülése sorra felülvizsgált és tökéletesített. Fegyvereik? Minden ürügyet felhasználtak arra, hogy a nemzetőrségből az összes munkásokat kirekesszék, s a fegyvertartást a társadalom vagyonosabb osztályaira korlátozzák.

Így a munkásosztálynak a legutóbbi coup d'état* pillanatában igen kevés vagy semmi vesztenivalója sem volt politikai előjogok tekintetében. Ezzel szemben a közép- és tőkésosztály abban az időben politikai teljhatalom birtokosa volt. Rendelkeztek a sajtóval, a gyülekezési joggal, a fegyverviselési joggal, a választójoggal, a parlamenttel. Legitimisták[17] és orléanisták[71], földtulajdonosok és kötvénytulajdonosok harmincévi harc után a köztársasági kormányformában végre semleges talajra leltek. És számukra valóban kemény csapás volt, hogy néhány óra alatt mindettől megrabolják őket és egyszeriben a politikai semmisség állapotába kerüljenek, amelyre ők maguk a munkásságot kárhoztatták. Ez az oka annak, hogy az angol „respektábilis" sajtó úgy dühöng Louis Napoléon törvényellenes aljasságai miatt. Amíg ezek az aljasságok akár a végrehajtó hatalom, akár a parlament részéről a munkásosztály ellen irányultak, addig persze ez egészen rendben volt, de mihelyt az efféle politikát „a jobb emberekre", „a nemzet vagyonos és művelt tagjaira" is kiterjesztették, ó, ez már egészen más volt, s mindenki, akinek kedves a szabadság, illendőnek tartotta, hogy felemelje szavát az „elv" védelmében.

A küzdelem tehát december 2-án elvileg a burzsoázia és a hadsereget képviselő Louis Napoléon között folyt. Hogy Louis Napoléon ezt tudta, mutatják a 4-i harc idején a hadseregnek adott rendelkezései, miszerint

* – államcsíny – *Szerk.*

főleg „a finom posztóruhás urakra" tüzeljenek. A bulvárokon lezajlott dicső csata eléggé közismert; s a csukott ablakokra és fegyvertelen burzsoákra leadott sortüzek elegendőek voltak ahhoz, hogy a párizsi polgárságban minden ellenállási törekvést elfojtsanak.

Másrészt a munkásosztály, jóllehet már nem lehetett semmilyen közvetlen politikai előjogtól megfosztani, mégis érdekelve volt az ügyben. Elveszíthette mindenekelőtt az 1852 májusi nagy esélyt, amikor minden államhatalmi szerv megbízatása egyidejűleg lejár, s amikor 1848 júniusa óta először remélhetett jobb teret harca számára. S mivel politikai uralomra törekedett, nem engedhetett semmilyen erőszakos kormányváltozást anélkül végbemenni, hogy ne vesse magát megfelelő döntőbíróként a küzdő felek közé, akaratát az ország akarataként rájuk kényszerítve. Így nem mulaszthatta el az alkalmat, hogy a két szembenálló erőnek meg ne mutassa, miszerint van egy harmadik hatalom is a mezőnyben, amely, ha pillanatnyilag el is távolították a hivatalos és parlamenti küzdőtérről, mégis mindig kész közbelépni, mihelyt a színváltozás a harcot áttolta az ő hatókörébe – az *utcára*. De hát nem szabad elfelejteni, hogy a proletár párt még ebben az esetben is nagyon hátrányos körülmények közt küzdött. Ha felkel a bitorló ellen, voltaképpen nem éppen annak a parlamentnek a restaurációját és diktatúráját védi-e és készíti elő, mely az ő legkönyörtelenebb ellenségének bizonyult? Ha pedig nyomban egy forradalmi kormány mellett száll síkra, nem ijeszti-e meg a burzsoáziát annyira – mint ahogyan ez vidéken valóban bekövetkezett –, hogy Louis Napoléon és a hadsereg karjaiba kergeti? Ezenkívül arról sem szabad megfeledkezni, hogy a forradalmi munkásosztálynak éppen a színe-virágát vagy megölték a júniusi felkelésben, vagy azóta számtalan *különféle* ürüggyel deportálták és bebörtönözték. És végül számításba kell venni azt a tényt, amely egymagában elég volt ahhoz, hogy Napóleon számára a munkásosztály nagy többségének semlegességét biztosítsa: az ÜZLET REMEKÜL MENT, s az angolok nagyon is jól tudják, hogy teljesen foglalkoztatott és jól fizetett munkásosztállyal nem lehet semmilyen megmozdulást kezdeni, még kevésbé forradalmat.

Lépten-nyomon mondogatják most Angliában, hogy a franciákból, úgy látszik, vénasszonyok gyülekezete lett, mert különben nem tűrnének el ilyen bánásmódot. Készségesen elismerem, hogy mint nemzet a francia az efféle ékes jelzőket pillanatnyilag megérdemli. Ámde mindnyájan tudjuk, hogy a franciák, véleményeiket és tetteiket tekintve, jobban függnek a sikertől, mint bármely más civilizált nemzet. Mihelyt az események ebben az országban bizonyos irányba fordulnak, a franciák szinte ellen-

On the other hand, the working classes, although they could no longer be deprived of any direct political privilege, were not at all disinterested in the question. They had to lose, above all, the great chance of May 1852, when all powers of the state were to expire simultaneously, and when, for the first time since June 1848 they expected to have a fair field for a struggle; and aspiring as they were to political supremacy, they could not allow any violent change of government to occur, without being called upon to interpose between the contending parties as supreme umpires, and to impose to them their will as the law of the land. Thus, they could not let the occasion pass without showing the two opposing forces that there was a third power in the field, which, if momentarily removed from the theatre of official and parliamentary contentions, was yet ever ready to step in as soon as the scene was changed to its own sphere of action, —to the *street*. But then, it must not be forgotten that even in this case the proletarian party labored under great disadvantages. If they rose against the usurper, did they not virtually defend and prepare the restoration and dictatorship of that very parliament which had proved their most relentless enemy? And if they at once declared for a revolutionary government, would they not, as was actually the case in the provinces, frighten the middle-classes so much as to drive them to a union with Louis Napoleon and the army? Besides,

„A francia proletárok viszonylagos passzivitásának okai" c. cikk egyik részlete

állás nélkül követik ezt a fordulatot, amíg a legszélsőségesebb pontot ebben az irányban el nem érték. Az 1848 júniusi vereség ilyen ellenforradalmi irányba vitte Franciaországot, s rajta keresztül az egész kontinenst. A napóleoni császárság jelenlegi kialakulása csupán betetőzi az utóbbi három évet kitöltő ellenforradalmi győzelmek hosszú sorozatát; s ha egyszer megindult a lejtőn, előrelátható volt, hogy Franciaország tovább csúszik lefelé, amíg a mélypontot el nem éri. Milyen közel lehet ehhez a mélyponthoz, azt nem könnyű megmondani; de hogy rohamosan közeledik hozzá, azt mindenkinek látnia kell. És ha a francia nép jövőbeli tettei nem hazudtolják meg Franciaország múltbeli történetét, akkor bizton remélhetjük, hogy minél mélyebb a süllyedés, annál gyorsabb és annál kápráztatóbb lesz az eredmény. Az események napjainkban roppant gyors ütemben kergetik egymást, s amihez egy nemzetnek azelőtt száz esztendő is kellett, azt manapság néhány év alatt is könnyen leküzdheti. A régi császárság tizennégy évig tartott; a császári sas [160] rendkívül szerencsés lesz, ha ennek a színdarabnak a legszánalmasabb szintű felújítása ugyanennyi hónapot kibír. És aztán?

II

Bár első pillantásra úgy látszhatnék, mintha jelenleg Louis Napoléon Franciaországban zavartalan teljhatalommal uralkodna, s mintha talán az egyetlen hatalom az övén kívül azoknak az udvari cselszövőknek a hatalma volna, akik őt minden oldalról szorongatják és egymás ellen intrikálnak, hogy a francia kényúr egyedüli kegyét és a fölötte való befolyást elnyerjék; ám a valóságban a dolgok egészen másként állnak. Louis Napoléon sikerének egész titka az, hogy nevének hagyományai folytán olyan helyzetbe került, amelyben reá hárul, hogy pillanatnyilag tartsa *az egyensúlyt a francia társadalom egymással versengő osztályai között*. Mert tény, hogy az ostromállapot leple alatt, mellyel a katonai zsarnokság most Franciaországot elborítja, a társadalom különböző osztályainak harca éppoly elkeseredetten dúl, mint azelőtt. Ez a harc, mely az utóbbi négy évben golyóval és puskaporral folyt, most csupán más formát öltött. Ugyanúgy, ahogy bármely elhúzódó háború kimeríti és elfárasztja a legerősebb nemzetet is, az utóbbi esztendők nyílt, véres háborúja elfárasztotta és pillanatnyilag kimerítette a különböző osztályok *katonai* erejét. De az osztályháború független a tényleges hadviseléstől, s folytatásához nincs mindig szükség barikádokra meg szuronyokra; az osztályháború olthatatlan, amíg ellentétes és összeütköző érdekekkel és társadalmi helyzettel bíró külön-

féle osztályok léteznek; s még nem hallottunk arról, hogy az ál-Napóleon üdvözítő eljövetele óta Franciaország már nem számlálna lakosai közt nagybirtokosokat és földműveseket vagy felesbérlőket, nagy pénzüzéreket és jelzáloghitellel terhelt kisparasztokat, tőkéseket és munkásokat.

A különböző osztályok helyzete Franciaországban így áll: a februári forradalom a nagy bankárok és tőzsdespekulánsok hatalmát egyszer s mindenkorra megtörte; bukásuk után a városi lakosság minden egyéb osztályára rákerült a sor. Először a munkásokra az első forradalmi láz napjaiban, – aztán a kis republikánus szatócsokra Ledru-Rollin alatt, – aztán a burzsoázia republikánus csoportjára Cavaignac alatt, – végül az egyesült royalista burzsoáziára a legutóbbi nemzetgyűlés alatt. Egyik sem tudta közülük szilárdan tartani a hatalmat, mely egy pillanatra a kezébe került; s az utóbbi időben, amikor újra meg újra viszályok támadtak a legitimista royalisták, vagyis a földbirtokérdekeltség és az orléanista royalisták, vagyis a pénzérdekeltség között, elkerülhetetlennek látszott, hogy a hatalom ismét kicsússzék a kezükből és visszakerüljön a munkásosztályéba, amelytől magától is el lehetett várni, hogy alkalmasabb lett annak helyes felhasználására. Volt azonban még egy másik hatalmas osztály is Franciaországban; hatalmas – nem tagjainak nagy egyéni vagyona, hanem száma és éppen szükségletei révén. Ez az osztály – a jelzáloggal terhelt kisparasztok osztálya, mely a francia nemzetnek legalább háromötödét alkotja – lassan mozduló és lassan mozdítható volt, mint a falusi lakosság mindenütt; ragaszkodott régi hagyományaihoz, bizalmatlanul viseltetett valamennyi városi párt apostolainak bölcsessége iránt, s emlékezvén arra, hogy boldog, adósságmentes és viszonylag gazdag volt a császár idején, az általános választójog útján a hatalmat a császár unokaöccsének kezébe helyezte. A szocialista-demokrata párt aktív agitációja és még inkább a csalódás, melyet Louis Napoléon intézkedései hamarosan okoztak, a paraszti osztály egy részét a vörös párt soraiba vezette, de zömük ragaszkodott a hagyományokhoz és azt mondta, hogy ha Louis Napoléon még nem bizonyult a remélt messiásnak, az a nemzetgyűlésen múlt, mely megköti a kezét. A paraszti tömegeken kívül Louis Napoléon – maga is egyfajta fennhéjázó úri csirkefogó, körülvéve a divatos úri csőcselék elitjétől – a városi lakosság legaljasabb és legzüllöttebb részénél talált támogatásra. Ezt az erőtartalékot egy fizetett csapatba, a „December 10-i Társaság"-ba[105] tömörítette. Ilymódon, bízva a parasztság szavazatában, a csőcselék lármás tüntetéseiben, a hadseregben – s ez mindig kész megdönteni az olyan kormányt, mely a dolgozó osztályok érdekvédőinek pózában fellépő parlamenti fecsegőkből áll —, nyugodtan várhatott arra a percre, amikor a burzsoá

parlament civódásai lehetővé teszik számára, hogy közbelépjen és többé-kevésbé abszolút hatalmat nyerjen azok fölött az osztályok fölött, amelyek közül négyévi véres küzdelem után egy sem bizonyult elég erősnek tartós uralom létesítésére. És december 2-án ezt a lépést Louis Napoléon meg is tette.

Így tehát Louis Napoléon uralma az osztályharcot nem szorítja ki. Csupán azokat a véres kitöréseket függeszti fel egy darabig, amelyek időről időre egyik vagy másik osztálynak a politikai hatalom meghódítására vagy megtartására irányuló erőfeszítéseit jelzik. Egyik osztály sem volt elég erős ahhoz, hogy a siker bármily esélyével új csatára vállalkozzék. Napóleon terveinek ez idő szerint éppen az osztályviszályok kedveztek. Louis Napoléon megdöntötte a burzsoá parlamentet, s megsemmisítette a burzsoázia politikai hatalmát; nem örvendezhetnének-e ennek a proletárok? És valóban, a proletároktól nem lehet elvárni, hogy harcoljanak azért a nemzetgyűlésért, mely halálos ellenségük volt! De ugyanakkor Louis Napoléon jogbitorlása valamennyi osztály közös küzdőterét fenyegette, és a munkásosztály utolsó előnyös hadállását – a köztársaságot; ám mihelyt a munkások a köztársaság védelmében síkraszálltak, a burzsoázia ugyanazzal az emberrel, aki az imént kiütötte a nyeregből, összefogott avégett, hogy leverje a munkásosztályban a társadalom közös ellenségét. Így történt Párizsban, így vidéken, – s a hadsereg könnyű győzelmet aratott a versengő és szemben álló osztályok fölött. És a győzelem után a császárpárti parasztság milliói léptek színre szavazatukkal, és hivatali hamisítások hozzájárulásával létrehozták Louis Napoléon kormányát mint Franciaország úgyszólván egyhangúlag választott képviseleti kormányát.

Ámde mégis, mint a következőkben látni fogjuk, Louis Napoléon minden fontos lépése mögött most is osztályharcok és osztályérdekek húzódnak meg.

III

Ismételjük: Louis Napoléon azért jutott hatalomra, mert az utóbbi négy évben a francia társadalom különböző osztályainak egymás ellen folytatott nyílt háborúja ezeket az osztályokat kimerítette, küzdő seregeiket megviselte, s mert ilyen körülmények között – egy ideig legalábbis – ezeknek az osztályoknak a harca csak békés és törvényes úton folyhat, verseny, szakmai szervezetek útján és a békés küzdelem mindazon eszközeivel, melyekkel Angliában a szemben álló osztályok most már több mint egy évszázada egymás ellen hadakoznak. Ilyen körülmények között bizonyos értelemben valamennyi konkurrens osztálynak érdeke egy úgynevezett

erős kormány, hogy az a nyílt ellenségeskedésnek mindazokat a kisebb, helyi és szétszórt kitöréseit elnyomja és kordában tartsa, melyek anélkül, hogy eredményre vezetnének, a küzdelem új formában való kibontakozását zavarják, mert késleltetik az erőgyűjtést egy új, szabályszerű ütközet számára. Ez a körülmény valamiképp indokolja, miért tanúsítanak a franciák általában tagadhatatlan megadást a jelenlegi kormány iránt. Hogy mennyi időbe telik, amíg a munkás- és a tőkésosztály egyaránt visszanyerheti erejét és önbizalmát annyira, hogy felléphet és igényelheti – mindegyik a maga számára – a Franciaország fölötti diktatúrát, ezt persze senki sem tudja; de ahogyan az események manapság folynak, a két osztály közül valószínűleg az egyik vagy másik váratlanul a küzdőtérre sodródik, s így az osztálynak osztály elleni harca az utcán sokkal előbb kiújulhat, semmint a pártok viszonylagos vagy abszolút erejéből ilyen esetre következtetni lehetne. Mert ha a francia forradalmi pártnak, azaz a munkáspártnak várnia kellene addig, amíg megint ugyanolyan erős lesz, mint amilyen 1848 februárjában volt, mintegy tízévi alázatos passzivitásba kellene beletörődnie, amit bizonyára nem fog megtenni; s ugyanakkor egy afféle kormány, mint Louis Napoléoné, szükségképpen, amint ezt idővel meglátjuk, önmagát és Franciaországot olyan nehézségekbe bonyolítja, amelyeket egy nagy forradalmi vágással kell megoldani. Nem akarunk a háború lehetőségeiről beszélni, sem más esetekről, amelyek be is következhetnek, meg nem is; csupán egy eseményt akarunk megemlíteni, amely olyan biztosan bekövetkezik, amilyen biztosan a nap holnap reggel megvirrad, tudniillik az általános fordulatot kereskedelmi és ipari téren. Az 1846. és 1847. évi rossz üzletmenet és rossz termés előidézte az 1848-as forradalmat; s tízet tehetünk egy ellen, hogy 1853-ban a kereskedelem világszerte sokkal mélyebben megrendül és sokkal tartósabban felborul, mint bármikor ezelőtt. És ki hinné, hogy az a hajó, melyben Louis Napoléon vitorlázik, elég viharálló, hogy kibírja az orkánt, mely akkor szükségszerűen kitör?

De vegyük szemügyre azt a helyzetet, melyben a fattyú-sas győzelmének előestéjén leledzett. Támogatta a hadsereg, az egyház és a parasztság. Merényleteivel szemben állt a burzsoázia (beleértve a nagy földtulajdonosokat) és szemben álltak vele a szocialisták, illetve forradalmi munkások. Miután a kormány élére került, nemcsak azoknak az osztályoknak a támogatását kellett megőriznie, amelyek hatalomra segítették, hanem azok közül, akik addig szemben álltak vele, szintén minél többeket meg kellett nyernie, vagy legalábbis a dolgok új állapotával kibékítenie. Ami a hadsereget, a klérust, a kormányhivatalnokokat és annak az állásvadász-összeesküvésnek a tagjait illeti, amellyel már régóta körülbástyázta magát, itt nem kellett

egyéb, mint egyenes vesztegetés, készpénz, a közvagyon nyílt fosztogatása; s láttuk, milyen fürge volt Louis Napoléon abban, hogy készpénzt osztogasson vagy olyan elhelyezést találjon barátai számára, amelyek fényes lehetőségeket nyújtottak a rögtöni meggazdagodásra. Itt van például de Morny, aki adósságok súlya alatt görnyedező kolduskénti lépett hivatalába, négy héttel később pedig minden adósságtól mentesen lépett ki, s olyan összeggel, amely még a Belgrave Square[161] tájékán is csinos vagyonnak számítana! De boldogulni a parasztsággal, a nagy földbirtokosokkal, állampapír-tulajdonosokkal, bankárokkal, gyáriparosokkal, hajózási vállalatokkal, nagy- és kiskereskedőkkel, s végül az évszázad legfélelmetesebb kérdésével, a munkáskérdéssel – ez már nem volt olyan egyszerű. Mert a kormány minden elfojtó intézkedése ellenére e különböző osztályok érdekei továbbra is éppoly ellentétesek voltak, mint bármikor azelőtt, jóllehet nem volt többé sajtó, parlament, gyűlés, ahol ezt a kellemetlen tényt kinyilváníthatták volna; s így, bármit próbálna is a kormány az egyik osztályért tenni, biztosan megsértené egy másiknak az érdekét. Bármit kísérelne is meg Louis Napoléon, mindenütt ezzel a kérdéssel találkozna: „Ki fizeti a számlát?" Ez a kérdés pedig már több kormányt megbuktatott, mint az összes többi kérdés, a milícia, a reform stb. kérdései együttvéve. S bár Louis Napoléon már elődjével, Lajos Fülöppel kifizettette a számlának egy jókora részét,[162] az még koránt sincs kiegyenlítve.

Legközelebbi tudósításunkban[163] majd felvázoljuk a különböző társadalmi osztályok helyzetét Franciaországban, s megvizsgáljuk, hogy rendelkezett-e a jelenlegi kormány e helyzet megjavítására alkalmas eszközökkel. Egyszersmind át fogjuk tekinteni, mi az, amit ez a kormány megkísérelt és mit fog e célból minden valószínűség szerint később megkísérelni, s az így összegyűjtött anyagból majd helyes következtetést vonhatunk le annak a férfiúnak a helyzetére és jövendő esélyeire nézve, aki most minden tőle telhetőt elkövet, hogy a Napóleon nevet rossz hírbe hozza.

Real Causes why the French Proletarians remained comparatively inactive in December last

A megírás ideje: 1852 február—április eleje

A megjelenés helye: „Notes to the People", 1852 február 21., március 27., április 10. (43., 48., 50.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás: Külföldi tudósítónktól

Karl Marx

Nyilatkozat

A „Kölnische Zeitung"[59] 51. számában megjelent, Párizs, február 25-i keltezésű tudósítás az úgynevezett német–francia összeesküvéshez[164] a következő megjegyzést fűzi: „Több vádlott megszökött, köztük bizonyos A. Majer, aki *Marx és társai ügynökeként* szerepel. . ."

Ennek a beállításnak a hamis voltát, mely engem nemcsak „társakhoz", hanem „ügynökhöz" is hozzásegít, a következő adatok bizonyítják: A. Majer, K. Schapper úr és Willich volt porosz hadnagy egyik legbensőbb barátja, a könyvelést végezte az általuk vezetett Menekült-Bizottságban.[165] Ennek a tőlem teljesen távolálló személynek Londonból való elutazásáról csak egy genfi barátom leveléből értesültem, mely arról tudósít, hogy bizonyos A. Majer a legbárgyúbb pletykát terjeszti rólam. A francia újságok végül felvilágosítottak arról, hogy ez az A. Majer „politikai karakter".

London, 1852 március 3.

Karl Marx

Erklärung

A megjelenés helye: „Kölnische Zeitung",
1852 március 6. (57.) sz.

Eredeti nyelve: német

Karl Marx és Friedrich Engels

A számkivetés nagyjai[166]

Die grossen Männer des Exils

A megírás ideje: 1852 május–június

Az első megjelenés helye: Marx–Engels Werke, 8. köt., Berlin 1960

Eredeti nyelve: német

Aláírás nélkül

I

„Zengj, halhatlan lélek a bűnteli ember megváltásáról"[167] –
Gottfried Kinkel által.

Gottfried Kinkel körülbelül negyven évvel ezelőtt született. Életét önéletrajza tárja elénk: „Gottfried Kinkel. Wahrheit ohne Dichtung. Biographisches Skizzenbuch", kiadta Adolph Strodtmann. (Hamburg, Hoffmann & Campe, 1850. Nyolcadrét.)

Gottfried annak a demokrata Siegwart-korszaknak[168] a hőse, amely Németországban oly végtelen hazafias bánatot és könnyekben dús siralmat termelt. Bemutatkozása közönséges lírikus Siegwartként történt.

Az a naplószerű szaggatottság, amellyel földi zarándoklása az olvasók elé tárul, valamint e leleplezések tolakodó indiszkréciója Strodtmann apostol számlájára írandó, akinek „kompiláló előadását" itt követjük.

„*Bonn*, 1834 február–szeptember"

„A fiatal Gottfried, akárcsak barátja, Paul Zeller, evangélikus teológiát tanult, és szorgalmával s jámborságával kivívta híres oktatóinak" (Sack, Nitzsch és Bleek) „megbecsülését." (5. old.) Mindjárt kezdetben „láthatólag komoly szemlélődésbe merültnek" (4. old.), „lehangoltnak és komornak" (5. old.) mutatkozik, miként az egy grand homme en herbe-hez* illik. „Gottfried barna, sötét tüzű szeme" „végigsiklott" néhány „barna frakkban és világoskék felöltőben" feszítő diákon; Gottfried azonnal kiérzi, hogy ezek a fiatalemberek „belső ürességüket külső csillogással akarják

* – leendő nagy emberhez – *Szerk.*

pótolni". (6. old.) Erkölcsi felháborodása azáltal nyer magyarázatot, hogy Gottfried „Hegelt és Marheinekét védelmezte", mikor e fiatalok Marheinekét „tökfilkónak" nevezték; később, amikor teológusjelöltként tanulmányai folytatása céljából Berlinbe jön és neki magának kellene Marheinekénél valamit tanulnia, ezt a szépírói mondókát írja róla naplójába (61. old.):

„Ki spekulál olyan,
Akár a sivár puszta barma,
Gonosztól űzve mind csak egy körben rohan,
S körös-körül szép zöld rét, jobbra-balra."[169]

Gottfried itt elfelejti azt a másik mondást, amellyel Mefisztó kigúnyolja a tudásszomjas tanítványt:

„Csak vesd meg a tudományt meg az észt!"[169]

De az egész moralizáló diákjelenet csak bevezetésül szolgál ahhoz, hogy a jövendő világmegváltónak alkalom adassék a következő kinyilatkoztatáshoz. (6. old.)

Gottfried szól: „Ez a fajzat nem is tűnik el, hacsak nem jön egy háború... Csak erőteljes eszközök emelhetik fel újra a mi elposványosodott korunkat!" „Új vízözön, és te mint Noé, második, javított kiadásban!" – válaszolt a barátja.

A világoskék felöltők Gottfriedot addig a fejlődésig segítették, hogy magát „egy új vízözön *Noéjának*" kiáltsa ki. Barátja ehhez a következő megjegyzést fűzi, amelyet mottóként lehetett volna magának az életrajznak az élére helyezni: „Atyám és én sokszor titokban mosolyogtunk azon, hogy te mennyire *lelkesülsz homályos fogalmakért*!"

Egy széplélek mindeme vallomásaiban[170] csupán az az egyetlen „világos fogalom" ismétlődik, hogy Kinkel már embrionális állapotában nagy ember volt. A legköznapibb dolgok, aminők minden köznapi embernél előfordulnak, sokatjelentő eseményekké válnak; a kis fájdalmak és örömök, amelyeket a teológia minden jelöltje érdekesebb formában él át, a polgári viszonyokkal való konfliktusok, aminők Németországban minden konviktusban és minden konzisztóriumban tucatjával találhatók, itt végzetes világeseményekké lesznek, amelyekkel Gottfried világfájdalmas érzelmek közepette folyvást komédiát rendez. ⟨Ennélfogva ezen önvallomásokban mindvégig kettős jelleget találunk – *a komédiát*, a derűt keltő módot, amellyel

Gottfried a legkisebb semmiségeket is felhasználja, hogy jövendő nagyságának előérzetét hirdesse és magát anticipálva kidomborítsa, és a *hetvenkedést*, azt a hazudozást, amellyel lírai-teológiai múltjának minden kis eseményébe utólag egész vanitéját* beleviszi. Mi most Gottfried további történetét e két alaptulajdonság szerint fogjuk követni.〉**

Barátjának, Paulnak a családja 〈elhagyja Bonnt és〉 visszatér Württembergbe. Ezt az eseményt Gottfried a következőképpen jeleníti meg.

Gottfried szereti Paul nővérét, és ez alkalomból kijelenti, hogy „már két ízben szeretett"! De a mostani szerelme nem közönséges szerelem, hanem „bensőséges és igazi istenimádat". (13. old.) Gottfried a barátjával, Paullal, megmássza a Drachenfelset és e romantikus kulisszán a következő ditirambusokban tör ki:

„Távozhat a barátság – testvért találok az Üdvözítőben; – távozhat a szerelem – a hit legyen jegyesem; – távozhat a nővéri hűség – sok ezer igaz közösségébe jöttem én! Kifelé hát ifjú szívem; és tanulj meg egyedül lenni Isteneddel és birkózz vele, míg le nem győzöd és nem ad új nevet neked, a szent Izraelt, amelyet senki sem ismer, csak aki megkapja! – Üdvöz légy te fenséges hajnali nap, ébredő lelkemnek képe!" (17. old.)

Ilyenképpen a barát búcsúja Gottfriednak alkalmat nyújt arra, hogy elragadtatott himnuszra zendítsen rá a saját lelkéről. De ez nem elég, még a barátnak is rá kell zendítenie egy himnuszra. Míg Gottfried emez elragadtatásban ömledez, addig ugyanis „emelt hangon és égő ábrázattal" beszél, „elfelejti barátja jelenlétét", „szeme átszellemült", „szava lelkesült" stb. (17. old.) – szóval Illés próféta egész testamentumi jelensége.

„Bánatosan mosolyogva nézett rá Paul hűséges szemével és így szólt: »Hát a te kebledben erősebb szív lakozik, mint az enyémben, és *bizonyára túl fogsz szárnyalni engem*, – de azért tarts meg barátodnak – a távolban is.« Vidáman csapott Gottfried a feléje nyújtott kézbe és megújította a régi szövetséget." (18. old.)

Gottfried a hegyi megdicsőülés e jelenetében elérte, amit akart. Barátja, Paul, aki az imént még nevetett azon, hogy „Gottfried homályos fogalmakért lelkesül", megalázkodik a „szent Izrael" neve előtt, és elismeri Gottfried fölényét és leendő nagyságát. Gottfriednak jókedve kerekedik, és barátságos leereszkedéssel megújítja a régi szövetséget.

*

* – hiúságát – *Szerk.*

** *A csúcsos zárójelben levő szöveg a kéziratban át van húzva. – Szerk.*

Színváltozás. Kinkel anyjának, Kinkel oberkasseli lelkész feleségének születése napja. Ez a családi ünnep alkalmat ad arra a bejelentésre, hogy „a matrónát, miként az Üdvözítő anyját, Máriának hívták" (20. old.) – biztos sejtetése annak, hogy Gottfried is üdvözítőnek és világmegváltónak hivatott el. A teológusnövendék ilyenképpen az első húsz oldalon a legjelentéktelenebb események révén *Noéként, szent Izraelként, Illésként* és végül *Krisztusként* lép elénk.

*

Gottfried, aki egészében véve semmit sem él meg, élményeiben természetesen mindig újra belső érzelmeire tér vissza. A pietizmus, amely a lelkészgyerekhez és leendő hittudóshoz hozzátapad, megfelel vele született lelki gyöngeségének és a saját személyével való kacér foglalatosságnak. Megtudjuk, hogy anyja és nővére szigorúan pietisták voltak, és hogy Gottfried erős bűntudatban élt. E jámbor bűnszemléletnek a közönséges diákok „vidám-társas életélvezetével" ütköző konfliktusa Gottfriednál, világtörténeti hivatásának megfelelően, a vallásnak a költészettel vívott harcaként jelenik meg, — az icce sör, amelyet az oberkasseli lelkész fia más diákokkal együtt megiszik, a végzetes kehellyé lesz, amelyben Faust két szelleme birkózik. Pietisztikus családi életének ábrázolásában látjuk, hogy „Mária anya" „Gottfriednak a színházhoz való vonzalma" ellen mint bűnös hajlam ellen harcol (28. old.), jelentőségteljes meghasonlás ez, amelynek megint a jövendő költőt kellene sejtetnie, valójában azonban csak Gottfriednak a komédiázáshoz való vonzódását teszi közszemlére. Nővérének, Johannának, pietisztikus fúriamivoltáról az a történet járja, hogy a templomban felpofozott egy ötéves leánykát figyelmetlen viselkedés miatt – piszkos családi pletyka, amelynek leleplezéseit nem értenénk meg, ha a könyv végén ez a Johanna nővér nem jelennék meg Gottfried és Madame Mockel házasságkötésének legbuzgóbb ellenzőjeként.

Eseményként megemlíttetik, hogy Gottfried Seelscheidben „fenséges prédikációt mondott a halódó búzamagról".

*

A Zeller-család és a „szeretett Elise" végre elutaznak. Megtudjuk, hogy Gottfried „forrón megszorította a lány kezét" és búcsúzóul ezt suttogta: „Elise, Isten önnel! Többet nem mondhatok!" Ezen érdekes történet után következik az első Siegwart-siralom.

„Megsemmisülve!" „Hangtalanul." „A legvigasztalanabb meghason-

lás!" „Égő homlok." „Mélységes sóhaj." „A legkegyetlenebb fájdalom járta át agyát" stb. (37. old.)

Az egész Illés-jelenet ezáltal tiszta komédiává válik, amelyet „barátjának, Paulnak" és önmagának játszott el. Paul újra fel is lép, hogy Siegwartnak, aki magányosan siránkozva ül ott helyben, a fülébe suttogja: „E csókot az én Gottfriedomnak." (38. old.)

Gottfried megint felvidul.

„Szilárdabb, mint valaha, az a tervem, hogy édes szerelmemet méltón és *nem hírnév nélkül* lássam viszont." (38. old.) A várható hírnévről való elmélkedés, az előlegezett babérkoszorúval való hivalkodás a szerelmi bánatban sem hiányzik. Gottfried felhasználja az intermezzót, hogy szerelmét fellengző hetvenkedéssel vesse papírra, nehogy napló-érzelmei elveszszenek a világ számára. De a jelenet még nem ért tetőpontjára. A hűséges Paulnak a világostromló mestert arra kell figyelmeztetnie, hogy Elise talán később, ha a fejlődésben megáll, míg Gottfried továbbhalad, többé nem lesz hozzáillő.

„Ó, nem úgy!" szólt Gottfried. „Ez az égi virágszál, amely még alig tárta szét első leveleit, máris olyan édes illatú. Mi lesz ... ha a férfiúi *erő* izzó nyári *sugara* kibontja *kelyhének belső szirmait*!" (40. old.)

Paul szükségesnek érzi, hogy a tisztátalan képre azzal válaszoljon, hogy költő ellen észokok mit sem használnak.

„Pedig hát a ti minden bölcsességtek éppúgy nem ment meg benneteket az élet szeszélyeitől, mint a mi *kedves* bolondságunk, felelt neki *mosolyogva* Gottfried." (40. old.)

Megható kép, az önmagára mosolygó Narcissus[171]! A gyámoltalan kandidátus egyszerre kedves bolondként lép fel, Paul Wagnerré[172] lesz, aki megcsodálja a nagy férfiút, a nagy férfiú pedig „mosolyog", „igen, mosolyog szelíden és barátságosan". A csattanó meg van mentve.

*

Gottfried végül eljut odáig, hogy elhagyja Bonnt. Tudományos képzettségének ott elért magaslatát ő maga a következőképpen foglalja össze:

„A hegeliánizmustól sajnos mind jobban és jobban elfordulok; legfőbb vágyam, hogy racionalista legyek, de emellett ugyanakkor szupranaturalista és misztikus is vagyok, sőt *szükség esetén* pietista is." (45. old.)

Ehhez az önjellemzéshez nincs mit hozzáfűzni.

*

„*Berlin*, 1834 október–1835 augusztus"

A kis családi és diáknyomorúságból Gottfried Berlinbe kerül. A legalább Bonnhoz mérten nagyvárosi viszonyok befolyásának, az akkori tudományos mozgalmakban való részvételnek semmiféle nyomát sem találjuk; Gottfried naplója érzelmi hullámzásokra szorítkozik, amelyeket egy új compagnon d'aventure-jával*, a barmeni Hugo Dünweggel él át, továbbá a szegény teológus kis szenvedéseire, pénzzavarokra, kopott öltönyökre, recenzori állásra stb. Élete semmiféle kapcsolatban sincs a város közéletével, csupán a Schlössing-családhoz kapcsolódik, amelyben Dünweget hallgatólag *Wolfram mesterként***, Gottfriedot pedig *Gottfried von Strassburg* mesterként tisztelik. (67. old.) Elise mindjobban eltűnik szívéből, és új bizsergést érez Maria Schlössing kisasszony iránt, szerencsétlenségre még megtudja, hogy Elise eljegyezte magát mással, végül pedig összefoglalja berlini érzelmeit és törekvéseit „a homályos vágyban egy olyan női lény után, akit *egészen* magáénak mondhatna".

De nem hagyhatja el Berlint az elkerülhetetlen csattanó nélkül:

„Mielőtt elhagyta Berlint, az öreg Weiss" (rendező) „*még egyszer* bevezette a színház belsejébe. Különös érzés futott végig az ifjún, mikor a barátságos aggastyán a nagy teremben, ahol német drámaírók mellszobrai vannak felállítva, néhány üres állványra mutatott, és jelentőségteljes hangon így szólt: »*Még vannak szabad helyek*!«"

A Platen-követő Gottfried részére, aki „a leendő halhatatlanság" gyönyörűségét egy öreg farceurtől*** oly komolyan tálaltatja magának, ez a hely valóban még szabad.

*

„*Bonn*, 1835 ősz–1837 ősz"

„Folyvást határozatlanul ingadozva művészet, élet és tudomány között, mindháromban szilárd hivatottság nélkül tevékenykedve, mindből annyit akart tanulni, nyerni, önállóan alkotni, amennyit határozatlansága megenged." (89. old.)

A határozatlan dilettánsnak e felismerésével tér vissza Gottfried Bonnba. A dilettantizmus érzése természetesen nem gátolja meg abban, hogy letegye licenciátusi vizsgáját és magántanár legyen a bonni egyetemen.

---

* – kalandjaiban társával – *Szerk.*

** Wolfram von Eschenbach. – *Szerk.*

*** – tréfacsinálótól – *Szerk.*

„Sem Chamisso, sem Knapp nem vették fel a nekik elküldött költeményeket zsebkönyveikbe,[173] és ez nagyon bántotta." (99. old.)

A nagy férfiú, aki magánkörökben mindig jövendő nagyságának szellemi hiteléből él, ezekkel az első szárnypróbálgatásokkal kezdi meg közszereplését. E pillanattól kezdve véglegesen kétes értékű helyi nagysággá lesz szépírói diákkörök számára, míg egy horzsoló lövés Badenban hirtelen a német filiszterség hősévé nem teszi.

„Mind jobban és jobban felébredt azonban Kinkel keblében egy nagy és hű szerelem iránti vágy, és ezt semmiféle munkával sem lehetett visszaszorítani." (103. old.)

E vágynak első áldozata bizonyos Minna. Gottfried enyeleg Minnával, és a változatosság kedvéért részvételjes Mahadőként[174] lép fel, aki imádtatja magát a szűztől és közben annak egészségi állapotáról elmélkedik. „Kinkel tudta volna őt szeretni, ha áltathatta volna magát a leány egészségi állapotát illetően; de tudta, hogy szerelme a hervadó rózsát még gyorsabban *megölné*. Minna volt az első leány, aki őt meg tudta érteni; de ő, második Hekubaként[175], nem gyermekeket, hanem fáklyákat szült volna neki, és a szülők tüze általuk, mint Priamosz Trójáját, saját házukat hamvasztotta volna el. Mégsem tudott elszakadni tőle, vérzett érte a szíve, *szerencsétlen volt, nem szerelme, hanem részvéte miatt*." (106. old.)

Az isteni hős, akinek szerelme gyilkolni képes, miként Jupiter megpillantása, senki más, mint a közönséges, mindig önmagáról elmélkedő ficsúr, aki házassági tanulmányai során először próbálkozik meg a szívtipró szerepében. Az egészségi állapotnak és az esetleg létrehozandó gyermekeket érintő következményeinek visszataszító mérlegelése ezenfelül még alantas spekulációvá is lesz azon körülmény folytán, hogy e viszonyt a maga belső önkielégítésére tovább folytatja és nem szakítja meg addig, amíg újabb melodrámai jelenethez nem nyújt neki alkalmat.

Gottfried nagybátyjához utazik, akinek a fia éppen meghalt; a kiterített holttest mellett, borzadályos éjféli órán, Bellini-féle operajelenetet rendez unokanővérével, Mademoiselle Elise II.-vel, jegyet vált vele „a halott színe előtt", és másnap reggel a nagybácsi is boldogan elfogadja leendő vejének.

„Gyakran gondolt is Minnára és a pillanatra, amikor viszont kell látnia, miután Minna számára ő immár örökre elveszett; de nem félt ettől a pillanattól, mert hiszen Minna nem támaszthatott igényt olyan szívre, amely már kötve volt." (117. old.)

Az új eljegyzésnek nincs más jelentősége, csak az, hogy a Minnával való viszonyt drámai összeütközésig vigye, amelyben „kötelesség és szen-

vedély" áll szemben. Ezt az összeütközést a legfiliszteribb aljassággal idézi elő, amennyiben a jóember önmaga előtt tagadja Minna jogigényét szívére, amely immár kötve van; az erényes férfiúnál persze mit sem számít, hogy még e gyáva öncsalást is csak a „lekötött szívben" elkövetett utólagos időrendcsere árán tudja mentegetni.

Gottfried abba az érdekes kényszerhelyzetbe döntötte magát, hogy egy „szegény nagy szívet" össze kell törnie:

„Kis szünet után Gottfried így folytatta: »Egyben azt hiszem, kedves Minna, egy bűnöm miatt bocsánatáért kell esedeznem – talán vétkeztem maga ellen – Minna, ez a kéz, melyet tegnap oly barátilag adtam oda magának, ez a kéz nem szabad többé – vőlegény vagyok!«" (123. old.)

A melodrámai kandidátus persze óvakodik megmondani Minnának, hogy ez az eljegyzés néhány órával azután történt, miután „oly barátilag" adta neki oda a kezét.

„Ó Istenem! – Minna – meg tud nekem bocsátani?" (i. h.)

„Férfi vagyok és teljesítenem kell *kötelességemet* – nem *szabad* magát szeretnem! De meg nem csaltam." (124. old.)

Emez utólag megrendezett erkölcsi kötelesség után már csak egy hihetetlen fordulat hiányzik, az egész viszony hatásos megfordítása, amikor is nem Minna bocsát meg neki, hanem az erkölcsprédikátor bocsát meg a megcsalatottnak. Erre a célra szolgál annak a lehetőségnek az elgondolása, hogy Minna „a távolban gyűlölheti őt", és eme feltételezéshez csatlakozik az alábbi zárómorál:

„»Ezt én szívesen megbocsátom Önnek, és ha ez az eset bekövetkezik, eleve bizonyos lehet bocsánatom felől. És most Isten Önnel, kötelességem hív, el kell hagynom Önt!« – Azután lassú léptekkel kiment a lugasból... Gottfried ettől az órától fogva szerencsétlennek érezte magát." (124. old.)

A színész és képzelt szerelmes átalakul a képmutató pappá, aki kenetes áldással húzza ki magát az ügyből. Siegwart a koholt szerelmi konfliktusok által ahhoz a szerencsés eredményhez jutott el, hogy képzeletében magát szerencsétlennek tarthatta.

Végül kiderül, hogy mind e megrendezett szerelmi történetek nem voltak egyebek Gottfriednak önmagával való kacér enyelgéseinél. Az egész história oda lyukad ki, hogy leendő halhatatlanságáról álmodozó papunk ótestamentumi történeteket és modern kölcsönkönyvtári fantáziákat à la Spiess, Clauren és Cramer hoz színre, és így képzeletében magát romantikus hősként élvezi.

„Mikor könyvei között böngészett, Novalis »Ofterdingen«-je[176] került a kezébe, amely még egy évvel ezelőtt is oly gyakran költészetre ihlette.

Már mikor a gimnáziumba járt, és néhány barátjával »Teutonia« néven egyletet alapított, amely azt tűzte ki célul, hogy kölcsönösen feltárják egymásnak a német történelem és irodalom megértésének útját, magának a *Heinrich von Ofterdingen* nevet adományozta... Most megvilágosodott előtte e név jelentősége. *Úgy érezte, hogy ő maga ez a Heinrich* a Wartburg lábánál fekvő kedves városkában, és a *»kék virág«* utáni vágy legyőzhetetlen erővel ragadta meg. Minna nem lehetett a tündöklő mesevirág, de menyasszonya sem lehetett az, bárhogy kérdezte is Gottfried a maga szívét. Álmodozva olvasott tovább és tovább, a varázslat féktelen világa vette körül és végül sírva dobta le magát egy székre, *a »kék virágra«* gondolva." (126–127. old.)

Gottfried itt leleplezi az egész romantikus hazugságot, amelybe beleöltözött; igazi, „belső lényege" az a farsangi hajlam, hogy idegen személyeknek álcázza magát. Mint ahogy régebben Gottfried von Strassburgnak nevezte magát, most *Heinrich von Ofterdingenként* lép fel, és amit keres, az nem a „kék virág", hanem egy nőszemély, aki őt elismeri Heinrich von Ofterdingennek.

Ezt a „kék virágot" végül meg is találta némileg megsárgult formában egy nőszemélyben, aki az ő és a saját érdekében eljátszotta vele az óhajtott komédiát.

A hazug romantika, régi történetek és kalandok travesztiája és torzképe, amelyeket Gottfried saját élményalap híján másoknak *utána él*, a Mariekkal, Minnákkal, Elise I. és II.-vel való tartalmatlan kollízióknak ez az egész érzelmi szédelgése odajuttatta, hogy azt képzeli, goethei élmények magaslatát érte el. Miként Goethe szerelmi viharai után hirtelen felkerekedik Olaszországba és ott megírja „elégiáit", akként Gottfried is elképzelt szerelmi bódulatai után immár feljogosítottnak tartja magát egy római útra. Goethe megsejtette Gottfriedot:

„Tetve van a cethalnak is,
hogyne lenne énnekem!"[177]

*

„*Olaszország*, 1837 október–1838 március"

A római utat Gottfried naplójában a Bonntól Koblenzig tartó utazás ívnyi hosszúságú leírása nyitja meg.

Ez az új korszak megintcsak úgy indul, ahogy az előbbi zárult: idegen

élmények kapcsolatdús alkalmazásával. Gottfriednak a gőzhajón eszébe jut „Hoffmann kitűnő megoldása", hogy ti. „Johannes Wacht mesterrel éppen a legerősebb fájdalma után alkottat egy nagyon művészi művet";[178] e „kitűnő megoldás" igazolására Gottfried Minnáért való „erős fájdalma" után „*gondolkodóba*" esik „egy szomorújáték régóta *tervezett elkészítéséről*". (140. old.)

Mialatt Kinkel Koblenzból Rómába utazik, a következő történik:

„A menyasszonyától gyakran kapott kedves levelek, amelyekre legtöbbször *nyomban* válaszolt, visszaszorították komor gondolatait." (144. old.)

„Szerelme a szép Elise II. iránt mély gyökeret vert epedő ifjúi szívében." (146. old.)

(Gottfried újabb verseket költött a drachenfelsi témáról.) (146. old.)

Rómában a következő történik:

„Rómába érkezve Kinkel ott találta menyasszonya levelét, amely még fokozta hozzá való szerelmét és Minna képét mind jobban és jobban háttérbe szorította. Szíve azt súgta neki, hogy Elise boldoggá teheti, és a legtisztább hévvel engedte át magát ez érzelemnek... Csak most tanult meg szeretni." (151. old.)

Minna tehát, akit régebben csak részvétből szeretett, most újra előlépett az érzelmek színpadán. Az Eliséhez való viszonyban arról álmodik, hogy Elise őt, nem pedig, hogy ő Elisét boldoggá teheti. Pedig hát a „kék virágról" szőtt ábrándban már előbb kijelentette, hogy a mesevirág, amelyért oly költői bizsergést érez, nem lehet sem Elise, sem Minna. Ámde az újjáébredt érzelmek e két leány iránt csoportosításul szolgálnak újabb konfliktus színre hozásához.

„Itáliában Kinkel költészete látszólag szunnyadt." (151. old.)

Miért?

„Mert még hiányzott nála a *forma*." (152. old.)

Később megtudjuk, hogy hathónapos itáliai tartózkodás eredményeként a „*formát*" jól becsomagolva magával hozta Németországba. Minthogy Goethe Rómában költötte „Elégiáit", Gottfried ugyancsak kifundál egy elégiát, a „Róma ébredését"-t. (153. old.)

Lakásában szolgálója levelet ad át Kinkelnek menyasszonyától. Gottfried boldogan nyitja fel – „és egy kiáltással az ágyra rogy. Elise közölte vele, hogy egy jómódú férfiú, bizonyos dr. D., akinek széleskörű praxisa, sőt – hátaslova is van, megkérte a kezét; minthogy pedig még hosszú időnek kellene eltelnie, míg ő, Kinkel, a szegény teológus, biztos állást szerez, arra kéri, hogy bontsa fel a köteléket, amely őt hozzá fűzi."

Tökéletes reminiszcencia a „Menschenhass und Reué"-ből[179].

Gottfried „megsemmisül", „szörnyű megkövülés", „száraz szem", „a bosszú vágya", „tőr", „a vetélytárs keble", „az ellenfél szíve-vére", „jeges hidegség", „őrületes fájdalom" stb. (156., 157. old.)

Ami „a szegény teológus e szenvedéseiben és örömeiben" leginkább bántja a szerencsétlen kandidátust, az főleg az a gondolat, hogy Elise őt „földi javak bizonytalan birtoka kedvéért veti el". (157. old.) A színpadiasan előírt érzelmek után, amelyek hatalmukba kerítik, végül a következő vigasztalódásba emelkedik fel:

„Nem volt méltó hozzád – és neked megmarad a géniusz szárnyalása, amely téged magasan e sötét fájdalom fölé fog röpíteni! *És ha hírneved egyszer majd belengi a földtekét*, akkor a hűtelen saját szívében fogja megismerni a büntetést! – Ki tudja, *gyermekei* évek múlva nem fognak-e felkeresni engem, hogy segítségemet kérjék, és *ezt nem szeretném elsietve megtagadni tőlük*." (157. old.)

„A földtekét belengő, jövendő hírnév" elkerülhetetlen, előlegezett gyönyörűsége után itt a közönséges lelkészi filiszter tűnik elénk. Arra spekulál, hogy Elise gyermekei talán később nyomorba jutva a nagy költő adományaiért esedezhetnének – és „ezt nem szeretné elsietve megtagadni tőlük". És miért? Mert Elise a „jövendő hírnévnél", amelyről Gottfried folyvást álmodik, „többre becsül egy hátaslovat", mert a majomkomédiánál, amelyet Heinrich von Ofterdingen nevével Gottfried színre akar hozni, többre becsüli a „földi javakat". Már az öreg Hegel joggal jegyezte meg, hogy a nemes tudat mindig az aljasba csap át.[180]

*

„*Bonn*, 1838 nyár–1843 nyár"
(*Ármány és szerelem*)

Miután Gottfried Itáliában Goethét karikírozta, visszatérésekor elhatározza, hogy Schiller „Ármány és szerelmé"-t hozza színre.

Világfájdalmas, megtépett szíve ellenére Gottfried testileg „jobban érzi magát, mint valaha". (167. old.) Az a szándéka, hogy „munkájával megalapozza irodalmi hírnevét" (169. old.), ami azonban később nem akadályozza meg abban, hogy mikor a „munka" nem bizonyult alkalmasnak az irodalmi hírnév megalapozására, ne szerezzen munka nélkül olcsóbb hírnevet.

A „sötét sóvárgás", amellyel Gottfried folytonosan „női lényre" vadászik, házassági ígéretek és eljegyzések rendkívül gyors egymásutánjában nyilvánul meg. A házassági ígéret az a klasszikus forma, amellyel az erős

férfiú és fölényes „leendő" szellem a valóságban szerelme tárgyait meghódítani és magához kötni igyekszik. Mihelyt egy kék virágocskát vél látni, amely Heinrich von Ofterdingen szerepéhez hozzá tudná segíteni, a költő lágy, ködös érzelmi bódulata a kandidátusnak azzá a nagyon világos álomképévé sűrűsödik, hogy az eszményi lelkirokonságot a „kötelesség" kötelékével egészítse ki. Ez a polgári vadászat, amelyben az eljegyzések à tort et à travers* az első üdvözlések után az összes mezei virágok felé szállnak, annál ellenszenvesebbnek tüntetik fel azt a gerjedt és ernyedt bárgyú kacérságot, amellyel Gottfried „nagy költői fájdalmának" megállapítására keblét folyvást kitárja.

Gottfriednak tehát Itáliából való visszatérése után természetesen újra el kell magát „jegyeznie"; vágyódásának tárgyát ezúttal egyenesen nővére jelöli ki számára, ama Johanna delnő, akinek pietisztikus fanatizmusát Gottfried naplójának felkiáltásai már régebben megörökítették.

„Bögehold e napokban bejelentette eljegyzését Kinkel kisasszonnyal, Johanna pedig, aki most még erőszakosabban, mint valaha, avatkozott bele fivérének szívügyeibe, különböző okokból és családi megfontolásokból, amelyeket helyesebb elhallgatni a világ előtt, azt kívánta, hogy Gottfried most *cserébe* viszont vőlegényének nővérét, Sophie Bögehold kisasszonyt vezesse otthonába." (172. old.) „Kinkelnek" – ez magától értetődik – „egy bájos leányka iránt *szükségképpen* vonzódást kellett éreznie... Sophie kedves, ártatlan leányka volt." (173. old.) „A leggyöngédebb módon" – ez magától értetődik – „Kinkel megkérte a kezét, amelyet a boldog szülők örömmel odaígértek neki, mihelyt" – ez magától értetődik – „biztos állást szerzett magának, és menyasszonyát" – ez magától értetődik – „mint professzor vagy egy csendes lelkészlak birtokosa, otthonába tudja vezetni." (174. old.)

A házasodási tendenciát, amely a lobbanékony kandidátus minden kalandján végigvonul, ez alkalommal a következő negédes versikékben vetette papírra:

„Nem kelt más semmi vágyat bennem,
Csak egy kicsiny, fehér kacsó."

Minden egyebet, szemet, ajkat, hajfürtöket „semmiségnek" nyilvánít.

„Mindez nem ébreszt vágyat bennem,
Csak a kicsiny, fehér kacsó." (174. old.)

* – összevissza; vaktában – *Szerk.*

Az enyelgést, amelyet „jobban, mint valaha erőszakoskodó nővérének, Johannának" utasítására és egy „kéz" utáni folyvást bizsergő vágyából eredőleg Sophie Bögehold kisasszonnyal folytat, egyúttal „mélynek, szilárdnak és halknak" mondja (175. old.), és nevezetesen „a *vallásos* elem nagy szerepet játszott ebben az új szerelemben". (176. old.)

A vallásos elem pótolja ugyanis Gottfried szerelmi történeteiben váltakozva a regényes és a drámai elemet. Ahol komédiás hatások által nem hazudhatja bele magát új Siegwart-helyzetekbe, ott vallási érzelmeket alkalmaz, hogy e közönséges történeteket magasabb jelentőségre emelje. Siegwart a jámbor Jung-Stillinggé lesz, aki ugyancsak olyan csodálatos erőt kapott Istentől, hogy három nőt látott elsorvadni férfikeblén és mégis mindig újból új kedvest „vezethetett otthonába".

*

E tettekben gazdag életrajzban végre elérkezünk a végzetes katasztrófához, Stillingnek *Johanna Mockellal*, Mathieux elvált feleségével való ismeretségéhez. Itt Gottfried egy *női* Kinkelt talált, romantikus alteregóját, csak keményebbet, eszesebbet és kevésbé határozatlant, aki érett koránál fogva túl volt az első illúziókon.

Mockel osztozott Kinkellel abban, hogy a világ félreismerte. Visszataszító, közönséges jelenség volt; első házasságában boldogtalan. Rendelkezett zenei tehetséggel, de nem elegendővel ahhoz, hogy kompozíciói vagy technikai jártassága által korszakot alkosson; Berlinben az a kísérlete, hogy Bettina* elavult gyerekségeit utánozza, kudarccal végződött. Jelleme a tapasztalatok folytán elkeseredetté vált. Ha Kinkellel közös vonása volt is az a negédeskedés, hogy élete közönséges eseményeit fellengős toldalék által „kenetteljessé" avassa, előrehaladott kora következtében a szerelem *szükséglete* (Strodtmann szerint) mégis erősebb volt nála, mint annak költői ömlengései. Ami Kinkelnél e vonatkozásban nőies volt, Mockelnál férfiassá vált. Mi sem természetesebb tehát annál, hogy egy ilyen jelenség örömmel hajlandó volt Kinkellel a kölcsönösen kielégítő megoldásig végigjátszani a félreismert széplelkek komédiáját, Siegwartot elismerni Heinrich von Ofterdingen szerepében, és magát „kék virágként" vele megtaláltatni.

Miután nővére segítségével Kinkel éppen egy harmadik vagy negyedik jegyeshez jutott, most Mockel által új szerelmi labirintusba bonyolódik. Gottfried benne él a „társaság sodrában" (190. old.), német egyetemi

* Bettina von Arnim. — *Szerk.*

városkák azon kis professzor- és „honorácior-köreinek" egyikében, amelyek csak keresztény-germán kandidátusok életében lehetnek korszakalkotóak. Mockel énekel és tapsot kap. A vacsoránál úgy rendezik, hogy Gottfried mellé kerül, és ekkor a következő jelenet alakul ki:

„»Nagyszerű érzés lehet«, vélte Gottfried, »mindenkitől így megcsodálva a géniusz szárnyán suhanni át az örömteljes világon.« – »Ön *hiszi* ezt«, válaszolt meghatódva Mockel. »Úgy hallom, önnek szép tehetsége van a költészethez. Talán önt *is* fogják tömjénezni . . . és akkor meg fogom önt kérdezni, vajon boldog-e, ha nem . . .« – »Ha nem?« kérdezte Gottfried, mikor a hölgynek elakadt a szava." (188. old.)

A csalétek oda volt vetve a gyámoltalan lírikus kandidátus elé.

Ezután Mockel közli vele, hogy nemrégiben „prédikálni hallotta a keresztények honvágyáról, és arra gondolt, hogy mennyire lemondhatott a világról ez a szép ifjú, aki benne is halk vágyódást ébresztett az ártatlan gyermeki szendergés után, amellyel a hit elvesztett csengése egykor körülvette őt". (189. old.)

Gottfriedot „elbűvölte" (189. old.) ez a bók. Szörnyen jól esett hallania, „hogy Mockel nem boldog" (i. h.). Tüstént elhatározza, hogy „a Jézus Krisztus általi megváltás hitének forró lelkesültségével ezt a gyászba borult emberi lelket *is* visszanyeri" (i. h.). Mivel Mockel katolikus, Gottfried a viszonyt azzal a képzelt indokkal kezdi el, hogy „a Mindenható szolgálatában" megnyerjen egy lelket – olyan komédia ez, amelybe Mockel bele is megy.

„Az 1840-es esztendő folyamán Kinkel továbbá megkapta az evangélikus hitközség segédlelkészi állását Kölnben, és minden vasárnap reggel átutazott oda prédikálni." (193. old.)

Az életrajzíró megjegyzése arra indít bennünket, hogy néhány szóval kitérjünk Kinkelnek mint teológusnak az álláspontjára. „Az 1840-es esztendő folyamán" a kritika már a legkíméletlenebb módon boncolta a kereszténység tartalmát, a tudományos [. . .]* Bruno Bauer személyében nyílt összeütközésbe került az állammal. Kinkel ebben a korszakban hitszónokként lép fel, de mert hiányzik belőle egyfelől az ortodoxia erélye, másfelől a teológia objektív felfogására való értelem, szentimentális lírai-szavaló módon à la Krummacher alkuszik meg a kereszténységgel, amennyiben Krisztust „barátnak és vezérnek" mutatja be, s ami a kereszténység formájában „nem szép", azt igyekszik róla lehántani, a tartalmat pedig kongó frazeológiával pótolja. Ez az eljárási mód, amely a tartalmat a formával, a gondolatot a frázissal akarja pótolni, Németországban egy sereg deklamáló

* *Áthúzott, olvashatatlan szó. – Szerk.*

papot hozott felszínre, és ezeknek végső folyományképpen természetszerűen a *demokráciánál* kellett kikötniök. A teológiában itt-ott mégis legalább felületes tudás szükséges, viszont az üres frazeológia teljes alkalmazást nyert a demokráciában, ahol az üres, hangzatos deklamálás, a „nullité sonore"* teljesen feleslegessé teszi a szellemet és a viszonyok belátását. Kinkel, akinek teológiai tanulmányai nem vezetnek egyébre, csak a kereszténység szentimentális kivonataira claureni ábrázolásban, beszédekben és írásokban annak az ékesszóló prédikátori szemfényvesztésnek a kifejezője volt, amelyet különben „költői prózának" is jellemeztek, és amelyet Kinkel most komikus módon „költői hivatásának" ürügyévé tett. Költőisége nem is nyugszik igazi babérok aratásán, hanem piros zsidócseresznye ültetésén, amellyel a triviális országutat díszíti. Ugyanaz a kedélygyengeség, amely kollízióknak nem tartalmilag, hanem kényelmes forma által kerekedik fölébe, mutatkozik meg azután az egyetemi docensi állásban is. A régi szakpedantizmus elleni küzdelem elől „bursikóz" viszony révén térnek ki, amely a docenst diákká teszi, a diákot pedig magántanárrá emeli fel. Ebből az iskolából azután a Strodtmannok, Schurzok és hasonló alakok egész nemzedéke került ki, akik frazeológiájukat, ismereteiket és súlytalan „magas hivatásukat" végül is csak a demokráciában tudták felhasználni.

*

Az új szerelmi viszony most „Gockel, Hinkel és Gackeleia" históriájává[181] fejlődik ki.

Az 1840-es esztendő fordulópontot jelentett a német történelemben. Egyfelől a hegeli filozófiának a teológiára és politikára való kritikai alkalmazása forradalmasította a tudományt, másfelől IV. Frigyes Vilmos trónra lépése óta megkezdődött a polgárság mozgalma, amelynek konstitucionalista törekvései még teljesen radikális színezettel bírtak: az akkori idők ködben úszó „politikai költészetétől" kezdve a napisajtó forradalmi hatalmának új jelenségéig.

Mit tett ebben az időben Gottfried? Mockel megalapította vele a „Maikäfer, folyóirat nem-filiszterek részére" c. lapot (209. old.) és a Cserebogáregyletet [Maikäferverein]. E lapnak ugyanis mindössze az volt „a célja, hogy szűkebb baráti körben hetenként egy vidám és élvezetes estét rendezzen, és a résztvevőknek alkalmat nyújtson ahhoz, hogy alkotásaikat jóindulatú, műértő kör bírálatának vessék alá". (209–210. old.)

* – „zengő semmiség" – *Szerk.*

A Cserebogáregylet tulajdonképpeni törekvése a kék virág rejtélyének feloldása volt. Az üléseket Mockel házában tartották, és céljuk az volt, hogy egy jelentéktelen szépírói diákkörben Mockelt „királynőként" (210. old.), Kinkelt pedig „miniszterként" (255. old.) dicsőítsék. A két félreismert széplélek alkalmat talált arra, hogy „az igazságtalanságért, amellyel a gonosz világ sújtotta őket" (296. old.), a Cserebogáregyletben megvigasztalódjanak; kölcsönösen elismerhették egymást Heinrich von Ofterdingen és a kék virág szerepében. Gottfried, akinek az idegen szerepek utánjátszása második természetévé vált, boldognak érezhette magát, hogy végül hozzájutott egy valódi *„műkedvelő színházhoz"* (254. old.). Maga a majomkomédia egyúttal a gyakorlati kifejlés előjátékául szolgált: „Ezek az esték alkalmat adtak neki arra, hogy Mockelt ezenkívül is felkeresse szülei házában." (212. old.) Ehhez járult, hogy a Cserebogáregylet a göttingai Hainbundot[182] majmolta, de azzal a különbséggel, hogy utóbbi a német irodalomnak egy fejlődési korszakát jelzi, míg a Cserebogáregylet jelentéktelen, helyi karikatúra maradt. A „vidám cserebogarak" (254. old.), Sebastian Longard, Leo Hasse, K. A. Schlönbach stb. még az apologetikus életrajzíró beismerése szerint is fakó, ízetlen, lusta, jelentéktelen fickók voltak. (211., 298. old.)

*

Gottfried természetesen hamarosan „összehasonlító megfigyeléseket" (221. old.) tett Mockel és menyasszonya között, de „eddig még nem volt ideje az esküvő és házasélet" – nála egyébként oly igen szokásos – „hétköznapi szemléletéhez". (219. old.) Egyszóval, mint Buridán szamara, határozatlanul állt a két szénakazal között. Ámde Mockel érett tapasztalattal és nagyon gyakorlati hajlamával „tisztán átlátta a láthatatlan köteléket" (225. old.); elhatározta, hogy „a véletlen vagy az isteni rendelés" (229. old.) hóna alá nyúl.

„Egyszer Gottfried a napnak olyan szakaszában, amelyben tudományos foglalatosságai rendszerint távol tartották Mockeltól, felkereste őt, és midőn halk léptekkel közeledett szobájához, panaszos énekhang ütötte meg fülét. Hallgatózva e dalt hallá:

»Közelegsz! S a hajnal pírja
Végigömlik arcomon« stb. stb.
»Néma fájdalmaknak árja:
De jaj, te nem érzed!«

Hosszan kitartott, fájdalmas akkord fejezte be a dalt és lassan eloszlott a légben." (230., 231. old.)

Gottfried visszaoson, úgy hiszi, észrevétlenül; otthon a helyzetet nagyon érdekesnek találja, és kétségbeesett szonetteket ír, amelyekben Mockelt Loreleihoz hasonlítja. (233. old.) Hogy Lorelei elől elmeneküljön és Sophie Bögehold kisasszonyhoz hű maradjon, tanítói állásért folyamodik Wiesbadenba, de elutasítják. A fent említett véletlenhez még egy végzetszerűség járult, amely döntő volt. Nemcsak hogy „előtört a nap a Szűznek jegyéből" (236. old.), hanem Gottfried és Mockel egy sajkán kéjutazást is tesznek a Rajnán; a sajkát egy közeledő gőzhajó felborítja és Gottfried Mockelt úszva viszi ki a partra. „Midőn a megmentett hölgyet, szívével a szívén, úszva vitte a part felé, először járta át az az érzés, hogy csak *ez* az asszony tudná őt boldoggá tenni." (238. old.)

Gottfried ezúttal végre nem képzelt, hanem valódi regényjelenetet élt át a „Wahlverwandtschaften"-ból[183]. Ezzel az ügy el van döntve, szakít Sophie Bögeholddal.

*

A szerelem után most jön az ármány. Engels lelkész a presbitérium nevében inti Gottfriedot, hogy protestáns lelkésznek elvált és katolikus nőt elvenni – ez megütközést kelt. Gottfried az örök emberi jogokra hivatkozik és kenetteljesen bizonyítja az alábbi pontokat:

1. „Nem bűn, hogy a Hirzekümpchenben ama hölggyel kávézott." (249. old.)

2. „A dolog in ambiguo* van, minthogy eddig nyilvánosan sem azt nem jelentette ki, hogy a nevezett hölgyet feleségül akarja venni, sem az ellenkezőjét." (251. old.)

3. „Ami a hitet illeti, az ember nem tudhatja, mit hoz a jövő." (250. old.)

„És most arra kérem önt, jöjjön be hozzám, és igyék meg egy csésze kávét." (251. old.)

E jelszóval Gottfried és Engels lelkész, aki a meghívásnak nem tud ellenállni, lelép a színről. Ily erőteljesen és ily szelíden tudta Gottfried megszüntetni összeütközését a fennálló viszonyokkal.

*

* – függőben – *Szerk.*

Annak jellemzésére, milyen hatást gyakorolhatott a Cserebogáregylet Gottfriedra, a következő idézet szolgál:

„1841 június 29-e volt. E napon kellett a Cserebogáregylet első nagy alapítási ünnepét megülni." (253. old.) „Csak egyetlen hang hallatszott, amikor a díjról kellett dönteni. Gottfried szerényen hajtott térdet a királynő előtt, aki az elkerülhetetlen babérkoszorút égő homlokára helyezte, míg a naplemente legizzóbb sugarait vetette a költő ihletett arcára." (285. old.)

Heinrich von Ofterdingen képzelt költői dicsőségének ez ünnepélyes felavatásához most a kék virág is hozzáfűzi érzelmeit és kívánságait. Mockel ezen az estén egy saját maga szerzette Cserebogár-nemzeti-dalt adott elő, amely a következő, az egész célzatot összefoglaló strófával végződik:

„Mert mit mond a történelem?
Cserebogár!
A vénnek nem jut feleség,
Soká ne töprengj, fürge légy!
Cserebogár!"

Az ártatlan életrajzíró megjegyzi, hogy „a benne foglalt házassági felhívás minden célzat nélkül való volt". (255. old.) Gottfried megértette a célzatot, „de nem akart előle elsietve kitérni", még két évig koszorúztatni akarta magát a Cserebogáregylet színe előtt és kényeztettetni a vágy tárgyaként, s Mockelt 1843 május 22-én vette nőül, miután a nő hitetlensége ellenére átlépett a protestáns egyházba, azzal az otromba ürüggyel, „hogy a protestáns egyházban nem annyira meghatározott hitformulák számítanak, mint inkább az *etikai* felfogás". (315. old.)

„Mást a történelem se mond,
Ki kék virágnak hisz – bolond!"

*

Gottfried azzal az ürüggyel kezdte a viszonyt Mockellal, hogy őt hitetlenségéből a protestáns egyház kebelébe vezeti. Mockel most Strauss „Das Leben Jesu"-ját kéri, visszaesik hitetlenségébe, „és összeszorult szívvel követte őt Kinkel a kétkedés útjain a tagadás szakadékaiba. Átrágta magát vele az új filozófia kusza labirintusán." (308. old.) Így hát nem a filozófia fejlődése, amely akkor már hatással volt a tömegekre, hanem egy véletlen kedélyállapot közbejötte sodorja őt a tagadásba.

Hogy mit szedett ki a filozófia e labirintusából, azt maguk a naplójegyzetei mutatják:

„Látni akarom, vajon a Kanttól Feuerbachig terjedő hatalmas áramlat belekerget-e engem a – *panteizmusba*!!" (308. old.)

Mintha ez az áramlat nem éppen a panteizmuson vinne túl, és mintha Feuerbach a német filozófia utolsó szava volna!

„Életem záróköve", folytatja a napló, „nem történeti megismerés, hanem szilárd rendszer, és a teológia magva nem egyháztörténet, hanem dogmatika." (Uo.)

Mintha a német filozófia nem éppen a szilárd rendszereket cseppfolyósította volna történeti ismeretekké és a dogmatikus magvakat egyháztörténetté! – Ezekben a vallomásokban egészében kirajzolódik az ellenforradalmár demokrata, akinek maga a mozgalom megint csak eszköz arra, hogy néhány megdönthetetlen örök igazsághoz mint poshadt nyugvópontokhoz érjen el.

Ámde az olvasó Gottfriednak ebből az egész fejlődéséről vezetett apologetikus könyvviteléből most maga megítélheti, milyen forradalmi elem rejtőzött e színészkedő, melodramatikus teológusban.

II

Így végződik Kinkel életének első felvonása, és a februári forradalom kitöréséig nem történik semmi említésreméltó. A Cotta-féle könyvkereskedés tiszteletdíj fizetése nélkül elvállalta verseinek kiadását, és a kiadás példányainak zömét raktáron tartotta, míg az ismeretes horzsoló lövés Badenban meg nem adta a szerzőnek a költővé avatást, termékeinek pedig a piacot.

Az életrajzíró egyébként elhallgat egy jellemző tényt. Kinkel vágyainak bevallott célja az volt, hogy öreg színházigazgatóként haljon meg; eszményként bizonyos Eisenhut lebegett előtte, aki utazó paprikajancsiként társulatával fel és alá hajózgatott a Rajnán és később megőrült.

Bonni ékesszóló papi beszédei mellett Gottfried időnként Kölnben is tartott teológiai és esztétikai előadássorozatot. Ezeket a februári forradalom kitörésekor a következő jóslattal fejezte be: „A csatazaj, amely Párizsból hozzánk átdübörög, Németország és az egész európai kontinens számára is új, nagyszerű időszakot nyit meg; a vihar tombolását a szabadság boldogító zefír-fuvallata követi, és mától kezdve nagy, áldásos korszak kezdődik – az *alkotmányos monarchia* korszaka!"

Az alkotmányos monarchia e bókért azzal fejezte ki köszönetét Kinkelnek, hogy rendkívüli tanárrá nevezte ki.

Ez az elismerés a grand homme en herbe-et azonban nem elégíthette ki; úgy látszott, hogy az alkotmányos monarchia egyáltalán nem siet „hírnevét az egész földtekén belengetni". Ehhez járult, hogy Freiligrath újabb politikai költeményeinek babérjai a koszorús cserebogár-költőt nem hagyták aludni. Heinrich von Ofterdingen tehát pálfordulást végzett balra, és előbb alkotmányos demokrata, azután (honnête et modéré*) republikánus demokrata lett. Képviselői mandátumra pályázott, de a májusi választások révén nem jutott el sem Berlinbe, sem Frankfurtba. Ámde ezen első bal-

* – tisztes és mérsékelt – *Szerk.*

siker után csüggedetlenül követte célját és igazán elmondhatjuk, hogy sokat vesződött érte. Bölcs mérséklettel előbb a maga kis helyi körére támaszkodott. Megalapította a „Bonner Zeitung"-ot, a helyi sajtó szerény kis hajtását, amely csupán a demokrata deklamálás sajátos bágyadtsága és a honmentő tudatlanság naivitása által tűnik ki. A Cserebogáregyletet demokrata diákklubbá fejlesztette. Ebből került ki nemsokára az a tanítványraj, amely szétvitte a mester hírnevét a bonni kerület minden falujába, és minden gyűlésre ráerőszakolta Kinkel professzor urat. Ő maga a kaszinó fűszerkereskedőivel politizálgatott, testvériesen kezet szorított a derék iparosmesterekkel és meleg szabadságleheletével még Kindenich és Seelscheid parasztjainál is házalt. De rokonszenvét különösen a kézművesek tisztes rendjének szentelte. Velük siránkozott a kézművesség hanyatlásán, a szabad konkurrencia kegyetlen kihatásain, a tőke és a gépek modern uralmán. Velük készített terveket a céhrendszer feltámasztására és a kontárkodás kiirtására, és hogy mindent elkövessen, ami tőle telik, a kisiparosokkal folytatott kaszinói tárgyalásainak eredményeit egy írásában foglalta össze: „Kézműipar, mentsd meg magad!"

Hogy mindenki azonnal tudja, hová tartozik tulajdonképpen Kinkel úr, és hogy művecskéjének milyen frankfurti-nemzeti jelentősége van, azért azt „a frankfurti nemzetgyűlés közgazdasági bizottsága harminc tagjának" ajánlotta.

Heinrich von Ofterdingent vizsgálódásai a kézművesek rendjének „szépségéről" rögtön ahhoz az eredményhez juttatják, hogy „most a kézművesek rendjét éppen a kellős közepén szakadás szeli át". (5. old.) Ez a szakadás nevezetesen abban áll, hogy egyes kézművesek „a fűszerkereskedők és hivatalnokok kaszinóiba járnak" (minő vívmány!), mások pedig nem járnak oda; meg aztán abban, hogy egyes kézművesek műveltek, mások pedig műveletlenek. E szakadás ellenére a szerző azonban örvendetes tünetnek tartja a kézműves-egyleteket és -gyűléseket, amelyek édes hazánkban mindenütt alakulnak, és a kézművesek rendjének felemeléséért folyó agitációt (emlékezzünk az 1848-as esztendő Winkelblech-szólamaira[184]). Hogy ez üdvös mozgalomhoz a maga jó tanácsának garasával is adózzon, elkészíti megváltó programját.

Szerzőnk először is azt vizsgálja, hogyan lehetne a *szabad konkurrencia* visszásságain korlátozások által segíteni, anélkül azonban, hogy azt teljesen megszüntetnék. És itt a következő eredményekhez jut:

„A törvényhozásnak meg kell akadályoznia, hogy a legény a szükséges jártasság és érettség nélkül mesterré lehessen." (20. old.) „Minden mester mindig csak egy tanulót tarthat." (29. old.)

„A kézműipari oktatásra is el kell rendelni a vizsgát." (30. old.)

„A vizsgát tevő mesterének okvetlenül jelen kell lennie a vizsgán." (31. old.)

„Az érettséget illetőleg azt kívánjuk a törvényhozástól, hogy ezentúl betöltött huszonötödik életéve előtt senki se lehessen mesterré." (42. old.)

„A jártasságot illetőleg viszont azt kívánjuk, hogy ezentúl minden, iparát megkezdő mester tegye le, mégpedig nyilvánosan a vizsgáját." (43. old.) „Ennél az a fő, hogy a vizsga teljesen költségmentes legyen." (44. old.) Ezeknek a vizsgáknak „az illető céh minden falusi mestere hasonlóképpen köteles magát alávetni". (55. old.)

Gottfried barátunk, aki maga is politikai házalókereskedelmet folytat, más, profán cikkekben „a vándor- vagy házalókereskedelmet", mint tisztességtelent, meg akarja szüntetni. (60. old.)

„Egy kézműipari termékeket gyártó üzemtulajdonos a maga előnyére, de hitelezőit becsapva ki akarja vonni vagyonát az üzletéből. Ezt, mint minden kétértelmű dolgot, welsch[185] szóval jelölik: bankrottnak mondják. Ennélfogva kész gyártmányait gyorsan a szomszédos helységekben dobja piacra és ott a legtöbbet kínálóknak mindjárt elkótyavetyéli." (64. old.) Az ilyen árveréseket – „ezt a tulajdonképp afféle szemetet, amelyet kedves szomszédunk, a kereskedő-rend, a kézművesség kertjébe szór bele" – meg kell szüntetni. (Nem lenne sokkal egyszerűbb, Gottfried barátunk, a dolgot gyökerénél fogni meg, és mindjárt magát a bankrottot megszüntetni?)

„Az országos vásárok dolga persze külön ügy." (65. old.) „Ilyen körülmények között a törvényhozásnak az egyes községekre kell majd bíznia, hogy az egész polgárság tanácskozásán, amelyet e célra össze kellene hívni, szótöbbséggel" (!) „döntsenek az állandó vásárok fenntartása vagy megszüntetése mellett." (68. old.)

Gottfried most rátér a kézmű és a gépi munka viszonyának nehéz „vitakérdésére", és itt a következőket hozza napvilágra:

„Mindenki, aki készítményeket ad el, *csak azt árusíthassa, amit maga saját kezével elő tud állítani*." (80. old.) „Minthogy a gép és a kézmű kettévált, azért mindkettő leromlott és eltévelyedett." (84. old.) Úgy akarja őket egyesíteni, hogy a kézművesek, pl. egy város könyvkötői, szövetkezzenek és együtt tartsanak egy gépet. „Minthogy a gépet csak maguknak és csak megrendelésre használják, azért olcsóbban tudnak dolgozni, mint a gyártulajdonos kereskedő." (85. old.)

„A tőkét le lehet törni a szövetkezéssel." (84. old.) (És a szövetkezést le lehet törni a tőkével.) Ötleteit, hogy a bonni egyesült képesített könyvkötők vásároljanak „egy vonalozó-, vágó- és kartonlemez-vágó gépet", azután

egy „gépi kamarává" általánosítja. „Az illetékes céhmesterek szövetkezése útján mindenütt az egyes kiskereskedők gyáraihoz hasonló üzleteket kell nyitni, amelyek csak az illető helyen lakó mesterek számára megrendelés alapján dolgoznak, és más munkaadóktól nem fogadnak el megbízást." (86. old.) E gépi kamarának az a sajátos vonása, hogy „kereskedői üzletvitelre" csak „az elején van szükség" (uo.). „Minden gondolatnak, amely olyan új, mint ez", kiált fel Gottfried „lelkesülten", „megvalósítása előtt a legkisebb részletekig menő nyugodt, gyakorlati átgondolásra van szüksége." Felszólít „minden egyes kézműipart, hogy ezt az átgondolást végezze el"! (87., 88. old.)

Ehhez polémia csatlakozik a rabok munkája által előidézett állami konkurrencia ellen, reminiszcenciák a bűnözők telepéről („egy emberi Szibéria megteremtése", 102. old.), végül a katonaságnál működő „úgynevezett kézműves-századok és kézműves-osztagok" ellen. A kézműves-rend katonai terhein ugyanis azáltal kellene könnyíteni, hogy az állam a kézművesmesterek által drágábban készítteti el az anyagot, mint ahogy maga tudja előállítani. „A konkurrencia kérdései ezzel el vannak intézve." (109. old.)

A második fő pont, amelyre most Gottfried rátér, a kézműves-rendnek az állam részéről nyújtandó anyagi segítség. Gottfriednak, aki az államot csak a hivatalnok szemszögéből nézi, az a véleménye, hogy a kézműveseken legegyszerűbben bizonyára előlegekkel lehetne segíteni, amelyeket a nagy állampénztárból iparcsarnokok, kölcsönpénztárak stb. létesítésére kapnának. Hogy az ehhez szükséges összegek honnan jöjjenek az állampénztárba, azt itt persze, mint a kérdés *„nem-szép"* oldalát, nem szabad megvizsgálni.

Végül elmaradhatatlan, hogy teológusunk vissza ne essék az erkölcsprédikátor szerepébe és a kézműves-rendnek ne tartson morális előadást arról, hogy miképpen segíthetne önmagán. Először is „a hosszú hitelezés és a számlalevonások miatti panaszok" (136. old.) kerülnek sorra, de itt Gottfried felteszi a kézművesnek a lelkiismereti kérdést is: „vajon neked, barátom, minden munkádért, amelyet végzel, egyforma és teljesen változtathatatlan ártételed van-e?" (132. old.), amely alkalommal különösen óva inti a kézművest, nehogy a „gazdag angoloktól" túl sokat követeljen. „Az egész bajnak a gyökerei", okoskodta ki Gottfried, „az évi számadások." (139. old.) Aztán jeremiádák következnek a kézműves-asszonyok cifrálkodásáról és a kézműves-férfiak kocsmázásáról. (140. skk. old.)

Az eszközök, amelyek segítségével a kézműves-rend önmagát felemelheti: „a céh, a betegpénztár és a kézműves-döntőbíróság" (146. old.); végül a munkások művelődési egyletei (153. old.). E művelődési egyletekről utolsó szó címén az alábbit mondja: „Végül az ének, összekapcsolva a szavalással,

hidat ver a *drámai előadáshoz és a kézműves-színházhoz*, amelyet ezen esztétikai törekvések végcéljaként mindig szem előtt kell tartanunk. Csak ha a dolgozó osztályok megint megtanulnak a *színpadon* mozogni, teljesedik ki művészi nevelésük." (174., 175. old.)

Ilyenképpen Gottfried szerencsésen komédiást csinált a kézművesből, és ezzel megint elérkezett önmagához.

Ámde a bonni kézművesmesterek céhvágyaival való egész szépelgésnek megvolt a maga gyakorlati eredménye. Ünnepélyes ígérete ellenében, hogy javasolni fogja a céhek visszaállítását, elérte Gottfried barátunk, hogy megválasztották Bonn képviselőjévé az oktrojált második kamarába.[186] „Gottfried e perctől kezdve boldognak érezte magát."

Azonnal Berlinbe ment, s mivel azt hitte, hogy a kormány a második kamarával hites törvényhozó-mesterek erős „céhére" akar szert tenni, ott mintegy élethossziglan berendezkedett, és elhatározta, hogy feleségét és gyermekét is maga után hozatja. Ámde ekkor a kamarát feloszlatták és Gottfried barátunk rövid parlamentáris gyönyör után fájdalmasan csalódva tért vissza Mockelhoz.

Nem sokkal ezután kitört a konfliktus a kormányok és a frankfurti gyűlés között, és ezzel megindultak a mozgalmak Dél-Németországban és a Rajna mentén. A haza hívott, és Gottfried engedelmeskedett. Siegburgban a Landwehrnak volt egy hadszertára, és Siegburg volt az a hely, ahol Gottfried, Bonnt leszámítva, a leggyakrabban hinté el a szabadság magvát. Szövetkezett tehát egy barátjával, Anneke volt hadnaggyal, és összes híveit fegyverbe szólította a Siegburg elleni hadjáratra. A repülőhídnál volt a találkozás. Száznál többnek kellett volna jönnie, de mikor Gottfried hosszas várakozás után megszámlálta szeretteit, alig voltak harmincan és – a Cserebogáregylet örök szégyenére – csak három diák volt közöttük! Gottfried azonban rettenthetetlenül átkel kis csapatával a Rajnán és Siegburg ellen menetel. Az éjszaka sötét volt és esős. Egyszerre a vitézek mögött lódobogás hangzik. Elrejtőznek oldalvást az úttól; egy ulánus-őrjárat üget el mellettük – úgy látszik, nyomorult fickók kifecsegték a dolgot; a hatóságok már értesültek, a hadjárat meghiúsult, vissza kellett fordulniok. A fájdalom, amely ezen az éjszakán Gottfried keblét átjárta, csak ahhoz hasonlítható, amelyet akkor érzett, amikor mind Knapp, mind Chamisso megtagadta első költői hajtásainak felvételét almanachjába.

Ezután nem maradhatott többé Bonnban, de hát Pfalz nem kínált-e tág teret tevékenységének? Kaiserslauternba ment, és minthogy mégiscsak kellett neki valamilyen állás, szinekúrát kapott a hadügyi hivatalban (mint mondják, a tengerészeti ügyek vezetését), de kenyerét a már ismert módon, sza-

badsággal és népboldogítással házalva kereste meg a környék parasztjainál, és ez alkalommal néhány reakciós járásban állítólag nem éppen barátságos fogadtatásban részesült. E kis balsikerek ellenére Kinkelt ott lehetett látni minden országúton, délcegen vándorolva, vállán útitáskájával, és immár az összes újságokban is az útitáska állandó attributumával jelenik meg.

De a pfalzi mozgalom hamarosan véget ért, és Kinkelt megint Karlsruhében találjuk, az útitáska helyett muskétát hordozva, amely most már maradandó jelvényévé lesz. Ennek a muskétának állítólag egy nagyon *szép* oldala volt, nevezetesen nyele és agya mahagóniból készült és mindenesetre esztétikus, művészi muskéta volt; a *nem-szép* oldala persze az volt, hogy Gottfried barátunk sem tölteni, sem célozni, sem lőni, sem menetelni nem tudott. Ezért egy barátja meg is kérdezte, miért akar hát harcba vonulni, mire Gottfried így felelt: Ejnye, Bonnba nem mehetek vissza, és élnem csak kell!

Így lépett Gottfried a harcosok sorába, a lovagi Willich hadtestébe. Mint ahogyan különböző fegyvertársai előttünk hitelt érdemlően bizonyították, Gottfried ettől kezdve ennek az osztagnak minden sorsában osztozott, alázatosan és a szabadcsapatos közkatona alakjában, mind rossz, mind jó napokon nyájasan és barátságosan, legtöbbször azonban a maródiszekéren. De Rastattnál[187] az igazság és a jog e tiszta hitvallójának meg kellett állnia a próbát, amelyből azóta az egész német nép csodálata közepette mártírként szeplőtlenül került ki. Ennek az eseménynek közelebbi körülményei még mindig nincsenek pontosan megállapítva; csak annyit állítanak bizonyosan, hogy amikor a szabadcsapatosok egy osztaga a lövöldözésnél eltévedt, néhány lövés érte őket oldalról, ekkor egy golyó könnyedén horzsolta Gottfriedunk fejét, és ő ezzel a kiáltással rogyott össze: „végem van!"; vége ugyan nem volt, de a visszavonulásnál mégsem tudott a többiekkel együtt menni, így egy parasztházba vezették, ahol ezekkel a szavakkal fordult a Fekete-erdő derék lakóihoz: „Mentsetek meg, én vagyok a Kinkel!" – végül a poroszok itt rátaláltak és elhurcolták a babiloni fogságba.

III

A fogságba eséssel Kinkel számára új életszakasz kezdődött, amely egyúttal korszakot alkot a német nyárspolgárság fejlődéstörténetében. Alighogy a Cserebogáregylet Kinkel elfogatásáról értesült, azonnal írt az összes német újságoknak: Kinkelt, a nagy költőt, az a veszély fenyegeti, hogy statáriális eljárás alapján agyonlövik, és a német nép, nevezetesen a művelt emberek, legfőképpen pedig az asszonyok és hajadonok kötelesek mindent elkövetni a fogoly költő életének megmentésére. Ő maga, mint mondják, ebben az időben írt egy verset, amelyben magát „barátjával és tanítójával, Krisztussal" hasonlítja össze, és magáról is azt mondta: vérem értetek fog omlani. Ettől kezdve a lantot kapta jelvényül. Ilymódon Németország egyszeriben megtudta, hogy Kinkel költő, nagy költő, és ettől a perctől kezdve a német nyárspolgárság és az esztétikai pipogyaság tömege egy ideig részt vett a mi Heinrich von Ofterdingenünk kékvirág-komédiájában.

Közben a poroszok haditörvényszék elé állították. Ez alkalmat adott neki arra, hogy hosszú idő után először megint egy olyan megható szónoklatot próbáljon ki hallgatósága könnymirigyein, amilyennel már régebben kölni segédlelkész korában nagy sikereket ért el – teste* Mockel –, mint ahogyan Köln volt hivatva arra is, hogy nemsokára e téren legragyogóbb teljesítményét csodálja. A haditörvényszék előtt védőbeszédet mondott, amelyet később egy barátjának indiszkréciója folytán a berlini „Abendpost"-ban[189], sajnos, a nagyközönségnek is bemutattak. Ebben a beszédben Kinkel „tiltakozik" azellen, „hogy tényked ését bárminő kapcsolatba hozzák azzal a szennyel és sárral, amely, jól tudom, sajnos végül e forradalomhoz tapadt".

E fölötte forradalmi beszéd után Kinkelt húszévi várfogságra ítélték, de ezt kegyelmi úton fegyházbüntetésre változtatták át. Ekkor Naugardba vitték, ahol, mint mondják, gyapjúfonásra alkalmazták, és így, miként

* – tanú rá[188] – *Szerk.*

régebben az útitáskával, majd a muskétával, azután a lanttal, most a *rokka* jelvényével jelenik meg. Később látni fogjuk, amint pénzeszacskó jelvényével átvándorol az Óceánon.

Közben Németországban rendkívüli esemény játszódott le. A német nyárspolgár, tudvalevőleg természeténél fogva széplélek, az 1849-es esztendő kemény csapásai folytán kegyetlenül csalódott legédesebb illúzióiban. Egyetlen remény sem vált valósággá, és még az ifjú fennen dobogó szíve is kezdett kétségbeesni a haza sorsán. Fájdalmas lankadtság bágyasztott el minden szívet, és általánosan megnyilvánult a szükséglet egy demokrata Krisztus, egy igazi vagy képzelt Tűrő után, aki szenvedéseiben bárányszívűen viseli a nyárspolgári világ bűneit, és akinek fájdalmaiban az összfiliszterség ernyedt, krónikus keserve mintegy akut alakban fut össze. Hogy ennek az általánosan érzett szükségletnek eleget tegyen, Mockellal az élén megmozdult a Cserebogáregylet. És csakugyan, ki lett volna e nagy passió-komédia megvalósítására alkalmasabb, mint a fogoly golgotavirág, Kinkel a rokka mellett, a legmeghatóbb érzelmek e kiapadhatatlan könnyzacskója, aki azonkívül egyházi szónok, a szépművészetek professzora, képviselő, politikai házaló, muskétás, újonnan felfedezett költő és régi színigazgató volt egy személyben? Kinkel volt a kor embere, és mint ilyet a német filisztérium azonnal el is fogadta. Az összes lapok tele voltak a fogoly költő anekdotáival, jellemvonásaival, költeményeivel, emlékezéseivel, fogságának szenvedéseit a szörnyűség, a meseszerűség határáig kiszínezték; haja az újságokban legalább egyszer havonta megőszült; minden polgári segélyegyletben és teatársaságban aggódva gondoltak rá; művelt rendek leányai sóhajtoztak versein, és aggszűzek, akik ismerték a vágyódást, a hon legkülönbözőbb városaiban siratták megtört férfierejét. A mozgalom összes többi profán áldozata, akiket agyonlőttek, akik elestek vagy fogságba kerültek, mind eltűntek az egyetlen áldozati bárány mögött, a férfi és női filisztérium szíve szerint való férfiú mögött; egyedül csak felé folytak a könnypatakok és persze egyedül ő volt képes ezeket viszonozni is. Röviden, ez volt a tökéletes *demokrata Siegwart-korszak*, amely hajszálra sem maradt el az előző század irodalmi Siegwart-korszakától, és Siegwart-Kinkel soha egy szerepében sem érezte magát otthonosabban, mint ebben, ahol nagynak mutatkozott nem azáltal, amit tett, hanem azáltal, amit nem tett; nagynak, nem erő és ellenállás, hanem gyengeség és ernyedt összecsuklás által, s ahol egyetlen feladata az volt, hogy illendően és érzelmesen tűrjön. Mockel azonban érett tapasztalattal értett ahhoz, hogy a közönség e lágyszívűségének a gyakorlati oldalát hasznosítsa, és haladéktalanul egy fölöttébb serény ipart szervezett meg. Gottfried összes kiadott és ki nem

adott műveit, amelyek most egyszeriben értéket nyertek és en vogue* jöttek, újra megjelentette és a nyilvánosság előtt feldicsértette; ez alkalommal a rovarvilágból merített saját élettapasztalatait, pl. „Geschichte eines Johanniswürmchens" c. bogárkatörténetét is elsütötte; Strodtmann cserebogár révén Gottfried legtitkosabb napló-érzelmeit csinos pénzösszegért prostituálta a közönség előtt; mindenféle gyűjtést rendezett, és egyáltalán tagadhatatlan üzleti ügyességgel és nagy kitartással a művelt világ érzelmeit kemény tallérokra tudta átváltani. És emellett megvolt az az elégtétele, hogy „kis szobájában naponta Németország legnagyobb férfiait láthatta maga körül, pl. Adolf Stahrt".

Ez a Siegwart-mánia a tetőfokára azonban a kölni esküdtbírósági tárgyaláson jutott, ahol Gottfried 1850 tavaszán vendégszerepelt. A siegburgi merénylet miatt indított pert itt tárgyalták, és Kinkelt Kölnbe hozatták. Minthogy vázlatunkban Gottfried naplójának oly nagy szerepe van, helyénvaló lesz, ha mi is egy szemtanú naplójából iktatunk be egy passzust.

„Kinkel felesége meglátogatta őt a börtönben. A rács előtt versekkel fogadta; Kinkel pedig, úgy hiszem, hexameterekben válaszolt; azután térdre hullottak egymás előtt, és a börtönfelügyelő, egy öreg őrmester, aki mellettük állt, nem tudta, hogy őrültekkel van-e dolga vagy komédiásokkal. Később a főprokurátornak, mikor az a beszélgetés tartalma iránt érdeklődött, elmondta, hogy mindketten németül beszéltek ugyan, de ő egy szót sem tudott abból megérteni, mire Kinkelné állítólag azt válaszolta, hogy persze nem kellene olyan embert felügyelővé tenni, aki irodalmilag és művészetileg teljesen műveletlen."

Az esküdtek előtt Kinkel a tiszta könnyprés, az anno „Werthers Leiden"[190] Siegwart-korszakából való irodalmár szerepét játszotta el. „»Bíró urak, esküdt uraim – gyermekeim kankalin szemei – a Rajna zöld vize – nem alacsonyítja le az embert, ha kezet fog a proletárral – a fogoly férfi sápadt ajka – a haza enyhe levegője« és hasonló szemét: ebből állott ez az egész híres beszéd, és a közönség, az esküdtek, az ügyészség és még a csendőrök is keserű könnyeket hullattak, s a tárgyalás egyhangú felmentéssel és egyhangú sírás-rívással végződött. Kinkel bizonyára kedves, jó ember, egyébként azonban vallási, politikai és irodalmi reminiszcenciák émelyítő keveréke." Az embernek kavargott a gyomra tőle.

Szerencsére a siralom e korszakának csakhamar véget vetett Kinkel romantikus kiszabadulása a spandaui fegyházból. Ebben a kiszabadításban megint színre került Oroszlánszívű Richárd és Blondel története,[191]

* – divatba – *Szerk.*

csakhogy Blondel ezúttal a börtönben ült, míg az Oroszlánszívű künn a kintornát forgatta, s hogy Blondel közönséges fűzfapoéta volt és az Oroszlánszívű sem volt alapjában sokkal több egy nyúlszívűnél. Oroszlánszívű ugyanis Schurz deák volt a Cserebogáregyletből, nagy ambíciójú és kis teljesítményű intrikus emberke, aki azonban elég okos volt ahhoz, hogy tisztában legyen a „német Lamartine"-nal! Schurz deák nem is nagyon sokkal a kiszabadítási történet után Párizsban kijelentette: ő nagyon jól tudja, hogy Kinkel, akit ő felhasznál, nem lumen mundi*, ugyanakkor ő, Schurz hivatott arra, senki más, hogy a német köztársaság leendő elnöke legyen. Ennek az emberkének, ama „barna frakkban és világoskék felöltőben" feszítő deákok egyikének, akiken Gottfried sötét tüzű szeme régebben már végigsiklott, sikerült Kinkelt kiszabadítania egy börtönőr, egy szegény ördög feláldozása árán, aki ezért most dutyiban ül, azzal a fennkölt érzéssel, hogy mártírja a szabadságnak, – Gottfried Kinkel szabadságának.

* – lángész – *Szerk.*

IV

Londonban megint megtaláljuk Kinkelt, és ezúttal, hála börtöndicsőségének és a német nyárspolgárság sírós természetének, mint Németország legnagyobb emberét. Gottfried barátunk, magasztos küldetésének tudatában, értett ahhoz, hogy a pillanat minden előnyét megragadja. Romantikus kiszabadítása a hazában új lökést adott a Kinkel-rajongásnak, és ez – nagy ügyességgel a helyes útra terelve – nem maradt anyagi eredmények nélkül. Ugyanakkor azonban a világváros az ünnepeltnek új, tág terepet nyitott meg, hogy magát újólag ünnepeltethesse. Tisztán állott előtte: a season* arszlánjává kell lennie. Évégből egyelőre elvonatkozott minden politikai tevékenységtől és házias visszavonultságban mindenekelőtt újra megnövesztette a szakállát, amely nélkül egy próféta sem próféta. Azután elment Dickenshez, az angol liberális újságokhoz, a City német kereskedőihez, különösen az ottani zsidó széplelkekhez; mindenkinek minden volt, az egyiknek költő, a másiknak hazafi általában, a harmadiknak a szépművészetek professzora, a negyediknek Krisztus, az ötödiknek a dicső tűrő Odüsszeusz, de mindenkinek a szelíd, művészies, jó szándékú és emberbarát Gottfried. Nem volt nyugta, míg Dickens a „Household Words"-ban nem ünnepelte, míg az „Illustrated News"[192] nem hozta az arcképét; azt a csekély számú németet Londonban, akik a kinkeli macskajajt a távolban is végigélték, mozgásba hozta, hogy felszólítsák, tartson a modern drámáról előadásokat, amelyekre aztán a jegyek tömegesen repültek a német kereskedők házaiba. Nem riadt vissza semmilyen futkosástól, hírveréstől, szélhámosságtól, tolakodástól, megalázkodástól e közönséggel szemben, de aztán a siker nem is maradt el. Gottfried tetszelegve szemlélte magát saját dicsőségében és a világ-kristálypalota[193] óriás tükrében, és elmondhatjuk, hogy most rettentően jól érezte magát.

Előadásainak az elismerése nem maradt el (lásd „Kosmos"[194]: *„Kinkel előadásai"*).

---

* – évad – *Szerk.*

„Döbler ködképeit nézve egyszer az a furcsa gondolatom támadt, vajon lehet-e ilyen kaotikus alkotásokat a »szó« eszközével teremteni, vajon lehet-e ködképekben beszélni. Bár kellemetlen, ha az ember mint kritikus mindjárt eleve kénytelen bevallani, hogy ebben az esetben a kritikai önállóság egy felidézett reminiszcencia galvanizált idegein rezeg, ahogyan egy elhaló akkord tovatűnő hangja még ott remeg a húrokon. Mégis inkább lemondok a tudós érzéketlenség vaskalapos, unalmas elemzéséről, semhogy megtagadjam azt a hangot, amelyet a német menekült költő elbűvölő múzsája *érzékenységem* eszmejátékában megütött. A kinkeli festménynek ez az alaphangja, akkordjainak ez a zengőlapja az érces, teremtő, képező, fokonként alkotó »szó« – »a modern gondolat«. E gondolat emberi »ítélete« kiszökteti az igazságot hazug hagyományok káoszából, és a közösség érinthetetlen tulajdonaként a szellem vezérelte, logikus kisebbségek védelme alá helyezi, amelyeket az hivő tudatlanságból hitetlenebb tudásra nevel. A hitetlenség tudományára hárul, hogy profanizálja a jámbor csalás miszticizmusát, hogy aláássa az elbutult hagyomány abszolutizmusát; hogy a szkepszis, a filozófia e megállás nélkül dolgozó guillotine-ja által fejét vegye a tekintélyeknek és a népeket a teokrácia fellegtorlaszai közül a forradalom útján a demokrácia" (az értelmetlenség) „virágzó rónáira vezesse. A kitartó, szívós kutatás az emberiség évkönyveiben, akárcsak magának az embernek a megmagyarázása, a forradalom összes férfiainak nagy feladata, és ezt felismerte az a számkivetett költő-lázadó, aki a legutóbbi három hétfő estén polgári közönség előtt a modern színház történetéről szólva előadta »dissolving«* nézeteit."

„*Egy munkás*"

Általában azt állítják, hogy ez a munkás Kinkelnek egy nagyon közeli rokona – Mockel, már csak a „zengőlap", a „tovatűnő hang", az „akkordok" és a „galvanizált idegek" folytán is.

De a keservesen megszolgált önélvezetnek ez a periódusa sem tarthatott örökké. A fennálló világrend ítéletnapja, a demokrata végítélet, 1852 nevezetes májusa[68] mindjobban közeledett. Hogy e nagy napra csizmában és sarkantyúval készen álljon, Gottfried Kinkelnek megint elő kellett keresnie a politikai oroszlánbőrt, kapcsolatba kellett kerülnie az „emigrációval".

Ezzel eljutottunk a londoni „emigrációhoz", a frankfurti parlament, a berlini nemzetgyűlés és küldöttkamara egykori tagjainak, a badeni

* – »bomlasztó« – *Szerk.*

hadjárat urainak, a birodalmi alkotmány-komédia[195] óriásainak, a közönség nélküli irodalmároknak, a demokrata klubok és kongresszusok hangoskodóinak, tizenkettedrangú újságíróknak és hasonló elemeknek ehhez az egyvelegéhez.

Az 1848-as Németország nagy férfiai közel álltak ahhoz, hogy siralmas véget érjenek, amikor a „zsarnokok" győzelme őrizetbe vette, külföldre sodorta, mártírokká és szentekké tette őket. Az ellenforradalom megmentette őket. A kontinentális politika alakulása legtöbbjüket Londonba vetette, amely így európai központjuk lett. Ebben a helyzetben magától értetődő volt, hogy valaminek történnie, valamit tenni kellett, hogy e világfelszabadítók létezését nap nap után újra visszaidézzék a közönség emlékezetébe; mindenáron meg kellett akadályozni azt a látszatot, mintha a világtörténelem e hatalmasok közreműködése nélkül is előrehaladna. Minél képtelenebb volt ez az emberi söpredék saját tehetetlensége és a fennálló körülmények folytán arra, hogy valami valóságos dolgot tegyen, annál buzgóbban kellett folytatnia azt az eredménytelen látszattevékenységet, amelynek képzelt cselekményeit, képzelt pártjait, képzelt harcait és képzelt érdekeit a résztvevők oly pompásan kürtölték világgá. Minél kevésbé volt módjuk arra, hogy valóban új forradalmat indítsanak el, annál inkább kellett gondolatban leszámítolniok ezt a jövendő lehetőséget, előre kiosztaniok az állásokat, dőzsölniök a hatalom anticipált élvezetében. A forma, amelyben ez a fontoskodó mozgékonyság megjelent, a nagyférfiúi rang kölcsönös biztosító társasága és a jövendő kormánypozíciók kölcsönös szavatolása volt.

V

Egy ilyen „szervezet" első kísérlete már 1850 tavaszán megtörtént. Akkor Londonban egy dagályos iratot terjesztettek: „Német demokratákhoz szóló körlevél tervezete, kézirat gyanánt kinyomatva", csatoltan egy másikat: „Kísérőlevél a vezetőkhöz". Ez a kör- és kísérőlevél egy demokrata összegyház megteremtésére szólítja fel az emigránsokat. A legközelebbi cél egy központi iroda[196] létesítése volt a német emigráció ügyeinek, a menekültek ügyeinek közös intézésére, nyomda felállítása Londonban, az összes hazafiak egyesítése a közös ellenség ellen stb. stb. Azután megint az emigrációnak kellene a belföldi mozgalom központjává válnia, az emigrációs szervezetnek egy átfogó demokrata szervezet kezdetét kellene alkotnia, a kiemelkedő személyiségek közül azoknak, akik anyagi eszközök híján vannak, a központi iroda tagjaiként kellene a német nép megadóztatása révén fizetéshez jutniok. Ez az adóztatás annál jogosabbnak tűnt, minthogy „a német emigráció nemcsak jelentékeny hős nélkül, hanem, ami rosszabb, közös *vagyonalap* nélkül érkezett külföldre". Nem titkolják, hogy a már fennálló magyar, lengyel és francia bizottságok szolgáltatják a mintát ehhez a „szervezethez", és az egész okiratból bizonyos irigység világlik ki e kiemelkedő szövetséges társak előnyös helyzete miatt.

A körlevél Rudolf *Schramm* és Gustav *Struve* urak közös terméke volt, mögöttük levelező tagként az akkor Ostende-ban élő Arnold *Ruge* úr derűs alakja rejtőzött.

Rudolf Schramm úr – kötekedő, fecsegő, fölötte konfúzus mannequin*, aki életmottójaként „Rameau unokaöccsé"-ből[197] a következő mondatot választotta: „Jobb szeretek létezni, akár szemtelen okoskodóként is, mintsem nem létezni."

Camphausen úr, hatalma virágjában, szívesen adott volna valamilyen jelentékeny állást a fiatal kotnyeles krefeldinek, hacsak az illendőséggel

* – zavaros mamlasz – *Szerk.*

összeegyeztethető lett volna, hogy egy egyszerű gyakornokot ilymódon felemeljenek. Hála a bürokratikus etikettnek, Schramm úr számára csak a demokratikus karrier maradt nyitva. Itt csakugyan vitte egyszer valamire: a demokrata klub elnöke lett Berlinben, később pedig néhány baloldali képviselő közbenjárására Striegau követe a berlini nemzetgyűlésben. Itt az egyébként oly beszédes Schramm makacs, de szakadatlan morgástól kísért hallgatásával tűnt ki. Az alkotmányozó gyűlés szétrobbantása után a demokrata népfi egy alkotmányos-monarchista brosúrát írt, anélkül azonban, hogy újra megválasztották volna. Később a Brentano-kormány idején egy pillanatra megjelent Badenban és ott a „Határozott Haladás Klubjá"-ban[198] megismerkedett Struvéval. Londonba érkezve kijelentette, hogy minden politikai tevékenységtől vissza akar vonulni, amiért is aztán rögtön kibocsátotta a fenti körlevelet. Schramm úr, ez az alapjában pályát tévesztett bürokrata, családi kapcsolatokra való tekintettel azt képzelte, hogy a radikális burzsoá elemet képviseli az emigrációban, mint ahogy a radikális burzsoát csakugyan elég sikeresen karikírozza.

Gustav Struve az emigráció jelentékenyebb alakjai közé tartozik. Szattyánszerű megjelenése, bambán ravasz, kidülledt szeme, enyhén fénylő kopasz fejebúbja, szláv-kalmük vonásai az első látásra elárulják, hogy nem mindennapi ember, és ezt a benyomást még fokozza tompa torokhangja, előadásmódjának érzelmes kenetteljessége és ünnepélyes, fontoskodó modora. Hogy egyébként eleget tegyünk az igazságnak, Gustavunk – mivel manapság mindenki számára jóval fokozottabban nehéz kitűnni – igyekezett polgártársaitól legalább abban különbözni, hogy mint félig próféta, félig iparlovag, félig tyúkszemvágó, mindenféle furcsa mellékdolgot tett meg fő üzletévé és a legkülönbözőbb badarságoknak csinált propagandát. Így egyszerre csak eszébe jutott, hogy született orosz létére a német szabadságért lelkesüljön, miután a szövetségi gyűléshez[9] akkreditált orosz követségnél valamilyen létszámfölötti szolgálatot végzett és a szövetségi gyűlés érdekében egy kis brosúrát[199] írt. Minthogy saját koponyáját tekintette a normális emberi koponyának, a kranioszkópiára vetette magát, s ettől fogva senkiben sem bízott, akinek a koponyáját előbb ki nem tapogatta és meg nem vizsgálta. Abbahagyta a húsevést is és a kizárólagos növényi táplálkozás evangéliumát hirdette, továbbá időjós volt, küzdött a dohányzás ellen és jelentékeny agitációt folytatott a német-katolicizmus[25] erkölcstana és a vízkúra érdekében. Minden pozitív tudás elleni mélységes gyűlöletében természetesen lelkesült a szabadegyetemekért, amelyeken a négy fakultás[200] helyett kranioszkópiát, fiziognómiát, kiromantiát és nekromantiát kellene oktatni. Az is teljesen szerepéhez illett, hogy rend-

kívüli állhatatossággal igyekezett nagy íróvá lenni, éppen mert írásmódja pontosan az ellentéte mindannak, amit stílusnak lehet nevezni.

Gustav már a negyvenes évek elején feltalálta a „Deutscher Zuschauer"-t[201], egy lapocskát, amelyet Mannheimban adott ki, szabadalmaztatott, és amely rögeszmeként mindenhová elkísérte. Már akkor felfedezte azt is, hogy az a két könyv, amely az ő ó- és újtestamentuma – Rotteck: „Weltgeschichte" és Rotteck–Welcker: „Staatslexikon"[202] –, nem időszerű többé és új, *demokratikus* kiadásra szorul. Ez az átdolgozás, amelyhez Gustav azonnal hozzáfogott és amelyből már előre kinyomattatott egy kivonatot „Grundzüge der Staatswissenschaft" címen – ez az átdolgozás pedig „1848 óta halaszthatatlan szükségletté vált, minthogy a boldogult Rotteck már nem élte meg az utóbbi évek tapasztalatait".

Közben egymás után kitört az a három badeni „népfelkelés", amelyet maga Gustav mint az egész modern világmozgalom központját, történelmileg ecsetelt.[203] Mindjárt az első Hecker-féle felkelés folytán száműzetésbe sodorva és éppen azzal foglalkozva, hogy „Deutscher Zuschauer"-ját Bázelban újra kiadja, érte az a kemény csapás, hogy a mannheimi kiadó az ottani „Deutscher Zuschauer"-t más szerkesztésben tovább megjelentette. A harc az igazi és a hamis „Deutscher Zuschauer" között oly elkeseredett volt, hogy a kettő közül egyik sem élte túl. Viszont Gustav a német szövetségi köztársaság részére alkotmányt alkotott, amely szerint Németország huszonnégy köztársaságra oszlott, egy-egy elnökkel és két-két kamarával; csinos térképet is csatolt hozzá, amelyen az egész beosztás pontosan látható volt.[204] 1848 szeptemberében indult meg a második inszurrekció, amelynek Caesarja és Szókratésze egy személyben Gustavunk volt. Azt az időt, amelyben megadatott neki, hogy újra német földre léphessen, arra használta fel, hogy a Fekete-erdő parasztjainak nyomatékos előadásokat tartson a dohányzás ártalmairól. Lörrachban kiadta a maga Moniteurjét[91] ezzel a címmel: „Regierungsblatt – Deutscher Freistaat – Freiheit, Wohlstand, Bildung"[205]. Ez a lap egyebek között az alábbi dekrétumot közölte:

„1. cikkely. A Svájcból befutó árukra kivetett 10 százalékos pótvám megszűnik; 2. cikkely. *Christian Müller vámigazgató van megbízva e határozat végrehajtásával.*"

Hű Amalieja osztozott minden nehézségében, amelyeket később romantikusan ecsetelt.[206] Az elfogott csendőrök eskütételénél is tevékenykedett, amennyiben mindegyiknek, aki feleskődött a német szabadállamra, vörös szalagot fűzött a karjára és aztán megcsókolta. Sajnos, Gustavot és Amaliet elfogták és börtönben sínylődtek, ahol az ernyedetlen Gustav

nyomban újra folytatta Rotteck „Weltgeschichte"-jének köztársasági szellemű átültetését, míg végül a harmadik felkelés kiszabadította. Gustav ekkor egy valódi ideiglenes kormány tagja volt, és ettől kezdve egyéb rögeszméihez még az ideiglenes kormánymániáé csatlakozik. A haditanács elnökeként sietett hivatalának ügyeibe lehetőleg zavart belevinni és az „áruló" Mayerhofert hadügyminiszternek javasolni (Goegg, „Rückblick stb." Párizs 1850[207]). Később hiába aspirált arra, hogy külügyminiszterré nevezzék ki és 60 000 forintot bocsássanak a rendelkezésére. Brentano úr Gustavunkat csakhamar újból megszabadította a kormányzás terhétől, és Gustav ekkor a „Határozott Haladás Klubjá"-ban az ellenzék élére állott. Előszeretettel fordította ezt az ellenzéket Brentanónak olyan intézkedései ellen, amelyekhez maga is hozzájárulását adta volt. Bárha ezt a klubot feloszlatták és Gustavnak Pfalzba kellett menekülnie, e balsorsnak mégis megvolt az a jó oldala, hogy immár a Haardt melletti Neustadtban az elmaradhatatlan „Deutscher Zuschauer" újólag megjelenhetett egyetlen magános számban – ami Gustavot sok meg nem érdemelt szenvedésért kárpótolta. További elégtétel volt számára, hogy egy pótválasztásnál a Felföld valamelyik távol eső zugában a badeni alkotmányozó gyűlés tagjává választották és így hivatalos minőségben visszatérhetett. Ebben a gyülekezetben Gustav csupán a Freiburgban előterjesztett alábbi három javaslattal tűnt ki: 1. június 28-án: mindenkit, aki tárgyalni akar az ellenséggel, árulónak kell nyilvánítani; 2. június 30-án: új ideiglenes kormányt kell kinevezni, amelyben Struve helyet és szót kap; 3. az utóbbi javaslat elvetése után ugyanazon a napon: hogy miután az elveszített rastatti ütközet minden ellenállást reménytelenné tett, a Felföldet meg kell kímélni a háború borzalmaitól és hogy evégből minden hivatalnoknak és katonának tíz napi zsoldot, az alkotmányozó gyűlés tagjainak pedig útiköltséggel egyetemben tíz napi diétát fizessenek ki, s azután dobszó és trombitaharsogás mellett vonuljanak át Svájcba. Miután ezt a javaslatát is elvetették, Gustav tüstént a saját szakállára Svájcba ment és onnan, James Fazy botjától elkergetve, Londonba, ahol új felfedezéssel állott elő, nevezetesen *az emberiség hat ostorával*. Ez a hat ostor: a fejedelmek, a nemesség, a papok, a bürokrácia, az állandó hadsereg, a pénzeszsák és a poloska. Hogy a boldogult Rotteckot Gustav milyen szellemben dolgozta át, azt megláthatjuk további felfedezéséből, hogy ti. a pénzeszsák Lajos Fülöp találmánya. Ezt a hat ostort prédikálja ki Gustav a braunschweigi ex-herceg „Deutsche Londoner Zeitung"-jában[208], amiért elég szép honoráriumot kapott és azután köszönettel tűrte a herceg úr cenzúráját is. Ennyit annak a viszonynak a megvilágításához, amely Gustavot az első ostorhoz, a

fejedelmekhez fűzte. Ami a másodikhoz, ti. a nemességhez való viszonyát illeti, valláserkölcsös republikánusunk névjegyeket nyomatott, amelyeken „von Struve báró" néven szerepelt. Ha a többi ostorral nem lépett éppen ilyen barátságos kapcsolatba, nem az ő hibájából történt. Azután Gustav a szabad idejét Londonban egy köztársasági naptár készítésére használta fel, amelyben a szentek helyett csakis elvbarátainak nevei, különösen pedig „Gustav" és „Amalie" pompáztak, a hónapok a francia köztársasági naptárt utánzó német elnevezéseket kaptak és egyéb hasonló közhasznú és közhelyű apróságokkal volt tele. Egyébként Londonban is megint felbukkantak a kedvelt rögeszmék: indítsák meg újra a „Deutscher Zuschauer"-t és nyissák meg újra a Határozott Haladás Klubját és alakítsanak ideiglenes kormányt. Mind e pontokban összetalálkozott Schramm-mal, és így keletkezett a körlevél.

A szövetségben a harmadik,[209] a nagy *Arnold Ruge*, az egész emigráció élén világít a még mindig közellátásra váró őrmesteri alakjával. Nem állíthatjuk, hogy ez a nemes férfiú különösen kellemes külsejével kelt bizalmat maga iránt; párizsi ismerősei pomerán-szláv vonásait nyestpofaként (figure de fouine) szokták emlegetni. Arnold Ruge, rügeni parasztok gyermeke, aki demagóg üzelmek[210] miatt porosz börtönökben hétévi fogságot szenvedett, szenvedélyes hevességgel a hegeli filozófia karjaiba vetette magát, mihelyt felfedezte, hogy csak a hegeli Enciklopédiát kell átlapoznia és ezzel mellőzheti minden egyéb tudomány tanulmányozását. Emellett azt az elvet vallotta (ezt egy novellában is kifejtette és barátainál érvényre próbálta juttatni — a szerencsétlen Herwegh tudna erről mesélni —), hogy magát a házasságban is értékesíti és ezért korán egy „anyagi alapot" vett el.

Hegeli frázisai és a maga anyagi alapja segítségével csak a német filozófia portási rangjáig vitte — oly minőség ez, amelyben a „Hallische" és „Deutsche Jahrbücher"-ben[211] a jövendő nagyságokat bejelentenie és kikürtölnie kellett, amikor is bizonyos ügyességgel irodalmilag kizsákmányolta őket. Sajnos, csakhamar beállott a filozófiai anarchia korszaka, az a korszak, amelyben a tudománynak többé nem volt elismert királya, amelyben Strauss, B. Bauer és Feuerbach egymás ellen vonultak hadba, és amelyben a legkülönbözőbb idegenszerű elemek kezdték megzavarni a klasszikus tan egyszerűségét. Most a mi Rugénk tanácstalanná lett, nem látta többé maga előtt az utat, egyébként is összefüggéstelen hegeli kategóriái tarkán összevissza keveredtek, és egyszerre nagyon is erős vágyat érzett valami hatalmas mozgalom után, amelyben a gondolkodást és írást nem veszik többé oly szigorúan.

A „Hallische Jahrbücher"-ben Ruge ugyanazt a szerepet játszotta, mint a régi „Berliner Monatsschrift"-ben a megboldogult Nicolai könyvkereskedő.[212] Akárcsak ez utóbbi, ő is abban kereste fő érdemét, hogy mások munkáját kinyomassa és ebből anyagi előnyt, saját szellemi ömlengéseihez pedig irodalmi anyagot merítsen. Csakhogy munkatársai cikkeinek emez *átírását*, ezt az irodalmi emésztési folyamatot annak elkerülhetetlen végeredményéig a mi Rugénk sokkal magasabb hatványra emelve tudta végezni, mint mintaképe. Ezenfelül Ruge nem a német felvilágosodás portása volt, ő a modern német filozófia Nicolaija volt és géniuszának természetadta laposságát spekulatív beszédfordulatok sűrű tüskebokrai mögé tudta elrejteni. Mint Nicolai, ő is vitézül harcolt a *romantika* ellen, éppen mert Hegel azt „Aesthetik"-jében kritikailag, Heine pedig a „Romantische Schule"-ban irodalmilag már régóta elintézte. De Hegeltől eltérőleg abban megegyezik Nicolaival, hogy antiromantikusként azt hitte, joga van a közönséges filiszterséget, mindenekelőtt pedig a saját filiszteralakját tökéletes eszményképnek feltüntetni. E célból, és hogy az ellenséget legsajátabb terepén küzdje le, Ruge verseket is fabrikált, és ezeknek bármely hollandus teljesítményét felülmúló sobre* poshadtságát kihívásként dacosan a romantikusok arcába dobta.

Egyébként a mi pomerániai gondolkodónk a hegeli filozófiában nem a legjobban érezte magát. Ha tehetsége volt is ellentmondások észrevételéhez, annál alkalmatlanabb volt feloldásukra, s nagyon érthető undort érzett a dialektika iránt. Így történt, hogy dogmatikus agyában a legdurvább ellentmondások barátságosan egy fedél alatt lakoztak, és hogy egyébként is fölötte nehézkes felfogóképessége sehol sem érezte magát jobban, mint ilyen vegyes társaságban. Olykor megtörtént vele, hogy különböző írók két cikkét egyszerre emésztette meg a maga módján és új termékké olvasztotta össze, s észre sem vette, hogy a két cikket két merőben ellenkező álláspontból kiindulva írták. Állandóan ellentmondásai között megrekedve, úgy segített magán, hogy az elmélet embereivel szemben hiányos gondolkodását gyakorlatinak, a gyakorlat embereivel szemben viszont gyakorlati gyámoltalanságát és következetlenségét legmagasabb elméleti vívmánynak tüntette fel, és végül kijelentette, hogy éppen ez a megrendíthetetlen ellentmondásokba való belelovalás, ez a népszerű napi frázisok összességébe vetett kritikátlan kaotikus hit az *„érzület"*.

Mielőtt Moritz von Sachsenunkat, ahogyan magát bizalmas körökben nevezni szokta, további sorsfordulataiban követnénk, még két tulajdonságára

---

* – józan – *Szerk.*

utalunk, amelyek már a „Jahrbücher"-ben is megmutatkoztak. Az első a *kiáltvány-őrület*. Mihelyt valaki kiötlött bármilyen új álláspontot, amelynek Ruge bizonyos jövőt tulajdonított, kiáltványt bocsátott ki. Minthogy senki sem veti a szemére, hogy valaha is eredeti gondolat vétségébe esett volna, egy ilyen kiáltvány mindig megfelelő alkalom volt arra, hogy a számára új dolgot többé-kevésbé deklamáló módon saját tulajdonának vindikálja, és erre mindjárt egy párt, egy frakció, egy *„tömeg"* megalakítását kísérelje meg, amely mögötte állna és amelynél ő őrmesteri szolgálatot teljesíthetne. Később látni fogjuk, hogy Ruge a kiáltványok, nyilatkozatok és felhívások e gyártását milyen hihetetlen tökélyre vitte. — Második tulajdonsága a *szorgalom* különös módja, amelyben Arnold kitűnik. Minthogy nem szeret sokat tanulmányozni, vagy, miként ő mondja, „az egyik könyvtárból a másikba írni", inkább „az eleven életből merít", vagyis szigorú lelkiismeretességgel minden este feljegyez minden ötletet, „kuriózumot", új eszméket és egyéb értesüléseket, amelyeket a nap folyamán hallott, olvasott és felszedett. Ezeket az anyagokat azután alkalom szerint újra felhasználja ahhoz a penzumhoz, amelyet Ruge naponta ugyanazzal a lelkiismeretességgel teljesít, ahogy egyéb életszükségleteit végzi. Ezért csodálói azt szokták róla mondani, hogy nem tudja visszatartani a tintát. Hogy a napi írói teljesítmény milyen tárgyról szól, teljesen közömbös; a fő az, hogy Ruge bármilyen témára ráöntse azt a csodálatos stílus-szószt, amely mindenre ráillik, éppúgy, ahogyan az angolok az ő Soyer's relish vagy Warwickshire sauce-ukat* halhoz, szárnyashoz, bordaszelethez vagy bármi máshoz egyforma élvezettel fogyasztják. Ezt a napi stilisztikai *hasmenést* Ruge előszeretettel nevezi „az *átütően* szép formának" és elégséges alapot talált ebben ahhoz, hogy magát „művésznek" nyilvánítsa.

Bármennyire elégedett volt is állásával Ruge mint a német filozófia portása, legmélyebb bensőjét titokban mégis féreg rágta. Nem írt még egyetlen vastag könyvet sem, és naponta irigyelte a szerencsés Bruno Bauert, aki már kora ifjúságában tizennyolc vaskos kötetet adott ki. Hogy ezen az aránytalanságon segítsen, Ruge egy és ugyanazon értekezését különböző címekkel háromszor is kinyomatta egy és ugyanazon kötetben, majd ezt a kötetet megint a legkülönbözőbb formátumokban újra kiadta. Ilyen módon megszülettek Ruge Arnold „Összes Művei", amelyeknek csinos kötésű példányait a szerző most is minden reggel könyvtárában kötetenként megszámolja, aztán vígan felkiált: „Bruno Bauernak mégsincs érzülete!"

* — Soyer-ízesítőjüket... Warwickshire-mártásukat — *Szerk.*

Ha Arnoldnak nem is sikerült megértenie a hegeli filozófiát, viszont saját bensejében megvalósított egy hegeli kategóriát. Csodálatos hűséggel testesítette meg *„a becsületes tudatot"* és ebben még jobban megerősíttetett, amikor a *„Phänomenologie"-ban* – amely számára egyébként hét pecséttel lezárt könyv maradt – azt a kellemes felfedezést tette, hogy a becsületes tudat „mindig örömöt talál magában". A becsületes tudat tolakodó derekasság leple alá rejti a filiszter megannyi kis hamis vesszőparipáját és cselfogását; joga van hozzá, hogy minden aljasságot megengedjen magának, mert tudja, hogy becsületből aljas; maga az ostobaság is előnnyé válik, minthogy az elvi tántoríthatatlanság csattanós bizonyítéka. Minden hátsó gondolat mögött ott hordja belső tisztességének meggyőződését, és minél inkább valamilyen hamisságot, valamilyen mesquine* piszokságot forral, annál nyíltszívűbben és bizodalmasabban léphet fel. A polgár minden kis hitványsága a becsületes szándék dicsfényében megannyi erénnyé változik; a piszkos önérdek állítólagos áldozat alakjában tisztára mosottan jelenik meg; a gyávaság magasabb értelemben vett bátorságként lép fel, a gazság nemességgé lesz, és a durva, tolakodó parasztmodor a jóravalóság és a humor tünetévé magasztosul. Szennycsatorna, amelyben egyáltalában csodálatosan összefolyik a filozófia, a demokrácia és a frázisrendszer minden ellentmondása; egyébként minden bűnnel, aljassággal és kicsinyességgel, ravaszsággal és ostobasággal, fösvénységgel és gyámoltalansággal, szolgalelkűséggel és dölyfösséggel, a felszabadított jobbágy-paraszt hamisságával és együgyűségével gazdagon felruházott fickó; filiszter és ideológus, ateista és frázishivő, abszolút tudatlan ember és abszolút filozófus egy személyben – ez a mi Arnold Rugénk, miként Hegel anno 1806 előre megjósolta.

A „Deutsche Jahrbücher" betiltása után Ruge családját külön e célra készített hintóban Párizsba vitte. Rossz csillaga itt összehozta *Heinével*, s Heine azt a férfiút tisztelte benne, aki „Hegelt pomeránra átültette". Megkérdezte tőle, vajon Prutz nem az ő álneve-e, ami ellen Ruge lelkiismeretesen tiltakozott, de Heinét nem tudta eltéríteni attól a véleménytől, hogy a mi Arnoldunk a prutzi versek szerzője. Egyébként Heine csakhamar rájött arra, hogy ha Rugénak nincs is tehetsége, de sikerrel viseli a karakter álarcát, és így történt, hogy Arnold barátunk adta a költőnek az alapeszmét „Atta Troll"-jához. Ha Ruge a maga párizsi tartózkodását nem is örökítette meg semmiféle nagy művel, mégis megilleti az érdem, hogy ezt megtette érte Heine. Hálából a költő az ismert sírfeliratot írta részére:

---

* – kicsinyes – *Szerk.*

„Atta Troll, az iránymedve;
Vallásos; jó hitves és férj;
A korszellem tévhitétől
Gyökerestül sansculotte;

Igen rossz táncos; nagy eszmét
Hordott kócos kebelében;
Néha bűzlött is kevéssé;
Nem tehetség, de karakter."[213]

Párizsban az történt a mi Arnoldunkkal, hogy összeállt a kommunistákkal, a „Deutsch-Französische Jahrbücher"-ben[214] cikkeket közölt *Marxtól* és *Engelstől*, s ezek a cikkek pontosan az ellenkezőjét tartalmazták annak, amit ő maga az előszóban bejelentett. Erre a balesetre az augsburgi „Allgemeine Zeitung"[57] felhívta a figyelmét, ő azonban filozófiai rezignációval viselte el.

Hogy vele született gyámoltalanságát a társaságban leküzdje, alkalomszerű elmesélés céljára betanult bizonyos számú furcsa anekdotát, amelyeket *kuriózumoknak* nevezett. Miután hosszú éveken át foglalkozott ezekkel a kuriózumokkal, lassanként minden esemény, állapot, viszony csupa kellemes vagy kellemetlen, jó vagy rossz, fontos vagy nem fontos, érdekes vagy unalmas kuriózummá változott számára. A párizsi nyüzsgés, a sok új benyomás, a szocializmus, a politika, a Palais Royal[215], az olcsó osztrigák, mindez most annyira lenyűgözte a szerencsétlent, hogy feje állandóan gyógyíthatatlanul zúgott a kuriózumoktól, és Párizs határtalan kuriózum-tárrá változott számára. Ő maga ezzel kapcsolatban egyebek között azt a kuriózumot sütötte ki, hogy a proletariátusnak fűrészporból akarjon ruhákat készíttetni, aminthogy egyáltalában gyengéje az ipari kuriózum, s az efféle kuriózumokhoz mindig hasztalanul keres részvényeseket.

Mikor a politikailag ismertebb németeket kiutasították Franciaországból, Ruge úgy menekült meg ettől a végzettől, hogy Duchâtel miniszternél *savant sérieux-ként** vezettette be magát. Bizonyára a Paul de Kock „Amant de la lune"-jében szereplő „tudósra" gondolt, aki, mivel eredeti módon tudott dugókat a levegőbe pattintani, megállapította magáról, hogy savant. Nemsokára azután Arnold Svájcba ment, ahol összetalálkozott *Heinzennel*, aki régebben holland őrmester, majd kölni helyi író és porosz al-adószedő

* – *komoly tudósként* – *Szerk.*

volt. Kettőjüket csakhamar a legbensőbb barátság köteléke fűzte össze. Heinzen filozófiát tanult Rugétól, Ruge pedig politikát Heinzentől. Ettől az időtől kezdve Rugében kifejlődik az a kényszerűség, hogy már csak a német mozgalom éretlenebb elemeinél lépjen fel par excellence* filozófusként – oly sors ez, amely mindig mélyebbre vitte, míg végül már csak fénybaráti[25] papoknál (Dulon), német-katolikus lelkészeknél (Ronge) és Fanny Lewaldnál számított filozófusnak. De ugyanebben az időben az anarchia a német filozófiában napról napra fokozódott. Stirner „Einziger"-je, a „Sozialismus und Kommunismus"[216] stb., csupa új betolakodó, Ruge fejében a kuriózum-zúgást az elviselhetetlenségig fokozta; meg kellett kockáztatni egy nagy ugrást. Ruge ekkor a *humanizmus* mögé menekült, ama frázis mögé, amellyel Németországban az összes konfúzionáriusok Reuchlintól Herderig zavarukat leplezték. Ebbe a frázisba, mely annál időszerűbbnek látszott, mert Feuerbach éppen most „újra felfedezte az embert", Arnold olyan kétségbeesetten kapaszkodott bele, hogy mai napig sem engedi el. De egy még hasonlíthatatlanul fontosabb felfedezést tesz Arnold Svájcban, nevezetesen azt, hogy „az Én a közönség előtti *ismételt megjelenése* által *karakternak* bizonyul". Ettől kezdve Arnold számára új tevékenység kezdődött. Alapelvévé emelte a legszemtelenebb be- és feltolakodást. Rugénak mindenben részt kellett vennie, mindenbe bele kellett ütnie az orrát. Tyúk nem tojhatott tojást anélkül, hogy Ruge ne „szerkesztette" volna meg ezen „esemény eszét".[217] Minden körülmények között fenn kellett tartani az összeköttetést valamilyen zuglapocskával, ahol az ismételt megjelenés végbemehetett. Nem írt többé újságcikket anélkül, hogy nevét alá ne írta volna és benne lehetőleg önmagáról ne beszélt volna. Az ismételt megjelenés elvét minden cikkre ki kellett terjeszteni; ezeket a cikkeket először levélformában európai és (amióta Heinzen New Yorkba kivándorolt) amerikai lapokba helyezte el, aztán röpiratként nyomatta ki, végül összegyűjtött munkáiban újólag megismételte őket.

Így felszerelve Rugénk visszatérhetett Lipcsébe, hogy magát *karakterként* véglegesen elismertesse. De itt sem volt minden fenékig tejfel. Régi barátja, Wigand könyvkereskedő, Nicolai szerepében sok szerencsével pótolta őt, és minthogy semmiféle állás sem volt üresedésben, Ruge komor elmélkedésbe merült minden kuriózum mulandóságáról, midőn kitört a német forradalom.

Ez aztán a mi Arnoldunkon is egyszeriben segített. A hatalmas mozgalom, amelyben a leggyámoltalanabb ember is könnyen úszik az árral, végre bekö-

* – sajátképpeni – *Szerk.*

vetkezett, és Ruge nyomban Berlinbe ment, ahol a zavarosban készült halászni. Minthogy éppen *forradalom* tört ki, legidőszerűbbnek azt tartotta, hogy *reformmal* lépjen elő. Megindította az ilyen című lapocskát.[218] A párizsi forradalom előtti „Réforme"[219] Franciaország legtehetségtelenebb, legműveletlenebb és legunalmasabb lapja volt. A berlini „Reform" bebizonyította, hogy párizsi mintaképét még felül lehet múlni és hogy ilyen képtelen újságot még az „intelligencia metropolisában" is fesztelenül be lehet adni a német közönségnek. Annak az állításnak az alapján, hogy éppen Ruge retorikai gyámoltalansága nyújtja a legjobb biztosítékot a mögötte rejlő mély tartalomra, Arnoldot Boroszlóban beválasztották a frankfurti parlamentbe. Itt tüstént módot talált arra, hogy a demokrata baloldal szerkesztőjeként abszurd *kiáltvánnyal* lépjen fel. Egyébként csak az európai *nemzetközi kongresszusi kiáltványokért* való rajongásával tűnt ki, és buzgón csatlakozott ahhoz az általános kívánsághoz, hogy Poroszország oldódjon fel Németországban. Később, miután visszatért Berlinbe, azt követelte, hogy Németország oldódjon fel Poroszországban és Frankfurt Berlinben, s mikor végül az jutott eszébe, hogy szász főrend legyen, Németországtól és Poroszországtól várta el, hogy Drezdában oldódjanak fel.

Parlamenti tevékenysége nem termett neki más babérokat, csak azt, hogy saját pártja kétségbeesett otromba tehetetlenségén. *Ugyanekkor* azonban „Reform"-ja mind rosszabbul ment, és azt hitte, hogy ezen a bajon csak berlini személyes jelenlétével segíthet. „Becsületes tudat" létére persze nagy politikai ürügyet is talált erre a kilépésre és elvárta az egész baloldaltól, hogy vele együtt lépjen ki. Ez természetesen nem történt meg, és Ruge egyedül ment Berlinbe. Berlinben felfedezte, hogy a modern kolíziók legjobban a „dessaui formában" oldódnak meg – így keresztelte el a kis alkotmányos demokrata mintaállamot. Azután az ostrom idején újra kiáltványt szerkesztett, amelyben *Wrangel* tábornokot felszólítja, hogy Bécs felszabadítására vonuljon Windischgrätz ellen. A demokrata kongresszus[220] szankcióját e fura ügydarabhoz azzal az ürüggyel szerezte meg, hogy az, aláírással egyetemben, már ki van szedve és ki van nyomatva. Végül, amikor maga Berlin került ostromállapotba, Ruge úr elment Manteuffelhoz és ajánlatokat tett neki a „Reform" ügyében, de ezeket elutasították. Manteuffel kijelentette neki, hogy csupa olyan ellenzéki lapot kíván magának, mint amilyen a „Reform"; a „Neue Preussische Zeitung"[221] sokkal veszélyesebb – amely kijelentést a naiv Ruge sietett győzedelmes büszkeséggel egész Németországban terjeszteni. Arnold ugyanekkor a *passzív ellenállásért* lelkesült, amelyet maga is folytatott, amennyiben az újságot, a szerkesztőket és mindent faképnél hagyott, és sietve megfutamodott. Az aktív futás nyilván

a passzív ellenállás leghatározottabb formája. Az ellenforradalom megindult, és előle Ruge megszakítás nélkül Berlintől Londonig futott.

A drezdai májusi felkelés alatt barátjával, Otto Wiganddal és a városi tanáccsal egyetemben Arnold a lipcsei mozgalom élére állott. Ezekkel az elvbarátaival karöltve erőteljes *kiáltványt* intézett a drezdaiakhoz, csak harcoljanak vitézül, Lipcsében ott ülnek Ruge, Wigand és a városatyák és őrködnek, és aki segít magán, azt az isten is megsegíti. De alig tették közzé ezt a kiáltványt, mikor vitéz Arnoldunk nagy sietve útnak eredt Karlsruhéba.

Karlsruhéban bizonytalanul érezte magát, ámbár a badeniak a Neckarnál álltak és az ellenségeskedések még távolról sem kezdődtek el. Felszólította Brentanót, hogy küldje őt követül Párizsba. Brentano elkövette azt a tréfát, hogy 12 órára ráruházta ezt az állást és másnap reggel, éppen mikor Ruge el akart utazni, megint visszavonta a kinevezést. Mindazonáltal Ruge a Brentano-kormány valóban kinevezett képviselőivel, Schützcel és Blinddel Párizsba vonult és ott olyan furcsán viselkedett, hogy saját egykori szerkesztője, Oppenheim, a hivatalos „Karlsruher Zeitung"-ban[222] kijelentette, Ruge úr korántsem valamiféle hivatalos minőségben, hanem teljesen a „saját szakállára" vándorolt Párizsba. Amikor Schütz és Blind egyszer magukkal vitték Ledru-Rollinhoz, Ruge – hirtelen megszakítva a diplomáciai tárgyalásokat – elkezdte a francia Ledru-Rollin előtt rettentően szidni a németeket, s társai nem tehettek egyebet, mint hogy döbbenten és kompromittáltan visszavonuljanak. Jött június 13-a* és olyan erősen Arnoldunk lábai közé csapott, hogy Arnold minden ok nélkül a nyakába szedte őket és csak Londonban, szabad brit földön vett újra lélegzetet. Erre a menekülésére való tekintettel később Démoszthenészhez hasonlította magát.

Londonban Ruge először is kísérletet tett arra, hogy magát ideiglenes badeni követként jelentesse be. Aztán megpróbált az angol sajtónál nagy német gondolkodónak és írónak bemutatkozni, de mindenütt elutasították, mondván, hogy az angolok túlságosan anyagiasak ahhoz, hogy a német filozófiát megértsék. Művei felől is kérdezősködtek, mire Ruge csak sóhajjal válaszolhatott, miközben Bruno Bauer egyszersmind megint elevenen megjelent lelki szemei előtt. Mert hiszen még „összes művei" is mi egyebek voltak, mint többszörösen kinyomatott füzetek? És még csak nem is füzetek, hanem fűzött újságcikkek, és alapjában véve még csak nem is újságcikkek, hanem olvasmányainak összekuszált gyümölcsei? Itt megint történnie kellett valaminek, és Ruge két cikket írt a „Leader"-be,[223] ame-

* *V. ö. 132–138. old. – Szerk.*

lyekben a német demokrácia vázolásának ürügyével kijelentette, hogy Németországban most a „*humanizmus*" van napirenden, amelyet Ludwig Feuerbach és Arnold Ruge, a következő művek szerzője képvisel: 1. „Korunk vallása", 2. „A demokrácia és a szocializmus", 3. „A filozófia és a forradalom". Ez a három korszakalkotó mű, amely eddig egyetlen könyvkereskedésben sem kapható, nem egyéb – miként az magától értetődik –, mint nyomtatásban még meg nem jelent új címek Ruge tetszőleges régi dolgozataihoz. Egyidejűleg Ruge újra megkezdte napi penzumait, amikor is saját okulására, a német közönség hasznára és Brüggemann úr nagy rémületére olyan cikkeket fordított vissza németre, amelyek a „Kölnische Zeitung"-ból[59] a „Morning Advertiser"-be[224] kerültek volt. Nem éppen babérral koszorúzva visszavonult Ostende-ba, ahol megfelelő szabad ideje volt ahhoz, hogy a *német emigráció* világbölcs *Konfuciusának* szerepére készüljön.

Miként Gustav a zöldséget, miként Gottfried az érzületet, azonképpen Arnold a német *kispolgári* filiszterség *értelmét* vagy helyesebben *értelmetlenségét* képviseli. Ő nem nyit utat [Gasse] a szabadságnak, mint Arnold Winkelried,[225] ő a maga személyében „*szennycsatornája* [Gosse] a szabadságnak"; Ruge úgy áll ott a német forradalomban, mint a plakát bizonyos utcasarkokon: Itt szabad vizelni.

Végül újra visszatérünk kör- és kísérőlevelünkhöz. Füstbe ment, és a demokrata összegyház első kísérletéből semmi sem lett. Schramm és Gustav később kijelentették, ennek pusztán az a körülmény az oka, hogy Ruge nem tud sem franciául beszélni, sem németül írni. Aztán azonban a nagy férfiak újra munkához láttak,

„Chè ciascun oltra moda era possente,
Come udirete nel canto seguente."*

* – „Mert nagy volt mindenik és halhatatlan,
Mint nyomban meghalljátok most e dalban."[226] – *Szerk.*

VI

Gustavval egyidőben Svájcból Londonba érkezett Rodomonte[227] K. Heinzen is. K. Heinzen, aki évekig abból a fenyegetéséből élt, hogy kiirtja a „zsarnokságot" Németországban, a februári forradalom kitörése után arra a hallatlan merészségre vetemedett, hogy a Schusterinselen[228] megint megszemlélte a német földet, aztán Svájcba ment, ahol a biztonságos Genfből újra lehurrogta a „zsarnokokat és népelnyomókat", és megragadta az alkalmat arra a kijelentésre, hogy: „Kossuth nagy ember, de Kossuth megfeledkezett a durranóhiganyról". Heinzen a vérontástól való iszonyában a forradalom alkimistájává lett. Valamilyen robbanóerőről álmodott, amely az egész európai reakciót egy szempillantás alatt a levegőbe röpítené anélkül, hogy a bomba elhelyezőjének akár a kisujját is megégetné. Sajátságos ellenszenv élt benne a golyózáporban való séta, a közönséges hadviselés iránt, amelynél az érzület nem teszi az embert golyóállóvá. Brentano úr kormánya alatt még egy forradalmi utazást is megkockáztatott Karlsruhéba. Minthogy itt hőstetteiért nem lelt a várt jutalomra, először is elhatározta, hogy szerkeszteni fogja az „áruló" Brentano Moniteurjét*. Amikor azonban a poroszok előrenyomultak, kijelentette, Heinzen nem fogja magát „agyonlövetni" az áruló Brentanóért, és egy mintaszerű szabadcsapat utáni állandó hajszában, azzal az ürüggyel, hogy egy elit-alakulatot szervez, amelyben a politikai érzület és a katonai szervezettség egymást kölcsönösen kiegészíti, vagyis amelyben a katonai gyávaság politikai bátorságnak számít, visszakozó mozgást végzett, mígnem újból befutott Svájc ismert földjére. „Sophiens Reise von Memel nach Sachsen"[229] véresebben végződött, mint Rodomonte forradalmi utazása. Svájcba érkezvén kijelentette, hogy Németországban nincsenek többé férfiak, az igazi durranóhiganyt még nem fedezték fel, a háborút még nem viselik forradalmi érzülettel, hanem közönséges módon golyóval és puskaporral, s ő mármost Svájcot fogja

* „Karlsruher Zeitung". – *Szerk.*

forradalmasítani, minthogy Németországot feladja. Az idillikusan elzárt Svájcban és a nyakatekert zagyva nyelv mellett, amelyen itt beszélnek, Rodomonte német íróként, sőt veszedelmes férfiúként szerepelhetett. Elérte, amit akart. Kiutasították és a szövetségi állam költségén Londonba szállították. Rodomonte-Heinzen nem vett részt közvetlenül az európai forradalomban; de tagadhatatlanul sokoldalúan sürgött érte. Amikor kitört a februári forradalom, New Yorkban „forradalmi pénzalapokat" gyűjtött, hogy a haza segítségére siessen és egészen a svájci határig előretört. Amikor a márciusegyleti forradalom meghiúsult, a svájci szövetségi tanács számlájára Svájcból a Csatornán túlra vonult vissza. Megvolt az az elégtétele, hogy a forradalmat adóztatta meg előnyomulásáért és az ellenforradalmat visszavonulásáért.

Az olasz lovagi eposzokban minden pillanatban hatalmas, szélesvállú óriások jelennek meg, akik roppant fütykösökkel vannak felfegyverezve, de a harcban barbár nekivágásuk és rettenetes zajongásuk ellenére sohasem találják el ellenfelüket, hanem mindig csak a körülálló fákat. Ilyen ariostói óriás a politikai irodalomban Heinzen úr. A természettől ripők alakkal és nagy hústömeggel megajándékozva, küllemében hivatást látott arra, hogy nagy emberré legyen. Ez a súlyos testiség uralkodik egész irodalmi fellépésén, amely minden ízében testies. Ellenfelei mindig kicsinyek, törpék, akik bokájáig sem érnek, és akik fölött térdkalácsával néz át. De ahol arról van szó, hogy testileg kell fellépni, ott az „uomo membruto"* az irodalomba vagy a bíróságokhoz menekül. Ezért írt, alighogy angol földön biztonságban volt, értekezést az erkölcsi bátorságról. Ezért tűrte az óriás, hogy New Yorkban bizonyos Richter úr olyan sokáig és olyan sokszor elpáholja, míg a rendőrbíró, aki eleinte csak jelentéktelen pénzbírságot szabott ki, végül a törpe Richtert következetességének elismeréseként 200 dollár fájdalomdíj fizetésére ítélte. – E nagy testiségnek, amelyben minden egészséges, természetes kiegészítője az *egészséges emberi ész*, amelyet Heinzen úr a legnagyobb mértékben tulajdonít magának. Ennek az egészséges emberi észnek felel meg, hogy Heinzen mint „természetadta" lángelme semmit sem tanult, irodalomban és tudományban teljesen járatlan. Az egészséges emberi észnél fogva, amelyet „sajátos éleselméjűségének" is nevez, és amellyel Kossuthot biztosította, hogy „az eszmék legszélső határáig nyomult előre", csak hallomásból vagy az újságokból tanul, ezért állandóan elmarad korától és mindig az irodalomnak néhány éve már levetett öltönyét hordja, míg az új, a modern ruházatot, amelybe még nem tudott beleszokni, erkölcstelennek

* – „tagbaszakadt férfiú" – *Szerk.*

és elvetendőnek nyilvánítja. De amit egyszer a magáévá tett, abban a lehető legteljesebb rendíthetetlenséggel hisz, az számára természetadta módon keletkezett, magától értetődő valamivé változik át, amit mindenkinek be kell látnia és amit csak a rosszakarat, az ostobaság vagy a szofisztika akarhat meg nem érteni. Az ilyen robusztus testnek és egészséges emberi észnek azután vaskos, derék *érzülettel* is kell bírnia, és nagyon is jól áll neki, ha ezt az érzülethajhászást a szélsőségig viszi. Heinzen ebben a szakmában nem marad el senki mögött. Minden alkalommal az érzületre hivatkozik, minden érvvel az érzületet szegezi szembe és mindenkit, aki nem érti meg őt, vagy akit ő nem ért meg, azzal intéz el, hogy nincs érzülete, és csupa rosszakaratból és gonosz szándékból letagadja a csillagot az égről. Ahrimán[230] ezen elvetemült hívei ellen múzsáját, a felháborodást hívja segítségül; szidalmaz, pattog, hetvenkedik, erkölcsöt prédikál, a legtragikomikusabb szentbeszédeket tajtékozza. Bizonyítja, mire viheti a gúnyirodalom, ha olyan ember kezébe jut, akitől Börne elméssége és irodalmi műveltsége egyaránt távol áll. Amilyen a múzsája, olyan a stílusa. Örökös ki a zsákból furkósbot[231], de közönséges furkósbot, amelyen még a görcsös kinövések sem eredetiek és szúrósak. Csak ahol valami tudományos dolog kerül vele szembe, torpan meg egy pillanatra. Úgy jár, mint a billingsgate-i halaskofa, akivel O'Connell szitokpárbajba bocsátkozott, és akit menten elnémított, amikor hosszú szitokáradatára így felelt: Te vagy mindez, és még sokkal több; te egy triangulus isosceles* vagy, te egy paralelepipedon** vagy!

Heinzen úr korábbi élményeiről el kell mondanunk, hogy a holland gyarmatokon, ha nem is tábornokká, de őrmesterré lépett elő – oly mellőzés ez, amiért a hollandokat később mindig érzület nélküli nemzetként kezelte. Később megint ott találjuk Kölnben al-adószedőként; ebben a minőségében írt egy vígjátékot, amelyben egészséges emberi esze hasztalanul fáradozott a hegeli filozófia kigúnyolásán.[232] Jobban otthon volt a „Kölnische Zeitung" helyi pletykáiban, a vonal alatt[233], ahol súlyos szavakat ejtett a kölni Karneválegylet[234] viszálykodásairól, arról az intézményről, amelyből Köln összes nagy férfiai származtak. Saját és apja, Heinzen erdész szenvedései, melyeket a fölöttesek elleni harcban elviseltek, a szemében – ahogy ez az egészséges emberi ésszel minden kis személyi konfliktus esetén történni szokott – világtörténeti események rangjára emelkedtek. Ezeket az eseményeket írta le Heinzen „Preussische Bürokratie" című könyvében, amely mélyen Venedey műve[235] alatt áll és nem tartalmaz egyebet, csak az

* – egyenlő szárú háromszög – *Szerk.*

** – három párhuzamos síkpár által határolt test – *Szerk.*

alantas hivatalnok panaszait a magasabb hatóságok ellen. Emiatt a könyv miatt sajtóper indult ellene; jóllehet legföljebb hathónapi börtön sújthatta, veszélyeztetve látta a fejét és Brüsszelbe menekült. Innen követelte, hogy a porosz kormány ne csak szabad elvonulást engedélyezzen neki, hanem szüntesse meg az ő kedvéért az egész francia bírósági eljárást[236] és közönséges vétségért esküdtek elé állítsa. A porosz kormány körözőlevelet bocsátott ki ellene; erre ő a porosz kormány elleni „körözőlevéllel" válaszolt, amelyben egyebek között az erkölcsi ellenállást és az alkotmányos monarchiát hirdette, a forradalmat pedig erkölcstelennek és jezsuitának nyilvánította. Brüsszelből Svájcba ment. Svájcban ott találta, mint már föntebb láttuk, Arnold barátját és tőle filozófiáján kívül a gazdagodás nagyon hasznos módját is megtanulta. Amint Arnold igyekezett elsajátítani ellenfeleinek eszméit a velük folytatott polémia során, úgy Heinzen most megtanulta, hogy ilyen, számára új gondolatokat, míg harcolt ellenük, sajátjává *szidalmazza*. Alighogy ateista lett, igazi prozelita buzgósággal tüstént dühös polémiát kezdett a szegény öreg Follen ellen, mert ez nem érezte magát indíttatva arra, hogy minden indíték nélkül öreg napjaira ateistává legyen. A svájci föderatív köztársaság, amelybe most orrával beleütközött, az egészséges emberi észt odáig fejlesztette, hogy Heinzen most ezt a föderatív köztársaságot Németországban is be akarta vezetni. Ugyanez az egészséges emberi ész ahhoz a következtetéshez jutott, hogy ez nem lehetséges forradalom nélkül, és így Heinzen forradalmárrá lett. Most kereskedni kezdett pamfletekkel, amelyek a legotrombább svájci parasztnyelven azonnali „üss szét" jelszót és a fejedelmekre, akiktől a világ minden nyomorúsága származik, halált hirdetett. Bizottságokat keresett Németországban e röpiratok nyomdaköltségének előteremtésére és terjesztésükre, ehhez aztán önként egy kiterjedt koldulóipar csatlakozott, amelyben a párttagokat előbb kiaknázták, aztán lehordták. Erről közelebbit az öreg Itzstein tud mondani. E röpiratok által Heinzen jó hírnevet szerzett magának a német borügynököknél, akik őt mindenütt vitéz „ütőnek" kürtölték ki.

Svájcból Amerikába ment, ahol, jóllehet svájci parasztstílusa révén itt igazi költőnek számított, sikerült neki a New York-i gyorspostát [„Schnellpost"[237]] rövid idő alatt agyonlovagolnia.

Amikor a februári forradalom következtében visszatért Európába, táviratokat küldött a „Mannheimer Abendzeitung"-nak[238] a nagy Heinzen megérkezéséről, és brosúrát tett közzé Lamartine ellen,[239] bosszúból, amiért ez – akárcsak az egész kormány –, annak ellenére, hogy az amerikai németek képviselőjeként mandátuma volt, nem vett róla tudomást. Poroszországba nem akart visszamenni, mert márciusi forradalom és amnesztia

ellenére fejét ott még mindig veszélyeztetettnek látta. A nép hívását várta. Minthogy ez nem történt meg, a távolból Hamburgban akarta magát a frankfurti parlamentbe beválasztatni: Minthogy rossz szónok, annál hangosabban fog szavazni – de megbukott.

Mikor a badeni felkelés befejezése után Londonba érkezett, nagyon megbotránkozott azokon a fiatal embereken, akik miatt a forradalom *előtti* és forradalom *utáni* nagy embert elfelejtik, és akik ezt a nagy embert elfelejtik. Ő mindig csak l'homme de la veille vagy l'homme du lendemain volt, soha l'homme du jour vagy éppen de la journée.* Minthogy az igazi durranóhiganyt még mindig nem fedezték fel, új eszközöket kellett a reakció ellen felhajtani. Kétmillió fejet követelt tehát, hogy diktátorként bokáig gázolhasson a – mások által kiontandó – vérben. Alapjában véve csak arról volt szó, hogy botrányt okozzon; a reakció saját költségén Londonig szállíttatta, most Angliából való kiutasítás révén szállíttassa ingyen még tovább New Yorkig. A coup** nem sikerült és nem járt további következményekkel, csak azzal, hogy a francia radikális lapok bolondnak nyilvánították ezt az embert, aki kétmillió fejet követel, mert a sajátját sohasem kockáztatta. De hogy az ügyre feltegye a koronát, ezt az egész vérszomjas és vérben gázoló cikket közzétette – a braunschweigi exherceg „Deutsche Londoner Zeitung"-jában, természetesen készpénzfizetés ellenében.

Gustav és Heinzen hosszú idő óta tisztelték egymást. Heinzen Gustavot bölcsnek, Gustav pedig Heinzent vitéznek tüntette fel. Heinzen alig tudta bevárni az európai forradalom végét, hogy „a német demokrata *emigrációban* uralkodó kártékony egyenetlenségnek" véget vessen, és március előtti üzletét újra megnyissa. A német forradalmi pártnak programot írt, és azt mint tervezetet és javaslatot vitára bocsátotta. A program azzal tűnt ki, hogy külön minisztériumot talált fel „a nyilvános játszóterek, küzdőterek" (golyózápor nélkül) „és kertek más ügyeknél nem kevésbé fontos ágazata számára", továbbá azzal a határozattal, hogy „a férfinemnek előjogait nevezetesen a házasságban" (különösen a háború rohamtaktikájában is, lásd Clausewitz) „eltörlik". Ez a program – valójában csupán Heinzennek egy diplomáciai jegyzéke Gustavhoz, minthogy egyébként a kutya sem ugatott utána – az egyesítés helyett ellenkezőleg a két kappan azonnali szakítását idézte elő. Heinzen „a forradalmi átmeneti időre" egyetlen diktátort kívánt,

* – a tegnap embere vagy a holnap embere volt, soha a mának, vagy éppen a napnak a hőse – *Szerk.*

** – cselfogás – *Szerk.*

akinek méghozzá porosznak kell lennie és – fűzte hozzá, nehogy félreértés eshessék –: „a diktatúrára nem lehet katona elhivatva". Gustav ellenben hármas diktatúrát kívánt, amelyben rajta kívül legalább két badeninak kell lennie. Tetejébe Gustav felfedezni vélte, hogy Heinzen az elhamarkodva közzétett programban egy „eszmét" tőle lopott el. Így szétesett ez a második egyesülési kísérlet, és Heinzen, a világtól teljességgel félreismerten, visszalépett homályába, míglen az angol földet tűrhetetlennek találta és 1850 őszén elvitorlázott New Yorkba.

VII

Gustav és a lemondás kolóniája

Miután a fáradhatatlan Gustav még azt a hiábavaló kísérletet tette, hogy Friedrich Bobzinnal, Habbeggal, Osswalddal, Rosenblummal, Cohnheimmal, Grunichhal és más „kiemelkedő" férfiakkal egy *központi menekültbizottságot* alkosson, útnak indult Yorkshire-ba. Arról volt ugyanis szó, hogy itt egy varázskert virágozzék fel, amelyben nem a bűn, miképp Alcina[240] kertjében, hanem az erény uralkodik majd. Tudniillik egy öreg humorkedvelő angol, akit Gustavunk elméleteivel untatott, szaván fogta, és Yorkshire-ban néhány hold lápföldet utalt ki részére azzal a kifejezett feltétellel, hogy ott megalapítja a „lemondás kolóniáját", olyan telepet, ahol hús, dohány és szeszes italok élvezete a legszigorúbban tilos, csak a növényi táplálékot tűrik meg, és minden telepes köteles reggeli imaként egy fejezetet elolvasni Struve „Staatsrecht"-jéből[241]. Ezenkívül a telepnek saját munkájával kell magát eltartania. Amaliejának, Schnauffernak, a sváb sárgaviolának és más híveinek kíséretében Gustav Istenben bízva kivonult, és megalapította a „lemondás kolóniáját". Erről a kolóniáról el kell mondanunk, hogy csekély „jólét" uralkodott benne, de nagy műveltség és teljes „szabadság" az unatkozásra és lesoványodásra. Egy szép reggelen Gustav hatalmas összeesküvést fedezett fel. Kísérői, akik nem osztoztak kérődző alkatában, és akik undorodtak a növényi tápláléktól, elhatározták, hogy háta mögött levágják az egyetlen tehenet, amelynek teje a „lemondás kolóniája" fő bevételi forrását jelentette. Gustav összecsapta feje fölött két kezét, keserű könnyeket ejtett élőlény-társukkal szemben tanúsított ezen álnokságon, felháborodva feloszlottnak nyilvánította a kolóniát és elhatározta, hogy nedves kvékerré[242] lesz, hacsak ezúttal nem sikerül a „Deutscher Zuschauer"-t Londonban újra életre hívnia, vagy egy „ideiglenes kormányt" alapítania.

VIII

Arnold, akinek az ostende-i visszavonultság sehogy sem volt ínyére, és aki a közönség előtti „ismételt megjelenésre" vágyott, értesült Gustav balesetéről. Elhatározta, hogy azonnal visszasiet Angliába és Gustav vállára támaszkodva az európai demokrácia pentarkájává[243] kapaszkodik fel. Közben ugyanis megalakult az Európai Központi Bizottság[244], amely Mazziniból, Ledru-Rollinból és Daraszból állott, és amelynek lelke Mazzini volt. Ruge itt üres állást szimatolt. Mazzini a „Proscrit"-jában[245] szerepeltethette ugyan német munkatársként az általa kitalált Ernst Haug tábornokot,* de teljes ismeretlensége folytán tisztesség okából nem nevezhette ki Központi Bizottságának tagjává. Rugénk tudott arról, hogy Gustav Svájcból eredőleg kapcsolatban állott Mazzinival. Ő ugyan a maga részéről ismerte Ledru-Rollint, de az a balszerencséje volt, hogy Ledru-Rollin nem ismerte őt. Arnold tehát Brightonban ütötte fel sátrát, kényeztette és dédelgette a gyanútlan Gustavot, megígérte, hogy egy „Deutscher Zuschauer"-t indít vele Londonban, sőt közösben és a maga költségére megjelenteti a Rotteck–Welcker-féle „Staatslexikon" demokratikus kiadását is. Egyidejűleg a német helyi laphoz, amelyet elvének megfelelőleg mindig kéznél tartott (ezúttal a sors a fénybaráti Dulon lelkész „Bremer Tageskronik"-jára[246] esett), bevezette Gustavot mint nagyembert és mint munkatársat. Kéz kezet mos. Gustav bevezette Arnoldot Mazzinihoz. Minthogy pedig Arnold teljesen érthetetlenül beszél franciául, senki sem gátolhatta meg abban, hogy Mazzininak Németország legnagyobb férfiaként és különösen „gondolkodójaként" mutassa be magát. A dörzsölt olasz fanatikus első pillantásra felismerte, hogy Arnold az az ember, akire neki szüksége van, az homme sans conséquence**, akire rábízhatja pápaellenes bulláinak német ellenjegyzését. Így Arnold Ruge az ötödik kerék

* *V. ö. 294. old. – Szerk.*

** – jelentéktelen ember – *Szerk.*

lett az európai központi demokrácia államszekerén. Mikor egy elzászi megkérdezte Ledrut, hogy jutott eszébe egy ilyen „bête"-tel* szövetkezni, Ledru nyersen válaszolt: „C'est l'homme de Mazzini."** Mikor Mazzinit megkérdezték, miért állott szóba Rugéval***, egy ilyen tökéletesen gondolatszegény emberrel, ravaszul így felelt: „C'est précisément pourquoi je l'ai pris"°. Mazzininak megvolt minden oka rá, hogy gondolatokkal bíró embereket távol tartson magától. Arnold Ruge azonban olyannak látta magát, mint aki saját eszményét is felülmúlta, és egy pillanatra még Bruno Bauert is elfeledte.

Amikor Mazzini első kiáltványát kellett aláírnia, bánatosan gondolt vissza azokra az időkre, amikor Leo professzor előtt Hallében és az öreg Follen előtt Svájcban az első esetben szentháromsághivőnek, a másodikban pedig humanista istentagadónak mutatkozott. Most arról volt szó, hogy Mazzinival az *Isten* mellett nyilatkozzék a fejedelmekkel szemben. Ámde Arnoldunk filozófiai lelkiismerete már jelentékenyen demoralizálódott Dulonnal és más lelkészekkel ápolt kapcsolata útján, akik előtt filozófusként szerepelt. A vallás iránt általában táplált bizonyos gyengéjétől Arnoldunk a legjobb időszakaiban sem tudott szabadulni, és ráadásul „becsületes tudata" is azt súgta neki: írd alá, Arnold! Paris vaut bien une messe.[247] Ingyen nem lesz az ember ötödik kerék Európa in partibus[2] ideiglenes kormányának szekerén. Gondold meg, Arnold! Minden tizennégy nap aláírni egy kiáltványt, méghozzá mint „membre du parlement allemand°°", Európa legnagyobb embereinek társaságában. És verejtékben fürödve Arnold aláírja. Sajátságos kuriózum, mormolja. Ce n'est que le premier pas qui coûte.°°° Ezt a mondatot az előző este felírta jegyzetkönyvébe. Arnold azonban még nem érkezett el megpróbáltatásainak végéhez. Miután az Európai Központi Bizottság egész sereg kiáltványt intézett Európához, franciákhoz, olaszokhoz, vízipolyákokhoz[248] és románokhoz, most, mivel éppen lejátszódott a nagy csata Bronzellnál[249], sor került *Németországra*. Mazzini megtámadta vázlatában a németeket a kozmopolitizmus hiánya és sajátlag az olasz szalámiárusok, kintornások, cukrászok, mormotahajtók, egérfogó-kereskedők iránt tanúsított pökhendiség miatt. Arnold ezt megrendülve elismerte. Mi több, késznek nyilatkozott Welschtirolt és Isztriát

---

* – „barommal" – *Szerk.*

** – „Mazzini embere" – *Szerk.*

*** *Az eredetiben:* Ledruvel. – *Szerk.*

° – „Éppen ezért választottam" – *Szerk.*

°° – „a német parlament tagja" – *Szerk.*

°°° – Csak az első lépés nehéz. – *Szerk.*

átengedni Mazzininak. De ez nem volt elég. Nemcsak hogy a lelkére kellett beszélnie a német nemzetnek, hanem meg kellett ragadnia a gyönge oldalán is. Arnold parancsot kapott, hogy ezúttal legyen véleménye, minthogy ő képviseli a német elemet. Úgy érezte magát, mint Jobs kandidátus.[250] Aggódva vakarta a fülét és hosszas fontolgatás után kidadogta: „Tacitus kora óta hallatják a német bárdok a baritont és télen az összes hegyeken tüzet gyújtanak, hogy a lábukat melegítsék azon." A bárdok, a bariton és a tűz az összes hegyeken! Ha ez nem állítja talpra a német szabadságot! somolygott Mazzini. A bárdok, a bariton, az összes hegyeken lobogó tűz és a német szabadság a német nemzetnek szánt douceur* gyanánt a kiáltványba kerültek.[251] Arnold Ruge saját csodálkozására megállta a vizsgát és először értette meg, mily kevés bölcsesség kormányozza a világot. Ettől a pillanattól kezdve még inkább megvetette Bruno Bauert, aki már ifjúkorában 18 súlyos kötetet írt.

Mialatt Arnold az Európai Központi Bizottság nyomában Istennel Mazziniért és a fejedelmek ellen *háborús* kiáltványokat írt alá, azalatt a *békemozgalom* Cobden égisze alatt elharapózott nemcsak Angliában, hanem grasszált még az Északi-tengeren túl is, úgyhogy Majna-Frankfurtban Elihu Burritt, ez a szélhámos jenki, Cobdennal, Jauppal és Girardinnal és Ka-gi-ga-gi-wa-wa-be-ta indiánnal békekongresszust rendezhetett.[252] Arnoldunknak minden tagja viszketett, hogy ez alkalommal is végbe vigye „ismételt megjelenését" és egy kiáltványt bocsásson ki magából. Tehát kinevezte magát a frankfurti gyűlés levelező tagjának, és egy fölötte zavaros békekiáltványt küldött neki, amelyet Cobden beszédeiből a maga spekulatív pomerán nyelvére jegyzetelt át. Arnoldot különböző németek figyelmeztették az ellentmondásra háborús központi bizottsági magatartása és békekiáltványos kvékersége között. Erre így szokott válaszolni: „Hát ezek éppen az ellentmondások. Ez a dialektika. Ifjúkoromban Hegelt tanulmányoztam." „Becsületes tudata" azonban megnyugtatta. hogy Mazzini nem ért németül, és ezért könnyű port hinteni a szemébe.

Arnold Mazzinihoz való viszonyának megerősítését ígérte ezenkívül az éppen akkoriban Hullban partra szálló *Harro Harring* pártfogása. Benne új, fölöttébb jellemző karakter lép a színre.

* – édesítő; kárpótlás; mézesmadzag – *Szerk.*

IX

Az 1849–52-es nagy demokrata emigrációs színjátékot már tizennyolc évvel korábban megelőzte egy előjáték: az 1830–31. évi demagóg-emigráció. Ha elég hosszú idő telt is el ahhoz, hogy ezt az első emigrációt legnagyobbrészt kiszorítsa a színtérről, mégis akadtak mindig egyes méltó maradványai, akik a világ folyásával és az eredménnyel sztoikus módon nem törődve folytatták agitációs mesterségüket, világot átfogó terveket kovácsoltak, ideiglenes kormányokat alakítottak és jobbra és balra proklamációkat röpítettek világgá. Tiszta sor, hogy e régi, tapasztalt szélhámosok ügyismeretben szükségképpen mérhetetlen fölényben voltak az ifjabb utánpótlással szemben. Éppen ez az ügyismeret, amelyet a konspirálásban, kombinálásban, intrikálásban, proklamálásban, félrevezetésben és szereplésben, valamint előretolakodásban tizennyolc évi gyakorlattal szereztek, adta meg Mazzini úrnak azt a hetykeséget és biztonságot, amellyel – efféle dolgokban kevésbé járatos három strómannal a háta mögött – az Európai Demokrácia Központi Bizottságának kiálthatta ki magát.

Ezek a viszonyok *Harro Harring* barátunkat mindenkinél kedvezőbb helyzetbe hozták ahhoz, hogy az emigrációs agitátor típusává fejlessze ki magát. És csakugyan ő lett az a mintakép, amelyet a számkivetés összes nagyjai, az összes Arnoldok, Gustavok, Gottfriedok többé-kevésbé tudatosan és több-kevesebb szerencsével buzgón követnek és amelyet, ha kedvezőtlen körülmények nem jönnek közbe, talán utolérnek, de aligha fognak felülmúlni.

Harro, aki, miként Caesar, nagy tetteit maga írta meg (London 1852),[253] „a Cimber-félszigeten"[254] született, és ahhoz a jövőbe látó északfríz fajtához tartozik, amely már dr. Clement által bebizonyíttatta, hogy a világ összes nagy nemzetei tőle erednek.

„Már kora ifjúságában" igyekezett „a népek ügye iránti lelkesedését tettel bizonyítani", amennyiben 1821-ben *Görögországba* ment.[255] Látjuk, hogy Harro barátunk már korán megsejtette magában azt a hivatást, hogy

mindenütt ott legyen, ahol valamilyen zűrzavar van. Később „sajátságos végzet folytán az abszolutizmus forrásához, a cár közelébe vetődött, és kiismerte az alkotmányos monarchiát a maga jezsuitizmusában, *Lengyelországban*". Tehát Lengyelországban is harcolt Harro a szabadságért. De „Európa történetének válsága Varsó eleste után mély gondolkodásba ejtette" és e gondolkodás „a nemzetiség demokráciájának" eszméjéhez vezette, amelyet azonnal „dokumentált is írásművében: »*Die Völker*«, Strasbourg, 1832 márciusában". Erről az írásműről meg kell említenünk, hogy a hambachi ünnepségen[256] majdnem idézték. Egyidejűleg kiadta „köztársasági verseit: »Vércseppek«; »*Saul* király története, avagy a monarchia«; »*Férfihang* Németország egységéhez«", és szerkesztette a „Deutschland"[257] c. folyóiratot Strasbourg-ban. Mindezeket, sőt még a jövőbeli írásműveit is 1831 november 4-én az a váratlan szerencse érte, hogy a szövetségi gyűlés betiltotta őket. Csak ez hiányzott még a derék harcosnak, csak most tett szert a megérdemelt jelentőségre és ugyanakkor a mártírrá avatásra. Így hát felkiálthatott: „Irataim nagyon elterjedtek és erős visszhangra találtak a nép szívében. Legnagyobbrészt *ingyen* kerültek szétosztásra. Néhánynak a kinyomatási költségei soha meg nem térültek számomra."

De új dicsőség állott előtte. Már 1831 novemberében hasztalanul próbálta őt Welcker úr hosszú levélben „a konstitucionalizmus *függőleges horizontjához* megtéríteni". Ekkor Malten úr, aki ismert porosz ügynök volt külföldön, 1832 januárjában felkereste azzal az ajánlattal, hogy lépjen porosz szolgálatba. Mily kétszeres elismerés még az ellenfél részéről is! Elég az hozzá, Malten ajánlata nyomán felébredt benne „önkéntelenül is az a gondolat, hogy e dinasztikus árulással szemben a skandináv nemzetiség eszméjét életre hívja", és „ettől az időtől kezdve újra életre kelt legalább a Skandinávia *szó*, amelynek, úgy látszott, évszázadok óta nyoma veszett". Ilymódon mármost a mi söderjyllandi északfrízünk[258], aki maga sem tudta, hogy német-e vagy dán, legalább egy fantasztikus nemzetiséghez jutott, aminek első eredménye az volt, hogy a hambachiak tudni sem akartak róla többé.

Ezen események után Harro befutott ember volt. Görögország és Lengyelország szabadságának veteránja, a „nemzetiség demokráciájának" kitalálója, a „Skandinávia szó" újrafelfedezője, a szövetségi gyűlés tilalma által elismert költő, gondolkodó és újságíró, mártír és még az ellenféltől is becsült nagyember, akinek birtoklásáért konstitucionalisták, abszolutisták és republikánusok tülekedtek, emellett üresfejű és eléggé konfúzus ahhoz, hogy a saját nagyságában higgyen – mi hiányzott még boldogságához? De hírne-

vével a követelmények is nőttek, amelyeket Harro mint szigorú férfiú önmagával szemben támasztott. Hiányzott egy nagy mű, amely szórakoztató és népszerű formában művészien összefoglalja a szabadság nagy tanait, a demokrácia, a nemzetiség eszméjét, az előtte felderengő Ifjú Európa összes magasztos szabadságtörekvéseit. Csakis elsőrangú költő és gondolkodó nyújthatott ilyen művet, és ez az ember csak Harro lehetett. Így született meg „a »Nép« c. drámai ciklus" három első darabja; a ciklus „összesen tizenkét darab; ebből egy dán nyelven" – oly mű ez, amelynek a szerző élete tíz évét szentelte. Sajnos e tizenkét darabból tizenegy „mostanáig kézirat".

Ám a múzsákkal való édes kapcsolat nem tartott sokáig. „1832–33 telén Németországban mozgalmat készítettek elő, amely a tragikus frankfurti zavargással kudarcba fulladt. Rám bízták, hogy az április 6-ról 7-re virradó éjjel Kehl erődöt" (?) „elfoglaljam. Emberek és fegyverek készenlétben voltak." Sajnos, a dologból semmi sem lett, és Harro Franciaország belsejébe kényszerült húzódni, ahol megírta a „*Worte eines Menschen*"-t. Onnan a szavojai hadjárathoz fegyverkező lengyelek Svájcba hívták, ahol „vezérkaruk szövetségese" lett, megírta a „Nép" drámai ciklusnak két darabját, és megismerkedett Genfben Mazzinival. A lengyel, francia, német, olasz és svájci kalandorok egész gyülevész bandája a nemes Ramorino vezényletével aztán végbevitte az ismert szavojai betörést.[259] Ebben a hadjáratban Harrónk érezte „életének és tetterejének értékét". Minthogy azonban a többi szabadságharcos éppen annyira érezte „élete értékét", mint Harro, „tetterejükről" pedig alkalmasint nagyon kevés illúziót tápláltak, a dolog rossz véget ért, és szétverve, szétrongyolódva és szétugrasztva tértek vissza Svájcba.

Csak ez a hadjárat hiányzott még ahhoz, hogy az emigrált lovagseregnek félelmetessége teljes tudatát adja meg a zsarnokokkal szemben. Amíg a júliusi forradalom utóhatásai még egyes felkelésekben törtek ki Franciaországban, Németországban vagy Olaszországban, amíg még állt mögöttük valaki, addig a mi emigrált hőseink csak atomoknak érezték magukat a mozgó tömegben – igaz, hogy többé-kevésbé kitüntetett vezérlő atomoknak, de végtére mégiscsak atomoknak. Ámde olyan mértékben, amint ezek a felkelések vesztettek erejükből, amint a „pulyák", a „lanyhák", a „kishitűek" nagy tömege a puccs-szélhámosságtól visszahúzódott, amint lovagjaink magányosaknak érezték magukat, olyan mértékben emelkedett önérzetük is. Ha egész Európa gyáva, ostoba és önző lett, mennyire kellett emelkedniök saját önbecsülésükben e hűségeseknek, akik a zsarnokgyűlölet szent tüzét fölkenten táplálták keblükben és az erény és szabadságszeretet nagy korszakának hagyományait egy erőteljesebb nemzedék számára meg-

őrizték! Hiszen ha ők is hűtlenek lennének, a zsarnokok mindörökre biztonságban maradnának. Ilyen módon, akárcsak az 1848-as demokraták, minden vereségből új, győzelembiztos tudatot merítettek és amellett mind jobban és jobban kóbor Don Quijotékká váltak, kétes bevételi forrásokkal. Erre az álláspontra eljutva hozzáfoghattak legnagyobb nagy tettükhöz, nevezetesen az „Ifjú Európa"[260] megalapításához, amelynek Mazzini szerkesztette testvériesülési aktáját 1834 április 15-én Bernben aláírták. Harro belépett mint „a Központi Bizottság kezdeményezője, az Ifjú Németország és az Ifjú Itália fogadott tagja és egyúttal a skandináv ág képviselője", amelyet „még ma is képvisel".

A testvériesülési aktának ez a dátuma jelenti hősünk számára a nagy korszakot, amelytől előre és hátrafelé számítódik az idő, mint eddig Krisztus születésétől kezdve. Ez életének tetőpontja. Kodiktátora volt Európának in partibus, és bár a világ nem ismeri, mégis a világ egyik legveszedelmesebb embere. Senki sem állt mögötte, csak számos kinyomatlan műve, néhány német kézműves Svájcban és egy tucat lezüllött politikai iparlovag – de hiszen éppen ezért mondhatta, hogy minden nép vele tart. Ez éppen minden nagy embernek a lényege, hogy a jelen félreismeri őket és hogy a jövő éppen ezért az övék. És ezt a jövőt – Harrónk a testvériesülési aktában fekete-fehéren a tarisznyájában vitte magával.

Most azonban megkezdődött Harro hanyatlása. Első bánata az volt, hogy „az Ifjú Németország 1836-ban különvált az Ifjú Európától". De Németország ezért meg is fenyíttetett. Ugyanis e különválás következtében „1848 tavaszán Németországban egy nemzeti mozgalom tekintetében *semmi sem volt előkészítve*", és emiatt ért minden oly siralmas véget.

Sokkal súlyosabb fájdalma támadt azonban Harrónknak a most keletkező kommunizmusból. Itt megtudjuk, hogy a kommunizmus feltalálója nem más volt, mint „a berlini cinikus Johannes Müller, egy Poroszország politikájáról szóló nagyon érdekes röpirat szerzője, Altenburg 1831", aki Angliába ment, ahol „nem maradt számára más hátra, mint hogy a Smithfield Marketen már kora hajnalban a disznókat őrizze". A kommunizmus csakhamar kezdett elharapózni a Franciaországban és Svájcban élő német kézművesek között, és Harrónk számára nagyon veszélyes ellenséggé lett, minthogy ezzel írásainak egyetlen eladási forrása eldugult. Ez a „kommunisták közvetett cenzúrája", amelytől a szegény Harrónak még ma is, és épp most, az eddiginél többet kell szenvednie, mint bánatosan elismeri és „mint a »Dinasztia« c. drámájának sorsa bizonyíthatja".

A kommunisták e közvetett cenzúrájának még az is sikerült, hogy Harrónkat elűzze Európából, és így ő elment Rio de Janeiróba (1840), s egy ideig

ott élt mint festő. „Lelkiismeretesen mindenütt figyelemmel kísérve korát" itt egy művet nyomatott ki: „»Poesie eines Skandinaven« (2000 pld.), amely azóta tengeri utasok között terjesztve mintegy az óceán olvasmányává lett." De „az Ifjú Európa iránti aggályos kötelességtudatból", sajnos, csakhamar visszatért Európába, „elsietett Mazzinihoz Londonba és csakhamar átlátta a veszélyt, amely Európa népei ügyét a kommunizmus révén fenyegeti".

Új tettek vártak rá. A Bandiera testvérek itáliai expedíciójukra készülődtek.[261] Hogy ezt támogassa és hogy a despotizmust diverzióba bonyolítsa, Harro „visszament Dél-Amerikába, hogy Garibaldival karöltve a népek jövőjének eszméjét a Dél-Amerikai Egyesült Államok megalapításával tőle telhetőleg előrevigye". De a despoták előre megsejtették küldetését, és Harro kereket oldott. Elvitorlázott New Yorkba. „Az óceánon szellemileg nagyon tevékeny voltam és egyebek között megírtam »Az eszme hatalmá«-t – a »Nép« c. drámai ciklushoz tartozó drámát – szintén mindmáig csak kézirat!" New Yorkba magával hozta Dél-Amerikából a „Humanidad" egy ottani állítólagos szervezetének megbízólevelét, s mint e szervezet képviselője New Yorkban vitába szállt azokkal, akik ott magukat kommunistáknak nevezték.

A februári forradalom híre egy francia írásműre lelkesítette: „La France réveillée"*, és mialatt Európa felé hajózott, „honszeretetemet újra néhány »Skandinávia«-költeménnyel bizonyítottam".

Majd Schleswig-Holsteinba ment. Itt „huszonhét évi távollét után példátlan zavart talált a nemzetközi jogra, demokráciára, köztársaságra, szocializmusra és kommunizmusra vonatkozó fogalmak tekintetében, amelyek mint rothadt széna és szalma hevertek a pártdüh és a nemzeti gyűlölet Augiász-istállójában". Nem csoda, hiszen „politikai írásaim, valamint 1831 óta minden törekvésem és működésem hazám e határtartományaiban idegen és ismeretlen maradt". Az augustenburgi párt[262] tizennyolc év óta a conspiration du silence** erejével elnyomta őt. Hogy e bajon segítsen, kardot, puskát, négy pisztolyt és hat tőrt aggatott magára és felszólítást adott ki egy szabadcsapat alakítására, de hiába. Különböző kalandok után végül Hullban partra vetődött. Itt sietett két nyílt levelet intézni a schleswig-holsteiniakhoz és a skandinávokhoz meg a németekhez és – mint mondják – két londoni kommunistának a következő tartalmú üzenetet küldte: „Tizenötezer norvégiai munkás nyújt nektek általam

* – „A felébredt Franciaország" – *Szerk.*
** – elhallgatás összeesküvése; szándékos elhallgatás – *Szerk.*

testvéri kezet." E különös felhívás ellenére a testvériesülési akta folytán nemsokára megint az Európai Központi Bizottság csendestársa lett és „éjjeliőr és bérszolga Gravesendben a Temze partján, ahol egy fiatal ügynökség részére kilenc különböző nyelven hajóskapitányokat kellett volna fognom, mígnem feltették, hogy csalok, ami a filozófus Johannes Müllerrel mint disznópásztorral legalább nem esett meg".

Tettekben dús életét Harro a következő összefoglalásban summázza: „Könnyű lenne kiszámítani, hogy költeményeimen kívül német nyelvű írásműveim több mint 18 000 példányát (10 sillingtől 3 márkáig terjedő eladási árat véve hamburgi árfolyamon, tehát körülbelül 25 000 márka értékű könyvet) adtam a demokrata mozgalomnak; ezek nyomdaköltségei számomra sohasem térültek meg, annál kevésbé húztam belőlük jövedelmet létfenntartásomhoz."

Ezzel befejezzük a söderjyllandi Manchából való demagóg hidalgónk kalandjait. Görögországban éppúgy, mint Brazíliában, a Visztula mellett éppúgy, mint a La Plata mellett, Schleswig-Holsteinban éppúgy, mint New Yorkban, Londonban éppúgy, mint Svájcban: hol az Ifjú Európa, hol a dél-amerikai „Humanidad" képviselője, hol festő, hol éjjeliőr és bérszolga, hol a saját írásaival házaló; ma a vízipolyákok között, holnap gauchók[263], holnapután hajóskapitányok között; félreismerve, elhagyatva, mellőzve, de mindenütt a szabadság kóbor lovagja, aki lelke mélyéig megvet minden közönséges polgári kenyérkeresetet – hősünk minden időben, minden országban és minden körülmények között ugyanaz marad a konfúzióban, a követelődző tolakodásban, az önmagába vetett hitben, és az egész világgal dacolva azt fogja magáról mondani, írni és kinyomatni, hogy 1831 óta ő volt a világtörténelem fő hajtókereke.

X

Eddigi nem-remélt sikerei ellenére Arnold még nem ért fáradozásainak céljához. Mazzini kegyelméből Németország képviselőjeként köteles volt egyfelől ehhez a megbízatásához legalább a német emigráció jóváhagyását megszerezni, másfelől a Központi Bizottság elé olyan embereket vinni, akik alárendelték magukat az ő vezetésének. Azt állította ugyan, hogy Németországban „a népnek egy tisztán körülírt része áll a háta mögött", de ez a hátulsó rész nem kelthetett bizalmat Mazziniban és Ledruben, ameddig csak a rugei elülső részt láthatták. Egyszóval Arnoldnak valami „tisztán körülírt" uszály után kellett az emigrációban körülnéznie.

Ez időben jött Gottfried Kinkel Londonba és vele, vagy csakhamar utána több más száműzött, részben Franciaországból, részben Svájcból és Belgiumból: Schurz, Strodtmann, Oppenheim, Schimmelpfennig, Techow stb. Ezek az új jövevények, akik részben már Svájcban próbálkoztak ideiglenes kormányok alakításával, új életet hoztak a londoni emigrációba és a pillanat Arnoldunk számára kedvezőbbnek látszott, mint valaha. Ugyanekkor Heinzen megint átvette a „Schnellpost"-ot New Yorkban és így Arnold most a brémai lapocskán[246] kívül az óceánon túl is megrendezhette „ismételt megjelenését". Ha egyszer Arnold is megtalálná a maga Strodtmannját, utóbbi a „Schnellpost" 1851 elejétől megjelent számait felbecsülhetetlen anyagnak nyilvánítaná. Arról a végtelen unalmas fecsegésről, együgyűségről, aljasságról és hangyaszorgalmú fontoskodásról, amellyel Arnold guanóját lerakja, saját szemünkkel kell meggyőződnünk. Míg Heinzen őt európai nagyhatalomként mutatja be, Arnold az ő Heinzenét amerikai újság-orákulumnak teszi meg. Közli vele az európai diplomácia titkait, nevezetesen az emigráció világtörténetének naponkénti legújabb fordulatait. Arnold olykor mint névtelen londoni és párizsi levelező jelenik meg, hogy a nagy Arnold néhány fashionable movementját*

* – előkelő lépését – *Szerk.*

közölje az amerikai közönséggel. „Arnold Ruge megint bonckés alá veszi a kommunistákat." – „Arnold Ruge *tegnap*" (Párizsból keltezve, úgyhogy az időszámítás elárulja az öreg bohócot) „kirándult Brightonból Londonba." Majd „Arnold Ruge Karl Heinzenhez: Kedves barátom és szerkesztőm... Mazzini üdvözöltet... Ledru-Rollin *megengedi* neked, hogy a június 13-ról szóló írását lefordítsd" stb. Egy levél Amerikából erről a következőket jegyzi meg: „Ahogyan Ruge leveleiből (a »Schnellpost«-ban) látom, Heinzen (privátim) mindenféle furcsa történetet ír Rugénak lapja amerikai jelentőségéről, míg Ruge vele szemben nagy európai kormányként viselkedik. Valahányszor Ruge valami új fontos dolgot juttat el Heinzenhez, sohasem mulasztja el hozzáfűzni: Az Unió többi újságját felszólíthatod, hogy ezt vegyék át. Mintha bizony ezek, ha a hírt közlésre érdemesnek tartanák, Ruge felhatalmazására várnának. Mellékesen szólva, még soha sehol sem láttam e fontos dolgokat valahol is leközölve, dacára Ruge úr tanácsának és engedélyezésének." Ruge atya ezt a lapocskát és a „Bremer Tageskronik"-ot egyidejűleg arra használta fel, hogy az emigráció új jövevényeit hízelgésekkel megfogja: Most itt van Kinkel, a zseniális költő és hazafi; Strodtmann, a nagy író; Schurz, egy fiatalember, aki éppoly szeretetreméltó, mint amilyen vakmerő, azonkívül még számos kiváló forradalmi hadvezér stb.

Eközben, a Mazzini-félével szemben, egy *plebejusi* európai bizottság alakult, amely mögött az „alsó menekültréteg" és a legkülönbözőbb európai nemzetek emigrált söpredéke állott. A bronzelli csata idején kiáltványt bocsátott ki,[264] amelyet többek közt az alábbi kimagasló németek írtak alá: Gebert, Majer, Dietz, Schärttner, Schapper, Willich. Ez a különös franciasággal megfogalmazott ügyirat újdonság gyanánt közli, hogy a zsarnokok Szent Szövetsége[14] e pillanatban (1850 november 10.) egymilliónháromszázharmincezer katonát gyűjtött össze, akik mögött tartalékként még hétszázezer felfegyverzett fejedelmi szolga áll, s közli, hogy „a német lapok és a bizottság saját kapcsolatai" útján tudomást szerzett a varsói konferencia[265] titkos szándékairól, amelyek abban állanak, hogy Európa összes republikánusait legyilkolják, amihez aztán az elkerülhetetlen fegyverbe szólítás csatlakozik. Ennek a Fanon–Caperon–Gouté-kiáltványnak – mint a „Patrie"[266], amelyhez beküldték, nevezte – az ellenforradalmi sajtó részéről keserű gúnyt kellett elszenvednie. A „Patrie" „a dii minorum gentium* kiáltványának nevezte, amely csín és stílus nélkül

* – alsóbb rendbeli istenek – *Szerk.*

íródott, és csak olyan legszegényesebb szóvirágokkal rendelkezik, mint serpents és sicaires és égorgements*". Az „Indépendance Belge"[267] elmondja, hogy soldats les plus obscurs de la démocratie** fogalmazták, és ezek a szegény ördögök elküldték az ő londoni levelezőjének, pedig ez konzervatív újság. Ennyire vágyakoztak a nyomdafestékre; büntetésül nem akarja az aláírók nevét közölni. Hiába rimánkodtak a reakciónak, mégsem sikerült e nemes férfiaknak, hogy összeesküvőknek és veszélyeseknek ismerjék el őket.

Ez az új konkurrens vállalkozás Arnoldot kettőzött tevékenységre tüzelte. Most tehát megpróbált Struvéval, Kinkellel, R. Schramm-mal, Bucherral stb. egy „Volksfreund"-ot***, vagy, ha Gustav ragaszkodik hozzá, egy „Deutscher Zuschauer"-t megindítani. De az ügy megfeneklett. Egyrészt mert a többiek berzenkedtek Arnold protektorátusa ellen, másrészt a „tréfás" Gottfried készpénzfizetést kért, holott Arnold osztotta Hansemann nézetét, amely szerint pénzügyekben nem ismerünk tréfát.[268] Arnoldnak ez a vállalkozás még speciálisan arra kellett, hogy az olvasókört – német órások, jól fizetett munkások és kispolgárok klubját – sarc lerovására bírja, de ez sem sikerült.

Mégis nemsokára új alkalom nyílott Arnold „ismételt megjelenésére". Ledru és a francia emigrációban hozzá húzók a február 24-ét (1851) nem engedhették elmúlni anélkül, hogy az európai nemzetek „testvériesülési ünnepét" meg ne üljék, amelyen egyébként csak franciák és németek jelentek meg. Mazzini nem jött el és levélben mentette ki magát; Gottfried, aki jelen volt, felháborodva hazament, mert hangtalan megjelenésének nem volt meg a várt mágikus hatása; Arnold, akinek meg kellett érnie, hogy barátja, Ledru, úgy tett, mintha nem ismerné, az emelvényen annyira megzavarodott, hogy magasabb helyen jóváhagyott francia szónoklatával nem hozakodott elő, csak néhány német szót dadogott és ezzel a felkiáltással: „A la restauration de la révolution!"° általános fejcsóválások közepette sietve visszahúzódott.

Ugyanazon a napon ellenbankettet tartottak a fent említett konkurrens bizottság zászlaja alatt. Bosszúságában, hogy a Mazzini–Ledru-féle bizottság őt eleve nem vonta be, Louis Blanc a menekült csőcselékhez csatlakozott azzal a kijelentéssel, hogy „a tehetség arisztokráciáját is meg kell

* – kígyók... orgyilkosok... mészárlások – *Szerk.*
** – a demokrácia legobskurusabb katonái – *Szerk.*
*** – „Népbarát"-ot – *Szerk.*
° – „A forradalom restaurálására!" – *Szerk.*

szüntetni". Az egész alsó emigráció összegyűlt. A lovagi Willich elnökölt. A terem zászlókkal volt díszítve és a falakon a legnagyobb népi hősök nevei pompáztak. Waldeck Garibaldi és Kossuth között, Jacoby Blanqui és Cabet között, Robert Blum Barbès és Robespierre között. Louis Blanc, ez a kacér díszmajmocska vinnyogva felolvasta régi Iá-testvéreinek, a szociális köztársaság jövendő főrendjeinek, az 1848-as Luxembourg-delegátusoknak az[269] üzenetét. Willich felolvasott egy svájci üzenetet, melynek aláírásait részben hamis ürügyekkel csalták össze és melynek dicsekvően indiszkrét nyilvánosságra hozatala később az aláírók tömeges kiutasítását eredményezte. Németországból nem jött üzenet. Azután beszédek következtek. A végtelen testvériesség ellenére minden arcon unalom tükröződött.

Ez a bankett alkalmat adott egy fölötte épületes botrányra, mely, mint az európai Központi Csőcselékbizottság összes hőstettei, az ellenforradalmi sajtóban zajlott le. Ugyanis már azt is nagyon különösnek találták, hogy ezen a banketten bizonyos Barthélemy Louis Blanc jelenlétében pompázó ünnepi felköszöntőt mondott *Blanquira*. Most tisztázódott a dolog. A „Patrie" pohárköszöntőt közölt, amelyet Blanqui, méghozzá felkérésre, Belle-Ile-ből[112] az ünnepi szónoknak küldött.[270] Ebben nyersen és csattanósan megtámadta az egész 1848-as ideiglenes kormányt és sajátlag Louis Blanc urat. A „Patrie" csodálkozását fejezte ki, hogy ezt a pohárköszöntőt a banketten elsikkasztották. Louis Blanc a „Times"-ban[151] azonnal kijelentette, hogy Blanqui gyalázatos intrikus, és sohasem küldött ilyen pohárköszöntőt az ünnepi bizottsághoz. Az ünnepi bizottság, amely Blanc, Willich, Landolphe, Schapper, Barthélemy és Vidil urakból állott, egyidejűleg nyilatkozott a „Patrie"-ban, hogy a pohárköszöntőt soha nem kapta meg. A „Patrie" azonban nem közölte a nyilatkozatot, míg nem tudakozódott Antoine úrnál, Blanqui sógoránál, aki a pohárköszöntőt eljuttatta hozzá. Az ünnepi bizottság nyilatkozata alatt közölte Antoine úr válaszát: Antoine úr a pohárköszöntőt a nyilatkozat egyik aláírójának, Barthélemynak megküldte, aki nyugtázta is neki az átvételt. Erre Barthélemy úr kénytelen volt kijelenteni, hogy ez igaz és ő hazudott; csakugyan megkapta a pohárköszöntőt, de mint meg nem felelőt félretette anélkül, hogy a bizottságnak erről jelentést tett volna. De már előzőleg, Barthélemy háta mögött, az ugyancsak aláíróként szereplő Vidil, volt francia kapitány, azt írta a „Patrie"-nak, hogy katonai becsülete és igazságösztöne arra a vallomásra kényszeríti, hogy ő maga, valamint Louis Blanc, Willich és mind a többiek hazudtak az első bizottsági nyilatkozatban. A bizottság nem hat, hanem tizenhárom tagból állott. Valamennyiüknek bemutatták Blanqui pohárköszöntőjét, valamennyien megtárgyalták és hosszas vita után hét szavazat-

tal hat ellenében mellőzték. Ő ama hat közé tartozott, akik a pohárköszöntő felolvasása *mellett* szavaztak.

Megérthetjük a „Patrie" ujjongását, amikor Vidil levele után megkapta Barthélemy úr nyilatkozatát. Az alább következő előszóval nyomatta ki:

„Sokszor kérdeztük önmagunktól, és e kérdésre nehéz felelni, mi nagyobb a demagógoknál, hetvenkedésük-e vagy ostobaságuk. Egy Londonból jött negyedik levél még fokozza zavarunkat. Itt vannak ezek a szegény ördögök, isten tudja hányan, akiket annyira gyötör a téboly, hogy írjanak és nevüket a *reakciós* lapokban megemlítve lássák, hogy még a határtalan megszégyenítéstől és lealacsonyodástól sem riadnak vissza. Mit törődnek ők a közönség kacajával és méltatlankodásával – a »Journal des Débats«[78], az »Assemblée nationale«[116], a »Patrie« le fogják közölni stílusgyakorlataikat; hogy ebben a szerencsében részesüljenek, az a kozmopolita demokráciának minden árat megér... Az irodalmi részvét nevében közöljük tehát Barthélemy »polgártárs« alábbi levelét – ez újabb és remélhetőleg utolsó bizonyíték Blanqui immár túlságosan híres pohárköszöntőjének valódisága mellett, amelyet először mind tagadtak, és amelynek az igazolásáért most egymás között hajba kapnak."

XI

„A dolgok igazi menetének ereje", hogy Arnoldunk átütően szép formáinak egyikével szóljunk, a következő módon folyt le. Ruge és a német emigráció február 24-én kompromittálta magát a külföld előtt. Az a néhány emigráns, akinek éppenséggel még volt kedve vele együtt haladni, ilymódon bizonytalanul és kellő támasz nélkül érezte magát. Arnold mindent az emigrációban levő szakadásokra tolt rá és most még jobban sürgette az egyesülést. Kompromittált létére élénken leste az alkalmat, hogy magát újólag kompromittálja.

Ezért a *bécsi márciusi forradalom évfordulóját* felhasználták egy német bankett rendezésére. A lovagi Willich nem vett részt; minthogy ő Louis Blanc „polgártárs" híve, nem mehet együtt Ruge „polgártárssal", aki Ledru „polgártárshoz" tartozik. Reichenbach, Schramm, Bucher stb. volt képviselők is menekültek Arnold közeléből. Megjelentek – a néma vendégeket nem számítva – Mazzini, Ruge, Struve, Tausenau, Haug, Ronge, Kinkel, akik mind szónokoltak.

Ruge a „végtelenül buta ember" képében lépett fel, mint még barátai is állítják. De a jelenlevő német közönségre még nagyobb élmény is várt. Tausenau bohóckodásai, Struve krákogásai, Haug csacsogásai, Ronge litániái annyira megdöbbentették a hallgatóságot, hogy a nagyobb része elmenekült, mielőtt még a csemegének tartalékolt aranyszájú Jeremiás-Kinkel szóhoz jutott volna. Gottfried mint mártír, „a mártírok nevében", a mártírok számára, a megbékélés bánatos szavát intézte mindenkihez, „az egyszerű alkotmányharcostól kezdve a vörös republikánusig". Míg újra valamennyien republikánusokként és helyenként, mint Kinkel, még vörös republikánusokként is nyöszörögtek, ugyanakkor alázatos csodálattal hajbókoltak az angol alkotmány előtt – oly ellentmondás ez, amelyre a „Morning Chronicle"[271] másnap reggel kegyeskedett őket figyelmeztetni.

Ámde ugyanaznap este Ruge elérte vágyai célját, miként az kiderül egy felhívásból, amelynek fénypontjai itt következnek:

„*A németekhez*!

Testvérek és barátok a hazában! Mi, alulírottak, megalakítjuk jelenleg és amíg ti további határozatot nem hoztok, *a* német ügyeknek *a* bizottságát" (mindegy, milyenekét).

„Az Európai Demokrácia Központi Bizottsága Arnold *Rugét*, a badeni forradalom Gustav *Struvét*, a bécsi forradalom Ernst *Haugot*, a vallási mozgalom Johannes *Rongét*, a börtön Gottfried *Kinkelt* küldte nekünk; felszólítottuk a szociáldemokrata munkásokat, hogy küldjenek képviselőt körünkbe.

Német testvérek! Az események megfosztottak benneteket a szabadságtól ... tudjuk, hogy nem vagytok képesek szabadságtokról örökre lemondani, és mi magunk mindent elkövettünk" (bizottságokban és kiáltványokban) (teste[188] Arnold), „hogy visszaszerzését meggyorsítsuk.

Amikor mi... amikor mi a Mazzini-féle kölcsönhöz támogatásunkat és kezességünket adtuk, amikor mi ... amikor mi ... a népek szent szövetségét elnyomóik szentségtelen szövetsége ellen kezdeményeztük, csak azt tettük, jól tudjuk, aminek a megtételét ti egész lelketekből látni kívántátok ... A szabadság nagy pere a zsarnokok ellen az emberiség világbírósága előtt folyik" (ameddig Arnold az államügyész, nyugodtan alhatnak a „zsarnokok"), „ ... gyújtogatás, gyilkosság, pusztulás, éhség és csőd rövidesen általános német vívmánnyá lesz.

Magatokról most tekintsetek Franciaországra – a haragtól izzón egységesebb, mint valaha a szabadságtörekvésben" (ki az ördög láthatta volna előre december 2-át![137]) – „tekintsetek Magyarországra, még a horvátok is megtértek" (a „Deutscher Zuschauer" és Ruge fűrészporból való öltönyei révén) – „és higgyétek el nekünk, mert mi tudjuk, Lengyelország halhatatlan." (Ezt Darasz úr a titoktartás pecsétje alatt árulta el nekik.)

„Erőszak az erőszak ellen, ez az igazságtétel – ez van készülőben. És semmit sem fogunk elmulasztani, hogy *tevékenyebb provizóriumot*" (aha!) „létesítsünk, mint amilyen az előparlament és hathatósabb népi hatalmat, mint amilyen a nemzetgyűlés volt" (lásd lejjebb, mit létesítettek az urak, miközben egymást orruknál fogva szándékoztak vezetni).

„A pénzügyekre és a sajtóra vonatkozó tervezeteinket" (az erős provizórium 1. és 2. számú dekrétuma – Christian Müller vámigazgató van megbízva e határozat végrehajtásával) „külön fogjuk elétek terjeszteni. Inkább üzleti érdekkörbe vágnak. A nyilvánosság számára csak annyit, hogy az olasz kölcsönszelvények minden egyes felvásárlása közvetlenül a mi bizottságunk és a mi ügyünk javára szolgál és hogy ti pillanatnyilag

kiváltképpen az *anyagi eszközök bőséges összegyűjtésével* fejthettek ki gyakorlati működést. A pénzt aztán *át tudjuk majd közvéleménnyé és közhatalommá fordítani*" (Arnold fordítónak jelentkezik) „. . . azt mondjuk nektek: *Jegyezzetek tízmillió frankot, és mi felszabadítjuk a kontinenst!*

Németek, emlékezzetek arra . . ." (hogy a baritont zengitek és tüzet gyújtotok a hegyeken) „. . . nyújtsátok eszméteket" (eziránt pillanatnyilag igen nagy a kereslet, csaknem akkora, mint pénz iránt), „pénztárcátokat" (ezt el ne felejtsétek) „és karotokat! Elvárjuk, hogy elnyomatástokkal nő buzgóságtok és hogy a bizottságot a döntés órájára a ti aktív együttműködéstek elégségesen meg fogja erősíteni." (Ha nem, akkor szeszes italokhoz kellene folyamodni, ami Gustav lelkiismeretébe ütköznék.)

„Minden demokratát *megbízunk* felhívásunk terjesztésével" (Christian Müller vámigazgató megteszi majd a többit).

„London, 1851 március 13.

A német ügyek bizottsága

Arnold Ruge, Gustav Struve, Ernst Haug,
Johannes Ronge, Gottfried Kinkel"

Olvasóink ismerik Gottfriedot, ismerik Gustavot; Arnold „ismételt megjelenése" már ugyancsak elég gyakran megismétlődött. A „tevékeny provizóriumnak" tehát már csak két tagját kell még szemügyre vennünk.

Johannes *Ronge*, vagy, mint magát bizalmas körben szívesen nevezi, Egyszerűen Johannes, mindenesetre nem az Apokalipszis szerzője.[272] Benne nincs semmi titokzatosság; lapos, közhelykedvelő, ízetlen, mint a víz, nevezetesen mint a langyos öblögető víz. Johannes tudvalevőleg azért lett híres ember, mert nem akarta, hogy a trieri szent köntös[133] érte könyörögjön, bár valóban teljesen mindegy, hogy ki könyörög Johannesért. Mikor Johannes fellépett, az öreg Paulus sajnálta, hogy Hegel halott, mert az utóbbi *most* már bizonyára nem nyilváníthatná őt sekélynek, és a boldogult Krug örült, hogy meghalt és ezzel kikerülte a veszélyt, hogy a mélyértelműség hírébe kerüljön. Johannes azokhoz a történelemben gyakran előforduló jelenségekhez tartozik, akik több száz évvel azután, hogy egy mozgalom létrejött és megint elhalt, e mozgalom tartalmát a legszíntelenebb, legbágyadtabb módon a filiszterség egy bizonyos válfajának, valamint nyolcéves gyerekeknek újdonságként adják elő. Az ilyen ipar természetesen nem hosszú életű és így a mi Johannesunk is Németországban csakhamar

napról napra kellemetlenebbé váló helyzetbe került. A német álfelvilágosító sekélyes mosogatóvize senkinek sem kellett, és Johannes Angliába zarándokolt, ahol padre Gavazzi konkurrenseként látjuk szerepelni, nem éppen különös szerencsével. A gyámoltalan, fakó, unalmas falusi pap természetesen elhalványodott a tüzes, színfalhasogató olasz barát mellett, és az angolok nagy összegekben fogadtak arra, hogy ez az ennuyant* Johannes nem lehet az az ember, aki a mélygondolkozású német nemzetet megindította. De viszont megvigasztalta őt Arnold Ruge, aki Johannesunk német-katolicizmusában[25] frappáns családi hasonlóságot fedezett fel a saját ateizmusával.

Ludwig von Hauck, egykori császári osztrák mérnökkapitány, később 1848-ban a „Konstitution" társszerkesztője Bécsben, aztán a bécsi nemzetőrség zászlóaljparancsnoka, október 30-án oroszlánbátorsággal védte a Burg kapuját a császáriak ellen és posztját csak akkor hagyta ott, miután minden elveszett. Magyarországra menekült, Bem seregéhez ment Erdélybe, ahol vitézsége folytán vezérkari ezredessé lépett elő. Görgey világosi fegyverletétele után Ludwig Hauckot elfogták és hősként az akasztófák egyikén halt meg, amelyeket az osztrákok ismételt vereségeik miatti bosszúból és a számukra elviselhetetlenné vált orosz védnökség miatti dühükben olyan nagy számban állítottak fel Magyarországon. Haug Londonban sokáig az elfogott Hauck gyanánt szerepelt (tiszt gyanánt, aki a magyar hadjáratban dicsőségesen kitüntette magát). Úgy látszik, annyi most bizonyos, hogy ő nem az elhalálozott Hauck. Mint ahogyan el kellett viselnie, hogy Róma eleste után Mazzini tábornokká avassa, nem kerülhette el azt sem, hogy Arnold a bécsi forradalom képviselőjévé és az erős provizórium tagjává ne improvizálja. Később esztétikai felolvasásokat tartott a világtörténeti kozmogónia gazdasági alapzatáról geológiai szempontból és zenei kísérettel. Az emigráció köreiben ezt a mélabús embert ilyen sobriquet** alatt ismerik: a szegény állat, vagy miként a franciák mondják: la bonne bête***.

Arnold felülmúlva látta vágyait. Kiáltvány, erős provizórium, tízmillió frank kölcsön és még hozzá egy hetilap-homunkulus a szerény „*Kosmos*" címmel, Haug tábornok szerkesztésében.

A kiáltvány nyomtalanul és olvasatlanul tovatűnt. A „*Kosmos*" a

* – unalmas – *Szerk.*
** – gúnynév – *Szerk.*
*** – a jámbor barom – *Szerk.*

harmadik számmal sorvadásban halt meg, a pénz nem futott be, az erős provizórium megint alkotórészeire bomlott.

A „Kosmos" először is reklámhirdetéseket közölt Kinkel előadásairól, a derék Willich schleswig-holsteini menekült-pénzgyűjtéseiről és Göhringer sörözőjéről. Tartalmazott továbbá egyebek között egy pasquinade-ot* Arnoldtól. Az öreg bohóc kitalál magának bizonyos Müller nevű vendéglátót Németországban, saját magát pedig annak kisbírója gyanánt szerepelteti. Müller mindenen csodálkozik, amit az angolok vendégszeretetéről az újságokban olvas, és attól fél, hogy ez a „szibaritizmus" a kisbírót „államügyeiben" akadályozni fogja — dehát ezt nem szabad tőle sajnálni, hiszen Németországba visszatérve a sok államügy miatt le kell majd mondania a mülleri vendégszeretet élvezetéről. Végül Müller így kiált fel: „Nem az áruló Radowitz, hanem nyilván Mazzini, Ledru-Rollin, Willich polgártárs, Kinkel és ön maga" (Arnold Ruge) „voltak meghíva Windsorba[273]?" Ha mármost a „Kosmos" ezután a harmadik számnál elhúnyt, ez bizonyára nem a terjesztésen múlott, hiszen mindennemű angol meetingen** odadugták a szónokoknak azzal a kéréssel, hogy ajánlják, mert egészen sajátlag az ő elveiket képviseli.

Alig jelent meg a felhívás a tízmilliós kölcsön jegyzésére, amikor egyszerre az a hír terjedt el, hogy a Cityben egy listát köröznek, amellyel pénzt gyűjtenek Struvénak (Amalieval egyetemben) Amerikába szállítása céljára. „Midőn a bizottság elhatározta, hogy egy német hetilapot ad ki és Haugra bízza a szerkesztését, Struve tiltakozott, mert ő akarta megkapni a szerkesztést, a lapot pedig »Deutscher Zuschauer«-nak akarta nevezni, és ezek után elhatározta, hogy Amerikába megy." Ezt adja hírül a New York-i „Deutsche Schnellpost". Elhallgatja, és Heinzennek megvoltak erre az okai, hogy Mazzini Gustavunkat mint a hercegi-braunschweigi „Deutsche Londoner Zeitung" munkatársát a német bizottság listájáról végleg törölte. Gustav nyomban akklimatizálta „Deutscher Zuschauer"-ját New Yorkban. De csakhamar jött a sürgöny az óceánon át: „Gustav »Zuschauer«-ja meghalt." Mint ő mondja, nem előfizetést jegyzők hiányában, nem is, mert neki nincs ideje az íráshoz, hanem csakis *fizető* előfizetők hiányában; most azonban Rotteck „Weltgeschichté"-jének demokratikus átdolgozása tovább nem halasztható szükséglet, és minthogy már tizenöt évvel ezelőtt elkezdte, az előfizetőknek a „Deutscher Zuschauer" helyett a megfelelő számú ívet a „Weltgeschichté"-ből óhajtja szállítani; de előrefizetést kell

* — tréfás gúnyiratot — *Szerk.*

** — gyűlésen — *Szerk.*

kérnie, amit ilyen körülmények között nem lehet tőle rossz néven venni. Ameddig Gustav az óceánon innen tartózkodott, addig Heinzen őt Ruge mellett Európa legnagyobb férfiának minősítette. Alighogy odaát volt, kettőjük között hatalmas spektákulum keletkezett. Gustav ezt írja: „Mikor Heinzen Karlsruhéban június 6-án látta, hogy ágyúkat vonultattak fel, női kísérettel Strasbourg-ba menekült." Heinzen Gustavot „jövendőmondónak" nyilvánítja.

A „*Kosmos*" éppen kimúlt, mikor Arnold az erőshitű Heinzen lapjában nagy hangon kikürtölte, és az erős provizórium ugyanabban az időben oszlott fel, amikor Rodomonte-Heinzen az újságjában „katonai engedelmességet" ígért neki. Ismerjük Heinzen előszeretetét a katonai szakma iránt békeidőkben.

„Rövid idővel Struve elutazása után *Kinkel* is kilépett a bizottságból, amely ezáltal elveszítette hatékonyságát." (New York-i „Deutsche Schnellpost", 23. sz.)

Ilyenképpen az erős provizórium Ruge, Ronge és Haug urakra csökkent le. Maga Arnold is belátta, hogy ezzel a szentháromsággal nemcsak egy világot nem lehet teremteni, hanem egyáltalán semmit sem; mégis minden permutáció, variáció és kombináció mellett ez maradt későbbi bizottságalakításainak magva. A fáradhatatlan férfiú még korántsem adta fel a játszmát; hiszen nála csak arról volt szó, hogy egyáltalán tegyen-vegyen valamit, ami a dolgosság, a mély politikai kombinációk látszatát keltse és mindenekelőtt anyagot nyújtson fontoskodó összevissza beszédhez, ismételt megjelenéshez és öntetszelgő pletykához.

Ami mármost Gottfriedot illeti, először is tekintélyes City-merchants* előtt tartott drámairodalmi előadásai semmiképp sem engedték meg, hogy kompromittálja magát. Másrészt túlontúl kézenfekvő volt, hogy a március 13-i kiáltványnak nincs más célja, mint hogy Arnold úr bitorolt állásának az Európai Központi Bizottságban hátvédet nyújtson. Még magának Gottfriednak is fel kellett ezt utólag fedeznie; de egyáltalán nem állt érdekében, hogy ezt elismerje. Így történt, hogy rövid idővel a kiáltvány közzététele után a „Kölnische Zeitung" közölte Mockelnak, a dama acerbának** egy nyilatkozatát: férje nem írta alá a felhívást, egyáltalán nem gondol nyilvános kölcsönökre és az épphogy megalakult bizottságból megint kilépett. Arnold erre a New York-i „Schnellpost"-ban kifecsegte, hogy Kinkel, betegsége folytán akadályozva, nem írta ugyan alá a kiáltványt, de helye-

* – (londoni) City-kereskedők – *Szerk.*

** – csípős hölgynek – *Szerk.*

selte, tervezetét az ő szobájában fogalmazták meg, ő maga vállalta bizonyos mennyiségű példány Németországba juttatását és azért lépett ki a bizottságból, mert az Haug tábornokot és nem őt választotta meg elnökévé. Arnold ezt a nyilatkozatot mérges kirohanásokkal kísérte Kinkelnek, az „abszolút mártírnak", a „demokrata Beckerathnak" a hiúságáról, és gyanúsításokkal illette Johanna Kinkel asszonyt, amiért olyan kárhozatos újságok, amilyen a „Kölnische Zeitung", a rendelkezésére állanak.

Ámde Arnold magvetése nem hullott terméketlen talajra. Gottfried „széplelke" elhatározta, hogy versenytársait lóvá teszi és egyedül ássa ki a forradalmi kincseket. Alighogy Johanna a „Kölnische Zeitung"-ban a nevetséges vállalkozást megtagadta, Gottfriedunk a tengerentúli lapokban saját szakállára kölcsönjegyzési felhívást hirdetett azzal a megjegyzéssel, hogy a pénzt „a legnagyobb bizalmat élvező" férfiúhoz küldjék be. Ki más lehetett ez a férfiú, mint Gottfried Kinkel? Egyelőre 500 font sterling résztörlesztést kért a forradalmi papírpénz gyártására. Ruge sem tétlen, a „Schnellpost" útján kijelenteti, hogy ő a demokrata Központi Bizottság pénztárosa, nála a Mazzini-szelvények készen kaphatók. Aki tehát 500 font sterlinget veszteni akar, mindenesetre helyesebben cselekszik, ha a kész szelvényeket veszi meg, mintha még nem is létezőkben spekulál. És Rodomonte-Heinzen bömbölt, hogy ha Kinkel úr nem hagy fel üzelmeivel, nyíltan „a forradalom ellenségeként" fognak vele bánni. Gottfried ellencikket iratott a „New-Yorker Staatszeitung"-ba[274], amely a „Schnellpost"-nak kifejezett ellenfele. Ilyenformán az Atlanti-óceánon túl a háború már minden formában folyt, mikor az óceánon innen még Júdás-csókokat váltottak.

Gottfried azonban, mint hamarosan észrevette, a demokrata jóembereket némileg megbotránkoztatta azzal, hogy minden teketória nélkül saját nevére nemzeti kölcsönt oktrojált. Hogy a ballépést jóvátegye, kijelentette, hogy „a pénzadományozásra, német nemzeti kölcsön megindítására szóló ezen felhívás egyáltalában nem tőle indult ki és valószínűleg túlságosan szolgálatkész amerikai barátai használták fel erre az ő nevét". Ez a nyilatkozat dr. Wissnek alábbi válaszát hívta ki a New York-i „Schnellpost"-ban: „A szóbanforgó német kölcsönre buzdító felhívást köztudomásúan *Gottfried Kinkel küldte* be hozzám azzal a *nyomatékos kéréssel*, hogy az összes német lapokban terjesszem, és kész vagyok ezt a levelet mindenkinek megmutatni, aki kételkedik benne. Ha Kinkel szóbanforgó nyilatkozata valóban megtörtént, becsület dolga a részéről, hogy azt nyilvánosan visszavonja és velem folytatott levelezését közölje, s így a párt előtt feltárja, mennyire függetlenül és bizonyára nem »túlságosan szolgálatkészen« jártam

el vele szemben. Ellenkező esetben Kinkelnek kötelessége, hogy ama nyilatkozat tisztelt közzétevőjét gonosz rágalmazóként vagy, ha félreértésről lenne szó, könnyelmű, lelkiismeretlen fecsegőként nyilvánosan kipellengérezze. Én a magam részéről Kinkelnek ilyen feneketlen perfidiájában nem tudok hinni. Dr. K. Wiss." (A New York-i „Deutsche Schnellpost" hetilapja.) Mit tegyen Gottfried? Újra az aspra donzellát* tolta maga elé, Mockelt nyilvánította a „könnyelmű, lelkiismeretlen fecsegőnek", azt állította, hogy felesége a kölcsönügyeket az ő háta mögött intézte. Ez a taktika vitathatatlanul nagyon „esztétikus" volt.

Ennyire ingatag volt a mi Gottfriedunk, akár a nádszál, hol előlépett, majd megint visszahúzódott, hol vállalkozásba kezdett, majd megtagadta azt, aszerint merről vélte fújni a népszelet. Míg Londonban a forradalom mártírjaként a széplelkű burzsoáziától hivatalosan ünnepeltette és dicsőíttette magát, ugyanakkor már annak háta mögött tiltott kapcsolatot tartott fenn az emigrációnak Willich által képviselt csőcselékével. Míg olyan viszonyok között élt, amelyeket szerény bonni helyzetéhez képest fényeseknek lehetett mondani, ugyanakkor Saint Louisba azt írta, úgy él és lakik, mint „a szegénység képviselőjéhez" illik. Így betartotta az előírt etikettet a burzsoáziával szemben és egyszersmind megadta a kellő tiszteletet a proletariátusnak. Ámde mint olyan ember, akiben a képzelőerő messze felülmúlja az értelmet, kénytelenül beleesett a parvenü modortalanságába és elbizakodottságába, amely az emigráció nemegy feszes jóemberét elfordította tőle. Különösen jellemző volt rá a „Kosmos"-ba írt cikke az ipari kiállításról. Semmit sem csodált jobban, mint a Kristály-palotában kiállított monstre tükröt. Az objektív világ az ő számára tükörré oldódik fel, a szubjektív világ frázissá. Azzal az ürüggyel, hogy minden dolognak a szép oldalát ragadja meg, minden dologgal széptevést folytat és ezt a széptevést költészetnek, önfeláldozásnak, vallásnak nevezi, ahogy épp jön. Alapjában minden arra szolgál neki, hogy magának tegye a szépet. Emellett nem kerülheti el, hogy a gyakorlatban ki ne bújjék a csúnya oldal, amikor a képzelődés egyenesen hazugságba és a fellengősség alantasságba csap át. Egyébként Gottfriedunkról előre meg lehetett jósolni, hogy hamarosan leveti az oroszlánbőrt, mihelyt olyan tapasztalt pojácák kezébe kerül, mint Gustav és Arnold.

* – érdes szűzet – *Szerk.*

XII

Az ipari kiállítás korszakot alkotott az emigráció számára. A német filiszterek nagy áradatát, amely nyáron Londont elözönlötte, szorongó érzés fogta el a nagy, morajló Kristály-palotában és a még sokkal nagyobb, dübörgő, lármázó, kiabáló Londonban, és ha a nap terhes munkáját, a kiállítás és egyéb látnivalók kötelességszerű megtekintését arca verejtékével bevégezte, akkor a német filiszter a hanaui Schärttner kocsmájában vagy Göhringer Csillag-kocsmájában üdült fel, ahol mindenen a söradta kedély, a dohányfüst és a kocsmai politika ömlött el. Itt „együtt volt az egész hon", és ráadásul itt ingyen lehetett látni Németország legnagyobb férfiait. Itt ültek 1848 és 1849 szép korszakának parlamenti tagjai, kamarai képviselői, hadvezérei, klubszónokai, szívták pipájukat, akár más halandó, és coram publico* nap nap után rendíthetetlen méltósággal tárgyalták hazájuk legfőbb érdekeit. Ez volt az a hely, ahol a német polgár, ha rászánt néhány üveg nagyon olcsó bort, hajszálnyi pontossággal megtudhatta, mi történt az európai kabinetek legtitkosabb tanácskozásain. Itt percre meg tudták neki mondani, mikor lesz a „robbanás". És emellett aztán egyik üveg a másik után robbant, és az összes felek, bár ingadozva, de azzal az erőt adó tudattal mentek haza, hogy megtették a magukét a hon megmentésére. Sohasem kocsmázott az emigráció többet és olcsóbban, mint e fizetőképes filisztérium tömeges jelenlétekor.

Az emigráció igazi szervezete tulajdonképpen ez a *kocsmai szervezet* volt, amely Silenus-Schärttner[275] égisze alatt Long Acre-en a kiállítás jóvoltából virágzásának csúcspontját érte el. Itt tanyázott permanenciában az igazi központi bizottság. Az összes többi bizottságok, szervezetek, pártalakulatok ennek a lompos ősnémet törzsvendég-kocsmának merő nagyzolásai, hazafias arabeszkjei voltak.

---

* — nyilvánosság előtt — *Szerk.*

Ezenkívül az emigráció akkor még Meyen, Faucher, Sigel, Goegg, Fickler stb. urak megérkezése folytán meg is erősödött.

Meyent, ezt a kis sündisznót, aki tévedésből tüskék nélkül jött a világra, már régebben egyszer Goethe *Poinsinet* néven ábrázolta a következőképpen: „Az irodalomban, akár a társadalomban, akadnak ilyen apró, furcsa, keljfeljancsi-figurák, akiknek van bizonyos tehetségük, nagyon tolakodók és törtetők és, miközben mindenki könnyen átsiklik felettük, alkalmat nyújtanak mindenféle mulatságra. Mindamellett ezek a személyek ebből mégis elég sokat profitálnak. Élnek, működnek, nevüket ismerik és jó fogadtatásban is részesülnek. Ha valami nem sikerül nekik, nem jönnek ki a sodrukból, egyedülálló esetnek tekintik és a jövőtől a legszebb sikereket várják. Ilyen figura Poinsinet a francia irodalmi világban. A hihetetlenséggel határos, mi mindent kezdtek vele, mire bírták rá, hogyan ámították, és még szomorú halála is, ti. Spanyolországban vízbe fulladt, még ez sem von le semmit a nevetséges benyomásból, amelyet élete keltett, mint ahogy a tűzijáték békája sem emelkedik méltóságra azáltal, hogy miután elég sokáig fuvalkodott, erősebb durranással foszlik szét."[276]

Korabeli írók viszont a következőt jelentik róla: *Eduard Meyen* a „határozottak" közé tartozott, akik Németország többi részének tömeges butaságával szemben a berlini intelligenciát képviselték. Barátaival, Müggével, Kleinnel, Zabellal, Buhllal és másokkal neki is volt Berlinben egy Meyenkäfer-egylete*. Minden ilyen Meyenkäfer a maga külön lapocskáján [Blättchen] ült, Eduard Meyen a „Mannheimer Abendblättchen"-en,[238] amelyre nagy erőlködések közben hetenként egyszer egy zöld tudósítókolbászkát rakott le. Meyenkäfer csakugyan annyira vitte, hogy 1845-ben havi folyóiratot kellett *volna* kiadnia; befutottak cikkek innen-onnan, kiadója várakozott, de az egész vállalkozás meghiúsult azon, hogy Eduard nyolc hónapi hidegverejtékezés után bejelentette, hogy a prospektust nem tudja összehozni. Minthogy Eduardunk minden gyerekséget, amit elkövet, komolyan vesz, a márciusi forradalom után Berlinben olyan embernek tekintették, aki komolyan veszi a mozgalmat. Londonban Fauchernal együtt egy öreg hölgy szerkesztősége és cenzúrája alatt, aki valamikor húsz évvel ezelőtt értett valamit németül, az „Illustrated London News" német kiadásán dolgozott, de mint használhatatlant félretették, mert nagy szívóssággal megpróbálta a szobrászatról már tíz évvel ezelőtt Berlinben megjelent mélyértelmű cikkeit közöltetni. Midőn azonban a kinkeli emigráció később

* *V. ö. 239. old.* (Maikäfer: cserebogár). – *Szerk.*

titkárává nevezte ki, belátta, hogy ő gyakorlati homme d'état* és egy sokszorosított körlevélben hírül adta, hogy eljutott „egy álláspont nyugalmához". Halála után Meyenkäfer hagyatékában a tervezett munkák egész sereg címét fogják megtalálni.

Meyenhez szükségszerűen csatlakozik társszerkesztője és társtitkára: *Oppenheim.* Oppenheimról azt állítják, hogy nem ember, hanem allegórikus figura. Az unalom istennője ugyanis állítólag Majna-Frankfurtban egy zsidó ékszerkereskedő fiának alakjában szállott alá. Mikor Voltaire ezt írta: „Tous les genres sont bons, excepté le genre ennuyeux"**, a mi Heinrich Bernhard Oppenheimunkat sejtette meg. Mi Oppenheimban jobban szeretjük az írót, mint a szónokot. Írásai elől el lehet menekülnünk, de szóbeli előadása elől – c'est impossible***. Lehet, hogy a püthagoraszi lélekvándorlás helytálló, de azt a nevet, amelyet Heinrich Bernhard Oppenheim korábbi évszázadokban viselt, nem lehet újra felfedezni, mert egy században sem fordult elő, hogy fecsegő elviselhetetlenségével valaki nevet szerzett volna magának. Élete három fénypontban foglalható össze: Arnold Ruge szerkesztője – Brentano szerkesztője – Kinkel szerkesztője.

A szövetségben a harmadik Julius *Faucher* úr. Ő a berlini kolónia ama hugenottái közé tartozik, akik csekély tehetségüket nagy üzleti ügyességgel tudják kiaknázni. Először a szabadkereskedelmi párt Pistol zászlósaként[277] lépett a nyilvánosság elé, ebben a minőségben szerződtették a hamburgi kereskedők propaganda céljára. Megengedték neki, hogy a forradalmi izgalom idején a kereskedelmi szabadságot az anarchia vadkinézetű formájában hirdesse. Mikor az nem volt többé időszerű, elbocsátották és Meyennel együtt átvette a *berlini* „Abendpost" szerkesztését. Azzal az ürüggyel, hogy az államot egyáltalában el kell törölni és be kell vezetni az anarchiát, kerülte a fennálló kormány elleni veszélyes oppozíciót, és amikor a lapocska később az óvadék miatt megbukott, a „Neue Preussische Zeitung" sajnálkozott Fauchernak, a demokraták közt az egyedül érdemes írónak sorsán. Ez a kedélyes viszony a „Neue Preussische Zeitung"-gal csakhamar olyan bensőséges lett, hogy Faucherunk Londonból elkezdett tudósításokat írni e lapocskának. Faucher tevékenysége az emigrációs politikában nem volt tartós; szabadkereskedelme az iparkodást jelölte ki számára hivatásul, serényen vissza is tért hozzá és ebben eddig soha el nem ért

* – államférfi – *Szerk.*

** – „Minden műfaj jó, kivéve az unalmas műfajt"[278] – *Szerk.*

*** – ez lehetetlen – *Szerk.*

teljesítményt nyújtott: egy *árjegyzéket*, amely cikkeinek az árát egy teljesen mozgó skála szerint szabja meg. A „Breslauer Zeitung" indiszkréciója ezt az iratot tudvalevőleg a közönség szélesebb körével is megismertette.

A berlini értelmiség e hármas csillagzatával szemben áll a tősgyökeres délnémet érzület hármas csillagzata: Sigel, Fickler, Goegg.

Franz *Sigel*, ez a „kicsiny, borotvált képű, egész lényében Napóleonra emlékeztető férfiú" – miként őt barátja, Goegg nevezi – ugyanezen Goegg kijelentése szerint „hős", „a jövő embere", „mindenekelőtt zseniális, produktív szellemű, aki szüntelenül új tervekkel foglalkozik".

Magunk között mondva, Sigel tábornok egy fiatal badeni hadnagy, akiben érzület és ambíció lakozik. A francia forradalom hadjárataiból azt olvasta ki, hogy az ugrás alhadnagyból főtábornokká puszta gyerekjáték, és e pillanattól kezdve a kis, borotvált képű férfiú szilárdan hitte, hogy Franz Sigelnek egyszer valamilyen forradalmi hadsereg főtábornokává kell lennie. Névcserén alapuló népszerűsége a hadseregben* és az 1849-es badeni felkelés teljesítette vágyát. Az ütközetek, amelyeket a Neckar mellett vívott és a Fekete-erdőben nem vívott, ismeretesek;** Svájcba vezető visszavonulását még ellenségei is időszerű és helyes hadműveletként dicsérik. Katonai tervei itt bizonyítják, hogy tanulmányozta a forradalmi háborúkat. Hogy hű maradjon a forradalmi hagyományhoz, Sigel vitéz nem törődve az ellenséggel, a hadműveleti és visszavonulási vonalakkal és más efféle apróságokkal, az egyik moreaui hadállásból[279] lelkiismeretesen a másikba vonult, s ha mégsem sikerült neki a moreaui hadjáratokat minden részletükben parodizálnia, ha Paradies helyett Eglisaunál kelt át a Rajnán, ezt az ellenség korlátoltságának kell tulajdonítanunk, amely nem értett ily tudományos hadművelet méltánylásához. Napiparancsaiban és utasításaiban Sigel prédikátorként szerepelt és bár kevesebb stílusról, de több érzületről tesz tanúságot, mint Napóleon. Később azzal foglalkozott, hogy kézikönyvet dolgozzon ki minden fegyvernemű forradalmi tisztek számára; ebből módunkban van az alábbi fontos részt közölni:

„A forradalmi tiszteknek szabályszerűen mindig magukkal kell vinniök: 1 föveget és sapkát, 1 kardot hüvellyel, 1 fekete-piros-sárga teveszőr-vállszalagot, 2 pár fekete bőrkesztyűt, 2 díszöltönyt, 1 köpenyt, 1 posztónadrágot, 1 nyakravalót, 2 pár csizmát vagy cipőt, 1 db 12 hüvelyk széles, 10 hüvelyk magas, 4 hüvelyk vastag, fekete bőr-útitáskát, 6 inget, 3 alsónadrágot, 8 pár harisnyát, 6 zsebkendőt, 2 törülközőt, 1 mosdó- és borot-

* *V. ö. 318. old. – Szerk.*
** *V. ö. 93. old. – Szerk.*

váló-szerszámot, 1 írókészletet, 1 patentos írótáblát, 1 ruhakefét, 1 hadi szolgálati szabályzatot."

Joseph *Fickler* – „a derék, határozott, rendíthetetlen, kitartó népfi mintaképe, akit az egész badeni felföld és a tóvidék egy emberként támogatott, és aki sokévi küzdelmeivel és szenvedéseivel Brentanóét megközelítő népszerűségre tett szert" (barátja, Goegg leírása szerint) – Joseph Ficklernek, mint az egy derék, határozott, rendíthetetlen, kitartó népfihez illik, elhízott telihold arca, vastag nyaka és megfelelő terjedelmű pocakja van. Korábbi életéből csak annyi ismeretes, hogy egy XV. századbeli faszobrászati műdarabbal és olyan ereklyékkel, amelyek a konstanzi zsinattal[129] álltak vonatkozásban, livelihoodot* teremtett magának, amennyiben az utazók és idegen műpártolók ezeket a nevezetességeket pénzért megtekintették és mellékesen „ódon" emléktárgyakat vásároltak, amelyeket Fickler, miként nem csekély önelégültséggel meséli, mindig újra „ódonul" elkészíttetett.

Egyedüli tettei a forradalom alatt: először elfogatása Mathy részéről az előparlament után[280] és másodszor elfogatása Römer részéről Stuttgartban 1849 júniusában. Hála ezen elfogatásoknak, szerencsésen kikerülte a veszélyt, hogy kompromittálja magát. A württembergi demokraták később 1000 forint óvadékot tettek le érte, mire Fickler inkognitóban Thurgauba ment és az óvadékletevők nagy sajnálatára többé nem hallatott magáról. Nem tagadható, hogy a „Seeblätter"-ben a tóparti parasztok [Seebauern] érzelmeit és véleményeit sikerrel ültette át fekete nyomdafestékbe; egyébként barátja, Ruge tekintetbevételével úgy véli, hogy a sok tanulás elbutít, miért is másik barátját, Goeggöt óvta attól, hogy a British Museum könyvtárát látogassa.

Amandus Goegg, mint már neve is mutatja, szeretetreméltó ember, nem nagy szónok ugyan, „de egyszerű polgár, aki nemes és szerény viselkedésével mindenütt barátokat szerez magának" („Westamerikanische Blätter"). Nemeslelkűségből Goegg a badeni ideiglenes kormány tagja lett, ahol saját bevallása szerint Brentano ellen semmit sem tudott elérni, és szerénységből magának a diktátor úr címet adatta. Senki sem tagadja, hogy mint pénzügyminiszternek teljesítményei szerények voltak. Amikor már el volt rendelve a teljes visszavonulás Svájcba, ő az utolsó napon szerénységből Donaueschingenben kikiáltotta a „szociáldemokrata köztársaságot". Később szerénységből kijelentette (lásd Heinzen „Janus"-át[281] 1852), hogy a párizsi proletariátus azért veszítette el december 2-át, mert nem volt

* – megélhetést – *Szerk.*

meg benne az ő badeni-francia – és a francia Dél-Németországban egyébként is közkeletű – demokratikus belátása. Aki Goegg szerénységéről és egy „goeggi párt" létezéséről további bizonyítékokat kíván, megtalálja a „Rückblick auf die badische Revolution pp." (Párizs 1850) c. írásműben, amelyet ő maga írt. Szerénységére feltette a koronát, amikor Cincinnatiban egy nyilvános gyűlésen kijelentette: „A badeni forradalom bukása után tekintélyes férfiak jöttek hozzá Zürichbe és kijelentették: a badeni forradalomban valamennyi német törzsből való férfiak részt vettek, ezért német ügynek tekintendő, ahogy a római forradalom olasznak. Ő volt az a férfi, aki kitartott, neki kellene tehát a *német Mazzinivá lennie*. Szerénységből ezt elhárította."

Miért? Aki egyszer már „diktátor" úr volt és még most is Sigel-„Napóleon" kebelbarátja, az *„német Mazzinivá"* is lehetett volna.

Miután ezen és hasonló, kevésbé kimagasló jövevények révén az emigráció au grand complet* volt, áttérhetett azokra az óriási harcokra, amelyeket a következő énekben tárunk az olvasó elé.

* – teljes számú – *Szerk.*

XIII

„Chi mi darà la voce e le parole,
E un proferir magnanimo e profondo!
Che mai cosa piu fiera sotto il sole
Non fu veduta in tutto quanto il mondo;
L'altre battaglie fur rose e viole,
Al raccontar di questa mi confondo;
Perchè il valor, e'l pregio della terra
A fronte son condotti in questa guerra."
(Boiardo, „Orlando innamorato", 27. ének)

„Ki ad erőt nekem, hogy a világon
A legnagyobb csatát megénekeljem!
Hisz ádázabbat nem tarthatnak számon
A krónikások a történelemben;
Ehhez képest csak rózsaszínű álom
Minden más harc. Úgy érzem, hogy a nyelvem
S agyam megbénul, mindhiába fárad
Ott, hol vitézség s égi dicsfény árad."

Mikor az emigráció az utolsó fashionable arrivals* megérkezésével teljessé vált, eljött az ideje annak, hogy meg kellett kísérelnie nagyban „szervezkedni", teljes tucattá kialakítania magát. Várható volt, hogy ezek a kísérletek most elkeseredett ellenségeskedésbe fognak átcsapni. A tengerentúli újságokban a tollharc most tetőpontjára hágott. Személyes nyomorúságok, intrikák, ármányok, hencegések – ilyen hitványságokban merültek ki a nagy férfiak. De az emigráció nyert valamit, a maga külön történetét, amely a világtörténeten kívül áll, a maga zugpolitikáját a nagypolitika

* – előkelő jövevények – *Szerk.*

mellett; és magából az egymás ellen folytatott kölcsönös harcból a kölcsönös fontosság érzését merítette. Minthogy mindezeknek a törekvéseknek és harcoknak a hátterében a demokratikus pártpénzekre, „a szent Grál"-ra [282] való spekuláció rejlik, a transzcendentális vetélkedés, a Barbarossa császár szakálláért folyó viszály csakhamar bolondok közönséges konkurrenciájává változik. Aki ezt a nagy békaegérharcot[283] a forrásokból akarja tanulmányozni, az összes idevágó dokumentumokat megtalálja a *New York-i „Schnellpost"-ban*, a *„New-Yorker Deutsche Zeitung"-ban*, az *„Allgemeine Deutsche Zeitung"-ban* és a *„Staatszeitung"-ban*, a baltimore-i *„Korrespondent"-ban*, a *„Wecker"-ben* és más amerikai német lapokban. Ámde ennek az állítólagos összeköttetésekkel és kitalált konspirációkkal folytatott széptevésnek, ennek az egész emigrációs zsémbeskedésnek megvolt a maga komoly oldala. A kormányoknak kívánatos ürügyet szolgáltatott arra, hogy Németországban egész sereg embert letartóztasson, a belföldi mozgalommal szemben mindenütt gátlólag lépjen fel és ezeket a szegény londoni szalmabábokat a német polgár elé madárijesztőkként állítsa. Ezek az emigrációs hősök, akik a fennálló állapotokra semmiképp sem veszélyesek, csak azt az egyet kívánják sóvárogva, hogy Németországban halotti csönd legyen és így annál jobban hallják az ő hangjukat, és hogy a közszellem színvonala elég mélyre süllyedjen ahhoz, hogy még olyan kaliberű emberek is, amilyenek ők, kimagasló nagyságoknak tűnjenek.

Az újonnan érkezett délnémet jóemberek Londonban, egyik oldalra sem lévén lekötve, a legkedvezőbb helyzetben voltak ahhoz, hogy a különböző klikkek között a megbékélést kezdeményezzék és ugyanakkor az emigrációs tömeget kórusként a kimagaslók köré gyűjtsék. Derekas kötelességérzetük azt parancsolta nekik, hogy ezt az alkalmat ne mulasszák el.

Egyszersmind azonban Ledru-Rollint, ebben egyetértve vele, már a francia köztársaság elnöki székén látták. Nekik, Franciaország legközelebbi határszomszédainak fontos volt, hogy Franciaország ideiglenes kormánya elismerje őket Németország ideiglenes vezetőinek. Mindenekelőtt Sigel törte magát azért, hogy Ledru szavatolja az ő főparancsnokságát. De Ledruhöz az út csak Arnold holttestén át vezetett. Tetejébe akkor még imponált nekik Arnold karakter-álarca, akinek filozófiai északi fényként kellett volna az ő délnémet szürkületüket megvilágítania. Ezért előbb Rugéhoz fordultak.

A másik oldalon először is ott állt *Kinkel* a közelebbi környezetével: Schurz, Strodtmann, Schimmelpfennig, Techow stb.; azután az exparlamenti és kamarai képviselők, élükön *Reichenbachhal*, továbbá Meyennel és Oppenheimmal, akik az irodalmat képviselték; végül Willich az ő csapatá-

val, amely azonban a háttérben marad. A szerepek itt így voltak kiosztva: Kinkel mint golgotavirág képviseli a német filisztériumot egyáltalában; Reichenbach mint gróf képviseli a burzsoáziát; Willich mint Willich képviseli a proletariátust.

August *Willichről* előbb el kell mondanunk, hogy Gustav vele szemben mindig titkos bizalmatlansággal viseltetett hegyesen végződő koponyája miatt, amelyben az önbecsülés szerve rendellenes túltengésével minden egyéb képességet összelapít.

Egy német filiszter, aki az egykori Willich hadnagyot egy londoni sörözőben látta, ijedten a kalapjához kapott és ezzel a kiáltással rohant el: Az isten szerelmére, mennyire hasonlít ez az ember a mi Urunk Jézus Krisztushoz! Hogy ezt a hasonlóságot tovább kiépítse, Willich rövid idővel a forradalom előtt egy ideig ács volt. Később a badeni-pfalzi hadjáratban partizánfőnökként szerepelt.

A partizánfőnök, a régi olasz condottieréknek[284] ez az utódja, sajátságos jelenség az újabb háborúkban, különösen Németországban. A partizánfőnök, hozzászokva ahhoz, hogy saját szakállára cselekedjék, minden általános főparancsnokságnak ellene szegül. Emberei csak őrá vannak utalva, viszont ő is teljesen tőlük függ. Szabadcsapatban a fegyelem ennélfogva sajátos dolog, a körülmények szerint majd barbár módon szigorú, majd, és legtöbbször, a legnagyobb mértékben laza. A partizánfőnök nem mindig léphet fel keményen és parancsolólag, gyakran kénytelen az embereinek hízelegni, őket egyenként mind egy szálig testi becézéssel magához édesgetni; a rendes katonai tulajdonságok itt keveset érnek, és a vakmerőséghez még más kvalitásoknak kell társulniok, hogy az alárendelteket kellő respektusra szorítsák. Ha a főnök nem is nemes, de nemes tudattal kell bírnia, amelyet azonban mindig cselszövés, lesbenálló intrikálás és rejtett, gyakorlati aljasság egészít ki. Ilymódon nyeri meg nemcsak saját katonáit, hanem megvesztegeti a lakosságot is, lerohanja az ellenséget és mint személyes karakter nyer elismerést különösen az ellenfelek részéről. Mindez azonban nem elég ahhoz, hogy összetartson egy szabadcsapatot, amelynek zöme vagy eleve a lumpenproletariátusból toborzódik vagy csakhamar ahhoz hasonul. E célra magasabb eszme szükséges. A szabadcsapat vezérének tehát egy rögeszme-alappal kell bírnia, elvi embernek kell lennie, aki előtt folyton ott lebeg világmegváltó hivatása. Az arcvonal előtt tartott szónoklatokkal és huzamos oktató propagandával minden egyes katonájába bele kell oltania e magasabb eszme tudatát és így az egész csapatot hitszerinti fiaivá kell gyúrnia. Ha ennek a magasabb eszmének spekulatív, misztikus, a közönséges értelmen túlnyúló színezete van, ha teszem hegeli természetű, miként

Willisen tábornok valami ilyesfélét próbált a porosz hadseregbe beoltani,[285] annál jobb: akkor a nemes tudatot minden egyes szabadcsapatosba beoltják, és az egész csapat tettei ezáltal spekulatív kenetet nyernek, amely őket magasan a közönséges nem-reflektált bátorság fölé emeli, ahogyan az ilyen csapat dicsősége is kevésbé teljesítményeiből, mint inkább messiási küldetéséből ered. A csapat állhatatosságát csak erősítheti, ha az összes harcosokat megesketik, hogy az ügyet, amelyért harcolnak, nem fogják túlélni és inkább a határon álló utolsó almafa alatt egyházi ének eléneklése közben az utolsó emberig lemészároltatják magukat. Egy ilyen csapatnak és egy ilyen vezérnek természetesen azt kell éreznie, hogy a közönséges profán harcosokkal való közösség beszennyezi őket, s ezért minden alkalmat megragadnak arra, hogy vagy a hadseregtől eltávolodjanak, vagy hogy a körülmetéletlenek társaságát mindjárt megint lerázzák; és így semmi sem gyűlöletesebb előttük, mint egy nagy hadtest és a nagy háború, ahol a magasabb lendülettel alátámasztott ravaszság keveset ér el, ha megveti a hadvezetés szokásos szabályait. Így a partizánfőnöknek a szó szoros értelmében keresztes vitéznek, egy személyben a remete Péternek és a nincstelen Walternak* kell lennie. Csapata vegyes elemeivel és szabados életmódjával szemben erényes férfiúnak kell bizonyulnia; nem szabad hagynia, hogy az asztal alá itassák, és inkább csöndben, teszem éjjel az ágyban kell meginnia a borát. Ha emberi gyarlóságból megtörténnék vele, hogy szabályzatellenes órában, a világi örömök mértékfölötti élvezése után éjjel térne vissza a kaszárnyába, akkor nem éppen a nagykapun át fog bemenni, hanem kerülő úton tér haza, hogy észrevétlenül másszon át a falakon és ne okozzon megbotránkozást; a női bájakkal szemben érzéketlennek kell maradnia, ellenben jó hatást kelt, ha, miként Cromwell az altisztjeit, ő időnként egy szabólegényt vesz az ágyába; egyáltalán életvitelének aszketikus szigorát nem fokozhatja elég magasra. Minthogy csapatában a cavaliere della ventura** mögött álló cavalieri del dente*** legnagyobbrészt rekvirálásokból és ingyen beszállásolásból élnek, amikor is nincstelen Walter nem mindig nézhet pontosan a dolgok után, remete Péternek márcsak ezért is mindig kéznél kell lennie azzal a vigasztalással, hogy efféle kellemetlen intézkedések csakis a haza megmentése és így az érintettek saját érdekében történnek.

A partizánfőnöknek mindezek a háborús tulajdonságai békeidőkben nem éppen kedvezően módosult formában újra fellépnek. Mindenekelőtt össze

---

* Pierre d'Amiens *és* Gauthier. – *Szerk.*

** – szerencselovag – *Szerk.*

*** – tarisznyalovagok – *Szerk.*

kell tartania a regimenttörzset egy új csapat számára és folyvást toborzóaltiszteket kell mozgósítania. A szabadcsapat maradványaiból és az egész emigráció csőcselékéből álló törzset kaszárnyába telepíti, akár kormányköltségre (teszem Besançonban[286]), akár másvalamiképpen. Az eszmei kenet nem hiányozhatik a kaszárnya-életből, ezt a kaszárnya-kommunizmus állítja elő, miáltal a közönséges polgári tevékenység megvetése magasabb jelentőségre tesz szert. Minthogy azonban ez a kommunisztikus kaszárnya nincs többé alávetve a hadicikkelyeknek, hanem csupán az erkölcsi tekintélynek és az önfeláldozás parancsának, okvetlenül megesik, hogy itt-ott verekedések támadnak a közös pénztár miatt, mikor is az erkölcsi tekintély nem mindig úszza meg kék foltok nélkül. Ha akad valahol a közelben egy kézműves-egylet, ezt toborzóirodának használhatják az alakítandó csapat számára és az iparosoknak kárpótlásul jelenlegi sanyarú munkájukért kilátásba helyezhetik az eljövendő könnyű életet és a partizánkalandokat. Talán azt is el lehet rendezni, hogy tekintettel a magasabb elvi jelentőségre, amellyel a kaszárnya a proletariátus jövője szempontjából bír, az egylet pénzt adjon a konyhához. A kaszárnyában, mint az egyletben is, a prédikálás és a személyes érintkezés patriarchális-pletykázó módja nem marad hatás nélkül. A partizán békében sem veszíti el nélkülözhetetlen bizakodását, és amiképp régebben minden kudarc után másnapra győzelmet, akképpen most annak az erkölcsi bizonyosságát és filozófiai szükségszerűségét hirdeti, hogy tizennégy napon belül „megindul", tudniillik a *dolog*. Minthogy nem lehet meg valamilyen ellenség nélkül és a nemessel szükségképpen szemben állnak a nemtelenek, ennélfogva ezekben dühödt gyűlölséget fedez fel maga ellen, azt hiszi, hogy a nemtelenek már csak megérdemelt népszerűsége miatti gyűlöletből is ellene cselekszenek, meg akarják mérgezni vagy ledöfni, miért is mindig egy hosszú kést rejt a párnája alatt. – Amiképp a partizánfőnök semmit sem teljesít a háborúban, ha nem tételezi fel, hogy a lakosok imádják, akképp békében sem fog ugyan tényleges politikai összeköttetésekre szert tenni, de azokat mindig feltételezi vagy elképzeli, amiből aztán olykor sajátságos misztifikációk származhatnak. A rekvirálás tehetsége és az ingyen beszállásolás megint fellép, mégpedig kedélyes élősdiség formájában. Orlandónk szigorú erkölcsi aszketizmusa ellenben békés időkben, mint minden nemes és nagy dolog, nehéz kísértéseket áll ki. Boiardo így mondja a 24. énekben:

„Mint Turpin közli vélünk, Brava grófja
Egy élten át szemérmes volt és szűzi.
Gondoljon erről bárki azt, mit óhajt"–

De ismeretes is, hogy Brava gróf később Angelica szép szeme miatt eszét veszítette és Astolfnak a holdból kellett visszahoznia, mint Lodovico Ariosto mester olyan elragadóan ecsetelte.[287] Ámde a mi modern Orlandónk összetévesztette magát a költővel, aki elmondta, hogy ő is eszét vesztette szerelemből, de ajkával és kezével Angelicája keblén akarta újra megtalálni, amikor azonban az történt vele, hogy hálából kidobták a házból.

A politikában a partizánvezér a kis háború minden eszközében tanúsítja a fölényét. A pártos fogalmának megfelelően egyik párttól a másikhoz pártol. Mesquin* intrikálás, ócska trükkök, alkalmi hazugságok, erkölcsi felháborodásba burkolt hitszegés itt a nemes tudat természetszerű tüneteiként jelentkeznek, és küldetésének, valamint szavai és tettei magasabb jelentőségének hitében határozottan kijelenti: „én sohasem hazudok!" A rögeszmék kitűnő takarót borítanak a rejtett alattomosságra és a minden eszme *nélküli* emigrációs fajankókat arra a gondolatra vezetik, hogy ő, a rögeszmék embere, közönséges bolond, ami az ilyen dörzsölt derék férfiú számára csak kívánatos lehet.

Lévén Don Quijote és Sancho Panza egy személyben, aki éppúgy szerelmes a tarisznyába, mint rögeszméibe, aki a kóbor lovagiságban nemkevésbé bámulja a potya étkezést, mint a dicsőséget, aki a törpeháború és apró-cseprő intrikák embere, aki agyafúrtságát a karakter álarcával takarja, Willich igazi jövője a Rio Grande del Norte prérijein rejlik.

Az emigráció e két fentebb vázolt elemének kapcsolatairól Goegg úr a New York-i „Deutsche Schnellpost"-hoz intézett levelében ad felvilágosítást: „Ők" (a délnémetek) „úgy határoztak, hogy a *haldokló* Központi Bizottság tekintélyének helyreállítása végett megkísérlik a többi frakcióval való egyesülést. De e jószándékú terv sikerére nincs sok remény. Kinkel folytatja az intrikálást; megmentőjével, életrajzírójával és néhány porosz hadnaggyal bizottságot alakított, amelynek titokban kellene működnie, terjeszkednie, lehetőleg magához vonzania a demokratikus pénzeket és aztán egyszerre hatalmas Kinkel-pártként napfényre lépnie. Ez sem nem becsületes, sem nem helyes, sem nem okos dolog!"

A délnémet elemeknek ezen egyesítési kísérleteknél tanúsított „becsületes" szándéka Sigel úrnak ugyanazon újsághoz intézett alábbi leveléből tűnik elő: „Ha mi, ama kevesek, akikben *őszinte* volt a szándék, ugyancsak *részben* konspiráláshoz folyamodtunk, ez azért történt, hogy Kinkel és társai nyomorult hitszegései és követelődzései ellen védekezzünk és megmutassuk nekik, hogy nem születtek uralkodásra. *Fő célunk* volt, hogy

* – kicsinyes – *Szerk.*

Kinkelt erőszakkal bevonjuk egy nagy gyűlésbe és ott neki és – az ő kifejezésével élve – közelebbi politikai barátainak bebizonyítsuk: nem mind arany, ami fénylik. Ördög vigye a hangszered" (Schurz), „és ördögbe az énekessel" (Kinkel).[288] („Wochenblatt der New-Yorker Deutschen Zeitung", 1851 szeptember 24.) Hogy mily különleges volt ez a két oldal, amely „délnémetnek" illetve „északnémetnek" szidta egymást, már abból is következik, hogy a délnémet elemek élén Ruge „esze", az északnémet elemek élén pedig Kinkel „kedélye" állott.

Hogy a most következő nagy harcot megértsük, néhány szót kell vesztegetnünk ennek a két világrengető pártnak a diplomáciájára.

Arnold (tehát az ő nyárspolgártársai is) mindenekelőtt azon iparkodott, hogy „forradalmi tevékenység" hivatalos *látszatával* „zárt klubot" alakítson. Ebből a klubból kellett volna „a német ügyeket intéző" kedvenc „bizottságának" kikerülnie és ebből a bizottságból kellett volna magát Rugét megint az Európai Központi Bizottságba kiküldeni. Arnold immár 1850 óta csüggedetlenül tört e cél felé. Azt remélte, hogy a délnémetekben „megtalálta azt a szép középelemet, ahol kényelmesen rendelkezhetik uralkodóként". Az emigráció hivatalos megszervezése, bizottságok alakítása volt tehát Arnold és szövetségesei szükségszerű politikája.

Másfelől Kinkelnek és társainak igyekezniök kellett mindent elgáncsolni, ami Rugénak az Európai Központi Bizottságban bitorolt helyzetét törvényesíthette volna. Kinkel az 500 font sterling előzetes jegyzésre vonatkozó felhívása nyomán New Orleansból egy pénzküldeményre nézve biztató ígéretet kapott, és erre Willichhel, Schimmelpfenniggel, Reichenbachhal, Techowval, Schurzcal stb. máris *titkos pénzügyi bizottságot* alakított. Úgy gondolták: ha miénk a pénz, miénk az emigráció is; ha miénk az emigráció, akkor miénk a kormány is Németországban. Mindenekelőtt az volt számukra a fő, hogy az összemigrációt formális összejövetelek segítségével foglalkoztassák, viszont elgáncsolják minden olyan hivatalos szerveződését, amely túlmenne a „laza társaságon", különösen pedig meghiúsítsanak minden bizottságalakulást, hogy az ellenséges frakciót félrevezessék, a cselekvéstől visszatartsák és a háta mögött manövrírozhassanak.

Mindkét frakció, azaz „a neves férfiak" egyaránt azt akarták, hogy az emigráció zöme orránál fogva vezettetve és a végcélokba be nem avatva csak háttérül szolgáljon és elejthető legyen, mihelyt célhoz értek.

Nézzük mármost a demokráciának ezeket a Machiavellijeit, Talleyrand-jait és Metternichjeit kölcsönös jelenéseikben.

Első jelenet. 1851 július 14. – Miután „a privát megegyezés Kinkellel a közös fellépésre vonatkozóan meghiúsult", Ruge, Goegg, Sigel, Fickler,

Ronge az összes frakciók neves férfiait találkozóra hívják Ficklerhez július 14-re. Huszonhatan jelennek meg. Fickler javasolja, hogy alakítsák meg a német menekültek „zárt körét" és abból létesítsenek „ügyviteli bizottságot forradalmi célok előmozdítására". A javaslatot különösen Kinkel és hat híve ellenzik. Több órás heves vita után elfogadták (16 szavazattal 10 ellenében) Fickler javaslatát. Kinkel és a kisebbség kijelenti, hogy ebben a dologban nem vehetnek részt és lelépnek.

Második jelenet. Július 20. – A fenti többség egyletként megalakul. Új belépő többek között a Fickler által bemutatott *Tausenau.*

Ahogyan Ronge a német demokrácia Lutherja, ahogyan Kinkel a Melanchthonja, ugyanúgy Tausenau úr *Abraham a Sancta Clara-ja.* Ha a két haruspex Cicerónál nem nézhetett egymásra anélkül, hogy ne nevessenek,[289] ugyanúgy Tausenau úr nem nézheti meg tükörben a saját komolykodó arcát anélkül, hogy ki ne nevesse. Ha Rugénak sikerült a badeniak között olyanokat találnia, akiknek *Ő* imponált, a sors ezért bosszút állt rajta, mert az osztrák Tausenauban elvezette hozzá azt a férfiút, aki *neki* imponált.

Goegg és Tausenau javaslatára elnapolják a tárgyalásokat, hogy még egyszer megkíséreljék a megegyezést a kinkeli frakcióval.

Harmadik jelenet. Július 27. – Ülés a Cranbourne hotelban. A „neves" emigráció au grand complet. Kinkel frakciója megjelenik ugyan, de nem azzal a szándékkal, hogy a már fennálló egylethez csatlakozzék; inkább valamiféle „nyilvános vitaklub" alakítását szorgalmazza „ügyviteli bizottság *nélkül* és *határozott célok követése* nélkül". Schurz, aki mindezeken a parlamenti tárgyalásokon ifjú Kinkel mentoraként jelenik meg, javasolja: „Jelen társaság zárt politikai egyesületként alakul meg *Német Emigrációsklub* néven és egy tagjának ajánlására többségi határozattal vesz fel más polgártársakat a német menekültek köréből." Egyhangúlag elfogadták. A klub elhatározta, hogy minden pénteken jön össze. „Ennek a javaslatnak az elfogadását általános tetszéssel és ezzel a kiáltással üdvözölték: »Éljen a német köztársaság!!!« Az emberek érezték, hogy kölcsönös előzékenységükkel teljesítették kötelességüket és valami jót műveltek a forradalom érdekében." (Goegg, „Wochenblatt der Schnellpost", 1851 augusztus 20.) Eduard Meyen annyira el volt ragadtatva ettől az eredménytől, hogy kőnyomatos tudósításában így kiáltott fel: „Most az egész emigráció zárt falanxot alkot, fel egészen Bucherig – egyetlen kivétel a javíthatatlan marxi klikk." Ugyanez a meyeni megjegyzés megtalálható a berlini kőnyomatos kormány-bulletinben[290].

Így keletkezett általános előzékenység és a német köztársaság éltetése közepette a nagy *Emigrációsklub,* amelynek oly felemelő üléseket kellett

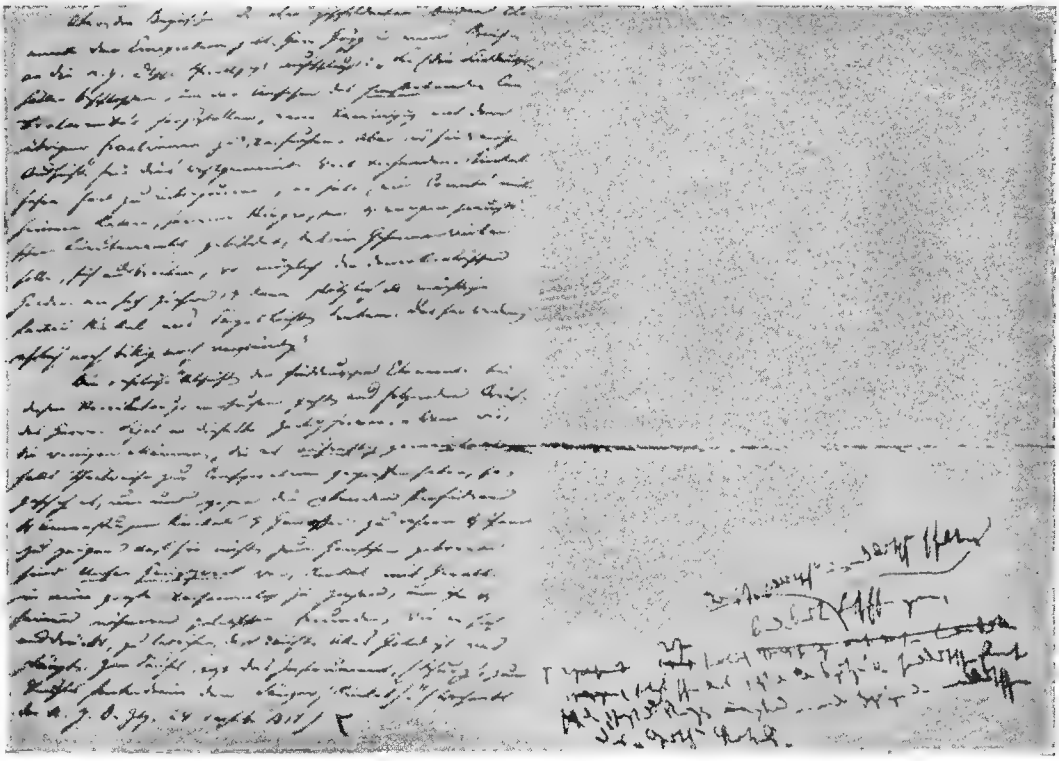

„A számkivetés nagyjai" kéziratoldala

volna tartania és amely pár héttel Kinkel Amerikába utazása után feloszlott; ami azonban nem akadálya annak, hogy Amerikában még mindig élő valamiként szerepeljen.

Negyedik jelenet. Augusztus 1. – Második ülés a Cranbourne hotelban. „Sajnos, már ma arról kell jelentést tennünk, hogy e klub sikereihez fűzött várakozásainkban csalódtunk." (Goegg, ugyanott, augusztus 27.) Kinkel előzetes többségi határozat nélkül hat porosz menekültet és az ipari kiállítás hat porosz látogatóját hozza be. *A Damm** (elnök, a badeni alkotmányozó gyűlés egykori elnöke) megütközését fejezi ki az alapszabályok e honáruló sérelme miatt. *Kinkel* kijelenti: „A klub csak *laza* társaság, amelynek nincs más célja, mint hogy egymást személyesen megismerjük és beszélgetéseket folytassunk, amelyeket akárki meghallgathat. Ezért kívánatos, hogy a társaságot igen nagyszámú külső ember látogassa." *Schurz* diák professzora tapintatlanságát azzal akarja leplezni, hogy gyorsan módosító javaslatot tesz látogatók beengedésére. Elfogadják. – Abraham a Sancta Clara *Tausenau* felemelkedik és az alábbi két komoly jellegű indítványt terjeszti elő anélkül, hogy nevetne: „1. Egy bizottság" („*a*" bizottság) „kinevezése, hogy nyolc naponként pontos jelentést tegyen a napi politikáról, különösen Németországéról, jelentései az egyesület levéltárába lerakandók és megfelelő időben közzéteendők; 2. bizottság" („*a*" bizottság) „alakítása azzal a feladattal, hogy az egyesület levéltárába lerakja azoknak a jogsérelmeknek és kegyetlenségeknek a felsorolásait, amelyeket a reakció kiszolgálói a demokrácia hívei ellen az utolsó három év alatt elkövettek és még el fognak követni." Ezellen hevesen felszólal *Reichenbach*: „Ez ártatlan javaslatokban gyanús hátsógondolatokat lát és azt a törekvést, hogy e bizottságok alakításával a gyülekezetnek általa és barátai által nem kívánt *hivatalos* színezetet adjanak." *Schimmelpfennig* és *Schurz*: „Ezek a bizottságok olyan jogkört vindikálhatnának, amelyeknek konspirációs jellegük van és előbb-utóbb *hivatalos bizottmányhoz* vezetnének." *Meyen*: „*Szavakat kíván, nem tetteket.*"

Goegg állítása szerint a többség hajlandónak látszott a javaslatok elfogadására; Machiavelli *Schurz* elnapolást javasol. Abraham a Sancta Clara *Tausenau* kedélyességből csatlakozik ehhez az indítványhoz. *Kinkel* úgy vélte, hogy főleg azért kell a szavazást a legközelebbi ülésre halasztani,

* „Itt a Damm!"
„Ki van itt?"
„A Damm van itt!"
„Kicsoda?"
„A Damm, a Damm, nem ismeri kend a Dammot?" – *Marx és Engels jegyzete.*

mert úgy látja, hogy ezen az estén frakciója kisebbségben van, és ő meg a barátai ilyen körülmények között a szavazást nem tekinthetnék *„lelkiismeretükre* kötelezőnek". Az elnapolást elhatározzák.

Ötödik jelenet. Augusztus 8. – Harmadik ülés a Cranbourne hotelban. A tausenaui javaslatok vitája. – Kinkel–Willich a megállapodás ellenére magukkal hozták az „alsóbb menekült réteget", le menu peuple-t*, hogy ezúttal „kötelezzék lelkiismeretüket". – *Schurz* módosító indítványt tesz napi politikáról szóló önkéntes előadások tartására, és összebeszélés szerint azonnal jelentkezik Meyen Poroszországra, Schurz Franciaországra, Oppenheim Angliára, Kinkel Amerikára és a jövőre (mert legközelebbi jövője Amerikában honolt). – *Tausenau* javaslatait elvetik. Megilletődve jelenti ki, hogy jogos haragját fel akarja áldozni a haza oltárán és meg akar maradni a szövetségesek kebelében. De a Ruge–Fickler-frakció nyomban becsapott széplelkek ingerült magatartását ölti fel.

Intermezzo. – Kinkel végre kapott New Orleansból 160 font sterlinget, hogy más neves nagyságok bevonásával hasznosítsa a forradalom érdekében. A Ruge–Fickler-frakció, amely az utóbbi szavazás miatt különben is el volt keseredve, értesült erről. Most nem volt több veszíteni való idő, cselekedni kellett. Új emigrációs mocsár keletkezett, amely rothadtan tespedő létét az *„Agitációs Egyesület"* névvel ékesítette. Tagjai voltak Tausenau, Frank, Goegg, Sigel, Hertle, Ronge, Haug, Fickler, Ruge. Az egyesület tüstént nyilatkozott az angol lapokban: „Nem vitatkozó, hanem lényegileg dolgozó egyesület, amely nem words, hanem works** szolgáltatására alakult és mindenekelőtt felszólítja az elvbarátokat pénz szolgáltatására. Az Agitációs Egyesület *Tausenaut* nevezi ki végrehajtó hatalmává és levelező külügyminiszterévé, egyszersmind elismeri *Ruge* pozícióját" (mint kormányzóét) „az Európai Központi Bizottságban, továbbá eddigi tevékenységét és azt, hogy a német népet a német nép szellemében képviselte." Az új kombinációban rögtön felismerhető az ősforma: Ruge, Ronge, Haug. Ilyenképpen Arnold évekig tartó küzdelmek és vesződségek után elérte, amit akart, elismerték a demokrata központi szekér ötödik kerekének és a nép egy világosan, sajnos túl világosan körülírt része állott mögötte, mégpedig összesen nyolc férfiú. De ezt az élvezetét is megkeserítették, mivelhogy elismerését egyidejűleg közvetett félreállításával kötötték össze és csak a Bauer—Fickler által támasztott feltétellel fogadták el, hogy ti. most már aztán Ruge ne merje többé „ostoba írásait világgá eregetni". A goromba

* – a kisembereket – *Szerk.*

** – nem szavak, hanem tettek – *Szerk.*

Fickler a mi Arnoldunknak csak azokat az írásait tartotta „jeleseknek", amelyeket nem olvasott és nem kellett elolvasnia.

Hatodik jelenet. Augusztus 22. – Cranbourne hotel. Először is *Schurz* „diplomáciai mesterműve" (lásd Goegg): Általános menekült-bizottság alakítását javasolja a különböző frakciók hat tagjából, a willichi iparosegylet már fennálló menekült-bizottsága öt tagjának bevonásával. (A Kinkel–Willich-frakció így mindig többségben lett volna.) Elfogadták. Megejtették a választásokat, de a rugei államrész tagjai elutasították és ezáltal a diplomáciai mesterműt füstbe ment. Hogy egyébként mennyire vették komolyan ezt a menekült-bizottságot, az kiderül abból, hogy Willich a már régóta csak névleg létező iparos- és menekült-bizottságból 4 nappal később kilépett, miután az „alsó menekült réteg" ismételt, korántsem tiszteletreméltó lázadásai a bizottság feloszlatását már hosszabb ideje elkerülhetetlenné tették. – *Interpelláció* az Agitációs Egyesület nyilvános fellépéséről. Javaslat, hogy az Emigrációsklubnak semmi köze se legyen az Agitációs Egyesülethez, és nyilvánosan tagadja meg annak összes írásait. Dühödt kirohanások a jelenlevő „agitátorok", Goegg és ifjabb (vagyis idősebb, lásd alább*) Sigel ellen. Rudolf *Schramm* a régi barátját, Rugét Mazzini szolgájának és „pletykázó szipirtyónak" nyilvánítja. Brutus, te is! Goegg válaszol, nem mint nagy szónok, hanem mint egyszerű polgár, keserűen megtámadja a kétszínű, sunyin hitszegő, paposan kenetteljes Kinkelt, „felelőtlenség azokat, akik dolgozni akarnak, elvágni a lehetőségtől, de ezek az emberek színleges, tétlen egyesületet akarnak, hogy ilyen lepel alatt bizonyos célokért klikként működhessenek". Amikor Goegg az Agitációs Egyesületnek az angol lapokban közölt nyilatkozatára tért rá, Kinkel méltóságteljesen felemelkedett és így szólt: „Már az egész amerikai sajtót a kezében tartja, és megtörténtek az intézkedések, hogy a francia sajtó is uralma alá kerüljön." A „német" frakció javaslatát elfogadták, és ennek következménye az „agitátoroknak" az a kijelentése volt, hogy egyesületük tagjai többé nem tartozhatnak az Emigrációsklubhoz.

Így támadt az Emigrációsklub és az Agitációs Egyesület között az a hatalmas szakadék, amely az egész modern világtörténelmen tátongva végighúzódik. A legfurcsább, hogy mindkét kreatúra csupán szétválásukig létezett, de most még tovább vegetálnak a Kaulbach-féle „Pogány szellemek csatájá"-ban[291], amely az amerikai német gyűléseken és újságokban folytatódik, úgy látszik, a világ végezetéig.

Az egész ülés annál viharosabb volt, mert a fegyelmezetlen Schramm még

* *V. ö. 318–319. old. – Szerk.*

Willichet is megtámadta és azt állította, hogy az Emigrációsklubot az ezzel a lovaggal való kapcsolat szégyenbe hozza. Az elnök, ezúttal a félénk Meyen, a kormányrudat kétségbeesésében már többször elejtette. Az Agitációs Egyesületről folytatott vita és tagjainak kilépése azonban végsőkig fokozta a tumultust. Kiabálás, dörömbölés, pattogás, fenyegetődzés, tombolás közepette az épületes ülés közel éjjeli két óráig húzódott el, amikor is végül a kocsmáros a gázlángok eloltásával a felhevült feleket mély sötétségbe süllyesztette és a honmentésnek borzalmas véget vetett.

Augusztus végén a lovagias Willich és a kedélyes Kinkel megkísérelték az Agitációs Egyesület robbantását, amikor is a tisztes Ficklernek a következő ajánlatot tették: „Alakítson velük és közelebbi politikai barátaikkal a New Orleansból befutott pénzek kezelésére *pénzügyi bizottságot*, amelynek addig kell működnie, míg *a* forradalomnak egy nyilvános pénzügyi bizottsága nem ülhet össze, viszont azonban ennek az ajánlatnak puszta elfogadása által az összes eddig fennálló német forradalmi és agitációs társaságoknak fel kell oszlaniok." A derék Fickler kikelt az „oktrojált, titkos, felelőtlen bizottság" ellen. „Hogyan gyűjthetné", kiáltott fel, „egy puszta pénzügyi bizottság központilag maga köré az összes forradalmi pártokat? A beérkező és már beérkezett pénzek magukban véve sosem adhatják meg azt az alapot, amelyen a demokrácia szerteágazó irányai önállóságukat feláldozzák."

Ahelyett tehát, hogy a kívánt robbantást előidézték volna, ez a dezertálásra való csábítási kísérlet az ellenkező eredményt érte el, hogy ti. Tausenau kijelenthette: a szakadás az emigráció és agitáció két hatalmas pártja között immár gyógyíthatatlanná vált.

XIV

Arra, hogy bemutassuk, mily kellemes módon folyt a háború Agitáció és Emigráció között, szolgáljon itt néhány kivonat amerikai német lapokból.

Agitáció.

Ruge Kinkelt „a porosz herceg ügynökének" nyilvánítja.

Egy másik agitátor felfedezi, hogy az Emigrációsklub kiemelkedő férfiai „Kinkel lelkész mellett három porosz hadnagyból, két ízetlen berlini irodalmárból és egy diákból állanak".

Sigel így ír: „Nem tagadható, hogy Willich szerzett magának bizonyos számú csatlóst. De ha az ember három évig prédikál és csak azt mondja az embereknek, ami nekik kellemes, akkor nagyon butának kellene lennie, hogy ezek az emberek ne csatlakozzanak hozzá. Ezeket a csatlósokat igyekszik a Kinkelség magához csatolni. A willichi csatlósok a kinkeli csatlósokkal kurválkodnak."

Egy negyedik agitátor Kinkel csatlósait „bálványimádóknak" nevezi.

Tausenau az Emigrációsklubot a következőképpen jellemzi: „Különérdekek a békülékenység álarca alatt, a többség rendszeres csalárd megszerzése, ismeretlen nagyságok fellépése szervező pártvezérekként, titkos pénzügyi bizottság oktrojálására irányuló kísérletek és mindaz a többi zug- és cselfogás, amelyekkel *éretlen politikusok* országuk sorsát a száműzetésben mindenkor irányítani vélték, holott már a forradalmak első heve ilyen hívságokat üres gőzzé párologtatott szét."

Végül Rodomonte-Heinzen kijelenti: Ruge, Goegg, Fickler és Sigel Angliában az egyedüli tiszteletreméltó menekültek, akiket személyesen ismer; az Emigrációsklub tagjai „egoisták, royalisták és kommunisták", Kinkel „a hiúság gyógyíthatatlan őrültje és spekuláló arisztokrata", Meyen, Oppenheim, Willich stb. olyan emberek, akik fölött ő, Heinzen, „a térdkalácsával néz át, és akik Rugénak a bokájáig sem érnek". (New York-i „Schnellpost", „New-Yorker Deutsche Zeitung",„Wecker" stb. 1851.)

Emigráció.

„Mit akar egy oktrojált bizottság, amely a levegőben lóg, önmagát hatalmazza fel, anélkül, hogy előzőleg dolgozott volna, anélkül, hogy megválasztották volna, anélkül, hogy azokat, akiket állítólag képvisel, megkérdezte volna, akarják-e magukat ezekkel a személyekkel képviseltetni?" – „Aki Rugét ismeri, tudja, hogy gyógyíthatatlan betegsége a proklamációs mánia." – „Ruge a parlamentben még egy Raveaux vagy trieri Simon befolyásáig sem tudta vinni." – „Ahol a cselekvésben forradalmi energiára, szervező munkára, diszkrécióra vagy titoktartásra van szükség, ott Ruge veszélyes, mert nem képes a száját, nem képes a tintát visszatartani és mindig az egész világot akarja képviselni. Ruge találkozik Mazzinival és Ledru-Rollinnal, ez rugei nyelvre átültetve és minden újságban kinyomatva így hangzik: Németország, Franciaország és Olaszország a szolidaritás jegyében testvériesültek a forradalomra." – „Egy bizottságnak ez a követelődző oktrojálása, ez a hencegő tétlenség bírta rá Ruge legbensőbb és legintelligensebb barátait, mint Oppenheim, Meyen, Schramm, hogy más férfiakkal közös tevékenységre szövetkezzenek." – „Ruge mögött nem áll a népnek egy világosan körülírt része, hanem egy világosan körülírt békecopf." – „Hány száz ember kérdezi naponta, hogy ki is hát ez a Tausenau, és senki, de senki sem tud rá felelni. Itt-ott egy bécsi azt állítja, hogy Tausenau egyike volt Bécs ama demokratáinak, akiket a reakció mindig a szemére vetett a bécsi demokráciának, hogy azt rossz színben tüntesse fel. De ezért a bécsiek felelősek. Ismeretlen ez a nagyság mindenképp, de hogy nagyság-e, az még kevésbé ismeretes." –

„Nézzük csak meg újra, kik ezek a jeles férfiak, akik előtt mindenki más éretlen politikusnak tűnik. Sigel főhadvezér. Ha egyszer majd a történelem múzsáját megkérdezik, hogyan jutott ez a sápadt jelentéktelenség a főhadvezérséghez, a múzsa a legnagyobb zavarba fog jönni. Sigel csak bátyjának öccse. Bátyja a kormány ellen tett kellemetlenkedő kijelentései folytán, amelyeket banális léhaságai miatt elszenvedett többszöri fogdabüntetése sugalmazott, népszerű tiszttélett. A fiatal Sigel ezt elég alapnak tartotta ahhoz, hogy a forradalmi felkelés első zavarában magát főhadvezérré és hadügyminiszterré kiáltsa ki. A badeni tűzérségnek, amely kiválóságát sokszor bebizonyította, elég sok idősebb és jelesebb tisztje volt, akikkel szemben a fiatal, zöldfülű Sigel hadnagynak vissza kellett volna lépnie és akik nem kevéssé voltak felháborodva azon, hogy egy fiatal, ismeretlen, éppoly tapasztalatlan, mint amilyen tehetségtelen embernek engedelmeskedjenek. Volt azonban egy Brentano, aki olyan tompafejű és áruló volt, hogy tőle minden megtörténhetett, ami a forradalmat tönkretehette... A hozzáértés teljes hiánya, ame-

lyet Sigel az egész badeni hadjárat alatt tanúsított... Mindenesetre említésreméltó, hogy Sigel a republikánus hadsereg legvitézebb katonáit Rastattnál és a Fekete-erdőben a *megígért* segélycsapatok nélkül cserbenhagyta, míg ő maga Fürstenberg herceg vállszalagjaival és hintajában Zürichben kocsikázott és mint érdekes, balsorsú hadvezér parádézott. Ez annak az érett politikusnak az ismert nagysága, aki korábbi hőstetteiért kijáró önérzetében másodszor is főhadvezérként oktrojálta magát az Agitációs Egyesületre. Ez a nagy ismerős, a báty öccse."

„Valóban mulatságos, ha ilyen alakok" (mint az Agitációs Egyesület) „másoknak felemás mivoltukat vetik a szemére, holott ők *politikai nullák*, akik sem fél, sem egész mivoltukban sem valamik." – „Elvi alapjuk egész titka személyi becsvágy." – „Az Agitációs Egyesületnek mint egyesületnek csak magánjelentősége van, mint teszem egy irodalmi körnek vagy biliárdklubnak, s ezért nem lehet arra igénye, hogy tekintetbe vegyék, nem lehet joga arra, hogy mandátumot adjon." – „Ti magatok vetettétek el a kockát! A be nem avatottak avattassanak be, hogy maguk ítéljék meg, mily szellem gyermekei vagytok ti!" (Baltimore-i „Korrespondent".)

Meg kell itt mondanunk, hogy ezek az urak egymásról való kölcsönös tudatukban csaknem eljutottak az öntudatig.

XV

Közben az „Emigráció" titkos pénzügyi bizottsága megválasztotta intézőbizottságát, amely Kinkelből, Willichből és Reichenbachból állott, és most úgy határozott, hogy komolyan kézbe veszi a német kölcsön ügyét. Schurz diákot (mint a New York-i „Schnellpost", a „New-Yorker Deutsche Zeitung" és a baltimore-i „Korrespondent" 1851 végén közli) Franciaországba, Belgiumba és Svájcba küldték és ő ott felkutatta az összes eltűnt és elfelejtett, veszendőbe ment régi parlamenti küldötteket, régenstanácsi tagokat, kamarai képviselőket és más neves férfiakat, egészen a boldogult Raveaux-ig, hogy velük garantáltassa a kölcsönt. Ezek az elfelejtett szerencsétlen alakok siettek a vállalkozáshoz garanciájukat adni. Hiszen, ha valami, a kölcsönnek a garantálása volt az in partibus kormányposztok kölcsönös garantálása, mint ahogy ezáltal Kinkel, Willich és Reichenbach urak is garanciát kaptak az *ő* jövőbeli kilátásaikra. És hiszen ezek a bánatos jóemberek Svájcban annyira bolondultak a „szervezésért" és pozíciógarantálásért, hogy a kormányposztokra való jövendő ancienneté-t* egymás között már huzamosabb idő óta szám szerint szabályozták, amikor is bosszús lárma keletkezett abból, hogy ki kapja az 1., 2. és 3. számot. Elég az ahhoz, hogy Schurz diák magával hozta tarsolyában a garanciát, és nekiláttak a munkának. Kinkel ugyan néhány nappal előbb az „Agitációval" létrejött mégegyszeri összejövetelen megígérte, hogy nem fog egyoldalú „emigrációs" kölcsön kibocsátásával foglalkozni; de éppen ezért a garancia-aláírásokkal és a Reichenbach–Willich-féle meghatalmazással elutazott – állítólag azért, hogy Észak-Angliában elsüsse esztétikai felolvasásait, valójában azonban azért, hogy Liverpoolban hajóra szálljon New Yorkba és Amerikában *Parzivalként* felhajszolja a *szent Grált*, a demokratikus pártaranyat.

És most elkezdődik az édesen csengő, csudálatos, magasan szárnyaló, hallatlan, igazi és kalandos történet a nagy harcokról, amelyeket az Emi-

* – ősiséget; rangidősséget – *Szerk.*

gráció és az Agitáció az óceán innenső és túlsó oldalán megújult elkeseredettséggel és letörhetetlen kitartással folytatott, Gottfriednak az a keresztes hadjárata, amelyben Kossuthtal versengett, és amelyből nehéz vesződségek és kimondhatatlan hányattatások után végül tarsolyában a Grállal visszatért hazai lakába.

„Or, bei signori, io vi lascio al presente,
E se voi tornerete in questo loco,
Dirò questa battaglia dov'io lasso
Ch'un' altra non fu mai di tal fracasso."
(Boiardo, 26. ének)

„Most, jó urak, elválunk egy időre,
E helyre térjetek majd újra vissza,
S én folytatom e harc históriáját,
Hogy felidézzem a esaták csatáját."

Karl Marx

A választások — Toryk és whigek[292]

London, 1852 augusztus 6., péntek.

A brit parlamenti általános választás eredményei már ismeretesek. Ezt az eredményt következő levelemben fogom részletesen elemezni.*

Lássuk először is, milyen pártok voltak azok, amelyek e választási agitáció során egymással szemben álltak, illetve egymást támogatták?

Toryk, whigek,[136] liberális konzervatívok (peelisták[293]), a szabadkereskedelem hívei par excellence** (a Manchester-iskola[294] követői, parlamenti és pénzügyi reformerek), s végül a chartisták.

A whigek, a szabadkereskedők és a peelisták szövetségre léptek a toryk ellen. E koalíció és a toryk között zajlott le a valóságos választási csata. A whigekkel, a peelistákkal, a szabadkereskedőkkel és a torykkal, tehát az egész hivatalos Angliával szemben álltak a chartisták.

Nagy-Britannia politikai pártjait eléggé ismerik az Egyesült Államokban. Elég lesz tehát, ha néhány tollvonással felidézzük mindegyiknek a sajátos jellemvonásait.

A torykat 1846-ig Old England*** hagyományainak őreiként ismerték. Azt képzelték róluk, hogy a brit alkotmányt a világ nyolcadik csodájaként bámulják; hogy laudatores temporis acti°, hogy lelkesednek a trónért, a Magas Egyházért[295], a brit alattvaló kiváltságaiért és jogaiért. A végzetes 1846. év, amikor eltörölték a gabonatörvényeket[296], s a toryk emiatt kétségbeesett kiáltásba törtek ki, bebizonyította, hogy ezek az emberek a földjáradékon kívül semmiért sem lelkesednek, s ugyanakkor felfedte az Old England politikai és vallási intézményeihez való ragaszkodásuk titkát. Ezek az intézmények a legjobbak, amelyek segítségével a *nagy földtulajdon* – a

---

* *V. ö. 345–349. old.* – *Szerk.*

** – kiváltképpen – *Szerk.*

*** – Öreg Anglia – *Szerk.*

° – letűnt idők dicsőítői – *Szerk.*

földes érdek – eddig uralkodott Angliában és amelyek segítségével még ma is igyekszik uralmát fenntartani. Az 1846. év egész mezítelenségében napfényre hozta az *anyagi osztályérdeket*, mely a tory párt *reális alapját* alkotja. Az 1846. év lerántotta a hagyományosan tisztelendő oroszlánbőrt, melynek leple alatt a tory osztályérdek eddig rejtőzött. Az 1846. év a torykat a *védővámrendszer híveivé* változtatta át. Tory volt a megszentelt név, védővámos a profán név; tory volt a politikai csatakiáltás, védővámos a kétségbeesés gazdasági kiáltása; a tory eszmének, elvnek tűnt; a védővámos – érdeket jelent. Minek a védői? A saját jövedelmüknek, a saját földjáradékuknak a védői. Így hát a toryk végül is éppannyira burzsoák, mint a többiek, mert hol van az a burzsoá, aki ne volna védője a saját erszényének? Különböznek a többi burzsoáktól, ugyanúgy, ahogyan a földjáradék különbözik a kereskedelmi és az ipari profittól. A földjáradék konzervatív, a profit progreszszív; a földjáradék nemzeti, a profit kozmopolita; a földjáradék hisz az államegyházban, a profit születésénél fogva dissenter[26]. A gabonatörvények 1846-i eltörlése pusztán elismert egy már befejezett tényt, a brit polgári társadalom elemeiben már régóta végbement változást, ti. azt a tényt, hogy a földes érdeket alávetették a pénzes érdeknek, a földtulajdont a kereskedelemnek, a mezőgazdaságot a gyáriparnak, a falut a városnak. Lehet-e ezt a tényt kétségbe vonni, amikor a falusi lakosság aránya Angliában a városi lakossághoz képest egy a háromhoz? A toryk hatalmának anyagi alapzata a földjáradék volt. A földjáradékot az élelmiszerárak szabályozzák. Az élelmiszerárakat mesterségesen magas szinten tartották a gabonatörvények által. A gabonatörvények eltörlése folytán az élelmiszerárak is alábbszálltak, ami viszont csökkentette a földjáradékot, s a földjáradék süllyedésével letört az a reális erő, melyen a toryk politikai hatalma nyugodott.

Mit próbálnak hát most tenni? Próbálják fenntartani azt a politikai hatalmat, amelynek társadalmi alapzata megszűnt. És hogyan lehet ezt elérni? Semmi mással, csak *ellenforradalommal*, vagyis az államnak a társadalom elleni reakciójával. Erőszakkal igyekeznek megőrizni olyan intézményeket és olyan politikai hatalmat, mely bukásra volt ítélve attól a perctől kezdve, amikor a falusi lakosság számát a városi lakosság háromszorosan felülmúlta. És ennek a kísérletnek szükségképpen az ő pusztulásukkal kell végződnie; meg kell gyorsítania és ki kell éleznie Anglia társadalmi fejlődését; válságra kell vezetnie.

A toryk a maguk hadseregét a bérlőkből toborozzák, akik vagy nem vetkőzték még le azt a szokásukat, hogy követik földesurukat mint természetes fölöttesüket, vagy akik gazdaságilag földesuraiktól függnek, vagy

akik még nem látják, hogy a bérlő érdeke a földesúréval éppúgy nem azonos, ahogyan nem azonos a kölcsönt felvevő érdeke az uzsoráséval. A toryk hívei és támogatói: a gyarmati érdek, a hajózási érdek, az államegyház pártja, röviden mindazok az elemek, amelyek szükségesnek tartják, hogy érdekeiket védelmezzék a modern gyáripar szükségszerű eredményeivel és az általa előkészített társadalmi forradalommal szemben.

A torykkal, mint ősi ellenségeikkel, szemben állnak a *whigek*, az a párt, amelynek az amerikai whigekhez[297] a nevén kívül semmi köze sincs.

A brit whigek a politika természetrajzában olyan fajtát alkotnak, amely, akárcsak a kétéltűek osztályának valamennyi fajtája, igen könnyen létezik, de nehezen írható le. Nevezzük őket, miként ellenfeleik, szolgálaton kívüli toryknak? Vagy, mint a kontinens írói előszeretettel teszik, tekintsük őket bizonyos *népi* elvek képviselőinek? Az utóbbi esetben ugyanabba a nehézségbe bonyolódnánk, mint a whigek történetírója, Cooke úr, aki a „History of Parties" c. könyvében nagy naivitással bevallja, hogy a whig párt valójában bizonyos számú „liberális, morális és felvilágosult elveken" épül, de nagyon is sajnálatos módon több mint másfél évszázad óta, amióta a whigek léteznek, amikor csak kormányon voltak, valami mindig megakadályozta őket abban, hogy ezeket az elveket megvalósítsák. Ennélfogva a valóságban, saját történetírójuk szerint, a whigek olyasvalamit képviselnek, ami az általuk vallott „liberális és felvilágosult elvektől" teljességgel különbözik. Így ugyanabban a helyzetben vannak, mint az a részeg ember, aki, mikor a Lord Mayor* elé vitték, kijelentette, hogy ő az antialkoholizmus elvét vallja, de valamilyen véletlen folytán vasárnap mindig berúg.

De hagyjuk az elveiket; hogy mik is ők valójában, azt jobban kibogozhatjuk a történelmi tényekből, abból, hogy mit tesznek, nem pedig abból, hogy mit hittek egykor, s hogy mit akarnak most másokkal elhitetni karakterüket illetően.

A whigek, akárcsak a toryk, Nagy-Britannia nagy földtulajdonosainak egy csoportját alkotják. Sőt, az angol földtulajdonosok legrégibb, leggazdagabb és leggőgösebb része a whig párt tulajdonképpeni magja.

Akkor hát mi különbözteti meg őket a toryktól? A whigek a burzsoáziának, vagyis az ipari és kereskedelmi középosztálynak, az *arisztokrata képviselői*. Azzal a feltétellel, hogy a burzsoázia átengedje nekik – az arisztokrata családok oligarchiájának – a kormányzás monopóliumát és a hivatali tisztségek kizárólagos birtoklását, a burzsoáziának megteszik – és segítik megszerezni – mindazokat az engedményeket, amelyek a

* – főpolgármester – *Szerk.*

társadalmi és politikai fejlődés során *elkerülhetetlennek és halaszthatatlannak* bizonyultak. Sem többet, sem kevesebbet. És valahányszor ilyen elkerülhetetlen rendszabály megtörtént, nagy hangon kijelentik, hogy ezzel a történelmi haladás végét érték el; hogy az egész társadalmi fejlődés megvalósította végső célját, s aztán „belekapaszkodnak a véglegességbe".[298] Ők könnyebben elviselhetik földjáradék-jövedelmeik csökkenését, mint a toryk, mert a brit birodalmi javadalmak Isten kegyelméből való bérlőinek tekintik magukat. Ők lemondhatnak a gabonatörvények monopóliumáról, ameddig a kormányzás monopóliumát családi tulajdonként fenntartják. Az 1688-as „dicsőséges forradalom"[299] óta – rövid megszakításokkal, melyeket főleg az első francia forradalom és az ebből következő reakció okozott – a whigek töltötték be a közhivatalokat. Aki csak visszaemlékszik az angol történelemnek erre az időszakára, a whigek uralmának semmilyen más ismérvével sem találkozhat, csupán családi oligarchiájuk fenntartásával. Azok az érdekek és elvek, amelyeket ezenkívül időről időre képviselnek, nem a whigekéi, hanem az ipari és kereskedelmi osztály, a burzsoázia fejlődése kényszeríti rájuk. 1688 után az éppen akkoriban jelentőségre emelkedő bankmágnásokkal egyesültek, amiként 1846-ban egyesültek a gyári mágnásokkal. A whigek éppoly keveset tettek az 1831-i Reform Bill[300], mint az 1846-i szabadkereskedelmi törvény megvalósításáért. Mindkét reformmozgalom, a politikai éppúgy, mint a kereskedelmi, a burzsoázia mozgalma volt. Mihelyt e mozgalmak valamelyike ellenállhatatlanná érlelődött, mihelyt az egyszersmind a toryk kiebrudalásának legbiztosabb eszközévé vált – a whigek előtérbe léptek, átvették a kormányrudat és biztosították maguknak a győzelem kormányhatalmi részét. 1831-ben a reform politikai oldalát kiterjesztették annyira, amennyire szükséges volt ahhoz, hogy a középosztály ne legyen teljesen elégedetlen; 1846 után szabadkereskedelmi rendszabályaikat annyira korlátozták, amennyire szükséges volt ahhoz, hogy a földtulajdonos arisztokrácia számára a lehető legtöbb kiváltságot megmentsék. Minden alkalommal azért vették kezükbe a mozgalmat, hogy megakadályozzák előrehaladását, s egyszersmind visszaszerezzék saját állásaikat.

Világos, hogy attól a perctől fogva, amikor a földtulajdonos arisztokrácia független hatalomként nem tudja többé megtartani pozícióját, amikor független pártként nem tud már küzdeni a kormányhatalomért, röviden szólva, attól a perctől fogva, amikor a toryk végérvényesen megbuktak, a brit történelemben nincs többé hely a whigek számára. Ha az arisztokrácia már megsemmisült, minek akkor a burzsoáziának arisztokrata képviselet ez ellen az arisztokrácia ellen?

Ismeretes, hogy a középkorban a német császárok az akkor felemelkedő városokat császári kormányzók – „advocatusok"* – alá helyezték, hogy azok védelmezzék ezeket a városokat a környező nemességgel szemben. Mihelyt a gyarapodó népesség és gazdagság elegendő erőt és önállóságot adott a városoknak ahhoz, hogy ellenálljanak, sőt, hogy megtámadják a nemességet, a városok a nemesi kormányzókat, az advocatusokat elkergették.

A whigek voltak a brit burzsoáziának ezek az advocatusai. Kormánymonopóliumuknak meg kell buknia, mihelyt a toryk földtulajdonmonopóliuma megbukott. Amilyen mértékben a burzsoázia kifejlesztette önálló erejét, a whigek olyan mértékben zsugorodtak össze pártból klikké.

Nyilvánvaló, hogy a brit whig párt karakterének végül is milyen undorítóan heterogén keverékké kellett válnia; a feudalizmus hívei és egyúttal malthusiánusok, pénzkufárok feudális előítéletekkel, arisztokraták becsületeszmény nélkül, burzsoák ipari tevékenység nélkül, finality-man-ek[298] haladó frázisokkal, haladók fanatikus konzervativizmussal, homeopata reformtöredékeket méricskélők, családi nepotizmust kovácsolók, a korrupció nagymesterei, a vallás képmutatói, a politika Tartuffe-jei. Az angol nép zöme egészséges esztétikai ítélőképességgel rendelkezik. Ösztönösen gyűlölnek mindent, ami zavaros és kétértelmű. gyűlölik a denevéreket és a russellistákat. Meg aztán az angol nép zöme, a városi és a falusi proletariátus, a torykkal vállvetve gyűlöli a „pénzkufárokat". A burzsoáziával vállvetve gyűlöli az arisztokratákat. A whigekben gyűlöli az egyiket is, meg a másikat is, az arisztokratákat és a burzsoákat, a földesurat, aki elnyomja, és a pénzesurat, aki kizsákmányolja. A whigekben gyűlöli az oligarchiát, amely több mint egy évszázadon át uralkodott Anglián, s amely kirekesztette a népet saját ügyeinek intézéséből.

A peelisták (liberális-konzervatívok) nem tekinthetők pártnak, pusztán egy pártember, a néhai Sir Robert Peel ereklyéjének. De az angolok túlságosan prózaiak ahhoz, hogy egy ereklye náluk egyébre, mint elégiák alapjául szolgálhasson. És most, hogy a nép a megboldogult Sir R. Peelnek országszerte bronz és márvány emlékműveket emelt, azt hiszik, hogy annál inkább elnélkülözhetik a két lábon járó Peel-emlékműveket: a Grahameket, a Gladstone-okat, a Cardwelleket stb. Az úgynevezett peelisták nem egyebek, mint az a bürokrata törzskar, melyet Robert Peel a maga számára kiképzett. És minthogy meglehetősen teljes törzskart alkotnak, elfelejtik olykor, hogy nincs mögöttük hadsereg. A peelisták tehát Sir Robert Peel régi hívei, akik még nem tudtak dönteni afelől, hogy melyik párthoz

* – „védnökök" – *Szerk.*

csatlakozzanak. Nyilvánvaló, hogy az efféle habozás nem elégséges eszköz ahhoz, hogy önálló hatalmat alkossanak.

Hátra vannak még a szabadkereskedelem hívei és a chartisták, akiknek rövid jellemzése következő tudósításom tárgya lesz.

The Elections – Tories and Whigs

A megírás ideje: 1852 augusztus 2.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1852 augusztus 21. (3540.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás: K a r l M a r x

Karl Marx

A chartisták[292]

London, 1852 augusztus 10., kedd.

Míg a toryk, a whigek,[136] a peelisták[293] – vagyis valamennyi eddig tárgyalt párt – többé-kevésbé a múlté; a free-traderek* (a Manchester-iskola[294] hívei, a parlamenti és pénzügyi reformerek) *a modern angol társadalom hivatalos képviselői*, annak az Angliának a képviselői, mely uralkodik a világpiacon. Az öntudatos burzsoáziának, az ipari tőkének a pártját képviselik, mely arra törekszik, hogy szociális hatalmát politikai hatalomként is érvényesítse, s kiirtsa a feudális társadalom utolsó gőgös maradványait. Ezt a pártot az angol burzsoázia legaktívabb és legerélyesebb része – a *gyárosok* vezetik. Az a követelésük, hogy a burzsoázia teljesen és leplezetlenül uralmi helyzetbe kerüljön, hogy az egész társadalmat nyíltan és hivatalosan alávessék a modern, burzsoá termelés törvényeinek és azok uralmának, akik ezt a termelést igazgatják. Szabadkereskedelmen a minden politikai, nemzeti és vallási béklyótól megszabadított tőke akadálytalan mozgását értik. A termőföld piacra vihető áru legyen, kiaknázása pedig az általános kereskedelmi törvényeknek megfelelően menjen végbe. Legyenek élelemgyárosok, akárcsak fonal- és pamutgyárosok, de földesurak ne legyenek többé. Röviden, ne legyenek megengedhetők semmilyen politikai vagy társadalmi megszorítások, szabályozások és monopóliumok, hacsak nem „a politikai gazdaságtan örök törvényeiből" fakadnak, vagyis azokból a feltételekből, amelyek mellett a tőke termel és eloszt. Ennek a pártnak a régi angol intézmények, a társadalmi fejlődés elévült, tovatűnő szakaszának termékei ellen folytatott küzdelmét a következő jelmondat foglalja össze: *Termelj amilyen olcsón csak tudsz és küszöböld ki a termelés összes fölös költségeit* (faux frais). És ez a jelmondat nemcsak a magánszemélyeknek szól, hanem főleg *az egész nemzetnek*.

* – szabadkereskedők – *Szerk.*

A királyság a maga „barbár pompájával", udvarával, civillistájával és lakájaival — mi más, mint fölös termelési költség? A nemzet termelhet és cserélhet királyság nélkül is; el a koronával! A nemesség szinekúrái, a felsőház? fölös termelési költség. A nagy állandó hadsereg? fölös termelési költség. A gyarmatok? fölös termelési költség. Az államegyház, vagyonával, fosztogatásból vagy koldulásból szerzett zsákmányával? fölös termelési költség. Konkurráljanak a lelkészek szabadon egymással, s mindenki fizessen nekik saját szükségletei szerint. Az angol törvényhozás egész körülményes gyakorlata, a Court of Chanceryvel[301] az élén? fölös termelési költség. Nemzeti háborúk? fölös termelési költség. Anglia olcsóbban kizsákmányolhat idegen nemzeteket, ha békében él velük.

Mint látják, a brit burzsoázia e bajnokainak, a Manchester-iskola híveinek szemében Old England* minden intézménye egy-egy gépezetnek tűnik, amely éppoly költséges, mint amilyen haszontalan, és nem szolgál más célt, csak akadályozza a nemzetet abban, hogy a lehető legnagyobb mennyiséget a lehető legkisebb kiadással termelje és termékeit szabadon cserélje. Utolsó szava szükségképpen a *burzsoá köztársaság*, amelyben a szabadverseny az élet minden területén korlátlanul uralkodik; amelyben a kormányzatnak mindössze az a *minimuma* marad meg, amely nélkülözhetetlen a burzsoázia közös osztályának, érdekének és üzletvitelének belügyi és külügyi igazgatásához; és amelyben ez a kormányzati minimum is a lehető legmértékletesebben és legtakarékosabban van megszervezve. Az ilyen párt, melyet más országokban *demokrata* pártnak neveznének, szükségképpen forradalmi párt, s Old Englandnek mint arisztokrata országnak a teljes megsemmisítése az a cél, melyet több-kevesebb tudatossággal követ. Közelebbi célja azonban olyan parlamenti reform kivívása, mely kezére adja az efféle forradalomhoz szükséges törvényhozó hatalmat.

Ám a brit burzsoák nem izgulékony franciák. Ha ők parlamenti reformot szándékoznak végrehajtani, nem fognak februári forradalmat csinálni. Ellenkezőleg. Miután 1846-ban a gabonatörvények[296] eltörlése folytán nagy győzelmet arattak a földtulajdonos arisztokrácián, beérték azzal, hogy e győzelem anyagi előnyeit kihasználják, míg a szükséges politikai és gazdasági következtetéseket elmulasztották levonni belőle, s így lehetőséget nyújtottak a whigeknek arra, hogy örökletes kormánymonopóliumukba visszaüljenek. 1846-tól 1852-ig folyvást nevetségessé tették magukat ezzel a

* — Öreg Anglia — *Szerk.*

csatakiáltásukkal: Nagyvonalú elvek és gyakorlati (olvasd *kicsiny*) rendszabályok. S mindez miért? Mert minden erőszakos megmozdulásnál kénytelenek a *munkásosztályhoz* folyamodni. És ha az arisztokrácia az ő letűnő ellenfelük, a munkásosztály viszont felemelkedő ellenségük. Inkább kiegyeznek a letűnő ellenféllel, semhogy több mint látszatengedményekkel erősítsék a felemelkedő ellenséget, akié a jövő. Ezért igyekeznek elkerülni minden erősebb összeütközést az arisztokráciával; de a történelmi szükségszerűség meg a toryk szorítják őket előre. Kénytelenek betölteni hivatásukat: porrá zúzni a régi Angliát, a múlt Angliáját; és abban a percben, amikor a kizárólagos politikai uralmat meghódították, amikor a politikai uralom és a gazdasági hatalom egy kézben egyesült, amikor ennélfogva a tőke elleni harc már nem határolható el a fennálló kormány elleni harctól — attól a perctől fogva kezdődik majd el *Anglia szociális forradalma*.

Most rátérünk a *chartistákra*, a brit *munkásosztály* politikailag aktív részére. A Charta hat pontja,[150] amelyért küzdenek, nem követel egyebet, csak az *általános választójogot* és azokat a feltételeket, amelyek nélkül az általános választójog a munkásosztály számára illuzórikus lenne — például titkos szavazást, képviselői fizetést, évenkénti általános választásokat. De az általános választójog a munkásosztály számára a politikai hatalommal egyenértékű Angliában, ahol a proletariátus a lakosság nagy többségét alkotja, ahol hosszú, bár titkos polgárháborúban a proletariátus osztályhelyzetének világos tudatára ébredt, s ahol még a falusi körzetekben sincsenek már parasztok, csak földesurak, ipari tőkések (farmerek) és bérmunkások. Az általános választójog érvényesítése Angliában ezért jóval inkább szocialista rendszabály lenne, mint bármi, amit a kontinensen megtiszteltek ezzel a névvel.

Itt elkerülhetetlen eredménye lenne *a munkásosztály politikai hatalma*.

Egy más alkalommal majd beszámolok a chartista párt újjáéledéséről és újjászerveződéséről.* Most csak a legutóbbi választással kell foglalkoznom.

Ahhoz, hogy a brit parlamenti választásokon szavazhasson, a városi választókerületekben a választásra jogosultnak olyan házat kell elfoglalnia, melynek évi bérét a szegényadó kivetésénél 10 £-re becsülték, a grófságokban pedig legalább 40 shilling évi jövedelmet élvező freeholdernak[302], vagy legalább 50 £ évi bérleti díjat fizető haszonbérlőnek kell lennie. Ebből az ismertetésből már egymagából következik, hogy a chartisták hivatalosan csak kevéssé vehettek részt a mostanában befejeződött választási csatában.

* *V. ö. 373–376. old. — Szerk.*

Hogy megmagyarázzam, milyen részt vettek benne tényleg, fel kell idéznem a brit választási rendszernek egy sajátosságát:

Nomination-day* és Declaration-day**! Kézfelnyújtás és szavazás! Miután a jelöltek a választás napján megjelentek és a népnek beszédet tartottak, első fórumon kézfelnyújtással választják meg őket, és minden kéznek joga van felemelkednie, a szavazati joggal nem rendelkezők és a szavazati joggal rendelkezők kezének egyaránt. Bárkit, akiért a kezek többsége felemelkedett, a választási biztos (ideiglenesen) megválasztottnak nyilvánít. De most jön az érem másik oldala. A kézfelnyújtással történő választás merő ceremónia, formális udvariassági aktus „a szuverén nép" iránt, s az udvariasság nyomban megszűnik, mihelyt a kiváltság veszélyben forog. Mert ha a kézfelemeléssel nem a kiváltságos szavazók jelöltjeit választották meg, akkor ezek a jelöltek szavazást követelnek; a szavazásban csak a kiváltságos szavazók vehetnek részt, s bárkit, aki megkapta a szavazatok többségét, jogerősen megválasztottnak nyilvánítanak. Az első kézfelemeléses választás a közvéleménynek egy pillanatra nyújtott látszatelégtétel azért, hogy a következő percben annál szembeszökőbben meggyőzzék tehetetlenségéről.

Úgy tűnhet, hogy ezt a kézfelemeléses választást, ezt a veszélyes formaságot azért találták ki, hogy nevetségessé tegyék az általános választást, s egy kis arisztokrata mulatságban legyen részük a „csőcselék" rovására (Beresford őrnagy, hadügyminiszter, kifejezése). De ez téves elképzelés lenne, s a régi, eredetileg valamennyi teuton népnél meglevő szokás azért tudott egészen a XIX. századig hagyományosan fennmaradni, mert a brit osztályparlamentnek olcsón és veszélytelenül a népiesség látszatát kölcsönözte. Az uralkodó osztályok ebből a szokásból azt az elégtételt merítették, hogy a nép zöme több-kevesebb szenvedéllyel részt vett az ő különérdekeikben, mintha saját nemzeti érdekeiről volna szó. És csak amióta a burzsoázia a két hivatalos párt, a whigek és a toryk mellett független helyzetbe került, kezdtek a dolgozó tömegek a jelölés napjain a saját nevükben fellépni. De egyetlen előző évben sem volt az ellentét a kézfelemelés és a szavazás, a Nomination-day és a Declaration-day között olyan komoly, olyan fenyegető, olyan általános, ellentétes elvek által olyan pontosan meghatározott az ország egész területén, mint ezen a legutóbbi, 1852. évi választáson.

---

* – jelölés napja – *Szerk.*

** – eredményhirdetés napja – *Szerk.*

És micsoda ellentét! Akit kézfelemeléssel jelöltek, az föltétlenül megbukott a szavazásnál. Aki többséget kapott a szavazásnál, azt a nép föltétlenül rohadt almákkal és tégladarabokkal üdvözölte. A jogérvényesen megválasztott parlamenti tagoknak mindenekelőtt azzal kellett foglalkozniok, hogy saját parlamenti testi valójukat biztonságban megőrizzék. Az egyik oldalon a nép többsége, a másikon az egész népesség tizenketted része, vagyis az ország összes felnőtt férfi lakosainak egyötöde. Az egyik oldalon lelkesedés, a másikon vesztegetés. Az egyik oldalon a saját jellegüket megtagadó pártok, konzervativizmust védelmező liberálisok, a nézetek liberalizmusát hirdető konzervatívok; a másik oldalon a maga jelenlétét kinyilvánító és a saját ügyét védelmező nép. Az egyik oldalon elkopott gépezet, mely szüntelenül a maga bűvös körében forogva, soha egy árva lépéssel sem tud előrejutni, s a súrlódások meddő folyamata, amely által valamennyi hivatalos párt fokozatosan porrá őrli egymást; a másik oldalon a nemzet tömege, melynek előrehaladása a bűvös kört felrobbantással és a hivatalos gépezetet szétzúzással fenyegeti.

Nem fogom az ország egész területén nyomon kísérni ezt az ellentétet a jelölés és a szavazás, a munkásosztály fenyegető választási demonstrációja és az uralkodó osztályok félénk választási mesterkedései között. Egy városi választókerületet ragadok ki a sok közül, ahol az ellentét egy gyújtópontban koncentrálódik: a halifaxi választást. Itt a következő jelöltek álltak egymással szemben: Edwards (tory), Sir Charles Wood (volt whig kincstári kancellár, Earl Grey* sógora), Frank Crossley (manchesterista), s végül Ernest Jones, a chartizmus legtehetségesebb, legkövetkezetesebb és legerélyesebb képviselője. Lévén Halifax gyárváros, a torynak nem sok esélye volt. Crossley, a manchesterista, szövetkezett a whigekkel. Komoly küzdelemre tehát csak Wood és Jones, a whig és a chartista között került sor:

> Sir Charles Wood mintegy félórás beszédet tartott. Kezdetben alig hallhatóan beszélt, a második félidőben pedig az óriási tömeg nemtetszésnyilvánításai miatt nem lehetett a szavát érteni. A hozzá egészen közel ülő tudósító beszámolója szerint beszédében nem mondott egyebet, csak megismételte az életbe léptetett szabadkereskedelmi intézkedéseket, támadta Lord Derby kormányát, s dicsőítette *„az ország és a nép példátlan prosperitását!"* (Halljuk! Halljuk!) – Nem javasolt egyetlen új reformintézkedést sem, s csak futólag, néhány szóval célzott Lord John Russell választójogi törvényjavaslatára[303].

---

* – Grey grófja – *Szerk.*

E. Jones beszédének terjedelmesebb kivonatát közlöm,[304] minthogy ez az uralkodó osztály nagy londoni lapjainak egyikében sem található.

Ernest Jones tehát, akit óriási lelkesedéssel fogadtak, a következőket mondotta: Szavazók és nem-szavazók, nagy és ünnepélyes alkalomból gyűltetek itt össze. Ma az alkotmány elméletben elismeri az általános választójogot, hogy holnap gyakorlatban talán megtagadja. Ma két rendszer képviselői állnak előttetek, s határoznotok kell, melyik rendszerben kormányozzanak benneteket hét esztendőn át. Hét esztendő – egy kis emberöltő! Álljatok meg egy kissé e hét esztendő küszöbén: tekintsétek ma lassan és nyugodtan végig ezeket az esztendőket; ma ti, húszezren határoztok, hogy holnap ötszázan talán semmivé tegyék a ti akaratotokat. (Halljuk! Halljuk!) Mondom, két rendszer képviselői állnak előttetek. Bal oldalamon ugyan whigek, toryk és pénzemberek állnak, de valamennyien egyek. A pénzember azt mondja, vásárolj olcsón és adj el drágán. A tory azt mondja, vásárolj drágán és adj el még drágábban. A munkás számára mindkettő egyre megy. De az előbbi rendszer emelkedőben van, s gyökereinél tömegnyomor lappang. Ez a rendszer külföldi konkurrencián alapszik. Én pedig állítom, hogy az olcsó vétel és drága eladás elve mellett, ha ezt a külföldi konkurrenciára alkalmazzuk, a munkások és kisvállalkozók osztályának tönkremenetele szükségképpen folytatódik. Miért? A munka minden gazdagság teremtője. Hogy csak egy búzaszem is kinőjön, csak egy rőf vászon is elkészüljön, az embernek dolgoznia kell. De a munkás ebben az országban csak akkor dolgozhat, ha valaki dolgoztatja. A munka bérbe adott áru, a munka olyasvalami, amit a piacon vesznek és eladnak; minthogy tehát a munka teremt minden gazdagságot, a munka az első, amit meg kell vásárolni. – „Vásárolj olcsón! vásárolj olcsón!" A munkát a legolcsóbb piacon vásárolják meg. „Adj el drágán! adj el drágán!" Mit? *A munka termékét*. Kinek? A külföldnek – persze! És *magának a munkásnak*. Ugyanis mivel a munka nem ön-munkáltató, a munkás nem részesül fáradozásának első gyümölcseiben. „Vásárolj olcsón, adj el drágán." Hogy tetszik ez nektek? „Vásárolj olcsón, adj el drágán." Vásárold meg a munkás munkáját olcsón és add el ugyanannak a munkásnak a saját munkája termékét drágán! A munkás vesztesége az ügylet szerves velejárója. A munkáltató megvásárolja a munkát olcsón, majd elad, és az eladáson keresnie kell, elad magának a munkásnak – és így minden ügylet a munkáltató és a munkás között megfontolt becsapás a munkáltató részéről. Így a munkának az örökös veszteség folytán süllyednie kell azért, hogy a tőke az állandó csalás foly-

tán emelkedjék. De a rendszer itt még nem áll meg. *Ennek ki kell hatnia a külföldi konkurrenciára is, ami azt jelenti, hogy tönkre kell tennünk más országok kereskedelmét, ahogyan tönkretettük a munkát a saját országunkban.* Hogyan történik ez? Annak az országnak, ahol magasabbak a vámok, olcsóbban kell eladnia, mint annak, ahol a vámok alacsonyabbak. A külföldi konkurrencia állandóan fokozódik – ennélfogva az olcsóságnak is állandóan fokozódnia kell. Ezért a béreknek Angliában állandóan esniök kell. És hogyan valósítják meg ezt a bércsökkentést? *Munkásfölösleg* által. Hogyan jutnak munkásfölösleghez? A föld monopóliuma által, mely több munkáskezet kerget a gyárba, mint amennyire szükség van. A gép monopóliuma által, mely ezeket a munkáskezeket az utcára kergeti; a női munka által, mely a férfit elkergeti a vetélő mellől, a gyermekmunka által, mely a nőt elkergeti a szövőszék mellől. Azután lábukat erre az eleven fölöslegalapzatra helyezve, sarkukkal annak gyötrődő szívét tiporva így kiáltanak: „Fenyeget az éhhalál! Ki akar dolgozni? Egy fél cipó is jobb, mint egyáltalán semmi kenyér" – és a kínlódó tömkeleg mohón kap feltételeik után. (Hangos Halljuk! Halljuk! kiáltások.) Így fest a rendszer a munkás számára. De szavazók! hogyan hat ki a rendszer rátok? hogyan befolyásolja a hazai kereskedelmet, a boltost, a szegényilletéket és az adót? Mert a külföldi konkurrencia minden fokozódásával fokozódnia kell az olcsóságnak otthon is. A munka olcsóságának minden fokozódása a munkásfölösleg fokozódásán alapszik, és ezt a fölösleget a gépi munka fokozódásával érik el. Újra kérdem, hogyan hat ez ki rátok? A bal oldalamon álló manchesterista liberális bevezet egy új szabadalmat, s háromszáz embert mint fölösleget az utcára dob. Boltosok! Háromszáz vevővel kevesebb. Adófizetők! Háromszáz pauperral több. (Hangos helyeslés.) De figyeljetek! A bajnak itt még nincs vége. Ez a háromszáz ember először úgy hat, hogy leszorítja azoknak a bérét, akik a saját szakmájukban tovább dolgoznak. A munkáltató kijelenti: „Most csökkentem a béreteket." Az emberek tiltakoznak. Erre hozzáfűzi: „Látjátok azt a háromszáz embert, aki az imént kisétált – *helyet cserélhettek velük, ha úgy tetszik*; ők sóvárognak azért, hogy bármilyen feltételek mellett bejöhessenek, mert éheznek." Az emberek belátják, és le vannak hengerelve. Ó, te manchesterista liberális! A politika farizeusa! A munkások előtt, akik ezt hallgatják, megfogtalak most? De a baj itt még nem ér véget. Azok az emberek, akiket kiszorítottak a saját szakmájukból, munkát keresnek más szakmákban, ahol duzzasztják a fölösleget és leszorítják a béreket. A ma rosszul fizetett szakmák tegnap jól fizetett szakmák voltak – a ma jól fizetett szakmák holnap rosszul

fizetett szakmák lesznek. A munkásosztály vásárlóereje így napról napra alábbszáll, és ezzel együtt pusztul a hazai kereskedelem. Meglátjátok boltosok, vevőitek szegényednek, és hasznotok kevesebb lesz, míg a pauperok száma nő és a ti szegényilletékeitek és adóitok emelkednek. Bevételeitek kisebbek, kiadásotok nagyobb. Kevesebbet kaptok és többet fizettek. Hogy tetszik nektek a rendszer? A gazdag gyáros és földesúr a szegényilleték és az adó terhét rátok hárítja. Középosztálybeliek! Ti vagytok a gazdagok adófizető gépei. Ők teremtik a szegénységet, amely gazdagságukat teremti, s veletek fizettetik meg a szegénységet, melyet ők teremtettek. A földesúr kibújik alóla kiváltság folytán, a gyáros azáltal, hogy kárpótolja magát munkásai béréből, és ez rátok hat vissza. Hogy tetszik nektek a rendszer? Hát ez az a rendszer, amelyet a bal oldalamon álló úriemberek támogatnak. Mi az, amit viszont én javaslok? Megmutattam a helytelent. Ez is valami. De tovább megyek; azért állok itt, hogy megmutassam, mi a helyes és hogy amit mondok, be is bizonyítsam. (Hangos helyeslés.)

Ernest Jones azután kifejtette saját nézeteit a politikai és gazdasági reformról, majd így folytatta:

Szavazók és nem-szavazók, az imént elétek tártam néhány szociális és politikai rendszabályt, amelyeknek azonnali elfogadásáért szót emelek most, amint 1847-ben is tettem. De mert megpróbáltam kiterjeszteni a *ti* szabadságaitokat, az *enyémet* megnyirbálták. (Halljuk! Halljuk!) Mert templomot próbáltam emelni a szabadságnak mindnyájatok számára, a gonosztevők börtönébe vetettek; s ott, tőlem balra ül az egyik fő börtönőröm. (Hangos és folytonos morgás bal felé.) Mert az igazságnak akartam hangot adni, hallgatásra kárhoztattak. Két évig és egy hétig zárt börtönbe, magánzárkába, némaságra ítélve, se toll, se tinta, se papír, de kóctépés helyette. Ah! (Sir Charles Woodhoz fordulva.) Két évig és egy hétig Önön volt a sor; ma rajtam a sor. Előhívom a bosszú angyalát minden itt jelenlevő angol szívéből. (Óriási tapsvihar.) Hallga! Érzitek szárnyainak suhogását e nagy tömkeleg leheletében? (Újabb, hosszan tartó taps és helyeslés.) Azt mondhatnák, hogy ez nem közügy. De az! (Halljuk! Halljuk!) Közügy, mert az, aki nem tud együtt érezni a rabnak a feleségével, nem fog együtt érezni a munkáséval sem. Aki nem érez együtt a fogoly gyermekeivel, nem fog együtt érezni a munka rabszolgájának a gyermekeivel sem. (Halljuk! Halljuk! és taps.) Eddigi élete bizonyítja, s mai ígérete nem cáfolja meg. Ki szavazott az ír kényszertörvényre, a szájkosártörvényre[159] és az ír sajtó megrend-

szabályozására? A whig – ott ül; kergessétek el! Ki szavazott tizenötször Hume választójogi indítványa ellen, Locke Kingnek a vidéki választókerületekre vonatkozó indítványa ellen, Ewartnak a rövid parlamenti ülésszakokra tett indítványa ellen és Berkeley titkos szavazásra vonatkozó indítványa ellen? A whig – ott ül; kergessétek el! Ki szavazott Frost, Williams és Jones szabadonbocsátása ellen? A whig – ott ül; kergessétek el! Ki szavazott a gyarmati visszaélések kivizsgálása ellen és Ward meg Torrington, a Jón-szigetek és Ceylon zsarnokai javára? A whig – ott ül; kergessétek el! Ki szavazott a Cambridge hercege 12 000 £ összegű fizetésének leszállítása ellen, a hadseregben és a flottában végrehajtandó minden csökkentés ellen, az ablakadó eltörlése ellen és 48-szor minden egyéb adócsökkentés ellen, a saját fizetésének csökkentése ellen is? A whig – ott ül; kergessétek el! Ki szavazott az újságilletéknek, a hirdetési illetéknek és a tudás megadóztatásának megszüntetése ellen? A whig – ott ül; kergessétek el! Ki szavazott egy sereg új püspökség és papi állás mellett, a Maynooth-adomány mellett és annak leszállítása ellen,[305] a dissentereknek[26] az egyházi adó fizetése alól való felmentése ellen? A whig – ott ül; kergessétek el! Ki szavazott az élelmiszerhamisítás minden kivizsgálása ellen? A whig – ott ül; kergessétek el! Ki szavazott a cukorilleték leszállítása és a maláta-adó eltörlése ellen? A whig – ott ül; kergessétek el! Ki szavazott a pékek éjjeli munkaidejének csökkentése ellen, a gépi kötszövőmunkások helyzetének kivizsgálása ellen, a dologházak egészségügyi felügyelői ellen, a gyermekek reggel hat óra előtti munkaidejének betiltása ellen, a szegény terhes nők közsegélyezése ellen és a tízórás törvényjavaslat[306] ellen? A whig – ott ül; kergessétek el! Kergessétek el az emberség és Isten nevében! Halifaxiak! Angolok! A két rendszer előttetek áll. Most ítéljetek és válasszatok! (Nem lehet leírni azt a lelkesedést, melyet ez a beszéd – különösen a végén – lángra lobbantott; az óriási tömeg minden pontot lélegzetvisszafojtva hallgatott végig, s hangja minden szünetben mint visszatérő hullámverés mennydörgésszerű moraja zúgott fel a whigek és az osztályuralom képviselője iránti utálatában. Egészében olyan jelenet volt ez, mely sokáig felejthetetlen marad. A kézfelmutatásnál nagyon kevesen, főleg csak a felbérelt vagy megfélemlített emberek emelték fel kezüket Sir Ch. Wood mellett; de szinte minden egyes jelenlevő mindkét kezét felemelte Ernest Jones mellett, leírhatatlan ujjongás és lelkesedés közepette.)

A polgármester kihirdette, hogy Ernest Jones urat és Henry Edwards urat kézfelemeléssel megválasztották. Erre Sir Ch. Wood és Crossley úr szavazást követeltek.

Amit Jones megjósolt, be is következett: őt 20 000 szavazattal jelölték, de a whig Sir Charles Woodot és a manchesterista Crossleyt választották meg 500 szavazattal.

The Chartists

A megírás ideje: 1852 augusztus 2.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1852 augusztus 25. (3543.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás: Karl Marx

Karl Marx

Választási korrupció[292]

London, 1852 augusztus 20., péntek.

A legutóbbi alsóház éppen feloszlása előtt úgy határozott, hogy a lehető legtöbb nehézséget gördíti utódainak a parlamenthez vezető útjába. Megszavazott egy drákói törvényt megvesztegetés, korrupció, megfélemlítés és általában csalárd választási praktikák ellen.

Hosszú kérdőívet fektettek fel az elképzelhető legfürkészőbb és legnyomatékosabb kérdésekkel, melyeket e rendelkezés szerint petíciók beterjesztőinek vagy a képviselőknek fel lehet tenni. Meg lehet tőlük követelni, hogy eskü alatt felsorolják, kik voltak a korteseik és milyen kapcsolatokat tartottak fenn velük. Meg lehet tőlük kérdezni és kényszeríteni lehet őket arra, hogy elmondják nemcsak azt, amit tudnak, hanem azt is, amit „hisznek, sejtenek és gyanítanak" olyan pénzre vonatkozóan, amelyet vagy ők maguk adtak ki, vagy mások, akik felhatalmazással vagy felhatalmazás nélkül az ő érdekükben cselekedtek. Röviden szólva, egy képviselő sem állhatja ki ezt a furcsa tűzpróbát a hamis eskü kockázata nélkül, ha csak a legcsekélyebb fogalma is van annak lehetőségéről vagy valószínűségéről, hogy valaki az ő érdekében a törvény kereteinek túllépésére vetemedett.

Még ha ez a törvény feltehetőleg bizonyosra veszi, hogy az új törvényhozók ugyanazzal a szabadsággal élnek majd, mint a papság, amely a harminckilenc hitcikkelyből csak *néhányat* hisz, mégis képes *valamennyit* aláírni,[307] még akkor is marad elegendő klauzula ahhoz, hogy az új parlamentet a legszűziesebb gyülekezetté tegye, mely valaha is beszédeket tartott és törvényeket hozott a három királyság* részére. És a közvetlenül rákövetkező általános választással összefüggésben tekintve ez a törvény biztosítja a toryk[136] számára azt a dicsőséget, hogy az ő igazgatásuk alatt nyilvání-

* Anglia, Skócia és Írország. – *Szerk.*

tották ki elméletileg a választás legnagyobb tisztaságát, míg gyakorlatilag a választási korrupció a legnagyobb arányokat öltötte.

„Új választás van folyamatban, s itt a *vesztegetésnek, korrupciónak, erőszaknak, részegeskedésnek és gyilkolásnak* oly képe tárul fel, amelyre *nincs példa* az egykor osztatlanul uralkodó tory monopólium óta. Valóban hallunk katonákról, akik liberális választókat töltött puskával és feltűzött szuronnyal erőszakosan elfognak, a földesúr elé hurcolnak és kényszerítik őket, hogy saját lelkiismeretük ellen szavazzanak, s halljuk, hogy ezek a katonák megfontolt szándékkal lőnek azokra, akik a fogoly választókkal rokonszenvezni merészeltek, és tömegesen legyilkolják a védtelen embereket!" (Célzás a Clare grófsági Limerickben fekvő Six Mile Bridge-ben történt esetre.) „Lehet, hogy azt fogják mondani: ez Írországban történt! Igen, és Angliában felhasználták a rendőrséget arra, hogy ellenfeleik tribünjeit összetörje; éjszakai gézengúzok szervezett bandáit küldték leselkedni az utcákra, hogy a liberális választókat elgáncsolják és megfélemlítsék; megnyitották a részegeskedés csatornáit; teli marokkal szórták a korrupció aranyát, mint Derbyben, s majdnem mindenütt, ahol választási küzdelem folyt, a rendszeres megfélemlítés módszerét alkalmazták."

Ezt írja Ernest Jones a „People's Paper"-ben[308]. Most e chartista hetilap után hallgassuk meg a szemben álló párt hetilapját, az ipari burzsoázia legjózanabb, legracionálisabb, legmérsékeltebb szócsövét, a londoni „Economist"-ot[119]:

„Úgy véljük, bízvást állíthatjuk, hogy ezen az általános választáson több *talpnyalás*, több *korrupció*, több *megfélemlítés*, több *fanatizmus* és több *dorbézolás* folyt, mint bármely előző alkalommal. A tudósítások szerint e választás során nagyobb mértékben folyamodtak megvesztegetéshez, mint bármelyik előző évben. A legutóbbi választáson gyakorolt megfélemlítés és mindenféle jogtalan befolyásolás mértékéről valószínűleg nem is lehet túlzott képet alkotni ... És ha mindezt összefoglaljuk – a durva részegeskedést, az aljas intrikát, a nagyarányú korrupciót, a barbár megfélemlítést, a jelöltek feddhetetlenségének bemocskolását, a becsületes választók tönkretételét, a gyöngék megvesztegetését és meggyalázását, a hazugságokat, a hadicseleket, a rágalmakat, amelyek fényes nappal mezítelenül és szégyentelenül pöffeszkednek, szent szavak megszentségtelenítését, becses nevek beszennyezését –, akkor döbbenten állunk az áldozatul esett szétzúzott testek és elveszett lelkek hullahegye előtt, akiknek sírhalmára az új parlament épül."

A korrupció és a megfélemlítés eszköze a szokásos volt: a közvetlen kormánybefolyásolás. Így például egy kortesnél, akit Derbyben vesztegeté-

sen rajtakaptak és letartóztattak, levelet találtak Beresford őrnagytól, a hadügyminisztertől [Secretary at War[309]]. E levélben Beresford egy kereskedelmi cégnél hitelt nyit meg választási összegekre. – A „Poole Herald" egy körlevelet közöl, melyet a tengernagyi hivatal, egy flottabázis parancsnokának aláírásával, a rendelkezési állományba helyezett tisztekhez intézett azzal a kéréssel, hogy szavazzanak a kormány jelöltjeire. – Nyílt fegyveres erőt is alkalmaztak, például Corkban, Belfastban, Limerickben (utóbbi helyen nyolc személyt megöltek). – Földesurak birtokfosztással fenyegették bérlőiket, ha nem szavaznak velük. Lord Derby intézői ebben példát mutattak kollegáiknak. – Boltosokat bojkottal, munkásokat elbocsátással fenyegettek, a választókat leitatták stb. stb. – A korrupciónak ezeket a *profán* eszközeit a toryk *vallásos* eszközökkel tetézték; a római katolikus körmenetek elleni királyi kiáltványt a bigottság és a vallási gyűlölet lángragyújtása végett bocsátották ki; a No Popery!* kiáltás mindenütt felhangzott. Ennek a kiáltványnak egyik következményeként törtek ki a stockporti zavargások.[310] Az ír lelkészek természetesen hasonló fegyverekkel vágtak vissza.

A választás még alig zajlott le, s már egyetlen koronatanácshoz is huszonöt helyről futottak be utasítások, petíciók a képviselőválasztási eredmények hatálytalanítására vesztegetés és megfélemlítés miatt. Derbyben, Cockermouthban, Barnstaple-ben, Harwichban, Canterburyben, Yarmouthban, Wakefieldben, Bostonban, Huddersfieldben, Windsorban és még sok más helyen írtak alá ilyen petíciókat megválasztott képviselők ellen, s az eljárás költségeit is összehozták. Nyolc-tíz derbysta képviselőről máris bebizonyosodott, hogy még a legkedvezőbb körülmények között is vissza kell vonni mandátumukat petíció alapján.

Ennek a vesztegetésnek, korrupciónak és megfélemlítésnek a fő színhelyei természetesen a mezőgazdasági grófságok és a peerek** választókerületei voltak, amely utóbbiak lehető legnagyobb részének megtartása céljából a whigek az 1831-i Reform Billben[300] minden áleselmejűségüket latba vetették. A nagy városok és a sűrűn lakott ipari grófságok választókerületei sajátos körülményeiknél fogva igen kedvezőtlen talajt nyújtottak az efféle mesterkedések számára.

Az általános választás napjai Britanniában hagyományosan a részeg dorbézolás bacchanáliáinak, politikai lelkiismeretek leszámítolására kitűzött szokásszerű tőzsdei határidőknek, a kocsmárosok legdúsabb aratásának

* – Le a pápistasággal! – *Szerk.*

** – felsőházi tagok (főnemesek) – *Szerk.*

napjai. Mint egy angol lap* írja, „ezek a visszatérő szaturnáliák múlhatatlanul hátrahagyják mételyező hatásuk tartós nyomait". S ez egészen természetes. Ezek szaturnáliák a szó régi római értelmében. Az ókori Rómában ilyenkor az úr szolga, a szolga pedig úr lett. De ha a szolgából egy napra úr lesz, ezen a napon korlátlan brutalitás uralkodik. Az urak a hatalmon levő osztályoknak, illetve ez osztályok egyes rétegeinek előkelő tisztségviselői voltak, a szolgák ugyanezeknek az osztályoknak a tömegét alkották, a kiváltságos szavazókat a nem-szavazók tömegének gyűrűje vette körül, azoké az ezreké, akiknek csak az volt a hivatásuk, hogy pusztán uszályul szolgáljanak, s akiknek akár felkiáltás, akár kézfelemelés útján nyújtott támogatása mindig kívánatosnak tűnt, már pusztán a színpadi hatás kedvéért is.** Ha nyomon követjük a brit választások egy évszázados vagy még hosszabb történetét, kísértésbe esünk, hogy megkérdezzük — nem azt, miért voltak a brit parlamentek olyan rosszak, hanem ellenkezőleg azt, hogyan lehettek még annyira is jók, amilyenek voltak, s hogyan tudták annyira is képviselni a brit társadalom tényleges mozgását, amennyire — bár homályos tükrözéssel — mégiscsak képviselték. Ugyanígy a képviseleti rendszer ellenzőinek meglepetéssel kell tapasztalniok, hogy törvényhozó testületek, amelyekben az elvont többség, a puszta számszerű véletlen a döntő, mégis a helyzet szükségleteinek megfelelően döntenek és határoznak — legalábbis teljes életerejük időszakában. Mindig lehetetlen — még a legfeszesebb logikai következtetés esetén is — puszta számarányokból levezetni a dolgok tényleges állapotának megfelelő szavazat szükségszerűségét; ám a dolgok egy adott állapotából a tagok bizonyos arányainak szükségszerűsége önmagától következik. A brit választásoknál hagyományos megvesztegetés mi egyéb volt, mint egy másik — éppoly brutális, mint elterjedt — forma, melyben a versengő pártok viszonylagos ereje megmutatkozott? Befolyásuk és uralmuk megfelelő eszközeit, amelyeket más alkalmakkor *normális* úton használtak fel, ilyenkor néhány napig abnormális és többé-kevésbé burleszk módon érvényesítették. De érvényben maradt az előfeltétel, hogy a versengő pártok jelöltjei a választók zömének érdekeit képviselték, s hogy a kiváltságos választók viszont a nem-szavazók tömegének érdekeit képviselték, helyesebben, hogy ennek a szavazójog nélküli tömegnek még nem volt saját specifikus érdeke. Delphoi papnőit gőzökkel kellett elkábítani, hogy jövendőt tudjanak mondani; a brit népnek pálinkával és sörrel kell önmagát elkábítania, hogy rá tudjon találni jövendő-

* „The Economist". — *Szerk.*
** *V. ö. 331. old.* — *Szerk.*

mondóira, a törvényhozókra. És hogy ezeket a jövendőmondókat hol keresse, az magától értetődő volt.

Az osztályok és a pártok viszonylagos helyzete gyökeresen megváltozott attól a perctől fogva, amikor az ipari és kereskedelmi középosztályok, azaz a burzsoázia, a whigek és a toryk mellett hivatalos pártként lépett föl, s főleg amióta 1831-ben a Reform Billt elfogadták. Ezeknek a burzsoáknak semmiképp sem tetszettek a költséges választási mesterkedések, az általános választások fölösleges, improduktív költségei [faux frais]. Ők olcsóbbnak tartották, hogy a földtulajdonos arisztokráciával általános erkölcsi, nem pedig egyéni pénzbeli eszközökkel versengjenek. Másrészt tudatában voltak annak, hogy a modern társadalom egyetemesen uralkodó érdekét képviselik. Ezért módjukban állt követelni, hogy a választókat közös nemzeti érdekeik, nem pedig egyéni és helyi indítékok vezessék, s mennél inkább folyamodtak ehhez a követelményhez, a választási befolyásolás utóbb említett fajtája annál inkább összpontosult – éppen a választókerületek összetétele folytán – a földtulajdonos arisztokráciában, ellenben távol maradt a középosztályoktól. Így tehát a burzsoázia a morális választások elvéért küzdött, s kikényszerítette az ilyen értelmű törvények beiktatását, amelyeknek megannyi biztosítékot kellett volna nyújtaniok a földtulajdonos arisztokrácia helyi befolyása ellen; és 1831-től kezdve a megvesztegetés valóban civilizáltabb, rejtettebb formát öltött, s az általános választások józanabb módon folytak le, mint azelőtt. Amikor a néptömegek végre nem érték be többé a puszta kórus szerepével, nem érték be azzal, hogy az egymás közt sorsot húzó hivatalos hősök küzdelmében többkevesebb szenvedéllyel részt vegyenek és bacchusi tivornyában tobzódjanak a parlamenti istenségek teremtésének tiszteletére, akárcsak a krétai curetesek Jupiter születésekor;[311] nem érték be azzal, hogy megfizessék és megvendégeljék őket, amiért részt vettek e parlamenti hősök dicsőségében, – amikor a chartisták fenyegető tömegben állták körül az egész kört, amelyben a hivatalos választási küzdelemnek le kellett zajlania, s a körben észlelhető minden mozdulatot gyanakvó bizalmatlansággal figyeltek – akkor az olyan választás, amilyen 1852-ben lezajlott, csakis közfelháborodást kelthetett, s még a konzervatív „Times"-ból[151] is első ízben kipréselt néhány szót az általános választójog érdekében, a brit proletariátus egész tömegét pedig egyhangú kiáltó tiltakozásra indította. A reform ellenségei adták a legjobb érveket a reformereknek: így fest a választás az osztályrendszerben, így fest az alsóház az ilyen választási rendszer mellett!

A legutóbbi választáson űzött vesztegetés, korrupció és megfélemlítés

jellegének megértése végett fel kell hívnunk a figyelmet egy olyan tényre, amely párhuzamos irányban hatott.

Ha visszatekintünk az 1831 óta lezajlott általános választásokra, azt látjuk, hogy amilyen mértékben az ország szavazati jog nélküli többségének a szavazók kiváltságos csoportjára gyakorolt nyomása fokozódott, s a burzsoázia mind hangosabban követelte a választótestületek körének kiterjesztését, a munkásosztály pedig az ilyen kiváltságos kör gyökeres felszámolását – olyan mértékben apadt folyvást a ténylegesen szavazó választók száma, s a választótestületek ilymódon mindjobban összezsugorodtak. Soha ez a tény nem volt szembeszökőbb, mint éppen a legutóbbi választáson.

Nézzük meg például Londont. A Cityben a választók létszáma 26 728; ezek közül csupán 10 000 választó szavazott. A Tower-Hamlets[312] 23 534 választót vett nyilvántartásba; csak 12 000 szavazott; Finsburyben 20 025 választónak még a fele sem szavazott. Liverpoolban, ahol az egyik leghevesebb küzdelem játszódott le, 17 433 nyilvántartott választó közül csak 13 000 járult az urnákhoz.

Ennyi példa elég. Mit bizonyítanak ezek a példák? A kiváltságos szavazók fásultságát. És mit bizonyít ez a fásultság? Hogy túlélték önmagukat, hogy elvesztettek minden érdeklődést saját politikai létük iránt. Egyáltalán nem fásultak általában a politikával szemben, csak bizonyos fajta politikával szemben, amelynek eredménye legnagyobbrészt csupán abból állhat, hogy segítenek a toryknak kitúrni a whigeket vagy a whigeknek legyőzni a torykat. A választók ösztönösen érzik, hogy a döntés már nem a parlamenttől függ, s nem is a parlament felépítésétől. Kik törölték el a gabonatörvényeket[296]? Bizonyára nem a szavazók, akik védővámos parlamentet választottak, még kevésbé a védővámos parlament maga, hanem egyesegyedül a külső nyomás. Ebben a külső nyomásban, a parlamentnek nem szavazással, hanem más eszközökkel való befolyásolásában most már maguknak a választóknak nagy része is hisz. A szavazásnak eddigi törvényes módját elavult formalitásnak tekintik, s ha a parlament a külső nyomással szembeszegülne és olyan törvényeket diktálna a nemzetnek, melyek csupán a szavazók szűk körének szándékait fejezik ki, a választók nagy része csatlakozna e gépezet egész elavult rendszere ellen indított általános rohamhoz.

A toryk által gyakorolt vesztegetés és megfélemlítés tehát pusztán erőszakos kísérlet volt arra, hogy felélesszék a szavazók haldokló testületeit, amelyek terméketlenné váltak, nem tudnak többé döntő választási eredményeket és valóban nemzeti parlamenteket létrehozni. És az eredmény?

A régi parlament feloszlott, mert pályája végén csoportokra töredezett, amelyek egymást teljes tétlenségre kárhoztatták. Az új parlament ott kezdi, ahol a régi végezte: már születése percében béna.

Corruption at Elections

A megírás ideje: 1852 kb. augusztus 16.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1852 szeptember 4. (3552.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás: K a r l M a r x

Karl Marx

A választások eredménye[292]

London, 1852 augusztus 27., péntek.

Most rátérnék a legutóbbi általános választás eredményeire.

Ha a whigeket[136], a free-tradereket* és a peelistákat[293] összefoglalóan ellenzéknek nevezzük, s együttesen szembeállítjuk őket a torykkal, azt tapasztaljuk, hogy az új parlament statisztikája nyilvánvalóan kifejezi a *város* és a *falu* nagy ellentétét, melyre előző levelemben már utaltam.**

Angliában a városi választókerületekben 104 kormánypárti és 215 ellenzéki képviselőt, míg a grófságokban 109 kormánypárti és csupán 32 ellenzéki képviselőt választottak meg. A grófságok, a toryk erősségei közül le kell vonnunk a leggazdagabbakat és a legbefolyásosabbakat: Yorkshire West Riding kerületét, Lancashire déli részét, Middlesexet, Surrey keleti részét és más kerületeket, melyekre a grófságok összesen tízmillió lakosságából négymillió esik, eltekintve e területek parlamenti képviselőket választó városaitól.

Walesben a város és a falu választási eredményei szöges ellentétben állnak egymással: a városi választókerületek itt 10 ellenzéki és 3 kormánypárti képviselőt, a grófságok 11 kormánypárti és 3 ellenzéki képviselőt választottak.

Skóciában mutatkozik meg az ellentét a legvilágosabb formájában. A városi választókerületek 25 ellenzéki képviselő mellett egyetlen kormánypárti képviselőt sem választottak meg. A grófságok 14 kormánypárti és 13 ellenzéki képviselőt küldtek a parlamentbe.

Írországban az arány eltér az Angliában mutatkozó aránytól. Írországban a nemzeti párt falun a legerősebb, ahol a katolikus papság közvetlenebbül befolyásolja a lakosságot, míg az északi városokban az angol és a protestáns

* – szabadkereskedőket – *Szerk.*

** *V. ö. 322–327. old.* – *Szerk.*

elemek vannak túlsúlyban. Itt tehát az ellenzék tulajdonképpeni székhelye a falu, jóllehet a jelenlegi választási rendszer mellett ez nem mutatkozhatik meg annyira szembeszökően. Írországban a városi választókerületek 14 kormánypárti és 25 ellenzéki képviselőt, a grófságok pedig 24 kormánypárti és 35 ellenzéki képviselőt küldtek a parlamentbe.

Ha most valaki azt kérdi tőlem, hogy melyik párt győzött a választásokon, a válasz az, hogy valamennyi megverte a torykat, mert a toryk vesztegetés, megfélemlítés és kormánybefolyásolás ellenére nyilvánvalóan kisebbségben vannak. A legmegbízhatóbb adatok szerint: kormánypárti – 290, liberálisok, illetve egyesült ellenzék – 337, kétes – 27. Így még ha a kormánypárti erőhöz számítjuk is ezt a 27 kétes mandátumot, akkor is húsz mandátummal többségben vannak a liberálisok. A toryk azonban legalább 366 mandátumos többségre számítottak. De még ha ettől a számszerű kisebbségtől eltekintünk is, a toryk a választási küzdelemben akkor is alulmaradtak, mert vezetőik kénytelenek voltak saját védővámos elveiket megtagadni. 290 derbysta közül húszan mindennemű védővám ellen, a többiek közül pedig sokan, maga Disraeli is, a gabonatörvények[296] ellen foglaltak állást.

Lord Derby határozottan kijelentette parlamenti nyilatkozataiban, hogy az ország kereskedelmi politikáján csak akkor fog változtatni, ha nagy többség támogatja – olyannyira nem számított arra, hogy kisebbségben marad. Tehát bár a választás eredménye korántsem felel meg a toryk vérmes reményeinek, mégis jóval kedvezőbb számukra, mint amilyenre az ellenzék valaha is számított.

Egy párt sem szenvedett olyan súlyos vereséget, mint a whigek – és éppen abban, amiben ennek a pártnak eredendő ereje rejlik: régi minisztereiben. A whigek zöme önmagát egyrészt a free-traderekkel, másrészt a peelistákkal azonosítja. A brit whig párt valódi életelve azonban a párt hivatalos vezetőjében összpontosul. Igaz, hogy Lord John Russellt, a volt whig kormányfőt a londoni City újra megválasztotta, de az 1847-es City-választáson Masterman úr (tory) 415 szavazattal kevesebbet kapott, mint Lord J. Russell. Az 1852-es választáson Masterman 819 szavazattal többet kapott, mint Russell, s a szavazati eredmények élén állt. A volt whig kormány tizenegy tagja teljesen kiesett a parlamentből, nevezetesen: Sir W. G. Craig, a kincstári hivatal lordja; R. M. Bellew, a kincstári hivatal lordja; Sir D. Dundas, a skóciai katonai bíróság elnöke; Sir G. Grey, belügyminiszter; J. Hatchell, Írország koronaügyésze; G. Cornewall Lewis, a kincstári hivatal titkára; Lord C. E. Paget, a táborszernagy titkára; J. Parker, a tengernagyi hivatal titkára; Sir W. Somerville, Írország államtitkára; Stewart tengernagy, a tengernagyi hivatal lordja, és ezekhez

sorolható még Bernal úr, a bizottsági elnök.[313] Egyszóval, a Reform Bill[300] óta a whigek még nem kaptak ekkora pofont.

A peelisták, akik már a legutóbbi parlamentben is csekély számban szerepeltek, még jelentéktelenebb csoporttá zsugorodtak, és legfontosabb embereik közül sokan elvesztették mandátumukat, például Cardwell, Ewart (mindketten Liverpool képviselői); Greene (Lancaster); Lord Mahon (Hertford); Roundell Palmer (Plymouth) stb. A legnagyobb feltűnést Cardwell veresége keltette, nemcsak az általa képviselt város jelentősége miatt, hanem a megboldogult Sir R. Peelhez fűződő személyi kapcsolatai miatt is. Lord Mahonnal együtt ő gondozza Peel irodalmi hagyatékát. Cardwell azért bukott meg, mert támogatta a hajózási törvények[314] eltörlését, s mert nem akart csatlakozni a No Popery!* kiáltáshoz; márpedig az egyház- és állampárt jelentősen befolyásolta a választásokat Liverpoolban. „Ennek a nagyon serény és nagyon pénzhajhász közösségnek", jegyzi meg ezzel kapcsolatban egy angol szabadkereskedelem-párti lap, „kevés ideje van vallásos érzelmeket ápolni, ezért a papságra kell bíznia magát, s így a papok eszközévé válik."[315] Emellett a liverpooli választók a manchesteriektől eltérően nem „emberek", hanem „úriemberek", s a régi ortodox hitért kiállni az úriember fő rekvizituma.

Végül, a free-traderek néhány legjobb nevű emberüket vesztették el ebben a választási küzdelemben; így Bradfordban Thompson ezredest (alias Old Mother Goose[316]), a szabadkereskedelem egyik régóta ismert prédikátorát és publicistáját; Oldhamben W. J. Fox urat, egyik legismertebb agitátorukat és legszellemesebb szónokukat; Manchesterben, a párt fellegvárában, maga Bright és Gibson is csak viszonylag csekély többséggel verték meg whig ellenfelüket. De magától értetődik, hogy a fennálló választási rendszer mellett a Manchester-iskola[294] nem számít – és nem is számíthat – parlamenti többségre. Ámde mégis hosszú évekig kérkedett azzal, hogy ha a whigeket elkergetnék és újból a toryk jutnának kormányra, hallatlan agitációt folytatna és hősi tetteket vinne véghez. És most ehelyett megint azt látjuk, hogy a legutóbbi választási csatában a whigekkel szerényen kéz a kézben halad, s ez magában is felér egy erkölcsi vereséggel.

Ha ilyképpen egyik hivatalos párt sem aratott győzelmet, ha ellenkezőleg, valamennyien sorra vereséget szenvedtek, a brit nemzetnek megmarad az a vigasza, hogy ha párt nem is, de egy hivatás – a jogászi hivatás tekintélyesebben van képviselve a parlamentben, mint bármikor ezelőtt. Az alsóház padsoraiban több mint száz jogász fog ülni, s a jogtudoroknak ekkora

* – *Le a pápistasággal! – Szerk.*

száma talán nem kedvező előjel sem valamely párt számára, hogy akcióját a parlamentben sikerre viszi, sem a parlament számára, hogy határozata a nemzet egyetértésével fog találkozni.

Az ismertetett számarányok alapján semmi kétség – az ellenzék összességének negatív többsége van a torykkal szemben. Egyesült eljárással már a parlament összehívása utáni legelső napokban megdöntheti a kormányt. Önmaga saját kebeléből nem képes tartós kormányt alakítani. Ehhez újabb feloszlatásra és újabb általános választásra lenne szükség; újabb általános választás viszont újabb feloszlatást tenne szükségessé. E bűvös kör áttöréséhez parlamenti reform kell. Levitézlett pártok és új parlament pedig még a tory uralmat is előnyben részesítenék ilyen hősi művelettel szemben.

Minden pártot külön tekintve, a toryk, jóllehet az összesített ellenzékhez képest kisebbségben vannak, mégis a parlament legerősebb frakcióját alkotják. Ezenkívül be vannak ásva a minisztériumok erődjeibe, jól fegyelmezett, szilárd, meglehetősen egyöntetű hadsereg áll mögöttük, s végül bizonyosak abban, hogy ha ezúttal veszítenek, játszmájukat örökre eljátszották. Velük szemben négy hadsereg szövetsége áll; mindegyiket másmás főnök vezeti, mindegyik lazán egybeolvasztott frakciókból áll, s érdekek, elvek, emlékek és szenvedélyek osztják meg, mindegyik lázong a föltétlen parlamenti fegyelem ellen és féltékenyen vigyázza a maga igényeit.

A különböző ellenzéki csoportok *parlamenti* arányszámai magától értetődően semmiképpen sem felelnek meg *országos* arányszámuknak. Így a whigek a parlamentben még mindig az ellenzék legnagyobb létszámú csoportját alkotják, azt a magot, amely köré a többi csoport sorakozik; s ez annál veszélyesebb, mert ez a párt, mely mindig az államigazgatás élén képzeli magát, sokkal hajlamosabb arra, hogy cserbenhagyja szövetségeseinek követeléseit, mintsem hogy megverje a közös ellenséget. A peelisták, a második ellenzéki csoport, 38 képviselőt számlál; vezetője Sir J. Graham, S. Herbert és Gladstone. Sir J. Graham a Manchester-iskola képviselőivel való szövetségre spekulál. Túlságosan törekszik a miniszterelnökségre, semhogy a legkevésbé is hajlandó lenne a whigeket régi kormánymonopóliumuk visszanyeréséhez hozzásegíteni. De sok peelista osztja a toryk konzervatív nézeteit, s a liberálisok csupán a kereskedelmi politika kérdéseiben számíthatnak rendszeres támogatásukra. „Számos más kérdésben", írja egy liberális újság, „a miniszterek könnyen alakíthatják rendszabályaikat úgy, hogy a peelisták nagy többségét megnyerjék."[317]

A par excellence* free-tradereknek, akik erősebbek, mint a legutóbbi

* – sajátképpeni – *Szerk.*

parlamentben voltak, hír szerint 113 képviselőjük van. A torykkal folytatott küzdelmük nagyobb előrehaladásra kényszeríti majd őket, semmint a whigek óvatos politikája ezt tanácsosnak tartaná.

Végül: az ír brigád[382], mintegy 63 képviselőjével; ez Dan király* halála óta éppenséggel nem roskadozik babérjainak súlya alatt, de a hatalmi egyensúlyt helyzeténél fogva számszerűen befolyásolhatja; a brit ellenzéki párttal azonban semmi más közössége sincs, csak a Derby elleni gyűlölet. A brit parlamentben Írországot képviseli Angliával szemben. Némileg hosszadalmasabb kampányban egyik parlamenti párt sem számíthat bizonyossággal támogatására.

Ha az eddigi elemzések eredményeit néhány szóval összefoglaljuk – azaz, hogy a torykkal negatív többség áll szemben, de nem olyan párt, amely helyettük a kormány rúdját megragadhatná; hogy bukásuk szükségképpen parlamenti reformot hozna magával; hogy hadseregük szilárd, egyöntetű, fegyelmezett, és a legfontosabb kormányhivatalok birtokában vannak; hogy az ellenzék négy különféle csoport keveréke; hogy koalíciós hadseregek mindig rosszul harcolnak és nehézkesen manővereznek; hogy még a negatív többség is csupán 20 vagy 30 szavazatra terjed; hogy a parlament egynegyede, 173 képviselő új ember, akik gondosan el fognak kerülni mindent, ami drágán megvásárolt mandátumukat veszélyeztethetné –, szükségképpen arra az eredményre jutunk, hogy a toryknak meglesz az erejük, nem a győzelemhez, hanem ahhoz, hogy a dolgokat válságig vigyék. És erre úgy látszik el vannak szánva. Ilyen válságtól való félelem, amely Anglia egész hivatalos arculatát forradalmasítaná, a londoni napi és heti sajtó minden szócsövéből érződik. A „Times"[151], a „Morning Chronicle"[271], a „Daily News"[149], a „Spectator", az „Examiner" – valamennyien vésztjóslóan kiáltoznak, mert valamennyien félnek. Legszívesebben éles szavakkal kiargumentálnák a torykat a kormányból, hogy így elháríthassák a válságot. De az összecsapást minden éles szavuk és minden erkölcsös felháborodásuk ellenére sem kerülhetik el.

Result of the Elections

A megírás ideje: 1852 kb. augusztus 16.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1852 szeptember 11. (3558.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás: Karl Marx

* Daniel O'Connell. – *Szerk.*

[Karl Marx]

Mazzini és Kossuth akciói — Szövetség Louis Napoléonnal — Palmerston

London, 1852 szeptember 28., kedd.

Az alábbiakban hiteles tényeket közlök az olasz és a magyar emigráció körében történt akciókról:

A közelmúltban Vetter magyar tábornok[318] Kossuth és Mazzini megbízásából beutazta egész Itáliát egy festőnek – az Egyesült Államok polgárának – útlevelével. Útján Ferencziné, egy magyar énekesnő kísérte, aki hangversenyeket adott. Vetter ilymódon bejutott a magasabb hivatalos körökbe, míg Mazzini reá bízott közlései megnyitották előtte a titkos társaságok ajtaját. Bejárta az egész országot, Torinótól és Genovától Milánón keresztül egészen Rómáig és Nápolyig. A minap érkezett vissza Angliába és beszámolt útjáról – nagyon elcsodálkoztatva Mazzini urat, a demokrácia arkangyalát. Vetter fejtegetéseinek magva röviden az, hogy Itália teljesen *materialistává* lett; a selyemben, olajban és az ország más termékeiben lebonyolított forgalom olyannyira a minden figyelmet lekötő napi beszédtéma, s a burzsoázia (Mazzini nagy támasza) olyan félelmetes pontossággal számítgatja a forradalom okozta kiadásokat és veszteségeket, és ennek megfelelően olyan komolyan igyekszik azokat a legbuzgóbb tevékenységgel pótolni, hogy *forradalmi mozgalom megindulására Itáliában még gondolni is teljes lehetetlenség*. Abban az országban, mondja jelentésében Vetter, semmilyen felkelés sem törhet ki, amíg a francia vulkán nem fog újra tüzet okádni, különösen azért nem, mert a lakosság par excellence* forradalmi részét elcsüggesztette a hosszú üldözés és terveinek folytonos meghiúsulása, s mindenekelőtt azért sem, mert nincsenek tömegek, amelyek támogatnák.

---

* – sajátképpeni – *Szerk.*

Vetternek erre a beszámolójára Mazzini, miután olyan hangosan és botorul tombolt Franciaország ellen, volens nolens* kénytelen volt a *kezdeményezést* újból e régi Babilonnak átengedni.

De miután elhatározták, hogy megint Franciaországgal szövetkeznek, vajon melyik párttal kezdtek ezek az urak tárgyalni? *Louis Bonaparte úrral.*

Kossuth, Mazzinival egyetértésben, bizonyos Kisst[319] küldött Párizsba, hogy lépjen érintkezésbe a bonapartistákkal. Kiss régebben megismerkedett Jérôme Bonaparte fiaival. Most Párizsban szórakozik, kávéházakban és egyéb házakban, Pierre Bonaparte körül őgyeleg, tömjénezi őt, s fényes jelentéseket küld Kossuthnak. Így már semmi kétség, hogy Magyarország felszabadítását a L. Napoléon & Kossuth cég végbeviszi. A forradalmárok vezére életre-halálra szövetkezett a „zsarnokkal".

Mindezt megelőzően az öreg lengyel Lelewel és Tadeusz Gorzowski orosz pap, az úgynevezett Lengyel Centralizáció[320] nevében Londonba érkeztek, s olyan felkelési tervet terjesztettek Kossuth és Mazzini elé, amelynek sarkpontja a Bonaparte-tal való együttműködés lenne. Bizalmas barátjuk Londonban Lanckoroński gróf volt, aki cári orosz ügynök is, és tervük abban a magas megtiszteltetésben részesült, hogy előzetesen Szentpétervárott felülvizsgálták és helyesbítették. Ez a gróf Lanckoroński most Párizsban van, hogy Kisst szemmel tartsa, onnan pedig Ostende-ba megy, hogy új utasításokat kapjon Szentpétervárról.

Kiss Párizsból Kossuthnak minden rendű és rangú ígéreteket küldött, amelyek mesekönyvbe valók, de amelyek a francia ügyek mesébe illő állása mellett talán igazak. Azt mondják, hogy Kossuth egy sajátkezűleg írott levelet kapott Louis Napoléontól, amelyben meghívja őt, *hogy jöjjön Párizsba.* Ennek a levélnek a másolatait Kossuth Magyarország minden megyéjében körözteti. Mindent előkészített Magyarországon egy általános felkelésre. Még császári-királyi hivatalnokok is vannak az összeesküvésben. Kossuth reméli, hogy októberben megindítja a dolgot.

Eddig csupán azt ismételtem szinte szó szerint, amit velem közöltek. Ha most azt kérdi tőlem valaki, hogy mi az én véleményem a dologról, hát az, hogy Louis Bonaparte egy csapással két legyet óhajt agyonütni. Meg akarja magát kedveltetni Kossuthtal és Mazzinival, hogy aztán elárulja őket az osztrákoknak, amiért ezek cserébe majd beleegyeznek abba, hogy ő a francia császári koronát feltegye a fejére. Emellett úgy véli, hogy Kossuth és Mazzini minden befolyásukat elveszítik a forradalmi pártban, mihelyt

* – akarva-akaratlan – *Szerk.*

kiderül, hogy tárgyaltak, illetve összeköttetésbe léptek vele. Egyébként trónra lépése az abszolutista hatalmak között erős ellenzésre talál, s kalandor létére nagyon is lehetséges, bár nem nagyon valószínű, hogy szerencsét próbál az összeesküvőkkel.

Ami különösen Itáliát illeti, Louis Bonaparte afelé kacsingat, hogy Lombardiát és Velencét saját domíniumaihoz csatolja, míg Nápolyt unokafivére, Murat kapná. Szép kilátás signor Mazzini számára!

Ha már újra Itáliáról van szó, szabadjon még egy hírt közölnöm. Visconti grófnő, a legutóbbi olasz szabadságharc egyik hősnője, nemrégiben itt járt és hosszú beszélgetést folytatott Lord Palmerstonnal. Őlordsága közölte vele azt a reményét, hogy még ez év vége előtt a brit kormány élére kerül, s akkor Európa gyors átalakulás felé fog haladni. Különösen Itália nem maradhat továbbra is Ausztria karmai közt, mert egy országot sem lehet tartósan golyóval és puskaporral kormányozni. Mindezzel Palmerston tudtul adta, hogy Franciaországban szövetségesre remél találni. Kifejezte azonban azt a kívánságát, hogy általános megmozdulás esetén Lombardiát azonnal csatolják Piemonthoz, s hogy legyen-e belőle köztársaság, ezt a kérdést bízzák teljesen a jövőre.

Ami engem illet, meg vagyok győződve, hogy a veterán Palmerston a legnagyobb illúziókban él, s főleg nem érti meg, hogy még ha van is némi befolyása a parlamenti klikkekben, magában az országban semmi befolyása sincs.

Movements of Mazzini and Kossuth – League with Louis Napoléon – Palmerston

A megírás ideje: 1852 szeptember 28.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1852 október 19. (3590.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

Karl Marx

Pauperizmus és szabadkereskedelem — A közelgő kereskedelmi válság

London, 1852 október 15., péntek.

A minap Henley kereskedelmi miniszter úr egy banburyi malátagyárban összegyűlt gazdálkodó-barátainak megmagyarázta, hogy a pauperizmus csak olyan körülmények folytán csökkent, amelyeknek semmi közük sincs a szabadkereskedelemhez; mindenekelőtt az *írországi éhínség*, a külföldi aranylelet, az írországi kivándorlás folytán és a brit hajózásban ebből következően mutatkozó nagy kereslet nyomán stb. stb. Be kell vallanunk, hogy „az éhínség" éppoly radikális orvosság a pauperizmus ellen, mint az arzén a patkányok ellen.

„A toryknak[136]", jegyzi meg a londoni „Economist"[119], „legalább el kell ismerniök a mostani virágzást és természetes eredményét, a kiürült dologházakat." Ezután az „Economist" megpróbálja bebizonyítani ennek a hitetlen kereskedelmi miniszternek, hogy a dologházak a szabadkereskedelem következtében ürültek ki, s hogy ha a szabadkereskedelem teljes kibontakozását lehetővé teszik, a dologházak valószínűleg egészen el fognak tűnni a brit föld színéről. Kár, hogy az „Economist" statisztikája nem bizonyítja be, amit bizonyítani szándékozik.

A modern ipar és kereskedelem köztudomásúan 5–7 éves periodikus ciklusokat fut be, amelyekben szabályos egymásutánban a következő állapotokon megy keresztül: nyugalom – élénkülés – növekvő bizalom – aktivitás – virágzás – túlfeszítés – túlhajtott kereskedelem – megrázkódtatás – nyomottság – pangás – ínség – végül megint nyugalom.

E tény felidézése után visszatérünk az „Economist" statisztikájára.

A szegénysegélyre fordított összeg, mely 1834-ben 6 317 255 £ volt, 1837-ben 4 044 741 £-es minimumra csökkent. Azóta megint évről évre emelkedett 1843-ig, amikor 5 208 027 £-et ért el. 1844-ben, 1845-ben és 1846-ban megint esett 4 954 204 £-re, s 1847-ben és 1848-ban megint

emelkedett, mégpedig 1848-ban 6 180 764 £-re, majdnem olyan magasra, mint amilyen 1834-ben, az új szegénytörvény[321] bevezetése előtt volt, míg 1849-ben, 1850-ben, 1851-ben és 1852-ben megint leesett 4 724 619 £-re. De az 1834–37-es szakasz virágzási periódus volt; az 1838–42-es a válság és pangás periódusa; 1843–46 virágzási periódus; 1847 és 1848 a válság és pangás periódusa, s 1849–52 megint a virágzás periódusa.

Mit bizonyít tehát ez a statisztika? A legjobb esetben azt az elcsépelt tautológiát, hogy a brit pauperizmus a pangás és a virágzás váltakozó periódusainak megfelelően emelkedik és csökken, függetlenül akár a szabadkereskedelemtől, akár a védővámtól. Sőt, az 1852-es szabadkereskedelmi évben a szegénytörvény kiadásai – az ír éhínség, az ausztráliai „aranyrögök" és a kivándorlás állandó folyama ellenére – 679 878 £-gel magasabbak voltak, mint az 1837-es védővámos évben.

Egy másik brit szabadkereskedelem-párti lap bizonyítani próbálja, hogy az export emelkedik a szabadkereskedelemmel, a virágzás pedig az exporttal, s hogy a virágzással a pauperizmus szükségképpen csökken és végül eltűnik. Az alábbi számok ezt állítólag bizonyítják. Azoknak a munkaképes embereknek a száma, akik arra vannak kárhoztatva, hogy községi segélyből tengessék életüket, a következő volt:

1849 január 1-én, 590 szegényügyi kerületben	201 644
1850 január 1-én, 606 szegényügyi kerületben	181 159
1851 január 1-én, 606 szegényügyi kerületben	154 525

Ha ezzel összehasonlítjuk az exportkimutatásokat, a brit és az ír iparcikkexportról a következő adatokat találjuk:

1848	48 946 395 £
1849	58 910 883 „
1850	65 756 032 „

Mit bizonyít ez a táblázat? A kivitel 9 964 488 £ összegű növekedése 1849-ben valamivel több mint 20 000 embert váltott meg a pauperizmustól; további 6 845 149 £ összegű növekedés újabb 26 634 embert váltott meg 1850-ben. Nos, még ha fel is tételezzük, hogy a szabadkereskedelem az ipari ciklusokat és viszontagságaikat egészen kiküszöböli, akkor a munkaképes pauperok teljes számának megváltása a jelenlegi rendszerben a külkereskedelem évi 50 000 000 £ összegű további növekedését, vagyis közel 100 százalékos növekedését igényelné. És ezek a józan gondolkodású

burzsoá statisztikusok még mernek „utópistákról" beszélni! — Szavamra, nincsenek nagyobb utópisták a világon ezeknél a burzsoá optimistáknál.

Éppen most kaptam meg a szegényügyi hivatal által kiadott dokumentumokat. Valóban azt bizonyítják, hogy 1848-hoz és 1851-hez képest a pauperok számszerű csökkenése tapasztalható. De ezekből az okmányokból egyszersmind az is következik, hogy 1841-től 1844-ig a pauperok átlagos száma 1 431 571, 1845-től 1848-ig pedig 1 600 257 volt. 1850-ben 1 809 308 pauper kapott segélyt szegényházon belül és azon kívül, 1851-ben pedig 1 600 329, tehát még valamivel többen, mint az 1845—48-as átlag. Ha most ezeket a számokat a népességnek a népszámlálás által ellenőrzött létszámával összehasonlítjuk, azt látjuk, hogy 1841—48-ban 89, 1851-ben pedig 90 pauper esett minden 1000 lakosra. Így a pauperizmus valóságban az 1841—48-as átlag fölé emelkedett, mégpedig a szabadkereskedelem, az éhínség, a virágzás ellenére, az ausztráliai aranyrögök és a kivándorlási folyam ellenére.

Ebből az alkalomból azt is megemlíteném, hogy a bűnözők száma is növekedett, s ha egy pillantást vetünk a „Lancet" c. orvosi folyóiratra, megtudjuk, hogy az élelmiszerek hamisítása és mérgezése eddig lépést tartott a szabadkereskedelemmel. A „Lancet" újabb meg újabb rejtélyek felderítésével minden héten új pánikot kelt Londonban. Ez a lap a Londonban árusított élelmiszerek megvizsgálására egész vizsgáló bizottságot alakított orvosokból, vegyészekből stb. Mérgezett kávé, mérgezett tea, mérgezett ecet, mérgezett cayenne-i bors, mérgezett zöldségkonzerv — minden méreggel vegyítve. Így végződnek rendszerint ennek a bizottságnak a jelentései.

Persze a burzsoá kereskedelmi politika útjai — akár szabadkereskedelem, akár védővám — egyaránt képtelenek kiküszöbölni olyan tényeket, amelyek nem egyebek, mint a burzsoá társadalom gazdasági alapjának szükségszerű és természetes következményei. És a brit dologházakban sínylődő egymillió pauper éppoly elválaszthatatlan a brit prosperitástól, mint az Angol Bankban heverő tizennyolc-húszmillió arany.

Ezt le kellett szögeznünk feleletül a burzsoá fantasztáknak, akik egyfelől a szabadkereskedelem eredményének tüntetik fel azt, ami pusztán szükségszerű velejárója a kereskedelmi ciklusok minden virágzási periódusának, vagy akik másfelől a burzsoá prosperitástól olyan dolgokat várnak, amelyeket az nem hozhat létre. Miután ezt leszögeztük, nem lehet kétséges, hogy az 1852. év egyike a legkiemelkedőbb virágzási éveknek, melyeknek Anglia valaha is örvendett. Az állami bevételek — az ablakadó eltörlése ellenére —, a hajózási nyereség, az exportkimutatások, a pénzpiac jegyzései,

mindenekelőtt pedig a gyári kerületekben folyó példátlan aktivitás megcáfolhatatlanul tanúsítja ezt a tényt.

Ámde elég a kereskedelem történetét a XIX. század kezdetétől a legfelszínesebben megismerni, s máris bárki meggyőződik arról, hogy közeleg az a pillanat, amikor a kereskedelmi ciklus a *túlfeszítés* fázisába lép, hogy abból a túlhajtott spekuláció, majd a megrázkódtatás fázisába menjen át. „Szó sincs róla!" kiáltják a burzsoá optimisták. „Egyik előző virágzási periódusban sem volt kevesebb spekuláció, mint a mostaniban. Mostani virágzásunk közvetlen hasznú cikkek termelésén alapszik, amelyek csaknem éppolyan gyorsan kerülnek a fogyasztásba, mint ahogyan piacra vihetők; amelyek a termelőnek kellő profitot biztosítanak, s megújított és kibővített termelésre ösztönöznek."

Más szavakkal, ezt a virágzást az a tény jellemzi, hogy a meglevő tőketöbblet közvetlenül az ipari termelésbe vetette és veti magát. Leonard Horner gyári főfelügyelő úr legutóbbi jelentése szerint 1851-ben csupán a pamutgyárakban 3717 lóerős növekedés történt. Az épülő gyárakról szinte vég nélküli felsorolást ad. Emitt egy 150 lóerős fonodát építenek, amott egy szövödét színes anyagok szövésére alkalmas 600 szövőszékkel, újabb fonógyárat 60 000 orsóval és 620 lóerővel, még egy 200 lóerős fonó- és szövőgyárat, további 300 lóerős üzemet stb. De a legnagyobb az, amely Bradford (Yorkshire) közelében épül alpakkagyapjú- és kevert szövedékek előállítására. „Ennek a vállalkozásnak a nagyságára, mely Titus Salt úr részére épül, következtetni lehet abból a tényből, hogy 6 angol hold* kiterjedésű telek beépítésére van tervezve. A főépület jelentős építészeti igényességgel tervezett masszív kőépület, melyben lesz egy 540 láb** hosszú terem, s a gépi berendezést az elismerten kiváló legújabb találmányú gépekből fogják összeállítani. A gőzgépeket, melyek ezt a roppant nagy gépi berendezést üzembe fogják hozni, a manchesteri Fairbairn cég állítja elő, s teljesítményüket 1200 lóerőre becsülik. Csupán a gázmű egy egész kisváros gázművével ér fel, s White szénhidrogén-rendszere alapján, 4000 £ költséggel épül. A szükségletet 5000 lángra becsülik, amelyek naponta 100 000 köbláb gázt fogyasztanak. Ezen a kiterjedt gyáron kívül Salt úr 700 munkáslakást is épít a gyár közvetlen közelében."[322]

Mi következik hát abból, hogy ilyen óriási tőkebefektetést eszközölnek közvetlen ipari termelés céljára? Talán, hogy a válság elmarad? Korántsem; sőt ellenkezőleg, hogy sokkal veszedelmesebb jelleget fog ölteni, mint

* 1 angol hold: 4046,78 m^2 – *Szerk.*

** 1 láb: 30,48 cm – *Szerk.*

1847-ben, amikor inkább kereskedelmi és pénzügyi, semmint ipari jellege volt. Ezúttal a legsúlyosabban a *gyári* kerületeket fogja sújtani. Emlékezzünk csak vissza az 1838–42-es példátlan pangásra, amely szintén az ipari túltermelés egyenes következménye volt. Minél nagyobb többlettőke összpontosul az ipari termelésben ahelyett, hogy áramlása megoszlana a spekuláció sokféle csatornái között, annál kiterjedtebben, annál tartósabban, annál közvetlenebbül sújt le majd a válság a dolgozó tömegekre és a középosztálynak éppen az elitjére. És ha a fordulat pillanatában az egész lehengerlő árutömeg a piacon már egy csapásra nyomasztó ballaszttá válik, mennyivel inkább erre a sorsra kell jutnia annak a számos kibővített vagy újonnan épült gyárnak, amelyek éppen annyira haladtak, hogy már dolgozni kezdhetnek, és amelyek számára létfontosságú, hogy azonnal üzembe lépjenek. Ha mindannyiszor, amikor a tőke a forgalom szokásos kereskedelmi csatornáiból kilép, ez olyan pánikot kelt, amely az Angol Bank belső szobáiba is behatol, mennyivel inkább hat így egy hasonló sauve qui peut* olyan pillanatban, amikor óriási összegeket változtattak ilymódon állótőkévé gyárak, gépek stb. formájában, amelyek csak a válság kitörésekor kezdenek működni, vagy amelyek részben további forgótőkét igényelnek, mielőtt üzemképes állapotba helyezhetők.

A „Friend of India" c. lapban a közeledő válság természetének egy másik jellemző tényére bukkantam. A lapnak a kalkuttai kereskedelem 1852-es eredményeire vonatkozó közleményéből kiderül, hogy az 1851-ben Kalkuttába importált pamutáru, cérna és fonal értéke 4 074 000 £ volt, vagyis az egész kereskedelemnek közel kétharmada. Ebben az évben az ilyen cikkek importjának teljes összege még nagyobb lesz. A Bombayba, Madraszba, Szingapurba irányuló behozatal nem is foglaltatik benne. De az 1847-es válság az indiai kereskedelemmel kapcsolatban olyan újdonságokat tárt fel, hogy senki sem táplálhatja a legcsekélyebb kétséget sem annak az ipari virágzásnak a végeredményei felől, amelyben az egész kereskedelem kétharmada „indiai birodalmunk" importjából áll.

Ennyit a megrázkódtatás jellegéről, mely a jelenlegi virágzást szükségképpen nyomon fogja követni. Hogy ez a megrázkódtatás 1853-ban bekövetkezik, azt sok tünet jelzi, főképpen az Angol Bank túltengő aranykészlete és a sajátos körülmények, melyek között ez a nagy rúdarany-beáramlás végbemegy.

Pillanatnyilag 21 353 000 £ értékű rúdarany van az Angol Bank pincéiben. Megpróbálták ezt a beáramlást az ausztráliai és kaliforniai aranytúl-

* – meneküljön, aki tud – *Szerk.*

termeléssel magyarázni. Elég csupán egy pillantást vetnünk a tényekre, hogy meggyőződjünk e nézet helytelenségéről.

Az Angol Bankban heverő rúdarany megnövekedett mennyisége valójában nem jelent egyebet, mint más áruk csökkent behozatalát; más szavakkal a kivitelnek a behozatallal szemben mutatkozó nagy többletét. A legutóbbi kereskedelmi kimutatásokból[323] tényleg kitűnik, hogy számottevően csökkent a kender, cukor, tea, dohány, borok, gyapjú, gabona, olajok, kakaó, liszt, indigó, bőrök, burgonya, szalonna, sertéshús, vaj, sajt, sonka, zsír, rizs és szinte minden iparcikk behozatala az európai kontinensről és Brit Indiából. 1850-ben és 1851-ben nyilvánvalóan túl sokat importáltak, s ez a körülmény, valamint kenyérgabonában a kontinensen rossz termés következtében történt áremelkedés a behozatal leszorítása irányában hat. Növekedés csupán gyapot- és lenimportban mutatkozik.

A kivitelnek a behozatallal szemben mutatkozó többlete magyarázza, miért kedvező az árfolyam Anglia számára. Másrészt ennek az exportfölöslegnek arannyal való kiegyenlítése folytán a brit tőke nagy tétele parlagon hever és növeli a Bank tartalékait. A bankok és magánszemélyek minden módozatot felkutatnak, hogy ezt a parlagon heverő tőkét befektessék. Innen ered a kölcsönözhető tőke jelenlegi bősége és az alacsony kamatláb. Elsőrendű váltókra $1\,^3/_4$–2 százalék a kamatláb. Ha mármost bármelyik kereskedelemtörténeti munkát, mondjuk Tooke „History of Prices"-át megnézzük, azt látjuk, hogy ezeknek a tüneteknek az összetalálkozása – a rúdarany szokatlan mérvű felhalmozódása az Angol Bank pincéiben, az importtal szembeni exportfölösleg, kedvező árfolyam, kölcsönözhető tőke bősége és alacsony kamatláb – rendszerint a kereskedelmi ciklusnak azt a fázisát nyitja meg, amikor a virágzás túlfeszítésbe megy át, amikor egyrészt a túlhajtott importkereskedelem, másrészt mindenféle csábító szélhámos vállalkozásokban meginduló vad spekuláció minden bizonnyal megkezdődik. De a túlfeszítésnek ez az állapota csupán előfutára a megrázkódtatás állapotának. A túlfeszítés a virágzás legmagasabb csúcsa; nem ez hozza létre a válságot, de kiváltja a válság kitörését.

Nagyon jól tudom, hogy Anglia hivatalos gazdasági *jövendőmondói* ezt a nézetet szerfölött eretneknek fogják tekinteni. De mikor fordult elő „Prosperity Robinson*", a híres kincstári kancellár óta, aki 1825-ben, épp a válság kitörése előtt, a parlamentet hallatlan és megingathatatlan virágzás jóslatával nyitotta meg – mikor fordult elő valaha is, hogy ezek a burzsoá optimisták egy válságot előre láttak vagy megjövendöltek volna? Nem volt

* F. J. Robinson. – *Szerk.*

egyetlen olyan virágzási periódus sem, amikor ne éltek volna az alkalommal, hogy bizonyítsák, miszerint *ezúttal* az éremnek nincs másik oldala, s a könyörtelen *sors ezúttal* leigázva hever. És aznap, amikor a válság kitört, magukat ártatlannak tekintették, és a kereskedelmet meg az ipart ostorozták elcsépelt erkölcsprédikációkkal az előrelátás és óvatosság hiánya miatt.

A pillanatnyi kereskedelmi és ipari virágzás által teremtett sajátos politikai helyzet következő levelem tárgya lesz.

Pauperism and free Trade – The Approaching Commercial Crisis

A megírás ideje: 1852 október 12.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1852 november 1. (3601.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás: Karl Marx

Karl Marx

A kereskedelmi túlfeszítés politikai következményei

London, 1852 október 19., kedd.

Legutóbbi levelemben Anglia mostani ipari és kereskedelmi helyzetét vázoltam; vonjuk le most ebből a politikai következményeket.

Ha a várható ipari és kereskedelmi fordulat kitörése veszedelmesebb és forradalmibb jelleget fog adni a küszöbönálló tory-ellenes küzdelemnek, a mostani prosperitás viszont pillanatnyilag a tory párt[136] legértékesebb szövetségese; olyan szövetséges, amely a már általuk is feladott gabonatörvények[296] újbóli életbe léptetését nem teszi ugyan lehetővé számukra, de amely hatékonyan megszilárdítja politikai hatalmukat és segítségükre van a szociális reakció tovább folytatásában. Ez a reakció, ha nem gördítenek akadályt elébe, szükségszerűen lényeges osztályelőnyök kivívásával végződik, mint ahogy kezdettől fogva lényeges osztályérdek nevében indult meg. Nem kell gabonatörvény, mondja Disraeli, hanem új adómegállapítás a sanyargatott bérlők érdekében. De miért sanyargatják a bérlőket? Mert túlnyomórészt továbbra is a régi védővámos bértételeket fizetik, holott a régi védővámos gabonaár minden mulandó sorsában osztozva már eltűnt. Az arisztokrácia nem akarja mérsékelni földjének bérleti díját, de be akar vezetni egy új adózási módot, mely a bérlőket kárpótolni hivatott az arisztokrácia tárcájába fizetendő többletért.

Ismétlem, hogy a jelenlegi kereskedelmi prosperitás a tory reakció számára kedvező. Miért? „A hazafiság", panaszolja a „Lloyd's Weekly Newspaper"[324], „a hazafiság képes a pohárszékben meghúzódni éjszakára, ha ételt és italt talál ott. Innen van, hogy ma a szabadkereskedelem gróf Derbynek a biztosítéka; a gróf ágya rózsákból van vetve, melyeket Cobden és Peel szakított."

A nép zöme teljesen foglalkoztatva van és többé-kevésbé jól megy sora – a brit prosperitástól elválaszthatatlan pauperokat kivéve persze; így

tehát most nincs nagyon fogékony anyag a politikai agitáció számára. De ami Derby mesterkedéseit mindenekelőtt lehetővé teszi, az a fanatizmus, mellyel a *burzsoázia* belevetette magát az ipari termelés hatalmas folyamatába, gyárak emelésébe, gépek szerkesztésébe, hajók építésébe, pamut és gyapjú fonásába és szövésébe, raktárházak megtöltésébe, gyártásba, cserébe, exportálásba, importálásba és más többé-kevésbé hasznos vállalkozásba, melyeknek célja mindig a pénzcsinálás. A burzsoázia, a pezsgő üzletmenet e percében – és nagyon jól tudja, hogy ezek a boldog percek egyre rövidebbek és ritkábbak lesznek – akar és muszáj is neki pénzt csinálni, sok pénzt; semmi mást, csak pénzt. A toryk ellenőrzésének feladatát átengedi ex professo* politikusainak. De az ex professo politikusok (lásd például Joseph Hume-nak a „Hull Advertiser"-hez[325] írt levelét) joggal panaszkodnak, hogy külső nyomás híján éppúgy nem tudnak agitálni, ahogyan az emberi szervezet sem tud működni a légköri nyomás nélkül.

A burzsoáziának tényleg van bizonyos szorongó sejtelme arról, hogy a kormány felső régióiban valami gyanús dolog forrong, és hogy a politikai fásultságát, melybe a prosperitás vetette, a kormány meglehetősen lelkiismeretlenül *kihasználja*. Ezért időnként figyelmezteti a kormányt sajtószervei útján. Például: „Vajon meddig gyakorolja a demokrácia" (olvasd: a burzsoázia) „a mostani *bölcs* béketűrését, a maga hatalma és a mások jogai iránti tiszteletét anélkül, hogy megkísérelné önnönmagát erősíteni olymódon, ahogyan ezt az arisztokrácia tette, azt nem láthatjuk előre; de az arisztokráciának a demokrácia általános magatartásából nem szabad arra következtetnie, hogy az sohasem fog kilépni mérsékletéből." (A londoni „Economist"[119].) Derby azonban így válaszol: Azt hiszitek, hogy olyan bolond vagyok és megijedek tőletek most, amikor a nap süt, s hogy ölbe tett kézzel fogok ülni, amíg kereskedelmi viharok és üzleti pangás alkalmat ad nektek arra, hogy többet törődjetek a politikával?

A tory kampány terve napról napra nyomon követhető.

A toryk azzal kezdték, hogy zaklatták a szabadtéri gyűléseket; Írországban üldözik a nekik kellemetlen cikkeket tartalmazó újságokat, pillanatnyilag pedig a lázítás vádját emelik a Béketársaság[147] képviselői ellen, akik röplapokat terjesztettek a milíciában alkalmazott botbüntetés ellen. Ilyképpen ahol csak tudják, feltűnés nélkül visszaszorítják az utca és a sajtó elszigetelt ellenzékét.

Eközben kerülnek minden nagy és nyilvános szakítást ellenfeleikkel oly-

* – hivatásos – *Szerk.*

módon, hogy halogatják a parlament összehívását és mindent előkészítenek avégből, hogy amikor az összeül, „egy eleven nép érdekei helyett egy halott herceg* temetésével" foglalkozzék. (Egy radikális lap**.) November első hetében összeül a parlament. De januárig nem lehet szó az ülésszak komoly megkezdéséről.

És hogyan töltik ki a toryk a közbenső időt? A lajstromozási kampánynyal és a milícia megalakításával.

A lajstromozási kampányban a cél az, hogy ellenfeleiket töröljék vagy megakadályozzák felvételüket a következő év parlamenti választóinak új névjegyzékeire, olymódon, hogy valamiféle ellenvetést tesznek, amely törvény szerint akadálya annak, hogy valaki a választók névjegyzékére kerülhessen. Valamennyi politikai párt a maga ügyvédeivel képviselteti magát és az ügyet saját költségére folytatja, az igények vagy ellenvetések elfogadhatóságáról pedig a Queen's Bench[326] elnöke által kinevezett revíziós ügyvédek döntenek. Ennek a kampánynak a fő színtere eddig Lancashire-ben és Middlesexben volt. A toryk, hogy az észak-lancashire-i kampányhoz a pénzt felhajtsák, aláírási íveket köröztek, melyeken maga Lord Derby bőkezűen 500 £-et jegyzett. Lancashire-ben a választókra vonatkozó ellenvetések száma rendkívül nagy volt: 6749, mégpedig Dél-Lancashireben 4650 és Észak-Lancashire-ben 2099. Délen 3557 jogosultságot a toryk kifogásoltak, 1093 jogosultságot a liberálisok; északon a toryk 1334 jogosultságot kifogásoltak, a liberálisok 765 ellenvetést tettek. (Ez természetesen csupán a vidéki szavazókra vonatkozik, a szóbanforgó grófságban fekvő városi választókerületek szavazóit nem számítva.) A toryk Lancashire-ben győztek. Middlesex grófságban 353 radikálist és 140 konzervatívot töröltek a névjegyzékekből – így a konzervatívok 200 szavazatot nyertek.

Ebben a csatában egyik oldalon a toryk állnak, a másikon a whigek a Manchester-iskola[294] képviselőivel. Az utóbbiak – mint eléggé ismeretes – szabadbirtokok felvásárlására és elosztására társaságokat alakítottak: új szavazókat gyártó gépeket. A toryk nem bántják a gépeket, de elpusztítják termékeiket. Shadwell úr, middlesexi revíziós ügyvéd olyan döntéseket hozott, amelyek a szabadbirtok-társaságokhoz tartozó választók nagy számát megfosztották szavazati joguktól azon a címen, hogy csak olyan földdarab után jár szavazati jog, amely legalább 50 £-be került. Minthogy ez ténykérdés és nem jogi kérdés, ilyen döntés elleni fellebbezésnek a Court of Common

* Wellington. – *Szerk.*

** „The People's Paper". – *Szerk.*

Pleas[327] előtt nincs helye. Mindenki megérti, hogy a ténynek és jognak ilyen megkülönböztetése a fennálló kormány befolyása iránt mindig fogékony revíziós ügyvédeknek a legnagyobb hatalmat adja az új választói névjegyzékek összeállításában.

És vajon mit jeleznek a toryk e nagy erőfeszítései és mit jelez vezérüknek a lajstromozási kampányba való egyenes beavatkozása?

Hogy Derby grófja nem táplál vérmes reményeket új parlamentjének fennmaradását illetően, hogy hajlandó azt feloszlatni, ha ellenállásra talál nála, s hogy időközben igyekszik a revíziós ügyvédek által konzervatív többséget előkészíteni egy újabb általános választás számára.

És így a toryk egyrészt készenlétben tartják a lajstromozási kampány által rendelkezésükre bocsátott parlamentgyártó gépet, másrészt végrehajtják a milícia-törvényt, mely rendelkezésükre bocsátja a szükséges szuronyokat ahhoz, hogy még a legreakciósabb parlamenti határozatokat is keresztülvihessék, s nyugodtan elviselhessék a Béketársaság rosszalló tekintetét.

„A parlamenttel, amelytől legális látszatot kap, fegyveres milíciával, melytől aktív hatalmat kap, mit meg nem tehet a reakció Angliában!" – kiált fel a chartisták lapja*.

És az „Iron Duke"**, a józan waterlooi hős halála ebben a kiváltképpen válságos pillanatban megszabadította az arisztokráciát egy kényelmetlen őrangyaltól, akinek a hadviselésben elég tapasztalata volt ahhoz, hogy gyakorta feláldozzon látszólagos győzelmeket jól fedezett visszavonulásért, s fényes offenzívát időszerű kiegyezésért. A Lordok Házában Wellington volt a mérséklő; döntő pillanatokban gyakran hatvan vagy még több szavazatra kapott meghatalmazást; megakadályozta a torykat abban, hogy nyílt háborút üzenjenek a burzsoáziának és a közvéleménynek. De most, amikor a tory kormány egy sportrajongó*** vezetésével konfliktusra tör, a Lordok Háza „ahelyett hogy – mint a herceg irányítása alatt – az állam hajójának szilárd egyensúlyi nehezéke lenne, fölös árbócozattá válhatik, mely biztonságát veszélyeztetheti". Ez utóbbi felfogás, hogy a lordnehezék szükséges az állam biztonságához, természetesen nem a miénk, hanem a liberális londoni „Daily News"[149] nézete. A mostani Wellington herceg, eleddig Douro márki, tüstént átment a peelistáktól[293] a toryk táborába. És így minden jel arra mutat, hogy az arisztokrácia a legvakmerőbb

* „The People's Paper". – *Szerk.*
** „Vasherceg" (Wellington). – *Szerk.*
*** Derby. – *Szerk.*

erőfeszítéseket készül tenni az elvesztett talaj visszahódítására és az 1815–30-as aranyidők visszahozására. A burzsoáziának pedig pillanatnyilag nincs ideje agitálni, lázongni, sőt még arra sem, hogy a felháborodás illő jelét tanúsítsa.

Political Consequences of the Commercial Excitement

A megírás ideje: 1852 október 12.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune". 1852 november 2. (3602.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás: K a r l M a r x

Karl Marx és Friedrich Engels

[Nyilatkozat angol újságok szerkesztősége számára[328]]

A „People's Paper"[308] szerkesztőjének

Uram,

alulírottak felhívják figyelmét arra a magatartásra, melyet a kommunisták Kölnben folyamatban levő pere során a porosz sajtó – még a legreakciósabb lapok, mint például a „Neue Preussische Zeitung"[221] is – tanúsít, valamint tiszteletreméltó tartózkodásukra oly időpontban, amikor a tanúknak még alig egyharmadát hallgatták ki, amikor a beterjesztett bizonyítékok közül még egyet sem ellenőriztek, és a védelem részéről még egy szó sem hangzott el. Míg ezek a lapok a kölni vizsgálati foglyokat és alulírott londoni barátaikat a legrosszabb esetben a közvádlóval egybehangzóan „veszedelmes összeesküvőknek" tüntetik fel, „akik egyedül felelősek az utóbbi négy év egész európai történelméért és 1848–49 összes forradalmi villongásaiért", addig London két közéleti lapja, a „Times"[151] és a „Daily News"[149] nem riadtak vissza attól, hogy a kölni vizsgálati foglyokat és az alulírottakat „pimasz koldusok bandájának", csalóknak stb. tüntessék fel. Alulírottak ugyanazzal a kéréssel fordulnak az angol nyilvánossághoz, amelyet a vádlottak védői intéztek Németország nyilvánosságához – tartsák függőben ítéletüket, s várják meg a per végét. Ha a jelen pillanatban alulírottak további felvilágosításokat adnának, a porosz kormány olyan eszközök birtokába juthatna, amelyek segítségével meghiúsíthatná, hogy napfényre kerüljenek a porosz politikai bíráskodás évkönyveiben is párját ritkító rendőrségi cselfogások, hamis eskük, okirat-hamisítványok, adathamisítások, tolvajlások stb. Ha majd ez a leleplezés a jelenlegi eljárások folyamán megtörtént, az angol közvélemény tudni fogja, hogyan minősítse a „Times" és „Daily News" névtelen tollforgatóit, akik a leggyalázatosabb

és legalantasabb kormányspiclik prókátorainak és szószólóinak szerepét vállalják.

London, október 28.

Fogadja, Uram, testvéri köszönetünket,

F. Engels
F. Freiligrath
K. Marx

To the Editor of „The People's Paper"

A megjelenés helye: „The People's Paper", 1852 október 30. (26.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Karl Marx

[Nyilatkozat a „Morning Advertiser" szerkesztője számára[329]]

A „Morning Advertiser"[224] szerkesztőjének

Uram,

kérem, fogadja hálás köszönetemet nagylelkű pártfogásáért, melyet barátaimnak, a kölni vizsgálati foglyoknak az ügyéhez nyújtott. Míg a védelem napfényre fogja hozni azoknak a lelkiismeretlen cselekményeknek a sorozatát, melyeket a porosz rendőrség ügynökei e pernek még a tárgyalása során is elkövettek, szeretném Önt tájékoztatni legutóbbi cselfogásukról, mellyel be akarták bizonyítani, hogy köztem és a kölni vizsgálati foglyok között büntetendő levelezés folyt. A „Kölnische Zeitung"[59] október 29-i közleménye szerint Stieber rendőrtanácsos úr újabb dokumentummal állt elő – egy nevetséges levéllel, amelyet állítólag én sajátkezűleg írtam és amelyben egyik állítólagos ügynökömnek azt ajánlottam volna, „hogy Krefeldben ismert demokraták ajtaján csúsztassa be a »Vörös Katekizmus« 50 példányát, és e megbízást 1852 június 5-én az éjféli órában hajtsa végre".

Vádlott barátaim érdekében ezennel kijelentem:

1. Hogy a kérdéses levelet nem én írtam;

2. hogy létezéséről csak a „Kölnische Zeitung" f. hó 29-i számából értesültem;

3. hogy az úgynevezett „Vörös Katekizmus"-t soha nem láttam;

4. hogy a „Vörös" bármely példányának bárminő terjesztéséért soha semmit nem tettem.

Ezt a nyilatkozatot, melyet a Marlborough Street-i rendőrbíró előtt is megtettem és amely ennélfogva eskü erejével bír, postán elküldtem Kölnbe. Ha lapjának hasábjain közölné, annál is inkább lekötelezne, mert a

porosz rendőrséget a leghatékonyabban ez akadályozná meg abban, hogy nyilatkozatomat elsikkassza.

Maradok, Uram, alázatos szolgája,

dr. Charles Marx

London, 1852 október 30. – 28, Dean Street, Soho

To the Editor of „The Morning Advertiser"

A megjelenés helye: „The Morning Advertiser", 1852 november 2.

Eredeti nyelve: angol

Karl Marx

Politikai pártok és kilátások

London, 1852 november 2., kedd.

Folytatjuk azoknak a politikai következményeknek a taglalását, amelyek a mostani kereskedelmi és ipari prosperitást elkerülhetetlenül nyomon fogják követni.*

Ennek az általános ipari tevékenységnek, meggyorsult kereskedelmi forgalomnak és politikai közönynek a légkörében a parlamenti pártok minden külső nyomás nélkül tökéletes nyugalomban fejezik be saját feloszlásuk folyamatát.

„A peelisták[293] és a russellisták e percben a legerősebben húznak egymás felé. A peelisták, ezek a nélkülözhetetlen »államférfiak«, akik maguk mit sem képesek tenni, most a kormányon ülő család atyafiságába szeretnének befogadást nyerni. Elég megnézni, hogy szócsövük, a »Morning Chronicle«[271] Lord John Russellnak Perthben tartott nagyon is jelentéktelen beszédét mennyire dicséri."

Így beszél a „Morning Herald"[330], a kormány félhivatalos sajtószerve.

Éppen ellenkezőleg, mondja a „Guardian"[331]. Csak meg kell hallgatni Henley kereskedelmi miniszter urat, aki a banburyi malátagyárban egybegyűlt gazdálkodó-barátainak körében ezt mondta: „Ennek a pártnak saját elvei voltak, s kitartott mellettük. Szabadkereskedelem vagy védővám – nyílt kérdés volt és csak a megboldogult Sir Robert Peel tette pártkérdéssé." Tiszteletteljesen beszélt a peelistákról: „Most már nincs lényeges akadálya a *nagy konzervatív párt* egyesülésének."[332] Ez az, kiált fel a „Guardian"; el kell ejteni a védővámot, és fel kell éleszteni a konzervativizmust. Más szavakkal, a „Guardian" feltételezi, hogy a peelisták készek – a gabonatörvények[296] kérdésétől eltekintve – reakciós szövetségre lépni a torykkal[136]. És a „Daily News"[149] tényként közli, hogy a peelisták egy része már

* *V. ö. 360–364. old. – Szerk.*

átállt a derbysták táborába. De a whigek egy részét ugyanezzel a vétséggel gyanúsítják – és ez nem is volna csoda, tekintve, hogy arisztokrata magvuk állásvadászok klikkjéből áll. Itt van például Lord Dalhousie. Mylord miniszter volt a Peel-kormányban, a kormány liberális időszakában. Peel bukása után Russell tárcát ajánlott fel neki az új kabinetben. Newcastle hercegével, Lord St. Germansszel és az előző kormány más tagjaival karöltve támogatta a felsőházban a whigek mesterkedéseit, és egy üresedés alkalmával az indiai főkormányzói állással, az oligarchikus lottójáték e legpompásabb főnyereményével jutalmazták meg. A legnagyobb gazdasági hasznot húzta belőle. A whigek dicsekedtek a „példátlan" áldozattal, melyet hoztak, amikor saját közvetlen körüket egy ennyire sóvárgott állástól megfosztották. És most, a jelen pillanatban, csalétkül Lord Dalhousienak a Cinque Ports[333] igazgatói tisztségét nyújtják oda, olyan szinekúrát, mely évente ezreket hoz a konyhára. Emberünk hír szerint nem roskadozik örökölt vagyon súlya alatt és hazafias kötelességének tekinti, hogy a Cinque Ports-t rajtaütéstől megóvja, még egy Derby-kormány alatt is.

A chronique scandaleuse* hasonló csemegéi, anekdoták egyik vagy másik whignek a tárgyalásairól a legolcsóbb árat illetően, amelyért kész átállni a torykhoz, tucatjával találhatók a liberális hetisajtóban. Ezek a whig párt feneketlen korrupcióját bizonyítják; de jelentőségük elenyészik a két whig fővezér, Russell és Palmerston között történt szakadás mellett. Rövid *idővel ezelőtt már tudomásunkra jutottak a legutóbbi választási küzdelmekkel* kapcsolatban olyan incidensek, amelyekben Lord Palmerstonnak a kormányjelölteket támogató szerepe a liberális lapok kifejezése szerint érthetetlennek látszott. Egy szép reggel pedig Palmerston saját lapja, a „Morning Post"[334] egy vezércikkel áll elő azokra a híresztelésekre vonatkozóan, melyek szerint Palmerston vagy belép a kormányba miniszteri tárcával és az alsóház vezetőjeként, vagy pedig a Derby-kormány gyors feloszlása esetén új kabinetet alakít a réginek azokból a töredékeiből, amelyek talán nem bizonyultak egészen „lehetetlennek". A „Morning Post", amely ezeket a híresztelléseket egészében véve igen vonzóaknak találja, kijelenti, hogy nem Lord Palmerston nevében, hanem a saját nemhivatalos nevében beszél. De Palmerston a whig és a liberális sajtó minden sürgető, sőt erőszakos felszólítása ellenére sem tartja e rágalmazó közlemény megcáfolását helyénvalónak. A peelista „Morning Chronicle" ezeket a híresztelléseket olyan hangon emlegeti, amely szemmel láthatóan mutatja,

* – botránykrónika – *Szerk.*

hogy Gladstone & Co. nem érezne horror vacui-t* efféle elegyedések gondolatára. A „Daily News", a manchesteristák[294] lapja, felfedi ezt a körülményt, s felháborodva arra hívja fel a whigek és peelisták között megbúvó árulókat, hogy csatlakozzanak nyíltan Derbyhez. Látható tehát, hogy a parlamenti klikkek mindegyike, amelyek eddig a politikai kormányrudat egymás után kézben tartották, milyen bizalmatlanok az összes többiek és saját tagjaik iránt, miként vádolják egymást dezertálással, korrupcióval, megalkuvással és mégis külön-külön és együttvéve elismerik, hogy a gabonatörvényektől eltekintve a derbystákhoz való csatlakozásuknak nincs egyéb akadálya, csak személyes gyűlölködés és személyes becsvágy. Derbyvel szemben körülbelül ugyanolyan álláspontra helyezkednek, mint amilyent múlt év december 2-a előtt a rendpárt különböző frakciói Bonaparte-tal szemben elfoglaltak.**

Könnyen megmagyarázható, hogy az ellenzék meglehetősen csüggeteg hangulatban néz a közeledő parlamenti kampány elébe.

A kis John Russell megkapta Perth városának díszpolgárságát egy kis tokban, s óriási ebéd után kicsiny beszédben köszönte meg, amelynek legfontosabb része a következő nyilatkozat volt:

„Igazság szerint kötelezettségünk, és úgy vélem, az *okos politika* is azt diktálja, *hogy várjuk meg, amíg megszületnek azok az intézkedések, amelyek a mezőgazdasági érdeknek*, a gyarmati érdeknek, a hajózási érdeknek megadják mindazt a kárpótlást, amelytől eddig igazságtalanul meg voltak fosztva (nevetés) – ezeket a remek intézkedéseket, amelyek egy hosszú küzdelemnek véget vetni hivatottak."

Az egyetlen napilap, amellyel Russell még rendelkezik, a „Globe"[335] (esti lap), fentiekhez a következő kommentárt fűzi: „Minden olyan ellenzék, amilyet 1835-ben Sir R. Peel ellen szorgalmaztak, a különféle liberális vezérek vetélkedései miatt bizonysággal kudarcot vallana." Ezért teljesen elejtették azt a kísérletet, hogy a Derby-kabinetet rögtön az ülésszak elején a szövetkezett ellenzék egyezményes szavazatával megbuktassák, s Lord John Russell hű marad szerepéhez, amennyiben elsőként fúj takarodót. Ami pedig a parlamenti ellenzék kilátásait általában illeti, J. Hume, az ellenzék feje, a „Hull Advertiser"-hez[325] intézett levelében a következő vallomást teszi:

„Ha az alsóház eddigi ír képviselőire vonatkozó tapasztalataimat tekintjük, itt aligha van olyan anyag, melyet bármilyen vezető befolyása alatt

* – írtózást az űrtől – *Szerk.*
** *V. ö. 165–181. old.* – *Szerk.*

is gyúrni lehetne és megfelelő állásfoglalásra irányítani. Az ír képviselők túlságosan különcködőek, túlságosan hevesek és túl erősen el vannak telve Írország sérelmeivel és szenvedéseivel. Tudomásom szerint eddig semmi sem történt a Derby-kormány tetteiben kétkedő liberálisok egyesítésére; és ha arra gondolok, hogy azok, akik Lord Derby elődjei voltak" (a whigek), „milyen kongó nyilatkozatokat tettek és inkább félredobták kártyáikat, semminthogy a nép ügye kedvéért a reformereket csatlakozásra szólítva, végigjátszották volna a játszmát, nem tudok sok bizalmat érezni bármi iránt, amit a pártok egyesítésének előmozdítására tehetnek. Félek, hogy aligha nem hagyni kell őket tovább rágódni, mialatt a derbysták minden úton-módon visszaélnek a kormányhatalommal, hogy előmozdítsák saját ügyüket és támogatóikat kedvezményekhez juttassák; és csak *miután jó ideig* ilyeténképp viselkednek, nyílhat bárminő esély egy néppárt alakítására."

John Bright, a manchesteristák jelenlegi feje, csakugyan megpróbálta a belfasti gyárosoknak egy díszebéd után tartott beszédében Joseph Hume támadásait az ír képviselők iránti hízelgésekkel jóvátenni; azonban a parlamenti fegyelem minden kérdésében „Old Joe"* véleménye parancs.

A parlamenti ellenzéken tehát teljesen erőt vesz a kétségbeesés.

Sőt, a régi parlamenti ellenzék annyira túlélte önmagát, hogy nesztora, Hume, hosszú pályafutása végén most nyilvánosan kijelenti, hogy az alsóházban nincs „néppárt". Minden, amit eddig így neveztek, pusztán „homokból font kötél"[336] volt.

Így tehát általános bomlás, egyetemes gyöngeség és tehetetlenség uralkodik az ellenzék táborában.

Political Parties and Prospects
A megírás ideje: 1852 október 16.
A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1852 november 29. (3625.) sz.
Eredeti nyelve: angol
Aláírás: Karl Marx

* J. Hume. – *Szerk.*

Karl Marx

[Kísérletek egy új ellenzéki párt alapítására]

London, 1852 november 9., kedd.

Abban a mértékben, ahogyan az eddigi vezető pártok feloszlanak, és ahogyan megkülönböztető jeleik elmosódnak, magától értetődően érezhető egy új ellenzéki párt hiánya. Ez különféle módon jut kifejezésre.

Lord John Russell, a már idézett beszédében,* megkezdi a sort. A riadalom, melyet Lord Derby keltett, mondja Russell, részben azokból a híresztelésekből eredt, hogy ő, Lord J. Russell, „fölöttébb demokratikus nézetekhez" csatlakozott. „Nos, ami ezt illeti, mondanom sem kell, hogy e híresztelés teljesen alaptalan; hogy semmiféle körülmények nem indokolják." Russell mindazonáltal demokratának vallja magát, majd megmagyarázza a szó ártatlan jelentését:

„Ennek az országnak a népe más szavakkal: az ország demokráciája. A demokráciának éppannyira joga van ahhoz, hogy a maga jogait élvezze, mint a monarchiának vagy a nemességnek. A demokrácia nem jelenti a korona bárminő előjogainak csökkentését. A demokrácia a Lordok Házának semminemű kiváltságait nem próbálja megszüntetni. Hát akkor mi is ez a demokrácia? A vagyon gyarapodása, az értelmi erő gyarapodása, felvilágosultabb vélemények formálódása, amelyek alkalmasabbak arra, hogy a világot felvilágosultabb módon kormányozzák. De tovább megyek. Azt mondom, hogy amikor a demokrácia helyzete így megerősödött, nem lehet azt többé *a kényszer és a korlátozások régi rendszerének megfelelően kezelni, amelyet alkalmam volt nagyon is jól megismerni.* Ellenkezőleg, a demokráciát istápolni és buzdítani kellene, ennek a hatalmas és befolyásos erőnek törvényesen elismert legális orgánumot kellene biztosítani."

„Lord John Russellnak", jegyzi meg válaszában a „Morning Herald"[330], „van egy elvkészlete arra az esetre, ha kormányon van, és egy másik

* *V. ö. 371. old. — Szerk.*

elvkészlete arra az esetre, ha ellenzékben van. Amikor kormányon van, az az elve, hogy ne csináljon semmit, és amikor nincs kormányon, az az elve, hogy mindent megígérjen." Kérdés, mit érthet a „Morning Herald" „semmin", ha Lord John Russell imént idézett badar fecsegését „mindennek" nevezi és ha a kis John Russellt királyszerető, lordtisztelő és püspökmegtartó „demokráciájáért" Frost, Williams & Co. sorsával fenyegeti? De a dolog humora az, hogy Lord Derby a Lordok Házában a „demokrácia" prominens ellenfelének vallja magát, s a demokráciáról úgy beszél, mint az egyetlen pártról, amely ellen érdemes harcolni. És ekkor fellép az elengedhetetlen John Russell és kezdi vizsgálni, mi is ez a demokrácia – a vagyon gyarapodása, e vagyon értelmi erejének és azon igényeinek gyarapodása, hogy a kormányt a közvélemény és legális orgánumok útján befolyásolja. Így tehát a demokrácia nem egyéb, mint a burzsoázia, az ipari és kereskedelmi középosztály igényeinek kifejezése. Lord Derby e demokrácia ellenfeleként, Lord John Russell pedig önkéntes zászlóvivőjeként lép fel. Mindketten megegyeznek abban a hallgatólagos vallomásban, hogy a saját osztályukon, az arisztokrácián belül folyó régi viszályok az országot már egyáltalán nem érdeklik. És Russell teljesen kész arra, hogy a whig[136] nevet elejtse a demokrata névért, ha ez a conditio sine qua non* ellenfeleinek a kiszorításához. A whigek ebben az esetben valójában ugyanazt a szerepet játszanák tovább, és hivatalosan a középosztály szolgáiként jelennének meg. Így Russell pártújjászervezési terve új pártnév felvételére zsugorodik össze.

Joseph Hume ugyancsak szükségesnek tartja egy új „néppárt" alakítását. De, mondja Hume, ezt bérlőjog[382] és hasonló javaslatok alapján nem lehet megalakítani. „Ilyen alapon a 654 képviselő közül százat sem lehetne egyesíteni." Akkor hát mi az ő csodaszere?

„A népi ligának vagy pártnak vagy szövetségnek egyet kell értenie egy ponton – mondjuk a titkos szavazásban; és miután ezt az egy pontot keresztülvitték, lépésről lépésre előre kell haladnia más pontokhoz. És bár a mozgalmat az alsóház néhány képviselőjének kell elindítania, nem járhat sikerrel mindaddig, amíg a kapukon kívül a nép és a választók nem látják, hogy nekik is meg kell tenniök a magukét és támogatást kell nyújtaniok a nép kis parlamenti pártjának."

Ugyanez a Hume volt a Népcharta[150] egyik alkotója. A Népchartától és annak hat pontjától visszavonult a pénzügyi és parlamenti reformereknek[337] csupán három pontot tartalmazó „kis chartájához", most pedig látjuk, hogy már csak egy pontra, a titkos szavazásra szorítkozik. Hogy

* – elengedhetetlen feltétel – *Szerk.*

milyen sikert vár a maga új csodaszerétől, azt majd ő maga mondja el a „Hull Advertiser"-hez[325] intézett levelének zárószavaiban:

„Mondja meg nekem, hány szerkesztő fogja megkockáztatni, hogy támogasson egy olyan pártot, amely a parlament mai összetétele mellett *sohasem juthat hatalomra*?"

Minthogy pedig ez az új párt pillanatnyilag mit sem szándékozik a parlament összetételén változtatni, hanem a titkos szavazásra szorítkozik, saját bevallása szerint sohasem juthat hatalomra. Mire jó egy olyan pártot alakítani, mely *tehetetlen* és ezt a tehetetlenséget nyíltan beismeri?

Joseph Hume után történt még egy kísérlet új párt alapítására. Ez az úgynevezett *nemzeti párt*. A Népcharta helyett ez a párt az általános választójogot tenné meg *kizárólagos* jelszavává és így éppen azokat a feltételeket felejtené ki, amelyek nélkül az általános választójog mozgalma nem válhat nemzeti mozgalommá és amelyek nélkül nem lehet számára a nép támogatását biztosítani. Később lesz még alkalmam erre a nemzeti pártra visszatérni. Olyan egykori chartistákból áll, akik újból *tekintélyesek* szeretnének lenni, és olyan radikálisokból, burzsoá ideológusokból, akik hatalmukba akarják keríteni a chartista mozgalmat. Mögöttük – akár tudatában vannak ennek a „nemzetiek", akár nem – megtaláljuk a parlamenti és pénzügyi reformereket, a Manchester-iskola[294] képviselőit, akik nógatják és előretolt csapatukként használják fel őket.

Nos, amit mindezekben a nyomorúságos megalkuvásokban és visszacsuszamlásokban, silány haszon utáni hajszákban, ingadozásokban és kuruzslószerekben mindenkinek napnál világosabban látnia kell, az a következő: Catilina a város kapui előtt áll, döntő küzdelem közeledik, az ellenzék tudatában van népszerűtlenségének, ellenállásra való képtelenségének, és az új védelmi gócok kialakítására irányuló összes kísérletek csupán egy pontban egyeznek meg, a „visszakozás politikájában". A „nemzeti párt" a Chartától az általános választójoghoz lép vissza, Joe Hume az általános választójogtól a titkos szavazáshoz, egy harmadik a titkos szavazástól a választókerületek egyenlősítéséhez, és így tovább, amíg végül eljutunk Johnny Russellhoz, akinek egyetlen csatakiáltása már csak a demokrácia puszta neve. Lord J. Russell demokráciája tulajdonképpen alapelve lenne a nemzeti pártnak, Hume „néppártjának" és az összes többi látszatpártnak, ha bármelyikben az életképességnek csak egy szikrája is volna.

Ám egyfelől a politikai ernyedtség és közöny mint az anyagi prosperitás periódusának következménye, másfelől az a meggyőződés, hogy a toryk mégiscsak rosszban törik a fejüket; egyfelől a bizonyosság a burzsoá vezetők részéről, hogy csakhamar szükségük lesz a nép támogatására, más-

felől egyes népvezéreknek az a tapasztalata, hogy a nép túlságosan nemtörődöm, semhogy pillanatnyilag saját mozgalmát megindítsa – mindezek a körülmények együttvéve létrehozzák azt a jelenséget, hogy a pártok kölcsönösen közeledési kísérleteket tesznek és hogy a parlamenten kívül levő ellenzék különböző frakciói egymásnak engedményeket téve próbálnak egyesülni, a leghaladottabb csoporttól kezdve lefelé, amíg végül megint ahhoz jutnak el, amit Lord J. Russell demokráciának szeret nevezni.

Az úgynevezett „nemzeti párt" megalakítására irányuló kísérletekről Ernest Jones joggal jegyzi meg:

„A Népcharta a létező legátfogóbb politikai reformrendszabály, és a chartisták a politikai és szociális reformok egyetlen igazán nemzeti pártja Nagy-Britanniában."

És R. G. Gammage, a chartista Végrehajtó Bizottság[338] egyik tagja, e szavakkal fordul a néphez:

„Visszautasítanánk-e hát a burzsoázia együttműködését? Bizonyára nem, ha ezt az együttműködést méltányos és becsületes feltételekkel ajánlják. És mik ezek a feltételek? Világosak és egyszerűek: elfogadni a Chartát, és miután elfogadták, egyesülni a Charta barátaival, akik már meg vannak szervezve a Charta megvalósítására. Ha erre nem vagytok hajlandók, úgy vagy szemben álltok magával a Chartával, vagy osztályfelsőbbségtekre bízva magatokat, azt képzelitek, hogy ez a felsőbbség feljogosít benneteket a vezetésre. Az első esetben egyetlen tisztességes chartista sem egyesülhet veletek, a második esetben egyetlen munkás sem veszítheti el annyira önbecsülését, hogy osztályelőítéleteitek előtt fejet hajtson.

Bízzanak a munkások csupán a saját erejükben, miközben fogadják el a becsületes segítséget, bárhonnan ered is, de abban a tudatban cselekedjenek, hogy üdvük saját erőfeszítéseiken múlik."

A chartisták zömét a jelen pillanatban szintén leköti az anyagi termelés, de a párt magva mindenütt újra meg van szervezve, a kapcsolatok Angliában és Skóciában egyaránt helyre vannak állítva, és a kereskedelmi és politikai válság esetén a chartizmus főhadiszállásain most folyó zajtalan tevékenység jelentőségét egész Nagy-Britanniában érezni fogják.

[Attempts to create a New Opposition Party]

A megírás ideje: 1852 október 16.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1852 november 25. (3622.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás: Karl Marx

[Karl Marx]

Kossuth, Mazzini és Louis Napoléon

A „New York Tribune"[4] szerkesztőjének

Uram,

ez évi szeptember 28-i levelem, mely leleplezéseket tartalmazott Kossuth és Mazzini akcióit illetően,* úgy látom, jelentős rosszallást váltott ki, és alkalmat adott a demokrata sajtónak töméntelen fölösleges nagyhangú beszédre, szidalmazásra és zúgolódásra.

Megbizonyosodtam abban, hogy Kossuthnak ebben a lármában nincs része. Ha ő maga merte volna állításaimat cáfolni, visszatértem volna a tárgyra, s vitathatatlan bizonyítékot szolgáltattam volna a felhozott tényekre.

Levelemnek azonban nem az volt a szándéka, hogy támadja Kossuthot, inkább hogy *figyelmeztesse*. A politikában az ember bizonyos cél érdekében magával az ördöggel is szövetkezhetik – csak biztosnak kell lennie abban, hogy ő csapja be az ördögöt, nem pedig az ördög őt.

Ami azt az urat illeti, aki vállalkozott arra, hogy engem *önkényesen* megcáfoljon, bátor vagyok őt egy régi közmondásra emlékeztetni: *Americus incommodus ab inimico non differt.*[339]

A demokrata sajtó és kivált a német demokrata sajtó urainak, akik, mint rendesen, a leghangosabban kiabáltak, azt mondom, ők valamennyien bigott krypto-royalisták**. Ezek az urak nem tudnak meglenni királyok, istenek és pápák nélkül. Alighogy elszabadultak régi uralkodóik járszalagjáról, újakat gyártanak maguknak, és felháborodnak azokon a „hitetleneken és lázadókon", akik ellenszenvessé teszik magukat azzal, hogy kellemetlen igazságokat hoznak nyilvánosságra, kompromittáló tényeket fed-

* *V. ö. 350–352. old. – Szerk.*

** – álroyalisták; rejtett royalisták – *Szerk.*

nek fel és így felségsértést és szentségtörést követnek el az újonnan felkent demokrata istenek és királyok ellen.

London, 1852 november 16.

Magántudósítójuk

Kossuth, Mazzini, and Louis Napoléon

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune".
1852 december 1. (3627.) sz.

Eredeti nyelve: angol

[Karl Marx és Friedrich Engels]

Zárónyilatkozat a nemrégiben lefolyt kölni perről

A „Morning Advertiser"[224] szerkesztőjének

Uram,

alulírottak kötelességüknek tesznek eleget önmagukkal és Kölnben a napokban elítélt barátaikkal szemben,[340] amikor az angol közönség elé tárják a Kölnben nemrég lefolyt monstre perrel kapcsolatos azon tények állását, amelyeket a londoni sajtó nem ismertetett kellőképpen.

Tizennyolc hónapot pazaroltak arra, hogy e perhez csupán a bizonyító anyagot előteremtsék. Barátainkat az egész idő alatt magánzárkában tartották, minden foglalatossági eszköztől és még könyvektől is megfosztva; akik megbetegedtek, nem kaptak kellő orvosi kezelést, vagy ha kaptak ilyet, elhelyezésük körülményei megakadályozták, hogy az javukra váljék. Miután a „vádiratot" már közölték velük, még akkor sem engedték meg nekik – a törvény egyenes megsértésével –, hogy ügyvédeikkel tanácskozzanak. És milyen ürügyek szolgáltak erre a hosszúra nyúlt kegyetlen bebörtönzésre? Az első kilenc hónap elteltével a „vádtanács" kijelentette, hogy nem forognak fenn olyan okok, amelyeknek alapján vádat lehetne emelni, s hogy ennélfogva a vizsgálatot újra kell kezdeni. Újra kezdték. Három hónappal később, az esküdtszéki tárgyalás megnyitásakor, a közvádló azzal érvelt, hogy a bizonyítékok tömege nagyobbra nőtt, mint amennyit eddig fel tudott dolgozni. És három további hónap után a tárgyalást megint elnapolták, a kormány egyik koronatanújának betegségére hivatkozva.

Mindennek a halogatásnak a valódi oka az volt, hogy a porosz kormány a „hallatlan leleplezések" nagyképű bejelentése után félt a gyér tényalladékkal előállni. Végül a kormánynak sikerült olyan esküdtszéket összeállítania, amilyent a Rajna-tartományban még soha nem láttak – hat reakciós nemesből, a haute finance* négy tagjából és a bürokrácia két tagjából.

* – pénzarisztokrácia – *Szerk.*

Miféle bizonyítékokat tártak hát az esküdtszék elé? Pusztán abszurd nyilatkozatokat és leveleket, egy csomó tudatlan fantasztának, fontoskodó összeesküvőnek, bizonyos Cherval nevű elismert rendőrügynök eszközeinek és egyben bűntársainak az irományait. Ezeknek az iratoknak a nagy része azelőtt Londonban egy bizonyos Oswald Dietz birtokában volt. A nagy ipari kiállítás[120] idején a porosz rendőrség Dietz távollétében feltörte fiókjait, s így a kívánt okmányokat közönséges rablással megszerezte. Ezek a papírok elsősorban eszközül szolgáltak a párizsi úgynevezett francia–német összeesküvés[164] felfedezésére. Nos, a kölni per tárgyalásán bebizonyosodott, hogy ezek az összeesküvők és párizsi ágensük, Cherval, éppen politikai ellenfelei voltak a vádlottaknak és a vádlottak alulírott londoni barátainak. De a közvádló azzal érvelt, hogy csupán személyi civakodás akadályozta utóbbiakat abban, hogy részt vegyenek Cherval és társai összeesküvésében. Ennek az érvelésnek az volt a célzata, hogy bizonyítsa a kölni vádlottak erkölcsi cinkosságát a párizsi összeesküvésben; s míg a kölni vádlottakat ilyenformán kimondott ellenségeik tetteiért vonták felelősségre, addig Chervalnak és társainak nyilvánvaló barátait a kormány felvonultatta a bíróság elé, de nem a vádlottak, hanem a tanúk padjába ültette őket, hogy a vádlottak ellen valljanak. Ebből azonban túlságosan kilógott a lóláb. A közvélemény kényszerítette a kormányt, hogy kevésbé kétértelmű bizonyítékok után nézzen. A rendőrség egész gépezetét üzembe helyezték és az irányítással egy bizonyos Stieber urat bíztak meg, aki a kormány kölni koronatanúja, királyi rendőrtanácsos és a berlini bűnügyi rendőrség főnöke. Az október 23-i tárgyaláson Stieber bejelentette, hogy külön futár Londonból nagy fontosságú dokumentumokat hozott neki, s ezek tagadhatatlanul bizonyítják, hogy a vádlottak alulírottakkal együtt állítólagos összeesküvésben vettek részt. „Egyéb okmányok közt a futár elhozta neki az eredeti jegyzőkönyvet annak a titkos társaságnak az üléseiről, melynek dr. Marx volt az elnöke, akivel a vádlottak levelezésben állottak." Stieber azonban ellentmondó kijelentésekbe bonyolódott arra az időpontra nézve, amikor a futár állítólag hozzá érkezett. Dr. Schneider, a védelem jogi képviselőinek vezetője, Stiebert egyenesen hamis esküvel vádolta, mire ő csak azzal mert válaszolni, hogy a koronától nyert méltóságát emlegette, amely minőségében a legmagasabb állami hatóságoktól rendkívül fontos megbízatást kapott. Ami a jegyzőkönyvet illeti, Stieber eskü alatt kétszer is kijelentette, hogy az „a londoni Kommunisták Szövetsége valódi jegyzőkönyve", de később, amikor a védelem sarokba szorította, elismerte, hogy talán csupán jegyzetfüzetről van szó, melyet egyik spiclije megszerzett. Végül is, Stieber saját tanúsága alapján, a jegyzőkönyv tudatos hamisítvány-

nak bizonyult, melyet Stieber három londoni ügynöke, Greif, Fleury és Hirsch állítottak össze. Hirsch azóta maga is bevallotta, hogy a jegyzőkönyvet Fleury és Greif irányításával ő készítette. A bizonyítás Kölnben olyan döntő volt ezen a ponton, hogy Stieber fontos dokumentumát még a közvádló is „fölöttébb szerencsétlen könyvnek", puszta hamisítványnak nyilvánította. Ugyanő nem volt hajlandó figyelembe venni a kormány bizonyító anyagának részét képező ama levelet sem, melyben dr. Marx kézírását utánozták; ez a dokumentum szintén durva és kézzelfogható hamisítványnak bizonyult. Ugyanígy minden más okmány is — melyet azért terjesztettek elő, hogy bizonyítsák nem a vádlottak forradalmi törekvéseit, hanem tényleges részvételüket valamiféle ködös összeesküvésben — sorra a rendőrség hamisításának bizonyult. A kormány annyira félt a leleplezéstől, hogy nemcsak a védelem jogi képviselőihez intézett valamennyi okmány visszatartására késztette a postát, hanem a védőügyvédeket is meg akarta félemlíteni Stieber útján, aki büntetőeljárás indításával fenyegette őket alulírottakkal folytatott „bűnös levelezésük" miatt.

Ha mármost minden meggyőző bizonyíték hiánya ellenére mégis elmarasztaló ítéletet hoztak, ez az eredmény még egy ilyen esküdtszék segítségével is csak azért vált lehetségessé, mert visszaható érvénnyel alkalmazták az új büntetőtörvénykönyvet, amelynek alapján még maga a „Times"[151] és a Béketársaság[147] ellen is bármikor a legszörnyűbb hazaárulás vádját lehetne emelni. Ezenkívül a kölni per, hosszú tartama és a vád részéről alkalmazott rendkívüli eszközök folytán, olyan óriási méreteket öltött, hogy a felmentés egyértelmű lett volna a kormány elítélésével; és a Rajna-tartományban általában az a meggyőződés uralkodott, hogy a felmentés közvetlen következménye az egész esküdtszéki intézmény megszüntetése volna.

London, 1852 november 20.

Maradtunk, Uram, legalázatosabb szolgái,

F. Engels
F. Freiligrath
K. Marx
W. Wolff

A Final Declaration on the late Cologne Trials

A megjelenés helye: „The Morning Advertiser", 1852 november 29. (19168.) sz.

Eredeti nyelve: angol

[Friedrich Engels]

A nemrég lefolyt kölni per[341]

London, 1852 december 1., szerda.

Az európai újságok útján már bizonyára számos tudósítást kaptak a poroszországi Kölnben lefolyt kommunista monstre perről és eredményéről. De mivel a tudósítások közül egy sem adja a tényeknek csak némiképpen is hű ismertetését, s mivel e tények éles fényt vetnek azokra a politikai eszközökre, amelyekkel az európai kontinenst béklyókban tartják, szükségesnek tartom, hogy erre a perre visszatérjek.

A kommunista, illetve proletár párt, akárcsak más pártok is, az egyesülési és gyülekezési jog eltörlésével elvesztette a lehetőségét annak, hogy a kontinensen *legális* szervezetet alakítson. Ezenkívül vezetőit száműzték hazájukból. De semmilyen politikai párt sem lehet meg szervezet nélkül; és ha a liberális burzsoázia s a demokrata kispolgárság a szervezet hiányát társadalmi helyzete, anyagi előnyei és tagjainak hagyományos, mindennapos érintkezése útján úgy-ahogy pótolhatta, a proletariátusnak ilyen társadalmi helyzet és anyagi eszközök hiányában nem maradt más hátra, mint titkos egyesület alapításához folyamodni. Ezért alakult mind Franciaországban, mind Németországban az a számos titkos társaság, amelyeket a rendőrség 1849 óta sorra felgöngyölített és összeesküvés címén üldözött; de ha ezek közül nemegy valóban összeesküvés volt, és tényleg azzal a szándékkal alakult, hogy a fennálló kormányzatot megdöntse – és csak gyáva fickó nem nyúlna bizonyos körülmények közt konspiratív módszerekhez, mint ahogy más körülmények közt csak bolond tenné ezt –, akadt néhány más társaság is, amely átfogóbb, magasabb céllal alakult, amely tudta, hogy egy-egy fennálló kormány megdöntése csak átmeneti szakasza a közelgő nagy küzdelemnek; ezeknek az volt a szándékuk, hogy összefogjanak és a pártot, amelynek magvát alkották, előkészítsék az utolsó, döntő csatára, arra az ütközetre, amelynek előbb-utóbb örökre szét kell zúznia Európában nem pusztán a „zsarnokok", a „despoták", a „bitorlók" uralmát, hanem

egy sokkal magasabb és sokkal félelmetesebb hatalmat is: a tőke hatalmát a munka fölött.

A haladó kommunista párt szervezete Németországban ilyen fajta volt.[342] A „Kiáltvány"-ának (megjelent 1848-ban) elveivel és a „Forradalom és ellenforradalom Németországban" című, a „New York Daily Tribune"-ban megjelent cikksorozatban kifejtett elvekkel összhangban ez a párt soha nem hitte magáról, hogy képes lenne bármikor tetszése szerint előidézni azt a forradalmat, amely eszméit majd meg fogja valósítani. Ez a párt tanulmányozta az okokat, amelyek az 1848-as forradalmi mozgalmakat előidézték, és az okokat, amelyek bukásukat okozták. Mivel pedig minden politikai harc mögött társadalmi osztályellentéteket fedezett fel, hozzáfogott azoknak a feltételeknek a tanulmányozásához, amelyek mellett egy társadalmi osztály hivatott lehet és kell legyen a nemzet érdekeinek összességét képviselni, és így a nemzetet politikailag kormányozni. A történelem megmutatta a kommunista pártnak, mint emelkedett fel és ragadta magához a kormányzást a középkor földbirtokos arisztokráciája után az első kapitalisták pénzhatalma; mint szorította ki e *pénz*tőkés-csoport társadalmi befolyását és politikai uralmát a gőz térhódítása óta az *ipari* tőkések növekvő ereje, és mint támaszt uralomra igényt a jelen pillanatban két további osztály: a kispolgárok osztálya és az ipari munkások osztálya. 1848–49 gyakorlati forradalmi tapasztalata megerősítette az elméleti megfontolásokat, amelyek ahhoz a következtetéshez vezettek, hogy előbb a kispolgári demokráciának kell sorra kerülnie, mielőtt a kommunista munkásosztály remélhetné, hogy tartósan hatalomra jut és megsemmisíti a bérrabszolgaságnak azt a rendszerét, amely őt a burzsoázia igájába töri. Így tehát a kommunisták titkos szövetsége nem is tűzhette ki azt a közvetlen célt, hogy Németország *jelenlegi* kormányait megdöntse. Nem ezeknek a kormányoknak, hanem annak a felkelés révén létrejövő kormánynak a megdöntésére alakult, amely előbb vagy utóbb ezek helyére lép majd. A szövetség tagjai személy szerint nyújthattak – és adott időben nyújtottak volna is – aktív segítséget a jelenlegi *status quo* ellen irányuló forradalmi mozgalomnak; de ilyen mozgalom *előkészítése*, más úton, mint a kommunista eszméknek a tömegek közti titkos terjesztése útján, nem lehetett feladata a szövetségnek. Ezt az alapelvet a tagok többsége olyan jól megértette, hogy amikor néhány becsvágyó törtető[343] megpróbálta a szervezetet ex tempore* forradalom rögtönzése céljából összeesküvő társasággá változtatni, sürgősen ajtót mutattak nekik.

* – hevenyészett – *Szerk.*

Mármost a földkerekség semmilyen törvénye szerint sem lehetett ilyen egyesületet összeesküvésnek, hazaáruló célokat szolgáló titkos társaságnak minősíteni. Ha titkos társaság volt, nem a meglevő kormány, hanem ennek valószínű utódai ellen konspirált. A porosz kormány ezzel tisztában is volt. Ez az oka annak, hogy a tizenegy vádlottat tizennyolc hónapon át magánzárkában tartották, amely időt a hatóságok a leghallatlanabb jogi fondorlatokra használták ki. Képzeljük csak el, hogy nyolchónapi vizsgálati fogság után még hónapokon át börtönben tartották a vádlottakat, „mivel semmilyen büntetendő cselekményre utaló bizonyíték nem volt ellenük"! És amikor végre az esküdtszék elé állították őket, egyetlen hazaáruló jellegű bűncselekmény kísérletét sem bizonyították rájuk. És mégis elítélték őket, mindjárt látni fogjuk, hogyan.

1851 májusában letartóztatták a szövetség egyik megbízottját*, és a nála talált iratok alapján további letartóztatásokat foganatosítottak. Egy porosz rendőrtisztet, bizonyos *Stiebert* rögtön Londonba rendeltek, hogy ott az állítólagos összeesküvés elágazásait kiszimatolja. Sikerült is néhány iratot szereznie, amelyek a szövetség fentebb említett szakadáraira vonatkoztak, akik kizáratásuk után Párizsban és Londonban tényleges összeesküvő csoportot alakítottak. Ezeket az iratokat kettős bűntett útján szerezte meg. Egy Reuter nevű embert megvesztegetett, hogy törje fel a társaság titkárának** íróasztalát, és lopja el az ott található iratokat. De ez még semmi. A lopás a párizsi úgynevezett francia–német összeesküvés[164] felfedezéséhez és elítéltetéséhez vezetett, de nem vezetett nyomra a nagy kommunista szövetkezést illetően. A párizsi összeesküvést – mellesleg szólva – néhány becsvágyó ostoba fickó és politikai chevalier d'industrie*** irányította Londonból, továbbá egy okmányhamisításért büntetett személy°, aki akkoriban mint rendőrspicli tevékenykedett Párizsban; az általuk félrevezetett tökfilkók rabiátus szavalással és vérszomjas frázisokkal kárpótolták magukat politikai létük teljes jelentéktelenségéért.

A porosz rendőrségnek tehát újabb leleplezések után kellett néznie. Szabályos titkosrendőri irodát létesített a londoni porosz követségen. Egy rendőrügynök, név szerint Greif, meg éppen követségi attasénak kinevezve gyakorolta rosszhírű mesterségét – olyan eljárás ez, amely önmagában elegendő volna ahhoz, hogy valamennyi porosz követséget

* Nothjung. – *Szerk.*
** Dietz. – *Szerk.*
*** – iparlovag; szélhámos – *Szerk.*
° Cherval. – *Szerk.*

kitaszítsák a nemzetközi jog köréből, és olyan eljárás, amilyenre eddig még az osztrákok sem mertek vetemedni. Greif keze alatt dolgozott bizonyos Fleury, némi vagyonnal és elég tekintélyes összeköttetésekkel rendelkező kereskedő a londoni Cityben, egyike azoknak az alantas teremtményeknek, akik velük született aljassági hajlamból a leggyalázatosabb cselekedetre is képesek. Másik ügynöke egy Hirsch nevű kereskedelmi alkalmazott volt, aki azonban már érkezésekor spicli hírében állt. Hirsch befurakodott Londonban néhány német kommunista menekült társaságába, akik őt rövid ideig megtűrték, hogy bizonyítékokat szerezzenek valódi karakterére vonatkozóan. A rendőrséggel fennálló összeköttetése csakhamar bebizonyosodott, és Hirsch úr ettől kezdve nem mutatkozott. De bár így nem is volt többé alkalma olyan információk megszerzésére, amelyekért őt fizették, nem maradt tétlenül. Kensingtoni magányában, ahol a szóbanforgó kommunisták közül soha egyetleneggyel sem találkozott, minden héten hamis jelentéseket gyártott annak az összeesküvő társaságnak az állítólagos központi vezetősége által tartott állítólagos ülésekről, amelyet a porosz rendőrség nem tudott megfogni. Ezek a jelentések a legképtelenebb tartalommal készültek: egyetlen keresztnév sem szerepelt helyesen, egyetlen vezetéknév helyesírása sem volt megfelelő, egyetlen személy sem beszélt bennük úgy, ahogy valószínűség szerint beszélt volna. Ura és mestere, Fleury segített Hirschnek ebben a hamisításban, és eddig még nem bizonyosodott be, hogy Greif „attasé" ártatlan ezekben a gyalázatos mesterkedésekben. Akármilyen hihetetlenül hangzik is, a porosz kormány ezeket az ostoba tákolmányokat szent igazságnak vette, és el lehet képzelni, milyen zavart okozhattak az ilyesféle ügydarabok az esküdtszék elé terjesztendő bizonyító anyagban. Amikor a tárgyalásra sor került, Stieber úr, a már említett rendőrtiszt, a tanúk padján foglalt helyet, esküt tett mindezekre a zagyva koholmányokra, és nem csekély öntetszelgéssel erősítette, hogy egyik titkos ügynöke Londonban a legszorosabb kapcsolatban áll azokkal a személyekkel, akik e szörnyű összeesküvés fő mozgatóinak tekinthetők. Ez a titkos ügynök valóban nagyon titkos volt, hiszen nyolc hónapon át bujkált Kensingtonban, attól való félelmében, hogy tényleg szembekerülhet valakivel azok közül, akiknek állítólag legtitkosabb gondolatairól, szavairól és cselekedeteiről hétről hétre jelentést tett.

Ámde Hirsch és Fleury uraknak egy másik leleményük is volt raktáron. Az általuk fabrikált jelentésekből összetákoltak egy „eredeti jegyzőkönyvet" annak a titkos legfelsőbb vezetőségnek az üléseiről, amelynek létezését a porosz rendőrség bizonygatta. Stieber úr pedig, aki szerint ez a jegyzőkönyv csodálatosan egyezett azokkal a jelentésekkel, amelyeket ugyanazok-

tól a személyektől már előbb kapott, a jegyzőkönyvet tüstént az esküdtszék elé terjesztette, és eskü alatt kijelentette, hogy alapos vizsgálat útján nyert szilárd meggyőződése szerint a könyv valódi. Ezek után a Hirsch-féle ostobaságok nagy részét közzétették. Képzelhetik, mennyire meglepődtek a titkos vezetőség állítólagos tagjai, amikor egyszerre olyan dolgokról értesültek saját magukat illetően, amelyekről eddig sejtelmük sem volt. Wilhelm nevű férfiakat Ludwignak vagy Karlnak kereszteltek el; mások Londonban beszédet tartottak akkor, amikor Anglia túlsó végén tartózkodtak; ismét mások a jelentés szerint leveleket olvastak fel, amelyeket soha nem láttak; összejöveteleiket szabályszerűen csütörtökönként tartatták velük, holott heti társasösszejövetelüket mindig szerdán este szokták megtartani; egy írni alig tudó munkás jegyzőkönyvvezetőként szerepelt és írta alá a jegyzőkönyveket; és valamennyiüket olyan nyelven beszéltették, amely otthonos lehet a porosz rendőrőrszobákban, de semmi esetre sem olyan emberek összejövetelén, akiknek többsége hazájukban megbecsült nevű irodalmárokból áll. És hogy az egészre a koronát föltegyék: nyugtát is hamisítottak egy összegről, amelyet a hamisítók a jegyzőkönyvekért a koholt központi vezetőség állítólagos titkárának kezeihez állítólag kifizettek; de ez az állítólagos titkár a létezését pusztán egy beugratásnak köszönhette, amellyel egy rosszmájú kommunista a szerencsétlen Hirschet megtréfálta.

Az otromba hamisítás annyira botrányos volt, hogy a célzott hatásnak az ellenkezőjét érte el. Bár a vádlottak londoni barátai meg voltak fosztva minden lehetőségétől annak, hogy a tényállást az esküdtszék elé tárják; bár a leveleket, amelyeket a védelemnek küldtek, a posta elsikkasztotta; bár az okmányokat és eskü alatti nyilatkozatokat, amelyeket a törvény embereinek mégis kezébe tudtak juttatni, nem fogadták el bizonyítékul, ámde az általános felháborodás olyan nagy volt, hogy még az államügyészség, sőt, maga Stieber úr is – aki esküjével kezeskedett a jegyzőkönyv valódiságáért – kénytelen volt azt hamisításnak elismerni.

Ez a hamisítás azonban nem az egyetlen efféle vétek, amelyet a rendőrség elkövetett. Még két-három hasonló dolog került napfényre a per folyamán. A Reuter által ellopott okmányokat a rendőrség értelemferdítő betoldásokkal hamisította meg. Egy rabiátus badarságokat tartalmazó irat dr. Marx kézírását utánozó kézírással készült, és egy ideig azt állították, hogy az irat tőle származik, míg végre a közvádló kénytelen volt a hamisítást elismerni. De minden leleplezett rendőri gyalázatosság fejében öt-hat újat tálaltak fel, amelyeket nem lehetett pillanatnyilag tisztázni, mert a védelmet meglepetésszerűen érték, a bizonyítékokat pedig Londonból kellett megszerezni, és a védőügyvédeknek a londoni kommunista mene-

kültekkel folytatott minden levélváltását nyílt tárgyaláson az állítólagos összeesküvésben való bűnrészességnek minősítették!

Hogy Greif és Fleury valóban azok, akiknek itt bemutattuk őket, azt maga Stieber úr erősíti meg tanúvallomásában; ami Hirschet illeti, ő Londonban rendőrbíró előtt bevallotta, hogy a „jegyzőkönyvet" Fleury megbízásából és segítségével hamisította, azután elmenekült Angliából, hogy a büntetőjogi következményektől megmeneküljön.

A kormány nem sok olyan megbélyegző leleplezést állhatna ki, amilyenek a per folyamán napvilágra kerültek. Igaz, hogy olyan esküdtszékkel rendelkezett, amilyenre a Rajna-tartomány évkönyveiben még nem akadt példa: hat nemes – telivér reakciósok –, négy pénzmágnás és két állami hivatalnok. Ezek nem olyan emberek voltak, akik közelebbről megvizsgálták volna a bizonyító anyag zűrzavaros tömegét, amely hat hét leforgása alatt feltornyosodott előttük, miközben szüntelenül azt harsogták a fülükbe, hogy a vádlottak a vezetői egy szörnyű kommunista összeesküvésnek, amelynek célja a legszentebb javak: tulajdon, család, vallás, rend, kormányzat és törvény megdöntése! És mégis, ha a kormány nem adta volna egyidejűleg a kiváltságos osztályok tudtára, hogy egy felmentő ítélet e perben jeladás lesz az esküdtszék intézményének megszüntetésére; és hogy nyílt politikai tüntetésnek fogják tekinteni, amely bizonyítja, hogy a polgári liberális ellenzék íme kész még a legszélsőségesebb forradalmárokkal is közösködni – az ítélet felmentő lett volna. Így azonban az új porosz büntetőtörvénykönyv visszaható érvényű alkalmazása lehetővé tette, hogy a kormány hét vádlottat elítéltessen, és csak négyet mentettek fel. Az elítéltekre háromtól hat évig terjedő várfogságot róttak ki,[340] mint ezt az annak idején érkezett hírekből bizonyára már tudják.

The Late Trial at Cologne
A megírás ideje: 1852 november 29.
A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1852 december 22. (3645.) sz.
Eredeti nyelve: angol
Aláírás: Karl Marx

[Karl Marx]

Leleplezések a kölni kommunista perről[344]

Enthüllungen über den Kommunistenprozess zu Köln

A megírás ideje: 1852 október eleje–december vége

A megjelenés helye: Bázel–Boston 1853

Eredeti nyelve: német

Aláírás nélkül

Enthüllungen

über den

Kommuniſten-Prozeß

zu Köln.

Baſel,
Buchdruckerei von Chr. Krüſi.
1853.

A „Leleplezések a kölni kommunista perről" bázeli kiadásának címlapja

I

Elöljáróban

Nothjungot 1851 május 10-én Lipcsében letartóztatták, röviddel azután pedig Bürgerst, Rösert, Danielst, Beckert stb. 1852 október 4-én a letartóztatottak megjelentek a kölni esküdtszék előtt azzal vádolva, hogy „hazaáruló összeesküvést" szőttek a porosz állam ellen. A vizsgálati fogság – magánzárka – tehát másfél évig tartott.

Nothjung és Bürgers letartóztatásakor megtalálták náluk a „Kommunista Párt kiáltványá"-t, a „Kommunisták Szövetségének" (egy kommunista propagandatársaság) „szervezeti szabályzatát", e Szövetség Központi Vezetőségének két üzenetét,[345] végül néhány felhívást és nyomtatványt. Miután Nothjung letartóztatása már nyolc napja ismeretes volt, házkutatások és letartóztatások történtek Kölnben. Ha tehát még lett volna valami találnivaló, az most már bizonyára eltűnt. A zsákmány valóban néhány jelentéktelen levélre szorítkozott. Másfél évvel később, amikor a letartóztatottak végre megjelentek az esküdtek előtt, a vád bona fide* anyaga ugyancsak egyetlen dokumentummal sem szaporodott. Mégis a porosz állam valamennyi hatósága, mint az ügyészség (melyet v. Seckendorf és Saedt képviselt) váltig erősíti, hogy a legmegfeszítettebb és legsokoldalúbb tevékenységet fejtette ki. Mivel foglalkoztak tehát? Nous verrons!**

A vizsgálati fogság szokatlanul hosszú tartamát a legötletesebb módon indokolták meg. Először azt mondták, hogy a szász kormány Bürgerst és Nothjungot nem akarja Poroszországnak kiadni. A kölni bíróság hasztalanul reklamált a berlini minisztériumnál, a berlini minisztérium hasztalanul reklamált a szászországi hatóságoknál. Mindazonáltal a szász államot meg lehetett lágyítani. Bürgerst és Nothjungot kiadták. Végre 1851 októberében a dolog már annyira előrehaladt, hogy az akták a kölni fellebbviteli bíróság vádtanácsa előtt feküdtek. A vádtanács úgy döntött, „hogy a

* – jóhiszemű; valódinak elismert – *Szerk.*

** – Majd meglátjuk! – *Szerk.*

vádra objektív tényálladék nem forog fenn és – a vizsgálatot ennélfogva újra kell kezdeni". A bíróságok ügybuzgalmát ezenközben felszították egy épp akkor kibocsátott fegyelmi törvénnyel[346], amely a porosz kormánynak lehetővé tette minden neki nem tetsző bírósági hivatalnok elmozdítását. Ezúttal tehát elodázták a pert, mert nem forgott fenn tényálladék. A következő esküdtszéki ülésszakban azért kellett felfüggeszteni, mert túl sok tényálladék forgott fenn. Az aktacsomó, mondották, olyan óriási, hogy a vádló nem tudja magát átrágni rajta. Lassanként mégis átrágta magát, a vádiratot a letartóztatottaknak kikézbesítették, a tárgyalások megnyitását július 28-ra ígérték. Eközben azonban a per nagy kormány-hajtókereke, Schulz rendőrkapitány megbetegedett. A vádlottaknak Schulz egészségére három további hónapot kellett ülniök. Szerencsére Schulz meghalt, a közönség türelmetlen lett, a kormánynak fel kellett húznia a függönyt.

Ebben az egész időszakban a kölni rendőrkapitányság, a berlini rendőrfőkapitányság, az igazságügyminisztérium és a belügyminisztérium a vizsgálat menetébe folyvást beavatkozott, ugyanolyan módon, ahogyan később méltó képviselőjük, Stieber, tanúként a kölni nyilvános bírósági tárgyalásokba avatkozott be. A kormánynak sikerült olyan esküdtbíróságot létrehoznia, amilyen a Rajna-tartomány évkönyveiben példa nélkül áll. A nagyburzsoázia képviselőin (Herstadt, Leiden, Joest) kívül városi patríciusok (von Bianca, vom Rath), junkerok (Häbling von Lanzenauer, báró Fürstenberg stb.), két porosz kormánytanácsos, köztük egy királyi kamarás (von Münch-Bellinghausen), végül egy porosz professzor (Kräusler) voltak a tagjai. Ebben az esküdtszékben tehát Németország valamennyi uralkodó osztálya képviselve volt, és csak ők voltak képviselve.

Ilyen esküdtszék előtt a porosz kormány alkalmasint az egyenes útra léphetett volna és egyszerű iránypert [Tendenzprozess[347]] rendezhetett volna. A Bürgers, Nothjung stb. által valódinak elismert és a náluk kézre került dokumentumok ugyan nem bizonyítottak semmiféle összeesküvést; egyáltalán nem bizonyítottak semmiféle olyan cselekedetet, mely a Code pénalba[348] ütközik, mindazonáltal megcáfolhatatlanul bizonyították a vádlottak ellenséges érzületét a fennálló kormánnyal és a fennálló társadalommal szemben. Amit a törvényhozó elméje elmulasztott, azt az esküdtek lelkiismerete bepótolhatta. Vajon a vádlottak nem ravaszságból irányították a fennálló társadalommal szembeni ellenséges érzületüket úgy, hogy az a törvénykönyv egyik paragrafusába se ütközzék? Megszűnik-e valamely betegség ragályossága azért, mert az orvosrendészet műszótárából hiányzik? Ha a porosz kormány arra szorítkozott volna, hogy a tényleg

meglevő anyagból bebizonyítsa a vádlottak ártalmasságát, az esküdtszék pedig megelégedett volna azzal, hogy „Bűnös" minősítésével ártalmatlanná tegye őket, ki támadhatta volna a kormányt és az esküdtszéket? Senki, csak a mafla rajongó, aki a porosz kormányról és a Poroszországban uralkodó osztályokról elegendő erőt tételez fel ahhoz, hogy szabad mozgásteret engedhessenek az ellenségeiknek is, ameddig azok a vita és a propaganda talaján maradnak.

A porosz kormány azonban maga vágta el magát a politikai pereknek e széles stratégiai országútjától. A per szokatlan elnyújtásával, a minisztériumnak a vizsgálat menetébe történt egyenes beavatkozásával, ismeretlen borzalmakra tett titokzatos célzásokkal, Európát behálózó összeesküvés kérkedő emlegetésével, a foglyokkal szemben alkalmazott kirívóan durva bánásmód által a pert monstre perré duzzasztották fel, az európai sajtó figyelmét ráirányították és a közönség gyanakvó kíváncsiságát a végsőkig felcsigázták. A porosz kormány olyan helyzetbe szorult, amelyben a vádnak illendőségből bizonyítékokat kellett szolgáltatnia és az esküdtszéknek illendőségből bizonyítékokat kellett követelnie. Az esküdtszék maga is egy másik esküdtszék előtt, a közvélemény esküdtszéke előtt állt.

A kormánynak, hogy az első baklövést jóvátegye, egy másodikat kellett elkövetnie. A rendőrségnek, amely a vizsgálat során vizsgálóbíróként szerepelt, a tárgyalások alatt tanúként kellett fellépnie. A szabályszerű vádló mellé a kormánynak még egy szabályszerűtlen vádlót is oda kellett állítania, az ügyészség mellé a rendőrséget, Saedt és Seckendorf mellé egy kopót [Stieber] is a maga vermutjával [Wermuth], griff- [Greif-]madarával és kis aranytücsökjével [Goldheimchen] együtt. E harmadik állami erőszakszerv bírósági beavatkozása elkerülhetetlenné vált, hogy a jogi vádnak, amely tényeknek még az árnyékát is hiába hajszolta, a rendőrség csodatételei útján folytonosan szállítson ilyeneket. A bíróság olyannyira megértette ezt a helyzetet, hogy elnök, bíró és ügyész a legdicséretreméltóbb lemondással engedték át szerepüket felváltva Stieber rendőrtanácsosnak és tanúnak és folyvást eltűntek Stieber háta mögött. Mielőtt most rátérnénk e rendőrségi kinyilatkoztatások megvilágítására – s rajtuk nyugszik az „objektív tényálladék", melyet a vádtanács nem tudott megtalálni –, még egy előzetes megjegyzést kell tennünk.

A vádlottaknál talált iratokból, valamint a vádlottak saját vallomásaiból is kiderült, hogy létezett egy német kommunista társaság, melynek Központi Vezetősége eredetileg Londonban székelt. 1850 szeptember 15-én ez a Központi Vezetőség kettészakadt. A többség – ezt a vádirat *„Marx-párt"-nak* nevezi – a Központi Vezetőség székhelyét Kölnbe helyezte át. A kisebb-

ség – ezt a kölniek később kizárták a Szövetségből – önálló Központi Vezetőségként Londonban telepedett le s itt és a kontinensen Sonderbundot[349] alapított. A vádirat ezt a kisebbséget és követőit *„Willich–Schapper-párt"-nak* nevezi.

Saedt–Seckendorf azt állítják, hogy a londoni Központi Vezetőségek szakadásait tisztán személyi civódások idézték elő. A „lovagias Willich" a szakadás okairól már jóval Saedt–Seckendorf előtt a leggyalázatosabb híresztelléseket pletykázta a londoni emigráció körében, s megtalálta Arnold Ruge úrban, az európai Központi Demokrácia[244] államszekerének emez ötödik kerekében és a hozzá hasonlókban a német és az amerikai sajtóba vezető készséges szennyvízlefolyókat. A Demokrácia megértette, hogy a kommunisták fölötti győzelmet mennyire megkönnyíti magának, ha a „lovagias Willichet" a kommunisták képviselőjévé rögtönzi. A „lovagias Willich" viszont megértette, hogy a „Marx-párt" a szakadás okait nem leplezheti le anélkül, hogy egy németországi titkos társaságot el ne áruljon és sajátlag a kölni Központi Vezetőséget ki ne szolgáltassa a porosz rendőrség atyai gondoskodásának. Ezek a körülmények most már nem állnak fenn, és ezért idézünk néhány passzust a londoni Központi Vezetőség 1850 szeptember 15-én kelt utolsó jegyzőkönyvéből.*

Különválási javaslatának indokolásában Marx többek közt szó szerint a következőket mondja: „A kisebbség a kritikai szemléletet dogmatikus szemlélettel, a materialista szemléletet idealista szemlélettel cseréli fel. A valóságos viszonyok helyett szerinte a *puszta akarat* a forradalom hajtókereke. Amíg mi azt mondjuk a munkásoknak: 15, 20, 50 évi polgárháborúkat és népek csatáit kell végigharcolnotok, nemcsak azért, hogy a viszonyokat megváltoztassátok, hanem azért is, hogy önmagatokat megváltoztassátok és a politikai uralomra alkalmassá tegyétek, ti ellenkezőleg ezt mondjátok: »Azonnal uralomra kell jutnunk, vagy lefekhetünk aludni.« Míg mi különösképpen a német munkásokat figyelmeztetjük a német proletariátus fejletlen állapotára, ti a legotrombábban hízelegtek a német kézművesek nemzeti érzésének és rendi előítéletének, ami mindenesetre népszerűbb dolog. Ahogyan a demokraták a *nép* szót szentséggé teszik, úgy ti a *proletariátus* szót teszitek szentséggé. Ahogyan a demokraták, úgy ti is a forradalom frázisát csempészitek a forradalmi fejlődés helyébe" stb. stb.

Schapper úr a maga válaszában szó szerint a következőket mondja: „Az itt megtámadott nézetet azért fejtettem ki, mert egyáltalán ebben az ügyben én rajongó vagyok. Arról van szó, hogy kezdetben mi nyakazzunk-e,

* *V. ö. 7. köt. 513–516. old. – Szerk.*

vagy bennünket nyakazzanak." (Sőt, Schapper még azt is megígérte, hogy egy év múlva, vagyis 1851 szeptember 15-én lenyakazzák.) „Franciaországban a munkásokon a sor, és ezzel Németországban rajtunk. Ha nem így volna, akkor persze lefeküdnék aludni, és akkor más materiális pozícióm lehetne. Ha rajtunk a sor, olyan rendszabályokhoz nyúlhatunk, melyek a proletariátusnak biztosítják az uralmat. Én fanatikusan e mellett a nézet mellett vagyok, a Központi Vezetőség azonban az ellenkezőjét akarta" stb. stb.

Látható tehát: a Központi Vezetőség szakadását nem személyi okok idézték elő. De éppilyen hiba lenne elvi nézeteltérésről beszélni. A Schapper–Willich-párt sohasem tartott igényt arra a dicsőségre, hogy saját eszméi legyenek. Ami sajátja, az nem egyéb, mint sajátos félreértése idegen eszméknek, amelyeket hitcikkelyekként rögzít és fráziskénti elsajátítottnak vél. Nem kevésbé helytelen lenne a Willich–Schapper-pártot a „tett pártja" megjelöléssel vádolni, hacsak nem értünk tetten kocsmai szájhősködés, hazug konspirációk és tartalmatlan látszatkapcsolatok mögé rejtett semmittevést.

II

A Dietz-levéltár

„A Kommunista Párt kiáltványa", amelyet a vádlottaknál találtak, a februári forradalom előtt jelent meg nyomtatásban és könyvkereskedésben évek óta kapható; formája és rendeltetése szerint nem lehetett egy „összeesküvés" programja. Az elkobzott központi vezetőségi *üzenetek* kizárólag a kommunistáknak a demokrácia jövendőbeli kormányához való viszonyával, tehát nem IV. Frigyes Vilmos kormányával foglalkoztak. Végül a „szervezeti szabályzat" egy titkos propagandatársaság szervezeti szabályzata volt, a Code pénal azonban nem ír elő büntetéseket titkos társaságok alakítására. E propaganda végső törekvésének a „szervezeti szabályzat" a fennálló társadalom lerombolását jelöli meg, de a porosz állam már egyszer megbukott és még tízszer megbukhat anélkül, hogy a fennálló társadalomnak akár csak egy hajaszála is meggörbülne. A kommunisták segíthetnek meggyorsítani a polgári társadalom felbomlási folyamatát, ugyanakkor a porosz állam felbomlasztását mégis a polgári társadalomnak engedhetik át. Aki közvetlen célul tűzné ki a porosz állam megdöntését, és aki evégből a társadalom szétrombolását eszközként hirdetné, ahhoz az őrült mérnökhöz hasonlítana, aki a Földet fel akarná robbantani azért, hogy egy szemétdombot takarítson el az útból.

Ámde ha a Szövetség végcélja a *társadalom megdöntése*, akkor szükségképpen a *politikai forradalom* az eszköze, s amaz magában foglalja a porosz állam megdöntését, akárcsak egy földrengés a tyúkólét. De a vádlottak mégiscsak abból a galád nézetből indultak ki, hogy a mostani porosz kormány nélkülük is elbukik. Ezért nem alapítottak szövetséget a mostani porosz kormány megdöntésére, nem estek „hazaáruló összeesküvés" bűnébe.

Vádolták-e valaha is az első keresztényeket azzal, hogy céljuk az első jött-ment római zugprefektus megbuktatása? A porosz államfilozófusok Leibniztől Hegelig munkálkodtak Isten trónfosztásán, és ha Istent ledöntöm trónjáról, az Isten kegyelméből való királyt is trónfosztottá teszem. De üldözték-e őket a Hohenzollern-ház elleni merénylet miatt?

Tehát csűrhették-csavarhatták a dolgot, ahogyan akarták, a talált corpus delicti* a nyilvánosság napvilágánál kísértetként semmivé foszlott. Annál maradt a dolog, amit a vádtanács felvádolt, hogy ti. nem forog fenn *„semmilyen objektív tényálladék"*, és a *„Marx*-párt" olyan rosszindulatú volt, hogy a másfél év alatt, amíg a vizsgálat tartott, *egy jottányival sem* járult hozzá *a fennforgó tényálladékhoz.*

Ezt a visszás állapotot orvosolni kellett. A Willich–Schapper-párt, a rendőrséggel karöltve, orvosolta. Lássuk csak, hogyan vezette be ezt a pártot bábája, Stieber úr, a kölni perbe. (V. ö. Stieber tanúvallomását az 1852 október 18-i ülésen.[350])

Mialatt Stieber 1851 tavaszán Londonban tartózkodott, állítólag azért, hogy az ipari kiállítás[120] látogatóit stieberektől és síberektől megvédje, a berlini rendőrfőkapitányság elküldte neki a *Nothjungnál* talált iratokat, *„nevezetesen"*, esküszik Stieber, „figyelmeztettek az összeesküvés levéltárára, mely a *Nothjungnál talált iratok* szerint *bizonyosan Londonban, egy Oswald Dietz nevű egyénnél van és a szövetségi tagok egész levelezését tartalmazza"*.

Az összeesküvés levéltára? A Szövetség tagjainak egész levelezése? De hiszen Dietz a Willich–Schapper-féle Központi Vezetőség titkára volt. Ha tehát egy összeesküvés levéltára nála volt, akkor ennek a Willich–Schapper-féle összeesküvés levéltárának kellett lennie. Ha Dietznél a Szövetség levelezése volt, az csak a kölni vádlottakkal ellenségesen szemben álló Sonderbund levelezése lehetett. De a Nothjungnál talált dokumentumok vizsgálatából még több is következik, tudniillik, hogy abban semmi sem utal Oswald Dietzre mint levéltár-letéteményesre. Honnan is tudhatná Nothjung Lipcsében, amiről magának a *„Marx*-párt"-nak sem volt tudomása Londonban.

Stieber nem mondhatta egyenesen: Figyeljenek jól esküdt uraim! Hallatlan felfedezéseket tettem Londonban. Sajnos ezek olyan összeesküvésre vonatkoznak, amelyhez a kölni vádlottaknak semmi közük sincs és ami felett a kölni esküdteknek nem kell bíráskodniok, amely azonban ürügyet szolgáltatott arra, hogy a vádlottakat másfél évig magánzárkában szállásolják. Stieber így nem beszélhetett. Nothjungot okvetlenül bele kellett keverni az ügybe, hogy a Londonban tett leleplezéseket és felhajtott dokumentumokat látszatösszefüggésbe hozhassák a kölni perrel.

Stieber most esküszik, hogy valaki ajánlkozott neki arra, hogy a levéltárat Oswald Dietztől készpénzért megveszi. A tény egyszerűen így áll:

* – bűntárgy – *Szerk.*

bizonyos Reuter nevű porosz rendőrspicli, aki kommunista társasághoz soha nem tartozott, egy házban lakott Dietzcel, annak távollétében feltörte íróasztalát és ellopta iratait. Valószínű, hogy Reutert Stieber úr ezért a lopásért megfizette, de ő maga aligha menekülhetett volna meg egy Van Diemen-földi[351] utazástól, ha ez a művelet londoni tartózkodása alatt kitudódott volna.

1851 augusztus 5-én Stieber Berlinben „erős viaszosvászon-csomagban" megkapta Londonból a Dietz-levéltárat, nevezetesen „hatvan egyes darabból" álló okmányhalmazt. Ezt vallja eskü alatt Stieber, s egyúttal arra is megesküszik, hogy ez a csomag, melyet 1851 augusztus *ötödikén* kapott meg, többek között a berlini vezetőkörzet 1851 augusztus *huszadiki* leveleit tartalmazza. Ha mármost valaki azt állítaná, hogy Stieber hamisan esküszik, amikor azt állítja, hogy 1851 augusztus 5-én 1851 augusztus 20-i leveleket kapott, Stieber joggal válaszolhatná, hogy egy porosz királyi tanácsosnak megvan az a joga, ami Máté evangélistának, nevezetesen hogy kronológiai csodákat[352] vigyen végbe.

En passant*. A Willich–Schapper-párttól elorzott dokumentumok felsorolásából és e dokumentumok keltezéseiből következik, hogy ez a párt, jóllehet Reuter betörése már óvatosságra intette, még folyvást talált módot arra, hogy tőle dokumentumokat lophassanak és azokat a porosz rendőrségre eljuttathassák.

Amikor Stieber az erős viaszosvászonba csomagolt kincs birtokába jutott, végtelenül kellemes érzés fogta el. „Az egész szövevény", esküszik, „világosan szemem elé tárult." És mit rejtett a kincs a „Marx-párt"-ot és a kölni vádlottakat illetően? Stieber saját vallomása szerint semmit, egyáltalán semmit, csak „egy eredeti nyilatkozatot, London, 1850 szeptember 17-i kelettel, arra vonatkozóan, hogy a »Marx-párt«-nak nyilván a magvát képező Központi Vezetőség több tagja az 1850 szeptember 15-i ismeretes szakítás következtében kilép a Kommunista Társaságból". Így mondja maga Stieber, de még ebben az ártalmatlan vallomásban sem képes egyszerűen a tényt közölni. Kénytelen azt magasabb hatványra emelni, hogy rendőrségi fontossággal ruházza fel. A szóbanforgó eredeti nyilatkozat ugyanis csupán a volt Központi Vezetőség többségi tagjainak és barátaiknak egy háromsoros bejelentését tartalmazza, mely szerint kilépnek a Great Windmill Street-i *nyilvános Munkásegyletből*[353], nem pedig egy *„Kommunista Társaságból"*.

Stieber megtakaríthatta volna tudósítóinak a viaszosvásznat, hatóságának

* – mellékesen; futólag – *Szerk.*

pedig a postaköltséget. Csak át kellett volna szaglásznia [durchstiebern] az 1850 szeptemberi különböző német lapokat, és Stieber fekete-fehéren lenyomtatva megtalálhatta volna a „Marx-párt magvának" azt a nyilatkozatát, melyben ez a „mag" a Menekült-Bizottságból[165] való kilépésével egyidejűleg bejelenti kilépését a Great Windmill Street-i Munkásegyletből is.

A Stieber-féle kutatások következő eredménye tehát az a hallatlan felfedezés volt, hogy a „Marx-párt magva" 1850 szeptember 17-én kilépett a Great Windmill Street-i nyilvános egyletből. „A kölni összeesküvés egész szövevénye világosan szeme elé tárult." A közönség azonban nem hitt a szemének.

III

A Cherval-összeesküvés

Stieber azonban tudott a lopott kinccsel sáfárkodni. Az 1851 augusztus 5-én hozzá eljuttatott iratok az úgynevezett „párizsi német–francia összeesküvés"[164] felfedezéséhez vezettek. Ezek az iratok a Willich–Schapper-párt által kiküldött megbízottnak, *Adolf Majernak* Párizsból kelt hat jelentését és a párizsi vezetőkörzetnek a Willich–Schapper-féle Központi Vezetőséghez intézett öt jelentését tartalmazták. (Stieber tanúvallomása az október 18-i tárgyaláson.) Stieber diplomáciai kéjutazásra indul Párizsba és ott személyesen megismerkedik a nagy Carlier-val, aki a hírhedt aranyrúd-sorsjátékkal* kapcsolatban éppen akkor szolgáltatott bizonyítékot arról, hogy nagy ellensége ugyan a kommunistáknak, de még nagyobb barátja az idegen magántulajdonnak.

„Eszerint 1851 szeptemberében elutaztam Párizsba. Carlier-nál, az akkori párizsi rendőrfőnöknél, a legkészségesebb támogatásra találtam... Francia rendőrtisztviselők a londoni levelekben feltárt szálakra gyorsan és biztosan rátaláltak; sikerült az összeesküvés egyes vezetőinek lakását kideríteni és minden lépésüket, nevezetesen minden gyűlésüket és levelezésüket megfigyelni. Igen súlyos dolgokat derítettek ott ki... Engednem kellett Carlier rendőrfőnök követeléseinek, és 1851 szeptember 4-ről 5-re virradó éjjel a rendőrség közbelépett." (Stieber október 18-i tanúvallomása.)

Stieber szeptemberben utazott el Berlinből. Tegyük fel, hogy már szeptember 1-én. A legjobb esetben szeptember 2-án este érkezett Párizsba. 4-én éjszaka a rendőrség közbelép. Így a Carlier-val történt megbeszélésre és a szükséges intézkedések megtételére 36 óra marad. Ebben a 36 órában nemcsak hogy „kiderítették" az egyes vezetők lakását; *minden* lépésüket, *minden* gyűlésüket, *minden* levelezésüket „megfigyelték", természetesen csak miután a „lakásukat kiderítették". Stieber megérkezése nemcsak a „francia rendőrtisztviselőket" indítja csodatevő „gyorsaságra és biztos-

* *V. ö. 157. old. – Szerk.*

ságra", hanem az összeesküvő vezetőket is „készségessé" teszi arra, hogy 24 óra alatt annyi lépést, gyűlést és levelezést kövessenek el, amennyi már másnap este módot ad a rendőrség közbelépésére.

De nem elég, hogy 3-ig az egyes vezetők lakását kideríttették, minden lépésüket, gyűlésüket és levelezésüket megfigyelték. „Francia rendőrtisztviselők", esküszik Stieber, „módot találnak arra, hogy az összeesküvők ülésein részt vegyenek és a legközelebbi forradalomban követendő eljárásra vonatkozó határozataikat végighallgassák." Tehát alighogy a rendőrtisztviselők a gyűléseket megfigyelték, a megfigyelés által módot találnak a gyűléseken való részvételre, és alighogy egy gyűlésen részt vettek, máris több ülés lesz belőle, és alighogy néhány ülés lezajlik, máris határozatokra kerül sor a legközelebbi forradalomban követendő eljárásra vonatkozóan – és mindez egyazon napon megy végbe. Ugyanazon a napon, amikor Stieber megismerkedik Carlier-val, Carlier rendőrségi személyzete megismerkedik az egyes vezetők lakásával, az egyes vezetők megismerkednek Carlier rendőrségi személyzetével, ugyanazon a napon meghívják őket üléseikre, a kedvükért ugyanazon a napon több ülést tartanak, és nem tudnak tőlük megválni anélkül, hogy sietve ne hoznának határozatokat a legközelebbi forradalomban követendő eljárásról.

Bármennyire készséges lehetett is Carlier – és senki sem fogja kétségbe vonni készségét arra, hogy három hónappal az államcsíny előtt egy kommunista összeesküvést fedezzen fel –, Stieber többet tételez fel róla, mint amennyit Carlier teljesíthetett. Stieber rendőri csodákat kíván, nemcsak kívánja, hanem el is hiszi őket, nemcsak elhiszi, hanem meg is esküszik rájuk.

„A vállalkozás, vagyis a rendőri közbelépés kezdetén először személyesen, egy francia rendőrbiztossal karöltve, letartóztattam a veszedelmes Chervalt, a francia kommunisták fővezérét. Cherval hevesen ellenszegült, és erős dulakodásra került sor közöttünk." Így hangzik Stieber október 18-i vallomása.

„Cherval Párizsban merényletet követett el ellenem, mégpedig a saját lakásomban, amelybe éjszaka belopózott, és amelynek során a feleségem, aki az ezáltal keletkezett dulakodásban segítségemre jött, megsebesült." Így hangzik Stieber október 27-i másik vallomása.

A 4-ről 5-re virradó éjszaka Stieber Chervalnál közbelép, és ökölharc keletkezik, melyben Cherval ellenszegül. A 3-ról 4-re virradó éjszaka Cherval lép közbe Stiebernél, és ökölharc keletkezik, amelyben Stieber szegül ellen. De hiszen 3-án összeesküvők és rendőrtisztviselők között éppen az entente cordiale[354] uralkodott, miáltal oly nagy teljesítmények

születtek egy nap alatt. Eszerint nemcsak Stieber jött 3-án az összeesküvők nyomára, hanem az összeesküvők is nyomára jöttek 3-án Stiebernek. Mialatt Carlier rendőrtisztviselői az összeesküvők lakását, addig az összeesküvők Stieber lakását fedezték fel. Míg Stieber az összeesküvőkkel szemben „megfigyelő" szerepet játszott, ők vele szemben tevőleges szerepet játszottak. Mialatt Stieber az ő kormány elleni összeesküvésükről álmodik, ők a személye elleni merénylettel foglalkoznak.

Stieber október 18-i vallomását így folytatja: „Ennél a dulakodásnál" (amikor Stieber van offenzívában) „észrevettem, hogy Cherval igyekszik egy papirost a szájába dugni és lenyelni. Csak nagy nehezen sikerült a papír felét megmenteni, a másik felét Cherval már lenyelte."

A papiros tehát Cherval szájában, a fogai közt volt, mert csak az egyik felét sikerült megmenteni, a másik felét Cherval már lenyelte. Stieber és a segítőtársa, rendőrbiztos vagy akárki, a papír másik felét csak úgy menthették meg, ha kezüket a „veszedelmes Cherval" torkába dugták. A legkézenfekvőbb mód, ahogyan Cherval egy ilyen támadás ellen védekezhetett volna, a *harapás*, és a párizsi lapok valóban közölték, hogy Cherval megharapta Stieber feleségét, de ebben a jelenetben Stieber mellett nem a felesége, hanem a rendőrbiztos volt jelen. Ezzel szemben Stieber kijelenti, hogy a merényletnél, melyet Cherval az ő saját lakásában elkövetett, Stieberné, aki férje segítségére jött, megsebesült. Ha Stieber tanúságait egybevetjük a párizsi lapok tanúságával, úgy látszik, hogy Cherval a 3-ról 4-re virradó éjszaka Stiebernét megharapta, hogy megmentse azokat a papírokat, amelyeket Stieber úr a 4-ről 5-re virradó éjszaka tépett ki a fogai közül. Stieber azt fogja nekünk válaszolni, hogy Párizs a csodák városa és hogy már Larochefoucauld kijelentette, miszerint Franciaországban minden lehetséges.

Ha a csodákba vetett hitet egy percre elhagyjuk, akkor az első csodák, úgy látszik, olymódon keletkeztek, hogy Stieber egy sor cselekményt, amelyek időben távol vannak egymástól, *egy* napra, szeptember 3-ra zsúfol össze – az utolsó csodák pedig olymódon, hogy különféle tényeket, amelyek egy este és egy helyen történtek, két különböző éjszakára és két különböző helyre oszt el. Az ő „ezeregyéjszaka"-meséjével szembeállítjuk a valóságos tényállást. Előzőleg említünk még egy csodálatos tényt, ha nem is csodát. Stieber kiragadta a Cherval által elnyelt papiros felét. Mit tartalmazott a papír megmentett fele? Az egészet, amit Stieber keresett. „Ez a papír", esküszik Stieber, „fölöttébb fontos utasítást tartalmazott Gipperich strasbourg-i megbízott számára, Gipperich *teljes címével* együtt." Most pedig térjünk át a tényállásra.

1851 augusztus 5-én kapta meg Stieber, mint tőle tudjuk, az erős viaszosvászonba csomagolt Dietz-levéltárat. 1851 augusztus 8-án vagy 9-én Párizsba megérkezett bizonyos Schmidt nevű személy. Az inkognitóban utazó porosz rendőrügynököket úgy látszik föltétlenül Schmidtnek hívják. Stieber 1845–46-ban Schmidt néven utazik a sziléziai hegyekben, *Fleury* nevű londoni ügynöke 1851-ben Schmidt néven utazik Párizsba. Itt keresi a Willich–Schapper-féle összeesküvés egyes vezetőit és először is Chervalt találja meg. Azt állítja, hogy Kölnből menekült és megmentette a Szövetség pénztárát 500 tallérral. Drezdából és különböző más helységekből származó megbízatásokkal igazolja magát, beszél a Szövetség újjászervezéséről, a különböző pártok egyesítéséről, minthogy a szakadások úgymond tisztán személyi nézeteltéréseken alapultak – a rendőrség már akkor egységet és egyesülést prédikált –, s megígérte, hogy az 500 tallért a Szövetség újbóli felvirágoztatására fordítja. Schmidt lassanként megismerkedik a Schapper–Willich-féle párizsi szövetségi csoportok egyes vezetőivel. Megtudja nemcsak a címüket, meg is látogatja őket, kikémleli levelezésüket, megfigyeli lépéseiket, behatol üléseikre, tüzeli őket agent provocateurként, különösképpen Cherval hetvenkedik annál inkább, minél több csodálattal magasztalja őt Schmidt mint a Szövetség ismeretlen nagy alakját, a „fővezért", aki eddig csak a saját fontosságát nem ismerte fel, ami már nem egy nagy emberrel megtörtént. Egy este, amikor Schmidt Chervallal a Szövetség ülésére megy, Cherval a Gipperichhez írt nevezetes levelét, mielőtt elküldené, felolvassa Schmidtnek. Így értesült Schmidt Gipperich létezéséről. „Mihelyt Gipperich visszatér Strasbourg-ba", jegyezte meg Schmidt, „mindjárt adunk neki egy utalványt a Strasbourg-ban elfekvő 500 tallérra. Itt a címe annak a személynek, akinél a pénz letétben van, viszont adja meg nekem Gipperich címét, hogy ahhoz, akinél Gipperich jelentkezni fog, igazolásul eljuttathassam." Így kapta meg Schmidt Gipperich címét. Ugyanaznap este, amikor Cherval a levelet Gipperichnek elküldte, negyedórával később elektromos távíró révén Gipperichet letartóztatták, házkutatást tartottak nála, a nevezetes levelet elfogták. Gipperichet *előbb tartóztatták le*, mint Chervalt.

Röviddel ezután Schmidt közölte Chervallal, hogy egy Stieber nevezetű porosz rendőrfickó Párizsba érkezett. Ő nemcsak hogy felfedezte Stieber lakását, hanem egy átellenes kávéház pincérétől azt is hallotta, hogy Stieber az ő, mármint Schmidt letartóztatásáról tárgyalt. Cherval a megfelelő ember, aki hivatott arra, hogy a nyomorult porosz rendőrnek ellássa a baját. „A Szajnában fog kikötni", feleli Cherval. Megbeszélték, hogy másnap mind a ketten benyomulnak Stieber lakásába, valamilyen ürüggyel

megállapítják a jelenlétét és személyi ismérveit megjegyzik. Másnap este két hősünk valóban elindult az expedícióra. Útközben Schmidt úgy vélte, hogy jobb lesz, ha Cherval megy be a házba, ő maga pedig a ház előtt fog őrt állni. „A kapusnál", folytatta Schmidt, „érdeklődsz Stieber után, és Stiebernek, amikor bebocsát, kijelented, hogy Sperling úrral akartál beszélni és azt akartad megkérdezni tőle, vajon hozza-e a várt váltót Kölnből. A propos, még valami. A fehér kalapod feltűnő, túlságosan demokratikus. Itt van! Vedd az én fekete kalapomat." A kalapokat kicserélik, Schmidt feláll őrszemnek, Cherval meghúzza a csengőt és Stieber lakásában találja magát. A kapus úgy vélte, hogy Stieber nincs otthon, és Cherval már készült visszavonulni, amikor a lépcsőről egy női hang lekiáltott: „De igen, Stieber itthon van." Cherval a hang irányába megy, s a nyomok egy zöld szemüveges személyhez vezetik, aki Stiebernek mondja magát. Cherval előadja a megbeszélt formulát a váltóval és Sperlinggel. „Ez nem járja", szól közbe Stieber élénken, „ön idejön a házba, utánam érdeklődik, befelé irányítják, majd visszavonul stb. Ez nekem fölöttébb gyanús." Cherval gorombán felel, Stieber csenget, abban a pillanatban megjelenik néhány legény, körülfogják Chervalt, Stieber belenyúl Cherval kabátzsebébe, ahonnan egy levél kandikál ki. Ez ugyan nem Chervalnak Gipperichhez intézett instrukciója, hanem Gipperichnek Chervalhoz írt levele. Cherval megpróbálja a levelet lenyelni, Stieber belenyúl a szájába. Cherval harap, lökdös, csapkod. A férj-Stieber meg akarja menteni a levél egyik felét, a feleség-Stieber a másik felét és ügybuzgalmáért megsebesül. A jelenet okozta lármára a bérlők előbújnak lakásukból. De eközben Stieber legényei közül az egyik egy aranyórát dobott le a lépcsőn, és míg Cherval ezt kiáltja: „Spicli!", Stieber és társai azt kiáltják: „Au voleur!*" A kapus felhozza az aranyórát és az „Au voleur!" kiáltás általánossá válik. Chervalt letartóztatják, és a kapu előtt barátját, Schmidtet ugyan nem találja, de talál 4–5 katonát, akik gondozásukba veszik.

A tényállás elől a Stieber által esküvel megerősített valamennyi csoda eltűnik. Ügynöke, Fleury több mint három hétig ügyködött, nemcsak az összeesküvés szálait fedezte fel, hanem segített azokat szőni is. Stiebernek már csak meg kell jönnie Berlinből és kiálthatja: veni, vidi, vici!** Carlier-nak kész összeesküvést nyújthat át tálcán; utóbbinak már csak közbelépési „készségre" van szüksége. Stiebernét nem kell Chervalnak 3-án megharapnia, amiért Stieber úr 4-én Cherval szájába nyúl. Gipperich címének

* – „Fogják meg! Tolvaj!" – *Szerk.*
** – jöttem, láttam, győztem! – *Szerk.*

és az igazi instrukciónak nem kell – mint Jónásnak a cethal gyomrából – a „veszedelmes Cherval" torkából egészen kiugrania, miután félig már lenyeletett. Az egyetlen, ami csodálatos marad, azoknak az esküdteknek a csodákba vetett hite, akiknek Stieber a maga hazug meséjét komolyan feltálalni merheti. A korlátolt alattvalói értelem[355] telivér hordozói!

„Cherval", esküszik Stieber (október 18-i tárgyalás), „a börtönben, miután az összes eredeti jelentéseit, amelyeket ő Londonba küldött, legnagyobb csodálkozására felmutattam neki, és miután belátta, hogy mindent tudok, őszinte vallomást tett nekem."

Amit Stieber most Chervalnak felmutatott, korántsem voltak annak Londonba küldött eredeti jelentései. Ezeket Stieber a Dietz-levéltár más dokumentumaival együtt csak később hozatta el Berlinből. Amit most felmutatott neki, az egy Oswald Dietz által aláírt körlevél volt, melyet Cherval csak éppen akkor kapott, és Willich néhány legújabb levele. Hogyan jutott Stieber ezek birtokába? Mialatt Cherval Stieberrel és feleségével verekedett, a derék Schmidt-Fleury az angol származású Madame Chervalhoz rohant – Fleury, londoni német kereskedő lévén, természetesen beszél angolul –, és azt mondta neki, hogy a férjét letartóztatták, a veszély nagy, adja ki férje iratait, nehogy az még jobban kompromittálódjék, Cherval megbízta őt, hogy az iratokat adja át egy harmadik személynek. Bizonyítékul, hogy valódi küldött, megmutatja a fehér kalapot, melyet elvett Chervaltól, mert túlságosan demokratikusan festett. Fleury megkapta a leveleket Madame Chervaltól, és Stieber megkapta őket Fleurytől.

Most mindenesetre kedvezőbb hadműveleti alapon állt, mint előzőleg Londonban. Dietz iratait ellophatta, de Cherval vallomásait gyárthatta. Chervalját tehát (október 18-i tárgyalás) „a németországi kapcsolatokról" ilyeténképp nyilatkoztatja: „Hosszabb ideig tartózkodott a Rajna-vidéken és nevezetesen 1848-ban Kölnben volt. Ott megismerkedett Marxszal, aki felvette őt a Szövetségbe, melyet azután Párizsban a már ott talált elemek alapján buzgón propagált."

Chervalt 1846-ban Schapper által és Schapper ajánlatára Londonban felvették a Szövetségbe, amikor is Marx Brüsszelben tartózkodott és még nem is volt tagja a Szövetségnek. Marx tehát nem vehette fel Chervalt 1848-ban Kölnben ugyanebbe a Szövetségbe.

Cherval a márciusi forradalom kitörése után néhány hétre Porosz Rajna-tartományba utazott, de onnan megint visszatért Londonba, s 1848 tavaszának végétől 1850 nyaráig megszakítás nélkül ott tartózkodott, tehát egyidejűleg nem „propagálhatta buzgón a Szövetséget Párizsban",

vagy pedig Stieber, aki kronológiai csodákat művel, képes *térbeli* csodákat is művelni, sőt harmadik személyeknek is át tudja adni a mindenütt jelenlevőség tulajdonságát.

Marx csak azután, hogy 1849 szeptemberében Párizsból kiutasították, és miután Londonban belépett a Great Windmill Street-i Munkásegyletbe, ismerkedett meg száz más munkás között felületesen Chervallal is. Tehát nem ismerkedhetett meg vele 1848-ban Kölnben.

Cherval eleinte mindezekben a kérdésekben az igazat közölte Stieberrel, aki igyekezett őt hamis vallomásokra kényszeríteni. Elérte-e célját? Csupán Stieber saját vallomása, szóval egy mínusz szól emellett. Stieber számára természetesen mindennél fontosabb volt, hogy Chervalt koholt összefüggésbe hozza Marxszal és így a kölni vádlottakat mesterkélt összefüggésbe hozza a párizsi összeesküvéssel.

Mihelyt Stieber kénytelen Cherval és társai németországi kapcsolatainak és levelezésének részleteire kitérni, óvakodik Kölnt még csak említeni is, ellenben tetszelgő terjengősséggel beszél a braunschweigi Heckről, a berlini Laubéról, a mainzi Reiningerről, a hamburgi Tietzről stb. stb., röviden, a Willich–Schapper-pártról. Ez a párt, mondja Stieber, tartotta „kézben a Szövetség levéltárát". – Tévedés folytán a levéltár e párt kezéből az övébe került. Nem talált ebben a levéltárban *egyetlen* sort *sem*, melyet Cherval a londoni Központi Vezetőség *kettészakadása előtt*, 1850 szeptember 15. előtt írt volna Londonba vagy éppenséggel személyesen Marxhoz.

Schmidt-Fleury segítségével kicsalta Chervalnétól a férje iratait. Megint nem talált egy sort sem, melyet Cherval Marxtól kapott volna. Hogy ezt a visszásságot orvosolja, tollba mondja Chervalnak, „hogy Marxszal feszült viszonyba került, mert az, jóllehet a Központi Vezetőség Kölnben volt, azt kívánta, hogy a levelezést *még* vele folytassák". Ha Stieber nem talál 1850 szeptember 15. *előtt* Marx és Cherval közti levelezést, ez pusztán onnan ered, hogy Cherval 1850 szeptember 15. *után* Marxszal minden levelezést abbahagyott. Pends-toi, Figaro, tu n'aurais pas inventé cela!*

Az akták, melyeket a porosz kormány a másfél éven át tartó vizsgálat alatt részben maga Stieber útján hordatott össze a vádlottak ellen, megcáfoltak minden összefüggést a vádlottak és a párizsi csoport, valamint a német–francia összeesküvés között.

A londoni Központi Vezetőség 1850 júniusi Üzenete bebizonyította,

* – Kösd fel magad, Figaró! Te nem eszelted volna ki ezt![856] – *Szerk.*

hogy a párizsi csoport a Központi Vezetőség kettészakadása előtt feloszlott. A Dietz-levéltárban talált hat levél bebizonyította, hogy a Központi Vezetőségnek Kölnbe történt áthelyezése után a párizsi csoportok a Willich–Schapper-párt megbízottjának, A. Majernak új alapításai voltak. A párizsi vezetőkörzetnek ugyanebben a levéltárban talált levelei bebizonyították, hogy ez a körzet ellenségesen állt szemben a kölni Központi Vezetőséggel. A francia vádirat végül bebizonyította, hogy mindaz, amit Cherval és társai ellen felhoztak, csak 1851-ben történt. Saedt (november 8-i tárgyalás) ezért a stieberi leleplezések ellenére arra a sovány feltevésre van utalva, hogy a Marx-párt valamilyen időpontban valamilyen párizsi összeesküvésbe esetleg valamikor mégis bele lehetett bonyolódva, de hogy erről az időpontról és erről az összeesküvésről semmi egyebet nem lehet tudni, csak épp azt, hogy Saedt felsőbb utasításra lehetségesnek tartja. Megítélhetjük ebből, milyen tompaelméjű a német sajtó, mely Saedt éleselméjűségéről regél!

De longue main* igyekezett a porosz rendőrség a közönségnek Marxot és Marx révén a kölni vádlottakat a német–francia összeesküvésben részesnek feltüntetni. Beckmann rendőrkém a Cherval-per tárgyalásai folyamán a következő tudósítást küldte Párizs, 1852 február 25-i kelettel a „Kölnische Zeitung"-nak[59]: „Több vádlott megszökött, köztük bizonyos A. Majer, aki *Marx és Tsai* ügynökeként szerepel." A „Kölnische Zeitung" erre közölte Marxnak egy nyilatkozatát**, mely szerint „A. Majer Schapper úrnak és Willich volt porosz hadnagynak egyik legbensőbb barátja, de tőle teljesen távol áll". Most 1852 október 18-i vallomásában Stieber maga is kijelenti: „A Központi Vezetőségnek a Marx-párt által 1850 szeptember 15-én Londonban kizárt tagjai A. Majert Frankfurtba küldték stb.", sőt az A. Majer és Schapper–Willich közt folyt levelezést is közli.

Konrad Schrammot, a Marx-párt egyik tagját, a párizsi idegenüldözés alkalmával egy kávéházban 50–60 más jelenlevő vendéggel együtt 1851 szeptember hónapjában letartóztatták és majdnem két hónapig fogva tartották azzal a váddal, hogy részt vett az ír Cherval vezette összeesküvésben. Október 16-án a rendőrségi fogdában meglátogatta egy német, aki így szólt hozzá: „Porosz állami hivatalnok vagyok, ön tudja, hogy Németország minden részében, nevezetesen Kölnben, számos letartóztatás történt egy kommunista társaság felfedezésével kapcsolatban. Ha valakinek a neve

* – régóta – *Szerk.*

** *V. ö. 222. old.* – *Szerk.*

egy levélben meg van említve, ez már indok az illető letartóztatására. A kormány némileg zavarban van a letartóztatottak nagy tömege miatt, akikről nem tudja, van-e valami közük a dologhoz, vagy nincs. *Mi tudjuk, hogy ön a franco-allemand complot-ban* nem vett részt, ellenben Marxot és Engelst jól ismeri és kétségkívül tájékozott a német kommunista egyesület minden részletéről.* Nagyon lekötelezne bennünket, ha erről a szükséges felvilágosítást nekünk megadhatná és közelebbről megjelölné azokat a személyeket, akik bűnösek vagy ártatlanok. Ezáltal rengeteg ember kiszabadulásához járulhat hozzá. Ha akarja, nyilatkozatáról jegyzőkönyvet vehetünk fel. Egy ilyen nyilatkozat miatt semmi félnivalója sincs" stb. stb. Schramm természetesen ajtót mutatott ennek a gyengéd porosz állami hivatalnoknak, tiltakozott a francia minisztériumnál efféle látogatások ellen, és október végén kiutasították őt Franciaországból.

Hogy Schramm a „Marx-párt"-hoz tartozott, ezt a porosz rendőrség a Dietznél talált kilépési nyilatkozatból tudta. Hogy a „Marx-párt" nem függ össze a Cherval-összeesküvéssel, maga a porosz rendőrség elismerte Schramm előtt. Ha ki is lehetett volna mutatni a „Marx-párt" kapcsolatát a Cherval-összeesküvéssel, az Kölnben nem történhetett volna meg, hanem csak Párizsban, ahol Chervallal egyidőben a Marx-párt egyik tagja fogságban ült. De a porosz kormány Cherval és Schramm szembesítésétől jobban félt, mint a tűztől, mert ez a szembesítés az egész sikert, amelyet a kölni vádlottak ellen a párizsi pertől várt, szükségképpen eleve meghiúsította volna. Schramm szabadonbocsátásával a párizsi vizsgálóbíró ítéletet hozott arról, hogy a kölni per a párizsi összeesküvéssel semmiféle összefüggésben sincs.

Stieber még egy utolsó kísérletet tesz: „A francia kommunisták fejét, Chervalt illetőleg hosszú ideig hasztalanul fáradoztunk, hogy kideritsük, ki is voltaképpen ez a Cherval. Végre egy bizalmas kijelentés folytán, melyet maga Marx tett egy rendőrügynöknek, kitudódott, hogy arról az emberről van szó, aki 1845-ben megszökött az aacheni börtönből, ahol váltóhamisítás miatt ült, és akit Marx 1848-ban az akkori zavargások idején felvett a Szövetségbe, ahonnan megbízottként Párizsba ment."

Aminthogy Marx nem közölhette a spiritus familiarisszal**, Stieber rendőrügynökével, hogy 1848-ban Kölnben felvette Chervalt a Szövetségbe, amelybe őt Schapper már 1846-ban Londonban felvette – vagy pedig arra késztette volna, hogy Londonban lakjék és ugyanakkor Párizsban

* – *francia–német összeesküvésben – Szerk.*

** – szolgálatkész szellemmel; a családi tűzhely őrző szellemével – *Szerk.*

propagandáskodjék –, éppúgy nem közölhette Stieber alteregójával, a rendőrügynökkel mint olyannal, már Stieber vallomása előtt azt a megjegyzést, hogy Cherval 1845-ben Aachenban ült és váltót hamisított, amiről épp csak Stieber vallomásából értesült. Efféle hüszteron próteron* csupán egy Stiebernek engedtetik meg. Az antik világ örökül hagyta *haldokló vívóját*[357] [*Fechter*], a porosz állam örökül hagyja *esküvő kopóját* [*Stieber*].

Tehát hosszú, hosszú ideig hasztalanul fáradoztak, hogy kiderítsék, kicsoda voltaképpen Cherval? Szeptember 2-án este érkezett Stieber Párizsba. 4-én este Chervalt letartóztatták, 5-én este cellájából egy gyéren megvilágított terembe vezették. Stieber ott volt, de Stieber mellett még egy francia rendőrtisztviselő volt ott, egy elzászi, aki törve beszéli, de egészen érti a német nyelvet, rendőri emlékezőképessége van és akinek a pimaszul alázatos berlini rendőrtanácsos nem nagyon tetszett. Tehát e francia hivatalnok jelenlétében a következő beszélgetés folyt le. *Stieber* németül: „Hallja csak, Cherval úr, mi nagyon jól tudjuk, mit jelent a francia név és az ír passzus. Mi ismerjük magát, maga rajnai porosz, K.-nak hívják, és csupán magán múlik, hogy mentesüljön a következményektől, mégpedig azáltal, hogy egészen őszinte vallomást tesz nekünk" stb. stb. Cherval tagadott. *Stieber*: „Ezeket meg ezeket a személyeket, akik váltót hamisítottak és porosz börtönökből szöktek meg, a francia hatóságok kiadták Poroszországnak, ezért még egyszer mondom magának, gondolja meg, itt tizenkét évi magánzárkáról van szó." *A francia rendőrtisztviselő*: „Hagyjunk neki időt, gondolkodjék a cellájában." Chervalt visszavezették cellájába.

Stieber természetesen nem törhetett ajtóstul a házba, nem ismerhette be a közönség előtt, hogy Chervaltól a kiadatás és a tizenkét évi magánzárka kísértetével hamis vallomásokat akart kizsarolni.

Stieber mindazonáltal még mindig nem derítette ki, hogy ki is voltaképpen Cherval. Az esküdtek előtt még mindig Chervalnak és nem K.-nak nevezi. Sőt mi több. Azt sem tudja, hol tartózkodik voltaképpen Cherval. Az október 23-i tárgyaláson még Párizsban hagyja ülni. Az október 27-i tárgyaláson, amikor a védőügyvéd, Schneider II., nekiszegezi a kérdést: „Nem tartózkodik-e a több ízben említett Cherval jelenleg Londonban?", Stieber így válaszol: „Erről nem tud felvilágosítást adni és csak azt a híresztelést közölheti, hogy Cherval Párizsból megszökött."

A porosz kormányt utolérte szokásos sorsa, hogy becsapják. A francia

* – felcserélés (a későbbit előbbre) – *Szerk.*

kormány megengedte neki, hogy a német–francia összeesküvés gesztenyéjét kikaparja a tűzből, de nem hagyta, hogy meg is egye azt. Cherval meg tudta szerezni a francia kormány jóindulatát, és a párizsi esküdtszéki tárgyalások befejezése után néhány nappal a francia kormány hagyta őt Gipperichhel együtt Londonba szökni. A porosz kormány azt hitte, hogy Chervalban sikerült eszközt szereznie a kölni perhez, de csak a francia kormánynak szerzett egy újabb ügynököt.*

Cherval álszökése előtt egy nappal megjelent nála egy porosz faquin**, fekete frakkban, kézelőben; fekete, bozontos bajuszt, rövidre nyírt és gyér őszes hajat viselt, egyszóval egy egészen csinos fickó, akit később mint Greif rendőrhadnagyot neveztek meg neki és aki majdan mint Greif mutatkozik is be. Greif bejutott hozzá olyan belépőjegy segítségével, melyet a rendőrkapitányság megkerülésével közvetlenül a rendőrminisztertől kapott. A rendőrminisztert csiklandozta a vágy, hogy a kedves poroszokat lóvá tegye.

Greif: „Porosz hivatalnok vagyok, akit azért küldtek ide, hogy önnel tárgyalásokat folytassak. Ön sohasem fog innen a mi segítségünk nélkül kijutni. Teszek önnek egy javaslatot. Kérje egy beadványban a francia kormánytól, melynek beleegyezését előre megígérték, hogy adják ki önt Poroszországnak, mert nekünk ott szükségünk van önre tanúként Kölnben. Miután megtette kötelességét és az ügy véget ért, becsületszóra szabadonbocsátjuk."

Cherval: „Önök nélkül is kijutok."

Greif határozottan: „Az lehetetlen!" Greif Gipperichet is lehívatta és azt az ajánlatot tette neki, hogy menjen öt napra kommunista megbízottként Hannoverba. Itt sem ért el sikert. Másnap Cherval és Gipperich megszökött. A francia hatóságok mosolyogtak, a gyásztávirat elment Berlinbe, és Stieber még október 23-án is esküszik, hogy Cherval Párizsban ül, és még október 27-én sem tud felvilágosítást adni s csak hír szerint tudja, hogy Cherval „Párizsban" megszökött. Ezenközben Greif rendőrhadnagy Chervalt a kölni tárgyalások folyamán háromszor felkereste Londonban, többek közt azért, hogy Nettének – akitől tanúvallomást reméltek megvásárolhatni a kölniek ellen – a párizsi címét megtudja. A cselfogás kudarcba fulladt.

Stiebernek oka volt rá, hogy Chervalhoz való viszonyát homályban hagyja. K. ezért mindig Cherval marad, a porosz ír marad, és Stieber

* *V. ö. 551–561. old. – Szerk.*

** – fajankó – *Szerk.*

még ma sem tudja, hol tartózkodik Cherval és „kicsoda Cherval voltaképpen".*

A Cherval–Gipperich-féle levélváltásban Seckendorf–Saedt–Stieber, a három jómadár, végre megkapta, amit kívánt:

„Moor Károly és Sintérjankó
Példaképnek ez nagyon jó."[359]

Chervalnak Gipperichhez írt levele, hogy azt az esküdtszék által képviselt 300 legnagyobb adófizető tunya agyvelejébe jó mélyen beverjék, a háromszori felolvasás megtiszteltetésében részesült. Minden hozzáértő nyomban felismerte e mögött az ártalmatlan cigánypátosz mögött a paprikajancsit, aki igyekszik önmaga és mások előtt félelmetesnek látszani.

Cherval és társai osztoztak továbbá a demokrácia általános várakozásában az 1852 május második vasárnapjának[68] csodatevő hatását illetően, és elhatározták, hogy május második vasárnapján ők is forradalmaskodnak. Schmidt-Fleury segített ezt a rögeszmét terv formájába öltöztetni. Így Cherval és Tsai beleestek az összeesküvés jogi kategóriájába. Így rajtuk bebizonyosodott, hogy az összeesküvést, melyet a kölni vádlottak nem követtek el a porosz kormány ellen, mégis mindenesetre elkövette a Chervalpárt Franciaország ellen.

Schmidt-Fleury révén a porosz kormány megpróbált a párizsi összeesküvés és a kölni vádlottak között látszatösszefüggést gyártani, melyet Stieber által esküvel megerősíttetett. Stieber–Greif–Fleury, ez a szentháromság játssza a főszerepet a Cherval-összeesküvésben; később megint látjuk majd őket munkában.

Foglaljuk össze az eddigieket:

A. republikánus, B. szintén republikánusnak mondja magát. A. és

* A „Feketekönyv"-ben[358] sem tudja még mindig Stieber, hogy Cherval voltaképpen kicsoda. Itt a II. rész, 38. old., III. sz. alatt ez áll: Cherval – lásd Crämer; és 116. sz. alatt: Crämer „III. sz. alatt Cherval néven igen nagy tevékenységet fejtett ki a Kommunisták Szövetsége érdekében. A Frank szövetségi nevet is viseli. Cherval néven a párizsi esküdtszék 1853 februárjában" (helyesen 1852) „8 évi börtönre ítélte, de csakhamar megszökött és Londonba ment." Ilyen tudatlan Stieber a második részben, mely az alfabetikusan és számok szerint rendezett gyanúsítottak személyi adatait felsorolja. Már elfelejtette, hogy az I. rész 81. oldalán kicsúszott a száján a vallomás: „Cherval ugyanis a fia egy Joseph Krämer nevű rajnai hivatalnoknak, ki" (igenis ki? Az apa vagy a fia?) „litográfus mesterségét váltóhamisításokra használta fel, emiatt letartóztatták, de 1844-ben a kölni börtönből" (hibás, az aacheniből!) „megszökött és Angliába, később pedig Párizsba menekült." – Hasonlítsuk ezt össze Stiebernek az esküdtek előtt tett fenti vallomásaival. A rendőrség a világért sem képes az igazat mondani. – *Engels jegyzete az 1885-ös kiadáshoz.*

B. ellenséges viszonyban állnak egymással. B. a rendőrség megbízásából pokolgépet gyárt. Erre A.-t bíróság elé állítják. Ha a pokolgépet B. gyártotta és nem A., akkor ennek az az oka, hogy A. ellenséges viszonyban áll B.-vel. Hogy A.-ra ezt rábizonyítsák, B.-t felhívják tanúskodni ellene. Ez volt a Cherval-összeesküvés humora.

Érthető, hogy ez a logika a közönség előtt megbukott. Stieber „tényleges" leleplezései rossz szagú ködbe vesztek; a dolog annál maradt, amit a vádtanács felvádolt, hogy ti. „objektív tényálladék nem forog fenn". Új rendőrcsodák váltak szükségessé.

IV

Az eredeti jegyzőkönyv

Az október 23-i ülésen az elnök* megjegyzi: „Stieber rendőrtanácsos bejelentette neki, hogy még újabb fontos tanúvallomásokat akar tenni", s evégből nevezett tanút ismét felszólítja. Stieber előugrik és a mise-en-scène-t** bevezeti.

Eddig Stieber a Willich–Schapper-pártnak, illetve rövidebben, a Cherval-pártnak a kölni vádlottak letartóztatása *előtti* és *utáni* tevékenységét vázolta. Magukról a vádlottakról semmit sem mondott, sem a letartóztatás *előtti*, sem az *azutáni* magatartásukról. A Cherval-összeesküvés a szóbanforgó vádlottak letartóztatása *után* történt, és Stieber most kijelenti: „Eddigi kihallgatásom során a Kommunisták Szövetségének alakulását és tagjainak működését csupán a szóbanforgó vádlottak *letartóztatásáig* vázoltam." Beismeri tehát, hogy a Cherval-összeesküvésnek semmi köze sem volt „a Kommunisták Szövetségének alakulásához és tagjainak működéséhez". Beismeri eddigi vallomásának *semmisségét*. Sőt, annyira blazírt október 18-i vallomását illetően, hogy fölöslegesnek tartja Chervalt továbbra is a „Marx-párt"-tal azonosítani. „Először is", mondja Stieber, „fennáll még a Willich-frakció, amelyből eddig csak Cherval Párizsban stb. van elfogva." Aha! Cherval, a fővezér tehát a Willich-frakció vezetője.

De Stiebernek most a *legsúlyosabb* közlendői vannak, nemcsak a *legújabb* közlendői, hanem a *legsúlyosabbak* is. A legújabbak és a legsúlyosabbak! Ezek a legsúlyosabb közlendők veszítenének súlyukból, ha az eddigi közlések súlytalanságát nem hangsúlyozná. Eddig tulajdonképpen semmit sem közöltem, mondja Stieber, de most jön az igazi. Figyeljetek csak! Eddig a vádlottakkal ellenségesen szemben álló Cherval-pártról számoltam be, ami tulajdonképpen nem tartozik ide. Most a „Marx-párt"-ról

---

* Göbel. – *Szerk.*

** – színre alkalmazást; rendezést – *Szerk.*

fogok beszámolni, és ebben a perben csakis erről a pártról van szó. Ilyen egyszerűen Stieber nem beszélhetett. Így szól tehát: „Eddig a Kommunisták Szövetségének a vádlottak letartóztatása *előtti* állapotát vázoltam, most a Kommunisták Szövetségének a vádlottak letartóztatása *utáni* állapotát fogom vázolni." Sajátos virtuozitással még a pusztán szónoki frázist is sikerül esküszegővé tennie.

A kölni vádlottak letartóztatása után Marx új Központi Vezetőséget alakított. „Ez kiderül annak a rendőrügynöknek* a vallomásából, akit még a néhai Schulz rendőrfőnöknek sikerült a londoni Szövetségbe és Marx közvetlen közelébe juttatnia, anélkül, hogy felismerték volna." Ez az új Központi Vezetőség jegyzőkönyvet vezetett, és ez az *„eredeti jegyzőkönyv"* most Stieber birtokában van. Szörnyű üzelmek folytak a Rajna-tartományban, Kölnben, sőt a bírósági tárgyalóterem kellős közepén, mindezt bizonyítja az eredeti jegyzőkönyv. Bizonyítékot tartalmaz arra nézve, hogy a vádlottak a börtönfalakon keresztül állandóan leveleztek Marxszal. Más szóval: a Dietz-levéltár volt az ótestamentum, az eredeti jegyzőkönyv viszont az újtestamentum. Az ótestamentum erős viaszosvászonba volt csomagolva, az újtestamentum viszont borzongató vörös szattyánba van kötve. A vörös szattyán persze demonstratio ad oculos**, de a világ ma hitetlenebb, mint Tamás idejében volt; még annak sem hisz, amit lát. Ki hisz még testamentumban, akár ó, akár új, amióta a mormon vallást[360] feltalálták? Stieber, aki a mormon vallást nem veti el egészen, ezzel is számolt.

„Persze", jegyzi meg a mormon Stieber, „persze felmerülhetne az az ellenvetés, hogy mindez csupán hitvány rendőrügynökök mendemondája, de", esküszik Stieber, „de nekem tökéletes bizonyítékaim vannak az általuk tett közlések szavahihetőségéről és megbízhatóságáról."

Értsük meg jól! Bizonyítékok a szavahihetőségre és bizonyítékok a megbízhatóságra! mégpedig tökéletes bizonyítékok. *Tökéletes* bizonyítékok! És mik a bizonyítékok?

Stieber régóta tudta, „hogy titkos levelezés folyik Marx és a fogdában levő vádlottak között, de nem tudtam ennek a levelezésnek a nyomára jutni. Ekkor *múlt vasárnap rendkívüli futár érkezett hozzám Londonból* azzal a hírrel, hogy végre sikerült felfedezni a titkos címet, melyre ezeket a leveleket küldték; ez — az Altenmarkton lakó D. Kothes helybeli kereskedő címe. Ugyanez a futár elhozta nekem a londoni Központi Vezetőség által

* Hirsch. — *Szerk.*

** — szemmel látható bizonyítás — *Szerk.*

vezetett eredeti jegyzőkönyvet, melyet sikerült egy szövetségi tagtól pénzért megszerezni." Stieber erre érintkezésbe lép Geiger rendőrfőnökkel és a postaigazgatósággal. „Megteszik a szükséges óvintézkedéseket, és már *két nap múlva* hozott az esti posta egy Kothesnak címzett levelet. Ezt *a főügyészség kívánságára* lefoglalták, felnyitották és abban hét oldal terjedelmű, Schneider II. ügyvédnek szóló, Marx által sajátkezűleg írt instrukciót találtak. Ez útmutatást tartalmaz arra nézve, hogyan kell vezetni a védelmet... A levél hátlapján egy nagy latin B betű állt. A levélről másolatot készítettek, és azt, valamint az eredetinek egy könnyen leválasztható darabját és az *eredeti borítékot* visszatartották. Azután a levelet borítékba tették, lepecsételték és átadták egy külső rendőrtisztviselőnek azzal a megbízatással, hogy menjen el Kotheshoz, mutatkozzék be neki mint Marx megbízottja" stb. Stieber azután tovább meséli a visszás rendőr- és inaskomédiát, elmondja, hogyan játszotta a külső rendőrtisztviselő Marx megbízottját stb. Kothest október 18-án letartóztatják és 24 óra elteltével kijelenti, hogy a levél belső oldalán szereplő B betű Bermbachot jelzi. Október 19-én letartóztatják Bermbachot és házkutatást tartanak nála. Október 21-én Kothest és Bermbachot szabadlábra helyezik.

Stieber ezt a vallomást szombaton, október 23-án tette. „*Múlt vasárnap*", tehát október 17-én, vasárnap, érkezett állítólag a rendkívüli futár Kothes címével és az eredeti jegyzőkönyvvel, két nappal a futár után, tehát október 19-én érkezett meg a levél Kothesnak. De Kothest már október 18-án letartóztatták amiatt a levél miatt, amelyet a külső rendőrtisztviselő október 17-én adott át neki. A levél Kothesnak tehát két nappal előbb érkezett meg, mint a futár Kothes címével, vagy pedig Kothest október 18-án letartóztatták egy levél miatt, melyet csak október 19-én kapott. Kronológiai csoda?

Később Stieber, a védőügyvédek karától megfélemlítve, kijelenti, hogy a futár Kothes címével és az eredeti jegyzőkönyvvel október 10-én érkezett. Miért október 10-én? Mert október 10-e ugyancsak egy vasárnapra esik és október 23-án ugyancsak egy „múlt" vasárnap volt, mert így az eredeti vallomást a múlt vasárnapra nézve fenntarthatja és ebben a tekintetben az esküszegés el van takarva. De akkor viszont a levél nem két nappal, hanem egy teljes héttel később érkezett meg, mint a futár. A hamis eskü most a futár helyett a levélre esik. Stieber eskü úgy járnak, mint Luther parasztja. Ha az egyik oldalon felsegítik a lóra, a másik oldalon esik le.[361]

Végül a november 3-i tárgyaláson Goldheim berlini rendőrhadnagy kijelenti, hogy Greif rendőrhadnagy Londonból október 11-én, tehát egy hétfői napon adta át a jegyzőkönyvet Stiebernek az ő és Wermuth rendőr-

kapitány jelenlétében. Goldheim szerint tehát Stieber kettős esküszegésben vétkes.

Marx a levelet, mint az eredeti boríték londoni postabélyegzője mutatja, Kothes címére csütörtökön, október 14-én adta postára. A levélnek tehát péntek este, október 15-én, kellett megérkeznie. A futárnak – aki e levél megérkezése előtt két nappal átadta Kothes címét és az eredeti jegyzőkönyvet – tehát szerdán, október 13-án kellett megérkeznie. De nem érkezhetett meg sem október 17-én, sem 10-én, sem 11-én.

Greif mint futár valóban elhozta Stiebernek az ő eredeti jegyzőkönyvét. Hogy miféle könyv volt ez, azt Stieber éppoly jól tudta, mint cimborája, Greif. Ezért húzódozott attól, hogy azt a bíróság elé terjessze, mert ezúttal nem a mazasi börtönrácsok[362] mögött végbemenő kihallgatásokról volt szó. Ekkor érkezett meg Marx levele. Ez segített Stieberen. Kothes puszta cím, mert maga a levél nem Kothesnak szól, hanem a latin B-nek, mely a mellékelt zárt levél hátlapján szerepel. Kothes tehát tényleg pusztán cím. Mármost tegyük fel, hogy *titkos* cím. Tegyük fel továbbá, hogy az a titkos cím, melyen Marx a kölni vádlottakkal levelezést folytat. Tegyük fel végül, hogy londoni ügynökeink ugyanazzal a futárral egyidejűleg küldték az eredeti jegyzőkönyvet és ezt a titkos címet, a levél azonban két nappal később érkezett, mint a futár, a cím és a jegyzőkönyv. Így két legyet ütünk egy csapásra. Először bizonyítjuk a Marxszal folyó titkos levelezést, másodszor bizonyítjuk az eredeti jegyzőkönyv valódiságát. Az eredeti jegyzőkönyv valódiságát bizonyítja a cím helyessége, a cím helyességét bizonyítja a levél. Ügynökeink megbízhatóságát és szavahihetőségét bizonyítja a cím és a levél, az eredeti jegyzőkönyv valódiságát bizonyítja ügynökeink megbízhatósága és szavahihetősége. Quod erat demonstrandum.* Aztán a szép kis komédia a külső rendőrtisztviselővel; aztán titokzatos letartóztatások – a közönségre, az esküdtekre és magukra a vádlottakra villámcsapásként fog ez hatni.

De miért nem tette Stieber a *rendkívüli futár* érkezését október 13-ra, amikor ezt oly könnyen megtehette volna? Mert akkor a futár nem lett volna rendkívüli, hiszen a kronológia, mint láttuk, Stiebernek gyönge oldala, és a közönséges naptár egy porosz rendőrtanácsos méltóságán alul van. Ezenfelül vissza is tartotta a levél eredeti borítékját; ki akadhatna így nyomára a dolognak?

Ámde vallomásában Stieber egy ténynek az elhallgatásával eleve kompromittálta magát. Ha ügynökei ismerték Kothes címét, akkor azt az embert is

* – Ezt kellett bizonyítani. – *Szerk.*

ismerték, aki a belső levél hátlapján szereplő titokzatos B mögött rejtőzött. Stieber annyira nem volt beavatva a latin B titkaiba, hogy Beckert október 17-én a börtönben megmotoztatta, hogy Marx levelét megtalálja nála. Csak Kothes vallomásából tudta meg, hogy a B Bermbachot jelölte.

Ámde hogyan került Marx levele a porosz kormány kezébe? Nagyon egyszerűen. A porosz kormány a postájára bízott leveleket rendszeresen felbontja, és a kölni per tartama alatt ezt különös állhatatossággal végezte. Aachen és Majna-Frankfurt sokat tudna erről regélni. Tiszta véletlen, mi csúszik ki vagy mit csípnek el.

Az eredeti futárral elesett az eredeti jegyzőkönyv is. Az október 23-i tárgyaláson, amikor diadalmasan kinyilatkoztatta az újtestamentum, a vörös könyv tartalmát, Stieber ezt természetesen még nem sejtette. Tanúvallomásainak legközelebbi eredményeként újból letartóztatták Bermbachot, aki a bírósági tárgyalásokon tanúként vett részt.

Miért tartóztatták le újból Bermbachot?

Talán a nála talált iratok miatt? Nem, hiszen a házkutatás után megint szabadlábra helyezték. Letartóztatása 24 órával Kothesé után történt. Ha tehát kompromittáló dokumentumok lettek volna nála, azok már biztosan eltűntek. Mi az oka hát Bermbach tanú letartóztatásának, amikor más tanúk – Hentze, Hätzel, Steingens –, akikről megállapították, hogy tudtak a Szövetségről vagy részt vettek benne, nyugodtan ültek a tanúk padján?

Bermbach kapott Marxtól egy levelet, amely pusztán a vád bírálatát tartalmazta, semmi mást. Stieber ezt a tényt elismerte – hiszen a levél az esküdtek előtt feküdt. Csakhogy rendőri-hiperbolikus modorában a tényt Stieber a következőképpen fejezte ki: „Maga Marx Londonból állandó befolyást gyakorol a jelenlegi perre." És az esküdtek azt kérdezték maguktól, amit Guizot a választóitól: Est-ce que vous vous sentez corrompus?* Miért került hát sor Bermbach letartóztatására? A porosz kormány a vizsgálat kezdetétől fogva igyekezett a vádlottakat a védekező eszközöktől *elvileg, rendszeresen* elvágni. Az ügyvédeknek, mint ezek nyilvános tárgyaláson kijelentették, a törvény egyenes megsértésével megtiltották, hogy érintkezzenek a vádlottakkal, még a vádirat kikézbesítése után is. 1851 augusztus 5-e óta Stieber saját vallomása szerint a Dietz-levéltár birtokában volt. A Dietz-levéltárat a vádirathoz nem mellékelték. Csak 1852 október 18-án, nyilvános tárgyalás közepette mutatták be, csak annyira, amennyire Stieber jónak látta. Az esküdteket, a vádlottakat és a közönséget meg

* – Netán megvesztegetve érzitek magatokat? – *Szerk.*

kellett lepni, elképeszteni, az ügyvédeket fegyvertelenül állítani a rendőrségi rajtaütés elé.

Hát még most, az eredeti jegyzőkönyv bemutatása óta! A porosz kormány reszketett a leleplezésektől! Bermbach pedig kapott Marxtól védekezési anyagot; előrelátható volt, hogy felvilágosításokat kap a jegyzőkönyvről. Letartóztatásával újabb bűntettet proklamáltak, a Marxszal folytatott levelezést, és erre a bűntettre börtönbüntetést szabtak ki. Ennek vissza kellett tartania minden porosz polgárt attól, hogy a címét rendelkezésre bocsássa. A bon entendeur demi mot.* Bermbachot *bezárták*, hogy a védekezési anyagot *kizárják*. És Bermbach öt hete ül. Ha az eljárás befejezése után azonnal kiengedték volna, akkor a porosz bíróságok nyíltan kinyilatkoztatták volna, hogy tehetetlen rabszolgák módjára engedelmeskedni tartoznak a porosz rendőrségnek. Bermbach a porosz bírák nagyobb dicsőségére – ad majorem gloriam – ült.

Stieber esküszik, hogy „Marx a kölni vádlottak letartóztatása után pártjának romjait Londonban megint összeillesztette, és mintegy tizennyolc személlyel újabb Központi Vezetőséget alakított" stb.

Ezek a romok sohasem estek szét, hanem úgy voltak összeillesztve, hogy 1850 szeptember óta folytonosan egy private societyt** alkottak. Stieber a Társaságot hatalmi szóval eltünteti, hogy a kölni vádlottak letartóztatása után egy másik hatalmi szóval feltámassza, mégpedig új Központi Vezetőség alakjában.

Hétfőn, október 25-én, a „Kölnische Zeitung" a Stieber október 23-i tanúvallomásáról szóló közleménnyel megérkezett Londonba.

A „Marx-párt" sem új Központi Vezetőséget nem alakított, sem jegyzőkönyvet nem vezetett összejöveteleiről. Nyomban rájött, hogy az újtestamentum fő gyártója – *Wilhelm Hirsch Hamburgból*.

Hirsch 1851 december elején jelentkezett a „Marx Társaság"-nál mint kommunista menekült. Hamburgi levelek egyidejűleg jelezték, hogy kém. Mindazonáltal elhatározták, hogy egyelőre megtűrik a Társaságban, szemmel tartják és bizonyítékokat szereznek bűnösségéről vagy ártatlanságáról. Az 1852 január 15-i összejövetelen felolvasásra került egy kölni levél, melyben Marx egyik barátja panaszolja, hogy a pert újból elodázták, és hogy milyen nehézségbe ütközik még rokonoknak is belépési engedélyt kapni a letartóztatottakhoz. Ez alkalommal szó esett dr. Danielsnéről. Feltűnt, hogy ezen ülés óta Hirsch sem „közvetlen közelben", sem távlat-

* – Félszóból is ért az okos. – *Szerk.*

** – magántársaságot – *Szerk.*

ban nem mutatkozott. 1852 február 2-án Marx értesítést kapott Kölnből, hogy dr. Danielsnénál házkutatást tartottak egy rendőrségi feljelentésből kifolyólag, amely szerint Danielsnénak Marxhoz írt egyik levelét a londoni Kommunista Társaságban felolvasták és Marxot megbízták, válaszoljon dr. Danielsnénak, írja meg, hogy Marx foglalkozik a Szövetség németországi újjászervezésével stb. Ez a feljelentés alkotja szó szerint az eredeti jegyzőkönyv első oldalát. – Marx azonnal válaszolt: minthogy Danielsné soha nem írt neki, nem is állt módjában Danielsnénak semmiféle levelét felolvasni. Az egész feljelentés egy Hirsch nevű züllött fiatalember koholmánya, akinek nem kerül semmibe, hogy készpénzért annyi hazugságot hitessen el a porosz rendőrséggel, amennyit az csak óhajt.

Január 15-e óta Hirsch eltűnt az összejövetelekről; ekkor véglegesen kizárták a Társaságból. Egyúttal elhatározták, hogy a Társaság helyiségét és az összejövetel napját megváltoztatják. Eddig J. W. Mastersnál, Markethouse, Farringdon Street, City, jött össze a Társaság, mégpedig *csütörtökön*. Most áttették az összejövetel napját *szerdára*, a Társaság helyiségét pedig a Rose and Crown kocsmába, Crown Street, Soho. Hirsch, akit „Schulz rendőrfőnöknek sikerült Marx közelébe juttatnia, anélkül hogy felismerték volna", a „közel" ellenére még nyolc hónappal később sem ismerte a Társaság helyiségét, sem pedig az összejövetelek napját. Február előtt és után egyaránt kitartott annál, hogy „*eredeti jegyzőkönyvét*" csütörtöki napon gyártsa és csütörtöki napról keltezze. Aki a „Kölnische Zeitung"-ban utánanéz, láthatja: január 15-i jegyzőkönyv (csütörtök), item* január 29. (csütörtök), március 4. (csütörtök), május 13. (csütörtök), május 20. (csütörtök), július 22. (csütörtök), július 29. (csütörtök), szeptember 23. (csütörtök) és szeptember 30. (csütörtök).

A Rose and Crown kocsma gazdája a Marlborough Street-i rendőrbíróságon azt a nyilatkozatot tette, hogy „dr. Marx Társasága" 1852 februárja óta minden szerdán összejövetelt tart nála. Liebknecht és Rings, akiket Hirsch eredeti jegyzőkönyvének titkáraivá nevezett ki, aláírásukat ugyanezen rendőrbíróság előtt hitelesítették. Végül, megszerezték azokat a jegyzőkönyveket, amelyeket Hirsch a Stechan-féle Munkásegyletben[363] vezetett, úgyhogy kézírását az eredeti jegyzőkönyvével össze lehetett hasonlítani.

Így bebizonyosodott az eredeti jegyzőkönyv hamis volta, anélkül hogy szükséges lett volna bírálni annak tartalmát, mely önnön ellentmondásaiban foszlott szét.

---

* – hasonlóképp – *Szerk.*

A nehézség abban rejlett, hogy az ügyvédekhez eljuttassák a dokumentumokat. A porosz posta [Post] már csak olyan poszt volt, mely a porosz állam határaitól Kölnig felállítva arra szolgált, hogy a védőket minden védfegyver-szállítmánytól elvágják.

Kerülő utakhoz kellett folyamodni, és az október 25-én elküldött első dokumentumok csak október 30-án érkezhettek meg Kölnbe.

Az ügyvédek ennélfogva eleinte a magában Kölnben gyéren hozzáférhető védekező eszközökre voltak utalva. Stieber az első döfést olyan oldalról kapta, ahonnan nem várta. Müller jogtanácsos, dr. Danielsné apja, egy köztiszteletben álló jogász és konzervatív felfogásáról ismert polgár, a „Kölnische Zeitung" október 26-i számában nyilatkozatot tett közzé, amelyben kijelentette, hogy leánya Marxszal soha nem levelezett és hogy Stieber eredeti jegyzőkönyve „misztifikáció". Az 1852 február 3-án Kölnbe küldött levélre, melyben Marx Hirschet spiclinek és hamis rendőrségi bejelentések gyártójának minősíti, véletlenül ráakadtak és eljuttatták a védelemhez. A „Marx-párt"-nak a Great Windmill Egyletből történt kilépéséről szóló nyilatkozatában, mely a Dietz-levéltárban rendelkezésre állt, megtalálták W. Liebknecht valódi kézírását. Végül az egyik ügyvéd, Schneider II., valódi Liebknecht-leveleket kapott Birnbaumtól, a kölni szegénygondozó hivatal titkárától, Schmitz magánirnoktól pedig valódi Rings-leveleket. A bírósági titkárságon az ügyvédek összehasonlították a jegyzőkönyvet részint Liebknechtnek a kilépési nyilatkozaton szereplő kézírásával, részint Rings és Liebknecht leveleivel.

Stieber, akit már Müller jogtanácsos nyilatkozata is nyugtalanított, értesült ezekről a vésztjósló íráskutatásokról. Hogy a fenyegető csapást megelőzze, az október 27-i tárgyaláson megint előugrik és kijelenti: „Nagyon gyanúsnak találta azt a körülményt, hogy a jegyzőkönyvben szereplő Liebknecht-aláírás igen eltérőnek látszott Liebknechtnek az aktákban már előfordult másik aláírásától. Ezért további információkat kért, és megtudta, hogy a kérdéses jegyzőkönyvek aláíróját **H.** Liebknechtnek hívják, míg az aktákban szereplő Liebknecht neve előtt **W.** áll." Schneider II. ügyvéd kérdésére: „Ki közölte vele, hogy H. Liebknecht nevű egyén is létezik", Stieber megtagadja a választ. Schneider II. folytatja kérdéseit, tudakozódik Rings és Ulmer iránt, akik Liebknecht mellett a jegyzőkönyvön titkárokként szerepelnek. Stieber újabb csapdát sejt. Háromszor elereszti a kérdést füle mellett és igyekszik zavarát palástolni, igyekszik összeszedni magát, miközben minden indíték nélkül háromszor megismétli, hogyan jutott a jegyzőkönyv birtokába. Végre azt dadogja, hogy Rings és Ulmer talán nem is valódi, hanem csupán *„szövetségi nevek"*.

A Danielsnéra mint Marx levelezőpartnerére való hivatkozást, mely a jegyzőkönyvben állandóan ismétlődik, Stieber azzal magyarázza, hogy talán dr. Danielsnét kellett *olvasni* és Bermbach közjegyzőhelyettest *érteni*. Von Hontheim ügyvéd Hirschre nézve intéz hozzá kérdést. „Ezt a Hirschet *sem ismeri*", esküszik Stieber. „Hogy azonban az illető nem porosz ügynök, amint a hír terjeszti, az kiviláglik abból, hogy porosz részről nyomoztak utána." Intésére Goldheim kizümmögi: „Őt 1851 októberében Hamburgba küldték, hogy Hirschet kézre kerítse." Látni fogjuk, hogy ugyanezt a Goldheimot másnap Londonba küldték ugyanennek a Hirschnek a kézre kerítése végett. Tehát ugyanaz a Stieber, aki azt állítja, hogy a Dietz-levéltárat és az eredeti jegyzőkönyvet készpénzért megvásárolta menekültektől, ugyanez a Stieber most azt állítja, hogy Hirsch nem lehet porosz ügynök, mert menekült! Ha valaki menekült, ez már elég ahhoz, hogy Stieber – aszerint, amint a meséjébe beleillik – a föltétlen megvásárolhatóságot vagy a föltétlen megvesztegethetetlenséget szavatolja számára. És Fleury, akit a november 3-i ülésen maga Stieber denunciál rendőrügynöknek, vajon ez a Fleury is nem politikai menekült-e?

Miután így az eredeti jegyzőkönyvén minden oldalról rést ütöttek, Stieber október 27-én klasszikus arcátlansággal összefoglalóan kijelenti: *„A jegyzőkönyv valódiságára vonatkozó meggyőződése szilárdabb, mint valaha."*

Az október 29-i ülésen a szakértő Liebknechtnek és Ringsnek Birnbaum és Schmitz által benyújtott leveleit összehasonlítja a jegyzőkönyvvel és a jegyzőkönyv aláírásait *hamis*nak nyilvánítja.

A vádbeszédben Seckendorf főügyész kijelenti: „A jegyzőkönyvben kinyomozott adatok megegyeztek az egyebütt kinyomozott tényekkel. Csupán az ügyészség semmi módon nem képes a jegyzőkönyv valódiságát bebizonyítani." A könyv valódi, de a valódiság bizonyítékai hiányoznak. Újtestamentum! Seckendorf tovább megy: „A védelem azonban maga is bizonyította, hogy a jegyzőkönyv legalábbis sok igazat tartalmaz, amennyiben az felvilágosítást adott az abban megnevezett Rings tevékenységéről, amelyről eddig senki sem tudott." Ha eddig senki sem tudott Rings tevékenységéről, akkor a jegyzőkönyv nem ad arról felvilágosítást. A Rings tevékenységére vonatkozó tanúvallomások tehát nem igazolhatták a jegyzőkönyv *tartalmát*, a formáját illetően pedig bebizonyították, hogy a „Marx-párt" egyik tagjának aláírása *igazában* hamis, utánzott. Seckendorf szerint tehát bebizonyították, „hogy a jegyzőkönyv legalábbis sok igazat tartalmaz" – tudniillik egy *igazi hamisítást*. Főügyész (Saedt–Seckendorf) és postaigazgatóság Stieberrel közösen feltörték a Kothesnak címzett leve-

let. Ismerték tehát a levél érkezésének időpontját. Tudták tehát, hogy Stieber hamisan esküdött, amikor azt állította, hogy a futár október 17-én, majd később, hogy október 10-én, a levél azonban csak 19-én, majd 12-én érkezett. Cinkosai voltak Stiebernek.

Az október 27-i ülésen Stieber hiába igyekezett önuralmát megőrizni. Mindennap félt, hogy megérkeznek Londonból a terhelő dokumentumok. Stieber rosszul érezte magát, és a benne megtestesült porosz állam is roszszul érezte magát. A közönség előtti felsülés veszedelmes fokot ért el. Goldheim rendőrhadnagyot ennélfogva október 28-án Londonba küldték, hogy a hazát megmentse. Mit csinált Goldheim Londonban? Megkísérelte Greif és Fleury segítségével Hirschet rávenni arra, hogy jöjjön Kölnbe, és *H. Liebknecht* néven esküdjön meg a jegyzőkönyv valódiságára. Szabályszerű állami nyugdíjat ajánlottak fel Hirschnek, de neki éppúgy megvolt a maga rendőrszimata, mint Goldheimnak. Hirsch tudta, hogy ő nem ügyész, még rendőrhadnagy vagy rendőrtanácsos sem, tehát hamis esküre nincs előjoga. Sejtette, hogy el fogják ejteni, mihelyt a dolog balul üt ki. A szarvas [Hirsch] nem akart bak lenni, legkevésbé bűnbak. Kereken elutasította az ajánlatot. Poroszország keresztény-germán kormányáé azonban az a dicsőség, hogy hamis tanút próbált vásárolni egy olyan bűnperben, melyben megvádolt honfiainak fejére ment a játék.

Goldheim tehát dolgavégezetlenül tért vissza Kölnbe.

A november 3-i ülésen, a vádbeszéd befejezése után, mielőtt a védelem megkapta a szót, az utolsó pillanatban Stieber még egyszer közbeugrik. „Ő", esküszik Stieber, „most további kutatásokat végeztetett a jegyzőkönyvet illetően. Goldheim rendőrhadnagyot Kölnből Londonba küldte azzal a megbízással, hogy e kutatásokat elvégezze. Goldheim október 28-án elutazott és november 2-án érkezett vissza. Most itt van Goldheim." Parancsolója intésére Goldheim előzümmög és esküszik: „Londonba megérkezve mindenekelőtt Greif rendőrhadnagyhoz fordult, ez elvezette őt a kensingtoni városnegyedbe Fleury rendőrügynökhöz, vagyis ahhoz az ügynökhöz, aki a könyvet Greifnek adta. Fleury ezt előtte, Goldheim tanú előtt elismerte és azt állította, hogy a könyvet valójában a Marx-párt egyik H. Liebknecht nevezetű tagjától kapta. A nyugtát, melyet H. Liebknecht a könyvért kapott pénzről adott, Fleury kifejezetten elismerte. A tanú magát Liebknechtet Londonban nem tudta kézre keríteni, minthogy az Fleury állítása szerint félt nyilvánosan előlépni. Ő, a tanú, Londonban meggyőződést szerzett arról, hogy a könyv tartalma, néhány tévedést leszámítva, *teljesen valódi*. Neki ezt nevezetesen megbízható ügynökök igazolták, akik Marx ülésein jelen voltak, a könyv azonban nem ere-

deti jegyzőkönyv, hanem csupán *jegyzetfüzet* a Marx-féle üléseken történtekről. A könyv még nem egészen tisztázott keletkezésére csak két magyarázat lehetséges. Vagy az – mint az ügynök szilárdan állítja –, hogy valóban Liebknechttől származik, aki, hogy árulására ne derüljön fény, elkerülte saját kézírásának használatát, vagy az ügynök, Fleury, a könyvhöz szolgáló feljegyzéseket Marx két másik barátjától, Dronke és Imandt nevű menekültektől szerezte, s ezeket a feljegyzéseket, hogy árujának ázsióját minél magasabbra emelje, eredeti jegyzőkönyv formájába öltöztette. Ugyanis Greif rendőrhadnagy útján hivatalos megállapítást nyert, hogy Dronke és Imandt gyakran érintkeztek Fleuryvel... A tanú – Goldheim – állítja, hogy Londonban meggyőződött arról, miszerint minden, ami korábban a Marxnál tartott titkos ülésekről, a London és Köln közötti kapcsolatokról, a titkos levélváltásról stb. elhangzott, teljességgel megfelel az igazságnak. Bizonyítékul arra, hogy a porosz ügynökök Londonban még ma is milyen jól értesültek, Goldheim tanú felhozza, hogy október 27-én egészen titkos ülést tartottak Marxnál, s ezen megtanácskozták azokat a lépéseket, amelyeket a jegyzőkönyv ellen és nevezetesen a londoni párt számára igen kellemetlen Stieber rendőrtanácsos ellen tenni kellene. A vonatkozó határozatokat és dokumentumokat egészen titkos úton elküldték Schneider II. ügyvédnek. A Schneider II.-nek megküldött iratok között van nevezetesen még egy magánlevél, amelyet maga Stieber írt 1848-ban Marxnak Kölnbe, és amelyet Marx nagy titokban tartott, mert ezzel reméli, hogy a tanúként fellépő Stiebert kompromittálja."

Stieber tanú előugrik és kijelenti, hogy annak idején egy alávaló rágalmazás miatt írt Marxnak, perrel fenyegette stb. „Senki Marxon és rajta kívül erről nem tudhat, és ez kétségtelenül a legjobb bizonyítéka a Londonból érkezett közlések helyességének."

Goldheim szerint tehát az eredeti jegyzőkönyv, a hamis részeket leszámítva, *„teljesen valódi"*. Ami őt a valódiságról meggyőzte, az nevezetesen az a körülmény, hogy az eredeti jegyzőkönyv nem eredeti jegyzőkönyv, hanem csak egy *„jegyzetfüzet"*. És Stieber? Stieber nem pottyan le az egekből, hanem inkább egy kő pottyan le a szívéről. Kapuzárás előtt, amikor a vád utolsó szava még alig hangzott el és a védelem első szava még nem hangzott fel, Stieber az eredeti jegyzőkönyvet Goldheimja által még sebtében jegyzetfüzetté változtattatja át. Ha két rendőr egymást kölcsönösen hazugsággal vádolja, nem azt bizonyítja-e ez, hogy mindketten az igazságnak szolgálnak? Stieber Goldheim útján fedezte visszavonulását.

Goldheim esküszik, hogy „Londonba megérkezve mindenekelőtt Greif

rendőrhadnagyhoz fordult, ez elvezette őt a kensingtoni városnegyedbe Fleury rendőrügynökhöz". Ki nem esküdne meg ezután arra, hogy a szegény Goldheim, Greif rendőrhadnaggyal, lerohanta a lábát, amíg az isten háta mögötti Kensington-negyedbe Fleuryhez megérkezett? De Greif rendőrhadnagy Fleury rendőrügynök házában lakik, mégpedig a Fleury-féle ház felső emeletén, úgyhogy valójában nem Greif vezette Goldheimot Fleuryhez, hanem Fleury vezette Goldheimot Greifhez.

„Fleury rendőrügynök a Kensington-negyedben!" Micsoda határozottság! Kételkedhettek-e még a porosz kormány szavahihetőségében, amikor ez a kormány denunciálja a saját rendőrspicliit, nevestül és lakásostul, szőröstül és bőröstül? Ha a jegyzőkönyv hamis, forduljatok csak „Fleury rendőrügynökhöz Kensingtonban". Igenis. Pierre magántitkárhoz, a 13. kerületben. Ha valakit pontosan meg akarnak jelölni, nemcsak a vezetéknevét, hanem a keresztnevét is megnevezik. Nem *Fleury*, hanem *Charles* Fleury. Az egyént azzal a foglalkozással jelölik meg, amelyet nyilvánosan folytat, nem pedig azzal az iparral, amelyet titokban űz. Tehát *Charles Fleury kereskedő*, nem pedig Fleury rendőrügynök. És ha a lakását akarják megadni, nem csupán egy londoni városnegyedet jelölnek meg, amely maga is valóságos város, hanem megjelölik a városnegyedet, az utcát és a házszámot. Tehát nem Fleury rendőrügynök Kensingtonban, hanem *Charles Fleury kereskedő, 17 Victoria Road, Kensington.*

Ámde *„Greif rendőrhadnagy"*, ez legalább egyenes beszéd. Ha azonban Greif rendőrhadnagy Londonban a követséghez kapcsolódik [attachiert] és a hadnagyból attasé lesz, akkor ez olyan kötelék [attachement], melyhez a bíróságoknak semmi közük sincs. A szív szava a sors szava.

Tehát Goldheim rendőrhadnagy állítja, hogy Fleury rendőrügynök állítja, hogy a könyvet olyan embertől kapta, aki valóban állítja, hogy ő **H.** Liebknecht, és aki Fleurynek még nyugtát is állított ki. Goldheim csak nem tudta H. Liebknechtet Londonban „kézre keríteni". Goldheim tehát nyugodtan Kölnben maradhatott volna, mert Stieber rendőrtanácsos állítása nem lesz vaskosabb azáltal, hogy csupán Goldheim rendőrhadnagy állításaként jelenik meg, melyet Greif rendőrhadnagy állít, akinek viszont Fleury rendőrügynök a maga részéről teszi meg azt a szívességet, hogy állításával erősíti az ő állítását.

Goldheim a nem éppen serkentő londoni tapasztalataitól meg nem ingatva, a reá jellemző nagy meggyőződési képességgel, melynek nála az ítélőképességet kell pótolnia, *„teljességgel"* meggyőződött, hogy *„minden"*, amire Stieber a „Marx-párt"-ot, annak kölni kapcsolatait stb. illetően megesküdött, *„mindez teljességgel* megfelel az igazságnak". És most, miután aláren-

delt hivatalnoka, Goldheim, egy testimonium paupertatist* állított ki neki, Stieber rendőrtanácsos még most se lenne fedezve? Egy eredményt elért Stieber a maga esküvési módjával: felborította a porosz hierarchiát. Nem hisztek a rendőrtanácsosnak? Jó. Ő kompromittálta magát. Majd hisztek legalább a rendőrhadnagynak. Nem hisztek a rendőrhadnagynak? Még jobb. Akkor nem marad más hátra, mint legalább hinni a rendőrügynöknek, alias mouchardus vulgaris**. Ilyen eretnek fogalomzavarokat művel az *esküvő Stieber*.

Goldheimnak, miután eddig bizonyítékot szolgáltatott arra, hogy Londonban megállapította a jegyzőkönyv nem-létezését és H. Liebknecht létezéséből csupán azt, hogy Londonban őt nem lehet „kézre keríteni", miután éppen ezáltal meggyőződött arról, hogy Stiebernek a „Marx-párt"-ra vonatkozó „*minden*" tanúvallomása „*teljességgel*" megfelel „*az igazságnak*", e negatív érveken kívül, melyekben Seckendorf szerint ugyan „sok igaz" rejlik, végre mégis elő kell állnia a pozitív érvvel is, hogy ti. „a porosz ügynökök Londonban még ma is milyen jól értesültek". Tanújelként felhozza, hogy október 27-én „egészen titkos ülést tartottak Marxnál". Ezen az egészen titkos ülésen megtanácskozták a jegyzőkönyv és az „igen kellemetlen" Stieber rendőrtanácsos ellen teendő lépéseket. A vonatkozó dekrétumokat és határozatokat „egészen titkos úton elküldték Schneider II. ügyvédnek".

Jóllehet a porosz ügynökök ezeken az üléseken jelen voltak, az út, melyen ezek a levelek utaztak, mégis olyannyira „egészen titkos" maradt számukra, hogy a posta minden erőlködése ellenére sem tudta azokat feltartóztatni. Halljuk csak, hogyan ciripel még a düledező falak között melankolikusan a házitücsök [Heimchen]: „A vonatkozó leveleket és dokumentumokat egészen titkosan [geheim] elküldték Schneider II. ügyvédnek." Egészen titkosan Goldheim titkos ügynökei számára.

A jegyzőkönyvre vonatkozó képzeletbeli határozatokat nem hozhatták október 27-én a Marxnál tartott egészen titkos ülésen, minthogy Marx a jegyzőkönyv hamis voltára vonatkozó főbb közleményeket már október 25-én, bár nem Schneider II.-nek, de v. Hontheim úrnak igenis elküldte.

Hogy egyáltalában küldtek dokumentumokat Kölnbe, azt a rendőrségnek nemcsak a rossz lelkiismerete súgta. Október 29-én Goldheim Londonba érkezett. Október 30-án a „Morning Advertiser", a „Spectator", az „Examiner", a „Leader", a „People's Paper" c. lapokban Goldheim egy

* — szegénységi bizonyítványt — *Szerk.*
** — azaz közönséges spiclinek — *Szerk.*

nyilatkozatot olvashatott, Engels, Freiligrath, Marx és Wolff aláírásával;* ebben alulírottak az angol közönség figyelmét ráirányítják azokra a leleplezésekre, melyeket a védelem a forgery, perjury, falsification of documents** tekintetében, röviden a porosz rendőrségi gyalázatosságok tekintetében fel fog sorakoztatni. A dokumentumok elküldését annyira „egész titokban" tartották, hogy a „Marx-párt" ezt nyilvánosan az angol közönség tudomására hozta, persze csak október 30-án, Goldheim Londonba és a dokumentumok Kölnbe érkezése után.

Ám október 27-én is mentek dokumentumok Kölnbe. Honnan tudta meg ezt a mindentudó porosz rendőrség?

A porosz rendőrség nem működött egészen titkosan, mint a „Marx-párt". Sőt egészen nyilvánosan hetek óta Marx háza elé állította két spiclijét, akik őt du soir jusqu'au matin és du matin jusqu'au soir*** az utcáról figyelték és minden lépését nyomon követték. Marx pedig október 27-én az egészen titkos dokumentumokat, melyek Liebknecht és Rings valódi kézírását és a Crown-kocsma gazdájának az összejöveteli napra vonatkozó nyilatkozatát tartalmazták, ezeket az egészen titkos dokumentumokat a Marlborough Street-i egészen nyilvános rendőrbíróságon az angol napisajtó riportereinek jelenlétében hivatalosan hitelesíttette. A porosz őrangyalok követték lakásától a Marlborough Streetre és a Marlborough Streetről vissza a lakására és a lakásáról megint a postára. Csak akkor tűntek el, amikor Marx egy egészen titkos utat tett a kerületi rendőrbíróhoz, hogy letartóztatási parancsot eszközöljön ki két „követője" ellen.

A porosz kormánynak egyébként még egy másik lehetősége is volt. Marx ugyanis az október 27-én hitelesített és október 27-ről keltezett dokumentumokat postán egyenesen küldte Kölnbe, hogy azoknak *egészen titkos úton* elküldött *másolatát* a porosz sas karmai elől biztonságba helyezze. Tehát a kölni posta is, meg a rendőrség is tudta, hogy Marx elküldött október 27-ről keltezett dokumentumokat, és Goldheimnak nem kellett volna Londonba utaznia, hogy ezt a titkot felfedezze.

Goldheim érzi, hogy végre *„nevezetesen"* meg kell adnia valamit „nevezetesen" abból, amit „az október 27-i egészen titkos ülésen" Schneider II.-nek megküldeni elhatároztak, és *megnevezi* Stiebernek Marxhoz írt levelét. Ezt a levelet azonban Marx sajnos nem október 27-én, hanem 25-én, és nem Schneider II.-nek, hanem v. Hontheim úrnak küldte. De honnan

* – *V. ö. 365–366. old.* – *Szerk.*

** – hamisítás, esküszegés, okmányhamisítás – *Szerk.*

*** – estétől reggelig és reggeltől estig – *Szerk.*

tudta a rendőrség, hogy Marx egyáltalán még birtokában van Stieber levelének és hogy azt el fogja küldeni a védelemnek? Ám hagyjuk megint Stiebert előugrani.

Stieber reméli, hogy Schneider II.-t a számára igen „kellemetlen levél" felolvasásától visszatarthatja, ha elébe vág. Ha Goldheim azt mondja, hogy levelem Schneider II. birtokában van, mégpedig „Marxszal fennálló bűnös kapcsolat" folytán, így latolgatja Stieber, akkor Schneider II. a levelet elhallgatja, mert így akarja majd bizonyítani, hogy Goldheim ügynökei rosszul vannak értesülve és hogy ő maga nem áll bűnös kapcsolatban Marxszal. Stieber tehát előugrik, hamisan mondja el a levél tartalmát és ezzel a bámulatos felkiáltással zárja közlését: „Senki rajta és Marxon kívül erről nem tudhat, és ez kétségtelenül a *legjobb bizonyítéka* a Londonból érkezett közlések *szavahihetőségének*."

Stiebernek sajátos módszere van arra, hogy számára kellemetlen titkokat elrejtsen. Ha ő nem beszél, az egész világnak hallgatnia kell. Ennélfogva rajta és egy bizonyos koros hölgyön kívül „senki sem tudhatja", hogy valaha Weimar mellett mint homme entretenu* élt. De ha Stiebernek megvolt minden oka arra, hogy Marxon kívül senkit, Marxnak viszont minden oka megvolt arra, hogy Stieberen kívül mindenkit tudasson a levélről. Most ismeretes a Londonból érkezett közlések *legjobb bizonyítéka*. Hogyan festhet Stieber legrosszabb bizonyítéka?

Ámde Stieber ismét tudatosan hamis esküt tesz, amikor azt mondja, hogy „senki rajtam és Marxon kívül erről nem tudhat". Ő tudta, hogy nem Marx, hanem a „Neue Rheinische Zeitung"-nak[46] egy másik szerkesztője válaszolt a levelére.[364] Ez mindenesetre valaki „rajta és Marxon kívül" volt. Hogy még többen tudjanak róla, alábbiakban közöljük a levelet:

„A »Neue Rheinische Zeitung« 177. száma Majna-Frankfurt, december 21-ről keltezve egy tudósítást közöl, mely azt az alávaló hazugságot tartalmazza, hogy én mint rendőrkém Frankfurtba mentem, hogy demokratikus érzület látszatával kiderítsem Lichnowski herceg és Auerswald tábornok gyilkosait. 21-én valóban Frankfurtban voltam, csak egy napig tartózkodtam ott és, mint a mellékelt igazolásból látni fogja, csak a helybeli v. Schwezlernének egy magánügyét kellett ott rendeznem; már régóta visszatértem Berlinbe, ahol ügyvédi tevékenységemet régóta megint elkezdtem. Egyébként felhívom figyelmét a »Frankfurter Oberpostamtszeitung«[365] december 21-i 338. számában és a helybeli »National-

* – kitartott férfi; strici – *Szerk.*

zeitung«[366] 248. számában ez ügyben már megjelent hivatalos helyesbítésre. Azt hiszem, elvárhatom igazságszeretetétől, hogy a mellékelt helyesbítést azonnal közölje lapjában és a hazug hír beküldőjét az Önre törvényesen háruló kötelezettségnek megfelelően nekem megnevezze, minthogy ilyen rágalmat nem hagyhatok szó nélkül, és különben sajnálatomra kénytelen leszek a tiszteletreméltó szerkesztőség ellen magam lépéseket tenni.

Azt hiszem, hogy a demokrácia az utóbbi időkben senkinek sem köszönhet többet, mint éppen *nekem*. Én voltam az, aki a megvádolt demokraták százait szabadítottam ki a büntető igazságszolgáltatás hálóiból. Én voltam az, aki még az itteni ostromállapot idején is, amikor a gyáva, nyomorult fickók (úgynevezett demokraták) a csatateret már rég otthagyták, bátran és szorgosan szembeszálltam a hatóságokkal és ezt máig is teszem. Ha demokrata lapok ilyen módon bánnak velem, ez kevéssé serkent további törekvésekre.

De a dolognak a teteje a szóbanforgó esetben a demokrata lapok otrombasága. Azt a híresztelést, hogy mint rendőrügynök megyek Frankfurtba, először a »Neue Preussische Zeitung«, a reakciónak ez a hírhedt szócsöve terjesztette el, hogy a reakciót zavaró ügyvédi tevékenységemet aláássa. A többi berlini lap ezt régóta helyesbítette. A demokrata lapok azonban oly ügyetlenek, hogy ezt az ostoba hazugságot megismétlik. Ha mint kém akarnék Frankfurtba menni, az bizonyára nem szerepelne előre az összes lapokban. Minek is küldene Poroszország egy rendőrtisztviselőt Frankfurtba, ahol épp elég hozzáértő tisztviselő van? Az ostobaság mindig jellemző hibája volt a demokráciának, s ellenfelei ravaszsággal győztek.

Ugyanígy alávaló hazugság, hogy évekkel ezelőtt mint rendőrkém voltam Sziléziában. Akkor hivatalosan alkalmazott rendőrtisztviselő voltam, és ebben a minőségben teljesítettem a kötelességemet. Alávaló hazugságokat terjesztettek rólam. Jelentkezzék csak egy ember is és bizonyítsa be, hogy csalárd módon férkőztem a bizalmába. Elvárom tehát Öntől, akit becsületes, tisztességes férfinak tartok, hogy azonnal kielégítő választ adjon. A demokrata újságok számos hazugságuk miatt rossz hírbe keveredtek nálunk, ne kövessen Ön is ilyen célt.

Berlin, 1848 december 26.

Teljes tisztelettel
Stieber, a jogtudományok doktora stb.,
Berlin, Ritterstrasse 65"

Honnan tudta hát Stieber, hogy Marx október 27-én az ő levelét elküldte Schneider II.-nek? De hiszen nem október 27-én, hanem 25-én küldte, és nem Schneider II.-nek, hanem v. Hontheimnak. Stieber tehát csak annyit tudott, hogy a levél még megvan, és sejtette, hogy Marx valamelyik védőnek továbbítani fogja. Honnan eredt ez a sejtése? Amikor a „Kölnische Zeitung" Stiebernek Chervalra stb. vonatkozó október 18-i tanúvallomását Londonba hozta, Marx október 21-i kelettel egy nyilatkozatot küldött a „Kölnische Zeitung", a „Berliner Nationalzeitung" és a „Frankfurter Journal"[367] címére. E nyilatkozat végén megfenyegeti Stiebert a még meglevő levelével. Marx, hogy a levelet „egészen titokban" tartsa, maga teszi közhírré az újságokban. Szándéka meghiúsult a német napisajtó gyávasága miatt, de a porosz posta értesült róla, és a porosz postával együtt kopója – [Stieberje] is.

Mit ciripelt tehát haza [heim] Goldheim Londonból?

Hogy Hirsch nem hajlandó hamisan esküdni, hogy **H.** Liebknechtnek nincs „megfogható" létezése és az eredeti jegyzőkönyv nem eredeti jegyzőkönyv, hogy a mindentudó londoni ügynökök mindent tudnak, amit a „Marx-párt" a londoni sajtóban közzétett. Goldheim, hogy a porosz ügynökök becsületét megmentse, szájukba adja a levélfelnyitás és levélsikkasztás útján kiszaglászott [aufgestiebert] gyér értesüléseket.

A november 4-i ülésen, miután Schneider II. Stiebert és jegyzőkönyvét megsemmisítette, és miután rábizonyította Stieberre a hamisítást és hamis esküt, Stieber még egyszer utoljára előugrik, és erkölcsi felháborodásának kifejezésével könnyít szívén. Még Wermuth urat is, kiáltja méltatlankodó lélekkel, még Wermuth rendőrfőnököt is merészelik hamis esküvel vádolni. Stieber tehát megint visszatért az ortodox ranglétrához, a felmenő vonalhoz. Azelőtt heterodox, lefelé menő vonalban mozgott. Ha nem akarnak hinni neki, a rendőrtanácsosnak, higgyenek legalább a rendőrhadnagyának, ha nem hisznek a rendőrhadnagynak, higgyenek legalább a rendőrhadnagy rendőrügynökének, ha nem hisznek Fleury ügynöknek, higgyenek legalább Hirsch alügynöknek. Most fordítva. Ő, a *rendőrtanácsos*, talán esküdhet hamisan, de Wermuth, egy *rendőrfőnök*? Hihetetlen! Bosszúságában [Unmut] fokozódó keserűséggel dicséri Wermuthot, a közönségnek tiszta Wermuthot önt a poharába, Wermuthot mint embert, Wermuthot mint ügyvédet, Wermuthot mint családatyát, Wermuthot mint rendőrfőnököt, Wermuthot for ever*.

Stieber most a nyilvános tárgyaláson is igyekszik a vádlottakat még

* – mindörökké – *Szerk.*

mindig au secret* tartani és sorompót emelni a védelem és a védelmi anyag közé. Schneider II.-t Marxszal fenntartott „bűnös kapcsolattal" vádolja. Ezzel Schneider merényletet követ el a legfelsőbb porosz hatóságok ellen. Még Göbel esküdtszéki elnök, maga Göbel is érzi Stieber nyomasztó súlyát. Nem mulaszthatja el, hogy – bár félénk szolgai módon – néhány vesszőcsapást ne hullajtson Stieber nyakára. De Stiebernek a maga részéről igaza van. Nem az ő egyénisége, hanem az ügyészség, a bíróság, a posta, a kormány, a berlini rendőrfőkapitányság, a minisztériumok, a londoni porosz követség, röviden, a porosz állam áll vele együtt pellengéren, kezében az eredeti jegyzőkönyvvel.

Stiebernek most már szabad kinyomatnia a „Neue Rheinische Zeitung"-nak az ő levelére adott válaszát.

Térjünk vissza még egyszer Goldheimmal Londonba.

Amint Stieber még mindig nem tudja, hol tartózkodik Cherval és kicsoda tulajdonképpen, úgy Goldheim tanúvallomása szerint (november 3-i tárgyalás) a jegyzőkönyv *keletkezése* még mindig nincs egészen tisztázva. Tisztázására Goldheim két hipotézist állít fel.

„A könyv még nem egészen tisztázott keletkezésére", mondja Goldheim, „csak két magyarázat lehetséges. Vagy az – mint az ügynök szilárdan állítja –, hogy valóban Liebknechttől származik, aki, hogy árulására ne derüljön fény, elkerülte saját kézírásának használatát."

W. Liebknecht közismerten a „Marx-párt"-hoz tartozik. De Liebknechtnek a jegyzőkönyvben található aláírása nem tartozik ily közismerten **W.** Liebknechthez. Stieber ezért az október 27-i tárgyaláson megesküszik arra, hogy ennek az aláírásnak a tulajdonosa nem is ama **W.** Liebknecht, hanem egy másik Liebknecht, egy **H.** Liebknecht. Megtudta ennek a hasonmásnak a létezését, anélkül, hogy értesülésének forrását megadhatná. Goldheim esküszik: „Fleury azt állította, hogy a könyvet valójában a »Marx-párt« egyik **H.** Liebknecht nevezetű tagjától kapta." Goldheim továbbá esküszik: „Ezt a **H.** Liebknechtet nem tudta Londonban kézre keríteni." *Létezésének* minő *jelét* adta tehát eddig a Stieber által felfedezett **H.** Liebknecht a világnak általában és Goldheim rendőrügynöknek különösen? Létezésének semmilyen jelét, az eredeti jegyzőkönyvben szereplő *aláírásán* kívül; ámde most Goldheim kijelenti: „Liebknecht elkerülte saját kézírásának használatát."

H. Liebknecht eddig csupán mint kézírás létezett. Most tehát már semmi sem marad meg **H.** Liebknechtből, még egy kézírás sem, még a

* – magánzárkában; elszigetelten – *Szerk.*

pont sem az i-n. De hogy Goldheim honnan tudja, hogy **H.** Liebknecht, akinek létezését a jegyzőkönyv kézírásából tudja, a jegyzőkönyvtől eltérő kézírással ír, ez Goldheim titka marad. Ha Stiebernek megvannak a maga csodái, miért ne lennének csodái Goldheimnak is?

Goldheim elfelejti, hogy följebbvalója, Stieber, előre megesküdött **H.** Liebknecht létezésére, hogy ő maga is épp az imént megesküdött rá. Ugyanazon lélegzetvétellel, amelyben **H.** Liebknechtre megesküszik, eszébe jut, hogy **H.** Liebknecht csupán Stieber által koholt szükségmegoldás, szükséghazugság volt, és a szükség törvényt bont. Eszébe jut, hogy csak egy valódi Liebknecht van, a **W.** Liebknecht, hogy azonban, ha **W.** Liebknecht valódi, akkor a jegyzőkönyv aláírása hamis. Nem vallhatja be, hogy Fleury alügynöke, Hirsch, a hamis jegyzőkönyvvel együtt a hamis aláírást is gyártotta. Felállítja tehát ezt a hipotézist: „Liebknecht elkerülte saját kézírásának használatát." Állítsunk fel egyszer mi is egy hipotézist. Tegyük fel, hogy Goldheim valamikor bankjegyeket hamisított. Bíróság elé állítják, bebizonyosodik, hogy a bankjegyen szereplő aláírás nem a bankigazgatóé. Ne vegyék tőlem rossz néven uraim, mondaná Goldheim, ne vegyék tőlem rossz néven. A bankjegy valódi. Magától a bankigazgatótól ered. Ha a neve nem a saját, hanem hamis aláírással van kiállítva, mit változtat az a dolgon? „Nyilván elkerülte saját kézírásának használatát."

Vagy, folytatja Goldheim, ha a Liebknecht-féle hipotézis hibás:

„Vagy az ügynök, Fleury, a könyvhöz szolgáló feljegyzéseket Marx két másik barátjától, Dronke és Imandt nevű menekültektől szerezte, s ezeket a feljegyzéseket, hogy árujának ázsióját minél magasabbra emelje, eredeti jegyzőkönyv formájába öltöztette. Ugyanis Greif rendőrhadnagy útján hivatalos megállapítást nyert, hogy Dronke és Imandt gyakran érintkeztek Fleuryvel."

Vagy? Hogyhogy vagy? Ha egy könyvet, mint az eredeti jegyzőkönyv esetében, hárman írtak alá, Liebknecht, Rings és Ulmer, akkor senki sem fog így következtetni: „Liebknechttől származik" – vagy Dronkétól és Imandttól, hanem: Liebknechttől származik vagy Ringstől és Ulmertől. A szerencsétlen Goldheim, ha már diszjunktív ítéletre vetemedett – vagy, vagy –, mondja most újólag azt, hogy „Rings és Ulmer elkerülték saját kézírásuk használatát"? Még Goldheim is elkerülhetetlennek tart egy újabb fordulatot.

Ha az eredeti jegyzőkönyv nem Liebknechttől származik, mint Fleury ügynök állítja, akkor Fleury maga készítette, de az ahhoz szolgáló feljegyzéseket Dronkétól és Imandttól szerezte, akikről Greif rendőrhadnagy hivatalosan megállapította, hogy gyakran érintkeztek Fleuryvel.

„Hogy árujának ázsióját minél magasabbra emelje", mondja Goldheim, Fleury a feljegyzéseket eredeti jegyzőkönyv formájába öltözteti. Nemcsak csalást követ el, hamis aláírásokat is gyárt, s mindezt, „hogy árujának ázsióját magasabbra emelje". Az ilyen lelkiismeretes férfiú, mint ez a porosz ügynök, aki nyereségvágyból hamis jegyzőkönyvet, hamis aláírásokat gyárt, mindenesetre képtelen arra, hogy *hamis feljegyzéseket* gyártson. Így következtet Goldheim.

Dronke és Imandt csak 1852 áprilisában, miután a svájci hatóságok kiutasították őket, érkeztek Londonba. Az eredeti jegyzőkönyv egyharmada azonban 1852 januári, februári és márciusi jegyzőkönyvekből áll. Az eredeti jegyzőkönyv egyharmadát tehát Fleury mindenesetre Dronke és Imandt *nélkül* készítette, jóllehet Goldheim megesküszik: vagy Liebknecht készítette a jegyzőkönyvet – vagy Fleury csinálta Dronke és Imandt feljegyzései alapján. Goldheim esküszik rá, és Goldheim ugyan nem Brutus, de mégis Goldheim.[368]

De így megmarad a lehetősége annak, hogy április óta Dronke és Imandt szállították a feljegyzéseket Fleurynek, mert Goldheim esküszik: „Greif rendőrhadnagy útján hivatalos megállapítást nyert, hogy Dronke és Imandt gyakran érintkeztek Fleuryvel."

Térjünk rá erre az érintkezésre.

Fleuryt, mint már föntebb megjegyeztük, Londonban nem mint porosz rendőrügynököt ismerték, hanem mint City-kereskedőt, mégpedig mint demokrata kereskedőt. Altenburgban született, mint politikai menekült érkezett Londonba, később feleségül vett egy tekintélyes és jómódú családból való angol nőt, és látszólag visszavonultan élt a feleségével és apósával, egy öreg *kvéker*[242] gyárossal. Október 8-án vagy 9-én Imandt „gyakori érintkezésbe" lépett Fleuryvel, tudniillik leckeadó érintkezésbe. Stieber helyesbített tanúvallomása szerint azonban az eredeti jegyzőkönyv október 10-én, Goldheim záróvallomása szerint pedig október 11-én érkezett meg Kölnbe. Fleury tehát, amikor az addig számára teljesen ismeretlen Imandt az első francia leckét adta nála, az eredeti jegyzőkönyvet már nemcsak hogy beköttette vörös szattyánba, hanem már át is adta a rendkívüli futárnak, aki azt Kölnbe vitte. Ilyennyire szerkesztette Fleury a jegyzőkönyvét Imandt feljegyzései alapján. Dronkét viszont Fleury csak *egyszer*, véletlenül látta Imandtnál, mégpedig csak október 30-án, miután az eredeti jegyzőkönyv már régóta megint visszahullott eredeti semmiségébe.

Ilymódon a keresztény-germán kormány nem elégszik meg azzal, hogy íróasztalokat törjön fel, idegen iratokat lopjon el, hamis tanúvallo-

másokat csaljon ki, hamis összeesküvéseket szőjön, hamis dokumentumokat kovácsoljon, hamisan esküdjék, hamis tanúzásra való megvesztegetést kíséreljen meg – mindezt, hogy a kölni vádlottak elítélését kieszközölje. Igyekszik a vádlottak londoni barátait meggyalázó gyanúba keverni, hogy elbújtassa a maga Hirschét, akiről Stieber esküvel állítja, hogy nem ismeri, Goldheim pedig, hogy nem kém.

Pénteken, november 5-én, a „Kölnische Zeitung" elhozta Londonba a november 3-i esküdtszéki tárgyalásról szóló beszámolót, Goldheim tanúvallomásával együtt. Azonnal tudakozódni kellett Greif után, és még aznap sikerült megtudni, hogy Fleurynél lakik. Egyidejűleg Dronke és Imandt a „Kölnische Zeitung"-gal elvonultak Fleuryhez. Elolvastatják vele Goldheim tanúvallomását. Fleury elsápad, igyekszik összeszedni magát, a meglepettet játssza és teljesen késznek mutatkozik arra, hogy egy angol rendőrbíróságon tanúságot tegyen Goldheim ellen. Előzőleg azonban beszélnie kell az ügyvédjével. Megállapodnak egy találkozóban a következő nap, szombat, november 6. délutánjára. Fleury megígéri, hogy hivatalosan hitelesített tanúvallomását készen hozza magával erre a találkozóra. Természetesen nem jelent meg. Imandt és Dronke ennélfogva szombat este elmentek a lakására és itt a következő, Imandtnak szóló cédulát találták:

„Az ügyvéd segítségével minden el van intézve, a továbbit majd akkor, mihelyt a személyt sikerül kideríteni. Az ügyvéd a dolgot még ma elküldette. Üzleti okokból a Cityben kellett lennem. Látogasson meg holnap, 5 óráig egész délután otthon vagyok. Fl."

A cédula másik oldalán ez az utóirat áll: „Épp most jöttem haza, Werner úrral és a feleségemmel el kellett mennem, amiről holnap *meggyőződhet*. Írja meg nekem, mikor akar jönni."

Imandt a következő választ hagyta hátra: „Rendkívül meg vagyok lepve, hogy most nem találom otthon, miután ma délután sem jött el a megbeszélt találkozóra. Be kell vallanom, hogy a körülmények folytán ítéletem Önről már kialakult. Ha érdekében áll, hogy más belátásra bírjon, el fog hozzám jönni, és már holnap reggel, mert nem állhatok jót Önnek arról, hogy porosz rendőrkém mivoltát az angol lapok nem fogják tárgyalni. Imandt."

Fleury vasárnap reggel sem jelent meg. Dronke és Imandt tehát este megint elmentek hozzá, hogy azzal a látszattal, mintha bizalmuk csak az első pillanatban rendült volna meg, a nyilatkozatát megkapják. Mindenféle vonakodás és határozatlanság közepette a nyilatkozat létrejött. Főleg akkor ingadozott Fleury, amikor arra figyelmeztették, hogy nemcsak a vezetéknevét, hanem a keresztnevét is alá kell írnia. A nyilatkozat szó szerint a következőképp hangzik:

„A »Kölnische Zeitung« szerkesztőségének.

Alulírott kijelenti, hogy Imandt urat körülbelül egy hónapja ismeri, amióta nevezett neki francia nyelvleckéket ad, és hogy Dronke urat első ízben szombaton, október 30-án látta.

Egyikük sem közölt vele semmit, ami a kölni perben szereplő jegyzőkönyvre vonatkoznék.

Nem ismer olyan személyt, aki a Liebknecht nevet viseli, sem pedig nem állt ilyen nevű személlyel semmiféle kapcsolatban.

London, 1852 november 8. Kensington

Charles Fleury"

Dronke és Imandt természetesen meg voltak győződve arról, hogy Fleury rendelkezést fog küldeni a „Kölnische Zeitung"-nak, ne közöljenek nyilatkozatot az ő névaláírásával. Ezért Fleury nyilatkozatát nem a „Kölnische Zeitung"-nak, hanem Schneider II. ügyvédnek küldik el, aki azonban a pernek olyan előrehaladott stádiumában kapta ezt meg, hogy már nem tudta felhasználni.

Fleury ugyan nem a rendőrség prostituáltjainak Fleur de Marie-ja[369], de virág és terem majd virágja, habár csupán Fleurs-de-lys*.

A jegyzőkönyv története ezzel még nem ért véget.

Szombaton, november 6-án, W. Hirsch, Hamburgból, eskü érvényével bíró vallomást tett a londoni Bow Street-i rendőrbíróságnál: elismerte, hogy a kölni kommunista perben szereplő eredeti jegyzőkönyvet Greif és Fleury irányításával ő maga gyártotta.

Tehát előbb a „Marx-párt" eredeti jegyzőkönyve – majd Fleury rendőrkém jegyzetfüzete – végül a porosz rendőrség gyártmánya, egyszerű rendőrségi gyártmány, rendőrségi gyártmány sans phrase**.

Ugyanazon a napon, amikor Hirsch az eredeti jegyzőkönyv titkát a Bow Street-i angol rendőrbíróságon elárulta, a porosz állam egy másik képviselője Kensingtonban, Fleury házában, azzal foglalatoskodott, hogy erős viaszosvászonba csomagolja ezúttal ugyan nem a lopott, sem a gyártott okmányokat, sem egyáltalában okmányokat, hanem saját cókmókját. Nem más ez, mint párizsi ismerősünk, Greif-madár, a Kölnbe küldött rendkívüli futár, a londoni porosz rendőrügynökök főnöke, a csalás hivatalos

* Fleurs-de-lys [liliomok] névvel illeti a francia népnyelv a megbélyegzett bűnözők bőrébe égetett T. F. (travaux forcés, kényszermunka) betűket. Hogy Marx milyen helyesen ítélte meg emberét, az kiviláglik a Függelékből (alább, VIII., 1. [*v. ö. 551–558. old.*]). – *Engels jegyzete az 1885-ös kiadáshoz.*

** – frázis nélkül; köntörfalazás nélkül – *Szerk.*

karmestere, a porosz követség attasé-rendőrhadnagya. Greif a porosz kormánytól parancsot kapott, hogy azonnal hagyja el Londont. Nem volt veszteni való idő.

Mint ahogyan látványos operák végén a háttérben elhelyezett, addig a színfalak mögé rejtett, amfiteátrálisan emelkedő díszlet hirtelen bengáli tűzben ragyog és vakító körvonalaival mindenkinek a szemébe szökik, úgy jelenik meg e porosz rendőrségi tragikomédia végén a rejtett amfiteátrális műhely, ahol az eredeti jegyzőkönyvet kovácsolták. A legalsó lépcsőfokon látjuk Hirschet, a darabbérben dolgozó szerencsétlen rendőrspiclit; a második lépcsőfokon Fleury City-kereskedőt, a polgári keretek közt elhelyezett kémet és agent provocateurt; a harmadik lépcsőfokon Greif diplomáciai rendőrhadnagyot és a legfelső lépcsőfokon magát a porosz követséget, amelyhez Greif attaséként van kirendelve. Hat-nyolc hónapon át gyártotta Hirsch rendszeresen, hétről hétre az ő eredeti jegyzőkönyvét Fleury dolgozószobájában és felügyelete alatt. De egy emelettel Fleury *fölött* lakozott Greif porosz rendőrhadnagy, aki őt ellenőrizte és inspirálta. Maga Greif azonban a nap egy részét rendszeresen a porosz követség palotájában töltötte, ahol viszont őt ellenőrizték és inspirálták. A porosz követségi palota volt tehát a tulajdonképpeni melegház, ahol az eredeti jegyzőkönyv nagyra nőtt.* Greifnek tehát el kellett tűnnie. 1852 november 6-án eltűnt.

Az eredeti jegyzőkönyvet nem lehetett tovább tartani, még jegyzetfüzetként sem. Saedt ügyész eltemette az ügyvédek védőbeszédeire adott válaszában.

Tehát megint oda értek vissza, ahonnan a fellebbviteli bíróság vádtanácsa kiindult, amikor újabb vizsgálatot rendelt el, mert *„objektív tényálladék nem forog fenn"*.

* *Az 1853-as bázeli kiadásban itt még a következő mondat szerepel*: A felsülés, mely reá Londonban várt, a porosz követségre hullott vissza. – *Szerk.*

V

A „Vörös Katekizmus"[370] kísérőlevele

Az október 27-i tárgyaláson *Junkermann* rendőrfelügyelő Krefeldből tanúsítja, hogy „lefoglalt egy csomagot, mely a »Vörös Katekizmus« példányait tartalmazta, és düsseldorfi postabélyegzővel ellátva egy krefeldi vendégfogadó pincéréhez volt címezve. A csomaghoz mellékelt kísérőlevélen aláírás nem szerepelt. A feladót nem sikerült kideríteni." „A kísérőlevél, mint az ügyészség megjegyzi, úgy látszik, *Marx kézírásával íródott.*"

Az október 28-i tárgyaláson Renard szakértő (???) a kísérőlevélen Marx kézírását fedezi fel. Ez a kísérőlevél így hangzik:

„Polgártárs! Minthogy teljes bizalommal viseltetünk Ön iránt, ezennel átnyújtjuk a »Vörös« 50 példányát, amelyeket szombaton, június 5-én, este 11 órakor, elismerten forradalmár polgároknak, leginkább munkásoknak az ajtaján kell becsúsztatnia. Bizton számítunk az Ön polgárerényére és várjuk ennélfogva ennek az előírásnak a teljesítését. A forradalom közelebb van, mint némelyek hinnék. Éljen a forradalom!

Berlin, 1852 május

Üdvözlet és testvériség!
A forradalmi bizottság"

Junkermann tanú még azt is kijelenti, „hogy a kérdéses csomagokat *Chianella* tanúnak küldték".

Hinckeldey berlini rendőrfőkapitány irányítja főparancsnokként a hadműveleteket a kölni vádlottak vizsgálati fogsága alatt. Maupas babérjai nem hagyják nyugodni.

A tárgyalások folyamán szerepel két rendőrfőnök, egy élő és egy halott, egy rendőrtanácsos – de ez egy Stieber volt –, két rendőrhadnagy, akik közül az egyik folyvást Londonból Kölnbe, a másik folyvást Kölnből Londonba utazik, a rendőrügynökök és alügynökök miriádjai, névvel, névtelenül, különböző névvel, álnévvel, uszállyal és uszálytalanul. Végül még egy rendőrfelügyelő.

Mihelyt a „Kölnische Zeitung" az október 27-i és 28-i tanúkihallgatásokkal Londonban befutott, Marx elment a Marlborough Street-i rendőrbíróságra, lemásolta a kísérőlevélnek a „Kölnische Zeitung"-ban közölt szövegét, ezt a másolatot hitelesíttette és egyúttal az alábbi, eskü érvényével bíró nyilatkozatot tette:

1. Hogy a kérdéses kísérőlevelet nem ő írta;
2. hogy annak létezéséről csak a „Kölnische Zeitung"-ból értesült;
3. hogy az úgynevezett „Vörös Katekizmus"-t *sohasem látta*;
4. hogy annak terjesztéséhez soha semmilyen módon sem járult hozzá.

Mellékesen megjegyezzük, hogy a rendőrbíróság előtt tett ilyen nyilatkozat (declaration), ha hamis, Angliában a hamis eskü minden következményével jár.

A fenti okmányt elküldték Schneider II.-nek, de egyúttal megjelent nyomtatásban a londoni „Morning Advertiser"-ben,* minthogy a per folyamán meggyőződtek arról, hogy a porosz posta a postatitok betartásával azt a különös képzetet társítja, miszerint köteles a reá bízott leveleket a címzett elől eltitkolni. A főügyészség ellenezte, hogy az okmányt akár csak *összehasonlítás* végett is bemutassák. A főügyészség tudta, hogy az eredeti kísérőlevélről Marx hivatalosan hitelesített másolatára vetett egyetlen pillantás szükségképpen felfedné a csalást, Marx írásának szándékos utánzását, még ezeknek az esküdteknek az éleslátása számára is. A porosz állam erkölcsössége érdekében tehát tiltakozott mindennemű összehasonlítás ellen.

Schneider II. megjegyezte, „hogy a címzett Chianella, aki a rendőrségnek készséges felvilágosítást adott a gyanítható feladókról és *egyenesen ajánlkozott spiclinek*, a legtávolabbról sem gondolt Marxra".

Aki valaha is olvasta Marxnak csak egy sorát, az semmiképpen nem varrhatta a nyakába a melodrámai kísérőlevél szerzőségét. A június 5-i szentiványéjféli álomóra, a „Vörös"-nek tolakodóan szemléletes becsempészési művelete a forradalmár filiszterek ajtaján – ez esetleg Kinkel érzületére vallhat, aminthogy az a „polgárerény" és az a „biztonság", mellyel az adott „előírás" katonai „teljesítésére számítanak", Willich képzelőerejére utal. De hogyan jönnének Kinkel–Willich ahhoz, hogy forradalmi receptjeiket Marx kézírásába tegyék át?

Ha szabad egy hipotézist felállítani ennek az utánzott kézírásban található kísérőlevélnek „még nem egészen tisztázott keletkezéséről": A rendőr-

* *V. ö. 367–368. old. – Szerk.*

ség megtalálta Krefeldben az 50 „Vörös"-et a nagyhangú, kellemes kísérőlevéllel. A szöveget — Kölnben vagy Berlinben, qu'importe*? — áttétette Marx-kottákba. Mivégből? „Hogy árujának ázsióját minél magasabbra emelje."

Még a főügyészség sem mert azonban catilinai beszédében erre a kísérőlevélre hivatkozni. Elejtette. Az tehát nem járult hozzá a hiányzó *„objektív tényálladék"* megállapításához.

* — nem fontos; egyre megy — *Szerk.*

VI

A Willich–Schapper-frakció

Az 1848–49-es forradalom veresége óta a proletár párt a kontinensen elvesztette mindazt, aminek e rövid időszak folyamán kivételképpen birtokában volt: sajtót, szólásszabadságot és egyesülési jogot, vagyis a pártszervezés törvényes eszközeit. A polgári-liberális, valamint a kispolgári-demokrata párt az általuk képviselt osztályok társadalmi helyzetében a reakció ellenére megtalálták a feltételeket, hogy ilyen vagy amolyan formában összetartsanak és közös érdekeiket többé-kevésbé érvényesítsék. A proletár párt számára 1849 után, akárcsak 1848 előtt, csupán *egy út* állt nyitva – a *titkos kapcsolat* útja. Ezért a kontinensen 1849 óta egész sor titkos proletárkapcsolat keletkezett, amelyeket a rendőrség felfedett, a bíróságok elítéltek, a fogházak megszakítottak, de amelyek a viszonyok folytán mindig újból helyreálltak.

E titkos társaságoknak egy része egyenesen a fennálló államhatalom megdöntését tűzte ki célul. Ez jogosult volt Franciaországban, ahol a proletariátust a burzsoázia legyőzte és a fennálló kormány elleni támadás közvetlenül egybeesett a burzsoázia elleni támadással. A titkos társaságoknak egy másik része a proletariátus pártalakítását tűzte ki célul, anélkül hogy a fennálló kormányokkal törődött volna. Ez szükséges volt olyan országokban, mint Németország, ahol a burzsoázia és a proletariátus együttesen félfeudális kormányai elnyomása alá került, ahol tehát a fennálló kormányok elleni győzelmes támadásnak a burzsoáziát, illetve legalább az úgynevezett középosztályokat hatalmuk megtörése helyett előbb uralomra kellett segítenie. Nem kétséges, hogy a proletár párt tagjai itt is újból részt vennének egy status quo elleni forradalomban, de nem az ő feladatuk volt, hogy ezt a forradalmat előkészítsék, érte agitáljanak, konspiráljanak, összeesküdjenek. Ezt az előkészítést ráhagyhatták az általános viszonyokra és a közvetlenül érdekelt osztályokra. Rájuk kellett hagyni, ha nem akartak saját pártálláspontjukról és azokról a történelmi feladatokról lemondani, amelyek a proletariátus általános létfeltételeiből önként fakadnak. A prole-

tár párt számára a mostani kormányok csak múló jelenségek voltak, és a status quo csak egy rövid megállóhely, az ezen való felőrlődést tehát ráhagyták a kicsinyes és szűkkeblű demokráciára.

A „*Kommunisták Szövetsége*" ennélfogva nem volt konspirációs társaság, hanem olyan társaság, mely a proletár párt szervezését titokban végezte, mert a német proletariátus igni et aqua[371], nyilvános írásból, szóból és egyesülésből ki van tiltva. Ha ilyen társaság konspirál, ez csak abban az értelemben történik, ahogyan a gőz és az elektromosság konspirál a status quo ellen.

Magától értetődik, hogy az ilyen titkos társaság, melynek az a célja, hogy a *jövőnek* nem a *kormány-*, hanem az *ellenzéki pártját* alakítsa meg, kevés csábítást nyújthatott olyan egyének számára, akik egyrészt személyi jelentéktelenségüket akarták konspirációk színházi leple alatt felpuffasztani, másrészt bornírt becsvágyukat a legközelebbi forradalom napján kielégíteni, mindenekelőtt azonban pillanatnyilag fontosnak akartak látszani, a demagógia zsákmányában és a demokrata vásári kikiáltók helyeslésében akartak részesülni.

Ezért a Kommunisták Szövetségétől elkülönült egy frakció, illetve ha úgy tetszik, elkülönítettek egy frakciót, amely ha nem is valóságos konspirációkat, de a konspiráció *látszatát* és ennélfogva a demokrata napi hősökkel való egyenes szövetséget kívánta – ez a Willich–Schapper-frakció. Jellemző rá, hogy Willich *Kinkel* mellett és vele együtt a német–amerikai forradalmi kölcsönüzlet* entrepreneurjeként** szerepel.

Ennek a pártnak a viszonyát a Kommunisták Szövetségének többségéhez, amelyhez a kölniek tartoztak, az imént vázoltuk. Bürgers és Röser tömören és kimerítően kifejtették a kölni esküdtszéki tárgyalásokon.

Leírásunk befejezése előtt megállunk, hogy visszapillantsunk a Willich–Schapper-frakciónak a kölni per folyamán tanúsított magatartására.

Mint már föntebb megjegyeztük, a frakciótól Stieber által elorzott dokumentumok adatai bizonyítják, hogy e frakció dokumentumai a Reuter-féle lopás *után* még mindig meg tudták találni az utat a rendőrséghez. E tünemény magyarázatával a frakció mindmáig adós.

Cherval múltját Schapper ismerte a legjobban. Tudta, hogy Chervalt ő vette fel a Szövetségbe 1846-ban, nem pedig Marx 1848-ban stb. Hallgatásával igazolja Stieber hazugságait.

A frakció tudta, hogy a kötelékébe tartozó Hake írta a fenyegető levelet Haupt tanúnak, mégis hagyja a gyanút a vádlottak pártján száradni.

---

* *V. ö. 320. old. – Szerk.*

** – vállalkozójaként – *Szerk.*

Enthüllungen

über den

Kommuniſten-Prozeß

zu

Köln.

1853.

A „Leleplezések a kölni kommunista perről" bostoni kiadásának címlapja

A frakcióhoz tartozó *Moses Hess*, a *„Vörös Katekizmus"-nak*, a „Kommunista Párt kiáltványa" e szerencsétlen paródiájának szerzője, Moses Hess, aki írásait nemcsak maga írja, hanem maga terjeszti is, pontosan tudta, kinek adott át füzeteket a „Vörös"-éből. Tudta, hogy Marx az ő „Vörös"-vagyonkészletét még csak egyetlen példány erejéig sem csorbította. Moses nyugodtan hagyja a vádlottakon száradni a gyanút, mintha az ő pártjuk házalt volna a „Vörös"-sel és a melodrámai kísérőlevéllel a Rajna-tartományban.

Ahogy hallgatásával, úgy beszéde révén is közösséget vállal a frakció a porosz rendőrséggel. Ahol csak a tárgyalásokon fellép, nem a vádlottak padján jelenik meg, hanem mint *„koronatanú"*.

Hentze, Willich barátja és jótevője, aki beismerte, hogy a Szövetségben részt vett, néhány hetet Londonban tölt Willichnél és azután Kölnbe utazik, hogy Becker ellen, aki ellen sokkal kevesebb gyanújel forog fenn, mint őellene, azt a hamis tanúvallomást tegye, hogy Becker 1848-ban szövetségi tag volt.

Hätzel, aki, mint a Dietz-levéltár kimutatja, a frakcióhoz tartozik, attól pénzbeli támogatást kap, s akit a Szövetségben való részvételéért már egyszer Berlinben esküdtszék elé állítottak, a vádlottakat terhelő tanúként jelenik meg. Hamisan tanúskodik, amennyiben a berlini proletariátusnak a forradalom idején történt kivételes felfegyverzését a Szövetség szervezeti szabályzatával hozza költött összefüggésbe.

Steingens, akiről saját levelei bizonyítják (lásd az október 18-i ülést), hogy Brüsszelben a frakció fő ügynöke volt, Kölnben nem mint vádlott, hanem mint tanú jelenik meg.

Nem sokkal a kölni esküdtszéki tárgyalások előtt Willich és Kinkel egy szabólegényt* küldtek megbízottként Németországba. Kinkel ugyan nem tartozik a frakcióhoz, de Willich társrégens volt a német–amerikai forradalmi kölcsönben.

Kinkelnek, akit már akkor fenyegetett a később bekövetkezett veszély, hogy őt és Willichet a kölcsönpénzek kezelésétől a londoni kezesek elcsapják, maga a pénz pedig az ő meg Willich felháborodott tiltakozása ellenére visszavándorol Amerikába, Kinkelnek épp akkor szüksége volt látszatküldetésre Németországba és látszatlevelezésre Németországgal, részint hogy megmutassa, miszerint ott egyáltalán van még forradalmi tevékenységi terület az ő és az amerikai dollárok számára, részint hogy ürügyet találjon az óriási levelezési, portóköltségekre stb., melyeket ő és Willich cimbora

* A. Gebert. – *Szerk.*

jól tudtak számlába állítani (lásd gróf O. Reichenbach litografált körlevelét). Kinkel tudatában volt annak, hogy nincs semmi összeköttetése Németországban, sem a polgári liberálisokkal, sem a kispolgári demokratákkal. Ezért a feketét fehérnek, a frakció megbízottját a német–amerikai forradalmi szövetség megbízottjának nézte. Ennek a megbízottnak nem volt más feladata, mint hogy a kölni vádlottak pártja ellen a munkások között tevékenykedjék. El kell ismerni, a pillanatot kedvezően választották meg, hogy még kapuzárás előtt újabb ürügyet adjanak újabb vizsgálatra. A porosz rendőrség mindenről értesült a megbízott személyét, elutazásának napját és útvonalát illetően. Honnan? Majd meglátjuk. A titkos gyűléseken, amelyeket a megbízott Magdeburgban tart, a rendőrség kémei jelen voltak és beszámoltak a vitákról. A kölniek barátai Németországban és Londonban reszkettek.

Mint föntebb elmondottuk, Hirsch november 6-án a Bow Street-i rendőrbíróságon elismerte, hogy az eredeti jegyzőkönyvet Greif és Fleury irányításával ő gyártotta; Willich bírta őt rá erre a lépésre; Willich és Schärttner vendéglős kísérték el a rendőrbíróságra. Hirsch vallomását három példányban állították ki és a példányokat különböző címekre postán Kölnbe küldték.

Rendkívül fontos lett volna, hogy Hirschet, mihelyt a bíróság küszöbén kilépett, azonnal letartóztassák. A nála található, hivatalosan hitelesített tanúvallomás alapján a Kölnben elvesztett pert Londonban még meg lehetett volna nyerni. Ha a vádlottak javára nem is, de legalább a kormány ellen. Willich ellenben mindent megtett, hogy az ilyen lépést megakadályozza. Nemcsak a közvetlenül érdekelt „Marx-párt"-tal szemben, hanem saját embereivel, még Schapperral szemben is a legmélyebb hallgatásba burkolózik. Csak Schärttner volt a titkába beavatva. Schärttner kijelenti, Hirschet ő és Willich kísérték a hajóhoz. Hirschnek ugyanis Willich szándéka szerint Kölnben önmaga ellen kellett volna tanúságot tennie.

Willich értesíti Hirschet, milyen úton mennek a dokumentumok, Hirsch értesíti a porosz követséget, a porosz követség a postát. A dokumentumok nem érkeznek meg rendeltetési helyükre; eltűnnek. Később az eltűnt Hirsch megint felmerül Londonban és egy nyilvános demokrata gyűlésen kijelenti, hogy Willich az ő cinkosa.

Willich egy erre vonatkozó interpellációra elismeri, hogy Hirsch-sel, akit már 1851-ben az ő javaslatára mint kémet kizártak a Great Windmill Egyletből, 1852 augusztus eleje óta megint kapcsolatban áll. Hirsch ugyanis elárulta neki, hogy Fleury porosz kém, és azután minden Fleuryhez befutó

és tőle kifutó levélről beszámolt neki. Ő, Willich, azért élt ezzel az eszközzel, hogy a porosz rendőrséget szemmel tartsa.

Willich köztudomásúan körülbelül egy éve Fleury benső barátja volt és támogatást kapott tőle. Ha azonban Willich 1852 augusztus óta tudta, hogy Fleury porosz kém és egyúttal üzelmeiről is értesült, hogyan lehetséges, hogy az eredeti jegyzőkönyvet nem ismerte?

Hogy csak akkor lép közbe, miután maga a porosz kormány Fleuryt mint kémet már *elárulta*?

Hogy olyan módon lép közbe, amely a legjobb esetben szövetségesét, Hirschet, Angliából, a Fleury bűnösségére vonatkozó hivatalosan hitelesített bizonyítékokat pedig a „Marx-párt" kezéből kiragadja?

Hogy továbbra is segélyeket fogadott el Fleurytől, aki a tőle kapott 15 £ összegről szóló reçuvel* kérkedik?

Hogy Fleury a német–amerikai forradalmi kölcsönben továbbra is közreműködik?

Hogy Fleurynek megadja a saját titkos társasága helyiségét és összejöveteli helyét, úgyhogy porosz ügynökök a szomszéd szobában a vitákat jegyzőkönyvbe veszik?

Hogy Fleuryt a fentnevezett megbízott, a szabólegény útvonaláról értesíti, sőt ehhez a missziós utazáshoz pénzt kap tőle?

Hogy végül Fleurynek elmondja, hogy a nála lakó Hentzét kioktatta, miképp valljon a kölni esküdtek előtt Becker *ellen*.** El kell ismerni – que tout cela n'est pas bien clair***.

---

* – nyugtával – *Szerk.*

** Willich és Becker viszonyáról:

„Willich a legmulatságosabb leveleket írja nekem; nem válaszolok, de ő nem hagyja magát visszatartani attól, hogy nekem új forradalmi terveit kifejtse. Engem szemelt ki, hogy a kölni helyőrséget forradalmasítsam!!! A múltkor a hasunkat fogtuk a nevetéstől. Butaságaival még számtalan embert fog bajba sodorni; mert egyetlen levél száz demagógbírónak[210] három esztendőre biztosíthatja a fizetését. Ha nálam készen van a kölni forradalom, ő nem *idegenkedne* attól, hogy a további hadműveletek vezetését átvegye. Nagyon is kedves!" – (Beckernek 1851 január 27-én Marxhoz írt leveléből.) – *Marx jegyzete.*

*** – hogy mindez elég zavaros[372] – *Szerk.*

VII

Az ítélet

Amilyen mértékben a rendőrségi rejtélyek tisztázódtak, olyan mértékben hajlott a közvélemény mindinkább a vádlottak pártjára. Amikor az eredeti jegyzőkönyv csalásnak bizonyult, általában felmentésre számítottak. A „Kölnische Zeitung" indíttatva érezte magát arra, hogy térdet hajtson a közvélemény előtt, és a kormány ellen forduljon. A vádlottaknak kedvező és Stiebert gyanúsító kis hírek tévedtek egyszeriben a hasábokra, amelyek azelőtt csupán a rendőrségi vádaskodások számára álltak nyitva. Maga a porosz kormány feladta a játszmát. Tudósítói a „Times"-ban[151] és a „Morning Chronicle"-ban[271] egyszerre csak kezdték a külföldi közvéleményt kedvezőtlen kimenetelre előkészíteni. Bármily kártékonyak és szörnyűek a vádlottak tanai, bármily borzalmasak a náluk talált dokumentumok, tényleges bizonyítékok összeesküvésre nem forognak fenn, a vádlottak elítélése tehát alig valószínű. Ilyen csüggedt rezignációval írt a „Times" berlini tudósítója, a Spree-parti város legfelsőbb körein keringő aggodalmak szolgai visszhangja. Annál féktelenebbül ujjongtak a bizánci udvar meg eunuchjai, amikor az elektromos távíró az esküdtek „Bűnös" ítéletét Kölnből Berlinbe szikrázta.

A jegyzőkönyv leleplezésével a per új szakaszba lépett. Az esküdteknek már nem állt szabadságában a vádlottakat bűnösnek vagy ártatlannak nyilvánítani, most bűnösnek kellett nyilvánítani őket – vagy a kormányt. Ha a vádlottakat felmentik, elítélik a kormányt.

Az ügyvédek védőbeszédeire adott válaszában Saedt ügyész az eredeti jegyzőkönyvet elejtette azzal az indokolással, hogy nem akar felhasználni olyan dokumentumot, amelyhez annyi folt tapad, ő maga is „hamisnak" találja, „szerencsétlen" könyv, sok haszontalan időveszteséget okozott, magához az ügyhöz lényegében semmi köze, Stieber dicséretes ügybuzgóságból áldozatul esett egy csalásnak stb.

Ámde maga az ügyészség állította vádjában, hogy a könyv „sok igazat" tartalmaz. Korántsem nyilvánította hamisnak, csupán sajnálta, hogy való-

diságát nem tudja bebizonyítani. A Stieber által esküvel erősített eredeti jegyzőkönyv valódisága mellett elesett Cherval párizsi, Stieber által esküvel erősített tanúvallomásának a valódisága, amelyre Saedt a válaszában újból visszatért, elesett minden tényanyag, melyet a porosz állam valamennyi hatóságának legmegfeszítettebb tevékenysége másfél év alatt felhajszolt [aufgestiebert]. A július 28-ra meghirdetett esküdtszéki tárgyalást három hónapra felfüggesztették. Miért? Schulz rendőrfőnök betegsége miatt. És ki volt Schulz? Az eredeti jegyzőkönyv eredeti felfedezője. Menjünk vissza még messzebbre. 1852 januárjában és februárjában doktor Danielsnénál házkutatást tartottak. Milyen alapon? Az eredeti jegyzőkönyv *első oldalai* alapján, amelyeket Fleury elküldött Schulznak, amelyeket Schulz a kölni rendőrfőnökségnek, a kölni rendőrfőnökség a vizsgálóbíróhoz juttatott, s amelyek a vizsgálóbírót doktor Danielsné lakásába vezették.

A Cherval-összeesküvés ellenére a vádtanács 1851 októberében még mindig nem találta meg a hiányzó tényálladékot és ezért a minisztérium parancsára újabb vizsgálatot rendelt el. Ki vezette ezt a vizsgálatot? Schulz rendőrfőnök. A tényálladékot tehát Schulznak kellett megtalálnia. Mit talált Schulz? Az eredeti jegyzőkönyvet. Minden új anyag, amit előteremtett, a jegyzőkönyv laza lapjaira korlátozódott; ezeket Stieber később kiegészítette és beköttette. Tizenkét hónapi magánzárka a vádlottaknak, csakhogy az eredeti jegyzőkönyvnek megadják a születéséhez és növekedéséhez szükséges időt. Csekélységek! – kiáltja Saedt, és már abban is a bűnösség bizonyítékát látja, hogy a védőknek és a vádlottaknak nyolc napra van szükségük annak az Augiász-istállónak a kiürítéséhez, amelynek megtöltése végett a porosz állam összes hatóságai másfél éve fáradoznak és a vádlottak másfél évig ülnek. Az eredeti jegyzőkönyv nem egyetlen közbenső pont volt, ez volt a csomópont, amelyben a kormány tevékenységének minden szála összefutott, követség és rendőrség, minisztérium és elöljáróság, ügyészség és postaigazgatóság, London, Berlin és Köln. Az eredeti jegyzőkönyvnek az ügyhöz annyi köze volt, hogy kitalálták avégből, hogy egyáltalában ügyet csinálhassanak. Futárok, táviratok, levélelsikkasztások, letartóztatások, hamis eskük történtek, hogy az eredeti jegyzőkönyvet alátámasszák, hamisítások, hogy létrehozzák, megvesztegetési kísérletek, hogy igazolják. Az eredeti jegyzőkönyv leleplezett rejtélye a monstre per leleplezett rejtélye volt.

Eredetileg a rendőrség csodatevő közbelépésére azért volt szükség, hogy a per tiszta irányzatosságát eltakarják. A küszöbönálló leleplezések – így nyitotta meg Saedt a tárgyalásokat – be fogják Önöknek, esküdt uraim, bizonyítani, hogy ez a per nem iránynyer. Most az irányzatosságot emeli

ki, hogy a rendőrségi leleplezéseket elfelejtesse. A másfél évig tartó előzetes vizsgálat után az esküdteknek objektív tényálladékra volt szükségük, hogy a közvélemény előtt igazolhassák magukat. Az öt hétig tartó rendőrségi komédia után a „*tiszta* irányzatosságra" volt szükségük, hogy a ténybeli szennytől megmeneküljenek. Saedt ennélfogva nem csupán arra az anyagra szorítkozik, mely a vádtanácsot a következő ítéletre indította: „objektív tényálladék nem forog fenn". Továbbmegy. Igyekszik kimutatni, hogy az összeesküvés elleni törvény egyáltalán nem kíván tényálladékot, hanem tisztára iránytörvény, tehát az összeesküvés kategóriája csak ürügy, hogy politikai eretnekeket jogszerű formában elégessenek. Kísérlete nagyobb sikert ígért, ha a vádlottak letartóztatása után közzétett új porosz büntetőtörvénykönyvet alkalmazzák. Azzal az ürüggyel, hogy ez a törvénykönyv enyhítő rendelkezéseket tartalmaz, a szolgalelkű bíróság megengedhette annak visszaható erejű alkalmazását.

Ha azonban a per tiszta irányper volt, minek kellett a másfél évi előzetes vizsgálat? Irányzatosságból.

Ha tehát már irányzatosságról van szó, vitatkozzunk most az irányról elvileg Saedt–Stieber–Seckendorfokkal, Göbelekkel, a porosz kormánnyal, a kölni kormánykerület 300 legnagyobb adófizetőjével, Münch-Bellinghausen királyi kamarással és báró Fürstenberggel? Pas si bête.*

Saedt bevallja (november 8-i ülés): „amikor néhány hónappal előbb megkapta a megbízást, mégpedig a főügyész úr útján, hogy vele együtt ebben az ügyben az ügyészséget képviselje, és amikor ennek következtében kezdte olvasgatni az aktákat, jutott először arra a gondolatra, hogy a kommunizmussal és a szocializmussal kissé behatóbban foglalkozzék. Ezért annál is inkább indíttatva érezte magát, hogy puhatolózásainak eredményét az esküdtekkel közölje, mivel úgy vélte, kiindulhat abból a feltevésből, hogy talán az esküdtek között is akadnak néhányan, akik hozzá hasonlóan még keveset foglalkoztak a kommunizmussal."

Saedt tehát megvásárolja magának Stein ismert kézikönyvét.[216]

„És mit megtanult máma,
holnap már oktatni kívánja."[373]

De az ügyészségnek sajátos balszerencséje volt. A Marx-féle objektív tényálladékot kereste, és a Cherval-féle objektív tényálladékot találta. Azt a kommunizmust keresi, melyet a vádlottak hirdettek, és azt a kommunizmust találja, mely ellen harcoltak. A Stein-féle kézikönyvben valóban

* – Olyan buták nem vagyunk. – *Szerk.*

mindenféle fajta kommunizmus található, csak nem az a fajta, melyet Saedt keres. Stein a német kommunizmust, a kritikai kommunizmust még nem lajstromozta. Saedt kezében kétségtelenül ott van a „Kommunista Párt kiáltványa", melyet a vádlottak pártjuk kiáltványának elismernek. Ebben a „Kiáltvány"-ban van viszont egy fejezet, amely az egész eddigi szocialista és kommunista irodalom, tehát a Stein által lajstromozott egész bölcsesség bírálatát tartalmazza. Ebből a fejezetből ki kell derülnie, milyen különbség választja el a megvádolt kommunista irányzatot a kommunizmusnak valamennyi korábbi irányzatától, tehát milyen annak a tannak a specifikus tartalma és *specifikus irányzata*, amely ellen Saedt vádat emel. Ezen a botránykőn semmiféle kő [Stein] sem segíthetett. Itt megértésre volt szükség, ha másért nem, azért, hogy vádolni lehessen. Hogyan segít mármost magán a Steintől cserbenhagyott Saedt? Azt állítja, hogy „a »Kiáltvány« *3 szakaszból* áll. Az első szakasz a különböző polgárok" (!) „társadalmi helyzetének történelmi kifejtését tartalmazza, a kommunizmus álláspontjáról" (very fine*)... „A második szakasz a kommunistáknak a proletárokkal szemben elfoglalt álláspontját fejti ki... Végül az utolsó szakasz a kommunisták helyzetét tárgyalja a különböző országokban..." (!) (November 6-i ülés.)

Nos, a „Kiáltvány" valójában 4 és nem 3 szakaszból áll, de ne szólj szám, nem fáj fejem. Saedt ezért azt állítja, hogy 3 szakaszból és nem 4 szakaszból áll. A részére nem létező szakasz az a szerencsétlen szakasz, mely a Stein által bejegyzett kommunizmus bírálatát, tehát a megvádolt kommunizmus *specifikus irányzatát* tartalmazza. Szegény Saedt! Előbb hiányzik neki a *tényálladék*, most meg hiányzik neki az *irányzat*.

De szürke minden elmélet, drága barátom.[169] Az „úgynevezett szociális kérdés", jegyzi meg Saedt, „és annak megoldása az újabb időkben hivatottakat és hivatlanokat egyaránt foglalkoztatott". Saedt mindenesetre a hivatottak közé tartozik, mert Seckendorf főügyész három hónappal előbb hivatalosan a szocializmus és a kommunizmus tanulmányozására „elhívatta". A Saedtek mindenkor és mindenütt ősidők óta egyetértettek abban, hogy Galileit az égi mozgás kikutatására „hivatlannak", az inkvizítort azonban, aki őt eretnekké nyilvánította, „hivatottnak" nyilvánítsák. Eppur si muove.[374]**

A vádlottak személyében a forradalmi proletariátus fegyvertelenül állt

* – remek – *Szerk.*

** Saedt nemcsak „hivatott" volt. Még továbbra is „meghívatott", ebben a perben szerzett érdemeinek jutalmául, nevezetesen arra, hogy a Rajna-tartomány főügyésze legyen, és ebben a minőségében nyugdíjazták és hunyt el azután üdvözülten, az összes halotti szentségek felvétele után. – *Engels jegyzete az 1885-ös kiadáshoz.*

az esküdtbíróságban képviselt uralkodó osztályokkal szemben; a vádlottakat tehát azért ítélték el, mert ilyen esküdtbíróság előtt álltak. Ami az esküdtek polgári lelkiismeretét egy pillanatra megrendíthette, mint ahogyan a közvéleményt is megrendítette, az a felfedett kormányintrika, a porosz kormány korrupciója volt, amely a szemük előtt feltárult. De, mondták maguknak az esküdtek, ha a porosz kormány ilyen gyalázatos és egyszersmind ilyen vakmerő eszközöket kockáztat meg a vádlottak ellen, ha úgyszólván európai hírnevét tette kockára, akkor a vádlottaknak, akármilyen kis párt is, átkozottul veszélyeseknek kell lenniök és tanításuknak mindenesetre hatalomnak kell lennie. A kormány a büntetőtörvénykönyv minden törvényét megsértette, csakhogy bennünket a bűnös szörnyetegtől megmentsen. Sértsük meg mi a magunk részéről a mi kis point d'honneurünket*, hogy a kormány becsületét megmentsük. Legyünk hálásak, hozzunk marasztaló ítéletet.

A rajnai nemesség és a rajnai burzsoázia a maga *„Bűnös"*-t kimondó ítéletével csatlakozott ahhoz a kiáltáshoz, melyet a francia burzsoázia december 2-a[137] után hallatott: „Már csak a tolvajlás mentheti meg a tulajdont, a hamis eskü a vallást, a fattyúság a családot, a rendbontás a rendet!"

Franciaországban az egész államapparátus prostituálta magát. És mégis egyetlen intézmény sem prostituálódott olyan mélyen, mint a francia bíróságok és esküdtek. Tegyünk túl a francia esküdteken és bírókon, kiáltott a kölni esküdtszék és bíróság. A Cherval-perben, közvetlenül az államcsíny után, a párizsi esküdtbíróság felmentette Nettét, aki ellen több vád merült fel, mint a kölni vádlottak *bármelyike* ellen. Tegyünk túl a december 2-i államcsíny esküdtbíróságán. Röserben, Bürgersben stb. ítéljük el utólag Nettét.

Így tört meg örökre az esküdtszékbe vetett babonás hit, mely Porosz Rajna-tartományban még burjánzott. Megértették, hogy az esküdtbíróság a kiváltságos osztályok rendi bírósága, mely arra van berendezve, hogy a törvény hézagait a polgári lelkiismeret tágasságával hidalja át.

Jéna![375] ... ez az utolsó szó az olyan kormány számára, melynek fennállásához ilyen eszközökre, és az olyan társadalom számára, melynek védelméhez ilyen kormányra van szüksége. A kölni kommunista per utolsó szava ez – **Jéna!**

* – becsületérzésünket – *Szerk.*

Karl Marx

Parlament – November 26-i szavazás – Disraeli költségvetése

London, 1852 december 10., péntek.

Amit előre jeleztem,* beteljesedett: a parlamentben újból fellángolt pártharc valóban nagy jelentőségű következményekkel járt. Az ülésszak megnyitásakor az ellenzék negatív többséggel rendelkezett a miniszterekkel szemben; de a különböző viszálykodó frakciók, amelyek ezt a többséget alkották, azóta kölcsönösen megbénították egymást. November 26-án, amikor Villiers úr „radikális" szabadkereskedelmi határozati javaslata helyett Lord Palmerston kétértelmű módosítványát fogadták el, az alsóház különös képet mutatott: mindenki mindenkit igyekezett becsapni, s az összes régi parlamenti pártok soraiban általános bomlás és zilálság lett úrrá.

Villiers úr határozati javaslata, mely az 1846. évi törvényt[296] „bölcs és igazságos" törvénynek minősítette, Cobden és Bright, a par excellence** free-traderek*** tudta nélkül készült. A whigek[136] elhatározták, hogy a free-traderek érdekében járnak el, de a feltételezett győzelem után nem engednek nekik sem kezdeményezést, sem bármily részvételt a kormányban. Russell, akitől a kormányra nézve oly sértő „bölcs és igazságos" jelző eredt, hozzájárult a Graham-féle módosítványhoz; a peelisták[293], akikhez csatlakoztak a kormánypártiak, indítványt tettek, amely elismeri a szabadkereskedelem célszerűségét a jövőre, de tagadja a múltra nézve, s szabad kezet ad a toryknak arra, hogy a Sir Robert Peel törvénye[296] következtében elszenvedett veszteségekért kárpótolják magukat; ugyanezek a peelisták elvetették Disraeli módosítványát, és újra felvetve saját indítványukat, az eredeti szabadkereskedelmi határozati javaslat támogatására készültek; a whigeket, épp a diadal küszöbén, kiütötte a nyeregből Palmerston meg-

* *V. ö. 369–376. old. – Szerk.*

** – sajátképpeni – *Szerk.*

*** – szabadkereskedők – *Szerk.*

jelenése, aki felkarolta Graham módosítványát, és így, a peelisták segítségével, biztosította a győzelmet a kormánypártiaknak; végül, maga a győzelem, amelyet egy védővámos kormány aratott, a szabadkereskedelem elismerésében állott, és senki sem ellenezte, csak magának a kormánypártnak ötvenhárom leghatározottabb híve. A hamis állásfoglalásoknak, pártfondorlatoknak, parlamenti mesterkedéseknek, kölcsönös árulásoknak stb. ilyen szövődménye – ez a foglalata a november 26-i vitának, amelyben a szabadkereskedelem politikáját hivatalosan elismerték, de ezt a politikát védővámosok értelmezték, védővámosok képviselték és védővámosoknak kell majd keresztülvinniök.

Egy megelőző, az ülésszak kezdete előtt írt levelemben már jeleztem,* hogy Disraeli, miután választási beszédeiben a gabonatörvények feltámasztását maga is elejtette, a földesurakat olyan adóreform formájában akarta kártalanítani, amely a bérlők számára lehetővé tenné, hogy továbbra is a régi védővámos bérleti díjakat fizessék. Azáltal, hogy a mostani adóteher egy részét leveszi a bérlő válláról és a néptömeg hátára rakja, Disraeli azzal hízeleg magának, hogy a nyomorgó földesurak számára jóval hatékonyabb csodaszert fedezett fel a régi bizonytalan védővámrendszernél, amely közvetlenül a néptömeg *gyomrára* spekulált. A *zsebükre* spekulálni – ez a leleményes terv tárult most fel Disraeli úr költségvetésében, amelyet folyó hó 3-án az alsóház elé terjesztett, és amelynek sorsa valószínűleg a ma éjszakai vita során fog eldőlni.

A német kormányoknak és a német emberbarátoknak szokásuk, hogy beszéljenek „a dolgozó osztályok felemelésére szolgáló intézkedésekről" (Massregeln zur Hebung der arbeitenden Klassen). Nos, Disraeli úr költségvetése helyesen nevezhető „a dologtalan osztályok felemelésére szolgáló intézkedések" sorozatának. Ámde, mint ahogyan német kormányaink és emberbarátaink esetében az ilyen intézkedések rendszerint merő ámításnak bizonyultak, ugyanúgy az angol kincstári kancellárnak a dologtalan osztályok javára most kieszelt terve is nyilvánvaló csalás, melynek célja az, hogy a bérlőket terheik látszólagos csökkentésének kilátásba helyezésével a jelenlegi magas bérleti díjak minél készségesebb fizetésére indítsa – olyan szemfényvesztés ez, amellyel csupán a városi lakosság valamilyen kézenfekvő és valóságos megkárosítása árán káprázthatja el őket.

Disraeli már régóta rejtelmesen bejelentette költségvetését; valóságos nyolcadik csodát ígért a világnak. Költségvetése „véget fog vetni az érdekek viszályának; végez az osztályok közti gyilkos háborúval"; „mindenkit

* *V. ö. 360. old. – Szerk.*

kielégít, anélkül hogy bárkit is megkárosítana"; „a különféle érdekeket egy virágzó közösségbe olvasztja össze"; „első ízben fog összhangot teremteni kereskedelmi és pénzügyi rendszereink között, új elvek meghonosításával", *melyek a jövő ködében sejlenek*.

Most vizsgáljuk meg azokat a kinyilatkoztatásait, amelyek immár nem a jövő ködében sejlenek, hanem már egy hét óta az angol parlamentnek és a nagyvilágnak tudomására jutottak. Mint ahogyan ilyen rejtelmek kinyilatkoztatásaihoz illik, Disraeli kellően szertartásos és fontoskodó modorban vezette be őket. Peel a költségvetését 1842-ben kétórás beszédben adta elő; Disraeli teljes öt óra hosszat beszélt. Egy órán át hosszú lére eresztve kimutatta, hogy a „szenvedő" érdekeltek nem szenvednek; a következő órában azt, hogy mit *nem szándékozik* tenni értük, mely alkalommal ellentmondásba került Walpole, Pakington, Malmesbury meg a saját korábbi nyilatkozataival; az öt óra maradékát a költségvetési beszámolóval töltötte ki, továbbá mindenféle epizódokkal Írország helyzetéről, az ország védelméről, leendő közigazgatási reformokról és más szórakoztató témákról.

A költségvetés főbb vonásai a következők:

1. *A hajózási érdekeltség*. A világítótorony-illetékek egy részét csökkentették, mintegy évi 100 000 £ erejéig. Ez a könnyítés kevesebb, mint 6 penny tonnánként és évenként, s előnyét a hajózás legkorábban csak a jövő év közepén élvezheti. A tranzitvámok terhe egészen megszűnik. Az admiralitás néhány jogköre, mely a kereskedelmi flotta számára sérelmes volt, elveszti hatályát, mégpedig: a flotta tisztjei, ha idegen kikötőkben toboroznak tengerészeket, nem követelhetik zsoldjuk azonnali kifizetését; ingyenes segítséget tartoznak nyújtani a veszélyben levő hajóknak, és a kikötőben a békés hajókat a legalkalmasabb horgonyzóhelyekről nem űzhetik el. Végül, az alsóházban bizottságot kell kinevezni a révkalauzolás és rakodás ügyében. Ennyit a hajózási érdekeltségről. De nehogy a free-traderek azzal dicsekedjenek, hogy e rendelkezések folytán bármilyen pozitív engedményhez jutottak, a hajóépítőfa vámilletékeit nem csökkentik tovább.

2. *Gyarmati érdekeltség*. Engedélyezik a vámzár alatt levő cukor finomítását úgy, hogy ezentúl a vámilleték az eladásra termelt finomított cukor mennyisége után fizetendő, nem pedig a nyerstermék után. Továbbá, ösztönözni kell a kínai bevándorlást a nyugat-indiai szigetekre, hogy az ültetvényesek számára elegendő olcsó munkaerőt biztosítsanak. A különbözeti cukorvámokat nem törlik el.

3. *Maláta-adó és komlóvámok*. A maláta-adót a felére kell csökkenteni, ami Disraeli úr megállapítása szerint 2 500 000 £ összegű jövedelemkiesést

fog okozni. A komlóvámokat ugyancsak a felére kell csökkenteni, ami további mintegy 300 000 £ kiesést idéz majd elő. Ezek a csökkentések 1853 október 10-től lépnek életbe. A külföldi malátára fennálló tilalom és a külföldi komlóra érvényben levő jelenlegi vám helyett külföldi komló és maláta importálható a rájuk kirótt fogyasztási illetéknek megfelelő vámtétel mellett.

4. *Tea.* A mostani 2 shilling 2 $^1/_2$ penny összegű vám minden minőségre fontonként 1 shilling lesz, de ez a csökkentés fokozatosan kerül végrehajtásra hat év leforgása alatt, úgyhogy 1853-ban a csökkentés 4 $^1/_2$ penny lesz, és minden következő évben 2 penny, egészen 1858-ig bezárólag. Az 1853-ra előirányozott csökkentés ilymódon 400 000 £-et tesz ki.

5. *Vagyon- és jövedelemadó.* Ezt az adót, melyet csupán 1853 augusztus 5-ig szavaztak meg, három évre kell megújítani; az összeg azonos marad, de a megoszlás változik. Különbséget fognak tenni az ingatlan vagyon és az ipari jövedelem megadóztatása között. Ingatlan vagyonra és állampapírra a továbbiakban is £-enként 7 penny adót rónak ki; míg ipari jövedelemre (bérlők, kereskedelem és ipar, szabad foglalkozások, alkalmazotti fizetések) a 3 $^0/_0$ adónak 2 $^0/_0$-ra mérséklését irányozták elő. Az utóbbi jövedelem után ezentúl £-enként csak 5 $^1/_4$ penny adó fizetendő. Másrészt az adómentesség határát leszállítják évi 150 £-ről 100 £-re, ingatlan és állampapír esetében pedig évi 50 £-re. Hogy a bérlők az előirányzott változás következtében semmilyen veszteséget ne szenvedjenek, a bérleti díj egyharmada után fognak adót fizetni, nem pedig a fele után, mint most. Így a változás folytán minden bérlő, aki évi 300 £-nél kevesebb bérleti díjat fizet, adómentes lesz. Az egyház abban a kedvezményben részesül, hogy minden lelkész, akinek az évi jövedelme 100 £-et nem halad meg, továbbra is adómentességet élvez. Végül, első ízben terjesztik ki a jövedelemadót Írországra, korántsem a földesurakra, hanem csupán az állampapírokból származó jövedelemre és az alkalmazotti fizetésekre.

6. *Házadó.* Ezt kiterjesztik minden olyan ház lakójára, aki évi 10 £ házbért fizet, míg eddig csak az évi 20 £ házbérre becsült házak lakóinak kellett házadót fizetniök. Ezenkívül a házadó mértéke megkétszereződik, vagyis üzlethelyiségek után £-enként 6 pennyről 1 shillingre, és lakóházak után £-enként 9 pennyről 1 shilling és 6 pennyre emelkedik.

E költségvetés foglalata lenne:

Egyfelől: a jövedelemadó kiterjedne Angliában a városi lakosság olyan osztályaira, amelyek eddig jövedelemadót nem fizettek, Írországban pedig életbe lépne állampapír-tulajdonosokra és köztisztviselőkre; a házadó

kiterjedne a városi lakosság olyan osztályaira, amelyek eddig házadót nem fizettek, mértéke pedig megduplázódnék.

Másfelől: a mezőgazdasági maláta-adó és komlóvám 2 800 000 £-gel mérséklődne; a hajózás 100 000 £ könnyítést kapna; a teavámok 400 000 £-gel csökkennének.

A városi lakosság adója egy új jövedelemadónak, a házadó kiterjesztésének és kétszeres mértékének formájában emelkednék, avégből, hogy a falusi lakosság 2 800 000 £ összegű adókönnyítésben részesüljön. A kis üzlettulajdonos, a jobban fizetett ipari munkás és a kereskedelmi alkalmazott ilymódon házadót tartozna fizetni, és első ízben lenne jövedelemadóra kötelezett. Eszerint £-enként a föld 7 pennyt fizetne, míg a lakóházak 2 shillinget és 1 pennyt. A teavámok csökkentése ezt az arányt nem érinti, minthogy összege a felemelt egyenes adóhoz képest viszonylag nagyon csekély, és előnyeit a vidék és a városok egyaránt élvezhetnék.

Hogy az ír földesurakat minden jövedelemadó alól, az angol bérlőket és papokat pedig a kiterjesztett jövedelemadó alól mentesítik, nyilvánvalóan olyan kedvezmény, amelyben a vidék a városok terhére részesül. De ki fölözi le a maláta-adó csökkentését – a földesúr, a bérlő, vagy a fogyasztó? Az adók csökkentésével a termelés kockázata is csökken. A politikai gazdaságtan törvényei szerint a termelési költségek csökkenése az árak csökkenésével jár, következésképp sem a földesúr, sem a bérlő nem látja hasznát, hanem csak a fogyasztó.

Ebben az esetben azonban két körülményt kell tekintetbe venni. Először is, a talaj, melyen elsőrendű árpát lehet termeszteni, Angliában monopolföld, és Nottinghamshire, Norfolk stb. területére szorítkozik, míg a külföldi maláta-behozatal az árucikk természeténél fogva korlátozott, minthogy sem az árpa, sem a maláta nem tűri a hosszú tengeri utat. Másodszor, a nagy angol sörfőzőknek gyakorlatilag monopóliumuk van, mely főleg az iparengedélyek mostani rendszerén nyugszik, úgyhogy még a gabonatörvények eltörlése nyomán sem esett a világos meg a barna sör ára.

Ilymódon a maláta-adó csökkentésének nyeresége nem jutna sem a bérlőnek, sem a fogyasztónak, hanem csakis a földesurak és a nagy sörfőzők között oszlana meg. És mivel fennmaradna a gyűlöletes adó-zaklatás a mezőgazdaságban, a korábbi adók fele összegének behajtása továbbra is ugyanannyi adminisztratív költséget emésztene fel, mint azelőtt az egész összegé. Jelenleg 14 400 000 £ összegű adóilleték beszedésére 100 £-enként 5 £ 6 sh. költség esik. A hárommilliós adócsökkentés után ez az arány 6 £ – 6 £ 4 sh.-re emelkedik. Röviden, ennyivel kevesebb lenne a haszon, és ennyivel több az improduktív kiadás.

Disraeli költségvetése tehát a földesurak kompenzálásában foglalható össze: „kompenzálás kártalanítással".

Ám ennek a költségvetésnek van még egy másik, nem kevésbé érdekes vonása.

Ha a szabadkereskedelem rendszerét keresztül akarják vinni, mindenekelőtt a pénzügyek rendszerét kell megváltoztatni. „Vissza kell térni a közvetett adóról az egyenes adóra", mondja Disraeli, és igaza is van.

Az egyenes adó a legegyszerűbb, s egyben a legrégibb és az első adózási mód, mely a földtulajdonra épült társadalmi állapottal egyidős. A városok később bevezették a közvetett adózás rendszerét, de az idők folyamán a munka modern megosztása, a nagyipar rendszere és a hazai iparnak a külkereskedelemtől és a világpiactól való közvetlen függése révén a közvetett adó rendszere kétszeres összeütközésbe kerül a társadalmi szükségletekkel. A határokon a védővámokban testesül meg, s zavarja vagy akadályozza a szabad érintkezést más országokkal. Belföldön a termelésbe való kincstári beavatkozásban testesül meg — összekuszálja az áruk értékviszonyát, és zavarja a szabad versenyt és a cserét. Eltörlése mindkét okból szükségszerűvé válik. Vissza kell térni az egyenes adó rendszerére. De az egyenes adó nem enged meg semmiféle szemfényvesztést, és minden osztály pontosan észleli, milyen arányban kell hozzájárulnia az állami kiadásokhoz. Ezért Angliában mindennél népszerűtlenebb az egyenes adó: jövedelemadó, vagyonadó, házadó stb. Most az a kérdés, hogy Anglia ipari osztályai, amelyeket a szabadkereskedelem kényszerít az egyenes adó rendszerének elfogadására, hogyan tudják ezt bevezetni anélkül, hogy akár a nép felháborodását magukra vonnák, akár saját terheiket növelnék.

Csak háromféle módjuk van rá:

az államadósság megtámadása — de ez az állami hitelen elkövetett erőszak, elkobzás, forradalmi intézkedés lenne;

főleg a földjáradék megadóztatása — de ez is a tulajdon megtámadása, elkobzás, forradalmi intézkedés lenne;

az egyházi birtokok visszakövetelése — de ez megintcsak további támadás lenne a tulajdon ellen, elkobzás, forradalmi intézkedés.

„Semmi esetre", mondja Cobden; „csökkentsük az állami kiadásokat és akkor a jelenlegi adókat is csökkenteni tudjuk."

Ez utópia. Először is, Angliának a kontinenssel fennálló kapcsolatai a nemzeti kiadások folytonos növelését igénylik; másodszor, a Cobden által képviselt ipari osztály győzelme ugyanilyen következményekkel járna, mert a tőke és a munka között folyó háború csak még hevesebbé válnék és az

elnyomás eszközeit növelni kellene – más szavakkal, a költségvetés nem tűr csökkentést. Foglaljuk össze:

A szabadkereskedelem az egyenes adó rendszere felé hajtja az államot; az egyenes adó rendszere forradalmi intézkedésekkel jár az egyház, a földesurak és az állampapír-tulajdonosok ellen; ezek a forradalmi intézkedések szükségessé teszik a dolgozó osztályokkal való szövetséget; e szövetség révén pedig elveszíti az angol burzsoázia a szabadkereskedelemtől várt fő eredményeket, azaz a tőkének a munka fölötti korlátlan uralmát.

Parliament – Vote of November 26
– Disraeli's Budget

A megírás ideje: 1852 kb. december 10.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1852 december 28. (3650.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás: Karl Marx

[Karl Marx]

Válasz Kossuth „titkárának"

A „New York Tribune" szerkesztőjének

London, 1852 december 14., kedd.

Uram,

nemrég küldtem Önnek egy magyarázatot Kossuth és Mazzini akcióira vonatkozó legutóbbi tudósításomat illetően,* mely olyan zajos kirohanásokat váltott ki az amerikai sajtóban. Ez a magyarázat – melyben többek közt leszögeztem, hogy maga Kossuth a tudósításommal kapcsolatban megjelent különböző cikkektől teljesen távol állt, és hogy szándékom inkább az volt, hogy nevezetteket figyelmeztessem stb., semmint hogy támadjam – magában foglalta mindazt, amit ebben a tárgyban szükségesnek tartottam elmondani, amíg meg nem kaptam a legújabb amerikai újságokat, ahol megjegyzéseimnek bizonyos hivatalos cáfolata szerepel Kossuth úr állítólagos titkárának tollából. Ami ezt a „dokumentumot" illeti, közölnöm kell, hogy kérdésemre Kossuth biztosított arról:

1. hogy jelenleg egyáltalán nincs titkára;
2. hogy az említett „cáfolat" írására ő nem adott meghatalmazást;
3. hogy még csak tudomása sem volt arról, mielőtt az én értesítésemet megkapta.

Ezen „autorizált" nyilatkozat után erre a tárgyra nem fogok többé visszatérni, és átengedem a hívatlan prókátoroknak, hogy rosszul alkalmazott buzgalmukért maguk keressenek vigasztalást.

Magánlevelezője

A Reply to Kossuth's „Secretary"

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1853 január 4. (3656.) sz.

Eredeti nyelve: angol

* *V. ö. 377–378., 350–352. old. – Szerk.*

Karl Marx

A kormány veresége

London, 1852 december 17., péntek.

Sietek tájékoztatni Önöket a múlt éjszakai vitáról, mely a kormány vereségével végződött.

A miniszterek általános vereségét megelőzte legmerészebb bajnokuk, Akhilleusz-Beresford hadügyminiszter egyéni viadalának csúfos kimenetele. A derbyi választásokat felülvizsgáló bizottság megtette jelentését. Ez a jelentés megerősíti mindazokat a tényeket, amelyeket a liberálisok petíciója már leleplezett, és azt a következtetést vonja le, hogy a bizonyító anyag tanúsága szerint a megvesztegetés nagybani rendszerét űzték a derbyi választások folyamán. A bizottság azonban tartózkodott attól, hogy a bizonyító anyagot nyomon kövesse, s ahelyett, hogy Beresford úr ellen vesztegetési kísérlet miatt közvetlenül vádat emelt volna, beérte azzal, hogy szigorúan megrója „a következmények iránti gondatlan közömbössége és nemtörődömsége"[376] miatt. Majd meglátjuk, hogy a parlament csatlakozik-e ennek a tisztelt bizottságnak a nézeteihez és tűri-e, hogy Beresford megtartsa mandátumát. Ha az utóbbi eset következnék be, maga a parlament szentesítené Beresford miniszter úr emlékezetes szavait, hogy „Anglia népe a leghitványabb söpredék, melyet valaha is látott". De bárhogy álljon is a dolog, miniszteri székét Beresford úr nem tarthatja meg.

E rövid kitérő után visszatérek eredeti témámra.

Az alsóház tagjai egymásután négy teljes éjszakán és még az ötödik éjszaka nagyobb részében is azt a kérdést vitatták, vajon az egész költségvetést vagy az egész határozatot, az elveket vagy a tényeket, az egyik vagy a másik pontot tárgyalják-e. Végül arra a következtetésre jutottak, hogy a Háznak jelenleg csupán a házadó felemelésével és az *egyenes adózás* körének kiterjesztésével kell foglalkoznia.

A Ház Disraeli úr költségvetésének ezt az első indítványát 305 szavazattal 286 ellenében elvetette.

A miniszterekkel szembeni többség: 19. A Házat azután elnapolták jövő hétfőig. Időhiány miatt nem beszélhetek a vitáról olyan részletesen, ahogyan szeretnék. Ezért arra fogok szorítkozni, hogy csupán Disraeli úr utolsó beszédének, valamennyi között messze a legjelentősebb beszédnek a leginkább kiemelkedő passzusait tárgyaljam.

Sir Charles Wood, a volt kincstári kancellár, valamint Sir James Graham fő támadásaikat Disraeli azon javaslata ellen irányították, hogy a közmunkákra szánt kölcsönalap (évi 400 000 £) a hajózási illetékek leszállításából származó hiány kiegyenlítésére fordíttassék. Főleg Sir James Graham szállt a legerélyesebben síkra ennek az alapnak a jótékony kihatása mellett. Mit válaszolt erre Disraeli úr?

„Ki fogom mutatni a bizottságnak, milyen bűnös módon használták fel ennek az országnak a közalapjait, és milyen óriási pénzösszegeket fecséreltek el gyakorlatilag a parlament tudomása és ellenőrzése nélkül, mégpedig teljes egészében ennek a közmunkákra szánt kölcsönalapnak a gépezete révén."

Ezután részletesen ecsetelte a whig[136] kormánynak ezekkel az alapokkal kapcsolatos botrányos pénzügyi gazdálkodását. Majd rátért költségvetése elveinek magyarázatára:

„Mielőtt még csak az első megteendő lépésünket illetően is dönthettünk volna, egy fontos kérdést kellett elintézni, mégpedig azt a kérdést, hogy milyen mértékben befolyásoljuk az országot az egyenes adó olyan összegének megállapítására, amelyre minden kormánynak szüksége van, ha a pénzügyi reform útjára próbál lépni. (Halljuk!) Halifax képviselője" (Sir Charles Wood) „azzal vádolt meg engem, hogy olyan javaslatot tettem, amely az ország egyenes adóját meggondolatlanul emeli. (Halljuk! Halljuk!) Carlisle képviselője" (Sir J. Graham) „azzal vádolt engem, hogy az egyenes adót elhamarkodottan a végletekig viszem. Először is a javaslat, melyet a kormány részéről tettem, nemcsak hogy nem emeli meggondolatlanul az egyenes adó összegét, hanem elfogadása esetén nem is vezetne olyan magas összegű egyenes adóra, amilyen Halifax igen tiszteletreméltó képviselő urának pénzügyigazgatása idején fennállt, amikor is ő nemcsak a jövedelem- és vagyonadót élvezte, hanem az ablakadót is, mely érvényének utolsó évében közel kétmillió £-et jövedelmezett neki. (Taps.) Az igen tiszteletreméltó úr, aki azt mondja, hogy az egyenes adót nem szabad meggondolatlanul emelni, leszállította miniszterségének utolsó esztendejében az ablakadó összegét, és megelégedett a szerény

hétszázezer £-gel, mely e módosítás útján az ablakadóért befolyt. Nem tudom elfelejteni, hogy az igen tiszteletreméltó úr, aki meggondolatlanul vádol engem az egyenes adó összegének felemelésével, először olyan teljes módosítást ajánlott, melynek következtében az ő házadója magasabb lett volna az általam ajánlottnál. (Hangos helyeslés.) De vajon ez minden? Vajon ez minden, amit az igen tiszteletreméltó úr tett, aki azzal vádol engem, hogy meggondolatlanul emelem az ország egyenes adóját? Ez a miniszter, aki olyan vagyonadót vetett ki, melynek teljes nagyságát önök most ismerik meg, aki olyan ablakadót szedetett, mely közel kétmilliót jövedelmezett, ez a miniszter egy napon lejött az alsóházba és a meghökkent gyülekezetnek azt javasolta, hogy a jövedelem- és vagyonadót majdnem a kétszeresére emeljék. (Nagy taps.) Én ebben a magatartásban a következmények meggondolatlan semmibevevésének jelét látom... Halljuk, hogy a házadó megkétszereződik – ez jelentéktelen összeg; de ha az igen tiszteletreméltó úr a jövedelem- és vagyonadó megkétszerezését keresztülvitte volna, azt hiszem, méltán vádolhattuk volna az ország egyenes adójának meggondolatlan felemelésével. (Hangos helyeslés.) Ő beszél meggondolatlanságról! Hát mikor fordult elő a pénzügyek történetében olyan mérvű meggondolatlanság, mint amilyennel az igen tiszteletreméltó úr cselekedett? (Hangos helyeslés.) És milyen alapon tette ezt a szörnyű és hallatlan javaslatot; oly javaslatot, melynek megtételére csakis állambiztonsági érdek jogosíthatta volna fel? Amikor leszavazták, amikor vereséget és megaláztatást szenvedett, előállt azzal a kijelentéssel, hogy elegendő jövedelme van anélkül, hogy ehhez a javaslathoz kellene folyamodnia. (Nagy és tartós taps.) A jövőbeli történésznek nem akarnak majd hinni, ha elbeszéli, hogy ez a miniszter a jövedelemadónak majdnem duplájára emelését javasolta, másnap pedig kijelentette, hogy bevétele és pénze teljesen elegendő." (Újabb taps.)

Miután Sir Charles Woodnak így visszavágott, folytatta beszédét:

„Ki kellett mutatnunk, hogy különbség van vagyon és jövedelem, bizonytalan és biztos jövedelem között. Majd pedig meg kellett védenünk egy elvet, melyről hittük és hisszük, hogy igazságos elv, és amelyet, ha most nem, akkor előbb vagy utóbb el kell ismerni és el kell fogadni – tudniillik azt az elvet, hogy *az egyenes adó bázisa kiszélesítendő*. (Taps a kormánypártiak padsorában.)... Ha az a törekvés forogna fenn, hogy társadalmi rendszerünk állandó vonásaként olyan osztályok alakuljanak ki, amelyek a politikai hatalmat úgy gyakorolják, hogy mértéktelen egyenes adóval sújtják a közösség vagyonosabb részét, és mértéktelen közve-

tett adóval sújtják a dolgozó osztályokat, nem tudok elképzelni semmilyen körülményt, mely az országra nézve ennél végzetesebb volna és szerencsétlenebb következményekkel járhatna. (Taps.) De arról meg vagyok győződve, hogy e szerencsétlen következmények először a kiváltságos osztályt érintenék."

A free-traderekhez* fordulva Disraeli így szólt:

„A gyarmati behozatali vámok nagy ellenzői itt valamennyien felsorakoznak a termelők magas megadóztatása mellett; látjuk, hogyan csipkelődnek és alkalmazzák mindazokat a cselfogásokat velünk szemben, amelyeket nekünk legalább volt bátorságunk becsületesen abbahagyni. (Viharos taps.) Azt mondják, a védővám meghalt, azt mondják, nincs többé védővámos párt! Hát igenis él és virul közöttünk. (Az ellenzéki padsorokra mutatva.) Padsorainkkal együtt átvették elveinket, és hiszem, éppúgy kudarcot fognak vallani." (Taps.)

Végezetül Disraeli, Sir Charles Wood jóakaratú ajánlatára, hogy vonja vissza költségvetését, a következő szavakkal válaszol:

„Azt mondták nekem, vonjam vissza költségvetésemet. Azt mondták nekem, hogy Pitt úr visszavonta a költségvetését, és hogy újabban mások" (a whigek és kiváltképpen Sir Ch. Wood) „ugyanúgy cselekedtek. (Derültség.) Nos, én nem pályázom Pitt úr hírnevére, de nem akarom tűrni azt a lealázást sem, amit mások elviseltek. (Hangos helyeslés.) Nem uraim; láttam, milyen következményei voltak annak, hogy olyan kormány volt uralmon, amely nem tudta keresztülvinni intézkedéseit – ezek a következmények nem váltak becsületére a kormánynak, sem előnyére az országnak, és véleményem szerint nem növelték a jó hírnevét ennek a Háznak, mely nekem oly drága. (Hangos helyeslés.) Emlékszem olyan költségvetésre, melyet 1848-ban visszavontak és újból visszavontak és megint csak visszavontak. (Derültség.) Milyen következménnyel járt az, hogy olyan kormány volt uralmon, amelyet csupán megtűrtek? Milyen következményekkel járt ez az ország pénzügyi helyzetére? Nos, azzal a hitvány tranzakcióval a ház- és ablakadó módosítását illetően, melyet most meg kell próbálnom rendbehozni. (Taps.) A baj mélyebb, semhogy pusztán pártkérdésekre lehetne tekintettel lenni... Igen, tudom, mivel kell szembeszállnom. Egy koalícióval kell szembeszállnom. (Taps.) Ez az egyesülés

* – szabadkereskedőkhöz – *Szerk.*

sikerrel járhat. Már volt sikeres koalíció. De még a sikeres koalíciók is mindig azt tapasztalták, hogy győzelmük nagyon rövid volt. Azt is tudom, hogy Anglia nem szerette a koalíciókat. (Taps.) A koalícióval szemben ahhoz a közvéleményhez fordulok, amely kormányozza az országot; ahhoz a közvéleményhez, amelynek bölcs és ellenállhatatlan befolyása még a parlamenti határozatokat is irányítani tudja és amelynek a támogatása nélkül a legfenségesebb és a legrégibb intézmények is talajtalan képzeletszülemények." (A pénzügyminiszter úr fülsiketítő és hosszas taps közepette visszaül helyére.)

Hogyan vélekedik ezután a napisajtó a kormány vereségének következményeiről?

A „Morning Chronicle"[271] (peelista[293]) és a „Morning Advertiser"[224] (radikális) biztosra veszi a kormány lemondását. A „Times"-nak[151] ugyancsak az a véleménye, hogy a miniszterek le fognak mondani, de kétségbe vonja annak a lehetőségét, hogy az ellenzék éppoly könnyen alakít új kormányt, amilyen könnyen a régit megbuktatta. A „Daily News"[149] (Manchester-iskola[294]) felveti azt a lehetőséget, hogy a bukott kormány Lord Palmerston bevonásával újjáalakul. A „Morning Post"[334] (Palmerston) ezt az újjáalakulást természetesnek tekinti. Végül a „Morning Herald"[330] (Derby–Disraeli) kijelenti, hogy ha a miniszterek ma benyújtják lemondásukat, a királynő* holnap megint kénytelen lesz hivatni őket.

Egy dolog bizonyos: a minisztereket az egyenes adó kiterjesztését előirányzó szabadkereskedelmi határozati javaslat alapján buktatták meg. Mindenesetre megvan az az elégtételük, hogy ha az első parlamenti támadást saját elveik megtagadása árán sikeresen visszaverték, az ellenzék a második csatában csupán a maga elveinek tagadása árán buktatta meg őket.

Így azt, amit régebben a parlamenti pártok helyzetéről mondtam, ez a vita teljesen igazolta.** A szövetkezett ellenzéknek az egységes 286 toryhoz képest csupán 19 szavazattöbbsége van. Ha új kormányt alakítanak, az már az első alkalommal megbukik. Ha pedig az ellenzéki kormány az alsóházat feloszlatná, az új választások a régi feltételek mellett ugyanazzal az eredménnyel járnának, vagyis egy másik olyan alsóházat hoznának létre, ahol a különböző pártok megint megbénítanák egymást, amikor is a régi

* Viktória. – *Szerk.*

** *V. ö. 369–376. old.* – *Szerk.*

játék szükségképpen újra kezdődnék, és Anglia politikája megint csak cercle vicieux-ben* forogna.

Ezért megmaradok a régi dilemma mellett: vagy *a tory kormány további fennállása, vagy parlamenti reform.*

The Defeat of the Ministry
A megírás ideje: 1852 december 17.
A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1853 január 7. (3659.) sz.
Eredeti nyelve: angol
Aláírás: Karl Marx

* bűvös körben – *Szerk.*

Karl Marx

Egy kivénhedt kormány — A koalíciós kormányalakítás kilátásai stb.

London, 1853 január 11., kedd.

„Most elérkeztünk a *politikai millennium*[377] kezdetéhez, amikor is a pártszellem elszáll a földről, és csakis a tehetség, a tapasztalat, a szorgalom és a hazafiság képesíthet hivatalra. Olyan kormányunk van, amely úgy látszik, mindenfajta vélemény képviselőinek helyeslésére és támogatására tart igényt. Elvei egyetemes jóváhagyásra és támogatásra tartanak igényt."

Ezekkel a szavakkal jelentette be a „Times"[151] lelkesedésének első hevében az Aberdeen-kormányt. Hangneméből az ember azt képzelné, hogy Anglia ezentúl olyan kormánnyal van megáldva, amely teljesen új, fiatal és ígéretes egyénekből áll, s a világ bizonyára nem kevéssé fog meghökkenni, ha megtudja, hogy az új kort Nagy-Britannia történetében csupa elhasznált, roskatag nyolcvanéves aggastyán fogja megnyitni. Aberdeen a nyolcvanas éveit tapossa; Lansdowne fél lábbal már a sírban van; Palmerston, Russell rohamosan közelednek ehhez az állapothoz; Graham, a bürokrata, a múlt század vége óta jóformán minden kormányt kiszolgált; a kabinet többi tagjai — az aggkortól és a végelgyengüléstől kétszeresen is halottak, és csupán mesterséges létezésre támasztották fel őket; egészében a százévesek tízes csoportja, ez az az állomány, amelyből a „Times" cikkírója, úgy látszik, egyszerű összeadás révén az új ezredévet kikanyarította.

Ebben az ezeréves birodalomban aztán az ígéret szerint teljesen eltűnik a pártviszály, sőt eltűnnek a pártok is. Mit gondol a „Times"? Mert az arisztokrácia bizonyos részei eddig azt a kiváltságot élvezték, hogy nemzeti vagy parlamenti pártokként jelenhettek meg, most pedig arra a következtetésre jutottak, hogy ez a komédia a jövőben nem folytatható, és mert e meggyőződés alapján, valamint a legutóbb szerzett kemény tapasztalatok folytán ezek az arisztokrata klikkek most abbahagyni szándékozzák kisded

játékaikat és egységbe akarnak tömörülni közös kiváltságaik megőrzése érdekében — ezért már valamennyi párt e perctől kezdve megszűnik? Hát nem éppen egy ilyen „koalíció" ténye jelzi a legvilágosabban, hogy elérkezett az az idő, amikor a modern társadalom ténylegesen felnőtt és még részben nem képviselt alapvető osztályai, az ipari burzsoázia és a munkásosztály készül magának követelni a nemzet egyedüli politikai pártjainak pozícióját?

A toryk[136] Lord Derby kormányzása alatt régi védővámos elvüket egyszer s mindenkorra megtagadták, és a szabadkereskedelem mellett tettek hitet. Gróf Derby, amikor kabinetjének lemondását bejelentette, így szólt:[378] „Mylordok, emlékszem és valószínűleg, mylordok, Önök is emlékeznek, hogy a nemes gróf (Aberdeen) több alkalommal is kijelentette ebben a Házban, hogy a szabadkereskedelmet kivéve nem ismer *semmilyen* kérdést, amelyben *bárminő* különbség lenne közte és a jelenlegi kormány között." Lord Aberdeen, amikor ezt az állítást igazolja, még tovább megy következő megjegyzésében: „Kész volt egyesülni a nemes gróffal (Derbyvel) a demokrácia túlkapásai elleni harcra, de nem tudja felderíteni, hol létezik ez a demokrácia." Mindkét részről biztosították, hogy nincs többé különbség a peelisták[293] és a toryk között. De ez még nem minden. A külpolitikára vonatkozóan Aberdeen gróf megjegyzi: „Noha voltak különbségek a végrehajtásban, az ország külpolitikájának elve harminc esztendőn át sohasem változott." Eszerint az egész harc Aberdeen és Palmerston között, 1830-tól 1850-ig, amikor az előbbi állhatatosan az északi hatalmakkal való szövetség, az utóbbi pedig a Franciaországgal való „entente cordiale"[354] mellett szállt síkra, amikor az egyik Lajos Fülöp ellen, a másik Lajos Fülöp mellett, az egyik az intervenció ellen, a másik az intervenció mellett volt; minden viszályuk és vitájuk, még a legutóbbi közös felháborodásuk is Lord Malmesbury „szégyenletes" külügyi vezetése miatt — mindez bevallottan merő humbug volt. Holott van-e Anglia politikai viszonyaiban valami is, ami radikálisabb változáson ment volna keresztül, mint külpolitikája? 1830-ig — szövetség az északi hatalmakkal; 1830 óta — unió Franciaországgal (négyes szövetség[379]); 1848 óta — Anglia teljes elszigetelődése az egész kontinenstől.

Miután Lord Derby előbb arról biztosított bennünket, hogy nincs különbség a toryk és a peelisták között, Aberdeen gróf ezen túlmenően biztosít bennünket arról, hogy a peelisták és a whigek, a konzervatívok és a liberálisok között sincs különbség. Véleménye szerint: „Az ország belefáradt az olyan megkülönböztetésekbe, amelyek értelmetlenek, és nincs valóságos befolyásuk az államférfiak viselkedésére vagy elveire. Csakis konzervatív

kormány lehet posszibilis, és éppígy igaz az is, hogy csakis liberális kormány lehet posszibilis."

„Ezeknek a kifejezéseknek nincs határozott értelmük. Az ország torkig van ezekkel az értelmetlen megkülönböztetésekkel."

Az arisztokrácia három pártja, a toryk, a peelisták és a whigek következésképp egyetértenek abban, hogy nincsenek valóságos megkülönböztető jegyeik. De van még egy másik kérdés is, amelyben egyetértenek. Disraeli kijelentette, hogy érvényesíteni szándékozik a szabadkereskedelem elvét. Lord Aberdeen pedig ezt mondja: „A királynő minisztereinek jelenlegi nagy célja és kormányuknak fő jellegzetessége voltaképpen a szabadkereskedelem fenntartása és ésszerű kiterjesztése. Ez az a küldetés, mellyel sajátlagosan megbízták őket." Egyszóval, az egész arisztokrácia egyetért abban, hogy a kormányt a burzsoázia javára és a burzsoázia érdekei szerint kell vezetni, de eltökélte, hogy a burzsoázia maga ne jusson vezetéshez; és ebből a célból a régi oligarchia körében található minden tehetséget, befolyást és tekintélyt utolsó erőfeszítésével összefogott egy kormányban, amelynek az a feladata, hogy a burzsoáziát ameddig csak lehet a nemzet kormányzásának közvetlen gyakorlásától távol tartsa. Anglia szövetkezett arisztokráciája a burzsoáziára vonatkozóan ugyanazon elv alapján szándékozik eljárni, amelyet I. Napóleon vallott a népet illetően: „*Tout pour le peuple, rien par le peuple.*"*

„A burzsoázia kirekesztésének nyilvánvaló célkitűzését azonban", mint Ernest Jones a „People's Paper"-ben[308] megjegyzi, „valamiképp el kell ködösíteni, és ezt ők" (a miniszterek) „azzal remélik elérni, hogy alárendelt és befolyással nem járó állásokba elhelyeznek olyasféle arisztokratikus liberálisokat, mint Sir William Molesworth, Bernal Osborne stb. De ne képzeljék, hogy ez a piperkőc Mayfair[380]-liberalizmus a Manchester-iskola[294] zord férfiait ki fogja elégíteni. Ők üzletet akarnak, és kevesebbel nem érik be. Ők font sterlingeket, shillingeket, pennyket – állást és hivatalt akarnak, akarják a világ legnagyobb birodalmának óriás jövedelmeit, azt akarják, hogy ez a birodalom valamennyi erőforrásával együtt csakis az ő osztályérdekeik szolgálatában álljon."

Valóban elég egy pillantást vetni a „Daily News"[149], az „Advertiser"[224] hasábjaira és kiváltképpen a „Manchester Times"-ra[381], Bright úr e közvetlen szócsövére, és máris mindenki meggyőződhet arról, hogy a Manchester-iskola hívei, amikor ideiglenesen megígérik támogatásukat a koalíciós kormánynak, csak ugyanazt a politikát szándékoznak követni, amely-

* – *„A népért mindent, a nép által semmit."* – *Szerk.*

nek vonalán a peelisták és a whigek a legutóbbi Derby-kabinet tekintetében eljártak; vagyis alkalmat akarnak adni a miniszteréknek becsületes próbára. Hogy ez a „becsületes próba" mit jelenthet, azt Disraeli úrnak nemrég alkalma volt megtudni.

Miután a tory kabinet vereségét az ír brigád[382] döntötte el, az új koalíciós kormány természetesen szükségesnek tartotta, hogy lépéseket tegyen e párt parlamenti támogatásának elnyerése érdekében. Sadleir urat, a brigád alkuszát, csakhamar megszédítették egy kincstári lordsággal. Keogh úrnak felajánlották az ír koronaügyészi állást, míg Monsell urat a hadfelszerelési hivatalban helyezték el. „És ezzel a három vétellel", írja a „Morning Herald"[330], „a brigádot feltehetőleg megnyerték." Mégis fölöttébb kétes, vajon ez a három vétel elég hatékony-e az egész brigád csatlakozásának biztosításához, és az ír „Freeman's Journal"-ban[383] valóban ezt olvassuk: „Itt a válságos pillanat a bérlőjog [Tenant-Right[382]] és a vallásszabadság szempontjából. E kérdések sikere vagy kudarca most nem a miniszterektől, hanem az ír képviselőktől függ. A Derby-kormányt tizenkilenc szavazat megbuktatta. Tíz ember, ha az egyik oldalról átsétál a másikra, megváltoztatta volna a kimenetelt. Ilyen pártállapotok mellett az ír képviselők mindenhatóak."

Legutóbbi levelem végén leszögeztem azt a véleményemet, hogy nincs más lehetőség, mint vagy tory kormány vagy parlamenti reform.* Olvasóit érdekelni fogja, miként vélekedik ugyanerről a kérdésről Lord Aberdeen. Ő a következőket mondja: „A nép helyzetének megjavítása nem zárhatja ki" (sic!) „a képviseleti rendszer módosítását; mert a legutóbbi választás eseményei vitathatatlanul olyanok voltak, hogy aligha ébresztenek rajongást e rendszer iránt bárkiben is." És a hivatalba lépésük következtében megtartott választásokon[384] Lord Aberdeen kollegái egyhangúlag kijelentették, hogy a képviseleti rendszer reformokra szorul; de minden alkalommal értésére adták hallgatóságuknak, hogy az ilyen reformok csak „mérsékelt vagy ésszerű reformok lehetnek, és nem sietősen, hanem megfontoltan és óvatosan kell őket életbe léptetni". Tehát minél rothadtabbnak bizonyul a mostani képviseleti rendszer és minél inkább elismerik annak, annál kívánatosabb, hogy ne változzék meg sem sietősen, sem radikálisan.

A miniszterek legutóbbi újjáválasztása alkalmával zajlott le az első próbája annak az új találmánynak, melynek segítségével államférfiak jellemszilárdságukat minden körülmények között megőrizhetik, akár *kívül* vannak, akár *belül*. A találmány a *„nyitott kérdés"* fogalmának eddig még nem gya-

* *V. ö. 466. old. – Szerk.*

korolt alkalmazásában rejlik. Osborne és Villiers régebbi alkalmakkor a titkos szavazásra tettek ígéretet. Most kijelentik, hogy a titkos szavazás nyitott kérdés. Molesworth a gyarmatügyi reformra tett ígéretet – nyitott kérdés. Keogh, Sadleir stb. a bérlőjogra tettek ígéretet – nyitott kérdés. Más szóval mindazok a pontok, amelyeket képviselői minőségükben mindenkor elintézettnek tekintettek, a miniszteri székben kérdésessé váltak számukra.

Végezetül még egy furcsaságot kell megemlítenem, mely a peelisták, whigek, radikálisok és írek koalíciójából ered. E pártok mindegyikének notabilitásait éppen abból a beosztásból rakták ki, amelyhez állítólag csakis nekik volt képességük és képzettségük, és olyan posztokra nevezték ki őket, amelyekre bámulatosan kevéssé alkalmasak. Palmerstont, a hírneves külügyminisztert a belügyminisztériumba nevezték ki, ahonnan Russellt, jóllehet ő ebben a hivatalban öregedett meg, elmozdították, hogy átvegye a külügyek vezetését. Gladstone-t, a puseyizmus[385] Escobarját, kincstári kancellárnak nevezték ki. Molesworth, aki bizonyos hírnévre tett szert azáltal, hogy Wakefield úr képtelen gyarmatosító rendszerét másolta vagy elfogadta,[386] a közmunkák biztosa lett. Sir Charles Woodot, aki mint pénzügyminiszter azt a kiváltságot élvezte, hogy vagy kincstári hiány vagy kincstári többlet miatt jusson zavarba, az indiai ügyek ellenőrző bizottságának elnökségével bízták meg. Monsell, aki alig tud egy muskétát egy puskától megkülönböztetni, a hadfelszerelési hivatalba került. Az egyetlen személyiség, aki a megfelelő helyre került, Sir James Graham, ugyanaz a férfiú, aki mint az admiralitás első lordja már előző alkalommal nagy tekintélyre tett szert azáltal, hogy az ő nevéhez fűződik a brit tengerészetben a „rotten worm" bevezetése.

A Superannuated Administration –
Prospects of the Coalition Ministry etc.

A megírás ideje: 1853 január 11.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1853 január 28. (3677.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás: Karl Marx

Karl Marx

Politikai perspektívák — Kereskedelmi virágzás — Egy éhhalál-eset[387]

London, 1853 január 14., péntek.

Amikor Lord John Russell a külügyminisztériumban a diplomáciai tisztet átvette, kijelentette, hogy csak ad interim* marad ezen a poszton, és hogy a külügyi hivatalt nemsokára Clarendon grófjára bízzák. Tény az, hogy Russell mindig teljesen külember volt a külügyminisztériumban, ahol sohasem tűnt ki, hacsak nem egy sótlan kompilációval, úgy hiszem a nimwegeni béke óta kötött szerződések történetéről. Ez a könyv, az igazat megvallva, legalább olyan szórakoztató olvasmány, mint az a „tragédia", melylyel ugyanez a Russell egykor meglepte a világot.[388] Lord John minden valószínűség szerint az alsóház Leadere** lesz, és mint ilyen foglal helyet a kabinetben, ahol egész tevékenységét nyilván az új Reform Bill megszövegezése fogja igénybe venni. A parlamenti reform Russell hagyományos tevékenységi területe, amióta 1831. évi intézkedéseivel olyan mesterien osztotta fel a korhadt választókerületeket[389] a toryk és a whigek[136] között.

Jóslatom, hogy a három írnek a kormány által történt megvásárolása aligha biztosíthatja az egész „brigád" megnyerését a koalíciós kormány ügyének,*** már szó szerint beteljesedett. A „Freeman's Journal"[383] és a „Tablet" állásfoglalása; Lucas, Moore és Duffy urak leveleinek és nyilatkozatainak hangneme; végül a Bérlők Jogaiért Küzdő Szövetség[390] legutóbbi gyűlésén Sadleir és Keogh urak ellen elfogadott határozat eléggé megmutatja, hogy az Aberdeen-kormányzat az ír csoportnak csupán igen kis töredékére számíthat.

Köztudomású, hogy Lord Aberdeen, a kabinet feje, a Lordok Házában foglal majd helyet. Nos, Bright úr nemrég egy beszédében, amelyet Inger-

* — ideiglenesen — *Szerk.*

** — a kormány szószólója — *Szerk.*

*** *V. ö. 470. old.* — *Szerk.*

soll úr, az új amerikai nagykövet tiszteletére rendezett manchesteri banketten mondott, élve az alkalommal, kifejtette, hogy a Lordok Házának teljes megszüntetése az ipari középosztály „előrehaladásának" conditio sine qua nonja*. A Manchester-iskolának[294] ez az első hivatalos megnyilatkozása, melyre a koalíciós kormány megalakulása óta sor került, némileg hozzásegíti majd Lord Aberdeent annak felfedezéséhez, hol létezik az a demokrácia, melytől Lord Derby annyira retteg.**

Így a pártviszály, mely a „Times"[151] egyik vérmes munkatársa szerint örökre megszűnt,*** máris újra fellobbant, noha az „ezeréves birodalom"[377] a parlament február 10-ig való elnapolásával beköszöntött.

Az újév elején nagy zajjal és egyhangúlag kinyilatkoztatták, hogy a kereskedelmi és ipari virágzás folytatódik, sőt fokozódik. Ennek alátámasztására hivatkoztak az e hó 5-ig befolyt állami bevételekről közzétett jelentésekre, a kereskedelmi minisztérium e hónapra és az 1852 december 5-ével lezárt 11 hónapra vonatkozó kimutatásaira, továbbá a gyárfelügyelők jelentéseire, s végül a minden év elején kibocsátott, az elmúlt év összes kereskedelmi ügyleteinek általános áttekintését nyújtó kereskedelmi körlevelekre.

A bevételi kimutatások az egész évre 978 926 £, az elmúlt negyedévre pedig 702 776 £ össznövekedést tüntetnek fel. Minden tételnél növekedés van az elmúlt évben, kivéve a *vámokat*. Az államkincstárba összesen 50 468 193 £ folyt be.

A *fogyasztási adóbevétel*, melyről feltételezik, hogy a nép jólétét jelzi,

az 1852 január 5-ével lezárt évben ..... 13 093 170 £
az 1853 január 5-ével lezárt évben ..... 13 356 981 £

volt.

A *bélyegilleték*, mely a kereskedelmi tevékenység élénkülését jelzi,

1851–52-ben ..... 5 933 549 £
1852–53-ban ..... 6 287 261 £

volt.

Az *ingatlanadó*, mely a felső osztályok gazdagságának növekedését jelzi,

1851–52-ben ..... 5 304 923 £
1852–53-ban ..... 5 509 637 £

volt.

* – elengedhetetlen feltétele – *Szerk.*
** *V. ö. 468. old.* – *Szerk.*
*** *V. ö. 467. old.* – *Szerk.*

A kereskedelmi minisztérium kimutatásai szerint a december 5-én lezárt hónapra, ill. 11 hónapra vonatkozóan az exportált áruk értéke £-ben:

	1852	1851	1850
A december 5-ével lezárt hónapban	6 102 694	5 138 216	5 362 319
A december 5-ével lezárt 11 hónapban	65 349 798	63 314 272	60 400 525

Következésképpen az egy hónapra közel 1 000 000 £, a 11 hónapra pedig több mint 2 000 000 £ a növekedés. Mivel azonban az importált áruk értékét egyáltalán nem ismerjük, nem tudjuk, hogy az utóbbinak a növekedése nem ugyanakkora vagy ezt felülmúló-e.

Áttérve a gyárfelügyelők jelentéseire, Horner úr, a lancashire-i kerület felügyelője, az 1852 október 31-ével lezárt félévről szóló, most közzétett jelentésében a következőket írja:[391]

„Az én kerületemben az elmúlt évben a gyapjú-, fésűsfonál- és selyemgyáraknál alig történt változás, és a lenfonodáknál sem változott a helyzet 1851 november 1. óta. A pamutfonodáknál azonban igen nagy a növekedés. Ha a jelenleg nem foglalkoztatott gyárakat leszámítjuk (ezek közül sok, különösen azok, ahonnan a gépeket nem távolították el, minden valószínűség szerint rövidesen újra megkezdi a munkát), az elmúlt két évben 129 új fonodát helyeztek üzembe, összesen 4023 lóerővel; 53 esetben meglevő gyárakat bővítettek összesen 2090 lóerővel, úgyhogy a növekedés 6113 lóerő volt, s ez valószínűleg legalább 24 000 pótlólagos munkáskezet kellett hogy foglalkoztasson a pamutiparban. De ez még nem minden, mert jelenleg is sok új gyár épül. Az Ashton, Stalybridge, Oldham és Lees városokat felölelő korlátolt területen tizenegy épül, becslés szerint összesen 620 lóerejük lesz. A gépgyártók úgy mondják, el vannak halmozva megrendelésekkel, s egy igen értelmes, jó megfigyelőképességű gyártulajdonos nemrégen azt mondta nekem, hogy sok most épülő gyár valószínűleg nem helyezhető üzembe 1854 előtt, mivel lehetetlen beszerezni hozzájuk a gépi berendezést. De bár a fent közöltek és azok az adatok, melyeket kollegáim ez alkalommal jelenteni fognak, nagy növekedést jeleznek, korántsem érzékeltetik azt teljesen; a termelés növekedésének ugyanis van egy nagy és igen gazdag forrása, melyről igen nehéz volna beszámolót kapni. A gőzgépek korszerű tökéletesítéseire célzok, melyek révén régi, sőt új gőzgépek is névleges lóerejüket messze

meghaladó és korábban lehetetlennek tartott mértékű munkamennyiséget végeznek el."

Horner úr ezután Nasmyth, kiváló birminghami mérnök levelét idézi, amely kifejti, milyen erőnyereség érhető el, ha a gépeket gyorsabban járatják és a Woolf-féle magasnyomású kettős hengerrel látják el. Ugyanazok a már használatban levő gépek így legalább 50 százalékkal több munkát végeznek, mint a tökéletesítés előtt.

A felügyelői jelentések összesítéséből kitűnik, hogy az 1852 október 31-ével zárult évben a működő új gyárak száma összesen 229 volt; ezek 4771 lóerőnyi gőz- és 586 lóerőnyi vízi erővel dolgoztak; 69 meglevő gyárat bővítettek ki 1532 lóerőnyi gőz- és 28 lóerőnyi vízi erővel, ami végösszegben 6917 lóerő.

Áttérve az évi kereskedelmi körlevelekre, ezekből ugyanaz a lelkes hangulat árad, mint amelyben a „Times" megjósolta a politikai ezeréves birodalmat, de mindenesetre megvan az az előnyük, hogy – ami a múlt évet illeti – tényeken és nem puszta várakozásokon alapulnak.

A mezőgazdasági érdekeltségnek nincs oka panaszra. Az év elején a búza heti átlagára 37 shilling 2 penny volt, az év végén elérte a 45 shilling 11 pennyt. A gabona áremelkedésével együtt járt az élőmarha, a hús, a vaj és a sajt áremelkedése.

1851 augusztusában a termékek példátlan áresése következett be, főképp a cukoré és a kávéé, s ez nem ért véget az idei évvel, mert a Mincing Lane-en[392] támadt riadalom csak a múlt esztendő első hónapjában érte el tetőpontját. Az évi kereskedelmi körlevelekből most kitűnik, hogy a legtöbb külföldi árucikk, különösen a gyarmati termékek, mint a cukor, a kávé stb. ára jelentősen emelkedett.

A nyersanyagok áralakulása a következőkből látható:

„A gyapjúkereskedelem helyzete" – írja Hughes & Ronald urak körlevele – „az elmúlt évben mindvégig a legteljesebb mértékben kielégítő volt . . . A hazai gyapjúkereslet szokatlanul nagy volt . . . A gyapjú- és fésűsfonal-áruk exportja annyira megnövekedett, hogy még az 1851. évi, soha azelőtt el nem ért igen magas rátát is túlszárnyalta . . . Az árak állandóan javultak, de határozott emelkedés csak a múlt hónapban történt; jelenleg átlag 15–20 százalékkal magasabbak, mint a múlt év hasonló időszakában."

„A fakereskedelem" – állapítja meg a Churchill & Sim cég – „1852-ben teljes mértékben kivette részét az ország kereskedelmi virágzásá-

ból... A londoni behozatal az 1852. év folyamán meghaladta az 1200 hajórakományt – körülbelül ugyanannyit tett ki, mint 1851-ben. Mindkét évben, az előzőkhöz viszonyítva, amikor átlag mintegy 800 hajórakomány érkezett, 50 százalék volt az emelkedés. Míg a felhasznált hasított fa mennyisége megfelelt a több évi átlagnak, a fenyőfapalló, léc stb., ill. fűrészelt fa forgalma 1852-ben hallatlanul megnövekedett: a korábbi átlag 4 900 000 darab helyett 6 800 000 darabra emelkedett."

A bőrszakmáról a Powell & Co. cég így nyilatkozik:

„A most elmúlt év a bőrgyárosok számára a szakma szinte minden ágazatában kétségtelenül kedvező volt. A nyersanyagok árjegyzése az esztendő elején alacsony volt, és olyan körülmények állottak be, melyeknek következtében a bőr értéke jelentősebben emelkedett, mint jó néhány előző évben."

A vaskereskedelem különösen felvirágzott, mivel a vas tonnánkénti ára 5 £-ről 10 £ 10 sh.-re, újabban pedig 12 £-re ugrott, sőt talán még 15 £-et is elérhet, és egyre több olvasztókemencét helyeznek üzembe.

A hajózásról az Offor & Gamman urak így számolnak be:

„A most zárult évben a brit hajózás figyelemreméltóan megélénkült, főleg azért, mert az ausztráliai aranyleletek serkentették az üzletet... A rakományok általános emelkedése volt tapasztalható."

Ugyanígy alakult a helyzet a hajóépítés területén. Erről az iparágról a liverpooli Tonge, Currie & Co. urak körlevele a következőket tartalmazza:

„A kikötőnkben eladott hajókról szóló évi jelentésünkben az eladott tonnamennyiséget és az elért árakat illetően még sohasem közölhettünk ennyire kedvező adatokat. A gyarmati hajókért kerek 17 százalékkal magasabb árat értünk el és az irányzat továbbra is felfelé tendál. Az eladatlan készlet 48 vitorlásra csökkent, míg 1852-ben 76, 1851-ben pedig 82 ilyen hajó volt raktáron s a közeljövőben újabb hajók szállítása nem várható... Az év folyamán Liverpoolba érkezett és ott eladott hajók száma 120, tonnatartalmuk összesen 50 000. A kikötőnkben idén vízre bocsátott és még épülőfélben levő hajók száma 39, tonnatartalmuk becslés szerint összesen 15 000, míg 1851-ben számuk 23 volt, felbecsült tonnatartalmuk 9200. Az itt épült és épülőfélben levő gőzhajók száma 13, tonnatartalmuk 4050... Szakmánk szempontjából a legfigyelemreméltóbb jelenség, hogy a vasszerkezetű vitorlások mind nagyobb előszeretetnek örvendenek. Itt éppúgy, mint Clyde-ben, Newcastle-ban és másutt az ilyen hajók építése soha nem látott mértékben foglalkoztatja a hajógyárakat."

A *vasutakról* a Woods & Stubbs cég ezeket írja:

„A bevétel a legvérmesebb várakozásokat keltette, és jóval felülmúlja az összes előzetes számításokat. A múlt heti kimutatások tanúsága szerint a vágányhálózat 1851-hez viszonyítva 348 mérfölddel bővült, ami $5^1/_2$ százaléknak felel meg; a forgalom emelkedése 41 426 £-et hozott, azaz 14 százalékkal nőtt."

Végül a manchesteri Du Fay & Co. urak körlevele megállapítja, hogy 1852 decemberében bővült a kereskedelmi forgalom Indiával és Kínával. A pénzbőség — mint írja — kedvezett a távoli piacokra irányuló vállalkozásoknak és lehetővé tette, hogy az érdekeltek pótolják árucikkeken és termékeken az év elején elszenvedett veszteségeiket. „Ez idő szerint különböző új földértékesítési, bányakiaknázási és egyéb tervek vonzzák a spekulánsokat és a tőkéseket."

Az ipari kerületekben általában, különösen pedig a pamutipari kerületekben tapasztalható prosperitásról már a gyárfelügyelők fenti jelentései is beszámoltak. A pamutiparról a John Wrigley & Son liverpooli cég a következőket jelenti:

„A pamutipar fejlődése, ami egyben az ország általános prosperitásának próbaköve, a most zárult évben igen örvendetes eredményeket mutat... Ezzel kapcsolatban jó néhány meglepő jelenség merült fel, a legkiemelkedőbb és a legfigyelemreméltóbb azonban az, hogy az Amerikai Egyesült Államok példátlanul nagy, hárommillió bálát is meghaladó termését milyen rendkívül könnyű volt elhelyezni... Sok kerületben máris felkészülnek a gyártási kapacitás növelésére, és így feltehető, hogy a jövő évben feldolgozásra kerülő pamut összmennyisége nagyobb lesz, mint bármely előző esztendőben."

A legtöbb iparágban ugyanilyen a helyzet.

„Utalunk Glasgowra" — írja a McNair, Greenhow & Irving manchesteri cég — „mint a pamut- és vasipar egyik központjára, továbbá Huddersfieldra, Leedsre, Halifaxre, Bradfordra, Nottinghamra, Leicesterre, Sheffieldre, Birminghamre, Wolverhamptonra és más városokra, ahol különböző termelési ágakhoz tartozó ipartelepek vannak — a jelek szerint mind a legnagyobb virágzásnak örvendenek."

Az általános prosperitás csak a yorkshire-i selyemiparra és az ottani gyapjúfésülőkre nem terjed ki. Az általános üzleti helyzet, az egyik manchesteri körlevél[393] szavaival élve, így foglalható össze: „*Sokkal jobban félünk a túlzott spekulációtól*, mint a pangástól vagy a pénzhiánytól."

Az egyetemes prosperitás közepette az Angol Bank legutóbb olyan intéz-

kedést foganatosított, mely kereskedelmi körökben általános felháborodást keltett. 1852 április 22-én a Bank a leszámítolási kamatlábat 2 százalékra csökkentette. 1853 január 6-án reggel közölték, hogy e kamatlábat 2 százalékról $2^1/_2$ százalékra emelik, az ügyfeleket terhelő többlet tehát 25 százalék. Ezt a kamatlábemelést egyesek azzal próbálták magyarázni, hogy néhány vasútépítő nagyvállalkozó súlyos kötelezettségeket vállalt s köztudomású, hogy magas összegű váltóik vannak forgalomban. Mások viszont, mint például a „London Sun"[394], úgy vélik, hogy az Angol Bank azért emelte fel a kamatlábat, mert az általános prosperitásból maga is hasznot akar húzni. Az intézkedést, mint „indokolatlant", általában rosszallották. A kérdés helyes megítélésének megkönnyítésére az „Economist"[119] alapján közlöm a következő adatokat:

		Angol Bank	
	Rúdarany	Értékpapírok	Legalacsonyabb leszámítolási
1852	£	£	kamatláb
április 22.	19 587 670	23 782 000	$2^0/_0$-ra csökkentve
július 24.	22 065 349	24 013 728	$2^0/_0$
december 18.	21 165 224	26 765 724	$2^0/_0$
december 24.	20 794 190	27 545 640	$2^0/_0$
1853			
január 1.	20 527 662	29 284 447	$2^0/_0$, de jan. 6-án $2^1/_2{}^0/_0$-ra emelve

Eszerint jelenleg egymillióval több arany van a Bankban, mint 1852 áprilisában, amikor a kamatlábat 2 százalékra szállították le. De az arany áramlása tekintetében igen nagy a különbség a két időszak között: a dagályt apály váltotta fel. A kiáramlás különösen nagymérvű, annyira, hogy az egész múlt havi amerikai és ausztráliai behozatalt meghaladta. Emellett az értékpapírok összege öt és fél millióval kevesebb volt áprilisban, mint most. Ebből következik, hogy 1852 áprilisában a kölcsöntőke-kínálat nagyobb volt a keresletnél, míg most fordított a helyzet.

Miközben a rúdarany kifelé áramlott, jelentősen csökkent a külföldi váltóárfolyam, ami részben abban leli magyarázatát, hogy a behozott áruk legnagyobb részének ára számottevően emelkedett, részben pedig abban, hogy importárukban nagyarányú spekuláció folyt. Ezt tetézi a kedvezőtlen ősznek és télnek a bérlőkre gyakorolt hatása, az ennek nyomán támadt sok kétely és aggodalom a következő aratást illetően, és, ez utóbbi körülmény követ-

kezményeként, óriási spekuláció külföldi gabonában és lisztben. S végül: angol tőkések igen jelentős összegeket fektettek be Franciaországban, Olaszországban, Spanyolországban, Svédországban, Norvégiában, Dániában, Németországban és Belgiumban alapított vasút- és egyéb vállalatokba, és nagymértékben részt vesznek a párizsi tőzsdén folyó általános szédelgésben. Ezért minden európai piacon sokkal több Londonra szóló váltó van forgalomban, mint azelőtt bármikor, emiatt pedig folytonosan esik a font sterling külföldi beváltási árfolyama. Július 24-én Párizsban a font sterling árjegyzése 25 frank 30 centime volt, január 1-én azonban már csak 25 frank, sőt néhány ügyletet 25 frankon aluli árfolyamon bonyolítottak le.

Amennyiben a tőkekereslet a kínálathoz viszonyítva megnövekedett, annyiban az Angol Bank legutóbbi intézkedése teljesen jogosultnak látszik. De amennyiben az volt a célja, hogy megfékezze a spekulációt és a tőkekiáramlást, merem jósolni, hogy semmiféle hatása nem lesz.

Az olvasókat, akik Anglia növekvő prosperitásának hosszú bizonyítását türelemmel követték, megkérem, szánjanak még arra is egy percet, hogy nyomon kövessék egy szegény tűkészítő, Henry Morgan útját, aki Londonból indult el Birminghambe munkát keresni. Nehogy azzal vádoljanak, hogy az esetet eltúloztam, idézem a northamptoni újság* vonatkozó hírét:

„HALÁLESET VÉGSŐ NYOMOR MIATT. – COSGROVE. – Hétfőn reggel 9 óra tájban két földművelő, aki az eső elől menedéket keresett egy elhagyatott pajtában, mely T. Slade úr, Cosgrove egyházközségbeli lakosé, nyögésre lett figyelmes. Körülnéztek és a tárolásra szolgáló veremben egy szánalmas embert találtak, aki a végső kimerültség állapotában feküdt ott. Megszólították, szívélyesen megkínálták, hogy egyék reggelijükből, de nem kaptak választ; amikor megérintették, érezték, hogy teste szinte teljesen hideg. Elmentek a közelben tartózkodó Slade úrért, aki némi idő elteltével egy fiatal legénnyel szekeret küldött, melyen szalmára fektetve és szalmával betakarva elszállították a szerencsétlent a körülbelül egy mérföldnyire levő Yardley-Gobion-i szegényházba. Röviddel 1 óra előtt oda is ért, de egy negyedóra múlva meghalt. A kiéhezett, piszkos, toprongyos teremtmény látványa valóban ijesztő volt. Kiderült, hogy a szerencsétlen csütörtökön, 2-án este a Stoney-Stratford-i szegénygondozótól mint csavargó egy éjszakai szállásra jogosító beutalót kapott Yardley-House-ba. A több mint 3 mérföldes utat megtette gyalog, és fel is vették. Ételadagját jó étvággyal megette, majd kérte, hogy még a következő napot és éjszakát is ott tölthesse, amit meg

* „Northampton Mercury". – *Szerk.*

is engedtek neki. Szombaton a reggeli után (valószínűleg ez volt utolsó étkezése ezen a földön) visszaindult Stratfordba. Mivel nagyon gyenge volt és a lába is fájt (az egyik sarkán levő seb elgennyedt), nyilván a legközelebbi fedett helyen meg akart húzódni. Ez egy uradalom külső gazdasági épületeihez tartozó nyitott fészer volt, negyedmérföldnyire az országúttól. Hétfőn, 6-án délben ott találták őt szalmán fekve, és mivel idegent nem tűrnek meg a telepen, felszólították, hogy távozzék. Engedelmet kért, hogy még rövid ideig maradhasson, majd 4 óra tájban elment, s mikor beesteledett, ismét csak pihenőhelyet és menedéket keresett a közelben, abban az elhagyatott fészerben, melynek zsúpfedele részben hiányzott, ajtaja tárva-nyitva állt és semmi védelmet nem nyújtott a hideg ellen. Itt bebújt a tárolásra szolgáló verembe, s már *hét napja* feküdt ott étlen-szomjan, amikor – mint már fentebb említettük – 13-án reggel rátaláltak. A szerencsétlen bemondta, hogy Henry Morgannak hívják, mestersége tűkészítő. 30–40 év körüli jól megtermett férfi volt."

Alig lehet ennél borzalmasabb esetet elképzelni. Derék, erőteljes, javakorabeli férfi – hosszú kínos zarándokútra indul Londonból Stoney-Stratfordba – kétségbeesetten könyörög a környező „civilizációnak", hogy segítsen rajta – hét napig koplal – embertársai durván cserbenhagyják – menedéket keres, s egyik menedékhelyről a másikra kergetik – ezt betetőzi a Slade nevű személy embertelensége, és a végleg kimerült ember megadással, nyomorúságosan meghal – valóban egészen megdöbbentő kép.

Nem kétséges persze, hogy amikor a szerencsétlen behatolt egy fészerbe, majd egy elhagyatott pajtába, megsértette a magántulajdon jogát!!!

Ha ezt a prosperitás közepette történt éhhalál-esetet elmondjuk valamelyik jól táplált üzletembernek a londoni Cityben, az nyilván a „London Economist" január 8-i szavaival fog válaszolni:

„Örömmel láthatjuk tehát, hogy a szabadkereskedelemben valamennyi osztály virágzik; a haszon reménye megacélozza erejüket; mindannyian tökéletesbítik termelésüket, ami mindenkinek együttvéve és különkülön javára válik."

Political Prospects – Commercial Prosperity – Case of Starvation

A megírás ideje: 1853 január 14.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1853 február 2. (3681.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás: Karl Marx

Elections.—Financial Clouds.—The Duchess of Sutherland and Slavery.

Correspondence of The N. Y. Tribune.

London, Friday, Jan. 28, 1853.

The Parliamentary contests consequent upon the new ministerial arrangements are finished. Ministers have sustained a defeat, Mr. Sadleir, one of the Lords of the Treasury, and hitherto considered the leader of the "Irish Brigade," having been defeated at Carlow by Mr. Alexander, who was elected by a majority of six votes. Mr. Alexander owes his election to a coalition of the Orangemen and the Catholics. On the other hand, Ministers were victorious at Oxford University, where the poll lasted fifteen days and the struggle was extremely animated. Gladstone carried the day by a majority of 124 against Dudley Perceval, the candidate of the High Church Party. To amateurs of Hudibrasian logic we can recommend the leaders of the two contending journals in this struggle, *The Morning Chronicle* and *The Morning Herald*.

Yesterday, after a long debate, the Directors of the Bank of England again raised the minimum rate of discount from 2½ to 3 per cent. This circumstance had an immediate effect upon the Paris Bourse, where all sorts of securities had to submit to another decline.—But if the Bank of England should succeed in checking speculation at Paris, there will remain open another outlet for the drain of bullion: the imports of corn. The last harvest both in England and on the Continent is estimated at one-third below the average. Besides, there exists some doubt as to the quantity of food available for consumption until next harvest, in consequence of the delay in sowing the seed caused by the wet state of the soil. Therefore, large imports of grain are arranged for, and will continue to keep the course of exchange unfavora-

A „New York Daily Tribune" egyik oldala, a „Választások – Pénzügyi fellegek – Sutherland hercegnő és a rabszolgaság" c. cikkel

Karl Marx

Választások — Pénzügyi fellegek — Sutherland hercegnő és a rabszolgaság

London, 1853 január 21., péntek.

A miniszteriális változások következtében megtartott pótválasztások befejeződtek. A kormány vereséget szenvedett, minthogy Sadleir urat, a kincstár egyik lordját, akit eddig az ír brigád[382] fejének tekintettek, legyőzte Alexander úr, akit hat szavazattöbbséggel megválasztottak. Alexander úr az orangisták[395] és a katolikusok szövetségének köszönheti megválasztását. Viszont győzött a kormány az oxfordi egyetemen, ahol a szavazás tizenöt napig tartott, és a küzdelem rendkívül élénk volt. Gladstone 124 szavazattöbbséggel győzött Dudley Perceval, a Magas Egyház[295] pártjának jelöltje ellen. A hudibrasi[336] logika műkedvelőinek ajánlhatjuk az ebben a küzdelemben vetélkedő két újság – a „Morning Chronicle"[271] és a „Morning Herald"[330] – vezércikkeit.

Tegnap, hosszas vita után, az Angol Bank igazgatói a leszámítolási kamatláb minimumát újólag felemelték $2^1/_2$ százalékról 3 százalékra. Ez a körülmény azonnal kihatott a párizsi tőzsdére, ahol a legkülönfélébb értékpapírok újból esni kezdtek. De ha az Angol Banknak sikerülne a párizsi spekulációt megállítani, még mindig nyitva marad egy másik csatorna a rúdarany kiáramlásához: a gabonabehozatal. Az idei termést Angliában is, a kontinensen is az átlagnál $^1/_3$-dal rosszabbra becsülik. Ezenkívül némileg kétséges, elég élelem áll-e a fogyasztás rendelkezésére a jövő aratásig, minthogy a vetés a talaj túlságos nedvessége miatt késedelmet szenvedett. Ezért előkészületeket tesznek nagy gabonabehozatalra; s így a valutaárfolyam Anglia számára továbbra is kedvezőtlen. Az ausztráliai aranyszállítások nem tudnak lépést tartani a gabonabehozatal hirtelen emelkedésével.

Egyik legutóbbi tudósításomban* említettem a vaskereskedelemben folyó

* *V. ö. 476. old. – Szerk.*

spekulációt. Amikor a Bank a leszámítolási kamatlábat először emelte fel 2 százalékról $2^1/_2$-re, az emelés már kihatott erre az üzletágra. A skót nyersvas, mely az elmúlt két hétben 78 shillinges árban kelt el, folyó hó 19-én 61 shillingre esett le. A vasútrészvény-piac a kamatláb emelkedése folytán valószínűleg szintén nyomott lesz, az eddig kölcsönbiztosítékokként letétbe helyezett részvények kényszereladása miatt, és az ilyen műveletek máris megkezdődtek. Úgy vélem azonban, hogy a rúdarany kiáramlását nem csupán az aranykivitel okozza, hanem az élénk hazai kereskedelemnek, amely kiváltképpen az ipari kerületekben érezhető, szintén nagy része van benne.

A politikai élet pillanatnyi uborkaszezonjában szinte égből pottyant a sajtó számára a Stafford House hölgyei gyülekezetének amerikai nővéreikhez intézett üzenete a néger rabszolgaság tárgyában, szintúgy „az Amerikai Egyesült Államok sok ezer asszonyának szeretetteljes és keresztényi üzenete nővéreikhez, Anglia asszonyaihoz" a fehér rabszolgaság tárgyában.[396] Egyik brit lapnak sem tűnt fel azonban, hogy a Stafford House-gyülekezet Sutherland hercegnő palotájában és elnöklete alatt folyt le, holott a Stafford és Sutherland név elég lehetett volna ahhoz, hogy minősítsék a brit arisztokrácia emberszeretetét – olyan emberszeretetet, amely tárgyát a hazától a lehető legtávolabbi helyen keresi, és inkább az óceán túlsó oldalán, mint az innensőn.

A Sutherland-család vagyonának története nem egyéb, mint a skót gael lakosság tönkretételének és szülőföldje kisajátításának története. Igen régen, a X. században, a dánok partra szálltak Skóciában, meghódították Caithness lapályait, és a bennszülötteket a hegyekbe kergették. Mhoir-Fhear-Chattaibh, amint gael nyelven nevezték, vagyis „Sutherland nagy férfia" fegyvertársait mindig készen találta arra, hogy életük kockáztatásával is megvédjék őt minden ellensége – dánok vagy skótok, idegenek vagy hazaiak ellen. A forradalom[299] után, mely a Stuartokat Britanniából elűzte, belső háborúk a skóciai kis törzsfőnökök között egyre ritkábban fordultak elő, és a brit királyok, hogy ezeken a távoli vidékeken uralmuknak legalább a látszatát fenntartsák, családi regimentek toborzására ösztönözték a törzsfőnököket. Az ilyen rendszer lehetővé tette, hogy ezek a lairdek* a korszerű katonai intézményeket összekapcsolják az ősi *clan*-rendszerrel olymódon, hogy egyik a másikat támogassa.

Mármost hogy az ennek nyomán végbement bitorlást pontosan megítélhessük, először tisztáznunk kell, mi is a *clan*. A *clan* [nemzetség] a társadalmi

* *A skót* laird *megfelel az angol* lord *megjelölésnek.* – *Szerk.*

lét olyan formájához tartozik, mely a történelmi fejlődés lépcsőzetében egy teljes fokkal a feudális állapot alatt áll, vagyis a társadalom *patriarchális* állapota. A *„klaen"* szó gael nyelven gyermekeket jelent. A skót gaelok minden egyes szokása és hagyománya azon a feltevésen nyugszik, hogy a *clan* tagjai egy és ugyanazon családhoz tartoznak. A „nagy férfiú", a clan-főnök hatalma egyrészt éppoly önkényes, másrészt vérrokonság stb. folytán éppoly korlátozott, mint minden családatyáé. Az a terület, melyen a clan, a család letelepedett, az övé volt, éppúgy, mint Oroszországban, ahol egy parasztközösség által benépesített föld nem az egyes parasztoké, hanem a községé. A település területe tehát a család közös tulajdonát alkotta. Ebben a rendszerben éppúgy nem lehetett szó modern értelemben vett magántulajdonról, mint ahogyan a clan tagjainak társadalmi életformája sem hasonlítható a mi modern társadalmunkban élő egyénekéhez. A föld felosztása a clan egyes tagjainak katonai funkciója alapján történt. Katonai képességeik szerint különböző juttatásokban részesítette őket a főnök, aki az egyes hűbéresek hűbérbirtokait tetszése szerint megvonta vagy megnövelte, ezek a hűbéresek pedig megint hűbéreseik és alhűbéreseik között osztottak fel minden egyes földdarabot. De a település területe a maga egészében mindig a clan tulajdona maradt, és bárhogyan is változtak az egyének igényei, a hűbéri szolgálat nem változott; ugyanígy soha nem emelték a közös védelemhez való hozzájárulásokat, sem pedig a lairdnek járó szolgáltatást, aki egyben vezér volt a csatában és legfőbb elöljáró a békében. Általában minden földdarabot ugyanaz a család művelt nemzedékről nemzedékre, rögzített szolgáltatások terhe mellett. Ezek a szolgáltatások jelentéktelenek voltak, inkább a *„nagy férfiú"* és hűbéresei felsőbbségének elismerését kifejező természetbeni adó, semmint modern értelemben vett földjáradék vagy jövedelmi forrás. A *„nagy férfiúnak"* közvetlenül alárendelt hűbéreseket „taksman"-eknek, a rájuk bízott területet *„tak"*-nek nevezték. Alájuk voltak rendelve az egyes települések élén álló alacsonyabbrangú vezetők, és ezek alá a parasztság.

Ilymódon látható, hogy a *clan* nem egyéb, mint katonai módon szervezett család, melyet éppoly kevéssé határoznak meg a törvények és éppoly szorosan kötnek a hagyományok, akárcsak bármely családot. De a föld a *család tulajdona*, a családban pedig a vérrokonság ellenére rangkülönbségek éppúgy uralkodnak, mint minden régi ázsiai családközösségben.

Az első bitorlás a Stuartok elűzése után a családi regimentek bevezetésével történt. Ettől kezdve a pénzbeli *fizetés* lett a *„nagy férfiú"*, a Mhoir-Fhear-Chattaibh fő jövedelmi forrása. A londoni udvar pazarlásába belesodródva igyekezett a lehető legtöbb pénzt kipréselni hűbéreseiből, akik

ugyanezt a rendszert alkalmazták alárendeltjeikkel szemben. Az ősi adó rögzített pénzkötelezettségekké változott át. Abban a tekintetben, hogy a hagyományos szolgáltatásokat rögzítették, ezek a kötelezettségek haladást képviseltek; más tekintetben bitorlást jelentettek, amennyiben a „nagy férfiú" most földesúrként lépett fel a „taksman"-ekkel szemben, akik viszont a parasztsággal szemben bérlőkként viselkedtek. És minthogy a „nagy férfiúnak" most pénzre volt szüksége, nem kevésbé a „taksman"-eknek, ezért szükségessé vált, hogy már nemcsak közvetlen fogyasztásra, hanem exportra és cserére is termeljenek; a nemzeti termelés rendszerét meg kellett változtatni, az ilyen változás folytán fölöslegessé vált munkáskezektől meg kellett szabadulni. Ezért a népesség létszáma apadt. De hogy még bizonyos mértékig fenntartották, és hogy az embert a XVIII. században még nem áldozták fel nyíltan a tiszta haszonnak, az kiviláglik Steuart skót közgazdásznak egy passzusából; Steuart munkája tíz évvel Adam Smith műve előtt jelent meg, s itt a következőket mondja (1. köt. 16. fej.), „Ezeknek a földeknek a járadéka kiterjedésükhöz viszonyítva teljesen jelentéktelen, de ami azoknak a személyeknek a számát illeti, akiket egy bérlet eltart, meglehet, azt fogjuk találni, hogy egy darab föld a Skót Felföldön tízszer annyi embert táplál, mint az ugyanilyen értékű föld a leggazdagabb tartományokban."[397] Hogy a földjáradék még a XIX. század elején is nagyon alacsonyan állt, az látható Loch úr munkájából (1820), aki Sutherland grófnő intézője volt és birtokainak fejlesztését irányította. Loch közli például a Kintradawell-birtok 1811. évi járadékjegyzékét, és ebből kiderül, hogy egészen addig a családok évi szolgáltatási kötelezettsége legfeljebb néhány shilling pénzbeni lefizetésére, egy kevés baromfi beszolgáltatására és néhány napi munka teljesítésére terjedt.

Csupán 1811 után játszódott le a végső és valódi bitorlás azzal, hogy a *clan-tulajdont* erőszakosan átváltoztatták modern értelemben vett *magántulajdonná*, a *clan-főnök magántulajdonává*. Ennek a gazdasági forradalomnak az élén egy női Mehemed Ali állt, aki jól megemésztette az ő Malthusát – *Sutherland grófnő*, alias *Stafford márkíz*.[398]

Először is szögezzük le, hogy Stafford márkíz ősei Skócia legészakibb részének, Sutherlandshire csaknem háromnegyed részének „nagy férfiai" voltak. Ez a grófság nagyobb kiterjedésű, mint számos francia département vagy kisebb német hercegség. Amikor Sutherland grófnő ezeket a birtokokat örökölte, melyek azután hozományaként átszálltak férjére, Stafford márkira (később Sutherland hercege), azok lakossága már 15 000-re olvadt le. A grófnő gyökeres gazdasági reformra szánta el magát, és elha-

tározta, hogy a grófság egész földterületét juhlegelőkké alakítja át. 1814-től 1820-ig ezt a 15 000 lakost, mintegy 3000 családot, rendszeresen elűzték és kiirtották. Összes falvaikat lerombolták és fölégették, valamennyi szántóföldjüket legelővé változtatták. Brit katonákat vezényeltek ki a végrehajtáshoz, és harcokra került sor a bennszülöttekkel. Egy öregasszony elégett kunyhója lángjaiban, amelyet vonakodott elhagyni. Ilymódon ez a hölgy *794 000 acre földet* sajátított el, amely ősidők óta a clané volt. Túláradó nagylelkűségében kiutalt az elűzött bennszülötteknek kb. 6000 acre-t, családonként 2 acre-t. Ez a 6000 acre addig megműveletlen volt és tulajdonosainak semmit sem jövedelmezett. A grófnő nemes érzületében odáig ment, hogy acre-jét átlagosan 2 shilling 6 penny járadékért adta bérbe a clan-tagoknak, akik évszázadok óta ontották vérüket a hercegi családért. Az egész rablott clan-földet 29 nagy juhbérletre osztotta, amelyek mindegyikén egyetlen család lakott, többnyire angol béresek; és 1821-ben a 15 000 gael helyét már 131 000 juh foglalta el.

A bennszülötteknek a tengerpartra dobott része megpróbált halászatból megélni. Kétéltűekké lettek, és – mint egy angol író mondja – félig a szárazföldön, félig a vízen éltek, s a kettőből is csak félig éltek meg.

Sismondi az „Etudes sociales"-ban a sutherlandshire-i gaeloknak erről a kisajátításáról – ezt a példát apránként Skócia többi „nagy férfia" is utánozta – a következőket jegyzi meg:

„A földesúri birtokok nagy terjedelme nem csupán Angliának sajátos jelensége. Nagy Károly egész birodalmában, Nyugaton mindenütt, egész tartományokat bitoroltak el harcias vezérek, akik a földet saját hasznukra műveltették a legyőzöttekkel, vagy olykor saját fegyvertársaikkal. A IX. és X. században Maine, Anjou, Poitou e provinciák grófjai számára inkább három nagybirtokot, semmint fejedelemséget jelentettek. Svájc, mely oly sok tekintetben hasonlít Skóciához [...] abban az időben csekély számú seigneur* között volt felosztva. Ha Kyburg, Lenzburg, Habsburg és Gruyères grófjai a brit törvények védelme alatt álltak volna, ma ugyanabban a helyzetben lennének, mint Sutherland grófjai voltak húsz évvel ezelőtt; egyesek közülük talán ugyanúgy hajlanának a fejlesztésre, mint Stafford márkíz, és nem egy köztársaság eltűnt volna az Alpokból, hogy teret adjon a juhnyájaknak." Németország „legzsarnokibb fejedelme sem engedhetne meg magának bármi ehhez hasonló kísérletet".[399]

* – hűbérúr – *Szerk.*

Loch úr Sutherland grófnő védelmében (1820) a föntiekre így válaszol:

„Miért éppen ebben az egy esetben kellene kivételt tenni a minden más esetben elfogadott szabály alól? Miért kellene a földesúrnak földje fölött élvezett föltétlen hatalmát feláldoznia a közérdeknek és olyan indítóokoknak, amelyek csupán a közösséget érintik?"

Miért kellene akkor a rabszolgatartóknak Észak-Amerika déli államaiban feláldozniok magánérdekeiket őfensége, Sutherland hercegnője emberbaráti fintorai kedvéért?

A brit arisztokrácia az embert mindenütt tulkokkal és birkákkal helyettesítette, ezt az arisztokráciát viszont nem is nagyon távoli jövőben ezek a hasznos állatok fogják helyettesíteni.

A *clearing of estates** folyamata, melynek skóciai történetét az imént vázoltuk, Angliában a XVI., XVII. és XVIII. században ment végbe. Thomas Morus már panaszolja a XVI. század elején. Skóciában a XIX. század elején hajtották végre, Írországban pedig most folyik javában. Néhány évvel ezelőtt a nemes viscount Palmerston szintén megtisztította írországi birtokát az emberektől, pontosan a fönt vázolt módon.

Ha tulajdonról valaha is joggal el lehetett mondani, hogy *rablás*, szó szerint áll ez a brit arisztokrácia tulajdonára. Egyházi tulajdon elrablása, közös tulajdon elrablása, feudális és patriarchális tulajdonnak gyilkossággal kísért csalárd átalakítása magántulajdonná – ezek a brit arisztokraták jogcímei birtokaikra. És hogy milyen szolgálatokat tett ebben az utóbbi folyamatban az ügyvédek szolgalelkű osztálya, azt elárulja egy múlt századbeli angol ügyvéd, Dalrymple, aki a „History of Feudal Property" c. munkájában igen naivan azt bizonyítja, hogy az ügyvédek a tulajdonnal kapcsolatos minden törvényt vagy tettet Angliában, amikor a burzsoázia gazdagodott, a *burzsoázia* javára, Skóciában, ahol a nemesség vagyonosodott, a *nemesség* javára – mindkét esetben a *nép* kárára értelmeztek.

Sutherland grófnő fönti török reformja[400] legalább malthusiánus szempontból indokolható volt. Más skót nemesek még tovább mentek. Miután az emberi lényeket juhokkal helyettesítették, a juhok helyébe vadat telepítettek, a legelőket pedig vadaskertekké alakították át. Ebben Atholl herceg járt elöl. „A hódítás után a normann királyok Anglia földjének nagy területeit erdősítették, nagyrészt hasonlóan ahhoz, ahogyan a földesurak itt a Skót Felföldön mostanában teszik." (R. Somer's Letters from the Highlands, 1848.)

* – *birtokok megtisztítása; az emberek elkergetése* – *Szerk.*

Ami azoknak az embereknek nagy részét illeti, akiket elkergettek, hogy helyet adjanak Atholl herceg vadjainak és Sutherland grófnő juhainak, hová menekültek ezek és hol találtak új otthonra?

Az Észak-Amerikai Egyesült Államokban.

A brit bérrabszolgaság ellenségének joga van a néger rabszolgaságot elítélni; a Sutherland grófnőknek, Atholl hercegeknek, manchesteri pamutkirályoknak – soha!

Elections – Financial Clouds – The Duchess of Sutherland and Slavery

A megírás ideje: 1853 január 21.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1853 február 9. (3687.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás: K a r l M a r x

Karl Marx

Halálbüntetés — Cobden úr vitairatai — Az Angol Bank rendelkezései[401]

London, 1853 január 28., péntek.

A „Times"[151] január 25-i száma „Műkedvelő akasztás" címmel a következő észrevételeket tartalmazza:

„Gyakran megjegyezték, hogy a nyilvános kivégzést nálunk rendszerint nyomon követik akasztásos halálesetek öngyilkosságból vagy balesetből kifolyólag. Ez nyilván annak az erős hatásnak a következménye, amelyet egy-egy hírhedt bűnöző kivégzése a kóros és éretlen lelkületű emberekre gyakorol."

A „Times" ennek a megjegyzésnek az illusztrálására több esetet hoz fel, köztük egy sheffieldi elmebetegét, aki, miután más elmebetegekkel Barbour kivégzéséről beszélgetett, véget vetett életének — felakasztotta magát. Szó van egy tizennégy éves fiúról is, aki ugyancsak felakasztotta magát.

Az elvet, amelyet ezeknek a tényeknek a felsorolásával a cikk alátámasztani akart, aligha találhatná ki egyetlen épeszű ember is, nem kevesebbről lévén szó, mint a hóhér egyenes apoteózisáról és a halálbüntetésnek mint a társadalom ultima ratiójának* feldicsőítéséről. Ezt egy „vezérlap" vezércikke írja.

A „Morning Advertiser"[224], miután néhány nagyon keserű, de jogos kifogást emel a „Times"-nak az akasztás iránti előszeretete és véres logikája ellen, az 1849. év 43 napjára vonatkozóan a következő érdekes adatokat közli:

---

* — végső érvének — *Szerk.*

Kivégzések		Gyilkosságok és öngyilkosságok	
Millan	március 20.	Hannah Sandles	március 22.
		M. G. Newton	március 22.
Pulley	március 26.	J. G. Gleeson – 4 gyilkosság Liverpoolban	március 27
Smith	március 27.	Gyilkosság és öngyilkosság	
Howe	március 31.	Leicesterben	április 2.
		Mérgezés Bathban	április 7.
		W. Bailey	április 8.
Landich	április 9.	J. Ward meggyilkolja anyját	április 13.
Sarah Thomas	április 13.	Yardley	április 14.
		Doxey, apagyilkosság	április 14.
		J. Bailey megöli két gyermekét és önmagát	április 17.
J. Griffiths	április 18.	Charles Overton	április 18.
J. Rush	április 21.	Daniel Holmsden	május 2.

Ez a táblázat, mint a „Times" is beláthatja, azt mutatja, hogy bűnözők kivégzését nemcsak öngyilkosságok követik szorosan nyomon, hanem a legszörnyűbb gyilkosságok is. Bámulatos, hogy a szóbanforgó cikk egyetlen érvet vagy ürügyet sem hoz fel a benne előadott barbár elmélet pártolására; és nagyon nehéz, sőt éppenséggel lehetetlen is volna bármilyen elvet felállítani, amelyre a civilizációjával büszkélkedő társadalomban a halálbüntetés jogosságát vagy célszerűségét alapítani lehetne. A büntetést általában a megjavítás vagy a megfélemlítés eszközeként védelmezték. De milyen jogon büntetnek engem azért, hogy másokat megjavítsanak vagy megfélemlítsenek? És ezenkívül itt van még a történelem, itt az úgynevezett statisztika – mindkettő napnál világosabban bizonyítja, hogy Káin óta a világot büntetéssel sem meg nem javították, sem meg nem félemlítették. Éppen ellenkezőleg. Az elvont jog szempontjából a büntetésnek csupán egyetlen elmélete van, mely az emberi méltóságot elvontan elismeri; ez Kant elmélete, különösen Hegel szigorúbb megfogalmazásában. Hegel ezt mondja:

„A büntetés a bűntett *joga*. Saját akaratának aktusa. A jog megsértését a bűnöző a maga jogának nyilvánítja. Büntette a jog negációja. A büntetés ennek a negációnak a negációja és következésképp a jog igazolása, melyet a bűnöző maga hív ki és önmagára rákényszerít."[402]

Kétségkívül van valami megejtő ebben a formulában, amennyiben Hegel, ahelyett hogy a bűnözőt pusztán objektumnak, az igazságszolgáltatás rabszolgájának tekintené, szabad és önrendelkező lény rangjára emeli. Ha azonban közelebbről vizsgáljuk a dolgot, felfedezzük, hogy a német idealizmus itt, akárcsak a legtöbb esetben, csupán a fennálló társadalom szabályainak transzcendentális szentesítését adta. Nem ámítás-e, ha az egyént a maga reális indítóokaival, a reá nehezedő sokféle társadalmi körülménnyel, a „szabad akarat" absztrakciója által helyettesítjük – az ember számos tulajdonságainak egyike által magát az embert? Ez az elmélet, mely a büntetést a bűnöző saját akaratának eredményeként tekinti, csupán metafizikus kifejezése a régi „jus talionis"-nak[403]: szemet szemért, fogat fogért, vért vérért. Ha kertelés nélkül és minden parafrázist mellőzve beszélünk, a büntetés nem egyéb, mint a társadalom eszköze, hogy védekezzék életfeltételeinek megsértése ellen, bármilyen természetűek legyenek is ezek a feltételek. Miféle társadalom vajon az, amely a saját védelmére nem talál jobb eszközt, mint a hóhért, és amely a saját brutalitását a „világ vezérlapja" útján örök törvénynek nyilvánítja?

A. Quételet úr kitűnő és tudós művében – „L'homme et ses facultés" – megállapítja:

„Van egy *költségvetés*, amelyre félelmetes rendszerességgel fizetünk – a börtönök, tömlöcök és vérpadok költségvetése... Még előre jelezni is tudjuk, hány egyén fogja kezét felebarátainak vérébe mártani, hányan lesznek csalók, hányan fognak mérget keverni – szinte majdnem ugyanúgy, ahogyan megjósolhatjuk az évi születéseket és elhalálozásokat."

És Quételet úr a bűnözésre vonatkozó, 1829-ben közzétett valószínűségszámításában tényleg bámulatos pontossággal jósolta meg a Franciaországban 1830-ban elkövetett bűntetteknek nemcsak a számát, hanem valamennyi különböző fajtáját is. Hogy nem is annyira egy ország sajátos politikai intézményei, hanem általában a modern burzsoá társadalom alapvető feltételei idéznek elő átlagos számú bűncselekményt a társadalom valamely nemzeti csoportjában, az kiviláglik Quételet 1822–24. évre vonatkozó alábbi táblázatából. Amerikában és Franciaországban száz elítélt bűnöző megoszlása:

Életkor	Philadelphia	Franciaország
Huszonegy év alatt	19	19
Huszonegytől harmincig	44	35
Harminctól negyvenig	23	23
Negyven fölött	14	23
Összesen	100	100

Ha tehát a bűntettek nagyjában, számszerűségüket és fajtájukat tekintve, a fizikai jelenségek szabályszerűségét mutatják – ha, mint Quételet úr megjegyzi, „nehéz lenne eldönteni, hogy a kettő közül" (a fizikai világ és a társadalmi rendszer közül) „melyik az, ahol a ható okok okozataikat a legnagyobb szabályszerűséggel idézik elő" –, nem kell-e akkor mélyen elgondolkodni az ilyen bűntetteket nemző rendszer megváltoztatásán, ahelyett hogy dicsőítenék a hóhért, aki egy csomó bűnözőt kivégez, csak azért, hogy újabbak számára helyet csináljon?

Időszerű beszédtéma mostanában Richard Cobden úrnak „1793 and 1853, in Three Letters" címmel megjelent vitairata (140 oldal). A vitairat első részének, amely az 1793-as forradalom korát és a forradalmat megelőző kort tárgyalja, érdeme, hogy nyíltan és erélyesen támadja az erről a korszakról táplált régi angol előítéleteket. Cobden úr kimutatja, hogy Anglia volt az agresszív fél a forradalmi háborúban. De Cobden úr itt nem tarthat igényt eredetiségre, minthogy csak ismétli, és sokkal kevésbé ragyogóan, azokat a megállapításokat, amelyeket a legnagyobb pamfletista, akit Anglia valaha is magáénak mondhatott, azaz néhai William Cobbett, egykor már megírt. A vitairat másik része, jóllehet gazdasági szempontból íródott, inkább romantikus jellegű. Cobden úr igyekszik bebizonyítani, hogy az a gondolat, miszerint Louis Napoléon elözönleni szándékozik Angliát, merő képtelenség; hogy az ország védtelen állapota körül csapott hűhónak nincs anyagi alapja, és csak olyan emberek terjesztik, akiknek érdekük fűződik az állami kiadások növeléséhez. Milyen érvekkel bizonyítja, hogy Louis Napoléonnak nincsenek ellenséges szándékai Angliával szemben? Louis Napoléonnak, vitatja, nincs *racionális* oka arra, hogy összevesszen Angliával. És hogyan bizonyítja, hogy ennek az országnak idegen elözönlése lehetetlen? Nyolcszáz éve, írja Cobden úr, nem fordult elő, hogy Angliát elözönlötték volna. És milyen érvekkel mutatja ki, hogy a védtelen állapot hangoztatása pusztán érdek sugallta csalás? A legmagasabb katonai tekintélyek kijelentették, hogy teljes biztonságban érzik magukat!

Louis Napoléon sohasem találkozott, még a törvényhozó gyűlésben sem,

tisztességének és békés szándékainak hiszékenyebb hívével, mint amilyent most, elég váratlanul, Richard Cobden úrban talál. A „Morning Herald"[330], Louis Napoléon állandó védelmezője, (tegnapi számában) közöl egy Cobden úrhoz intézett levelet, amely állítólag magának Louis Napoléonnak a közvetlen sugalmazására íródott, és amelyben Satory fejedelem-hőse arról biztosít bennünket, hogy csak akkor jön át Angliába, ha a királynőnek*, a feltörő demokráciától fenyegetve, szüksége lenne vagy 200 000 legényre az ő décembraillard-jai vagy aszfaltbetyárai közül.[404] De ez a demokrácia, a „Herald" szerint, senki más, mint Cobden úr és társai.

Be kell vallanunk, hogy miután a szóbanforgó vitairatot végigolvastuk, kezdünk félni olyasvalamitől, mint Nagy-Britannia elözönlése. Cobden úr nem nagyon szerencsés próféta. A gabonatörvények[296] eltörlése után kirándult a kontinensre, még Oroszországot is meglátogatta, és visszatérése után megállapította, hogy minden rendben van, hogy az erőszak ideje elmúlt, hogy a nemzetek mélyen és buzgón belemerültek kereskedelmi és ipari vállalkozásaikba és most nyugodt üzletszerű módon fognak fejlődni, politikai viharok nélkül, felkelések és zavarok nélkül. Próféciája még alig ért a kontinensre, amikor az 1848-as forradalom végigsöpört egész Európán, és némi ironikus visszhanggal felelt Cobden úr szelíd jóslataira. Békéről csevegett, amikor béke egyáltalán nem volt.

Nagy tévedés lenne az a feltevés, hogy a Manchester-iskola[294] béketanának mély filozófiai hordereje van. Csak annyit jelent, hogy a háborúskodás feudális módját a kereskedelmi mód váltja fel — az ágyúkat a tőke. A Béketársaság tegnap gyűlést tartott Manchesterben,[405] ahol csaknem egyhangúlag kijelentették, hogy semmiféle veszély sem fenyegetné Anglia biztonságát Louis Napoléon részéről, *hacsak kormányának gyűlölködő gáncsolását a sajtó abbahagyná és elnémulna*! Nos hát ennek az állításnak a fényében igen furcsának tűnik, hogy a hadsereg és a flotta felemelt költségelőirányzatait az alsóházban ellenzés nélkül megszavazták, és hogy a békekonferencián részt vett parlamenti képviselők közül senkinek sem volt egy szava sem a haderő javasolt növelése ellen.

A parlament elnapolása folytán beállott politikai szélcsend idején két fő téma foglalkoztatja a sajtót, mégpedig: a küszöbönálló *Reform Bill* és az Angol Bank legutóbbi *kamatlábrendelkezései*.

A „Times" folyó hó 24-i száma arról tájékoztatja a közönséget, hogy új Reform Bill van készülőben. Hogy milyen lesz ez a Reform Bill, arra következtethetünk a halifaxi választási beszédből, melyben Sir Charles

* Viktória. — *Szerk.*

Wood az *egyenlő választókerületek* elve ellen nyilatkozott; a carlisle-i beszédből, melyben Sir James Graham elutasította a *titkos szavazást*; és abból a bizalmasan terjesztett nyilatkozatból, hogy még azokat a kis reformpilulákat is, melyeket Johnny Russell 1852 februárjában előírt,[303] túlontúl erőseknek és veszélyeseknek tekintik. De van valami, ami még gyanúsabbnak látszik. A koalíciós kormány szócsöve, az „Economist"[119] január 22-i száma megállapítja nemcsak azt:

„Hogy képviseleti rendszerünk reformja a sürgős vagy haladéktalan fontosságú napirendi kérdések jegyzékének nem éppen az elején szerepel", hanem azt is, hogy *„még hiányzik a törvényhozó eljáráshoz szükséges nyersanyag.* A választójog kiterjesztése, kiegyenlítése, tisztázása, védelme és újrafelosztása olyan ágai a kérdésnek, melyek mindegyike mély megfontolást és sok vizsgálatot kíván... Nem arról van szó, hogy nálunk jó néhány államférfi ne rendelkezne mindezekben a kérdésekben, vagy azoknak egy részében jó és hasznos tájékozottsággal, de ismereteik csak *felszedett*, nem *kidolgozott* ismeretek; vegyesek, részlegesek és hiányosak... Az orvoslás kézenfekvő módja egy *vizsgáló bizottság* kiküldése azzal a megbízatással, hogy a tárggyal közvetlenül vagy közvetve összefüggő összes ténykörülményeket megvizsgálja."

Így a matuzsálemi kormány* megint elkezdi politikai tanulmányait, coram publico**. Peel kollégái, Melbourne kollégái, Canning beosztottja, az idősebb Grey helyettese, olyan emberek, akik Lord Liverpool alatt szolgáltak, és mások, akik Lord Grenville kabinetjében ültek, valamennyien félszázados neofiták, tapasztalat híján nem tudnak a parlament elé semmilyen döntő választási reformjavaslatot terjeszteni. Így tehát a régi közmondás, hogy a tapasztalat a korral jár, úgy látszik, megcáfoltatott. „Ez a félénkség veterán pártemberek koalíciójában sokkalta komikusabb, semhogy könnyűszerrel leírhatnók", mondja a „Daily News"[149], és megkérdi: *„Hol marad a Reform Bill?"* A „Morning Advertiser" pedig így válaszol:

„Hajlunk arra a véleményre, hogy ezen az ülésszakon egyáltalán nem lesz Reform Bill. Lehet, hogy próbálnak törvényt hozni a választási vesztegetések elhárítására és megbüntetésére meg néhány más kisebb jelentőségű kérdésre vonatkozóan; talán tesznek erőfeszítést az ország

* *V. ö. 467. old. – Szerk.*

** – nyilvánosság előtt – *Szerk.*

parlamenti képviseleteivel kapcsolatos visszásságok orvoslására, de az ilyen törvényhozás nem érdemli meg az új Reform Bill elnevezést."

Ami az Angol Bank legutóbbi kamatlábrendelkezéseit illeti, a pánik, amelyet az első percben előidéztek, most már lecsillapodott, s az üzletemberek és a teoretikusok egyaránt meggyőződtek arról, hogy a mostani prosperitást ez nem fogja komolyan feltartóztatni vagy megállítani. De olvassuk csak el a következő szemelvényt az „Economist"-ból:

„Az idén búzatermő területünk óriási részén egyáltalán nincs vetés. A zsírosföld-övezet igen nagy részén, sok olyan földön, ahol búzának kellene nőnie, elmaradt a vetés, és egyes bevetett földeken sem jobb a helyzet, mert a vetés vagy elpusztult, vagy olyan gyöngén hajtott ki, vagy úgy tönkretették a kártevők, hogy a birtokosok kilátásai itt sem jobbak, mint a bevetetlen földeken. Most már úgyszólván lehetetlen a búzatermő föld egész területét bevetni."

Ilyenformán a válság, melyet a kaliforniai és ausztráliai piacok és bányák megnyitása ideiglenesen elodázott, rossz termés esetén kétségtelenül esedékes lesz. A Bank kamatrendelkezései csupán az első előjelek. 1847-ben az Angol Bank tizenháromszor változtatta a leszámítolási kamatlábat. 1853-ban legalább húsz ilyen intézkedés várható. Végezetül szeretném megkérdezni az angol közgazdászokat, miként lehetséges, hogy amikor a modern politikai gazdaságtan azzal kezdte háborúját a merkantilista rendszer ellen, hogy kimutatta, mindegy, mennyi arany áramlik be egy országba és mennyi áramlik ki onnan, mert a termékeket csak termékek ellenében cserélik és az arany is olyan termék, akárcsak az összes többi, most ugyanez a gazdaságtan, pályafutásának végére érve, a legnagyobb aggodalommal figyeli az arany ki- és beáramlását. „A valódi cél, melyet a Bank műveleteivel el kell érni", mondja az „Economist", *„a tőkekivitel megakadályozása"*. Hát meg akarná-e akadályozni az „Economist" a tőkekivitelt pamut, vas, gyapjúfonal és szövet alakjában? Hát az arany nem *olyan termék, akárcsak az összes többi*? Vagy talán az „Economist" öreg napjaira merkantilistává változott? És miután szabaddá tette a külföldi tőke behozatalát, fel akarja tartóztatni a brit tőke kivitelét? Miután megszabadította magát a védővám civilizált rendszerétől, most a török rendszerhez[400] akar visszatérni?

Éppen levelem befejezésekor értesültem arról, hogy politikai körökben elterjedt híresztelés szerint Gladstone úrnak nézeteltérései vannak az Aberdeen-kormány több vezető tagjával a *jövedelemadó* tárgyában, és hogy

az egyenetlenség következménye valószínűleg az igen tiszteletreméltó úr lemondása lesz. Ebben az esetben Sir Francis Baring, aki régebben, Lord Melbourne kormányában, kincstári kancellár volt, lesz valószínűleg az utóda.

Capital Punishment – Mr. Cobden's Pamphlets – Regulations of the Bank of England

A megírás ideje: 1853 január 28.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune" 1853 február 18. (3695.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás: K a r l M a r x

Karl Marx

Védelem — Pénzügyek — Az arisztokrácia fogyatkozása — Politika

London, 1853 február 8., kedd.

A „Daily News"[149] megállapítja, hogy a kormány komoly megfontolás tárgyává teszi egy védelmi partmilícia felállítását.

Az Angol Bank kimutatásai az arany további – 362 084 £ összegű – csökkenését jelzik. A legutóbbi két hétben körülbelül 1 000 000 £-et szállítottak el részben a kontinensre, részben érmékben Ausztráliába. Minthogy az arany a Francia Bankban az Angliából importált nagy aranymennyiség ellenére továbbra is csökken, nyilvánvalóan kialakult a magánfelhalmozás rendszere, ami határozottan arra mutat, hogy a napóleoni kormány stabilitása iránti bizalmatlanság általános.

Pillanatnyilag általános bérkövetelléssel lépnek fel a munkások, kivált a hajóépítők, a szénbányászok, a gyári munkások és a gépészek. Ez a követelés a fennálló prosperitás következménye, és nem tekinthető különösen jelentős eseménynek. Több figyelmet érdemel egy másik tény, a mezőgazdasági munkások között kirobbant szabályszerű sztrájk, ami eddig még soha nem fordult elő. South Wilts mezőgazdasági munkásai 2 shillinges emelésért sztrájkoltak, minthogy heti bérük most csupán 7 shilling.

Az anyakönyvi hivatalvezető negyedévi kimutatása szerint a kivándorlás Nagy-Britanniából az egész elmúlt éven át folyt, 1000 főnyi napi átlaggal, míg a népesség szaporodása ennél valamivel kisebb arányú volt. Ugyanakkor erősen megnövekedett a házasságkötések száma.

Viscount Melbourne-nek és Tyrconnel grófjának, valamint Oxford grófjának elhalálozása folytán nem kevesebb, mint három főnemesi család halt ki az elmúlt két hétben. Ha egyáltalán van olyan osztály, melyre a mértani haladvány szerinti szaporodás malthusi törvénye nem terjed ki, az az örökletes arisztokrácia. Vegyük például Nagy-Britannia peerjeit és baronetjeit. A normann nemességből, ha ugyan még létezik, már csak

kevesen vannak, és nem sokkal többen maradtak meg az I. Jakab király idejéből származó eredeti baronet-családokból sem. A Lordok Házának nagy többsége 1760-ban kapta rangját. A baronetek rendje 1611-ben kezdődött, I. Jakab alatt. Az akkor alapított baronet-családok közül ma már csak 13 él, és az 1625-ben kinevezett családok közül csak 39 maradt. A velencei nemesség számának rendkívül nagy apadása másik példa ugyanennek a törvénynek az érvényesülésére, habár ott *minden* fiú örökölte a nemesi rangot. Velencében Amelot a maga idejében 2500 nemest számlált, akiknek szavazati joguk volt a tanácsban. A XVIII. század kezdetére csak 1500 maradt, noha a számuk később több családdal feltöltődött. 1583-tól 1654-ig a berni legfelsőbb tanács az örökletes patriciátusba 487 családot vett fel; ezekből két évszázad alatt 379 család kihalt, 1783-ban már csak 108 létezett. Régebbi történelmi időszakokat tekintve, Tacitus írja, hogy Claudius császár új patríciusnemzedékeket teremtett, „exhaustis etiam quas dictator Caesar lege Cassia et princeps Augustus lege Saenia sublegere".[406] Ezekből a tényekből nyilvánvaló, hogy a természet az örökletes arisztokráciát nem szereti, és nyugodtan állíthatjuk, hogy a folyvást felszívott friss vér és a mesterséges támasz rendszere nélkül az angol Lordok Háza már régen természetes halállal kimúlt volna. A modern fiziológia megállapította azt a tényt, hogy a magasabbrendű állatok termékenysége az idegrendszer fejlődésével, kivált az agy állományának növekedésével, fordított arányban csökken. De senki sem fogja megkockáztatni azt az állítást, hogy az angol arisztokrácia kihalásának valami köze volna az agy túltengéséhez.

Úgy látszik, hogy az „ezeréves birodalmat"*, még mielőtt az alsóház összeült, már összeomlottnak tekintik ugyanazok, akik bejósolták és akiktől eredt. A „Times"[151] február 4-i száma ezt írja:

„Míg Manchester a felháborodás villámait szórta Lord Aberdeen kormányára ... az ír katolicizmus és SZOCIALIZMUS (?) kétes dicséreteikkel halmozzák el Lord Derbyt és Disraeli urat."

Ami a „Times"-ban említett *ír szocializmust* illeti, ez a kifejezés természetesen a bérlők jogaiért[382] folyó agitációra vonatkozik. Szándékom egy későbbi alkalommal kimutatni, hogy az összes modern angol burzsoá közgazdászok elméletei teljes összhangban állnak a bérlőjog elvével.[407] Hogy a „Times" imént idézett cikkének hangneméhez más újságok mily kevéssé csatlakoznak, az látható a „Morning Advertiser"[224] következő megjegyzéséből:

* *V. ö. 467. old. – Szerk.*

„Megvetnénk az íreket, ha képeseknek tartanók őket arra, hogy a bérlőjog elvét cserbenhagyják."

Az Aberdeen-lap dühét megmagyarázza az a tény, hogy az ezeréves kormányt teljes csalódás érte. Sadleir és Keogh urak a brigád elismert vezetői voltak – az egyik a kormányban, a másik a mezőnyben. Sadleir úr irányított és vezetett, míg Keogh úr tartotta a beszédeket. A kormány feltételezte, hogy ha ezt a kettőt megvásárolja, az egész társaság átpártol hozzá. De a brigád tagjait azzal a fogadalommal küldték a parlamentbe, hogy ott ellenzékben álljanak és függetlenek maradjanak minden kormánytól, amely nem honosítja meg a teljes vallási egyenlőséget, és nem váltja valóra az ír bérlők jogairól szóló Sherman Crawford-féle törvényjavaslat elvét.[408] A „Times" tehát ezeken az embereken azért háborodik fel, mert nem hajlandók szavukat megszegni. Ennek a dühkitörésnek közvetlen okát a Kellsben, Meath grófságban lezajlott gyűlés és bankett szolgáltatta. A körözvény a címzetteket felhívta, fejezzék ki felháborodásukat „az ír parlamenti pártból történt legújabb dezertálás" fölött, és határozatot is hoztak ebben az értelemben.

A brigádot illető kormánykalkulációnak ez a kudarca előrelátható volt; de az ír pártok jellegében és pozíciójában most átalakulás megy végbe, és ennek a nagy horderejét úgy látszik még sem ők, sem az angol sajtó nem ismeri fel. A püspökök és a papság zöme a kormányba belépett katolikus képviselők eljárását helyesli. Carlow-ban a papság teljes mértékben támogatta Sadleir urat, aki csak azért szenvedett vereséget, mert a Bérlők Szövetségének hívei ellene küzdöttek. Hogy az igazi katolikus párt ezt a szakadást hogyan ítéli meg, az kiderül a francia „Univers"-nek, a jezsuitizmus európai szócsövének egyik cikkéből. Ez így szól:

„Az egyetlen szemrehányás, amellyel Keogh és Sadleir urak joggal illethetők, az, hogy hagyták magukat kapcsolatba sodorni két egyesülettel" (a Bérlők Jogaiért Küzdő Szövetséggel és a Vallásegyenlőség Egyesülettel), „amelyeknek nincs más céljuk, mint hogy az Írországot emésztő anarchiát kétségtelenné tegyék."

Felháborodásában az „Univers" elárulja a maga titkát:

„Mély sajnálattal látjuk, hogy a két egyesület nyílt ellenzékbe lépett a püspökökkel és a papsággal szemben egy olyan országban, ahol a prelátusok és az egyházi méltóságok eddig a népi és nemzeti szervezet legbiztosabb kalauzai voltak."

Ebből arra következtethetünk, hogy ha a Bérlők Szövetségének tagjai tör-

tenetesen Franciaországban lennének, az „Univers" Cayenne-ba deportáltatná őket. A repeal-agitáció[409] merőben politikai mozgalom volt, és ezért tudta a katolikus papság felhasználni arra, hogy engedményeket csikarjon ki az angol kormánytól, míg a nép csak eszköz volt a papok kezében. A bérlők jogaiért folyó agitáció mélyen gyökerező szociális mozgalom, amely további menetében határozott szakadást fog előidézni az egyház és az ír forradalmi párt között, és így felszabadítja a népet a szellemi szolgaság alól, amely századokon át minden erőfeszítésüket, áldozatukat és küzdelmüket semmivé tette.

Most rátérek arra a „réunionra"*, melyet Lancashire grófság vezető reformerjei és képviselői f. hó 3-án Manchesterben tartottak. George Wilson úr elnökölt. Csupán arról beszélt, hogy a kereskedelmi és ipari kerületek képviselete milyen igazságtalan a mezőgazdasági kerületekéhez képest, és erről a következőket mondta:

„Öt grófságban – Buckingham, Dorset, Wilts, Northampton és Shropshire grófságban – 52 921 szavazó 63 képviselőt választott, míg Lancashire és Yorkshire, ahol 89 669 vidéki és 84 612 városi választókerületi szavazó, vagyis összesen 174 281 szavazó van, szintén csak 63 képviselőt küldött a parlamentbe. Ha tehát csupán a szavazók arányában választanának képviselőket, a fenti öt grófság csak 19 képviselőt igényelhetne; míg Lancashire ebben az arányban 207-re lenne jogosult. Volt tizenkét nagy város, illetve városi választókerület (Londont két választókerületnek véve), ahol 192 000 szavazó és 3 268 218 főnyi lakosság, valamint 383 000 lakott ház van, és 24 képviselőt választottak. Másrészt ugyancsak 24 képviselőt küldött a parlamentbe Andover, Buckingham, Chippenham, Cockermouth, Totnes, Harwich, Honiton, Thetford, Lymington, Marlborough, Great Marlow és Richmond; holott ezekben összesen csak 3569 szavazó, 67 434 lakos és 1373 lakott ház van... A legfélénkebb reformer és a legmérsékeltebb ember is aligha kifogásolná, ha az 5000 főnél kisebb lakosságú választókerületektől megvonnák a képviseleti jogot és a 20 mandátumot az említett nagy választókerületeknek adnák át."

Milner Gibson úr, parlamenti képviselő, felvetette a közoktatás kérdését és a tudás megadóztatását. A Reform Billt illetően beszédének egyetlen figyelemreméltó passzusa az a kijelentés, melyet az egyenlő választókerületek kérdésében tett:

* – „összejövetelre" – *Szerk.*

„Ez talán, engedelemmel szólva, nagy *osztálykérdés*."

Egy másik parlamenti képviselő, Brotherton úr, ezt mondta:

„Jelenleg semmilyen Reform Bill sem lenne kielégítő, amely nem tűzi ki a képviseleti elosztás egyenlősítését."

De messze a legemlékezetesebb beszédet Bright parlamenti képviselő úr mondta, az igazi férfiú a „Manchester-férfiak"[294] között, aki így szólott:

„A kormány whigekből[136] és peelistákból[293] álló koalíciós kormány... Nincs sok okunk úgy hurrázni, mintha kormányunkban olyan emberek ülnének, akik új elveket, új politikát képviselnek, akik nagy nekifutásra készülnek és nem szorulnak országszerte a reformbarátok sarkallására. (Halljuk!)"

A parlamenti reformra vonatkozóan ezt mondta:

„Ha Louis Napoléon Franciaországban olyan képviselettel indult volna, mint a miénk; ha valamennyi mandátumot a falusi kerületeknek adta volna, ahol a Bonaparte-család olyan népszerű, és nem engedélyezett volna mandátumokat Párizsnak, Lyonnak és Marseille-nak, Anglia egész sajtója megbélyegezte volna az országában bevezetett látszatképviseleti rendszert. (Halljuk! Halljuk!)... Nálunk Anglia lakosságának egynyolcada itt él Lancashire-ben; itt van az ország adóköteles tulajdonának egytizede és itt van az összes lakóházak egytizede... Kezdjük látni, hányadán állunk. (Hangos helyeslés.)... Van még egy másik kisebb nehézség is, a titkos szavazás. (Halljuk! Halljuk!) Olvasom Lord John Russell választási beszédét, és valóban ezek a londoni választók kitűnő hangulatban lehettek, különben egy ilyen érvet nem hagytak volna minden szó nélkül. »Mindenütt a titkosság ellen van«, mondotta, és amikor olvastam ezt a pontot, így szóltam magamban: »Jól van; ha a híveid közé tartoznék, ajánlottam volna, hogy a legközelebbi kabinetülésre vigyél magaddal egy riportert a ‚Times' szerkesztőségéből.« (Halljuk! Derültség.)"

Most lássuk, hogyan érvelt Sir James Graham:

„Nem hiszi, hogy a titkos szavazást kötelezővé lehetne tenni."

Miért nem lehet kötelezővé tenni? A nyílt szavazást is kötelezővé tették, és a titkos szavazást is kötelezővé lehet tenni. Mindenesetre kötelező

Massachusetts államban és alighanem Észak-Amerika más államaiban is; és Sir James Graham nagyon jól tudja, hogy nem volt súlya annak, amit 2000 vagy 3000 ember előtt Carlisle-ban egy esős napon mondott, amikor feltevésem szerint az emberek esernyőik alatt nem mérlegelték a dolgokat nagyon gondosan.

„Nem szabad megfeledkeznünk arról" – zárta beszédét Bright úr –, „hogy mindazt, amit az ország az 1688-as forradalom óta nyert – és főleg, amit az utóbbi években nyert –, *az ipari és kereskedelmi osztályoknak az arisztokrácia és az ország kiváltságos osztályai ellen vívott bátor küzdelmében* érte el. Nekünk ezt a harcot folytatnunk kell; még nagy dolgokat kell véghezvinnünk. (Halljuk! Halljuk! és taps.)"

Az egyhangúlag elfogadott határozat így szólt:

„Ez a gyűlés felkéri Lancashire grófság liberális képviselőit, tekintsék magukat olyan bizottságnak, melynek célja a parlamenti reformra vonatkozó minden lépés elősegítése avégett, hogy e grófság számára biztosítsa a népességének, iparának, gazdagságának és értelmiségének megfelelő pótlólagos képviseletet."

A Manchester-iskola a gyűlésen újból hangoztatta ezt a csatakiáltását: az ipari burzsoázia az arisztokrácia ellen; de másrészt el is árulta, hogy politikájának titka a nép kirekesztése az ország képviseletéből és a saját osztályérdekeinek szigorú fenntartása. Mindaz, amit a titkos szavazásról, a közoktatásról, a tudás megadóztatásáról stb. mondottak, nem egyéb szónoki cikornyánál; az egyetlen komoly tárgy *a választókerületek egyenlősítése* volt – legalábbis az egyetlen, amelyre nézve határozatot hoztak és a képviselők kötelezettséget vállaltak. Vajon miért? Egyenlő választókerületek esetén a városi érdekek fölénybe jutnának a vidéki érdekekkel szemben – az alsóházban a burzsoázia lenne az úr. Ha a manchesteristák megszereznék az egyenlő választókerületeket anélkül, hogy a chartistáknak komoly engedményeket kellene tenniök, a chartisták két ellenség helyett, akik egymást túllicitálva versengenek a támogatásukért, egy tömör ellenséges hadsereggel állnának szemben, amely minden erejét arra összpontosítaná, hogy a nép követeléseivel szembeszegüljön. Akkor egy ideig korlátlanul uralkodna a tőke, nemcsak az iparban, hanem a politikában is.

Rossz előjelnek tekinthetők a koalíciós kormány számára azok a dicshimnuszok, melyek Kellsben és Manchesterben a bukott kormányról elhangzottak. Lucas képviselő úr Kellsben kijelentette:

„Nincs nagyobb ellensége a bérlőjognak, mint Lansdowne márki, Lord Palmerston, Sidney Herbert stb. ... A whig kormány és a grahamisták nem akadékoskodtak-e a bérlői kérdésben? Másfelől itt vannak a tory miniszterek; rábízza mindenkinek a lelkiismeretére, aki a különböző pártoktól kiindult javaslatokat olvasta, döntse el, vajon a Derby-kormány ezt a kérdést nem ezerszer becsületesebben kezelte-e, mint a whigek kormánya."

A manchesteri összejövetelen Milner Gibson ezeket mondta:

„Jóllehet a legutóbbi kormány költségvetése egészében rossz volt, mégis tartalmazott bizonyos jó útmutatásokat egy jövőbeli politikára vonatkozóan. (Halljuk! Halljuk!) Legalábbis a volt kincstári kancellár megtörte a jeget. A teavámokra gondolok. Hiteles forrásból hallottam, hogy az előző kormánynak szándékában állott a hirdetési illeték eltörlése."

Bright úr még tovább ment dicsőítő beszédében:

„Az előző kormány merészen járt el a jövedelemadó ügyében. Anglia vidéki urai részéről, akik maguk is az ország ingatlan földtulajdonának óriási részét birtokolják, olyan javaslat előterjesztése és támogatása, mely különbséget tesz az ingatlantulajdon és a kereskedelmi vállalkozásokból, valamint más ingatag forrásokból származó jövedelem megadóztatási aránya között, nagy lépés volt, melyet nem szabad szem elől téveszténünk, és amelynek mi ebben a kerületben kötelesek vagyunk elismeréssel adózni. De van egy másik pont is, amelyre Disraeli úr utalt, és amelyért, be kell vallanom, hálás vagyok neki. Költségvetési beszédében és abban a beszédben, amelyben végleges vereségének éjszakáján három óra hosszat küzdött a vele szemben álló tömegerővel, utalt az örökösödési adóra – az örökségre és hagyatékra kirótt illetéket értve ezen –, és elismerte, hogy ez rendezésre szorul. (Hangos helyeslés.)"

Defense – Finances – Decrease of the Aristocracy – Politics

A megírás ideje: 1853 február 8.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1853 február 23. (3699.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás: Karl Marx

Karl Marx

Az olasz felkelés — Brit politika

London, 1853 február 11., péntek.

A politikai szélcsöndet, mely oly sokáig uralkodott itt a természet legsivárabb ködének védelmében, hirtelen megtörte az itáliai forradalmi hírek érkezése. Elektromos távírón értesültünk arról, hogy Milánóban 6-án felkelés tört ki; hogy proklamációkat tettek közzé, egyet Mazzini, a másikat Kossuth nevében, arra buzdítva az osztrák hadseregben szolgáló magyarokat, hogy csatlakozzanak a forradalmárokhoz; hogy a felkelést először elfojtották, de azután újrakezdődött; hogy az arzenálban állomásozó osztrákokat lemészárolták stb.; hogy Milánó kapuit lezárták. Igaz, a francia kormánylapok két további távirati hírt közölnek Bern 8-i és Torino 9-i keltezéssel, melyek a lázadás 7-én történt végleges elfojtását jelentik. De azt a tényt, hogy az angol külügyminisztériumba két napja semmilyen közvetlen információ nem érkezett, Itália barátai kedvező jelnek tekintik.

Párizsban az a hír járja, hogy Pízában, Luccában és más városokban nagy az izgalom.

Torinóban a kormány az osztrák konzul híradása után nagy sietséggel összeült, hogy fontolóra vegye a lombardiai ügyek állását. Február 9-e volt az a nap, melyen az első hírek Londonba érkeztek; ez a nap, különös módon, egyben az 1849-es római köztársaság kikiáltásának, I. Károly 1649-ben történt lefejezésének és II. Jakab 1689-es trónfosztásának évfordulója.

Ami a jelenlegi milánói felkelés esélyeit illeti, igen kevés remény lehet sikerre, hacsak néhány osztrák ezred át nem áll a forradalom táborába. Torinóból személyes levelek hamaros érkezését várom, melyek valószínűleg lehetővé teszik számomra, hogy részletesen beszámolhassak az egész ügyről.

A francia menekültek részéről több nyilatkozat hangzott el a Louis Napoléon által nemrégiben kibocsátott amnesztia jellegét illetően. Victor Frondes (egykori tiszt) a brüsszeli „Nation"-ban[410] kijelenti, hogy meglepetéssel ol-

vasta nevét az amnesztiában részesültek listáján, hiszen ő Algírból való szökésével már öt hónapja amnesztiában részesítette magát.

A „Moniteur"[91] először hírül adta, hogy 3000 száműzött kap amnesztiát, és csak körülbelül 1200 polgár marad a számkivetési rendelkezés hatálya alatt. Néhány nappal később ugyanez a tekintélyes orgánum közölte, hogy 4312 személy részesült kegyelemben, így Louis Napoléon eszerint 100-zal több személynek kegyelmezett meg, mint amennyit előzőleg elítélt. Egyedül Párizsban és a Szajna-département-ban mintegy 4000 száműzöttet tartottak nyilván. Ezek közül az amnesztia csak 226-ot sorol fel. Hérault-département-ban 2611 száműzöttet számláltak; 299 kapott amnesztiát. Nièvre-département-ban 1478 volt az áldozatok száma, akik közül 1100 átlag három gyermekkel bíró családapa volt; 180 részesült amnesztiában. Var-département-ban 2181 közül 687 személyt bocsátottak szabadon. A Cayenne-ba deportált 1200 republikánus közül alig néhánynak kegyelmeztek meg, méghozzá éppen azoknak, akik már megszöktek erről a fegyenctelepről. Az Algériába deportált és most szabadonbocsátott személyek létszáma nagy, de még mindig nincs arányban azzal a roppant embertömeggel, melyet Afrikába hurcoltak és amelynek létszáma állítólag 12 000-re rúg. A jelenleg Angliában, Belgiumban, Svájcban és Spanyolországban élő menekültek, igen csekély kivétellel, egészen ki vannak rekesztve az amnesztiából. Másrészt, az amnesztia-listák nagy számban sorolnak fel olyan személyeket, akik sohasem hagyták el Franciaországot, vagy akik már régóta visszatértek oda; sőt, ráadásul még olyan nevek is találhatók, melyek többször is szerepelnek a listákon. De a legéktelenebb az a tény, hogy a listák olyan személyek neveitől duzzadnak, akikről köztudomású, hogy a decemberi véres „battue-k"* során legyilkolták őket.

Tegnap megkezdődött a parlament új ülésszaka. Az ezeréves kormány** soron levő teljesítményeinek méltó bevezetéseként a felsőház a következő jelenetet mutatta be: Derby grófja megkérdezte Aberdeen grófjától, milyen intézkedéseket szándékszik a kormány megtárgyalás végett a parlament elé terjeszteni; mire utóbbi azt válaszolta, hogy ő egy korábbi alkalommal már kifejtette elveit, ennek megismétlése most nem lenne helyénvaló, és bármilyen további nyilatkozat az alsóházban teendő közlést megelőzően idő előtti lenne. Erre aztán egy fölöttébb furcsa párbeszéd következett, amelynek során Derby grófja beszélt, Aberdeen grófja pedig csak jelentőségteljesen bólogatott:

---

* – „hajtóvadászatok" – *Szerk.*

** *V. ö. 467. old.* – *Szerk.*

Derby grófja: „Megkérdezném a nemes lordtól, milyen intézkedéseket szándékszik az ülésszak folyamán ő lordságaik elé terjeszteni?"

Néhány másodperc szünet múltán, minthogy semmilyen nemes lord nem emelkedett szólásra –

Derby grófja: „Intézkedések hiányát jelenti e hallgatás?" (Kacaj.)

Aberdeen grófja: (Néhány érthetetlen szót mormol.)

Derby grófja: „Engedtessék megkérdeznem, milyen intézkedések kerülnek e Ház elé?"

Semmi válasz.

A lordkancellár* felteszi az elnapolás kérdését, mire ő lordságaik az ülést elnapolják.

Ha a Lordok Házából „Őfelsége a királynő alázatos közrendjeihez" megyünk át, megfigyelhetjük, hogy Aberdeen grófja hallgatásával sokkal csattanósabban kifejezte a kormány programját, mint Lord John Russell tegnap esti hosszú és ünnepélyes beszédével. Ennek rövid foglalata a következő: „Nem intézkedések, hanem emberek"; az összes parlamentáris fontosságú kérdéseknek egy évvel való elnapolása és Őfelsége miniszterei fizetésének pontos folyósítása erre az időre. Lord John Russell a kormány szándékait körülbelül a következő szavakkal fejezte ki:

„Ami a hadsereg, a tengerészet és a hadfelszerelési szolgálat számára megszavazandó létszámot illeti, az nem lesz nagyobb a karácsonyi szünet előtt megszavazott létszámnál. Ami a különböző költségvetési tételek összegét illeti, a múlt évi tételekhez képest jelentékeny emelkedés lesz tapasztalható... Törvényt hozunk, amely lehetővé teszi, hogy a kanadai törvényhozás rendelkezzék a kanadai egyházi tartalékok felett... A kereskedelmi tanács elnöke javasolni fogja egy révkalauz-törvény meghozását... Megszüntetjük Őfelsége zsidó alattvalóinak hátrányos megkülönböztetéseit... Törvényjavaslatokat terjesztünk elő a közoktatásügy tárgyában. Nem mondhatnám, hogy a tervezet, melyet Őfelsége kormánya nevében e tárgyban beterjeszteni szándékozom, igen nagyszabású lenne. Tartalmazni fog közoktatási intézkedéseket a szegényebb osztályokat illetően, valamint javaslatokat az oxfordi és cambridge-i egyetemekkel kapcsolatban... Az Ausztráliába való deportálás meg fog szűnni... Javaslatot teszünk a szekunder büntetések rendszerére vonatkozóan... Közvetlenül a húsvéti szünet után, vagy azt követően a lehető legrövidebb időn belül, a kincstári kancellár beterjeszti az évi költségvetés javasla-

* Az angol felsőház elnöke. – *Szerk.*

tát... A lordkancellár néhány napon belül közölni fogja, milyen intézkedések megtételét javasolja a törvénykezés megjavítása érdekében... Írország első titkára néhány napon belül zártkörű bizottság kinevezését szándékozik javasolni, mely az írországi földesurakra és bérlőkre vonatkozó törvénnyel foglalkozna... A miniszterek törekvése, hogy mindenfajta észrevétel vagy vita nélkül elérjék a jövedelemadó ez évre való megújítását."

A parlamenti reformra vonatkozólag Lord John Russell kijelenti, hogy azt esetleg a következő ülésszak folyamán tehetik megfontolás tárgyává. Eszerint Reform Billről jelenleg szó sincs. Sőt mi több, Johnny fáradságot nem kímélve igyekezett letagadni, hogy ő valaha is liberálisabb képviseleti reformot ígért volna, mint amilyen az elmúlt ülésszakon előterjesztett törvényjavaslata.[303] Még méltatlankodott is azon, hogy ilyen értelmű szavakat tulajdonítottak neki. Ő sohasem gondolt vagy mondott semmi effélét. Nem is ígéri, hogy a következő ülésszakra szánt törvényjavaslata olyan átfogó lesz, mint az 1852-es. A megvesztegetésekre és korrupcióra vonatkozóan pedig kijelentette:

„Úgy gondolom, helyesebb, ha egyelőre nem nyilvánítok véleményt arra nézve, szükség lesz-e további rendszabályokra a megvesztegetések és korrupció megakadályozása végett. Csak annyit akarok mondani, hogy a kérdés rendkívül nagy fontosságú."[411]

Lehetetlen leírni azt a hűvös megrökönyödést, amellyel az alsóház Finality John[298] e beszédét fogadta. Nehéz lenne megállapítani, mi volt nagyobb, barátainak zavara, avagy ellenségeinek derültsége. Mindenkinek úgy tűnt, hogy beszéde tökéletes cáfolata Lucretius ama tételének, hogy „nil de nihilo fit"*. Lord John legalábbis csinált valamit a semmiből — egy száraz, hosszú és nagyon unalmas beszédet.

Azt lehetett volna hinni, hogy két kérdés van, amelyeken a kabinettagok minisztersége áll vagy bukik — a jövedelemadó új megszabása és az új Reform Bill. Nos, a jövedelemadót illetően az a javaslat hangzott el, hogy egy éven át maradjon meg jelenlegi formájában. Ami pedig a Reform Billt illeti, kijelentették, hogy a miniszterek azt még a whigek[136] által előirányzott méretekben is csak azzal a feltétellel hajlandók bevezetni, ha még egy teljes évig hivatalban maradnak. Mindent összevéve a program azonos

* — „semmiből nem lesz semmi" — *Szerk.*

a megboldogult Russell-kormányzatéval, mínusz a Reform Bill. Még a költségvetés előterjesztését is a húsvéti szünet utánra halasztották, hogy a miniszterek negyedévi fizetésüket mindenesetre felvehessék.

Az egyes reformjavaslatokat, szinte valamennyit, Disraeli úr programjából kölcsönözték.* Így például a törvénykezés módosítását, az ausztráliai deportálások eltörlését, a révkalauz-törvényt, a bérlőjog[382] kérdésében kinevezendő bizottságot stb. Ami tényleg a jelenlegi kormánytól indul ki, az csakis a javasolt oktatásügyi reform, mely – mint Lord John biztosít bennünket – nem lesz nagyobb méretű, mint amilyen ő maga, továbbá az a pont, mely Lionel Rothschild báró hátrányos megkülönböztetéseinek kiküszöbölésére vonatkozik. Kérdéses, vajon az angol nép nagyon örül-e majd, ha a választójogot kiterjesztik egy zsidó uzsorásra, aki a bonapartista coup d'état** egyik hírhedt bűnrészese volt.

A legutóbbi általános választásokon teljes vereséget szenvedett két párt tagjaiból álló kormánynak e szemérmetlenségét nehéz lenne megmagyarázni, ha nem kellene figyelembe vennünk azt a körülményt, hogy bármilyen új Reform Bill szükségessé tenné a jelenlegi alsóház feloszlatását, e ház tagjainak zöme pedig ragaszkodik drágán megvásárolt és csekély szótöbbséggel szerzett mandátumához.

Mi sem szórakoztatóbb, mint az a mód, ahogyan a „Times"[151] olvasóit vigasztalni próbálja:

> „A következő ülésszak korántsem olyan bizonytalan, mint a *holnap*; mert a holnap a halogatónak nemcsak az akaratától, hanem még az életétől is függ, míg a következő ülésszak, ha a világ világ marad, minden bizonnyal bekövetkezik. Akkor hát bízzuk a következő ülésszakra az egész parlamenti reformot, a kormányt pedig hagyjuk egy teljes évre békében!"

Ami engem illet, az a véleményem, hogy fölöttébb áldásos a nép számára, ha a miniszterek semmiféle Reform Billt nem *oktrojálnak* a közvélemény jelenlegi eltompult állapotában és „egy arisztokrata koalíciós kabinet fagyos árnyékában". Ne felejtsük el, hogy Lord Aberdeen annak a tory kabinetnek volt a tagja, amelyik 1830-ban vonakodott bármilyen reformintézkedéshez hozzájárulni. Országos reformokat országos agitációval kell kivívni, nem pedig Aberdeen őlordsága kegyéből elnyerni.

---

* *V. ö. 453–459. old. – Szerk.*

** – államcsíny – *Szerk.*

Végezetül hadd említsem meg, hogy a *Nemzeti Szövetség a Brit Ipar és Tőke Védelmére* Központi Bizottsága[412] múlt hétfőn a South Sea House-ban Richmond herceg elnökletével külön ülést tartott, amelyen ez a társaság bölcsen elhatározta feloszlását.

The Italian Insurrection – British Politics

A megírás ideje: 1853 február 11.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1853 február 25. (3701.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás: Karl Marx

Karl Marx

Merénylet Ferenc József ellen — A milánói felkelés — Brit politika — Disraeli beszéde — Napóleon végrendelete

London, 1853 február 22., kedd.

Az elektromos távíró jelenti Székesfehérvárról:

„F. hó 18-án, 1 órakor, Ferenc József, Ausztria császára, a bécsi bástyán sétált, amikor egy Libényi János* nevű magyar szabósegéd, aki régebben bécsi huszár volt, hirtelen rárohant és tőrjével feléje sújtott. A döfést a császár szárnysegédje, O'Donnell gróf kivédte. Ferenc József a nyakszirt alatt megsebesült. A 21 éves magyart a szárnysegéd kardjával leütötte, és azonnal letartóztatták."[413]

Más jelentések szerint a használt fegyver puska volt.

Magyarországon éppen most lepleztek le egy igen nagyarányú összeesküvést, mely az osztrák uralom megdöntésére irányult.

A „Wiener Zeitung" több ítéletet közöl, melyet a haditörvényszék 39 egyén esetében hozott, akiket főleg azzal vádoltak, hogy összeesküdtek Kossuthtal és a Hamburgban élő Ruscsákkal.[414]

A milánói forradalmi felkelés elfojtása után Radetzky nyomban parancsot adott minden Piemontba és Svájcba szóló közlemény feltartóztatására. Önök nyilván már levelem vétele előtt megkapták azt a gyér tájékoztatást, mely utat találhatott Itáliából Angliába. Felhívom figyelmüket a milánói ügynek egy jellemző vonására.

Gróf Strassoldo altábornagy, f. hó 6-i első hadparancsában, bár a legszigorúbb ostromállapotot rendelte el Milánóban, nyíltan elismeri, hogy a lakosság zömének nem volt semmilyen része a mostani felkelésben. Radetzky később, f. hó 9-én Veronában kelt nyilatkozatában kiforgatja

* *A „New York Daily Tribune"-ban*: László. — *Szerk.*

alárendeltjének kijelentését, és kihasználja a lázadást arra, hogy pénzt csaljon ki. Mindazokat, akik nem tartoznak közismerten az osztrák párthoz, korlátlan összegű pénzbüntetésekkel sújtja a helyőrség javára. F. hó 11-i proklamációjában kijelenti, „hogy a lakosság általában, kevés dicséretes kivétellel, nem hajlandó magát a császári uralomnak alávetni",[415] és utasít minden bírói hatóságot, vagyis a haditörvényszékeket az összes bűnrészesek tulajdonának elkobzására, a bűnrészes fogalmát pedig a következőképpen magyarázza:

„*Che tale complicità consista semplicimente nella omissione della denuncia a cui ognuno è tenuto.*"*

Éppígy azonnal elkoboztathatta volna egész Milánót azon az ürügyön, hogy a felkelés 6-án tört ki, lakosai pedig 5-én elmulasztottak erről feljelentést tenni. Aki nem akar a Habsburgok kémje és spiclije lenni, ki van téve annak, hogy a horvátok[416] törvényes prédájává válik. Egyszóval, Radetzky a nagybani fosztogatás új rendszerét hirdeti meg.

A milánói felkelés jelentős, mert tünete az egész európai kontinensen közelgő forradalmi válságnak. Csodálatos a felkelés mint egy maroknyi proletár hősi tette. Míg Mammon fiai lealázott és keresztre feszített nemzetük vére és könnye közepette táncoltak, énekeltek és lakomáztak, ezek a proletárok puszta késsel felfegyverezve megtámadták egy helyőrség fellegvárát és a környező 40 000 főnyi hadsereget, amely Európa legjobb csapataiból áll. De mint Mazzini örökös konspirálásának, fellengzős kiáltványainak és a francia nép ellen harsogott hetyke kapucinus-prédikációinak finálé ja – ez a felkelés nagyon szegényes eredmény. Reméljük, hogy ezután véget érnek a *révolution improvisée-k*,** ahogyan a franciák nevezik őket. Hallottuk-e valaha is, hogy nagy improvizátorok egyszersmind nagy költők lettek volna? Ugyanannyit érnek a politikában, mint a költészetben. A forradalmak sohasem parancsszóra történnek. 1848 és 1849 szörnyű tapasztalatai után távoli vezérek papírfelhívásai már nem elegendők nemzeti forradalmak felidézésére. Kossuth megragadta az alkalmat, hogy nyilvánosan megtagadja a felkelést általában, és az ő nevében kibocsátott proklamációt különösen. Kissé gyanúsnak látszik azonban az az igénye, hogy post factum*** őt barátjánál, Mazzininál magasabbrendű politikusnak ismerjék el. A „Leader"[417] ezzel kapcsolatban megjegyzi:

---

* – „*Az ilyen bűnrészesség egyszerűen a mindenkire kötelező feljelentéstétel elmulasztásában áll.*" – *Szerk.*

** – *rögtönzött forradalmak* – *Szerk.*

*** – utólagosan – *Szerk.*

„Szükségesnek tartjuk olvasóink figyelmét felhívni arra, hogy a szóbanforgó ügy kizárólag Kossuth úr és Mazzini úr egymás közötti ügye, s hogy kettejük közül az utóbbi nem tartózkodik Angliában."

Della Rocca, Mazzini egyik barátja, a „Daily News"-hoz[149] intézett levelében Kossuth úr és Agostini úr tagadó nyilatkozatával kapcsolatban a következőket írja:

„Akadnak emberek, akik azzal gyanúsítják őket, hogy megvárták a felkelés sikerének vagy kudarcának végleges hírét, mert éppúgy készek voltak osztozni a siker dicsőségében, mint elhárítani a kudarc felelősségét." *Szemere B.*, Magyarország ex-minisztere, a „Morning Chronicle"[271] szerkesztőjéhez intézett levelében tiltakozik „azellen, hogy Kossuth Magyarország nevét jogtalanul bitorolja". Kijelenti: „Azok, akik ítéletet akarnak alkotni róla mint államférfiról, olvassák csak el figyelmesen a lezajlott magyar forradalom történetét, vagy akik meg akarják tudni, milyen járatos összeesküvő, vessenek egy visszapillantást a múlt évi szerencsétlen hamburgi vállalkozásra.[414]"

Hogy a forradalom még bukásában is győzedelmes, az látható abból a rémületből, amelyet a milánói échauffourée* a kontinentális hatalmasságok szíve mélyén keltett. Nézzük csak meg a hivatalos „Frankfurter Oberpostamtszeitung"-ban[365] megjelent következő levelet:

„Berlin, február 15. – A milánói események itt mély hatást keltettek. A távirati hírt a király** 9-én kapta meg, éppen egy udvari bál közepette. Nyomban kijelentette, hogy a zendülés mélyenjáró összeesküvéssel függ össze, melynek szálai mindenüvé elnyúlnak, és ez mutatja, hogy e forradalmi mozgalmakkal szemben szükség van Poroszország és Ausztria szoros szövetségére ... Egy magasrangú tisztségviselő felkiáltott: »Így talán a porosz koronát a Pó partján kell majd megvédenünk!«"

Olyan nagy volt a riadalom az első pillanatban, hogy mintegy húsz berlini lakost letartóztattak minden egyéb ok nélkül, csupán e „mély hatás" miatt. A „Neue Preussische Zeitung"-ot[221], ezt a szélsőséges királypárti lapot elkobozták, mert az egy állítólag Kossuthtól származó dokumentumot közölt. 13-án v. Westphalen miniszter sebtében a felsőház elé terjesztett egy törvényjavaslatot, mely a kormányt felhatalmazná Poroszország határain

* – csatározás – *Szerk.*

** IV. Frigyes Vilmos. – *Szerk.*

kívül kiadott minden lap és brosúra elkobzására. Bécsben napirenden vannak a letartóztatások és házkutatások. Haladéktalanul tárgyalások indultak meg Oroszország, Poroszország és Ausztria között a politikai menekülteket illetően a brit kormányhoz intézendő közös tiltakozás ügyében. Ilyen gyöngék, ilyen hatalmatlanok az úgynevezett „hatalmak". A forradalmi földrengés első előjeleire már alapjukban inogni érzik az európai trónokat. Hadseregeik, akasztófáik és várbörtöneik közepette reszketnek attól, amit „néhány fizetett gonosztevő felforgató kísérleteinek" neveznek.

„A nyugalom helyreállt." Igen. Az a vésztjósló és rettentő nyugalom, mely a vihar első kitörése és visszatérő süvöltése között beáll.

A kontinens viharos tájairól most átmegyek a nyugodt Angliába. Úgy tűnhet, mintha a kis Finality John[298] szelleme uralkodóvá lett volna az egész közéletben; mintha a nemzet keresztül-kasul annyira megbénult volna, mint azok a férfiak, akik most kormányozzák. Még a „Times"[151] is kétségbeesett kiáltásba tör ki:

„Lehet, hogy ez a vihar előtti csend; lehet, hogy a tűz előtt járó füst... Pillanatnyilag sivár unalom."

A parlament újra megkezdte munkáját, de mostanáig Lord Aberdeen háromszor ismételt meghajlása volt a koalíciós kormány legdrámaibb és egyetlen szembeszökő aktusa. Azt a benyomást, melyet Lord John programja tett ellenségeire, a legjobban barátainak nyilatkozatai ecsetelték:

„Lord John Russell" – mondja a „Times" – „beszédet tartott, melyben szinte kevesebb volt a hév, mint amennyivel egy közönséges árverési kikiáltó ajánlja bevezető szavaiban az eladásra kerülő régi bútort, hibás árut vagy bolti felszerelést... Lord John Russell hallatlanul kevés lelkesedést kelt."

Mint ismeretes, az új Reform Billt elnapolták* sürgősebb gyakorlati reformok kedvéért, amelyek a törvényhozók figyelmét haladéktalanabbul igénybe veszik. Adódott mármost egy példa arra, hogyan is festenek majd ezek a reformok, mikor a reformálás eszköze, azaz a parlament maga reformálatlan marad.

Február 14-én Lord Cranworth a Lordok Háza elé terjesztette törvénykezési reformprogramját. Terjengős, unalmas és határozatlan beszédének túlnyomó része annak a számos dolognak a felsorolásából állt, amelyeket

* *V. ö. 506. old. – Szerk.*

tőle elvárnak, de amelyeket egyáltalán nem hajlandó megtenni. Azzal mentegette magát, hogy csak hét hete ül a gyapjúzsákon[418], de, mint a „Times" megjegyzi, „Lord Cranworth 63 éve él ezen a világon, és 37 éve ügyvéd". Igazi whig[136] szellemben az eddig megvalósított kis törvénykezési reformok viszonylag nagy eredményeiből azt a következtetést vonja le, hogy a szerénység ellen vétenének, ha ugyanilyen erőfeszítéssel folytatnák a reformálást. Igazi arisztokrata szellemben tartózkodik az egyházi törvény tárgyalásától, minthogy „az megalapozott érdekekbe való túlságos beavatkozás lenne". Mire alapozott érdekek? A társadalom megkárosítására. A Lord Cranworth által előkészített intézkedések közül csak a következő kettő bír némi fontossággal: először, egy „törvényjavaslat a föld átruházásának megkönnyítésére"; ennek a fő sajátsága az, hogy csak még jobban megnehezíti a föld átruházását, amennyiben emeli az átruházási költségeket és növeli a technikai akadályokat, anélkül hogy az átruházási eljárások hosszadalmasságát megrövidítené, illetve bonyolultságukat csökkentené. Másodszor, javaslat egy olyan bizottság megalakítására, amely a parlament határozatok gyűjteményének rendezésére lenne hivatva, és amely érdemben majd arra szorítkozik, hogy részletes mutatót állít össze a gyűjtemény 40 negyedrétű kötetéhez. Lord Cranworth a törvénykezési reform legmegrögzöttebb ellenfeleivel szemben is kétségtelenül felhozhatja intézkedéseinek védelmére ugyanazt a mentséget, mint egy bizonyos szegény leány a gyóntatójának, ti. azt, hogy bár volt egy gyermeke, de csak nagyon picike.

Mind a mai napig csupán egy érdekes vita zajlott le az alsóházban, az, amelyben Disraeli úr f. hó 18-án meginterpellálta a minisztereket Anglia franciaországi kapcsolatait illetően. Disraeli Poitiers-val és Agincourt-ral kezdte,[419] és a Carlisle-ban meg a halifaxi Cloth-Hallban* tartott választói gyűlésekkel végezte, az lévén a célja, hogy denunciálja Sir James Grahamet és Sir Charles Woodot III. Napóleon jellemére tett tiszteletlen megjegyzéseik miatt. Disraeli semmivel sem tehette volna kézzelfoghatóbbá a régi tory párt végletes lesüllyedését, mint azzal, hogy síkra szállt a Bonaparte-okért, éppen annak a politikai osztálynak ősi ellenségeiért, amelynek feje ő maga. Nem kezdhette volna ellenzéki pályafutását alkalmatlanabb módon, mint azzal, hogy a jelenlegi francia kormányzatot igazolta. Beszéde e részének gyöngesége látható a következő rövid elemzésből.

Miközben próbálta megmagyarázni annak a nyugtalanságnak az okait, amely Anglia jelenlegi franciaországi kapcsolatainak állapota miatt a közvéleményben lábra kapott, kénytelen volt elismerni, hogy annak fő

* Posztócsarnok. – *Szerk.*

indítéka éppen abból a nagyarányú fegyverkezésből fakad, amely az ő kormányzata alatt kezdődött meg. Mindazonáltal igyekezett bebizonyítani, hogy Nagy-Britannia védelmi erejének növelése és kiegészítése csakis azoknak a nagy változásoknak következtében történt, amelyeket a tudománynak a hadviselésre való modern alkalmazása idézett elő. Illetékes tekintélyek, mondta, már régen felismerték ilyen rendszabályok szükségességét. 1840-ben, amikor Thiers úr volt kormányon, Sir Robert Peel kormánya tett némi erőfeszítéseket, hogy legalább elindítson egy új rendszert a közvédelem tekintetében. De hasztalanul. Az 1848-as kontinentális forradalmak kitörésekor megint kínálkozott alkalom arra, hogy az ország védelmi erejét illetően az akkori kormány a közvéleményt az általa kívánt irányban befolyásolja. De megint eredmény nélkül. A nemzetvédelem kérdései csak akkor érlelődtek meg, amikor ő és kollégái kerültek a kormány élére. Ők a következő rendszabályokat hozták:

1. Milíciát létesítettek.
2. A tüzérséget ütőképes állapotba helyezték.
3. Olyan rendszabályokat vezettek be, amelyek teljes mértékben megerősítik az ország fegyvertárait és néhány fontos támaszpontot a partvidéken.
4. Javaslatot tettek a flotta állományának 5000 matrózzal és 1500 tengerészkatonával való növelésére.
5. Intézkedések történtek arra nézve, hogy a hajdani vízi haderőt állítsák helyre 15 vagy 20 vitorlás sorhajóból, valamint megfelelő számú fregattból és kisebb hajókból álló csatorna-flotta formájában.

Nos, mindezekből a jelentésekből nyilvánvaló, hogy Disraeli pontosan az ellenkezőjét állapította meg annak, amit bizonyítani kívánt. A kormány képtelen volt a fegyverkezés növelését keresztülvinni, amikor a szíriai és a Tahiti-szigeti kérdés veszélyeztette a Lajos Fülöppel fennálló entente cordiale-t;[420] ugyancsak képtelen volt erre, amikor forradalom söpört végig az egész kontinensen és úgy látszott, hogy az a brit érdekeket gyökerükben fenyegeti. Akkor hát miért lehetett megtenni most, és miért hajtotta végre Disraeli úr kormánya? Pontosan azért, mert III. Napóleon Anglia biztonságát illetően nagyobb félelemre adott okot, mint amilyen 1815 óta bármikor felmerült. És továbbá, mint Cobden úr helyesen megjegyezte:

„A tengeri haderő növelésére tett javaslat nem a gőzgépek, hanem az emberállomány növelését irányozza elő, márpedig ha vitorláshajók

helyett gőzhajókat alkalmaznak, ez a változás nem követel nagyobb számú tengerészt, hanem éppen ellenkezőleg."

Disraeli kijelentette:

„Egy másik oka annak a hiedelemnek, hogy Franciaországgal szakításra kerül a sor, az volt, hogy Franciaországban katonai kormány van uralmon. De amikor hadseregek hódításra törnek, ez arra mutat, hogy otthon szorongatott helyzetben vannak; és Franciaországot most nem azért kormányozza a hadsereg, mert a csapatokban katonai becsvágy él, hanem azért, mert az állam polgárai nyugtalanok."

Disraeli úrnak, úgy látszik, teljesen elkerülte a figyelmét, hogy éppen az a kérdés, meddig fogja a hadsereg a helyzetét otthon biztosnak érezni, és meddig fogja az egész nemzet a polgárok egy maroknyi osztályának önző nyugtalansága iránti engedelmes tiszteletből alávetni magát a katonai zsarnokság mostani terroruralmának, mely végtére nem egyéb, mint kizárólagos osztályérdekek eszköze.

A Disraeli úr által felhozott harmadik ok:

„A jelentékeny előítélet, amely ebben az országban Franciaország mostani uralkodójával szemben fennáll... Úgy vélekednek, hogy amikor hatalomra jutott, véget vetett annak, amit itt parlamenti alkotmányként becsülnek, és hogy megszüntette a sajtószabadságot."

Ámde Disraeli úr édeskeveset tudott szembeállítani ezzel az előítélettel. Kijelentette, hogy „rendkívül nehéz véleményt alkotni a francia politikáról".

Pusztán a józan ész diktálja az angol népnek – jóllehet ez a nép Disraeli úrnál jóval kevésbé van beavatva a francia politika rejtelmeibe –, hogy a gátlástalan kalandorban, akit nem ellenőriz sem parlament, sem sajtó, azt az embert lássa meg, aki képes kalóz módra megrohanni Angliát, miután saját kincstára szertelenség és tékozlás folytán kimerült.

Disraeli úr aztán felsorakoztat néhány példát arra, hogy a Bonaparte és a lelépett angol kormány közti szívélyes egyetértés nagyban hozzájárult a béke fenntartásához – így Franciaország és Svájc fenyegető konfliktusa esetében, a dél-amerikai folyók megnyitásának kérdésében, Poroszország és Neuchâtel ellentéte esetében, a Kubáról való háromhatalmi lemondásnak az Egyesült Államokra való rákényszerítése alkalmával, az egyiptomi tanzimattal kapcsolatos levantei közös akcióban, a görög trónöröklési megállapodás felülvizsgálatában, a tuniszi régensségre vonatkozó baráti együtt-

működésben stb.[421] Nos, ez a francia rendpárt egy bizonyos tagjára emlékeztet engem, aki 1851 november végén beszédet tartott a Bonaparte és a nemzetgyűlési többség között fennálló szívélyes egyetértésről, mely lehetővé tette, hogy a nemzetgyűlés olyan könnyen rendezze a választójoggal, az egyesüléssel és a sajtóval kapcsolatos kérdéseket. Két nappal később megtörtént a coup d'état*.

Amilyen gyönge és következetlen volt Disraeli beszédének ez a része, olyan ragyogó volt a befejezés, melyben a koalíciós kormányt támadta:

„Van egy másik ok is", kezdte zárszavait Disraeli, „amely arra indít, hogy ezt a vizsgálatot a mostani időpontban szorgalmazzam, és ez az ok a parlamenti pártok jelenlegi helyzetében rejlik. Különös helyzet ez. Pillanatnyilag konzervatív kormányunk van, és konzervatív ellenzékünk. (Taps.) Hol a nagy liberális párt, azt igazán nem tudom. (Taps.) Hol vannak a whigek az ő nagy hagyományaikkal? ... Senki sem válaszol. (Ismételt taps.) Hol vannak, kérdem én, a radikalizmus ifjúi energiái? Derűlátó várakozásai – túláradó reményei? Attól tartok, hogy mihelyt ifjúi tapasztalatlanságának lelkes álmaiból felébred, nyomban kiderül, hogy el van használva és félre van dobva. (Helyeslés.) Lelkifurdalás nélkül elhasználva és nem túl nagy tisztességgel félredobva. (Helyeslés.) Hol vannak a radikálisok? Akad egy ember is a Házban, aki radikálisnak vallja magát? (Halljuk! Halljuk!) Egyetlenegy sincs. Félne, hogy megfogják és konzervatív minisztert csinálnak belőle. (Harsány nevetés.) Nos, hogyan jött létre ez a furcsa állapot? Hol van a gépezet, mellyel ezt a vészterhes politikai szerencsétlenséget előidézték? Azt hiszem, hogy az ügyek jelenlegi állásának megmagyarázása végett a politikai fogások ama kimeríthetetlen tárához kell fordulnom, melyet az admiralitás első lordja" (Graham) „képvisel. A Ház nyilván emlékszik arra, hogy vagy két évvel ezelőtt az admiralitás első lordja szokása szerint előadta nekünk ama politikai hitvallások egyikét, melyekben beszédei bővelkednek. Kijelentette: »A haladás alapján állok.« Nos, uram, azt gondoltam akkor, hogy furcsa dolog a haladás, ha áll rajta az ember. (Hangos derültség és taps.) Azt gondoltam akkor, hogy ez valami szónoki lötty. De bocsánatot kérek a pillanatnyi gyanakodásért. Úgy vélem, teljesen megfontolt rendszer volt, amely most hatályba lépett. Mert most van egy haladó kormányunk és mindenki egy helyben áll. (Taps.) Sohasem halljuk most a reform szót; ez nem reformkormány többé; ez a haladás kormánya, melynek minden

* – államcsíny – *Szerk.*

tagja elhatározta, hogy nem csinál semmit. Minden nehéz kérdés ki van rekesztve. Minden kérdés, amelyben nem sikerül megegyezni, nyitott kérdés marad."

Disraeli ellenfelei nem sokat tudtak neki válaszul mondani, „a politikai fogások kimeríthetetlen tárának", Sir James Grahamnek kivételével, aki legalább megőrizte méltóságát, amennyiben nem szívta vissza egészen a Louis Napoléon ellen mondott sértő szavakat, amelyeket a szemére vetettek.

Lord John Russell azzal vádolta Disraeli urat, hogy az ország külpolitikáját pártkérdéssé teszi, és biztosította az ellenzéket:

„Hogy az elmúlt év viszályai és harcai után az ország örömmel látná, ha legalább rövid ideig békés haladás folynék, a nagy pártharcok megrázkódtatása nélkül."[411]

A vita eredménye az, hogy a Ház az egész tengerészeti költségvetést megszavazza, de Louis Napoléon vigasztalására nem háborús, hanem csak tudományos szempontból tekintve. Suaviter in modo, fortiter in re.* Múlt csütörtök reggel a királynő jogi megbízottja megjelent Sir J. Dodson előtt, a Prerogative Court-ban[423], és a külügyminiszter nevében kérte, hogy Napoléon Bonaparte** eredeti végrendeletét és pótvégrendeletét a Levéltár adja ki a francia kormánynak; ennek az óhajnak eleget tettek. Ha Louis Bonaparte ezt a végrendeletet felnyitni és végrehajtani akarná, könnyen lehet, hogy az modern Pandóra-szelencének[424] bizonyulna.

The Attack on Francis Joseph – The Milan Riot – British Politics – Disraeli's Speech – Napoleon's Will

A megírás ideje: 1853 február 22.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1853 március 8. (3710.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás: Karl Marx

* – Enyhén a módban, erősen a dologban.[422] – *Szerk.*

** I. Napóleon. – *Szerk.*

Karl Marx

Parlamenti viták — [A klérus és a harc a tízórás munkanapért] — Éhhalál[425]

London, 1853 február 25., péntek.

A parlamenti viták e héten kevés érdekességet nyújtanak. F. hó 22-én az alsóházban Spooner úr indítványozta a maynoothi katolikus kollégium számára kiutalt pénzsegély visszavonását,[305] Scholefield úr pedig módosítást javasolt „az összes most érvényben levő olyan rendelkezések hatálytalanítására, melyek egyházi vagy bármiféle vallási cél érdekében terhelik az állam jövedelmét". Spooner úr indítványát 192 szavazattal 162 ellenében elvetették. Scholefield úr módosítványát nem vitatják meg jövő szerda előtt; elég valószínű azonban, hogy a módosítást az indítványozó egyáltalán visszavonja. A Maynooth-vitában az egyetlen figyelemreméltó mozzanat az a megjegyzés, melyet Duffy úr (ír brigád[382]) tett: „Nem tartja egészen lehetetlennek, hogy az Egyesült Államok elnöke vagy az új francia császár örömmel felújítaná országának kapcsolatait az ír papsággal."

A tegnap éjszakai ülésen Lord John Russell indítványt terjesztett az alsóház elé „Őfelsége zsidó alattvalóit sújtó néhány korlátozás kiküszöbölésére". Az indítványt 29 szótöbbséggel elfogadták. Így a kérdést az alsóház újból eldöntötte, de nem kétséges, hogy a Lordok Házában a döntés megint kérdésessé válik.

A zsidók kirekesztése az alsóházból, miután az uzsora szelleme már oly régóta elnököl a brit parlamentben, kétségtelenül képtelen visszásság, annál is inkább, mert a zsidók már minden polgári közhivatalba beválaszthatók. Ennek ellenére jellemző az emberre és *korára*, hogy olyan Reform Bill helyett, mely az angol nép tömegét sújtó korlátozások kiküszöbölését ígérte,[303] Finality John[298] olyan törvényjavaslatot nyújt be, mely csakis a Lionel de Rothschild bárót sújtó korlátozások kiküszöbölését követeli. Hogy a nagyközönség mily végtelenül csekély érdeklődést tanúsít ez ügy iránt, lemérhető abból a tényből, hogy Nagy-Britannia egyetlen helységéből sem

küldtek be petíciót a parlamenthez a zsidók választhatósága érdekében. Ennek a nyomorúságos reformkomédiának az egész titkát elárulta az a beszéd, melyet a jelenlegi Sir Robert Peel tartott.

„Végtére a Ház csupán a nemes lord magánügyeit tárgyalta. (Hangos helyeslés.) A nemes lord Londont egy zsidóval képviseltette (helyeslés) és fogadalmat tett, hogy évente javaslatot terjeszt be a zsidók érdekében. (Úgy van!) Rothschild báró kétségkívül nagyon gazdag ember, de ez nem jogosítja őt semmiféle előnyökre, kivált ha figyelembe vesszük, hogyan szerezte a vagyonát. (Hangos Halljuk! Halljuk! és Ó! Ó! kiáltások a kormánypadokból.) Éppen tegnap olvasta az újságokban, hogy a Rothschild-ház hajlandó jelentős biztosítékok mellett 9%-ra kölcsönt nyújtani Görögországnak. (Halljuk!) Nem csoda, ha ilyen kamatláb mellett a Rothschild-ház gazdag. (Úgy van!) A kereskedelmi miniszter a sajtó gúzsbakötéséről beszélt. De hiszen senki sem tett annyit a szabadság elsorvasztására Európában, mint a Rothschild-ház (Halljuk! Halljuk!) azoknak a kölcsönöknek a révén, amelyekkel a zsarnoki hatalmakat támogatta. De még ha fel is tesszük, hogy a báró annyira érdemes férfiú, mint amennyire vitathatatlanul gazdag, el lehetett volna várni, hogy a nemes lord, aki ebben a Házban mindazoknak a politikai frakcióknak a vezetőiből összetevődő kormányt képviseli, melyek a volt kormánnyal szemben ellenzékben álltak, nagyobb jelentőségű intézkedést javasoljon, mint amilyent a szóbanforgó indítvány tartalmaz."

A választási petíciók intézése megkezdődött. A canterburyi és lancasteri választásokat semmisnek nyilvánították olyan körülmények alapján, amelyek a választók bizonyos osztályának szokásos megvásárolhatóságát bizonyítják, de meglehetősen biztosra vehető, hogy az esetek többségét kompromisszum útján rendezik.

„A kiváltságos osztályok" – írja a „Daily News"[149] –, „amelyek sikeresen hozzájárultak ahhoz, hogy a Reform Bill célzatai meghiúsuljanak és az ő túlsúlyuk a fennálló képviseletben helyreálljon, természetesen meg vannak rémülve a teljes és maradéktalan leleplezés gondolatától."

F. hó 21-én Lord John Russell lemondott külügyminiszteri tisztségéről és Lord Clarendont eskették fel utódjaként. Lord John az első olyan tagja az alsóháznak, aki hivatalos megbízatás nélkül miniszteri széket kapott. Ő most csupán kedvezményezett tanácsadó, állás és fizetés nélkül. Bejelentés történt azonban már Cayley úr részéről egy javaslatot illetően, hogy szegény Johnny helyzetének ez utóbbi kényelmetlenségét orvosolják. A külügymi-

niszteri poszt ebben a kritikus helyzetben annál is inkább fontos, mert a német szövetségi gyűlés[9] nekigyürkőzött, hogy valamennyi politikai menekültnek Nagy-Britanniából való eltávolítását kérje, s mert az osztrákok azt indítványozzák, hogy mindannyiunkat szedjenek össze és szállítsanak el a Csendes-óceán egy puszta szigetére.

Egy előző levelemben* utaltam annak valószínűségére, hogy az ír bérlőjogért[382] folyó agitáció a jelenlegi vezetőinek nézetei és szándékai ellenére idővel antiklerikális mozgalommá fejlődhet. Említettem azt a tényt, hogy a főpapság már kezd ellenséges magatartást tanúsítani a Bérlők Szövetsége[390] iránt. Azóta egy másik erő is színre lépett, amely a mozgalmat ugyanebbe az irányba sodorja. Az észak-írországi földesurak igyekeznek bérlőikkel elhitetni, hogy a Bérlők Szövetsége és a Katolikus Védegylet[426] azonosak, és a pápistaság növekedésével szembeni ellenállás ürügyén azon fáradoznak, hogy ellenzéket kovácsoljanak össze a Szövetséggel szemben.

Míg ilyképpen látjuk, hogy az ír földesurak bérlőikhez folyamodnak a katolikus klérus ellen, megfigyelhetjük másrészt, hogy a protestáns papság a munkásosztályhoz folyamodik a gyárurak ellen. Anglia ipari proletariátusa kettőzött ereővel újra megindította régi hadjáratát a tízórás törvényért[306], valamint a *truck- és shoppage-rendszer*[427] ellen. Mivel az ilyen követeléseket az alsóház elé akarják hozni, ahova ezzel a kérdéssel kapcsolatban már számos felirat futott be, alkalmam lesz egyik későbbi levelemben kitérni arra, hogy a gyári zsarnokok, akiknek szokásává vált, hogy a sajtót és a szószéket elárasszák liberális szónoklataikkal, minő kegyetlen és alávaló mesterkedéseket folytatnak. Most talán elég felidézni, hogy 1802 óta az angol munkásság szüntelenül küzdött a gyári munka időtartamának törvényes szabályozásáért, amíg végül 1847-ben megszavazták John Fielden híres tízórás törvényjavaslatát, melynek értelmében fiatalkorúaknak és nőknek tilos bármilyen gyárban napi tíz óránál hosszabb ideig dolgozni. A liberális gyárurak villámgyorsan rájöttek arra, hogy e törvény értelmében a gyárak dolgozhatnak több műszakban és váltott munkásokkal. 1849-ben egy peres ügyet hoztak a Court of Exchequer** elé, s a bíró úgy döntött, hogy a törvény megengedi a relay-, illetve váltási rendszert,[428] amikor a gyermekmunkások két turnusban, a felnőttek pedig a gép egész működési ideje alatt dolgoznak.*** Ezért újból a parlamenthez kellett fordulni, ahol 1850-ben a váltási rendszert elítélték, de a tízórás törvényt tíz és fél órás törvénnyé módo-

* *V. ö. 498–499. old. – Szerk.*

** Kincstári bíróság. – *Szerk.*

*** *V. ö. 7. köt. 220–235. old. – Szerk.*

sították. A jelen pillanatban tehát a munkásosztály követeli az eredeti tízórás törvény visszaállítását in integrum*; de hogy hatékonnyá tegye, kiegészíti azzal a követeléssel, hogy a gépek működési idejét is korlátozzák.

Ez röviden a tízórás törvény közismert története. Titkos története a következő: A földtulajdonos arisztokrácia – miután az 1831. évi Reform Bill[300] elfogadása folytán a burzsoáziától vereséget szenvedett, s minthogy a gyárosoknak a szabadkereskedelemre és a gabonatörvények eltörlésére vonatkozó jelszava a „legszentebb érdekeit" támadta meg – elhatározta, hogy szembeszegül a burzsoáziával olymódon, hogy felkarolja a munkások ügyét és munkáltatóikkal szemben támasztott igényeiket, és főleg azáltal, hogy csatlakozik a gyári munka korlátozására vonatkozó követeléseikhez. Úgynevezett emberbarát lordok álltak akkor minden tízórás gyűlés élére. Lord Ashley még bizonyos „hírnévre" is tett szert az ebben a mozgalomban vitt szerepe révén. A földtulajdonos arisztokrácia, miután a gabonatörvények[296] 1846-ban bekövetkezett eltörlésével halálos csapás érte, azzal bosszulta meg magát, hogy 1847-ben a tízórás törvényt rákényszerítette a parlamentre. De amit az ipari burzsoázia a parlamenti törvényhozás által elveszített, azt bírói hatalom útján visszaszerezte. 1850-ben a földesurak dühe fokozatosan lecsillapult, s kiegyeztek a gyárurakkal olymódon, hogy elítélték a váltási rendszert, de ugyanakkor – büntetésül a törvény kikényszerítéséért – egy fél óra többletmunkát per diem** róttak a munkásosztályokra. Ebben a kritikus pillanatban azonban, amikor érzik, hogy közeleg a végső küzdelem a Manchester-iskola[294] híveivel, ismét megkísérlik kezükbe keríteni a munkaidő megrövidítéséért folyó mozgalmat; de mivel ők maguk nem mernek előtérbe lépni, úgy igyekeznek áskálódni a pamutlordok ellen, hogy a népi erőt az *államegyház papjainak* közvetítésével ellenük irányítják. Hogy ezek a szent férfiak az iparellenes keresztes hadjáratot milyen durva modorban folytatják, az kitűnik a következő néhány példából. Cramptonban gyűlést tartottak a tízórás munkanap érdekében; dr. Brammel tiszteletes úr (az államegyház részéről) ült az elnöki székben. Ezen a gyűlésen J. R. Stephens tiszteletes úr, a stalybridge-i egyházi javadalmak élvezője, az alábbiakat mondotta:

„Voltak olyan idők a világon, amikor a nemzeteket a teokrácia kormányozta... Ez az állapot ma már megszűnt... A törvény szelleme mégsem változott... A munkásembernek kellene mindenekelőtt részesülnie

* – előbbi állapotába – *Szerk.*
** – naponta – *Szerk.*

a föld gyümölcseiből, melyek általa termettek. A gyári törvényt olyan szemérmetlenül megszegik, hogy a gyári körzet e részének főfelügyelője, Leonard Horner úr, kénytelen volt írni a belügyminiszternek és jelenteni, hogy bizonyos kerületekbe nem mer és nem is fog felügyelőhelyettest küldeni mindaddig, amíg nem kap rendőrségi védelmet... Védelmet ki ellen? A gyártulajdonosok ellen! A kerület leggazdagabb emberei ellen, a kerület legbefolyásosabb emberei ellen, a kerület elöljárói ellen, azok ellen, akik Őfelségétől kapták megbízatásukat, azok ellen, akik a királyság képviselőiként üléseztek a békebíróságokban... *És lakoltak-e a gyárosok a törvény megszegéséért*?... Az ő kerületében meggyökeresedett szokás, hogy a férfi, és nagyrészt a női gyári munkások is, vasárnap 9, 10 vagy 11 óráig ágyban maradnak, mert ki vannak merülve a heti munkától. Vasárnap az egyetlen nap, amikor pihentetik fáradt testüket... Általánosan tapasztalható, hogy minél hosszabb a munkaidő, annál alacsonyabb a bér... *Ő inkább lenne rabszolga Dél-Karolinában, mint gyári munkás Angliában.*"

Burnleyben, a tízórás munkanapért tartott nagy gyűlésen, E. A. Verity tiszteletes úr, Habbergham Eaves egyházi javadalmainak élvezője hallgatóságának többek közt ezt mondta:

„Hol marad Cobden úr, hol marad Bright úr, hol maradnak a Manchester-iskola többi tagjai, amikor Lancashire népe elnyomás alatt sínylődik?... Min törik a fejüket a gazdagok?... Hát azon, hogyan csaphatnák be a munkásokat egy vagy két órával. Ez a célja az úgynevezett Manchester-iskola terveinek. Ez teszi őket olyan *ravasz képmutatókká* és olyan *körmönfont gazemberekké*. Mint az angol egyház lelkésze, tiltakozik az ilyen eljárás ellen."

Már rámutattunk arra az indítóokra, mely az anglikán államegyház urait egyszeriben a munkásjogok mindmegannyi kóborlovagjaivá, méghozzá ilyen buzgó lovagjaivá varázsolta. Nemcsak népszerűségi raktárkészletet akarnak gyűjteni a közelgő demokrácia borús napjaira, nemcsak abban a tudatban cselekszenek, hogy az államegyház lényegileg arisztokratikus intézmény, amelynek a földesúri oligarchiával állnia vagy buknia kell – van itt még másvalami is. A Manchester-iskola hívei az államegyház ellen vannak, dissenterek[26], s mindenekelőtt annyira szerelmesek abba a 13 000 000 £-be, amelyet csupán az angliai és a walesi államegyház évente kihúz a zsebükből, hogy elhatározták e világi milliók elválasztását a papi rendtől, melyet így a mennyek országára érdemesebbé tesznek. A tiszteletes urak tehát pro aris

et focis* küzdenek. A Manchester-iskola hívei azonban ebből a diverzióból levonhatják azt a következtetést, hogy nem lesznek képesek az arisztokrácia kezéből a politikai hatalmat kitépni, hacsak bármilyen vonakodva is hozzá nem járulnak ahhoz, hogy a népnek is megadják a maga teljes részét a hatalomból.

A kontinensen napirenden van az akasztás, agyonlövetés és deportálás. De akik végrehajtják, maguk is megfogható és felakasztható lények, s tetteik fel vannak jegyezve az egész civilizált világ lelkiismeretében. Ugyanakkor Angliában egy láthatatlan, megfoghatatlan és néma zsarnok garázdálkodik; elítél egyéneket szélsőséges esetekben a legkegyetlenebb halálra, s zajtalan, mindennapi munkája során kiűzi az emberek egész fajtáit és egész osztályait őseik földjéről, akár az arkangyal, aki tüzes kardjával kiűzte Ádámot a paradicsomból. A láthatatlan társadalmi zsarnok munkálkodását mostani formájában *kényszerkivándorlásnak* nevezik, régebbi formájában *éhhalál* volt a neve.

Az éhhalálnak néhány további esete fordult elő Londonban ebben a hónapban. Csak Mary Ann Sandry esetére emlékszem, aki negyvenhárom éves korában meghalt Coal Lane, Shadwell, London, cím alatt. Az orvos, Thomas Peene úr, aki a halottszemlén részt vett, jelentette, hogy az elhunyt éhenhalt és megfagyott. A halott gyér szalmán feküdt, minden takaró nélkül. A szobában nem volt semmilyen bútor, sem tüzelő, sem élelem. Öt kisgyermek ült a puszta padlón, s az anya holtteste mellett sírtak az éhségtől meg a hidegtől.

A „*kényszerkivándorlás*" kihatásáról legközelebb.

Parliamentary Debates – [The Clergy and the Struggle for the Ten Hours Day] – Starvation

A megírás ideje: 1853 február 25.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1853 március 15. (3716.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás: Karl Marx

* – az oltárokért és a tűzhelyekért – *Szerk.*

Karl Marx

Kényszerkivándorlás — Kossuth és Mazzini — A menekült-kérdés — Választási vesztegetés Angliában — Cobden úr[429]

London, 1853 március 4., péntek.

Az 1851. és 1852. évre vonatkozó, februárban közzétett kereskedelmi és hajózási jelentésekből látható, hogy a *kivitel* deklarált összértéke 1851-ben 68 531 601 £ és 1852-ben 71 429 548 £ volt; utóbbi összegből 47 209 000 £ pamut-, gyapjú-, len- és selyemáruk exportjára esik. A *behozatal* mennyisége 1852-ben kevesebb, mint 1851-ben. Minthogy a hazai fogyasztásra szolgáló behozatal aránya nem csökkent, hanem inkább nőtt, ebből következik, hogy Anglia a szokásos mennyiségű gyarmatáru helyett bizonyos összegű aranyat és ezüstöt reexportált.

A Colonial Land Emigration Office* kimutatása szerint a kivándorlás Angliából, Skóciából és Írországból a világ minden részébe 1847 január 1-től 1852 június 30-ig a következő adatok szerint alakult:

Év	Angolok	Skótok	Írek	Összesen
1847	34 685	8 616	214 969	258 270
1848	58 865	11 505	177 719	248 089
1849	73 613	17 127	208 758	299 498
1850	57 843	15 154	207 852	280 849
1851	69 557	18 646	247 763	335 966
1852 (júniusig)	40 767	11 562	143 375	195 704
Összesen	335 330	82 610	1 200 436	1 618 376

„A Liverpoolból induló kivándorlók kilenctizede", jegyzi meg a Hivatal, „feltehetőleg ír. A skóciai kivándorlóknak mintegy háromnegyede

* Gyarmati kivándorlási hivatal. – *Szerk.*

kelta, akik vagy a Skót Felföldről vagy Írországból jönnek Glasgow-n keresztül."

Eszerint az egész kivándorlásnak közel négyötöde az Írországban, valamint a Skót Felföldön és a skóciai szigeteken élő kelta lakossághoz tartozónak tekintendő. A londoni „Economist"[119] erről a kivándorlásról a következőket jegyzi meg:

„Ez a törpebirtokokra és burgonyatermesztésre épült társadalmi rendszer összeomlásának a következménye", majd hozzáfűzi: „Írország és a Skót Felföld fölös lakosságának eltávozása elengedhetetlen előfeltétele mindenfajta javulásnak... Az írországi jövedelem egyáltalán nem csökkent az 1846–47-es éhínség, sem az azóta történt kivándorlás folytán. Ellenkezőleg, *tiszta jövedelme* 1851-ben 4 281 999 £-re emelkedett, tehát 184 000 £-gel meghaladta az 1843. évit."

Kezdjük hát egy ország lakosait elnyomorítani, és amikor már nem lehet több profitot kisajtolni belőlük, amikor a jövedelem szempontjából teherré váltak, kergessük el őket, és összegezzük a tiszta jövedelmünket! Ez az az alapelv, melyet Ricardo „The Principles of Political Economy" c. híres művében lefektetett. Ha a tőkés profitja 2000 £-re rúg, mit számít neki, hogy száz embert foglalkoztat-e, vagy pedig ezret? „Nem hasonlóképp áll-e a dolog", mondja Ricardo, „valamely nemzet reáljövedelme tekintetében?" Ha egy nemzet tiszta reáljövedelme, földjáradékai és profitjai változatlanok, teljesen közömbös, vajon 10 millió embertől, avagy 12 milliótól származnak. Sismondi „Nouveaux principes d'économie politique" c. munkájában azt feleli, hogy e szerint az álláspont szerint az angol nemzetet egyáltalán nem érdekelné az sem, ha az egész népesség eltűnne, és a király* (abban az időben nem királynő volt, hanem király) egyedül maradna a szigeten, feltéve, hogy automatikus gépezet lehetővé tenné ugyanolyan összegű *tiszta jövedelem* elérését, mint amennyit most a 12 milliós népesség előteremt. Valóban, ez a grammatikai entitás, a „nemzeti vagyon" ebben az esetben nem csökkenne.

Egy előző levelemben** vázoltam a Skót Felföldön végrehajtott clearing of estates*** egy példáját. Ugyanez a folyamat rákényszeríti ezt a kivándorlást Írországra is, mint a „Galway Mercury"-ból vett alábbi idézetből látható:

---

* III. György. – *Szerk.*

** *V. ö. 482–487. old.* – *Szerk.*

*** – birtokok megtisztítása; az emberek elkergetése – *Szerk.*

„A népesség gyorsan kihal Írország nyugati vidékéről. Connaught földesurai hallgatólagosan összefogtak, hogy kiirtsák az összes kisbérlőket, akik ellen valósággal rendszeres irtóháború folyik... Napról napra a legszívszaggatóbb kegyetlenségeket viszik véghez ebben a tartományban, s a közönség erről mit sem tud."

Ám nemcsak a Zöld Erin* és a Skót Felföld elnyomorodott lakosait söpri el a mezőgazdasági javítások és az „elavult társadalmi rendszer összeomlása". Angliának, Walesnek és a Skót Alföldnek már nemcsak az ép testű mezőgazdasági munkásai azok, akiknek az átkelését a kivándorlási biztosok fizetik. A „javítás" kereke most egy másik osztályt, Anglia legstabilabb osztályát is magával sodorja. Meghökkentő kivándorlási mozgalom indult meg az angol kisbérlők körében, főleg a nehéz agyagos talajon gazdálkodók között. A rossz terméskilátások következtében – és mert nincs elegendő tőkéjük, hogy gazdaságukban véghezvigyék azokat a nagy javításokat, amelyek lehetővé tennék számukra a régi bérleti díjak megfizetését – ezeknek a kisbérlőknek nincs más választásuk, mint hogy az óceánon átkelve új hazát és új földet keressenek. Nem beszélek most az aranyláz okozta kivándorlásról, csupán arról a kényszerkivándorlásról, melyet a landlordizmus[430], a gazdaságok koncentrációja, gépek alkalmazása a föld megművelésére, valamint a nagyüzemi mezőgazdaság modern rendszerének bevezetése idéz elő.

Az ókori államokban, Görögországban és Rómában, a kolóniák időszaki létesítésének formáját öltő kényszerkivándorlás a társadalom szerkezetének szabályszerű láncszemét alkotta. Ezeknek az államoknak az egész rendszere bizonyos korlátolt létszámú népességre épült, és ezt a létszámot nem lehetett túllépni az antik civilizáció létfeltételének veszélyeztetése nélkül. De miért volt ez így? Mert a tudománynak az anyagi termelésre való alkalmazását egyáltalán nem ismerték. Csak úgy maradhattak civilizáltak, ha kevesen maradtak. Máskülönben kénytelenek lettek volna beletörni abba a testi robotmunkába, amely a szabad polgárt rabszolgává változtatta. A termelőerő hiánya a polgári státust bizonyos érinthetetlen számaránytól tette függővé. Kényszerkivándorlás volt az egyetlen orvosság.

A népességnek a termelőerőkre gyakorolt ugyanez a nyomása űzte a barbárokat Ázsia fennsíkjairól az ókori világ elözönlésére. Ugyanez az ok hatott itt, bár más formában. Csakis úgy maradhattak barbárok, ha kevesen maradtak. Pásztorkodó, vadászó, hadakozó törzsek voltak, amelyeknek a termelési módja minden egyén számára nagy területet igényelt, amint ma az

* Írország régi neve. – *Szerk.*

észak-amerikai indián törzseknél látjuk. Amikor számszerűen növekedtek, megnyirbálták egymás termelőterületét. Így a népesség fölös része kénytelen volt elindulni azokra a nagy kalandos vándorlásokra, amelyek megvetették az alapját a régi és a modern Európa népeinek.

A modern kényszerkivándorlás esetében azonban éppen ellenkezőleg áll a dolog. Itt nem a termelőerő hiánya hozza létre a fölös népességet; a termelőerő növekedése követeli meg a népesség csökkenését, és kergeti el a többletet éhínség vagy kivándorlás útján. Nem a népesség gyakorol nyomást a termelőerőre; a termelőerő gyakorol nyomást a népességre.

Mármost én nem osztom sem Ricardo nézetét, aki a „tiszta jövedelmet" olyan molochnak tekinti, amelynek egész néprétegeket kell feláldozni, meghozzá zokszó nélkül, sem Sismondi véleményét, aki búskomor filantrópiájában erőszakosan megtartaná az elavult mezőgazdasági módszereket és száműzné a tudományt az iparból, miként Platón száműzte a költőket köztársaságából.[431] A társadalom hangtalan forradalmon megy át, amely elől nincs menekülés, és amely éppoly kevéssé vesz tudomást az általa eltiport emberi életekről, akár a földrengés a házakról, amelyeket ledönt. Azoknak az osztályoknak és fajtáknak, amelyek túl gyöngék ahhoz, hogy az új életfeltételekkel megbirkózzanak, pusztulniok kell. De lehet-e bármi gyermetegebb, rövidlátóbb, mint azoknak a közgazdászoknak a nézetei, akik egész komolyan azt hiszik, hogy ez a fájdalmas átmeneti állapot nem jelent egyebet, csak a társadalom alkalmazkodását a tőkések – földmágnások és pénzmágnások – kapzsi szerzésvágyaihoz? Nagy-Britanniában ez a folyamat nagyon is áttetsző. A modern tudománynak a termelésre való alkalmazása elnépteleníti a vidéket, de sűríti a népességet az ipari városokban.

„Ipari munkások", írja az „Economist", „nem kaptak segélyt a kivándorlási biztosoktól, kivéve Spitalfields és Paisley néhány kéziszövőjét, és csak néhány vagy egy sem vándorolt ki a saját költségén."

Az „Economist" nagyon jól tudja, hogy nem vándorolhattak ki a saját költségükön, és hogy az ipari burzsoázia nem akarta kivándorlásukat támogatni. Nos hát mire vezet ez? A falusi lakosság, a modern társadalom legstabilabb és legkonzervatívabb eleme eltűnik, míg az ipari proletariátus, éppen a modern termelés hatása folytán, hatalmas központokban zsúfolódik össze, a nagy termelőerők köré, melyeknek keletkezési története eddig a munkások gyötrelmének története volt. Ki fogja őket megakadályozni abban, hogy egy lépéssel továbbmenjenek, és kisajátítsák ezeket az erőket, amelyek előbb őket sajátították ki? Hol lesz a hatalom, mely nekik ellenállhatna? Sehol! Akkor majd hasztalanul hivatkoznak a „tulajdonjogra". Maguk a

burzsoá közgazdászok szerint is a termelési módban bekövetkezett modern változások törték le az elavult társadalmi rendszert és kisajátítási módjait. Ezek a változások *kisajátították* a skót clan-tagokat, az ír zselléreket és bérlőket, az angol szabad kisbirtokosokat, a kéziszövőket, számtalan kézművest, gyárban dolgozó gyermekek és nők egész nemzedékeit; ha eljön az ideje, ki fogják sajátítani a földesurat és a pamutlordot is.

A kontinensen dörög az ég, de Angliában maga a föld reng. Anglia az az ország, ahol a modern társadalom valóságos átalakulása megkezdődik.

F. hó 1-i levelemben[432] közöltem, hogy Mazzini nyilvánosan fel akar lépni Kossuth ellen. F. hó 2-án a „Morning Advertiser"[224], a „Morning Post"[334] és a „Daily News"[149] valóban közölt egy levelet Mazzinitól. Minthogy Mazzini most maga törte meg a jeget, én is közölhetem, hogy Kossuth a saját nyilatkozatát párizsi barátainak nyomására megtagadta. Kossuth eddigi pályafutásában sok ilyen tünetét látjuk az ingadozó gyöngeségnek, a kibogozhatatlan ellentmondásoknak és a felemásságnak. Benne megtalálhatók a „művészi" jellem összes vonzó erényei, de összes nőies hibái is. Nagy művész „en paroles"*. Ajánlom Szemere úr nemrégiben megjelent, *Batthyány Lajosról, Görgey Artúrról* és *Kossuth Lajosról* írt életrajzát mindazoknak, akik nem akarnak a népszerű előítéletek előtt meghajolni, hanem tárgyilagos ítéletet szeretnének alkotni.[433]

Ami Lombardiát illeti, biztosra vehető, hogy ha Mazzininak nem sikerült az olasz burzsoáziát bevonni a mozgalomba, Radetzkynak sikerülni fog. Pillanatnyilag abban mesterkedik, hogy az összes emigránsok tulajdonát elkobozza, még azokét is, akik osztrák engedéllyel emigráltak, és más országokban állampolgárságot szereztek, *hacsak be nem bizonyítják, hogy nincs közük a most lezajlott felkeléshez*. Az osztrák lapok az elkobozható tulajdon összegét 12 000 000 £-re becsülik.

Lord Dudley Stuart kérdésére Lord Palmerston az alsóház március 1-i ülésén kijelentette:

„A kontinentális hatalmak nem kérték a politikai menekültek kiutasítását, illetve ha megteszik, szilárd és határozott visszautasításra találnak. *A brit kormány sohasem vállalkozott arra, hogy más országok belső biztonságáról gondoskodjék.*"

Hogy azonban ilyen kérelem szándéka felmerült, az kiderül a tőzsdeüzér „Moniteur"-ből[91] és a „Journal des Débats"[78] egyik legutóbbi számából,

* – „beszéd dolgában" – *Szerk.*

melyben feltételezik, hogy Anglia meghajlik Ausztria, Oroszország, Poroszország és Franciaország egyesült kérelme előtt. A lap hozzáfűzi:

„Ha a svájci államszövetség nem volna hajlandó Ausztriának megengedni, hogy *felügyeletet* gyakoroljon a határainál fekvő kantonok fölött, Ausztria valószínűleg megsérti a svájci területet és elfoglalja Tessin kantont; ebben az esetben Franciaország, hogy a politikai egyensúlyt megőrizze, betörne seregeivel a határai mentén fekvő kantonokba."

A „Journal des Débats" lényegében Svájcot illetően a kérdésnek azt az egyszerű megoldását adja meg, amelyet 1770-ben Henrik porosz herceg Katalin cárnőnek Lengyelországot illetően tréfásan ajánlott.[434] Időközben a német szövetségi gyűlésnek[9] nevezett tisztes testület komolyan tárgyalja „az Angliához küldendő kérelmet", és annyi leheletet veszteget erre az ünnepélyes ügyre, amennyi elég lenne az egész német flotta vitorláinak felduzzasztására.

Az alsóház f. hó 1-i ülésén egy nagyon jellemző eset fordult elő. Bridgenorth és Blackburn képviselőiről kijelentették, hogy vesztegetés révén jogtalanul jutottak mandátumukhoz. Sir J. Shelley azt javasolta, hogy az illető bizottságok előtt tett tanúvallomásokat tegyék a Ház asztalára, és hogy a pótválasztás kiírását tartsák függőben április 4-ig. Az igen tiszteletreméltó Sir J. Trollope baronet ezzel kapcsolatban megjegyezte: „Tizennégy bizottságot már kineveztek választókerületek vesztegetési ügyeinek vizsgálatára, és mintegy ötven további bizottságot kell még kinevezni", majd beszélt arról, milyen nehéz elegendő képviselőt találni a Házban a vitás választások döntőbíróságainak és ugyanakkor még a Ház rendes ügyviteli bizottságainak a megalakításához. Ha a Ház alapzatát kissé mélyebben megvizsgáljuk, ebből szükségképpen az következne, hogy az egész összeomlik és a parlamentáris gépezet holtpontra jut.

Cobden úr a legújabb vitairatában, valamint a manchesteri békekongresszuson[405] és különféle közoktatásügyi üléseken tartott szónoklataiban azzal szórakozott, hogy bírálta a sajtót. Az egész sajtó bosszút állt rajta, de a legsúlyosabb ütést az az „Angol"[435] mérte rá, akinek Louis Napoléonról írt levelei olyan szenzációt keltettek a coup d'état* idején, és aki azóta a selyembárók és pamutlordok ellen rántott kardot. Cobden úrnak címzett levele zárszavaiban West-Riding orákulumáról a következő epigrammatikus jellemzést adja:

* – államcsíny – *Szerk.*

„Egyetlen győzelemtől megittasulva és *egyensúlyát vesztve* népszerű kényúr akar lenni. Egy *klikk* prófétája, aki szüntelenül agitál, hírnévre szomjúhozik, s dühöng, ha ellenzéssel találkozik; bogaras, logikátlan, utopista, konok, fennhéjázó, veszekszik és békét prédikál, az egyetemes testvériség epés prozelitája, szabadság lebeg az ajkán, de zsarnokság a dogmáiban, felbőszül a sajtó ellen, ha az se terrorizálni, se rászedni nem hagyja magát – kasztrálni szeretné, megfosztani befolyásától, intelligenciájától és függetlenségétől, s művelt úriemberek hivatásos karát zugfirkászok bandájává süllyeszteni, melynek ő az egyetlen LEADERE*."[436]

Forced Emigration – Kossuth and Mazzini –
The Refugee Question –
Election Bribery in England – Mr. Cobden

A megírás ideje: 1853 március 4.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune" 1853 március 22. (3722.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás: Karl Marx

* Leader: vezér és vezércikk. – *Szerk.*

Karl Marx

[Kossuth és Mazzini — A porosz rendőrség — Az osztrák–porosz kereskedelmi egyezmény — A „Times" és a menekültek]

London, 1853 március 18., péntek.

A parlament ma elnapolja ülésezését a húsvéti szünet idejére, április 4-ig.

Egy előbbi levelemben általánosan hitelesnek vélt híresztelés alapján közöltem,[437] hogy Libényi feleségét az osztrákok Pesten megkorbácsolták. Azóta megbizonyosodtam arról, hogy Libényi sohasem volt nős, és hogy az angol sajtóban elterjedt történet, amely szerint bosszút akart állni apjáért, akit az osztrákok meghurcoltak, ugyancsak teljesen alaptalan. Libényi kizárólagosan politikai indítóokok hatására cselekedett, és utolsó órájáig szilárd és hősies magatartást tanúsított.[413]

Az angol lapokból már bizonyára ismerik Kossuthnak Mazzini nyilatkozatára adott válaszát. Ami engem illet, az a véleményem, hogy Kossuth csak rontott azon, ami már amúgy is rossz volt. Első és legutóbbi nyilatkozatának ellentmondásai olyan kézzelfoghatóak, hogy nem is kell azokat bizonygatnom. Ezenkívül visszariasztó a két dokumentum nyelvezetének különneműsége; előbbi a próféta keleti hiperboláiban, utóbbi az ügyvéd kazuisztikus perbeszéd-stílusában íródott.[438]

Mazzini barátai most egy emberként az állítják, hogy a milánói felkelést olyan körülmények kényszerítették Mazzinira és társaira, melyeket Mazzininak nem állott hatalmában irányítani. De egyrészt magához az összeesküvések természetéhez tartozik, hogy azokat vagy árulás vagy véletlenek idő előtti kitörésre késztetik. Másrészt, ha valaki három éven át ezt kiáltja: *cselekedni, cselekedni, cselekedni* – ha teljes forradalmi szókincsét az egyetlen „felkelés" szó kimeríti, nem várhatjuk el, hogy annyi tekintéllyel rendelkezzék, amennyivel valamely adott pillanatban utasítást adhatna: *most ne legyen felkelés*. Bárhogyan is történt, az osztrákok vadállatiassága a milánói kudarcot egy nemzeti forradalom valódi kezdetévé változtatta. Hallgassák meg

például Lord Palmerston jól értesült sajtószervének, a „Morning Post"-nak[334] a mai számát:

„Nápoly népe megmozdulásra vár, amely minden bizonnyal be fog következni az osztrák birodalomban. Akkor aztán egész Itália, a piemonti határoktól Szicíliáig, fellázad, és szomorú katasztrófák fognak bekövetkezni. Az olasz csapatok felbomlanak; az úgynevezett svájci katonák, akiket 1848 forradalma idején toboroztak, Itália uralkodóit nem fogják megmenteni. Egy *lehetetlen köztársaság* vár Itáliára. Ez minden bizonnyal annak a drámának lesz a következő felvonása, amely 1848-ban kezdődött. A diplomácia már minden erejét kimerítette Itália fejedelmeinek érdekében."

Aurelio Saffi, aki Mazzini proklamációját aláírta, és aki a felkelés kitörése előtt körutat tett Itáliában, a „Daily News"-hoz[149] intézett levelében elismeri, hogy „a *felsőbb osztályok* közömbös részvétlenségbe süllyedtek vagy kétségbeestek", és hogy „Milánó népe", a proletárok voltak azok, akik „irányítás nélkül, saját ösztönükre bízva magukat, az osztrák prokonzulok zsarnokságával és a katonai bizottságok vérbíráskodásaival szemben megőrizték hazájuk jövőjébe vetett hitüket, és egyöntetűen készültek a bosszúra".

Nos, a Mazzini-párt részéről nagy haladás, hogy hívei végül is arra a meggyőződésre jutottak, hogy még az idegen zsarnokság elleni nemzeti felkelések esetében is létezik valami, amit osztálykülönbségnek nevezünk, és hogy nem a felsőbb osztályok azok, melyekhez a mai időkben forradalmi megmozdulásért fordulniok kell. Talán majd egy lépéssel továbbmennek és eljutnak annak a megértéséig, hogy komolyan kell foglalkozniok az olasz vidéki lakosság anyagi helyzetével, ha „Dio e popolo"-jukra* visszhangot várnak. Más alkalommal azokat az anyagi körülményeket szándékozom tárgyalni, amelyek között Itália falusi lakosainak túlnyomó többsége él, és amelyek ezeket az embereket mostanáig országuk nemzeti küzdelme iránt, ha nem is reakcióssá, de legalább közömbössé tették.

Kétezer példányát annak a röpiratnak, melyet nemrég „Leleplezések a kölni kommunista perről" (Enthüllungen über den Kölner Kommunistenprozess)** címmel *Bázelban* adtam ki, a badeni határon a porosz kormány kérésére elkobozták és elégették. A svájci államszövetségre a kontinentális hatalmak által rákényszerített új sajtótörvény szerint a kiadó, Schabelitz úr ellen, valamint a fia*** és a nyomdász ellen eljárást fog indítani a bázeli

* – „Istenért és a népért"-jükre – *Szerk.*

** *V. ö. 389–452. old.* – *Szerk.*

*** Jakob Schabelitz. – *Szerk.*

kormány, mely a kiadónál talált példánymennyiséget már el is kobozta. Ez lesz az első ilyen típusú per Svájcban, és az eset máris vita tárgya a radikálisok és a konzervatív párt között. Hogy a porosz kormány a kölni per folyamán elkövetett becstelenségeit milyen hevesen igyekszik a nyilvánosság elől rejtegetni, arra következtetni lehet abból, hogy a külügyminiszter elkobzási rendeleteket (Fahndebriefe) bocsátott ki e röpirat ellen, bárhol jelenjék is meg, ugyanakkor még a címén sem meri megnevezni. Hogy a nyilvánosságot félrevezesse, *„A kommunizmus elmélete"* címre kereszteli, holott az semmi egyebet nem tartalmaz, mint a porosz állami misztériumok leleplezéseit.

Az egyedüli „haladás", mely a hivatalos Németországban 1848 óta végbement, az az osztrák–porosz kereskedelmi egyezmény megkötése — et encore!* Ezt az egyezményt oly sok záradék veszi körül, oly sok kivétel mögé van elsáncolva, és oly sok, még meg sem született bizottság által eligazítandó fő kérdést tartalmaz, míg a tényleges tarifacsökkentés olyan csekély, hogy csak puszta óhajáig jut el egy valódi német kereskedelmi uniónak, és, gyakorlati szempontból, roppant jelentéktelen. Az egyezmény legszembetűnőbb vonása Ausztria ismételt győzelme Poroszország felett. Ez a hitszegő, ez az aljas, ez a gyáva, ez a vacilláló látszathatalom ismét meghajolt brutálisabb, de szókimondóbb vetélytársa előtt. Ausztria nemcsak hogy rákényszerített Poroszországra egy olyan egyezményt, melyet az a legkevésbé kívánt elfogadni, hanem arra is kényszerítette, hogy felújítsa a régi Zollvereint[7] a régi tarifával, illetve megígérje, hogy tizenkét évig semmit nem változtat kereskedelmi politikáján a kisebb Zollverein-államok egyhangú hozzájárulása nélkül, azaz Ausztria engedélye nélkül (minthogy a délnémet államok nemcsak politikailag, hanem kereskedelmileg is Ausztria hűbéresei, vagyis Poroszország ellenfelei). Az „Isten kegyelméből való hatalom" restaurációja óta Poroszország egyik megaláztatást a másik után kénytelen elviselni. Királya, „bölcs férfiú a maga idejében", úgy látszik, azt gondolja, hogy népe a pokoli zsarnokság nyomása alatt vigasztaló kárpótlást meríthet abból a lealacsonyításból, melyet kormányának külföldön kell elszenvednie.

A menekült-kérdés még mindig megoldatlan. A félhivatalos „Österreichische Korrespondenz" megcáfolja azt az állítást, hogy Ausztria a napokban újabb jegyzéket intézett volna az angol kormányhoz, mert „a legutóbbi események azt mutatták, hogy Lord Palmerston visszanyerte befolyását, s így a császári kormány nem tehette ki méltóságát biztos sérelemnek". Palmerston alsóházi nyilatkozatáról már írtam.** Az angol újságokból ismer-

* — és méghozzá; és az is milyen! — *Szerk.*

** *V. ö. 528. old.* — *Szerk.*

hetik Aberdeen osztrákbarát nyilatkozatát, melyet a Lordok Házában tett. Eszerint az angol kormány magára vállalná Ausztria kémének és főügyészének szerepét. A „Morning Post" Palmerston kollégájának álláspontjával kapcsolatban most megjegyzi:

„Még a mérsékelt engedmény kapcsán, melyre Lord Aberdeen hajlandónak látszik, sem mondhatnánk, hogy túlságosan bizakodóan tekintünk a siker elé . . . Senki sem merészelheti azt javasolni a brit kormánynak, hogy próbáljon meg egy idegen politika eszközévé és politikai egérfogóvá válni."

Láthatjuk, milyen jól megfér egymással a matuzsálemi minisztertanácsban* „az aggkori gyengeelméjűség és a liberális energia". Az egész londoni sajtó egyöntetű felháborodásban tört ki Aberdeen és a Lordok Háza ellen, *egyetlen aljas kivétellel*, a „Times"-éval[151].

A „Times", amint nyilván emlékeznek rá, azzal kezdte, hogy denunciálta a menekülteket, és az idegen hatalmakat buzdította, hogy követeljék kiutasításukat. Azután megbizonyosodván arról, hogy az alsóház a kormányt megcsúfolva visszautasítaná az Alien Bill[439] felújítását, egyszeribe szónokias leírásokkal kezdett áradozni arról az áldozatról, melyet kész meghozni – ó, micsoda nagylelkűség! – a menedékjog fenntartásáért. Végül, a felsőházi őlordságok kedélyes társalgása után, korábbi fennkölt polgárerényéért március 5-i vezércikkében a következő dühkitöréssel állt bosszút:

„A kontinens sok részén azt hiszik, hogy mi ebben az országban gyönyörködünk a menekültek menazsériájában – mindenféle náció vad alakjaiban, akik minden bűnre kaphatók . . . Vajon ezek az idegen írók, akik saját kiközösített honfitársaik angliai jelenlétét felhánytorgatják, azt gondolják-e, hogy a menekültek sorsa nálunk olyan irigylésreméltó? Ne áltassuk őket. *E teremtmények nyomorult osztálya* legnagyobbrészt mocskos szegénységben tengődik, s *az idegenek sós kenyerét eszi*, ha e roppant nagyváros zavaros hullámaiban elsüllyedve hozzájut. . . *Büntetésük a száműzetés annak legzordabb formájában.*"

Ami az utolsó pontot illeti, a „Times"-nak igaza van; Anglia remek ország, hacsak nem kell ott élni.

A „Mars egén" Dante találkozik ősével, Cacciaguida di Eliseivel, aki ezekkel a szavakkal jósolja meg neki közelgő száműzetését Firenzéből:

* *V. ö. 467. old. – Szerk.*

„Tu proverai si come sa di sale
Lo pane altrui, e com'è duro calle
Lo scendere e'l salir per l'altrui scale."

„Majd megtudod, mily sós kenyér a másé;
s föl- és lemenni, milyen kínos ösvény,
keserves lépcső az idegen házé!"[440]

Boldog Dante, ki szintén „a politikai menekültek nyomorult osztályának egyik teremtménye" vagy, s ellenségeid nem fenyegethettek meg egy „Times"-vezércikk nyomorúságával! Boldogabb „Times", melynek a te „Inferno"-dban egy „fenntartott helyet" sikerült elkerülnie!

Ha a menekültek az idegenek sós kenyerét eszik is, amint a „Times" megállapítja, s azt idegenszerű áron kapják is, amit a „Times" elfelejtett hozzátenni, hát maga a „Times" nem az idegenek húsán és vérén hízik-e? Mennyi vezércikket és mennyi fontot sajtoltak már ki névtelen Püthiái francia forradalmakból, német felkelésekből, olasz lázadásokból és magyar háborúkból, francia sortüzekből, osztrák bitókból, tulajdonosuktól megfosztott fejekből és fejüktől megfosztott tulajdonokból? Mily boldogtalan lennél ó „Times", ha a kontinensen nem lennének „vad alakok", ha napról napra a Smithfield Market durva táplálékán kellene tengődnöd, a londoni kéményfüstön, piszkon, vad kocsisokon, a Temze hat hídján, beltelki temetkezéseken, pestises temetőkön, szennyes ivóvizen, vasúti karambolokon, csorba flaskókon és más érdekes témákon, amelyek a kontinens uborkaszezonjában rendszeres raktárkészletedet alkotják. A „Times" mit sem változott, amióta a brit kormányt arra szólította fel, hogy *gyilkolja meg* I. Napóleont. „Megfontolták-e vajon", írta 1815 július 27-i számában, „hogy szükségképpen milyen hatással van életben maradásának tudata az elégedetlenkedőkre Európa minden részén? Azt fogják gondolni, és joggal, hogy a szövetkezett uralkodók *félnek* annak az embernek az életéhez nyúlni, akinek oly sok híve és csodálója van." Ez még mindig ugyanaz az újság, amely keresztes hadjáratot hirdetett az Amerikai Egyesült Államok ellen:

„Szó sem lehet békéről Amerikával, *amíg a sikeres demokratikus lázadásnak e kártékony mintapéldányával* nem végeztünk."

A „Times" szerkesztőségében nincsenek „vad" kontinentális alakok. Éppen ellenkezőleg. Van például egy szegény kis emberkéjük, porosz, *Otto von Wenckstern* nevezetű, egy kis német lapocska egykori szerkesztője, aki később Svájcban szurtos szegénységbe süllyedve *Freiligrath* meg más menekültek zsebéhez folyamodott, s végül is a londoni porosz nagykövet, a

messzi földön híres *Bunsen* szolgálatában és egyidejűleg a Printing House Square-i[441] orákulum nélkülözhetetlen munkatársaként találta meg helyét. Több ilyen szelíd kontinentális alak van a „Times"-nál, aki közvetítő láncszemként szerepel a kontinentális rendőrség és Anglia vezető újságja között.

Az angol sajtószabadságot a következő esettel szemléltethetjük: A londoni Bow Street-i rendőrkapitányságon megjelent E. Truelove úr, Strand utcai lakos, akit az államkincstár feljelentésére idéztek be. A feljelentés alapja a IV. Vilmos uralkodásának hatodik és hetedik évéből származó törvény 76. fejezete volt, minthogy a nevezett a „Potteries' Free Press" című újságot árusította, melyet kellő adóbélyeggel el nem látott papírra nyomtattak. Ennek az újságnak négy száma jelent meg Stoke-on-Trentben. Névleges tulajdonosa Collet Dobson Collet, a *Társulat a Tudás Megadóztatásának Eltörléséért* titkára. E Társulat a lapot „az illetékkiszabási hivatal azon gyakorlatával összhangban" adta ki, „mely az »Athenaeum«-ban, a »Builder«-ben, a »Punch«-ban, a »Racing Times«-ban stb.[442] engedélyezi folyó eseményekről szóló tudósításoknak és kommentároknak illetékmentes közlését". A Társulat bevallott szándéka az volt, hogy a kormány részéről eljárást provokáljon, s esküdtszéki döntés határozza meg, hogy milyen híranyagok mentesülhetnek a penny-bélyegilleték alól. Henry úr, a rendőrbíró, még fenntartotta döntését. De sok nem múlik a döntésen, hiszen a lapot nem azért adták ki, hogy az illetéktörvénnyel dacoljanak, hanem csak, hogy éljenek a törvénynek egy még kétes kibúvójával.

A mai angol lapok Konstantinápolyból közölnek egy március 6-i távirati hírt, mely szerint Fuad efendi külügyminiszter helyébe Rifaat pasát nevezték ki. Ezt az engedményt a Portától a rendkívüli orosz követ, Mensikov herceg csikarta ki. A szent helyek vitája Oroszország, Franciaország és a Porta között még nem rendeződött,[443] minthogy L. Napoléon, akit a pápai koronázását megakadályozni célzó orosz és osztrák intrikák igen felbőszítettek, a törökök rovására akarja kárpótolni magát. Következő levelemben ezt az örökké visszatérő keleti kérdést, az európai diplomáciának ezt a pons asinijját[444] fogom tárgyalni.

[Kossuth and Mazzini – The Prussian Police –
The Austro-Prussian Commercial Treaty –
The Times and the Refugees]

A megírás ideje: 1853 március 18.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1853 április 4. (3733.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás: Karl Marx

MELLÉKLETEK

I

Feljegyzések és dokumentumok

I

[Felhívás a proletariátus Kölnben elítélt képviselőinek és azok családjainak megsegítésére[445]]

Az alábbi felhívás kíséretében a következő levél érkezett hozzánk. A beküldött írásokat a szerzők kívánságának megfelelően közöljük.

A „California Staatszeitung"-nak
Washington, 1853 január 14.

Az amerikai németséghez!

A kölni monstre perrel a németországi munkásmozgalom új szakaszba lépett. Letépte magáról azokat a kötelékeket, melyeket egy fanatikus szektás mozgalom szűk köre rakott rá, és nyíltan a politikai küzdőtérre lépett. A bürokratikus rendőrállam ügyészeivel a proletariátus államférfiai állottak szemben; a rajnai nemesség és a rajnai burzsoázia esküdtszék formájában statáriális bírósággá alakult, és „Bűnös"-t kiáltott a munkára, amely kiváltságainak ellene szegült. Ilyen körülmények között örömmel vállalt kötelességünk, hogy a közvélemény figyelmét az alábbi felhívásra irányítsuk, melyet aláírói egyesületünk tagjainak az Egyesült Államokban való terjesztés végett megküldtek, s egyben felajánljuk, hogy az esetleg beérkező kisebb összegeket elismervény ellenében Londonba továbbítjuk.

Egyesületek, bármi legyen is elnevezésetek! Amikor tagjaitok mostanában baráti körben, vidám sürgés-forgással sok-sok estélyt rendeznek, buzdítsátok az óhazában élő energikus barátainkat, nyújtsatok segítő kezet azoknak, akiket a harcban csapás ért. Fordítsátok az ő javukra egy ilyen estély bevételét. A küldeményeket a következő címre kérjük: „Segélynyújtás", Adolf Cluss kezeihez, Adams Express, Iron Building, Washington D. C.

Washington, 1853 január 10.

J. Gerhardt, elnök *Ad. Cluss*, titkár

Felhívás

A munkáspárt kötelessége, hogy Kölnben elítélt előharcosainak helyzetét megkönnyítse, s főleg, hogy gondoskodjék a támasz nélkül maradt családokról Elvárjuk, hogy az Egyesült Államokban élő német munkások sem vonják ki magukat e pártkö-

telesség alól. A letartóztatottak és családjaik részére szánt összegek átvételével megbízott pénzkezelő: Ferd. Freiligrath, 3 Sutton Place, Hackney, London.

London, 1852 december 7.

Johann Baer	*Ernest Jones*	*L. W. Rings*
E. Dronke	*G. Lochner*	*E. Rumpf*
J. G. Eccarius	*K. Marx*	*J. Ulmer*
J. F. Eccarius	*W. Liebknecht*	*Ferd. Wolff*
Fr. Engels	*F. Münks*	*W. Wolff*
F. Freiligrath	*K. Pfänder*	*Münks II.*
Imandt	*W. Pieper*	

Kérjük az amerikai német lapokat, terjesszék tovább a felhívást.

2

Felhívás a proletariátus Kölnben elítélt képviselőinek és azok családjainak megsegítésére[446]

Azon kötelezettségekhez, amelyeket politikai pártok és tagjaik hallgatólagosan magukra vállalnak, tartozik elsősorban azoknak a támogatása, akik előretolt posztokon, melyeket bátorsággal és kitartással a végsőkig védtek, az ellenség kezére kerülnek. – A proletár pártnak, a munkáspártnak ilyen pozícióját foglalták el a kölni elítéltek; ezeket az embereket nem a terhükre rótt bűntény – nevetséges forradalomcsinálás – miatt ítélték el, hanem azért, mert a munkáspárt szervezésén fáradoztak, s olyan bírák ítélkeztek fölöttük, akik a pénzarisztokráciához és a feudális nemességhez tartoznak, s akiknek már csak ezért is igazságtalan ítéletet kellett hozniok; de tetejébe netalán meglevő lelkiismeretességüket a porosz kormány a legalávalóbb hamisítások segítségével el tudta altatni.

Mivel az elítéltek vagyontalan munkások és irodalmárok, akik kezükkel és tollukkal keresték meg mindennapi kenyerüket, fogságuk miatt most meg vannak fosztva minden lehetőségtől, hogy tovább gondoskodhassanak az övéikről, s őket magukat is az a veszély fenyegeti, hogy szellemi frisseségüket és rugalmasságukat, amely eddig a pártban kiemelkedő helyet juttatott nekik, a börtönben rájuk mért szenvedések és nélkülözések folytán elveszítik, hacsak mindent meg nem teszünk, hogy megjavítsuk helyzetüket és megszabadítsuk őket családjuk fenntartásának nyomasztó gondjától.

Londonban azonnal bizottság alakult, mely Ferd. Freiligrathot, a proletárköltőt *választotta pénzkezelőjévé, és az angol chartisták vezérét, Ernest Jonest sorolja* tagjai közé. Ez a bizottság az amerikai német munkásokhoz az alábbi kiáltványt intézte, melynek siettünk eleget tenni.

„A munkáspárt kötelessége, hogy Kölnben elítélt előharcosainak helyzetét megkönnyítse, s főleg, hogy gondoskodjék a támasz nélkül maradt családokról. Elvárjuk, hogy az Egyesült Államokban élő munkások sem vonják ki magukat e pártkötelesség alól."

A letartóztatottak és családjaik részére szánt összegek átvételével megbízott pénzkezelő: *Ferdinand Freiligrath*, Nr. 3 Sutton Place, Hackney, London.

Aláírták: Joh. Baer, E. Dronke, Joh. Georg Eccarius, Joh. Fried. Eccarius, Fr. Engels, F. Freiligrath, Imandt, Ernest Jones, W. Liebknecht, G. Lochner, F. Münks, Münks II., K. Marx, K. Pfänder, W. Pieper, W. Rings, E. Rumpf, J. Ulmer, Ferd. Wolff, Wilh. Wolff.

A szocialista Tornaegylet[447] a támogatás megszervezésével intéző tanácsát bízta meg. A jelen felhívás aláírói az intéző tanács külön bizottságává alakultak, és ennek tagjai ezennel felszólítanak minden New York-i németet, akinek még drága a szabadság ügye és annak az óhazában élő képviselői, küldjenek a bizottsághoz segélyadományokat, melyeknek felhasználásáról a Tornaegylet annak idején számot fog adni. – Feltételezzük, hogy a segélyakciót a hasonló pártállású egyletek szíves örömmel és buzgón fel fogják karolni.

Az elnökség már felhívással fordult az Egyesült Államok valamennyi tornaegyletéhez.

Végezetül még megjegyezzük, hogy március első hétfőjén a szoc. tornaegyletek általános tombolát rendeznek. A német asszonyok és leányok hasonló alkalmakkor a szabadság és előharcosai iránt érzett rokonszenvük jeléül többszörösen nyilvánították bőkezűségüket, s meg vagyunk róla győződve, hogy ez jelenlegi tombolánk bőséges bevételét is biztosítani fogja.

A szoc. Tornaegylet pecsétjével ellátott listák, amelyek pénzbeli vagy egyéb adományok bejegyzésére szolgálnak, megtalálhatók az egylet Canal Street 38. sz. alatti helyiségében, továbbá Reicherzernél és Heinnél, North William Street 12. sz. alatt, és V. Kecknél, aki Allen Street 24-ben Jos. Müllernél lakik.

New York, 1853 január 16.

A szoc. Tornaegylet intéző tanácsa nevében
a segélyezési bizottság:

K. Reicherzer *J. L. Schuler* *B. Becker*
V. Keck *E. Reistle*

II

Mellékletek
a „Louis Bonaparte brumaire tizennyolcadikája”
és a „Leleplezések a kölni kommunista perről”
c. munkákhoz

Karl Marx

Előszó

[a „Louis Bonaparte brumaire tizennyolcadikája" második (1869-es) kiadásához]

Túl korán elhunyt barátom, *Joseph Weydemeyer**, 1852 január 1-től kezdve egy politikai hetilapot szándékozott kiadni New Yorkban. Felszólított, hogy e hetilap számára írjam meg a coup d'état** történetét. Ezért február közepéig hetente írtam számára cikkeket a következő címmel: „Louis Bonaparte brumaire tizennyolcadikája". Időközben Weydemeyer eredeti terve meghiúsult. Ezzel szemben 1852 tavaszán egy havi folyóiratot tett közzé *„Die Revolution"* címmel, amelynek első füzete az általam írt „Brumaire tizennyolcadiká"-ból áll. Ennek néhány száz példánya akkoriban utat talált Németországba, de anélkül, hogy a tulajdonképpeni könyvkereskedelembe bekerült volna. Egy roppantul radikáliskodó német könyvkereskedő, akinek a terjesztést felajánlottam, igazi erkölcsi iszonyattal válaszolt erre az oly „időszerűtlen feltételezésre".

Ezekből az adatokból látható, hogy a szóbanforgó írás az események közvetlen nyomása alatt keletkezett és történelmi anyaga nem terjed túl február haván (1852). Mostani újramegjelenése részben könyvkereskedelmi keresletnek, részben németországi barátaim unszolásának tulajdonítandó.

Azok közül az írások közül, amelyek az enyémmel körülbelül *egyidejűleg* ugyanezzel a tárggyal foglalkoztak, csak kettő érdemel említést: *Victor Hugo „Napoléon le Petit"* és *Proudhon „Coup d'état"* c. munkája.

Victor Hugo arra szorítkozik, hogy az államcsíny felelős szerkesztőjét keserű és szellemes szidalmakkal illeti. Maga az esemény derült égből villámcsapásként jelenik meg nála. Ő ebben csupán egyetlen egyén erőszakos tettét látja. Nem veszi észre, hogy ezt az egyént nem kicsinnyé, hanem naggyá teszi azzal, hogy a kezdeményezés olyan személyes erejét tulajdonítja neki, amely példa nélkül állna a világtörténelemben. Proudhon a maga részéről igyekszik az államcsínyt a megelőző történelmi fejlődés eredményeként ábrázolni. Ámde az államcsíny történelmi konstrukciója

---

* Az amerikai polgárháború alatt a St. Louis kerület katonai parancsnoka. — *Marx jegyzete.*

** — államcsíny — *Szerk.*

észrevétlenül az államcsíny hősének történelmi apológiájába csap át nála. Ilyenformán a mi úgynevezett *objektív* történetíróink hibájába esik. Én viszont azt mutatom ki, hogyan teremtett az *osztályharc* Franciaországban olyan körülményeket és viszonyokat, amelyek egy középszerű és groteszk szereplőnek lehetővé tették a hősszerep eljátszását.

Egy átdolgozás megfosztotta volna a szóbanforgó írást sajátos színezetétől. Ezért pusztán sajtóhibák kijavítására és most már nem érthető célzások törlésére szorítkoztam.

Írásom befejező mondata – „De ha a császári palást végre Louis Bonaparte vállára hull, ledől majd Napóleon ércszobra a Vendôme-oszlop tetejéről" – máris teljesedésbe ment.[134]

Charras ezredes nyitotta meg a támadást a Napóleon-kultusz ellen az 1815-ös hadjáratról írt művében. Azóta, és főleg az utóbbi években, a francia irodalom a történetkutatás, a kritika, a szatíra és az élc fegyvereivel halálos csapást mért a Napóleon-legendára. Franciaország határain kívül ezt az erőszakos szakítást a hagyományos néphittel, ezt a roppant szellemi forradalmat kevéssé vették észre és még kevésbé értették meg.

Végül remélem, hogy írásom hozzá fog járulni az úgynevezett *cézárizmus* mostanában, főleg Németországban dívó iskolás frázisának kiküszöböléséhez. Ennél a felületes történelmi párhuzamnál megfeledkeznek a fődologról, tudniillik arról, hogy a régi Rómában az osztályharc csak egy kiváltságos kisebbségen belül, a szabad gazdagok és a szabad szegények között folyt, míg a népesség nagy termelő tömege, a rabszolgák, a csupán passzív talapzatot alkották ama harcolók számára. Megfeledkeznek *Sismondi* jelentős mondásáról: A római proletariátus a társadalom költségén élt, míg a modern társadalom a proletariátus költségén él. Az ókori és a modern osztályharc anyagi, gazdasági feltételeinek ily teljes különbözőségénél fogva politikai szüleményeiknek sem lehet több közük egymáshoz, mint a canterburyi érseknek Sámuel főpaphoz.

London, 1869 június 23.

Karl Marx

Eredeti nyelve: német

Friedrich Engels

Előszó

[a „Louis Bonaparte brumaire tizennyolcadikája" harmadik (1885-ös) kiadásához]

Hogy harminchárom évvel első megjelenése után szükségessé vált a „Brumaire tizennyolcadika" egy új kiadása, ez azt bizonyítja, hogy ez a kis írás még ma sem vesztett semmit értékéből.

S valóban zseniális munka volt. Közvetlenül az után az esemény után, amely az egész politikai világot derült égből jövő villámként lepte meg, amelyet egyesek az erkölcsi felháborodás hangos kiáltásával kárhoztattak, mások mint a forradalomból való menekvést s annak eltévelyedéseiért való büntetést elfogadtak, amelyet azonban mindenki csak megbámult és senki meg nem értett – közvetlenül ez után az esemény után lépett fel Marx egy rövid, epigramma-szerű ábrázolással, amely a francia történelem egész menetét a februári napok óta belső összefüggésében fejtegette, december másodikának csodáját ennek az összefüggésnek természetes, szükségszerű eredményévé feloldotta, s emellett még arra sem volt szüksége, hogy az államcsíny hősével másként, mint a jól megérdemelt megvetéssel bánjék. És oly mesteri kézzel volt e kép megrajzolva, hogy minden új, időközben bekövetkezett leleplezés csak újabb bizonyítékokkal szolgált arra, hogy milyen híven tükrözi a valóságot. Az élő napi történelem e kiváló megértése, az események világos áttekintése abban a pillanatban, melyben megtörténnek, valóban példa nélkül áll.

De ehhez az is kellett, hogy valaki olyan pontosan ismerje a francia történelmet, mint Marx. Franciaország az az ország, amelyben a történelmi osztályharcokat, inkább mint bárhol másutt, mindig a döntésig végigharcolták, ahol tehát a váltakozó politikai formák is, amelyekben ezek mozognak és amelyekben eredményeik összegeződnek, a legélesebb körvonalakban domborodnak ki. Franciaország, amely a középkorban a feudalizmus központja, a reneszánsz óta pedig az egységes rendi monarchia mintaországa volt, a nagy forradalomban szétrombolta a feudalizmust, és oly klasszikus módon alapozta meg a burzsoázia tiszta uralmát, mint egyetlen más európai ország sem. És a feltörekvő proletariátusnak az uralkodó burzsoázia elleni harca is olyan akut formában lép itt fel, amely másutt ismeretlen. Ezért tanulmányozta Marx nemcsak az elmúlt francia történelmet különös előszeretettel, de a folyamatban levőt is minden részletében nyomon követte, az anyagot jövőbeli felhasználásra összegyűjtötte, s így az események sohasem érték meglepetésszerűen.

Ehhez azonban még egy másik körülmény is járult. Éppen Marx volt az, aki elsőnek fedezte fel a történelem nagy mozgástörvényét, azt a törvényt, amely szerint minden történelmi harc, akár politikai, akár vallási, filozófiai vagy más ideológiai téren játszódik le, valójában csak a társadalmi osztályok harcának többé-kevésbé világos kifejezése, s hogy ezeknek az osztályoknak a létezését és ezzel összeütközéseiket is viszont gazdasági helyzetüknek a fejlődési foka, termelésüknek a módja és az ezáltal megszabott cseréjüknek a módja szabja meg. Ez a törvény, amely a történelem számára ugyanazzal a jelentőséggel bír, mint az energia átalakulásának törvénye a természettudomány számára – ez a törvény itt is megadta Marxnak a kulcsot a második francia köztársaság történetének megértéséhez. Ezen a történeten próbálta itt ki Marx a maga törvényét, s még harminchárom év elmúltával is azt kell mondanunk, hogy e próba fényesen sikerült.

F. E.

Eredeti nyelve: német

Karl Marx

A kölni kommunista per

[4. melléklet a „Vogt úr"-hoz (1860); a „Leleplezések a kölni kommunista perről" 1875-ös kiadásának melléklete[448]]

A („Vogt úr") e szakaszában a londoni porosz követségről és annak a kölni per tárgyalásai alatt a hazai porosz hatóságokkal folytatott levelezéséről közölt adataim a jelenleg Hamburgban fogságban ülő Hirsch önvallomásain alapszanak, melyeket *A. Willich* a *„New-Yorker Kriminalzeitung"-ban* 1853 áprilisában *„Die Opfer der Moucharderie, Rechtfertigungsschrift von Wilhelm Hirsch"* címmel közzétett. Hirsch, aki Greif rendőrhadnagynak és ügynökének, Fleurynek, fő eszköze volt, megbízásukból és vezetésükkel kovácsolta össze a kommunista perben Stieber által bemutatott *hamis* jegyzőkönyvet is. Néhány kivonatot közlök itt Hirsch emlékirataiból.

„A német egyesületeket" (az ipari kiállítás alatt) „közösen felügyelet alatt tartotta egy rendőrségi triumvirátus: Stieber rendőrtanácsos Poroszország részéről, bizonyos Kubesch úr Ausztria részéről, és Huntel brémai rendőrkapitány."

Hirsch a következőképpen írja le az első jelenetet, amely – miután spiclinek ajánlkozott – közte és *Alberts* porosz követségi titkár között Londonban lefolyt.

„A találkákat a londoni porosz követség a titkos ügynökeivel egy erre alkalmas helyiségben bonyolítja le. A Cock vendéglő, Fleet Street, Temple Bar, annyira kevéssé ötlik szembe, hogy ha egy aranykakas-cégér nem mutatná a bejáratát, olyan valaki, aki nem keresi, aligha fedezné fel. Keskeny bejárat vezet ennek az óangol kocsmának a belsejébe, és amikor megmondtam, hogy Mr. Charlest keresem, e néven egy testes személyiség jelent meg olyan barátságos mosollyal, mintha már régi ismerősök lennénk. A követség megbízottja, mert az volt az illető, nagyon jókedvűnek látszott, s vidámsága brandy és víz segítségével még annyira fokozódott, hogy jó ideig szinte meg is feledkezett összejövetelünk céljáról. Mr. Charles, illetve miként magát előttem mindjárt igazi nevén nevezte, *Alberts követségi írnok*, először is tudatta velem, hogy neki tulajdonképpen semmi köze sincs rendőrségi dolgokhoz, de mégis hajlandó magára vállalni a közvetítést... A második találkozó akkori lakásában, Brewer Street 39, Golden Square, zajlott le, csak ott ismertem meg *Greif* rendőrhadnagyot; igazi rendőrtípus, középtermetű, haja sötét, hasonló színű szakálla par ordre*

* – parancs szerint – *Szerk.*

megnyírva, úgyhogy a bajusz egybeolvad az oldalszakállal, az áll pedig szabadon marad. Szeme, amely legkevésbé sem árul el szellemet, úgy látszik, tolvajokkal és gazemberekkel való gyakori érintkezése folytán erős kimeresztéshez szokott hozzá... Greif úr, miként eleinte Alberts úr, ugyanabba az álnév-palástba burkolódzott, és Mr. Charlesnak mondta magát. Az új Mr. Charles legalább komolyabb hangulatban volt; úgy vélte, hogy először is ki kell hallgatnia engem... Első találkozásunk azzal végződött, hogy megbízott engem, adjak pontos jelentést a forradalmi emigráció minden tevékenységéről... Greif úr a legközelebbi alkalommal bemutatta nekem, mint mondá, »jobb kezét«, vagyis, tette hozzá, »egyik ügynökét«. Az így megnevezett egyén magas fiatalember volt, elegáns öltönyben, és ismét Mr. Charlesnak mutatkozott be; úgy látszik, az egész rendőrség ezt az álnevet vette fel. Most már három Charlesszal volt dolgom. A legutóbb érkezett azonban jóval figyelemreméltóbbnak látszott a többinél. »Ő is«, mint mondta, »forradalmár volt, de mindent meg lehet csinálni, csak tartsak vele össze.«" Greif egy időre elhagyta Londont és Hirschtől „azzal a nyomatékos megjegyzéssel" vált el, „hogy az új Mr. Charles mindig az ő megbízásából cselekszik, nem kell aggályokat táplálnom és rábízhatom magam, még ha egyet-mást különösnek is találnék, nem szabad ezen megütköznöm; hogy ezt jobban megértesse velem, hozzátette: »A minisztériumnak néha ilyen vagy olyan tárgyakra van szüksége; *okmányokra főképpen; ha nem lehet őket megszerezni, tudnunk kell segíteni magunkon!*«" Hirsch így folytatja: Az utolsó Charles az *Fleury* volt, aki „régebben az L. Wittig szerkesztésében megjelenő »Dresdner Zeitung« expedíciójában volt alkalmazva. Badenban Szászországból hozott ajánlások alapján az ideiglenes kormány Pfalzba küldte, hogy a népfelkelés szervezését intézze stb. Mikor a poroszok bevonultak Karlsruhéba, foglyul ejtették stb. Egyszerre újra felbukkant Londonban 1850 végén vagy 1851 elején; itt kezdettől fogva a de Fleury nevet viseli, és mint ilyen, a menekültek között, legalábbis látszólag, rossz helyzetben van, velük együtt a menekült-bizottság által létesített menekült-kaszárnyában lakik és segélyt élvez. 1851 nyarának elején helyzete hirtelen megjavul, rendes lakásban lakik és az év végén házasságot köt egy angol mérnök leányával. Később Párizsban találjuk mint rendőrügynököt... Igazi neve *Krause*, mégpedig a fia annak a Krause cipésznek, akit mintegy 15–18 évvel ezelőtt Drezdában Schönberg grófnőnek és komornájának meggyilkolása miatt ugyanott Backhoffal és Beselerrel együtt kivégeztek... Fleury-Krause gyakran mondta nekem, hogy már 14 éves kora óta dolgozott a kormányoknak."

Ez a *Fleury-Krause* az, akiről Stieber a kölni nyilvános bírósági tárgyaláson beismerte, hogy közvetlenül Greif alatt szolgáló titkos porosz rendőrügynök. Én a „Leleplezések a kommunista perről" c. írásomban ezt mondom Fleuryről: „Fleury ugyan nem a rendőrség prostituáltjainak Fleur de Marie-ja,[369] de virág, és terem majd virágja, habár csupán Fleurs-de-lys."* Ez bizonyos tekintetben teljesült. Néhány hónappal a kommunista per után Fleuryt hamisítás miatt Angliában több évi hulksra[449] ítélték.

* *V. ö. 436. old. – Szerk.*

„Mint Greif rendőrhadnagy jobb keze", mondja Hirsch, „Fleury a rendőrhadnagy távollétében közvetlenül érintkezett a porosz követséggel." Fleuryvel állott összeköttetésben Max Reuter, aki Oswald Dietznél, a Schapper–Willich-szövetség akkori irattárosánál a levéllopást elkövette. „Stieber", mondja Hirsch, „Hatzfeldnak, a párizsi porosz követnek az ügynöke által, ama hírhedt *Cherval* által tudomást szerzett a levelekről, amelyeket utóbbi maga írt Londonba, és Reuter által csak az illetőnek a tartózkodási helyét nyomoztatta ki, mire Fleury, Stieber megbízásából, Reuter segítségével elkövette azt a lopást. Ezek azok az ellopott levelek, amelyeket Stieber úr nem átallott nyíltan »*mint ilyeneket*« a kölni esküdtbíróság elé terjeszteni... 1851 őszén Fleury, Greiffel és Stieberrel együtt, Párizsban volt, miután Stieber gróf Hatzfeld közvetítésével összeköttetésbe lépett ama *Chervallal*, vagyis helyesebben *Joseph Crämerrel*, akinek segítségével egy összeesküvést remélt létrehozni. E célból Stieber, Greif és Fleury urak, továbbá két másik párizsi rendőrügynök, Beckmann* és Sommer, együttesen tárgyaltak egy hírhedt francia kémmel, *Lucien de la Hodde-dal* (Duprez néven) és megadták Chervalnak utasításaikat, amelyek szerint neki levelezéseit idomítania kellett. Fleury előttem nemegyszer mulatott azon a provokált attakon, mely Stieber és Cherval között lezajlott; és az a Schmidt, aki a Cherval által *rendőrségi parancsra* alapított egyesületbe mint egy strasbourg-i és kölni forradalmi szövetség titkára vonult be, az a Schmidt senki más, mint de Fleury úr... Fleury Londonban a porosz titkosrendőrségnek kétségkívül egyetlen ügynöke volt, és minden ajánlkozás és javaslat, amelyet a követséghez intéztek, az ő kezén ment keresztül... Greif és Stieber urak sok esetben az ő ítéletére bízták magukat." Fleury kifejti Hirschnek: „Greif úr megmondta Önnek, mit kell tenni... A frankfurti központi rendőrség maga is azon a nézeten van, hogy mindenekelőtt a *politikai rendőrség exisztenciáját kell biztosítani*; hogy ezt milyen eszközökkel tesszük, az mindegy; *egy lépés megtörtént* a párizsi szeptemberi összeesküvés által."[164] Greif visszatér Londonba, kifejezi megelégedését Hirsch működése felett, de többet kíván, nevezetesen jelentéseket *„a Marx-párt titkos szövetségi üléseiről"*. „A tout prix**", fejezte be szavait a rendőrhadnagy, „jelentéseket kell készítenünk a szövetségi ülésekről, csinálja Ön, ahogyan akarja, csak a valószínűséget sohasem szabad túllépnie; én magam túlságosan *elfoglalt* vagyok. Fleury úr fog a nevemben Önnel együttműködni." Greif akkori elfoglaltsága, miként Hirsch mondja, Maupas-val de la Hodde-Duprez útján folytatott levelezésből állott Chervalnak és Gipperichnek a St. Pélagie-börtönből való álszökése ügyében. Hirsch állítására, hogy „Marx Londonban nem alapított új szövetségi központi egyesületet... Greif megbeszélte Fleuryvel, hogy az adott körülmények között egyelőre saját magunk készítsünk jelentéseket szövetségi ülésekről; ő, Greif, magára vállalja és kezeskedik a valódiságért, és amit ő mond, azt mindenképpen elfogadják."

---

* Ugyanaz a személy, aki az Arnim-féle perben szerepelt. – *Marx jegyzete az 1875-ös kiadáshoz.* Már akkor, és még azután is hosszú éveken át a „Kölnische Zeitung"[59] párizsi tudósítója volt. – *Engels jegyzete az 1885-ös kiadáshoz.*

** – Mindenáron – *Szerk.*

Fleury és Hirsch tehát munkához látnak. A Marx által tartott titkos szövetségi ülésekről szóló jelentéseik „tartalmát azzal töltötték ki", mondja Hirsch, „hogy ittott viták folytak, szövetségi tagokat vettek fel, Németország valamelyik zugában új csoport alakult, valamilyen új szervezés történt, van-e vagy nincs-e kilátásuk Kölnben Marx fogoly barátainak a kiszabadulásra, levelek érkeztek ettől vagy attól stb. Ami az utolsó pontot illeti, Fleury rendesen olyan németországi személyeket szemelt ki, akik politikai vizsgálatok következtében már gyanúsak voltak, vagy valamilyen módon politikai tevékenységet fejtettek ki; de nagyon gyakran a fantáziának is kellett segítenie, és ekkor bizony egyszer-másszor olyan szövetségi tag is előfordult, akinek a neve talán nem is létezett a világon. Greif úr mégis úgy vélte, hogy a jelentések jók, és hogy hát elvégre à tout prix kell valamilyeneket szerezni. A megírást részben Fleury egyedül vállalta, többnyire azonban segítenem kellett neki, mert képtelen volt a legjelentéktelenebb apróságot is helyesen megfogalmazni. Így keletkeztek a jelentések, és Greif úr aggály nélkül vállalta valódiságuk szavatolását." Hirsch ezután elmondja, hogy ő és Fleury felkeresik A. Rugét Brightonban és Eduard Meyent (aki a Tóbiás kutyára hasonlít[450]), és tőlük leveleket és litografált tudósításokat lopnak. De mindez nem elég. Greif–Fleury a Stanbury-nyomdában, Fetter Lane, egy kőnyomatos sajtót bérelnek és Hirsch-sel együtt most maguk készítenek „radikális röpiratokat". Itt aztán van tanulnivaló a „demokrata" *F. Zabel* számára. Íme hallja: „Az első röpiratnak, amelyet én" (Hirsch) „szerkesztettem, Fleury a »*Falusi proletariátushoz*« címet adta, és sikerült néhány jó levonatot előállítanunk belőle. Greif ezeket a levonatokat mint a *marxi párttól* származókat küldte be, és létrejöttüket illetően, hogy a dolog még valószínűbbé váljék, az úgynevezett szövetségi ülésekről a jelzett módon gyártott jelentésekbe néhány szót iktatott be egy ilyen röpirat szétküldéséről. Még egy hasonló röpirat készült »*A nép gyermekeihez*« címmel, és nem tudom, hogy ezt Greif úr ezúttal milyen cégér alatt szolgáltatta be; később ez a művészkedés abbamaradt, főleg, mert annyi pénzt emésztett fel." Cherval most Párizsból történt álszökése után megérkezik Londonba; egyelőre Greif mellé osztják be heti 1 £ 10 sh. bérrel, „amiért köteles volt jelentéseket adni a német és francia emigráció közötti érintkezésről". Mikor a Munkásegyletben leleplezték és mint spiclit kizárták, „Cherval nagyon megmagyarázható okokból a német emigrációt és szerveit a lehető legjelentéktelenebbnek tüntette fel, mivelhogy erről az oldalról egyáltalán nem állt módjában valamit is szállítani. Ehelyett Greifnek a nem-német forradalmi pártról készített jelentést, amely túlszárnyalta Münchhausent."

Hirsch most visszatér a kölni perhez.

„Greif úrhoz már több ízben kérdést intéztek az ő megbízásából Fleury által készített szövetségi jelentések tartalma felől, amennyiben ezek a kölni pert érintették... Bizonyos megbízások is befutottak e tárgyat illetően; egyszer azt kívánták, hogy legyen Marxnak *Lassalle-lal* valamiféle »Trinkhaus«* cím alatti levelezése, és az államügyész úr erre vonatkozólag nyomozás indítását óhajtotta... Naivabbnak tűnik az államügyész úr megkeresése, amelyben pontos felvilágosításokat óhajtott

* – »Kocsma« – *Szerk.*

kapni azokról a pénzsegélyekről, amelyeket Lassalle Düsseldorfban a Kölnben fogva tartott Rösernek juttat... a pénznek ugyanis állítólag Londonból kellett volna jönnie."

Már a („Vogt úr") III. fejezet 4. alatt említettem, hogy Fleurynek Hinckeldey megbízásából Londonban fel kellett hajtania valakit, akinek az eltűnt Haupt tanút kellett volna megjátszania a kölni esküdtbíróság előtt stb. E közjáték részletes leírása után Hirsch így folytatja:

„Stieber úr közben Greifhez azt a sürgős kérelmet intézte, hogy lehetőleg eredeti jegyzőkönyveket szállítson az általa beküldött jelentésekben szereplő szövetségi ülésekről. Fleury úgy vélte, ha csak valamiképp rendelkezésre állna néhány ember, ő meg tudna csinálni egy eredeti jegyzőkönyvet. Főként azonban *Marx néhány barátjának kézírására* lenne szükség. Ezt az utolsó megjegyzést felhasználtam és a magam részéről visszautasítottam a kívánságot; Fleury még csak egyszer tért vissza e tárgyra, de azután hallgatott róla. Egyszerre csak ez idő tájt Stieber úr Kölnben előállt a Londonban ülésező szövetségi központi egyesület egy jegyzőkönyvével... Még jobban elcsodálkoztam, amikor az újságokban kivonatosan közölt jegyzőkönyvekben csaknem hajszálnyi pontossággal felismertem a Greif megbízásából Fleury által hamisított jelentéseket. Greif úr tehát, vagy maga Stieber úr, mégis valamilyen úton előteremtett *aláírás-másolatokat, mert ebben az állítólagos eredeti jegyzőkönyvben aláírások voltak, a Fleurytől benyújtott jelentésekben pedig aláírás sohasem szerepelt.* Magától Fleurytől e csodálatos jelenségről csak annyit tudtam meg, »hogy Stieber mindent meg tud csinálni, s ez a história nagy feltűnést fog kelteni!«

Mihelyt Fleury megtudta, hogy »Marx« a jegyzőkönyv állítólagos aláíróinak" (Liebknecht, Rings, Ulmer stb.) „valódi kézírását egy londoni Police-Court* előtt hitelesíttette, az alábbi levelet írta:

»*A magas kir. Rendőrfőkapitányságnak, Berlin.* Kelt Londonban. Azzal a szándékkal, hogy a szövetségi jegyzőkönyvek aláíróinak aláírásait hamisítottaknak tüntethessék fel, Marx és barátai itt hitelesíttetni szándékoznak kézírásokat, amelyeket azután mint a tényleg valódi aláírásokat az esküdtbíróság elé akarnak terjeszteni. Mindenki, aki az angol törvényeket ismeri, tudja azt is, hogy azokat ebben a vonatkozásban lehet csűrni-csavarni és hogy az, aki a valódiságot garantálja, alapjában nem nyújt jótállást. Az, aki ezt közli, nem restelli, hogy egy olyan ügyben, amelyben az igazságról van szó, aláírja a nevét. *Becker*, 4 Litchfield Street.« Fleury tudta Beckernek, egy német menekültnek a címét, aki egy házban lakott *Willichhel*, úgyhogy később a levél szerzőségének gyanúja könnyen az utóbbira, mint Marx egyik ellenfelére, eshetett volna... Fleury már előre örült a botránynak, amelyet ez akkor okozni fog. A levelet természetesen csak oly későn fogják felolvasni – gondolta –, hogy valódiságát illető esetleges kételyek csak azután lesznek elintézhetők, mikor a per már véget ért... A levelet, Becker aláírással, a *berlini rendőrfőkapitányságnak* címezte, ez azonban nem ment Berlinbe, hanem »Goldheim rendőrtisztviselőnek, Frankfurter Hof, Köln« és *egy boríték e levélhez* ment a berlini rendőrfőkapitányság-

* – rendőrbíróság – *Szerk.*

nak, benne egy cédulán ezzel a megjegyzéssel: »*Stieber úr Kölnben pontos felvilágosítást fog adni e borítékról céljáról . . .*« Stieber úr nem használta fel a levelet; nem használhatta fel, mert kénytelen volt az egész *jegyzőkönyvet* elejteni." Az utóbbira vonatkozólag ezt mondja Hirsch:

„Stieber úr kijelenti" (a bíróság előtt), „hogy az tizennégy nappal előbb a kezében volt, és gondolkodott a dolgon, mielőtt felhasználta volna; kijelenti továbbá, hogy egy futár – Greif személyében – hozta neki... Greif tehát a saját munkáját vitte el hozzá; – de hogyan egyezik ez *Goldheim* úr egyik levelével? Goldheim ezt írja a követségnek: »A jegyzőkönyvet csak azért vitték el oly későn, hogy kikerüljék a valódiságot illető esetleges kérdések következményét«..." Pénteken, október 29-én, Goldheim úr Londonba érkezett. „Stieber úr ugyanis látta, hogy a jegyzőkönyv valódiságát lehetetlen fenntartani, ezért elküldte egy megbízottját, hogy erről a helyszínen tárgyaljon Fleuryvel. Az volt a kérdés, nem lehetne-e valami módon bizonyítékot szerezni. Megbeszélései eredménytelenek maradtak, és dolgavégezetlenül megint elutazott, Fleuryt pedig kétségbeesett hangulatban hagyta ott; Stieber ugyanis elhatározta, hogy ebben az esetben, nehogy a rendőrfőnökök kompromittálódjanak, le fogja őt leplezni. Hogy ez volt Fleury nyugtalanságának az oka, arról csak Stiebernek nemsokára ezután elhangzó nyilatkozata világosított fel. Fleury úr ijedt zavarában most a végső eszközhöz nyúlt; hozott nekem egy kézírást, hogy azt utánozva másoljak le egy nyilatkozatot és Liebknecht névvel ellátva azután a londoni Lord Mayor* előtt, Liebknechtnek adva ki magam, tegyek rá esküt... Fleury azt mondta nekem, hogy a kézírás attól származik, aki a jegyzőkönyvet írta, és *Goldheim úr hozta magával*" (*Kölnből*). „De ha Stieber úr a jegyzőkönyvet Greif futár által Londonból kapta, hogyan hozhatta Goldheim úr olyan pillanatban, amikor Greif már megint Londonban volt, az állítólagos jegyzőkönyvíró kézírását Kölnből?... Amit Fleury nekem adott, csak néhány szó volt és az aláírás..." „Lehetőleg hasonló kézírást utánozva", folytatja Hirsch, „nyilatkozatomban kijelentettem, hogy az aláíró, vagyis Liebknecht aláírásának Marx és társai által történt hitelesítése hamis, és ez az aláírása az egyedül valódi. Mikor befejeztem munkámat és a kézírás ott volt a kezemben" (tudniillik a Fleury által utánzásra átadott kézírás), „amely szerencsés módon még most is birtokomban van, Fleury előtt nem csekély csodálkozására kifejtettem aggályomat, és kívánságát kereken visszautasítottam. Eleinte vigasztalan volt, azután azt mondta, hogy ő maga fogja az esküt letenni... Biztonság kedvéért, vélte, a *kéziratot ellenjegyezteti a porosz konzullal*, és ezért először is annak az irodájába ment. Egy kocsmában vártam rá; amikor visszajött, elintézte volt az ellenjegyzést, és most az eskütevés szándékával elvonult a Lord Mayorhoz. De a dolog nem ment ilyen simán; a Lord Mayor további kezességeket kért, amelyeket Fleury nem tudott nyújtani, és az eskü elmaradt... Késő este még egyszer és ezúttal utoljára láttam Fleury urat. Éppen aznap részesült abban a kellemetlen meglepetésben, hogy a »Kölnische Zeitung«-ban Stieber úr rá vonatkozó nyilatkozatát olvassa! »Hiszen tudom, Stieber nem cselekedhetett másképp, különben saját magát kellett

* – főpolgármester – *Szerk.*

volna kompromittálnia«, bölcselkedett, magát vigasztalva, igen helyesen Fleury úr. . . »*Berlinben villámcsapás lesz, ha a kölnieket elítélik*«, mondta nekem Fleury úr az utolsó napok egyikén, amikor láttam."

Fleury utolsó találkozói Hirsch-sel *1852 október végén* zajlottak le; Hirsch önvallomásai *1852 november végéről* vannak keltezve és *1853 március végén* megtörtént a *„villámcsapás Berlinben"* (a Ladendorf-féle összeesküvés).[451]

(Érdekelni fogja ezek után az olvasót, milyen bizonyítványt állít ki maga Stieber két cinkostársának, Fleury-Krausénak és Hirschnek. Az elsőről ez áll a Feketekönyvben[358], II. köt. 69. old.:

„345. sz. *Krause*, Karl Friedrich August, Drezdából. Fia az 1834-ben, Schönberg grófnő meggyilkolásában való részesség miatt Drezdában kivégzett Friedrich August Krausénak, aki korábban gazdálkodó, azután" (kivégzése után?) „gabonaügynök volt, és még élő özvegyének, született Johanna Rosine Göllnitznek, és 1824 január 9-én a Drezdával szomszédos Coswig környékén fekvő szőlőhegy egyik házában született. 1832 október 1. óta Drezdában a szegények ingyenes iskolájába járt, 1836-ban felvették a drezdai Antonstadt árvaházába és 1840-ben konfirmálták. Aztán Gruhle drezdai kereskedőhöz került tanulónak, de már a következő évben *többszörös lopás* miatt a drezdai városi bíróság vizsgálatot indított ellene és őrizetbe vette; az elszenvedett fogságot azután büntetésként számították be. Szabadonbocsátása után foglalkozás nélkül anyjánál tartózkodott, 1842 márciusában *betöréses lopás* miatt újra letartóztatták és vizsgálatot indítottak ellene, s *négyévi fegyházra* ítélték. 1846 október 23-án a fegyházból visszatért Drezdába és ekkor *a leghírhedtebb tolvajokkal tartott fenn kapcsolatot*. Ezután a kiszabadult fegyenceket támogató egyesület vette gondjába és szivarkészítőként helyezte el; mint ilyen 1848 márciusáig megszakítás nélkül dolgozott, tűrhető magaviselettel. De ezután újra engedett munkakerülő hajlamának és a politikai egyesületeket látogatta" (mint a kormány kémje, ahogyan azt maga bevallotta Londonban Hirschnek, lásd fentebb). „1849 elején a jelenleg Amerikában élő E. L. Wittig drezdai republikánus író szerkesztette »Dresdner Zeitung« terjesztője lett, 1849 májusában a Sophienstrassén levő barikád parancsnokaként részt vett a drezdai felkelésben és annak leverése után Badenba menekült, ahol az ideiglenes badeni kormány 1849 június 10-i és 23-i meghatalmazásával a népfelkelői behívások végrehajtásáért és a felkelők részére élelmiszerek kicsikarásáért dolgozott, a porosz katonaság elfogta, 1849 október 8-án Rastattból megszökött." (Egészen úgy, ahogyan később Cherval Párizsból „megszökött". Most jön azonban az igazi illatos rendőrvirág – ne felejtsük el, hogy ezt két évvel a kölni per után adták ki.) „A »Berliner Publizist« 1853 május 15-i 39. számában közölt hír szerint, amelyet a hamburgi Wilhelm Hirsch boltiszolgának »Die Opfer der Spionage« c., New Yorkban nyomtatásban megjelent munkájából vettek ki" (ó, sejtelmes kis angyalom te[452], Stieber!), „Krause 1850 végén vagy 1851 elején Londonban *Charles de Fleury* néven politikai menekültként szerepelt és eleinte szegényes viszonyok között élt, de 1851 óta jobb helyzetbe került, ugyanis a Kommunisták Szövetségébe való felvétele után" (amit Stieber hozzáhazudik) „különböző kormányok ügynökeként szolgált, amikor is azonban különféle csalásokat követett el." Így mond

köszönetet Stieber az ő Fleury barátjának, akit egyébként, mint fentebb említettük, néhány hónappal a kölni per után Londonban hamisítás miatt több évi fegyházbüntetésre ítéltek.

Dísz-Hirschről ugyanott, az 58. oldalon, ez áll:

„265. sz. *Hirsch*, Wilhelm, boltiszolga Hamburgból. Úgy látszik, nem menekültként" (minek ez a teljesen céltalan hazugság? hiszen Goldheim Hamburgban el akarta fogatni!), „hanem önként ment Londonba, de ott sokat érintkezett menekültekkel, nevezetesen csatlakozott a kommunista párthoz. Kettős szerepet játszott. Egyszer a forradalmi párt törekvéseiben vett részt, másszor a kontinens kormányainak kémül ajánlkozott, mind politikai bűnösök, mind pénzhamisítók ellen. Ez utóbbi vonatkozásban azonban a *legnagyobb csalásokat* és szédelgéseket követte el, nevezetesen *hamisításokat, úgyhogy a tőle* való óvakodásra nem lehet eléggé inteni. Hozzá hasonló személyekkel együtt *még maga is gyártott hamis papírpénzt* csak azért, hogy magas díjazásért a rendőrhatóságoknak állítólagos hamispénzgyártást derítsen fel. Lassanként mindkét részről" (mind a rendőri, mind a nemrendőri pénzhamisítók részéről?) „leleplezték, és most Londonból Hamburgba húzódott vissza, ahol szűkös viszonyok között él."

Ennyit mond Stieber az ő londoni cinkosairól, akiknek „igazmondását és megbízhatóságát" erősítgetni sohasem unja meg. Különösen érdekes ebben, hogy e mintaporosz számára az egyszerű igazság kimondása teljességgel lehetetlen. Nem képes megállni, hogy az aktákból merített – igaz és hamis – adatok közé ne csempésszen bele teljesen céltalan hazugságokat is. És abban, hogy ilyen hazugsággyárosok vallomásaira – ma még többen vannak, mint valaha – száz meg száz embert fogságra ítélnek, ebben áll az, amit ma állammentésnek neveznek.)

Eredeti nyelve: német

Karl Marx

Utószó

[a „Leleplezések a kölni kommunista perről" 1875-ös kiadásához]

A „Leleplezések a kölni kommunista perről"*, melynek újbóli közzétételét a „Volksstaat"[453] időszerűnek tartotta, eredetileg Bostonban (Massachusetts), és Bázelban jelent meg. Utóbbi kiadás példányainak legnagyobb részét a német határon elkobozták. Az írás néhány héttel a per lezárása után látott napvilágot. Akkor mindenekelőtt arról volt szó, hogy ne veszítsünk időt, és emiatt néhány tévedést a részletekben nem tudtunk elkerülni. Így pl. a kölni esküdtek neveinek közlésében. Így állítólag nem M. Hess, hanem egy bizonyos Levy tekintendő a „Vörös Katekizmus" szerzőjének.[454] Így W. Hirsch „Önigazolásában" azt állítja, hogy Chervalnak a párizsi börtönből való szökését Greif, a francia rendőrség és Cherval maga agyalta ki, azért, hogy ez utóbbit a bírósági tárgyalások idején Londonban spiclikként felhasználhassák. Ez valószínű is, minthogy ezen, a Poroszországban elkövetett váltóhamisítás és az ebből eredő kiadatási veszély folytán, Crämer (ez Cherval valódi neve) kapva kapott. Én az esetet Chervalnak egy barátom előtt tett „önvallomásai" alapján írtam le. Hirsch nyilatkozata még rikítóbb fényt vet Stieber hamis esküjére, a londoni és párizsi porosz követség fondorlataira, Hinckeldey szemérmetlen beavatkozásaira.

Amikor a „Volksstaat" megkezdte hasábjain a röpirat közlését, egy pillanatig ingadoztam, nem lenne-e illő a VI. fejezetet (Willich–Schapper-frakció) kihagyni. Alaposabb megfontolás után azonban a szöveg bármilyen megcsonkítása történelmi dokumentum meghamisításának tűnt.

Egy forradalom erőszakos leverése szereplőinek fejében, kivált a hazai színtérről száműzetésbe vetettekében, olyan megrázkódtatást hagy hátra, amely még kitűnő embereket is hosszabb vagy rövidebb időre úgyszólván beszámíthatatlanná tesz. Nem tudnak a történelem menetébe beletörődni, nem akarják belátni, hogy a mozgalom formája megváltozott. Ebből adódik aztán az összeesküvősdi, a forradalmasdi, mely egyaránt kompromittálja őket magukat, valamint az ügyet, amelynek szolgálatában állnak; innen erednek Schapper és Willich balfogásai is. Willich megmutatta az észak-amerikai polgárháborúban, hogy több mint fantaszta,

* *V. ö. 389–452. old. – Szerk.*

és Schapper, aki egész életén át a munkásmozgalom előharcosa volt, pillanatnyi eltévelyedését a kölni per befejezése után csakhamar felismerte és beismerte. Sok évvel később, halálos ágyán, egy nappal halála előtt, még maró gúnnyal beszélt nekem az „emigrációs bambaság" egykori idejéről. – Másrészt azok a körülmények, amelyek között a „Leleplezések" íródtak, megmagyarázzák a közös ellenség önkéntelen cinkosai ellen intézett támadás keserűségét. A válság pillanataiban a fejetlenség pártellenes bűntetté lesz, mely nyilvános bűnhődést követel.

„A politikai rendőrség egész léte függ ennek a pernek az eldöntésétől!" Ezekkel a szavakkal, melyeket Hinckeldey a kölni bírósági tárgyalások alatt írt a londoni követségnek (lásd „Vogt úr" c. írásomat, 27. old.*), elárulta a kommunista per titkát. „A politikai rendőrség egész léte" – ez nemcsak az ezzel a szakkal közvetlenül megbízott személyzet léte és tevékenysége. Ez azt a körülményt jelenti, hogy az egész kormánygépezet – beleértve a bíróságokat (lásd a porosz bírósági tisztviselők 1851 május 7-i fegyelmi törvényét[346]) és a sajtót (lásd csúszó-mászó alap[455]) – ennek az intézménynek alá van rendelve, mint ahogyan Velencében az egész államiság az állami inkvizíciónak volt alárendelve. A poroszországi forradalmi vihar alatt megbénult politikai rendőrség átalakítást igényelt, melyhez a követendő minta a második francia császárság volt és maradt.

Az 1848-as forradalom bukása után a német munkásmozgalom már csak elméleti, és ráadásul szűk körbe száműzött propaganda formájában létezett, melynek gyakorlati veszélytelenségében a porosz kormány egy pillanatra sem kételkedett. A kormány a kommunista-hajszákat csupán a liberális burzsoázia elleni reakciós keresztes hadjáratának bevezetéséül szánta, a burzsoázia pedig a munkásképviselők elítélésével és Hinckeldey—Stieber felmentésével maga acélozta e reakció fő fegyverét, a politikai rendőrséget. Így érdemelte ki Stieber a kölni esküdtek előtt lovagi sarkantyúit. Akkor Stieber egy alárendelt rendőr-individuum neve volt, aki vad hajszát folytatott fizetés- és pozícióemelkedésért; ma Stieber a politikai rendőrségnek az új szent porosz-német birodalomban gyakorolt korlátlan uralmát jelenti. Így tulajdonképpen jogi személlyé változott abban a képletes értelemben, amelyben pl. a Reichstag jogi lény. És ez alkalommal a politikai rendőrség nem a munkásra üt, hogy a burzsoát találja. Fordítva. Éppen a német liberális burzsoázia diktátorának minőségében Bismarck elég erősnek véli magát ahhoz, hogy a munkáspártot a világból kistieberezhesse. Stieber nagyságának növekedésén lemérheti tehát a német proletariátus a mozgalom haladását, melyet ő maga a kölni kommunista per óta megtett.

A pápa csalhatatlansága gyerekjáték a politikai rendőrség csalhatatlanságához képest. Miután ez a rendőrség Poroszországban hosszú évtizedeken át ifjonc forrófejűeket tett hűvösre a német egység, német birodalom, német császárság iránti rajongásuk miatt, manapság még vén tarfejűeket is lecsuk, akik nem hajlandók ezen isteni adományok iránt rajongani. Ma éppoly hiába vesződik a *birodalom ellenségeinek* kiirtásával, mint annak idején a *birodalom barátaiéval.* Mily csattanós bizonyíték

* 1860-as kiadás. – *Szerk.*

ez arra, hogy ez a politikai rendőrség nincs hivatva történelemcsinálásra, még ha ez a történelem csak a császár szakálla körötti civakodásról szólna is!

A kölni kommunista per maga is megbélyegzi az államhatalomnak a társadalmi fejlődés elleni harcában tanúsított tehetetlenségét. A porosz kir. ügyész végezetül azzal indokolta a vádlottak bűnösségét, hogy azok a „*Kommunista Kiáltvány*" államellenes elveit titokban terjesztették. És ennek ellenére húsz évvel később Németországban nem a nyílt utcán hirdetik-e ugyanezeket az elveket? Nem hangzanak-e el ezek az elvek még a Reichstag szónoki emelvényéről is? Nem tettek-e ezek az elvek a „*Nemzetközi Munkásszövetség programjá*"-nak[456] formájában minden hatósági körözőlevéllel dacolva világkörüli utat? A társadalom már nem találja meg egyensúlyát mindaddig, míg nem a munka Napja körül kering.

A „Leleplezések" így végződik: „*Jéna*![375] ... Ez az utolsó szó az olyan kormány számára, melynek fennállásához ilyen eszközökre, és az olyan társadalom számára, melynek védelméhez ilyen kormányra van szüksége. A kölni kommunista per utolsó szava ez – **Jéna!**"* Sikerült jóslat, kuncog büszkén utalva Poroszország legfrissebb fegyverténye és a Mauser-fegyverre az első jött-ment Treitschke. Nekem elég annyit felidézni, hogy nemcsak egy *belső Düppel*[457] létezik, hanem egy *belső Jéna* is.

London, 1875 január 8.

Karl Marx

Eredeti nyelve: német

* *V. ö. 452. old. – Szerk.*

Friedrich Engels

A Kommunisták Szövetsége történetéhez

[Bevezetés a „Leleplezések a kölni kommunista perről"*
1885-ös utánnyomásához]

A kölni kommunisták 1852-ben történt elítélésével legördül a függöny az önálló német munkásmozgalom első időszaka után. Ez az időszak ma jóformán feledésbe merült. Pedig 1836-tól 1852-ig tartott, és a mozgalom, hála a külföldön élő német munkások nagy számának, szinte minden kultúrországban működött. S ez még nem minden. A mai nemzetközi munkásmozgalom lényegében közvetlen folytatása az akkori németnek, amely egyáltalában az *első nemzetközi munkásmozgalom* volt, és belőle kerültek ki sokan azok közül, akik a Nemzetközi Munkásszövetségben a vezető szerepet vállalták. Azok az elméleti alapelvek pedig, amelyeket a Kommunisták Szövetsége az 1847-es „Kommunista Kiáltvány"-nyal[458] zászlajára írt, ma a legerősebb nemzetközi kötelékei az egész proletármozgalomnak mind Európában, mind Amerikában.

Mostanáig e mozgalom összefüggő történetéről csak egy fontosabb forrásmunka van. Ez az úgynevezett Feketekönyv: Wermuth és Stieber „Die Kommunistenverschwörungen des 19. Jahrhunderts". 2 rész, Berlin 1853–54. Ez a fércmunka, amelyet századunk két legnyomorultabb rendőrcsibésze hazudott össze, és amely szándékos hamisításoktól hemzseg, még ma is végső forrása minden e korra vonatkozó nem-kommunista írásnak.

Én itt csak vázlatot adhatok, s ezt is csak magára a Szövetségre vonatkozóan; csak azt, ami a „Leleplezések" megértéséhez elengedhetetlenül szükséges. Remélhetőleg módomban lesz még, hogy a Marx által és általam a nemzetközi munkásmozgalom e dicsőséges ifjúkorának történetéről gyűjtött gazdag anyagot egyszer feldolgozzam.

*

A „Számkivetettek" demokrata-republikánus titkos szövetségéből, amelyet 1834-ben Párizsban német menekültek alapítottak, 1836-ban kiváltak a legszélsőségesebb, többnyire proletár elemek, és *Igazak Szövetsége* néven új titkos társaságot alakítottak.

* *V. ö. 389–452 old. – Szerk.*

Az anyaszövetség, amelyben csak a Jacobus Venedey-szerű legaluszékonyabb elemek maradtak meg, csakhamar egészen elszenderült; amikor a rendőrség 1840-ben kiszimatolta néhány szekcióját Németországban, szinte árnyéka sem volt már önmagának. Az új Szövetség viszont aránylag gyorsan fejlődött. Eredetileg német hajtása volt a babouvista emlékekhez kapcsolódó francia munkás-kommunizmusnak, amely ugyanebben az időben alakult ki Párizsban; követelte a vagyonközösséget mint az „egyenlőség" szükségszerű folyományát. Céljai ugyanazok voltak, mint a többi egykorú párizsi titkos társaságnak: félig propagandaegylet, félig összeesküvés, de a forradalmi cselekvés központjának mindig Párizst tekintették, noha korántsem zárkóztak el attól, hogy alkalomadtán németországi puccsokat készítsenek elő. Minthogy azonban a döntő csatatér Párizs maradt, a Szövetség akkor valóban nem volt sokkal több, mint a francia titkos társaságoknak, nevezetesen a vele szoros kapcsolatban álló, Blanqui és Barbès irányította Société des saisons-nak* német ága. A franciák 1839 május 12-én rohamra indultak, a Szövetség szekciói velük meneteltek és osztoztak a közös vereségben.

A németek közül nevezetesen *Karl Schappert* és *Heinrich Bauert* fogták el; Lajos Fülöp kormánya beérte azzal, hogy hosszabb fogság után kiutasította őket. Mindketten Londonba mentek. A nassaui Weilburgból származó Schapper, aki mint a giesseni erdészeti iskola hallgatója 1832-ben tagja volt a Georg Büchner által szervezett összeesküvésnek,[459] 1833 április 3-án ott volt a frankfurti rendőrőrszoba megrohamozásánál,[460] majd elmenekült külföldre és 1834 februárjában részt vett Mazzini szavojai hadjáratában.[259] Ez az óriás termetű, határozott és tetterős férfi, aki mindig készen állt arra, hogy polgári exisztenciáját és életét kockáztassa, mintaképe volt annak a hivatásos forradalmárnak, amely típus a harmincas években szerepet játszott. Bár kissé nehézkesen gondolkodott, a jobb elméleti belátás semmiképp sem volt számára hozzáférhetetlen, ahogy ezt már „demagógból"[210] kommunistává fejlődése is igazolja, s aztán annál hajlíthatatlanabbul kitartott amellett, amit egyszer felismert. Éppen ezért forradalmi szenvedélye néha erősebb volt, mint értelme, de utólag mindig belátta és nyíltan beismerte hibáját. Ember volt a talpán, és amit a német munkásmozgalom megalapításáért tett, felejthetetlen marad.

A frank Heinrich Bauer cipész volt; eleven, fürge, tréfás emberke, akinek kis testében azonban ugyancsak sok ravaszság és elszántság lakozott.

Londonba érkezve – ahol Schapper, aki Párizsban betűszedő volt, most mint nyelvtanár igyekezett megélni – ők ketten ismét összekötötték a Szövetség elszakadt szálait és Londont tették a Szövetség központjává. Itt csatlakozott hozzájuk, ha ugyan már nem korábban Párizsban, *Joseph Moll*, kölni órás, egy középtermetű Herkules – hányszor védte meg Schapperral győzelmesen egy-egy terem bejáratát a rájuk törő ellenfelek százai ellen! –, egy férfi, aki tetterőben és elszántságban legalábbis felért két elvtársával, szellemileg pedig mindkettő fölött állott. Nemcsak született diplomata volt, mint számos kiküldetésének eredményei bizonyították; az elméleti belátás is hozzáférhetőbb volt számára. Mindhármukat 1843-ban ismer-

* – Évszakok Társaságának – *Szerk.*

tem meg Londonban. Ők voltak az első forradalmár proletárok, akiket láttam; és bármennyire eltértek is akkori nézeteink a részletekben – mert korlátolt egyenlőségkommunizmusukkal* én akkor még jó adag éppoly korlátolt filozófiai gőgöt szegeztem szembe –, sohasem fogom elfelejteni, hogy ez a három igazi férfi milyen imponálóan hatott rám, aki csak akkor serdültem férfivá.

Londonban, miként csekélyebb mértékben Svájcban is, hasznát vették az egyesülési és gyülekezési szabadságnak. Már 1840 február 7-én megalapították a még ma is fennálló nyilvános Német Munkás Művelődési Egyletet.[353] Ez az egylet a Szövetség számára új tagok toborzóhelyéül szolgált és mivel, mint mindig, a kommunisták voltak az egylet legtevékenyebb és legintelligensebb tagjai, magától értetődött, hogy annak vezetése egészen a Szövetség kezében volt. A Szövetségnek csakhamar több csoportja, vagy, ahogy még akkor nevezték, „kunyhója" alakult Londonban. Ugyanezt a kézenfekvő taktikát követték Svájcban és másutt. Ahol munkásegyleteket lehetett alapítani, ezeket ugyanilyen módon használták fel. Ahol a törvények a munkásegyletek alapítását tiltották, dalegyleteket, tornaegyleteket és más efféléket létesítettek. A kapcsolatot nagyrészt a folytonosan elutazó és érkező tagok tartották fenn, akik szükség esetén mint megbízottak is működtek. Mindkét vonatkozásban élénken támogatta a Szövetséget a kormányok bölcsessége, amelyek kiutasításaikkal minden nekik nem tetsző munkást – ez pedig tíz közül kilenc esetben a Szövetség tagja volt – megbízottá változtattak.

A helyreállított Szövetség kiterjedése jelentős volt. Nevezetesen Svájcban *Weitling, August Becker* (igen jelentékeny koponya, aki azonban a belső szilárdság hiányán tönkrement, mint annyi német) és mások egy erős, többé-kevésbé Weitling kommunista rendszerére felesködött szervezetet hoztak létre. Itt nem bocsátkozhatom bele a Weitling-féle kommunizmus bírálatába. De ami ennek mint a német proletariátus első önálló elméleti megmozdulásának jelentőségét illeti, még ma is aláírom Marxnak a párizsi „Vorwärts"-ban[461] 1844-ben megjelent szavait: „Hol mutathatott fel a" (német) „burzsoázia – filozófusait és írástudóit is beleértve – hasonló művet *a burzsoázia emancipációjáról* – a politikai emancipációról –, mint Weitling munkája: »Garantien der Harmonie und Freiheit«? Ha összehasonlítjuk a német politikai irodalom józan, megszeppent középszerűségét a német munkások e szertelen és ragyogó bemutatkozásával; ha összehasonlítjuk *a proletariátusnak* ezeket az *óriás gyerekcipőit* a burzsoázia kitaposott politikai cipőinek törpeségével, atlétatermetet kell jövendölnünk e Hamupipőkének." Ez az atlétatermet ma előttünk áll, jóllehet növekedése még korántsem ért véget.

Németországban is volt számos, a dolog természete szerint múlóbb jellegű szekció; de a keletkezők száma túlszárnyalta a megszűnőkét. A rendőrség csak hét évvel később, 1846 végén, fedezte fel Berlinben (Mentel) és Magdeburgban (Beck) a Szövetség nyomát, de képtelen volt azt továbbkövetni.

---

* Egyenlőség-kommunizmuson, mint mondottam, csupán azt a kommunizmust értem, amely kizárólag vagy túlnyomórészt az egyenlőség követelésére támaszkodik. – *Engels jegyzete.*

Párizsban az 1840-ben még ott tartózkodó Weitling, mielőtt Svájcba ment, szintén újból összegyűjtötte a szétugrasztott elemeket.

A Szövetség derékhada a szabók voltak. Német szabók mindenütt voltak, Svájcban, Londonban, Párizsban. Az utóbbi városban a német annyira uralkodó nyelve volt ennek az üzletágnak, hogy ismertem ott 1846-ban egy Drontheimból egyenesen Franciaországba hajózott norvég szabót, aki 18 hónap alatt franciául jóformán egy szót sem, de németül kitűnően megtanult. A párizsi csoportok közül 1847-ben kettő túlnyomórészt szabókból állott, egy pedig műbútor-asztalosokból.

Mióta a súlypont Párizsból Londonba helyeződött, új mozzanat lépett előtérbe: A Szövetség németből lassanként *nemzetközivé* lett. A Munkásegyletben németeken és svájciakon kívül megjelentek mindazon nemzetiségek tagjai is, amelyek túlnyomórészt a német nyelvet használták külföldiekkel való érintkezés eszközéül, tehát jelesen skandinávok, hollandok, magyarok, csehek, délszlávok, de oroszok és elzásziak is. 1847-ben többek között egy egyenruhás angol gárdagránátos is rendszeres törzsvendég volt. Az egylet csakhamar *Kommunista* Munkás Művelődési Egyletnek nevezte magát, és a tagsági igazolványokon a „Minden ember testvér" jelmondat legalább húsz nyelven volt olvasható, ha itt-ott nem is hibátlanul. Akárcsak a nyilvános egylet, a titkos Szövetség is csakhamar inkább nemzetközi jelleget öltött; eleinte még korlátozott értelemben, gyakorlatilag a tagok különböző nemzetisége révén, elméletileg annak belátása révén, hogy minden forradalomnak ahhoz, hogy győzedelmeskedjen, európainak kell lennie. Tovább még nem mentek; de az alapzat adva volt.

A francia forradalmárokkal a Szövetség a londoni menekültek – az 1839 május 12-i küzdőtársak – révén szoros kapcsolatot tartott. Ugyanígy a radikálisabb lengyelekkel. A hivatalos lengyel emigráció, akárcsak Mazzini, természetesen inkább ellenfél volt, mint szövetséges. Az angol chartistákat mozgalmuk sajátosan angol jellege miatt mint nem-forradalmárokat mellőzték. Velük a Szövetség londoni vezetői csak később, általam kerültek kapcsolatba.

Az eseményekkel párhuzamosan egyébként is megváltozott a Szövetség jellege. Ámbár még mindig – és akkor teljes joggal – Párizst tekintették a forradalom szülővárosának, a párizsi összeesküvőktől való függésből mégis kikerültek. A Szövetség terjedése fokozta a Szövetség öntudatát. Érezték, hogy egyre jobban gyökeret vernek a német munkásosztályban, és hogy ezek a német munkások történelmileg hivatottak arra, hogy zászlóvivői legyenek Észak- és Kelet-Európa munkásainak. Weitlingben olyan kommunista teoretikusuk volt, akit bátran állíthattak akkori francia versenytársai mellé. Végül pedig a május 12-i tapasztalat megtanította az embereket arra, hogy a puccskísérletektől egyelőre nincs mit várniok. És ha továbbra is minden eseményt a kitörő vihar előjelének értelmeztek, ha egészben fenntartották is a régi, félig konspirációs szervezeti szabályokat, ebben inkább a régi forradalmi dac volt a hibás, amely már kezdett összeütközésbe kerülni a felszínre törő jobb belátással.

Ezzel szemben a Szövetség társadalmi tanítása, mely igen határozatlan volt, egy nagyon nagy, de magukban a viszonyokban gyökerező fogyatkozásban szenvedett. A tagok, amennyiben egyáltalában munkások voltak, tulajdonképpen szinte kizárólag

kézművesek közül kerültek ki. Kizsákmányolójuk, még a nagy világvárosokban is, többnyire csak kismester volt. Még a nagyméretű, most konfekciónak nevezett szabóság gyakorolta kizsákmányolás is – a szabó-kézművességnek egy nagytőkés számlájára dolgozó háziiparrá való átváltoztatása révén – akkoriban még Londonban is csak kialakulóban volt. Egyfelől ezeknek a kézműveseknek a kizsákmányolója kismester volt, másfelől mind azt remélték, hogy végül maguk is kismesterré lesznek. Amellett az akkori német kézműves még tele volt öröklött céhes képzetekkel. A legnagyobb becsületükre válik, hogy ők, akik maguk még nem is voltak teljes értékű proletárok, hanem csupán a kispolgárságnak a modern proletariátusba átmenőben levő függeléke, amely még nem állt közvetlen ellentétben a burzsoáziával, vagyis a nagytőkével, – hogy ezek a kézművesek képesek voltak jövőbeli fejlődésüket ösztönösen előre látni és, ha még nem is teljes tudatossággal, a proletariátus pártjává alakulni. De az is elkerülhetetlen volt, hogy régi kézműves előítéleteik minden pillanatban gáncsot ne vessenek nekik, mihelyt arról volt szó, hogy a fennálló társadalmat részleteiben bírálják, vagyis gazdasági tényeket megvizsgáljanak. És nem hiszem, hogy az egész Szövetségben volt akkor egyetlen ember is, aki valaha egy közgazdasági könyvet elolvasott. Ez azonban nem sokat számított; az „egyenlőség", a „testvériség" és az „igazságosság" egyelőre átsegített minden elméleti nehézségen.

Közben a Szövetség és Weitling kommunizmusa mellett kialakult egy másik, ettől lényegesen különböző kommunizmus. Manchesterben szinte orrommal ütköztem bele abba, hogy a gazdasági tények, amelyek az eddigi történetírásban semmilyen vagy csak nagyon lenézett szerepet játszanak, legalábbis a modern világban döntő történelmi erők; hogy ezek az alapjai a mai osztályellentétek keletkezésének; hogy ezek az osztályellentétek pedig azokban az országokban, ahol a nagyipar következtében teljesen kifejlődtek – tehát kivált Angliában –, a politikai pártképződés, a pártharcok s ezzel az egész politikai történelem alapjai. Marx nemcsak hogy ugyanerre a nézetre jutott, hanem már a „Deutsch-Französische Jahrbücher"-ben[214] (1844) is olymódon általánosította, hogy egyáltalában nem az állam a feltétele és szabályozója a polgári társadalomnak, hanem a polgári társadalom az államnak; hogy tehát a politikát és annak történetét a gazdasági viszonyokból és azok fejlődéséből kell megmagyarázni, nem pedig megfordítva. Mikor Marxot 1844 nyarán Párizsban meglátogattam, kiderült, hogy az elmélet minden területén tökéletesen egyetértünk, s ekkortól kezdődik közös munkánk. Mikor 1845 tavaszán Brüsszelben újra találkoztunk, Marx a fenti alapokból már főbb vonásokban készen kifejlesztette materialista történelemelméletét, és most nekiláttunk, hogy az újonnan elért szemléletet a legkülönbözőbb irányokban részleteiben is kidolgozzuk.

Ez a történelemtudományt átalakító felfedezés azonban, amely, mint látható, lényegében Marx műve, s amelyből csak igen csekély részt tulajdoníthatok magamnak, közvetlen fontosságú volt az egykorú munkásmozgalom számára. A franciák és a németek kommunizmusa, az angolok chartizmusa most már nem úgy jelent meg, mint véletlen valami, amely éppúgy el is maradhatott volna. Ezek a mozgalmak most már úgy mutatkoztak meg nekünk, mint a modern elnyomott osztály-

nak, a proletariátusnak a mozgalma, mint az uralkodó osztály, a burzsoázia ellen vívott, történelmileg szükségszerű harcának többé vagy kevésbé kifejlett formái; mint az osztályharcnak a formái, melyet azonban minden korábbi osztályharctól megkülönböztet az az egy körülmény, hogy a mai elnyomott osztály, a proletariátus nem viheti véghez saját felszabadítását anélkül, hogy ugyanakkor az egész társadalmat az osztályokra szakadástól és ezzel az osztályharcoktól meg ne szabadítsa. A kommunizmus pedig most már nem valamely lehetőleg tökéletes társadalomeszménynek a fantázia segítségével való kiagyalását jelentette, hanem belátást a proletariátus által vívott harc természetébe, feltételeibe és ezekből adódó általános céljaiba.

Mármost semmiképpen sem az volt a szándékunk, hogy az új tudományos eredményeket vaskos könyvekben kizárólag a „tudós" világ fülébe súgjuk. Ellenkezőleg. Mindketten nyakig benne voltunk már a politikai mozgalomban, volt már bizonyos számú hívünk a művelt körökben, főként Nyugat-Németországban, és bőséges kapcsolatunk a szervezett proletariátussal. Kötelességünk volt, hogy nézetünket tudományosan megalapozzuk; de éppoly fontos volt számunkra az is, hogy az európai és elsősorban a német proletariátust megnyerjük meggyőződésünknek. Mihelyt önmagunkkal tisztába jöttünk, munkához láttunk. Brüsszelben német munkásegyletet alapítottunk és kezünkbe kerítettük a „Deutsche Brüsseler Zeitung"-ot[462], amely a februári forradalomig szócsövünk volt. Az angol chartisták forradalmi részével a mozgalom központi lapjának, a „Northern Star"-nak[463] a szerkesztője, Julian Harney útján érintkeztünk. Ennek a lapnak munkatársa voltam. Ugyanígy afféle egyességben állottunk a brüsszeli demokratákkal (Marx alelnöke volt a Demokrata Társaságnak[464]) és a francia szociál-demokratákkal, akiknek lapjába, a „Réforme-"ba[219] tudósításokat küldtem az angol és a német mozgalomról. Egyszóval a radikális és a proletár szervezetekkel és sajtószervekkel való kapcsolataink egészen kívánságunk szerint alakultak.

Az Igazak Szövetségével a következőképpen állottunk. A Szövetség létezéséről természetesen tudtunk; 1843-ban Schapper felajánlotta nekem a belépést, amit én akkor magától értetődően elutasítottam. De nemcsak hogy a londoniakkal állandó levelezésben maradtunk, hanem még szorosabb érintkezésben voltunk Ewerbeck doktorral, a párizsi csoportok akkori vezetőjével. Anélkül, hogy a Szövetség belső ügyeivel törődtünk volna, minden fontos eseményről értesültünk. Másfelől szóban, levélben és a sajtó útján hatottunk a legjelentősebb szövetségi tagok elméleti nézeteire. Ezt a célt szolgálták különféle kőnyomatos körlevelek is, amelyeket különleges alkalmakkor, amikor az alakulóban levő kommunista párt belső ügyeiről volt szó, küldtünk szét barátainknak és levelezőtársainknak a nagyvilágba. Ezekben néha maga a Szövetség is szóba került. Így például egy fiatal vesztfáliai diák, Hermann Kriege, aki Amerikába ment, ott mint a Szövetség megbízottja lépett fel, társult a kótyagos Harro Harringgal, hogy a Szövetség segítségével kiforgassa sarkaiból Dél-Amerikát. Lapot alapított,[465] amelyben egy „szereteten" alapuló, szeretettől csöpögő, fellengző szeretet-ömlengéses kommunizmust prédikált a Szövetség nevében. Mi kikeltünk ezellen egy körlevélben,[466] amely nem tévesztette el hatását. Kriege eltűnt a Szövetség színpadáról.

Később Weitling Brüsszelbe jött. De már nem az a naiv fiatal szabólegény volt, aki elámulva saját tehetségén, tisztázni igyekszik, vajon milyen is lehet hát egy kommunista társadalom. Most a fölénye miatt irigyeitől üldözött nagy ember volt, aki mindenütt vetélytársakat, titkos ellenségeket, kelepcét szimatolt; országról országra hajszolt próféta, akinek zsebében kész recept volt a földi mennyország megvalósítására és aki azt képzelte, mindenki azon igyekszik, hogy ezt tőle ellopja. Már Londonban összekülönbözött a Szövetség embereivel és Brüsszelben sem tudott megférni senkivel, pedig itt különösen Marx és felesége szinte emberfölötti türelmet tanúsítottak iránta. Így csakhamar Amerikába ment, hogy ott kísérelje meg a prófétáskodást.

Mindezek a körülmények hozzájárultak ahhoz a csendes átalakuláshoz, amely a Szövetségben, főként a londoni vezetők között, végbement. Hogy a kommunizmus addigi felfogása, mind a francia egyszerű egyenlőség-kommunizmus, mind a Weitling-féle elégtelen, az egyre világosabb lett előttük. A kommunizmusnak az őskereszténységre való, Weitling kezdeményezte visszavezetése – jóllehet az „Evangelium eines armen Sünders"-ben zseniális részletek találhatók – Svájcban arra vezetett, hogy a mozgalom jórészt előbb olyan bolondok kezébe került, mint Albrecht, azután olyan kihasználó szélhámos prófétákéba, mint Kuhlmann. Az egyes szépírók terjesztette „igazi szocializmus", francia szocialista szólamoknak elrontott hegeli németségre és érzelgős szeretet-ömlengésre való lefordítása (lásd a „Kommunista Kiáltvány"-nak a német vagy „igazi" szocializmusról szóló pontját), amelyet Kriege és az illető írásoknak az olvasása vitt a Szövetségbe, már nyálkás erőtlensége miatt is szükségképpen undort keltett a Szövetség régi forradalmáraiban. Az addigi elméleti elképzelések tarthatatlanságával és a belőlük eredő gyakorlati eltévelyedésekkel szembekerülve, Londonban mindinkább belátták, hogy Marxnak és nekem igazunk van új elméletünkkel. Ezt a belátást kétségtelenül elősegítette, hogy a londoni vezetők között most két olyan férfiú akadt, aki elméleti felismerésre való képesség tekintetében az eddig említetteket jóval felülmúlta: Karl Pfänder miniatűrfestő Heilbronnból és Georg Eccarius szabó Türingiából.*

Elég az hozzá: 1847 tavaszán Moll megjelent Brüsszelben Marxnál és rögtön utána Párizsban nálam, hogy elvtársai nevében ismételten felszólítson bennünket a Szövetségbe való belépésre. Felfogásmódunk általános helyességéről, mondotta, éppúgy meg vannak győződve, mint annak szükségességéről, hogy a Szövetséget a régi konspirációs hagyományoktól és formáktól megszabadítsák. Ha be akarunk lépni, alkalmat adnak nekünk arra, hogy kritikai kommunizmusunkat a Szövetség egy kongresszusán kiáltványban kifejtsük, amelyet azután a Szövetség kiáltványa-

* Pfänder mintegy nyolc évvel ezelőtt halt meg Londonban. Sajátszerűen éleselméjű fő volt, szellemes, ironikus, dialektikus. Eccarius később tudvalevőleg hosszú évekig a Nemzetközi Munkásszövetség főtitkára volt, míg a Főtanácsban többek között a következő régi szövetségi tagok ültek: Eccarius, Pfänder, Lessner, Lochner, Marx és én. Eccarius később kizárólag az angol szakszervezeti mozgalomnak szentelte magát. – *Engels jegyzete.*

ként közzétesznek; s ugyanígy lehetőségünk lesz közreműködni abban, hogy a Szövetség elavult szervezete helyébe új, korszerű és célirányos szervezet lépjen.

Hogy valamilyen szervezetre a német munkásosztályon belül már csak a propaganda végett is szükség van, és hogy ez a szervezet, amennyiben nem pusztán helyi természetű, Németországon kívül is csak titkos lehet, afelől nem voltak kétségeink. De éppen a Szövetség alakjában már fennállott egy ilyen szervezet. Amit eddig kifogásoltunk ezen a Szövetségen, azt most a Szövetség képviselői maguk ejtették el mint hibásat; bennünket pedig felszólítottak, hogy működjünk közre az átszervezésben. Mondhattunk-e nemet? Semmi esetre sem. Beléptünk tehát a Szövetségbe. Marx Brüsszelben közelebbi barátainkból megalakított egy szövetségi csoportot, én pedig a három párizsi csoportot látogattam.

1847 nyarán Londonban folyt le a Szövetség első kongresszusa, amelyen a brüsszelieket W. Wolff képviselte, a párizsi csoportokat én. Itt mindenekelőtt a Szövetség átszervezését vitték véghez. Ami misztikus elnevezés a konspirációs időkből még megmaradt, azt most szintén eltörölték: a Szövetség szervezete most csoportokból, körzetekből, vezetőkörzetekből, Központi Vezetőségből és a kongresszusból állott, a neve pedig ettől kezdve „Kommunisták Szövetsége" lett. „A Szövetség célja a burzsoázia megdöntése, a proletariátus uralma, a régi, osztályellentéteken alapuló polgári társadalom megszüntetése és egy új, osztályok nélküli és magántulajdon nélküli társadalom megalapítása" – így szól az első cikkely. Maga a szervezet teljességgel demokratikus volt, választott és bármikor leváltható vezetőségekkel, s már önmagában ez elejét vette minden konspirációs törekvésnek, amely diktatúrát kíván, a Szövetséget pedig – legalábbis közönséges békeidőkre – tisztán propagandatársasággá változtatta. Ezeket az új szervezeti szabályokat[467] – ilyen demokratikus volt most az eljárás – a csoportok elé terjesztették megvitatásra, aztán a második kongresszus újból megtárgyalta és 1847 december 8-án végérvényesen elfogadta. Szövegük lenyomtatva Wermuth és Stieber könyvében található, 1. rész, 239. old. X. Melléklet.

A második kongresszus ugyanazon év november végén és december elején folyt le. Ezen Marx is jelen volt, és hosszabb vitában – a kongresszus legalább tíz napig tartott – védelmezte az új elméletet. Végül minden ellenvetés és kétség elintéződött, az új alapelveket egyhangúlag elfogadták és Marxot és engem megbíztak a kiáltvány kidolgozásával. Ez mindjárt azután meg is történt. Néhány héttel a februári forradalom előtt Londonba küldtük kinyomatásra. Azóta bejárta a világot, szinte minden nyelvre lefordították, és még ma is a proletármozgalom vezérfonala a legkülönbözőbb országokban. A Szövetség régi jelmondata, „Minden ember testvér", helyébe az új csatakiáltás lépett: „Világ proletárjai, egyesüljetek!", amely a harc nemzetközi jellegét nyíltan hirdette. Tizenhét évvel később ez a csatakiáltás mint a Nemzetközi Munkásszövetség jelszava végigzúgott a világon, és ma minden ország harcos proletariátusa zászlajára írta.

Kitört a februári forradalom. Az addigi londoni Központi Vezetőség rögtön átruházta jogkörét a brüsszeli vezetőkörzetre. De ez a határozat olyan időben érkezett meg, amikor Brüsszelben már tényleges ostromállapot uralkodott, és kivált a németek

sehol sem gyülekezhettek már. Valamennyien éppen készültünk Párizsba menni, és ezért az új Központi Vezetőség elhatározta, hogy ugyancsak feloszlik, egész teljhatalmát Marxra ruházza és felhatalmazza őt, hogy Párizsban nyomban új Központi Vezetőséget alakítson. Alig oszlott szét az öt ember, aki (1848 március 3-án) ezt a határozatot hozta,[468] amikor a rendőrség behatolt Marx lakására, letartóztatta őt és másnap kényszerítette, hogy utazzék Franciaországba, ahová éppen menni akart.

Párizsban csakhamar ismét találkoztunk valamennyien. Ott fogalmaztuk meg a következő, az új Központi Vezetőség tagjai által aláírt okmányt is, amelyet egész Németországban terjesztettek, s amelyből sokan még ma is tanulhatnak egyetmást:

„A Kommunista Párt követelései Németországban[469]

1. Egész Németország egységes, oszthatatlan köztársasággá nyilváníttatik.

3. A népképviselők díjazást kapnak, hogy a munkás is helyet foglalhasson a német nép parlamentjében.

4. Általános népfelfegyverzés.

7. A fejedelmi és más feudális földbirtokok, az összes bányák, aknák stb. állami tulajdonná változnak. E földbirtokokon a földművelést nagyban és a tudomány legmodernebb segédeszközeivel a közösség hasznára űzik.

8. A parasztbirtokokat terhelő jelzálogok állami tulajdonná nyilváníttatnak. A kamatokat e jelzálogokért a parasztok az államnak fizetik.

9. Azokon a vidékeken, ahol a bérleti rendszer van kifejlődve, a földjáradékot, illetve a haszonbért adóként az államnak fizetik.

11. Az összes közlekedési eszközöket: vasutakat, csatornákat, gőzhajókat, utakat, postákat stb. az állam veszi kezébe. Állami tulajdonná változnak, és a vagyontalan osztálynak ingyen állnak rendelkezésére.

14. Az örökösödési jog korlátozása.

15. Erős progresszív adók bevezetése és a fogyasztási adók eltörlése.

16. Nemzeti műhelyek létesítése. Az állam garantálja minden munkásnak az exisztenciáját és gondoskodik a munkára képtelenekről.

17. Általános, ingyenes népnevelés.

A német proletariátusnak, kispolgárságnak és kisparasztságnak érdekében áll, hogy teljes energiával munkálkodjék a fenti rendszabályok keresztülvitelén. Mert csak ezek megvalósításával juthatnak el ama milliók, akiket eddig Németországban egy kisszámú csoport kizsákmányolt, és akiket továbbra is igyekezni fognak elnyomatásban tartani, a maguk jogához és ahhoz a hatalomhoz, amely őket mint minden gazdagság létrehozóit megilleti.

A bizottság:

Karl Marx Karl Schapper H. Bauer
F. Engels J. Moll W. Wolff"

Párizsban akkor a forradalmi légiók hóbortja dívott. Spanyolok, olaszok, belgák, hollandok, lengyelek, németek csapatokba verődtek össze, hogy ki-ki felszabadítsa saját hazáját. A német légiót Herwegh, Bornstedt, Börnstein vezették. Minthogy rögtön a forradalom után a külföldi munkások valamennyien nemcsak munkanélkülivé lettek, hanem a közönség még zaklatta is őket, sokan tódultak ezekbe a légiókba. Az új kormány eszközt látott bennük arra, hogy megszabaduljon az idegen munkásoktól, és megadta nekik az étape du soldat-t, azaz útikvártélyt és napi 50 centime menetpótdíjat a határig, ahol aztán a mindig könnyekig meghatott külügyminiszter, a mézesszájú Lamartine már módját ejtette, hogy elárulja őket illetékes kormányuknak.

Mi a leghatározottabban ellene voltunk ennek a forradalmasdinak. Németország akkori erjedésébe egy inváziót bevinni, mely a forradalmat erőszakkal kívülről importálná, annyit jelentett, mint a forradalmat magában Németországban elgáncsolni, a kormányokat erősíteni, a legionáriusokat pedig – erről Lamartine kezeskedett – védtelenül kiszolgáltatni a német csapatoknak. Mikor aztán Bécsben és Berlinben győzött a forradalom, a légió még inkább céltalanná vált, de már belefogtak, hát játszadoztak tovább.

Mi német kommunista klubot alapítottunk, s ebben azt tanácsoltuk a munkásoknak, hogy maradjanak távol a légiótól, ehelyett egyenként térjenek vissza hazájukba és dolgozzanak ott a mozgalomért. Régi barátunk, Flocon, aki tagja volt az ideiglenes kormánynak, az általunk küldött munkások számára kieszközölte ugyanazokat az útikedvezményeket, amelyeket a legionáriusoknak ígértek. Ilymódon három-négyszáz munkást juttattunk vissza Németországba, köztük a Szövetség tagjainak nagy többségét.

Ahogy könnyen előre látható volt, a Szövetség a néptömegek most kirobbant mozgalmához képest túlságosan gyenge eszköznek bizonyult. A Szövetség tagjainak háromnegyede, akik korábban külföldön éltek, a hazatéréssel lakóhelyet változtatott; ezzel addigi csoportjaik nagyrészt feloszlottak, elvesztettek minden kapcsolatot a Szövetséggel. A becsvágyóbbaknak egy része nem is igyekezett visszaállítani ezt a kapcsolatot, hanem ki-ki a saját helységében kis különmozgalmat kezdett a saját szakállára. Végül pedig a viszonyok minden egyes kisállamban, minden tartományban, minden városban olyan különbözők voltak, hogy a Szövetség nem adhatott mást, mint egészen általános irányelveket; ezeket pedig sokkal jobban lehetett terjeszteni a sajtó útján. Egyszóval abban a pillanatban, mikor megszűntek az okok, amelyek a titkos szövetséget szükségessé tették, a titkos szövetség is megszűnt bármit jelenteni mint ilyen. Ez azonban a legkevésbé azokat lephette meg, akik csak nemrég tüntették el ugyanezen titkos szövetség konspirációs jellegének utolsó nyomait is.

De most bebizonyosodott, hogy a Szövetség kiváló iskolája volt a forradalmi tevékenységnek. A Rajnánál, ahol a „Neue Rheinische Zeitung"[46] szilárd központ volt, Nassauban, Rajna-Hessenben stb. mindenütt szövetségi tagok állottak a szélső demokratikus mozgalom élén. Ugyanígy Hamburgban. Dél-Németországban a kispolgári demokrácia túlsúlya akadályt jelentett. Boroszlóban Wilhelm Wolff egé-

szen 1848 nyaráig nagy sikerrel tevékenykedett; szileziai mandátumot is kapott pótképviselőségre a frankfurti parlamentben. Végül Berlinben Stephan Born betűszedő, aki Brüsszelben és Párizsban aktív tagja volt a Szövetségnek, „Munkástestvériséget" alapított, amely meglehetősen kiterjedt volt, és egészen 1850-ig fennállt. Born, igen tehetséges fiatalember, akinek azonban túlságosan sürgős volt, hogy politikai nagysággá váljék, a legkülönfélébb vegyes elemekkel „testvériesült", csakhogy tömeget hozzon össze, és semmiképpen sem volt az az ember, aki az ellentétes tendenciákba egységet, a káoszba világosságot tudott volna vinni. Ezért aztán az egylet hivatalos közleményeiben tarka összevisszaságban keveredtek a „Kommunista Kiáltvány"-ban képviselt nézetek céhemlékekkel és céhkívánságokkal, Louis Blanc- és Proudhon-hulladékokkal, védővámoskodással stb., egyszóval mindenkit ki akartak elégíteni. Sajátlag sztrájkok, szakszervezetek, termelőszövetkezetek szervezésével foglalkoztak, és megfeledkeztek arról, hogy mindenekelőtt az volt a feladat, hogy politikai győzelmekkel előbb meghódítsuk azt a terepet, amelyen egyedül lehet tartósan keresztülvinni ilyen dolgokat. Amikor aztán a reakció győzelmei a Testvériség vezetőivel megéreztették annak szükségességét, hogy közvetlenül bekapcsolódjanak a forradalmi harcba, a körülöttük csoportosított zűrzavaros tömeg magától értetődően cserbenhagyta őket. Born részt vett az 1849 májusi drezdai felkelésben és szerencsésen megmenekült. A „Munkástestvériség" azonban, a proletariátus nagy politikai mozgalmával szemközt, puszta Sonderbundnak[349] bizonyult, amely nagyrészt csak papíron állt fenn és olyan alárendelt szerepet játszott, hogy a reakció csak 1850-ben, tovább fennálló hajtásait pedig csak több évvel később tartotta szükségesnek betiltani. Bornból, akinek tulajdonképpeni neve Buttermilch, nem lett politikai nagyság, hanem kis svájci tanár, aki már nem Marxot fordítja a céhek nyelvére, hanem a szelíd Renant a maga édeskés németjére.

Párizs 1849 június 13-ájával, a német májusi felkelések vereségével és a magyar forradalomnak az oroszok által történt leverésével lezárult az 1848-as forradalom nagy időszaka. De a reakció győzelme egyelőre még korántsem volt végleges. Újjá kellett szervezni a szétugrasztott forradalmi erőket, s köztük a Szövetség erőit is. A viszonyok, mint 1848 előtt, ismét lehetetlenné tették a proletariátus minden nyilvános szervezkedését; újra titokban kellett tehát szervezkedni.

1849 őszén a korábbi központi vezetőségek és kongresszusok legtöbb tagja megint találkozott Londonban. Csak Schapper hiányzott még, aki Wiesbadenban ült, de felmentése után 1850 tavaszán szintén megérkezett, és Moll, aki, miután a legveszélyesebb küldetések és agitációs utazások egész sorát bonyolította le – legutoljára a porosz hadsereg kellős közepén, a Rajna-tartományban lovastüzéreket toborzott a pfalzi tüzérségnek –, a Willich-féle alakulat besançoni munkásszázadába lépett be és a Murg melletti ütközetben, a rothenfelsi híd előtt halálos fejlövést kapott. Ezzel szemben most Willich belépett sorainkba. Willich a Németország nyugati részén 1845 óta oly gyakori érzelmi kommunisták közül való volt, tehát már csak ezért is ösztönös, titkos ellenzéke a mi kritikai irányunknak. De több volt ennél, valóságos próféta, meg volt győződve a maga személyes küldetéséről, arról, hogy ő a német proletariátusnak a sorstól kijelölt felszabadítója, és mint ilyen egye-

nes várományosa a politikai diktatúrának csakúgy, mint a katonainak. A Weitling által korábban hirdetett őskeresztény kommunizmus mellé ezzel egyfajta kommunista iszlám lépett. De ezen új vallás propagandája egyelőre csak a Willich vezénylete alatt álló menekült-kaszárnyára szorítkozott.

A Szövetséget tehát újjászervezték, kibocsátották a Függelékben lenyomtatott (IX., 1. sz.) 1850 márciusi Üzenetet,* és Heinrich Bauert megbízottként Németországba küldték. Az Üzenet, amelyet Marx és én szerkesztettünk, még ma is érdekes, mert a kispolgári demokrácia még most is az a párt, amely a legközelebbi, már nemsokára esedékes európai megrázkódtatáskor (az európai forradalmak a mi századunkban – 1815, 1830, 1848–52, 1870 – tizenöt-tizennyolc évenként esedékesek) Németországban feltétlenül elsőnek kerül uralomra, mint a társadalom megmentője a kommunista munkásokkal szemben. Egy s más az ott elmondottakból tehát még ma is érvényes. Heinrich Bauer küldetését teljes siker koronázta. A kis, kedélyes cipész született diplomata volt. A részben ellanyhult, részben saját szakállukra dolgozó egykori szövetségi tagokat ismét bevitte az aktív szervezetbe, nevezetesen a „Munkástestvériség" akkori vezetőit is. A Szövetség kezdett a munkás-, a paraszt- és a tornaegyletekben az 1848 előttinél sokkal nagyobb mértékben vezető szerepet játszani, úgyhogy már a csoportokhoz intézett következő negyedévi Üzenet 1850 júniusában megállapíthatta, hogy a kispolgári demokrácia érdekében Németországot beutazó Schurz bonni egyetemi hallgató (a későbbi amerikai ex-miniszter) „minden hasznavehető erőt már a Szövetség kezében talált" (lásd Függelék, IX., 2. sz.)**. A Szövetség feltétlenül az egyetlen jelentős forradalmi szervezet volt Németországban.

De hogy ez a szervezet mire szolgáljon, az nagyon lényeges mértékben attól függött, vajon a forradalom újabb fellendülésének kilátásai valóra válnak-e. Ez pedig 1850 folyamán mindinkább valószínűtlenné, sőt lehetetlenné vált. Az 1847-es ipari válságot, amely az 1848-as forradalmat előkészítette, leküzdötték; az ipari virágzásnak új, addig hallatlan periódusa köszöntött be; akinek volt szeme, hogy lásson és szemét használni is tudta, az előtt szükségképpen világos volt, hogy az 1848-as forradalmi vihar fokozatosan elült.

„Ilyen általános virágzás idején, amikor a polgári társadalom termelőerői oly buján fejlődnek, amennyire ez polgári viszonyok között egyáltalán lehetséges, *valódi forradalomról szó sem lehet.* Ilyen forradalom csak azokban a periódusokban lehetséges, amikor ez a két tényező: a modern termelőerők és a polgári termelési formák egymással ellentmondásba kerülnek. Azok a különböző civakodások, melyeket a kontinentális rendpárt egyes frakcióinak képviselői most egymással folytatnak és amelyekkel egymást kölcsönösen lejáratják, nemhogy új forradalmakra adnának alkalmat, ellenkezőleg, csak azért lehetségesek, mert a viszonyok alapja pillanatnyilag annyira biztos és – amit a reakció nem tud – annyira *polgári.* A polgári fejlődés feltartóztatására irányuló minden reakciós kísérlet *ugyanúgy vissza fog róla pattanni,*

* *V. ö. 7. köt. 236–245. old. – Szerk.*
** *V. ö. 7. köt. 298–304. old. – Szerk.*

mint a demokraták minden erkölcsi felháborodása és minden lelkes szózata." Így írtunk Marx és én a „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue" „Szemle, 1850 májustól októberig" c. cikkében (5–6. szám, Hamburg, 1850. 153. old.).*

A helyzetnek ez a hűvös felfogása azonban sokak szemében eretnekség volt akkor, amikor Ledru-Rollin, Louis Blanc, Mazzini, Kossuth és a kisebb német nagyságok közül Ruge, Kinkel, Goegg és ahogy még hívják őket, Londonban csapatostól álltak össze jövendőbeli ideiglenes kormányokká, nemcsak saját hazájuk, hanem egész Európa számára is, és amikor ahhoz, hogy az európai forradalom a maguktól értetődő különböző köztársaságokkal egyetemben azon nyomban megvalósuljon, már nem is kellett egyéb, mint a szükséges pénzt forradalmi kölcsönként Amerikában felvenni. Csoda-e, hogy olyan ember, mint Willich, lépre ment, hogy Schapper is, régi forradalmi vágyára hallgatva, hagyta magát elbolondítani, hogy a londoni munkások többsége, nagyrészt maguk is menekültek, követte őket a polgári demokrata forradalomcsinálók táborába? Elég az hozzá, az általunk ajánlott tartózkodás ezeknek az embereknek nem volt ínyére; azt akarták, hogy menjünk bele a forradalomcsinálásba; mi ezt a leghatározottabban megtagadtuk. A szakadás bekövetkezett; a továbbiak a „Leleplezések"-ben olvashatók. Azután jött először Nothjung letartóztatása, majd Haupté Hamburgban. Ez utóbbi árulóvá lett, mert megadta a kölni Központi Vezetőség tagjainak nevét és a perben koronatanú lett volna, de rokonai nem akarták megérni ezt a szégyent és elküldték Rio de Janeiróba, ahol később mint kereskedő berendezkedett és érdemei elismeréséül előbb porosz, majd német főkonzul lett. Most megint Európában van.**

A következők könnyebb megértésére közlöm a kölni vádlottak jegyzékét: 1. P. G. Röser, szivarkészítő munkás; 2. Heinrich Bürgers, később mint haladópárti Landtag-képviselő halt meg; 3. Peter Nothjung, szabó, néhány évvel ezelőtt mint fényképész halt meg Boroszlóban; 4. W. J. Reiff; 5. dr. Hermann Becker, most kölni főpolgármester és a főrendiház tagja; 6. dr. Roland Daniels, orvos, néhány évvel a per után meghalt a börtönben szerzett tüdővészben; 7. Karl Otto, vegyész; 8. dr. Abraham Jacobi, most orvos New Yorkban; 9. dr. J. J. Klein, most orvos és városi képviselő Kölnben; 10. Ferdinand Freiligrath, aki azonban akkor már Londonban volt; 11. J. L. Ehrhard, kereskedelmi alkalmazott; 12. Friedrich Lessner, szabó, most Londonban. Ezek közül az esküdtszék 1852 október 4-től november 12-ig tartó nyilvános tárgyalások után hazaárulás kísérlete miatt elítélte: Rösert, Bürgerst és Nothjungot 6, Reiffet, Ottót, Beckert 5, Lessnert 3 évi várfogságra; Danielst, Kleint, Jacobit és Ehrhardot felmentették.

A kölni perrel zárul a német kommunista munkásmozgalomnak ez az első idő-

---

* *V. ö. 7. köt. 427–428. old. – Szerk.*

** Schapper a hatvanas évek végén halt meg Londonban. Willich kitüntetéssel harcolt az amerikai polgárháborúban; a Murfreesboro (Tennessee) melletti ütközetben mint dandártábornok mell-lövést kapott, de felgyógyult és mintegy tíz évvel ezelőtt halt meg Amerikában. – A többi fent említett személyről megjegyzem még, hogy Heinrich Bauernak nyoma veszett Ausztráliában, Weitling és Ewerbeck pedig Amerikában halt meg. – *Engels jegyzete.*

szaka. Közvetlenül az ítélet után feloszlattuk Szövetségünket; néhány hónappal később a Willich–Schapper-féle Sonderbund is örök nyugovóra tért.

*

Egy emberöltő választja el az akkori időket a mostanitól. Akkor Németország a kézművesség és a kézi munkán alapuló háziipar országa volt; most nagy ipari ország, amely még folytonos ipari átalakulásban van. Akkor egyenként kellett felkutatni azokat a munkásokat, akik megértették munkás-helyzetüket és a tőkével való történelmi-gazdasági ellentétüket, mert ez az ellentét maga is csak keletkezőben volt. Ma az egész német proletariátust kivételes törvények alá kell helyezni, csak hogy némileg lassítsák azt a fejlődési folyamatot, melyben teljes tudatára ébred helyzetének, annak, hogy elnyomott osztály. Akkor annak a kevés embernek, aki eljutott a proletariátus történelmi szerepének felismeréséig, titokban kellett összeállnia, kis, 3–20 tagú csoportokban lopva kellett gyülekeznie. Ma a német proletariátusnak nincs többé szüksége hivatalos szervezetre, sem nyilvánosra, sem titkosra;[470] az egynézetű osztályostársak egyszerű, magától értetődő összetartozása elég ahhoz, hogy minden szervezeti szabályzat, vezetőség, határozat és egyéb megfogható forma nélkül megingassa az egész német birodalmat. Bismarck döntőbíró Európában, künn a határon túl; benn azonban napról napra fenyegetőbben nő a magasba a német proletariátusnak az az atlétatermete, amelyet Marx már 1844-ben előre látott, az óriás, aki már nem fér a filiszterekre szabott szűk birodalmi épületbe és akinek hatalmas alkata és széles vállai addig növekednek, amíg majd pusztán azzal, hogy feláll ültéből, a birodalmi alkotmány egész épületét romba dönti. Sőt mi több. Az európai és az amerikai proletariátus nemzetközi mozgalma most annyira megerősödött, hogy nemcsak első, szűk formája – a titkos Szövetség –, hanem még a második, mérhetetlenül átfogóbb formája – a nyilvános Nemzetközi Munkásszövetség – is béklyó lett számára és a szolidaritás egyszerű, az osztályhelyzet azonosságának belátásán alapuló érzése elég ahhoz, hogy valamennyi ország legkülönbözőbb ajkú munkásai között a proletariátus egy és ugyanazon nagy pártját megteremtse és összetartsa. Azoknak a tanításoknak, melyeket a Szövetség 1847-től 1852-ig képviselt és amelyeket akkor a bölcs filiszterség mint szélsőséges őrültek agyrémét, mint néhány szétugrasztott szektárius titkos tanítását vállvonogatással intézhetett el, most számtalan hívük van a világ minden civilizált országában, a szibériai bányák elítéltjei között éppúgy, mint Kalifornia aranyásói körében; és e tanítás megalapítója, korának leggyűlöltebb, legtöbbet rágalmazott embere, Karl Marx, élete végén mindkét világ proletariátusának mindig keresett és mindig készséges tanácsadója volt.

London, 1885 október 8.

Friedrich Engels

Eredeti nyelve: német

FÜGGELÉK

Jegyzetek*

[1] A „Forradalom és ellenforradalom Németországban" c. cikksorozat az 1848–49-es német forradalom elvi kérdéseit tárgyalja. Megírására kozvetlen indítékot az adott, hogy Ch. Dana, a „New York Daily Tribune" (v. ö. 4. jegyz.) egyik szerkesztője 1851 aug. elején felszólította Marxot, működjön közre a lapban. Marx, minthogy kozgazdasági tanulmányai erősen igénybe vették, Engelst kérte fel a cikksorozat megírására. Forrásul Engels többek közt a „Neue Rheinische Zeitung"-ot (v. ö. 46. jegyz.) használta fel; ezenkívül főleg „A német birodalmi alkotmány-hadjárat" c. cikksorozatát (v. o. 7. köt. 105–190. old.). – A „Forradalom és ellenforradalom Németországban" Marx aláírásával jelent meg a „Tribune"-ban, 1851 okt. 25-től 1852 okt. 23-ig. Csupán 1913-ban – Marx és Engels levélváltásának első kiadásával kapcsolatban – vált ismeretessé, hogy Engels a szerzője ennek a cikksorozatnak, amely Marx és Engels életében nem jelent meg újból. Könyv formájában először 1896-ban Marx leányának, Eleanor Marx-Avelingnek a gondozásában került kiadásra, angol nyelven, „Revolution and Counter-Revolution or Germany in 1848" címmel. Ugyanabban az évben német fordításban is megjelent, 1900-ban pedig francia fordításban, melyet Marx másik leánya, Laura Lafargue készített. Orosz nyelven a mű első teljes kiadása 1900-ban jelent meg Londonban. – Az egyes cikkek címei az Eleanor Marx-Aveling gondozásában megjelent 1896. évi angol kiadáson alapulnak. – *1*

[2] A hitetlenek tartományaiban – a nem-katolikus országokbeli egyházmegyékbe kinevezett püspökök (címzetes püspökök) címének kiegészítése; átvitt értelme: csak látszólag létező, sehol sem létező. – *3 109 278*

[3] Az 1848 febr. 24-én Franciaországban alakult ideiglenes kormány tizenegy tagjáról van szó. – *4*

[4] „New York Daily Tribune" – amerikai polgári napilap, 1841-től 1924-ig jelent meg, alapította H. Greeley. Az 50-es évek közepéig az amerikai whigek (v. ö. 297. jegyz.) balszárnyának, majd a republikánus pártnak a lapja. A 40–50-es években haladó, rabszolgaságellenes nézeteket képviselt. Munkatársai között számos jelentős amerikai író és újságíró volt. Az utopikus szocializmussal rokonszenvező Ch. Dana a 40-es évek végén lett a lap szerkesztője. Marx munkássága a lapnál 1851 augusztusától 1862 márciusáig tartott; az aláírásával ellátott cikkek egy részét Engels írta. Marx és Engels az európai reakció újbóli megerősödése idején teret kaptak ebben a közismert lapban, hogy kifejthessék nézeteiket a munkásmozgalomról, a kül- és belpolitikáról, a közgazdasági és gyarmati kérdésekről, az elnyomott népek nemzeti szabadságharcáról stb. – A „Tribune"

* Csak azokhoz a nevekhez, művekhez stb. adtunk jegyzetet, amelyekről a mutató egymagában nem adna kellő tájékoztatást. A jegyzettel nem magyarázott nevek és művek közvetlenül a mutatóban keresendők, ugyanígy a jegyzetekben említett személyek és források részletesebb adatai is.

szerkesztősége tobb ízben önkényes változtatásokat hajtott végre a Marx által beküldött cikkeken, egyeseket pedig aláírás nélkül, szerkesztőségi vezércikként közölt, ami ellen Marx ismételten tiltakozott. 1857 őszétől, a lapra is kihato amerikai gazdasági válság miatt, Marx kénytelen volt csokkenteni a „Tribune"-nak beküldott cikkek számát. Munkatársi minősége véglegesen az amerikai polgárháború kitörésekor szunt meg; ebben dontő szerepe volt annak, hogy a szerkesztőség osszetétele megváltozott és a lap irányzata egyre inkább hajlott a rabszolgatartó államokkal való kompromisszum felé. — *4 377*

[5] A németországi feudalizmus megsemmisítéséhez döntően hozzájárult, hogy I. Napóleon idején Nyugat- és Délnyugat-Németország elfoglalt területein bevezették a francia polgári és buntetőjogi torvényhozást, s ez a Rajna-tartományban még a Poroszországgal való egyesítes után is érvényben maradt (v. ö. még 126. és 348. jegyz.). — *5*

[6] Az I. Napóleon által Anglia ellen elrendelt gazdasági zárlatról van szó (kontinentális rendszer). A francia flotta trafalgari veresége után Napoleon gazdaságilag igyekezett Anglia hatalmát megtörni; 1806 nov. 21-i berlini dekrétumában tobbek kozott kijelenti: „A brit szigetek blokád alatt vannak... a brit szigetekkel való kereskedés és a veluk való bármiféle kapcsolat tilos." A blokádban — Napóleon oroszországi vereségéig — Franciaország minden csatlósa és szövetségese részt vett — *5*

[7] Az 1818-as porosz védővámtarifa megszüntette a Poroszországhoz tartozó területeken a belföldi vámokat, s ezzel megteremtette a Vámegylet létrehozásának előfeltételeit. — A Porosz-német Vámegylet (Preussisch-deutscher Zollverein) porosz vezetés alatt álló német gazdaságpolitikai egyesülés volt a belső vámok kikuszobolésére és a behozatali vámok közös szabályozására; 1834 jan. 1-én alakult meg Poroszországból és a Német Szovetség 17 más államából; tobb mint 23 millió lakosú területre terjedt ki. Ausztria és néhány délnémet állam kívül maradt a Vámegyleten. — *6 533*

[8] Sziléziában 1844 júniusában takácsfelkelések tortek ki, a mozgalom kozéppontjai Langenbielau és Peterswaldau sziléziai falvak voltak; a felkelést katonai erővel verték le. Ez volt a proletariátus és a burzsoázia első nagy osztályösszeütkozése Németországban. — A prágai textilmunkások 1844 július második felében felkeltek, a prágai eseményeket Csehország sok más iparvidékén is munkászavargások kovették; így a Litomeřice- és Prága-kerületben, Liberecben, Česka Lipában stb. a munkások megostromolták a textilgyárakat és szétrombolták a gépeket. — *9*

[9] A Német Szövetség (Deutscher Bund), amelyet 1815 jún. 8-án létesítettek a bécsi kongresszuson (v. ö. 11. jegyz.) elfogadott Szövetségi Szerződéssel (Bundesakte), kezdetben 35, később 28 német fejedelemséget és 4 szabadvárost olelt fel; 1866-ig állt fenn. A Szovetség nem szüntette meg Németország feudális szétforgácsoltságát. A német államok képviselőiből álló, Ausztria elnokletével Majna-Frankfurtban ülésező kozos szovetségi gyűlés (Bundestag) a reakció fellegvárává lett. A reakciós erők az 1848-as forradalom után Németország demokratikus egyesítése ellen folytatott harcukban megpróbálták a szövetségi gyűlés tevékenységét feleleveníteni. — *10 258 520 529*

[10] Az Angliával folytatott kereskedelemben legérdekeltebb államok (Hannover, Braunschweig, Oldenburg, Schaumburg-Lippe) 1834 májusában megalapították az ún. adóegyeletet. 1854-ben ez a szövetség felbomlott, s résztvevői csatlakoztak a Vámegyelethez (v. ö. 7. jegyz.). — *10*

[11] Az 1814 szept. 18. és 1815 jún. 9. között lefolyt bécsi kongresszuson Napóleon legyőzői találkoztak ossze győzelmük kiaknázására. A kongresszus célja — bár a nemzetek felszabadítását hirdette — a francia forradalom előtti feudális-reakciós rendszer visszaállítása

volt; Franciaországot visszaszorították 1792-es határai közé. A francia gyarmatokat Anglia kapta meg. Németország és Olaszország szétdaraboltságát, Lengyelország felosztottságát, Magyarország leigázottságát a kongresszus megerősítette — *11 114*

[12] A Franciaországban lezajlott 1830 júliusi forradalomról és a Belgiumban, Lengyelországban, Németországban, Itáliában a francia júliusi forradalmat nyomon követő felkelésekről van szó. — *12*

[13] Ifjú Németország (Junges Deutschland) — liberális írók és kritikusok csoportja, amely a 30-as években keletkezett Németországban és egy időben Heine és Borne befolyása alatt állt. Az Ifjú Németország írói (Gutzkow, Laube, Wienbarg, Mundt stb.), akik szépirodalmi és publicisztikai műveikben a kispolgárság ellenzéki hangulatait tükrözték, felleptek a lelkiismereti és sajtószabadság, valamint a zsidók emancipációja mellett. Az ifjúnémetek nézeteit ideológiai éretlenség és politikai határozatlanság jellemezte; legtöbbjük hamarosan polgári liberálissá sullyedt 1848 után a csoport szétesett. — *12*

[14] Szent Szövetség — az ellenforradalmi hatalmak egyesülése Európa minden haladó megmozdulása ellen 1815 szept. 26-án alakították l. Sándor cár kezdeményezésére a Napoleon felett győztes hatalmakból; a szövetség magva Oroszország, Ausztria és Poroszország volt. Az uralkodók kötelezték magukat egymás kölcsönös támogatására, ha bárhol forradalom törne ki. — *13 287*

[15] „Berliner Politisches Wochenblatt" — szélső reakciós német hetilap, 1831-től 1841-ig jelent meg K. L. Haller, H. Leo, F. Raumer és mások közreműködésével; Frigyes Vilmos trónorokos (1840-től IV. Frigyes Vilmos) támogatását élvezte. — A lap címe egyet jelentett Frigyes Vilmos nevével. — *14*

[16] Történelmi jogi iskola — reakciós áramlat Németországban a XVIII. sz. végén és a XIX. sz. első évtizedeiben. V. ö. Marx: „A történelmi jogi iskola filozófiai kiáltványa" és „A hegeli jogfilozófia kritikájához. Bevezetés" (1. kötet 78—85., ill. 378—391. old.) — *14*

[17] Legitimisták — az 1830-ban megdöntött („legitim") Bourbon-uralkodóház hívei, az örökletes nagybirtok érdekeinek képviselői, egy részük az uralmon levő orleanisták ellen, akik a pénzarisztokráciára és a nagyburzsoáziára támaszkodtak, a szociális demagógia fegyverehez folyamodott és a dolgozóknak a burzsoá kizsákmányolás elleni védelmezőjeként lépett fel. — *14 213*

[18] Az 1820. jan. 17-i „Verordnung wegen der künftigen Behandlung des gesamten Staatsschuldenwesens" (Rendelet az egész államadósság-ügy jövendő kezeléséről) elrendelte, hogy a porosz kormány csak a jövendő országos rendi gyűlés bevonásával és szavatosságával vehet fel kölcsönöket, s az adósságok ügykezelősége a rendi gyűlésnek évente beszámolni tartozik. — *15*

[19] „Rheinische Zeitung für Politik, Handel und Gewerbe" — német napilap, 1842 jan. 1-től 1843 márc. 31-ig jelent meg Kölnben. Az újságot a porosz abszolutizmussal szemben ellenzéki rajnai burzsoázia képviselői alapították. Az újság munkatársai közé bevontak néhány baloldali hegelianust is. Marx 1842 áprilisától kezdve munkatársa, októberétől kezdve főszerkesztője volt a lapnak. A „Rheinische Zeitung" Engels néhány cikkét is közölte. Marx szerkesztősége alatt a lap egyre határozottabban forradalmi demokrata jelleget öltött. A „Rheinische Zeitung"-nak ez az irányzata, melynek népszerűsége Németországban egyre növekedett, nyugtalanította a kormányköröket és dühödt hajszát váltott ki a lap ellen a reakciós sajtóból. 1843 jan. 19-én a porosz kormány rendeletileg 1843 ápr. 1-i hatállyal betiltotta a lapot, és addig is kettős cenzúra alá vetette. Minthogy

a „Rheinische Zeitung" részvényesei mérsékelni akarták az újság hangját, Marx 1843 márc. 17-én bejelentette kilépését a szerkesztőségből; a lapot azonban ez már nem mentette meg. — *15*

[20] A tartományi Landtagok rendi bizottságait 1842-ben alakították meg Poroszországban. A Landtagok saját kebelükből választották őket (rendenkénti szavazással), s e bizottságok kozos porosz tanácskozó testuletet alkottak, az egyesult rendi bizottságot. E testulet segítségével, amely csupán látszatképviseleti szerv volt, akart IV. Frigyes Vilmos új adókat kivetni és kolcsonhoz jutni. — *16*

[21] Seehandlung (Preussische Seehandlungsgesellschaft — Porosz Tengeri Kereskedelmi Társaság) — 1772-ben II. Frigyes által alapított pénzintezet es kereskedelmi vallalat, amelynek feladata volt „porosz lobogó alatt tengerhajozást folytatni". A társaság számos kiváltságot élvezett, kozvetítette a kormány ugyleteit és nagy kolcsonoket bocsátott rendelkezésére. 1810-ben a társaság részvényeit es kotelezvenyeit államadóssági jegyekké változtatták, és ezzel kikuszobolték a társasági formát A Seehandlung végul 1820-ban a porosz állam pénzugyi szervévé és bankjává vált, és segítségével kijátszották az ugyanakkor kibocsátott államadóssági torvényt (v. o. 18. jegyz.). — *16*

[22] IV. Frigyes Vilmos az első egyesult Landtag megnyitásakor, 1847 ápr. 11-i trónbeszédében tobbek kozott ezt mondta: „... unnepelyesen kinyilatkoztatom, hogy soha a Fold semminő hatalmának sem fog sikerulni Engem arra inditani, hogy a fejedelem és nép kozotti természetes .. viszonyt konvencionális, konstitucionális viszonnyá változtassam és Én sem most, sem soha meg nem engedem, hogy az Ég Ura és országunk kozé, mintegy második Gondviseléskent egy telcírt papírlap furakodjék ...", a koronának „Isten és az ország torvénye szerint és a saját szabad elhatározása szerint" kell uralkodnia („Der Erste Vereinigte Landtag in Berlin 1847.") — *18*

[23] Az ún. „igazi szocializmus"-rol van szó; ez a kispolgári szocialista politikai és irodalmi irányzat a XIX sz negyvenes éveiben keletkezett Németországban; a szocializmust homályos szeretet-tanok hirdetésével, osztályharc nélkul vélték elérhetőnek. Marx és Engels számtalanszor bírálták V. o. pl. „A német ideológia" (3. kot.), „A Kommunista Párt kiáltványa", III fej. (4 kot. 463—466. old.). — *18 193*

[24] Az 1846 évi rossz termes mindenutt az élelmiszerárak emelkedésére vezetett Az áremelkedés és az egesz Európában kitort gazdasági válság hatására 1847 április végén Berlinben az elkeseredett munkások és kispolgárok tomege megrohamozta a piaci árusitohelyeket, végul pedig valamennyi élelmiszeruzletet. 1847 áprilisában és májusában Németország és Európa minden vidékén hasonló jelenségekre kerult sor. — *18*

[25] A nemet-katolicizmus mozgalma 1844-ben bontakozott ki; a polgárság és kispolgárság jelentős rétegeit ragadta magával. A német-katolikusok elutasítottak egy sor katolikus hittételt és szertartást, s igyekeztek a katolicizmust az erősodő német burzsoázia igényeihez idomítani. — Az ún. szabad kozösségeket 1846—47-ben alakította meg a Fény barátai (Lichtfreunde) elnevezésű 1841-ben keletkezett vallási áramlat, amely a hivatalos protestáns egyházban uralkodó pietizmus, szélsőséges misztícizmus és álszentesség ellen irányult és a német polgárságnak a reakciós állapotokkal való elégedetlenségéből fakadt. A hivatalos protestáns egyháztól kulonvált szabad kozosségek 1847 márc. 30-án megkapták a szabad vallásgyakorlás jogát. — 1859-ben a Fény barátainak szabad kozossegei egyesultek a német-katolikusok kozosségeivel. — *21 258 266 294*

[26] Dissenterek vagy nonkonformisták — kozos neve az államegyházhoz nem tartozó protestansoknak (presbiteriánusoknak, independenseknek, unitáriusoknak stb.); Angliában

az államegyház és az állam hosszú időn át üldözte őket, az 1689-es türelmi rendelettel társvallásúakká lettek. — *22 323 336 522*

[27] Unitáriusok (vagy anti-trinitáriusok) — a szentháromság dogmáját tagadó vallási irányzat hívei. A XVI. században, a reformáció idején keletkezett unitárius-mozgalomban a feudális társadalmi rend és a feudális egyház elleni küzdelem jutott kifejezésre. Angliában és Amerikában ez az irányzat a XVII. és a XVIII. században hódított tért. A XIX. században az unitárius tan a vallás erkolcsi mozzanatait állította előtérbe a külsőséges szertartásokkal szemben. — *22*

[28] V. o. pl. Marx: „A moralizáló kritika és a kritizáló morál" (4. köt. 319—347. old.), Marx és Engels: „A Kommunista Párt követelései Németországban" (5. köt. 1—2. old.). — *23*

[29] Az első ún. ópiumháborúról van szó, amely Kínát félgyarmattá tette. Az 1842-ben megkötött Nanking-szerződésben az angol gyarmatosítók arra kényszerítették Kínát, hogy öt kínai kikötőt megnyisson az angol kereskedelem előtt. — *25*

[30] 1846 februárjában a lengyel területeken — elsősorban lengyel forradalmi demokraták (Dembowski stb.) — felkelést készítettek elő, amely Lengyelország nemzeti felszabadítását tűzte ki céljául. A kisnemesi árulás és a mozgalom vezetőinek a porosz rendőrség által történt letartóztatása következtében az általános felkelés meghiúsult és csak elszigetelt forradalmi zavargásokra került sor. Csupán az 1815-ös bécsi szerződések (v. ö. 11. jegyz.) alapján Ausztria, Oroszország és Poroszország közös ellenőrzése alá vetett Krakkói Szabadállamban sikerült febr. 22-én diadalra vinni a felkelést és nemzeti kormányt alakítani, amely kiáltványában eltörölte a feudális terheket. Ugyanakkor kirobbant a galíciai ukrán parasztok felkelése. Az osztályellentétek és nemzeti ellentétek kihasználásával az osztrák hatalmi szerveknek helyenként sikerült összeütközéseket előidézni a felkelő kisnemesi csapatok és a lázadó parasztok között. 1846 márc. elején osztrák, porosz és orosz csapatok leverték a krakkoi felkelést, azután pedig eltiporták a galíciai parasztmozgalmat is. — *25*

[31] Észak-Itália 1848-ban felkelt az osztrák uralom ellen Itália egységéért és nemzeti függetlenségéért. A bécsi forradalom győzelmének hírére márc. 18-án megmozdult a nép Milánóban, a felkelők ötnapos elkeseredett harcban Radetzkyt 15 000 osztrák katonájával a város elhagyására kényszerítették. Márc. 22-én liberális burzsoá ideiglenes kormányt alakítottak. Károly Albert, Szardínia és Piemont királya a felszabadító mozgalom élére állt, hogy ezzel királyságát egész Észak-Itáliára kiterjessze. A parancsnoksága alatt álló szárd—lombardiai hadsereg először visszaszorította Radetzky csapatait, de azután Károly Albertnak és tábornokainak habozó magatartása következtében számos vereséget szenvedett. Milánó ismét osztrák kézre került. Károly Albert, félelmében, hogy addigi tartományait is elveszíti, 1848 aug. 9-én áruló fegyverszünetet kötött Ausztriával, amelyet hat hét elteltével megújítottak. 1849 márc. 20-án ismét megkezdődtek a katonai akciók, de az osztrákok már márc. 23-án megverték Károly Albertot, aki lemondott a trónról. Az új király, II. Viktor Emánuel márc. 26-án megkötötte a fegyverszünetet és 1849 aug. 6-án aláírták a békeszerződést. — *33*

[32] „Wahlgesetz für die zur Vereinbarung der preussischen Staatsverfassung zu berufende Versammlung" (A porosz államalkotmányban való kiegyezésre összehívandó gyűlés választási törvénye), kelt 1848 ápr. 8. A választási törvény a képviselők megválasztását ugyan az általános választójog alapján rendelte el, de ennek jelentőségét erősen csorbította a közvetett (kétlépcsős) választási rendszer. — A berlini porosz nemzetgyűlés (kiegyező-gyűlés) képviselőinek többsége a burzsoáziából és a porosz hivatalnokokból került ki. — *36*

[33] A frankfurti német nemzetgyulésbe a kulonböző német államokban 589 kepviselót választottak; 1848 máj. 18-án a megnyitására 384 képviselő gyult egybe a Szent Pál-templomban. A képviselők kozott 122 kozigazgatási tisztviselő, 95 igazságugyi tisztviselő, 103 tudós, 81 ugyvéd, 21 lelkész, 17 gyáros és kereskedő, 15 orvos, 12 tiszt, 40 foldbirtokos volt, munkás és kisparaszt egy sem. — *36 95*

[34] Az első felelós magyar (Batthyány-) kormány 1848 máj. 14-én útnak indította akkreditált koveteit (ifj. Pázmándy Dénest és Szalay Lászlót) a frankfurti német nemzetgyuléshez. Pázmándy rovidesen visszatért, mert az országgyulés képviselóháza elnokké választotta. Szalayt aug 26-án hivatalosan is elismerték Magyarország kovetenek. Szept. 11-én azonban az osztrák kormány tiltakozott azellen, hogy Frankfurt olyan onálló magyar kovetet ismerjen el, aki nem képviseli egyszersmind Ausztriát is. Ennek hatására szept. 15-én Frankfurtban visszavonták Szalay elismerését, aki még az ősz folyamán kénytelen volt távozni — *42*

[35] V o Heine „Deutschland Ein Wintermarchen", VII fej. — *42*

[36] Az 1848-as nemet forradalom kitorése után az akkor Dániához tartozó Schleswig-Holstein német lakosságanak szeparatista mozgalma forradalmi jelleget oltott, és Schleswig-Holstein visszatérése a német államba minden haladó erő kovetelésévé lett. A Schleswig-Holsteinban megalakult ideiglenes kormány nyílt konfliktusba kerult a dán királysággal. Poroszország vállalta a Német Szovetseg (v o. 9. jegyz) megbízásából a Dánia elleni háború vezetését, hogy Németország erdekei megmentésének urugyén saját pozicióját erósítse, a nemet tomegek forradalmi hangulatát levezesse és Schleswig-Holstein demokratikus fejlődését megakadályozza. Ezert a porosz katonai kamarilla csak látszathaborut folytatott, amikor pedig Anglia és Oroszország fenyegető jegyzékeket kuldott, Poroszország 1848 aug. 26-án Malmoben (Svédország) hét honapra fegyverszunetet kotott, semmibe veve a német kozponti hatalom utasításait és cserbenhagyva a schleswig-holsteini ideiglenes kormányt. A frankfurti nemzetgyulés 1848 szept 16-án némi kezdeti vonakodás után jóváhagyta a malmoi fegyverszuneti szerződést. A rákovetkezo napon 20 000 demokrata tiltakozott Frankfurt kornyekén e határozat ellen, Frankfurtban pedig szept. 18-án barikádharcokat vívtak a porosz és osztrák csapatokkal. — 1849 márc vegén ismét megkezdódtek a hadmúveletek, amelyek Dánia győzelmével vegzódtek, es Schleswig-Holstein dán fennhatóság alatt maradt. — *43*

[37] Biblia, Salamon bolcsessége (apokríf) 11, 17. — *46*

[38] A huszita háborúkat a cseh nép 1419-től 1436-ig a német feudális urak és a katolikus egyház ellen folytatta A plebejus szellemú husziták vallási jelszó alatt a nemzeti fuggetlenségért is harcoltak. — *47*

[39] Az 1848-as csehországi társadalmi mozgalom két, tartalmilag kulonböző fő szakaszra oszlik. A márciusi események kezdetétol a prágai felkelés leveréséig a cseh néptomegek — a parasztság és a proletariátus — aktívan részt vettek a feudalizmus és abszolutizmus elleni forradalmi mozgalomban. A prágai felkelés leverése után a liberális cseh burzsoázia, állt a mozgalom elére, elnyomta a demokratikus erőket és nacionalista célokért harcolt amivel a Habsburg-monarchának és kozvetve az orosz cárizmusnak nyújtott támogatást — 1848 jún. 2-án Prágában osszeult a szláv kongresszus A kongresszuson a jobb oldali, mérsekelt liberalis irányzat, amelyhez a kongresszus vezetői, Palacky es Šafařik is tartoztak, a Habsburg-monarchia megtartására és megszilárdítására, ezen belul az egyenjogu nemzetisegek foderációjára torekedett. A baloldali, demokratikus irányzat (Sabina, Frič, Libelt stb.) határozottan ellenezte ezt, s a német és magyar forradalmi demokrata mozgalommal akart egyuttmukodni. Végul is a jobboldali irányzat győzott.

A kongresszus radikális-demokrata küldöttei aktívan részt vettek a prágai felkelésben, amiért kegyetlen megtorlásokat kellett elszenvedniök. A Prágában maradt mérsékelt liberális küldöttek 1848 jún. 16-án meghatározatlan időre elnapolták a kongresszust. — *47 49*

[40] V. o. Heine: „Bei des Nachtwachters Ankunft zu Paris". — *51*

[41] 1848 ápr. 10-én a chartisták Londonban tömegtüntetést szerveztek. A terv szerint a tüntetőknek a parlamenthez kellett volna vonulniok, hogy petíciót adjanak át, melyben a Népcharta elfogadását követelik. A kormány a tüntetést betiltotta, s megakadályozására katonaságot és rendőrséget vont össze Londonban. A chartista vezetők, akik közül sokan ingadoztak, a tüntetés lefújása mellett határoztak. Az akció sikertelenséget a reakciós erők a munkások és a chartisták elleni megtorló intézkedésekre használták fel. — 1848 ápr. 16-án a párizsi munkások békés tüntetését a polgári nemzetőrség szétkergette. — 1848 máj. 15-én a párizsi munkások egy tüntetés alkalmával benyomultak a nemzetgyűlésbe, követelték a februári forradalom után kapott ígéretek betartását, majd pedig feloszlatták a követeléseiket megtagadó nemzetgyűlést, és ideiglenes kormányt alakítottak. A tüntetőket azonban a nemzetőrség és a katonaság hamarosan szétverte. A munkások vezetőit (köztük Blanquit) letartóztatták. — 1848 máj. 15-én II. Ferdinánd nápolyi király (aki Messina ágyúzásáért a Bomba-király nevet kapta) leverte a nápolyi felkelést, feloszlatta a nemzetőrséget, szétkergette a parlamentet és visszavonta az 1848 februárjában a néptömegek nyomására bevezetett reformokat. — *52 111 125 199*

[42] Az osztrák kormány 1848 ápr. 1-én úgynevezett ideiglenes rendelkezést bocsátott ki, mely az újságok kiadását magas óvadékösszeg letételéhez kötötte. A cenzúra, valamint az a rendelet, amely szerint a sajtóvétségek a közigazgatási bíróság és nem az eskudtbíróság hatáskörébe tartoznak, az állami hivatalnokoknak lehetőséget nyújtott bármilyen kiadvány betiltására. — Az 1848 ápr. 25-i alkotmány szerint a szenátus 200 tagja közül 150-et „a választási periódus egész tartamára a legtekintelyesebb földbirtokosok a saját kebelükből választanak meg". — Az 1848 máj. 8-i császári pátens a nép nagy részét kirekesztette a választójogból, mivel elrendelte, hogy „napi és heti bérért dolgozó munkások, cselédek és jótékonysági közintézményektől segélyt élvező személyek nem vehetnek részt a választásokon". — *56*

[43] Az akadémiai légió egyetemi hallgatókból állt és a legradikálisabb volt a polgári katonai szervezetek között. — *56*

[44] Ez az utkozet pontosabban Pákozdnál zajlott le, és az itt harcoló csapatok élén nem Perczel, hanem Móga János altábornagy állott. — *59 63*

[45] Az 1848 októbereben a Lajta mentén felvonult magyar főerők elen nem Perczel, hanem továbbra is Móga állott; Perczel ekkor a murakozi magyar csapatok parancsnoka volt. — *61 63*

[46] „Neue Rheinische Zeitung. Organ der Demokratie" — 1848 jún. 1-től 1849 maj. 19-ig Kolnben megjelenő német napilap. — Marx és Engels nyomban az emigrációból való visszatértük után előkészítettek egy nagy, forradalmi napilap megjelenését. Tartózkodási helyukul Kolnt választották, Németország egyik legfejlettebb területének, a Rajna-tartománynak a székhelyét, ahol ezenfelul a Code Napoleon (v. o. 126. jegyz.) nagyobb sajtószabadságot biztosított. A lap a Marx által szerkesztett 1842—43-as „Rheinische Zeitung" (v. o. 19. jegyz.) forradalmi hagyományaihoz kapcsolódott. Az új lap egyes demokratáknak és kommunistáknak (Burgers, Hess stb.) az ellenállásával szemben jött létre, mert ezek ugyanezzel a címmel helyi kölni újságot akartak kiadni.

Áprilisban és májusban Marx és Engels elhelyezték az újságrészvényeket, kiválasztották a tudósítókat és kapcsolatot létesítettek más országok demokrata lapjaival. Ezzel egyidejűleg munkatársaik tobb német városban megpróbálták kialakítani a Kommunisták Szovetsége csoportjait, de ez a német munkások szervezetlensége és politikai iskolázatlansága folytán nem sikerult. Ez szabta meg aztán a „Neue Rheinische Zeitung" irányvonalát is, amely „Organ der Demokratie" alcímmel jelent meg. A lap, hogy olvasóit gyorsan és jól tájékoztassa, gyakran kétszer is megjelent napjában. Ha a négy nyomtatott oldal nem volt elég, mellékletet csatoltak hozzá, fontos új híreknél pedig kulonmellékletet és kulonkiadást adtak ki. A vezércikkeket rendszerint Marx és Engels írta, „*Koln" vagy „**Koln" jelzéssel. Mivel Marxot az első hónapokban erősen igénybe vette a lap irányítása és szervezese, ebben az időben a vezércikkek tobbségét Engels irta. Marx es Engels egyes szerkesztőségi cikkei — * jelzéssel — olykor a kulonbozo országokról szolo tudósitások kozott is megjelentek. Mindegyik szerkesztő meghatározott terulettel foglalkozott. Engels irta a kritikai cikkeket a berlini és a frankfurti nemzetgyulésről, ó számolt be a cseh, a lengyel és az olasz nemzeti felszabadító mozgalmakról, a dán—porosz háborúról, a magyarországi forradalmi harcokról és 1848 novemberétől 1849 januárjáig Svájcról. W. Wolff írta a német forradalom agrárkérdéseivel és főként a sziléziai parasztmozgalommal foglalkozó cikkeket, s ő vezette egy részét az „Aus dem Reich" (A birodalomból) c. rovatnak. E. Dronke egy ideig a „Neue Rheinische Zeitung" majna-frankfurti tudosítójaként dolgozott; írt néhány cikket Lengyelországról és Itáliáról is. F. Wolff hosszabb ideig mint párizsi tudósító mukodott. H. Burgers kozremukodése mindossze egy cikkre szorítkozott. G. Weerth volt a tárcák szerzője. F Freiligrath 1848 októberében lepett be a szerkesztőségbe és forradalmi koltemenyeit tette kozzé a lapban. — A polgári részvenyesek nagy része mindjárt az újság harcos hangú első száma után visszavonult, amikor pedig a „Neue Rheinische Zeitung" a párizsi júniusi felkelés folyamán nyíltan állást foglalt a proletariátus ugye mellett, a még megmaradt részvényesek tobbsége is megvonta támogatását. A hatóságok megtagadták Marxtól a porosz állampolgárságot; az újság szerkesztoi ellen sorozatos eljárásokat indítottak. 1848 szeptemberében a kolni ostromállapot kihirdetésekor betiltották a demokrata lapokat, koztuk a „Neue Rheinische Zeitung"-ot is. Engels, Dronke és F. Wolff, akiket letartóztatás fenyegetett, ideiglenesen elhagyták Kolnt. Az ostromállapot megszuntetése után a „Neue Rheinische Zeitung" okt. 12-től ismét megjelenhetett. Ehhez azonban Marxnak óriási szervezeti és pénzugyi nehézségeket kellett legyűrnie, s egészen 1849 januárjáig a munka legnagyobb része Marxot terhelte A poroszországi ellenforradalmi fordulat után még fokozódott a lap szerkesztőinek uldozése, de 1849 februárjában az eskudtszék felmentő ítéletet hoz a Marx, Engels és mások ellen indított perekben. 1849 májusában, amikor az ellenforradalom általános támadásba lendult, a Marx és a tobbi szerkesztő ellen indított eljárások a szerkesztőséget a lap megszuntetésére kényszerítették. A „Neue Rheinische Zeitung" utolsó (1849 máj. 19. (301)) száma, amely voros nyomással jelent meg, búcsúfelhívást intézett Koln munkásaihoz, s ebben a szerkesztők kijelentették, hogy „utolsó szavuk mindig és mindenutt ez lesz: *a munkásosztály felszabadítása!*" — *65 429 571*

[47] Lancaster-iskola — J. Lancaster angol pedagógusról elnevezett elemi iskola szegény szulők gyermekei számára Ezek az iskolák, ahol a kolcsonos oktatás rendszerét alkalmazták, vagyis a tanítóhiány pótlására az idősebb és előrehaladottabb tanulóknak kellett tanítaniok a fiatalabb tanulókat, a XIX. sz. első felében Angliában és tobb más országban erősen elterjedtek. — *66*

[48] V. o. „A frankfurti bizottság jelentése az osztrák ugyekről" (6. kot. 64—68. old.). — *67*

[49] 1848 nov. 8-án a porosz király elmozdította a Pfuel-kormányt és megbízta a nyíltan ellenforradalmi Brandenburg—Manteuffel-kormányt. Nov. 9-én tudtul adták a berlini porosz

nemzetgyűlésnek a király „Legfelsőbb Üzenetét", amely elrendelte a gyűlés elnapolását és áthelyezését Brandenburg városkába. Ez volt a kezdete a porosz államcsínynek, amelyet a porosz nemzetgyűlés feloszlatása és a dec. 5-i oktrojált alkotmány tetőzött be. — *69*

[50] 1636-ban J. Hampden megtagadta egy olyan adónemnek (az ún. „hajópénznek") a megfizetését, amelyet az alsóház nem hagyott jóvá. Az emiatt indított per hozzájárult a polgári ellenzék növekedéséhez. — Az angol kormány által Észak-Amerikában bevezetett adók és vámok elleni tiltakozás az észak-amerikai függetlenségi háború (1775–83) előjátékának tekinthető. Az amerikai tiltakozás hatására az angol parlament 1766-ban kénytelen volt az előző évben bevezetett bélyegadót megszüntetni. Később az amerikaiak bojkottot indítottak a közvetett adóval terhelt angol áruk ellen. 1773-ban egy tearakományt, melyet az angolok magas vámmal terheltek erőszakosan importálni akartak, a bostoni kikötőben az amerikaiak megsemmisítettek. — *69*

[51] Vendée — tartomány Nyugat-Franciaországban, ahol a forradalom alatt, 1793 tavaszán a nemesség vezetésével ellenforradalmi felkelés tört ki, mely e gazdaságilag elmaradt terület parasztságára támaszkodott. A Vendée az ellenforradalmi megmozdulások szimbólumává vált. — *74 188*

[52] Lower empire — a hanyatló római birodalom, kivált a kelet-római birodalom, amelynek új fővárosa Konstantinápoly volt, és amely a Theodosius halála után (IV. sz.) kettészakadt római birodalom ázsiai és afrikai tartományait foglalta magában; a többi tartomány alkotta a nyugat-római birodalmat, amelynek fővárosa Róma maradt. — *79*

[53] 1848 márc. 21-én IV. Frigyes Vilmos kiáltványt adott ki, amelyben rendi képviseletet, alkotmányt, felelős minisztereket, nyilvános és szóbeli bíráskodást, esküdtszékeket stb. ígért. A polgári miniszterek indítványára a fekete-vörös-arany színek (a németországi egységmozgalom szimbóluma) jegyében ünnepélyesen végiglovagolt Berlinen, kijelentve, hogy Poroszországnak fel kell oldódnia Németországban, s hogy ő lesz az, aki megmenti a német szabadságot és egységet s élére áll az alkotmányos Németországnak. — *81*

[54] Az 1849 máj. 26-án a Poroszország, Szászország, Hannover, Bajorország és Württemberg részvételével Gothában tartott konferencia eredményeként Poroszország, Szászország és Hannover királyai megkötötték a háromkirályok szövetségét (uniót), melyhez 1849 szeptemberéig 21 német állam csatlakozott. A megállapodásban a birodalmi alkotmányt a monarchia érdekeihez idomították. Az unió, élén a porosz királlyal, a porosz monarchia németországi hegemóniájának biztosítására irányuló kísérlet volt, de Ausztria és Oroszország nyomására Poroszország kénytelen volt meghátrálni, és már 1850 novemberében lemondott az unióról. — *84*

[55] „Gesetz vom 16. Juni 1849 über die Bildung der Volkswehr" (1849 június 16-i törvény a népfelkelés megszervezéséről). Ezt az ún. milíciatörvényt a német alkotmányozó nemzetgyűlés Stuttgartban az 1849 jún. 16-i utolsó előtti ülésén hozta. — *96*

[56] A „Forradalom és ellenforradalom Németországban" tervbe vett utolsó cikke nem jelent meg a „New York Daily Tribune"-ban. Helyette az 1896-os angol kiadásban, az első német kiadásban és későbbi kiadásokban is Engelsnek „A nemrég lefolyt kölni per" c. cikke szerepel (v. ö. 382–387. old.). — *98*

[57] „Allgemeine Zeitung" — német napilap, 1798-ban alapították; 1810-től 1882-ig Augsburgban jelent meg. — *99 265*

[58] 1851 májusában Nothjungnak, a Kommunisták Szövetsége megbízottjának lipcsei letartóztatása nyomán a porosz rendőrség őrizetbe vette a Szövetség több kölni funk-

cionárıusát (Burgerst, Rósert, Danielst stb.). (V. o. „Leleplezések a kolni kommunista perről", 389–452. old.) – *99*

[59] „Kolnische Zeitung" – német napilap, e címmel 1802-től jelent meg Kolnben; a 30-as években és a 40-es évek elején a katolicizmust védelmező, ugyanakkor a liberalizmussal kacérkodó újság; 1842–43-ban duhodt ellenfele volt a „Rheinische Zeitung"-nak (v. o 19. jegyz.), 1848–49-ben pedig a „Neue Rheinische Zeitung"-nak (v. o. 46 jegyz) – *99 222 269 367 409 553*

[60] Marx a „Louis Bonaparte brumaire tizennyolcadikáját"-t 1851 decemberetol 1852 marciusáig írta. A muvet a „Revolution" c. hetilapban akarta kozoltetni, an elynek a kiadását Weydemeyer, Marx és Engels egyik barátja készítette elő New Yorkban Pénzugyi nehézségek miatt azonban csak két szám jelenhetett meg (1852 januarjában). Marx cikkei később érkeztek és így ezekben a számokban nem jelenhettek meg. Marx javaslatára Weydemeyer a muvet 1852 májusában a „Revolution. Eine Zeitschrift in zwanglosen Heften" c. folyóirat első füzetében jelentette meg. A címet („Louis Bonaparte brumaire tizennyolcadikája") Weydemeyer megváltoztatta („Louis Napoleon brumaire tizennyolcadikája"). Szorult anyagi helyzete miatt Weydemeyer a kinyomott példányok túlnyomó részet nem tudta kiváltani a nyomdatulajdonostól. Európába csak csekély számú peldányt szállítottak. A konyv németországi és angliai kiadásának kíserletei nem jártak eredménnyel A mú második kiadására csak 1869-ben kerul sor Hamburgban. E kiadás számára Marx a szoveget újból átdolgozta (v. o. Marx előszava, 547–548. old). Az Engels által sajtó alá rendezett, Hamburgban 1885-ben megjelent harmadik kiadás, nehány stilisztikai változtatástol eltekintve, az 1869-es kiadás szovegének felel meg. A francia fordítás először a francia munkáspárt „Le Socialiste" c. hetilapjában jelent meg, 1891 januártól novemberig Ugyanebben az évben konyv formájában is megjelent Lille-ben. A fordítás az 1885-os kiadás alapján készult. Az 1852-es New York-i első kiadásnak a későbbi kiadásokból kimaradt, illetve modosított reszeit lábjegyzetben hozzuk. – *101*

[61] V. o. Hegel: „Vorlesungen uber die Philosophie der Geschichte", harmadik rész (Engels az 1851 dec. 3-i Marxhoz írt levelében említi ezt a passzust.) – *105*

[62] 1848–51-ben a „Réforme" (v. o. 219. jegyz) korul csoportosuló republikanusokat nevezték hegypártnak (montagne). A kispolgári demokraták vezetője Ledru-Rollin, a hozzájuk csatlakozó kispolgári szocialistáké pedig L. Blanc volt. – *105*

[63] Brumaire tizennyolcadikáján (1799 nov. 9-en) I. Napóleon megdontotte a forradalom folytatásától és a királyság restaurációjától egyaránt rettegő direktóriumot, amely 1794-től Franciaország kormányzata volt. Ezzel teljessé vált Napóleon egyeduralma. – *105*

[64] Bedlam – londoni órultekháza. – *107*

[65] 1848 dec. 10-én választották meg Louis Bonaparte-ot koztársasági elnokké. – *107*

[66] V. o. Biblia, Máté 8, 22. – *107*

[67] Hic Rhodus, hic salta! (Itt van Rhodosz, itt ugorj!; most mutasd meg, mit tudsz!) Aesopus egyik meséjeben felelték ezt valakinek, aki azzal hencegett, hogy Rhodosz szigeten mekkorát ugrott. – Itt a rózsa, itt táncolj! Ugyanennek a mondásnak hegeli variációja (Rhodosz gorogul a sziget neve is és „rózsa" is) a „Rechtsphilosophie" eloszavában – *108*

[68] Az 1848-as francia alkotmány szerint minden negyedik év május második vasárnapján új köztársasági elnököt kellett választani; Louis Bonaparte elnöki megbízatása tehát 1852 májusában járt volna le, s ugyanazt a személyt kétszer egymásután nem lehetett megválasztani. (A korábbi kiadásokban május második vasárnapja helyett tobb ízben május 2-a áll; ezt rovid úton javítottuk.) — *108 255 413*

[69] Chiliaszták — misztikus vallási tanítást hirdető szekta, amely Jézus visszatértét és ezeréves foldi uralmát várta. (V. ö. még 377. jegyz.) — *109*

[70] I. e. 390 táján a gallok Róma ellen vonultak, és be is vették a várost a Capitolium kivételével, amelynek védőit az ellenség meglepetésszerű éjszakai támadásakor a hagyomány szerint felébresztette Juno libáinak gágogása. — *109*

[71] A dinasztikus pártokon egyrészt a legitimisták értendők (v. ö. 17. jegyz.), másrészt az orléanisták (vagy Fulop-pártiak), a júliusi monarchia hívei, akik a pénzarisztokrácia és az ipari nagyburzsoázia érdekeit képviselték. — Kék republikánusoknak a polgári republikánusokat (a „National" pártját), vörös republikánusoknak a szocialistákat nevezték. — Afrikának a hősei azok a tábornokok, akik részt vettek Algéria elfoglalásában (Cavaignac stb.). — *109 213*

[72] Goethe: „Faust", I. rész (Studierzimmer). — *109*

[73] Dinasztikus ellenzék — a júliusi monarchia idején a francia küldottkamara egyik csoportja, vezetője O. Barrot volt; a csoport az ipari és kereskedelmi burzsoázia mérsékelt liberális koreinek politikai felfogását fejezte ki; reformpolitikával (választójogi reform stb.) elejét akarta venni a forradalomnak és fenntartani a júliusi monarchiát. — *110*

[74] A garde mobile az ideiglenes kormány 1848 febr. 25-i rendelete alapján jött létre; tagjai főként lumpenproletárok voltak, akiket a forradalmi tömegek ellen használtak fel. — *111*

[75] A monda szerint Nagy Konstantinnak 312-ben hadbavonulása előtt megjelent az égen egy kereszt, amely alatt ez a felírás volt: „In hoc signo vinces!" (E jelben győzni fogsz!) Ennek hatására keresztény lett, seregének zászlóit pedig kereszttel és e jelmondattal látta el. — *113*

[76] Crapülinski — Heine: „Zwei Ritter" c. költeményének hőse, akiben a deklasszálódott lengyel nemest (szlachcicot) gúnyolja ki. A név a francia crapule (kicsapongó, hitvány, züllött) szóból ered. Crapülinskin itt Louis Bonaparte értendő. — *113*

[77] „Le National" — francia napilap, 1830-tól 1851-ig jelent meg Párizsban, alapítói Thiers, Mignet és Carrel; a 40-es években az A. Marrast vezette mérsékelt polgári republikánusok lapja volt. — *114*

[78] „Journal des Débats politiques et littéraires" — francia polgári napilap, 1789-től kezdve jelent meg Párizsban különféle címekkel; a júliusi monarchia alatt kormánylap, az orléanista burzsoázia lapja, az 1848-as forradalomban az ellenforradalmi burzsoázia nézeteinek képviselője. — *114 290 528*

[79] A forradalom kitörésekor Lajos Fülop első rémületében 1848 febr. 24-én reggel aláírta lemondását unokája, Párizs grófja javára, akinek kiskorúsága folytán anyjának, az orléans-i hercegnének a régensségére számítottak. — *115*

[80] Végrehajtó bizottság — a francia köztársaságnak az alkotmányozó nemzetgyűlés által 1848 máj. 10-én létrehozott kormánya, amely a teljhatalmáról lemondott ideiglenes kor-

mány helyébe lépett 1848 jún. 24-ig, Cavaignac katonai diktatúrájának kezdetéig állt fenn. — *115*

[81] Alkotmány-charta (Charte constitutionnelle) — az 1830-as polgári forradalom után elfogadott alkotmány, a júliusi monarchia alaptörvénye. Formálisan meghirdette a nemzet szuverén jogait és valamelyest korlátozta a királyi hatalmat. Érintetlenul hagyta azonban a rendőri-burokratikus gépezetet s a munkásellenes és demokrataellenes törvényeket — *115*

[82] Elíziumi mezők (franciául: Champs Elysées) — a görög mitológia szerint az erényes lelkek túlvilági pihenője; Elysee a francia köztársasági elnök palotája Párizsban az Avenue des Champs-Elysées-n — *118*

[83] Az aszketikus életmódjukról nevezetes trappista szerzetesek kolostora — *118*

[84] Clichy — adósok börtöne Párizsban 1826 és 1867 között. — *118*

[85] Pretoriánusok — a régi Rómában a császár vagy hadvezér kiváltságos testőrsége. Ezeknek a megvesztegethető pretoriánusoknak rendszerint nagy szerepük volt a palotaforradalmakban. — Átvitt értelemben a December 10-i Társaság (v. ö. 105. jegyz.) — *120 199 210*

[86] A római köztársaság ellen 1849 májusától júliusáig végrehajtott intervencióról van szó. 1849 febr. 9-én a római alkotmányozó gyülés eltörölte a pápa világi hatalmát és proklamálta a köztársaságot. Franciaország, Ausztria és a Nápolyi Királyság intervenciója folytán a római köztársaság 1849 júl. 3-án elbukott. — *120*

[87] Louis Bonaparte 1832-ben felvette a svájci állampolgárságot, 1848-ban pedig Angliában önként jelentkezett special constable-nek. — Special constable az angol rendőrségnek polgári személyekből álló tartaléka volt, amely jelentős szerepet játszott az 1848 ápr. 10-i chartista tüntetés (v. ö. 41. jegyz.) szétverésében. — *120*

[88] 1848 dec. 20-án Cavaignac lemondott, és Louis Bonaparte, akit ezen a napon az alkotmányozó gyülés köztársasági elnöknek proklamált, kinevezte első kormányát, melynek élére O. Barrot került. — *121*

[89] A vallásos francia parasztság megnyerése és az európai reakció védelme céljából már Cavaignac, utána pedig Louis Bonaparte fegyveresen, francia csapatokkal támogatta IX. Pius pápát a római köztársaság ellen. A kormány az expedícióhoz szükséges anyagi eszközök megszavazását azzal az üggyel csalta ki az alkotmányozó nemzetgyűléstől 1849 áprilisában, hogy a francia csapatok támogatni fogják Piemontot az Ausztria elleni harcában és megvédik a római köztársaságot. De az Oudinot tábornok parancsnoksága alatt álló expedíciós sereg, amely 1849 ápr. 5-én partra szállt Civitavecchiában, részt vett a római köztársaság leverésében. (V. ö. még 86. jegyz.) — *122*

[90] V. ö. Goethe: „Erlkönig". — *123*

[91] „Le Moniteur universel" — francia napilap, 1789-től 1901-ig jelent meg Párizsban; 1799-től 1814-ig és 1816-tól 1868-ig hivatalos kormánylap. A „Moniteur universel" közölte a parlamenti tudósításokat és kormányrendeleteket. — *124 259 504 528*

[92] Quaestor-bill — 1851 nov. 6-án a törvényhozó nemzetgyülés royalista quaestorai (a gyülés gazdasági ügyeivel, pénzügyeivel és védelmével megbízott személyek) által beterjesztett törvénytervezet, amelyet nov. 17-én éles viták után elvetettek. — *124*

[98] Fronde — a nagy hűbéruraknak a megszilárdult abszolutizmus elleni szétforgácsolt mozgalma Franciaországban XIV. Lajos kiskorúsága, illetve Ausztriai Anna régensége idején (1648–1653). — *126*

[94] Schlemihl — Chamisso „Die seltsame Geschichte Peter Schlemihls" c. elbeszélésének hőse, aki eladta árnyékát az ördögnek egy kiapadhatatlan pénzeszacskóért. — *126*

[95] Ems — gyógyhely Németországban; 1849 augusztusában Emsben legitimista konferencia ült össze, amelyen részt vett Chambord grófja (V. Henrik) is. Claremont — London melletti kastély, a Franciaországból elmenekült Lajos Fulop rezidenciája. — *130*

[96] Az 1849 jún. 13-i események után 40 képviselőt vád alá helyeztek A hegypárt (v. ö 62. jegyz.) egyes vezetői bortönbe kerültek, mások (pl. Ledru-Rollin) elmenekültek. A nemzetgyűlés többsége megszavazta az új ugyrendet, mely korlátozta a képviselők szólásszabadságát és az elnököt feljogosította kizárásokra és a napidíj megvonására. — *132*

[97] Tuileriák — királyi palota Párizsban. Utalás Louis Bonaparte-nak arra a tervére, hogy IX. Pius pápa kezéből kapja meg a francia koronát. (A Biblia szerint Dávid a királyi kenetet Sámuel főpaptól kapta meg.) — *136*

[98] Austerlitznél 1805-ben a szovetséges orosz és osztrák seregek megsemmisítő vereséget szenvedtek I. Napóleontól. — *136*

[99] Utalás Louis Bonaparte „Des idées napoléoniennes" c. könyvére. — *141*

[100] A boradót az alkotmányozó nemzetgyűlés határozata értelmében 1850 jan. 1-én el kellett volna torolni. Tíz nappal e határidő előtt, 1849 dec. 20-án a törvényhozó gyűlés újból bevezette. (V. ö. Marx: „Osztályharcok Franciaországban", 7. kot. 77–82. old.) — Egy dec. 13-i ideiglenes törvény hat hónapra felhatalmazta a prefektusokat, hogy önkényesen elmozdíthatnak minden tanítót, aki „érzülete és tanítási módszere folytán hivatására méltatlannak mutatkozik". A még Falloux-tól származó és márc. 15-én megszavazott tanügyi torvény a népoktatást kiszolgáltatta a papságnak. — *142*

[101] V. ö. Biblia, Máté 5, 37. — *142*

[102] Várgrófoknak gúnyolták — Victor Hugo „Les burgraves" c. drá nája nyomán — hatalomvágyuk és reakciós törekvéseik miatt a törvényhozó gyűlés ama 17 orléanista és legitimista képviselőjét, akiket a belügyminiszter 1850 máj. 1-i rendeletére megbíztak az új választójogi törvény tervezetének kidolgozásával. — Várgrófnak (Burggraf) hívták annak idején Németországban az egyes városok és korzetek kormányzóit, akiket a császár nevezett ki. — *145*

[103] A törvényhozó nemzetgyűlés által 1850 júl. 16-án hozott új sajtótörvény jelentősen felemelte annak az óvadéknak az összegét, amelyet a lapkiadóknak letétbe kellett helyezniök, továbbá bélyegilletéket vezetett be, amelyet a brosúrákra is kiterjesztettek. Ez az új sajtótörvény folytatása volt más reakciós intézkedéseknek, amelyek gyakorlatilag felszámolták a sajtószabadságot Franciaországban. — *146*

[104] „La Presse" — francia polgári napilap, 1836-tól jelent meg Párizsban, 1857-ig Girardin szerkesztésében; 1848–49-ben a polgári republikánusokat, később a bonapartistákat támogatta. — *147*

[105] Louis Bonaparte a burzsoázia lezullott, kalandor elemeiből és lumpenproletárokból létrehozott December 10-i Társaság segítségével hajtotta végre az 1851-es államcsínyt.

Elnevezése onnan ered, hogy Louis Bonaparte-ot 1848-ban ezen a napon választották meg köztársasági elnoknek — *150 218*

[106] Louis Bonaparte-nak a júliusi monarchia alatt megkísérelt államcsínyeiről van szó. Elsőször 1836 okt. 30-án néhány bonapartista érzelmű tiszt segítségével fellázított két tüzérezredet a strasbourg-i helyőrségben, de a lázadókat néhány óra alatt lefegyverezték, őt pedig letartóztatták és Amerikába számüztek. Másodszor 1840 aug. 6-án partra szállt Boulogne-ban egy maroknyi összeesküvővel és megpróbált lázadást szítani az ottani helyőrség katonái között. A csődöt mondott kísérlet után életfogytiglani szabadságvesztésre ítélték, de 1846-ban Angliába szökött — *151*

[107] V. ö. Shakespeare: „A Midsummer Night's Dream", I. felv. 2. szín. — *151*

[108] Nemzeti műhelyek — az 1848-as februári forradalom után az ideiglenes kormány rendeletére megalakított nemzeti műhelyekkel egyrészt diszkreditálni akarták L. Blanc-nak a munka megszervezésére vonatkozó eszméit, másrészt fel akarták használni az ott dolgozó, katonailag megszervezett munkásokat a forradalmi proletariátus ellen. De amikor a kormány azt látta, hogy a nemzeti műhelyek munkásai egyre forradalmibbak lesznek, igyekezett elsorvasztani a nemzeti műhelyeket, s ezek a provokációs intézkedések hozzájárultak a párizsi júniusi felkelés kirobbanásához. A felkelés leverése után a Cavaignac-kormány 1848 júl. 3-án rendeletileg feloszlatta a nemzeti műhelyeket — *151*

[109] Schufterle és Spiegelberg — Schiller „Die Rauber" c. drámájának két visszataszító jellemű szereplője. — *152*

[110] V. ö. Schiller: „An die Freude": „Örom, orom, égi szikra, Elízium lánya Te . . . " (V. ö. még 82. jegyz.) — *157*

[111] Ófrancia parlament — a francia forradalom előtti parlamentek, amelyek inkább felsőfokú bírósági intézmények voltak. Az ország több városában működtek, legjelentősebb volt a párizsi parlament, amely a királyi dekrétumokat regisztrálta és amelynek úgynevezett remonstrációs (óvási) joga volt, valóságos hatalommal azonban nem rendelkezett. — *161*

[112] Belle-Ile — sziget a Biscayai öbölnél; 1849 és 1857 között ott bortonozték be a politikai foglyokat, közöttük az 1848-as júniusi felkelésben részt vett munkásokat is. — *163 289*

[113] V. ö. Schiller: „Die Burgschaft". „. . . tekintsetek engem / Mint harmadikat frigyetekben". — *164*

[114] V. ö. Athénaiosz. „Deipnoszophisztai", XIV. könyv, ott Takhosz egyiptomi fáraó mondja a segítségére jött alacsony termetű Agészilaosz királynak: „A hegy vajúdott; Zeusz pedig felt. A hegy azonban egeret szült." Amire Agészilaosz ezt válaszolja: „Egérnek tetszem neked, de egyszer majd oroszlánnak fogsz látni." — *164*

[115] Erisz — a viszály istennője a görög mitológiában; a legszebb nőnek szánt aranyalmáját Paris Aphroditénak, a szerelem istennőjének ítélte oda, aki hálából segítségére volt Parisnak Helené elrablásánál, ami a trójai háborút előidézte. — *165*

[116] „L'Assemblée nationale" — francia monarchista napilap, 1848-tól 1857-ig jelent meg Párizsban; 1851-ig a két dinasztikus párt, a legitimisták és az orléanisták egyesítésére irányuló törekvéseket képviselte. — *167 290*

[117] Chambord gróf (V Henrik) az 50-es években Velencében tartózkodott. — *167*

[118] A legitimista táboron belüli taktikai nézeteltérésekről van szó, a restauráció idején XVIII. Lajos és Villèle elővigyázatosabb, d'Artois gróf (később X Károly) és Polignac viszont erőteljesebb reakciós rendszabályokat akartak foganatosítani. — A Marsan-pavilon a Tuileriák (v. o. 97 jegyz.) egyik épülete, d'Artois gróf rezidenciája. — *169*

[119] „The Economist" — angol gazdasági és politikai hetilap, 1843 szeptemberétől jelenik meg Londonban; az ipari nagyburzsoázia lapja — *171 339 353 361 478 493 525*

[120] Londoni ipari kiállítás — az első kereskedelmi és ipari világkiállítás; 1851 májusától októberéig tartott — *174 380 399*

[121] „The Economist", 1852 jan. 10. — *175*

[122] Jacquerie — a francia parasztság 1358. évi nagy felkelése; átvitt értelme: általában parasztfelkelés. — *176*

[123] „Le Messager de l'Assemblée" — francia antibonapartista napilap, megjelent Párizsban 1851 febr. 16-tól dec 2-ig — *176*

[124] Hosszú parlament — az angol polgári forradalom idején 13 évig (1640–53) újjáválasztás nélkül ülésező parlament Cromwell 1653-ban szétkergette. (V. o. még 5. kot. 376. és 6. kot. 10 jegyz.) — *179*

[125] Shakespeare: „Hamlet", I. felv. 5. szín. — *185*

[126] Code Napoléon (Napoleon törvénykönyve) — a francia polgári törvénykönyv (code civil); 1804-ben lepett életbe, 1807 óta nevezték így (v. o. még 5. és 348. jegyz.). — *187 209*

[127] Cevennes — hegység Del-Franciaországban, a XVIII. sz. elején protestáns parasztfelkelések színhelye, a felkelés a vallásszabadságért kezdődött, majd kifejezetten antifeudális jelleget öltött — *188*

[128] Montalembert az általános választójog eltörléséről folytatott viták idején úgy nyilatkozott, hogy Franciaország „belsejébe" kell egy római expedíciót küldeni, amin a pápának és a katolikus egyháznak a támogatását értette. — *191*

[129] A katolikus egyház megszilárdítására összehívott konstanzi zsinat 1414-től 1418-ig ülésezett; elítélte Wycliffe és Husz tanait, megszüntette az egyházszakadást, új pápát választván az egymással vetekedő három pápa helyett. — *193 303*

[130] V. o. Biblia, Máté 13, 12 — *195*

[131] „Le Constitutionnel" — francia napilap, 1815-től 1870-ig jelent meg Párizsban; a 40-es években a mérsékelt orléanisták lapja, Thiers szerkesztésében, 1848–49-ben a Thiers vezette ellenforradalmi burzsoázia lapja, 1851 decembere után bonapartista. — *195*

[132] Orléans-i Fülöp régenssségéről van szó, amely XV. Lajos kiskorúsága idején (1715–1723) a feslettség és tékozlás, a teljes pénzügyi anarchia hírhedt korszaka volt. — *196*

[133] Trieri szent kontos — a trieri székesegyházban őrzött ereklye, amelyet a zarándokok mint Jézus kontosét tiszteltek. — *196 293*

[134] A zsákmányolt ágyúkból ontott Vendôme-oszlopot 1806–10-ben emelték I Napóleon 1805-ös győzelmei emlékeie a párizsi Vendôme-téren Louis Bonaparte (III Napoleon) 1863-ban az I Napoleont tábori egyenruhában ábrázoló szobrot kicsereltette egy teljes császári díszbe öltözött szoborral Louis Bonaparte trónfosztása után fel évvel (1871 máj 16-án) a Párizsi Kommun ledöntette a Vendôme-oszlopot mint a soviniz-us szimbólumát A Kommun leverése után helyreállították — *196 548*

[135] Engels az Angliáról szóló cikkeket Weydemeyer 1852-ben New Yorkban kiadott „Revolution"-ja számára írta Négy cikk közül Weydemeyer csak kettőt kapott meg, a másik kettő elveszett Mivel a hetilap az első két szám után megszunt, a kéziratban fennmaradt két cikk sem jelent meg — *197*

[136] A whigek és a toryk pártja az angol uralkodó osztálynak a XVII. sz végén kialakult két pártja (a XIX sz. közepén belőluk alakult ki a Liberális Párt és a Konzervatív Párt) A kormányzásban ez a két párt váltogatta egymást (kétpártrendszer). — *197 322 328 338 345 353 360 369 374 453 462 468 472 500 506 513*

[137] Louis Napoléon 1851 dec 2-i államcsínyéről van szó. (V ö. 101–196 old.) — *197 210 292 452*

[138] A Blucher és Wellington parancsnoksága alatt álló porosz és angol csapatok a waterlooi csatában (1815 jun. 18.) vívták ki a döntő győzelmet I. Napóleon felett. — *197*

[139] John Bull (János bika) — költött személy, az angolok gúnyneve, az angol jellem humoros megszemelyesítője Arbuthnot pamfletja (1712) után terjedt el a közhasználatban — *197*

[140] 1846 és 1853 között Anglia már az ötödik „kaffer-háborút" folytatta Délkelet-Afrikában. A háború első éveiben a bennszulott lakosság több ízben megverte az angol csapatokat, de az 1853-ban kötött békeszerződésben kénytelen volt az ország egy részét átengedni az angoloknak. — 1851-ben az angol gyarmatosítók megkíséreltek elfoglalni a nyugat-afrikai Rabszolgapartot és végett beavatkoztak a joruba-torzsek közt kitört háborúságba Az angolok bombázták Lagos városát, mégsem sikerült leigázniok a bennszulott lakosságot, hanem be kellett érniok egy nekik tetsző torzsfőnök hatalomra juttatásával. Csak amikor 1861-ben „megvásárolták" Lagost, kerítették véglegesen kezukbe a Rabszolgapartot és alapítottak ott gyarmatot (Nigériát). — *197*

[141] V. ö. Béranger: „Les myrmidons ou les funérailles d'Achille". — A murmidonok (egy tesszáliai néptorzs) Homérosz „Iliasz"-ában Akhilleusz kíséretéhez tartoztak, a francia „myrmidon" szó kis novesu, jelentéktelen, tehetségtelen embert is jelent; Béranger a francia restauráció idején hatalomra jutott uralkodó osztályokat gúnyolja murmidonoknak. — *199*

[142] A Róma és Karthágó között a Földközi-tenger nyugati partvidéke feletti uralomért vívott ún. pun háborúk (i. e. 264–241, 218–201, 149–146) Karthágó pusztulásával végződtek. — *200*

[143] A velencei köztársaság konfiskációja — a Poroszország és Ausztria elleni háború (1792–97) utolsó éveiben a francia hadsereg I Napoleon vezetésével megszállta a semleges velencei köztársaságot A campoformioi béke után Ausztria a Franciaország által annektált rajnai területek fejében megkapta a köztársaság egy részét, Velence városával együtt. A másik részt a Napóleon által alakított cisalpin köztársasághoz csatolták. — *200*

[144] Tajo-flotta — a portugáliai Tajo folyó torkolatánál (a XIX században angol támaszpont) horgonyzó földközi-tengeri angol flotta. — *201*

[145] A boulogne-i táborban 1803-tól 1805-ig I. Napóleon 2500 kis szállítóhajót és 150 000 fényi inváziós hadsereget összpontosított. — A francia flotta trafalgari veresége és a harmadik európai koalíció létrejötte Oroszország, Ausztria és Poroszország részvételével (1805) Napóleont angliai inváziós tervének feladására kényszerítette. — *201*

[146] A német—dán háborúban (v. ö. 36. jegyz.) a dán flotta egy része 1849 ápr. 5-én megtámadta Eckernfordét (Schleswig), hogy partraszállást hajtson végre. A parti ütegek szétverték a dán támadást. — *203*

[147] A kvékerek (v. ö. 242. jegyz.) 1816-ban Londonban egy polgári pacifista Béketársaságot alapítottak, amelyet a szabadkereskedelem hívei erősen támogattak, bízva abban, hogy Anglia a szabadkereskedelem segítségével békés körülmények között jobban kihasználhatja ipari előnyét. — *204 361 381*

[148] A kéziraton a következő, valószínűleg Weydemeyertől származó megjegyzés szerepel: „A Palmerston elmozdítását tárgyaló levél nem jutott el hozzánk, nyilván útközben elveszett." — *204*

[149] „The Daily News" — az angol ipari burzsoázia napilapja, ezzel a címmel 1846-tól 1930-ig jelent meg Londonban; az 50-es években liberális irányzatú. — *204 349 363 365 369 465 469 493 496 511 519 528 532*

[150] Népcharta (People's Charter) — a chartisták követeléseit tartalmazó, a mozgalom nevét adó okirat, amelyet 1838 máj. 8-án tettek közzé mint a parlament elé terjesztendő törvényjavaslatot. Követelései: általános választójog (21 éven felüli férfiaknak); évenkénti parlamenti választások; titkos szavazás; a választókerületek kiegyenlítése; a képviselőjeloltek vagyoni cenzusának eltorlése; napidíj fizetése a képviselőknek. (V. ö. még 2. kot. 413—414. old.) — *204 330 374*

[151] „The Times" — a legnagyobb angol konzervatív irányú napilap; 1785-ben alapították Londonban „Daily Universal Register" címmel, 1788 óta jelenik meg „The Times" címmel. — *208 210 289 342 349 365 381 448 465 467 473 488 497 507 512 534*

[152] Chambre du Conseil (Ratskammer) — az elsőfokú törvényszékeknek három bíróból álló tanácsa, amely felügyeleti jogot gyakorolt az előzetes vizsgálatok felett. — *209*

[153] Grand Jury — 1933-ig fennálló angol testület; 23 esküdtből állt, akiket a sheriff annak a grófságnak „jó és hű férfiai" közül válogatott ki, amelyben a vád tárgyát képező cselekmény történt. Eldöntötte, hogy a bizonyító anyag elegendő-e vagy sem, és köteles volt a vádlottat vagy felmenteni, vagy a büntetőtörvényszék hatáskörébe utalni. — *209*

[154] A levelet Marx kezdeményezésére Engels írta meg, és Marx küldte be a „Times" szerkesztőségének. (Az *„Egy orosz"* aláírás Marx kézírása, maga a levél pedig Engelsé.) Engels hasonló levelet fogalmazott a „Daily News" számára is, de a Kommunisták Szövetségével szemben ellenséges lapok e leveleket nem közölték. A „Times"-nak szóló levél fogalmazványát Engels az 1852 jan. 28-án Marxnak küldött levele hátlapjára írta. A levél szövege először német fordításban a „Marx—Engels Briefwechsel", Stuttgart 1913, I. kötetében jelent meg; fordításunk az eredeti szöveg fotókópiája alapján készült. — *209*

[155] „The Weekly Dispatch" — 1801-ben alakult angol hetilap; az 50-es években polgári radikális irányzatú. — *210*

[156] „Notes to the People" – chartista hetilap, 1851-től 1852-ig jelent meg Londonban, E. Jones szerkesztésében. Marx és Engels közremukodtek a lap szerkesztésében és kiadásában, s 1851 júniusától 1852 áprilisáig számos cikkük jelent meg benne. – *210*

[157] A párizsi munkások 1848 júniusi nagy felkeléséről van szó, amelyet a burzsoázia véres kegyetlenséggel vert le. – *213*

[158] Az 1850 máj. 31-i reakciós választási törvényről v. ö. 146–148. old. – *213*

[159] Szájkosártörvények; szájpecektörvények (Gagging Laws) – a napóleoni háborúkat követő években kitort angol népmozgalmakra a kormány 1819-ben hat rendkívüli torvénnyel („Six Acts") válaszolt; ezek üldözték a haladó sajtót és konyvkiadást és megtiltották népgyűlések, tömegfelvonulások rendezését stb. – A francia alkotmányozó és törvényhozó gyúlés 1848 aug. 11-én, 1849 júl. 27-én és 1850 júl. 16-án torvényt hozott a sajtószabadság korlátozására (magas kaució újságok kiadására, bélyegadó az újságokra és brosúrákra, szigorú büntetések kiszabása „a magántulajdon elleni támadások", „a polgárháborúra való uszítás" stb. esetén). – *213 335*

[160] A sast mint a hadsereg jelvényét és egyáltalában a császári Franciaország jelvényét I. Napóleon vezette be koronázásakor. Napóleon bukása után a Bourbonok eltávolították a sas-jelvényt. Louis Bonaparte (III. Napóleon) 1852-ben ismét bevezette. (V. ö. meg 151. és 195. old.) – *217*

[161] Belgrave Square – az arisztokrácia és a nagyburzsoázia lakónegyede Londonban. – *221*

[162] Louis Bonaparte 1852 jan. 22-én elrendelte az orléans-i ház tulajdonának elkobzását, ami Lajos Fülopöt is érintette. – *221*

[163] A „Notes to the People" (v. ö. 156. jegyz.) 1852 ápr. 24-én megszűnt. A meg nem jelent negyedik cikk kéziratának sorsa mindmáig ismeretlen. – *221*

[164] A „német–francia összeesküvést" a francia és a porosz rendőrség Cherval provokátori tevékenysége segítségével konstruálta. 1851 szeptemberében letartóztatták Párizsban a Kommunisták Szövetsége ottani csoportjának tagjait, akik a Kommunisták Szovetségéből 1850 szeptemberében kivált Willich–Schapper-frakcióhoz tartoztak. 1852 februárjában a letartóztatottakat államcsíny előkészítése címén elítélték. A provokátor Chervalnak módot adtak a szokésre. A porosz rendőrségnek az a kísérlete, hogy a Marx és Engels vezette Kommunisták Szovetségét belekeverje az ún. német–francia összeesküvésbe, csődot mondott. A Szovetség egyik tagját, K. Schrammot, akit 1851 szeptemberében Párizsban letartóztattak, bizonyíték hiányában csakhamar felmentették. Stieber porosz rendőrfőnoknek a kolni kommunista perben tett hamis tanúvallomását, mellyel a kölni vádlottaknak a német–francia összeesküvésben való részvételét akarta bebizonyítani, Marx leleplezte (v. ö. 402–414. old.). – *222 380 384 402 553*

[165] A Menekült-Bizottságot a londoni német politikai emigránsok támogatására a Német Munkás Művelődési Egylet alakította; a bizottságba 1849 szeptemberében Marxot is beválasztották. Hogy a kispolgári demokrata emigránsok ne befolyásolhassák a proletár elemeket, átalakították a bizottságot Szociáldemokrata Menekult-Bizottsággá, melynek vezetőségébe Engels is belépett. 1850 szept. kozepén Marx és Engels kiléptek a Szociáldemokrata Menekult-Bizottságból, mert tagjainak többsége a Willich–Schapper-frakció hatása alá kerult. – *222 401*

[166] „A számkivetés nagyjai" az 1848–49-es forradalom kispolgári emigránsai ellen íródott, akik a forradalom veresége után támadást indítottak a proletár forradalmárok ellen és

káros összeesküvő taktikát folytattak. – Marx és Engels a kéziraton 1852 májusától júniusáig dolgoztak, részint Londonban, részint Engelsnél Manchesterben, ahova Marx 1852 máj. végén megérkezett. A műben felhasználták a barátaik által gyűjtött bőséges anyagot, továbbá különféle emigrációs kiadványokat (dokumentumokat, újságokat, emlékiratokat), német, francia és angol sajtóközleményeket stb. Az anyaggyűjtésben és a kézirat megszerkesztésében részt vett Marx felesége és E. Dronke is. Júl. elején átadták a kéziratot Bangya magyar emigránsnak, aki felajánlotta, hogy Németországban kinyomatja. Bangya azonban, akinek sikerült Marxot egy ideig megtéveszteni, a kéziratot a porosz rendőrség kezére játszotta. Bangya tevékenységét Marx már 1853 áprilisában leleplezte „Hirsch önvallomásai" c. cikkében, mely 1853 májusában jelent meg a „Belletristisches Journal und New-Yorker Kriminalzeitung"-ban (lásd 9. köt.). – A szerzők életében a mű nem jelent meg. A Marxnál és Engelsnél kéziratban fennmaradt példány később E. Bernsteinhez került, aki nemcsak kiadásáról nem gondoskodott, hanem még a Marx–Engels levélváltás 1913-as kiadásából is gondosan törölte az erre a műre vonatkozó összes utalásokat. 1924-ben a Német Szociáldemokrata Párt levéltára, ahol Marx és Engels irodalmi hagyatékát gondozták, megkapta a kéziratot Bernsteintől. Nyomtatásban először 1930-ban jelent meg, a Marx–Engels Archiv V. kötetében, orosz nyelven, a moszkvai Marx–Engels Intézet gondozásában. – Schapper és Willich jellemzését későbbi magatartásuk alapján Marx a „Leleplezések a kölni kommunista perről" 1875-ös kiadásához írt utószavában (v. ö. 559–560. old.) és Engels ugyanezen mű 1885-ös kiadásához írt bevezetésében (v. ö. 563–574. old.) helyesbítette, illetve kiegészítette. – A kézirat első része Dronke kézírásától származik, a többi Engelsétől. Marx számos, gyakran több oldalnyi kiegészítést fűzött hozzá, ezeket nem jelöltük külön. – A szöveg a kéziratnak felel meg, melyet Marx és Engels már nem szerkesztettek nyomdakészre. A rövidítések kiegészítése csak ott történt meg, ahol a szöveg helyes megértése okvetlenül megkövetelte. – *223*

[167] Klopstock: „Der Messias". – *225*

[168] Utalás Miller „Siegwart. Eine Klostergeschichte" c. 1776-ban megjelent regényére amely jellemző a XVIII. sz. német irodalmának szentimentalizmusára. – *225*

[169] Goethe: „Faust", I. rész (Studierzimmer). – *226 451*

[170] V. ö. „Bekenntnisse einer schönen Seele" – Goethe „Wilhelm Meisters Lehrjahre" c. regénye 6. könyvének címe. – *226*

[171] Narcissus (Narkisszosz) – görög mondai alak, egy szép ifjú, aki szerelmes lett a forrásban megpillantott saját tükörképébe. – *229*

[172] Wagner – Goethe „Faust"-jának egyik szereplője. – *229*

[173] A Lipcsében 1833-tól 1839-ig A. Chamisso és G. Schwab által kiadott „Deutscher Musenalmanach"-ról és a Heidelbergben 1833-tól 1853-ig A. Knapp által kiadott „Christoterpe. Ein Taschenbuch für christliche Leser"-ről van szó. – *231*

[174] Mahadő (Mahádéva) – Siva indiai főisten egyik neve. A szöveg feltehetően Goethe „Der Gott und die Bajadere" c. versére utal. – *231*

[175] Hekuba (Hekabé) – görög mondai alak, Priamosz trójai király második felesége, Hektor és Parisz anyja. Második terhességekor azt álmodta, hogy fáklyát szült, amely Tróját elhamvasztotta. – *231*

[176] „Heinrich von Ofterdingen" – Novalis befejezetlen regénye; Heinrich von Ofterdingen, a regény hőse, költő, aki életét a „kék virág" (a világtól elfordult idealista költészet jelképe) keresésének szentelte. – *232*

[177] Goethe: „Zahme Xenien", V. – Goethe itt Pustkuchent gúnyolja, aki a 20-as években több paródiát írt „Wilhelm Meister"-ére. – *233*

[178] E. T. A. Hoffmann „Meister Johannes Wacht" c. elbeszélésében Wacht ácsmester, feleségének és egyetlen fiának hirtelen halálától mélyen lesújtva, az alkotó munkában talál vigaszt. – *234*

[179] „Menschenhass und Reue" – Kotzebue egyik érzelgős drámájának címe. – *234*

[180] V. ö. Hegel: „Phänomenologie", VI. B. I. a. 1. – *235*

[181] „Gockel, Hinkel und Gackeleia" – Brentano szatirikus meséje. – *239*

[182] Göttingai Hainbund – ifjú költők köre; 1772-ben a göttingai egyetem diákjai alakították Klopstock ösztönzésére. Tagjai közé tartozott többek közt J. H. Voss, L. H. Hölty, J. M. Miller és J. F. Hahn. G. A. Bürger és maga Klopstock közel álltak a körhöz, de nem voltak tagjai. A Hainbund később a „Sturm und Drang" (forrongás) névvel jelölt és a német polgárság elégedetlenségét képviselő irányzathoz csatlakozott, de ugyanakkor dicsőítette a német polgár egyszerű életmódját és filiszteri erényét. A kör 1774-ben feloszlott. – *240*

[183] V. ö. Goethe: „Die Wahlverwandtschaften", II. rész 13. fej. – *241*

[184] 1848-ban több német városban tartottak kézműves-kongresszusokat, amelyeken Winkelblech elmélete alapján a céhek helyreállítását követelték. 1848 júl. 15-én Majna-Frankfurtban egy közös program kidolgozására országos kongresszust hívtak egybe, de mert a mesterek megtagadták a segédektől az egyenjogú részvételt, az utóbbiak külön kongresszust szerveztek. Ennek a kongresszusnak a programja szintén Winkelblech reakciós tanításán alapult. Winkelblech mindkét kongresszuson személyesen részt vett. – *245*

[185] „Welsch" – a franciák és az olaszok gúnyneve Németországban. – *246*

[186] A porosz nemzetgyűlés második kamaráját 1849 febr. 26-án hívták egybe a IV. Frigyes Vilmos által 1848 dec. 5-én oktrojált akotmány alapján. Noha a választások kétlépcsősek voltak és a választási törvény erősen korlátozta a választójogosultságot, erős ellenzék alakult ki a második kamarában, amelyet ápr. 27-én már fel is oszlattak. – *248*

[187] Rastattnál volt 1849 jún. 29-én és 30-án a badeni forradalmi hadsereg utolsó nagy csatája a porosz csapatokkal. A badeni hadsereg maradványai júl. 23-án adták fel az ostrom alá vett rastatti erődöt. – *249*

[188] V. ö. Celanói Tamás: „Dies irae": „Tanú rá Dávid és Sibylla". – *250 292*

[189] Kinkelnek a rastatti haditörvényszék előtt 1849 aug. 4-én tartott beszéde megjelent a berlini polgári demokrata „Abendpost" 1850 ápr. 6-i és 7-i számában és Strodtmann „Gottfried Kinkel. Wahrheit ohne Dichtung" c. művében is. Marx és Engels ezt a beszédet a „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue"-ben élesen bírálták (v. ö. 7. köt. 291–293. old.). – *250*

[190] Utalás Goethe „Leiden des jungen Werthers" c. művére. – *252*

[191] Oroszlánszívu Richárd angol király a harmadik keresztes hadjáratról (kb. 1189–92) visszaterve Lipót osztrák herceg fogságába esett. A monda szerint Blondel, a király hu lantosa, egy dal segítségével, melyet csak ők ketten ismertek, találta meg és szabadította ki a fogoly Oroszlánszívu Richárdot. – *252*

[192] „Household Words" – irodalmi hetilap, 1850-től 1859-ig jelent meg Londonban Dickens kiadásában – „Illustrated London News" – képes hetilap, 1842 óta jelenik meg. – *254*

[193] A kristálypalota eredetileg az első világkiállítás (v. o. 120. jegyz.) számára épult, fémből és uvegből, s a technika haladását jelképezte. A kiállítás után Londonban lebontották és később kisebb méretekben Sydenhamben újból felépítették. – *254*

[194] „Der Kosmos" – az Angliában élő kispolgári demokrata emigránsok hetilapja; 1851-ben E. Haug adta ki Londonban, Kinkel, Ruge, Ronge, Oppenheim és Tausenau kozremukodésével; osszesen hat szám jelent meg belőle. – *254*

[195] A frankfurti nemzetgyülés által 1849 márc. 28-án elfogadott birodalmi alkotmányert vívott harcokról van szó. Poroszország, Szászország, Bajorország, Hannover stb kormánya vonakodott az alkotmányt elismerni; egyeduli védelmezői a néptomegek voltak, akik kispolgári demokrata vezetéssel a Rajna-tartományban, Drezdában, Badenban és Pfalzban fegyveres harcot indítottak. A felkelok a frankfurti nemzetgyuléstől nem kaptak támogatást; az elszigetelt és spontán felkeléseket 1849 júl. kozepén kegyetlenul elfojtották. (V. o. Engels: „A német birodalmi alkotmány-hadjárat", 7 kot 105–190 old., „Forradalom és ellenforradalom Németországban", 1–98 old.) – *256*

[196] Az osszes nemet emigránsok kozos kozponti irodájának terve támadás volt a Marx es Engels által vezetett Szociáldemokrata Menekult-Bizottság (v o. 165. jegyz.) ellen – *257*

[197] Diderot· „Le neveu de Rameau" (Goethe 1805-ben, még a francia eredeti megjelenese előtt, „Rameau's Neffe" címmel kéziratbol lefordította németre) – *257*

[198] A Határozott Haladás Klubját 1849 jún 5-én Karlsruhéban alapította a kispolgari demokratak és republikánusok radikálisabb szárnya (Struve, Tzschirner, Heinzen stb.), amely elégedetlen volt Brentano kormányának kapituláns irányzatával és jobbratolodásával A klub javasolta Brentanonak, hogy a forradalmat terjessze túl Baden és Pfalz határain és a kormányt egészítse ki radikálisokkal. Amikor Brentano ezt elutasította, jún. 6-án fegyveres tuntetessel fenyegették meg. A kormány a polgárőrség és más fegyveres egységek segítségével a klubot megadásra kényszerítette, majd felosztatta. – *258*

[199] V. o Struve: „Briefwechsel zwischen einem ehemaligen und einem jetzigen Diplomaten". – *258*

[200] A négy szokásos fakultás abban az időben. a teológiai, jogi, orvosi és filozófiai fakultás – *258*

[201] „Deutscher Zuschauer" – radikális hetilap, 1846 decemberétől 1848 áprilisáig Mannheimban, 1848 júliusától decemberéig Bázelban jelent meg G. Struve szerkesztésében. (A Mannheimban 1848 júliusa és decembere kozott kiadott „Deutscher Zuschauer" J. Rothweiler és F. Mordes szerkesztésében „Neue Folge" alcímmel jelent meg.) Később még a lapnak egyetlen száma megjelent Neustadt an der Hardtban. – *259*

[202] V. o. K. von Rotteck: „Allgemeine Weltgeschichte fur alle Stande etc.", valamint K. von Rotteck és K. Welcker: „Das Staatslexikon etc." – *259*

[203] V. ö. Struve: „Geschichte der drei Volkserhebungen in Baden". – *259*

[204] V. ö. Struve: „Die Grundrechte des deutschen Volkes". – *259*

[205] „Republikanisches Regierungsblatt" – kispolgári demokrata lap, 1848 szeptemberében, a második badeni felkelés idején jelent meg Lörrachban G. Struve és K. Blind szerkesztésében. – *259*

[206] V. ö. Amalie Struve: „Erinnerungen aus den badischen Freiheitskämpfen". – *259*

[207] V. ö. A. Goegg (névtelenül): „Nachträgliche authentische Aufschlüsse über die Badische Revolution von 1849 etc." – *260*

[208] „Deutsche Londoner Zeitung" – a londoni német emigráció hetilapja, 1845 áprilisától 1851 februárjáig jelent meg L. Bamberger és Schabelitz szerkesztésében; Károly braunschweigi ex-herceg anyagilag támogatta. 1849-től 1850-ig főleg K. Heinzen, G. Struve és más kispolgári demokraták cikkeit hozta, de közölte „A Kommunista Párt kiáltványá"-t (1848 márc.–júl.), az „Osztályharcok Franciaországban" I. fejezetét (1850 ápr.), a „Szemle, 1850 májustól októberig" egy részét (1851 febr.) és Marx és Engels több nyilatkozatát is. – *260*

[209] V. ö. Schiller: „Die Bürgschaft". – *261*

[210] „Demagógoknak" nevezte Németországban a reakció 1848 előtt a haladó eszmék képviselőit. A német szövetségi államok 1819-es karlsbadi miniszteri konferenciáján Metternich osztrák kancellár szorgalmazására tobb határozatot hoztak (karlsbadi határozatok) a napóleoni háborúk idején kialakult viszonylagos liberalizálódásnak és a nemzeti és demokratikus mozgalmaknak a felszámolására. A határozatok előírták az egyetemek legszigorúbb felügyeletét, a diákegyesületek betiltását, fokozott cenzúrát vezettek be a folyóiratokra és konyvekre, és kozponti vizsgálóbizottságot hívtak létre az ún. „demagóg" uzelmek felderítésére. Hasonló szellemben rendelkezett az 1832-es demagógtorvény (Demagogengesetz) is. – *261 447 563*

[211] „Deutsche Jahrbücher für Wissenschaft und Kunst" – a baloldali hegeliánusok irodalmi és filozófiai folyóirata; 1841 júliusától jelent meg (napi kiadásokban) Lipcsében, Ruge és Echtermeyer szerkesztésében. Azelőtt (1838–41) „Hallische Jahrbücher fur deutsche Wissenschaft und Kunst" címmel jelent meg Halléban. – *261*

[212] „Berlinische Monatsschrift" – a német felvilágosítók lapja; 1783-tól 1811-ig jelent meg Berlinben és Stettinben, különféle címekkel; 1799-től 1811-ig „Neue Berlinische Monatsschrift" címmel jelent meg, Chr. F. Nicolai kiadásában. – *262*

[213] Heine: „Atta Troll", 24. fej. – *265*

[214] A „Deutsch-Französische Jahrbücher"-t Marx és Ruge szerkesztésében adták ki Párizsban német nyelven. Csak első (kettős) füzete jelent meg, 1844 februárjában. Magában foglalta Marx írásait: „A zsidókérdéshez" és „A hegeli jogfilozófia kritikájához. Bevezetés", valamint Engels írásait: „A nemzetgazdaságtan bírálatának vázlata" és „Anglia helyzete. Thomas Carlyle: »Past and Present«", továbbá leveleket Marxtól, Rugétól, Bakunyintól és Feuerbachtól (Marx és Engels írásait lásd az 1. kotetben). Ezenkívül írásokat tartalmazott még Rugétól, Hesstől, Heinétől, Herweghtől és Bernaystól. A folyóirat megszűnésének fő oka a Marx és Ruge kozott kiéleződő elvi nézeteltérés volt. – *265 566*

[215] Palais Royal (királyi palota) – 1643-tól XIV. Lajos rezidenciája, majd 1692-től a Bourbonok orléans-i ágának tulajdona A XVIII. sz végén árkádjai alatt uzleteket, az epuletben színházat és mulatóhelyeket, kertjében sétányt létesitettek A Palais Royal, kivált a francia forradalom idején, a kozélet kozpontja volt – *265*

[216] V. o Stirner: „Der Einzige und sein Eigentum" és Stein: „Der Sozialismus und Kommunismus des heutigen Frankreichs etc " – *266 450*

[217] A Ruge által 1848 áprilisában összeállított „Wahlmanifest der radikalen Reformpartei fur Deutschland" a nemzetgyulés fő feladataként „az események eszének megszerkesztését" proklamálja. – *266*

[218] „Die Reform" – német kispolgári demokrata lap, 1848 ápr.–jún Lipcsében és 1848 júl –nov Berlinben jelent meg A. Ruge és H B Oppenheim szerkesztesében. – *267*

[219] „La Réforme" – francia napilap, 1843-tól 1850-ig jelent meg Párizsban Ledru-Rollin és Flocon szerkesztésében; demokratikus koztársaságpárti újság – *267 567*

[220] A második demokrata kongresszusról van szó, amely 1848 okt. 26-tól 30-ig ulésezett Berlinben. Megvitatta az alkotmány elveit, elfogadta az Ember Jogainak Deklarációját és új összetételben megválasztotta a demokraták kozponti bizottságát (D'Ester, Reichenbach, Hexamer). A kuldottek vegyes szocialis osszetétele a legfontosabb kérdésekben véleménykulonbségekre vezetett, s mivel a polgári demokraták tobbsegben voltak a munkásokkal szemben, csupán termeketlen, ellentmondásos határozatok szulettek. Így pl a kongresszus okt. 29-én Ruge javaslatára elfogadott egy felhívást a „német nephez", amely a forradalmi Bécs védelmére szolitott fel Marx ezt a felhívást élesen megbirálta, kifejtvén, hogy a kongresszus valójában nem a nemet népet, hanem a reakcios német kormányokat szólítja fel Bécs „védelmére" (v o. 5. kot 427–430. old.). – *267*

[221] „Neue Preussische Zeitung" – német napilap, 1848 júniusatol jelent meg Berlinben; az ellenforradalmi udvari kamarilla és a porosz junkerok érdekeit képviselte „Kreuzzeitung"-nak is nevezték, mert címlapján rajta volt a Landwehr-vaskereszt – *267 365 511*

[222] „Karlsruher Zeitung" – német napilap, 1757-től jelent meg, 1830-tól ezzel a címmel a mindenkori badeni kormányok hivatalos lapja volt. A badeni felkeles idején, 1849 maj. 15. és jún 2 kozott, mint „a tartományi bizottság lapja", majd jún. 3. és 24. kozott mint „az ideiglenes kormány lapja" jelent meg – *268*

[223] Ruge szóbanforgó cikkei a „Leader" 1850 dec 21-i és 28-i számában aláírás nélkul jelentek meg – „The Leader" – angol liberális hetilap, 1850-ben alapították Londonban. – *268*

[224] „The Morning Advertiser" – angol napilap, 1794 óta jelenik meg Londonban; a XIX. sz. 50-es éveiben a radikális burzsoázia lapja. – *269 367 379 465 469 488 497 528*

[225] Arnold Winkelried – a XIV szazadi svájci szabadságharc legendás népi hóse, aki a hagyomány szerint a sempachi utkozetet (1386 júl. 9.) „Utat a szabadságnak!" csatakiáltással nyitotta meg és onfeláldozásával gyozelemre vitte a svájciakat. – *269*

[226] Boiardo· „L'Orlando innamorato", 17. ének. – *269*

[227] Rodomonte – nagyotmondó fecsegő; Ariosto „Orlando furioso"-jának egyik hőse. (Heinzenrol v o. még Engels: „A kommunisták es Karl Heinzen", Marx: „A moralizaló kritika és a kritizáló morál", 4. kot. 298–313., 319–347. old.) – *270*

228 Schusterinsel (Susztersziget) – Bázel mellett a német–svájci határon van. – *270*

229 V o J. T. Hermes: „Sophiens Reise von Memel nach Sachsen" – a századfordulón divatos német regény; hősnője folytonosan utazgatott, de sohasem ért célhoz. – *270*

230 Ahrimán (Angra Mainyav) – óperzsa isten, a gonoszság megtestesítője, orok és engesztelhetetlen ellensége a jóságot megtestesítő Ormuzdnak (Ahura-Mazdáh). – *272*

231 Célzás egy Grimm-mese furkósbotjára, mely gazdája parancsára kiugrott a zsákból és pufolte ellenségeit. – *272*

232 V. ö. Heinzen: „Doktor Nebel, oder: Gelehrsamkeit und Leben". (Nebel: kod) – *272*

233 A lapok vonal alatti, illetve vonal utáni részének (hinter dem Strich) nevezték a nemszerkesztőségi közleményeket, hirdetéseket stb. tartalmazó részt. (Olykor azonban hirdetések stb. formájában politikai célzatú közleményeket vagy gúnyolódásokat is elhelyeztek ide) – *272*

234 Karneválegylet (Karnevalkonvent) – kolni kispolgári demokratak által letrehozott alkalmi társaság; 1849 farsangja idején tobb rendezvényt szervezett, amelyeken tréfás politikai jellegu musorszámok is szerepeltek. – *272*

235 V o Venedey· „Preussen und Preussentum". – *272*

236 A Németországban 1811-ben bevezetett francia bírósági eljárásról v o. 5, 126 es 348 jegyz – *273*

237 „Deutsche Schnellpost fur Europaische Zustande, offentliches und soziales Leben Deutschlands" – német kispolgári demokrata emigránsok lapja, 1843-tól 1851-ig hetenként kétszer jelent meg New Yorkban, 1848–51 K. Heinzen szerkeszteseben, 1851-ben A Ruge is belépett a szerkesztőségbe A lapnak egy melléklete is volt „Wochenblatt der Deutschen Schnellpost" – *273*

238 „Mannheimer Abendzeitung" – német radikális napilap, 1842-ben alapította a kesobb „igazi szocialistává" (v o 23 jegyz) lett K. Grun. Az újság 1848 végén megszunt – *273 300*

239 V. o. Heinzen: „Frankreichs »Bruderlicher Bund mit Deutschland«". – *273*

240 Alcina – Ariosto „Orlando furiosó"-jának és Boiardo „Orlando innamorato"-jának szereplője (V. o még 287. jegyz.) – *276*

241 V. ö. Struve: „Grundzuge der Staatswissenschaft". – *276*

242 Kvékerek – protestáns szekta, amely Angliában a XVII. századi polgári forradalom idején alakult. Elvetették a hivatalos egyházat és pacifista eszméket terjesztettek. „Nedves" kvékereknek nevezték (ellentétben az ortodox, ún. „száraz" kvékerekkel) annak a XIX. század elején keletkezett áramlatnak a híveit, akik a kvéker dogmákat fel akarták újítani. – *276 434*

243 Pentarka – pentarkiának (oturalomnak) nevezték az öt nagyhatalom (Anglia, Ausztria, Franciaország, Oroszország és Poroszország) hegemóniája alatt álló európai uralmi rendszert, amelynek alapja az 1818. évi aacheni kongresszus volt. – *277*

[244] Az Európai Demokrácia Központi Bizottsága 1850. júniusában jött létre Londonban Mazzini kezdeményezésére, aki az első előkészületeket már 1849 végén Svájcban megtette. Struve és Ruge teljes mértékben támogatták ezt a kísérletet, amely a polgári és a kispolgári emigránsoknak egy nemzetközi szervezetbe való egyesítésére irányult. Struve ajánlatára Ruge a német demokrata pát képviselőjeként belépett a bizottságba. A szervezet, amely összetételében és ideológiájában egyaránt rendkívül ellentmondásos volt, nem sokáig állott fenn; az olasz és a francia demokrata emigránsok között kiéleződött ellentétek miatt az Európai Demokrácia Központi Bizottsága már 1852 márciusában ténylegesen felbomlott. – A bizottság 1850 júl. 22-i kiáltványát, amely a szervezet „Le Proscrit" c. lapjában 1850 aug. 6-án jelent meg, Marx élesen bírálta. (V. ö. „Szemle, 1850 májustól októberig", 7. köt. 445–449. old.) – *277 396*

[245] „Le Proscrit. Journal de la république universelle" – az Európai Demokrácia Központi Bizottságának (v. ö. 244. jegyz.) havi folyóirata; 1850-ben Párizsban jelent meg két száma, azután megszűnt. Szerkesztőségéhez tartoztak: Ledru-Rollin, Mazzini, Haug, E. Arago, Darasz, Delescluze, Worcell. 1850 okt. végén átalakították „La Voix du Proscrit. Organe de la république universelle" címmel hetilappá, mely 1851 szeptemberéig jelent meg a franciaországi Saint-Amandban. – *277*

[246] „Tageskronik" – német demokrata újság, R. Dulon szerkesztésében 1849-től 1851-ig jelent meg Brémában, 1851 januárjától „Bremer Tageskronik" címmel. – *277 286*

[247] Párizs megér egy misét – állítólag IV. Henrik mondta 1593-ban, amikor a nemzeti politika érdekében áttért a katolikus vallásra. – *278*

[248] Vízipolyákok – a sziléziai lengyelek német gúnyneve; eredetileg az oderai tutajosokat nevezték el így, akik legnagyobbrészt lengyelek voltak. – *278*

[249] 1850 nov. 8-án, a kurhesseni felkelés során, jelentéktelen csetepaté zajlott le Bronzellnál a porosz és az osztrák csapatok között. A németországi hegemóniáért vetélkedő Poroszország és Ausztria kölcsönösen elvitatták egymástól a kurhesseni belügyekbe való beavatkozásnak és a felkelés leverésének „jogát". Az orosz diplomácia Ausztriát támogatta, s Poroszországnak engednie kellett. – *278*

[250] Jobs kandidátus – K. A. Kortum „Die Jobsiade" c. komikus hősköltemények főszereplője. – *279*

[251] Az Európai Demokrácia Központi Bizottságának (v. ö. 244. jegyz.) „A németekhez" intézett felhívásáról van szó, amelyet 1850 novemberében közölt a „Voix du Proscrit". – *279*

[252] Polgári pacifisták 1850 augusztusában nemzetközi békekongresszust hívtak egybe Majna-Frankfurtba; a kongresszuson álszent, képmutató beszédek hangzottak el. – *279*

[253] V. ö. Harring: „Historisches Fragment über die Entstehung der Arbeitervereine und ihren Verfall in kommunistische Spekulationen". – *280*

[254] Cimber-félsziget – Jylland (Jütland) egykori neve; déli része ma a Német Szövetségi Köztársasághoz, nagyobb, északi része Dániához tartozik. – *280*

[255] Görögország 1821–29-ben fegyveres függetlenségi harcot folytatott a török uralom ellen. A felkelők többségét a parasztság alkotta, a vezetés a kialakuló burzsoázia kezében volt. Az európai országok haladó köreiben görögbarát (filhellén) mozgalom bontakozott ki,

amely anyagilag és erkölcsileg támogatta a görögöket az elnyomók elleni harcukban. — *280*

[256] A hambachi ünnepséget 1832 máj. 27-én tartották a hambachi kastélyban (bajor Pfalz), résztvevői a német liberális és radikális polgárság képviselői voltak; a szónokok a németeket a polgári szabadságjogokért vívott harcban egységre hívták fel a német fejedelmek ellen. A német szövetségi gyűlés (v. ö. 9. jegyz.) megtorlásul teljes egészében megszüntette a sajtó- és gyülekezési szabadságot. — *281*

[257] „Deutschland" — német demokrata lap, 1831 decemberétől 1832 márciusáig kétszer hetenként jelent meg Strasbourg-ban, H. Harring szerkesztésében. — *281*

[258] Söderjylland — Jütland déli része. — A frízek időszámításunk elején a Weser és Schelde torkolatvidékét lakták. A VII—VIII. században területük nagy része a frank birodalomhoz került, később Hollandia és Németország között oszlott meg. Ma Hollandiának, a Német Szövetségi Köztársaságnak és Dániának (Északfríz szigetek) területén laknak. — *281*

[259] 1834-es szavojai betörés — olasz forradalmi emigránsoknak Mazzini által szervezett hadjárata. A különböző nemzetiségű emigránsok Ramorino parancsnoksága alatt Svájc felől törtek be Szavojába, de a piemonti csapatoktól vereséget szenvedtek és Svájcban lefegyverezték őket. — *282 563*

[260] Ifjú Európa — ellenzéki kispolgári emigrációs szervezetek nemzetközi egyesülése; Mazzini kezdeményezésére 1834-ben alakult Svájcban és 1836-ig állt fenn. Az egyesülés, amelyhez több nemzeti politikai szervezet tartozott (Ifjú Itália, Ifjú Lengyelország, Ifjú Németország stb.), azt a célt tűzte maga elé, hogy megteremti a köztársaságot az európai államokban. — *283*

[261] 1844 júniusában a Bandiera testvérek, egy titkos összeesküvő szervezet tagjai, partra szálltak Kalábriában egy kisebb csoport olasz hazafival, hogy felkelést robbantsanak ki a nápolyi Bourbonok és az osztrák uralom ellen. Árulás folytán az expedíció résztvevőit elfogták, a Bandiera testvéreket agyonlőtték. — *284*

[262] Augustenburgi párt — a dán királyi ház ún. augustenburgi ágának (a schleswig-holsteini hercegeknek) a hívei. Az augustenburgi ág tagadta a dán király jogát Schleswig-Holsteinra és trónkövetelőként lépett fel. — *284*

[263] Gauchók — dél-amerikai lovas marhapásztorok, zömükben indián félvérek (meszticek). Régebben csapatokba verődve kóboroltak, voltak köztük hírhedt banditák és csempészek is. Részt vettek a spanyolok elleni függetlenségi harcokban és a későbbi polgárháborúkban. Alakjuk körül népszerű romantikus irodalom keletkezett a XIX. században. — *285*

[264] A szóbanforgó kiáltványt idézi Marx 1850 dec. 2-án Engelshez írt levelében. — *287*

[265] Varsóban Oroszország kezdeményezésére Oroszország, Ausztria és Poroszország 1850 októberében konferenciát tartott; a konferencia célja az volt, hogy Poroszországot kényszerítsék, hogy mondjon le Németországnak porosz hegemónia alapján való egyesítéséről. — *287*

[266] „La Patrie" — francia napilap, 1841-ben alapították Párizsban. 1850-ben a monarchista választási blokk, az ún. rendpárt érdekeit képviselte, később bonapartista. — *287*

[267] „L'Indépendance Belge" – belga polgári napilap, 1831-ben alapították Brüsszelben, a 40-es években a liberálisok lapja. – *288*

[268] Hansemann-nak az első egyesült Landtag 1847 jún. 8-i ülésén mondott beszédéből (v. ö. „Der Erste Vereinigte Landtag in Berlin 1847"). (V. ö. még 6. köt. 106–116. old.) – *288*

[269] A Luxembourg-palotában ülésező, a munkáskérdés intézésére alakított kormánybizottság egykori delegátusairól van szó. Ez a bizottság 1848 febr. 28-án jött létre a munkások nyomására, akik egy munkaügyi minisztériumot követeltek. A munkások és a vállalkozók képviselőiből álló Luxembourg-bizottság lényegében csak vitás munkaügyi kérdésekkel foglalkozott, s az elnöklő L. Blanc engedékenysége folytán gyakorta a vállalkozóknak kedvező döntéseket hozott. A *máj.* 15-i események (v. ö. 41. jegyz.) után a kormány 1848 máj. 16-án feloszlatta a bizottságot. – *289*

[270] Blanqui pohárköszöntője, melyet az 1851 febr. 24-én rendezett „egyenlők bankettja" el akart titkolni, több francia újságban megjelent. Marx és Engels lefordították németre és angolra, s előszóval látták el. (V. ö. 7. köt. 526–528. old.) A német fordítást nagy példányszámban kinyomták és Németországban meg Angliában terjesztették. – *289*

[271] „The Morning Chronicle" – angol polgári napilap, 1769-től 1862-ig jelent meg Londonban, a 30–40-es években Cobden és Bright szabadkereskedő lapja. – *291 349 369 448 465 481 511*

[272] V. ö. Biblia, Ján. jel. – *293*

[273] Windsor – angol királyi kastély (Berks grófságban), Hódító Vilmos építtette, Viktória királynő állandó lakhelye volt. – *295*

[274] „New-Yorker Staatszeitung" – német demokrata napilap, 1834-ben alapították; később az Amerikai Egyesült Államok demokrata pártjának lapja. – *297*

[275] Szeilénosz (Silenus) – görög mitológiai alak, Dionüszosznak, a bor istenének egyik kísérője. – *299*

[276] Goethe: „Anmerkungen über Personen und Gegenstände, deren in dem Dialog »Rameau's Neffe« erwähnt wird". (V. ö. 197. jegyz.) – *300*

[277] Pistol zászlós – a naplopó, kérkedő, hazudozó és gyáva katona megtestesítője, Falstaff kísérője Shakespeare több színművében. (V. ö. „King Henry IV", „King Henry V", „The Merry Wives of Windsor".) – *301*

[278] V. ö. Voltaire: „L'Enfant prodigue", Előszó. – *301*

[279] Moreau tábornok 1796-ban mesterien vezetett és merész stratégiájáról híres visszavonulást hajtott végre az Isartól a Rajnához. A visszavonulás során a seregét üldöző osztrák csapatokra Biberachnál még vereséget is sikerült mérnie (1796 okt. 2.). – *302*

[280] Az előparlament, amely 1848 márc. 31-től ápr. 4-ig ülésezett Majna-Frankfurtban, a német államok olyan képviselőiből állt, akik – a szövetségi gyűlés (v. ö. 9. jegyz.) összetételével ellentétben – vagy a fennálló rendi gyűlések tagjai, vagy pedig valamely egyesület, ill. népgyűlés küldöttei voltak. Az előparlament résztvevőinek túlnyomó többsége az alkotmányos monarchista irányzathoz tartozott. Az előparlament határozatot hozott egy össznémet nemzetgyűlés egybehívásáról és kidolgozta a „német nép alapjogainak és

követeléseinek" tervezetét, amely meghirdetett ugyan egyes polgári szabadságjogokat, de az akkori Németország félfeudális, abszolutista államrendjéhez nem nyúlt. – Amikor az előparlament Hecker és Struve által vezetett republikánus kisebbsége a tiltakozás jeléül 1848 ápr. 2-án kivonult a teremből, a badeni kormányzat a fellendülő republikánus mozgalom elfojtására határozatot hozott a hadsereg megnöveléséről, katonai támogatást kért a szomszédos német államoktól és a liberális Mathy feljelentésére letartóztatta a republikánus Ficklert. – *303*

[281] „Janus" – német újság, 1851-től 1852-ig jelent meg New Yorkban Heinzen kiadásában; Heinzen a „Janus"-ban több ízben támadta Marxot. – *303*

[282] „Szent Grál" – középkori legenda szerint smaragdból metszett varázserejű kehely; őrzője Parzival (Parsifal) lovag, aki hosszú vándorlás után megtalálta. – *306*

[283] Békaegérharc (Batrakhomüomakhia) – ismeretlen szerzőtől származó görög komikus eposz, az „Iliasz" paródiája; szintén Homérosznak tulajdonítják (keletkezési ideje kb. i. e. VI. sz. vége). – *306*

[284] Condottiere – itáliai zsoldosvezér a XIV. és XV. sz. háborúiban. – *307*

[285] V. ö. Willisen: „Theorie des grossen Krieges, angewendet auf den russisch-polnischen Feldzug von 1831". – Elméletét Willisen nem a hadviselés történetének tényeire, hanem elvont filozófiai tételekre alapozta. – *308*

[286] Az 1848 áprilisi badeni felkelés résztvevőinek egy csoportja Besançonba emigrált, ahol 1849 elejéig támogatást kapott a francia kormánytól. Később ez a csoport mint az ún. besançoni század Willich vezetésével részt vett az 1849 május–júniusi badeni-pfalzi felkelésben. – *309*

[287] Ariosto: „L'Orlando furioso", 34. ének. – Ariosto ezt az eposzt Boiardo „L'Orlando innamorató"-jának folytatásaként írta. – *310*

[288] V. ö. Goethe: „Faust", 1. rész (Nacht; Strasse vor Gretchens Türe). – *311*

[289] V. ö. Cicero: „De divinatione". – Haruspex az áldozati állatok beleiből stb. jövendölő római pap. – *312*

[290] „Preussische Lithographische Korrespondenz" – Berlinben megjelenő kőnyomatos újság; Engels „félhivatalos-manteuffeli" lapnak nevezte. – *312*

[291] Kaulbach „Hun csata" c. festménye 1834–37-ben készült. A festményen ábrázolt csatában az elesettek szellemei hadakoznak a csatatér fölött a levegőben. – *315*

[292] „A választások – Toryk és whigek" c. cikkel kezdődik Marx tényleges közreműködése a „New York Daily Tribune"-ban (v. ö. 4. jegyz.), amit megelőzött az Engels által írt „Forradalom és ellenforradalom Németországban" c. cikksorozat (v. ö. 1. jegyz.) beküldése. 1852 aug. 2-án küldte el Marx az első cikkét Engelsnek Manchesterbe azzal a kéréssel, hogy fordítsa le angolra; ezt Engels a fordításkor két cikkre („A választások – Toryk és whigek", „A chartisták") osztotta. A továbbiakban is rendszerint Engels fordította Marx németül írt cikkeit, a hosszabbakat gyakran kettéosztotta, s ezeket Marx külön-külön küldte be a lapnak. 1853 januárjától Marx már angolul írta tudósításait. – 1852 októberében a fenti cikkeket, valamint a „Választási korrupció"-t és „A választások

eredményét" a „People's Paper" (v. ö. 308. jegyz.) is közzétette, mégpedig „Az általános választások Nagy-Britanniában" gyújtőcímmel, folytatásokban. A „Chartisták" újranyomásából a „People's Paper" kihagyta azokat a részeket, amelyeket Marx e lapból idézett. — *322 328 338 345*

293 Peelisták — R. Peel (1788—1850) államférfi hívei; Peel eredetileg a mérsékelt torykból általa újjászervezett Konzervatív Pártra, valamint a whigek jobboldali csoportjára támaszkodott; 1846 után a Konzervatív Párt felbomlott, s a peelisták csak egy kisebb parlamenti csoportot alkottak. — *322 328 345 363 369 453 465 468 500*

294 Manchester-iskola — a gazdasági élet teljes szabadságának szükségességét hirdető, az állam gazdasági beavatkozását elutasító kozgazdasági irányzat a XIX. sz. első felében. Agitációjuk középpontja Manchester volt; a mozgalom élén két textilgyáros: Cobden és Bright állott, akik 1838-ban megalapították a Gabonatorvény-ellenes Ligát (v. ö. még 296. jegyz.). A 40—50-es években a szabadkereskedelem hívei politikailag kulon csoportosultak; belőluk alakult az angol liberális párt balszárnya. — *322 328 347 362 371 375 465 469 473 492 500 521*

295 Magas Egyház (High Church) — az anglikán egyházi három frakciója közül a legbefolyásosabb volt, követői főként az arisztokrácia híveihez tartoztak; megőrizte a régi szertartásokat és igyekezett kozeledni a katolicizmushoz. — *322 481*

296 1846 júniusában a tory Peel-kormány eltörolte a nagy foldbirtokosok érdekében hozott gabonatorvényeket. (A gabonatorvényekről v. o. pl. 2. kot. 415—416., 458—459., 548—552. old.) A gabonatorvények eltörlése a szabadkereskedelem jelszavával kuzdő ipari burzsoázia győzelme volt (v. ö. még 294. jegyz.). — *322 329 343 346 360 369 453 492 521*

297 Amerikai whigek — politikai párt az Egyesült Államokban, 1834-től 1852-ig főleg az ipari és finánchurzsoáziának, valamint az ültetvényesek egy részének a pártja. Amikor a rabszolgaság kérdésével kapcsolatban a politikai pártok átcsoportosultak, az amerikai whigek tobbsége a Demokrata Pártnak és a Farmer-pártnak egy részével egyutt 1854-ben megalakította a Koztársasági Pártot (Republikánus Párt), mely a rabszolgaság ellen foglalt állást. A tobbi részük a rabszolgatartó ultetvényeseket képviselő Demokrata Párthoz csatlakozott. — *324*

298 A Reform Bill (v. o. 300. jegyz.) záróvitáiban Lord J. Russell azt a kormányálláspontot képviselte, hogy a torvényjavaslat „final"-nek (véglegesnek), a fejlődés végpontjának tekintendő. Ezért a „Finality John" gúnynevet kapta; hívei, akik ezt a nézetet osztották, a „finality-man"-ek. — *325 326 506 512 518*

299 „Dicsőséges forradalomnak" nevezi az angol polgári történetírás az 1688-as államcsínyt, amely véget vetett a forradalmak korszakának, megszilárdította az alkotmányos monarchiát, létrehozta az arisztokrácia és a nagyburzsoázia osztálykompromisszumát, szabad utat nyitva a tőkés fejlődésnek. — *325 482*

300 A Reform Billt 1831-ben szavazta meg a parlament és 1832 jún. 7-én erősítette meg a király. A torvény megszuntetett otvenhat 2000 lakoson aluli lélekszámú szavazókerületet (azelőtt voltak vidéki kerületek, amelyekben 12 lakos választott egy-egy képviselőt, míg például Londonnak 1821-ben, amikor lakosainak száma már 1 379 000-re növekedett, csak négy képviselője volt), és megadta a választójogot azoknak, akik évente legalább 10 £ fold- vagy házadót fizettek. A reform a liberális burzsoázia kompromisszuma volt a foldbirtokos és finánchurisztokráciával, amelynek politikai monopóliumát a törvény megtorte, kikuszobolve az angol választójogból a legdurvább feudális maradványo-

kat és bejuttatva az ipari burzsoázia képviselőit a parlamentbe. A proletariátus és a kispolgárság, amely a reformért folytatott harc főereje volt, nem kapott szavazati jogot. — *325 340 347 521*

[301] Court of Chancery — egyik angol polgári főtörvényszék; 1873-ig működött, a lordkancellár elnökletével. Körülményes és költséges eljárása miatt a Court of Chancervt a huzavona jelképének tekintették. — *329*

[302] Freeholder — a „teljes, független földtulajdon (freehold property)" (v. ö. 205. old.) birtokosa; eredetük szerint a középkori „yeoman"-ekre (szabad parasztokra) vezethetők vissza, akik kezdetben katonai szolgálatokért, később pénzjáradékért földet kaptak a földesúrtól. — *330*

[303] 1852 februárjában Lord J. Russell választójogi törvényjavaslatot terjesztett az alsóház elé, de még első olvasására sem került sor, mert Russell később maga javasolta a vita három hónapi elnapolását, ami a törvényjavaslat eltemetését jelentette. (V. ö. még 204—207. old.) — *332 506 518*

[304] E. Jones beszédét a „People's Paper" (v. ö. 308. jegyz.) 1852 júl. 24-i száma közölte. — *333*

[305] 1845-ben az angol parlament a maynoothi (Írország) katolikus papi szeminárium új épületére és annak fenntartására anyagi támogatást szavazott meg, hogy az ír katolikus papságot lekenyerezze és ezáltal az írországi nemzeti szabadságmozgalmat gyengítse. — *336 518*

[306] A tízórás törvényt (Ten Hour's Bill), amely a fiatalok és nők munkanapját tíz órára korlátozta, több mint fél évszázadig folyó harc után 1847 jún. 8-án fogadta el, bizonyos megszorításokkal, a parlament. A törvényt a gyárosok tetemes része kijátszotta. — *336 520*

[307] Az anglikán egyház harminckilenc hitcikkelyére, melyeket az angol parlament 1571-ben szentesített, minden anglikán papot beiktatásakor feleskettek. — *338*

[308] „The People's Paper" — a chartisták hetilapja; E. Jones, a forradalmi chartizmus egyik vezetője, Marx és Engels barátja alapította Londonban, 1852 májusában. Marx és Engels cikkeket írtak a lap számára, amely a „New York Daily Tribune"-ban megjelent fontosabb cikkeiket is lekozolte. 1852 októberétől 1856 decemberéig mukodtek kozre a lapban, mely ebben az időszakban kovetkezetesen képviselte a munkásosztály érdekeit. Amikor azonban Jones kozeledett a polgári radikálisokhoz, Marx és Engels beszuntették kozremúkodésüket és ideiglenesen szakítottak Jonesszal. 1858 júniusában a lap polgári üzletemberek kezébe ment át. — *339 365 469*

[309] Secretary at War — Engels magyarázata szerint: „... a hadügyminiszter, de mégsem a tulajdonképpeni hadügyminiszter, hanem jobbanmondva a hadügyminisztérium képviselője az alsóházban, azonban teljesen önálló hatóság ... a katonai pénzugyek főnoke ..." („Neue Oderzeitung", 1855 jan. 8.) Emellett volt egy hadugyi és gyarmatugyi minisztérium (Secretary for Military Affairs and Colonial Affairs). 1855-ben ezt a minisztériumot kettéosztották és a Secretary at War hivatalát megszuntették. — *340*

[310] Stockportban (Cheshire angol grófságban), ahol a város lakosságának kb. egyharmada ír katolikusokból állott, 1852 júniusában angol protestánsok fanatizált tömege a helyi hatalmi szervek és a rendőrség jelenlétében lerombolta az ír katolikusok házait. Az íreknek egy halottjuk, több mint 60 sebesültjük volt, és a rendőrség több mint 100

ártatlan írt letartóztatott. A stockporti zavargások még jobban kiélezték az angol–ír ellentéteket. – *340*

311 A krétai kuretészek (curetesek) Rheia istennő kísérői; rájuk bízta az istennő újszülött fiának, Zeusznak (Jupiternek) az őrzését, s ők kardjukkal pajzsukat ütve túlharsogták a csecsemő ordítását, hogy apjától, Kronosztól megmentsék, aki a többi gyermekét hatalomféltésből felfalta. – *342*

312 Tower-Hamlets – választókerület; a londoni vár köré régebben épült falvakból keletkezett városrészt foglalja magában. – *343*

313 Az angol parlament hagyományainak megfelelően az alsóház bizonyos fontos kérdések megvitatásakor teljes összetételében bizottsággá alakul (Committee of the whole House); az elnök (Chairman of the Committee) funkcióit ilyen üléseken az a parlamenti képviselő veszi át, akit az alsóház elnöke (Speaker) az elnöklistából az illető ülés levezetésére kijelol. – *347*

314 A hajózási törvényeket (Navigation Acts) 1651-ben, 1660-ban, 1663-ban és 1673-ban hozták. Kimondják, hogy külföldről a legtöbb árut csak angol hajón vagy a származási ország hajóján szabad behozni; az angol partmenti hajózást kizárólagosan angol hajók számára tartották fenn. E rendszabályok elsősorban a holland közvetítőkereskedelem ellen irányultak. A törvényeket 1793 és 1854 között fokozatosan hatályon kívül helyezték. – *347*

315 „The Economist", 1852 júl. 10. – *347*

316 Másképpen vén lúdanyó; mesemondó anyóka – Perrault meséi angolul „Mother Goose's Fairy Tales" (Lúdanyó tündérmeséi) címmel jelentek meg. – *347*

317 „The Economist", 1852 júl. 24. – *348*

318 Vetter Antal, a magyar forradalom vezető katonai személyisége, Kossuth bizalmasa, 1850-ben Londonba emigrált. Kossuth megbízta, hogy legyen Mazzini segítségére mint katonai szakértő egy lombardiai osztrákellenes felkelés előkészítésében. Vetter el is utazott Piemontba. Katonai terveket dolgozott ki, melyek összefüggésben álltak az osztrák hadseregben szolgáló magyar katonák átállásával is. Ez utóbbi feladat keresztülvitelét Türr István és Winkler Lajos vállalták. A sikertelen milánói felkelés (v. ö. 438. jegyz.) után Vetter elhagyta Olaszországot. 1859-ben azonban ismét ide érkezett Kossuthtal együtt és az olaszországi magyar légió szervezésében működött közre. A Garibaldi expedíciója idején, 1860-ban létrehozott második magyar légió főfelügyeletével – a harcok lezajlása után – Kossuth Vettert bízta meg, de népszerűtlensége miatt távoznia kellett. Az 1866-os osztrák–porosz háború idején a porosz táborban szervezett Klapkával együtt magyar légiót. Az 1867-es kiegyezés után hazatért. – *350*

319 Kiss Miklós honvédezredes 1849 után Párizsba került emigrációba. Thouvenelnek, Franciaország konstantinápolyi követének, a későbbi külügyminiszternek sógora. Kiss családi kapcsolatai révén is sokat forgolódott az udvarnál és egyik fő szorgalmazója volt annak, hogy Kossuth III. Napóleonnal kapcsolja össze tevékenységét. Kossuth igyekezett felhasználni Kiss összeköttetéseit, de anélkül, hogy mindenben elfogadta volna tanácsait, kezdeményezését. Kissnek tevékeny szerep jutott 1859-ben a magyar emigráció és a francia császári udvar közötti kapcsolatok kiépítésében és az olaszországi magyar légió szervezésében, ahol mint dandárparancsnok működött. Az 1860-as években is Kossuth legfőbb bizalmasa Párizsban. – *351*

[320] Lengyel Centralizáció — a Lengyel Demokrata Társaság (Towarzystwo Demokratyczne Polskie) 1836-ban létrehozott központi bizottsága. A Társaság 1832-ben keletkezett Franciaországban a lengyel emigráció kisnemesi és polgári szárnyából, amely ellentétben állt az emigráció arisztokrata és klerikális szárnyával. A Társaság programja magában foglalta a jobbágyságnak és a rendi különbségeknek a megszüntetését, egy sor más haladó intézkedést és tevékenyen részt vett az 1846-os krakkói felkelés (v. ö. 30. jegyz.) előkészítésében. Miután 1849 nyarán betiltották a Lengyel Demokrata Társaságot Franciaországban, a Centralizáció székhelye London lett, de a Társaság tagjainak többsége Franciaországban maradt. Az 50-es években a Társaságban meglehetős ideológiai zűrzavar uralkodott. Amikor 1862-ben megalakult Lengyelországban a felkelést előkészítő központi nemzeti bizottság, a Lengyel Demokrata Társaság határozatilag feloszlatta önmagát. — *351*

[321] Az 1834-es angol „új szegénytörvény" (New Poor Law) a szegénykérdés megoldására egyetlen hatékony módszert ismert: a szegények dologházba zárását és kényszermunkán való foglalkoztatásukat. A dologházakat (amelyek nagyon benépesültek) gúnyosan szegénytörvény-bastille-oknak nevezték. (V. ö. még 2. köt. 464–469. old.) — *354*

[322] „The Economist", 1852 szept. 25. — *356*

[323] A hivatalos külkereskedelmi jelentésekről, „Accounts relating to Trade and Navigation, Customs Duties and Tonnage of Vessels" (Jelentések a kereskedelemről és a hajózásról, a vámokról és a hajók tonnatartalmáról), van szó, amelyek kivonatosan állandóan megjelentek az „Economist"-ban; így az 1852 okt. 9-i számban az 1852 szept. 5-ével záruló nyolc hónapra vonatkozó jelentés. — *358*

[324] „Lloyd's Weekly Newspaper" — angol hetilap, 1843-tól 1918-ig jelent meg Londonban; az 50-es években liberális irányzatú. — *360*

[325] „The Hull Advertiser" — angol hetilap, 1799-től 1867-ig jelent meg, polgári radikális irányzatú. — *361 371 375*

[326] Queen's (illetve King's) Bench — egyik angol főtörvényszék, a legrégibb angliai bíróságok egyike (1873-ig működött). — *362*

[327] Court of Common Pleas — egyik angol polgári főtörvényszék; az angol szokásjog alapján ítélkezett. Általános polgári peres ügyeken kívül a szavazólistákkal kapcsolatos fellebbezésekkel is foglalkozott. Csak olyan ügyek tartoztak a hatáskörébe, amelyek a jogrend vagy a perrendtartás megsértését jelentették, tényálladéki kérdésekben esküdtbíróság döntött. — *363*

[328] A nyilatkozatot közölték még a következő angol újságok: „The Morning Advertiser", 1852 okt. 30.; „The Leader", 1852 okt. 30.; „The Examiner", 1852 okt. 30.; „The Spectator", 1852 okt. 28. (A „Leader"-ben a nyilatkozat aláírói között W. Wolff is szerepel. V. ö. még 427–428. old.) — *365*

[329] A nyilatkozatot 1852 nov. 6-án a „People's Paper" is közölte. — *367*

[330] „The Morning Herald" — angol napilap, 1780-tól 1869-ig jelent meg Londonban, konzervatív irányzatú. — *369 373 465 470 481 492*

[331] „The Guardian" — angol hetilap, 1846-ban alapították Londonban, az anglikán egyház szócsöve. — *369*

[332] „The Economist", 1852 okt. 2. — *369*

[333] Cinque Ports (Öt kikotő) — a délkelet-angliai partvidéken létesult középkori egyesules, mely a tengeri kereskedelem, a bíráskodás, az adó, a vám és a halászat terén kiváltságokat élvezett, s ezek fejében koteles volt a királynak hadihajókat és felszereléseket szállítani. — Cinque Ports kormányzója a középkorban széles közigazgatási és bírósági jogkorrel rendelkezett, amikor pedig az állandó királyi flotta létrejott, a kormányzói állás átalakult Anglia egyik legmagasabb állami hivatalává. — *370*

[334] „The Morning Post" — angol napilap, 1772-től 1937-ig jelent meg Londonban, konzervatív irányzatú. — *370 465 528 532*

[335] „The Globe and Traveller" — angol napilap, 1803-ban alapították Londonban; a whigek újságja, a whig kormányok idején hivatalos kormánylap; 1866-tól a konzervatívok sajtószerve. — *371*

[336] „Homokból font kotél" — S. Butler „Hudibras" c., a puritánok ellen irányuló szatirikus eposzának hőse egyebek kozt azzal a fantasztikus kepességgel is rendelkezik, hogy homokból erős kotelet tud fonni „Hudibras"-ban Butler ostorozza az értelmetlen szócsatákra való hajlamot is. — *372 481*

[337] A pénzügyi és parlamenti reformerek a Manchester-iskola (v. o. 294. jegyz.) egyik politikai irányzatához tartoztak; az ipari és kereskedelmi burzsoázia érdekében parlamenti reformok segítségével akarták elérni, hogy a választókeruleteket az ipari keruletek javára módosítsák és a választójogot a kispolgárságra és a jobban fizetett munkásokra kiterjesszék. — *374*

[338] Chartista Végrehajtó Bizottság — a Nemzeti Charta-szovetség (National-Charter-Association) Végrehajtó Bizottsága. A Nemzeti Charta-szovetség, mely 1840 júliusában alakult Manchesterben a szétszórt helyi egyesuletek osszefogasából, volt a munkások első tomegpártja; 1841—42-ben mintegy 40 000 tagot számlált. A chartizmus 1848-as veresége (v. o. 41. jegyz.) után a szovetség hanyatlásnak indult és az otvenes években beszuntette tevékenységét. (V. o. még 150. jegyz.) — *376*

[339] Americus incommodus ab inimico non differt (alkalmatlankodó amerikai nem kulonbozik az ellenségtől), v. ö.: amicus incommodus ab inimico non differt (alkalmatlankodó barát nem kulonbozik az ellenségtől; ugyetlen barát rosszabb az ellenségnél) — latin szállóige. — *377*

[340] A tobb mint másfél évig húzódó kolni kommunista perben a kolni eskudtszek 1852 nov. 12-én hozott ítéletet. A Kommunisták Szovetségének vád alá helyezett tagjai kozul H. Burgerst, P. Nothjungot és P. Rosert 6 évi, H. H. Beckert, K. Ottót, W. Reiffet 5 évi és F. Lessnert 3 évi várbortonre ítélték. R. Danielst, J. J. Kleint, J. Ehrhardot és A. Jacobit felmentették. Daniels néhány évvel szabadulása után a bortonben szerzett tuberkulózisban meghalt. Az ugyancsak vád alá helyezett F. Freiligrath a letartóztatás elől Londonba emigrált. (A kolni kommunista perről lásd 389—452. old.) — *379 387*

[341] „A nemrég lefolyt kolni per" c. cikket Marx kérésére Engels írta a „New York Daily Tribune" számára, ahol Marx aláírásával jelent meg Később a „Forradalom és ellenforradalom Németországban" (v. ö. 1. jegyz.) Eleanor Marx-Aveling gondozásaban megjelent 1896. évi kiadásába felvették a kilátásba helyezett, de a „Tribune"-ban meg nem jelent utolsó cikk helyebe (v. ö. 56. jegyz.). — *382*

342 A Kommunisták Szovetségéről, a proletariátus első nemzetkozi kommunista szervezetéről van szó, mely 1847-ben az Igazak Szovetsége újjászervezésének eredményeként alakult meg. Az Igazak Szovetségét az 1834 óta mukodó titkos német demokrata-republikánus emigráns szervezetből, a Számkivetettek Szovetségéből kilépett baloldali elemek 1836-ban alapították Párizsban; voltak csoportjai Németországban, Franciaországban, Angliában és Svájcban. 1847 jan. végén az Igazak Szovetsége londoni vezetősége kozeledett Marx és Engels nézeteihez és javasolta nekik, hogy csatlakozzanak a Szovetséghez, mukodjenek kozre újjászervezésében. 1847 jún. elején az Igazak Szovetsége Londonban kongresszust tartott, ezen vette fel az új nevet, s így ez a kongresszus a Kommunisták Szovetségének első kongresszusaként szerepel a történelemben. A kongresszuson részt vett Engels és W. Wolff. A régi kodos jelszót – „Minden ember testvér" – felváltották a proletár párt nemzetkozi harci jelszavával. „Világ proletárjai, egyesuljetek!" Marx és Engels részvételével kidolgozták a Kommunistak Szovetségének szervezeti szabalyzatát (lásd 4. kot. 527–531. old.), melyben a kommunista mozgalom végcéljait szabatosan megfogalmazták és mindazokat a pontokat elhagyták, amelyek az Igazak Szovetségének összeeskuvő jelleget kolcsonoztek; az új szovetséget demokratikus elvekre alapozták. A szervezeti szabályzatot véglegesen 1847 decemberében a Kommunisták Szovetségének második kongresszusa hagyta jóvá. A második kongresszuson (London 1847 nov. 29.–dec. 8) Marx és Engels is részt vettek, s ennek a kongresszusnak a megbízásából írták meg a pártprogramot, a „Kommunista Párt kiáltványá"-t (lásd 4. kot. 437–470. old.), mely 1848 februárjában jelent meg Londonban. – A februári forradalom kitorése után az új Kozponti Vezetőségnek, melynek Marx és Engels is tagja volt, Párizs lett a székhelye. 1848 márc. végén és ápr. elején a Központi Vezetőség megszervezte tobb száz munkásnak – főként a Kommunisták Szovetsége tagjainak – hazatérését, hogy részt vehessenek a német forradalomban A Kommunisták Szovetségének programja az 1848-as forradalomban megfelelt azoknak a koveteléseknek, melyeket Marx és Engels márc. végén fogalmaztak meg (v. o. 5. kot. 1–2. old). Marx és Engels 1848 ápr. elején tértek haza Németországba, s arra a meggyőződésre jutottak, hogy mivel a Kommunisták Szovetségének 2–300 tagja, szétszórtságuk, elszigeteltségük és a németországi állapotok elmaradottsága folytán nem gyakorolhatnak számottevő befolyást a tömegekre, a demokratikus mozgalomban mint ennek szélsőbaloldali, proletár szárnya kell tevékenykedniok Beléptek a kolni Demokrata Társaságba, de emellett hangoztatták, hogy szukség van munkásegyletek szervezésére, a proletariátus politikai nevelesére és egy proletár tomegpárt elofeltételeinek megteremtésére. Ezeknek a céloknak a szolgálatába állították a „Neue Rheinische Zeitung"-ot (v. o. 46. jegyz) is. – 1849 áprilisában Marx, Engels és híveik kiléptek a Demokrata Társaságból. A munkástomegek időkozben nyert tapasztalata, a kispolgári demokráciában való csalódása most megteremtette egy önálló proletár párt feltételeit. Tervuket azonban Marx és Engels nem valósíthatták meg, mert a Délnyugat-Németországban kitort felkelés veresége véget vetett a német forradalomnak. – A Kommunisták Szovetségének tagjai a forradalom minden frontján harcoltak; a sajtóban, a barikádokon és a csatatéren a proletariátus hadallásait védelmezték. A forradalom veresége után a Kommunisták Szovetségének tagjai kozul sokan bortonbe vagy kulfoldre kerultek, a kapcsolatok megszakadtak, a csoportok felbomlottak, a Szovetség Németország határain kívul is súlyos veszteségeket szenvedett. – 1849 őszén a Szovetség vezető funkcionáriusainak nagy része Londonban osszegyult. A Marx és Engels vezetésével újjászervezett Kozponti Vezetőségnek sikerult 1850 tavaszán a régi szervezetet helyreállítani és a Szovetség tevékenységét felélénkíteni. „A Kozponti Vezetőség üzenete a Kommunisták Szovetségéhez" (7. kot. 236–245. old.), melyet 1850 márciusában Marx és Engels szovegeztek meg, az 1848–49-es forradalom mérlegét megvonva, kitűzte az önálló, a kispolgári demokratáktól független proletár párt megteremtésének feladatát. Ebben az uzenetben fejtik ki először a permanens forradalom eszméjét. 1850 márciusától megjelent a kommunista propaganda új szócsove, a „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-okonomische Revue" (lásd 7. kot.). – 1850 nyarán a Szovetség Kozponti Vezetőségében kiéleződtek az elvi, taktikai nézeteltérések. A Kozponti Veze-

tőség többsége, Marx és Engels vezetésével, határozottan állást foglalt a Willich–Schapper-frakció szektás, kalandor taktikája ellen, mely a forradalom azonnali kirobbantását tűzte ki célul, és nem vette számításba sem az objektív törvényszerűségeket, sem a reális politikai helyzetet. Ezzel szemben Marx és Engels azt az álláspontot képviselték, hogy a reakció uralmának ebben az időszakában a Kommunisták Szövetségének fő feladata a tudományos kommunizmus eszméinek terjesztése és proletár forradalmi káderek kinevelése. A Willich–Schapper-frakció tevékenysége 1850 szept. közepén kenyértörésre vezetett. Az 1850 szept. 15-i ülésen (v. ö. 7. köt. 513–516. old.) Marx javaslatára a Központi Vezetőség hatáskörét a kölni körzeti vezetőségre ruházták át. A Szövetség németországi csoportjai mindenütt helyeselték a londoni Központi Vezetőség többségi határozatát. A kölni új Központi Vezetőség Marx és Engels útmutatásai alapján 1850 decemberében új szervezeti szabályzatot dolgozott ki (v. ö. 7. köt. 523–525. old.). A Szövetség tagjainak üldöztetése és letartóztatása következtében a Kommunisták Szövetsége 1851 májusában beszüntette tevékenységét Németországban. 1852 nov. 17-én, a kölni kommunista per befejeződése után, Marx javaslatára a Szövetség kimondta feloszlását. – A Kommunisták Szövetsége mint a proletár forradalmárok iskolája, mint a proletár párt csírája, előfutára volt a Nemzetközi Munkásszövetségnek, az I. Internacionálénak. – *383*

[343] A Willich–Schapper-frakcióról van szó (v. ö. 342. jegyz.). – *383*

[344] A „Leleplezések a kölni kommunista perről" c. pamfletján Marx 1852 okt. végén, még a kölni kommunista per befejeződése előtt kezdett dolgozni, hogy minél hamarább a nyilvánosság elé tárja a porosz rendőrállam alávaló módszereit. Az ínséges körülmények ellenére, melyek közt családjával együtt abban az időben élt, sikerült már december elején befejeznie a kéziratot. Egyik példányát dec. 6-án Svájcba, ifj. Schabelitz kiadónak küldte el, egy másik példányát pedig dec. 7-én Amerikába, A. Clussnak. Bázelban a pamfletot 1853 januárjában névtelenül kinyomták, de a rendőrség márciusban csaknem az összes példányt elkobozta (a badeni határmenti Weill nevű falucskában). Amerikában előbb folytatásokban közölte a művet a „Neu-England-Zeitung" c. bostoni demokrata lap, mely 1853 ápr. végén névtelenül brosúraformában is megjelentette. De a bostoni kiadást sem sikerült Németországban elterjeszteni. – 1874-ben a „Volksstaat" (v. ö. 453. jegyz.) 13 folytatásban (1874 okt. 28-tól dec. 18-ig) közölte a mű teljes szövegét. Ekkor hozták először nyilvánosságra Marx szerzőségét. Az utószó (v. ö. 559–561. old.) az 1875 jan. 27-i számban jelent meg. A kiadó utánnyomásban 1875-ben még egyszer megjelentette könyvalakban, ugyancsak a szerző feltüntetésével és Marx említett utószavával, valamint Marxnak 1860-ban a „Vogt úr"-hoz írt 4. mellékletével (v. ö. 551–558. old.). – 1885-ben megjelent a mű harmadik kiadása, Engels szerkesztésében, Engelsnek „A Kommunisták Szövetsége történetéhez" c. bevezetésével (v. ö. 562–575. old.). Ezt a kiadást Engels kiegészítette még a Kommunisták Szövetsége Központi Vezetőségének márciusi és júniusi üzenetével is (lásd 7. köt. 236–245., 298–304. old.). A fordítás az 1885-ös kiadáson alapszik. – *389*

[345] „A Kommunista Párt kiáltványá"-t lásd 4. köt. 437–470. old., „A Kommunisták Szövetségének szervezeti szabályzatá"-t lásd 4. köt. 527–531. old., „A Központi Vezetőség üzenete a Kommunisták Szövetségéhez" lásd 7. köt. 236–245., 298–304., 519–525. old. – *393*

[346] „Gesetz, betreffend die Dienstvergehen der Richter und die unfreiwillige Versetzung derselben auf eine andere Stelle oder in den Ruhestand" (Törvény a bírók hivatali vétségeit és kényszerű áthelyezését vagy nyugállományba küldését illetően), kelt 1851 máj. 7. – *394 560*

[347] Irányper; tendenciaper (Tendenzprozess) – így nevezték Németországban a haladó elemek ellen konstruált pereket. – *394*

[348] Code pénal (büntetőtörvénykönyv) — Franciaországban 1810-ben fogadták el, majd Napóleon alatt Nyugat- és Délnyugat-Németország (ezenkívül Belgium és más országok) elfoglalt területein is bevezették (v. ö. még 5. jegyz.). — *394*

[349] Sonderbund (különszövetség) — a hét gazdaságilag legelmaradottabb svájci katolikus kanton 1843-ban kötött reakciós szövetsége, amely 1847-ben polgárháborút robbantott ki Svájcban. — Utalás a Willich–Schapper-féle szektás frakcióra (v. ö. 342. jegyz.), ill. az 572. oldalon a Born-féle „Munkástestvériség"-re. — *396 572*

[350] A kölni kommunista perről a „Kölnische Zeitung" 1852 okt. 5-től nov. 13-ig „Assisenprozedur gegen D. Herm. Becker und Genossen. Anklage wegen hochverräterischen Komplottes" (Esküdtszéki eljárás D. Herm. Becker és társai ellen. Hazaáruló összeesküvés vádja) címmel számolt be. Marx idézetei egybehangzanak a „Kölnische Zeitung" beszámolóival. — *399*

[351] Van Diemen-föld (Vandiemensland) — 1803-tól 1854-ig angol büntetőgyarmat, 1853 óta Tasmaniának nevezik. — *400*

[352] V. ö. Biblia, Máté 20, 16: „Ekképpen lesznek az utolsók elsők és az elsők utolsók". — *400*

[353] Great Windmill Street-i nyilvános Munkásegylet — a londoni Német Munkás Művelődési Egylet, melyet 1840 febr. 7-én alapított K. Schapper, J. Moll, H. Bauer, valamint az Igazak Szövetségének más tagjai. Az Egyletben az Igazak Szövetségének, illetve később a Kommunisták Szövetségének tagjai vitték a vezető szerepet. 1847-ben, úgyszintén 1849 szeptemberétől Marx és Engels tevékenyen részt vett az Egylet munkájában. 1850 szept. 17-én Marx, Engels és több harcostársuk kilépett az Egyletből a Willich–Schapper-frakcióval fennálló konfliktus miatt. — Az 50-es évek végétől Marx és Engels ismét részt vett a Művelődési Egylet tevékenységében. Az Egylet 1918-ig állott fenn, amikor az angol kormány feloszlatta. — *400 564*

[354] Entente cordiale (szívélyes egyetértés) — ez a kifejezés eredetileg azoknak a jó kapcsolatoknak a megjelölésére szolgált, amelyek Franciaország és Anglia között a júliusi monarchia idején olymódon jöttek létre, hogy a Lajos Fülöp alatt uralmon levő finánctőke-burzsoázia állandó engedményeket tett Angliának. Ezt a politikát a francia ipari és kereskedelmi burzsoázia eleinte hevesen ellenezte, az 1848-as forradalom után azonban — saját uralma megszilárdítására — maga is tovább folytatta. (V. ö. még 379. jegyz.) — *403 468*

[355] Korlátolt alattvalói értelem — von Rochow Németország-szerte közismertté lett mondása; Rochownak egy porosz belügyminiszter korában kiadott 1838 jan. 15-i rendeletében ugyanis ez áll: „Nem illő, hogy az alattvaló az államfő cselekedeteit a maga korlátolt belátásának mércéjéhez szabja." — *407*

[356] V. ö. Beaumarchais: „La folle journée, ou le mariage de Figaro", V. felv. 8. szín. — *408*

[357] Haldokló vívó (Fechter); haldokló gladiátor — görög szobor az i. e. III. század második feléből; haláltusájában pajzsára rogyott gladiátort ábrázol. — *411*

[358] Wermuth és Stieber: „Die Kommunistenverschwörungen des neunzehnten Jahrhunderts". A második rész egy „feketelistát" tartalmaz, a munkásmozgalommal vagy a demokrata mozgalommal összeköttetésben álló személyek életrajzi adataival. — *413 557*

[359] V. ö. Heine: „Traumbilder": „Schinderhanno, Orlandini / Und besonders Karlo Moor / Nahm ich mir als Muster vor": Marx így idézi: „Schinderhannes, Karlo Moor / Nahm

ich mir als Muster vor". – Schinderhannes (Sintérjankó): Johann Bückler (1777–1803) rheinhesseni haramiavezér csúfneve; Karl Moor: Schiller „Die Räuber" c. színművének haramiavezére. – *413*

360 Mormonok – vallási szekta (Jézus közeli visszajövetelét várják); 1830-ban alapította az Amerikai Egyesült Államokban Joseph Smith, a „Book of Mormon" (Mormon könyve) szerzője. – *416*

361 V. ö. Luther: „Tischreden"; Luther az egyik „asztali beszélgetésében" a világot olyan részeg paraszthoz hasonlította, aki nem tudja magát a nyeregben tartani. – *417*

362 Mazas – egykori párizsi vizsgálati fogház, melyben az ún. német–francia összeesküvés letartóztatottjait, köztük Chervalt, őrizték. – *418*

363 Az 1852 januárjában Marx támogatásával Londonban alapított német munkásegyletről van szó, melynek elnöke Stechan hannoveri emigráns volt. Ehhez olyan munkások csatlakoztak, akik a Willich–Schapper-frakció befolyása alatt álló Német Munkás Művelődési Egyletből (v. ö. 353. jegyz.) kiléptek. A Stechan-féle munkásegylet alapításában részt vett Lochner is, a Kommunisták Szövetségének Marxhoz és Engelshez közel álló tagja. Később az egylet számos tagja, köztük maga Stechanis, megint a Willich–Schapper-frakció befolyása alá került és újból a Német Munkás Művelődési Egylethez csatlakozott. – *421*

364 A Stieberhez intézett válaszlevél fogalmazványa, melyet Marx sajátkezűleg írt, de aláírásával nem látott el, fennmaradt. Feltehetően a „Neue Rheinische Zeitung" szerkesztőségének egyik munkatársa, valószínűleg W. Wolff, aki ismerte Stieber sziléziai tevékenységét, írta alá a levelet. – *429*

365 „Frankfurter Oberpostamtszeitung" – német újság, 1617-től 1866-ig jelent meg Majna-Frankfurtban. A Thurn und Taxis hercegek birtokában volt, akik postaregáléval rendelkeztek számos német államban. 1848–49-ben a lap az ideiglenes központi hatalom hivatalos sajtószerve. – *429 511*

366 „Nationalzeitung" – német polgári liberális újság, 1848 ápr. 1-től jelent meg Berlinben. – *430*

367 „Frankfurter Journal" – német napilap, a XVII. században alapították, 1903-ig jelent meg Majna-Frankfurtban; a 40–50-es években polgári liberális lap. – *431*

368 V. ö. Shakespeare: „Julius Caesar", III. felv. 2. szín: „De Brutus mondja ... S Brutus derék, becsületes férfiú". – *434*

369 Fleur de Marie: Mária virága; százszorszép – E. Sue „Les mystères de Paris" c. regényében szereplő prostituált. – Marx Sue-nek ezt a regényét éles gúnnyal boncolta a „Szent család" VIII. fejezetében (v. ö. 2. köt. 165–175. old.). – *436 552*

370 Az ún. „Vörös Katekizmus"-nak, a „Kommunista Párt kiáltványa" e „szerencsétlen paródiájának" szerzőjeként Marx a „Leleplezések" megírásakor M. Hesst jelölte meg (v. ö. 445. old.). Később, a „Leleplezések" 1875-ös kiadásához írt „Utószó"-ban megemlíti, hogy „állítólag nem M. Hess, hanem egy bizonyos Levy tekintendő a »Vörös Katekizmus« szerzőjének" (v. ö. 559. old.). Később ismertté vált dokumentumokból, amelyekről Marx annak idején nem tudhatott, kiderült, hogy mégiscsak Hess írta a „Vörös Katekizmus"-t (v. ö. még 454. jegyz.). – *438*

[371] Terra, aqua, aëre et igni interdictus (a földből, a vízből, a levegőből és a tűzből kitiltva) – a jogokból való kirekesztés és számkivetés egyik formulája a rómaiaknál. – *442*

[372] V. ö. Beaumarchais: „La folle journé, ou le mariage de Figaro", V. felv. 16. szín. – *447*

[373] V. ö. Schiller: „Die Sonntagskinder". – *450*

[374] És mégis mozog (a föld) – Galileinek tulajdonított mondás; állítólag e szavakkal vonta vissza azt az esküt, amellyel 1633-ban a római inkvizíciós törvényszék előtt megtagadta az égitestek mozgására vonatkozó kopernikusi tanítást. – *451*

[375] Az 1806 okt. 14-i jénai vereség, melynek következtében Poroszország kénytelen volt kapitulálni a napóleoni Franciaország előtt, a Hohenzollern-monarchia társadalmi és politikai korhadtságának jelképe. – *452 561*

[376] Ez az idézet, valamint Disraeli költségvetési beszéde: „Hansard's Parliamentary Debates", CXXIII. köt. – *461*

[377] Millennium (ezeréves birodalom) – misztikus vallási hiedelem, amely a Biblia különböző helyeire hivatkozva (v. ö. pl. János Jel. 20, 4.) azt hirdeti, hogy Jézus vissza fog térni és ezer évig uralkodni fog a földön. Ez az „ezeréves birodalom" lesz az igazságosság, az általános egyenlőség és jólét megvalósulása. (V. ö. még 69. jegyz.) – *467 473*

[378] Az angol parlamenti képviselők beszédei: „Hansard's Parliamentary Debates", CXXIII. köt. – *468*

[379] Négyes szövetség – Anglia, Franciaország, Spanyolország és Portugália 1834 áprilisában kötött szövetsége; ez adott szerződéses alapot a már korábban létrejött entente cordiale-nak (v. ö. 354. jegyz.). De Anglia és Franciaország érdekellentétei mindjárt a szerződés megkötésekor megmutatkoztak, s ezek később a két ország közötti feszültségre vezettek. A szerződés, mely formailag az abszolutisztikus Oroszország, Poroszország és Ausztria ellen irányult, lehetővé tette Angliának, hogy a spanyol és a portugál trónöröklési viszályokkal kapcsolatban a spanyol, illetve portugál kormány katonai megsegítése ürügyén fokozza befolyását ebben a két országban. – *468*

[380] Mayfair – előkelő londoni városnegyed. – *469*

[381] „Manchester Examiner and Times" – angol liberális újság, 1848-ban jött létre a „Manchester Times" és a „Manchester Examiner" egybeolvasztásából; a 40–50-es években a szabadkereskedőket támogatta. 1894-ig jelent meg, különböző címekkel. – *469*

[382] Ír brigád – az ír képviselők frakciója az angol parlamentben. A XIX. sz. 30-as éveitől az 50-es évekig e frakció többsége az ír nemzeti mozgalom jobbszárnyához tartozott, mely az ír burzsoázia felső rétegének, a földesuraknak és a katolikus egyház klerikális köreinek érdekeit képviselte. A frakcióhoz ezen kívül ír liberálisok is tartoztak, akik mögött a jómódú ír bérlők álltak. – A bérlőjogról (Tenant-Right; Irish Right of Tenantry) lásd Marx „Tőke", III. köt. 37. fej. (V. ö. még 390. jegyz.) – A toryk és a whigek versengésével kapcsolatban az ír brigádnak, akárcsak a Manchester-iskola (v. ö. 294. jegyz.) híveinek megvolt a lehetősége arra, hogy a parlamenti erőviszonyokat megingassa, a parlamenti harc menetére befolyást nyerjen, sőt olykor a kormány sorsát is eldöntse. – *349 374 470 481 497 507 518 520*

[383] „The Freeman's Journal" – ír napilap, 1763-tól 1924-ig jelent meg Dublinban. A 40–50-es években az Angliával való unió megszüntetéséért és az ír bérlők védelméért szállt síkra. – *470 472*

[384] A parlamenti képviselők elvesztették mandátumukat, ha a koronától (vagy annak írországi képviseletétől) jövedelmet hozó hivatalt vállaltak. E rendelkezés az 1705 után létesült hivatalokra vonatkozott. — *470*

[385] Puseyizmus — a római katolicizmus felé hajló áramlat az anglikán egyházon belül a XIX. sz. 30—60-as éveiben. Megalapítója, Pusey, az oxfordi egyetem teológusa, a katolikus szertartásoknak és a katolicizmus egyes dogmáinak az anglikán egyházban való feleleventítésére törekedett. A puseyizmus vallási megnyilvánulása volt annak a harcnak, amelyet a befolyásához ragaszkodó angol arisztokrácia a zömében különböző protestáns szektákhoz tartozó ipari burzsoázia ellen folytatott. A puseyizmus számos híve átlépett a katolikus egyházba. — *471*

[386] Wakefield gyarmatosító elméletét Marx később a „Tőke" 1. kötetének 25. fejezetében bírálta. — *471*

[387] A cikk számadataiba a „New York Daily Tribune"-ban számos sajtóhiba csúszott be. Ezeknek az „Economist" és más források alapján történt helyesbítését külön nem jelöltük (ugyanígy a más cikkekben előfordult hasonló sajtóhibák helyesbítését sem). — *472*

[388] Russellnak „Memoirs of the Affairs of Europe from the Peace of Utrecht" c. történelmi tanulmányáról és „Don Carlos" c. verses tragédiájáról van szó. — *472*

[389] Korhadt választókerületek (rotten boroughs) — így nevezték a XVIII. és XIX. században azokat az elnéptelenedett községeket, amelyeknek évszázados kiváltságok alapján joguk volt parlamenti képviseletre. Ezeknek a választókerületeknek a képviselőit voltaképpen a földesurak nevezték ki, akiktől a helyi lakosság függött. Az 1832., 1867. és 1884. évi reformok megszüntették ezeket a kiváltságokat. — *472*

[390] A Bérlők Jogaiért Küzdő Szövetséget ír polgári politikusok alapították 1850 augusztusában. Célja az írországi kapitalizmus fejlődését gátló félfeudális és gyarmati módszerek felszámolása volt. Programja az ír bérlők érdekében a következőket követelte: 1. tiltsák meg a földesuraknak a bérleti szerződések önkényes felbontását; 2. a bérleti szerződés felbontása esetén fizessenek a bérlőknek kártérítést az általuk végzett talajjavítási munkálatokért; 3. állapítsanak meg méltányos bérleti díjakat; 4. ismerjék el a bérlőknek a föld szabad továbbadására való jogát. — Az 1852-es általános parlamenti választások idején a Szövetség követeléseit az ír bérlők nagy tömege támogatta. Az 1853 januári választások során a Szövetség a kormányba belépő, megalkuvó ír képviselők ellen agitált. Az ír katolikus és evangélikus főpapság, a demokratikus és nemzeti szabadságmozgalom növekedésétől félve, a földesurakkal együtt a Szövetség ellen harcolt. (V. ö. még 382. jegyz.) — *472 520*

[391] A jelentésből idézett passzusok: „The Economist", 1853 jan. 8. — *474*

[392] Mincing Lane — londoni utca, a gyarmatáru-nagykereskedelem központja. — *475*

[393] A Du Fay cég jelentéséről van szó. — *477*

[394] „The Sun" — angol polgári liberális újság, 1792-től 1871-ig jelent meg Londonban. — *478*

[395] Orangisták — terrorista, reakciós szervezet (Orange-páholyok); 1795-ben alapították földbirtokosok az anglikán papsággal együtt a nemzeti katolikus párt ellensúlyozására és az írországi nemzeti szabadságmozgalom leküzdésére. (Nevük 1690-ből származik,

amikor Orániai (III.) Vilmos protestáns híveit illették ezzel az elnevezéssel.) Kivált a protestánsok lakta Észak-Írországban, Ulster tartományban volt nagy befolyásuk. A Bérlők Jogaiért Kuzdő Szovetség (v. o. 390. jegyz.) agitációja idején a földbirtokosoknak, valamint a katolikus és anglikán főpapságnak az akarata ellenére az orangisták és a katolikusok alsó rétege kozott szovetség jott létre. — *481*

396 V. o. „The Economist", 1853 jan. 15. — *482*

397 A Sutherland-birtokokon uralkodó állapotok itt kovetkező leírását (485. oldalig bezárólag) H. Ch Carey átvette „The Slave Trade, Domestic and Foreign etc." c. könyvében (203—204 old.), forraskent csupán annyit jelolve meg, hogy az adatok „egy újabb angol írótól" származnak — *484*

398 Az itt kovetkező két bekezdest — a parasztoknak a földről való eluzeset — Marx később beiktatta a „Tőke" I. kotetenek 24 fejezetebe Fordításunkban ezért tekintetbe vettuk a „Tőke" magyar fordításának szovegét. — *484*

399 Sismondi: „Études sur l'économie politique", I kot. 230—231. old. — *485*

400 Feltehetően utalás a kulonféle torokországi reformkísérletekre. A problemával Marx és Engels tobb ízben is foglalkoztak. (V. o. pl Marx: „Tóke", I. kot 693 old 236 jegyz., Engels: „Az orosz cárizmus kulpolitikája", megjelent „Die Neue Zeit", 1890.) — *486 494*

401 Ez az első cikk, melyet Marx angol nyelven írt (v. o. 292. jegyz.) — *488*

402 V. o Hegel: „Grundlinien der Philosophie des Rechts", 100—101. § — *490*

403 Jus talionis — megtorlás joga, egy cselekménynek hasonló cselekménnyel való megtorlása, viszonzása: „szemet szemért, fogat fogért, életet életért". — *490*

404 Satory hőse: Louis Bonaparte Satoryban nagy seregszemlét tartott (v. o. 152 old.). — Décembraillard: a December 10-i Társaság (v. o. 105. jegyz.) tagja, a „décembre" (december) és „braillard" (ordibáló) szavakból. — *492*

405 A Béketársaságnak (v. o. 147. jegyz.) 1853 jan végén Manchesterben tartott nemzetkozi békekongresszusáról van szó, amelyen a szabadkereskedők nagyon aktívak voltak A kongresszus tobb határozatot hozott az anglhai franciaellenes háborús propaganda és a fokozott fegyverkezés ellen; határozatainak semmi gyakorlati jelentőségük nem volt. — *492 529*

406 „Elfogytak még azok is, akiket a diktátor Caesar a Cassius-fele, és Augustus császár a Saenius-féle torvény alapján pótlásul választott" — Tacitus: „Annales", XI. konyv, 25. — *497*

407 Lásd erről Marx 1853 júniusában írt cikkét („Az indiai kérdés — Az ír bérlőjog", 9. kot.). — *497*

408 Arról a torvényjavaslatról van szó, melyet először az ír radikális Sherman Crawford terjesztett 1835-ben az alsóház elé. E torvényjavaslatot, amely a bérleti szerzódés felbontásakor kárpótlást irányzott elő a bérlőknek a parcellán eszkozolt talajjavításokért (v. o. 382. és 390 jegyz.), az alsóház 1836-ban elvetette. Később (1847-ben és 1852-ben) a torvényjavaslatot újból beterjesztették, de az alsóház ismételten elvetette. — *498*

[409] Repeal – az angol–ír unió eltörléséért (Repeal of Union) indított mozgalom. Az uniót az 1798-as felkelés leverése után kényszerítette Írországra az angol kormány. Az 1801 jan. 1-én életbe lépett unió feloszlatta az ír parlamentet és felszámolta Írország autonómiájának utolsó maradványait is. Az unió eltörlésének követelése a 20-as évektől kezdve a legnépszerűbb követelés lett Írországban. A tömegmozgalom hatására 1840-ben az ír liberálisok O'Connell vezetésével megalakították a repeal-szövetséget (Repeal Association), de ezt az angol uralkodó osztályokkal való kompromisszum útjára igyekeztek terelni. Ennek ellenére a harc a 40-es években fellángolt. – *499*

[410] „La Nation" – belga kispolgári demokrata napilap, 1848-tól 1856-ig jelent meg Brüsszelben. – *503*

[411] „Hansard's Parliamentary Debates", CXXIV. köt. – *506 517*

[412] A Mezőgazdaság és a Brit Ipar védelmére alakult Szövetség 1845-ben jött létre a szabadkereskedelem elleni harc során; kezdetben a Mezőgazdaság védelmére alakult Szövetségnek nevezték. A nagybirtokosok érdekeit képviselte és a gabonatörvények eltörlése ellen lépett föl (v. ö. 296. jegyz.). – *508*

[413] Libényi János magyar szabósegéd, aki az 1848-as szabadságharc idején mint katonai szabó dolgozott Aradon, 1849 után Pesten, majd Bécsben vállalt munkát. Az osztrák elnyomás elleni gyűlölettől vezettetve, heteken keresztül felkészült a császár elleni merényletre. 1853 febr. 18-án, amikor Ferenc József déli sétáját tette gróf O'Donnell ezredes kíséretében, Libényi a bécsi Kärntnertornál egy nagy késsel rárontott a császárra; a szúrás a nyakszirtjén érte Ferenc Józsefet, aki csak több hetes lábadozás után gyógyult fel. Libényit, aki a merénylet elkövetése után Kossuthot és a köztársaságot éltette, haditörvényszék elé állították, ahol ugyancsak hangoztatta, hogy tettét politikai okokból követte el. Rövid úton elítélték és 1853 febr. 26-án kivégezték. – *509 531*

[414] Utalás azokra a haditörvényszéki ítéletekre, melyeket 1853 februárjában tett közzé a sajtó a Holsteinban állomásozó 30. és 8. osztrák gyalogezred volt honvédtisztjeinek elítéltetéséről. Az ügy hátterében az állt, hogy Kossuth még 1851 novemberében Londonból szervezési utasításokkal Magyarországra küldte Piringer Pataki Mihály volt honvédhadnagyot, akinek útja Hamburgon keresztül vezetett. Itt kapcsolatba lépett Ruscsák Ignác szabómesterrel, aki viszont a körzetben állomásozó osztrák ezredekben szolgáló magyar katonákkal állt összeköttetésben. Kossuth üzeneteit, felhívásait terjesztették. Piringert Hamburgban elfogták, és letartóztatták a vele kapcsolatban álló katonai személyeket is. Az összeesküvés részletei Piringer vallomásából kiderültek, és utána nagyarányú letartóztatási hullám indult meg Bécsben, Pesten és Erdélyben. Piringert halálra ítélték és 1852 febr. 5-én kivégezték. Ruscsákot halálra, utóbb kegyelem útján 18 évi sáncmunkára ítélték. A magyar származású katonákat háromtól nyolc évig terjedő vár- és sáncfogsággal sújtották. Dávid Sándor volt honvédtisztet kivégezték. Ez az osztrák uralom elleni szervezkedés „hamburgi vállalkozás" néven terjedt el a közvéleményben. – *509 511*

[415] „Österreichisch-Kaiserliche Wiener Zeitung", 1853 febr. 11. – *510*

[416] Horvátok (Kroaten) – az osztrák császári hadsereg eredetileg horvát származású katonákból álló könnyűlovassági és gyalogsági alakulatai; brutális és kíméletlen harcmodorukról voltak nevezetesek. – *510*

[417] „The Leader" (v. ö. 223. jegyz.), 1853 febr. 19. – *510*

[418] Az angol parlamenti hagyomány szerint a Lordok Házának elnökét, a lordkancellárt különleges ülőhely illeti meg: a gyapjúzsák, mely Anglia nemzeti gazdagságának egykori fő forrását jelképezi. – *513*

[419] Az angol–francia százéves háború (1337–1453) nagy csatáiról van szó. Poitiers (1356) és Agincourt (Azincourt) (1415) mellett az angol gyalogság súlyos vereséget mért a francia lovasságra. – *513*

[420] 1839-ben fellángolt a török–egyiptomi konfliktus Szíria miatt, melyet 1833-ban egyiptomi csapatok elfoglaltak. Az angol–francia ellentéteket a Mehmed Ali pasának nyújtott francia támogatás élezte ki. Anglia félt attól, hogy ázsiai gyarmatainak küszöbén a francia befolyás erősödik. Ezért katonai segítséget nyújtott Törökországnak Egyiptom ellen, és Oroszország, Ausztria meg Törökország támogatásával diplomáciai nyomást gyakorolt Franciaországra, hogy álljon el Egyiptom támogatásától. – 1844 márciusában újból feszültté vált az angol–francia viszony, mivel kiutasítottak egy angol ügynököt a francia protektorátussá nyilvánított Tahiti-szigetről; ebben is a csendes-óceáni térség gyarmataiért folyó konkurrencia nyilvánult meg. – Az entente cordiale-ról v. ö. 354. jegyz. – *514*

[421] Franciaország és Svájc konfliktusát (1851 febr.–1852 jan.) Louis Bonaparte-nak a francia republikánus emigránsok kiutasítására vonatkozó követelése idézte elő. – A dél-amerikai folyókat Anglia és Franciaország nyomására nyitotta meg Argentína a nemzetközi hajózás számára. Az Uruguay elleni háború alatt (1842) Argentína elzárta a Parana és Uruguay folyókat, ami a Brazíliával folytatott kereskedelmet akadályozta. Anglia és Franciaország 1845 júniusában ultimátumot intézett Argentínához és ebben követelték, hogy Argentína hagyja abba a háborút, ismerje el Uruguay függetlenségét és nyissa meg a folyókat. Az ultimátum elutasítása után Anglia és Franciaország hadat üzent Argentínának és blokád alá vette partvidékét. 1853-ban Argentína aláírta a megállapodást, mely szabaddá tette a hajózást. – Neuchâtel köztársaságot, az egykori Neuenburg és Vallendis (franciául Neuchâtel és Valangin) hercegségből keletkezett svájci kantont a bécsi kongresszus (v. ö. 11. jegyz.) a porosz királynak ítélte oda, aki azt a porosz királyságtól különálló államnak nyilvánította, mire Neuchâtelt 21. kantonként felvették a svájci szövetségbe. 1831-ben a neuchâteli republikánusok felkeltek, s megpróbálták az alkotmány módosítását és a Poroszországtól való teljes elszakadást kikényszeríteni. A felkelést von Pfuel vezérőrnagy, a porosz király meghatalmazottja, nagy kegyetlenséggel leverte. Az 1848-as republikánus felkelés Neuchâtelt köztársaságnak nyilvánította és gyakorlatilag véget vetett Poroszország uralmának; Poroszországot az európai hatalmaknak, főként Angliának és Franciaországnak a diplomáciai beavatkozása tartotta vissza mindenfajta erőszakos lépéstől és 1857-ben a porosz király kénytelen volt hivatalosan is lemondani Neuchâtelről. – Kubát illetően Anglia és Franciaország, minthogy attól féltek, hogy az Egyesült Államok elfoglalja ezt az akkor spanyol fennhatóság alatt álló szigetet, 1852-ben javaslatot tettek az Egyesült Államok kormányának egy háromhatalmi egyezményre, amelyben kölcsönösen lemondanak Kubáról. Az Egyesült Államok vonakodása folytán az egyezmény aláírására nem került sor. – Tanzimatnak nevezték Törökország 1839 óta folytatott reformpolitikáját, mely a szultán uralmát az erősödő burzsoáziával való kompromisszummal igyekezett megszilárdítani. Ezt a politikát Törökország Egyiptomra is ki akarta terjeszteni, miért is 1851-ben az egyiptomi kormánynak olyan „reformokat" indítványozott, melyek következtében Egyiptom újból török uralom alá került volna. Anglia és Franciaország nyomására Egyiptom kénytelen volt a török követeléseket részben elfogadni. – A görög trónöröklési megállapodás felülvizsgálatára 1852 novemberében Anglia, Franciaország, Oroszország, Bajorország és Görögország Londonban jegyzőkönyvet írtak alá, melyben a gyermektelen Ottó görög király utódjául Ottó legfiatalabb öccsét, Albert bajor herceget jelölték ki. – Tuniszi régenssségen Angliának és Franciaországnak az a beavatkozási politikája értendő, amellyel a XIX. sz. 40-es és 50-es éveiben Tunisz függetlenségének helyreállítását igyekeztek elgáncsolni és Törökország tuniszi uralmi igényeit támogatták. – *516*

[422] A jezsuiták negyedik generálisának, Claudio Acquavivának tulajdonított jelmondat. – *517*

[423] Prerogative Court – canterburyi bíróság végrendeleti ügyekben (ilyen néven 1857-ig működött). – *517*

[424] Pandóra szelencéjét a görög mitológia szerint az istenek megtöltötték minden földi bajjal és meghasonlással, s amikor Pandóra kíváncsiságból kinyitotta a szelencéjét, ezek kiszöktek és rászabadultak az emberiségre. (V. ö. pl. Hésziodosz: „Erga kai hémerai" (Munkák és napok), 54–105. sor.) – *517*

[425] A cikk címe a „New York Daily Tribune"-ban „Parlamenti viták – A klérus a szocializmus ellen – Éhhalál" volt. – *518*

[426] Katolikus Védegylet – 1823-ban alapította Írországban O'Connell, az ír liberálisok vezére, az ír katolikus papsággal szoros együttműködésben. – *520*

[427] Truck- és shoppage-rendszer – az angol szénbányavállalkozók által a múlt században alkalmazott módszer, mely szerint a munkást csak a hónap végén fizették ki, s hónap közben előlegeket kapott a tőkéstől, sokszor áruk alakjában, amelyeket a piaci árnál magasabb áron kellett megfizetnie; gyakran ezt az előleget a bolt (shop, vagyis magának a bányavállalkozónak a szatócsüzlete) nyújtotta. – *520*

[428] A váltási rendszerről v. ö. Engels: „A tízórás kérdés", „Az angol tízórás törvény", 7. köt. 220–235. old.; Marx: „Tőke", 1. köt. 241–248., 263–266. old. – *520*

[429] A cikknek a kényszerkivándorlással foglalkozó részét a „People's Paper" 1853 ápr. 16-i száma is közölte. – *524*

[430] Landlordizmus – a földet kisbérletek formájában hasznosító nagybirtokrendszer. – *526*

[431] V. ö. Platón: „Politeia é peri dikaiu" (Az állam, vagyis az igazságosságról), 10. könyv. (Platón a maga elképzelt államából kirekeszti a költőket, minthogy ezek nem hajtanak hasznot.) – *527*

[432] A Marx által említett levél nem jelent meg a „New York Daily Tribune"-ban és kéziratban sem maradt fenn. – *528*

[433] V. ö. Szemere: „Graf Ludwig Batthyány, Arthur Görgey, Ludwig Kossuth. Politische Charakterskizzen etc." – Szemere, a szabadságharc második felelős magyar kormányának miniszterelnöke, helytelenítette, hogy Kossuth mint államfő lépett fel az emigrációban, és a vezető magyar politikai emigránsok bevonása nélkül, szinte korlátlan diktatúrával igyekezett eljárni. Kossuthnak ez a módszere éles bírálatot váltott ki Teleki L., Vukovics S., Perczel M. és más ismert emigránsok részéről is. E bírálat azonban személyi ellentétek motívumaival és szubjektív indulatokkal is keveredett. Elmondható ez Szemerének Hamburgban, 1853-ban kiadott munkájáról is, amelyre a cikk utal. Egyébként Szemere a „Journal des Débats"-ban (v. ö. 78. jegyz.) 1853 febr. 23-án, rövid idővel a milánói felkelés (v. ö. 438. jegyz.) után, élesen elítélte Kossuth egyes politikai lépéseit és kifejtette, hogy azok következményeiért az egész magyar emigrációt nem terhelheti felelősség. – *528*

[434] Lengyelország felosztásáról van szó, amit Henrik porosz herceg 1770-ben pétervári látogatása alkalmával indítványozott. – *529*

[435] „Egy angol" (An Englishman) álnéven A. B. Richards angol újságíró cikkeinek egész sora jelent meg 1851 decemberétől 1852 végéig a „Times"-ban; 1853 febr. 1. után tudósításai a „Morning Advertiser"-ben jelentek meg. – *529*

[436] „The Morning Advertiser", 1853 febr. 24. — *530*

[437] A Marx által említett közleményeket feltehetően az 1853 márc. 1-i veszendőbe ment cikk tartalmazta (v. ö. 432. jegyz.). — *531*

[438] A milánói felkeléssel (1853 febr. 6.) kapcsolatban Kossuth együttműködött Mazzinival egy lombardiai osztrákellenes felkelés előkészítésében, s ehhez minden tőle telhető segítséget megadott, számos magyar emigránst bízott meg az olasz összeesküvők támogatásával. A milánói felkelés, ha spontán módon robbant is ki, összefüggött azokkal a szervezkedésekkel, melyeknek szálai elvezettek Londonba Mazzinihoz és Kossuthhoz. Ami Kossuthnak az osztrák hadseregben szolgáló magyar katonákhoz intézett kiáltványát illeti, annak felhasználása feltehetően nem az ő elképzelései szerint történt. Kossuth még 1851 nyarán, mielőtt elhagyta Törökországot, eljuttatott Mazzinihoz egy kiáltványt azzal, hogy ha Itáliában felkelés robbanna ki, akkor elterjeszthetik. 1853-ban valószínűleg nem kérték Kossuth hozzájárulását, hogy a szövegen bizonyos változtatásokat végrehajtsanak és nem is kértek külön engedélyt terjesztéséhez. Mindemellett Kossuth utólagos tiltakozása felhívásának felhasználása miatt olyan látszatot keltett — és ez váltotta ki Marx és mások bírálatát is —, mintha a történtekhez Kossuthnak semmi köze nem lenne, mintha a következményekért a felelősség kizárólag Mazzinit terhelné. A szerencsétlenül végződött felkelés után a szövetséges megtagadása nem erősítette Kossuth helyzetét a demokraták és a forradalmárok táborában, de nem mosta tisztára az ellenforradalmi udvari körök előtt sem, akik nagyon is jól voltak értesülve Mazzini és Kossuth szoros kapcsolatairól. — *531*

[439] Alien Billt (idegen-törvényt) az angol parlament első ízben 1793-ban, majd 1802-ben, 1803-ban, 1816-ban, 1818-ban és 1848-ban hozott, ez utóbbit az 1848 ápr. 10-i chartista tüntetés (v. ö. 41. jegyz.) és az európai kontinens forradalmi eseményei kapcsán. Az 1848. évi Alien Bill, mely felhatalmazta a kormányt, hogy idegeneket Nagy-Britannia területéről bármikor kiutasíthasson, 1850-ig volt érvényben. — *534*

[440] Dante: „La Divina Commedia", XVII. ének. — *535*

[441] Printing House Square — a „Times" szerkesztőségének székhelye. — *536*

[442] „The Athenaeum" — angol irodalmi hetilap, 1828-tól 1921-ig jelent meg Londonban; „The Builder" — angol építészeti hetilap, 1842 óta jelenik meg Londonban; „Punch, or the London Charivari" — angol élclap, 1840 óta jelenik meg Londonban (hetenként), polgári liberális irányzatú; „Racing Times" — angol sportlap, 1851 óta jelenik meg Londonban (hetenként). — *536*

[443] A palesztinai keresztény szent helyek fölötti rendelkezési jogról az ortodox görög egyház és a római katolikus egyház között folyó régi vita felújítását 1850-ben Louis Bonaparte kezdeményezte azért, hogy Franciaország közel-keleti pozícióit erősítse. A vita nagy diplomáciai konfliktussá nőtt és a krími háború egyik oka lett. — *536*

[444] Pons asini (szamárhíd) — nehézség, amelyet a tudatlanok nem képesek áthidalni; jelent segédeszközt (diáknyelven „puska") is. — *536*

[445] A felhívás eredeti nyelve német. Megjelent „California Staatszeitung", 1853 jan. — Ezt és a 2. sz. mellékletben közölt felhívást a Kölnben elítélt kommunisták megsegítésére Londonban alakult bizottság kezdeményezésére tették közzé. Marx a felhívást és a kísérőlevelet 1852 decemberében küldte el A. Clussnak azzal, hogy a segély szervezése a pártszolidaritás demonstrációja legyen, és egyben indítványozta, hogy a kölni elítéltek megsegítésére alakítsanak bizottságokat Amerikában is. — *541*

446 „Aufruf zur Unterstutzung der in Koln verurteilten Vertreter des Proletariats und ihrer Familien" – eredeti nyelve német. Megjelent „New-Yorker Kriminalzeitung", 1853 jan. (V. o. még 445. jegyz.) – *543*

447 Szocialista Tornaegylet – az amerikai német demokrata emigráció egyik szervezete; 1850 okt. 5-én a német tornaegyletek philadelphiai kongresszusán alakult. Egyesítette az Egyesult Államok kulonbozó városaiban mukodő néhány tucat német tornaegyletet, és eleinte kapcsolatot tartott az amerikai német munkásmozgalommal. Szócsove, a „Turnzeitung" (Tornaújság) 1851-től 1861-ig jelent meg; kozremukodott benne Weydemeyer is. Az amerikai polgárháború idején a Tornaegylet aktívan állást foglalt a rabszolgatartók ellen. 1865-ben az „Északamerikai Tornaszovetség" nevet vette fel. – *544*

448 Marxnak „A kolni kommunista per" c. írása először 1860-ban a „Vogt úr" (lásd 14. kot.) 4-es mellékleteként jelent meg, majd 1875-ben a „Leleplezések a kolni kommunista perrol" (v. o 344. jegyz.) lipcsei kiadásának mellékleteként. A fordítás a „Leleplezések" 1875-os lipcsei és 1885-os zurichi kiadásával egybevetett eredeti szovegnek felel meg. – *551*

449 Hulks – avult hajók; fogdául használt lehorgonyzott hajókon letoltendő buntetés. – *552*

450 A „Punch" (v. o. 442. jegyz.) címlapján levő kutyáról van szó. Marx később bővebben visszater erre a hasonlóságra a „Vogt úr" X. fejezetében (lásd 14. kot.). – *554*

451 1853 *márciusában Berlinben* letartóztatták az ún. „Ladendorf-csoportot". A forradalmi helyzet elmúltával a porosz kormány számos politikai pert provokált, hogy a nyárspolgárságot megfélemlítse, a burzsoáziát elriassza a politikai tevékenységtől es a munkásmozgalmat csírájában szétzúzza. A kolni kommunista per után a porosz rendőrseg, Hentze nevu ugynoke segítségével, akí már a kolni perben is terhelő tanú volt, előkeszítette ennek az új osszeeskuvésnek a leleplezését. A letartóztatott polgári demokraták kozul egyesek részt vettek a forradalomban, másoknak kapcsolatai voltak a munkásmozgalommal. – Itt végződik a „Vogt úr" 1860-as első kiadásában szereplő 4-es melléklet. A záróielbe tett résszel Engels egészítette ki ezt a mellékletet a „Leleplezések a kolni kommunista perről" 1885-os kiadásakor. – *557*

452 Goethe: „Faust", 1. rész (Marthens Garten). – *557*

453 „Der Volksstaat" – az 1869-ben alapított szociáldemokrata munkáspártnak, az ún. eisenachiaknak a kozponti napilapja, 1869-től 1876-ig jelent meg Lipcsében, W. Liebknecht szerkesztesében. – *559*

454 Később ismertté vált dokumentumokból, főleg pedig Hessnek 1850 júl. 21-én Weydemeyerhez intézett leveléből kiderul, hogy mégis Hess volt a szerzője a „Voros Katekizmus"-nak (v. o. még 370. jegyz.). – *559*

455 Csúszó-mászó alapnak (Reptilienfonds) nevezték az egykori hannoveri királyi ház elkobzott vagyonából képzett alapot, melyet a porosz kormány „kulonos feladatok" pénzelésére használt fel. Bismarck ezekkel az osszegekkel korrumpálta a polgári sajtót (a sajtó csúszó-mászóit). – *560*

456 A Nemzetkozi Munkásszövetség programja – 1864 okt. 21. és 27. kozott írta Marx az 1864 szeptemberében alapított Nemzetkozi Munkásszovetség (I. Internacionálé) Ideiglenes Bizottságának megbízásából a „Nemzetkozi Munkásszovetség alapító uzeneté"-t és a „Nemzetkozi Munkásszovetség szervezeti szabályzata"-t. Az alapító uzenet, mely a munkásosztály 1848 óta megtett fejlődésének vázlatos történetét és harcának alapelveit tartal-

mazza, német nyelven, Marx fordításában, a „Sozialdemokrat" 1864 dec. 21-i és 30-i számában jelent meg. A szervezeti szabályzat német nyelven 1871-ben jelent meg brosúra-alakban. — *561*

457 Az 1864-es porosz–dán háborúban a duppeli sáncok ostroma Poroszország javára dontötte el a háborút. A győzelem belpolitikailag is erősítette a junkeruralmat a porosz burzsoáziával szemben. — *561*

458 A „Kommunista Kiáltvány" megírásával, „a nyilvánosságnak szánt, részletes elméleti és gyakorlati pártprogram megfogalmazásával" (v. ö. 4. kot 563. old.) a Kommunisták Szovetségének második kongresszusa (1847 nov. 29.–dec. 8.) bízta meg Marxot és Engelst. (V. ö. még 342. jegyz.) — *562*

459 G. Buchner költő a hesseni parasztok kozt folytatandó forradalmi propaganda érdekében 1834-ben Weidig lelkésszel, a hesseni liberálisok vezetőjével egyutt, megalakította az Emberi Jogok Társaságát. „Békét a kunyhóknak, háborút a palotáknak!" volt Buchner jelszava. A mozgalmat a kormány már csírájában elfojtotta. — *563*

460 A frankfurti rendőrőrszoba megrohamozása kudarcba fulladt puccskísérlet volt, melyet mintegy 50 heveskedő radikális, főleg diák kezdeményezett. (V. ö. még 282. old.) — *563*

461 „Vorwärts!" — hetenként kétszer megjelenő német lap, Párizsban adták ki 1844 januárjától decemberig. Marx befolyása alatt 1844 nyarától az újság mindinkább kommunista jelleget öltött, és élesen bírálta a poroszországi állapotokat. Marx és Engels tobb cikket írtak a lapba (lásd 1. kot. 392–408. és 550–591. old.). A porosz kormány kérésére a Guizot-kormány 1845 januárjában Marxot és az újság tobb más munkatársát kiutasította Franciaországból. (A Weitlingről szóló idézetet lásd 1. kot. 404. old.) — *564*

462 „Deutsche Brüsseler Zeitung" — hetenként kétszer megjelenő német lap, 1847 januárjától 1848 februárjáig adták ki Brusszelben a német demokrata politikai emigránsok. Szerkesztője, A. Bornstedt eleinte igyekezett a lapban közos nevezőre hozni valamennyi radikális és demokratikus irányzatot. Marxnak és Engelsnek, valamint társaiknak befolyására azonban az újság 1847 nyarától kezdve mindinkább forradalmi demokratikus és kommunista eszmék hirdetőjévé vált. Marx és Engels közvetlen munkatársi részvétele a lapnál 1847 szeptemberében kezdődott, 1847 végén gyakorlatilag ők irányították az újság szerkesztését és az alakuló forradalmi proletár párt, a Kommunisták Szövetsége lapjává tették. — *567*

463 „The Northern Star" — angol hetilap, a chartisták kozponti lapja; 1837-től 1852-ig jelent meg, előbb Leedsben, majd (1844 novemberétől) Londonban, kulonféle alcímekkel. Az újság alapítója és első szerkesztője F. O'Connor volt, a 40-es években J. Harney is szerkesztette. 1845 szeptemberétől 1848 márciusáig Engels a lap munkatársa volt. — *567*

464 Association démocratique (Demokrata Társaság) — belgiumi nemzetkozi egyesület, 1847 szeptemberében alapították Brüsszelben haladó polgári és kispolgári demokraták, valamint (elsősorban emigráns német) proletárforradalmárok; Marx és Engels tevékeny szerepet játszott a társaság megalapításában. 1847 nov. 15-én Marxot alelnokké választották, az elnok L. Jottrand lett. A társaság a nemzetkozi demokratikus mozgalom egyik legfontosabb kozpontjává vált. A francia februári forradalom idején a társaság proletár szárnya küzdott a belga munkások felfegyverzéséért és megindította az átfogó harcot a demokratikus koztársaságért. Marx 1848 márciusi kiutasítása után és a társaság legkövetkezetesebb elemeinek rendőri uldoztetése kozepette azonban a belga polgári demokraták nem tudták a dolgozók monarchiaellenes harcát irányítani; a társaság ettől kezdve csak

korlátozott, merőben helyi tevékenységet folytatott és 1849-ben már ténylegesen megszűnt működni. – *567*

[465] „Der Volkstribun" – amerikai német hetilap, „igazi szocialista" irányzatú; 1846 jan. 5-től dec. 31-ig jelent meg New Yorkban Kriege szerkesztésében. – *567*

[466] V. ö. Marx és Engels: „Körlevél Kriege ellen", 4. köt. 1–15. old. – *567*

[467] V. ö. „A Kommunisták Szövetségének szervezeti szabályzata", 4. köt. 527–531. old. – *569*

[468] V. ö. „A Kommunisták Szövetsége Központi Vezetőségének 1848 március 3-i határozata", 4. köt. 543. old. – *570*

[469] V. ö. 5. köt. 1–2. old.; Engels itt csak kivonatosan idézi a „Követelések" főbb pontjait. – *570*

[470] Célzás a bismarcki politikára, amely megfojtani próbálta a proletár pártot. – *575*

Marx és Engels életének és tevékenységének adatai

(1851 augusztus — 1853 március)

1851

augusztus — november Marx Londonban és Engels Manchesterben minden erejükkel arra törekednek, hogy a Kommunisták Szövetségének magvát az európai reakció támadásai közepette is egy jövendő proletár szervezet alapjául megőrizzék és ideológiailag megszilárdítsák. — Marx folytatja politikai gazdaságtani tanulmányait és idejének jelentős részét a British Museum könyvtárában tölti. Tanulmányozza a földtulajdon, a gyarmatosítás, a népsűrűség, a hitel, a bankrendszer stb. kérdéseit. Kritikai megjegyzéseivel ellátott kivonatokat készít Somers, Loudon, Wakefield, Prescott, Hodgskin, Quételet, Townsend, Malthus, Hume, Gray, Doubleday, W. P. Alison, A. Alison, Hardcastle, Price, Faucher, MacCulloch és mások műveiből. Foglalkozik agronómiával és agrokémiával is; ehhez Liebig és Johnston munkáit olvassa. — Engels folytatja a katonai kérdések történetére és elméletére vonatkozó tanulmányait.

augusztus 2 Marx a kivándorolni készülő Weydemeyernek elküldi Zürichbe W. Wolff ajánlólevelét a „New-Yorker Staatszeitung"-hoz; kéri, hogy az amerikai német sajtóban dolgozzon a „pártért"; javasolja, hogy keresse fel Ch. A. Danát és adja át neki az ő és Freiligrath üdvözletét.

augusztus első fele Marx elolvassa Proudhon új könyvét: „Idée générale de la révolution au XIX. siècle" (A XIX. sz. forradalmának általános eszméje), melyet a sajtóban bírálni szándékszik. Engelshez intézett leveleiben részletesen vázolja a könyv tartalmát és kéri arról Engels véleményét.

kb. augusztus 2 Engels megírja Marxnak, hogy Manchesterben a rendőrség állandóan figyeli; kéri, hogy a pártdokumentumokat biztos helyen őrizze.

kb. augusztus 7 Marxot Ch. A. Dana, a „New York Daily Tribune" szerkesztője felszólítja a közreműködésre. Marx elfogadja Dana ajánlatát; több mint tíz esztendeig munkatársa ennek a lapnak. Az aláírásával ellátott cikkek egy részét azonban Engels írta (ill. fordította), részben a kezdeti nyelvi nehézségek, részben Marx más irányú elfoglaltsága miatt.

augusztus 8 és 14 Marx megkéri Engelst, hogy írjon cikkeket a „New York Daily Tribune" részére „a német viszonyokról", „Németországról 1848-tól".

augusztus második fele—október Engels is tanulmányozza Proudhon új könyvét és megírja bírálatát, melyben leleplezi a szerző reformista és anarchista nézeteit. A kéziratot elküldi Marxnak, aki azt Proudhon elleni polemikus brosúrájához fel akarja használni.

augusztus 18 után Bermbach Kolnból részletesen beszámol Marxnak a Kommunisták Szövetsége 1851 májusában letartóztatott tagjai ellen folyó vizsgálat állásáról.

augusztus 20 Proudhon könyvéről szóló brosúrájának kiadása végett Marx ír Hoffmann & Campénak Hamburgba; augusztus 28-án elutasító választ kap.

1851 augusztus 21–1852 szeptember 24 Engels megírja a Marx által kért cikksorozatot, amelyben feltárja az 1848–49-es forradalmak okait, hajtóerejét, jellegét, és részleteiben főleg a németországi forradalmat elemzi. Ezek a cikkek („Forradalom és ellenforradalom Németországban") 1851 október 25-től 1852 október 23-ig jelennek meg a „New York Daily Tribune"-ban, Marx aláírásával.

augusztus 30 A londoni emigrációs egyesület egyik röpiratában Eduard Meyen azt írja Marxról, hogy míg az emigráció első szakaszában vezető szerepet töltött be, most teljesen elszigetelődött.

augusztus vége Ernest Jones levélben értesíti Marxot, hogy „A júniusi forradalom" c. cikke („Neue Rheinische Zeitung", 1848 június 29.) megjelent a Jones által szerkesztett „Notes to the People" 16. számában. Marx és Engels továbbra is közreműködnek a lapban: segítenek Jonesnak a szerkesztésben és néhány cikk megírásában. Igyekeznek e chartista lap útján ideológiai befolyást gyakorolni az angol proletariátusra és segítséget nyújtani Jonesnak és híveinek a chartista mozgalom szocialista irányzatú megújításában. Támogatják Jones fellépését Harney ellen, aki a chartizmus hanyatlása idején kispolgári elemek befolyása alá került és feladta a proletár álláspontot.

szeptember Marx és Engels az újságból értesul arról, hogy letartóztatták a Willich–Schapper-féle különszövetség párizsi csoportjának tagjait, és hogy vizsgálat indult az ún. német–francia összeesküvés ügyében.

szeptember eleje Dronke Genfből értesíti Marxot a Kommunisták Szövetsége svájci csoportjainak csaknem teljes felbomlásáról. Egyúttal kozli, hogy a „Kommunista Párt kiáltványa" első felét ő, a másik felét Szazonov lefordította franciára.

szeptember 11 A New Yorkba kivándorolt Weydemeyerhez intézett levelében Marx elemzi Mazzini programját és taktikáját. Bírálja Mazzinit, amiért nem érti meg az agrárkérdés jelentőségét Itália nemzeti felszabadító harcában.

szeptember 23–26 Marx és Engels leveleikben számos kritikai észrevételt közölnek egymással Techow „Umrisse des kommenden Krieges" (Vázlatok a jövő háborújáról) c. kiáltványáról.

kb. szeptember 28 Marx 14 £ 15 sh. összegű küldeményt kap Ostrauból, feleségének Werner von Veltheim nevű rokonától.

szeptember vége–október Marx vizsgálja a gépi termelésnek a gyári munkára gyakorolt befolyását, tanulmányozza a technika történetét; számos kivonatot készít Poppe, Beckmann és Ure műveiből.

október Marx és Engels, akik szüntelenül harcolnak a kispolgári emigránsok tevékenysége ellen, figyelemmel kísérik Kinkelnek az ún. német–amerikai forradalmi kölcsön ügyében folytatott kalandor agitációját. Marx instruálja A. Clusst Washingtonban, hogy lépjen fel Kinkel ellen.

1851 október–1852 Engels folytatja az orosz és más szláv nyelvek tanulmányozását, foglalkozik a szláv népek történelmével és irodalmával. Eredetiben olvas orosz klasszikus

irodalmi műveket és lefordítja prózában Puskin „Anyegin"-je első fejezetének néhány szakaszát.

október 2 után Freiligrath értesíti Marxot, hogy a frankfurti Löwenthal kiadó végleg elutasította politikai gazdaságtani írásának kiadását. Marx hiába próbál e munkája számára Németországban kiadót találni.

október 4 Marx nyilatkozatot ír az augsburgi „Allgemeine Zeitung" 1851 szeptember 30-i számában megjelent közlemény ellen, mely őt a Kommunisták Szövetségének Németországban letartóztatott tagjaival kapcsolatban megrágalmazza. A nyilatkozat október 9-én a „Kölnische Zeitung"-ban, október 18-án pedig rövidített formában az „Allgemeine Zeitung"-ban megjelenik.

október 16 Weydemeyert Marx felkéri, hogy a „Kommunista Párt kiáltványa" első angol fordítását, melyet a „Red Republican" c. londoni chartista lap 1850 november 9-i, 16-i, 23-i és 30-i száma közölt, jelentesse meg brosúra formájában Amerikában. A kiadásra nem került sor.

október 22 Bermbach tájékoztatja Marxot a kölni kommunisták elleni vizsgálat állásáról, valamint a „Filozófia nyomorúsága" német kiadásával kapcsolatos fáradozásainak sikertelenségéről.

október 27 Dronke megérkezik Londonba.

október 31 Marx javasolja Weydemeyernek egy zsebkönyvtár kiadását Amerikában; ez Marxnak, Engelsnek, W. Wolffnak és G. Weerthnek a „Neue Rheinische Zeitung"-ban megjelent fontosabb cikkeit, továbbá Marxnak és Engelsnek a „Deutsche Brüsseler Zeitung"-ban közzétett Heinzen elleni cikkeit tartalmazná. A jövőben ez a sorozat aktuális vitairatokat is közölhetne, és ezeket Weydemeyernek olyan kis elő- és utószavakkal kellene ellátnia, amelyekben „kellőképpen polemizál balra és jobbra". A kiadásra nem került sor.

október–november Marx nagyon eladósodik. 5 £ miatt, mellyel Göhringernek tartozik, perbe fogják. Engelstől és Weerthtől kap kisebb összegeket, Freiligrath előteremt részére 20 £-et, ebből tengődik.

kb. november 5–15 Marx meglátogatja Engelst Manchesterben; ugyanott találkozik G. Weerthtel és W. Wolff-fal is. Megbeszéli Engelsszel politikai gazdaságtani művének tervét.

november második fele Marx elolvassa Proudhon „Gratuité du crédit" (Ingyenes hitel) c. írását és élesen megbírálja.

december 1 Marx azon fáradozik, hogy megtörje az emigráns sajtó hallgatását a kölni kommunisták ügyével és a vizsgálati fogság elhúzódásával kapcsolatban. Leveleket ír a porosz igazságszolgáltatás ellen, s ezeket elküldi Párizsba, hogy a francia sajtóban közzétegyék. Egyidejűleg kéri W. Wolffot, írjon cikkeket Amerika és Svájc számára, Engelstől pedig azt kéri, küldjön levelet Londonba a „Times"-nak vagy a „Sun"-nak. A kísérlet, hogy tiltakozási kampányt szervezzenek a sajtóban, nem jár sikerrel. – Marx érintkezésbe lép a nemrég Londonba menekült Stechannal, Gümpellel és más német munkásokkal, akik a londoni Német Munkás Művelődési Egyletben szemben állnak a Willich–Schapper-frakcióval.

december 1 után Freiligrath értesíti Marxot Lassalle-nak arról a tervéről, hogy alapítsanak Németországban részvénytársaságot Marx politikai gazdaságtani munkájának

kiadására. Marx ezt az ajánlatot elveti, mert a pillanatnyi helyzetben (Bonaparte államcsínye után) „a burzsoák erre nem lennének kaphatók", s mert az efféle akció nyílvánosságra hozná szorult anyagi helyzetét, ami nevére rossz fényt vethetne.

december 3 Marxhoz írt levelében Engels részletesen foglalkozik Bonaparte december 2-i államcsínyével. Fejtegetéseit Marx a „Louis Bonaparte brumaire tizennyolcadikájá"-ban felhasználja és továbbfejleszti. – Engels egyúttal közli, hogy „ilyen körulmények között természetesen várnunk kell azzal, hogy az angol sajtóban felszólalni próbáljunk a kolniek mellett".

kb. 1851 december 9–1852 január Reinhardt, Heine titkára tájékoztatja Marxot Párizsból a december 2-i államcsíny előtti és utáni politikai helyzetről és hangulatról. Közléseinek egy részét Marx felhasználja a „Brumaire"-ben.

december második fele Weydemeyer beszámol Marxnak és Engelsnek a „Revolution" megjelenésének előkészületeiről. Cikkeket kér tőluk e hetilap számára, s egyben kozli, hogy ugyanott tőluk és barátaik tollából származó korábbi írásokat is meg akar jelentetni. – Marx hozzáfog a „Brumaire" megírásához; december 23-i levelében kilátásba helyezi Weydemeyernek a kézirat bekuldését és a Proudhon konyvének bírálatával foglalkozó cikksorozatot. Ugyanakkor Engelstől és W. Wolfftól is ígér cikkeket a lap számára.

kb. december 19 Marx és Engels tárgyalnak W. Wolff-fal, F. Wolff-fal, G. Weerthtel, Freiligrathtal és Eccariusszal a Weydemeyer „Revolution"-jába írandó cikkekről.

kb. 1851 december 19–kb 1852 március 25 Marx megírja a „Louis Bonaparte brumaire tizennyolcadikájá"-t; az 1848–49-es franciaországi események részletes elemzésével továbbfejleszti a proletárforradalomra és a proletariátus diktatúrájára vonatkozó elméletét.

kb. 1851 december 20–kb. 1852 január 3 Engels meglátogatja Marxot Londonban.

december 27 Marx kéri Freiligrathot, hogy írjon egy újévi verset a „Revolution"-nak.

kb. december 30 Megérkezik Dana első értesítése arról, hogy a „Tribune" kozolni kezdte a bekuldott cikkeket, Marx darabonként 1 £ honoráriumot kap értuk.

1852

1852 január–1853 március Engels folytatja hadtudományi tanulmányait, kulonos tekintettel a magyarországi és az itáliai 1848–49-es forradalmi háborúkra, amelyeknek történetét megírni szándékozik. Olvassa Clausewitz, Jomini, Willisen, Hofstetter, Kuntzel, Gorgey és mások írásait.

január 1 Marx bekuldi Weydemeyernek kozlésre a „Brumaire" I. fejezetét. – Egyben megírja neki, hogy a kézirat befejezésében nemcsak az egymást rohamosan követő események, hanem a magánkorulményei is gátolják.

január 2–24 Marx súlyos beteg, két hétig ágyban fekszik. Csak nagy nehézségek árán tudja folytatni a „Brumaire" írását.

január 6 New Yorkban megjelenik a „Revolution" első száma. Tartalmazza Marxnak és Engelsnek a „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue"-ben megjelent „Szemle, 1850 májustól októberig" egy részét utánnyomásban, továbbá közleményt arról, hogy tervbe vették Marx „Brumaire"-jének és a Proudhon-kritikával foglalkozó írásának megjelentetését. Az utóbbit Marx nem írta meg, minthogy a „Revolution" a második szám után megszűnt.

január 7 Freiligrath elküldi Marxnak a baráti körben számára szerzett 10 £-et.

január 9 Jenny Marx elküldi Weydemeyernek a „Brumaire" II. fejezetét; Marx nevében kéri, hogy számoljon be a „Revolution"-ban a kölni vádlottak helyzetéről. A Kinkel befolyása alatt álló német kispolgári emigráns-sajtó Amerikában szántszándékkal elhallgatja ezt a kérdést.

január közepe Marx kezdeményezésére Londonban a Willich–Schapper-frakció ellenzéki tagjaiból és a Kommunisták Szövetsége londoni körzetéhez tartozó munkásokból új német munkásegylet alakul Stechan elnökletével. Marx útmutatásokat ad a szervezeti szabályzat elkészítéséhez.

január 15 Marx részt vesz a Kommunisták Szövetsége londoni körzetének gyűlésén, ahol felolvasásra kerül egy kölni levél a kölni vádlottak perének további elhúzódásáról.

január 23 Engels cikkeket ír a „Revolution" számára. Első cikkei azonban útközben elvesztek, Angliáról írt cikkei pedig nem jelennek meg, mert a folyóirat időközben megszűnik. Az elveszett cikkek egyike Palmerston bukásával foglalkozott.

január 30 Marx elküldi Weydemeyernek a „Brumaire" III. fejezetét, és érdeklődik, hogy közgazdaságtani művét ki lehet-e adatni Amerikában.

február Marx nagy anyagi nehézségekkel küzd. Ruháit be kell adnia a zálogházba és ezért nem járhat a könyvtárba. A megerőltető éjszakai munkától fáj a szeme. A családnak már nem hitelez a mészáros, így a húst is nélkülözniök kell. – Február elején Weerth néhány napot Londonban tölt és felkeresi Marxot.

február 3 Marxot felkeresi Bangya magyar emigráns, s felajánlja Szemere és Perczel közreműködését Weydemeyer „Revolution"-ja számára. Marx értesíti erről Engelst.

február 13 Marx elküldi Weydemeyernek a „Brumaire" IV. fejezetét. Egyúttal tájékoztatást ad a kölni letartóztatottak elleni vizsgálat állásáról, s kéri Weydemeyert, közöltesse ezeket az adatokat az amerikai német sajtóban.

február közepe Engels az Ermen & Engels cég irodájában annyira túl van terhelve munkával, hogy alig talál időt a „Tribune" és a „Notes to the People" részére írandó cikkekhez.

február 18 Marx anyagot küld Engelsnek a „Forradalom és ellenforradalom Németországban" c. cikksorozathoz, és azt tanácsolja, hogy élesebben támadja a frankfurti nemzetgyűlés baloldalát.

kb. február 19 Marx javaslatára W. Hirschet, aki porosz rendőrügynöknek bizonyult, a Kommunisták Szövetsége londoni körzetének gyűlése kizárja a Szövetségből. Egyidejűleg határozatot hoznak, hogy összejöveteleik helyét és időpontját megváltoztatják.

február 20 Tekintettel a „Revolution" megszűnésére, Marx kéri Weydemeyert, hogy próbálja meg a „Brumaire"-t brosúraként kiadni Amerikában.

február 24 Marx meghívót kap arra a bankettra, melyet az 1848 februári forradalom negyedik évfordulóján a londoni francia kispolgári emigráció vezetői rendeztek. Marx a banketton nem vesz részt.

február 27 Engels Weydemeyerhez írt levelében elemzi Anglia gazdasági és politikai helyzetét és cikket ígér neki erről a témáról. Tervét nem valósítja meg, mivel a cikk megjelentetésére nincs mód. – Marx elküldi Weydemeyernek a „Brumaire" V. fejezetét, valamint Bangyának egy Magyarországról írt cikkét.

március Marx több ízben találkozik Bangyával, aki a magyar emigráció Szemere vezetése alatt álló szárnya részéről 500 dollárt helyez kilátásba Weydemeyer lapja számára.

március eleje Marx Lassalle-tól 3 £-et kap.

március 2 Egy február 29-i keltezésű névtelen levélből Marx megtudja, hogy W. Hirsch a Kommunisták Szövetsége londoni körzetének január 15-én tartott üléséről kémjelentést küldött a berlini rendőrfőnökségnek, s ennek nyomán Danielsnénál Kölnben a rendőrség házkutatást tartott.

kb. március 2 Marx megkapja a „Tribune"-tól az első tiszteletdíjat – 9 £-et – a „Forradalom és ellenforradalom Németországban" első kilenc cikkéért.

március 3 Marx a „Kölnische Zeitung"-nak nyilatkozatot küld; ebben cáfolja a lapnak azt az állítását, hogy ő kapcsolatban áll A. Majerral, a Willich–Schapper-frakció egyik tagjával, akit az ún. német–francia összeesküvésben vád alá helyeztek. A nyilatkozat a „Kölnische Zeitung" március 6-i számában jelenik meg. – Marx közli Engelsszel, hogy leveleiket a rendőrség feltöri.

március 5 Marx elküldi Weydemeyernek a „Brumaire" VI. fejezetét és egyéb anyagokat (Jones, Bangya és mások cikkeit). Levelében kifejti azt az elvileg újat, amit ő elméletileg bebizonyított: „1. hogy az *osztályok létezése* csak *a termelés fejlődésének meghatározott történelmi szakaszaihoz* van kötve; 2. hogy az osztályharc szükségszerűen a *proletariátus diktatúrájához* vezet; 3. hogy maga ez a diktatúra csak átmenet *valamennyi osztály megszüntetéséhez* és az *osztálynélküli társadalomhoz*."

március közepe Cluss Washingtonból beszámol Marxnak Kossuth, Kinkel, Goegg, Heinzen stb. amerikai agitációs tevékenységéről, s felkéri, adjon útmutatást ezzel kapcsolatban. – A New Yorkba utazó Sorge felkeresi Marxot Londonban.

március 17 Marx a lipcsei Wigand kiadóhoz fordul közgazdaságtani művének kiadása végett; kb. március 22-én elutasító választ kap, „a kockázat veszélye miatt, melyet az állammal szemben vállalni kellene".

március 18 Engels megemlíti egyik Marxhoz írt levelében, hogy esetleg megszűnik az Ermen & Engels cég, és ő Liverpoolba költözhet, ahol nem fogja majd annyira lekötni az irodai munka. Egyszersmind közli, hogy jól halad az orosz nyelvtanulásban.

március 23 és 25 Marx Clussnak és Weydemeyernek levelet ír Szemere főleg Kossuth ellen irányuló röpiratának („Gróf Batthyány Lajos, Görgey Artúr, Kossuth Lajos stb.") német és angol kiadása ügyében.

március 24 A Kommunisták Szövetsége londoni körzetének heti ülésén Marx beszámol Cluss és Weydemeyer amerikai tevékenységéről, kivált Heinzen és Kinkel elleni fellépésükről. A gyűlés jóváhagyja Cluss és Weydemeyer tevékenységét.

március 25 Marx elküldi Weydemeyernek a „Brumaire" VII. (utolsó) fejezetét. – Egyidejűleg értesíti Weydemeyert, hogy Jones új chartista újságot szándékozik kiadni, s hogy a chartista munkások között gyűjtés folyik az ehhez szükséges pénz előteremtésére.

április 11–13 Engels a húsvéti ünnepeket Marxnál tölti Londonban.

április 14–16 Franziska, Marx legkisebb leánya meghal. A temetési költségekre Marx kénytelen a szomszédjától, egy francia emigránstól pénzt kölcsönkérni. – Marx értesül Weydemeyertől, hogy nincs se pénz, se kiadó a „Brumaire" megjelentetésére.

kb. április 24 Weydemeyer közli Marxszal, hogy egy frankfurti szabó jóvoltából, aki 40 dollár összegű megtakarított pénzét rendelkezésre bocsátotta, most mégis ki tudják nyomatni Amerikában a „Brumaire"-t.

április 30 Marx indítványozza Engelsnek, hogy írjanak együtt néhány „jellemképet" a német kispolgári emigráció vezetőiről. Bangya felajánlotta, hogy megpróbálja ezt az írást egy német kiadónál elhelyezni. Marx kéri Engelst, hogy a hozzá írt leveleiből és egyéb anyagokból készítsen kivonatokat az emigráció vezetőinek jellemzéséről, továbbá írjon néhány glosszát Willichről.

május Marx és Engels további anyagot gyűjtenek a német kispolgári emigráció vezetőiről tervezett pamflethoz. Dronkét, W. Wolffot, Clusst, Freiligrathot, Weydemeyert stb. felkérik, hogy küldjenek életrajzi adatokat ezekről az emigránsokról. Marx és Engels hozzákezd a pamflet („A számkivetés nagyjai") megírásához.

május eleje Marx korrigálja azt a fordítást, melyet Bangya Szemerének magyar nyelvű kéziratából készített (a Batthyány, Görgey és Kossuth elleni röpirat).

kb. május 4 Dana felszólítja Marxot, hogy írjon a „Tribune" részére tudósításokat az angol politika napi kérdéseiről.

május 6 Bangya sürgeti az emigráció vezetőiről tervezett pamfletot, melyért a berlini könyvkiadó – Bangya szerint – 25 £-et fog fizetni.

kb. május 7–25 Marx Dronkéval együtt dolgozik a „Számkivetés nagyjai" jellemképein.

kb. május 19 New Yorkban megjelenik a „Revolution", „kötetlen füzetekben megjelenő folyóirat" első füzeteként a „Brumaire", Weydemeyer előszavával, mely megcáfolja Tellering és Heinzen Marx-ellenes rágalmait. (Ennek az első kiadásnak Weydemeyer a „Louis Napoléon brumaire tizennyolcadikája" címet adta.)

május 21 Marx 10 £-et kap Engelstől, akinek anyagi helyzete az Ermen & Engels cég társtulajdonosai között létrejött újabb szerződés következtében megjavult és így módjában van Marx családját jobban támogatni.

május vége–kb. június 25 Marx meglátogatja Engelst Manchesterben. Közösen dolgoznak a „Számkivetés nagyjai"-n. – Marx megbízza feleségét, hogy küldjön anyagokat Jones 1852 május óta megjelenő „People's Paper"-ének. Marx segít Jonesnak

a szervezési és szerkesztési munkában, és ő írja a lapban a kulföldi híreket. Kozremukodése révén nő az előfizetők száma.

kb. junius 8 Marx levélben előleget ker Bangyától a „Számkivetés nagyjai"-ra. Bangya június 12-i levelében mentegetozik, hogy nem áll módjában az előlegkérést elintézni.

kb. június 25–28 Manchesterből visszatérve Marx felváltva diktálja feleségének és Dronkénak a Számkivetés nagyjai" tisztázatát, majd elkuldi Bangyának.

június 29 Freiligrath ajánlása segítségével Marx megújítja látogatójegyét a British Museum konyvtárában, ahova kb. 1851 december óta nem járt.

június vége Marx és Engels értesulnek Weydemeyertől a Kommunisták Szovetsége ot tagból álló New York-i csoportjának megalakulásáról. Weydemeyer kéri, hogy az osszes szovetségi dokumentumokat rendszeresen juttassák el hozzá.

július Bangya tobb ízben tájékoztatja Marxot az orléanista konspirációkról, valamint Cherval-Crämer provokátori szerepéről.

július–augusztus Marx újból folytatja munkáját a British Museum konyvtárában; történeti és kultúrtörténeti műveket tanulmányoz, kivonatokat készít Machiavelli, Hullmann, Wachsmuth, Sismondi, Eichhorn, Bouterwek, Jung, Ségur és mások muveiből.

július eleje–augusztus Engels tanulmányozza Gorgey „Mein Leben und Wirken in Ungarn" (Életem és mukodésem Magyarországon) c kétkotetes muvet (Lipcse 1852), jegyzeteket készít és tanulmányozza az 1848–49-es magyar szabadságharcra vonatkozó egyéb irásokat is.

augusztus–oktober Marx és Engels figyelemmel kísérik a Kinkel-féle német–amerikai forradalmi kolcsonből származó pénz korul folyó viszalykodást. Ezzel kapcsolatban tobbek kozott Imandttól kapnak hiteles tájékoztatást, s Marx osztonzi Imandtot, irja meg értesuléseit az amerikai német lapoknak; egyidejuleg ő maga is kuld adatokat és útmutatásokat Clussnak.

augusztus eleje Marx és Engels megtudják, hogy a kolni kommunista per július 28-ra kituzott tárgyalását további három hónapra elnapolták.

augusztus 2 Marx nemet nyelven cikket ír a „Tribune" számára az angol politikai pártokról. Ez az első „Tribune"-cikk, melyet ő maga írt. Az Engels által angolra lefordított irast augusztus 6-án és 10-én elkuldi New Yorkba két onálló cikk formajában („A választások – Toryk és whigek", „A chartisták"). A cikkek augusztus 21-én és 25-én jelennek meg a „Tribune"-ban.

augusztus kozepe–szeptember Marx kérdést intéz Lassalle-hoz, Ebnerhez, Streithez és Nauthoz, van-e lehetőség Németorszag-ban a „Brumaire" kiadására. Minden kísérlet csődot mond.

kb augusztus 19 Engels katonai tanulmányainak elősegítése végett Marx a British Museum konyvtárában erre vonatkozó irodalomjegyzéket állít ossze és ezt elkuldi Engelsnek.

augusztus 19 Bermbach tájékoztatja Marxot a kolni vádlottak helyzetéről és tobbek kozt arról, hogy a rendőrség Kolnben kulonféle embereknél Marx-levelek után kutatott – Marx a lipcsei Brockhaus kiadohoz fordul azzal az ajánlattal, hogy feldolgozna a kiado „Die Gegenwart" c. folyóirata számára a modern

angol nemzetgazdaságtani irodalmat 1830-tól 1852-ig, mégpedig 1. „az általános műveket" és 2. a „népességre, gyarmatokra, bankokra, védővámra és szabadkereskedelemre stb." vonatkozó monográfiákat. Egyszersmind felajánlja, hogy írna egy cikket az angol pártok jelenlegi helyzetéről. Brockhaus az ajánlatot augusztus 27-én visszautasítja.

kb. augusztus 23 Marx levelet ír Bangyának; szemrehányást tesz neki a „Számkivetés nagyjai" megjelenésének elmaradása miatt, s felszólítja, öntsön tiszta vizet a pohárba.

augusztus–szeptember Marx hasztalanul fáradozik a „Brumaire" angol és német kiadása ügyében. Ír Lassalle-nak, Ebnernek, Streit koburgi könyvkereskedőnek és Nautnak Kölnbe. Naut érdeklődését a kiadók azzal utasítják el, hogy Marx neve egymagában elegendő ahhoz, hogy csőstül zúduljon a nyakukba a kellemetlenség.

szeptember eleje A Marx-család nagy nyomorban van. Marx felesége, leánya (Jenny) és házvezetőnője (Helene Demuth) betegek, nincs pénz orvosra, sem gyógyszerre. Egy hét óta a család csak kenyéren és krumplin él. – Marx nem tud cikket írni a „Tribune" részére, mert annyi pénze sincs, hogy újságot vehessen.

szeptember 2 után–kb. szeptember 21 Marx a „Brumaire"-t megpróbálja Angliában kiadni. Kérésére Engels megszerkeszti az első fejezetnek Pieper által készített angol fordítását.

szeptember 9–13 Marx Engelstől 4 £-et, Lassalle-tól 2 £-et kap.

szeptember 24 Bermbach levélben közli Marxszal a kölni kommunisták elleni vádiratból azokat a passzusokat, amelyekben Marx szerepel.

szeptember 28 Marx cikket ír („Mazzini és Kossuth akciói – Szövetség Louis Napoléonnal – Palmerston"), hogy figyelmeztesse az olasz és a magyar forradalmi emigráció vezetőit a bonapartista körökkel folytatott tárgyalások veszélyére. A cikk nyomán, melyet a „Tribune" október 19-én, majd több lap utánnyomásban közöl, viharos felháborodás tör ki az amerikai kispolgári demokrata sajtóban.

október–november 12 Marx és Engels állandó figyelemmel kísérik a kölni kommunista pert, melynek tárgyalása október 4-én végre megkezdődött. Barátaikkal együtt mindent elkövetnek, hogy a védőügyvédeknek módjukban álljon a porosz rendőrség hamisításait és hazugságait a bíróság előtt leleplezni. Ebből a célból a legkülönbözőbb úton-módon (pl. Engels által szerzett kereskedelmi címek és látszatlevelek felhasználásával is) dokumentumokat és adatokat juttatnak el Kölnbe. Többek közt október 14-én Kothes kölni kereskedő címén Marx Bermbachnak a vád jogi alapon kifejtett részletes bírálatát küldi Schneider II. védőügyvéd számára.

október első fele Marxot és Engelst nyugtalanítja „A számkivetés nagyjai" kiadásának elhúzódása. Először Engels kezd gyanakodni. Ezt írja Marxnak: „Nem akarom, hogy közös munkánk rossz kezekbe jusson. A közönség számára írtuk, nem pedig a berlini vagy más rendőrség magánmulatságára." Ezután mind a ketten érdeklődni kezdenek, kéréssel fordulnak Weerthhez, Dronkéhoz és másokhoz, hogy tisztázzák, kicsoda Bangya és kik azok a kiadók, akik szerinte hajlandónak mutatkoztak a pamfletot megjelentetni.

kb. október közepe Heine Reinhardt útján üdvözletét küldi Marxnak.

október 17 Kothest Kölnben Marx október 14-i levele miatt letartóztatják. Miután bevallja, hogy a levelet Bermbachnak továbbította, október 20-án szabadonbocsátják.

október 18 Bermbachot Kölnben letartóztatják. Miután kihallgatták és házkutatást tartottak nála, melynek során nem találtak semmit, október 21-én szabadlábra helyezik.

kb. október 20 Marx Clusstól 130 példányt kap a Weydemeyer által New Yorkban megjelentetett „Brumaire"-ből.

október 21 Marx leleplező nyilatkozatot küld több német újságnak Stieberről. A nyilatkozatot egyik lap sem közli, viszont a porosz posta Stieber tudomására hozza.

október 23 Bermbachot Stieber közbelépésére ismét letartóztatják.

október 25–27 Lakbértartozása miatt Marxot végrehajtóval fenyegeti a háztulajdonos. Hogy kéziratpapírt vehessen, kénytelen egy öltönyét elzálogosítani. – Október 27-én 2 £-et kap Engelstől. – Marx indítványozza Engelsnek, hogy a kölni kommunista per befejezése után azonnal jelentessenek meg együttesen egy-két ív terjedelemben „a közönség felvilágosítására" egy litografált pamfletot, mely leleplezi a porosz kormány módszereit. Kéri Engelst, forduljon ez ügyben Campe hamburgi kiadóhoz. Egyben közli, hogy Londonban rendőri megfigyelés alatt áll.

október 26 után Weerth útján Marx azt a felvilágosítást kapja a berlini Duncker kiadótól, hogy Eisenmann berlini könyvkereskedő, aki Bangya szerint megrendelte „A számkivetés nagyjai"-t, nem létezik.

október 28–30 Marx nyilatkozata azon rágalmazások ellen, amelyekkel a „Times" és a „Daily News" a kölni vádlottakat és londoni barátaikat illették, F. Engels, F. Freiligrath, K. Marx és W. Wolff aláírásával megjelenik a „Spectator"-ban, a „People's Paper"-ben és több más angol lapban. – Marx kb. 15 £ honoráriumot kap Danától a „Tribune"-ban megjelent cikkekért.

október vége–december eleje Marx a „Leleplezések a kölni kommunista perről" c. munkáján dolgozik. Okt. 27-én közli Engelsszel, hogy a mű a tervezettnél hosszabb lesz, s nem litografáltan, hanem brosúra-formában szeretné kiadni. Kéri, hogy szerezzen ennek kinyomtatásához pénzt. – December 2-án befejezi a kézirat tisztázatának lediktálását.

november 12 után Marx és Engels az újságból értesülnek a kölni kommunisták fölött kimondott esküdtszéki ítéletről.

november 16 Marx nyílt levelet intéz a „Tribune" szerkesztőségéhez a „Mazzini és Kossuth akciói – Szövetség Louis Napoléonnal – Palmerston" c. cikke nyomán megindult rosszindulatú polémiával kapcsolatban. A levél, melyben Marx kijelenti, hogy nem támadni, hanem figyelmeztetni akarta Kossuthot, a december 1-i számban megjelenik.

november 17 A Kommunisták Szövetségének ülésén Marx a Szövetség feloszlatását indítványozza, minthogy az európai reakció támadásai és a Szövetség tekintélyes tagjainak letartóztatása következtében a Szövetség tulajdonképpen már megszűnt. Javaslatát elfogadják.

november 28–30 Marx találkozik a Nyugat-Indiába készülő Weerthtel.

november 29 Marx kérésére Engels megírja a „Tribune" részére „A nemrég lefolyt kölni per" c. cikket, mely Marx aláírásával december 22-én jelenik meg a lapban.

november vége–december A porosz rendőrség, miután tudomására jut, hogy Marx leleplező brosúrát készül kiadni a kölni kommunista perről, elrendeli, hogy a brosúrát, ha megjelenik, kobozzák el, és más országok, főleg Belgium rendőrségét is felkéri, csatlakozzanak ehhez az intézkedéshez.

december 3 Marx újabb levélbeli felszólítást küld Bangyának, hogy adjon számot a „Számkivetés nagyjai" kéziratáról. Bangya még aznap este visszautasítja a gyanúsítást, teljes bizalmat kér és megígéri, hogy rövidesen tisztázza a kiadás elhúzódását.

december 6–7 Marx elküldi a „Leleplezések"-et közzétételre Schabelitznak Svájcba és Clussnak Amerikába.

december 7 Marx a Kölnben elítélt kommunisták és családjaik támogatására felhívást szerkeszt, amelyet elküld Clussnak. – Clusshoz írt levelében Marx megbírálja Proudhonnak Louis Bonaparte államcsínyéről szóló írását.

kb. december 14 Schabelitz kiadó értesíti Marxot arról, hogy a „Leleplezések" kézirata megérkezett Bázelba és elkezdték a brosúra 2000 példányban való kinyomtatását.

kb. december 20 Marx kéri Lassalle-t, hogy küldjön pénzt Herweghnek, aki Zürichben szorult anyagi helyzetbe került.

1852 december közepe–1853 január 10 Engels meglátogatja Marxot Londonban.

december 27 után Marx értesül arról, hogy Bangya a „Számkivetés nagyjai" kéziratát valószínűleg átadta Greif porosz rendőrhadnagynak, akivel hosszabb ideje kapcsolatban áll. Marx és Engels elhatározzák, hogy Bangyát nem leplezik le azonnal, hanem csak miután sikerült a pamfletot a másolat alapján valahol megjelentetni.

december 30 Szemere levelet intéz Marxhoz, melyben többek között elismerően nyilatkozik a „Brumaire"-ről és óva inti Marxot Bangyától.

1853

január–december Marx az egész év folyamán segíti Jones „People's Paper"-ét: cikkeket, észrevételeket ír a lapba; utánnyomásra átadja több „Tribune"-cikkét; irányítja Pieper szerkesztői munkáját.

január–március Marx kb. egyévi megszakítás után folytatja közgazdaságtani tanulmányait; foglalkozik kultúrtörténettel és a szlávok történetével is. Kivonatokat készít Galiani, Wachsmuth, Kaulfuss és mások írásaiból. Különböző körülmények – betegség, publicisztikai tevékenység stb. – megint eltérítik tanulmányaitól, és csak 1856 végén tudja folytatni közgazdaságtani elméleti munkásságát. – Levelezést folytat Cluss-szal a „Leleplezések" amerikai kiadásának lehetőségéről.

január A „Tribune" felemeli Marx cikkeinek tiszteletdíját 1 £-ről 2-re.

január második fele A „Leleplezések" megjelenik Bázelban.

január 21 Marx „Választások – Pénzügyi fellegek – Sutherland hercegnő és a rabszolgaság" címmel cikket ír, melyben részletesen foglalkozik a skót hegyvidéki parasztok földjének kisajátításával. A fejtegetés egy részét Marx később beiktatta a „Tőke" 1. köt. 24. fejezetébe. A cikk, Engels fordításában, február 9-én jelenik meg a „Tribune"-ban és március 12-én (rövidítve) a „People's Paper"-ben.

január 28 Marx első angol nyelven megírt cikke („Halálbüntetés – Cobden úr vitairatai – Az Angol Bank rendelkezései") a bűnözés növekedésének okait vizsgálja; a cikk a „Tribune"-ban február 18-án jelenik meg.

január–február Marx állandó levélváltást folytat Cluss-szal és Weydemeyerrel a kölni elítéltek segélyezése ügyében.

február 12 Marx Jones útján meghívót kap a chartisták február 22-i nyilvános gyűlésére.

kb. március 7–10 Marxnak súlyos májgyulladása van.

március 9 Marx értesül Schabelitz útján, hogy a „Leleplezések" Németországba küldendő 2000 példányát (melyet Svájc és Baden határán egy falucskában hat hétig tároltak) a rendőrség elkobozta.

március 25 Marx értesül Clusstól, hogy a „Leleplezések" (Cluss közvetítése révén) folytatásokban megjelenik a bostoni „Neu-England-Zeitung" tárcarovatában; indítványozza, hogy próbálják meg brosúra formájában is kiadni. – A brosúra kb. április 24-én a „Neu-England-Zeitung" kiadásában megjelenik.

Mutató

*(Nevek – idézett művek; hatóságok közleményei, újságok és folyóiratok)**

A

»*Abendpost*« (Esti Posta), Berlin – *250 301* (189)

ABERDEEN, George Hamilton Gordon, Earl of (1784–1860) – angol politikus, tory, 1850-től a peelisták vezére; 1828–30, 1841–46 külügyminiszter; 1852–55 a koalíciós kabinet miniszterelnöke. – *467–470 472–473 494 497–498 504–505 507 534*

ABRAHAM A SANTA CLARA (Hans Ulrich Megerle) (1644–1709) – német hitszónok és író; népies és drasztikus nyelvű erkölcsnemesítő beszédekben és írásokban propagálta a katolikus vallást. – *312–313*

AGÉSZILAOSZ (i. e kb. 444–kb. 360) – spártai király i. e kb. 401–360; II. Agisz öccse. – *164* (114)

AGISZ, II. – spártai király i. e. kb. 427–401; Agészilaosz bátyja. – *164*

AGOSTINI, Cesare (1803–1855) – olasz forradalmár, Mazzini híve; az 1848–49-es olasz forradalom résztvevője; a forradalom leverése után Angliába emigrált; később szakított Mazzinival. – *511*

AILLY, Pierre d' (1350–1420 v. 1425) – francia bíboros, teológus, a konstanzi zsinat résztvevője. – *193*

ALAIS, Louis-Pierre-Constant (szül. kb. 1821) – francia rendőrügynök – *152 155–156*

ALBRECHT (a „próféta") (1788–1841) – Weitling egyik követője Svájcban, keresztényszocializmust hirdetett. – *568*

ALEXANDER, John – ír politikus, 1853-tól a parlament tagja. – *481*

»*Allgemeine Deutsche Zeitung*« (Általános Német Újság), New York. – *306*

»*Allgemeine Zeitung*« (Általános Újság), Augsburg. – *99 265* (57)

AMELOT DE LA HOUSSAYE, Abraham-Nicolas (1634–1706) – francia történész és publicista. – *497*

– *Histoire du gouvernement de Venise* (Velence kormányzásának története), Párizs 1676. – *497*

---

* Az idegen nyelvű szövegeket itt és mindenütt – nyelvi sajátszerűségeiket érintetlenül hagyva – mai helyesírásuk szerint adtuk. A művek kiadási adatait csak ott tüntettük fel, ahol Marx és Engels az általuk használt kiadást megjelölik, vagy az kétséget kizáróan megállapítható. Az újságok és folyóiratok közül egy csillaggal (*) jelöltük azokat, amelyeknek Marx és Engels ez időben munkatársa volt, két csillaggal (**) azokat, amelyeknek szerkesztésében részt vettek, vagy amelyek befolyásuk alatt álltak.

AMIENS, Pierre d' (kb. 1050–1115) – francia szerzetes és prédikátor; keresztes vitéz az első keresztes hadjáratban (1096–99). – *308*

Anglas *lásd* Boissy d'

ANNEKE, Friedrich (Fritz) (kb. 1817–kb. 1872) – porosz tüzértiszt, a hadseregből kizárták; 1848-ban tagja a Kommunisták Szövetsége egyik kölni csoportjának, egyik alapítója és titkára a kölni Munkásegyletnek, Gottschalk híve; a „Neue Kölnische Zeitung" kiadója, a demokraták rajnai kerületi bizottságának tagja, 1848 júl.–dec. letartóztatásban; részt vett a badeni-pfalzi felkelésben mint a katonai bizottság tagja, majd kivándorolt Amerikába és az északiak oldalán részt vett a polgárháborúban. – *248*

ANTOINE, Gustav – az 50-es évek elején francia emigráns Londonban; A. Blanqui sógora – *289*

ARCONATI VISCONTI, Constanca, grófnő (kb. 1801–kb. 1870) – az olasz szabadságharc résztvevője. – *352*

ARIOSTO, Lodovico (1474–1533) – olasz költő. – *310*
– *L'Orlando furioso* (Az őrjöngő Roland). – *270–271 276 296 310* (227 240 287)

ARNIM, Bettina von (1785–1859) – német romantikus írónő. – *237*

ARNIM, Harry, Graf von (1824–1881) – német diplomata, konzervatív; 1871–74 követ, majd nagykövet Párizsban; Bismarck ellenfele. – *553*

ARSENIUS, szent (kb. 354–kb. 450) – római nemes, Theodosius császár fiainak nevelője; később 40 évet töltött remeteségben az egyiptomi sivatagban. – *183*

Ashley *lásd* Shaftesbury

»*L'Assemblée nationale*« (A Nemzetgyűlés), Párizs. – *167 290* (116)

»*The Athenaeum, Journal of Literature, Science and the Fine Arts*« (Athenaeum, Irodalmi, tudományos és szépművészeti folyóirat), London. – *536* (442)

ATHÉNAIOSZ, naukratiszi (III. sz. eleje) – görög retorikus.
– *Δειπνοσοφισταί* (Bölcsek lakomája). – *164* (114)

ATHOLL, George Augustus Frederic John Murray, Duke of (1814–1864) – skót nagybirtokos. – *486–487*

AUERSWALD, Hans Adolf Erdmann von (1792–1848) – porosz tábornok, 1848-ban a frankfurti nemzetgyűlés tagja (jobboldal), a frankfurti szeptemberi felkeléskor Lichnowski herceggel együtt megölték. – *429*

AUERSWALD, Rudolf von (1795–1866) – porosz politikus, a polgárosodott liberális nemesség képviselője; 1848 jún.–szept. külügyminiszter és miniszterelnök. – *68*

AUGUSTUS, Cajus Julius Caesar Octavianus (i. e. 63–i. sz. 14) – római császár i. e. 27–i. sz. 14. – *497* (406)

B

BABEUF, François-Noël (Gracchus) (1760–1797) – francia forradalmár, utopikus kommunista, az „Egyenlők" összeesküvésének megszervezője. – *563*

Badeni nagyherceg *lásd* Lipót Károly Frigyes

BAER, Johann – az 50-es évek elején német emigráns Londonban; a Kommunisták Szövetségének tagja, Marx és Engels híve. – *542 543*

BAILLY, Jean-Sylvain (1736–1793) – francia író és csillagász, a forradalom alatt a nemzetgyűlés elnöke és Párizs polgármestere, girondista; 1793-ban kivégezték. – *106*

BAKUNYIN, Mihail Alekszandrovics (1814–1876) – orosz forradalmár, az 1848-as német forradalom résztvevője; később anarchista, harcolt a marxizmus és Marx politikai irányvonala ellen, 1872-ben kizárták az I. Internacionáléból. – *92* (214)

»*Baltimore Wecker*« (Baltimore-i Ébresztő). – *306*

BALZAC, Honoré de (1799–1850) – francia realista regényíró. – *195*
– *Cousine Bette* (Betti néni). – *195*

BANDIERA testvérek – Attilio Bandiera (1810–1844) és Emilio Bandiera (1819–1844) – az itáliai nemzeti szabadságmozgalom résztvevői; 1844-ben kivégezték őket. – *284* (261)

BARAGUAY D'HILLIERS, Louis-Achille, comte (1795–1878) – francia tábornok; az alkotmányozó és a törvényhozó nemzetgyűlés tagja, bonapartista; 1851-től a párizsi helyőrség parancsnoka; 1854-től marsall. – *160 170*

Barbarossa (Rőtszakállú) *lásd* Frigyes, I.

BARBES, Armand (1809–1870) – francia forradalmár, kispolgári demokrata, a júliusi monarchia idején a titkos Évszakok Társasága egyik vezetője, 1839-ben felkelési kísérletben való részvételért életfogytiglanra ítélik; 1848-ban az alkotmányozó nemzetgyűlés tagja, Ledru-Rollin politikáját támogatja; az 1848 máj. 15-i események résztvevőjeként megint életfogytiglanra ítélik, 1854-ben amnesztiát kap és emigrál. – *289 563*

BARBOUR, James (1831–1853) – Sheffieldben kivégzett gyilkos. – *488*

BARING, Sir Francis Thornhill (1796–1866) – angol politikus, whig, a parlament tagja; 1839–41 kincstári kancellár; 1849–52 az admiralitás első lordja. – *495*

BAROCHE, Pierre-Jules (1802–1870) – francia jogász, az alkotmányozó és a törvényhozó nemzetgyűlés tagja, rendpárti; 1849-ben főállamügyész, az államcsíny előtt és után több kormány tagja, bonapartista. – *145 156 160 164*

BARROT, Camille–Hyacinthe-Odilon (1791–1873) – francia ügyvéd és politikus, a júliusi monarchia idején a liberális dinasztikus ellenzék vezetője; 1848 dec.–1849 okt. miniszterelnök. – *122–124 127 139–141 149 161 163 169 176* (73 88)

BARTHELEMY, Emmanuel (kb. 1820–1855) – francia munkás, blanquista, a júliusi monarchia idején forradalmi titkos társaságok tagja; 1848-ban a párizsi júniusi felkelés résztvevője, majd Angliába emigrált; a londoni francia blanquista menekültek egyik vezetője; 1855-ben bűncselekmény vádjával kivégezték. – *289–290*

BASSERMANN, Friedrich Daniel (1811–1855) – mannheimi könyvkereskedő, mérsékelt liberális politikus; 1848–49 a badeni kormányzat képviselője a szövetségi gyűlésben, az előparlament és a frankfurti nemzetgyűlés tagja (jobbközép). – *71*

BATTHYÁNY Lajos, gróf (1806–1849) – az utolsó rendi országgyűlésen a főrendi ellenzék vezetője; 1848 ápr. 7.–szept. 10. az első független magyar kormány elnöke; dec. 31. az országgyűlés békeküldöttségének tagja; 1849 jan. 8. letartóztatják, okt. 6-án kivégzik. – *528*

BAUER, Bruno (1809–1882) – német ifjúhegeliánus filozófus, bibliakritikus; 1866 után nemzeti liberális. – *238 261 263 268 278–279*

BAUER, Heinrich – német cipész, az Igazak Szövetségének egyik vezetője; a Kommunisták Szövetsége Központi Vezetőségének tagja; 1851-ben Ausztráliába emigrált. – *563 570 573–574* (353)

BAUER, Ludwig (Louis) – orvos, 1848-ban porosz nemzetgyűlési képviselő (baloldal); 1849-ben Londonba költözött, ahol a német emigráció polgári köréhez csatlakozott; a londoni Demokrata Egylet segélybizottságának elnöke. – *314*

BAZE, Jean-Didier (1800–1881) – francia ügyvéd és politikus; az alkotmányozó és a törvényhozó nemzetgyűlés tagja, orléanista; az államcsíny után száműzték. – *168 180*

BEAUMARCHAIS, Pierre-Augustin Caron de (1732–1799) – francia drámaíró.
– *La folle journée, ou le mariage de Figaro* (Figaro házassága, vagy egy napi bolondság). – *408 447* (356 372)

BECK, Alexander – magdeburgi szabómester, az Igazak Szövetségének tagja; később kapcsolatot tartott a Kommunisták Szövetségével. – *564*

BECK Vilma (megh. 1851) – az 1848–49-es magyar szabadságharc kalandornőjének álneve; Racidula néven kémszolgálatokat végzett mind a magyarok, mind az osztrákok részére. Londonba emigrált. Az emigránsokkal való összeköttetését titkos feljelentésekre használta fel. – *99*

BECKER, August (1814–1871) – német publicista, weitlingiánus; Weitling letartóztatása (1842) után a svájci kommunista kézműves-mozgalom irányítója. – *564*

BECKER, B. – német emigráns. – *544 555*

BECKER, Hermann Heinrich (1820–1885) – német jogász és publicista; 1848-ban tagja a kölni Demokrata Társaságnak és vezetőségi tagja a Munkások és Munkáltatók Egyletének, beválasztják a demokraták rajnai kerületi bizottságába és a kölni biztonsági bizottságba; 1849 máj.–1850 júl. a „Westdeutsche Zeitung" szerkesztője; 1850-től a Kommunisták Szövetségének tagja, a kölni kommunista per egyik fővádlottja; később nemzeti liberális, Dortmund és Köln főpolgármestere. – *208 393 419 445 447 574* (340 350)

BECKERATH, Hermann von (1801–1870) – krefeldi bankár, a rajnai liberális burzsoázia egyik vezére; 1848-ban a frankfurti nemzetgyűlés tagja (jobbközép), 1848 aug.–szept. a birodalmi kormány pénzügyminisztere. – *297*

BECKMANN – az 50-es évek elején porosz rendőrügynök Párizsban; a „Kölnische Zeitung" párizsi tudósítója. – *409 553*

BEDEAU, Marie-Alphonse (1804–1863) – francia tábornok és politikus, polgári republikánus; részt vett a párizsi júniusi felkelés leverésében; az alkotmányozó és a törvényhozó nemzetgyűlés alelnöke. – *127 161*

»*Belletristisches Journal und New-Yorker Kriminalzeitung*« (Szépirodalmi Folyóirat és New York-i Bűnügyi Újság). – *551* (166)

BELLEW, Richard Montesquieu – angol politikus, whig; 1847–52 a parlament tagja. – *346*

BELLINI, Vincenzo (1801–1835) – olasz zeneszerző. – *231*

BEM, József (1794–1850) – lengyel tábornok, az 1830–31-es lengyel felkelés egyik vezetője; 1848 októberében részt vesz a forradalmi Bécs védelmében; 1848 novemberétől a magyar honvédsereg tábornoka és az Erdélyben harcoló 6. hadtest parancsnoka, 1849 márciusában honvédaltábornagy, 1849 aug. 9-én a honvédsereg főparancsnoka; a magyar szabadságharc bukása után belép a török hadseregbe. – *61–62 294*

BENOIT (BENOIST) D'AZY, Denis, comte (1796–1880) – francia pénzember, gyáros; 1849–51 a törvényhozó nemzetgyűlés alelnöke; legitimista. – *163 167*

BERANGER, Pierre-Jean de (1780–1857) – francia demokrata költő. – *199*
– *Les Myrmidons, ou les funérailles d'Achille* (A mürmidonok, vagy Akhilleusz temetése). – *199* (141)

BERESFORD, William (szül. 1798) – angol politikus, tory, a parlament tagja; 1852 márc. – dec. hadügyminiszter. – *331 340 461*

BERKELEY, Francis Henry Fitzhardinge (1794–1870) – angol politikus, liberális, a parlament tagja. – *336*

»*Berliner Politisches Wochenblatt*« (Berlini Politikai Hetilap). – *14*

»*Berlinische Monatsschrift*« (Berlini Havi Folyóirat), Berlin, majd Stettin. – *262* (212)

BERMBACH, Adolf (1822–1875) – kölni jogász, demokrata, a frankfurti nemzetgyűlés tagja; a kölni kommunista per egyik mentő tanúja, összekötő Marx és a vádlottak között; később liberális. – *417 419–420 423*

BERNAL, Ralph (megh. 1854) – angol politikus, whig, a parlament tagja; a 30–50-es években parlamenti bizottsági elnök. – *347*

BERNAL OSBORNE, Ralph (1808–1882) – angol politikus, liberális, a parlament tagja; 1852–58 az admiralitás titkára. – *469 471*

BERNARD – francia ezredes, katonai bizottságok elnöke; az államcsíny után az antibonapartista republikánusok törvényszéki üldöztetésének egyik megszervezője. – *120*

BERRYER, Pierre-Antoine (1790–1868) – francia ügyvéd, az alkotmányozó és a törvényhozó nemzetgyűlés tagja, legitimista. – *130 145 161 167 169–170 173*

BIANCA, von – a kölni kommunista per esküdtszékének tagja. – *394*

Biblia. Marx és Engels Luther fordítását használta; mi általában Károli Gáspár fordítását követtük. – *46 107 142 193 195 227 293 400* (37 66 101 130 272 352 377)

BILLAULT, Auguste-Adolphe-Marie (1805–1863) – francia ügyvéd, az alkotmányozó nemzetgyűlés tagja, orléanista, a dinasztikus ellenzék tagja; később bonapartista; 1854–58 belügyminiszter. – *163*

BIRNBAUM, Wilhelm – a kölni kommunista per egyik mentő tanúja. – *422–423*

BISMARCK, Otto, Fürst von (1815–1898) – porosz politikus, 1862-től miniszterelnök 1871–90 birodalmi kancellár; reakciós úton egyesítette Németországot; a szocialistaellenes kivételes törvény megalkotója. – *560 575* (455)

BLANC, Jean-Joseph-Louis (1811–1882) – francia történész és újságíró, kispolgári szocialista; 1848-ban az ideiglenes kormány tagja és a Luxembourg-bizottság elnöke; 1848 augusztusában Angliába menekült, ahol a kispolgári emigráció egyik vezetője volt; 1871-ben a versailles-iak mellé állt. – *4 105 288–289 291 572 574* (62 108 269)

BLANQUI, Louis-Auguste (1805–1881) – francia forradalmár, több titkos társaság alapítója, 1848-ban a francia proletariátus egyik vezére; utopikus kommunista, életéből 36 évet börtönben töltött. – *183 289–290 563* (41 270)

BLEEK, Friedrich (1793–1859) – protestáns teológus, teológia-professzor a bonni egyetemen. – *225*

BLIND, Karl (1826–1907) – német író és újságíró, kispolgári demokrata; 1848–49 részt vett a badeni forradalmi mozgalomban; 1849-ben a badeni ideiglenes kormány tagja; az 50-es években a londoni német kispolgári emigráció egyik vezetője; később nemzeti liberális és Bismarck híve. – *268*

BLUM, Robert (1807–1848) – lipcsei könyvkereskedő és publicista, kispolgári demokrata; 1848-ban az előparlament alelnöke és a frankfurti nemzetgyűlés baloldalának vezére; részt vett az 1848 októberi bécsi felkelésben; Bécs eleste után főbelőtték. – *67 76 289*

BOBZIN, Friedrich Heinrich Karl (szül. 1826) – kézműves, 1847-ben tagja a brüsszeli Német Munkásegyletnek, 1849-ben részt vesz a badeni-pfalzi felkelésben; az emigrációban Struvéval együtt a londoni kispolgári demokrata egylet vezetője. – *276*

BOIARDO, Matteo Maria (1434–1494) – olasz költő. – *305 309 321*
– *L'Orlando innamorato* (A szerelmes Roland). – *269 276 305 309–310 321* (226 240 287)

BOISSY D'ANGLAS, Jean-Gabriel, comte de (1782–1864) – a júliusi monarchia idején a küldöttkamarának, később a törvényhozó nemzetgyűlésnek tagja. – *171*

BONALD, Louis-Gabriel-Ambroise, vicomte de (1754–1840) – francia politikus és publicista; monarchista; az arisztokrácia és a klerikális reakció képviselője és teoretikusa. – *14*

Bonaparte *lásd* Napóleon, I.

Bonaparte *lásd* Napóleon, III.

BONAPARTE, Jerôme (1784–1860) – I. Napóleon legifjabb öccse; Vesztfália királya 1807–1813; 1850-től Franciaország marsallja. – *351*

BONAPARTE, Pierre-Napoléon (1815–1881) – III. Napóleon rokona; az alkotmányozó és a törvényhozó nemzetgyűlés tagja, a republikánusokhoz csatlakozott. – *351*

»*Bonner Zeitung*« (Bonni Újság). – *245*

BORN, Stephan (Simon Buttermilch) (1824–1898) – német szedő, az Igazak és a Kommunisták Szövetségének tagja, részt vett az 1848-as német forradalomban; később polgári radikális újságíró és irodalomtörténész-professzor Svájcban, majd Londonban. – *572*

BORNSTEDT, Adalbert von (1808–1851) – német publicista, kispolgári demokrata; kezdetben porosz katonatiszt, majd kivándorlása után (1830) a porosz kormány titkos ügynöke, kalandor; 1847–48 a „Deutsche Brüsseler Zeitung" kiadója és szerkesztője, tagja a Kommunisták Szövetségének, a párizsi Német Demokrata Társaság egyik vezetője; 1848 márciusában kizárják a Szövetségből szabadcsapatok szervezése miatt, a szabadcsapatok Németországba való betörésekor a porosz csapatok elfogják, a börtönben megőrül. – *571* (462)

BOURBONOK – francia uralkodóház 1589–1792 és 1814–1830; Spanyolországban 1700–1931, Nápoly–Szicíliában 1735–1860, Pármában 1748–1859. – *121 128 166 168 186* (17 160 215)

BÖRNE, Karl Ludwig (Baruch Löb) (1786–1837) – német publicista és kritikus, a kispolgári radikalizmus képviselője, az Ifjú Németország ideológusa; élete végén a keresztény-szocializmus híve. – *272* (13)

BÖRNSTEIN, Heinrich (1805–1892) – német kispolgári demokrata, a párizsi „Vorwärts!" alapítója; 1848 után emigráns Amerikában, az északiak oldalán részt vett a polgárháborúban. – *571*

BRAMMEL – angol lelkész. – *521*

Braunschweigi ex-herceg *lásd* Károly Frigyes Ágost Vilmos

BRENTANO, Klemens (1778–1842) – német romantikus író. – (181)
– *Gockel, Hinkel und Gackeleia. Ein Märchen* (Gockel, Hinkel és Gackeleia. Mese). – *239* (181)

BRENTANO, Lorenz Peter (1813–1891) – mannheimi ügyvéd, kispolgári demokrata; 1848-ban a frankfurti nemzetgyűlés tagja (baloldal); 1849-ben a badeni ideiglenes kormány elnöke; a badeni-pfalzi felkelés leverése után Svájcba, majd Amerikába emigrál. – *93 258 260 268 270 301 303 318* (198)

»*Breslauer Zeitung*« (Boroszlói Újság). – *302*

BRIGHT, John (1811–1889) – angol gyáros és politikus; a Gabonatörvény-ellenes Liga egyik vezetője, több ízben miniszter; a 60-as évektől a liberális párt baloldalának vezére. – *204 347 372 453 469 472 500–502 522* (271 294)

BROGLIE, Achille-Charles-Léonce-Victor, duc de (1785–1870) – francia politikus; 1835–36 miniszterelnök; a törvényhozó nemzetgyűlés tagja, orléanista. – *145 169*

BROTHERTON, Joseph (1783–1857) – angol politikus, a szabadkereskedelem és a választójogi reform híve; a parlament tagja. – *500*

BRUTUS, Marcus Junius (i. e. kb. 85–42) – római államférfi, a Julius Caesar elleni összeesküvés egyik kezdeményezője. – *106 315 434*

BRÜGGEMANN, Karl Heinrich (1810–kb. 1887) – német nemzetgazdász, liberális publicista; 1846–55 a „Kölnische Zeitung" főszerkesztője. – *269*

BUCHER, Lothar (1817–1892) – porosz igazságügyi hivatalnok, publicista; 1848-ban porosz nemzetgyűlési képviselő (balközép), a forradalom leverése után Londonba emigrál; később nemzeti liberális, Bismarck munkatársa a külügyminisztériumban, Lassalle barátja. – *288 291*

BUHL, Ludwig Heinrich Franz (1814–kb. 1882) – német publicista, ifjúhegeliánus; L. Blanc és Casanova fordítója. – *300*

»*The Builder*« (Az Építő), London. – *536* (442)

BUNSEN, Christian Karl Josias, Freiherr von (1791–1860) – porosz diplomata, publicista és teológus; közel állt a porosz udvarhoz; 1842–54 londoni követ. – *536*

BURRITT, Elihu (1810–1879) – amerikai nyelvész, polgári filantróp, pacifista; több nemzetközi pacifista kongresszus megszervezője. – *279*

BUTLER, Samuel (1612–1680) – angol szatirikus költő.
– *Hudibras.* – *372 481* (336)

BÜCHNER, Georg (1813–1837) – német forradalmi demokrata újságíró, költő, a „Hessischer Landbote" kiadója; 1834-ben kénytelen volt Németországot elhagyni. – *563* (459)

BÜRGERS, Heinrich (1820–1878) – kölni radikális publicista; 1842–43 a „Rheinische Zeitung" munkatársa, a Kommunisták Szövetsége kölni csoportjának tagja; 1848–49 a „Neue Rheinische Zeitung" munkatársa, a kölni Munkásegylet és a biztonsági bizottság tagja; 1850-ben a Kommunisták Szövetsége Központi Vezetőségének tagja, a kölni kommunista per egyik fővádlottjaként 6 évre ítélték; 1867 után nemzeti liberális. – *208 393–394 442 452 574* (46 340)

C

CABET, Etienne (1788–1856) – francia jogász és publicista, utopikus kommunista. – *289*

CAESAR, Cajus Julius (i. e. kb. 100–44) – római hadvezér és államférfi. – *106 259 280 497*

»*California Staatszeitung*« (Kaliforniai Állami Újság), San Francisco. – *541* (445)

CALIGULA, Cajus Caesar Augustus Germanicus (i. sz. 12–41) – római császár i. sz. 37–41; hírhedt volt kegyetlenségéről, pazarlásáról és kicsapongó életmódjáról. – *123*

CAMBRIDGE, George William Frederick Charles, Duke of (1819–1904) – angol tábornok; a krími háború résztvevője; 1856–95 az angol hadsereg főparancsnoka. – *336*

CAMPHAUSEN, Ludolf (1803–1890) – kölni bankár, a rajnai liberális burzsoázia egyik vezetője; 1847-ben az egyesült Landtag tagja, 1848 márc.–jún. porosz miniszterelnök, 1848 júl.–1849 ápr. Poroszország küldötte az ideiglenes központi hatalomnál. – *35 39 46 68 257*

CANNING, George (1770–1827) – angol politikus és diplomata, tory; 1807–09, 1822–27 külügyminiszter, 1827-ben miniszterelnök. – *199 493*

CAPERON, Paulin – londoni francia emigráns, blanquista. – *287*

CARDWELL, Edward, Viscount (1813–1886) – angol politikus, a peelisták egyik vezére, később liberális. – *326 347*

CARLIER, Pierre-Charles-Joseph (1799–1858) – 1849–51 Párizs rendőrfőnöke; bonapartista. – *141 152 157 177 402–404 406*

Cassagnac *lásd* Granier de Cassagnac

CATILINA, Lucius Sergius (i. e. kb. 108–62) – római politikus; összeesküvést szervezett az arisztokrata köztársaság ellen. – *375 440*

CAUSSIDIERE, Marc (1808–1861) – francia kispolgári szocialista; 1834-ben részt vett a lyoni felkelésben, a júliusi monarchia idején forradalmi titkos társaságok szervezője; 1848 febr.–máj. Párizs rendőrfőnöke, az alkotmányozó nemzetgyűlés tagja; a júniusi felkelés leverése után Angliába, majd Amerikába emigrált. – *105*

CAVAIGNAC, Louis-Eugène (1802–1857) – francia tábornok és politikus, mérsékelt polgári republikánus; 1848-ban Algéria kormányzója, májustól hadügyminiszter, jún.–dec. miniszterelnök; az alkotmányozó nemzetgyűlés által diktátori teljhatalommal felruházva a párizsi júniusi felkelést véres kegyetlenséggel nyomta el. – *53 115 119–121 127 162 172 180 218* (71 80 88 89 108)

CAYLEY, Edward Stillingfleet – a parlament tagja, Yorkshire északi körzetének képviselője. – *519*

CERVANTES Saavedra, Miguel de (1547–1616) – spanyol realista író.
– *El ingenioso hidalgo Don Quijote de la Mancha* (Az elmés nemes Don Quijote de la Mancha), (1605). – *15 66 283 285 310*

CHAMBORD, Henri-Charles d'Artois, duc de Bordeaux, comte de (1820–1883) – X. Károly unokája, V. Henrik néven a legitimisták trónkövetelője. – *130 150 167–168 170* (95 117)

CHAMISSO, Adalbert von (1781–1838) – francia származású német költő. – *231 248* (173)
– *Die seltsame Geschichte Peter Schlemihls* (Peter Schlemihl különös története). – *126* (94)

CHANGARNIER, Nicolas-Anne-Théodule (1793–1877) – francia tábornok, orléanista; az alkotmányozó és a törvényhozó nemzetgyűlés tagja; 1848 júniusa után a párizsi nemzetőrség és a párizsi helyőrség parancsnoka; az 1849 jún. 13-i párizsi tüntetés szétverésének egyik megszervezője; Louis Bonaparte riválisa; az államcsíny után száműzték. – *46 123–124 127 132 136–137 152–153 156 158–162 164 169 171 176 178 180*

CHARRAS, Jean-Baptiste-Adolphe (1810–1865) – francia ezredes, katonai író, mérsékelt polgári republikánus; az alkotmányozó és a törvényhozó nemzetgyűlés tagja, részt vett a párizsi júniusi felkelés elfojtásában; később fellépett Louis Bonaparte ellen, az államcsíny után száműzték. – *180 548*
– *Histoire de la campagne de 1815, Waterloo* (Az 1815-ös hadjárat története, Waterloo), Brüsszel. – *548*

CHERVAL, Julien (Joseph Crämer) – a Kommunisták Szövetségének soraiba befészkelődött porosz rendőrügynök és provokátor; az ún. német–francia összeesküvés idején a rendőr-

ség segítségével menekült el a börtönből, majd Angliába ment. – *380 384 403–415 431–432 442 449–450 452 553 557 559* (164 362)

CHIANELLA – krefeldi pincér, rendőrügynök, a kölni kommunista per egyik tanúja. – *438–439*

»*Christoterpe. Ein Taschenbuch für christliche Leser*« (Christoterpe. Zsebkönyv keresztény olvasók számára), Heidelberg. – *231* (173)

CICERO, Marcus Tullius (i. e. 106–43) – római szónok és államférfi, eklektikus filozófus. – *312*

– *De divinatione* (A jövendőmondásról). – *312* (289)

CLARENDON, George William Frederick Villiers, Earl of (1800–1870) – angol politikus, whig, később liberális; 1847–52 Írország alkirálya, 1848-ban az ír felkelés vérbefojtója; 1853–58, 1865–66, 1868–70 külügyminiszter. – *472 519*

CLAUDIUS, Drusus Nero Germanicus (i. e. 10–i. sz. 54) – római császár i. sz. 41–54. – *497*

CLAUREN, Heinrich (Karl Heun) (1771–1854) – német író, szentimentális regények és novellák szerzője. – *232*

CLAUSEWITZ, Karl von (1780–1831) – porosz tábornok, katonai író. – *274*

CLEMENT, Knut Jungbohn (1810–1873) – történész és nyelvész, a kieli egyetem professzora. – *280*

CLUSS, Adolf – mérnök, a Kommunisták Szövetségének tagja; 1848-ban a mainzi Munkás Művelődési Egylet titkára; 1849-ben az Egyesült Államokba emigrált; az 50-es években állandó levelezésben állt Marxszal és Engelsszel; több amerikai, angliai és németországi demokrata lap munkatársa. – *541* (344 445)

COBBETT, William (kb. 1762–1835) – angol politikus és publicista; kezdetben konzervatív, majd a chartisták előfutára az általános választójogért és a dolgozók helyzetének megjavításáért vívott harcban. – *491*

COBDEN, Richard (1804–1865) – angol gyáros és politikus, szabadkereskedő; a Gabonatörvény-ellenes Liga egyik vezetője, a parlament tagja; több pacifista kongresszuson vett részt. – *204 279 360 453 458 488 491–492 514 522 524 529* (271 294)

– *1793 and 1853, in Three Letters* (1793 és 1853, három levélben), London 1853. – *491*

COHNHEIM, Max – német kispolgári demokrata, az 1848–49-es badeni forradalmi mozgalom résztvevője; a forradalom leverése után külföldre emigrált. – *276*

COLLET, Collet Dobson – angol radikális újságíró. – *536*

CONSTANT de Rebecque, Henri-Benjamin (1767–1830) – francia polgári liberális politikus, publicista és író; államjogi és vallástörténeti kérdésekkel is foglalkozott. – *106*

»*Le Constitutionnel*« (Alkotmányos Újság), Párizs. – *195* (131)

COOKE, George Wingrove (1814–1865) – angol liberális történész és újságíró. – *324*

– *The History of Party; from the rise of the Whig and Tory Factions, in the Reign of Charles II., to the Passing of the Reform Bill* (A pártok története; a whig és tory frakciók keletkezésétől, II. Károly alatt, a Reform Bill elfogadásáig), London 1836–37. – *324*

Cornewall Lewis *lásd* Lewis

COUSIN, Victor (1792–1867) – francia idealista filozófus, eklektikus; a júliusi monarchia alatt Thiers kormányában közoktatásügyi miniszter, 1848 után részt vett a reakciós tanügyi törvény (Falloux-törvény) kidolgozásában. – *106*

CRAIG, William Gibson (1797–1878) – angol politikus, whig; 1846–52 a kincstári hivatal lordja. – *346*

CRAMER, Karl Gottlob (1758–1817) – író, kalandregények szerzője. – *232*

CRANWORTH, Robert Monsey Rolfe, Baron (1790–1868) – angol jogász és politikus, whig; 1852–57 lordkancellár. – *512–513*

CRAWFORD, William Sherman (1781–1861) – ír politikus, polgári radikális; támogatta a chartistákat, a Bérlők Jogaiért Küzdő Szövetség egyik megalapítója; a parlament tagja. – *498* (408)

Crämer *lásd* Cherval

CRETON, Nicolas-Joseph (1798–1864) – francia ügyvéd, orléanista; az alkotmányozó és a törvényhozó nemzetgyűlés tagja. – *166*

CROMWELL, Oliver (1599–1658) – angol államférfi, az angol polgári forradalom vezetője; Anglia, Skócia és Írország lordprotektora (államfője) 1653–1658. – *106 179–180 308* (124)

CROSSLEY, Francis (Frank) (1817–1872) – angol gyáros, polgári radikális, a parlament tagja. – *332 336–337*

D

DAHLMANN, Friedrich Christoph (1758–1860) – német történész, egyetemi tanár, liberális politikus; 1848-ban az előparlament és a frankfurti nemzetgyűlés tagja (jobbközép). – *20*

»*The Daily News*« (Napi Hírek), London. – *204–206 349 363 365 369 371 465 469 493 496 511 519 528 532* (149 154)

DALHOUSIE, James Andrew Broun Ramsay, Earl and Marquess of (1812–1860) – angol politikus, peelista; 1848–56 India főkormányzója; gyarmati hódító politikát folytatott. – *370*

DALRYMPLE Hamilton Magill, Sir John (1726–1810) – skót jogász és történész. – *486* – *An Essay towards a General History of Feudal Property in Great Britain etc.* (Tanulmány Nagy-Britannia feudális tulajdonának általános történetéhez stb.), London 1758. – *486*

DAMM – kispolgári demokrata; 1849-ben a badeni alkotmányozó gyűlés elnöke; később Angliába emigrált. – *313*

DANIELS, Amalie (1820–1895) – R. Daniels felesége. – *420–423 449*

DANIELS, Roland (1819–1855) – kölni orvos; 1850-től a Kommunisták Szövetsége kölni Központi Vezetőségének tagja; a kölni kommunista per egyik vádlottja; az esküdtszék felmentette. – *208 393 574* (58 340)

DANTE ALIGHIERI (1265–1321) – olasz költő. – *534–535* – *La Divina Commedia* (Az isteni színjáték). – *534–535* (440)

DANTON, Georges-Jacques (1759–1794) – párizsi ügyvéd; a forradalomban a jakobinusok jobbszárnyának vezére. – *88 105*

DARASZ, Wojciech (Albert) (1808–1852) – a lengyel nemzeti felszabadító mozgalom egyik vezére, részt vett az 1830–31-es felkelésben; demokratikus lengyel emigráns-szervezetek vezetője és az Európai Demokrácia Központi Bizottságának tagja. – *277 292*

DÁVID – zsidó király (i. e. kb. 1000–kb. 972). – *136* (97)

Deflotte *lásd* Flotte, de

DELLA ROCCA, Enrico Morozzo – olasz emigráns, Mazzini harcostársa. – *511*

DÉMOSZTHENÉSZ (i. e. 384–322) – görög politikus, szónok; a makedón uralom ellenzője; a lamiai háború vége után el kellett menekülnie Athénból. – *268*

DERBY, Edward George Geoffrey Smith Stanley, Earl of (1799–1869) – angol politikus, a toryk vezetője, később a konzervatív párt egyik vezére; 1852, 1858–59, 1866–68 miniszterelnök. – *332 340 346 349 360–363 370–372 373–374 465 468 470 473 497 502 504–505*

DESMOULINS, Lucie-Simplice-Camille-Benoît (1760–1794) – párizsi ügyvéd, forradalmár, Danton barátja. – *105*

**»*Deutsch-Französische Jahrbücher*« (Német–Francia Évkönyvek), Párizs. – *265 566* (214)

**»*Deutsche Brüsseler Zeitung*« (Brüsszeli Német Újság). – *567* (462)

»*Deutsche Jahrbücher für Wissenschaft und Kunst*« (Német tudományos és művészeti évkönyvek), Lipcse. – *261 264* (211); *lásd még* Hallische Jahrbücher

»*Der Deutsche Korrespondent*« (A Német Tudósító), Baltimore. – *306 319–320*

»*Deutsche Londoner Zeitung*« (Német Londoni Újság). – *260 274 295* (208)

»*Deutsche Schnellpost für Europäische Zustände, öffentliches und soziales Leben Deutschlands*« (Német Gyorsposta az európai állapotokról, Németország köz- és társadalmi életéről), New York. – *273 286–287 295–298 306 310 320* (237)

»*Deutscher Musenalmanach*« (Német Múzsaalmanach), Lipcse. – *231* (173)

»*Deutscher Zuschauer*« (Német Szemlélő), Mannheim és Bázel. – *259–261 276–277 288 292 295* (201)

»*Deutscher Zuschauer. Neue Folge*« (Német Szemlélő. Új Sorozat), Mannheim. – *259* (201)

»*Deutschland*« (Németország), Strasbourg. – *281* (257)

DICKENS, Charles (Boz) (1812–1870) – angol regényíró. – *254* (192)

DIDEROT, Denis (1713–1784) – a francia felvilágosodás legkiemelkedőbb filozófusa, az enciklopedisták vezetője, harcos materialista és ateista.
– *Le neveu de Rameau* (Rameau unokaöccse). – *257* (197)

DIETZ, Oswald (kb. 1824–1864) – wiesbadeni építész, részt vett az 1848–49-es forradalomban, majd a londoni Német Munkás Művelődési Egylet titkára, a Kommunisták Szövetsége Központi Vezetőségének tagja; a Szövetség kettészakadásakor a Willich–Schapper-frakció Központi Vezetőségének tagja; később az északiak oldalán részt vett az amerikai polgárháborúban. – *287 380 384 399–400 405 407 409–410 416 419 422–423 445 553*

DISRAELI (D'Israeli), Benjamin, (1876-tól) Earl of Beaconsfield (1804–1881) – angol politikus és író, a 40-es években az Ifjú Anglia csoport tagja; később a toryknak, majd a konzervatív pártnak egyik vezetője; 1852, 1858–59, 1866–68 pénzügyminiszter, 1868, 1874–80 miniszterelnök; a brit gyarmati terjeszkedés egyik ösztönzője és szervezője. – *346 360 453–455 458 461–462 464–465 469–470 497 502 507 513–517*

DOBLHOFF-DIER, Anton, Freiherr von (1800–1872) – osztrák politikus, mérsékelt liberális; 1848-ban kereskedelmi, majd belügyminiszter. – *58*

DODSON, John (1780–1858) – angol bíró. – *517*

DRONKE, Ernst (1822–1891) – publicista és író, kezdetben „igazi szocialista", később a Kommunisták Szövetségének tagja; 1848–49 a „Neue Rheinische Zeitung" egyik szerkesztője, a kölni biztonsági bizottság tagja; Svájcba, majd Angliába emigrált; a Kommunisták Szövetsége kettészakadásakor Marx és Engels híve; utóbb visszavonult a politikától és kereskedőként élt. – *425 433–436 542 543* (46 166)

DUCHATEL, Charles-Marie-Tanneguy, comte (1803–1867) – francia politikus, orléanista; 1834–36 kereskedelmi miniszter, 1839, 1840–48 belügyminiszter; malthusiánus. – *168 265*

DUFFY, Sir Charles Gavan (1816–1903) – ír politikus és publicista, az Ifjú Írország csoport egyik vezére és a Bérlők Jogaiért Küzdő Szövetség alapítója, a parlament tagja; 1855-ben Ausztráliába emigrált, ahol több állami hivatalt viselt. – *472 518*

DULON, Rudolf (1807–1870) – német lelkész, a Fény barátainak híve; 1853-ban Amerikába emigrált. – *266 277–278* (246)

DUNDAS, Sir David (1799–1877) – angol politikus és jogász; a skóciai katonai bíróság elnöke. – *346*

DUPIN, André-Marie-Jacques (1783–1865) – francia jogász, orléanista; 1832–39 a képviselőház elnöke; 1849–51 a törvényhozó nemzetgyűlés elnöke, később bonapartista. – *152 156*

DUPRAT, Pascal (1815–1885) – francia újságíró és politikus, burzsoá-republikánus; az alkotmányozó és a törvényhozó nemzetgyűlés tagja; Louis Bonaparte ellenfele, az államcsíny után száműzték. – *157–158*

DÜNWEG, Hugo – barmeni építész, Gottfried Kinkel barátja. – *230*

E

ECCARIUS, Johann Friedrich – német szabó, a Kommunisták Szövetségének tagja; 1851-től emigráns Londonban; a Szövetség kettészakadásakor Marxhoz és Engelshez csatlakozott. – *542 543*

ECCARIUS, Johann Georg (1818–1889) – előzőnek a fivére, thüringiai szabó, az Igazak Szövetségének, majd a Kommunisták Szövetségének tagja; az I. Internacionálé Főtanácsának titkára; később trade-unionista. – *542 543 568*

»*The Economist*« (A Közgazdász), London. – *171 173 339 353 361 478 480 493–494 525 527* (119 121 315 317 322 323 332 391 396)

EDWARDS, Henry – angol politikus, tory; 1847–52 a parlament tagja. – *332 336*

E(H)RHARD, Johann Ludwig Albert (szül. 1820) – kölni kereskedelmi alkalmazott, a Kommunisták Szövetségének tagja; a kölni kommunista per egyik vádlottja, az esküdtek felmentették. – *574* (340)

EICHHORN, Johann Albrecht Friedrich (1779–1856) – porosz politikus, szélső reakciós; 1840–48 közoktatásügyi miniszter, nevéhez fűződik a porosz állam fellépése a hegeli filozófia ellen. – *22*

EISENMANN, Johann Gottfried (1795–1867) – német orvos és publicista; a 20-as évek Burschenschaft-mozgalmának résztvevője, 1832-ben letartóztatásban; 1848-ban az elöparlament és a frankfurti nemzetgyűlés tagja (közép, majd baloldal), a „Teutsches Volksblatt" szerkesztője. – *11*

ENGELS, Friedrich (1820–1895) – *265 366 381 410 428 542 543 550 570 574–575 – lásd még* Marx

ESCOBAR Y MANDOZA, Antonio (1589–1669) – spanyol prédikátor, jezsuita. – *471*

EWART, William (1798–1869) – angol liberális politikus, szabadkereskedő; a parlament tagja. – *336 347*

EWERBECK, August Hermann (1816–1860) – német orvos és író, az Igazak Szövetsége párizsi csoportjának vezetője, majd a Kommunisták Szövetségének tagja; 1844–51 szoros kapcsolatban állt Marxszal és Engelsszel; 1850-ben kilép a Szövetségből, majd Amerikában és ismét Franciaországban él. – *567 574*

» *The Examiner*« (A Vizsgáló), London. – *349 427*

F

FAIRBAIRN, Sir William (1789–1874) – skót vállalkozó, mérnök és feltaláló; az elsők egyike, aki vashajókat épített. – *356*

FALLOUX, Alfred-Frédéric-Pierre, comte de (1811–1886) – francia politikus, klerikális író, legitimista; kezdeményezésére oszlatták fel 1848-ban a nemzeti műhelyeket; 1848–49 közoktatásügyi miniszter. – *127 139–140 169–170* (100)

FANON – londoni francia emigráns, blanquista. – *287*

FAUCHER, Julius (Jules) (1820–1878) – német publicista, vulgáris közgazdász, ifjúhegeliánus, szabadkereskedő; 1850–61 emigráns Angliában, az 50-es évek elején polgári anarchista nézeteket hirdetett; később haladópárti. – *300–301*

FAUCHER, Léon (1803–1854) – francia publicista, közgazdász; orléanista, majd bonapartista; az alkotmányozó és a törvényhozó nemzetgyűlés tagja; 1848-ban közmunkaügyi miniszter, 1848 dec.–1849 máj. és 1851-ben belügyminiszter. – *146 164 168*

FAZY, Jean-Jacques (James) (1794–1878) – svájci politikus és publicista, radikális; 1846–53, 1855–61 Genf kanton kormányzatának elnöke. – *260*

FERDINÁND, I. (1793–1875) – osztrák császár 1835–1848 (mint magyar király V. Ferdinánd). – *57–58*

FERDINÁND, II. (Bourbon Károly) (1810–1859) – Szicília és Nápoly királya 1830–1859; Messina ágyúzásáért a Bomba-király nevet kapta. – *52*

FERENC, II. (1768–1835) – német-római császár 1792–1806; I. Ferenc néven osztrák császár 1804–1835. – *28 30*

FERENC JÓZSEF, I. (1830–1916) – osztrák császár és (1867-ig koronázatlanul) magyar király 1848–1916. – *75 509* (413)

FERENCZINÉ – magyar énekesnő. – *350*

FEUERBACH, Ludwig (1804–1872) – német materialista filozófus. – *243 261 266 269* (214)

FICKLER, Joseph (1808–1865) – újságíró, kispolgári demokrata; 1848–49 a badeni radikális demokrata mozgalom egyik vezetője, 1849-ben a badeni ideiglenes kormány tagja; Svájcba, majd Angliába és Amerikába emigrált. – *300 302–303 311–312 314–317* (280)

FIELDEN, John (1784–1849) – angol gyáros és parlamenti képviselő, radikális burzsoá, a gyári törvényhozás híve. – *520*

FLEURY, Charles (Schmidt, ill. Karl Friedrich August Krause) (szül. 1824) – londoni kereskedő, porosz rendőrügynök. – *381 385 387 405 407–408 413 423 425–426 431–437 446–447 449 551–558*

FLOCON, Ferdinand (1800–1866) – francia kispolgári radikális politikus és publicista, a „Réforme" szerkesztője; 1848-ban az ideiglenes kormány tagja. – *571* (219)

FLOTTE, Paul-Louis-François-René de (Deflotte) (1817–1860) – francia tengerésztiszt, demokrata és szocialista, Blanqui híve; az 1848 máj. 15-i események és a júniusi felkelés aktív résztvevője, 1850–51 a törvényhozó nemzetgyűlés tagja; az államcsíny után száműzték; részt vett Garibaldi vezetése alatt az olasz szabadságharcban. – *145*

FOLLEN, August Adolf Ludwig (1794–1855) – német költő, publicista és politikus; 1815-ben az ellenzéki diákmozgalom résztvevője; 1817-ben az elberfeldi „Allgemeine Zeitung" szerkesztője; 1821-ben Svájcba emigrált. – *278*

FOULD, Achille (1800–1867) – francia bankár és politikus, orléanista, majd bonapartista; 1848–49 az alkotmányozó nemzetgyűlés tagja; 1849–60, 1861–67 pénzügyminiszter. – *141 160 164 171*

FOURIER, François-Marie-Charles (1772–1837) – francia utopikus szocialista. – *18*

FOX, William Johnson (1786–1864) – angol politikus és publicista, szabadkereskedő, később a liberális párthoz csatlakozott; a parlament tagja. – *347*

FRANK, Gustav – osztrák kispolgári demokrata, az 50-es évek elején emigráns Londonban. – *314*

»*Frankfurter Journal*« (Frankfurti Újság). – *431* (367)

„*Frankfurter Oberpostamtszeitung*« (Frankfurti Főpostahivatali Újság). – *429 511* (365)

»*The Freeman's Journal*« (A Szabad Polgár Lapja), Dublin. – *470 472* (383)

FREILIGRATH, Ferdinand (1810–1876) – német forradalmár költő; 1848–49 a „Neue Rheinische Zeitung" egyik szerkesztője, a Kommunisták Szövetségének tagja; az 50-es évektől kispolgári radikális. – *244 366 381 428 535 542 543 574* (46 340)

«*The Friend of India*« (India Barátja), Szerampúr. – *357*

FRIGYES, I., Barbarossa (Rőtszakállú) (kb. 1123–1190) – német király 1152-től és császár 1155–1190. – *306*

FRIGYES ÁGOST, II. (1797–1854) – szász király 1836–1854. – *87*

FRIGYES VILMOS, III. (1770–1840) – porosz király 1797–1840. – *13 15*

FRIGYES VILMOS, IV. (1795–1861) – porosz király 1840–1861. – *13–17 31 35–36 69–70 79 81–82 239 398 511 533* (15 20 22 49 53 186)

FRONDES, Victor – francia katonatiszt; az államcsíny után kiutasították Algériába, majd emigráns Belgiumban. – *503*

FROST, John (1784–1877) – angol szövőmunkás; az 1839-es newporti chartista felkelés vezetője, halálra ítélték, az ítéletet életfogytiglani ausztráliai száműzetésre változtatták; 1856-ban kegyelmet kapott és visszatért Angliába. – *336 374*

FRÖBEL, Julius (1805–1893) – német kispolgári demokrata publicista, könyvkiadó; 1848-ban a frankfurti nemzetgyűlés tagja (baloldal); 1849-ben Amerikába emigrált. – *67*

FUAD efendi, Mehmed (1814–1869) – török politikus, 1848-ban a dunai fejedelemségekbe kiküldött kormánybiztos; később külügyminiszter és nagyvezír. – *536*

FÜRSTENBERG, Freiherr von – porosz földbirtokos, a kölni kommunista per esküdtszékének tagja. – *394 450*

G

GALILEI, Galileo (1564–1642) – olasz fizikus és csillagász, a mechanika alapjainak megteremtője. – *451* (374)

»*The Galway Mercury, and Connaught Weekly Advertiser*« (Galwayi hírnök és connaughti heti közlöny). – *525*

GAMMAGE, Robert George (1815–1888) – nverges és cipész; chartista. – *376*

GARIBALDI, Giuseppe (1807–1882) – olasz forradalmi demokrata. – *284 289*

GAUTHIER (Walter von Habenichts: nincstelen Walter) – burgundi nemes, keresztes vitéz az első keresztes hadjáratban (1096–99). – *308*

GAVAZZI, Alessandro (1809–1889) – olasz pap, az 1848–49-es olasz forradalom résztvevője; a forradalom leverése után Angliába emigrált, a katolikus egyház és a pápa világi hatalma ellen agitált; később Garibaldi híve. – *294*

GEBERT, August – mecklenburgi asztalos, tagja a Kommunisták Szövetségének Svájcban, majd Londonban; a Szövetség kettészakadásakor a Willich–Schapper-frakció Központi Vezetőségének tagja. – *287 445*

GEIGER, Wilhelm Arnold – porosz rendőrtisztviselő; 1848-ban vizsgálóbíró, majd rendőrfőnök Kölnben. – *417*

GERHARDT, J. – német kispolgári demokrata, az 50-es évek elején emigráns az Egyesült Államokban. – *541*

GERVINUS, Georg Gottfried (1805–1871) – történetíró és irodalomtörténész, heidelbergi professzor, liberális; 1847–48 a „Deutsche Zeitung" szerkesztője; 1848-ban az előparlament és a frankfurti nemzetgyűlés tagja (jobbközép). – *21*

GIBSON, Thomas Milner (1806–1884) – angol politikus, szabadkereskedő, később liberális. – *347 499 502*

GIPPERICH, Joseph – német szabó, a Kommunisták Szövetsége egyik párizsi csoportjának tagja; a Szövetség kettészakadásakor a Willich–Schapper-frakcióhoz csatlakozott; az ún. német–francia összeesküvés egyik vádlottja; később Angliába emigrált. – *404–406 412–413 553*

GIRARDIN, Delphine de (1804–1855) – francia írónő, E. de Girardin felesége. – *196*

GIRARDIN, Emile de (1806–1881) – francia politikus és publicista; 1836–57 megszakításokkal a „Presse" szerkesztője; orléanista, burzsoá republikánus, majd bonapartista. – *158 279* (104)

GIRAUD, Charles-Joseph-Barthélemy (1802–1881) – francia történész, jogász és politikus; monarchista; 1851-ben közoktatásügyi miniszter. – *177*

GLADSTONE, William Ewart (1809–1898) – angol politikus, tory, majd peelista; később a liberális párt vezetője; több ízben miniszter és miniszterelnök. – *326 348 371 471 481 494*

»*The Globe and Traveller*« (A földgömb és az utazó), London. – *371* (335)

GOEGG, Amand (1820–1897) – német újságíró, kispolgári demokrata; 1849-ben a badeni ideiglenes kormány tagja; az emigrációban a pacifista Béke és Szabadság Liga egyik vezetője; a 70-es években a német szociáldemokráciához csatlakozott. – *260 300 302–304 310–315 574*
– (Névtelenül:) *Nachträgliche authentische Aufschlüsse über die Badische Revolution von 1849 etc.* (Utólagos hiteles tájékoztatások az 1849-es badeni forradalomról stb.). – *260 304* (207)

GOETHE, Johann Wolfgang von (1749–1832) – német költő és tudós. – *233–235 300*
– *Anmerkungen über Personen und Gegenstände, deren in dem Dialog „Rameau's Neffe" erwähnt wird* (Megjegyzések a „Rameau unokaöccse" c. párbeszédben említett személyekről és tárgyakról). – *300* (276)
– *Diderot: „Rameau's Neffe". Ein Dialog. Aus dem Manuskript übersetzt und mit Anmerkungen begleitet* (Diderot: „Rameau unokaöccse". Párbeszéd. A kéziratból eszközölt és megjegyzésekkel ellátott fordítás). – *257* (197)
– *Erlkönig* (A rémkirály). – *123* (90)
– *Faust.* – *109 226 229 311 451 557* (72 169 172 288 452)
– *Der Gott und die Bajadere* (Isten és a bajadér). – *231* (174)
– *Die Leiden des jungen Werthers* (Az ifjú Werther szenvedései). – *252* (190)
– *[Römische] Elegien* ([Római] elégiák). – *233–234*
– *Die Wahlverwandtschaften* (Vonzások és választások). – *241* (183)
– *Wilhelm Meisters Lehrjahre* (Wilhelm Meister tanulóévei). – *226* (170 177)
– *Zahme Xenien* (Szelíd xéniák). – *233* (177)

GOLDHEIM – porosz rendőrtiszt; az 50-es évek elején a porosz rendőrség egyik titkos ügynöke Londonban. – *395 417–418 423 425–429 431–435 556 558*

GORZOWSKI, Tadeusz – lengyel emigráns, a Lengyel Demokrata Társaság tagja. – *351*

GOTTFRIED VON STRASSBURG (XII. sz. vége–XIII. sz. eleje) – középkori költő, lovagköltemények szerzője. – *230 233*

GOUTE – londoni francia emigráns, blanquista. – *287*

GÖBEL – fellebbviteli bírósági tanácsos, a kölni kommunista per esküdtszékének elnöke. – *415 432 450*

GÖRGEY Artúr (1818–1916) – volt császári tiszt, 1848 nyarától honvédtiszt, októbertől tábornok; novembertől a feldunai hadtestnek, 1849 márc. végétől a honvédsereg főerőinek parancsnoka, májustól hadügyminiszter is; a honvédsereg élén a forradalom jobbszárnyának képviselője; 1849 aug. 11-én diktátor, két nappal később leteszi a fegyvert a cári csapatok előtt. – *64–65 294 528*

GÖ(H)RINGER, Karl (szül. kb. 1808) – badeni vendéglős, az 1848–49-es badeni forradalmi mozgalom résztvevője, a forradalom leverése után Angliába emigrált; a Kommunisták Szövetségének tagja, a Szövetség kettészakadásakor a Willich–Schapper-frakcióhoz csatlakozott; londoni vendégfogadója a német kispolgári emigránsok találkozóhelye volt. – *295 299*

GRACCHUS testvérek – Tiberius Sempronius Gracchus (i. e. 162–133) és Cajus Sempronius Gracchus (i. e. 153–121) – római néptribunok; az elszegényedő római parasztság érdekeit képviselték az arisztokráciával szemben. – *106*

GRAHAM, Sir James Robert George, of Netherby (1792–1861) – angol politikus, whig, majd peelista; 1841–46 belügyminiszter; 1830–34, 1852–55 az admiralitás első lordja. – *326 348 453–454 462 467 471 493 500–501 513 516–517*

GRANIER DE CASSAGNAC, Bernard-Adolphe (1806–1880) – francia újságíró, történész; a júliusi monarchia alatt orléanista, a februári forradalom után bonapartista; 1852–70 a törvényhozó testület tagja. – *195*

GREENE, Thomas – angol politikus, peelista; 1846–52 a parlament tagja. – *347*

GREIF(F) – porosz rendőrtiszt, az 50-es évek elején a porosz rendőrügynökség egyik vezetője Londonban. – *381 384–385 387 395 412–413 418 425–426 433–437 446 551–556 559*

GRENVILLE, William Wyndham, Baron (1759–1834) – angol politikus, whig; 1806–07 miniszterelnök. – *493*

GREY, Charles, Earl of (1764–1845) – angol politikus, a whigek egyik vezetője; 1830–34 miniszterelnök. – *332 493*

GREY, Sir George (1799–1882) – angol politikus, whig; 1846–52, 1855–58, 1861–66 belügyminiszter, 1854–55 gyarmatügyi miniszter. – *346*

GRUNICH – londoni német kispolgári demokrata, blanquista. – *276*

»*The Guardian*« (A Figyelő), London. – *369* (331)

GUISE, Henri de Lorraine, duc de (1614–1664) – a fronde egyik vezetője. – *195*

GUIZOT, François-Pierre-Guillaume (1787–1874) – francia történész és politikus, orléanista; 1840–48 Franciaország bel- és külpolitikájának irányítója, a finánctburzsoázia érdekeinek képviselője. – *106 117 168–169 184 195 419*

GYÖRGY, III. (1738–1820) – angol király 1760–1820. – *525*

H

HAACKE (Hake), Johann Karl (szül. kb. 1820) – braunschweigi szabó, a Kommunisták Szövetségének tagja, Londonba emigrált; a Szövetség kettészakadásakor a Willich–Schapper-frakcióhoz csatlakozott. – *442*

HABBEGG – német kispolgári demokrata; az 50-es évek elején emigráns Angliában – *276*

HABSBURGOK (1780-tól Habsburg-Lotaringiaiak) – osztrák uralkodóház 1273–1918. – *485 510*

»*Hallische Jahrbücher für deutsche Wissenschaft und Kunst*« (Hallei német tudományos és művészeti évkönyvek). – *261–262; lásd még* Deutsche Jahrbücher

HAMPDEN, John (1595–1643) – angol politikus; a hosszú parlament tagja; a puritán ellenzék vezére a forradalomban. – *69* (50)

HANSEMANN, David Justus Ludwig (1790–1864) – nagytőkés, a rajnai liberális burzsoázia egyik vezetője; 1847-ben az egyesült Landtag tagja, 1848-ban porosz nemzetgyűlési képviselő, márc.–szept. pénzügyminiszter. – *35 39 46 68–69 288* (268)

HARNEY, George Julian (1817–1897) – angol munkásvezér, a chartisták balszárnyának egyik vezetője; a 40-es években a „Northern Star" szerkesztője; az 50-es évek elejéig szoros kapcsolatban állt Marxszal és Engelsszel. – *567* (463)

HARRING, Harro Paul (1798–1870) – német író, költő, kispolgári radikális; 1828-tól (megszakításokkal) emigránsként élt különféle európai államokban. – *279–285 567*
– *Blutstropfen* (Vércseppek). – *281*
– *Die Geschichte vom König Saul oder die Monarchie* (Saul király története, avagy a monarchia). – *281*
– *Historisches Fragment über die Entstehung der Arbeitervereine und ihren Verfall in kommunistische Spekulationen* (Történelmi töredék a munkásegyletek keletkezéséről és kommunista spekulációkba való hanyatlásukról). – *280* (253)

– *Männerstimme zu Deutschlands Einheit* (Férfihang Németország egységéhez). – *281*
– *Poesie eines Skandinaven* (Egy skandináv költészete). – *284*
– *Die Völker* (A népek). – *281*
– *Worte eines Menschen* (Egy ember szavai). – *282*

HASSE, Leo – G. Kinkel barátja, a Cserebogáregylet tagja; 1841-ben kilépett a Cserebogáregyletből. – *240*

HATCHELL, John (szül. 1788) – angol politikus, whig; 1851–52 Írország koronaügyésze. – *346*

HATZFELD zu Trachenberg-Schönstein, Maximilian Friedrich Karl Franz, Graf von (1813–1859) – porosz diplomata, párizsi követ. – *553*

HAUG, Ernst – osztrák katonatiszt, kispolgári demokrata, az 1848–49-es olasz forradalom résztvevője; a forradalom leverése után Angliába emigrált; a „Kosmos" egyik szerkesztője. – *291–297 314* (194 245)

HAUK (Hauck) Lajos (1799–1850) – volt császári katonatiszt, demokrata; 1848–49 a bécsi forradalom egyik vezetője; az októberi felkelés leverése után Bemmel együtt Magyarországra jött és Bem segédtisztjeként részt vett a szabadságharcban; Aradon kivégezték. – *294*

HAUPT, Hermann Wilhelm (szül. kb. 1831) – német kereskedelmi alkalmazott, a Kommunisták Szövetségének tagja Hamburgban; a kölni kommunista per egyik vádlottja; letartóztatásakor elárulta a kölni Központi Vezetőséget; szabadlábra helyezése után Brazíliába szökött. – *442 574*

HAUTPOUL, Alphonse-Henri Beaufort, marquis d' (1789–1865) – francia tábornok, legitimista majd bonapartista; a törvényhozó nemzetgyűlés tagja, 1849–50 hadügyminiszter. – *141 145 152–154*

HAYNAU, Julius Jakob, Freiherr von (1786–1853) – osztrák tábornagy; nevéhez fűződik az olasz és magyar forradalom leverése utáni terror. – *46*

HÄBLING VON LANZENAUER – földbirtokos; a kölni kommunista per esküdtszékének tagja. – *394*

HÄTZEL, Karl Joseph August (szül. kb. 1815) – cipész, a Kommunisták Szövetségének tagja; a Szövetség egy csoportja ellen 1850 augusztusában lefolytatott berlini per egyik vádlottja, az esküdtszék felmentette; a Szövetség kettészakadásakor a Willich–Schapper-frakcióhoz csatlakozott; a vád egyik tanúja a kölni kommunista perben. – *419 445*

HEAD, Sir Francis Bond (1793–1875) – angol utazó és író. – *197*

HECK, Ludwig (szül. kb. 1822) – braunschweigi szabó, a Kommunisták Szövetségének tagja; a Szövetség kettészakadásakor a Willich–Schapper-frakcióhoz csatlakozott. – *408*

HECKER, Friedrich Franz Karl (1811–1881) – mannheimi ügyvéd, kispolgári demokrata, radikális republikánus; 1848-ban az előparlament tagja, a badeni áprilisi felkelés egyik vezetője; Svájcba, majd Amerikába emigrált és ezredesként részt vett a polgárháborúban. – *259* (280)

HEGEL, Georg Wilhelm Friedrich (1770–1831) – német objektív idealista filozófus. – *12 105 226 235 239 261–262 264 272 279 293 307 398 489–490*
– *Die Phänomenologie des Geistes* (A szellem fenomenológiája), (1807), „Werke" (Művei), II. kiad., II. köt., kiadta J. Schulze, Berlin 1841. – *235 264* (180)
– *Enzyklopädie der philosophischen Wissenschaften im Grundrisse* (A filozófiai tudományok enciklopédiája alapvonalakban), (1817), III. kiad., Heidelberg 1830. – *261*
– *Grundlinien der Philosophie des Rechts etc.* (A jog filozófiájának alapvonalai stb.), (1820), „Werke" (Művei), VIII. köt., kiadta E. Gans, Berlin 1833. – *108 490* (67 402)

– *Vorlesungen über die Aesthetik* (Előadások az esztétikáról), „Werke" (Művei); X., 1–3. köt., kiadta H. G. Hotho, Berlin 1835–38. – *262*
– *Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte* (Előadások a történelem filozófiájáról), (1837), „Werke" (Művei), II. kiad., IX. köt., kiadta E. Gans és K. Hegel, Berlin 1840. – *105* (61)

HEIN – amerikai német emigráns. – *544*

HEINE, Heinrich (1797–1856) – német költő és író; 1843-tól Marx barátja. – *51 262 264* (13 214)
– *Atta Troll. Ein Sommernachtstraum* (Atta Troll. Nyáréji álom). – *264–265* (213)
– *Bei des Nachtwächters Ankunft zu Paris* (Az éjjeliőr Párizsba érkezik). – *51* (40)
– *Deutschland. Ein Wintermärchen* (Németország. Téli rege). – *42* (35)
– *Die romantische Schule* (A romantikus iskola). – *262*
– *Traumbilder* (Álomképek). – *413* (359)
– *Zwei Ritter* (Két lovag). – *113* (76)

HEINZEN, Karl Peter (1809–1880) – német radikális publicista, republikánus; a „Leipziger Allgemeine Zeitung" és a „Rheinische Zeitung" munkatársa; 1849-ben rövid ideig részt vett a badeni-pfalzi felkelésben, utána Svájcba, majd Angliába emigrált, 1850 őszén az Egyesült Államokban telepedett le; Marx és a kommunizmus heves ellenfele. – *265–266 270–275 286–287 295–296 303* (198 208 227 237 281)
– *Doktor Nebel, oder: Gelehrsamkeit und Leben* (Nebel doktor, avagy: tudálékosság és élet) Köln 1841. – *272* (232)
– *Die Preussische Bürokratie* (A porosz bürokrácia), Darmstadt 1845. – *272*
– *Ein Steckbrief* (Egy körözőlevél), Schaerbeek 1845. – *273*
– *Frankreichs „Brüderlicher Bund mit Deutschland"* (Franciaország „testvéri szövetsége Németországgal"), Rheinfelden 1848. – *273* (239)

HENLEY, Joseph Warner (1793–1884) – angol politikus, tory; 1852, 1858–59 kereskedelmi és postaügyi miniszter. – *353 369*

HENRIK, IV. (1553–1610) – francia király 1589–1610. – *278* (247)

Henrik, V. *lásd* Chambord

HENRIK, VI. (1421–1471) – angol király 1422–1461. – *166*

HENRIK (Frigyes Henrik Lajos) (1726–1802) – porosz herceg; 1756–63 hadvezér a hétéves háborúban. – *529* (434)

HENRY, Thomas (1807–1876) – angol bíró. – *536*

HENTZE, A. – volt katonatiszt, a Kommunisták Szövetségének tagja; a Szövetség kettészakadásakor a Willich–Schapper-frakcióhoz csatlakozott; a kölni kommunista perben a vád egyik tanúja. – *419 445* (451)

HERBERT, Sidney, Baron of Lea (1810–1861) – angol politikus, tory majd peelista; 1845–46, 1852–55, 1859–60 hadügyminiszter. – *348 502*

HERDER, Johann Gottfried von (1744–1803) – német felvilágosító, tudós, író és esztéta. – *266*

HERMES, Johann Timotheus (1738–1821) – német teológus és író.
– (Névtelenül:) *Sophiens Reise von Memel nach Sachsen* (Sophie utazása Memelből Szászországba), Lipcse 1778. – *270* (229)

HERSTADT – kölni bankár; a kölni kommunista per esküdtszékének tagja. – *394*

HERTLE, Daniel (szül. 1824) – német újságíró, kispolgári demokrata; az 1849-es badeni-pfalzi felkelés résztvevője; 1850-ben az Egyesült Államokba emigrált. – *314*

HERWEGH, Georg Friedrich (1817–1875) – német forradalmár költő; 1848-ban a párizsi Német Demokrata Társaság egyik vezetője. – *571* (214)

HESS, Moses (1812–1875) – német publicista, a „Rheinische Zeitung" egyik alapítója és munkatársa; a 40-es évek közepén az „igazi szocializmus" egyik fő képviselője; a Kommunisták Szövetsége kettészakadásakor a Willich–Schapper-frakcióhoz csatlakozott; később lassalleánus. – *445 559* (46 214 370 454)

HINCKELDEY, Karl Ludwig Friedrich von (1805–1856) – porosz kormányhivatalnok; 1848-tól Berlin rendőrfőnöke. – *438 555 559–560*

HIRSCH, Wilhelm – hamburgi kereskedelmi alkalmazott; az 50-es évek elején porosz rendőrügynök Londonban. – *381 385–387 416 420–424 431 433 435–437 446–447 551–558 559*

– *Die Opfer der Moucharderie* (A besúgás áldozatai), „Belletristisches Journal und New-Yorker Kriminalzeitung", 1853. – *551 557*

HODDE, Lucien de la (Delahodde) (1808–1865) – francia publicista; forradalmi titkos társaságok tagja a restauráció és a júliusi monarchia idején; rendőrügynök. – *553*

HOFFMANN, Ernst Theodor Amadeus (1776–1822) – romantikus költő, zenész és festő. – *234* (178)

– *Meister Johannes Wacht* (Johannes Wacht mester). – *234* (178)

HOHENZOLLERNOK – uralkodóház; brandenburgi választófejedelmek 1415–1701, porosz királyok 1701–1918, német császárok 1871–1918. – *398*

HOMÉROSZ – legendás görög költő, akinek tobbek kozott az „Ilias" és az „Odusszeia" c. eposzokat tulajdonítják (keletkezési idejuk i. e. kb. IX–VII. sz.). – (283)

– *Ἰλιὰς* (Ilias). – (141 283)

– *Ὀδυσσεια* (Odusszeia). – *66 254*

HONTHEIM, Richard von (megh. 1857) – kolni ugyvéd; védőügyvéd a kolni kommunista perben. – *423 427–428 431*

HORNER, Leonard (1785–1864) – angol geológus, pedagógus; 1833–56 gyárfelügyelő, tagja a gyermekmunka-bizottságnak; megvesztegethetetlen védelmezője a munkások érdekeinek. – *356 474–475 522; lásd még* Inspectors of Factories

»*Household Words*« (Házi Tűzhely), London. – *254* (192)

HUGO, Victor (1802–1885) – francia író; az alkotmányozó és a torvényhozó nemzetgyűlés tagja, Louis Bonaparte ellenfele; az államcsíny után emigrált. – *140 547*

– *Les burgraves* (A várgrófok). – *145* (102)

– *Napoléon le petit* (A kis Napóleon). – *547*

»*The Hull Advertiser*« (Hulli Kozlony). – *361 371 375* (325)

HUME, Joseph (1777–1855) – angol politikus, a polgári radikálisok egyik vezére, a parlament tagja. – *336 361 371–372 374–375*

I

»*The Illustrated London News*« (Londoni Képes Újság). – *254 300* (192)

IMANDT, Peter – krefeldi tanító, demokrata, a krefeldi Munkásegylet elnoke; 1848–49 Kölnben és Trierben tevékenykedik, később emigrál; a Kommunisták Szövetségének tagja, Marx és Engels barátja. – *425 433–436 542 543*

»*L'Indépendance Belge*« (Belga Függetlenség), Brüsszel. – *288* (267)

INGERSOLL, Joseph (1786–1868) – amerikai politikus, a kongresszus tagja, 1852–53 londoni nagykövet. – *472–473*

Inspectors of Factories:
Reports of the Inspectors of Factories to Her Majesty's Principal Secretary of State for the Half-Year ending 31st October 1851. Presented to both Houses of Parliament by Command of Her Majesty (A gyárfelügyelők jelentései Őfelsége miniszterének az 1851 október 31-ével végződő félévről. Beterjesztve a parlament két házának Őfelsége rendeletére), London 1852. – *356*

ITZSTEIN, Johann Adam von (1775–1855) – német politikus, a liberális ellenzék vezére a badeni Landtagban; 1848–49 a frankfurti nemzetgyűlés tagja (szélsőbaloldal); a forradalom leverése után Svájcba emigrált. – *273*

J

JACOBI, Abraham (szül. 1832) – berlini orvos; a Kommunisták Szovetségének tagja; a kölni kommunista per egyik vádlottja, az esküdtbíróság felmentette; később az Egyesült Államokba emigrált. – *208 574* (340)

JACOBY, Johann (1805–1877) – königsbergi orvos, publicista és politikus, demokrata; 1848-ban az előparlament tagja, a porosz nemzetgyűlés baloldalának egyik vezetője; 1849-ben a frankfurti nemzetgyűlés és a második kamara tagja (szélsőbaloldal); később szembeszáll Bismarck politikájával; 1872-től szociáldemokrata. – *289*

JAKAB, I. (1566–1625) – angol király 1603–1625; VI. Jakab néven skót király 1567–1625. – *497*

JAKAB, II. (Stuart) (1633–1701) – angol király 1685–1688. – *503*

JÁNOS (1782–1859) – osztrák főherceg, 1848 jún.–1849 dec. német birodalmi kormányzó. – *41*

»*Janus. Deutsche Zeitschrift*« (Janus. Német folyóirat), New York. – *303* (281)

JAUP, Heinrich Karl (1781–1860) – német jogász, liberális; 1848–50 Hessen–Darmstadt miniszterelnöke; 1850 augusztusában a majna-frankfurti békekongresszus elnöke. – *279*

JELLACHICH (Jelačić), Josip, Graf (1801–1859) – horvát származású osztrák tiszt; 1848 márciusában tábornok, horvát bán és zágrábi főhadparancsnok, később altábornagy; a Magyarország ellen támadó császári hadsereg 1. hadtestének parancsnoka; 1849-ben táborszernagy. – *57–59 61–63*

JOEST, Karl – kölni gyáros; a kölni kommunista per esküdtszékének tagja. – *394*

JOINVILLE, François-Ferdinand-Philippe-Louis-Marie, duc d'Orléans, prince de (1818–1900) – Lajos Fülöp harmadik fia; az 1848-as februári forradalom után Angliába emigrált. – *168 176*

JONES, Ernest Charles (1819–1869) – angol proletárköltő és publicista; a chartisták balszárnyának egyik vezetője; több chartista lap szerkesztője és kiadója; az 50-es évek derekáig szoros kapcsolatban volt Marxszal és Engelsszel. – *332–333 335–336 339 376 469 542 543* (156 304 308)

JONES, William (kb. 1808–1873) – angol órás, chartista; az 1839-es walesi bányászfelkelés szervezőjeként életfogytiglani deportálásra ítélték Frosttal és Williamsszel együtt – *336*

JORDAN, Sylvester (1792–1861) – német jogász és politikus, a 30-as években a kurhesseni konstitucionalista-demokrata mozgalom egyik vezetője; 1848–49 a frankfurti nemzetgyűlés tagja. – *11*

»*Journal des Débats politiques et littéraires*« (A politikai és irodalmi viták lapja), Párizs. – *114 179 290 528–529* (78 433)

JÓZSEF, II. (1741–1790) – német-római császár 1765–1790 (1780-tól koronázatlanul magyar király). – *27 29*

JUNG-STILLING, Johann Heinrich (1740–1817) – német író, pietista. – *237*

JUNKERMANN – krefeldi rendőrfelügyelő; a kölni kommunista perben a vád egyik tanúja – *438*

K

KANT, Immanuel (1724–1804) – német filozófus. – *243 489*

»*Karlsruher Zeitung*« (Karlsruhei Újság). – *268 270* (222)

KÁROLY, I. (Nagy) (kb. 742–814) – frank király 768–814; római császár 800–814. – *44 485*

KÁROLY, I. (Stuart) (1600–1649) – angol király 1625–1649. – *503*

KÁROLY FRIGYES ÁGOST VILMOS (1804–1873) – braunschweigi herceg 1815–1830; 1830 szeptemberében emigrált, számos európai ország segítségét kérte a hatalom visszaszerzésére; a 40–50-es években kapcsolatot keresett az emigráció demokratikus elemeivel és anyagilag támogatta a „Deutsche Londoner Zeitung"-ot. – *260 274* (208)

KATALIN, II. (Nagy) (1729–1796) – orosz cárnő 1762–1796. – *529*

KAULBACH, Wilhelm von (1805–1874) – német festő. – *315*

KECK, V. – amerikai német emigráns. – *544*

KEOGH, William Nicolas (1817–1878) – ír jogász és politikus, a peelistákhoz csatlakozott; az ír parlamenti frakció egyik vezére; több ízben töltött be magas igazságügyi tisztséget Írországban. – *470–471 472 498*

KING, Peter John Locke (1811–1885) – angol politikus, polgári radikális; a parlament tagja. – *205 336*

KINKEL, Gottfried Johann (1815–1882) – német költő és publicista, kispolgári demokrata; az 1849-es badeni-pfalzi felkelés résztvevője, a porosz bíróság életfogytiglani várbörtönre ítélte; a fogságból megszökött és Londonba emigrált, ott a kispolgári emigráció egyik vezetője lett. – *225–255 280 286–288 291–293 295–298 301 306–307 310–317 320–321 439 442 445–446 574* (189 194)

– *Romos Erwachen* (Róma ébredése). 1838. – *234*

– *Handwerk, errette Dich! oder was soll der deutsche Handwerker fordern und tun, um seinen Stand zu bessern?* (Kézműipar, mentsd meg magad! avagy mit követeljen és tegyen a német kézműves, hogy rendjét megjavítsa?), Bonn 1848. – *245*

KINKEL, Johanna, szül. Mockel (1810–1858) – előzőnek a felesége, írónő. – *228 237–242 248 250–252 255 296–298*

– *Lebenslauf eines Johannisfunkchens* (Egy szentjánosbogárka életútja). – *252*

KISS Miklós (nemeskéri) (1820–1902) – magyar honvédezredes; 1849 után emigráns Párizsban; családi kapcsolatai révén összekötő szerepet játszott Kossuth és III. Napóleon között. – *351* (319)

KLEIN, Johann Jakob (szül. kb. 1818) – kölni orvos, a Kommunisták Szövetségének tagja, a kölni kommunista per egyik vádlottja, az esküdtszék felmentette. – *208 574* (340)

KLOPSTOCK, Friedrich Gottlieb (1724–1803) – német klasszikus költő. – *225* (167 182) – *Der Messias* (A Messiás). – *225* (167)

KNAPP, Albert (1798–1864) – német költő; templomi énekek szerzője, pietista. – *231 248* (173)

KOCK Charles-Paul de (1794–1871) – francia romantikus író és drámaíró. – *265* – *L'amant de la lune* (A hold szerelmese). – *265*

»*Die Konstitution*« (Az Alkotmány), Bécs. – *294*

Korrespondent *lásd* Der Deutsche Korrespondent

KORTUM, Karl Arnold (1745–1824) – német költő és író. – *Die Jobsiade. Ein komisches Heldengedicht* (A Jobsiade. Komikus hőskölteмény). – *279* (250)

»*Der Kosmos*« (A Kozmosz), London. – *254 294–296 298* (194)

KOSSUTH Lajos (1802–1894) – a magyar liberális nemesi mozgalom vezetője; 1848-ban az első független magyar kormány pénzügyminisztere, szeptembertől az Országos Honvédelmi Bizottmány feje; 1849 áprilisában Magyarország kormányzó-elnöke; a szabadságharc bukása után Törökországba emigrál, majd Angliában, Amerikában s utóbb Olaszországban él. – *270–271 289 321 350–351 377 460 503 509–511 528 531 574* (318 319 413 414 433 438)

KOTHES, D. – kölni kereskedő, demokrata; a kölni kommunista per egyik mentő tanúja. – *416–419 423*

KOTZEBUE, August Friedrich Ferdinand von (1761–1819) – német színműíró; az orosz cár ügynöke, a liberális mozgalmak ellensége. – *Menschenhass und Reue* (Embergyűlölet és bűnbánat). – *234* (179)

»*Kölnische Zeitung*« (Kölni Újság). – *99 222 269 272 296–297 367 409 420–422 431 435–436 439 448 553 556* (59 350)

KRAUSE, Friedrich August – drezdai cipész; 1834-ben kivégezték; Ch. Fleury (Karl Friedrich August Krause) apja. – *552 557*

KRAUSE, Johanna Rosine – előzőnek a felesége; Ch. Fleury anyja. – *557*

KRÄUSLER – porosz professzor; a kölni kommunista per esküdtszékének tagja. – *394*

KRIEGE, Hermann (1820–1850) – német újságíró, a brüsszeli Kommunista Levelező Bizottságnak és az Igazak Szövetségének tagja, ennek kiküldötteként 1845-ben New Yorkba utazott; 1846-ban kiadta a „Volkstribun"-t; „igazi szocialista" nézeteket vallott, majd nyilvánosan szakított a kommunizmussal és a demokrata párthoz csatlakozott, s mint ilyen vett részt a német forradalomban; utána visszatért Amerikába, lapszerkesztő lett; 1850-ben megőrült. – *567–568* (465 466)

KRUG, Wilhelm Traugott (1770–1842) – német idealista filozófus, kantiánus; 1805-tól a filozófia professzora Königsbergben; liberális publicista. – *293*

KRUMMACHER, Friedrich Wilhelm (1796–1868) – kálvinista lelkész, a wuppertali pietisták vezére. – *238*

KUHLMANN, Georg (szül. 1812) – német kalandor; prófétaként lépett fel a svájci német kézművesek előtt és az „igazi szocializmust" prédikálta; később kiderült, hogy az osztrák kormányzat szolgálatában álló provokátor. – *568*

L

LADENDORF, August – német polgári demokrata, a forradalom idején egyik berlini népegylet elnöke; 1853-ban a porosz kormány által kiprovokált összeeskuvés miatt 5 évi fegyházra ítélték. – *557* (451)

LAHITTE (La Hitte), Jean-Ernest Ducos, vicomte de (1789–1878) – francia tábornok, bonapartista, a törvényhozó nemzetgyulés tagja; 1849–51 kulugy- es hadugyminiszter – *145*

LAJOS, XIV. (1638–1715) – francia király 1643–1715 – *187* (91 210)

LAJOS, XV. (1710–1774) – francia kiraly 1715–1774 – *196*

LAJOS, XVI (1754–1793) – francia király 1774–1792 – *13–14*

LAJOS, XVIII. (1755–1824) – francia király 1814 és 1815–1824. – *106* (118)

LAJOS FULÖP (1773–1850) – orléans-i herceg, francia király 1830–1848. – *31 110–111 114–115 120 122 127 137 139 150 167–168 170–171 183 186 221 260 468 514 563* (79 95 354)

LAMARTINE, Alphonse-Marie-Louis de (1790–1869) – francia költő, tortenesz és politikus, a 40-es evekben a mersekelt republikánusok egyik vezetője, 1848-ban az ideiglenes kormány kulugyminisztere és tulajdonkeppeni feje, az alkotmányozó nemzetgyulés és a végrehajtó bizottság tagja; az államcsíny után visszavonult a politikatol – *163 253 273 571*

LAMORICIERE, Louis-Christophe-Léon Juchault de (1806–1865) – francia tábornok és politikus, mérsekelt republikánus; katonai pályafutását Algériában kezdte; 1848-ban részt vesz a júniusi felkelés leverésében; 1848 jún–dec hadugyminiszter; az alkotmányozó és a torvényhozo nemzetgyulés tagja; az államcsíny után számuzték. – *127 180*

LANCASTER, Joseph (1778–1838) – angol pedagogus – *66* (47)

»*The Lancet*« (A Lancetta), London – *355*

LANCKOROŃSKI, gróf – lengyel emigrans, a cári kormány ugynoke – *351*

LANDOLPHE – londoni francia emigráns, kispolgári szocialista, a Kommunisták Szovetsegenek kettészakadásakor a Willich–Schapper-frakcióhoz csatlakozott – *289*

LANSDOWNE, Henry Petty-Fitzmaurice, Marquess of (1780–1863) – angol politikus, whig; 1852–63 tárca nelkuli miniszter – *467 502*

LAROCHEFOUCAULD, François, duc de, prince de Marsillac (1613–1680) – francia író, a fronde résztvevője – *404*

LAROCHEJA(C)QUELEIN (La Rochejaquelein), Henri-Auguste-Georges, marquis de (1805–1867) – francia politikus, a legitimisták egyik vezetoje; az alkotmányozo es a torvényhozó nemzetgyules tagja, III. Napóleon alatt szenátor. – *169*

LASSALLE, Ferdinand (1825–1864) – nemet író és politikus; Párizsban ismerkedett meg az utopikus szocializmus eszméivel, majd 1848-ban részt vesz a német forradalomban, 1848 nov.–1849 maj. letartóztatásban; az Általános Német Munkásegylet megalapítója (1863), támogatta Németország „felulrol" való egyesítését, titkos egyezségre lépett Bismarckkal; a nemet szocialdemokráciában az opportunista irányzat első képviselője – *554–555*

LATOUR, Theodor, Graf Baillet von (1780–1848) – osztrák táborszernagy, az abszolut monarchia híve; 1848-ban hadugyminiszter, a becsi októberi felkeléskor megoltek. – *59*

LAUBE, Samuel – szabó, a Kommunisták Szövetségének tagja; a Szovetség kettészakadásakor a Willich–Schapper-frakciohoz csatlakozott. – *408*

»*The Leader*« (A Vezér), London. – *268 427 510* (223 328 417)

LEDRU-ROLLIN, Alexandre-Auguste (1807–1874) – francia ugyvéd, publicista, a kispolgári demokraták egyik vezetője; a „Réforme" szerkesztője; 1848-ban az ideiglenes kormány belugyminisztere és a végrehajtó bizottság tagja; az alkotmányozó és a torvényhozó nemzetgyűlés tagja (hegypárti); az 1849 jún. 13-i tuntetés után Angliába emigrált. – *4 46 115 128 132 135 218 268 277–278 286–288 295 306 318 574* (62 96 219 245)

LEFLO, Adolphe-Emmanuel-Charles (1804–1887) – francia tábornok, diplomata, rendpárti; az alkotmányozó és a torvényhozó nemzetgyulés tagja; az államcsíny után számuzték; 1870–71 a nemzeti védelem kormányában hadugyminiszter. – *124 180*

LEIBNIZ, Gottfried Wilhelm, Freiherr von (1646–1716) – német matematikus és idealista filozófus. – *398*

LEIDEN, Kosmos Damian – kolni borkereskedő; a kolni kommunista per eskudtszékének tagja. – *394*

LELEWEL, Joachim (1786–1861) – lengyel történész és forradalmár; az 1830-as lengyel felkelés résztvevője és az ideiglenes kormány tagja, a lengyel emigráció demokrata szárnyának egyik vezetője; 1847–48 a brusszeli Association démocratique vezető tagja. – *351*

LEO, Heinrich (1799–1878) – német történész és publicista, reakciós; a hegeliánusok ellenfele a porosz junkerség ideológusa. – *278*

LESSNER, Friedrich (1825–1910) – weimari szabó, a Kommunisták Szovetségének tagja; 1848–49 Friedrich Wilhelm Carstens álnéven tevékenykedik a Rajna-tartományban, a kolni Munkásegylet bizottságának tagja és a Munkásegylet egyik fiókegyletének elnoke; a kolni polgárőrség tagja; 1850-ben a Kommunisták Szovetségének kikuldotte Wiesbadenban és Mainzban; a kolni kommunista perben 3 évi várbortonre ítelik, később Londonba emigrál; az I. Internacionálé Főtanácsának tagja; Marx és Engels barátja. – *568 574* (340)

LEWALD, Fanny (1811–1889) – német írónő, az Ifjú Németország csoporthoz csatlakozott. – *266*

LEWIS, Sir George Cornewall (1806–1863) – angol politikus, whig; 1850–52 a kincstári hivatal titkára; 1855–58 kincstári kancellár; 1859–61 belugy-, 1861–63 hadugyminiszter. – *346*

LIBÉNYI János (1831–1853) – magyar szabó; 1853 febr. 18-án merényletet kovetett el I. Ferenc József ellen; febr. 26-án a haditorvényszék ítélete alapján kivégezték. – *509 531* (413)

LICHNOWSKI, Felix Maria, Fürst von (1814–1848) – sziléziai nagybirtokos, porosz tiszt; 1848-ban a frankfurti nemzetgyűlés tagja (jobboldal), a frankfurti szeptemberi felkeléskor megölték. – *429*

LIEBKNECHT, Wilhelm (1826–1900) – német publicista; részt vett az 1848-as forradalomban, utána Svájcba, majd Londonba emigrál, ott Marx és Engels befolyása alatt szocialista lesz, tagja a Kommunisták Szovetségének; 1862-ben visszatér Németországba, a német szociáldemokrácia egyik megalapítója és vezére; Marx és Engels barátja. – *421–423 425 428 432–434 436 542 543 555–556* (453)

LIPÓT KÁROLY FRIGYES (1790–1852) – badeni nagyherceg 1830–1852. – *87 93*

LIVERPOOL, Robert Banks Jenkinson, Earl of (1770–1828) – angol politikus, a toryk egyik vezére; tobb ízben miniszter, 1812–27 miniszterelnok – *493*

»*Lloyd's Weekly London Newspaper*« (Lloyd londoni heti újsága) – *360* (324)

LOCH, James (1780–1855) – skót kozgazdász és ugyvéd, Sutherland hercegnő birtokainak intézője. – *484 486*

– *An Account of the Improvements on the Estates of the Marquess of Stafford, in the Counties of Stafford and Salop, and on the Estate of Sutherland. With remarks* (Számadás a javításokról Stafford márki birtokain, Stafford és Salop grófságokban, valamint a Sutherland-birtokon. Megjegyzesekkel), London 1820. – *484*

LOCHNER, Georg (szul kb 1824) – német asztalos; a Kommunisták Szovetségének, később az I. Internacionálé Főtanácsának tagja, Marx és Engels harcostársa. – *542 543 568* (363)

LOCKE, John (1632–1704) – angol kozgazdász, szenzualista filozófus – *106*

LONGARD, Sebastian – G. Kinkel barátja, a Cserebogáregylet tagja; később ugyvéd Kolnben. – *240*

Lord John *lásd* Russell

LUCAS, Frederick (1812–1855) – ír ujságíró es politikus, a Bérlok Jogaiért Kuzdő Szovetseg egyik vezetője; a parlament tagja. – *472 501*

LUCRETIUS Carus, Titus (i. e. kb. 96–kb 55) – római ateista és materialista filozófus, koltó. – *506*

– *De rerum natura* (A dolgok természetérol) – *506*

LUTHER, Martin (1483–1546) – a német reformáció vezére; a parasztháborúval szemben szovetkezik a katolikus ellenforradalommal; a Biblia fordítoja. – *105 312 417*

– *Tischreden* (Asztali beszélgetések) – *417* (361)

LYNCH, Charles (1736–1796) – békebíró Virginiában; az ő nevehez fuződik a lincsbíráskodás (lincselés) kifejezés, ugyanis polgártársai korlátlan bunteto és megtorló hatalommal ruházták fel a szokevény négerekkel szemben – *62*

M

MACHIAVELLI, Niccolò (1469–1527) – olasz politikus, tortenesz es szépíró, a feltorekvő olasz burzsoázia ideológusa. – *311 313*

MAGNAN, Bernard-Pierre (1791–1865) – francia tábornok, bonapartista, 1851 decemberétől marsall, részt vett az 1831-es es 1849-es lyoni, az 1845-os lille-i es roubaix-i munkásfelkelések, valamint az 1848-as parizsi júniusi felkelés leverésében; a torvényhozó nemzetgyulés tagja; az államcsíny egyik szervezoje. – *170 177 180*

MAHON, Philip Henry Stanhope, Viscount (1805–1875) – angol politikus és történész, peelista; a parlament tagja. – *347*

MAISTRE, Joseph-Marie, comte de (1754–1821) – francia iro, monarchista, az arisztokrata és klerikális reakció ideológusa, a francia forradalom elkeseredett ellensége. – *14*

MAJER, Adolf (szul kb 1820) – a Kommunisták Szovetségének tagja; a Szovetség kettészakadásakor a Willich–Schapper-frakciohoz csatlakozott, ennek megbízásából 1850–51 Franciaországban és Svájcban kikuldottként tevekenykedett; az un. német–francia osszeeskuvés egyik vádlottja. – *222 287 402 409*

MALLEVILLE, Léon de (1803–1879) – francia politikus, orléanista; az alkotmányozó és a törvényhozó nemzetgyűlés tagja; 1848 decemberének második felében belügyminiszter. – *163*

MALMESBURY, James Howard Harris, Earl of (1807–1889) – angol politikus; tory, később konzervatív; 1852, 1858–59 külügyminiszter. – *455 468*

MALTHUS, Thomas Robert (1766–1834) – angol pap és reakciós közgazdász; a dolgozók nyomorát szükségszerűnek feltüntető népesedési elmélet szerzője. – *326 484*

»*Manchester Examiner and Times*« (Manchesteri Vizsgáló és Manchesteri Idők). – *469* (381)

»*Mannheimer Abendzeitung*« (Mannheimi Esti Újság). – *273 300* (238)

MANTEUFFEL, Otto Theodor, Freiherr von (1805–1882) – porosz politikus, reakciós; 1848 nov.–1850 dec. belügyminiszter, 1849-ben a második kamara tagja; 1850–58 miniszterelnök és külügyminiszter. – *69 267* (49)

MARHEINEKE, Philipp Konrad (1780–1846) – protestáns teológus, kereszténységtörténész; hegeliánus. – *226*

MARRAST, Armand (1801–1852) – francia publicista, mérsékelt republikánus; a „National" szerkesztője; 1848-ban az ideiglenes kormány tagja, Párizs polgármestere, 1848–49 az alkotmányozó nemzetgyűlés elnöke; támogatta a júniusi felkelés leverését. – *4 106 115 124* (72)

MARX, Jenny (szül. von Westphalen) (1814–1881) – Marx felesége és munkatársa. – *568* (166)

MARX, Karl Heinrich (1818–1883). – *99 222 265 366 368 380–381 386 395–396 399–401 407–410 415–429 431–433 436 438–440 445–447 450 542 543 547–548 549–550 553–556 561 562 564 566–570 572–575*

– *Kritische Randglossen zu dem Artikel: „Der König von Preussen und die Sozialreform. Von einem Preussen" („Vorwärts" Nr. 60)* (Kritikai széljegyzetek „Egy porosz" cikkéhez („Vorwärts" 60. sz.): „A porosz király és a szociális reform"), „Vorwärts!", 1844 aug. 7., 10. – *564* (461)

– *Revue, Mai bis Oktober* (Szemle, májustól októberig), „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue", 5–6. sz., London, Hamburg és New York 1850. – *574*

– (Névtelenül:) *Enthüllungen über den Kommunistenprozess zu Koln* (Leleplezések a kölni kommunista perről), Bázel 1853. – *532 552 559 562* (344)

– *Herr Vogt* (Vogt úr), London 1860. – *551 555 560*

– és Friedrich ENGELS (Névtelenül:) *Manifest der Kommunistischen Partei* (A Kommunista Párt kiáltványa), London 1848. – *383 393 398 445 451 561 562 568 572*

MASANIELLO (Tomaso Aniello) (1620–1647) – nápolyi halász; az 1647-es spanyolellenes nápolyi népfelkelés vezére. – *179*

MASTERMAN, John (kb. 1782–1862) – angol bankár és politikus, tory; a parlament tagja. – *346*

MATHY, Karl (1807–1868) – badeni publicista és politikus, mérsékelt liberális; a badeni Landtag ellenzékének egyik vezetője; 1848-ban az előparlament és a frankfurti nemzetgyűlés tagja (jobbközép); később Bismarck politikájának híve. – *303* (280)

MAUGUIN, François (1785–1854) – francia jogász és politikus, a júliusi monarchia idején a dinasztikus ellenzék egyik vezére; az alkotmányozó és a törvényhozó nemzetgyűlés tagja. – *155–156*

MAUPAS, Charlemagne-Emile de (1818–1888) – francia ügyvéd, bonapartista; 1851-ben Párizs rendőrfőnöke, az államcsíny egyik szervezője; 1852–53 rendőrminiszter. – *177 553*

MAYERHOFER – 1849-ben hadügyminiszterhelyettes a badeni ideiglenes kormányban. – *260*

MAZZINI, Giuseppe (1805–1872) – olasz polgári demokrata forradalmár; az olasz nemzeti felszabadító mozgalom egyik vezére; 1849-ben a Római Köztársaság ideiglenes kormányának elnöke; 1850-ben Londonban az Európai Demokrácia Központi Bizottságának egyik szervezője. – *277–280 282–284 286–288 291–292 294 297 304 315 318 350–352 377 460 503 510–511 528 531–532 563 565 574* (244 245 259 260 318 438)

MEHEMED (Mehmed) Ali (1769–1849) – Egyiptom örökös helytartója 1805–1849; számos haladó reformot vezetett be. – *484* (420)

MELANCHTHON, Philipp (1497–1560) – német teológus, Luther legközelebbi munkatársa. – *312*

MELBOURNE, Frederick James Lamb, Viscount (1782–1853) – angol diplomata, whig. – *496*

MELBOURNE, William Lamb, Viscount (1779–1848) – angol politikus, whig; 1834, 1835–41 miniszterelnök. – *493 495*

MENSIKOV, Alekszandr Szergejevics, herceg (1787–1869) – orosz diplomata és hadvezér; 1853-ban konstantinápolyi rendkívüli nagykövet; 1853–55 a krími szárazföldi és tengeri haderő főparancsnoka. – *536*

MENTEL, Christian Friedrich (szül. 1812) – berlini szabó; az Igazak Szövetségének és később a Kommunisták Szövetségének tagja; Amerikába emigrált. – *564*

»*Le Messager de l'Assemblée*« (A Nemzetgyűlés Hírnöke), Párizs. – *176* (123)

MESSENHAUSER, Caesar Wenzel (1813–1848) – osztrák katonatiszt és író; az 1848-as bécsi októberi felkelés idején a nemzetőrség parancsnoka és Bécs városparancsnoka; a felkelés leverése után agyonlőtték. – *62*

METTERNICH-Winneburg, Klemens Wenzel Lothar, Fürst von (1773–1859) – osztrák politikus és diplomata; 1809–21 külügyminiszter, 1821–48 kancellár; a Szent Szövetség egyik megszervezője. – *13 25–26 28–31 33 35 50 56 311* (210)

MEYEN, Eduard (1812–1870) – német publicista, ifjúhegeliánus, kispolgári demokrata; az 1848–49-es forradalom után Angliába emigrált; később nemzeti liberális. – *300–301 306 312–314 316 318 554*

MIEROSLAWSKI (Mierosławski), Ludwik (1814–1878) – lengyel forradalmár, történész; az 1830–31-es és 1846-os lengyel felkelés résztvevője, az 1848-as poseni felkelés katonai vezetője, később a szicíliai felkelés vezetője; 1849-ben a badeni-pfalzi forradalmi hadsereg főparancsnoka. – *93*

MILLER, Johann Martin (1750–1814) – német költő és író.
– *Siegwart. Eine Klostergeschichte* (Siegwart. Kolostori történet). – *225 228–229 232 237 251–252* (168)

Milner Gibson *lásd* Gibson

Mockel *lásd* Kinkel, Johanna

MOLE, Louis-Mathieu, comte (1781–1855) – francia politikus, orléanista; 1836–39 miniszterelnök; az alkotmányozó és a törvényhozó nemzetgyűlés tagja, a rendpárt egyik vezetője. – *145 169*

MOLESWORTH, Sir William (1810–1855) – angol politikus, liberális; 1853–55 közmunkaügyi főbiztos, 1855-ben gyarmatügyi miniszter. – *469 471*

MOLL, Joseph (1812–1849) – kolni órás, az Igazak Szövetségének és a Kommunisták Szövetségének vezető tagja; 1848 júl.–szept. a kolni Munkásegylet elnöke; a demokraták rajnai kerületi bizottságának és a kölni biztonsági bizottságnak tagja; 1849-ben elesett a badeni-pfalzi felkelésben. – *563 570 572* (353)

»*Le Moniteur universel*« (Általános Értesítő), Párizs. – *124 150 159–160 162 180 259 270 504 528* (91)

MONK (Monck), George, Duke of Albemarle (1608–1670) – angol tábornok és politikus; Cromwell seregében harcolt, de Cromwell halála után elősegítette a Stuart-dinasztia restaurálását. – *153*

MONSELL, William (1812–1894) – ír politikus, liberális; az ír parlamenti frakció egyik vezetője. – *470–471*

MONTALEMBERT, Charles, comte de (1810–1870) – francia politikus és publicista; az alkotmányozó és a törvényhozó nemzetgyűlés tagja, a katolikus párt feje, támogatta Louis Bonaparte államcsínyét. – *161 169 191* (128)

MOORE, George Henry (1711–1870) – ír politikus, a Bérlők Jogaiért Küzdő Szövetség egyik vezetője; a parlament tagja. – *472*

MOREAU, Jean-Victor (1763–1813) – francia tábornok. – *302* (279)

MORGAN, Henry (megh. 1853) – angol munkás. – *479–480*

MORITZ VON SACHSEN (1696–1750) – Erős Ágost törvénytelen fia, Franciaország marsallja; 1741–48 részt vett az osztrák örökösödési háborúban; hadászati munkák szerzője. – *262*

»*The Morning Advertiser*« (Reggeli Közlöny), London. – *269 367 379 427 439 465 469 488 493 497 528* (224 328 435 436)

»*The Morning Chronicle*« (Reggeli Krónika), London. – *291 349 369–370 448 465 481 511* (271)

»*The Morning Herald*« (Reggeli Hírnök), London. – *369 373–374 465 470 481 492* (330)

»*The Morning Post*« (Reggeli Posta), London. – *370 465 528 532 534* (334)

MORNY, Charles-Auguste-Louis-Joseph, duc de (1811–1865) – francia pénzember és politikus, Louis Bonaparte féltestvére, bonapartista; a törvényhozó nemzetgyűlés tagja; az államcsíny egyik szervezője; 1851 dec.–1852 jan. belügyminiszter. – *195 221*

MORUS (More), Sir Thomas (1478–1535) – angol politikus, lordkancellár; humanista író, utopikus kommunista. – *486*

MOSLE, Johann Ludwig (1794–1877) – oldenburgi katonatiszt és politikus; 1848–49 a frankfurti nemzetgyűlés tagja; Oldenburg megbízottja a szovetségi gyűlésben és a központi hatalomnál; 1848 augusztusában és októberében birodalmi biztos Ausztriában. – *66*

MURAT, Napoléon-Lucien-Charles, prince (1803–1878) – Louis Bonaparte rokona; bonapartista; az alkotmányozó és a törvényhozó nemzetgyűlés tagja. – *352*

MÜGGE, Theodor (1806–1861) – író és publicista, ifjúhegeliánus. – *300*

MÜLLER, Franz Joseph – kölni jogtanácsos; konzervatív; R. Daniels apósa. – *422*

MÜNCH-BELLINGHAUSEN, Franz Theodor, Freiherr von (szül. 1787) – porosz kamarás; a kölni kommunista per esküdtszékének tagja. – *394 450*

MÜNKS, F. – az 50-es évek elején német emigráns Londonban; a Kommunisták Szövetségének tagja, Marx és Engels híve. – *542 543*

MÜNKS II. – az 50-es évek elején német emigráns Londonban; a Kommunisták Szövetségének tagja, Marx és Engels híve. – *542 543*

N

NAPÓLEON, I. (Bonaparte) (1769–1821) – francia császár 1804–1814 és 1815. – *5 16 22 93 105–106 151 179–180 183 185–193 196 198 200 302 304 469 517 535 548* (5 6 11 14 63 98 126 134 138 143 145 160 348)

NAPÓLEON, III. (Louis Bonaparte) (1808–1873) – 1848–52 a második koztársaság elnoke; francia császár 1852–1870; 1. Napóleon unokaoccse (I. Napóleon fivérének, Louis holland királynak és Hortens Beauharnais-nak a fia). Fiatalkorában kozel állott a carbonarók titkos szovetségéhez; 1836-ban Strasbourg-ban és 1840-ben Boulogne-ban államcsínynyel próbálkozott, ezért 6 évet fogságban toltott, majd Angliába szokott. 1848-ban beválasztották az alkotmányozó nemzetgyülésbe, 1848 dec. 10-én lett koztársasági elnok. Az 1851 dec. 2-án végrehajtott államcsíny alapján 1852 dec 2-án kiáltatta ki magát császárrá; az 1870 szept. 4-én kitort forradalom buktatta meg, elete végét Angliaban toltotte. – *98 105 113–114 120–125 127–128 131–132 136–141 144–146 149–166 168–173 176–184 186–196 197–198 208–210 213–214 217–221 350–352 371 491–492 500 503–504 513–514 516–517 529 536 547–548* (60 65 68 76 87 88 97 100 106 134 137 160 162 319 404 443)

– *Des idées napoléoniennes* (Napóleoni eszmék). – *141* (99)

NASMYTH, James (1808–1890) – angol mérnok, a gőzkalapács feltalálója – *475*

»*La Nation. Organe quotidien démocrate socialiste*« (A Nemzet. Demokrata szocialista napilap), Brusszel. – *503* (410)

»*Le National*« (Nemzeti Újság), Párizs. – *114–115 121 147* (71 77)

»*Nationalzeitung*« (Nemzeti Újság), Berlin – *429–431* (366)

NETTE, Ludwig Heinrich (szul. kb. 1819) – hannoveri szabó; a Kommunisták Szövetsége egyik párizsi csoportjának tagja; a Szovetség kettészakadásakor a Willich–Schapper-frakcióhoz csatlakozott; az ún. német–francia osszeeskuvés egyik vádlottja. – *412 452*

Neue Berlinische Monatsschrift *lásd* Berlinische Monatsschrift

»*Neue Preussische Zeitung*« (Új Porosz Újság), Berlin. – *267 301 365 430 511* (221)

**»*Neue Rheinische Zeitung. Organ der Demokratie*« (Új Rajnai Újság. A demokrácia orgánuma), Koln. – *65 89 95 429 432 571* (140 99 342 364)

**»*Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue*« (Új Rajnai Újság. Politikai-gazdasági szemle), London, Hamburg és New York. – *574* (189 342)

NEUMAYER, Maximilian-Georges-Joseph (1789–1866) – francia tábornok, rendpárti; 1848–50 az 1. hadosztály parancsnoka, Changarnier vezérkari fónoke. – *153*

NEWCASTLE, Henry Pelham Fiennes Pelham-Clinton, Duke of (1811–1864) – angol politikus, peelista; 1852–64 tobb ízben miniszter. – *370*

»*New York Daily Tribune*« (New York-i Napi Híradó). – *4 55 377 383 460 509* (14 56 292 308 341 387 425 432)

»*New-Yorker Deutsche Zeitung*« (New York-i Német Újság) – *306 320*

New-Yorker Kriminalzeitung *lásd* Belletristisches Journal

»*New-Yorker Staatszeitung*« (New York-i Állami Újság). – *297 306* (274)

NEY, Napoléon-Henri-Edgar, comte de (1812–1882) – francia katonatiszt, bonapartista; Louis Bonaparte elnök szárnysegédje. – *139*

NICOLAI, Christoph Friedrich (1733–1811) – berlini könyvkiadó, könyvkereskedő és író; a felvilágosult abszolutizmus híve. – *262 266* (212)

NITZSCH, Karl Immanuel (1787–1868) – protestáns teológus és prédikátor; professzor Bonnban és Berlinben. – *225*

»*Northampton Mercury*« (Northamptoni Hírnök). – *479*

»*The Northern Star*« (Észak Csillaga), London. – *567* (463)

*»*Notes to the People*« (Feljegyzések a nép számára), London. – *210 211 391* (156 164)

NOTHJUNG, Peter (1821–1880) – kölni szabó; 1848-ban a Kommunisták Szövetsége kölni csoportjának, a kölni Munkásegylet bizottságának és a biztonsági bizottságnak tagja, szakaszvezető a kölni polgárőrségben; 1849 májusában az elberfeldi felkelés résztvevője; 1851-ben a Kommunisták Szövetsége kikuldottjeként letartóztatják; a kölni kommunista perben 6 évre ítélik; később lassalleánus. – *384 393–394 399 574* (268 340)

NOVALIS (Friedrich Leopold von Hardenberg) (1772–1801) – német író – *232* (176)
– *Heinrich von Ofterdingen.* – *232–233 235–237 240 242 244–245 250* (176)

O

O'CONNELL, Daniel (1775–1847) – ír ügyvéd és politikus; az ír függetlenségi mozgalom jobbszárnyának vezére. – *272 349* (209 426)

O'DONNELL, Maximilian, Graf von (1812–1895) – I. Ferenc József szárnysegédje. – *509* (413)

OPPENHEIM, Heinrich Bernhard (1819–1880) – német politikus és újságíró, kispolgári demokrata; 1848-ban a „Reform" egyik szerkesztője; 1849–50 emigráns; később nemzeti liberális – *268 286 301 306 314 318* (194 218)

ORLEANS-OK – a Bourbonok ifjabb ága, francia királyi család 1830–1848. – *121 128 167–168 183 186 194–195*

ORLEANS, Helène-Louise-Elisabeth de Mecklenburg-Schwerin, duchesse d' (1814–1858) – Ferdinand-nak, Lajos Fulop legidősebb fiának ozvegye, a trónkovetelő Párizs grófjának anyja; fia kiskorúsága idején a hercegné lett volna a régens. A koztársaság kikiáltása után két fiával egyutt emigrált. – *115* (79)

ORLEANS, Louis-Philippe-Albert, comte de Paris (1838–1894) – Lajos Fulop unokája; 1848 febr. 24-én Lajos Fulop az ő javára mondott le a trónról; a koztársaság kikiáltása után emigrált; 1873-ban lemondott trónkovetelői igényéről Chambord grófja (V. Henrik) javára; ez utóbbi halála után a royalisták VII. Fulop néven francia királynak tekintették. – *167–168* (79)

Osborne *lásd* Bernal Osborne

OSSWALD, Eugen (1826–1912) – német kispolgári demokrata; 1849-ben zászlóaljparancsnok a pfalzi forradalmi hadseregben, a pfalzi ideiglenes kormány katonai bizottságának tagja; később újságíró és nyelvtanár Londonban. – *276*

OTTO, Karl Wunibald (szul. 1810) – vegyész; 1848–49 a kölni Munkásegyletnek és a Kommunisták Szövetségének tagja; a kölni kommunista per egyik vádlottja, 5 évi várbortonre ítélték. – *208 574* (340)

OUDINOT, Nicolas-Charles-Victor (1791–1863) – francia tábornok, orléanista; az alkotmányozó és a törvényhozó nemzetgyűlés tagja; 1849-ben a Római Köztársaság elleni expedíció parancsnoka; az államcsíny idején megkísérelt ellenállást szervezni. – *124 136 139* (89)

OXFORD, Alfred Harley, Earl of (1809–1853) – angol arisztokrata. – *496*

»*Österreichisch-Kaiserliche Wiener Zeitung*« (Osztrák császári bécsi újság). – *58 510* (415)

»*Österreichische Korrespondenz*« (Osztrák Tudósítás), Bécs. – *533*

P

PAGET, Clarence Edward (1811–1895) – angol katonatiszt és politikus, whig. – *346*

PAKINGTON, Sir John Somerset (1799–1880) – angol politikus, peelista, majd tory, később konzervatív; 1852 és 1868 között több ízben miniszter. – *455*

PALACKÝ, František (1798–1876) – cseh történész, polgári liberális, pánszlávista, a cseh nemzeti mozgalom egyik vezetője; 1848 júniusában a prágai szláv kongresszus elnöke, 1848–49 a bécsi és a kremsieri Reichstag tagja, a föderális Habsburg-monarchia híve. – *47* (39)

PALMER, Roundell, Earl of (1812–1895) – angol politikus, peelista, később liberális; 1872–74, 1880–85 lordkancellár. – *347*

PALMERSTON, Henry John Temple, Viscount (1784–1865) – angol politikus; eleinte tory, 1830-tól a whigek jobbszárnyának egyik vezetője; 1830–34, 1835–41, 1846–51 külügyminiszter, 1852–55 belügyminiszter, 1855–58, 1859–65 miniszterelnök. – *197 204 350 352 370 453 465 467–468 471 486 502 528 532–534* (148)

Párizs grófja *lásd* Orléans, Louis-Philippe-Albert

PARKER, John (1799–1881) – angol politikus, whig. – *346*

»*La Patrie*« (A Haza), Párizs. – *287 289–290* (266)

PAULUS, Heinrich Eberhard Gottlob (1761–1851) – német protestáns teológus, racionalista. – *293*

PEEL, Sir Robert (1788–1850) – angol politikus, a mérsékelt toryk (a róla elnevezett peelisták) vezetője; 1822–27, 1828–30 belügyminiszter, 1834–35, 1841–46 miniszterelnök; a liberálisok támogatásával 1846-ban keresztülvitte a gabonatörvények eltörlését. – *199 206 326 347 360 369–371 453 455 493 514*

PEEL, Sir Robert (1822–1895) – előzőnek a fia; politikus és diplomata, peelista; a parlament tagja. – *519*

*»*The People's Paper*« (A Nép Újsága), London. – *339 362–363 365 427 469* (292 304 308 329 429)

PERCEVAL, Dudley (1801–1856) – angol politikus, tory. – *481*

PERCZEL Mór (1811–1899) – magyar politikus, liberális, majd radikális; 1848-ban országgyűlési képviselő; 1848 őszétől honvédezredes, utóbb tábornok; a szabadságharc bukása után Törökországba, majd Angliába emigrált, később hazatért. – *59 61 63* (44 45 433)

PERROT, Benjamin-Pierre (1791–1865) – francia tábornok; részt vett az 1848-as párizsi júniusi felkelés leverésében. – *160*

PERSIGNY, Jean-Gilbert-Victor Fialin, comte (1808–1872) – francia politikus, bonapartista; a törvényhozó nemzetgyűlés tagja; az államcsíny egyik szervezője; 1852–54, 1860–63 belügyminiszter. – *164 176*

PFÄNDER, Karl (kb. 1818–1876) – német munkás, miniatűrfestő; az Igazak Szövetségének tagja, a londoni Német Munkás Művelődési Egylet egyik alapítója, a Kommunisták Szövetsége Központi Vezetőségének, majd az I. Internacionálé Főtanácsának tagja; Marx és Engels barátja és harcostársa. – *542 543 568*

PIEPER, Wilhelm (szül. kb. 1826) – német filológus és újságíró, a Kommunisták Szövetségének tagja, londoni emigráns; 1850–53 Marx és Engels köréhez tartozott. – *542 543*

PITT, William, Jun. (1759–1806) – angol politikus, tory; 1783–1801, 1804–06 miniszterelnök; a francia forradalom és Napóleon elleni intervenciós háború egyik szervezője; 1798-ban elnyomta az ír felkelést; számos reakciós intézkedést foganatosított a keletkező munkásmozgalom ellen. – *464*

PIUS, IX. (1792–1878) – római pápa 1846–1878. – *139* (89 97)

PLATEN-Hallermünde, Karl August Georg, Graf von (1796–1835) – német költő, liberális. – *230*

PLATÓN (i. e. kb. 427–kb. 347) – görög idealista filozófus. – *527*
– *Πολίτεια ἢ περὶ δικαίου* (Az állam, vagyis az igazságosságról). – *527* (431)

POLIGNAC, Auguste-Jules-Armand-Marie, prince de (1780–1847) – francia politikus, legitimista, klerikális; 1829–30 külügyminiszter és miniszterelnök. – *169*

»*The Poole and South-Western Herald*« (Poole-i és Délnyugati Hírnök). – *340*

Porosz herceg *lásd* Vilmos, I.

»*The Potteries' Free Press*« (A Kőedénygyárak Szabad Sajtója), Stoke-on-Trent. – *536*

»*La Presse*« (A Sajtó), Párizs. – *147* (104)

»*Preussische Lithographische Korrespondenz*« (Porosz Kőnyomatos Tudósító), Berlin. – *312* (290)

»*Le Proscrit*« (A Számkivetett), Párizs–London. – *277* (244 245)

PROUDHON, Pierre-Joseph (1809–1865) – francia publicista, kispolgári szocialista, az anarchizmus megalapítója; 1848-ban az alkotmányozó nemzetgyűlés tagja. – *135 547 572*
– *La révolution sociale démontrée par le coup d'état du 2 décembre* (A társadalmi forradalom a december 2-i államcsíny tükrében), Brüsszel 1852. – *547*

PRUTZ, Robert Eduard (1816–1872) – német politikai lírikus és irodalomtörténész, kapcsolatban állt az ifjúhegeliánusokkal; az 1848-as forradalomban polgári demokrata. – *264*

PUBLICOLÁK – Publius Valerius Publicola (i. e. VI. sz.) – római államférfi, a római köztársaság híve, a Tarquiniusok legyőzője. Lucius és Hellius Publicola (i. sz. I. sz.) – apa és fia, az apa híres hadvezér, a fiú részt vett Julius Caesar megölésében. – *106*

»*Punch, or the London Charivari*« (Paprikajancsi, vagy a Londoni Zenebona). – *536 554* (442 450)

PÜTHAGORASZ (i. e. kb. 580–kb. 496) – görög matematikus, idealista filozófus. – *301*

Q

QUETELET, Lambert-Adolphe-Jacques (1796–1874) – belga matematikus és szociálstatisztikus. – *490–491*
– *Physique sociale ou essai sur le développement des facultés de l'homme* (Társadalmi fizika vagy tanulmány az ember képességeinek fejlődéséről), Párizs 1835. – *490–491*

R

»*Racing Times*« (Versenyhíradó), London. – *536* (442)

RADETZKY, Joseph, Graf (1766–1858) – osztrák tábornagy, 1848–49 az Itália ellen harcoló császári sereg főparancsnoka; 1850–56 a Lombard–Velencei Királyság főkormányzója. – *51 57–58 60 509–510 528*

RADOWITZ, Joseph Maria von (1797–1853) – porosz tábornok és politikus; 1848-ban a frankfurti nemzetgyűlés jobboldalának egyik vezetője. – *295*

RAMORINO, Girolamo (1792–1849) – olasz tábornok; 1834-ben a Mazzini által szervezett szavojai betörés parancsnoka; 1848–49 a piemonti hadsereg parancsnoka; áruló taktikája miatt hadbíróság elé állították és agyonlőtték. – *282* (259)

RATEAU, Jean-Pierre Lamotte (1800–1887) – francia ügyvéd, bonapartista; az alkotmányozó és a törvényhozó nemzetgyűlés tagja. – *122*

RATH, vom – kölni gyáros; a kölni kommunista per esküdtszékének tagja. – *394*

RAUVEAUX, Franz (1810–1851) – kolni dohánykereskedő, kispolgári demokrata; 1848-ban az előparlament tagja és a frankfurti nemzetgyűlés balközépjének egyik vezetője; augusztustól német birodalmi követ Svájcban; 1849-ben tagja a badeni ideiglenes kormánynak; a badeni-pfalzi felkelés leverése után emigrál. – *318 320*

»*Die Reform*« (A Reform), Lipcse, majd Berlin. – *267* (218)

»*La Réforme*« (A Reform), Párizs – *267 567* (62 219)

REGNAULT (Regnaud) de Saint-Jean d'Angély, Auguste-Michel-Etienne, comte (1794–1870) – francia tábornok, bonapartista; az alkotmányozó és a törvényhozó nemzetgyulés tagja; 1851 jan. hadügyminiszter. A krími háború egyik résztvevője. – *160*

REICHENBACH, Oskar, Graf (szül. 1815) – sziléziai földbirtokos, kispolgári demokrata, 1848–49 a frankfurti nemzetgyűlés tagja; 1850-ben emigráns Angliában; később Amerikába emigrált. – *291 306–307 311 313 320 446* (220)

REICHERZER – amerikai német emigráns. – *544*

REIFF, Wilhelm Joseph (szül. kb. 1824) – a Kommunisták Szövetségének és a kölni Munkásegyletnek tagja, később a Munkás Művelődési Egylet titkára; 1850-ben kizárták a Kommunisták Szövetségéből; a kölni kommunista per egyik fővádlottja. – *574*

REININGER, Johann Georg – német szabó; a Kommunisták Szövetsége egyik párizsi csoportjának eloljárója; a Szövetség kettészakadásakor a Willich–Schapper-frakcióhoz csatlakozott; 1851 szeptemberében Mainzban mint kikuldöttet letartóztatták, 1853 májusában az ottani esküdtszék felmentette. – *408*

REISTLE, E. – amerikai német emigráns. – *544*

REMUSAT, Charles-François-Marie, comte de (1797–1875) – francia politikus és író, orléanista; 1840-ben belugyminiszter; az alkotmányozó és a torvényhozó nemzetgyűlés tagja; az államcsíny után rövid ideig emigrációban élt; 1871–73 külügyminiszter. – *161*

RENAN, Ernest (1823–1892) – francia idealista filozófus és történész. – *572*

RENARD – kölni szépírásoktató; a kölni kommunista per írásszakértője. – *438*

»*Republikanisches Regierungsblatt*« (Köztársasági Kormánylap), Lörrach. – *259*

REUCHLIN, Johann (1455–1522) – német humanista tudós, filológus és jogász. – *266*

REUTER, Max – az 50-es évek elején porosz rendőrügynök Londonban. – *384 386 400 442 553*

»*Die Revolution. Eine Zeitschrift in zwanglosen Heften*« (A Forradalom. Folyóirat kötetlen füzetekben), New York. – *103 547* (60 135)

**»*Rheinische Zeitung für Politik, Handel und Gewerbe*« (Rajnai Újság – politika, kereskedelem és ipar), Koln. – *15* (19 59)

RICARDO, David (1772–1823) – angol klasszikus kozgazdász. – *525 527*
– *On the Principles of Political Economy and Taxation* (A politikai gazdaság és az adózás alapelveiről), London 1817. – *525*

RICHÁRD, I. (Oroszlánszívű) (1157–1199) – angol király 1189–1199. – *252–253* (191)

RICHÁRD, III. (1452–1485) – angol király 1483–1485. – *166*

RICHARDS, Alfred Bate (1820–1876) – angol dráma- és újságíró. – *529* (435)

RICHMOND, Charles Gordon-Lennox, Duke of (1791–1860) – angol politikus, tory; védővámos. – *508*

RIFAAT pasa (1798–1855) – török politikus és diplomata; 1853-ban külügyminiszter. – *536*

RINGS, L. W. – az 50-es évek elején német emigráns Londonban; a Kommunisták Szövetségének tagja, Marx és Engels híve. – *421–423 428 433 542 543 555*

ROBESPIERRE, Maximilien-Marie-Isidore de (1758–1794) – a francia forradalom politikusa, a jakobinusok vezetője, 1793–94 a forradalmi kormány feje – *105 289*

ROBINSON, Frederick John, Viscount Goderich, Earl of Ripon (1782–1859) – angol politikus, tory; 1823–27 kincstári kancellár; 1827–28 miniszterelnok. – *358*

RONGE, Johannes (1813–1887) – német pap, a német-katolikus mozgalom alapítója és vezetője; később kispolgári demokrata, az 1848–49-es forradalom résztvevője; 1849–61 emigráns Angliában. – *266 291 293–294 296 312 314* (194)

ROSENBLUM, Eduard – egyetemi hallgató, kispolgári demokrata; 1849-ben a badeni-pfalzi felkelés résztvevője; a felkelés leverése után kulföldre emigrált. – *276*

ROTHSCHILD – nemzetközi bankház. – *519*

ROTHSCHILD, Lionel Nathan, baron de (1808–1879) – a londoni Rothschild-bankház vezetője, whig; később a parlament tagja. – *507 518*

ROTHSCHILD, Mayer Anselm, Freiherr von (1773–1855) – a frankfurti Rothschild-bankház vezetője. – *17*

ROTTEK (Rotteck), Karl Wenzeslaus Rodecker von (1775–1840) – német történész, a badeni liberálisok egyik vezetője. – *11 20 259–260 277 295* (202)
– *Allgemeine Weltgeschichte für alle Stände etc.* (Egyetemes világtörténet az összes rendek számára stb.), Stuttgart 1832–33. – *259–260 295* (202)
– (és Karl WELCKER [kiad.]:) *Das Staatslexikon. Encyklopädie der sämtlichen Staatswissenschaften für alle Stände etc.* (Államlexikon. Az összes államtudományok enciklopédiája stb.), Altona 1845–48. – *259 277* (202)

ROUHER, Eugène (1814–1884) – francia ügyvéd, politikus, bonapartista; az alkotmányozó és a törvényhozó nemzetgyűlés tagja; 1849–52 több ízben igazságügyminiszter; az államcsíny után ismét igazságügyminiszter. – *155 164*

ROYER-COLLARD, Pierre-Paul (1763–1845) – francia filozófus és politikus; az alkotmányos monarchia híve. – *106*

RÖMER, Friedrich von (1794–1864) – württembergi politikus; 1848-ig a liberális ellenzék egyik vezetője; 1848–49 Württemberg igazságügyminisztere és miniszterelnöke; a frankfurti nemzetgyűlés tagja. – *11 303*

RÖSER, Peter Gerhard (1814–1865) – kölni szivarkészítő; 1848–49 a kölni Munkásegylet alelnöke; a „Freiheit, Brüderlichkeit, Arbeit" kiadója; 1850-től a Kommunisták Szövetségének tagja; a kölni kommunista per egyik fővádlottja; később lassalleánus. – *393 442 452 555 574* (58 340)

RÖSLER, Gustav Adolf (1818–1855) – német pedagógus, újságíró; 1848–49 a frankfurti nemzetgyűlés tagja (baloldal); 1850-től emigráns Amerikában. – *96–97*

RUGE, Arnold (1802–1880) – német publicista, ifjúhegeliánus; a „Hallische", majd a „Deutsche Jahrbücher" szerkesztője; 1844-ben Marxszal együtt kiadja a „Deutsch-Französische Jahrbücher"-t; kispolgári demokrata, 1848-ban a frankfurti nemzetgyűlés tagja (baloldal); az 50-es években az angliai német kispolgári emigráció egyik vezetője; 1866-tól nemzeti liberális. – *257 261–269 273 277–280 286–288 291–298 301 303 306 311–312 314–315 317–318 396 554 574* (194 214 218 220 223 244)

– *Gesammelte Schriften* (Összes Művei), Mannheim 1846. – *263 268*

– *Wahlmanifest der radikalen Reformpartei für Deutschland* (A németországi radikális reformpárt választási kiáltványa), „Die Reform", 1848 ápr. 16. – *266* (217)

RUMPF, E. – szabó, a Kommunisták Szövetségének tagja; 1851-től emigráns Londonban, Marx és Engels híve. – *542 543*

RUSCSÁK Ignác – magyar szabó; az ún. „hamburgi vállalkozással" kapcsolatban halálra ítélték, majd büntetését kegyelem útján 18 évi sáncmunkára változtatták. – *509* (414)

RUSSELL, John, Lord, Viscount Amberley (1792–1878) – angol politikus, a whigek vezére; 1846–52, 1865–66 miniszterelnök, 1852–53, 1859–65 külügyminiszter. – *204–406 326 332 346 369–371 373–376 453 467 471 472 493 500 505–507 512 517 518–519* (298 303)

– *Don Carlos, or Persecution* (Don Carlos, avagy az üldözés), London 1822. – *472* (388)

– *Memoirs of the Affairs of Europe from the Peace of Utrecht* (Emlékiratok az utrechti béke óta lejátszódott európai eseményekről), London 1824–29. – *472* (388)

S

SACK, Karl Heinrich (1789–1875) – német protestáns teológus, ortodox; bonni professzor. – *225*

SADLEIR, John (1814–1856) – ír bankár, az ír parlamenti frakció egyik vezetője; 1853-ban a kincstár egyik lordja. – *470–471 472 481 498*

SAEDT, Otto Joseph Arnold (1816–1886) – porosz igazságügyi hivatalnok; 1848-tól államügyész Kölnben; a kölni kommunista per ügyésze. – *393 395–396 409 413 423 437 448–451*

SAFFI, Aurelio (1819–1890) – olasz forradalmár és író; Mazzini harcostársa; az 1848–49-es itáliai forradalom résztvevője; 1851-ben Angliába emigrált; 1872-ben az olasz republikánus párt egyik vezetője. – *532*

SAINT-ARNAUD, Armand-Jacques-Achille Leroy de (1801–1854) – francia tábornok, bonapartista; 1852-től marsall, 1851–54 hadügyminiszter, az államcsíny egyik szervezője; 1854-ben a francia csapatok főparancsnoka a Krímben. – *124*

SAINT GERMANS, Edward Granville Eliot, Earl of (1798–1877) – angol politikus, peelista. – *370*

Saint-Jean d'Angély *lásd* Regnault

SAINT-JUST, Louis-Antoine-Léon (1767–1794) – francia forradalmár, a jakobinusok egyik vezetője, Robespierre barátja. – *105*

SAINT-PRIEST, Emmanuel-Louis-Marie Guignard, vicomte de (1789–1881) – francia tábornok és diplomata, legitimista; a törvényhozó nemzetgyűlés tagja. – *167*

SAINT-SIMON, Claude-Henri de Rouvroy, comte de (1760–1825) – francia utopikus szocialista. – *12 18*

SAINTE-BEUVE, Pierre-Henri (1819–1855) – francia gyáros és földbirtokos; a szabadkereskedelem híve, rendpárti; az alkotmányozó és a törvényhozó nemzetgyűlés tagja; antibonapartista. – *171*

SALLANDROUZE de Lamornais, Charles-Jean (1808–1867) – francia gyáros; az alkotmányozó nemzetgyűlés tagja; támogatta az államcsínyt. – *179*

SALVANDY, Narcisse-Achille, comte de (1795–1856) – francia történész, orléanista; 1837–39, 1845–48 közoktatásügyi miniszter. – *167*

SÁNDOR, Nagy (i. e. 356–323) – makedón király i. e. 336–323. – *152*

SAY, Jean-Baptiste (1767–1832) – francia vulgáris közgazdász. – *106*

SCHABELITZ – svájci kiadó és könyvkereskedő. – *532*

SCHABELITZ, Jakob (1827–1899) – előzőnek a fia, svájci kiadó és könyvkereskedő, polgári radikális; a 40-es évek végétől az 50-es évek elejéig összeköttetésben állt Marxszal és Engelsszel. – *532* (344)

SCHAPPER, Karl (kb. 1812–1870) – német forradalmár, az Igazak Szövetsége és a Kommunisták Szövetsége vezető tagja; 1848–49 a „Neue Rheinische Zeitung" korrektora, a demokraták rajnai kerületi bizottságának tagja; 1849 febr.–máj. a kölni Munkásegylet elnöke; a Kommunisták Szövetsége kettészakadásakor Willichhel együtt a Marx-ellenes frakció vezetője, majd szakít a frakciózással és újra csatlakozik Marxhoz; 1865-ben az I. Internacionálé Főtanácsának tagja. – *222 287 289 396–397 399–400 402 405 407–410 415 441–442 446 553 559–560 563 567 570 572 574–575* (164 165 166 342 343 349 353 363)

SCHÄRTTNER, August – hanaui kádár; 1848-ban részt vett a forradalomban, 1849-ben a badeni-pfalzi felkelésben; Londonba emigrált, ott vendéglője volt, ahol a német kispolgári emigráció találkozott; a Kommunisták Szövetségének tagja, a Szövetség kettészakadásakor a Willich–Schapper-frakció Központi Vezetőségének tagja. – *287 299 446*

SCHILLER, Friedrich von (1759–1805) – német költő. – *235*
– *An die Freude* (Az örömhöz). – *157* (110)
– *Die Bürgschaft* (A kezesség). – *164 261* (113 209)
– *Kabale und Liebe* (Ármány és szerelem). – *235*
– *Die Räuber* (A haramiák). – *152 413* (109 359)
– *Die Sonntagskinder* (A burokban születtek). – *450* (373)

SCHIMMELPFENNIG, Alexander (1824–1865) – volt porosz tiszt, kispolgári demokrata; 1849-ben részt vett a badeni-pfalzi felkelésben, majd emigrált; az északiak oldalán részt vett az amerikai polgárháborúban. – *286 306 311 313*

SCHLÖNBACH, Karl Arnold (1807–1866) – német színész és költő. – *240*

SCHMITZ, Th. – a kölni kommunista per egyik mentő tanúja. – *422–423*

SCHNAUFFER, Karl Heinrich (kb. 1823–1854) – német költő és újságíró, demokrata; az 1848–49-es badeni forradalmi mozgalom résztvevője; a badeni-pfalzi felkelés leverése után emigrált; 1851-től Amerikában élt. – *276*

SCHNEIDER II., Karl – kölni ügyvéd, kispolgári demokrata; 1848-ban a kölni Demokrata Társaság elnöke, a demokraták rajnai kerületi bizottságának és a kölni biztonsági bizottságnak tagja; 1849-ben Marx és Engels védője a „Neue Rheinische Zeitung" elleni perben; védőügyvéd a kölni kommunista perben. – *380 411 417 422 425 427–429 431–432 436 439*

SCHOLEFIELD, William (1809–1867) – angol politikus, polgári radikális; a parlament tagja. – *518*

SCHRAMM, Jean-Paul-Adam, comte de (1789–1884) – francia tábornok és politikus, bonapartista; 1850–51 hadügyminiszter. – *153*

SCHRAMM, Konrad (kb. 1822–1858) – német forradalmár, a Kommunisták Szövetségének tagja, 1849-től emigráns Londonban; a „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue" felelős kiadója; a Kommunisták Szövetségének kettészakadásakor Marx oldalán állt. – *409–410* (164)

SCHRAMM, Rudolf (1813–1882) – német publicista, kispolgári demokrata; 1848-ban porosz nemzetgyűlési képviselő (baloldal), a berlini demokrata klub elnöke; a forradalom után Angliába emigrált, támadta Marxot; a 60-as évektől Bismarck híve. – *257–258 261 269 288 291 315 318*

– *Der Standpunkt der Demokratie in und zur oktroyierten zweiten Kammer* (A demokrácia állásfoglalása az oktrojált második kamarában és azzal kapcsolatban), Berlin 1849. – *258*

SCHULER, J. L. – amerikai német emigráns. – *544*

SCHULZ (megh. 1852) – kölni rendőrfőnök, a kölni kommunista per egyik megszervezője. – *394 416 421 449*

SCHURZ, Karl (1829–1906) – német kispolgári demokrata; 1849-ben részt vett a badeni-pfalzi felkelésben; 1850-ben megszöktette Kinkelt a börtönből; Svájcba, majd 1852-ben az Egyesült Államokba emigrált; a polgárháború résztvevője; később az Egyesült Államok spanyolországi követe, szenátor és belügyminiszter. – *239 253 286–287 306 311–315 320 573*

SCHÜTZ – német kispolgári demokrata, 1849-ben a badeni-pfalzi felkelés résztvevője, a badeni ideiglenes kormány képviselője Párizsban; később Angliába emigrált. – *268*

SCHWARZENBERG, Felix, Fürst zu (1800–1852) – osztrák politikus és diplomata, reakciós; az 1848 októberi bécsi felkelés leverése után miniszterelnök és külügyminiszter. – *33*

SCHWARZER, Ernst (1808–1860) – osztrák publicista és politikus, liberális; 1848-ban az osztrák Reichstag tagja, júl.–szept. közmunkaügyi miniszter. – *58*

SECKENDORFF (Seckendorf), August Heinrich Eduard Friedrich, Freiherr von (1807–1885) – porosz jogász, igazságügyi hivatalnok; 1849–51 a második kamara tagja (közép); a kölni kommunista per főügyésze. – *393 395–396 413 423 427 450–451*

»*Seeblätter*« (Tóvidéki Lapok), Konstanz. – *303*

SHADWELL – az 50-es évek elején revíziós ügyvéd Middlesexben. – *362*

SHAFTESBURY, Anthony Ashley Cooper, Earl of (1801–1885) – angol politikus, tory; a tízórás törvényért folytatott arisztokrata-filantróp mozgalom egyik vezetője. – *521*

SHAKESPEARE, William (1564–1616) – angol drámaíró és költő.
– *Hamlet, Prince of Denmark* (Hamlet, dán királyfi). – *185* (125)
– *Julius Caesar.* – *434* (368)
– *King Henry IV* (IV. Henrik). – *301* (277)
– *King Henry V* (V. Henrik). – *301* (277)
– *The Merry Wives of Windsor* (A windsori víg nők). – *301* (277)
– *A Midsummer Night's Dream* (Szentivánéji álom). – *151* (107)

SHELLEY, Sir John Villiers (1808–1867) – angol politikus; szabadkereskedő; a parlament tagja. – *529*

Sherman *lásd* Crawford

SIGEL, Albert (megh. 1884) – volt badeni tiszt, újságíró, kispolgári demokrata; részt vett az 1848–49-es badeni forradalmi mozgalmakban; 1853-ban az Egyesült Államokba emigrált; az északiak oldalán részt vett az amerikai polgárháborúban. – *315 318–319*

SIGEL, Franz (1824–1902) – előzőnek a fivére, volt badeni tiszt, kispolgári demokrata; részt vett az 1848–49-es badeni forradalmi mozgalmakban, 1849-ben főparancsnoka, majd helyettes főparancsnoka a badeni forradalmi hadseregnek; később emigráns Svájcban és Angliában; 1852-ben az Egyesült Államokba költözött, az északiak oldalán részt vett a polgárháborúban. – *93 300 302 304 306 310–311 314–315 318–319*

SIMON, Ludwig (1810–1872) – trieri ügyvéd, kispolgári demokrata, 1848–49 a frankfurti nemzetgyűlés tagja (baloldal); 1849-ben Svájcba emigrált. – *318*

SISMONDI, Jean-Charles-Léonard Simonde de (1773–1842) – svájci francia közgazdász és történész, a politikai gazdaságtan romantikus kritikusa. – *485 525 527*
– *Nouveaux principes d'économie politique etc.* (A politikai gazdaságtan új alapelvei stb.) (1819), II. kiad., Párizs 1827. – *525*
– *Etudes sur l'économie politique* (Tanulmányok a politikai gazdaságtanról), Párizs 1837–38. – *485* (399)

SMITH, Adam (1723–1790) – angol klasszikus közgazdász. – *484*
– *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations* (Vizsgálódás a nemzeti gazdagság természetéről és okairól) (1776). – *484*

SOMERS, Robert (1822–1891) – angol publicista és újságkiadó. – *486*
– *Letters from the Highlands; or the Famine of 1847* (Levelek a Skót Felföldről; vagy az 1847-es éhínség), London 1848. – *486*

SOMERVILLE, William (1802–1873) – angol politikus, whig; 1847–52 Írország államtitkára. – *346*

SOULOUQUE, Faustin (kb. 1782–1867) – 1847-től Haiti néger köztársaság elnöke; I. Faustin néven császár 1849–1859. – A Soulouque gúnynevet adták Louis Bonapartenak. – *195*

»*The Spectator*« (A szemlélő), London. – *349 427* (328)

SPIESS, Christian Heinrich (1755–1799) – német színész és regényíró. – *232*

SPOONER, Richard (1783–1864) – angol bankár és politikus, tory; a parlament tagja. – *518*

STADION, Franz, Graf (1806–1853) – osztrák politikus, a galíciai és csehországi nemzeti mozgalmak elfojtásának egyik megszervezője; 1848–49 belügyminiszter. – *66*

STAFFORD, Georges Granville Leveson-Gower, Marquess of, később Duke of Sutherland (1758–1833) – skót földbirtokos. – *482 484*

STAHR, Adolf Wilhelm Theodor (1805–1876) – német regényíró, irodalom- és műtörténész. – *252*

STECHAN, Gottlieb Ludwig (szül. kb. 1814) – hannoveri asztalos, a Kommunisták Szövetségének tagja; a Szovetség kettészakadásakor a Willich–Schapper-frakcióhoz tartozott, 1851 decemberében Marx és Engels híveihez csatlakozott; 1852 januárjától a londoni ún. Stechan-féle munkásegylet elnoke. – *421* (363)

STEIN, Lorenz von (1815–1890) – német filozófus, közgazdász és államjogász; 1846-tól professzor Kielben, később Bécsben; a porosz kormány titkos ügynoke. – *450–451*
– *Der Sozialismus und Kommunismus des heutigen Frankreichs. Ein Beitrag zur Zeitgeschichte* (A mai Franciaország szocializmusa és kommunizmusa. Kortörténeti adalék), Lipcse 1842. – *266 450* (216)

STEINGENS, Heinrich Hermann (szul. kb. 1817) – német munkás, mázoló, a Kommunisták Szovetségének tagja; a Szovetség kettészakadásakor a Willich–Schapper-frakcióhoz csatlakozott; a kolni kommunista perben a vád egyik tanúja. – *419 445*

STEPHENS, Joseph (1805–1879) – angol metodista lelkész, szociálreformer; 1837–39 a chartista mozgalom aktív résztvevője. – *521*

STEUART (Stewart), Sir James Denham, Bart (1712–1780) – angol klasszikus közgazdász, merkantilista. – *484*
– *An Inquiry into the Principles of Political Economy: being an Essay on the Science of Domestic Policy in Free Nations etc.* (Vizsgálódás a politikai gazdaságtan elveiről: egyben tanulmány szabad nemzetek belpolitikájának tudományáról stb.), (1767), Dublin 1770. – *484*

STEWART, Huston (1791–1875) – angol tengernagy, whig; 1850–52 a tengernagyi hivatal lordja. – *346*

STIEBER, Wilhelm (1818–1882) – rendőrtanácsos, a porosz politikai rendőrség főnöke; a kolni kommunista per egyik megszervezője és koronatanúja. – *367 380–381 384–387 394–395 399–420 422–435 438 442 448–450 551–553 555–558 559 560 562* (164 358 364); *lásd még* Wermuth

STIRNER, Max (Johann Kaspar Schmidt) (1806–1856) – német idealista filozófus, a polgári individualizmus és anarchizmus ideológusa. – *266*
– *Der Einzige und sein Eigentum* (Az egyetlen és a tulajdona), Lipcse 1845. – *266* (216)

STRASSOLDO, Julius Cäsar, Graf (1791–1855) – osztrák tábornok; 1848–49-ben részt vett az itáliai nemzeti szabadságmozgalom leverésében; 1853-ban Radetzky marsall helyettese.– *509*

STRAUSS, David Friedrich (1808–1874) – német filozófus és publicista, ifjúhegeliánus; 1866 után nemzeti liberális. – *242*
– *Das Leben Jesu, kritisch bearbeitet* (Jézus élete, kritikailag feldolgozva), Tübingen 1835–36. – *242 261*

STRODTMANN, Adolf (1829–1879) – író, polgári demokrata; 1848-ban a schleswig-holsteini forradalmi mozgalom résztvevője; 1850-ben emigrált. – *225 237 239 252 286–287 306*
– *Gottfried Kinkel. Wahrheit ohne Dichtung* (Gottfried Kinkel. Valóság költés nélkül), Hamburg 1850–51. – *225* (189)

STRUVE, Amalie von (megh. 1862) – G. Struve felesége; 1848–49 a demokratikus mozgalom résztvevője. – *259 276 295*
– *Erinnerungen aus den badischen Freiheitskämpfen* (Emlékezések a badeni szabadságharcokra), Hamburg 1850. – *259* (206)

STRUVE, Gustav von (1805–1870) – ügyvéd és publicista, kispolgári demokrata, föderatív republikánus; 1848-ban az előparlament tagja, az 1848 áprilisi és szeptemberi badeni

felkelésnek és az 1849-es badeni-pfalzi felkelésnek egyik vezetője; a forradalom leverése után Angliába emigrál, ahol a kispolgári emigráció egyik vezetője; később az északiak oldalán részt vett az amerikai polgárháborúban. – *257–261 269 274–277 280 288 291–293 295–296 298 307* (198 201 205 208 244 280)

– *Briefwechsel zwischen einem ehemaligen und einem jetzigen Diplomaten* (Levélváltás egy hajdani és egy mostani diplomata között), Mannheim 1845. – *258* (199)

– *Grundzüge der Staatswissenschaft* (Az államtudomány alapelemei), Mannheim–Majna-Frankfurt 1847–48. – *259 276* (241)

– *Die Grundrechte des deutschen Volkes* (A német nép alapvető jogai), Birsfelden 1848. – *259* (204)

– *Geschichte der drei Volkserhebungen in Baden* (A három badeni népfelkelés története), Bern 1849. – *259* (203)

– *Die neue Zeit. Ein Volkskalender auf das Jahr 1. (Vom 21. März 1850 bis 20. März 1851 der alten Zeit)* (Az új időszámítás. Népkalendárium az 1. évre (1850 március 21-től 1851 március 20-ig a régi időszámítás szerint)), Herisau 1849. – *261*

– *Weltgeschichte in 9 Büchern* (Világtörténet 9 könyvben), Coburg 1864. – *259–260*

STUART, Lord Dudley (1803–1854) – angol politikus, whig; a parlament tagja; kapcsolatban állt a lengyel monarchista emigrációval. – *528*

STUARTOK – uralkodóház; Skóciában 1371–1714, Angliában 1603–1649, 1660–1688. – *482–483*

STÜVE, Johann Karl Bertram (1798–1872) – liberális politikus; 1848–50 hannoveri belügyminiszter, később polgármester. – *11*

SUE, Eugène (1804–1857) – francia nyárspolgári író, érzelgős társadalmi regények szerzője, kispolgári demokrata; 1850–51 a törvényhozó nemzetgyűlés tagja; az államcsíny után emigrált. – *146*

– *Les mistères de Paris* (Párizs rejtelmei). – *436 552* (369)

»*The Sun*« (A Nap), London. – *478* (394)

SUTHERLAND, Elisabeth Leveson-Gower, Marquess of Stafford felesége, később Countess, majd Duchess of (1765–1839) – skót nagybirtokos. – *484–487*

SUTHERLAND, Harriet Elisabeth Georgina Leveson-Gower, Duchess of (1806–1868) – előzőnek a menye, skót nagybirtokos; a whig párt aktív tagja. – *481–482 486–487*

Szász király *lásd* Frigyes Ágost, II.

SZEMERE Bertalan (1812–1869) – magyar politikus, 1848-ban a Batthyány-kormány belügyminisztere, 1849-ben miniszterelnök és belügyminiszter; a szabadságharc bukása után emigrált; 1851-ben in contumaciam halálra ítélik. Élesen bírálta Kossuth emigrációbeli magatartását. – *511 528* (433)

– *Graf Ludwig Batthyány, Arthur Görgey, Ludwig Kossuth. Politische Charakterskizzen etc.* (Gróf Batthyány Lajos, Görgey Artúr, Kossuth Lajos. Politikai jellemrajzok stb.), Hamburg 1853. – *528* (433)

SZÓKRATÉSZ (i. e. kb. 469–kb. 399) – görög idealista filozófus. – *259*

T

»*The Tablet*« (A Tabula), London. – *472*

TACITUS, Publius Cornelius (kb. 55–kb. 120) – római történetíró. – *279 497*

– *Annales* (Évkönyvek). – *497* (406)

»*Tageskronik*« (Napi Krónika), Bréma. – *277 286–287* (246)

TALLEYRAND-Périgord, Charles-Maurice de, prince de Bénévent (1754–1838) – francia politikus, diplomata, többször külügyminiszter; Franciaország képviselője a bécsi kongresszuson. – *311*

TAUSENAU, Karl (1808–1873) – osztrák politikus, baloldali kispolgári demokrata; 1848-ban a bécsi demokrata egyletek központi bizottságának vezetője; 1849-től emigráns Londonban. – *291 312–314 316–318* (194)

TECHOW, Gustav Adolf (1813–1893) – volt porosz tiszt, kispolgári demokrata; 1848-ban részt vett a berlini forradalmi eseményekben, 1849-ben a pfalzi forradalmi hadsereg vezérkari főnöke; Svájcba emigrált, majd 1852-ben Ausztráliában telepedett le. – *286 306 311*

THIERS, Louis-Adolphe (1797–1877) – francia polgári történész és politikus, orléanista; több ízben miniszter és miniszterelnök; az alkotmányozó és a törvényhozó nemzetgyűlés tagja; 1871–73 köztársasági elnök, a Párizsi Kommün vérbefojtója. – *124 130 132 135 145 161 168–169 171 173 176 179–180 514* (77 131)

THOMPSON, Thomas Peronnet (1783–1869) – angol politikus, vulgáris közgazdász, szabadkereskedő. – *347*

THORIGNY, Pierre-François-Elisabeth (1798–1869) – francia jogász, 1834-ben a lyon felkelés résztvevői elleni bírósági eljárás vezetője; bonapartista; 1851-ben belügyminiszter. – *177*

TIETZ, Friedrich Wilhelm (szül. kb. 1823) – német szabó, a Kommunisták Szövetségének tagja; a Szövetség kettészakadásakor a Willich–Schapper-frakcióhoz csatlakozott. – *408*

»*The Times*« (Az Idők), London. – *208 210 289 342 349 365 381 448 465 467 473 475 488–489 492 497–498 500 507 512–513 531 534–536* (151 154 435 441)

TOCQUEVILLE, Alexis-Charles-Henri-Maurice Clérel de (1805–1859) – francia polgári történész, publicista; legitimista és az alkotmányos monarchia híve; az alkotmányozó és a törvényhozó nemzetgyűlés tagja; 1849 jún.–okt. külügyminiszter. – *169*

TOOKE, Thomas (1774–1858) – angol közgazdász és statisztikus, a currency-elmélet ellenfele; ártörténész. – *358*

– *A History of Prices and of the State of the Circulation, from 1793 to 1837 etc.* (Az áraknak és a forgalom állapotának története 1793-tól 1837-ig stb.), London 1838. – *358*

TORRINGTON, Georges Byng, Viscount (1812–1884) – angol politikus, whig; a parlament tagja; 1847–50 Ceylon kormányzója. – *336*

TREITSCHKE, Heinrich Gotthard von (1834–1896) – német polgári történész, nemzeti liberális; a „Preussische Jahrbücher" kiadója; a munkásmozgalom ádáz ellenfele. – *561*

TROLLOPE, John (szül. 1800) – angol politikus; a parlament tagja. – *529*

TYRCONNEL, John Delaval Carpenter, Earl (kb. 1790–1853) – angol arisztokrata. – *496*

U

ULMER, Johann – az 50-es évek elején német emigráns Londonban; a Kommunisták Szövetségének tagja, a Szövetség kettészakadásakor Marx és Engels híve. – *422 433 542 543 555*

»*L'Univers*« (Univerzum), Párizs. – *498–499*

V

VAÏSSE, Claude-Marius (1799–1864) – francia politikus, bonapartista; 1851 jan.–ápr. belügyminiszter. – *163*

VATIMESNIL, Antoine-François-Henri Lefebvre de (1789–1860) – francia politikus, legitimista; 1828–51 közoktatásügyi miniszter; a törvényhozó nemzetgyűlés tagja. – *163*

VENEDEY, Jakob (1805–1871) – német radikális politikus és publicista; 1848-ban az előparlament és a frankfurti nemzetgyűlés tagja (baloldal); később liberális. – *272 563* – *Preussen und Preussentum* (Poroszország és poroszság), Mannheim 1839. – *272* (235)

VERITY, E. A. – angol lelkész. – *522*

VERON, Louis-Désiré (1798–1867) – francia újságíró és politikus, a párizsi nagyopera igazgatója; 1848-ig orléanista, később bonapartista; a „Constitutionnel" tulajdonosa; az államcsíny után a kormány jelöltjeként beválasztották a kamarába. – *195*

VETTER Antal (doggenfeldi) (1803–1882) – 1848-ban Magyarországon állomásozó német származású császári tiszt; 1848 őszén honvédezredes, majd tábornok és a honvédsereg táborkari főnöke; 1849 márciusában altábornagy és a honvédsereg főerőinek parancsnoka; a fegyverletétel után az országban bujdosik; 1850-ben Londonba emigrál, majd Kossuth megbízásából részt vesz egy osztrákellenes lombardiai felkelés előkészítésében; a sikertelen milánói felkelés után elhagyja Itáliát; 1859-ben Kossuthtal együtt visszatér Itáliába és magyar légiót szervez; 1867 után hazatér Magyarországra. – *350–351* (318)

VIDAL, François (1814–1872) – francia közgazdász, kispolgári szocialista; L. Blanc híve, 1848-ban a Luxembourg-bizottság titkára; a törvényhozó nemzetgyűlés tagja. – *145*

VIDIL, Jules – volt francia tiszt, szocialista; a londoni blanquista emigránsok egyik vezetője; a Kommunisták Szövetsége kettészakadása után összeköttetésben volt a Willich–Schapper-frakcióval. – *289–290*

VIEYRA – francia ezredes, bonapartista; 1851-ben a nemzetőrség vezérkari főnöke; az 1849 jún. 13-i tüntetés után a demokratikus lapok helyiségeit szétromboló nemzetőrök vezetője; az államcsíny aktív résztvevője. – *136*

VIKTÓRIA (1819–1901) – angol királynő 1837–1901. – *465 469 492 505 517* (273)

VILLELE, Jean-Baptiste-Séraphin-Joseph, comte de (1773–1854) – francia politikus, legitimista; 1821–28 miniszterelnök. – *169* (118)

VILLIERS, Charles Pelham (1802–1898) – angol politikus és jogász, szabadkereskedő; a parlament tagja. – *453 471*

VILMOS, I. (1797–1888) – porosz király 1861–1888, német császár 1871–1888; 1848-ban mint porosz herceg az ellenforradalmi udvari kamarilla feje, 1849-ben a badeni-pfalzi felkelés ellen bevetett porosz csapatok főparancsnoka („Kartácsherceg"). – *317*

VILMOS, I. (1781–1864) – württembergi király 1816–1864. – *87*

VILMOS, IV. (1765–1837) – angol király 1830–1837. – *536*

Visconti *lásd* Arconati

VOGT, Karl (1817–1895) – giesseni egyetemi tanár, természettudós, vulgáris materialista; kispolgári demokrata; 1848-ban az előparlament és a frankfurti nemzetgyűlés tagja (baloldal); 1849-ben az ideiglenes birodalmi régenstanács tagja, majd Svájcba emigrál és Genfben egyetemi tanár; a kommunista mozgalom ellensége, III. Napóleon fizetett ügynöke. – *89 551 555 560*

La Voix du Proscrit *lásd* Le Proscrit

»*Der Volksstaat*« (A Népállam), Lipcse. – *559* (344 453)

»*Der Volkstribun*« (A Néptribun), New York. – *567* (465)

VOLTAIRE (François-Marie Arouet) (1694–1778) – francia író és történész, felvilágosító, deista filozófus. – *301*
– *L'enfant prodigue* (A tékozló fiú). – *301* (278)

**»*Vorwärts! Pariser deutsche Zeitschrift*« (Előre! Párizsi német folyóirat). – *564* (461)

W

WAKEFIELD, Edward Gibbon (1796–1862) – angol publicista, közgazdász és gyarmatpolitikus. – *471* (386)

WALDECK, Benedikt Franz Leo (1802–1870) – legfelsőbb bírósági tanácsos Berlinben, demokrata; 1848-ban a porosz nemzetgyűlés alelnöke és a baloldal egyik vezetője, 1849-ben a második kamara tagja; később haladópárti. – *289*

WALPOLE, Spencer Horatio (1806–1898) – angol politikus, tory; 1852, 1858–59, 1866–67 belügyminiszter. – *455*

WARD, Sir Henry George (1797–1860) – angol gyarmati hivatalnok, whig; 1849–55 a Jón-szigetek főbiztosa, 1855–60 Ceylon kormányzója, 1860-ban Madrasz kormányzója. – *336*

»*The Weekly Dispatch*« (Heti Értesítő), London. – *210* (155)

WEISS, Johann Gottlieb Christian (1790–1853) – német színész és rendező. – *230*

WEITLING, Christian Wilhelm (1808–1871) – eredetileg szabó, az első német munkásíró, az utópikus egyenlősítő kommunizmus teoretikusa. – *564–566 568 573–574*
– *Garantien der Harmonie und Freiheit* (A harmónia és a szabadság biztosítékai), Vevey 1842. – *564*
– *Das Evangelium eines armen Sünders* (Egy szegény bűnös evangéliuma), Bern 1845. – *568*

WELCKER, Karl Theodor (1790–1869) – badeni jogász és publicista, liberális; 1848-ban az előparlament és a frankfurti nemzetgyűlés tagja (jobbközép); 1848 októberében birodalmi biztos Ausztriában. – *11 20 66 259 277 281* (202); *lásd még* Rotteck

WELLINGTON, Arthur Richard Wellesley, Marquess of Douro, Duke of (1807–1884) – A. W. Wellington fia, angol politikus és katonatiszt, tory. – *363*

WELLINGTON, Arthur Wellesley, Duke of (1769–1852) – angol hadvezér, Napóleon legyőzője, reakciós tory politikus; 1828–30 miniszterelnök, 1834–35 külügyminiszter, támogatta Peelt. – *197 362–363* (138)

WENCKSTERN, Otto von (1819–1869) – porosz újságíró; az 50-es évek elején emigráns Londonban; a „Times" és „Daily News" munkatársa. – *535*

WERMUTH – hannoveri rendőrfőnök, a kölni kommunista perben a vád egyik tanúja. – *395 417 431 562 569*
– és STIEBER: *Die Kommunistenverschwörungen des neunzehnten Jahrhunderts* (A tizenkilencedik század kommunista összeesküvései), Berlin 1853–54. – *413 557 562 569* (358)

»*Westamerikanische Blätter*« (Nyugatamerikai Lapok). – *303*

WESTPHALEN, Ferdinand Otto Wilhelm von (1799–1876) – reakciós porosz politikus, 1850–58 belügyminiszter; Jenny Marx asszony féltestvére. – *511*

WEYDEMEYER, Joseph (1818–1866) – német forradalmár, volt tüzértiszt, a Kommunisták Szövetségének tagja; Marx és Engels barátja; részt vett az 1848-as forradalomban;

1849–50 a „Neue Deutsche Zeitung" szerkesztője; 1851-ben Amerikába emigrált, az északiak oldalán részt vett az amerikai polgárháborúban; a marxizmus első propagandistája az Egyesült Államokban. – *547* (60 135 148 447 454)

Wiener Zeitung *lásd* Österreichisch-Kaiserliche Wiener Zeitung

WIGAND, Otto (1795–1870) – lipcsei kiadó és könyvkereskedő; radikális írók műveit adta ki. – *266 268*

WILLIAMS, Zephaniah (kb. 1794–1874) – angol vendéglős, chartista; az 1839-es walesi bányászfelkelés egyik szervezője; életfogytiglani deportálásra ítélték. – *336 374*

WILLICH, August (1810–1878) – volt porosz hadnagy, politikai meggyőződése miatt nyugalomba vonult; a Kommunisták Szövetségének tagja; 1849-ben egy szabadcsapat parancsnoka a badeni-pfalzi felkelésben; a Kommunisták Szövetsége kettészakadásakor Schapperral együtt a Marx-ellenes frakció vezére; 1853-ban az Egyesült Államokba emigrált, az amerikai polgárháborúban az északiak egyik tábornoka. – *222 249 287 289 291 295 298 306–307 310–311 314–317 320 396–397 399–400 402 405 407–409 415 439 441–442 445–447 553 555 559 572–575* (164 165 166 286 342 343 349 353 363)

WILLISEN, Karl Wilhelm, Freiherr von (1790–1879) – porosz tábornok és katonai teoretikus; 1848 márc.–máj. poseni királyi biztos; 1850-ben a schleswig-holsteini hadsereg főparancsnoka a Dánia elleni háborúban. – *308*

– *Theorie des grossen Krieges, angewendet auf den russisch-polnischen Feldzug von 1831* (A nagy háború elmélete, alkalmazva az 1831-es orosz–lengyel hadjáratra), Berlin 1840. – *308* (285)

WILSON, George (1808–1870) – angol gyáros és politikus, szabadkereskedő; 1841–46 a Gabonatörvény-ellenes Liga elnöke. – *499*

WINDISCHGRÄTZ (Windischgraetz) Alfred, Fürst zu (1787–1862) – osztrák tábornagy, 1848–49 az osztrák ellenforradalom egyik vezére; az 1848-as prágai júniusi felkelés és a bécsi októberi felkelés leverője; 1849 áprilisáig a Magyarország ellen harcoló császári sereg főparancsnoka. – *49 57 59 61 66 267*

WINKELBLECH, Karl Georg (1810–1865) – német közgazdász; a céhrendszer visszaállításának teoretikusa. – *245* (184)

WINKELRIED, Arnold – a XIV. sz.-i svájci szabadságharc legendás népi hőse. – *269* (225)

WISS, K. – német orvos és újságíró, ifjúhegeliánus, kispolgári demokrata; az 50-es évek elején Amerikába emigrált. – *297–298*

»*Wochenblatt der Deutschen Schnellpost*« (A Német Gyorsposta Hetilapja), New York. – *312* (237)

»*Wochenblatt der New-Yorker Deutschen Zeitung*« (A New York-i Német Újság Hetilapja). – *311*

WOLFF (Wolf), Ferdinand (1812–1895) – német újságíró, a Kommunisták Szövetségének tagja; 1848–49 a „Neue Rheinische Zeitung" egyik szerkesztője; a forradalom után Párizsba, majd Londonba emigrált; a Kommunisták Szövetsége kettészakadásakor Marx oldalán állt; később visszavonult a politikától. – *542 543* (46)

WOLFF (Wolf), Wilhelm (Lupus) (1809–1864) – német tanító és újságíró, Marx és Engels barátja, a Kommunisták Szövetsége Központi Vezetőségének tagja; 1848–49 a „Neue Rheinische Zeitung" egyik szerkesztője, a demokraták rajnai kerületi bizottságának és a kölni biztonsági bizottságnak tagja; a forradalom után Svájcba, majd 1851-ben Angliába emigrált; emlékének ajánlotta Marx a „Tőke" I. kötetét. – *89 95 381 429 542 543 569–571* (46 328 342 364)

WOLFRAM VON ESCHENBACH (kb. 1170–kb. 1220) – középfelnémet elbeszélő költő. – *230*
– *Parzival.* – *320*

WOOD, Sir Charles, Lord Halifax (1800–1885) – angol politikus, whig; 1846–52 kincstári kancellár; 1852–55 az indiai ügyek ellenőrző bizottságának elnöke; 1855–58 az admiralitás első lordja; 1859–66 az indiai ügyek minisztere. – *332 335–337 462–464 471 492–493 513*

WOOLF, Arthur (1766–1837) – angol mérnök, a magasnyomású gőzgép feltalálója. – *475*

WRANGEL, Friedrich Heinrich Ernst, Graf von (1784–1877) – porosz tábornok; 1848-ban a berlini 3. hadtest vezénylő tábornoka, a novemberi ellenforradalmi államcsíny résztvevője. – *69–70 267*

Württembergi király *lásd* Vilmos, I.

Y

YON – francia rendőrbiztos. – *152 155–156*

Z

ZABEL, Friedrich (1802–1875) – német publicista, liberális; 1848–75 a berlini „National-zeitung" szerkesztője. – *300 554*

Tartalom

Előszó a nyolcadik kötethez V

Friedrich Engels: Forradalom és ellenforradalom Németországban .. 1

I. Németország a forradalom kitörésekor 3
II. A porosz állam 11
III. A többi német állam 20
IV. Ausztria 25
V. A bécsi márciusi felkelés 31
VI. A berlini felkelés 34
VII. A frankfurti nemzetgyűlés 39
VIII. Lengyelek, csehek és németek 44
IX. A pánszlávizmus – A schleswig-holsteini háború 48
X. A párizsi felkelés – A frankfurti nemzetgyűlés 52
XI. A bécsi felkelés 56
XII. Bécs ostroma és elárultatása 61
XIII. A porosz alkotmányozó gyűlés – A frankfurti nemzetgyűlés 68
XIV. A rend helyreállítása – A birodalmi gyűlés és a porosz kamarák 73
XV. Poroszország diadala 78
XVI. A nemzetgyűlés és a kormányok 82
XVII. A felkelés 86
XVIII. A kispolgárok 90
XIX. A felkelés vége 94

Karl Marx: Nyilatkozat 99

Karl Marx: Louis Bonaparte brumaire tizennyolcadikája 101

I. 105
II. 114
III. 125
IV. 139
V. 149
VI. 165
VII. 182

Friedrich Engels: Anglia 197

I. 197
II. 204

Karl Marx és Friedrich Engels: A „Times" szerkesztőjének 208

Friedrich Engels: A francia proletárok múlt év decemberében tanúsított viszonylagos passzivitásának valódi okai 210

I. 210
II. 217
III. 219

Karl Marx: Nyilatkozat 222

Karl Marx és Friedrich Engels: A számkivetés nagyjai 223

I. 225
II. 244
III. 250
IV. 254
V. 257
VI. 270
VII. 276
VIII. 277
IX. 280
X. 286
XI. 291
XII. 299
XIII. 305
XIV. 317
XV. 320

Karl Marx: A választások — Toryk és whigek 322

Karl Marx: A chartisták 328

Karl Marx: Választási korrupció 338

Karl Marx: A választások eredménye 345

Karl Marx: Mazzini és Kossuth akciói — Szövetség Louis Napoléonnal — Palmerston 350

Karl Marx: Pauperizmus és szabadkereskedelem — A közelgő kereskedelmi válság 353

Karl Marx: A kereskedelmi túlfeszítés politikai következményei .. 360

Karl Marx és Friedrich Engels: Nyilatkozat angol újságok szerkesztősége számára 365

Karl Marx: Nyilatkozat a „Morning Advertiser" szerkesztője számára 367

Karl Marx: Politikai pártok és kilátások 369

Karl Marx: Kísérletek egy új ellenzéki párt alapítására 373

Karl Marx: Kossuth, Mazzini és Louis Napoléon 377

Karl Marx és Friedrich Engels: Zárónyilatkozat a nemrégiben lefolyt kölni perről 379

Friedrich Engels: A nemrég lefolyt kölni per 382

Karl Marx: Leleplezések a kölni kommunista perről 389

I. Elöljáróban 393
II. A Dietz-levéltár 398
III. A Cherval-összeesküvés 402
IV. Az eredeti jegyzőkönyv 415
V. A „Vörös Katekizmus" kísérőlevele 438
VI. A Willich–Schapper-frakció 441
VII. Az ítélet 448

Karl Marx: Parlament — November 26-i szavazás — Disraeli költségvetése 453

Karl Marx: Válasz Kossuth „titkárának" 460

Karl Marx: A kormány veresége 461

Karl Marx: Egy kivénhedt kormány — A koalíciós kormányalakítás kilátásai stb. 467

Karl Marx: Politikai perspektívák — Kereskedelmi virágzás — Egy éhhalál-eset 472

Karl Marx: Választások — Pénzügyi fellegek — Sutherland hercegnő és a rabszolgaság 481

Karl Marx: Halálbüntetés — Cobden úr vitairatai — Az Angol Bank rendelkezései 488

Karl Marx: Védelem — Pénzügyek — Az arisztokrácia fogyatkozása — Politika 496

Karl Marx: Az olasz felkelés — Brit politika 503

Karl Marx: Merénylet Ferenc József ellen — A milánói felkelés — Brit politika — Disraeli beszéde — Napóleon végrendelete .. 509

Karl Marx: Parlamenti viták — A klérus és a harc a tízórás munkanapért — Éhhalál 518

Karl Marx: Kényszerkivándorlás — Kossuth és Mazzini — A menekült-kérdés — Választási vesztegetés Angliában — Cobden úr 524

Karl Marx: Kossuth és Mazzini — A porosz rendőrség — Az osztrák—porosz kereskedelmi egyezmény — A „Times" és a menekültek 531

Mellékletek

I. Feljegyzések és dokumentumok 539

1. Felhívás a proletariátus Kölnben elítélt képviselőinek és azok családjainak megsegítésére 541
2. Felhívás a proletariátus Kölnben elítélt képviselőinek és azok családjainak megsegítésére 543

II. Mellékletek a „Louis Bonaparte brumaire tizennyolcadikája" és a „Leleplezések a kölni kommunista perről" c. munkákhoz 545

Karl Marx: Előszó a „Louis Bonaparte brumaire tizennyolcadikája" második (1869-es) kiadásához 547

Friedrich Engels: Előszó a „Louis Bonaparte brumaire tizennyolcadikája" harmadik (1885-ös) kiadásához 549

Karl Marx: A kölni kommunista per. 4. melléklet a „Vogt úr"-hoz (1860); a „Leleplezések a kölni kommunista perről" 1875-ös kiadásának melléklete 551

Karl Marx: Utószó a „Leleplezések a kölni kommunista perről" 1875-ös kiadásához 559

Friedrich Engels: A Kommunisták Szövetsége történetéhez. Bevezetés a „Leleplezések a kölni kommunista perről" 1885-ös utánnyomásához 562

Függelék

Jegyzetek 579

Életrajzi adatok 626

Mutató 638

Képmellékletek

A „New York Daily Tribune" egyik oldala, a „Forradalom és ellenforradalom Németországban" I. fejezetével 2/3
A „Revolution" első számának címlapja 103
A „Notes to thePeople" 1852 március 27-i, 48. számának címlapja 211
„A francia proletárok viszonylagos passzivitásának okai" c. cikk részlete 215
„A számkivetés nagyjai" kéziratoldala 312/13
A „Leleplezések a kölni kommunista perről" bázeli kiadásának címlapja 391
A „Leleplezések a kölni kommunista perről" bostoni kiadásának címlapja 443
A „New York Daily Tribune" egyik oldala, a „Választások — Pénzügyi fellegek — Sutherland hercegnő és a rabszolgaság" c. cikkel 480/81

SAJTÓ ALÁ RENDEZTE
A MARXIZMUS-LENINIZMUS KLASSZIKUSAINAK
SZERKESZTŐSÉGE

62/28568. Franklin-nyomda Budapest, VIII., Szentkirályi u. 28.
Az MSZMP VIII. kongresszusa tiszteletére
készítette a Franklin-nyomda „Béke" szocialista kéziszedő-brigádja.